

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

فَوْزُ الْمُبْتَدِئِ بِشَرْحِ مُخْتَصَرِ الْقُدُورِيِّ

تأليف

مولانا شمس الدين فيصل كاكول ملك المدينه المنصوره

خصوصيات

- ١) درواريں المتنبیہ بہ مختلف قیامات اور کئی مہل و بیچ تفسیر
- ٢) مختلف انواع و اقسام کی مہل و بیچ کی مہل و بیچ
- ٣) مہل و بیچ کی مہل و بیچ کی مہل و بیچ
- ٤) دانہ ثلاثہ کی مہل و بیچ کی مہل و بیچ
- ٥) مہل و بیچ کی مہل و بیچ کی مہل و بیچ
- ٦) ذوق و تہذیب کی مہل و بیچ کی مہل و بیچ
- ٧) مہل و بیچ کی مہل و بیچ کی مہل و بیچ
- ٨) ذکر الہی کی مہل و بیچ کی مہل و بیچ
- ٩) مہل و بیچ کی مہل و بیچ کی مہل و بیچ

حنفی کفایت دینی کتب خانہ شافعی

کفایت اللہ ابن صدیق

واٹس ایپ گروپ ٹیلی گرام چینل
اس گروپ میں کتابیں اہل السنۃ والجماعت، حنفی، شافعی، مالکی،
حنبلی، دیوبند، علماء حق کے عقائد کے مطابق ہوں گی مختلف
زبانوں میں اسلامی کتابیں پشتو عربی اردو فارسی جیسے تفسیریں،
فتاویٰ درسی کتب خارجی کتب وغیرہ۔

کفایت اللہ ابن صدیق

حنبلی

+923052488551

+923247442395

easypaisa
بیسٹ پیسے

مالکی

فوز المبتدي

بشرح
مختصر القدري

دریم جلد

تالیف :- مولانا شاہ فیصل

فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم، دار العلوم اسلامیہ چارسدہ

خصوصیات

- ① جملہ ترجمہ یعنی ہرے جملے سرہ متصل د ہفتے ترجمہ
- ② ہرہ مسئلہ بہ مستقل متن کنہی ذکر کول
- ③ د متن د ہرے مسئلے د بارہ نقلی عقلی یا دواہرہ قسمہ دلائل ذکر کول
- ④ د احادیثو تخریج کول
- ⑤ د حنفیانو پہ خپل مینځ کنہی د اختلاف ذکر مع دلائل
- ⑥ د حنفیانو پہ خپل مینځ کنہی د اختلاف پہ صورت کنہی د قول راجع تعین کول
- ⑦ د نورو امامانو مذاہب بغیر د دلائلو غنخہ لاندی پہ حاشیہ کنہی ذکر کول
- ⑧ د کتاب پہ اول کنہی د فقہ سرہ متعلق تاریخی مقدمہ ذکر کول
- ⑨ د گرانو لغاتو حل
- ⑩ د قوسینو پہ مینځ کنہی د قندھاری ټکو اضافہ کول

فیصل کتب خانہ

بالمقابل مکتبہ حقانیہ محلہ جنگی پینسور قصہ خوانی پینسور

موبائل ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

د کتاب نوم: فوز المبتدی بشرح مختصر القدوری
مؤلف: مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس
خوړونکي: فیصل کتب خانه محله جنگی

د ملایو ټولنې:

د فیصل کتب خانې نه علاوه

- ① مکتبه رشیدیه سرکی رود کوټه
- ② مکتبه عمریه چمن بلوچستان
- ③ صداقت کتب خانه قندهار افغانستان
- ④ امیر حمزه کتب خانه قندهار
- ⑤ دینی کتب خانه تیمر گره (پغتونخواه)
- ⑥ قدرت کتاب فروشی کابل ښار
- ⑦ انصاف کتب خانه جلال آباد
- ⑧ اخون زاده کتب خانه تله

خپرونکي

فیصل کتب خانه

بالمقابل مکتبه حقانیه محله جنگی پېښور قصه خوانی پېښور
موریا ټیل ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

۳۰	کتاب الیقان
۳۱	دلغان موجب اوتعرف
۳۱	دخاوند دلغان کولونه منع کیدل
۳۲	دینخی دلغان نه انکار کول
۳۲	په غلام، کافر، اومحدود فی القذف باندې حد جاری کول
۳۲	دینخی دشهادت عدم اهلیت حکم
۳۲	دلغان طریقه
۳۴	دقاضی په تفریق سره جدائی راتلل
۳۴	د بیجی د نفی کولو په صورت کښې د زنا تهمت لگول
۳۵	دخاوند دخپل خان تکذیب کولونه پس دنکاح حکم
۳۵	په صغیره اولیونې باندې د زنا تهمت لگول
۳۶	په بلیس حملک منې باندې دلغان د ثبوت حکم
۳۷	دخاوند دقول (زنت وهذا الحمل من الزنا) حکم
۳۷	دولد د نفی څه و صورتونه
۳۸	په یوه خښته کښې د دوو ماشومانو نه دیونی کول
۳۹	کتاب الولد
۴۰	ددرې حیضو عدت تیرولو صورت
۴۱	د غیر ذوات الحیض د عدت موده
۴۱	د مطلقې وینخی عدت
۴۲	دمتوفی عنها زوجها عدت
۴۲	د حامله عدت وضع د حمل ده
۴۳	په مرض الوفا کښې د مطلقه وارث جوړیدل اوعدت
۴۳	دمرتد خاوند دمرگ پورې د طلاق رجعی په حالت کښې د وینخی آزادیدل
۴۴	آیسه په عدت کښې د حیض والاگر خیدل
۴۵	دنکاح فاسده او وطی بالشبه حکم
۴۵	دام ولد نه دمولی وفات کیدل او ددې عدت
۴۶	دصغیر دخپلې ښځې نه وفات کیدل
۴۶	په حالت دحیض کښې د طلاق ورکولو صورت کښې عدت
۴۷	دمعتبه دوطی بالشبه په صورت کښې عدت
۴۷	دعدت طلاق او وفات ابتداء
۴۸	په نکاح فاسده دعدت ابتداء
۴۹	په میتوته اومتوفی عنها زوجها باندې غم کول
۵۰	دحداد مصداق
۵۱	په کافر باندې غم کول نشته دي
۵۱	په ام ولد اونکاح فاسد کښې دغم کولو حکم
۵۲	معتقه ته دنکاح پیغام لیرل
۵۲	دمطلقه رجعیه اومیتوته اومتوفی عنها زوجها دپاره د کور نه دوتلو احکام

۵۳	په فرقت واقع کیدونکی کور کښې عدت تیرول
۵۳	د وارثانو ښځې لړه د کور نه ویستل
۵۴	د طلاق بائن نه پس دوباره نکاح او د دخول نه وړاندې طلاق ورکول
۵۵	د مطلقه رجعيه د دوه کاله پس پیدا شوی بچی نسب
۵۵	د طلاق بائن یا درې طلاق واقع کیدلونه پس
۵۵	د دوه کاله نه په کمه موده کښې بچی پیدا کیدل
۵۶	د کنوي ښځې په دوه کاله کښې د پیدا شوی بچی نسب
۵۶	د معتده د عدت تیریدلو اقرار نه د شپې میاشتو نه
۵۶	په کمه موده کښې د پیدا شوی بچی نسب
۵۷	د معتده بچی پیدا کیدل او دده نسب
۵۸	د نکاح نه شپې میاشتي نه په کمه موده کښې د پیدا شوی بچی نسب
۵۹	د حمل کم نه کم او د زیات نه زیاته موده
۶۰	د ذمی ذمییه ته طلاق ورکولو باندې د عدت حکم
۶۰	د زنا حاملې ښځې سره د نکاح حکم
۶۰	کتاب التفقات
۶۲	په خاوند باندې د نفقه وجوب
۶۳	نفقه او ددې مقدار
۶۴	د ښځې نفقي حاصلولو دپاره خپل خاوند منع کول
۶۴	د نافرمانه او سرکښې ښځې نفقه
۶۴	د صغیره دپاره نفقه
۶۵	د فرقت نه پس د نفقه اوسکني احکام
۶۶	د کندي دپاره د عدت په موده کښې د نفقه عدم وجوب
۶۶	که ښځه د فرقت سبب وی نو ددې نفقه
۶۷	د طلاق نه پس د ښځې مرتد کیدل او ددې نفقه
۶۷	په قرض کښې د قیدی ښځې نفقه
۶۸	د بیمارې ښځې نفقه
۶۹	د ښځې او ددې د نوکر نفقه
۶۹	د ښځې د یو نه د زیاتو نوکرانو نفقه
۶۹	د مسکني احکام
۷۰	د ښځې رشته داران ملاویدلونه منع کول
۷۰	خاوند د نفقه نه عاجزه کیدل
۷۱	د غائب سړي په مال کښې د هغه د ښځې نفقه ادا کول
۷۲	د ښځې نه د قاضي ضامن اخستل
۷۲	د غائب سړي د مال نه قاضي ته د نفقه ورکولو اختیار
۷۳	په غریبې او مالدارې کښې د نفقه کیفیت
۷۳	د تیر شوی وخت نه ادا شوي نفقي حکم
۷۴	د خاوند په مرگ باندې د نفقه سقوط

۷۴	د پیشگی ایلو و انس نفقه نه پس د خاوند فوت کیدل
۷۵	د مولا په اجازت سره آزادي ښځې سره د غلام
۷۵	واده کولو نه پس ددې ښځې د نفقې حکم
۷۶	وینځې سره د آزاد سړی د نکاح نه پس ددې ښځې د نفقې حکم
۷۶	د اولاد نفقه
۷۷	په مور باندې بچی له د پیو ورکولو عدم وجوب
۷۷	مور دپاره د پیو ورکولو مزدوری
۷۷	د نکاح زائل کیدلو نه پس بچی ته پیو ورکولو دپاره په اجرت باندې نیول
۷۸	د پیو په ورکولو کښې د بچی مور ته ترجیح ورکول
۷۸	په پلار باندې د صغیرې د نفقه وجوب
۷۹	د جدایی په صورت کښې د بچی حقدار
۸۱	په قرابت دارو کښې د ترجیح مدارج
۸۱	د نکاح په وجه د پرورش د حق سقوط
۸۲	د ښځې په غیر موجودگي کښې د پرورش حقدار
۸۳	د ماشوم هلك د پرورش دپاره د مور او نیا د حق موده
۸۳	د ماشومې جینی د پرورش دپاره د مور او نیا د حق موده
۸۴	د صغیرې دپاره د مور او نیا گانونه علاوه د نور وخلقو سره د اوسیدلو موده
۸۴	د وینځې او ام ولد آزادیدلو نه پس په بچی ددوی د پرورش مرتبه
۸۵	د ذمیة کتابیه ښځې پخپل مسلمان بچی د پرورش حق
۸۵	د مطلقه ښځې دپاره د خپل بچی د ښار نه د وېستلو اختیار
۸۶	د مور پلار اود نیا، او نیکه د نفقه احکام
۸۷	په دینی اختلاف سره د نفقه عدم وجوب
۸۷	په غریب مورپلار باندې د مالداره اولاد نفقه
۸۸	د ذی رحم محرم دپاره د نفقه وجوب
۸۹	د میراث په مقدار د نفقه وجوب
۸۹	د بالغې جینی اود شل هلك دپاره د نفقه مقدار
۸۹	د دین د اختلاف په وجه د میراث بطلان او نفقه
۹۰	په محتاج باندې د نفقه عدم وجوب
۹۰	د غائب ځوی په مال کښې د مورپلار نفقه
۹۰	د خپل غائب ځوی سامان خرڅول
۹۰	د غائب ځوی د مال نه خپله نفقه اخستل
۹۱	د غائب د مال نه د هغه مورپلار له نفقه ورکول
۹۱	د تیرشوی وخت د نفقه سقوط
۹۱	د غلام او وینځې نفقه
۹۳	کتاب الوقای
۹۴	د اعتاق د صحت شرائط
	د نیت نه بغیر په صریح الفاظو سره آزادیدل

- ۹۵ ..... د بدن داسې اندام ته ازادی منسوب کول چه ټول بدن ترې مراد کیدي شي
- ۹۵ ..... د ازادۍ په کتاني الفاظو کيښي د نيت ضرورت
- ۹۵ ..... په کتاني الفاظو سره د ازادۍ نيت کول
- ۹۶ ..... د ازادۍ او غلامۍ مشترک الفاظو حکم
- ۹۶ ..... معلوک ته په خوي ونيلو سره د ازادۍ ثبوت
- ۹۶ ..... غلام ته په مولا ونيلو سره د ازادۍ ثبوت
- ۹۷ ..... خپل غلام تا روړ يا خوي ونيل
- ۹۸ ..... مشر غلام ته خوي ونيلو سره آواز کول
- ۹۹ ..... په کتاني الفاظو سره د آزادولو نيت کول
- ۱۰۰ ..... د ازادۍ مشابه کولو سره د ازادۍ نيت کول
- ۱۰۰ ..... د ذي رحم محرم مالک کيدلو سره ازادۍ
- ۱۰۱ ..... د غلام بعض حصه آزادول
- ۱۰۲ ..... په شريکينو کيښي د يو کس خپله حصه آزادول
- ۱۰۴ ..... خپل خوي د بل کس سره شريك اخستل
- ۱۰۵ ..... شريکينو په يو بل باندې د غلام آزادولو اقرار کول
- ۱۰۶ ..... د الله دپاره غلام آزادول
- ۱۰۶ ..... په غلام آزادولو باندې مجبوره کول
- ۱۰۷ ..... ازادۍ ملکيت طرف ته منسوب کول
- ۱۰۷ ..... دار اسلام ته د غلام راتلل او اسلام راوړل
- ۱۰۷ ..... د حاملې وينځي په آزادولو سره د حمل ازاديدل
- ۱۰۸ ..... په عوض پورې د ازادۍ تعليق کول
- ۱۰۸ ..... د غلام د مال پيش کولونه پس مولی د مال په قبض کولو باندې مجبوره کول
- ۱۰۹ ..... د وينځي د بچی حکم
- ۱۰۹ ..... د غلام د ازادۍ ښځې د بچی حکم
- باب القنينة
- ۱۱۰ ..... د مدبر تعريف
- ۱۱۰ ..... په تدبير باندې مرتب احکام
- ۱۱۰ ..... په مدبر کيښي کوم قسم تصرفات جائز دي؟
- ۱۱۱ ..... تدبير په دريچه حصه مال کيښي وي
- باب الاستيلاء
- ۱۱۲ ..... داستيلاء لغوی او شرعی معنی او احکام
- ۱۱۴ ..... دام ولد د بچی د نسب نه د مولی انکار کول
- ۱۱۴ ..... د مولی د مرگ نه پس دام ولد ازادۍ
- ۱۱۶ ..... د دواړو مدعيانونه د نسب ثبوت
- ۱۱۷ ..... دخپل مکاتب د وينځي سره وطن کول
- کتاب المکاتب
- ۱۱۹ ..... د مکاتب کولو احکام

۱۲۰	د عقد کتاب صورتونه
۱۲۱	د صغیر غلام مکاتب جوړولو حکم
۱۲۱	د کتابت نه روسته غلام باندې د قبضي حکم
۱۲۱	مکاتب لپاره د بیع، شراء او سفر اجازت
۱۲۲	مکاتب لپاره د کومو ضروریاتو پوره کولو اجازت دي؟
۱۲۲	د مکاتب د هبه او صدقه کولو حکم
۱۲۴	ذو رحم په اخستلو سره کتابت کښې داخلېږي او که نه؟
۱۲۴	د مکاتب د عاجز کیدلو په صورت کښې د مودې او مهلت بیان
۱۲۵	د مهلت په موده کښې ادا کولو نه د مکاتب د عاجز کیدلو حکم
۱۲۶	د مکاتب په مرګ سره دده دمال او کتابت حکم
۱۲۷	د مکاتب د اولاد حکم
۱۲۷	کتابت کښې د اخستې ځوی د مکاتب د مرګ نه روسته حکم
۱۲۸	د شرابو، خنزیر یا هم ددې غلام د قیمت په عوض د مکاتب کولو حکم
۱۲۹	په شراب، یا خنزیر یا ددې په قیمت سره د آزادۍ حکم
۱۳۰	د شرابو په ادا کولو سره د آزادۍ حکم
۱۳۰	په غیر موصوف څاروی باندې د غلام مکاتب کولو حکم
۱۳۲	د آقا په مرګ سره د عقد کتابت حکم
۱۳۳	د ام ولد د مکاتبه جوړولو حکم
۱۳۴	د مدبره د مکاتب کولو حکم
۱۳۵	د مکاتبه مدبره جوړولو حکم
۱۳۷	کتاب الولاه
۱۳۸	د ولاه عتاقه احکام
۱۳۸	د ولاه نه د آزادۍ په شرط سره د غلام د ولاه حکم
۱۳۹	د ولاه منتقل کولو یو صورت
۱۴۰	د ولاه راښکلو مسئله
۱۴۰	د عرب آزادي وینځې سره د عجمي د نکاح نه روسته د ولاه حکم
۱۴۰	په باب د وراثت کښې د معتق حیثیت
۱۴۲	د ښځو لپاره ولاه شته او که نشته؟
۱۴۲	د پوکس په لاس اسلام راوړلو کښې موالات کولو سره د ولاه حکم
۱۴۴	د وارث په موجود ګۍ کښې د موالات حکم
۱۴۵	مکاتب لپاره خپل پلار یا ځوی سره د عقد کتابت حکم
۱۴۶	په کتابت کښې د ام ولد د بچی حکم
۱۴۷	کتاب الهنایات
۱۴۷	د قتل پنځه اقسام
۱۴۷	د قتل عمد تفصیل
۱۴۷	قصاص په کوم قتل سره واچېږي
۱۴۸	د قتل عمد سزا او ددې حکم

- ۱۴۸ ..... قتل شبه عمد گوم قتل ته وائی؟
- ۱۵۰ ..... د قتل شبه عمد موجب او حکم
- ۱۵۰ ..... په قتل خطا، کښې گناه شته او که نه؟
- ۱۵۰ ..... د جاری مجری (قائم مقام) تعارف او حکم
- ۱۵۱ ..... په گوم قتل سره قصاص واجبېږي؟
- ۱۵۲ ..... غلام او آزاد به د یو بل په قتل کښې قصاص کولې شی او که نه؟
- ۱۵۲ ..... د ذمی په بدله کښې به مسلمان قصاص کولې شی او که نه؟
- ۱۵۲ ..... د مستامن په قتل سره قصاص واجب دي او که نه؟
- ۱۵۳ ..... سړي به د ښځې په بدله کښې قصاص کولې شی
- ۱۵۳ ..... پلار به د خوی په بدله کښې نشي قصاص کولې
- ۱۵۴ ..... آقا به د غلام، مدبر، او مکاتب په بدل کښې نشي قصاص کولې
- ۱۵۴ ..... قصاص به په توره او ټوپک سره اخستلي شی
- ۱۵۴ ..... که د مکاتب مقتول د مولانه بغیر هیڅ څوک وارث نه وی نو د قصاص حکم
- ۱۵۵ ..... که د مکاتب د مولانه علاوه وارثان هم موجود وی نو د قصاص حکم
- ۱۵۶ ..... مرتبه سره د مرهون غلام عمداً قتل کولو سره د قصاص حکم
- ۱۵۶ ..... په قصداً وهلو ټکولو، او زخمی کولو سره
- ۱۵۶ ..... د مړ کیدو په صورت کښې د قصاص حکم
- ۱۵۶ ..... په گومو صورتونو کښې قصاص شته او په گومو کښې نشته
- ۱۵۷ ..... په سترگه او ښکلو کښې د قصاص حکم او یوه قاعده کلیه
- ۱۵۷ ..... په غاښ ماتولو کښې د قصاص حکم
- ۱۵۸ ..... د غاښ نه علاوه هډوکي ماتولو کښې د قصاص حکم
- ۱۵۸ ..... د نفس نه په کم کښې شبه عمد نه وی
- ۱۵۸ ..... د یو بل په زخمی کولو کښې د قصاص حکم
- ۱۵۹ ..... د مسلمان او ذمی په منځ کښې د قصاص مسئله
- ۱۵۹ ..... نیم مړونده پورې لاس کټ کول او تیره زخم
- ۱۵۹ ..... لگولو نه پس ټیک کیدو سره د قصاص حکم
- ۱۶۰ ..... د شل لاسی یا د کمو گوتو والان د لاس
- ۱۶۰ ..... کټ کولو په جرم کښې د قصاص اخستلو مسئله
- ۱۶۰ ..... د زخمی شوی سړو وگي او د زخمی کونکي سر غټ وی نو څه حکم دي؟
- ۱۶۱ ..... په ژبه او خاص اندام (ډک) کښې قصاص شته او که نه؟
- ۱۶۱ ..... په حشفه (یعنی د خاص اندام په سر) کښې د قصاص حکم
- ۱۶۱ ..... که قاتل د مقتول وارثانو سره صلح او کړی نو د قصاص څه حکم دي؟
- ۱۶۲ ..... آزاد او غلام په شریکه یو قتل او کړونو په زر روپۍ باندې صلح کولو کښې
- ۱۶۲ ..... به د مقتول د بعضو وارثانو د قصاص معاف کولو حکم
- ۱۶۳ ..... که یو جماعت یو سړي عمداً قتل کړي نو د قصاص څه حکم دي؟
- ۱۶۳ ..... که یو سړي پوره جماعت قتل کړي نو په
- ۱۶۳ ..... قصاص کښې به هم دا یوکس قتل کولې شی

- ۱۲۴ ..... کہ قاتل مرشی نو د قصاص څه حکم دی ؟
- ۱۲۴ ..... کہ دوو سرو د یو سری لاس کت کرو نو د قصاص څه حکم دی ؟
- ۱۲۵ ..... یو لاس دوو سرو کت کرو نو د دیت څه حکم دی ؟
- ..... دلایل: ځکه که چه دوی یو لاس کتگ کویک دیک نو د دیک لاس ضمان به دوی دواړو باندیک نصف واجب وی. ککویا چه هر یو باندیک د نفس د دیت ۱۱۴ واجب وی.
- ۱۲۵ ..... یو سری د دوو سرو نیی لاس کت کرو او دواړه حاضر شو نو څه حکم دی ؟
- ۱۲۵ ..... یو سری د دوو سرو لاس کت کرو او یو حاضر شو، نو څه حکم دی ؟
- ۱۲۲ ..... د غلام د قتل عمد اقرار معتبر دی او که نه ؟
- ..... کِتَابُ الْيَتَامَا
- ۱۲۷ ..... د قتل شبه عمد د دیت او کفارې حکم
- ۱۲۷ ..... د قتل خطا، کفاره، او د شیخینو رحمهما الله مسلك
- ۱۲۹ ..... تغلیظ صرف په اویسانو کنبی دی
- ۱۲۹ ..... په قتل خطا کنبی د دیت او کفارې حکم
- ۱۲۹ ..... د قتل خطا، دیت څه دی ؟
- ۱۲۹ ..... د قتل خطا، په دیت کنبی د سرو زرو او سپینو زرو مقدار
- ۱۷۰ ..... د اویسانو، سرو زرو، او سپینو زرو نه علاوه سره د دیت ادا کولو مسئله
- ۱۷۱ ..... د مسلمان او ذمی، او د نصرانی، یهودی او د مجوسی د یتونو مقدار
- ۱۷۱ ..... اندامونو کنبی د دیت حکم
- ۱۷۲ ..... په وهلو سره عقل ختم شو، نو څه حکم دی ؟
- ۱۷۲ ..... د گیرې یا د سر ویخته خرنیلو سره د دیت حکم
- ۱۷۲ ..... په وړوڅو کنبی د دیت د وجوب مسئله
- ۱۷۲ ..... په کومو اندامو کت کولو کنبی پوره دیت او په کومو کنبی نیم دیت واجب دی ؟
- ۱۷۳ ..... د ښځې یا د سری تنینو کت کولو کنبی څه حکم دی ؟
- ۱۷۳ ..... د سترگو په بڼو (ویختو) کنبی د دیت حکم
- ۱۷۳ ..... د لاسونو او خپو په گوټو کنبی د دیت حکم
- ۱۷۴ ..... د لاسونو او خپو ټولې گوټې برابر دی
- ۱۷۴ ..... د گوټو په بندونو کنبی کت کولو کنبی د دیت حکم
- ۱۷۴ ..... په غاښ کنبی د دیت حکم ؟
- ۱۷۵ ..... د اندام منفعت ضائع کولو سره د دیت حکم
- ۱۷۵ ..... د سر او مخ د شپاو زخمونو بیان
- ۱۷۷ ..... که موضعه عمدا وی نو په دې کنبی قصاص دی
- ۱۷۷ ..... د موضعه نه علاوه د سر او مخ په بالی زخمونو کنبی قصاص نشته
- ۱۷۷ ..... د موضعه نه په کم زخم کنبی څه حکم دی ؟
- ۱۷۸ ..... که موضعه خطا وی نو دیت واجب دی
- ۱۷۸ ..... د لاس گوټو کت کولو کنبی د دیت حکم
- ۱۷۸ ..... د لاس گوټې د مروند سره په کت کولو کنبی څه سزا ده ؟
- ۱۷۹ ..... د بچی د سترگې، ذکر، او ژبې کت کولو سزا

- ۱۸۰ ..... په و هلو سره د عقل ختمیدو، یا د ویختو غورزیدو حکم
د موضعه زخم سره د اوریدو، د لیدلو، یا د خبرو کولو د قدرت ختمیدو حکم
۱۸۰ ..... یوې گوټې کټ کولو سره د دویمې گوټې شل کیدو حکم
۱۸۱ ..... د شجه زخم ټیک کیدو او نشان ختمیدو نه پس څه حکم دي؟
۱۸۲ ..... د امام محمد رحمه الله مسلك
۱۸۲ ..... د زخم لگولو په صورت کښې د فی الحال قصاص اخستلو حکم
۱۸۲ ..... د خطاء لاس کټ کولو نه پس د قتلولو مسئله
۱۸۳ ..... که مجرم د جرم اقرار او کړی نو دیت به په ده لازم وی او که په عاقله باندې؟
۱۸۴ ..... په غیر مملوکه زمکه کښې کوهې کنستل یا کانری ایخودو سره په مړ کیدو کښې د ضمان حکم
۱۸۵ ..... په لاره کښې یوکس باندې ناوه یا روشنندن راپریوتو، او مړ شو، نو د دیت مسئله
۱۸۵ ..... که پخپل ملک یا د کور په کوهې کښې څوک مړ شی نو د ضمان حکم
۱۸۶ ..... د سور سړی سوارلی یوکس مړ کړو نو څه حکم دي؟
۱۸۶ ..... په لاره کښې د څاروی په سوتو سره د هلاکت د ضمان حکم
۱۸۶ ..... د څاروی راښکونکې یا شرونکې به کله ضامن وی؟
۱۸۷ ..... که د اوبیانو په قطار کښې یو اوبن څوک هلاک کړی؟
۱۸۷ ..... په مذکوره صورت کښې به شرونکې او راښکونکې دواړه ضامن وی
۱۸۷ ..... د غلام خطاء سره جنایت کولو باندې د ضمان حکم
۱۸۸ ..... که جنایت دوباره او کړی نو څه حکم دي؟
۱۸۸ ..... که آقا نه علم نه وواو جنایت کونکې غلام ئې آزاد کړو، نو څه حکم دي؟
۱۸۹ ..... د آقا د یو جنایت قیمت ادا کولو نه پس د مدبر د بل جنایت حکم
۱۹۰ ..... په دوو اسونو سواره کسان خپلو کښې ټکر او شی، او مړه شی نو د دیت حکم
۱۹۲ ..... د غلام په قتلولو سره قیمت واجبې
۱۹۲ ..... د غلام په لاس کښې نیم قیمت واجب دي
۱۹۳ ..... په غلام کښې پوره قیمت کله واجبې؟
۱۹۳ ..... په خینه د و هلو په وجه د بچی غورخیدو مسئله
۱۹۳ ..... د حمل ماشوم ژوندې پیدا شو او مړ شو، نو پوره دیت واجب دي
۱۹۴ ..... د مړ جنین پیدا کیدو نه پس ښځه هم مړه شوونه دمور د قتل دیت واجب دي
۱۹۴ ..... ښځه مړه شوه بیا مېر بچی پیدا شونو څه حکم دي؟
۱۹۴ ..... د بچی غره به په وارثانو کښې د میراث په طور تقسیمېږي
۱۹۵ ..... د وینځې په مذکر اومونث ژوندی بچی کښې به څومره دیت واجب وی
۱۹۵ ..... په بچی کښې کفار ه شته او که نشته
۱۹۵ ..... د قتل شبه عمد کفار ه څه ده؟
۱۹۶ ..... **بَابُ الْقَسَامَةِ**
۱۹۶ ..... د قسامت بیان
۱۹۶ ..... د قسامت په باره کښې د امام ابوحنیفه رحمه الله دعو او د امام شافعی رحمه الله دلیلونه
۱۹۷ ..... د محلي د خلکو د قسم خوړلو نه د انکار کولو حکم
۱۹۸ ..... که په محله کښې پنځوس قسمونه پوره نشی نو د قسم طریقه
۱۹۸

۱۹۸	په بچی، مجنون، ښځه او غلام باندې د قسامت نه کیدو وجه
۱۹۸	په کومو صورتونو کېنې د محلي په خلقو قسامت او دیت نشته؟
۱۹۹	په څاروی باندې د موندلی شوی مقتول د دیت حکم
۱۹۹	په یو کور کېنې د موندلی شوی مقتول د قسامت او دیت حکم
۱۹۹	قسامت به په اصل اوسیدونکو وی او که په کرایه دارو به هم وی؟
۲۰۰	په کشتی کېنې د موندلی شوی مقتول د قسامت حکم
۲۰۱	د محلي په جومات کېنې د موندلی شوی مقتول د قسامت مسئله
۲۰۱	په غیر معمولی ځنګل کېنې د موندلی شوی مقتول د قسامت مسئله
۲۰۱	د دوو کلو په منځ کېنې د موندلی شوی مقتول د قسامت حکم
۲۰۲	د لوڼې دریاب په غاړه د راگیر شوی مقتول د دیت او قسامت مسئله
۲۰۲	د مقتول ولی د محلي د خلقو نه علاوه په بل سړی باندې دعوه کول
۲۰۲	د قاتل معلومولو دپاره د قسم خوړلو په جواب کېنې د،،، فلانی سړی خودلو،،، حکم
~	کتاب التماثل
۲۰۴	په عاقله باندې کوم کوم دیت لارمېږی دې سبب او دلیل
۲۰۴	د عاقله مصداق
۲۰۵	ددیت ادا کولو طریقه او موده
۲۰۶	که څوک اهل دیوان نه وی نو دده عاقله به څوک وی؟
۲۰۶	د دیت طریقه
۲۰۶	که د عاقله قبيله د دیت دپاره کافی نه وی نوڅه حکم دې؟
۲۰۶	قاتل هم عاقله کېنې داخل دې او که نه؟
۲۰۷	د آزاد شوی غلام عاقله به د آقا قبيله وی
۲۰۷	د مولی المواله عاقله به د مولا خاندان وی
۲۰۷	عاقله به د څومره جرمانې لارمیدو په صورت کېنې ذمه دار وی؟
۲۰۸	د جنايت کم مقدار، او د جنايت کونکي په مال کېنې به د دیت فیصله کله کولې شي؟
۲۰۸	عاقله د کومو کارونو د جنايت برداشت نشي کولې؟
~	کتاب القتل
۲۰۹	د زنا د ثبوت طریقه
۲۰۹	دگواهي طریقه کار
۲۱۰	د زنا تحقیق کول
۲۱۱	د اقرار کولو طریقه کار
۲۱۲	د اقرار پوره کیدونه پس تحقیق کول
۲۱۳	د حد قانمولو طریقه
۲۱۳	د رجم طریقه
۲۱۴	د گواه د کانډی ویشتلو نه انکار کول
۲۱۴	د ناواده شوی حد
۲۱۵	د کور و هلو طریقه
۲۱۵	سر، منځ او شرمگاه په کور و هلو ممانعت

۲۱۷	د زنا کار غلام حد
۲۱۷	داقرار نه د رجوع کولو حکم
۲۱۷	دامام دپاره د رجوع د تلقین حکم
۲۱۷	د ښځې د رجم دپاره د کندي کنستل
۲۱۸	د آقا په خپل غلام باندې د حد جاری کولو مسئله
۲۱۸	د رجم نه وړاندې په گواهانو کېنې د یوگواه رجوع کول
۲۱۸	د څلورو گواهانو په شهادت سنگساریدل اویا په کېنې د یو رجوع کول
۲۱۹	د څلورو نه د کم تعداد په صورت کېنې د حد قذف وجوب
۲۱۹	احسان به کله متحقق کیږي؟
۲۱۹	رجم او کورې دواړه نشی جمع کیدي
۲۲۰	د کورو او جلا وطنی نه جمع کول
۲۲۱	د ناجوره محصن زنا کار د رجم حکم
۲۲۱	د حاملې د حد جاری کولو وخت
۲۲۳	د پردی ښځې سره د فرج نه سوا وطی اولواطت کول
۲۲۳	د خوي د وینځې سره وطی کول موجب حد نه ده
۲۲۴	د ورور او تره د وینځې سره وطی کولو باندې وجوب حد
۲۲۴	وطی بالشبه موجب حد نه ده
۲۲۴	په خپله بستره پردی ښځې سره وطی کول
۲۲۵	د پردی ښځې سره د فرج نه سوا وطی اولواطت کول
۲۲۶	د خناو سره دوطی کولو حکم
۲۲۶	د دار الحرب په زنا په دار الاسلام کېنې حد نه جاری کیدل
۲۲۸	باب حد القذف
۲۲۸	د بوټي ختمیدونه پس اقرار کول
۲۲۸	د څه معقول عذر د وجې دخولې نه د بوټي ختمیدل مانع د حد نه دي
۲۲۸	د شرابو په بوټي یا قنې باندې د حد عدم وجوب
۲۲۹	د بیهوشۍ په حالت کېنې د حد عدم نفاذ
۲۲۹	د غلام دپاره د خمر
۲۳۱	باب حد القذف
۲۳۱	د غلام حد قذف
۲۳۱	د بیل کس د نسب نه انکار کول
۲۳۲	د غلام په خپل مولی باندې د حد جاری کولو حق نشته
۲۳۲	د قذف داقرار نه د رجوع حکم
۲۳۳	عربی ته د نبطی و نیلو حکم
۲۳۳	د «ابن السما» و نیلو حکم
۲۳۳	ماما، تره یا میرنی پلار ته دیوکس د ابنت نسبت کولو حکم
۲۳۴	د پردی ملک کېنې وطی کونکی باندې د زنا تهمت لگولو حکم
۲۳۴	په بال بچه داره ښځه چه خاوندنې معلوم نه وی د زنا تهمت لگول

- ۲۳۷ دخریا خنزیر و نیلو تعزیر .....
 ۲۳۷ دتعزیر مقدار .....
 ۲۳۷ تعزیری سزا کنبی د قید کولو حکم .....
 ۲۳۷ دشرابو څکلو په حد کنبی سختی .....
 ۲۳۸ دحد په وجه دمرگ واقع کیدو حکم .....
 ۲۳۸ دمحدود فی القذف د گواهی بحث .....
 ۲۳۹ دکافر محدود فی القذف گواهی د کافر ذمی دپاره .....
 ۲۳۹ **کتاب الشرع و فقه الطریق** .....
 ۲۳۹ په سرقه کنبی دلاس کت کولو دپاره دعقل اوبلوغ شرطیت .....
 ۲۴۰ په حد سرقه کنبی د آزاد او غلام د حکم برابری .....
 ۲۴۱ دغلا قرار کولو باندې دلاس کت کول .....
 ۲۴۱ دلاس کت کولو دپاره دگواهانو تعداد .....
 ۲۴۲ دغلا په وارداتو کنبی دگنرو کسانو شرکت .....
 ۲۴۲ دکومو څیزو په غلا کنبی چه لاس کت کول نشته .....
 ۲۴۴ دونی دمیوی اود پتی د فصل په غلا د حد جاری کولو حکم .....
 ۲۴۴ دستار اومصحف په غلا باندې د حد جاری کیدل .....
 ۲۴۵ دسروزو صلیب شطرنج منزری په غلا دلاس کت کولو حکم .....
 ۲۴۵ دآزاد ماشوم په غلا باندې د حد جاری کیدو حکم .....
 ۲۴۶ دلوی یا ماشوم غلام په غلا باندې دلاس کت کولو حکم .....
 ۲۴۷ ددفتری رجسترو او فائلونو غلا کولو باندې د حد جاری کولو حکم .....
 ۲۴۸ دسپی اومنزری د غلا حکم .....
 ۲۴۸ دسرود آلاتو غلا کولو حکم .....
 ۲۴۹ دقیمتی لرگی په غلا کنبی دلاس کت کول .....
 ۲۴۹ په خیانتگر، لوټکونکی تختونکی باندې د حد نه جاری کول .....
 ۲۵۰ دکفن کیم په لاس کت کولو کنبی اختلاف .....
 ۲۵۱ دبیت المال نه په غلا کولو دلاس کت کولو حکم .....
 ۲۵۱ دمویلا، اولاد او نژدې رشته دارونه دغلا کولو حکم .....
 ۲۵۲ د ښځې خاوند یا دغلام دمولی نه د غلا حکم .....
 ۲۵۳ دمولی دخپل مکاتب نه نه دغلا حکم .....
 ۲۵۳ دفوخی دبیت المال نه دغلا حکم .....
 ۲۵۳ دحفاظت قسمونه .....
 ۲۵۳ دمحفوظ مقام یا محافظ نه د غلا په کولو دلاس کت کولو حکم .....
 ۲۵۴ دحمام نه دغلا په کولو دلاس کت کولو حکم .....
 ۲۵۴ په جمات کنبی د موجود مالک نه په غلا کولو دلاس کت کولو حکم .....
 ۲۵۴ د میلمه د کوربه نه په غلا کولو دلاس کت کولو حکم .....
 ۲۵۵ دپارشوی خر په شړلو د غلا کولو حکم .....
 ۲۵۶ دیوی الی په شریکه دغلا کولو حکم .....

۲۵۶	کورتہ بغیر د داخلیدونہ غلا گولویاندی دحد حکم
۲۵۷	دغل دلاس کت کولو محل
۲۵۷	خو خوخله دغلا کونکی کس حکم
۲۵۸	غل چه په پښو لاسو کښي شل یا کت وی.نودده دحد حکم
۲۵۸	دلاس کت کولو په وخت کښي دمسروق منه حاضرول
۲۵۹	دقاضی دفیصلی نه پس دغل په مال مسروقه باندی ملک راتلل
۲۶۰	د مال داوونی حالت نه د بدلیدو حکم
۲۶۱	دلاس کت کولو په پس د مال مسروقه مالک ته دواپس کولو احکام
۲۶۲	دسارق د مال مسروقه دملکیت دعوه کول
۲۶۲	د ډاکي تعريف
۲۶۲	د ډاکوانود جرم مختلف صورتونه
۲۶۴	دقتل او مال لوټ کولو اجتماعي سزا
۲۶۵	د حدجاری کولو طریقه
۲۶۶	په سولۍ د پریخودو موده
۲۶۶	په ډاکوانو کښي دغیر مکلف یا محرم وجود
۲۶۷	دحد ساقط کیدو په صورت کښي دقصاص حکم
۲۶۷	په ډاکوانو کښي دیو کس په قتل دقصاص حد حکم
۲۶۷	کِتَابُ الْأَهْرِیَّةِ
۲۶۷	د شرابو څلور قسمونه
۲۶۸	د انگورو د شیري بیان
۲۶۸	د تقیع تمر یعنی د کجورو د کچه اوبی بیان
۲۶۹	د تقیع الزیب یعنی د اوسکو د کچه اوبی بیان
۲۶۹	د نیبیز تمر او نیبیز زبیب د معمولی شان پخولو او څکلو حکم
۲۶۹	د کجورو او اوسکو ګو شرابو حقیقت او ددې حکم
۲۷۰	د شهدو، انځرانو، د جوارو او اوریشو د نیبزو حکم
۲۷۰	د انگورو شیره چه پخولو سره دوه حصي ختم شی نو ددې حکم
۲۷۰	په کدو، چاتن، او مزفت کښي د نیبیز جوړولو حکم
۲۷۱	که شراب پخپله سرکه جوړه شی نو څه حکم دي ؟
۲۷۱	کِتَابُ الْفُتُی
۲۷۲	په تعلیم یافته سپی، پړانګ، او باز سره د ښکار حکم
۲۷۳	د سپی او باز په تعلیم کښي فرق
۲۷۴	د تعلیم یافته سپی یا باز د زخمی ښکار حکم
۲۷۴	د سپی یا پړانګ د ښکار نه د خوړلو حکم
۲۷۴	د ښکاری سپی د ژوندی ښکار ذبیح کولو حکم
۲۷۵	د زخم نه بغیر صرف مړی زوړلو سره د ښکار حکم
۲۷۵	د معلوم سپی د ښکار بعضی حرام صورتونه
۲۷۶	د راوغړیدلی ښکار حکم

۲۷۷	د غشی لگیدو نه پس د ښکار په زمکه پروتل او مړ کیدل
۲۷۷	د غشی په پلن والی سره د مړ شوی ښکار حکم
۲۷۸	په توپک سره د لگیدلی ښکار حکم
۲۷۸	په غشی ویشتلو سره د ښکار څه حصه کټ شوه نو ددې ښکار حکم
۲۷۹	د مجوسی، مرتد، او بت پرست د ښکار حکم
۲۸۰	ښکار کښې د بچ کیدو قوت شته چه دویم کس په غشی او ویشتلو نو ددې د ملکیت مسئله
۲۸۰	د رومې غشی نه د بچ کیدو احتمال نه پس د بل په غشی سره مړ کیدل او ددې حکم
۲۸۱	د ښکار بچ کیدو احتمال کښې د دویم کس د ضامن کیدو حکم
۲۸۱	د ماکول اللحم او غیر ماکول اللحم ښکار حکم
۲۸۱	د مسلمان او کتابی ذبیحه حلال ده
۲۸۱	د مجوسی د ذبیحې حکم
۲۸۲	په حالت د احرام یا په حرم کښې د ښکار ذبح کولو حکم
۲۸۲	د قصدا بسم الله پر یخودونکی د ذبیحې حکم
۲۸۳	د ذبح مقام
۲۸۳	په ذبح کښې کوم کوم رگونه کټ کول ضروری دي؟
۲۸۴	د بانس په پوستکي، بکره، او د غاښونو او نوکانو والا څیز سره د ذبح کولو حکم
۲۸۵	د ذبح مستحبات
۲۸۵	د ذبح مکروهات
۲۸۶	د سټ د طرفه د چیلې ذبح کولو حکم
۲۸۶	په کومو څاروو کښې به ذبح اختیاري وي او په کومو کښې اضطراري؟
۲۸۶	په اوبو کښې نحر، او غوا او چیلې کښې ذبح مستحب ده
۲۸۷	د ذبح کولو نه پس د خټې د مړ بچی حکم
۲۸۸	د کومو څاروو او مارغانو خوراک حلال دي؟
۲۸۸	د فصل د کارغه خوړلو حکم
۲۸۹	د ابقع او غداف (کارغان) خوړلو حکم
۲۸۹	د کومو څاروو خوراک مکروه دي؟
۲۸۹	د ساتلو شوو خړو او خچرو غوښه خوړل حرام ده
۲۹۰	د اس د غوښې حکم
۲۹۱	د سوبه (خرگوش) خوړلو حکم
۲۹۱	په ذبح سره د کومو څاروو غوښه او خرمن پاکېږي او د کومو نه پاکېږي؟
۲۹۱	د اوبو په ځناورو کښې د کومو ځناورو خوراک حلال دي؟
۲۹۲	پخپل مرگ د مړ شوی کب حکم
۲۹۲	کب سره د خپلو ټولو اقسامو حلام دي، او د امام مالک رحمه الله نقطه نظر
۲۹۳	کتاب الاضیئة
۲۹۴	د قربانی حکم، چه دا په چا، کله او د کوم طرفه واجب ده
۲۹۵	قربانی د کوم کوم کس د طرفه واجب ده؟
۲۹۵	د قربانی کوم څاروي د خومره کسانو د طرفه کافی دي؟

۲۹۲	په مسافر او غریب باندې قربانی واجب نه ده.
۲۹۲	د قربانی وخت او ورځې.
۲۹۲	د قربانی ورځې.
۲۹۷	د کومو عیبدارو څاروو قربانی جائز نه ده؟
۲۹۷	څومره مقدار په عیب شمارلې شی؟
۲۹۸	که ښکړې بالکل نه وی یا مات شوی وی نو د قربانی حکم.
۲۹۸	د خصی د قربانی حکم.
۲۹۸	د لیونی څاروی قربانی کولو حکم.
۲۹۸	قربانی دپاره درې څاروی دی.
۲۹۹	د گاؤ او چیلو د ،، جذع ،، او د باقی څاروو د ،، ثنی ،، قربانی جائز ده.
۲۹۹	د قربانی د غوښې پخپله خوړل، یا په خلقو خوړل، یا د اوچولو حکم.
۲۹۹	د دریمې حصې صدقه کول مستحب دی.
۳۰۰	د قربانی د څرمنې حکم.
۳۰۰	قربانی پخپله ذبیح کول افضل دی.
۳۰۰	په کتابي سره د ذبیح کولو حکم.
۳۰۱	په غلطۍ سره د یو بل د قربانی ذبیح کولو حکم.
۳۰۱	کتاب التَّحَارَاتِ
۳۰۱	د یمین درې قسمونه.
۳۰۳	دیمین منعقدہ تعریف.
۳۰۳	دیمین لغو تعریف.
۳۰۴	په قسم کښې د زبردستی او هیرې برابری.
۳۰۵	په غیر الله باندې د قسم خوړلو حکم.
۳۰۵	د قسم الفاظ.
۳۰۶	په «بحق الله» د قسم په انعقاد کښې اختلاف.
۳۰۷	کفر د شرط جزاء ګرځول.
۳۰۷	په غضب الله او سخط الله پورې د تعلیق حکم.
۳۰۸	د کفارو د قسمونه.
۳۰۸	د جنت نه وړاندې د کفارو ورکولو حکم.
۳۰۹	په ګناه باندې د قسم کولو حکم.
۳۰۹	د کافر د قسم او کفاري حکم.
۳۰۹	د حلال خیز حرامولو حکم.
۳۱۰	د «کل حل علی حرام» حکم.
۳۱۱	کورته د داخلیدو نه قسم خوړل.
۳۱۱	د خبرو کولو قسم نه پس قرآن پاک لوستل.
۳۱۲	د لایس دپاره د جامو اغوستونه قسم کول.
۳۱۳	په کور کښې د ناست کس دا قسم چه «لا أدخل هذه الدار» حکم.
۳۱۳	کنډر کور ته داخلیدو سره د قسم احکام.

۳۱۴	د فلانی د غلام یا بنځې یا ملگری سره د خبرو کولو نه قسم کول
۳۱۴	د شری د خاوند سره د خبرو کولو نه قسم کول
۳۱۵	د ماشوم یا ځوان سره د خبرو کولو نه قسم
۳۱۵	د قجوري د ونې نه د نه خوړلو قسم کول
۳۱۵	د کچه قجورو خوړلو نه قسم کول
۳۱۷	د کچه اویخو قجورو د خوړلو نه د قسم خوړلو احکام
۳۱۷	د غوښې نه په قسم کولو کښې د کب عدم شمولیت
۳۱۷	د دجلې نه د خکاک نه کولو قسم
۳۱۷	داوړود خوراک نه قسم خوړل
۳۱۸	د خبرونه کولو تعلیق په اذن او اجازت پورې
۳۱۹	د حاکم یوکس ته د شریسند خبر کولو قسم ورکول
۳۱۹	د کور په چت او دریدو باندې د حاث کیدو حکم
۳۲۰	د سرد خوړلو نه د قسم کولو احکام
۳۲۲	په فرش باندې د اوده کیدو نه قسم کول او بیا په بستره ځملاستل
۳۲۳	په قسم کښې متصل د انشاء الله و نیلو حکم
۳۲۳	د حین او زمان په لفظ سره قسم خوړل
۳۲۵	په ایام او الایام باندې قسم خوړل
۳۲۶	د یو کار د کولو قسم خوړل، او یو ځل هغه کول
۳۲۶	بغیر اجازه د بنځې په وتلو قسم خوړل
۳۲۷	د ناشته کولو نه قسم خوړل
۳۲۸	په زرقرض ادا کولو قسم خوړل
۳۲۸	د محلولو علیه کورنه پخپله وتلو او د نوري کډې پریخودلو حکم
۳۲۸	د غیر ممکن کار د کولو قسم خوړل
۳۲۹	په نن ورځ د قرض ادا کولو قسم خوړل
۳۲۹	دلې له قرض نه اخستلو قسم خوړل
۳۳۰	بصري ته د تلو قسم خوړل او دې حکمونه
۳۳۱	کتاب الذخوي
۳۳۱	د مدعی دعوی پریخودل
۳۳۲	د دعوی به کله قبولی شی؟
۳۳۲	د غیر منقول خیز دعوی لپاره حدود اربعه بیانول
۳۳۲	د دعوی صحیح کیدو نه روسته د قاضی د مدعی علیه نه معلومات کول
۳۳۴	د گواهانو موجود کیدو باوجود د قسم طلب کولو حکم
۳۳۵	د مدعی نه د قسم اخستلو حکم
۳۳۶	په ملک مطلق کښې د قابض د بینو حکم
۳۳۷	د مدعی علیه د قسم په انکار کولو سره د قاضی فیصله ورکول
۳۳۷	د قاضی په مدعی علیه باندې درې ځله قسم پیش کول او فیصله کول
۳۳۸	د نکاح په دعوی کښې د منکر نه د قسم اخستلو حکم

۳۴۰	په یو ملک کېښي د دوو کسانو د دعوی کولو مسئله
۳۴۱	په یوې ښځې باندې د وړو سر د نکاح د دعوی حکم
۳۴۱	د قاضی د نصف غلام په فیصله باندې د یو مدعی د نه راضی کیدو حکم
۳۴۲	د هېي مع القبض او اخستلو دعوی کونکو د گواهانو قائمولو حکم
۳۴۳	په ملک او تاریخ باندې د دوو غیر قبضه کونکو گواهانو قائمول
۳۴۴	د قابض او غیر قابض په ملک مورخ او د تاریخ په تقدیر باندې گواهانو قائمولو حکم
۳۴۴	قابض او د غیر قابض په زبیدل باندې د گواهانو قائمول
۳۴۵	د دوو مدعیانو د یو بل نه په اخستلو باندې گواه قائمول
۳۴۶	یو مدعی دوه او بل څلور گواهان قائم کړل
۳۴۶	د قصاص په دعوی کېښي د قسم نه انکار کول
۳۴۸	د مدعی گواهانو حاضرولو پورې د مدعی علیه نه د کفیل اخستل
۳۴۸	د مدعی علیه په ودیعت ، رهن یا غصب باندې دعوی کول
۳۴۹	د مدعی علیه د غلام اخستلو دعوی کول
۳۵۰	د مدعی د اخستلو دعوی او د قابض د ودیعت اقرار کېښي د خصومت حکم
۳۵۰	د قسم اخستلو د طریقې بیان
۳۵۱	د طلاق یا عتاق قسم اخستل
۳۵۱	د یهودی او نصرانی نه د قسم اخستلو طریقه
۳۵۲	د مجوسی نه د قسم اخستلو طریقه
۳۵۲	د دوی عبادت خانو کېښي به قسم نشي اخستلې
۳۵۳	په زمان او مکان سره د تغلیظ حکم
۳۵۳	مدعی علیه باندې د اخستلو دعوی او دده نه د قسم اخستلو طریقه
۳۵۵	په یو څاروی کېښي د دوو سرو جگړه کول
۳۵۶	د راکب او واگي نیونکی د څاروی په قبضه کېښي جگړه
۳۵۶	د بائع او مشتری په مبیع یا ثمن کېښي د اختلاف مسئله
۳۵۷	د بائع او مشتری نه راضی کیدو په صورت کېښي د قسم اخستلو طریقه
۳۵۸	د قسم پیل به د چا نه کولی شي؟
۳۵۹	د مبیع هلاکیدو نه روسته د اختلاف په صورت کېښي د قسم حکم
۳۶۰	دوه غلامانو کېښي د یو غلام هلاکیدو نه روسته ثمن کېښي اختلاف او د قسم حکم
۳۶۱	د ښځې میره په مینځ کېښي په مهر کېښي اختلاف
۳۶۲	د مویجر او مستاجر اختلاف او د تحالف حکم
۳۶۴	د منافعو حاصلولو نه روسته اختلاف کېښي د تحالف حکم
۳۶۴	د بعضی منافع حاصلولو نه روسته اختلاف او د تحالف حکم
۳۶۴	د مولی او مکاتب په مینځ کېښي اختلاف او د تحالف حکم
۳۶۵	د ښځې او میره د کور په سامان کېښي د اختلاف مسئله
۳۶۶	په زوجینو کېښي د یو د مرگ نه روسته په ژوندی او وارثانو کېښي اختلاف
۳۶۷	د وینځي شهر میاشتي نه کمه موده کېښي پیدا شوي بچی باندې د بائع دعوی
۳۶۸	ماشوم مړ کیدو باندې د بائع د ام ولد جوړیدو دعوی

۳۲۹	د مشتری په قبضه کښې د وینځې د بچی په مرگ د ثمن مسئله
۳۲۹	په غیر گونی بچو کښې په یو د نسب دعوی سره د دوهم حکم
۳۷۱	کتاب النباذات
۳۷۱	د گواهي شرعی حیثیت
۳۷۲	په حدود کښې د گواهانو لپاره د گواهي د پټولو حکم
۳۷۳	د شهادت مراتب او په زنا کښې د گواهانو تعداد
۳۷۳	په باهي حقوقو کښې د گواهانو تعداد
۳۷۴	د ښځې د گواهي معتبر کیدلو مواقع
۳۷۴	په گواهي کښې د عدالت اود لفظ شهادت حیثیت
۳۷۵	د گواهانو لپاره د عدالت معیار
۳۷۸	گواهي اود گواهي ادا کولو بیان
۳۷۹	په رومي قسم کښې د گواهي ادا کولو الفاظ
۳۷۹	دوهم قسم د گواهي پخپله ثابتیدل
۳۸۰	د خپل تحریر مضمون په کتلو باندې گواهي ورکول
۳۸۰	د نا بینا وړند، د گواهي حکم
۳۸۲	د مملوک د گواهي حکم
۳۸۲	د محدود فی القذف د گواهي حکم
۳۸۳	د اولاد په حق کښې د گواهي قبلولو حکم
۳۸۴	د ښځې او میره یو بل لپاره د گواهي ورکولو حکم
۳۸۴	د غلام او مکاتب په حق کښې د مولاد گواهي حکم
۳۸۵	د رور او اکا تره، په حق کښې د گواهي د حکم
۳۸۵	د مغنث (هیجر)، د گواهي حکم
۳۸۷	د نانحه او مغنیه د گواهي حکم
۳۸۷	د شرابی اود مارغانو ساتونکو د گواهي حکم
۳۸۷	د مغنی یا مغنیه اود مرتکب کبیره د گواهي حکم
۳۸۹	د خطابیه فرقي نه علاوه د اهل هوا د گواهي حکم
۳۹۰	د ذمی په حق کښې د حرې د گواهي حکم
۳۹۱	د ذمی په حق کښې د حرې د گواهي حکم
۳۹۲	په شهادت کښې د عدالت معیار
۳۹۲	د غیر مختون (ناسنسته)، د گواهي حکم
۳۹۲	د خصی د گواهي حکم
۳۹۳	د ولد الزنا د گواهي حکم
۳۹۳	د خنثی د گواهي حکم
۳۹۳	د دعوی موافق یا مخالف گواهي حکم
۳۹۵	د گواهانو په گواهي کښې د اتفاق حکم
۳۹۶	د دوو گواهانو د کمی زیاتی اختلاف په صورت کښې د مدعی د دعوی حکم
۳۹۷	دوه گواهانو کښې د یو په پنځه سوه ادا کولو باندې د گواهي ورکولو حکم

۴۹۸	په ادا کولو باندې د علم په صورت کښې د گواهي ورکولو حکم
۴۹۸	په مکان کښې د گواهانو د اختلاف حکم
۴۹۹	په خالص جرح کښې د قاضي لپاره حکم
۴۰۱	په کوم حق کښې ... شهادت علی الشهادة، ورکول جائز دی؟
۴۰۲	د ... شهادت علی الشهادة، شرعی حیثیت
۴۰۳	په شهادت باندې د گواه جوړولو طریقه
۴۰۴	په گواهي باندې د گواهي ورکولو طریقه
۴۰۵	د شهود فرع گواهي کله قبلول پکار دی؟
۴۰۵	د شهود فرع لپاره د شهود اصل د تعدیل حکم
۴۰۶	د شهود اصل د تعدیل نه د شهود فرع د سکوت په وخت د گواهي حکم
۴۰۷	د شهود اصل د تعدیل نه د شهود فرع د سکوت په وخت د گواهي حکم
۴۰۷	د دروغجن گواه د سزا حکم
۴۰۹	د فیصلي نه وړاندې د گواهانو د گواهي نه د رجوع کولو حکم
۴۱۰	د حاکم په موجود گڼې کښې د گواهي نه رجوع ضروری ده
۴۱۱	د حاکم د فیصلي نه روسته د گواهانو د رجوع حکم
۴۱۲	د یو گواه د رجوع کولو حکم
۴۱۳	په یو سړی او لس ښځو گواهانو کښې د اته ښځو په رجوع سره د ضمان حکم
۴۱۵	د ښځې په مهر مثل باندې د دواړه گواهانو د رجوع کولو حکم
۴۱۶	د یو سړی خلاف یوې ښځې سره د نکاح گواهي او د ضمان حکم
۴۱۶	د مهر مثل نه په زیات باندې گواهي ورکولو نه رجوع کولو کښې د ضمان حکم
۴۱۶	د یو څیز د مثل یا زیات قیمت په عوض گواهي نه رجوع کولو کښې د ضمان حکم
۴۱۷	په طلاق قبل الدخول باندې د گواهي نه رجوع کولو کښې د ضمان حکم
۴۱۸	د غلام آزادولو گواهي نه په رجوع کولو کښې د ضمان حکم
۴۱۸	د قصاص گواهي نه په رجوع کولو سره د ضمان حکم
۴۱۹	د شهود فرع په رجوع سره د ضمان حکم
۴۱۹	د شهود فرع د شهادت نه د شهود اصل انکار او په رجوع سره د ضمان حکم
۴۱۹	د شهود فرع په مقررولو د شهود اصل د خپلې غلطۍ په اقرار کولو د ضمان حکم
۴۲۰	د احصان د گواهانو په رجوع باندې عدم ضمان
۴۲۱	د تزکیه او تعدیل کونکو په رجوع سره د ضمان حکم
۴۲۱	د گواهانو د پمین او د شرط د وجود گواهي نه په رجوع کولو د ضمان حکم
۴۲۲	کتاب آداب القاضی
۴۲۳	د قضاء د عهدي لپاره شرائط
۴۲۳	د قضاء عهده قبلولو حکم
۴۲۴	د قضاء عهده قبلول د چا لپاره مکروه ی؟
۴۲۵	د قضاء عهده طلب کولو حکم
۴۲۵	د قضاء عهده سنبالولو نه روسته ضروری امور
۴۲۷	د قید پاتو سره د نوی قاضی سلوک کول

۴۲۷	د امانتون اود او قافو آمدن سره د نوی قاضی سلوک
۴۲۸	د قاضی د ناستي ځاني اود کیناستلو کیفیت
۴۲۹	قاضی لپاره د هدیه قبلولو حکم
۴۳۰	قاضی لپاره فریقینو سره د برابري حکم
۴۳۱	قاضی لپاره گواهانو ته د تلقین کولو حکم
۴۳۲	قاضی لپاره په قید کښې د اچولو هدايات
۴۳۲	د پور په عوض کښې د قید کولو حکم
۴۳۳	د نه قید کولو بعض امور
۴۳۴	د قرضدار قیدی د قید کولو موده
۴۳۴	د ښځې په نفقه کښې د مېړه قید کولو حکم
۴۳۴	خوړی په پور کښې د پلار قید کولو حکم
۴۳۵	د ښځې قاضی جوړېدلو حکم
۴۳۵	په کومو حقوقو کښې به د قاضی خط قبلولي شي؟
۴۳۷	د مکتوب الیه قاضی لپاره د خط قبلولو شرطیت
۴۳۸	د کاتب قاضی گواهانو خط آورول او مهر لگول
۴۳۸	د مکتوب الیه قاضی د خط قبلولو حکم
۴۳۸	مکتوب الیه قاضی لپاره د خط د مهر چک کول
۴۳۹	په حدود او قصاص کښې د قاضی الی القاضی خط قبلولو حکم
۴۴۰	قاضی لپاره د نائب جوړولو حکم
۴۴۰	د قاضی په عدالت کې د حاکم د حکم پېش کولو مسئله
۴۴۱	په غائب باندې د قاضی د فیصلې حکم
۴۴۱	پخپله ثالث مقررول او دده په فیصله باندې د متفق کیدلو حکم
۴۴۲	د ثالث نه د جوړونکو د رجوع حکم
۴۴۴	په حدود او قصاص کښې د ثالث جوړولو حکم
۴۴۴	ثالث لپاره د بینه په سماعت یا په انکار د قسم باندې د فیصلې حکم
۴۴۵	کتاب الفتنه
۴۴۵	قاضی دپاره د تقسیمونکی د مقررولو جواز
۴۴۶	قاضی دپاره د تقسیمونکی مقررولو دویم صورت
۴۴۶	د تقسیمونکی د اوصافو بیان
۴۴۶	قاضی به په یو تقسیمونکی خلق نه مجبوروی
۴۴۷	د مشترک تقسیم کونکو حکم
۴۴۷	د تقسیم کونکی د اجرت حکم
۴۴۷	د شریکانو د میراث دعوه، او د قاضی نه د تقسیم مطالبه کول
۴۴۹	د شریکانو د ملک سبب نه خودلو سره د تقسیم د مطالبې حکم
۴۴۹	که د خپلې خپلې حصې نه انتفاع اخستل ممکن وی نو د یوکس په مطالبې به تقسیم کولی شي
۴۴۹	په دوو شریکانو کښې د یوکس د کمې حصې په وجه جدا انتفاع نشی کیدی نو د تقسیم حکم
۴۵۰	د جدا حصې نه د انتفاع نه کیدو باوجود رضامندی سره د تقسیم حکم

۴۵۰	په منقوله یو جنس خیزونو کښې د شریکانو په مطالبې سره د تقسیم حکم
۴۵۰	په دوو جنسونو کښې قاضی دپاره د تقسیم حکم
۴۵۱	غلام او جواهرات قاضی په زبردستی تقسیمولې شی او که نه؟
۴۵۲	د غسل خانې، کوهی، او د جرندې د تقسیم مسئله
۴۵۲	د وراثانو په حاضریدو او گواهانو لاملولو سره د تقسیم حکم
۴۵۲	د یو مشتری په غیر موجودگي کښې قاضی دپاره د تقسیم حکم
۴۵۳	د یو وارث په حاضریدو سره قاضی دپاره د تقسیم حکم
۴۵۳	په یو ښار کښې د مشترکو کورونو د تقسیم طریقه
۴۵۴	د کور او زمکې یا د کور او دوکان د تقسیم طریقه
۴۵۴	د تقسیم طریقه
۴۵۵	د زمکې حصې مقررول، نومونه مقررول، بیا قرعه اندازی کول
۴۵۶	په تقسیم کښې دراهم او دنانیر د شریکانو په رضامندی سره شریکولې شی
۴۵۶	که د تقسیم په وخت د لاري او لختی ذکر نه وی شوي نو اوس به څه کیږي؟
۴۵۶	په پورتنی چت او لاتدیني چت کښې د تقسیم طریقه
۴۵۷	د تقسیم نه روستو په شریکانو کښې د اختلاف مسئله
۴۵۸	د شریک د غلط تقسیم دعوه کول
۴۵۸	د خصم قول به معتبر وی
۴۵۸	د تقسیم په بعضي حصه باندې د عدم قبضي دعوه کول
۴۵۹	د مستحق راوتلو مسئله
~	کتاب الاکراه
۴۶۰	د اکراه لغوی او اصطلاحی تعریف
۴۶۱	د اکراه د احکامو تفصیل
۴۶۲	په حقوق العباد کښې د اکراه حکم
۴۶۳	په حقوق الله کښې د اکراه حکم
۴۶۳	مکره لپاره کلمه ذکر او د نورو گستاخو کلماتو ونیلو حکم
۴۶۵	مکره لپاره مسلمان ته د نقصان رسولو حکم
۴۶۵	مکره لپاره د قتل کولو حکم
۴۶۵	د مکره د طلاق او اعتاق حکم
۴۶۷	مکره په مرتد کیدلو باندې د مجبوره کولو حکم
~	کتاب الجهاد
۴۶۷	د جهاد حکم
۴۶۷	د جهاد پریځودو گناه
۴۶۸	د اقدامی جهاد حکم
۴۶۸	په چاچه جهاد فرض نه دي
۴۶۹	د شمن د حملې په صورت کښې د جهاد حکم
۴۷۰	د جزیه مطالبه کول
۴۷۰	د جزیه ورکولو ته تیاریدل

- ۴۷۰..... دعوت اسلام نه وړاندې د جهاد کولو ممانعت.
- ۴۷۱..... د دوباره دعوت ورکولو استحباب.
- ۴۷۱..... د اسلام اوجزیه ورکولو نه دانکار صورت.
- ۴۷۲..... د مچونې لگولو حکم.
- ۴۷۲..... داویو پر یخو د لوړو کټ کولو او پټو خوا بولو حکم.
- ۴۷۲..... د مسلمان په وجه په کافرانو د کاتو وگزارونه نشي بندولې.
- ۴۷۲..... د مسلمانانو ماشومانو او قیدیانو نه دال جوړولو په صورت کښې د حملې حکم.
- ۴۷۲..... ځان سره دارالحرب ته د زنانو او مصاحفو بوتلل او اوړل.
- ۴۷۵..... د ځواند او مولی نه د اجازت غوښتلو حکم.
- ۴۷۵..... د دهرکه، خیانت او مثله ممانعت.
- ۴۷۵..... د جهاد نه معذوره خلقو په جهاد کښې د نه قتلولو حکم.
- ۴۷۷..... په میدان جهاد کښې د لیونی د قتل ممانعت.
- ۴۷۷..... کافر فرسره د صلح کولو جواز.
- ۴۷۷..... د صلح ماتولو اعلان.
- ۴۷۸..... د کافرو د طرفه د غدارۍ صورت.
- ۴۷۸..... د حربی کافر غلام مسلمانیدل.
- ۴۷۹..... په دارالحرب کښې د گیاه او خوراک د خیزو نواستعمال.
- ۴۷۹..... د مال غنیمت نه د تیلو د استعمال جواز.
- ۴۸۰..... د تقسیم نه وړاندې د بیت المال د هر قسم وسله د استعمال اجازت.
- ۴۸۰..... د وسله خرڅولو او جمع کولو حکم.
- ۴۸۰..... په دارالحرب کښې د کافر اسلام قبولول.
- ۴۸۲..... د غلبي نه پس د دارالحرب د زمکې حکم.
- ۴۸۲..... د نومسلم ښځه مال فی دې.
- ۴۸۲..... په حربیانو کافرانو باندې د وسله خرڅولو ممانعت.
- ۴۸۲..... د قیدیانو په بدله کښې د فدیه اخستلو حکم.
- ۴۸۴..... په قیدیانو د احسان کولو حکم.
- ۴۸۵..... د مفتوحه علاقې زمکې د خپلو مالکانو په قبضه کښې پریخودل.
- ۴۸۷..... د جنگی قیدیانو قتلول او غلامان جوړول.
- ۴۸۷..... د احسان په طور قیدیان دارالحرب ته واپس کول.
- ۴۸۷..... د دشمن څاروی دارالاسلام ته راوستلونه د عجز صورت.
- ۴۸۷..... د مال غنیمت د تقسیم وخت.
- ۴۸۸..... د معاون او مقاتل په اسحقاق غنیمت کښې برابری.
- ۴۸۸..... دارالاسلام ته د واپس کیدونه وړاندې د لښکر سره یوځانې کیدل.
- ۴۸۸..... د لښکر د بازاریانو د پاره د مال غنیمت حکم.
- ۴۸۹..... په مسلمانانو کښې د یو کس کافر ته امان ورکول.
- ۴۹۰..... په امان کښې د مسلمانانو د نقصان په صورت کښې امان ماتول.
- ۴۹۰..... د ذمی امان ورکول.

- ۴۹۰..... د قیدی اوسود اگرامان ورکول
- ۴۹۱..... د عبد مجبور د امان مسئله
- ۴۹۱..... د کافرانو په هغه مالونو ملکیت راتلل کوم چه هغوی د اهل کتابونه قبضه کړی وی
- ۴۹۲..... د کافرانو په هغه مالونو ملکیت راتلل کوم چه هغوی د اهل کتابونه قبضه کړی وی
- ۴۹۳..... د مسلمانانو د پاره په خپل مال باندې غلبه
- ۴۹۳..... په دار الحرب کښې د مشتری نه دخپل مال اخستلو حکم
- ۴۹۳..... حریان د غلبه په صورت کښې زمونږ د کومو څیزونو مالکان نشی جوړېدې ؟
- ۴۹۴..... د مسلمان نه د غلام تخیل او د کافرانو په هغه قبضه کول
- ۴۹۵..... د مسلمانانو څاروي د حریانو په قبضه کښې د راتلو حکم
- ۴۹۵..... غازیانو ته بطور امانت مال غنیمت حواله کول
- ۴۹۵..... د تقسیم نه وړاندې د مال غنیمت د خرڅولو ممانعت
- ۴۹۶..... په دار الاسلام کښې د غنیمت د محفوظ کیدو نه پس تنقیل
- ۴۹۷..... تنقیل به د خمس نه نه وی
- ۴۹۷..... دا اعلان نه بغیر د قاتل د مقتول د سامان په استحقاق کښې اختلاف
- ۴۹۷..... د مقتول د سامان بیان
- ۴۹۸..... د دار الحرب نه په وتلو سره د مال غنیمت جائز الاستعمال څیزونه حرام گرځیدل
- ۴۹۸..... د تقسیم طریقه
- ۴۹۹..... د فارس او راجل د حصو تفصیل
- ۵۰۰..... غازي ته د اس د حصې برابر حصه ملاویدل
- ۵۰۱..... د عجمي او عربي اسونو په استحقاق غنیمت کښې برابری
- ۵۰۱..... داوین او قجر د پاره حصه نشته
- ۵۰۲..... دار الحرب ته راجل او بیا فارس گرځیدل او ددې په عکس
- ۵۰۲..... د چاچه په مال غنیمت کښې حصه نشته
- ۵۰۳..... د خمس تقسیم
- ۵۰۴..... په خمس کښې د الله او د رسول ﷺ د حصې مطلب
- ۵۰۵..... د خمس نه د ذوالقربی فقیر ته د ورکولو حکم
- ۵۰۵..... د امام د اجازت نه بغیر د دار الحرب نه څه اخستل
- ۵۰۶..... په دار الحرب کښې د طاقتوړې آلي په لوت کښې د خمس حکم
- ۵۰۷..... د حری د پاره په دار الاسلام کښې د امان غوښتلو موده
- ۵۰۸..... چه مسلمانان ټي بغیر جنگه حاصل کړی دهغې حکم
- ۵۰۹..... د عراق د کلود زمکو حکم
- ۵۰۹..... د عشری زمکې پیژندگلو
- ۵۰۹..... په زور سره د فتح شوې زمکې حکم
- ۵۱۰..... غیر آباده زمکه آبادول
- ۵۱۱..... د عشری زمکې اطلاق په کومو زمکو کیای ؟
- ۵۱۱..... د خراج مقرر کولو معیار
- ۵۱۲..... په پټی اوباغ کښې د خراج مقرر کولو طریقه

- ۵۱۳ ..... دخراج د زیادت په صورت کښې دهغې دکمې اجازت
- ۵۱۳ ..... دخراج ختمیدو صورتونه
- ۵۱۴ ..... د زمکه نیکاره پریخودو باندې دخراج عدم سقوط
- ۵۱۴ ..... دخراجی د اسلام په صورت کښې دده د زمکې حکم
- ۵۱۴ ..... دمسلمان دپاره د خراجی زمکې اخستل
- ۵۱۵ ..... دخراجی زمکې په پیداوار کښې د عشر عدم فرضیت
- ۵۱۵ ..... د جزئی قسمونه
- ۵۱۶ ..... جزیه به په چا مقرر کولې شی؟
- ۵۱۷ ..... د جزئی اخستلو نه وړاندې دکا فراندې ښځو او ماشومانو حکم
- ۵۱۷ ..... د عربو د مشرکانو او مرتدینو د ښځو او ماشومانو حکم
- ۵۱۷ ..... په ښځه او ماشوم باندې د جزیه عدم وجوب
- ۵۱۸ ..... په شل روند او یو د باندې د جزیه عدم جواز
- ۵۱۸ ..... په راهبانو د جزیه مقرر کولو حکم
- ۵۱۹ ..... دچانه جزیه ساقطیږي؟
- ۵۲۰ ..... ددو کالو په جزیه کښې تداخل
- ۵۲۱ ..... د نریدلې گرجه او عبادت خانې حکم
- ۵۲۱ ..... په کومو څیزونو د ذمیت معاهده نه ماتیري؟
- ۵۲۲ ..... دارالحرب ته په تلو سره عهد ذمیت باطلیدل
- ۵۲۲ ..... دمرتد د قید کولو حکم
- ۵۲۳ ..... داسلام پیش کولونه وړاندې دمرتد قتلول
- ۵۲۳ ..... مرتده ښځه به نشي قتلولې
- ۵۲۴ ..... د مرتد د مملوک څیزونو نه د ملک زوال
- ۵۲۴ ..... دمرتد د دارالحرب سره په الحاق د ده د ملکیت زوال
- ۵۲۸ ..... دمرتد د تصرفاتو په صحت کښې اختلاف
- ۵۲۹ ..... دمرتد اسلام قبول او دوباره دارالاسلام ته په راتلوده د مال موروثه حکم
- ۵۳۰ ..... دخراج وغیره مصارف
- ۵۳۰ ..... دباغیانو په یوه علاقه باندې غلبه کول
- ۵۳۲ ..... دباغیانو سره د جنگ شروع کولو معانعت
- ۵۳۲ ..... دباغیانو د دگار جماعت سره څه عمل پکار دي؟
- ۵۳۴ ..... دباغیانو داخستی عشر او خراج حکم
- ۵۳۵ ..... كِتَابُ الْقِيَامَةِ
- ۵۳۵ ..... د سرو او ښځو دپاره د رښمو اغوستلو حکم
- ۵۳۶ ..... د رښمو په تکیه او په دې باندې د اوده کیدو حکم
- ۵۳۶ ..... د صاحبینو رحمهما الله په نیز حالت د جنگ مستثنی دي
- ۵۳۷ ..... د امام صاحب رحمه الله نقطه نظر
- ۵۳۷ ..... سرو دپاره په سرو زرو سره ښانست جوړول جائز نه دي
- ۵۳۸ ..... د ماشومانو دپاره د رښمو او سرو زرو اچولو حکم

- ۵۳۸ د سرو زرو او سپينو زرو په لوڅو كښي د خوراك حكما حكم
- ۵۳۹ د سيكې ، شيشي ، او د عقيق د لوڅو استعمالولو حكم
- ۵۳۹ د سپينو زرو لگولې شوي لوڅو، گدئ، كت، او كرسۍ استعمالولو حكم
- ۵۴۰ د مصحفونو ښانسته كولو حكم
- ۵۴۱ د خصي نه د خدمت اخستلو حكم
- ۵۴۱ د څاروو خصي كول، او خړپه اسبي د ځيځولو حكم
- ۵۴۲ په هديه او اجازت كښي د غلام، وينځي او د بچي د خبر حكم
- ۵۴۲ په دياناتو او معاملاتو كښي د فاسق د قول حكم
- ۵۴۳ د پردئ ښځې مخ او تلو ته د كتلو حكم
- ۵۴۳ د پردئ ښځې مخ كتل كله جائز دي؟
- ۵۴۲ ښځې دپاره د سړي يا د بلې ښځې څومره بدن كتل جائز دي؟
- ۵۴۲ سړي دپاره د خپلې وينځي او ښځې د شرمگاه كتلو حكم
- ۵۴۲ سړي د خپلو محارمو ښځو كوم اندامونه كتلي شي او كوم نشي كتلي؟
- ۵۴۷ د خپلو محارمو د بدن كومو ځايونو ته لاس اوړل جائز دي
- ۵۴۷ د بل كس د وينځي د څومره حصي كتلو گنجائش شته؟
- ۵۴۷ د وينځي اخستلو دپاره لاس لگول هم جائز دي
- ۵۴۸ خصي دپاره پردئ ښځې طرف ته دكتلو حكم
- ۵۴۸ غلام دپاره خپله مالكه كتل جائز نه دي
- ۵۴۸ د وينځي او ښځې نه عزل دپاره د اجازت حكم
- ۵۴۹ په غله او د څارو په خوراكه كښي د احتكارستور كولو حكم
- ۵۴۹ د خپلې زمكې د غلې احتكار كولو حكم
- ۵۵۰ بادشاه دپاره د څيزونو نرخونو مقررولو حكم
- ۵۵۰ د جنگ په ورځو كښي وسله خرڅول مكروه دي
- ۵۵۰ د انگورو شيره خرڅول جائز دي
- ۵۵۱ حَقَّابُ الْوَصَايَا
- ۵۵۱ د وصيت شرعي حيثيت
- ۵۵۲ مړي د خپل څومره مال پورې وصيت كولي شي؟
- ۵۵۲ د دريمې حصي نه زيات وصيت د وارثانو په اجازت باندې موقوف دي
- ۵۵۲ قاتل دپاره وصيت كول څنگه دي؟
- ۵۵۳ د مسلمان او ذمي د يو بل دپاره د وصيت كولو حكم
- ۵۵۳ د مرگ نه روستو د وصيت قبلولو يا رد كولو حكم
- ۵۵۴ د دريمې حصي مال نه كم كښي د وصيت كولو د استحباب بيان
- ۵۵۴ د موسى په وړاندې د وصيت قبلولو نه پس دده په غير موجدگي كښي د رد كولو حكم
- ۵۵۴ د موسى په وړاندې د رد كولو حكم
- ۵۵۴ د وصيت قبلولو نه بغير د ملكيت مسئله
- ۵۵۵ د وصيت قبلولو نه وړاندې د موسى له مړيدو مسئله
- ۵۵۵ قاضي د يو كس وصي غلام، كافر او فاسق د وصيت نه اوښكېلې شي

- ۵۵۲ ..... د خپل غلام د وصی جوړولو حکم
 ۵۵۲ ..... د وصیت د فرائضو پوره کولو نه د عاجز سړی د وصی جوړولو حکم
 ۵۵۷ ..... د دوو سړو د وصی جوړولو حکم
 ۵۵۸ ..... دواړو وصیانو ته به د جدا جدا تصرف حکم کوم ځانې کښې وی؟
 ۵۵۹ ..... د دوو جدا جدا سړو دپاره د یو یو ثلث وصیت کولو حکم
 ۵۵۹ ..... یو سړی دپاره د ثلث او دویم دپاره د سدس د وصیت کولو حکم
 ۵۵۹ ..... یو دپاره د تول مال او دویم دپاره د ثلث د وصیت کولو حکم
 ۵۲۱ ..... د قرض برابر د مال مالک دپاره د وصیت کولو حکم
 ۵۲۲ ..... د خپل ځوی د مال نه د یو سړی دپاره د وصیت کولو حکم
 ۵۲۲ ..... په مرض الموت کښې د غلام آزادولو، یا د محابات او د هېي کولو حکم
 ۵۲۳ ..... که ثلث نه کافی کښې، نو محابات او عتق کښې به کوم یو مقدم وی؟
 ۵۲۵ ..... په لفظ د حصې او جزء سره د یو کس دپاره د وصیت کولو حکم
 ۵۲۲ ..... د مجهول جزء وصیت کولو سره د تفصیل مسئله
 ۵۲۲ ..... په دریمه حصه مال کښې مختلف قسمه وصیتونه راجمع کول، او ددې د ادا کولو مسئله
 ۵۲۷ ..... د حج وصیت به څنگه ادا کولې شی؟
 ۵۲۷ ..... که د ثلث مال نه د حج وصیت نشی پوره کیدې نو څه حکم دې؟
 ۵۲۸ ..... د حاجی په لاره کښې مړ کیدل او د حج وصیت کولو مسئله
 ۵۲۸ ..... د ماشوم د وصیت حکم او د امام شافعی رحمه الله نقطه نظر
 ۵۲۹ ..... د وصیت نه د رجوع کولو حکم
 ۵۲۹ ..... د وصیت نه د رجوع کولو دوه طریقې
 ۵۲۹ ..... د وصیت نه د انکار کولو حکم
 ۵۷۰ ..... د سخرگنی پوښې مصداق
 ۵۷۱ ..... د ذومانو دپاره د وصیت حکم او د .. اختتان، .. مصداق
 ۵۷۱ ..... اقاربو دپاره وصیت کولو کښې به اقاربو کښې څوک داخل وی؟
 ۵۷۲ ..... په تره او ماما کوم کښې زیات اقرب دې؟
 ۵۷۲ ..... د اقربا دپاره ټي وصیت او کړو او صرف تره او دوه ماماگان دی نو څه حکم دې؟
 ۵۷۳ ..... د وصیت کولو نه پس د مال هلاکیدو حکم
 ۵۷۴ ..... د یو ثلث وصیت کولو نه پس دوه ثلثه مال هلاک شی نو څه حکم دې؟
 ۵۷۵ ..... چه مال نقد هم وی او قرض هم وی نو د زړو روپو وصیت به څنگه پوره کولې شی؟
 ۵۷۲ ..... حمل دپاره د وصیت حکم
 ۵۷۲ ..... د حامله وینځي چا دپاره وصیت کول او د حمل استثناء کول
 ۵۷۷ ..... د داسې وینځي وصیت کول، چه د موصی د وفات نه پس ددې بچي پیدا شی نو څه حکم دې؟
 ۵۷۷ ..... که مور او ځونې د ثلث نه نه اوځی نو څه حکم دې؟
 ۵۷۸ ..... د غلام د خدمت یا په کور کښې د اوسیدو وغیره د وصیت حکم
 ۵۷۸ ..... د غلام د خدمت په وصیت کښې د نفاذ طریقه
 ۵۷۹ ..... د موصی له په مرگ سره به موصی به وارثانو ته ورکولې شی
 ۵۷۹ ..... په .. ولد فلان، .. الفاظو سره د وصیت حکم

۵۸۰	... فلانی وارثانو .. الفاظی سره د وصیت حکم
۵۸۰	دوه کسانو دپاره د ثلث مال وصیت کولو نه پس معلومه شوه چه پوکس مړ شوې دي نو څه حکم دي؟
۵۸۰	د دوو کسانو په منځ کېنې د ثلث مال وصیت نه پس معلومه شی چه پوکس مړ شوې دي نو څه حکم دي؟
۵۸۰	د وصیت په وخت مال موجود نه وی او روستو او گټی نو د وصیت څه حکم دي؟
۵۸۱	بَابُ الْفَرَاغِ
۵۸۱	د فرانضولغوی معنی اود تسمیه وجه
۵۸۱	د علم فرانض فضیلت
۵۸۲	ترکه به په دي ترتیب سره تقسیمېږي
۵۸۳	د موانع ارث بیان
۵۸۴	قاتل ولې محروم کېږي؟
۵۸۴	فروض مقدره اودهغې مستحقین
۵۸۵	څلورمه حصه حاصلونکي دوه وارثان دي
۵۸۵	ثمن حاصلونکي یو وارث
۵۸۵	ثلثان حاصلونکي څلور قسم وارثان دي
۵۸۶	ثلث حاصلونکي دوه قسم وارثان دي
۵۸۷	سدس حاصلونکي اوه قسمه وارثان دي
۵۸۸	جده په څلورو صورتونو کېنې محروم کېږي
۵۸۹	د نمرود حالاتو نه د یو حالت تفصیل
۵۸۹	د علاخی خور د یو حالت تفصیل
۵۹۰	بَابُ الْعَصَبَاتِ
۵۹۰	د عصبیات بیان
۵۹۱	د عصبیات لغوی او صرفی تحقیق
۵۹۱	د عصبه بنفسه په مینځ کېنې ترجیح
۵۹۱	د قوت قرابت اصول
۵۹۲	د عصبه بغیره تعریف اودهغې مصداق
۵۹۳	د عصبه سببی بیان
۵۹۴	بَابُ الْوَارِثَاتِ
۵۹۴	د یو وارث د بل وارث د وچې نه د محروم کیدو بیان
۵۹۴	په چاچه د حجب نقصان شروع کېږي دهغوی تفصیلی بیان
۵۹۶	بَابُ الزَّوْجِ
۵۹۶	د زوځ بیان
۵۹۶	د زوځ لغوی او اصطلاحی معنی
۵۹۶	په اصحاب فرانض باندې رد جائز دي که نه؟
۵۹۷	په زوجین باندې کوم وخت رد جائز کېږي؟
۵۹۷	د ویدو سوزیدو او خنیدو سره د مړه کیدونکي احکام
۵۹۹	د حمل د مهران بیان
۶۰۰	د پلار د طرف نهاد وارث کیدو صورت

دروغون دي. او په پنځم ځل به دا اوواښي. چه په ما دې داند تعالی غضب وی. که دې رښتوني وی. (بیان القرآن)

د خاوند د لعان څولونه منع شول

إِنَّمَا أَنتُم مِّنْهُ بَيَّا كَه خاوند دلعان کولو نه انکار او کړو. حَسَمَ الْحَاكِمُ نوحاکم به دا قید کوی حتی ټولې تردې چه دې لعان اوکړی اَوْ كَذَبَ لَكَ يا خپل ځان دروغجن کړی قَصَدَ نو ده ته به حد ډک کولې شی

هل اللغة ① هي: بندول ② ③ يَكْذِبُ: دروغون کړی

تعريض: مسئله دا ده ① که خاوند د لعان کولو نه انکار او کړو. نوحاکم به دې قید کړی. تردې چه لعان اوکړی. دا زمونږ مذهب دې. ② او امام شافعی، امام مالک او امام احمد رحمهم الله فرمائی. چه په ده به حد جاری کولې شی. بنیاد اختلاف دا دې. چه د دوی په نیز موجب د حد قذف دې. اوزمونږ په نیز موجب لعان دې. یا دې خپل ځان دروغون کړی. نو که دې کس خپل ځان دروغون کړو. نو په اتفاق سره به په ده حد قذف جاری کولې شی.

هليله: دليل دا دې. چه په خاوند باندې دا حق یعنی لعان واجب دې. په داسې حال کښې چه دې نې په پوره کولو قادر هم وی. نو دې حق دپاره به دې قید کړې شی. تردې چه خاوند دا حق پوره کړی. یا خپل ځان دروغون کړی. چه د لعان سبب ختم شی. او دلعان سبب په ښځه خاوند کښې د یو بل لره تکذیب کول دی. ځکه چه لعان په هغه وخت کښې واجبېږي. چه خاوند په خپله ښځه د زنا تهمت اولگوي. او بیا په خپلو کښې هر یو د بل تکذیب کوی. البته که خاوند خپل تکذیب اوکړی. نو تکاذب باقی پاتې نشو. بلکه خاوند د ښځې موافق شو. چه دې زنا نه ده کړې.

وَإِنْ لَّا عَصَ اوه خاوند لعان اوکړو وَجَبَ عَلَيْهَا الْعَانُ نو په ښځه به هم لعان کول واجب وی

تعريض: که خاوند لعان اوکړو. نو په ښځه هم لعان واجب دې.

هليله: دليل هغه آيت دي. کوم چه مونږ اولوستلو. یعنی (فَشَهِدَا ذَا اَحَدٍ هُمَا رَافِعَا شَهَادَتِي بِالْهُوَ) الایه بَيِّنَةٌ. الطَّعَنُ خود لعان شروع به د خاوند نه کيږي. ځکه چه خاوند مدعی دې. اولعان د شهادت نوم دې. او د شهادت مطالبه د مدعی نه کيږي. نو ځکه به اول خاوند لعان کوی.

د ښځې دلعان نه انکار شول

إِنَّمَا أَنتُم مِّنْهُ بَيَّا كَه ښځې انکار اوکړو حَسَمَ الْحَاكِمُ نوحاکم به دا قید کوی حتی ټولې تردې چه دا لعان اوکړی. یا دسړی قول رښتوني کړی

تعريض: که ښځې دلعان نه انکار اوکړو. نوحاکم به دا قید کړی. تردې چه لعان اوکړی. او بیا د خاوند تصدیق اوکړی.

هليله: دليل دا دې. چه لعان په ښځه باندې هم واجب دې. اودا په دې باندې قادر هم ده. نو ځکه به په دې حق کښې دا بندولې شی.

ماکوم د زنا عیب لگولې دي. په دې کښې د رشتيا ويونکو څڼې يم. **لَمَّا قَوْلُ فِي الْحَامِيَةِ** او پنځم ځل اوواڼي **لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ فِيمَا رَمَانِي بِوَيْمِنِ الزَّانَا** چه ده په دې ښځه د زنا کوم عیب لگولې دي. یا په دې کښې که دې د روغجنو څڼې وی. نو په ده د الله لعنت دې **يُشِيرُ إِلَيْهَا فِي عَجْرِ ذَلِكَ** او په دې ټولو څلوکښې به دې ښځې طرف ته اشاره کوي

لَعْنَةُ اللَّهِ په دې عبارت کښې امام قدوري **رحمته** د لعان طريقه بيانوي. تفصيل دا دي. چه کله ښځه د قاضي په عدالت کښې د قذف مقدمه وړاندې کړي. نواول به قاضي دا ښځه په عفو او درگذر باندې اماده کړي. خوددې باوجود که دا ښځه په جگړه باندې کلکه وه. اوځاوند د قذف نه انکار کولو. نو په ښځه باندې ددو وعاد لخوا گواهانو پيش کول لازم دی. چه قاضي سره ددې دعوي ثابتې شي. اوکه ښځې په گواهي کښې يوسړې اودوه ښځې پيش کړي. نو ددوي شهادت په قابل قبول نه وي. اوکه ښځې دوه عادلان گواهان پيش کړل. اوځاوند يوسړې اودوه ښځې په خپل تصديق باندې پيش کړې. نو په دې صورت کښې به لعان ساقط شي. اوکه ځاوند دزنا تهمت لگولوباندې اقرار او کړلو. نوده نه به د زنا د ثبوت دپاره د څلورو گواهانو مطالبه کولې شي. نوکه ده په زنا باندې د ټولو شرتونوسره څلور گواهان پيش کړل. نو اوس به کتلې شي. چه دا ښځه محصنه (واده شوې) ده. اوکه غير محصنه (ناواده شوې) ده. که محصنه وي. نو دا رجم سنگسار کولې شي. اوکه غير محصنه وي. نو کورې به ورته ورکولې شي. اوکه دې ځاوند سره گواهان نه وي. نو لعان به واجب وي. اود لعان صورت به دا وي. چه قاضي به ښځه اوځاوند دواړه حاضر کړي. اودلعان شروع به د ځاوند نه کيږي. نودې به څلور ځله گواهي ورکړي. اوهر ځله به دا وائي. چه زه دالله تعالی په قسم گواهي ورکوم. چه ما په دې ښځه د زنا کوم تهمت لگولې دي. په دې کښې زه رښتوني يم. اوپه پنځم ځل به اوواڼي. چه ده (يعنی ما) چه په دې ښځه باندې دزنا کوم تهمت لگولې دي. که دې کښې زه دروغژن يم. نوپه ده (يعنی په ما) دې دالله تعالی لعنت وي. اوددې خبروپه وخت کښې به ښځې طرف ته اشاره کوي.

لَمَّا قَوْلُ فِي الْحَامِيَةِ بيا به ښځه څلور ځله گواهي ورکوي **قَوْلُ فِي كَلِمَةِ هِرْ خَلْ بِه وائى.** **أَلَمْ يَحْدِثْ بِاللَّهِ** چه زه د الله تعالی په قسم سره گواهي ورکوم **إِنَّهُ لَكُنِ الْكَافِرِينَ فِيمَا رَمَانِي بِوَيْمِنِ الزَّانَا** چه دې سړي په ما کوم د زنا کاري عیب لگولې دي په دې کښې دې دروغجنو څڼې دي **وَلَكَوْلُ فِي الْحَامِيَةِ** او پنځم ځل به وائي **لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ فِيمَا رَمَانِي بِوَيْمِنِ الزَّانَا** چه ده د زنا کاري کوم عیب ما باندې لگولې دي. که داسړې په دې قول کښې د رشتيا ويونکو څڼې وي. نوپه دې (په ما باندې) د الله تعالی غضب دي

لَعْنَةُ اللَّهِ بيا به دغه شان ښځه څلور ځله گواهي ورکوي. اوهر ځل به وائي. چه زه د الله تعالی په نوم باندې قسم خورم. اوگواهي ورکوم. چه دې سړي په ما باندې دزنا کوم تهمت لگولې دي. دې په دې کښې دروغژن دي. اوپه پنځم ځل به اوواڼي. چه ده په ما باندې د زنا کوم تهمت لگولې دي. که دا کس په دې خبره کښې رښتوني وي. نوپه دې (ما باندې) دې دالله تعالی غضب وي. **فَاللَّهُ** اودلعان په دې ترتيب باندې دليل هغه آيت دي. کوم چه مونږ وړاندې تلاوت کړې دي. وي گوري.

دقاضي په تفریق سره جدائی واخل

وَإِذَا التَّقَاتُ جِهَ كَلَه (ښځې خاوند) دواړو لعان اوکړو قَرْوُ الْقَاضِي بَيْنَهُمَا جدواوې به راولي. قاضي په مینځ د دواړو کښي

تفریق ۱ صاحب د قدوري عليه السلام فرماني. چه کله ښځه اوخاوند دواړه لعان اوکړي. نو صرف په لعان سره تفریق نه واقع کیږي تردې چه قاضي تفریق اوکړي. نو که د قاضي د تفریق نه وړاندې په دواړو کښي یو کس مړ شي. نویل به دهغه وارث وی. او که سړی ظهار اوکړلو. یا نې طلاق ورکړلو. نو ظهار او طلاق به واقع کیږي. ( )

له ۱۰ د لعان په وجه د حرمت ثبوت امساک بالمعروف ختموی. نو په خاوند باندې تسریح بالا حسان واجب ده. خو چه کله خاوند د تسریح بالا حسان نه منع شو. نو قاضي به ښځې نه د ظلم لرې کولو دپاره د خاوند قائم مقام شی. او تسریح بالا حسان (تفریق) به اوکړي. نو ثابته شوه. چه د قاضي تفریق ضروري دي.

وكانت القَرْوَةُ تَطْلِقُهُ بَابَهُ اودا جدائی به طلاق بانن وی عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَتَحْمِيْدٍ عليه السلام د امام ابوحنیفه او امام محمد عليه السلام په نیز

تفریق ۲ په لعان کولوسره چه کوم تفریق واقع کیږي. د طرفینو عليه السلام په نیزدا طلاق بانن دي. دلالتها ۱ دلیل دا دي. چه د قاضي تفریق خاوند طرف ته منسوب کیږي. لکه څنگه که د یو کال مهلت نه پس قاضي عنین (نامرده) اود ده د ښځې په مینځ کښي تفریق اوکړي. نو دا تفریق به طلاق بانن وی. نو دغه شان دلته به هم د قاضي تفریق طلاق بانن وی. ۲ دویم دلیل دا دي. چه ددې تفریق مقصد د ښځې نه د ظلم لرې کول دي. او د ظلم لرې کول د طلاق بانن نه بغیر به بل څه نشي حاصلیدی.

وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ عليه السلام اوامام ابویوسف عليه السلام فرمایلی دی یكونَ تَحْرِيماً مُؤَبَّداً چه دا دانمی حرمت دي تفریق ۳ مسلک ابی یوسف عليه السلام امام ابویوسف عليه السلام فرماني. چه په خپل مینځ کښي لعان اوکړي. نو په دې سره حرمت مؤبده ثابتیږي. نو دا ښځه په ده باندې همیشه دپاره حرامه شوه. هم دا دامام زفر، حسن اوامام شافعی عليه السلام قول هم دي.

له ۱۰ دلیل دا دي. چه (المبتلا حنان لا یمتحن أبداً) ۱۱ یعنی لعان کونکی ښځه خاوند کله هم نشي جمع کیدی. په دې حدیث کښي په دانمی حرمت باندې صراحت شوي دي. د بهی د نفی هولو په صورت هېڅ د زنا نهمت لیکول

وَأَنَّ كَانَ الْقَذْفَ يُولَى اوكه تهمت لگول د بهی د نفی کولو په ذریعه وی. نفی الْقَاضِي كَسْبُهُ نو قاضي به ددې بهی د نسب نفی کوي وَأَلْحَقَهُ بِأَوَّلِهِ اودا بهی په ددې مور سره لاحق کوي

۱ امام زفر عليه السلام فرماني. چه صرف په لعان کولوسره فرقت واقع کیږي. د قاضي د تفریق څه ضرورت نشته. اودا د امام مالك عليه السلام مذهب هم دي.

۱۱ من حديث سهل بن سعد (رضي الله عنه) أخرجه أبو داود في الطلاق باب ۲۶ رقم ۲۲۵۶-.

توضیح مسئله دا ده که یوکس په خپله ښځه باندې د زنا عیب په دې طریقو اولگولو چه دا ماشوم زما د نطفه نه نه دی. نودلعان نه پس به قاضی ددې ماشوم نسب دده نه نفی کړی. اوماشوم به مورسره کړی. **موردالعان في المسئلة** اوبه دې کښې دلغان صورت دا دې چه قاضی به دغه سړی ته حکم اوکړی چه هغه داسې اوواڼی. زه دالله تعالی په قسم سره گواهی ورکوم چه ما د ماشوم نفی کړې ده. اوبه ښځه مې عیب لگولې دې. په دې کښې زه رښتونی یم. اویښه به داسې اوواڼی. چه زه په الله تعالی باندې قسم خوړلوسره گواهی ورکوم. چه تا په ما باندې د ماشوم د نفی کوم عیب لگولې دې. په دې کښې ته دروغژن تې.

دخاوند دخپل خان تکذیب کولونه پس دناح حکم

اِنَّ عَادَالَوْهُمُ كَذِبُ نَفْسِهٖ بیا که خاوند رجوع اوکړله. او خپل خان تې دروغجن کړو. **خَذْلَةُ الْقَاضِي** نو قاضی به ده ته حد قذف ورکوی

توضیح مسئله دا ده که دلغان نه پس خاوند دخپلې خبرې نه رجوع اوکړله. اوخپل تکذیب تې اوکړلو. نو قاضی به ورته حد قذف ورکړی. **هليله** دلیل دا دې چه ده په خپل خان باندې دحد قذف جاری کولو اقرار اوکړلو. نودده د اقرار وچې به ورته حد قذف ورکولې شی.

وَلَلَّامَانُ يَتَوَجَّهَانِ او ددې سړی دپاره حلال دی. چه ددې ښځې سره نکاح اوکړی

توضیح اودخپل خان دروغژن کولونه پس دې د دغه ښځې سره نکاح کولې شی. **هليله** دلیل دا دې. کله خاوندته حد قذف اولگولې شو. نوپه ده کښې دلغان صلاحیت پاتې نشو. اوهرکله چه دلغان صلاحیت پاتې نشو. نوپه دې پورې چه د تحریم کوم حکم متعلق وو. هغه به هم مرتفع (پورته) شی. نوځکه ددې ښځې سره دوباره نکاح کول صحیح دی.

وَلَلَّامَانُ يَتَوَجَّهَانِ اوهم دغه شان حکم دې که په بل چا باندې تهمت اولگوی **فَتُدْبِرُهَا وَاحِدَ پَرِي** جاری کړې شو. **اَزْوَاجُهَا وَاحِدَ پَرِي** او حد پري جاری کړې شو. **حَلَّ لَهَا أَنْ يَتَوَجَّهَهَا** نو ددې سړی دپاره حلال دی. چه ددې ښځې سره نکاح اوکړی

فتویع د مخکښ مسئلې پشان دا صورت هم دې چې یو کس په اجنبیه ښځه باندې د زنا تهمت اولگولو او بیا تې په څلورو گواهانو سره د هغې زنا ثابته نکړې شوه د کومې په وجه چې په هغه باندې حد زنا جاری کړې شو. نو د حد کیدو نه پس دده دپاره جائز دی چې هغې ښځې سره نکاح اوکړی.

په هغیره اولیونې باندې د زنا تهمت لگول

وَأَنَّ كَذِبَ امْرَأَةٍ أَوْ كَيْدَ سَرِيٍّ يَخْلِقُ بَيْنَهُمَا وَلَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ تَتَوَجَّهَ بِهِ وَلَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ تَتَوَجَّهَ بِهِ ماشومه ده. **أَوْ تَتَوَجَّهَ بِهِ** یا لیونې ده. **فَلَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ تَتَوَجَّهَ بِهِ وَلَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ تَتَوَجَّهَ بِهِ** ماشومه ده. **أَوْ تَتَوَجَّهَ بِهِ** یا لیونې ده. **فَلَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ تَتَوَجَّهَ بِهِ وَلَا يَحِلُّ لَهَا أَنْ تَتَوَجَّهَ بِهِ** حد شته

توضیح مسئله دا ده. که خاوند په خپله ښځه باندې د زنا تهمت اولگولو. په داسې حال کښې چه هغه ماشومه یا لیونې وه. نوپه دې دواړو صورتونو کښې به په دوی کښې لعان نه کېږی.

هليله > دليل دا دې. چه د ماشومي او ليونۍ په قاذف باندې حد قذف نشي جاري کولې. اگر چه د دوی قاذف يواجنبي سرې وي. ځکه چه دلحان په شرطونو کښې پو شرط دا دې. چه ښځه داسې وي. چه د هغې قاذف باندې حد قذف جاري کيدې شي. نودغه شان به د خاوند نه د لعان مطالبه نشي کولې. ځکه چه لعان د حد قذف قائم مقام دې. (نو چه حد قذف نشي ورکولې. لعان به هم نشي کولې)

وَكَذَّبَ الْأُخْرَى اود گونگي تهمت لگول **لَا يَتَعَلَّقُ بِهِ الْيَعَانُ** دې سره به هم لعان نه متعلق کيږي

تصريح > او که گونگا په خپله ښځه باندې د زنا تهمت اولگولو. نو په دې پورې هم لعان نه متعلق کيږي. ( )
هليله > دليل دا دې. چه لعان په صريحې قذف پورې متعلق کيږي. لکه څنگه چه حد قذف په صريحې قذف پورې متعلق کيږي.

په (ايس حلف مني) باندې د لعان د ثبوت حکم

وَإِذَا قَالَ الزَّوْجُ او که خاوند او ونييل **لَيْسَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ مَنِي** چه ستا حمل زما نه نه دې. **فَلَا يَعَانُ** نو لعان به نه وي. اودا د امام ابو حنيفه اود زفر **رَحْمَهُ** قول دې

تصريح > مسئله دا ده. که خاوند خپلې ښځې ته او ونييل. (حملك ليس مني) نو په دې باندې نه لعان ثابتيږي. اونه حد خود لعان عدم ثبوت د امام ابو حنيفه او امام زفر **رَحْمَهُ** قول دې. اودا قول د امام احمد **رَحْمَهُ** هم دې. ( )

هليله > ځکه چه د حمل وجود نشته. نو دې به قاذف نه وي

مسلك الصالحين > صاحبين **رَحْمَهُ** فرمائي. که دې ښځې د تهمت لگيدو د وخت نه پس د شپږو مياشتو نه په کمه موده کښې ماشوم اوزيږولو. نود حمل د نفی کولو په وجه به لعان واجب وي. اود شپږو مياشتو د کمې مودې قيد په مبسوط کښې ذکر دې. دليل دا دې. چه په کوم وخت کښې د حمل نفی شوې وه. په هغه وخت کښې د حمل وجود يقيني نه وو. ځکه چه کيدې شوه. چه په خيته کښې گيس وو. دهغې د وجې خيته پرسیدلې وه. او په هغې د حمل گمان کړې شوې وو. نو ځکه خاوند تهمت لگونکې نشي شمارلې. او هر کله چه قذف ثابت نشو. نو لعان به هم نشي کولې.

هليله > د صاحبينو **رَحْمَهُ** دليل دا دې. چه هر کله د قذف د وخت نه پس د شپږو مياشتو نه په کمه موده کښې ماشوم پيدا شو. نوموتې ته يقين راغلو. چه د قذف په وخت کښې حمل موجود وو. نو تهمت لگول موجود شو. او چه تهمت لگول موجود شو. نو په خاوند باندې لعان واجب شو.

الجواب هه > جواب دا دې. چه د خاوند قول چه (حملك ليس مني) فسی الحال قذف نه دې. ځکه چه فسی الحال د حمل وجود يقيني نه دې. نو دا داسې شوه. لکه چه په شرط پورې معلق کړې شوې وي. او خاوند ونييلې وي. (ان كان حمل ليس مني) که ته حامله ئې. نو هغه حمل به زما نه نه وي. او قذف په شرط پورې معلق کول صحيح نه دی. نو ځکه دا قذف نه شو. او چه قذف نشو. نو لعان هم واجب نشو.

١) **مسلك الصالحين** - امام شافعي **رَحْمَهُ** فرمائي. چه د گونگا اشاره داسې ده. لکه څنگه چه د خبرې کونکې اشاره ده. اود گونگا په اشاره د لعان عدم وجوب ددې وجې دې. چه د گونگا د زنا عيب لگولو کښې شبه موجود ده. اود شبهاتو په وجه حدود لرې کولی شي.

٢) **القول الرابع** هو قول أبي حنيفة وزفر **رَحْمَهُ** كذا في فتح القدير (٤٧٤) والحاوية (٢٦٨٧٢) والبحر الرائق (١٢١٧٤) فقلنا عن القول الرابع (٣٦٣١١) -

د خاوند هغول (زنت وهذا الحمل من الزنا) حکم

وَأَنَّ قَالَ هَذَا زَنْتٌ اوکه خاوند خپلي ښځې ته اوونيل وَهَذَا الْحَمْلُ مِنْ الزَّانَا تا زنا کړې ده. او دا حمل د زنا نه (پيدا) دي. فَلَا عَنَّا نو دواړه به لعان کوي

هل اللغة ① العجل: حمل، امید، په رحم کښې دننه بچي

تعريح: مسئله دا ده. که خاوند اوونيل. تا زنا کړې ده. او دا حمل د زنا څښې دي. نو په دې صورت کښې به ښځه او خاوند دواړه لعان کوي.

فله: دليل دا دي. چه ښکاره د زنا لفظ موجود دي. نو تهمت لگول موجود شو.

وَأَمْرُ نَفِي الْقَاضِي الْحَمْلُ مِنْهُ أَوْ قَاضِي بِهِ حَمْلٌ (ددې سړي نه) نه نفی کوي

تعريح: البته قاضي به ددې حمل دنسب نفی نه کوي. ( )

فله: دليل دا دي. چه د ماشوم نفی کول د ماشوم په احکامو کښې يو حکم دي. او احکام ماشوم مرتب کېږي د ولادت نه پس وړاندې نه، ځکه چه دولادت نه وړاندې شېبه موجود وي. کيدې شي. چه حمل نه وي. بلکه دوينې نه خيټه ډکه شوې وي.

دولدت نه نفی څه و صورتونه

وَكُلَّ نَفْسٍ الرَّجُلُ وَلَكَ امْرَأَتُهُ عَقِيبَ الْوِلَادَةِ أَوْ فِي الْحَالِ الَّتِي تَقْبَلُ التَّهْنِئَةَ فِيهَا وَتُسَاءَلُ أَلَهُ الْوِلَادَةِ اوکه سړي د خپلي بي بي د بچي پيدا کيدلو نه پس، يا په کوم حالت کښې چه مبارکباد قبولې شي. يا د پيدائش څيزونه اخستي شي. نفی او کرله صَحَّفِيَّةٌ نو نفی کول صحيح ده وَلَا عَنَّا په او ددې په وجه به لعان کوي. وَأَنَّ تَقَابُلَهُ ذَلِكَ لَا عَنَّا که ددې نه پس نفی او کرله نو لعان به کوي وَيُثْبِتُ النَّسَبُ او نسب به ثابت پاتې کېږي ( )

هل اللغة ① عقب: روسته ② قهنة: مبارکي

تعريح: په دې عبارت کښې د بچي د نفی څو صورتونه بيان شوي دي. ① د پيدا کيدو سره سم د ستی نفی او کړي. ② په هغه وخت کښې نفی او کړي. چه د بچي په پيدا کيدو مبارکي قبولې شي. ③ دولادت د سامان اخستلو په وخت کښې نفی او کړي. په دې درې واړه صورتونو کښې نفی صحيح ده. يعنی د بچي نسب د پلار نه نه ثابتېږي. او د نفی کولو په وجه به خاوند باندې لعان واجبيږي.

او که د بچي نفی ددې حالتونو نه پس او کړي. نو لعان به کوي. او د بچي نسب دده نه ثابتېږي. دادامام ابو حنيفه رحمه الله مذهب دي

فله: دليل دا دي. چه د دودو حد مقررولو څه معنی نشته. ځکه چه وخت د سوچ فکر دپاره وي. او په سوچ او غور فکر کښې د خلقو حالتونه مختلف وي. نو ځکه مونږ د هغه څيزونو اعتبار نه کوو. کوم چه د ماشوم په نفی نه کولو باندې دلالت کوي. او هغه څيزونه چه د ماشوم په نفی کولو باندې دلالت کوي. د ماشوم په پيدائش مبارکي قبولول، يا د مبارکي په وخت کښې چپ پاتې کيدل، يا د ولادت سامان اخستل، يا

① مسلک الشافعي: - امام شافعي رحمه الله فرماني. چه قاضي به د دې حمل دنسب نفی کوي.

② القول الرابع هو قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في الدر المنثور (٤٦٨١) وفتح القدير (١٢٦٤) والدر المختار

(٦٤١٢) والبحر الرائق (١٢١٤) والهندية (٥١٩١) نقلاً عن القول الرابع (٣٦٥١) -

د دومره وخت په داسې حالت کښې تیریدل چه خاوند د بچی نفی نه وی کړې دا ټولې خبرې به دلالت کوی. چه خاوند د بچی په پیدا کیدو باندې خوشحاله دې. اودې خپل بچی گنړی. نوکه ددې نه پس نفی کوی. نو دا نفی کول صحیح نه دی.

وَقَالَ أَبُو يَسْفَافٍ وَمُعْتَدِيصَةُ ثَقِيفٌ فِي مَذْهَبِ الْيَقَانِ أَوْ صَاحِبِينَ فَرَمَانِي چې صحیح کیږي نفی کول دده په موده د نفاس کښې

صَلَكُ الصَّاحِبِينَ > صاحبین څنگ فرماني. چه د نفاس په موده کښې دننه دننه د بچی نفی کول صحیح دی. **دلیل دا دی.** چه په لږه موده کښې د بچی نفی کول صحیح دی. او په ډیره موده کښې نفی کول صحیح نه دی. او په لږه او ډیره موده کښې حد فاصل د نفاس موده ده. یعنی د نفاس موده کمه ده. اوددې نه زیاته موده زیاته ده. اود نفاس موده حد فاصل څکه مقرر کړې شو. چه نفاس د ولادت اتر دې. او په میسوط کښې دی. چه موده د نفاس د ولادت د حالت پشان ده. یعنی په دې وخت کښې نه مونغ کولې شی. اونه روژه نیولې شی. بلکه څنگه چه په حالت د ولادت کښې دا نشي کولې. **په یوه ځایه کښې د دوه ماشومانو نه دیونځ کول**

وَأَنَّ وَلَدَتْنِ وَكَلَدْنِ فِي بَطْنٍ وَاحِدٍ اوکه ښځې دوه بچی د یوې ځیتې (حمل) نه راوړل قَتْنِ الْأَمَلِ نو خاوند د رومبی بچی نفی او کړله وَاَعْتَرَفَ بِالْأُنْثَى اود دویم بچی اقرار نې او کړلو. ثَبِتَ نَسَبَهُمَا نود دواړو نسب به دده ته ثابت وی وَحْدَ الزَّوْجِ او خاوند ته به حد قذف ورکولې شی

هل اللغة > ① بطن: ځیټه

تفصیح > مسئله دا ده. که یوې ښځې په یوه ځیټه دوه ماشومان اوزیږول. یعنی د دواړو ماشومانو په مینځ کښې د شپږو میاشتونه کمه موده وه. نوددې ښځې خاوند د اولنی بچی دنسب نفی او کړله. اود دویم نې اقرار او کړلو. نوددې کس نه به د دواړو بچو نسب ثابتیږي. **دلیل > څکه چه دواړه بچی غبرگون دی.** هم د یوې منی نه پیدا شوی دی. نو دا څنگه کیدې شی. چه یو بچی دې دده وی. او بل دې دده نه وی. بلکه د دواړو بچو نسب به هم دده نه ثابتیږي. البته په خاوند باندې به حد قذف جاري کولې شی. څکه چه ده د دویم بچی د نسب دعوی او کړله. اود خپل خان تکذیب نې او کړلو.

وَأَنَّ اعْتَرَفَ بِالْأَمَلِ اوکه خاوند د رومبی بچی اقرار او کړو وَكَلْنِ الْأُنْثَى اود دویم بچی نفی نې او کړله ثَبِتَ نَسَبَهُمَا نود دواړو نسب (به دده نه) ثابت وی.

تفصیح > که خاوند د اولنی بچی د نسب اقرار او کړلو. اود دویم بچی دنسب نه نې انکار او کړلو. نویه دې

صورت کښې هم د دواړو بچو نسب هم دده نه ثابتیږي.

دلیل > دلیل دا دی چه دواړه بچی غبرگون دی.

وَلَا عَن. او خاوند به لعان کوی

تفصیح > البته دومره ده. چه په دې صورت کښې په ده باندې لعان شته.

دلیل > دلیل دا دی. چه په دې صورت کښې خاوند تهمت لگولې دې. خوددې نه نې رجوع نه ده کړې.

كِتَابُ الْعِدَّةِ

ترجمہ (دا) باب دعدت (دا حکامویہ بیان کنبی) دی .

توضیح: «الربط بما قبلها» چونکه عدت د فرقت اثر دې. او اشر د موثر نه پس وی. نوڅکه نې اول د موثر (بیلتون) وجوه طلاق، خلع، لعان عینین وغیره ذکر کړل. اود دې ځانې نه د اثره عتی عدت بیان دې. «سها» د عدت سبب نکاح یا شبهه دنکاح ده.

«لوطیہ» ددی شرط زوال دنکاح دی.

«وگذا» رکن نه هغه حرمونه دی. کوم چه د فرقت په وخت کښې ثابتېږي. او حکم نهې عدم جواز نکاح او نور ممنوعات دی.

تربیة الفة > په لغت کښې عدت دښځې د حیض د ورځو شمارلوته وائی.

متعد د زوال نه پس دې باندې په انتظار کولو کېنې لازمیږي. خو په دې شرط چه دا ښځه مدخول بها وې. یا ورسره خلوت شوی وې. یا نهی خاوند مړ شوی وې.

مياشتي ⑦ وضع د حمل ⑥ څلور مياشتي اولس ورځې. اولنې د ذوات الحيض عدت دې. دويم د غير ذوات الحيض دريم د حامله او څلورم د متوفی عنها زوجها عدت دې.

دوری عضویت نیروی صورت

إِنْ طَلَّقَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ طَلَّاقًا بَابًا أَوْ رَجْعًا أَوْ هَرَكْلَهْ چِه سِرِّ خِیَلِ بِنَخْبِ تَه طَلَّاقِ بَابَنْ یَا طَلَّاقِ رَجْعِی
دُرُکِرُو اَنُوقَعَتْ اَلْفَرْقَةُ بَيْنَهُمَا بِغَيْرِ طَلَّاقٍ یَا دَوَارُو کِنَبِیْ فِرْقَتِ د طَلَّاقِ نَه بَغِیْرِ وَاَقِعْ شُو وَهِي حَرْفَةُ حَالَتِکِه
دَا اَزَادَه بِنَخْدَه د هَغَه بِنَخُو خَنِي دِه. مِیَنْ عَمِیْضِ چَانَه چِه حِیْضِ رَاخِي قُودَتْهَا اَلْاَلَةُ اَلْاَقْرَابُ نُوْدَدِي
عَدَتِ دَرِي حِیْضِه دِي

توضیح: مسئله دا ده. که یوکس خپلي ښځې ته طلاق بایان یا طلاق رجعی ورکړلو. بیا ددې دواړو په مینځ کېنې د طلاق نه بغیر فرقت واقع شی. اودا ښځه آزاده وی. اود ذوات الحیض ځنی وی. نو ددې عدت درې حیضه دی. مصنف **علاء** ته پکار وو. چه په عبارت کېنې شي (وقد عدل بها) قید ذکر کړي وو. ځکه چه دمدخول بها عدت واجب وی. دغیرمدخول بها واجب نه وی. خود (رجعیاً) ذکر کولو نه پس ددې قید څه ضرورت پاتې نشو. ځکه چه رجعت په مدخول بها کېنې وی. په غیرمدخول بها کېنې نه وی.

اوډطلاک نه علاوه په پل خه وچه فرقت به دا وی، چه په خیابربلوغ یا په خیابرعق سره نې بیلتون واقع شوې وی. یا د عدم کفایت په وجه یا دا چه په پنځه خاوند کېنې یو دیل مالک شی. ددې په وجه نکاح شوې وی.

فاسده شی. یاد بنیخی د ارتداد په وجه، یو په دې یو لوصورونو نویځي: ﴿وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَدْنَ بَنَافِيسَهُنَّ﴾

ترجمه او هغه پنځې چه طلاق ورته ورکړې شوې وی هغوی به خپل ځانونه درې حیضه ایساره وړا آیت به عدت د طلاق کښې ظاهر المراد دې.

دی. اودغه شان کومو بنخو ته چه دکم عمری په وجه حیض نه راخی. (مرشد تهاوی)
صاحب دفتح القدیر رحمه الله فرمائی. چه کله آیت د قروء نازل شو. نوصحابه کرامو علیهم السلام اوونیل چه د ذوات
العیض عدت خو مونږ ته معلوم شو. خودا راته معلومه نه ده. چه کومې بنخي غیر ذوات العیض
وی. یاد هغوی دعدت مونږ ته علم نه وی. نودهغوی به څه حکم وی. په دې باندې آیت نازل شو. چه یعنی
که تاسو ته د غیر ذوات العیض په عدت کبې شک وی. اوتراوسه پورې ورته معلومه نه وی. نوددوی
عدت درې میاشتي دی.

وَإِنْ كَانَتْ حَامِلًا أَوْ كَانَتْ حَامِلَةً وَی كُودَتْهَا أَنْ كُودَتْهَا حَمْلًا نَو ددې عدت دادې چه دا
وضع د حمل اوکړی

تفصیل: اوکه بنخه حامله وی. نوددې عدت وضع د حمل ده.
دلایله: دلیل دا آیت دې. (وَأُولَاتُ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ) یعنی دحامله بنخو عدت به ددغې
حمل په پیدائش باندې کیږي. (حضرت اقدس تهاوی رحمه الله)
د مطلقه وینځه عدت

وَإِنْ كَانَتْ أَمَةً أَوْ كَانَتْ بِنَخَةٍ وَی كُودَتْهَا حَيْضَتَانِ نَو ددې عدت دوه حیضه دې.

تفصیل: صورت د مسئلې دادې چه که مطلقه وینځه وی نو ددې عدت به دوه حیضوی
دلایله: ① دلیل د نبی کریم ﷺ ارشاد دې چه (طلاق الامة تطليقتان وعدتها حیضتان) د
② عقلی دلیل دادې چه مملوکیټ نعمت او عذاب لره نصف کوی. دالله ﷻ ارشاد دې چه (فَإِنْ أَكْتَفَيْنِ
بِفَاحِشَةٍ فَقَلْبُهُنَّ نِصْفٌ مَّا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ) او یو حیض تقسیم کیدې نشی ځکه هغه پوره کړي
شو اودغه شان به د مطلقه وینځې عدت دوه حیضه وی.
ددې طرف ته حضرت عمر رضی الله عنه اشاره کړې ده که زما په وس کبې وې نو د وینځې عدت به مې یو نیم
حیض گرځولی وو. خو دا خبره زما په وس کبې نه ده. نو ځکه ما دا دوه حیضه کړل. (د)

وَإِنْ كَانَتْ لَا حَيْضَ أَوْ كَانَتْ بِنَخَةٍ داسې وی. چه دې ته حیض نه راخی كُودَتْهَا حَمْلًا وَنِصْفٌ نَو ددې
عدت یوه نیمه میاشت دي

تفصیل: اوکه دغه مطلقه وینځه د ذوات العیض ځنی نه وی. نوددې عدت یوه نیمه میاشت دي.
دلایله: ځکه چه میاشت متجزی (ټکړې) کید پشی نو په رقیبت باندې عمل کولو دپاره موده نیمه کړي
شوه.

د متوفی عنها زوجها عدت

وَإِذَا مَاتَ الرَّجُلُ عَنْ أَزْوَاجِهِ أَوْ كَلَّتِ جَمِيْعُ خِيَلِ أَزْوَاجِهِ بِنَخِي خَاوَدَتْ مَرْثَى كُودَتْهَا أَرْبَعَةُ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا
وَعَشْرًا أَتَامَ خُلُودِ مِیاشْتِي اُولس ورځې دي

تفصیل: مسئله داده چه متوفی عنها زوجها عدت څلور میاشتي اولس ورځې دي. برابره ده دا بنخه
د ذوات العیض ځنی وی اوکه دغیر ذوات العیض، که مسلمانان وی اوکه کتابیه وی. که بالفه وی

لهما» اود طرفينو ځانگه دليل دادې چه هر كله نكاح دميراث په حق كېنې باقى ده نو دا احتياط په وجه به دعدت په حق كېنې هم باقى وي. ددې وجه دواړه عدتونه جمع كړي شول. ځكه چه دا ښځه په حقيقت كېنې باندنه ده. اود حكم په اعتبار سره متولى عنها زوجها ده.

فصل في يوسف» او امام يوسف ځانگه فرماني چه ددې عدت صرف درې حيضه دي. علامه مرغيناني ځانگه په هدايه كېنې فرماني چه دا اختلاف په هغه صورت كېنې دې چه دي ته طلاق بائن درې طلاقه ورکړې شوی وي. او كه طلاق رجعي ورته ورکړې شوي وي نو په دې صورت كېنې به په اتفاق سره عدت د وفات يعنى څلور مياشتي او لس ورځي تيروي.

فصل في دامام يوسف ځانگه دليل دادې چه نكاح خو دمرگ نه وړاندې په طلاق بائن سره منقطع شوي ده او چونكه د طلاق عدت درې حيضه دي نو ځكه په ښځه باندې درې حيضه تيروول واجب دي. او بيا تې شو عدت وفات نودا به په هغه صورت كېنې واجبيږي چه نكاح د خاوند په وفات سره زائله شي. حالته د لته داسې نه ده نو ځكه به په دې ښځه عدت وفات واجب نه وي. بلكه عدت طلاق به واجب وي.

د ميراث خاوند د مرگ پوره د طلاق رجعي په حالت كېنې د وينځي د آزادېدل.

وَابْنُ أَحْمَدَ الْأَمَّ فِي عِدَّتَيْهَا مِنْ طَلَاقٍ وَنِكَاحٍ نَوَكُهُ وَيَنْخُدُ دَخِيلُ طَلَاقٍ رَجَعِي بِهْ عِدَّتِ كَيْسِي أَزَادَه كَرِي شوه اَنْتَقَلَتْ عِدَّتُهَا نو ددې عدت منتقل كيږي اِلَى عِدَّةِ الْحَرَائِرِ او آزادي ښځې طرف ته واپس كيږي

تفسير» صورت د مسئلې دادې چه وينځي ته خپل خاوند طلاق رجعي ورکړلو او په عدت كېنې داخپل مولى آزاده كه نو ددې عدت به د آزادو ښځو عدت ته منتقل كيږي يعنى كه ذوات الحيض كېنې وي نو درې حيضه به تيروي او كه دغير ذوات الحيض نه وي نو درې مياشتي به عدت تيروي. فصل في دليل دادې چه په طلاق رجعي كېنې نكاح نه ختميږي بلكه من كل وجه نكاح باقى وي نو دا داسي شوه لكه چه مولى خپله منكوحه كيدو په حالت كېنې آزاده كړي وي.

وَأَنَّ أَتَقَنَّ وَهِيَ مَهْرُوكَةٌ او كه دا وينځه په داسې حالت كېنې آزاده كړي شوه. چه معتد به باندنه ده او مَتَوَلَّى عَنْهَا زَوْجَهَا. يا، متوفى عنها زوجها،، ده لَمْ تَلْتَوِلْ عِدَّتُهَا اِلَى عِدَّةِ الْحَرَائِرِ نو ددې عدت د آزادو ښځو عدت طرف ته نه منتقل كيږي

تفسير» او كه دا وينځه په داسې حالت كېنې آزاده كړي شي چه دا مطلقه باندنه وي يا ددې خاوند مړ شوي وي او دا د وفات عدت تيروي نو په دې صورت كېنې به ددې عدت د آزادو ښځو عدت ته نه منتقل كيږي.

فصل في دليل دادې چه د طلاق بائن او دمرگ په وجه نكاح زائله شوه نودا داسې شوه لكه چه مولى دغير منكوحه په حالت كېنې آزاده كړي وي.

آيه په عدت كېنې د حيض والا هر څه بل

وَأَنَّ كَسَاكَتَ آيَةٍ او كه (مطلقه ښځه) دخپل حيض نه نا اميده وي فَأَعْتَدَتْ بِالسَّهْوِ نودې د مياشتو نه عدت پوره كول شروع كړل لَمْ تَلْتَوِلْ عِدَّتُهَا بيا دې وينه او كتله. اَنْتَقَضَ مَا مَضَى مِنْ عِدَّتِهَا نو كومه موده چه ددې په عدت كېنې تيره شوه. هغه (عدت) مات شو وَكَانَ عَلَيْهَا أَنْ تُسْتَأْنَفَ الْوَدْعَةُ يا اَنْتَقِضَ او په دې به دسره (دوباره) په حيض سره عدت تيروول واجب وي

هل النفقة ① ایضا: هغه ښځه چه د حیض راتلو نه ناامیده شوې وی ⑦ **المنور**: جمع د شهرد ه میاشت

تعویج: صورت دمستلې دادې چه که مطلقه دحیض نه مایوسه وی او دې په درې میاشتو سره عدت تیرولو او اوس په دې دوران کېنې د حیض وینه راغله نو حکم دادې چه په میاشتو سره کوم عدت تیرکړې دې هغه باطل شو اوس به دا د سر نه په حیض سره عدت تیروی. صاحب د هدایه په هدایه کېنې فرماتی چه دامام قدوری **رحمه الله** مراد دادې چه ددې ښځې د ناامیدۍ نه وړاندې کوم عادت وودهنې مطابق نې وینه اولیدله نو عدت بالالشهور باطل شو گنې نه باطلیږي. **فایده**: دلیل دادې چه دعادت په طور دوینې راتلل دحیض نه مایوسی باطلوی. هم دا قول صحیح دې نو ښکاره شوه چه دمیاشت عدت دهنې خلیفه نه دې. اودخلیفه باطل کیدل ددې وجې وو چه د خلیفه کیدو شرط دا دې چه اصل یعنی د حیض نه مایوسی متحقق وی. اودایه هله متحقق وی چه تر مرغه پورې وی. خوچه کله ددې ښځې دعادت مطابق وینه راغله نو ددې عدت به په حیض سره وی. په میاشتو سره به نه وی. ځکه چه په اصل قدرت وی. نودخلیفه څه اعتبار نه وی. **نظیره**: لکه څنگه چه شیخ فانی ته د روژې په ځانې د فدیو ورکولو اجازت ورکړې شوې دې څوکه دا کس په روژه نیولو قادر شو نو د فدیو حکم باطل شو. او دروژې قضاء راوړل به واجب وی دغه شان که متیم داویو په استعمالو باندې قادر شو نو دتیم حکم باطل شو.

د نکاح فاسد او وطی بالانثه حکم

وَالْمَنْكُوحَةُ نِكَاحًا فَإِذَا أَوْ كُومِي ښځې سره چه نکاح فاسد اوکړې شوه. . وَالْمَوْطُوعَةُ نِكَاحًا اوکومې ښځې سره چه په شبه کېنې وطی اوکړې شوه **عِدَّتُهَا الْخِيضُ فِي الْفَرْقِ وَالْمَوْتُ** ددې دواړو عدت د فرقت اومرگه په حالت کېنې حیض دې

هل النفقة ① **الموطوعة**: وطی کړې شوې ⑦ **الفرقة**: جدائی

تعویج: صورت دمستلې دادې که چاسره نکاح فاسده اوشی مثلاً بغیر گواه نه نکاح اوشی یا وطی بالشبه اوشی مثلاً په دهورکه کېنې دخپلې ښځې نه سوا بلې ښځې ته بوتللی شی. او وطی ور سره اوکړې نو په دې صورت کېنې به واطی (وطی کوکې) باندې مهر واجب وی. او په ښځه عدت واجب دې. برابره ده که واطی مړ شو یا په دواړو کېنې تفریق کړې شوې وی نو که دانېځه د ذوات الحیض خنې وی او آزاده وی نوددې عدت درې حیضه دې اوکه وینځه وی نو ددې عدت دوه حیضه دې اوکه دا ښځه غیر ذوات الحیض خنې وی او آزاده وی نو ددې عدت درې میاشتي دې. اوکه وینځه وی نو یوه نیمه میاشت ده. حاصل دا که واطی مړ شوې وی نوهم ددې عدت به حیض سره وی اود حیض نه راتلو په صورت کېنې به میاشت ددې قائم مقام وی اوعدت وفات څلور میاشتي اولس ورځې به واجب نه وی. **فایده**: دلیل دادې چه ددې دواړه قسمه ښځو عدت د رحم دپاکیدو معلومولو دپاره دې. دنکاح حق ادا کولو دپاره نه دې. ځکه چه دنکاح فاسد او وطی بالشبه څه حق نه وی اودرحم دپاکۍ علم په حیض سره راځی نو ځکه د دواړو عدت په حیض سره مقرر کړې شو. اوچه حیض نه راځی نو په دې صورت کېنې میاشتي د حیض قائم مقام دی.

الانکاح: څوکه داسوال اوکړې شی چه دا مقصد خو په یو حیض یا یوې میاشتي سره حاصلیږي نو د درې حیضو د وجوب څه ضرورت دې **الجواب**: ددې جواب دادې چه شبه نکاح د حقیقی سره لاحق کړې شوه اود درې حیضو تیرولو حکم ودرکړی شو.

دام ولد نه همولی وفات هبل او دم ممت

وَأَقَامَتِ الْعَوَّلَىٰ أُمُّ الْوَلَدِ عَنهَا أَوْكُهُ دَامَ وَلَدُ مَوْلَا (ام ولد پریخوده او) مَرِشُوا وَأَوْفَتْكُمَا بِمَا نَبِيٌّ دَا آزادَه
کَرِهَ لَه فَوَدَّعُهَا لَثَلَاثَ حَيْضَةٍ نُو دَدِي عَدَتِ دَرِي حَيْضَه دِي

توضیح: صورت دمسنلې دادې که دام ولد مولی مریشو یا مولی دا آزاده کړه نو ددې دام ولد عدت به درې حیضه وی. (۱)

والله: دلیل دادې چه دام ولد عدت د زوال فراش دوجې دې نودا دعدت نکاح مشابېشو او چونکه په عدت نکاح کېنې درې حیضه وی نو دلته به هم درې حیضه وی.

۷ بیا په دې حکم کېنې زمونږ پېشوا حضرت عمر فاروق رضی الله عنه دې دوی فرمایلی دی عِدَّةُ أُمِّ الْوَلَدِ لَثَلَاثَ حَيْضَةٍ (چه دام ولد عدت به درې حیضه وی)

د مشهوره خپلې بڼې نه وفات هبل

وَأَقَامَتِ الْعَوَّلَىٰ عَمْرُوَةُ أُمُّ الْوَلَدِ هَلَكُ خَبْلُهُ پَرِيخُوْدَه (او) مَرِشُوا وَيَهْبَأُ حَبْلُ حَالَتِكُهُ دَدَه
دَا بِنَخْه حَامِلَه دَه فَوَدَّعُهَا أَنْ تَضُمَّ حَبْلَهَا نُو دَدِي عَدَتِ دَادِي. چه خپل حمل وضع کړی. (اوزیگویی) (۲)

توضیح: مسئله داده چه یو نابالغه هلك خپله بڼه پریخوده او دې ترې مریشو. نو دطرفینو هغه په نیز ددې عدت وضع دحمل ده. (۳)

فایده: د طرفینو دلیل دادې چه الله جل و علا مطلقاً فرمایلی دی چه دحامله ښځو عدت وضع دحمل دې برابره ده که هغه عدت طلاق وی اوکه وفات وی. او برابره ده که حمل دځاوند وی اوکه دغیر ځاوند وی. نو دآیت دخپل اطلاق دوجې دنابالغه هلك بڼې ته هم شامل دې. ځکه چه دام حامله ده. اگر چه ددې نسب ثابت نه دې. او دریم دادې چه دحامله ښځو په باره کېنې دعدت وفات اندازه لگولې شوې ده. په موده د وضع دحمل برابره ده که داموده کمه وی اوکه زیاته وی. او ددې مودې مقصد دنکاح حق پوره کول دی. دحمل نه د رحم خالی معلومول نه دی ددې وجه داده چه عدت وفات د حیض په موجودگي کېنې دمیاشتنه شروع کیږي. نو ثابتنه شوه چه ددې عدت مقصد دنکاح حق ادا کول دی. درحم د فراغت معلومول نه دی. او دا معنی یعنی دنکاح حق پوره کول په ماشوم کېنې هم موجودې. اگر چه حمل دده نه ثابت نه وی.

مسئله: ابي یوسف: دامام ابو یوسف رحمه الله په نیز ددې عدت څلور میاشتې اولس ورځې دې او دا دامام شافعی قول هم دې.

۱) مسلك الشافعي: - امام شافعی رحمه الله فرمائی چه ددې عدت یو حیض دې. امام مالک او امام محمد رحمه الله

هم ددې قائل دی.

(۱) غرهب الزیلعی رحمه الله ثم نقل عن یحیی بن ابي کثیر رحمه الله ان عمرو بن العاص رضی الله عنه امر ام الولد اعطت ان تعد ثلاث حیض (نصب الرأیه: ۳۷۵/۳)

(۲) القول الرابع: هو قول الطرین رحمه الله کما فی الحانیه (۲۷۰/۲) وفتح القدير (۱۴۹/۴) والمندیه (۵۳۰/۱) والبحر الرائق (۱۴۱/۴) نقلًا عن القول الرابع (۳۷۰/۱)

(۱) غرهب الزیلعی رحمه الله ثم نقل عن یحیی بن ابي کثیر رحمه الله ان عمرو بن العاص رضی الله عنه امر ام الولد اعطت ان تعد ثلاث حیض (نصب الرأیه: ۳۷۵/۳)

فهلله > دلیل دادی چه دا حمل د صغیر نه ثابت نه دې نو دا داسې شوه لکه چه دصغیر دمرگ نه پس دا حامله شوې وی. او په دې صورت کښې په اتفاق سره عدت څلور میاشتي او اولس ورځې دی. نودغه شان په ذکر شوې صورت کښې هم څلور میاشتي او لس ورځې پوره کول ضروری دی.

الجمواب منه > کوم حمل دمرگ په وخت کښې حمل نه وی نوپه دې کښې ابتداء د عدت د میاشتنو نه کیږی چه دنکاح حق ادا شی. اوس که روستو حمل ښکاره شی نود حدوث حمل دوجې عدت نه متغیر کیږی.

قُلْتُ حَدَّثَ الْحَبْلُ بَعْدَ الْمَوْتِ فَوَدَّعْتُهَا أَرْبَعَةَ أَشْهُمٍ وَعَشْرَةَ أَيَّامٍ که چرته د مرگ نه پس امید ښکاره شو. نود دې عدت به څلور میاشتي او لس ورځې وی

فهرج > که زید دخپلې ښځې سره جماع کړې وه. او بیا دې مړ شو. نوکه د ده د مرگ نه پس علوق ښکاره شوچې دا ښځه حملداره ده. نوپه دې صورت کښې به ددې عدت څلور میاشتي او لس ورځې وی.

په حالت دحيض کښې دطلاق ورکولو صورت کښې عدت

وَإِذَا طَلَّقَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ فِي حَالِ الْحَيْضِ او هرکله چه سړی خپلې ښځې ته په حالت د حیض کښې طلاق ورکړو **لَمْ تَحْضَ وَأَحْضَتْ لَهَا وَفَرَّهَا الطَّلَاقُ** نو ښځه به دا حیض په کوم کښې چه طلاق واقع شوې دې په عدت کښې نه شماری

فهرج > مسئله دا ده. که سړی خپلې ښځې ته په حالت دحيض کښې طلاق ورکړو. نوهغه حیض په عدت کښې نشی شمارلې. په کوم کښې چه طلاق واقع شوې وی.

فهلله > دلیل دا دې چه په اجماع سره په عدت کښې پوره درې حیضه تیرول ضروری دی. نوڅکه به په دې کښې کم نشی کولې.

دمتعده دوطی بالثبه په صورت کښې عدت

وَإِذَا وَطِئْتَ الْمُتَعَدَّةَ بِثَبَّةٍ (چه د طلاق باندې په عدت کښې وه که دې سره وطی بالشبه اوکړې شوه **فَعَلَيْهَا عِدَّةٌ آخَرَى** نو په دې ښځه به دویم عدت واجب وی **وَكَذَلِكَ الْعِدَّةُ ثَابِتَةٌ** دواړه عدتونه به په یویل کښې داخل وی **فَيَكُونُ مَا تَرَاهُ الْمَرْأَةُ مِنَ النِّهَاضِ مُتَكَسِّبًا مِنْهُمَا جَمِيعًا** او ښځه چه کوم حیض گوری. هغه به په دواړو عدتونو کښې شمار وی **وَإِذَا انْقَضَتِ الْعِدَّةُ الْأُولَى** او هرکله چه رومبې عدت پوره شی. **وَلَمْ تُكْمَلِ الثَّانِيَةَ**. حالانکه دویم عدت نه دې پوره شوې **فَعَلَيْهَا الْحُمَامُ الْعِدَّةُ الثَّانِيَةُ** نو په ښځه باندې دویم عدت پوره کول واجب دی

فهرج > مسئله داده که په یو ښځه باندې دوه عدتونه واجب شی نوددې دوه صورتونه دی. نودا دوه عدتونه به یا د دوو سړو نه وی یا د یو سړی نه.

صور العقیین من رجل واحد > که د یو سړی نه وی نوددې صورت به دا وی ① چه یوکس خپلې ښځې ته درې طلاکړه ورکړل او بیا نې دا حلاله او گنترله اونکاح نې ورسره اوکړه. او وطی نې اوکړه. ⑦ یا نې حلاله او گنترله اومطلقه ثلاثه سره نې وطی اوکړه.

⑦ یا نې دمطلقه بیینه سره په عدت کښې وطی اوکړه نو په دې صورت کښې په اتفاق سره په دواړو عدتونو کښې تداخل کولې شی.

صور العقیین من رجلین > اوکه دواړه عدتونه ددو سړو نه وی نو بیا ددې دوه صورتونه دی. یا به د دواړو عدتونو جنس یو وی او یا به مختلف وی. که د دواړو جنس مختلف وو. مثلاً متوفی عنها زوجها

سره په شپه سره وطی شوی وه. نو ددې حکم په راروانه مسئله کښې ذکر دې. او که د دواړو عدتونو جنس یو وی. مثلاً مطلقې په خپل عدت کښې بل خاوند سره نکاح او کرله. او بل خاوند ورسره وطی هم کړی وی. او بیا په دواړو کښې تفریق او کړی شی. نو په دې صورت کښې به زموږ په نیزیه دواړو کښې تداخل کولې شی.

او ښځه چه کوم حیض هم او گوړی. هغه به په دواړو عدتونو کښې شمارلې شی. او که اولنې عدت پوره شوي وی او دویم نه وی پوره شوي نو دې باندې دویم عدت پوره کول واجب دي. ددې صورت به دا وی چه د ښځې د یو حیض لیدلو نه پس ورسره دویم خاوند وطی او کړی نو د دویم خاوند دوطی کولو نه پس په دې باندې درې حیضه واجب دی او دوه به د خلورو قائم مقام شی. په دې طریقه چه دوه حیضه په اولنې عدت کښې او دوه حیضه په دویم کښې شمار کړې شی او درېم حیض صرف په دویم کښې شمار کړې شی.

او که د دویم خاوند د وطی نه پس حیض راغلو نو په دې باندې درې حیضه واجب دی. اودا درې حیضه به د شپږو قائم مقام وی. (۱)

فایده دلیل دادې چه د عدت نه مقصود درج حمل نه خالی کیدل معلومول دی. اودا مقصود حاصلیږي په یو عدت سره نو ځکه به دواړه عدتونه متداخل کېږي.

د عدت طلاق او وفات ابتداء

وَأَيُّهَا الْعِدَّةُ فِي الطَّلَاقِ عَقِيبَ الطَّلَاقِ اود طلاق په صورت کښې به د عدت ابتداء د طلاق نه پس کیږي **وَفِي الْوُفَاةِ عَقِيبَ الْوُفَاةِ** اود وفات په صورت کښې به د وفات نه پس کیږي **فَإِنْ لَمْ تَلْمِزْ بِالطَّلَاقِ أَوْ الْوُفَاةِ بَيَّا** که (ښځې ته) د طلاق یا وفات علم اونشو **حَتَّى مَضَتْ مَذَّةَ الْوُفَاةِ** تردې چه د عدت موده تیره شوه **فَقَدْ انْقَضَتْ عِدَّتُهَا** نو ددې عدت پوره شو.

توضیح مصنف فرماني چه د طلاق په صورت کښې به د عدت ابتداء د طلاق نه پس کیږي. او د وفات په صورت کښې به د عدت ابتداء د وفات نه پس کیږي تردې که خاوند ښځې ته طلاق ورکړلو او دې ته پته وه. دغه شان خاوند نې مړ شوې وو او دې ته پته نه وه تردې چه د عدت زمانه تیره شوه نو د معلومیدو نه پس د عدت اعاده واجب نه ده هم دا د خلورو او امامانو مذهب دي.

فایده دلیل دادې چه د عدت واجبوونکی طلاق یا وفات دي نو وجوب د عدت معلومول شو او طلاق یا وفات علت شو. او معلول د خپل علت سره متصل وی نو ځکه به وجوب د عدت دخپل علت یعنی طلاق یا وفات سر متصل وی او چه د کوم وخت نه علت یا سبب موجود شی نو د هغه وخت نه به د عدت ابتداء معتبره وی.

په نکاح فاسده د عدت ابتداء

وَأَيُّهَا الْعِدَّةُ فِي النِّكَاحِ عَقِيبَ التَّفْرِيقِ بَيْنَهُمَا أَوْ عَزْوِ الْوَالِدِ عَلَى تَزْوِجِهَا اود عدت د نکاح فاسد په صورت کښې د تفریق نه پس یا د وطی کونکي د وطی په پریځودو باندې د پخې ارادې کولو سره شروع کیږي

هل النكاح ① عقبه، روستو ② التفريق؛ جدا کول

(۱) **مسلك الشافعي** - امام شافعي **كله** فرماني چه په دې صورت کښې هم تداخل نه کیږي بلکه پوره دوه عدتونه به تیروي.

تفريق مصنف **كفيل** فرمائی ہے کہ نکاح فاسدہ كنبی بہ دعدت ابتداء دھفہ وخت نہ كیبی كله چہ د حاكم د زوجینو پہ مینخ كنبی تفريق اوكری. یا دوطی نہ كولو عزم اوكری.

۱۱ دليل دادی چہ مونہ دامنو چہ دعدت د وجوب سبب وطی ده خو چہ خومره وطیات پہ نکاح فاسدہ كنبی موجود شوی دی هغه تول پہ پشان دیووطی دی. خكه چہ تول وطیات یو عقد طرف ته منسوب دی همدا وجه ده چہ دتولو وطیاتو پہ وجه یو مهر واجب دی نو آخری وطی پہ كومه چہ دعدت ترتب وی. هغه به په تفريق كولو سره ثابتیبی یا دوطی نہ كولو په عزم سره خكه چہ ددی نه وړاندی عدت نه واجیبی خكه چہ اوس ددی دغیر یعنی دوطی وجود ممكن نه دی. (خكه چہ نکاح فاسدہ ده).

۱۲ دویم دليل حاصل دادی چہ حقیقت وطی داسی خفی امر دی چہ ددی سبب ظاهر یعنی دشبہ په طور قدرت علی الوطی موجود دی. اوهر هغه امر خفی چہ د ظاهری امر سبب وی نودغه ظاهری سبب به ددغه امر خفی قائمقام وی. نو چہ په دی باندی دقدرت حاصل وی. آخری وطی متعین كولی نشی خكه چہ دهر وطی نه پس قدرت علی الوطی باقی وی. ددی وجی مونہ وایو چہ په دواړو كنبی تفريق یا په ترك وطی باندی عزم ضروری دی. چہ قدرت علی الوطی پورته شی. او آخری وطی متعین شی.

په میتوته اومتوفی عنها زوجها باندی غم كول

وَعَلَى الْمَيُتَّةِ چہ د كومي ښځې د خپل خاوند نه قطعې جدائی اوشوه. (كه په یو طلاق، اوكه په درې طلاقو اوكه په خلع) وَالْمُتَوَفَّى عَنْهَا زَوْجَهَا اود كومي ښځې چہ خاوند مرشی إِذَا گَاتِ بِالْقَتْلِ مُسْلِمَةً الْحَيَّادُ نو په دی باندی غم كول واجب دی كله چہ دا بالغه مسلمانہ وی

تفريق وړاندی نفس وجوب دعدت او كیفیت دوجوب عدت بیان كړی شو. اوچه په كومو ښځو عدت واجب دی. اوبه كومو واجب نه دی. ددی بیان اوشو. په دی فصل كنبی مصنف دھغه خیزونو ذكر كوی كوم چہ په معتداتو باندی واجب وی. اودكوم نه كول چہ واجب دی. نوفرمانی چہ میتوته یعنی هغه ښځه چہ دهغې نه حق د رجعت منقطع شوې وی. برابره ده چہ په درې طلاقو سره وی اوكه په یو طلاق بان سره وی. یا په خلع سره وی او هغه ښځه چہ دهغې خاوند وفات شوې وی. كه دامسلمانه او بالغه وی نو په دی باندی غم واجب دی. (۱)

ليل احده المتوفى عنها زوجها په مترقی عنها زوجها باندی دغم په وجوب كنبی نیی **فاما** فرمائیلى دی **لا تحيل لامرأاة توفى بالذبح والدماء ان تحيد على ميتة لوفى فلا تكة ايامها الا على زوجها اربعة اشهر وعشرا** (۲) چہ كومه ښځه چہ په الله **ع** اوبه ورځ د آخرت ايمان راوړی دهغې دپاره مری باندی د درې ورځو نه زيات غم كول حلال نه دی. سوا د خاوند نه خكه چہ خپل خاوند باندی څلور میاشتې اولس ورځې غم

۱ **مسلك الشافعي** - دامام شافعی **كفله** په نیزغم كول دخواوند په مرگ باندی كولی شی. چا چہ دخپل مرگ پورې معاهده پوره كړې وی. حالانكه دي كس د باننه كولو په وجه دا په ویره كنبی واچوله. نو ددی نالائقه په مرگ غم كول نه دی پكار.

(۱) من حديث ام عطية **رضي الله عنها** أخرجه البخاري في المحيظ باب ۱۲ ومسلم في الطلاق رقم ۶۶ وأبو داود في الطلاق باب ۱ من حديث ام عطية **رضي الله عنها** أخرجه البخاري في المحيظ باب ۱۲ ومسلم في الطلاق باب ۳۵ وابن ماجه في الطلاق باب ۳۵ والدارمي في الطلاق باب ۱۳، أحمد في المسند (۸۵/۵).

کولي شی.

① **الله** دلیل دادې چه نبی کریم ﷺ معتده ښځه د نکريزو استعمال نه منع کړې ده او فرمائيلي چې دی چه نکريزې خوشبونی ده. د حدیث روايه سلمه (رض) ده. او په دې حدیث کېنې د معتده وفات او غیر وفات څه تفصیل نشته دي. نو معلومه شوه چه مطلقاً په معتده باندې غم کول واجب دی که معتده دوفات وی او که د غیر وفات وی. (ر)

② عقلی دلیل دادې چه مېتوته دمتوفی عنها زوجها پورې لاحقې کړې شی. اوداسې تقرير اوکړې شی چه په متوفی عنها زوجها په غم کولو باندې نص وارد دی لکه څنگه چه اوس حدیث تیرشو. اودغم ښکاره کولو وجوب وجه دنکاح دنعمت په فوت کیدو باندې دافسوس اظهار کول دی. څوک چه ددې ښځې دحفاظت اوکفالت سبب وو. او بینونت واقع کیدل دښځې حق دځاوند دوفات نه زیات قطع کوونکی دي. ځکه چه دنکاح حکم د وفات نه پس دعدت تیریدو پورې باقی وی هم دا وجه ده چه ښځه خپل مې ځاوند ته دبائنه کولو نه وړاندې غسل ورکولې شی. خو چه دبائنه شی نو ددې نه پس که ځاوند مړ شو. دا ورته غسل نه شی ورکولې. نوهرکله چه مېتوته دمتوفی عنها زوجها سره لاحقې کړې شوه. نو چه کوم حکم دمتوفی عنها زوجها وی هم هغه حکم به دمېتوته وی. یعنی په دواړو باندې غم کول واجب دی.

اهداء مصداق

وَأَحَدًا أَوْ حَدَادٍ أَنْ تَذَرَكَ الْقَلْبَ وَالزَّيْنَةَ وَالذَّهْنَ وَالْكُحْلَ (دادې چه) ښځه خوشبو لگول، او زینت کول، او تیل لگول رانجه لگول، ، الْأَمِينَ عَذْرٍ مَكْرَدٍ (استعمالول جائز دی).

حل اللغة > ① الكحل، رانجه ⑦ الدهن، تیل

تعریض حدادپه معنی دغم کولو دویم لغت احداث دي. اول دباب نصر اوضرب ځنې دي. اودویم دباب افعال ځنې دي. دښځې غم کول دادې چه دا خوشبونی لگول زینت کول، رانجه لگول، تیل لگول که خوشبودار وی او که غیر خوشبودار وی. دا ټول څیزونه پریږدی. البته که څه غذر وی اود جامع صغیر د بیان مطابق که درد وغیره وی نو ددې څیزونو په استعمال کېنې څه قباحت نشته دي.

دلائل اهداء المعنیه ① او په طریقه د صحت سره ثابت ده چه یوې معتدې دښی ② نه د رانجو لگولو اجازت اوغوښتلو. نو نبی ﷺ ورته اجازت ورنکړو. (ر)

③ او دام سلمه (رض) نه روایت دي چه (انها قالت امراً جاءت إلى رسول الله ﷺ وقالت ان ذواتي ابتلي حتى وقد اشتكت حينها الفتح لها قال رسول الله ﷺ لا مريضين او ثلاثاً). حضرت ام سلمه (رض) فرماني چه یو ښځه رسول الله ﷺ لره راغله او عرضې اوکړو بارسو الله ﷺ الله ﷺ زما د لور ځاوند وفات شوې دي. او دهغې سترگو ته تکلیف دي. آیا زه دهغې په سترگو کېنې رانجه واچوم. نو نبی ﷺ ورته او فرمائيل نه. دا کلمه

(۱) هدم تحريمه في جنایات الحج)۔

(۷۱) أما المنع من الإكتمال ففي حديث ام سلمة (رض) أخرجه البخاري في الطلاق باب ٤٧ ومسلم في الطلاق رقم ٦٠ ولبوداد في الطلاق باب ٣٤ رقم ٢٢٩٩ والترمذي في الطلاق باب ١٨ رقم ١١٩٧ والنسائي في الطلاق باب ٦٤ رقم ٣٣٠٧ وابن ماجه في الطلاق باب ٨٥ رقم ٢٠٨٤)

نبی ﷺ دوه ځله یا درې ځله افرمائیله. د دې حدیث نه هم معلومیږي چې معتده به دا څیزونه نه استعمالوی.

الأین غلېر مگر د وځي د عذر نه (که عذر وی بیا اعداد کولې شی)

تصريح «**المرأه من الغلو**» د قدوری قول (الامن عذر) مطلب دادې چې معتده دپاره درانجو او تیلو استعمال ، د دوانی په طور استعمال جائز دی. د زیب اوزینت په طور جائزه دی. اوکه ښځه د تیلو لگولو عادتی وی اوپه دې ویرېپې که تیل اونه لگوي نو په سر به نې درد راشي. نو په دې صورت کښې که غالب گمان داوی. چې دتیلو دنه لگولو په وجه به بیمار ه شی نو غالب گمان به دواقع کیدو پشان او مگر خولې شی او ددې اجازت به ورکړې شی گنې نه.

ولا تختضب بالحناء اود حناء رنگ به نه استعمالوی.

تصريح «**امام قدوری رحمه الله** فرماني چې دنکړیزو رنگ به هم نه استعمالوی.

هليله «**او دام سلمه رحمه الله** نه روايت دې چې (انهما قالت امرانا جادت إل رسول الله ﷺ وقالت ان زوجه ابنتي تلبس واشتكت حينها انكحها فقال رسول الله ﷺ لا مرتين او ثلاثا). حضرت ام سلمه رحمه الله فرماني چې يو ښځه رسول الله ﷺ لره راغله او عرض نې اوکړو يارسو الله ﷺ زما د لور خاوند وفات شوې دي. او دهغې سترگو ته تکليف دې. آيا زه دهغې په سترگو کښې رانجه واچوم. نو نبی ﷺ ورته افرمائيل نه. دا کلمه نبی ﷺ دوه ځله يا درې ځله افرمائيله. د دې حدیث نه هم معلومیږي چې معتده به دا څیزونه نه استعمالوی.

ولا تلبس ثوبا مصبوغا بمصفر ولا بزعفران اونه به داسې کپړه اغوندي. چې په کسم (يو قسم سورگل) يا زعفران سره رنگ کړې شوی وی

تصريح «**اومعتده به په کس او زعفرانو کښې رنگ شوې جامې نه اغوندي**
هليله «**ځکه چې ددې نه هم يو قسم خوشبوئی ځی. ددې تائيد ددې روايت نه هم کيږي چې کوم امام مالک، نسائي، ابوداود نقل کړې دي. (عن امر سلمه رحمه الله قالت قال النبی ﷺ لا تلبس المتبل عنهما زوجها المصفر من الثياب ولا المشق ولا الحلی ولا تختضب ولا تکحل)** سلمه رحمه الله فرماني چې نبی کریم ﷺ فرمانيلی دی چې متوفی عنهما زوجها به په مصفر (يو قسم خوشبو دار رنگ) کښې رنگ شوې جامې نه اغوندي. اونه به د (پرو رنگ) جامې اغوندي. اونه به کالی اچوی. اونه به رانجه لگوي.

په هافر باندې هم کول نشته دي

ولا يجد ادعای کافرا چې په کافره ښځې باندې غم نشته

تصريح «**په دې عبارت کښې دهغه معتداتو ذکر دې چې په جا باندې غم کول واجب نه دی فرماني. چې په کافره ښځه باندې غم کول واجب نه دي.** (۱)

(۱) **مسئله الامامین** - البته امام شافعی رحمه الله او امام مالک رحمه الله فرماني چې په کافره ښځه باندې هم غم کول واجب دي.

«له» دلیل دادی چه کافره دالله ﷻ دحقوقو مخاطبه نده. او غم کول دالله ﷻ په حقوقو کښې دې. دښی کریم ﷺ په دې حدیث (لا یحل لامراة من بالله والهوام الاخر) کښې دې طرف ته اشاره ده.

وَلَا تُؤْبَرُّ او په صغیره باندې هم سوگ نشته.

تعریف: په ماشومه باندې غم کول نشته دې.

«له» ځکه چه دالله ﷻ خطاب ددې نه پورته شوې دې. یعنې داپه خطاب الهی کښې داخله نه ده. او دامام شافعی او امام مالک ﷺ په نیز په دې باندې هم غم کول واجب دی.

وَعَلَى الْأُمَّةِ الْإِحْدَادُ او په وینځه باندې غم کول واجب دی

تعریف: وینځه که په عدت وفات یا طلاق باندې کښې وی نو په دې هم غم کول واجب دی.

«له» ځکه چه وینځه د شریعت په هغه ټولو حقوقو مخاطبه ده په کومو چه د مولی حق نه باطلیږي. او غم کول داسې څیز دې چه په دې باندې دمولی حق نه باطلیږي.

په ام ولد اونکاح فاسد هڅې غم کولو حکم

وَلَيْسَ فِي عِدَّةِ النِّكَاحِ الْقَاسِيَةُ وَلَا فِي عِدَّةِ أَرْوَكَ الْإِحْدَادُ اود نکاح فاسد په عدت کښې او د ام ولد په عدت کښې احداث نشته

هل اللغة: ① احداث: د خاوند په مرگ باندې د زینت پریخودل

تعریف: که دام ولد مولی ام ولد آزاده کړه او هغه مرشو نو په ام ولد باندې دهغه په وجه غم کول واجب نه دی او که یوه ښځه په نکاح فاسده کښې جدا شوه نو ددې په عدت کښې هم دغم کول نشته دې. «له» دلیل دادې چه غم کول واجب وی د نکاح د نعمت په زوال باندې اودلته په دې ښځو کښې دچانکاح نه ده زائله شوې. چه په غم کولو سره دهغې اظهار اوکړی. اواصل دادې چه ښځه خپل ځان بنائسته ساتی یعنې غم نه کوی نو ځکه به (ددې ښځو په حق) کښې حکم په خپل ځانې اصل باقی وی.

معتهده له دنکاح پیغام لیدل

وَلَا يَنْبَغِي أَنْ تُلَظِّقَ الْمُعْتَدَّةَ او معتدې ته د کويزدن پیغام ورکول مناسب نه دی وَلَا تَسْأَلُ بِالْعُقْرِ يَنْبَغِي أَوْ كَيْفَ يَكُنْ هِيَ بَاكٍ نَشْتَه. لَقَدْ لَوْ تَقَالَى {وَلَا جُنَاسَ عَلَيْهِمْ فِيمَا عَرَضَتْهُمْ مِنْ عَهْدَةِ الْيَسَاءِ} إِنْ أَنْ قَالَ ځکه د الله تعالی ارشاد دې. {وَلَا جُنَاسَ}. الآية تاسو باندې هېڅ گناه نشته چه (دې ذکر شوې ښځو ته) د(نکاح) پیغام ورکولو باره کښې څه خبره اشاره اوکړی. یا پخپل زړه کښې (اراده د نکاح) پټه اوساتي. الله تعالی ته دا خبره معلوم ده. چه تاسو به ددې ښځو (ضرور) بیان شوې ذکر کوئ {وَلَكِنْ لَا تُؤَاخِذُوهُنَّ بِمَا خَوَّ دَدُو سره دنکاح بوعد (او مغتځی مه کوئ). إِلَّا أَنْ تَكُونُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا} مگر دا چه کومه خبره د قاعدې موافق اوکړئ وکالْ عَلَيْهِمُ الصَّلَاةَ وَالسَّلَامُ {التيْرَالنِّكَاحُ} د نبی کریم ﷺ فرمانیلې دی. چه معنی د (دس) نکاح ده

هل اللغة: ① التعريض: کنایه او اشارې سره د یوې خبرې اظهار کول

٧٧) قال الزهلي رحمه الله: قلت غريباً وأخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه... عن الشعبي في قوله تعالى ولكن لا تؤاخذوهن سرّاً لا يأخذ عليهن عهداً وميثاقاً أن لا تزوجوه (نصب: ٣٨١١٤).

تعویض امام ابوالحسن قدوری رحمته الله فرمائی کہ معتدہ بنحو تہ دنکاح پیغام ورکول مناسب نہ دی **ملیله** خکہ چہ دالہ رحمته الله ارشاد دی چہ **(وَلَا تَعْرُضُوا عَقْدَ الْإِنِّكَاحِ عَلَى بَيْلَةِ الْكَيْسِ أَجَلَهُ)** یعنی (معتدہ بنحو تہ) دنکاح پہ ارادہ مہ ورختی تر دی چہ عدت زمانہ ختمہ شی. اود پیغام لیملو پہ تعرض کنی خہ قباحت نشته. دلیل دالہ رحمته الله قول دی چہ **(وَلَا تُنَاسِمُ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَضْتُمْ بِهِ مِنْ طَلَبِ الْإِسَاءِ أَوْ الْكُفْرِ أَوْ الْفُسْخِ)** د آیت ترجمہ د عبارت پہ ترجمہ کنی تیرہ شوی دہ.

العروض من التعريض تعرض دادی چہ خہ داسی خیز ذکر کرې شی چہ پہ ہنہ سرہ پہ بل خیز دلالت کیدی شی.

ملیله حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہما فرمائیلی دی چہ تعرض دادی چہ زہ نکاح کول غوارم. یا اووانی چہ زہ غوارم چہ مانہ پوہ نیکہ بی بی ملاؤ شی. (۱)

د مطلقہ رجعیہ اومتوفی عنہا زوجها دپارہ د طور نہ دولتو احکام

(وَلَا يَجُوزُ لِلْمُطَلَّقةِ الرَّجْعِيَّةِ وَالْمُتَوَلَّى الْخُرُوجُ مِنْ بَيْتِهَا كَالْإِسَاءِ وَلَا تَحْصِلُ رَجْعِيٌّ وَرَكْرَكِي شَوْ بِأَبْنَانِهِ وَرَكْرَكِي شَوْ.) (دی لہ) د خپل کور نہ وتل پہ شپہ یا ورخ کنی جائز نہ دی

هل اللغه ① **العنوة**: پہ طلاق بانن سرہ جدا شوې بنخہ

تعویض مسئلہ داده چہ کومی بنخہ تہ طلاق رجعی یا بانن ورکړې شوې وی نوهغه دی د ورخی یا د شپې د هغه کور نہ بهرنه اووخی پہ کوم کنی چہ دمفارتت پہ وخت کنی دا اوسیدلہ. البتہ کہ داپہ وتلو باندې مجبورہ شی لکہ دکور پړوتلو ویرہ وی یا دخپل خان یا مال دلوت کیدو ویرہ وی یا مالک مکان دا اویاسی خکہ چہ دا پہ کرایہ باندې اوسپړی او اوس نې د کرایہ ورکولو طاقت نہ کیږی نو خہ خبرہ نہ دہ.

(وَالْمُتَوَلَّى عَنْهَا زَوْجَهَا أَخْرَجَ فَخَارًا وَبَعْضَ اللَّيْلِ.) او دچا چہ خاوند مړ شوې وی. هغه ټولہ ورخ اوخہ د شپې پورې وتلی شی **(وَلَا يَكُنْ فِي غَيْرِ مَرْحَلَةٍ.)** (لیکن) د خپل کور نہ علاوہ کنی پہ شپہ نہ تیرہ وی

تعویض اود متوفی عنہا زوجها دپارہ پہ ټولہ ورخ کنی اود شپې پہ خہ حصہ کنی دکور نہ دولتو اجازت پہ شریعت کنی شته دی البتہ داده چہ عدت شپې بہ ہم پہ خپل کور کنی تیروی پہ بل خانی کنی بہ نہ تیروی.

دلیل احده المطلقه د مطلقہ بنخې دپارہ دکور نہ دپہر وتلو دلیل دالہ رحمته الله ارشاد دی چہ **(يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَّقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ مِنْ بَيْنِ يَدَيْكُمْ وَأَعْصُوا أَوْلِيَائَهُنَّ وَالْقَوْلُ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا تَحْرَجُوهُنَّ مِنْ بَيْتِهِنَّ وَلَا تَحْرَجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِمَا جَاءَتْ مِنْهُنَّ)** یعنی تاسو دالہ رحمته الله تہ وپړېږی چہ ستاسو رب دی او تاسو دانبنخې د اوسیدو دکورونو نہ مہ اویاسی (خکہ چہ سکنی د مطلقہ دمنکوچه پشان واجب دہ) او نہ دی دغه بنخې پہ خپله اوخی البتہ دا چہ پہ ښکاره بې حیای راتګ اوکړی نودا بیله خبرہ دہ. مثلاً زنا نې کرې وی یا دغلا دسزا دپارہ بهر تہ اویستلی شی یادبعضی عالمانو د وینا مطابق ژبه نې اوږده وی او هر وخت غم اوجګړی کوی. نوددی وېستل جائز دی (ربیان القرآن).

دلیل احدهما المتوفی عنها دمتوفی عنها زوجها په ورځ کښې او دښې په څه حصه کښې دکور نه د وتلو په اجازت باندې دلیل دا دی. چه متوفی عنها زوجها دپاره نفقه نه وی. نوڅکه دطلب معاش په غرض ددې دپاره دکور نه دوتلو ضرورت پېښېږي. اوبعضې وخت په کارکولو کښې شپه شی. او څه حصه تیره شی نو څکه ورته د ورځې سره دښې په څه حصه کښې دپهر ایساریدو اجازت ورکړې شوې دي.

په فرقت واقع کېدو ښې کور کښې مېرمن لېوالتوب

وَعَلَى الْمُعْتَدِلِ أَنْ يُعْتَدِلَ الْمَنْزِلَ او په معتدله باندې واجب دی. چه په هغه کور کښې عدت تیر کړي **الَّذِي يُضَاهِي الْإِنْسَانَ بِالْكُنْ حَالٍ** وټول فرقې کوم چه ددې طرف ته په اوسیدو سره منسوب کولې شی. د جدایی په وخت

هل للنفقة ① المنزل: کور ② الفرقه: جدایی [

تفویض مسئله داده چه معتدله ښځه چه د خاوند دمرگ په وخت کښې اود فرقت واقع کیدو په وخت کښې په کوم کور کښې اوسیدله نو هم په هغې کښې به عدت تېروی.

والله ① دلیل دادې چه الله ﷻ فرماني **(لَا تُخْرَجُونَ مِنْ يَتِيمَٰتٍ)** اودښځې کور هغه دې په کوم کښې چه اوسېږي. اوسکني یعنی اوسیدل عام دی. که په طریقه دملکیت وی او که په استعاره وی اوکه په کرایه وی. هم دا وجه ده که ښځه خپلې مور کره تلي وی او خاوند هم هلته دې ته طلاق ورکړلو نو په دې ښځه واجب دی چه واپس خپل کور ته راشي اوعدت په هغې کښې تیرکړي. ② اوبڼې کریم هغه ښځې ته چه خاوند ټې شهید شوې وو. اوفرمانیل **اُسْكُنِي فِي بَيْتِكَ حَتَّى يَمُوتَ الْكِتَابُ اجَلُهُ** ① چه ته هم خپل دې کور کښې اوسېږه تردې چه الله ﷻ د حکم مطابق ستا عدت پوره شی.

د وارثانو ښې لږه ده کور نه وېستل

فَإِنْ كَانَ كَوْنُهُمَا مِنْ دَارِ الْوَيْتِ لَا يَكْفِيهَا اوکه د مړشوی خاوند په کور کښې ددې ښځې حصه ددې دپاره ناکافی وی **وَأَخْرَجَ الْوَرَثَةُ مِنْ تَحْتِهَا** او وارثان دا د خپلې حصې نه اویاسی **اَنْتَقَلَتْ** نودا ښځه دې منتقل شی

هل للنفقة ① نصيب: حصه

تفویض مسئله داده چه دخواوند په کور کښې دښځې دمیراث حصه دومره وی چه دا په هغې کښې اوسیدې نشي. او نور وارثان هم خپله حصه کښې د اوسیدو اجازت نه ورکوي. نو په دې صورت کښې دا ښځه بل کور ته منتقل کیدېشی.

فله دلیل دادې چه ددې وتل دعذر په وجه دی. اوبه عباداتو کښې عذر متعبر دي. نوڅکه دلته هم عذر متعبر دي. اوبه دې باندې یودلیل دا دی. چه د حضرت عمر فاروق **رضی الله عنه** دشهادت نه پس حضرت علی **رضی الله عنه** خپله لور ام کلثوم **رضی الله عنها** دعدت دکور نه منتقل کړې وه. او دا ټې اوفرمانیل چه حضرت عمر فاروق **رضی الله عنه** دخليفه کیدو په وجه په سرکاری کور کښې اوسیدلو او د دوی د وفات نه پس داکور د دویم خليفه حضرت عثمان **رضی الله عنه** په استعمال کښې راغلو. ددې وجې دحضرت ام کلثوم **رضی الله عنها** (زوجه عمر فاروق **رضی الله عنه**) دده کور نه دوتلو ضرورت پېښ شو. (عینی شرح هدايه).

(۱) من حديث فرقة بنت مالك بن سنان اخرجه ابو داود في الطلاق باب ٤٤ رقم ٥٠٣٢. والترمذي في الطلاق باب ٣٢ رقم ٤٠٢١. والنسائي في الطلاق باب ٥٦ رقم ١٣٠. وابن ماجه في الطلاق باب ٨ رقم ١٣٠٢. والدارمي في الطلاق باب ٤١.

وَلَا يَزِيدُ فِي سَإِرِ الْمَلَائِكَةِ الرَّجُوعُ إِذَا جَازَ نَهْدِي فِي سَفَرِ أَوْ كَرِي فِي مَطْلَقِ رَجْعِي بَانْدِي

توضیح: «خاوند خپل خان سره مطلقه رجعيه باندې سفر نشي کولی.

لهله: دليل دا دې، چه الله تعالی فرمایلی دی. (لَا تُزِيدُ مِنْ يَوْمِي) ددې آیت په باره کښې د تفسیر دامامانو نه منقول دی، چه دا د مطلقه رجعيه په باره کښې نازل شوي دي، ترجمه به دا شي، چه مه اوباسی: هغه ښځې چه طلاق رجعی مو ورته ورکړې وي، دهغوی دکورونونه، نوددې آیت نه ثابت شوه، چه دخاوند دپاره دوی لره دکور نه ويستل جائز نه دی.

د طلاق بائن نه پس دوباره نکاح او د دخول نه وړاندې طلاق ورکول

وَلَا طَلَقَ الزَّوْجُ امْرَأَةً عَلَّاهَا بَابًا أَوْ كَرِي سَرِي خَبَلِي ښځې ته طلاق بائن ورکړو لَمَزْنَوْجَهَا فِي عِدَّتِهَا بِيَا نې ددې په عدت کښې ددې سره نکاح اوکړله وَطَلَقَهَا قَبْلَ أَنْ يَدْخُلَ بِهَا او ددې سره ددخول نه وړاندې نې دې ته طلاق ورکړو فَعَلَيْهِ مَرْكَامِيلٌ وَعَلَيْهَا عِدَّةٌ مُتَقَبِّلَةٌ (۱) نو په خاوند باندې (ددې) پوره مهر او په ښځه باندې مستقل (جدا) عدت واجب دي

توضیح: صورت د مستلي دادي چه سري خپلي ښځې ته طلاق بائن ورکړلو او بيا نې ورسره دهغې په عدت کښې دوباره نکاح اوکړله. دوطی او خلوت صحیحه نه وړاندې نې ورته بيا طلاق ورکړلو نو په دې باره کښې دشیخینو هغه په نیز د دویمې نکاح په وجه په خاوند باندې پوره مهر اوپه ښځه باندې مستقل دویم عدت واجب دي.

لهله: د شیخینو هغه دليل دادي چه دا ښځه په حقیقت کښې د اولنی: وطی په وجه دخپل خاوند په لاس کښې مقبوضه ده، او تر اوسه پورې داوولنی: وطی اثر یعنی عدت هم باقی دي. نو هرکله چه خاوند دعدت په زمانه کښې تجدید دنکاح اوکړلو، حالانکه دا ښځه په اولنی: نکاح کښې د دخول په وجه مقبوضه وه، نو هغه قبضه چه په اولنی: نکاح کښې ددخول په وجه وه دا به ددې دویمې نکاح د قبضه واجبه قائم مقام شي نو هرکله چه ورته ده طلاق ورکړو نو داسې شوه، لکه چه ده په دویمه نکاح کښې هم د دخول نه پس طلاق ورکړو. ددې وجې به په خاوند باندې پوره مهر اوپه ښځه باندې مستقل دویم عدت واجب وي.

نظيره: ددې نظیر دادي چه غاصب دمالک نه هغه مغضوب څیز واخستلو. کوم چه دغاصب په قبضه کښې وو نو په دې صورت کښې غاصب صرف د بیع د عقد په وجه قبضه کونکې شو. د نوې قبضي ضرورت نشته دي. ځکه چه کومه قبضه په حالت د غصب کښې وه هم ددې قائم مقام شوه کومه چه په بیع باندې واجب شوه. نو ثابت شوه چه ددویمې نکاح نه پس طلاق بعد الدخول شو قبل الدخول نشو. مسلک محمد: د امام محمد علیه السلام په نیز خاوند باندې نیم مهر واجب دي اوپه ښځه باندې بیخی عدت واجب نه دي نه اولنی او نه دویم.

لهله: دامام محمد علیه السلام دليل دادي چه دویمه نکاح کښې کوم طلاق ورکړي شوي وي هغه دوطی او خلوت صحیحه نه وړاندې ورکړي شوي وي. او په طلاق قبل الوطی او قبل الخلوت کښې نه په خاوند باندې پوره مهر واجبیږي اونه په ښځه باندې عدت واجبیږي نو په خاوند باندې به نیم مهر واجبیږي

(۱) القول الرابع هو قول الشيخين هه كذا في رد المحتار (۶۶۶/۲) والبحر الرائق (۱۴۸/۴) والنعائيه (۱۵۶/۴) نقلًا عن القول الرابع (۳۷۲/۱) -

پوره نه او په ښځه به دنوی عدت پوره کول واجب نه وی بلکه اولنی عدت پوره کول واجب وی.
مسک زفر: امام زفر رحمته الله فرمائی چې عدت هډو شته نه او دلیل دا بیانوی چې د دویمې نکاح په وجه
اولنې عدت ساقط شو نو هغه واپس نه واجبېږي

لهله: ځکه چې قاعده ده (الساقط لا یجوز) او دویم عدت نه واجبېږي. ځکه چې طلاق قبل الدخول واقع
شوې دي. اود طلاق قبل الدخول په وجه په ښځه باندې عدت واجب نه وی. دامام زفر رحمته الله د دلیل جواب
وراندې تیر شوې دي. هغه اوگورنی.

د مختلفه رجعيه د دوه کاله پس پیداشوې بهی نسب

وَقَدْ تَنَسَّبَ وَلَكِنَّ الْمَطْلُوقَةَ الرَّجْعِيَّةَ چې کومې ښځې ته طلاق رجعی ورکړې شو. ددې د بچی نسب به ثابت
وی. إِذَا جَاءَتْ بِهٖ لَسْتَيْنِ أَوْ أَكْثَرَ په دې شرط چې دوه کاله یا دوه کالونه په زیات کښې
راوړلې وی (پیداشوې وی). مَا لَمْ يَكُنْ يَأْتِيهَا عِدَّتُهَا چې تر کومې پورې ښځې دخپل عدت تیریدلو
اقرار نه وی کړې.

توضیح: صورت د مسئلې دادې. چې یوسری خپلې ښځې ته طلاق رجعی ورکړلو بیا ددې ښځې د طلاق
د وخت نه دوه کاله پس بچی پیدا شو. نو دا خاوند به ددې بچی نسب ثابت وی. په دې شرط چې ښځې
د عدت تیریدلو اقرار نه وي کړې.
لهله: دلیل دادې. چې کیدلې شی. دا ښځه ممتده طهر والاوی. اود طهر اوگدیدلو په وجه ددې عدت
اوگد شوې وی. او خاوند د عدت په زمانه کښې وطی کړې وی. ځکه چې د معتده رجعيه ښځې سره
وطی حلال ده. نو په دې سره به رجعت هم ثابت شی. اود بچی نسب به هم ثابت وی.

وَإِنْ جَاءَتْ بِهٖ لِأَكْلِ مِنْ سَنَتَيْنِ اوکه دې ښځې د دوه کالو نه په کم کښې بچی راوړلې وی پانگت
مِنْ زَوْجِهَا نو دا به د خپل خاوند نه بانه وی.

توضیح: اوکه د دوه کاله نه په کمه موده کښې ماشوم پیدا شو. نو ښځه به په خپل خاوند باندې بانه
شی. او ددې بچی نسب به ددې د خاوند نه ثابت شی.
لهله: بانه به ځکه شی. چې د وضع حمل په وجه بانه کیږي.

وَإِنْ جَاءَتْ بِهٖ لِأَكْلِ مِنْ سَنَتَيْنِ اوکه دې ښځې د دوه کالو نه په زیات کښې بچی راوړو لېستنه
او نسب نې ثابت شو وگانت رجعه. نو دا به رجعت وی

توضیح: اوکه بچی د طلاق د وخت نه د دوه کاله مودې نه زیات کښې پیدا شو. نو بلاشبه به رجعت
ثابت وی. ځکه چې په دې صورت کښې به علوق یقینا د طلاق نه پس وی.
لهله: ځکه چې د حمل اکثره موده دوه کاله ده. او ښکاره حال هم دادې. چې دا علوق به هم ددې سړی نه
شوې وی. ځکه چې د ښځې د طرفه نکاح منتفی ده. نو هرکله چې د عدت په زمانه کښې د مطلقه رجعيه
سره وطی شوې وی. نو دا کس به ددې وطی په وجه مراجعت کونکې شمارلې شی.

د طلاق بانی یا د دې طلاق واقع کېدلونه پس

د دوه کاله نه په کمه موده کښې بچی پیدا کېدل

وَالْمَبْنُوتَةُ بِبَيْتِ نَسَبٍ وَلَكِنَّمَا اوکومې ښځې ته چې طلاق بانن ورکړې شو. ددې د بچی نسب به (د خاوند)
نه ثابتېږي. إِذَا جَاءَتْ بِهٖ لِأَكْلِ مِنْ سَنَتَيْنِ چې کله دې د دوه کاله نه په کم کښې راوړلې وی

حل الله > ① ستنين، تشبيه د سنه؛ كال

تعويض > مسئله داده، كه يوي بنهي ته يوطلاق يانن يا درې طلاكه رجعي وركړې شو، او بيا د فرقت د وخت نه دوه كاله نه كمه موده كښې بېجا پيدا شو، نو ددې بېجې نسب به ددې مطلقه بانه د خاوند نه ثابت وي.

هليله > دليل دادې، چه دا احتمال موجود دې، چه د طلاق په وخت د بېجې نطفه جوړه شوې وي، نو ددې خبرې يقين نشته، چه د نطفې جوړېدلو نه وړاندې د بنهي فراش صحيح كيدل زائل شوی وو، نو احتياطاً به نسب ثابت وي.

وَاِذَا جَاءَتْ بِوَلَدٍ مُّسْتَكْنَنٍ مِنْ يَوْمِ الْفُرْقَةِ اَوْ كَهٍ د بنهي د فرقت د ورځ نه پوره په دوه كاله باندې بېجې راوړلو لَمْ يَكُنْ لَهَا نَسَبٌ نو نسب به نه ثابتېږي

تعويض > كه د فرقت د وخت نه په پوره دوه كاله باندې بېجې پيدا شو، نو نسب به نه ثابتېږي، ځكه چه په دې صورت كښې حمل باليقين د طلاق نه پس پيدا شوې دې.

هليله > ځكه كه د طلاق نه مخكښې د حمل پيدا كيدل اومنلې شي، نو د حمل موده به دوه كالو نه زياته شي، حالته كه دا باطل دې، نو هر كله چه حمل بعد الطلاق پيدا شو، اود سړي مطلقه بانه سره وطى كول حرام دى، نو ثابته شوه، چه دا حمل ددې سړي د نطفې نه نه دې پيدا شوې، او هر كله چه حمل دده د نطفې نه نه دې، نو دده به نسب هم ثابت نه وي.

اَلَا اَنْ يَدَّعِيَهُ الزَّوْجُ البته كه دار خاوند، ددې مدعى وي

تعويض > كه دا كس ددې دعوى كوي، چه دا بېجې هم زما د نطفې نه پيدا شوې دې، نو دده نه به نسب ثابت شي، اگر چه بېجې د فرقت د وخت نه دوه كاله نه زياته موده كښې پيدا شوې وي.

هليله > دليل دادې، چه دې سړي ددې بېجې نسب پخپله خپله ذمه باندې لازم كړې دې، او ددې يوه شرعى توجيه دا هم كيدلې شي، چه دې سړي د عدت په زمانه كښې د حلال په خيال سره دې معتده بانه سره وطى كړې وي، او چونكه د نسب په ثبوت كښې احتياط كولې شي، په دې وجه په دې صورت كښې هم نسب ثابتېږي، والله اعلم بالصواب

د هندې بنهي په دوه كاله كښې د پيدا شوي بېجې نسب

وَيَكُنْ نَسَبٌ وَلِي الْمُتَوَفَى عَنْهَا زَوْجَهَا مَا بَيْنَ الْوَكَاةِ وَبَيْنَ سِتْنَيْنِ اود،، متوفى عنها زوجها،، د بېجې نسب به د وفات (د وخت) نه په دوه كاله كښې دننه ثابتېږي

تعويض > صورت د مسئلې دادې، چه دكومې بنهي خاوند مړ شو، كه دا صغيره وي، نو ددې دبېجې نسب به ثابت وي، په دې شرط چه د لسو مياشتو اود لسو ورځو نه په كم كښې پيدا شوې وي، او كه ددې نه په زياته موده كښې پيدا شو، نو د طرفينو لخوا به نيز به نسب نه ثابتېږي، البته د امام ابو يوسف رحمه الله په نيز ثابتېږي، او كه،، متوفى عنها زوجها،، صغيره وي، نو ددې د بېجې نسب به د خاوند د وفات نه دوه كاله كښې ثابتېږي.

د معتده د عدت تيريدلو افرازه د شو مياشتو نه

په كمه موده كښې د پيدا شوي بېجې نسب

وَإِذَا عَزَمْتَ الْمَعْتَدَةُ بِالْإِقْسَاءِ عِدَّتَهَا اهر كله چه معتده دخپل عدت تيريدلو اقرار او كړو لَمْ جَاءَتْ بِوَلَدٍ

بِإِثْبَاتِ بَيِّنَةٍ بَيِّنَةٍ (د اقرار د وخت نه) د شپې مياشتو نه په کم کښې بچې راژړو لوست کښه
نو ددې بچې نسب به ثابت وي

هل اللغة ① ائله پوره کيدل

لغوي صورت د مسئلې دادې چه معتدې او وئيل زما عدت تير شو بيا ددې د اقرار د وخت نه د شپې
مياشتو نه په کمه موده کښې بچې پيدا شو نو ددې بچې نسب به ثابت وي.
هليله دليل دادې چه هرکله د اقرار د وخت نه د شپې مياشتو نه په کمه موده کښې بچې پيدا شو نو
معلومه شوه چه د اقرار په وخت دا معتده حامله وه او چونکه د حامله عدت وضع د حمل وي په دې
وجه به دا معتده د عدت تيريدلو په اقرار کښې دروغونه وي نو چه په اقرار کښې دروغونه ده نو اقرار
به باطل وي او هرکله چه د عدت په تيريدلو کښې اقرار باطل شو نو د بچې نسب به ثابت وي.

وَأَنَّ حَاجَتَهُ إِلَى بَيِّنَةٍ بَيِّنَةٍ اوكه دې په شپې مياشتو کښې بچې راژړو. كَمْ تَبَيَّنَتْ كَسْبُهُ نو نسب به نه
ثابتيږي

لغوي اوكه د اقرار د وخت نه پوره شپې مياشتو کښې بچې پيدا شو نو په دې وجه به د اقرار د بطلان
يقين نه كيږي.
هليله ځكه چه د اقرار باطليدو مونږ ته علم نشته ځكه چه د اقرار نه پس د حمل پيدا كيدلو احتمال
دي

د معتده بچې پيدا كيدل او دده نسب

وَأَنَّ وَلَدَتِ الْمُعْتَدَةَ وَلَدًا اوكه چه يوې معتدې بچې راژړو كَمْ تَبَيَّنَتْ كَسْبُهُ نو ددې نسب به نه ثابتيږي چندان
أَبَى حَنِيفَةَ (د ابو حنيفه) په نيز (أَلَا أَنْ يُشْهِدَ بِلَا تَعَارُفٍ جَلَانِ أَوْ جَلٍّ وَأَمْرًا تَانِ مگر داچه
ددې بچې) د پيدا كيدو دوه سري يا پوسري او دوه ښځې گواهي وركړي (أَلَا أَنْ يَكُونَ هُنَاكَ حَمْلٌ
ظَاهِرًا وَغَيْرَ الْمَيِّنِ قَبْلَ الزَّوْجِ خو كه حمل ښكاره وي يا د خاوند د طرفه اقرار بيا موندې شي فَهَيِّتْ
الْكَسْبَ مِنْ غَيْرِ كَهَادَةٍ نود گواهي نه بغير به هم نسب ثابتيږي

هل اللغة ① هل: اميد، په رحم کښې بچې

لغوي مسلك ابي حنيفه صورت د مسئلې دادې كه د معتده ښځې بچې پيدا شو او حمل مخكښې نه
ښكاره وو يا خاوند د حمل اقرار كړي وو نو په دواړه صورتونو كښې به بغير د شهادت نه نسب ثابت
وي اوكه د معتده ښځې بچې پيدا شو او خاوند د پيدائش انكار او كړلو نو د امام اعظم په نيز به
نسب هغه وخت ثابتيږي چه كله د بچې په پيدائش باندې دوه سري يا پوسري او دوه ښځې گواهي
وړكړي.
هليله د امام ابو حنيفه دليل دادې چه هرکله ښځې د وضع حمل اقرار او كړلو نو ددې عدت
تير شو او كوم څيز چه تير شي هغه حجت نشي كيدلې حجت خو هغه وي چه كوم موجود وي نو د نوي
سرنه د نسب ثابتولو ضرورت پيدا شو په دې وجه د شهادت تامه كيدل به ضروري وي او شهادت

١) القول الرابع هو قول أبي حنيفة كذا في الحاشية (٢٧٤/٢) ورد المختار (٦٨٠/٢) والمقدمة (٥٣٨/١)
والبحر الرائق (١٦٠/٤) نقلًا عن القول الرابع (٣٧٦/١) -

تامه دادې. چه دوه سړي گواهي ورکړي. یا یو سړي او دوه ښځي گواهي ورکړي. خو که حمل ښکاره شو. یا خاوند د حمل اقرار او کړو. نو د کامل شهادت شرط نه دي. ځکه چه په دې صورت کښې خو نسب د پیدائش نه وړاندې ثابت شو. او پاتې شوه داچه دا بچي ددې ښځې نه پیدا شوې دې خورا خبره د پوښځې په گواهي سره ثابتېږي.

الاشکال > د حضرت امام صاحب رحمته الله علیه په مذهب باندې دا اشکال کیدلې شی. چه د نسب د اثبات دپاره د سړي شهادت شرط گرځول، څنگه درست دی. حالانکه د سړي ښځې طرف ته کتل حرام دی؟
الجواب > هغه > نوجواب دادې. چه کتل ضروري نه دی. بلکه بغیر د کتلو نه هم گواهي ورکول ممکن دی. په دې طریقه چه دانبځه د دوه گواهانو مخکښې یې کمرې ته داخل شوه. او گواهانو ته ددې خبرې عمل دې چه په دې کمره کښې ددې ښځې نه سوا بل څوک نشته. بیا دا ښځه د یوماشوم سره راوړتله. نو د شهادت ادا کولو دپاره دومره قدرې هم کافی ده.

وَكَاكَ أَبُو يُسُفَ وَحُمْدٌ او صاحبین رحمته الله علیهم فرماني یتُتُّ فِي الْحَبِيبِ بِشَهَادَةِ امْرَأَةٍ وَاحِدَةٍ چه په ټولو صورتونو کښې د پوښځې په گواهي سره نسب ثابتېږي

تفريع > **ملك الصالحين** > صاحبین رحمته الله علیهم فرماني چه په ټولو صورتونو کښې د پوښځې آزادې مسلمانې عادلې ښځې په گواهي باندې نسب ثابتېږي. که د مخکښې نه حمل ښکاره وي. او که نه. او خاوند د حمل اقرار کړي وي. او که نه. امام احمد رحمته الله علیه هم ددې قائل دي. اود امام شافعي رحمته الله علیه په نیز دخلورو ښځو گواهي شرط ده. اود امام مالک اود ابن ابی لیلی رحمته الله علیهم په نیز د دوه ښځو په گواهي باندې نسب ثابتېږي.
فالملاح > د دوی دلیل دادې. چه دعدت موجود کیدلو په وجه ښځه دخپل خاوند فراش دي. او فراش کیدل نسب لازم کوي. نو د نسب ثابتولو هیڅ ضرورت پاتې نشو. البته دا ضرورت شته چه دا بچي هم ددې ښځې نه پیدا شوې دي. نو دا خبره د پوښځې په گواهي سره ثابتېږي. لکه چه د نکاح قانمیدلو په صورت کښې بالاتفاق د پوښځې په گواهي سره د ولد تعیین کیږي.

د نكاح نه شپږ میاشتې نه په كمه موده كښې د پیدا شوي بچي نسب

وَإِذَا تَزَوَّجَ الرَّجُلُ امْرَأَةً او که سړي پوښځې سره نکاح او کړله **لَهَا ثَمَانَةُ أَشْهُارٍ مِّنْ يَّتَوَّاهُمُ مِّنْ دَوْرٍ** **تَزَوَّجَهَا** نو د نکاح د ورځ نه د شپږ میاشت نه په کم کښې دې بچي راوړو **لَهَا ثَمَانَةُ أَشْهُارٍ مِّنْ دَوْرٍ** نو ددې (بچي) نسب به ثابت نه وي

تفريع > صورت د مسنلي دادې. که یو سړي د پوښځې سره نکاح او کړله. نو د نکاح د وخت نه د شپږ میاشتو نه په کمه موده کښې ددې ښځې بچي پیدا شو. نو ددې بچي نسب به ددې سړي نه ثابت نه وي.

فالملاح > دلیل دادې. چه د حمل کم از کم موده شپږ میاشتې ده. او بچي د شپږ میاشتو نه په کمه موده کښې پیدا شو. نو معلومه شوه. چه نطفه د نکاح نه وړاندې پیدا شوې وه. نو ثابت شوه. چه دا نطفه ددې خاوند نه نه ده. او هرکله چه نطفه ددې سړي نه نه ده. نو په دې سره به نسب هم نه ثابتېږي. او که د نکاح د وخت نه د شپږ میاشتو نه په زیاته موده کښې بچي پیدا شو. نو ددې بچي نسب به دده نه ثابت وي. که خاوند ددې بچي اقرار او کړي. او که خاموش پاتې شی. ځکه چه د ښځې فراش کیدل ثابت دی. اود حمل موده هم پوره ده.

وَإِنْ جَاءَتْ بِمِلَّةٍ أَوْ كَافِرَةٍ او که (د نکاح دوخت نه) په شپږو میاشتو باندې یا (ددې نه) په

زياتو باندې ئې بېچې راۋړو بَلَّتْ لَسَهُ نود خاوند به ددې نسب ثابت وي **إِنْ اعْتَرَفَ بِهِ الرَّضْعُ أَوْ سَكَتَ** که خاوند ددې اقرار اوکړي او که خاموش پاتې شي

تعويض که بېچې په شپې مياشتو يا ددې نه په زياته موده کښې پيدا شو. خو خاوند د بېچې پيدا کيدلو انکار اوکړ. نو که يوه ښځه د بېچې پيدا کيدلو گواهي ورکړي. نو ددې په شهادت سره به پيدانش ثابت شي. تردې که خاوند ددې بېچې نفې اوکړله. او وي ونيل. چه دا بېچې زما د نطفې نه نه دې پيدا. نو خاوند به خپلې ښځې سره لعان کوي.
هليله دليل دادې. چه د ښځې د فراش کيدلو په وجه د بېچې نسب ثابت شو. او پاتې شو د پيدانش انکار، نو دا د يوې ښځې په گواهي سره ثابت شو.

قَرْنٌ مَحْمُولٌ بيا که خاوند د ولادت انکار اوکړو بَلَّتْ بِشَاذَةِ امْرَأَةٍ **وَاجِدٌ لِّلشَّهْدَةِ الْوِلَادَةِ** نو د ولادت (په) ثابتېږي. د يوې ښځې په گواهي سره کومه چه د ولادت شاهده وي

تعويض مسئله ښکاره ده

د حمل هم نه هم اود زيات نه زياته موده

وَكَتْمُ مَذَّةِ الْحَمْلِ سَتْنَان چه د حمل اکثره موده دوه کاله ده

تعويض د حمل زيات نه زياته موده دوه کاله ده.
هليله دليل دادې. چه د حضرت عائشه رضي الله عنها قول دې. فرماني. چه بېچې د مور په خيټه کښې دوه کاله نه زيات نه پاتې کېږي. اگر چه د ميچن د لاسکي د سوري په اندازه وي. ^(۱) او ښکاره هم داده. چه حضرت عائشه رضي الله عنها دا د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه اوريدلي وي. او بيان کړې ئې وي.

وَأَقْلَمُ يَتْنَةِ الْهَرِيِّ اود حمل کم از کم موده شپې مياشتې ده.

تعويض اود حمل کم نه کمه موده بالاتفاق شپې مياشتې ده. ^(۱)

هليله دليل د قرآن آيت **(وَحَمْلُهُ وَفُطْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا*)** دې. يعنې په حمل کښې د پاتې کيدلو اود پيو پرېخودلو موده ديرش مياشتې ده. بيا الله تعالی فرماني **(وَفُطْلُهُ فِي عَامَيْنِ)** يعنې د بېچې پس پرېخودل په دوه کاله کښې کېږي. نو د حمل موده شپې مياشتې پاتې شوه.
د علامه مرغيناني رحمته الله عليه په کلام کښې تناقض دې په دې طريقه چه په کتاب الرضاع کښې د امام صاحب رحمته الله عليه دليل بيانولو کښې بيان شوی وو. چه په حمل او فصال دواړو کښې د هريو موده ديرش مياشتې ده. خود حمل په موده کښې منقص موجود دي. يعنې د عائشه رضي الله عنها حديث **جاء الولد لا يملأ في البطن أكثر من ستين** يعنې هلته کښې ئې دا موده په دواړو باندې نه وه تقسم کړې. بلکه په دواړو کښې د هريو موده ديرش مياشتې مقرر کړې شوې وي. اود عائشه رضي الله عنها په حديث سره د حمل په موده کښې کمې کړې شوې وو. او دلته کښې ئې چه هم هغه آيت پيش کړلو. نو په حمل او فصال دواړو ئې دا موده

(۱) أخرجه الدارقطني في سننه (۳۲۳) رقم ۸۲. والبيهقي في السنن الكبرى (۷۸۲۷) رقم (۲۵۵۱).
(۲) **مسلك الامين** - د امام شافعي او امام مالك رحمتهما الله په نيز د حمل زياته موده څلور کاله دی.

تقسیم کرله. په دې طریقه چه خلیس مېشت میاشتي نی د فصال موده مقرر کړې ده. دآیت «وَفُضِّلَهُ فِي حَامَيْنِ» په وجه او باقی شپې میاشتي نی د حمل اقله موده گرځولې ده. په اصل کښې د حمل اقله موده بیانولو کښې علامه مرغینانی رحمته الله علیه چه ددې مسئلې په تشریح کښې په هدایه کښې کومه طریقه اختیار کړې ده. دا دابن عباس رضی الله تعالی عنهما تاویل دې. لکه چه نقل دی. چه «ان رجلا تزوج امرأة فولدت لستة أشهر فهم عثمان برهما فقال ابن عباس رضی الله تعالی عنهما أما أنهما لو عاشتم بكتاب الله لعال لعصمتكم قال الله تعالى «وَحَمْلُهُ وَفُضِّلَهُ لِكُلِّ نَوْحٍ شَهْرًا» وقال «وَفُضِّلَهُ فِي حَامَيْنِ» فلم يبق للحمل إلا ستة أشهر فدرأ عثمان الحد منهما بكتاب القدين یو سری دپوې ښځې سره نکاح او کړله. په شپږمه میاشت ددې ښځې بچي پیدا شو. نو حضرت عثمان رضی الله تعالی عنهما دده د سنگسار کولو اراده او کړله. نو ابن عباس رضی الله تعالی عنهما او فرمائیل. که دا ښځه تاسو سره د کتاب الله په ذریعه جگړه کوی. نو زه هم تاسو سره جگړه کوم. الله تعالی فرمائی. «وَحَمْلُهُ وَفُضِّلَهُ لِكُلِّ نَوْحٍ شَهْرًا» او فرمائی. «وَفُضِّلَهُ فِي حَامَيْنِ» نو حمل موده صرف شپې میاشتي پاتې شوه. حضرت عثمان رضی الله تعالی عنهما (چه دا واوریدل) نو ددې ښځې نه نی حد لرې کړلو. نو حضرت عثمان رضی الله تعالی عنهما حد دفع کول، اود هیڅ یو صحابی مخالفت نه کول، د اجماع دلیل دې. بهر حال که د ابن عباس رضی الله تعالی عنهما د تاویل مطابق استدلال او کړې شی. لکه څنگه چه دلته کښې شوي دي. نو په .. کتاب الرضا ..، چه کومه طریقه اختیار شوي ده. هغه به باطل شی. حاصل داچه په مصنف رحمته الله علیه باندې د تناقض اشکال ختم نشو.

د ذمی ذمیه ته طلاق ورکولو باندې دعدت حکم

وَأَمَّا ظَلَمْتُ الْبَيْتَ الْبَيْتَةَ او که ذمی ذمیه ته طلاق ورکړو **فَلَا عِدَّةَ عَلَيْهِمَا**. نو په ذمیه ښځه باندې عدت نشته

تعريض په دې عبارت کښې فرمائی چه ذمی خپلې ښځې ته طلاق ورکړو. نو دامام ابو حنیفه رحمته الله علیه په نیز ښځه باندې عدت واجب نه دي. که ښځه نکاح کوی نو شرعاً صحیح ده. خو که دا ښځه حامله وی نو نکاح صحیح نه ده.

صالح الصالحين صاحبین رحمته الله علیهم فرمائی چه په دې کښې په ښځه باندې عدت واجب دي. صاحب دهدا په رحمته الله علیه فرمائیلې دي چه په ذمیه ښځه باندې دعدت په وجوب او عدم وجوب کښې دامام ابو حنیفه رحمته الله علیه او صاحبینو رحمته الله علیهم په نیز اختلاف داسې دي لکه څنگه چه په نکاح کښې وو. او دا اختلاف د دلائلو سره په (باب نکاح اهل الشرك) کښې تیر شوي دي. دا خیال ساتنی چه دامام ابو حنیفه رحمته الله علیه قول په هغه صورت کښې دي چه د ذمیه اعتقاد داوی چه په ذمیه مطلقه باندې عدت نشته دي.

د زنا حاملې ښځې سره د نکاح حکم

وَأَمَّا تَزَوَّجَتِ الْحَامِلَ مِنَ الزَّانِيَةِ که نکاح رحمته الله علیه او کړو د زنا نه د حامله شوي ښځې سره نو جائز دي نکاح، **وَلَا يَتَلَهَّأَتِي نَفْسٌ حَمَلًا** (۱) او وطن په ورسره نه کوی تحمل پیدا کیدو پورې.

تعريض په زنا سره که ښځه حامله شوي وی. نو نود طرفینو رحمته الله علیهم په نیز دي سره نکاح جائز ده. خو د وضع

^۱ القول الرابع هو قول الطرفين رحمته الله علیهم كلا في رد المحتار (۳۱۶/۲) ومجموع الألف (۳۲۹/۱) فلا عن القول الرابع

حمل پوری وطی گول درست نه دی. (۱)

هلهله د طرفینو **محلل** دلیل دادې، چه، حامله من الزنا، د محللاتو څنې ده. اود نص یعنی **[وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ]** نه ثابت ده. ځکه چه، حامله من الزنا، ذکر د محرماتو په بیان کښې اونکړې شو. او کوم چه د محللاتو څنې وی. هغې سره نکاح جائز ده. نود، حامله من الزنا، سره به هم نکاح جائز وی. خو که تاسو ته دا اشکال پیدا شي. چه، د حامله ثابت النسب، ذکر هم په محرماتو کښې نشته. نو څه وجه ده. چه داد **[وَأَجَلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ]** په حکم کښې داخل نکړې شوه. او، حامله ثابت النسب، سره نکاح جائز اونه گرځولې شوه.

جواب، حامله ثابت النسب، د الله تعالی په قول **[وَلَا تَزَوَّجُوا عُمَّالَةَ الْيَتَامَى حَتَّى يَكُونُوا أَجَلَ]** کښې داخل ده. یعنی اراده مه کوئ د نکاح، تردې چه خپل مقرر عدت آخره پورې اورسی، مطلب دادې. که یوه ښځه د خاوند نه جدا شي. نو ترکومه پورې چه په عدت کښې وی. د هیڅ چا دپاره جائز نه ده. چه ددې سره نکاح اوکړی. او دا ښکاره ده. چه د حامله عدت وضع د حمل ده. نود وضع حمل نه مخکښې به نکاح نه کوی. (یعنی شرح هدایه)

الاشکال خو سوال دادې. چه، حامله من الزنا، چه هرکله د محللاتو څنې ده. نو بیا د نکاح واقع کیدلو نه پس وطی ولې حرام کړې شوه؟

الجواب، وطی په دې وجه حرام کړې شوه. چه په خپلو اوبوسره د بل پټې اوبه کول، لازم نشی. ځکه چه دا حرام دی. د نبی کریم **ﷺ** ارشاد دي. **[مَنْ كَانَ يَوْمَ يَوْمٍ الْاَخِرِ فَلَيْسَ لِي مَا لِيَوْمَ الْاَوَّلِ]** یعنی کوم کس چه په الله اود آخرت په ورځ باندې ایمان لری. په خپلو اوبو سره دې د بل پټې نه اوبه کوی. مراد دادې. چه د حاملو سره دې وطی نه کوی.

مسئله ابی یوسف **رحمته** د امام ابو یوسف **رحمته** په نیز د سره نکاح درست نه ده. او که حمل، ثابت النسب، وی. مثلاً حامله، معتد الغیر، ده. نو په دې صورت کښې نکاح په اتفاق سره باطل ده. او که یو کس د یوې ښځې سره زنا اوکړه. اودا ښځه په دې سره حامله شوه. بیا هم دې زانی ددې سره نکاح اوکړه. نو نکاح هم جائز ده. او وطی هم بالاتفاق حلال ده.

هلهله د امام ابو یوسف **رحمته** دلیل دادې. چه حمل که، ثابت النسب، وی. نود نکاح عدم جواز د حمل د احترام په وجه دی. او، حمل من الزنا، هم محترم دی. ځکه چه د حمل د طرفه هیڅ جنایت نشته. جنایت چه څه هم دی. د زانی او مزنیه د طرفه دی. هم دغه وجه ده. چه حمل ساقطول ناجائز دی. البته زمونی په زمانه کښې ساقطول جائز دی. (حاشیه هدایه) نو هرکله چه په اصل، یعنی په مقیس علیه کښې چه د نکاح د عدم جواز کوم علت دی. هم دغه علت په فرع یعنی په مقیس کښې هم موجود دی. نو بیا به په مقیس کښې هم د مقیس علیه حکم لگولې شی. یعنی د نکاح د عدم جواز علت مشترکه د حمل احترام دی.

۱، **مسئله** الشافعی **رحمته** - امام شافعی **رحمته** د نکاح اود وطی د دواړو د جواز قائل دی.

عامل وی. خک که چه دا دواره د خپل ذات دپاره هیڅ کار نه کوی. بلکه د مسلمانانو مصالح پوره کوی. نو د مسلمانانو عام حق، یعنی د بیت المال نه د کفایت په اندازه ورکول واجب دی. او هم دا حکم د مفتی، او د وقف د متولی، اود وصی د وصیت، او کافرانو سره د جنگ کونکي مسلمان دي. او چونکه په دې دلائلو کښې هیڅ تفصیل نشته. په دې وجه په نفقه کښې مسلماننه ښځه او کتابیه ټول برابر دي.

الفصل دلته کښې پوښوال کیدې شی. هغه داچه تاسو او فرمائیل. د محبوس نفقه په ده واجب ده. چه ددی د حق په وجه دا محبوس شوې دي. حالانکه داسې نه ده. خک که چه د رهن نفقه په راهن باندې واجب ده. حالانکه رهن د مرتهن د حق په وجه محبوس دي؟

الجواب جواب دادې. چه مونږ دا منو. چه رهن د مرتهن سره محبوس دي. خودا نه منو. چه داصر د مرتهن د حق په وجه محبوس دي. بلکه څنگه چه د مرتهن مقصود حاصلیږی. دغه شان د راهن مقصود هم حاصلیږی. که دین هلاک شی. نو راهن به د رهن په ذریعه دین ادا کوی. په دې وجه نفقه په مرتهن باندې واجب نه کړې شوه.

نفقه او ددې مقدار

وَيُعْتَذِرُ لَكَ بِمَا لَهَا جَبِيحًا اَوْ نَفَقِيَّهً اَوْ مَقْدَارِ كَيْفِيٍّ بِهٖ د خاوند اود ښځې د دواړو د حال اعتبار کولې شی **مُؤَيَّرًا** گان **الزَّوْجِ** اَوْ **مُعْصِرًا** ابره ده که خاوند ئې مالدار وی او که غریب وی **مُعْصِرًا** او که ښځه غریبه وی **اَلزَّوْجِ** مؤیرا او خاوند مالدار وی **فَنَفَقَتُهَا** دُون **نَفَقَةِ** **الْمُؤَيَّرَاتِ** و **فَوَقْ** **نَفَقَةِ** **الْمُعْصِرَاتِ** نود غریبې ښځې نه زیات اود مالداره ښځې نه کمه نفقه به واجب وی

تفهيم په دې عبارت کښې مصنف **عَلَيْهِ** ددې مسئلې وضاحت کوي. چه په نفقه او ددې په مقدار کښې به په ښځه خاوند کښې د کوم يو کس حال معتبر وی؟ امام قدوری **عَلَيْهِ** فرماني. چه په ښځه خاوند کښې به د دواړو حال معتبر وی. صاحب دده **عَلَيْهِ** فرماني. چه د امام خصاف **عَلَيْهِ** غوره مذهب هم دا دي. او په دې باندې فتوی ده.

فوضيح قول خصاف اود امام خصاف **عَلَيْهِ** د قول تفسير دادې. چه په دې کښې عقلی طور څلور قسمونه دي. خک که چه ښځه او خاوند به دواړه مالداره وی. یا به دواړه غریبانان وی. او یا به خاوند مالداره وی. او ښځه به تنگدسته وی. یا به ددې په عکس وی. یعنی خاوند به غریب وی. او ښځه به مالداره وی. په رومی قسم کښې به د مالداري نفقه واجب وی. او په دویم قسم کښې به د غریب نفقه واجب وی. او په دریم او څلور قسم کښې به د ښځې دپاره درمیانه درجې نفقه واجب وی. یعنی د مالداره ښځو د نفقه نه کمتر، اود غریب ښځو د نفقه نه به زیاته وی.

ملیله د امام خصاف د قول وجه هغه حدیث دي. کوم چه امام بخاری **عَلَيْهِ** روایت کړې دي. حضرت عائشه **عَلِیْهَا** فرماني. **اِنَّ هَذَا بَنْتٌ عَتَبَةٍ اَمْرًا اَلِیْ سَهَانَ قَالَتْ** یا رسول الله **ﷺ** **اَنْ اُهَا سَهَانَ رَجُلٌ شَحِيحٌ لَا يَصِلُحِي مَا يَكْفِي وَدَلِي اَلَا مَا اَعْلَيْتَ مِنْهُ وَهَلَا يَعْلَمُ لَقَالَ** عَذِي مِنْ مَالِ زَوْجِكَ يَكْفِيكَ وَدَلِكُ بِالْبَصْرِ (۱) یعنی هندو بنت عتبه (د ابوسفیان ښځې) او وئیل ای د الله رسول **ﷺ** ابوسفیان دیر بخیل سړي دي. دې ماله دومره نه را کوی. چه زما او زما د اولاد کفایت او کړی. مگر داچه زه بغیر وئیلو واخلم؟ نو نبی کریم **ﷺ**

(۱) من حدیث عائشه **عَلِیْهَا** أخرجه البخاری و ابو داود فی البیوع و المسلم و النسائی فی القضاء و ابن ماجه فی الأحکام (لعب: ۳۹۸۴).

اوفرمانیل چه ته د خپل خاوند د مال نه دومره قدرې اخله چه دا تاته اوستا اولاد ته د اعتدال په طور کفایت اوکړی. ددې واقعیه نه معلومېږی چه نسی کریم علیه السلام د ښځې د حال اعتبار کړې دې. اود سمجه خبره هم داده چه د ښځې د حال اعتبار اوکړې شی ځکه چه نفقه خو د کفایت په طور واجبېږی او کومه ښځه چه غریبه وی دې ته د مالدارې ښځې کفایت پکار نه دې. نو د زیاتوالی هېڅ فائده نشته او ابوسفیان مالداره سړې وو نوکه د سړی اعتبار کیدلې نو د فراغت د مقدار اخستلو حکم به نې ورکړې وو.

القول الثاني امام کرخي رحمته الله فرمائی چه د خاوند د حال اعتبار به کولی شی. د امام شافعی رحمته الله هم دا قول دې. د امام کرخي رحمته الله دلیل د الله تعالی الْبَاقِي دُوسَعَةً مِّنْ سَعْيِهِ وَمَنْ قَدَّرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ فَلَا تَنفِقُ مِمَّا أَنفَقَ اللَّهُ [سورة الطلاق] دې. یعنی مالداره به د خپل طاقت مطابق خرج کوی. او تنگدست به د هغه مال نه خرج کوی. کوم چه الله تعالی ده ته ورکړې دې. الله تعالی په دواړه حالتونو کېنې د سړی د حال اعتبار کړې دې. اوده ته نې د خرج کولو حکم ورکړې دې.

د ښځې نفقي حاصلولو دپاره خپل خاوند منع کول

وَأَنْ أَمْتَحَنَتْ مِنْ كَسْبِهِ نَفْسًا اوکه ښځې د خپل ذات سپارلو نه انکار اوکړو **حَتَّى يُعْطِيَهَا مَهْرَهَا** تردې چه خاوند دې ته ددې مهر ورکړی **فَلَهَا النَّفَقَةُ** نو د ښځې دپاره نفقه واجب ده

حل الفقه ① قطعېم سپارل، حواله کول

تفسير مسئله دا ده. که ښځې خپل خان خاوند ته د سپارلو نه بند کړلو. تردې چه خاوند ددې مهر معجل ادا کړی. نو په دې صورت کېنې به د ښځې نفقه نه ساقطېږی. بلکه په خاوند به واجب وی. **فلهه** دليل دادې. چه د ښځې خپل خان منع کول، د خپل حق په وجه دی. نو د احتباس فوت کیدل، په داسې وجه دی. چه د خاوند د طرفه پیدا شوې دې. نو دا داسې شوه. لکه چه احتباس فوت نشو. او هرکله چه د ښځې د طرفه احتباس فوت نشو. نو ددې نفقه به هم نه ساقطېږی.

د نافرمانه او سرکشی ښځې نفقه

وَأَنْ كَتَرَتْ اوکه ښځې نافرمانی او بغاوت اوکړو **فَلَا تَنفَقُ لَهَا** نو ددې دپاره به نفقه نه وی **حَتَّى تَهْوِيَ إِلَى مَرْئِيهِ** تردې چه دا خپل خاوند کور ته واپس شی

حل الفقه ① **المرء** د نشوز نه دې یعنی که ښځه د خاوند نافرمانی کوی

تعريض مسئله داده. که ښځې نافرمانی او سرکشی اوکړله. نو ددې دپاره به نفقه نه وی. تردې پورې چه دا سرکشی پرېږدی. اود خاوند کور ته واپس راشی. **فلهه** ځکه چه دې خپل خان مجبوس کول د خپل خان نه لرې کړې دې. یعنی نفقه ددې د احتباس په وجه واجب وه. اوکله چه دې احتباس پخپله ختم کړلو. نو نفقه به هم ساقط وی.

د صغیره دپاره نفقه

وَأَنْ كَانَتْ صَغِيرًا اوکه صغیره وی **لَا يُسْقِيَهَا** چه دې سره جماع نشی کیدلې **فَلَا تَنفَقُ لَهَا** نو ددې دپاره نفقه نشته. **وَأَنْ سَلِمَتْ إِلَيْهِ لَهَا** اگر چې سپارلې نې وی هغه ته نفس خپل

تعريض صورت د مسئلې دادې. که ښځه دومره صغیره وی. چه دې سره جماع نشی کیدلې. نو ددې دپاره به په خاوند باندې نفقه واجب نه وی. که دا د خاوند په کور کېنې وی. اوکه د خاوند په کور کېنې

نه وی تردی چه د جماع قابله شی. (۱)

فصلیه دلیل دادی چه د جماع ممتنع کیدل په داسی وجه سره دی. کوم چه په ښځه کښې موجود دی. یعنی د صغیره خپل ځان خاوند ته نه سپارل، نو صغیره داسې شوه. لکه ناشزه (نافرمانه) او کوم احتباس چه نفقه واجبی. هغه دادی چه د نکاح د مقصود (جماع) یا دواعی د جماع حاصلولو وسیله وی. او داسې احتباس موجود نشو په دې وجه د صغیره دپاره په دې خاوند باندې نفقه هم واجب نه ده. په خلاف د بیماری ښځې. چه ددې نفقه نه ساقا طبری. ددې تفصیل به عنقریب بیان کړې شی. ان شاء الله

وَأَنَّ كَانَ الزَّوْجُ صَغِيرًا او که خاوند صغیر وی **لَا يَلْبِثُ رُغْلَى الْوَطَى** چه په جماع قادر نه وی **وَالْمَرْأَةُ كَبِيرًا** حال داچه ښځه بالغ ده **فَلَهَا النِّفْقَةُ مِنْ مَالِهِ** نو ددې دپاره د خاوند په مال کښې نفقه واجب ده

تعویض که خاوند نابالغه وی. په جماع قدرت نشی لرلې. او دده ښځه بالغه وی. نود خاوند د مال نه ددې دپاره نفقه واجب ده.

فصلیه څکه چه د ښځې د طرفه خپل ځان سپارل موجود شو. او عجز صرف د خاوند د طرفه دې. نو لکه څنگه چه د مقطوع الذکر اود نامرد د ښځې نفقه واجب وی. دغه شان به ددې نابالغ د ښځې نفقه هم واجب وی. او که ښځه خاوند دواړه نابالغ وی. چه په جماع قادر نه وی. نو په اجماع سره به د ښځې نفقه واجب نه وی. (الدخیره)

د فرقت نه پس د نفقه اوسکني احکام

وَإِذَا طَلَّقَ الرَّجُلُ امْرَأَتَهُ او کله چه سړی خپلې ښځې ته طلاق ورکړو **فَلَهَا النِّفْقَةُ وَالْكَفَّةُ فِي عِدَّتِهَا** نو د ښځې دپاره به ددې په عدت کښې نفقه اوسکونت واجب وی **وَرَجْعًا كَأَنِ أَتَتْهَا** (که طلاق رجعی وی او که بائن وی

هل اللغة ① السکني، استوگنه

تعویض صورت د مسئلې دادی. که یوکس خپلې ښځې ته طلاق ورکړو. که طلاق رجعی نې ورکړې وی. او که طلاق بائن نې ورکړې وی. نود ښځې په عدت کښې به ددې دپاره نفقه اوسکني واجب وی. (۲) **فصلیه** دلیل دادی. چه ښځې ته نفقه ورکول، دا خپل ځان سره د بندولو عوض دی. لکه څنگه چه مونږ د باب النفقه په شروع کښې بیان کړی دی. اودا احتباس (بندول) د نکاح په مقصود، یعنی د بچی په حق کښې اوس هم موجود دی. څکه چه عدت په دې وجه واجب وی چه د بچی حفاظت اوکړې شی. او هرکله چه احتباس موجود دې. نود ښځې دپاره به نفقه هم واجب وی. او هم ددې احتباس په وجه د مطلقه بانه

(۱) **مسک الشافعی**:- امام شافعی **رحمه الله** فرمائی. چه د صغیره دپاره نفقه واجب ده.

(۲) **مسک الشافعی**:- امام شافعی **رحمه الله** فرمائی. چه کومه ښځه قطعې طور باندې جداکړې شوې وی. مثلاً یو طلاق بائن یا درې طلاقونه نې ورکړې وی. یا نې خلع کړې وی. نو ددې دپاره نفقه نشته. امام مالک او امام احمد **رحمهما** هم ددې قائل دی. څوکه دا ښځه حامله وی. نو بالا اجماع به ددې دپاره نفقه واجب وی. بهر حال د طلاق رجعی په صورت کښې د عدت تیریدلو پورې د ښځې دپاره بالاتفاق نفقه او سکني واجب ده.

دپاره بالا جماع سکني واجب ده. اودا داسې صورت شو. لکه چه دا حامله ښځه وي.

د ښځې دپاره د عدت په موده ښځې د نفقه عدم وجوب

وَلَا نَفَقَةٌ لِّلْمُتَوَلَّى عَنْهَا زَوْجَهَا اود،، متوفی عنها زوجها،، دپاره نفقه نشته.

توضیح: مسئله: که دېوې ښځې خاوند مړشو. نو ددې ښځې دپاره د عدت نفقه نشته. امام احمد رحمته ددې قائل دي. اود امام شافعي رحمته هم يو قول دادي.

هالا ۱: د، متوفی عنها زوجها، دپاره د نفقه د عدم وجوب دليل دادي. چه د ښځې خپل خان بندول د خاوند په حق کښې ذکر دی. دا د، متوفی عنها زوجها، د طرفه عبادت دي. نو د رحم پاکوالي معلومول، د، متوفی عنها زوجها،، په عدت کښې ملحوظ نه دی. تردې چه په دې عدت کښې حیض هم شرط نه دي. که د څلور میاشتو او لس ورځو پورې هیڅ حیض رانشی. نو بیا به هم عدت تیر شی. نو په دې عدت کښې به په متوفی خاوند باندې نفقه واجب نه وي. **۲:** دویم دليل دادي. چه نفقه په لږه لږه واجیږي. اود مرگ نه پس د خاوند ملک پاتې نشو. نو د وارثانو په ملک کښې نفقه واجیږي. د ښځې په لږه لږه دی.

که ښځه د فرقت سبب وي نو ددې نفقه

وَكُلُّ فَرْقَةٍ جَاءَتْ مِنْ قِبَلِ الْمَرْأَةِ بِمُعْصِيَةٍ او هره جدائی چه د معصیت په وجه د ښځې د طرفه راغلي وي **فَلَا نَفَقَةَ لَهَا** نو ددې دپاره به نفقه نه وي

حل الفقه ۱ معصية: گناه

توضیح: مسئله: که د ښځې د طرفه د معصیت په وجه فرقت پیدا شو. مثلاً ښځه د اسلام نه واوړېدله. یادي په شهوت سره دخپل خاوند څوې ښکل کړلو. نو دې دپاره به نفقه نه وي.

دلیل: ځکه چه دا خپل حق په ناحقه بندونکې ده. نو دا داسې شوه. لکه چه دې نافرمانی کړې وي. اود کور نه بهر وتلې وي.

مصنف رحمته په عبارت کښې نفقه ذکر کړې ده. ځکه چه سکني ددې معتدي دپاره هم واجب وي. ځکه چه د معتدي دپاره په کور کښې اوسیدل واجب دی. نو د ښځې په معصیت سره سکني نه ساقطیږي. په مبسوط کښې دی. چه د مرتدي نفقه خاص د ردت په وجه نه ساقطیږي. بلکه په دې وجه ساقطیږي. چه د ردت په وجه به دا قیده او بندولې شی. او،، محبوسه بحقه،، (چه په خپل حق کښې گرفتار شوې وي) د نکاح د قیام په حالت کښې د نفقه مستحقه نه وي. نو هم دغه شان به په عدت کښې هم د نفقه مستحقه نه وي. تردې که ښځه مړته شوه. او قیده نکړې شوه. بلکه د خاوند په کور کښې وي. نو ددې دپاره به نفقه واجب وي. ځکه چه حبس او قید کول موجود نشو. (عینی، عنایه)

وجوب المهر: په خلاف ددې که ښځه د وطی نه پس مړته شوه. نو ددې مهر به ساقط نه وي. ځکه چه مهر د ملک بضع عوض وي. اود ښځې د طرفه په وطی سره د بضع سپارل موجود شو. په دې وجه به د خاوند د ذمی نه مهر نه ساقطیږي.

صورة الفرقة من غير معصية المرأة: ددې په خلاف که د ښځې د طرفه فرقت د معصیت نه بغیر پیدا شو. مثلاً په خیال عتق، اود خیال بلوغ په وجه ښځې تفریق کړې دي. یا د کفو نه کیدلو په وجه تفریق شوې وي. نو د عدت په زمانه کښې به ددې ښځې دپاره نفقه واجب وي. دغه شان کومي ښځې چه لعان او کړو. اود لعان په وجه تفریق او شو. نو ددې دپاره به هم نفقه او سکني واجب وي. او دغه شان که د خلع او ایلاء په وجه بانه شوه. نو بیا به هم ددې دپاره نفقه او سکني وي. دليل دادي. چه په دې

صورتونو کښې ښځې خپل ځان په حق سره بند کړې دي. او داسې بندول نفقه نه ساقطوي. لکه مثلاً دې خپل ځان خاوند ته د تللو نه په دې وجه بند کړلو. چه خپل مهر معجل وصول کړی. نو نفقه قائم پاتې کیدل نه ساقطیږي.

د طلاق نه پس د ښځې مړته کیدل او ددې نفقه

وَإِنْ طَلَّقَهَا لَوْلَا أَوْكُهُ خَاوَنْد (خپلې ښځې ته) درې طلاقه ورکړل لَمَّا زَكَتْ ددې نه پس دا مړته شوه سَقَطَتْ نَفَقَتُهَا. نو ددې نفقه ساقط شوه.

توضیح: مسئله داده. که خاوند خپلې ښځې ته درې طلاقه ورکړل. ددې نه پس ښځه العیاذ بالله مړته شوه. نو ددې ښځې نفقه ساقط شوه.

وَإِنْ مَكَتَتْ ابْنُ زَوْجِهَا مِنْ نَفْسِهَا اوكه دې د خپل خاوند ځوی ته پخپل نفس باندې قابو ورکړله فَرَانَ كَانِ بَعْدَ الطَّلَاقِ فَلَهَا النِّفَقَةُ نو که د طلاق نه پس و نو ددې دپاره به نفقه وی وان کات قبل الطلاق فَلَا نَفَقَةَ لَهَا اوكه د طلاق نه وړاندې وی د دې د پاره به نفقه نه وی

توضیح: که د درې طلاقونو نه پس ښځې د خپل خاوند ځوی ته (چه د مخکینۍ ښځې نه پیدا شوي وی) پخپل ځان باندې قابو ورکړلو. یعنی ده سره نې خپل مخ تور کړلو. نو ددې دپاره به نفقه واجب وی. الفرق ینهما: ددې دواړو مسئلو په مینځ کښې فرق دادي. چه په دواړو صورتونو کښې فرقت په درې طلاقونو سره ثابت شوي دي. او په مړته کیدلو، اود ابن زوج سره وطی کولو ته دې فرقت کښې هېڅ دخل نشته. خو دومره خبره ده. چه کومه ښځه مړته شی. هغه قید کولې شی. تردې چه توبه اویاسی اود داسې قیدی ښځې دپاره نفقه نه وی. او کومې ښځې چه دځاوند ځوی سره وطی اوکړله. نو دا نشی قید کولې. په دې وجه ددې دپاره نفقه وی. په دې وجه دې دواړو مسئلو کښې فرق او شو.

په فرض کښې د قیدی ښځې نفقه

وَإِذَا حُبِسَتِ الْمَرْأَةُ فِي دِينِ اوكه ښځه د دین په وجه قید کړې

توضیح: صورت د مسئلې دادي. که ښځه د قرض او دین په وجه قیدی شوه. نو ددې دپاره به نفقه واجب نه وی. لکه څنگه چې به د راروان متن یعنی «اَوْحِثْ مَعَ مَحْرَمٍ فَلَا نَفَقَةَ لَهَا» نه معلومه شی. دلایله: د دلیل دادي. چه په دې صورت کښې احتیاس زائل کیدل د ښځې د طرفه متحقق شوې دي. ځکه چه ده په فرض ادا کولو کښې تال متول کړې دي. چه ددې په وجه دا قیدی شوه. نو دا داسې شوه. لکه چه دې خپل ځان خاوند ته د سپارلو نه منع کړلو. او کومه ښځه چه بلاوجه خپل ځان خاوند ته نه حواله کوی هغه ناشزه (نافرمانه) وی. او چونکه د ناشزه نفقه ساقطیږي. په دې وجه به ددې ښځې نفقه هم ساقطیږي. اوكه احتیاس زائل کول د ښځې د طرفه نه وی. په دې طریقچه چه دا د قرضې ادا کولو نه عاجزه وی. بیا هم دځاوند د طرفه نه دي. نو دځاوند نه به د نفقه مطالبه نشی کولې.

أَوْحِثْ بِهَا زَجْلًا اویو کس دا ښځې په زور سره غصب کړه فَكَلَّهَبَ بِهَا او وې تختوله

توضیح: که سړی په زبردستی سره ښځه غصب کړی. او یوې ځی. نو بیا هم دا حکم دي. چه دې دپاره به نفقه نه وی. دا ظاهر الروایت دي. لکه څنگه چې به د راروان متن یعنی «اَوْحِثْ مَعَ مَحْرَمٍ فَلَا نَفَقَةَ لَهَا» نه معلومه شی.

هلهله خکه چه احتباس زائل کول، د خاوند د طرفه نه دی. چه اووئیلی شی. چه احتباس حکما باقی دی. حاصل داچه د بنخي نفقه ددې خبرې عوض دی. چه بنخه خپل خان د خاوند په کور کښې محبوس کړی. نوکه احتباس زائل کول، د خاوند د طرفه نه وی. نو احتباس حکما هم نشي گرځولي. او چونکه بغیر د احتباس نه د بنخي پکاره نفقه واجب نه وی. په دې وجه به په دې صورت کښې نفقه نه وی.

او کتتمه قهریر او یا بنخي خپل محرم سره حج او کړو لَلَا تَقْتُلُوا نَفْسَهُ دپاره نفقه نشته

تقریر که بنخي د خاوند نه بغیر خپل محرم سره حج او کړلو. نو بیا به هم ددې دپاره نفقه واجب نه وی. خکه چه په دې صورت کښې احتباس زائل کول د بنخي د طرفه دی.

هلهله دلیل دادې. چه په خاوند باندې دحضر نفقه واجب شوې ده. خکه چه په آیت او روایت دواړو کښې ددې نفقې حکم ورکړې شوې دي. چه دا د «مَعْرُوف»، په قید سره مقید دي. اود معروف نه مراد دا دی. چه نه په دې کښې اسراف وی. او نه تنگی وی. او چونکه په سفر کښې هر څیز په گران قیمت کښې ملاوړی. په دې وجه د سفر په نفقه کښې اسراف دي. نو د سفر نفقه معروف (د اعتدال په طور) نه ده. او هرکله چه معروف نه ده. نو واجب به هم نه وی.

د بیماری بنخي نفقه

واذا مرضت في منزل الزَّوْجِ او که بنخه د خپل خاوند په کور کښې بیمار شوه **فَلَهَا النِّفَقَةُ** (۱) نو ددې دپاره به نفقه واجب وی

تقریر مسئله داده. چه بنخه د خاوند په کور کښې اوسیدله. او بیمار شوه. نو ددې دپاره نفقه واجب ده. بیماری که د جماع ته مانع وه. او که نه وه. اود قیاس تقاضا داده. که بیماری د جماع مانع وی. نو د بنخي دپاره نفقه واجب نه وی. خکه چه د جماع دپاره کوم احتباس وو. د بیماری په وجه هغه فوت شو. او چونکه نفقه د احتباس عوض دی. په دې وجه د احتباس فوت کیدلو په وجه به نفقه هم ساقطیږي.

وجه د استحسان وجه داده. چه احتباس اوس هم موجود دي. خکه چه خاوند د بیماری بنخي سره خوشحاله وی. او ددې په ښکلولو سره مزه اخلي. اود کور حفاظت کوی. اود وطی مانع د عارض په وجه دی. نو دا بیماری د حیض مشابه شوه. چه لکه څنگه حیض د وطی مانع وی. خو د حیض په موده کښې د بنخي دپاره نفقه واجب وی. دغه بیماری اگر چه د وطی مانع ده. خود بیماری په زمانه کښې به د بنخي دپاره نفقه واجب وی.

روایه من ابی یوسف د امام ابو یوسف **رحمه الله** نه روایت دي. که بنخي وړاندې نه خپل خان د خاوند حواله کړې وی. بیا بیمار شوې وی. نو ددې دپاره به نفقه واجب وی. او که وړاندې بیمار شوې وی. او بیا نې خان سپارلې وی. نو نفقه به واجب نه وی. وجه د فرق داده. چه په رومبی صورت کښې د بنخي د طرفه خپل خان سپارل موجود شو. او په دویم صورت کښې د مرض په وجه سپارل صحیح نشو. او زموږ مشاغل وانی. چه دا تفصیل مناسب دي. اود قدوری عبارت هم دې طرف ته اشاره کوي.

(۱) القول الرابع هو ظاهر الرواية كما في رد المحتار (۷۰/۱۱۲) والبحر الرائق (۱۸۳/۴) وجمع الألف (۴۹۸/۱) والمنهاية (۵۴۶/۱) نقلاً عن القول الرابع (۳۸۱/۱) -

د ښځې او دده د نوه نفقه

وَيَقْرَضُ عَلَى الزَّوْجِ قَرْضَ كَوَلِيٍّ بِهٖ شَىْءٌ يَخُونُ بَانِدِي لِنَفَقَةٍ عَادِمَةٍ نَفَقَهُ د خادَم ددې اِذَا كَانَ مُوَبَّرًا بِهٖ شَرْطٍ چي دې مالدار وي

تره: مسئله داده. که خاوند مالداره وي. نو په ده به دده د ښځې اود ښځې د خادم (نوکر) نفقه هم واجب وي. په ښکاره دا عبارت د ښځې د نفقه په باره مکرر دي. په دې وجه مصنف رحمته الله عذر او کړلو. او وې فرمائيل. چه دلته کښې د ښځې د خادم نفقه بيانول مقصود دی. د ښځې نفقه بيانول مقصود نه دی. په دې وجه د قدوري په بعضو نسخو کښې عبارت داسې دي. (وَيَقْرَضُ عَلَى الزَّوْجِ اِذَا كَانَ مُوَبَّرًا لِنَفَقَةٍ عَادِمَةٍ)

تره: د خادم د نفقه د وجوب وجه داده. چه په خاوند باندې د ښځې کفایت (کافي کيدل) واجب دی. او دښځې پوره کفایت به داوی. چه د ښځې د خادم نفقه هم ضروري کړې شى. په دې وجه دښځې دپاره ددې د خادم نفقه هم واجب ده. خادم که غلام وي. او که وينځه وي. پاتې شوه داخبره چه د ښځې که خادم نه وي. نو دا به پخپله کار کولو باندې مجبورولې شى. او که نه؟ نو ددې حکم دادې که ښځه د کار کولو نه انکار اوکړی. نو دا به په دې باندې نشى مجبورولې. ځکه چه په ښځه باندې صرف خاوند له په خپل ځان باندې قدرت واجب دی. دا کارونه واجب نه دی. ددې په خلاف که خادم د خدمت نه انکار اوکړلو. نو دې به د نفقه مستحق نه وي.

د ښځې د يوه د زياتو نوهانو نفقه

وَلَا يَقْرَضُ لِأَكْثَرِ مِنْ نَفَقَةٍ عَادِمَةٍ اِذَا يَخُونُ د زيات نفقه به نشى فرض کولى

تره: **مسلك الطرفين** مسئله داده. چه په خاوند باندې د ښځې د يو خادم نه د زياتو نفقه واجب نه ده. دا حکم د طرفينو رحمته الله په نيز دي. او هم دا قول د جمهورو عالمانو، اود امام مالک، امام شافعی اود امام احمد رحمته الله دي.

تره: دليل دادې. چه يو خادم په کور کښې دننه اود بهر ټول کار پوره کولى شى. نو دوه خادمانو هيڅ ضرورت نشته. دويم دليل دادې. که خاوند پخپله د ښځې د کارونو خيال اوساتى. نو کافي کيږي. هم دغه شان که خاوند د خپل ځان په ځانې يوکس مقرر کړي. نو هم کافي ده.

مسلك ابی يوسف: امام ابو يوسف رحمته الله فرمائي. چه په خاوند باندې د دوه خادمانو نفقه فرض ده. تره: دليل دادې. چه د دوه خادمانو ضرورت وي. ځکه چه يو خادم به په کور کښې دننه کار کوي. او دويم به د کورنه د بهر کار کوي. اود امام ابو يوسف رحمته الله نه دويم روايت دي. که ښځه ډيره مالداره وي. چه ددې سره په هيجز کښې ډيرې خادماني راغلې وي. نو د ټولو خادمانو نفقه به واجب وي. هم دا هشام د امام محمد رحمته الله نه روايت کړې دي. او هم دا امام طحاوي رحمته الله اختيار کړې دي.

د ښځې احکام

وَعَلَيْهِ اَوْ بِهٖ خَاوَنَد بَانِدِي وَاجِب دى اَنْ يَسْكُنَ اَيْ دَار چه ښځه په جدا کور کښې آياده کړي مُطَرَّدَةٌ اَيْ يَسْهُلُ اَحَدٌ مِنْ اَهْلِيْهٖ. چه په هغې کښې د خاوند د اهل ځنې هيڅ څوک نه وي اِلَّا اَنْ تَقْضَا لَكَ اَلْبَتَّةَ که ښځه پخپله دا خوښه کړي

تفسیر: د ښځې د نفقه بیانولو نه پس اوس د سکني احکام بیانوی. فرماني. په خاوند باندې واجب ی. چه دې خپله ښځه په خاڼه بیل کور کښې آباده کړی. چه په دې کښې د خاوند د کور د خلقو نه هېڅ څوک نه اوسېږي. خو که ښځه د خاوند د کور د خلقوسره او سیدل خوښوی. نو دې ته اختیار شته. **ماده:** دلیل دادې. چه د ښځې د ضروریاتو څخې سکونت (اوسیدل) هم دې. نو د نفقه پشان به دا هم په خاوند باندې واجب وی. اود ابن مسعود رضی الله عنه په قرات کښې دی. (أَسْكَنْهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ وَأَنْفَقُوا عَلَيْهِنَّ مِنْ وَجْهِكُمْ) یعنی تاسو خپلو ښځو ته د خپل طاقت مطابق د اوسیدلو دپاره کور ورکړئ. کوم ځانې کښې چه تاسو اوسېږئ. او دوی ته نفقه ورکړئ. په دې آیت کښې الله تعالی د نفقه سره یوځانې سکني هم واجب کړې ده. نو ثابت شو. چه د نفقه پشان سکني هم په خاوند باندې واجب ده.

د بخښي رسته داران ملاوېدلونه منع کول

وَلَكُلُّوْجِ او خاوند ته اختيار دې دې **اَنْ يَخْتَرُوا وَلَدِيْهَا وَوَكَّدَهَا مِنْ غَيْرِهِ** چه د ښځې موريلار، او ددې خامن كوم چه د مخكنې خاوند نه (پيدا) دى **وَاَهْلُهَا مِنْ الدُّخُولِ عَلَيَّهَا** او ددې د كور خلق ددې خواته راتللو نه منع كړي

حل اللغة ① یعنی: منع کوی

تدريج «مسئله» خاوند ته دا اختيار شته. چه دې د خپلې مور او پلار، او ددې هغه خوي چه د مخکينۍ خاوند نه پيدا شوې وي. دوی او ددې نور رشته داران دې ته د راتللو نه منع کړي.

دليله دليل دادې. چه دا کورخود خاوند ذاتی ملک دې. نو ده ته پخپل ملک کښې د راتللو نه د منع کولو اختيار حاصل دی.

وَلَا تَتَّبِعُهُمُ الْفُلْجَاءُ وَلَا مَنَ الْجَاهِلِينَ أَتَى الْقَوْمَ الْبَاسُ

اوغورای، چه دی بنخی طرف ته اوگوری او ددی سره خبری اوکری، منع نکری

«تفصیل» اوکه د بنخې موریلار وغیره دا کتل غواری. یا خبرې کول غواری. نو خاوند دا بنخه د کتلو اود خبرو کولو نه نشي منع کولی.

دلیل ۷ خکه چه په دې کښې قطع رحمی لازمیږي او قطع رحمی حرام ده. ځکه نقل دی. چه (من بهین مطعم أنه سم النبی ﷺ) یعول لا یدخل الجنة فاطم) یعنی د جبرین مطعم ﷺ نه نقل دی. چه دوی د نبی کریم ﷺ نه دا واورېدل. چه قطع رحمی کونکې به جنت ته نه داخلېږي او ښځې طرف ته په کتلواو خبرکولو سره د خاوند په حق کښې هیڅ ضرر نه راځي.

خاوند د لښته نه عاجزه کېدل

وَمَنْ أَغْنَىٰ عَنْكَ آثَرُهَا أَوْ كَوْم خاوند چه د خپلې ښځې د نفقې نه غریب شو لَمْ يَغْنَمْ نَبْنَمًا نو په دې
وَيُقَالُ لَهَا (بلکه) قاضی به دې ښځې ته وایی اسْتَدْبَرْنِي عَلَيْهِ چه
دخیل خاوند (په ذمه) باندې قرض واخله

حل اللغة < ① اسوأ غريب شو

تفريق مسئله داده که خاوند د خپلې ښځې د نفقه نه عاجزه شو نو په دې وجه به په دواړو کښې تفريق نشي کولې. بلکه قاضي به ښځې ته وائي چه د خپل خاوند په ذمه باندې قرض واخله. يعنی په دې شرط د خوراک سامان قرض واخله. چه ددې قيمت به ددې خاوند اداکوي. ياد خاوند په مالداره کيدلو

باندې به دده د مال نه دا قرضه ادا کولې شی. امام زهري، عطاء، بن یسار، حسن بصری، سفیان ثوري، ابن ابی لیلی، ابن شبرمه، او حماد بن سلمیان **فَقَضَى** هم ددې قائل دی. (۱)

هالغه ① دلیل د الله تعالی قول **(وَأَنَّ كَانَ دُونَهُ فَيُفَرِّقُ إِلَى مَهْرَةٍ)** دې وجه د استدلال دا ده چه نفقه آخر کار د خاوند په ذمه قرض وی. او خاوند غریب شو. اود قرآن په نص دا حکم دې چه کله مديون غریب شی. نو دانن یعنی قرض غوښتونکې به ده ته د مالداره کیدلو پورې مهلت ورکوی نو ثابت شوه چه د خاوند د غریب کیدلو په وجه به تفریق نشی کولې. بلکه ښځه به ده ته مهلت ورکوی.

② او عقلی دلیل دادې. که تفریق اوکړې شی. نود خاوند حق به بالکلیه باطل شی. اود ښځې حق داسې دې. چه په دې کښې تاخیر کیدلې شی. ځکه چه هرکله قاضی نفقه مقرر کړی. نو دا د خاوند په ذمه قرض وی. نو ښځه به ئې د خاوند نه په راروانه زمانه کښې وصول کوی. اود خاوند حق بالکلیه باطلول په ضرر کښې ډیر زیات دې. نود اعلی ضرر لرې کولو دپاره به ادنی ضرر برداشت کولې شی.

د غائب سړي په مال کښې د هغه د ښځې نفقه ادا کول

وَإِذَا غَابَ الرَّجُلُ او که سړې غائب شو. **وَلَهُ مَالٌ فِي يَدِ رَجُلٍ** او دده مال د یو کس په قبضه کښې دې **يُعْطَى** په چه ددې اقرار کوی **وَبِالْوَجْهِ** اود دا اقرار هم کوی. چه دا ښځه ددې غائب سړي بی بی ده **قَرَضَ الْقَاضِي فِي ذَلِكَ السَّالِ نَفَقَةَ زَوْجَةِ الْغَائِبِ وَأَوْلَادِهِ** نو قاضی به په دې مال کښې ددې غائب سړي د ښځې، دده د نابالغه اولاد او دده دموریلار نفقه مقرر کوی

هل للنفاة ① یعترف: اقرار کوی ② الزوجية: واده توب

تفویض مسئله داده. که خاوند په سفر کښې لاړلو. او دده څه مال د یوسړي مثلاً د حامد په قبضه کښې دې. چه دې ددې امانت اقرار کوی. اودا اقرار هم کوی. چه دا ښځه ددې غائب سړي ښځه ده. نو قاضی به ددې مال نه ددې غائب سړي د ښځې او دده د نابالغ اولاد، او دده د موریلار نفقه مقرر کوی.

هالغه دلیل دادې چه هرکله حامد د زوجیت اود امانت دواړو اقرار اوکړلو. نو ده دا هم اقرار اوکړلو. چه ښځې ته ددې مال نه د اخستلو حق شته. ځکه چه ښځې ته اختیار وی. چه د خاوند د رضاعتی نه بغیر دده د مال نه د ضرورت په اندازه واخلي. او په دې دلیل هغه حدیث دې چه د ابوسفیان **رضی الله عنه** ښځې هنده

ته نیی کریم **عليه السلام** اوفرمانیل. **(هَذَا مِنْ مَالِ رُوحِكَ مَا يَكْفِيكَ وَوَلَدُكَ بِالْمَعْرُوفِ)**

الاشكال دلته کښې یواشکال کیږي. هغه دا که قرض غوښتونکی د غائب د مودع (امانت دار) یاد قرض داری نه د خپلې قرضې مطالبه اوکړله. په داسې حال کښې چه مودع او قرضدار دواړه ددې خبرې اقرار کوی. چه ددې قرض غوښتونکی د غائب په ذمه قرض دې. او مونږ سره د غائب سړي مال هم شته. نو قاضی ددې امانت اود قرض مال نه دې غائب ته د قرض ورکولو حکم نشی ورکولې. حالانکه د ښځې اود بچو پشان د قرض غوښتونکی قرض ادا کول هم په غائب باندې واجب دی.

الجواب جواب دادې. چه دغائب په حق کښې قاضی د هغه څیز حکم ورکولې شی. چه کوم دده حق کښې فائده مند وی. او په کوم څیز کښې چه په غائب باندې شفقت نه وی. د هغې په باره کښې قاضی

① **سلک القاضي** :- حضرت امام شافعی **رحمته الله** فرمائی. چه په دواړو کښې به تفریق کولې شی. امام مالک او امام احمد **رحمتهما الله** ددې قائل دی. هم دا اختلاف هغه وخت دې. چه کله خاوند د ښځې دپاره د کپړې اود اود اوسیدلو دپاره د کور ورکولو نه عاجزه شی. اودا تفریق د امام شافعی اود امام احمد **رحمتهما الله** په نیز فسخ د نکاح ده. اود امام مالک **رحمته الله** په نیز طلاق دې.

ته د حکم ورکولو اجازت نشته. نود ښځې اوبچو دپاره د نفقه حکم په ورکولو کېښي په غائب سړي باندې شفقت دي. ځکه چه دده ملک به باقی پاتې وي. اود قرض په اداکولو کېښي دده ملک باقی کیدل نشته بلکه د یو اجنبی (غیر کس په ونیلو سره دده په خلاف حکم کول دي. نود فرق په وجه قاضی د ښځې اود بچو دپاره د نفقه حکم کولې شي. خود قرض اداکولو حکم نشي کولې.

د ښځې نه د قاضی ضامن اخستل

وَيَأْخُذُ مِنْهَا كَفِيلًا بِهَا (۱) او قاضی به ددې ښځې نه کفیل اخلي

حل المسئلة ① کفیل: ذمه وار

توضیح: صورت د مسئلې دادې. چه قاضی به ددې ښځې نه کفیل اخلي. یعنی یوکس به ذمه وار وي. که دا ښځه د نفقه مستحق نه وي. نود غائب مال به واپس اخستلې شي. چه د غائب سړي دمال ساتونکي شي. امام سرخسي رحمه فرماني. چه د ښځې نه کفیل اخستل غوره دي. او که وائي نه خستلو. نوهم جائز دي. او صدراشهید فرماني. چه د غائب خاوند د رعایت په خاطر کفیل اخستل صحیح دي. خو قاضی به اول ددې ښځې نه په دې خبره باندې قسم اخلي. چه ددې خاوند دې ته نفقه نه ده ورکړې. ځکه کیدې شي. چه خاوند په سفر کېښي د تللو نه وړاندې دې ښځې ته نفقه ورکړې وي. اودا ښځه په قاضی باندې معامله مشتبه کوي. او دوباره نفقه اخلي. نو هر کله چه دې ښځې قسم اوخوړلو. نو قاضی به دې ښځې ته نفقه ورکوي. اودده نه به کفیل (ذمه وار) اخلي.

تذکره: دلیل دادې. چه ممکن ده. ددې ښځې د خپل خاوند نه خپله نفقه د وړاندې وصول کړې وي. یا خاوند دې ته طلاق ورکړې وي. او عدت ئې تیر شوې وي. نودا ښځه به د نفقه مستحق نه وي. په دې وجه به د خاوند د رعایت په لحاظ ددې نه کفیل اخستلې شي.

د غائب سړي د مال نه قاضی ته د نفقه ورکولو اختیار

وَلَا يَنْفِقُ بِتَفَقُّةٍ فِي مَالِ غَائِبٍ قَاضِيٌ بِهِ د چا په مال کېښي د چا د نفقي حکم نه ورکوي (الْأَيُّوْلَاهُ سوا د هغه خلقو

توضیح: مسئله داده. چه قاضی د غائب په مال کېښي صرف ددې ذکر شوی خلقو دپاره د نفقه حکم ورکولې شي. یعنی د ښځې، د وروڼو، اود موریلار دپاره یاچه څوک ددوی په حکم کېښي وي. لکه بالغ اولاد چه گټه شل وي. یا ښځې وي. او ددوی نه علاوه د نورو محارمو لکه ورور، تره، او نور رسته داران دپاره قاضی د غائب په مال کېښي د نفقه حکم نشي ورکولې.

وجه التفريق: په دې دواړه صورتونو کېښي وجه د فرق داده. چه د ښځې وغیره ذکر شوی خلقو دپاره نفقه د قاضی د حکم نه وړاندې هم واجب وه. په دې وجه دې خلقو دپاره جائز دي. چه د قاضی د حکم نه وړاندې خپله نفقه وصول کړي. خود غائب په مال باندې قابض دوی له نه ورکوي. په دې وجه د قاضی حکم دې خلقو دپاره اعانت (مدد) شو.

(۱) القول الرابع هو قول أبي يوسف رحمه الله فوضحه قال ابن الممام امرأة قال تان زوجي يطيل الغيبة عن فطمت كليل بالنفقة قال ابو حنيفة ليس لها ذلك وقال ابو يوسف اخذنا كليل بالنفقة شهر واحد استحسننا وعليه الفتوى كذا في فتح القدير (٢١٢٧٤) و رد المحتار (٧٠٢٢٢) وخلاصة الفتاوى (٦٢٦٢) والبحر الرائق (١٩٧٨٤) والمغنية (٥٥٣٨١) فقلنا عن القول الرابع (٣٨٦١) -

حکم محارم الاغوی» پاتی شو نور محارم چه ددوی نفقه د محتاجی په وجه ددې سړی په ذمه لازم وی. نو دا نفقه به هغه وخت واجب وی. چه کله قاضی حکم ورکړی. ځکه چه دا مسئله مختلف فیه ده. ځکه چه امام شافعی **رحمه الله** دغیر محارم دپاره د نفقه د وجوب قائل نه دی. نو چونکه د غیر محارم نفقه د قاضی په حکم سره واجبېږی. او زموږ په نیز ، قضاء علی الغائب ،، جائز نه ده په دې وجه قاضی د غائب په مال کښې ددوی دپاره د نفقه حکم نشی ورکولی.

په غریبی او مالدارو هم د نفقه هیبت

وَأَمَّا قَاضِي الْقَاضِي لَهَا بِنَفَقَةِ الْإِعْسَارِ اوکه قاضی د ښځې دپاره د غریبی نفقه مقرر کړله. بیا **قَالَ** **أَمَّا زَوْجِي** خاوند(مالداره شو **فَهَا صَمَتَتْهُ** نو ښځې ددې سره مخاصمت اوکړو **فَكَمَّهَا نَفَقَةُ الْمَوْبَرِ** نو قاضی به ددې دپاره د مالداري نفقه پوره کوی

فهریب مسئله داده. که قاضی د یوې ښځې دپاره په خپل خان باندې د غریبی او فقیري نفقه فرض کړله بیا ددې خاوند مالداره شو. نو ښځې قاضی ته د مالداري د نفقه دعوه اوراندې کړله. نو قاضی به ددې دپاره (د مالداري) نفقه مقرر کوی.

فهلله دلیل دادې. چه د مالداري او غریبی موافق نفقه بدلیږی رابدلیږی. ځکه چه نفقه د ټول عمر دپاره په یوځل نه واجبېږی. بلکه روزانه په لږه لږه واجبېږی. په دې وجه به روزانه د ښځې د خاوند اود ښځې د حال اعتبار کولې شی.

د تیرشوی وخت نه ادا شوي نفقې حکم

وَأَمَّا صَمَتَتْ مُدَّةً اوکه یوه موده تیره شوه **أَمْ يُنْفِقُ الزَّوْجُ عَلَيْهَا** چه خاوند ښځې ته نفقه نه ده ورکړې **وَمَا لَهَا بِذَلِكَ** بیا ښځې ددې نه تیرې شوې نفقې مطالبه اوکړله **فَلَا شَيْءَ لَهَا** نود ښځې دپاره به هیڅ نه وی **إِلَّا أَنْ يَكُونَ الْقَاضِي قَرَضَ لَهَا النِّفَقَةَ** مگر دا چه قاضی ددې دپاره د نفقې (څه مقدار فرض کړې وی **أَوْ صَالَحَتْ الزَّوْجَ عَلَى مَقْدَارِهَا** یا دې خپل خاوند سره په څه مقدار باندې صلح کړې وی **فَتَقْبِضُ لَهَا بِنَفَقَةِ مَا قَضَى** نو(هم په دې حساب) قاضی ددې دپاره د تیرې شوې نفقې حکم ورکولې شی

فهریب مسئله داده. که یوه موده تیره شوه. او خاوند خپلې ښځې ته نفقه ورنکړه. بیا دې ښځې د خپل خاوند نه ددې مودې د نفقه مطالبه اوکړله. نو زموږ په نیز به ښځې ته هیڅ نه ملاېږی. ځکه چه د وخت تیریدلو په وجه نفقه د خاوند په ذمه نه قرض کېږی. او هر کله چه د تیرې شوې مودې نفقه د خاوند په ذمه قرض نشو. نو قاضی د تیرې شوې نفقې حکم هم نشی ورکولی. خو دوه صورتونه ددې حکم نه مستثنی دی. یو دا چه قاضی د ښځې دپاره د نفقه څه مقدار مقرر کړی وی. دویم دا چه ښځې خپل خاوند سره د نفقې په څه مقدار باندې صلح کړې وی. په دې دواړو صورتونو کښې به قاضی هم په دې حساب سره د ښځې دپاره د تیرې شوې نفقې حکم ورکوی.

قاضی هم په دې حساب سره د ښځې دپاره د تیرې شوې نفقې حکم ورکوی. لکه چه وړاندې تیرشوی **فهلله** دلیل دادې. چه نفقه عطیه ده. او زموږ په نیز د ملک عوض نه وی. لکه چه وړاندې تیرشوی دی. نو د نفقه وجوب مستحکم او مضبوط نشو. خو چه کله د قاضی حکم اوشی. لکه د هیه په صورت کېږی. د ، موهوب له ،، دپاره ملک هغه وخت ثابتېږی. چه کله مضبوطونکې څیز یعنی قبضه موجود شی. دغه شان د نفقه وجوب د قاضی په حکم سره مستحکم او مضبوطېږی.

فهلل صورة الصلح اود خاوند خپلې ښځې سره په څه څیز باندې صلح کول داسې دی. لکه د قاضی حکم کول. ځکه چه د خاوند ولایت په خپل خان باندې د قاضی د ولایت نه زیات دی. ځکه چه د نفقه کوم

مقدار قاضی مقرر کړې دي. که خاوند او غواړی. نو ددې د زیاتې التزام کولې شي. نو صلح په منزله د قضاء د قاضی شوه. بلکه ددې نه هم زیاته مستحکم ده. په خلاف دمهر، خکه چه دا دملک بضع عوض وی په دې وجه داد قاضی د حکم نه بغیر لازمېږی.

د خاوند په مرگ باندې د نفقه سقوط

فَرَأَتْ مَاتَ الزَّوْجُ او که خاوند مړ شو **بَعْدَ مَا قَضَى عَلَيْهِ بِالنَّفَقَةِ** پس ددې نه چه قاضی په ده باندې د نفقي حکم ورکړو **وَمَضَتْ لَهَا مَوْتُ** او خو میاشتي تیرې شوې **سَقَطَتِ النَّفَقَةُ** (نو ددې) نفقه ساقط شوه

تعریض مسئله داده. که خاوند ته د نفقه ورکولو حکم ورکړې شو. خو قاضی ښځې ته د قرضه اخستلو حکم ورکړو. بیا خاوند مړ شو. او خومياشتې تیرې شوې. نو نفقه به ساقط وی. دغه شان که ښځه مړه شوه. نو هم به ساقطېږی. (۱)

فایده دلیل دادې. چه نفقه یوه عطیه ده. او داسې عطیات د مرگ په وجه ساقطېږی. لکه مثلاً یوکس څه خیز هیه کړلو. اود. ، موهوب له. ، د قبضه نه وړاندې هیه کونکې مړ شو. یا موهوب له مړ شو. نو هیه باطلېږی. او امام شافعی **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** فرمائی. چه د قاضی د حکم نه وړاندې هم نفقه د خاوند په ذمه باندې قرض کیږی. اود خاوند په مرگ باندې نه ساقطېږی. بلکه د خاوند د ترکه نه به ښې ښځه وصول کوی.

د پښتني (ابووانس) نفقه نه پس د خاوند فوت کیدل

وَإِنْ أَسْلَقَهَا نَفَقَةَ السَّيِّءِ او که خاوند خپلې ښځې ته د یو کال نفقه ورکړله (یعنی پېشگی نې ورکړله **فَرَأَتْ مَاتَ** بیا خاوند مړ شو **لَمْ يَسْتَرْجِعْ مِنْهَا شَيْءٌ** نود ښځې نه به هیڅ واپس نشی اخستې اودا د امام ابوحنیفه د ابو یوسف **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** په نیز دی

حل الفقه ① اصنافه: وړاندې ورکولو

تعریض مسئله داده. که خاوند خپلې ښځې ته د یو کال نفقه ابووانس (په یوځل) ورکړله. بیا ددې مودې تیریدلو نه مخکېښي خاوند مړ شو. یا دده ښځه مړه شوه. نو ددې ښځې نه یا دده د ترکه نه به هیڅ واپس نشی اخستلی. دا د شیخینو **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** مذهب دي. (۲)

فایده دلیل دادې. چه نفقه یو عطیه ده. حالانکه دا د ښځې په قبضه کېښي راغلې ده. او عطیات د مرگ نه پس واپس نشی ورکولې کیدلې. خکه چه ددې حکم پوره کیږی. لکه څنگه چه په هیه کېښي حکم دي. او هم په دې وجه دا نفقه که د ښځې د هلاکولو نه بغیر ضائع شوه. نو بالا جماع به ددې نه هیڅ واپس نشی اخستلی.

وَقَالَ مُنْذَرُجَةُ اللَّهِ او امام محمد **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** فرمائی **مُعْتَسِبُهَا لَهَا نَفَقَةٌ** چه خومره زمانه تیره شوه. ددې نفقه به حساب کړې شي. دا به د ښځې دپاره شي **وَمَا يَكُنْ لِلزَّوْجِ** او باقی به د خاوند دپاره

(۱) **مسئله الشافعي**:- دامام شافعی **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** په نیز نفقه د ملک بضع عوض دي. نو دا به په نورو قرضونو باندې قیاس کولې شي. چه لکه څنگه دیون. د مدیون په مرگ سره نه ساقطېږی. دغه شان د خاوند په مرگ سره د ښځې نفقه هم نه ساقطېږی.

(۲) **القول الرابع** هو قول الشیخین **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** کلا فی فتح القدیر (۲۰۵/۴) وردالمعاری (۷۱۷/۲) والحالیه (۱۹۸/۱) والبحر الرائق (۱۹۱/۴) وخلاصة الفاروی (۵۷/۲) نفلًا عن القول الرابع (۳۸۴/۱)-

تعریف «سلک محمد» امام محمد علیه السلام فرمائی: چه خومره زمانه تیره شوې ده. ددې په حساب نفقه به ښځې ته پرېخودلې شي. او باقي به خاوند ته واپس کولې شي. او که ښځې دا هلاک کړلو. نو ددې نه به ددې د حق نه علاوه قیمت اخستلې شي. داد امام شافعي علیه السلام قول دي. امام احمد علیه السلام هم ددې قائل دي. او هم دا اختلاف په لباس کښې هم دي.

دلیل ددې چې د خاوند په بندولو چه د کوم خیز استحقاق دي ته په خاوند باندې حاصل وو. دې د وړاندې نه د عوض په طور واخستلو. اود خاوند په مرگ باندې دا استحقاق باطل شو. نو ددې په حساب به عوض هم باطل وي. لکه مثلاً قاضی د وړاندې نه د یوې مودې روزانه نفقه واخستله. او بیا د مودې پوره کیدلو نه وړاندې د قاضی انتقال اوشو. نو حساب به کولې شي. اود باقي مودې د ورځو نفقه به د قاضی د ترکه نه واپس اخستلې شي. او لکه مثلاً د مجاهدینو عطیه که دوی د یوې مودې عطیه او رزق د وړاندې واخستلو. بیا ددې موده پوره کیدلو نه وړاندې دوی مړه شول. نو باقي مودې رزق به ددوی نه واپس اخستلې شي.

الروایة الثانیة من محمد د امام محمد علیه السلام نه دویم روایت ددې. که ښځې د یوې میاشت یا د کم نفقه وصول کړله. نو د خاوند به مړ کیدلو به ددې نه هیڅ واپس نشي اخستلې. ځکه چه دا یومعمولی خیز دي. نو گویا چه د فی الحال نفقه به وي. یعنی لکه څنگه چه ښځې د فی الحال واجب نفقه واخستله. نو د مرگ په وجه واپس نشي اخستلې. دغه شان که نې د یو میاشت نفقه واخستله. نو د مرگ په وجه به په دې صورت کښې هم واپس نشي اخستلې. والله اعلم

د مولا په اجازت سره آزادې ښځې سره د غلام

واده کولو نه پس ددې ښځې د نفقه حکم

وَلَا تَزَوِّجُ الْمُبْدُوءَةَ او که غلام یوې آزادې ښځې سره نکاح اوکړله **فَتَنْقِطُ دَيْنُ عَمِلِهِ** نو ددې نفقه به په غلام باندې قرض وي **يُسَاعِرُ فِيهَا** چه دا به په نفقه کښې څرخولې شي.

تعریف مسئله داده. که غلام د مولا په اجازت سره یوې آزادې ښځې سره نکاح اوکړله. نو ددې ښځې نفقه به په غلام باندې قرض وي. اودا غلام به دخپلې ښځې په نفقه کښې څرخولې شي.

دلیل ددې. چه نفقه پور قرض دي. چه دا د غلام په ذمه واجب دي. ځکه چه د نفقه د وجوب سبب، یعنی عقد د نکاح موجود شو. او نفقه واجب کیدل، دده د مولا په حق کښې هم ښکاره شو. ځکه چه مولا په رضا مندئ سره اجازت ورکړي وو. نو گویا چه مولا هم د نفقه په وجوب باندې راضی دي. په دې وجه به دا قرضه د غلام د ذمې سره متعلق وي. لکه مثلاً یو تاجر غلام ته مولا د تجارت اجازت ورکړلو. بیا ده په قرضو معامله اوکړله. نو په خپل ذمې باندې ئې قبضه اوکړله. نو دا غلام به په قرضه کښې څرخولې شي.

خیال المولي «خو مولا ته دا اختیار شته. چه دي ددې فدیو ورکړی. دلیل ددې. چه د ښځې حق په نفقه کښې دي. د غلام په ذمه کښې نه دي. نو هرکله چه مولا د ښځې نفقه ادا کړله. نو ددې نه پس په نفقه کښې د ښځې حق باقي پاتې نشو. په دې وجه د فدیو ورکولو نه پس به د ښځې په نفقه کښې غلام نشي څرخولې.

و ینځې سره د آزاد سړي د نفاق نه پس دوه څښې د نفقه حکم

وَإِنْ تَزَوَّجَ الرَّجُلَ أَمَةً أَوْ كَهْ أَزَادَ سَرِيًّا د یو بل کس، وینځې سره نکاح او کړله **فَبَوَّأَهَا مَوْلَاَهَا مَعَ مَلِكٍ** او مولا خپله وینځه دده سره د شپې جدا اوسولو اجازت ورکړو **فَعَلَيْهِ النَّفَقَةُ** نو په ده به نفقه واجب وی. **وَإِنْ لَمْ يَزَوَّجْهَا فَلَا نَفَقَةَ لَهَا** او که مولا د جدا اوسیدلو اجازت ورنکړو، نو په خاوند به نفقه واجب نه وی

توضیح مسئله داده، که آزاد سړي د یوکس د وینځې سره نکاح او کړله، او مولا خپلې وینځې ته ددې خاوند سره د شپې د جدا اوسیدلو اجازت ورکړلو، نو په خاوند به ددې نفقه واجب وی. ځکه چه د ښځې د طرفه احتباس موجود شو، او نفقه د احتباس بدل دي. او که مولا د جدا اوسیدلو اجازت ورنکړو، نو په خاوند به نفقه واجب نه وی.

فلیک ځکه چه احتباس اوموندې شو، بلکه چي کله هم خاوند غواړی خپل حاجت پوره کولې شی **مفهوم التیویت** او ، ، تبویه ، ، یعنی د شپې جدا اوسیدلو اود دیره کیدلو نه مراد دادی. چه مولا خپلې وینځې ته د خاوند په کور کېښي د اوسیدلو اجازت ورکړی. اود وینځې نه خپل خدمت نه اخلی. او که مولا اول د اوسیدلو اجازت ورکړلو، بیا ئې خپل خدمت دپاره راوستله، نو نفقه به ساقط وی. ځکه احتباس چه موجب د نفقه دي. دا فوت شو، په دې وجه به په خاوند باندې نفقه هم واجب نه وی. او په مولا باندې اوسول، او دیره کول لازم نه دی. لکه څنگه چه په ، ، باب نکاح الرقیق ، ، کېښي تیر شوی دی.

د اولاد نفقه

وَنَفَقَةُ الْأَوْلَادِ الصَّغَارِ عَلَى الْآبِ اود نابالغ اولاد نفقه په پلار باندې واجب ده **لَا يُشَارِكُهُ فِيهَا أَحَدٌ** په دې کېښي به پلار سره په نفقه کېښي هیڅ څوک نه شریکېږي **كَأَنَّ لَا يُشَارِكُهُ فِي نَفَقَةِ الزَّوْجَةِ أَحَدٌ** لکه چه د ښځې په نفقه کېښي هیڅ څوک نه شریکېږي

توضیح د ښځې د نفقه نه د فارغ کیدلو نه پس په دې فصل کېښي د اولاد نفقه بیانوی. فرمائی. چه د نا بالغ اولاد نفقه صرف ددوی په پلار باندې واجب وی. په دې کېښي پلار سره هیڅ څوک شریک نه وی. لکه څنگه چه دده د ښځې په نفقه کېښي هیڅ څوک شریک نه وی. دا حکم د ظاهر الروایة مطابق دي. او په دې باندې د څلورو امامانو اتفاق دي.

فلیک دلیل د الله تعالی قول **(وَعَلَى الْوَالِدِ لِلْزَّوْجَةِ)** دي. یعنی ، ، ددې ښځو رزق په مولولو له باندې واجب دي. ، ، اومولود له پلار دي. ددې آیت نه استدلال داسې دي. چه د میاندو رزق په پلار باندې د ولد په وجه دي. نو هر کله چه د ولد په وجه په پلار باندې د میاندو رزق واجب دي. نو په ده به د ولد رزق په درجه اولی واجب وی. او په عدم اشتراك باندې دلیل دادی. چه په مور کیدلو، او په ولد کیدلو دواړو کېښي هیڅ یو هم شراکت نه قبلوی. یعنی دا نشی کیدلې. چه ښځه دي په یو وخت کېښي د دوه سرو منکوحه وی. اونه دا کیدلې شی. چه بچي د دوه پلارانو خوي وی. نو هم دغه شان کومه نفقه چه دي دواړو دپاره ثابت ده. دا هم شرکت نه قبلوی.

الروایة من ابی حنیفة د امام ابوحنیفه رحمته الله نه یو روایت دادی. چه د بچی نفقه د میراث مطابق په دریو کېښي دوه حصې په پلار، او یوه حصه په مور باندې واجب ده. امام طحاوی رحمته الله بیان کړی دی. چه بالغ اولاد که محتاجه وی. نو په دوی کېښي به د مؤنث په نفقه باندې مجبورولې شی. د مذکر په نفقه به نشي مجبور کولې. ځو که بالغ اولاد معذوره وی. مثلاً نابینا (روند) وی. یا گډ وی. یا ئې خپې لاسونه شل وی. نو ددوی په نفقه به هم پلار مجبورولې شی.

په مور باندې بچی نه پيو ورکولو دم وچوب

وَإِنْ كَانَ الصَّبِيُّ رُضِعًا أَوْ كَمَا مَاشَرُمَ بِي بِي خُكِي فَلَيْسَ عَلَى أُمِّهِ أَنْ تُرَضِعَهُ نُو دَدِي په مور باندې ده ته پي ورکول واجب نه دی

هل اللغة ① وضع، تي رودونکې ماشوم

تعويض مسئله: که صغير پي څکونکې بچي وي نو قضاء ددې په مور باندې دې بچي ته پي ورکول واجب نه دی.

هل اللغة ① ځکه د بچي پالنه په پلار باندې واجب ده په دې کني بل څوک شريک نشته اود پيو ځکلو مزدوری د نفقه پشان ده نو لکه څنگه چه په پلار باندې د پيو څکونکي نفقه واجب ده دغه شان په ده باندې دا هم واجب دی چه دې د بچي دپاره پيو څکونکې بنځه په اجرت باندې اونيسی نو ثابت شوه چه د نفقه پشان د پيو ځکلو اجرت هم په پلار باندې واجب دي. ② ډيره ممکنه ده چه د بچي مور د څه عذر په وجه ده ته په پيو ورکولو قادره نه وي نو د بچي مور په پيو ورکولو باندې د مجبورولو هيڅ معنی نشته اود الله تعالی قول (لَا تَجْرُوا أَيْدِيَكُمْ وَأَوْلَاكُمْ لِذَلِكُمْ يَكُونُوا حُكْمًا) يعني ،، هيڅ يوې مور ته به تکليف نشي رسولې ددې د بچي په وجه اونه په پلار ته تکليف رسولې شي دده د بچي په وجه ،، ددې په تفسير کني ويلي شوي دي چه په دې په پي ورکول نشي لازمولي چه کله دا کار په دې باندې گران وي لکه چه حضرت اقدس تهاوني رحمه الله ليکلی دی چه د بچي مور پلار به خپل مينځ کني په څه خبره باندې ضد بازی نه کوي که مور ته په څه وجه عذر نه وي نو ددې په ذمه ديانتا يعني عند الله واجب دی چه بچي له پي ورکړي چه کله دا منکوحه وي يا په عدت کني وي او اجرت اخستل صحيح نه دی.

مور دپاره د پيو ورکولو مذهب

وَإِنْ اسْتَأْجَرَهَا أَوْ كَدَّ يَدَيْهَا بِي بِي خُكِي فَلَيْسَ عَلَى أُمِّهِ أَنْ تُرَضِعَهُ نُو دَدِي په مور په اجرت باندې اونيوله وي زوجه حالته که دا دده بنځه ده اومعتدنه يا دده معتده ده ليزيم وکدها چي دې بچي ته پي ورکړي نوجانز نه دی

تعويض مسئله: که خاوند د خپل بچي مور د پيو ورکولو دپاره په اجرت باندې اونيوله حالته که دا دده بنځه ده يعني په نکاح کني موجود ده يا دده د طلاق په عدت کني ده نو دا په اجرت باندې اخستل جائز نه دی.

هل اللغة ځکه چه ديانتا په دې بنځه باندې پي ورکول پخپله واجب دی لکه چه د الله تعالی ارشاد دي (وَأُولَايْذَنْ يَرْضَعُنَ الْأَوْلَادَ) يعني ،، مياندي دې خپلو بچو ته پي ورکوي ،، په آيت کني (يَرْضَعُنَ) خبر دي د امر په معنی کني دي لکه څنگه چه په (وَأُولَايْذَنْ يَرْضَعُنَ) کني (يَرْضَعُنَ) خبر دي اود امر په معنی کني دي خودا دعجز د احتمال په وجه معذوره گرځولي شوې وه نو هرکله چه دا په اجرت سره پيو ورکولو ته وړاندې شوه نو بنکاره شوه چه دا په پيو ورکولو قادره ده نو الله د حکم موافق په دې باندې پي ورکول واجب شو نو په دې کار باندې به ددې دپاره اجرت اخستل جائز نه وي.

د نكاح زائل هيدلو نه پي بچي نه پيو ورکولو دپاره په اجرت باندې نيول

وَإِنْ انْقَضَتْ عِدَّتُهَا أَوْ كَدَّ يَدَيْهَا بِي بِي خُكِي فَلَيْسَ عَلَى أُمِّهِ أَنْ تُرَضِعَهُ نُو دَدِي په اجاره باندې مقرر شوه جائز نو جائز دی.

هل اللغة ① الارضاع: پي ورکول

تفريع صورت د مسئلي دادې چه د معتده عدت تير شو بيا خاوند خپل بچی ته د پيسو ورکولو دپاره کوم چه هم ددې (معتده) ښځې نه پيدا دي. دا ئې په اجرت باندې اونيو له نودا اجاره جائز ده. **فيله** دليل دادې چه هرکله عدت تير شو. نو نکاح بالکليه زائل شوه. اودا ښځه د اجنبیه ښځو پشان شوه. نو لکه څنگه چه اجنبیه ښځه په اجرت باندې اخستل جائز دی. دغه شان دا هم په اجرت باندې اخستل صحيح دی.

د پسر په ورکولو کې د بچی مور ته ترجیح ورکول

وَأَنَّ قَالَ الْأَبُ بِيَا كَه (د بچی) پلار اوونیل لَأَسْتَأْجِرَهَا چه زه به د بچی مور په اجرت باندې نه نیسم **وَمَا يَنْفَرُهَا** (بلکه) د بچی د مور نه علاوه ئې بل څوک پې ورکونکې راوستله **فَرَضَتِ الْأُمُّ بِمِثْلِ** **أَمْرِ الْأَجْنَبِيَّةِ** بیا د اجتنیه د اجرت په مثل باندې (د بچی) مور راضی شوه **كَأَنَّ الْأَمْرَ حَقٌّ** نوم دا به مستحق وی.

تفريع مسئله داده. که د بچی پلار اوونیل چه زه به دده مور په اجرت باندې نه نیسم. بلکه ددې نه علاوه ئې بل څوک په اجرت باندې راوستل بيا چه څومره اجرت اجنبیه ښځې غوښتلو په هم دغه اندازه اجرت باندې یا د اجرت نه بغير پخپله د بچی مور راضی شوه. نو په دې صورت کېنې به د بچی مور مستحقه وی.

فيله دليل دادې چه مور په خپل بچی باندې زیاته مهربانه وی. نو هم دې ته په سپارلو کېنې د بچی په حق کېنې بهتری ده او که د بچی مور د اجنبیه ښځې د اجرت نه زیات غوښتلو. نو خاوند یعنی د بچی پلار به په زیاتي باندې نشي مجبورولې چه دده نه ضرر لري شی.

وَأَنَّ الْكَسْبَ زِيَادَةٌ او که د بچی مور د اجنبیه ښځې د اجرت نه زیاته غوښتله **لَهُمْ بِمِثْلِ الزَّوْجِ عَلَيْهِمَا** نو خاوند به په زیات ورکولو باندې نشي مجبوره کولی.

تفريع دليل دادې چه مور په خپل بچی باندې زیاته مهربانه وی. نو هم دې ته په سپارلو کېنې د بچی په حق کېنې بهتری ده. او که د بچی مور د اجنبیه ښځې د اجرت نه زیات غوښتلو. نو خاوند یعنی د بچی پلار به په زیاتي باندې نشي مجبورولې.

فيله دده د نه مجبوره کولو وجه دا ده چې په مجبوره کولو کېنې ده ته ضرر او نقصان دې او شریعت چاته نقصان نه رسوی.

په پلار باندې د صغیر د نفقه واجب

وَنَفَقَةُ الصَّغِيرِ وَاجِبَةٌ عَلَى أَبِيهِ اود صغیر بچی نفقه دده په پلار باندې واجب ده **وَأَنَّ عَالَقَهُ فِي دِينِهِ** اگرچه پلار دده سره په دین کېنې مخالف وی **كَأَنَّ أَجْبَ نَفَقَةَ الزَّوْجَةِ عَلَى الزَّوْجِ** لکه څنگه چه په خاوند باندې د ښځې نفقه واجب ده. **وَأَنَّ عَالَقَهُ فِي دِينِهِ** اگرچه خاوند په دین کېنې مخالف وی.

تفريع فرمانی چه د صغیر نفقه دده په پلار باندې واجب ده. اگرچه پلار دده سره په دین کېنې مخالف وی. مثلاً صغیر اسلام قبول کړل. او پلار کافر دي. یا پلار مسلمان وی. او بچی مرتد شو. بیا د ساتی چه د پوهه ماشوم اسلام او مرتد کیدل صحیح دی. دغه شان د ښځې نفقه په خاوند باندې واجب ده. اگرچه دا په دین کېنې د خاوند مخالفه وی. مثلاً یهودیه وی. یا نصرانیه وی.

دلیل وجوب نفقه الولد د بچی په نفقه واجبی دلو باندې دليل هغه آیت دي. کوم چه مونږ وړاندې تلاوت کړل. یعنی **(وَعَلَى الْوَالِدِ لِلْزَّوْجِ)**. دا آیت د ښځو په نفقه کېنې عبارت النص دي. اود اولاد د نفقه په

باره کنبی دلالۃ النص دې. لکه وړاندې بیان شو. او چونکه ایت مطلق دې. په دې وجه مطلقاً د صغیر نفقه دده په پلار باندې واجب ده. که د دواړو دین یو وی. او که مختلف وی. او دویم دلیل دادې. چه بچی د خپل پلار جزء وی. نو دا به د خپل ذات په حکم کنبی وی. او چونکه د خپل ذات نفقه فرض وی. په دې وجه به د خپل جزء یعنی د اولاد نفقه به هم فرض وی

دلیل نفقه الزوجه د بنسختی نفقه نو ددې دلیل دادې. چه د بنسختی د نفقه سبب نکاح صحیح ده. ځکه چه د نکاح په وجه بنسختی خپل خان دځاوند دپاره پابند کوی. او ددې په مقابل کنبی نفقه واجب وی. او دا خبره ښکاره ده. چه د کتابیه کافرې اود مسلمان سړی په مینځ کنبی نکاح صحیح وی. لکه چه د الله تعالی قول **وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْإِيمَانِ أَتُؤْتُوا الْكِتَابَ** دې. نو هرکله چه ددې دواړو په مینځ کنبی نکاح صحیح شوه. نو په دې نکاح به احتباس (بندول) مرتب کیږي. او هرکله چه په دې نکاح باندې احتباس مرتب شو. نو په ځاوند به نفقه هم واجب وی.

طهوفه واضحه دې وی. چه څومره صورتونه مونږ ذکر کړل. په ټولو صورتونو کنبی په پلار باندې د اولاد نفقه هغه وخت واجب وی. چه کله صغیر سره دده څه ذاتی مال نه وی. او که د صغیر بچی سره دده څه ذاتی مال وی. نو دده نفقه به ددې مال نه پوره کولې شی. ځکه اصل دادې. چه دسړی نفقه پخپل مال کنبی وی. که دې صغیر وی. او که کبیر وی.

د صغیر دپاره د مال کیدلو صورت دادې. چه ده دچانه میراث حاصل کړې وی. یا ده ته چا هبه ورکړې وی. او که د صغیر سره زمکه، یا کبیرې، یا څاروی وغیره وی. او دده د نفقه دپاره ددې ضرورت پیداشی. نو پلار به متولی وی. چه دا ټول خرڅ کړي. او دده په نفقه کنبی نې خرڅ کړي. (یعنی شرح هدایه)

د جدایې په صورت کنبی د بچی حقدار

وَإِذَا وَقَعَتِ الْفُرْقَةُ بَيْنَ الزَّوْجَيْنِ او هرکله چه دبنسختی او ځاوند په مینځ کنبی جدائی واقع شی **فَأَلَامُ أَحَقُّ بِالْوَلَدِ** نود بچی زیات حقدار ددې مورده.

هل الفقه ① الفقه: جدائی

تعریف مسئله: که د ځاوند او دده د بنسختی په مینځ کنبی جدائی واقع شوه. نود بچی زیات حقدار دده مورده.

دلاله ① دلیل هغه حدیث دې. چه عمرو بن شعیب د خپل پلار نه روایت کړې دې. چه پوه بنسختی نبی کریم ﷺ ته راغله. او وې وویل. چه دا زما ځوې دې. چه دده دپاره زما خیته لوڅي (مسکن) وو. او زما غیکه دده دپاره خیمه وه. او زما سینې دده دپاره ډولونه وو. او اوس دده پلار وائی. چه دې به دا زمانه اخلی. نبی کریم ﷺ او فرمایل. **أَلَيْسَ بِوَ مَالِكٍ لَكَوَجِي** {چه هم ته ددې بچی زیاته حقداره نې. چه تر کومه پورې ته نکاح اوکړې.

② دویم دلیل دادې. چه په بچی باندې مور زیاته مهربانه وی. ځکه بچی د مور حقیقی جزء دې. ځکه چه بچی په قینچې باندې کټ کولې شی. اود مورنه جدا کولې شی. او مور د بچی په ښه طریقه پرورش کولې شی. نو مورته سپارل د بچی په حق کنبی بهتر دی.

(١) من حديث عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده عبدالله بن عمرو رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الطلاق باب ٣٥ رقم ٢٢٧٦.

دې طرف ته ابو بکر صدیق رضی اللہ عنہ اشاره کړې ده. نقل دی. چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ د ابو بکر رضی اللہ عنہ په وړاندې خپلې ښځې ام عاصم سره جگړه او کړله. چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ د خپلې ښځې نه عاصم په زور واخلي. نو حضرت عمر رضی اللہ عنہ ته حضرت صدیق رضی اللہ عنہ او فرمانیل. ای عمر رضی اللہ عنہ! دې بچی ته ستاد مصفا شهودو شکونه ددې مور توکانزې څکله زیات خوښ دی. دا واقعه د هغه وخت ده. چه حضرت عمر رضی اللہ عنہ ام عاصم رضی اللہ عنہ ته طلاق ورکړې وو. او دا واقعه د ډېرو صحابو رضی اللہ عنہم په موجودگي کښې راپېښه شوې وه. او هیڅ چا د صدیق اکبر رضی اللہ عنہ په فیصله باندې څه نکیر او نیکولو. نو دا یو قسم اجماع منعقد شوه. والله اعلم.

فَإِنْ لَمْ تَكُنْ لَهُ أُمِّيَا كَهَ دَدِي (بچی، مور نه وی **فَأُمُّ الْأُمِّ الْأُولَى** نود مور مور (نیا، زیاته حقداره ده **مِنْ الْأَوَّلَاتِ** په نسبت د پلار مور) (نیا)

تعریف اوکه د بچی مور نه وی. په دې شان چه دا مړه شوې وی. یا کوم اجنبی سړی سره نې نکاح کړې وی. نود مور مور (نیا) به د بچی زیاته حقداره وی. په نسبت د پلار مور (نیا) اگر چه د پورته درجې وی. یعنی پر نیا (د پلار، یاد مور نیا) یا ددې نه هم بره وی. **فله** دلیل دادې. چه دا ولایت میان دو طرف ته ددوی د شفقت په وجه مستفاد ده. نو کومه ښځه چه مور ته زیاته نیزدې وی. هغه به دهغه ښځه نه زیاته حقداره وی. کومه چه پلار ته نیزدې وی. او په دې حکم کښې مسلمانان او کافران ښځه دواړه برابر دی. ځکه چه دپروورش کولو حق د شفقت په وجه وی. او شفقت د دین په اختلاف سره نه مختلف کیږي.

فَإِذَا لَمْ يَكُنْ لَهُ أُمُّ الْأُمِّ نَوَكُهُ د ده د مور مور نه وی **فَأُمُّ الْأُمِّ الْأُولَى** نود پلار مور به زیاته حقداره وی **مِنْ الْأَوَّلَاتِ** (په نسبت) د خویندو

تعریف اوکه د بچی د مور مور (نیا) او پر نیا هم نه وی. نود خویندو په مقابله کښې د بچی زیاته حقداره د پلار مور (نیا) ده.

فله ځکه چه د پلار مور هم مور وی. هم دا وجه ده. چه د پلار مور ته د میان دو میراث یعنی شپږمه حصه ملاوېږي. حاصل داچه لکه څنگه د مړې په ترکه کښې د مړې مور ته شپږمه حصه ملاوېږي. په دې شرط چه د مړې د یوه زیات ورونه خویندې وی.

⑦ د پلار مور (نیا) شفقت د پیدائشی قرابت په وجه ډیر زیات دي. او دا ولایت په شفقت باندې مېنې دي. په دې وجه به هم د پلار مور د بچی دپروورش زیاته حقداره وی.

فَإِنْ لَمْ تَكُنْ جَدًّا بَيَا كَهَ دَدِي (نیا) هم نه وی **فَالْأَوَّلَاتِ الْأُولَى مِنَ الْعَمَّاتِ وَالْقَالَاتِ** نود تروربانو (یعنی د مور پلار د خویندو په نسبت) خویندې زیات مستحق دی

تعریف او که د بچی د پلار مور نه وی. نود تروربانو (یعنی د مور پلار د خویندو) په نسبت خپلې خویندې زیاتي حقدارې دی.

فله ځکه چه دوی ددې بچی د مور پلار لونړه دی. هم دا وجه ده. چه خویندې په میراث کښې مقدم دی. دا به مبسوط کښې د، کتاب النکاح،، روایت دي. په دې کښې د قرابت د نیزدیکت رعایت ساتلې شوې دي. ځکه چه خور د ترور په مقابله کښې زیاته نیزدې وی. ځکه چه خور ددې بچی د پلار لور ده. او ترور ددې بچی د نیا لور ده.

۴ قرابت وارو هېښه د لوجې مدارج

وَقَدْ عَلِمْنَا الْأُخْتَيْنِ الْأَبَ وَالْأُمَّ أَوْ كُومَه خور چه د پلار او مور دواړو طرفه وي. هغه به په نورو خویندو باندې مقدم وي **لَمْ الْأُخْتَيْنِ الْأُمَّ** بیا هغه خور زیاته حقداره ده کومه چه صرف د مور د طرفه وي. **لَمْ الْأُخْتَيْنِ الْأَبَ** بیا کومه خور چه صرف د پلار د طرفه وي

تعریف مسئله داده. چه کومې ښځې سره دوه قسمه قرابت وي. نو دا د یو قرابت والا ښځې نه زیاته حقداره ده. لکه فرماني. چه حقیقی خور یعنی چه د پلار او مور دواړو طرفه وي. هغه د نورو خویندو نه زیاته حقداره ده. چه صرف د مور یا د پلار د طرفه خور وي. یعنی پلار شریک یا مور شریکه وي په دې وجه دې ته ترجیح ورکړې شوه. بیا به مور شریکې خور ته په پلار شریکه خور باندې ترجیح ورکولې شي. ځکه چه خویندو ته د پرورش کولو حق د مور د طرفه دې. په دې وجه به مور شریکې خور ته په پلار شریکه خور باندې ترجیح ورکولې شي.

لَمْ الْعَصَاتُ الْأُولَى مِنَ الْعَصَاتِ بیا تروريانې (د مور خویندې) په نسبت د پلار د خویندو مقدم دی. **وَيُؤْتِلَنَ** بیا په تروريانې درجه په درجه راکوزيکي **كَمَا تَزَكَّتْ الْأَعْوَاتُ** لکه څنگه چه مونږ خویندې رابښته کړې **لَمْ الْعَصَاتُ يَتَزَلَنَ** گډلک بیا د مور خویندو په شان به د پلار خویندې هم رابښته کېږي.

هل اللغه ① الغلات جمع د خالته: ترور ② العلمات: جمع د هغه: تروريانې د پلار خور

تعریف بیا د مور خویندې د پلار په خویندو باندې مقدم دی. **فليله** ځکه چه د مور خور ته دمور سره قرابت حاصل دې. د پلار خور ته نه دې حاصل. او په پرورش کولو کېنې د مور قرابت ته ترجیح ورکولې شي. د پلار قرابت ته نشي ورکولې. بیا د مور خویندې دغه شان درجه په درجه حقداره دی. لکه څنگه چه مونږ خویندې بیان کړلې. یعنی د بچی د مور خور، د دې دمور حقیقی خور (چه د یومور پلار نه پیدا وي) دا زیات حقدار دی. بیا د دې بچی د مور خور چه صرف مور شریکه وي. بیا هغه چه صرف پلار شریکه وي. حاصل داچه دوه قرابت والو ته به ترجیح ورکولې شي. بیا به د مور قرابت ته د پلار په قرابت باندې ترجیح ورکولې شي. بیا دغه شان درجه په درجه د پلار خویندې دی. یعنی د پلار حقیقی خور مقدم ده. بیا د پلار مور شریکه خور، بیا د پلار، پلار شریکه خور ده.

۵ نواح په وجه د پرورش د حق سقوط

وَكُلٌّ مَن تَزَوَّجَتْ مِنْ هَؤُلَاءِ او په دې ښځو کېنې هر هغه ښځه کومې چه خپله نکاح کړې وي. سقط **حُجَّتِهَا فِي الْفُسَادَةِ** هغې حق به په خضانت کېنې ساقطېږي

تعریف مسئله داده. چه کومو ښځو ته د بچی د پرورش حق حاصل دې. په دوی کېنې که چا نکاح او کړله. نو د دې د پرورش حق به ساقط وي.

والله ① دلیل هغه حدیث دې. کوم چه وړاندې روایت شوې دې. یعنی نبی کریم ﷺ د بچی مور ته او فرمائیل. (انت لقی به مالم تدمی) ته د بچی زیاته حقداره نې. چه ترڅو ته نکاح اونکړي. ② د دې بچی د مور خاوند چه کله اجنبي سړې وي نو دې بچی ته به لږ څیز ورکوي او په وړانو سترگو به ورته گوري. (یعنی غصه به کوي) مطلب داچه دا سړې به دې بچی طرف ته کمه توجه ورکوي. نو بچی دده په پرورش کېنې ورکول، د بچی په حق کېنې د شفقت خیال نه ساتل دی.

إِلَّا الْجَدَّةُ بَغِيرَ دَنِيَا (د مور مور) نه اِذَا كَانَ زَوْجَهَا لَهَا چه كله ددي (نيا) خاوند ددي (بچی) نيکه وی

توضیح خو که ددي بچی د مور مور خپله نکاح ددي بچی د پلار پلار سره اوکرله یا ددي بچی د پلار مور خپله نکاح ددي بچی د مور پلار سره اوکرله. (نو په نکاح سره) ددي نیاگانو د پرورش حق نه ساقطیږي.

فایده ځکه چه نيکه (یعنی د پلار پلار، یاد مور پلار) ددي بچی د پلار قائم مقام دي. نو ددوی شفقت به باقی پاتې وي. هم دا حال د هغه خاوند دي. چه هغه ددي بچی، ذور رحم محرم، وی. ځکه چه د قربت قریبه په وجه شفقت باقی پاتې وي.

د بچی په غیر موجوده کسې د پرورنې حقدار

إِن لَّمْ تَكُنْ لِلصَّبِيِّ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِهِ كَه د بچی پرورش کونکي دده په خاندان کسې څوک ښځه نه وی فَاتَّصَرَفَ فِيهِ الرَّجُلُ نو دده په پرورش کسې سرو جگړه اوکرله فَأَوْلَاهُمْ هُـ أَقْرَبُ لَهُمْ نَوْبَهُ دې سرو کسې د ماشوم د تربیت دپاره د ټولو نه زیات مستحق هغه سړي دي تَعْيِينًا چه په عصبه کیدلو کسې د ټولو نه زیات نیزدي وی

توضیح صورت د مسئلې دادي. که د بچی (ماشوم) د پرورش کولو، دده په خاندان او قبيله کسې هيڅ ښځه نه وه. بیا سرو ددي بچی په پرورش کولو کسې اختلاف اوکرلو. نو په دې سرو کسې د پرورش کولو ټولو نه زیات مستحق هغه دي. چه په عصبه کیدلو کسې دي بچی ته په ټولو کسې زیات نیزدي وي. **فایده** ځکه چه د ولایت حق زیات قربت والا ته وي. اود عصبیاتو ترتیب خپل ځانې کسې معلوم شوې دي. یعنی د، میراث اود نکاح کولو د ولایت په باب کسې، او ترتیب دادي. چه اول پلار دي. بیا نيکه (د پلار پلار) بیا پرنیکم (د پلار نيکه) بیا هغه څوک دي. چه ددي نه اوچت وي. بیا حقیقی رور دي. بیا پلار شریک رور دي. بیا د حقیقی رور څوې، بیا د پلار شریک رور څوې، بیا هغه تره چه د پلار حقیقی رور وي. بیا هغه تره چه د پلار پلار شریک رور وي. او پاتې شو د تره اولاد، نو دوی په پرورش کسې هلك ورکولې شی. او په دوی کسې به ترتیب دا وي. چه اول به دهغه تره څوې مستحق وي. چه هغه ددي بچی د پلار حقیقی رور وي. بیا د هغه تره څوې، چه هغه ددي بچی د پلار پلار شریک رور وي. او جینی به د تره اولاد په پرورش کسې نشي ورکولې. ځکه چه د جینی د تره اولاد ددي غیر محرم دي.

او که د ماشومي هيڅ عصبه ولی نه وي. نو دا ماشومه به د مور شریک رور په ترتیب ورکولې شی. او که دا هم نه وي. نو دده څوې ولی دي. او که دا هم نه وي. نو ددي ماشومي ولی به هغه تره وي. چه ددي د پلار، مور شریک رور وي. او که دا هم نه وي. نو ددي ماشومي ولی به ددي حقیقی ماما وي. (یعنی ددي ماشومي د مور حقیقی رور) بیا ددي ماشومي د مور پلار شریک رور، بیا ددي ماشومي د مور مور شریک رور،

طحاوی دا خبره دي ښکاره وي. چه د غیر عصبیاتو دپاره د ولایت حق د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز دي. او چونکه مولا عتاقه اخی عصبه دي. په دي وجه که هيڅ څوک ولی نه وي. نو هلك به د مولا عتاقه په ترتیب کسې ورکولې شی. خو جینی به د هيڅ غیر محرم عصبه په تربیت کسې نشي ورکولې. لکه د تره څوې، او مولا عتاقه. ځکه چه په دي کسې د فتنې خطره ده.

او که د پوښی څو رورنه وي. نو په دوی کسې چه کوم زیات نیک عمله او متقی وي. ددي بچی د پرورش زیات حقدار دي. او که په نيکي او تقوی کسې ټول برابر وي. نو په دوی کسې چه په عمر کسې د ټولو نه لوی وي. هغه به زیات حقدار وي.

د ماشوم هک د پرورش دپاره د مور او نیا د حل موده

وَالْأُمُّ الْهَدَّةُ أَحَقُّ بِالْأَمْرِ مِمَّا رُوِيَ (د مور مور) د هک زیات حقدار دی حَتَّى بِأَكْلٍ وَحَدَّةٍ تَرْدِي بِهِ يَوْأَخِي (جدا) اوڅری وَيُكْرَبُ وَحَدَّةٍ او ځانله اوڅکی. وَيَلْبَسُ وَحَدَّةً او ځانله واغوندى وَيَسْتَلِي وَحَدَّةً او ځانله استنجا او کړی

حل اللغة ① يستنجي، استنجا، کوی

تدريج: مسئله داده. چه مور، اود مور مور (نیا) د بچی د پرورش زیاته حقداره هغه وخته پورې وی چه ترکومه وخته پورې بچی پخپله خوراک شروع کړی. او ځانله څکلي شی. او پخپله کپړې اغوستلې شی. او پخپله استنجا، کولې شی.

روایه جامع الصغیر: حضرت امام محمد علیه السلام په جامع صغیر کښې ذکر کړی دی. چه مور او نیا د هک زیات حقدار هغه وخته پورې دی. چه بچی مستغنی شی. چه دې ځانله خوراک کولې شی. ځانله څکلي شی. او ځانله کپړې اغوستلې شی. په دواړه روایتونو کښې دا فرق دی. چه په قدوری کښې استنجا ذکر ده. مستغنی کیدل ذکر نه دی. او په جامع صغیر کښې ددې په عکس ذکر دی. جاصل د دواړه روایتونو یو دی. ځکه چه پوره مستغنی کیدل هغه وخت کیږی. چه کله بچی په استنجا قدرت لرلې شی. او په استنجا باندې قدرت دادې. چه په شروع کښې پرتوگ پرانستلو باندې قدرت لری. او د فراغت نه پس په ترلو باندې قادر شی.

فیه: د استغناء ذکر کولو وجه دا ده. چه کله بچی مستغنی شی. نو دې د سرو آداب او اخلاقی زده کولو محتاج وی اود بچی په مؤدب جوړولو کښې پلار ته زیات قدرت حاصل وی. نو اوس به دې د مور د تربیت نه اوڅی. او د پلار په تربیت کښې به داخلېږی. امام ابوبکر خصاص علیه السلام د مستغنی کیدلو اندازه اووه کاله خودلی ده. ځکه ماشوم د اووه کاله په عمر کښې عام طور د مور د پرورش نه مستغنی کیږی. اودې ځانله په استنجا، کولو باندې قادر کیږی. فتوی هم په دې ده.

د ماشوم جینی د پرورش دپاره د مور او نیا د حل موده

وَيَأْتِي أُمُّهُ مِمَّا رُوِيَ (د مور مور) د جینی به پرورش کښې زیات مستحق دی. حَتَّى تَحِيضَ تَرْدِي بِهِ دې ته حیض راشی

حل اللغة ① الجارية: جینی

تدريج: امام قدوری رحمته الله فرمائی. چه جینی به د حیض راتللو وخت پورې د مور او نیا په پرورش کښې وی.

فیه: ځکه چه د پرورش نه د مستغنی کیدلو نه پس دې ته د ښځو آداب زده کولو حاجت وی. مثلاً کانتا (مالوچ داندت کول) گنډل، خوراک پخول، کپړې وښغل، او ښځه په نسبت د سرو په دې څیزونو باندې زیات قدرت لری. ځکه که جینی د پلار حواله شوه. نو د سرو د مخلوط اوسیدلو په وجه سره به ددې شرم اوجیا کمه شی. حالانکه حیاء د ښځو دپاره زینت دی. اود بالغ کیدلو نه پس، ددې د نکاح په ذریعه د محسنه کولو، اود زنا نه د حفاظت کولو ضرورت دی. او پلار ته په دې کار باندې زیات قدرت حاصل دی. اودې کار طرف ته زیاته راهنمایی حاصل ده. په دې وجه د بالغ کیدلو نه پس د جینی زیات حقدار پلار دی.

روایه من محمد: د امام محمد علیه السلام نه روایت کړې دي. چه جینی هر کله د شهوت حد ته

اورس. نیلزارته به حواله کولبی شی. (۱)

فهرست «خکه چه اوس ددی حفاظت ضرورت دی. اود شهوت په حد کنیسی د فلهاز اختلاف دی. د بعضو مذهب دادی. چه پوولس کاله عمر د شهوت دی. او فلیه ابوالمیثقیله فرمائی. چه نه کاله عمر د شهوت حد دی. او یوقول د شپه کالو په باره کنیسی دی. او یو د اووه کاله. او یو د اته کالو په باره کنیسی دی. والله اعلم

د صغیر د هاره د مور او نیاگانو نه علاوه د نورو خلکو سره د اوسیدلو موده

وَمَنْ يَوْمَ الْأَوَّلِ الْخَدَّيْ أَحَدٌ بِالْمَنَافَةِ أَوْ مَوْرٍ أَوْ نِيَا (د مورمون نه علاوه (باقی ینځی) د صغیره جینی په پرورش کنیسی دې حده پورې حد. اری دی حَتَّى تَكُنْ هَذَا الْخَدَّيْ چه جینی د سرو د خواش قابله شی

تدوین «شیخ قدوری رحمه فرمائی. چه صغیره د مور او نیاگانو نه علاوه، نورو ښخوسره د شهوت د حده پورې ساتلی شی.

روایه جامع الصغیر «امام محمد رحمه په جامع صغیر کنیسی فرمانیلی دی. چه صغیره به د مور او نیاگانو نه علاوه نورو خلکو سره دومره مودې پورې ساتلی شی. چه دا صغیره دچا د مدد محتاجه پاتې نشی. یعنی خانله خوراک کولې شی. او خانله اغوستلې شی.

فهرست «خکه چه صغیره اگر چه د ښځو د آدابو زده کولو محتاج ده. خو په آدابو خورولو کنیسی د صغیره نه یو قسم خدمت هم اخستلې شی. اود مور او نیاگانو نه علاوه نورو خلکو ته شرعاً د خدمت اخستلو حق نشته هم دا وجه ده. چه جینی د خدمت د پاره په اجرت باندې ورکول ممنوع دی. نوکه د شهوت حد ته د رسیدلو نه پس د مور او نیاگانو نه علاوه (بل چا) سره پرېخودلې شو. نو په دې سره به مقصود (آداب زده کول) نه حاصلېږی.

د ښځې او ام ولد آزادیدلو نه پس په بچی ددوی د پرورنې موده

وَالْأَمَةُ إِذَا اشْتَبَاهَا مَوْلَاهَا وَنَخَعَهُ جِهَ كَلَهُ دَدَي مَوْلَا آزاده کرله وَأَمَّا الْوَلَدُ إِذَا اشْتَبَهَتْ أُمُّهُ وَنَخَعَهُ جِهَ كَلَهُ آزاده کرې شوه **فهرست** فِي الْوَلَدِ كَالْفَرْقِ نودوی د بچی په حق کنیسی د آزادي ښځې پشان دی

تدوین «مسئله داده. که ونځه ددې مولا آزاده کرله. او هر کله چه ام ولد آزاده کرې شوه. نود بچی په پرورش کنیسی ددې حق هم د آزادي ښځې پشان دی. ددې صورت دادی. چه مولا د خپلې ونځې یو سړی سره نکاح او کرله. دهغه نه ئې بچی پیدا شو. بیا مولا دا آزاده کرله. نو ددې بچی د پرورش حقداره به هم دا مور وی.

فهرست «دلیل دادی. چه د پرورش کولو د حق ثابتولو په وخت دا دواړه آزاد دی. نود خپل مولا په مقابلې کنیسی به دا دواړه د بچی د پرورش زیات حقدار وی. اود آزادیدلو نه وړاندې د ونځې اود ام ولد د پاره د بچی په پرورش کنیسی هیڅ حق نشته. خکه چه دا دواړه د مولا په خدمت کنیسی د مشغولیدلو په وجه د بچی د پرورش کولو نه عاجزه دی. د امام شافعی او امام احمد رحمه هم دا قول دی.

وَأَمَّا لِلْأَمَةِ وَالْوَلَدِ قَبْلَ الْحَقِّ حَقٌّ فِي الْوَلَدِ اود آزادیدو نه وړاندې د ښځې او ام ولد دواړو د بچی

(۱) القول الرابع هو قول محمد بن علي بن فضال (١٨٨٤) والبحر الرائق (١٧٠٤) ورواها (١٩٩٢)

وسن الحلق (٤٩٣) وجمع الأمر (٤٩٠١) والمدينة (٥٤٣١) للأمن القول الرابع (٣٨٠١) -

پرورش کنې هيڅ حق نشته

تقریباً نفس مسئله آسانه ده

فصله دليل دادې چه د پرورش کولو د حق ثابتولو په وخت دا دواړه آزاد دي. نو د خپل مولا په مقابل کې به دا دواړه د بچي د پرورش زيات حقدار وي. اود آزاديدلو نه وړاندې د وينځي اود ام ولد د پاره د بچي په پرورش کېنې هيڅ حق نشته. ځکه چه دا دواړه د مولا په خدمت کېنې د مشغوليدلو په وجه د بچي د پرورش کولو نه عاجزه دي. د امام شافعي او امام احمد **هنا هم** دا قول دي.

د ذميه هتايه ښځې خپل مسلمان بچي د پرورش حق

وَالْزَّوْجَةُ أَحَقُّ بِوَلَدِهَا الْمُسْلِمِ او ذميه ښځه د خپل مسلمان بچي زياته حقداره ده **قَالَ مَرْثُيْلُ الْأَذْيَانُ** تر هغه وخته پورې چه بچي د پيژني **أَوْ تَحْتَ أَنْ يَأْكُلَ الْكَلَرُ** يا دا پره نه وي چه دا به کفر سره مينه او کړي

تقریباً مسئله که يو مسلمان سړی د يوې ذميه کتاييه ښځې سره نکاح او کړله بيا ددې نه بچي پيدا شو. نو دا بچي به د **(غیرالأبوين)** د تابع وي. يعنی د مسلمان پلار تابع به وي. او مسلمان به وي. خوددې بچي د پرورش کولو زيات مستحق به ددې ذميه مور وي. خودا استحقاق به د ذميه دپاره ترهغه وخته پورې وي چه ترکومه وخته پورې په ده کېنې د دين سمجه (پوهه) نه وي. اود بچي په کفر باندې د متاثره کيدلو پيره نه وي. او هرکله چه بچي په دين او مذهب باندې پوهه شي. يا د بچي په کفر سره د متاثره کيدلو خطره وي. نو په داسې حالت کېنې به د بچي د پرورش کولو مستحق ذميه ښځه نه وي.

فصله دليل دادې چه ددې حالت نه وړاندې بچي د ذميه په سپارلو کېنې په ده باندې شفقت دي او ددې حالت نه پس د ضرر احتمال دي په دې وجه چه کله بچي په دين باندې پوهه شي. نو دا به د ذميه نه اخستلې شي. او مسلمان پلار ته به ورکولې شي.

د مطلقه ښځې دپاره د خپل بچي د ښار نه د وستانو اختيار

وَإِذَا رَأَتْ الْمُطَلَّقة که مطلقه ښځې او غوښتل **أَنْ تَخْرُجَ بِوَلَدِهَا مِنْ الْبُيُوتِ** چه خپل بچي ددې ښار نه بهر بوځي **فَلَيْسَ لَهَا ذَلِكَ** نو دې ته دا اختيار نشته.

تقریباً مسئله داده. چه د عدت پوره کيدلو نه پس که مطلقه ښځه او غواړي. چه خپل بچي ددې ښار نه بهر بوځي. نو دې ته دا اختيار نشته.

فصله ځکه چه په داسې کولو کېنې پلار ته د خپل بچي په جدايې کېنې تکليف وي.

إِلَّا أَنْ تَخْرُجَ إِلَى وَلَدِهَا الْبَتَّة دا خپل وطن ته بوتلې شي **وَلَدَهَا الْبَتَّة** او حال دا چه خاوند دې ښځې سره هم په دغه مقام کېنې نکاح کړي وي

تقریباً څوکه دا بچي خپل وطن ته بوتل او غواړي. په داسې حال کېنې چه خاوند دې ښځې سره هم په دې مقام کېنې نکاح کړي وي. نو ښځې ته ددې اختيار نشته. (چه هلته کېنې نې بوځي)

فصله دليل دادې. چه د ښځې په وطن کېنې نکاح کولو سره عرفاً او شرعاً هلته کېنې قيام کول په خپل ځان باندې لازم کړي وو. عرفاً ځکه چه خاوند عاده په هغه ښار کېنې قيام کوي. په کوم ښار کېنې چه

نکاح او کړی. او شرعاً څکه چه نبی کریم ﷺ فرمایلی دی. (من تأهل ببلده فهو منهم) (یعنی کوم سړی چه په کوم ښار کېښي نکاح او کړله. نو دې هم د هغوی څڼې دي. او ابن ابی شیبې رحمه الله په خپل مصنف کېښي د حضرت عثمان رضی الله عنه نه روایت نقل کړي دي. چه دوی په منی کېښي پوره څلور رکعتونه مونځ او کړو. بیا ئې او فرمائیل. قال رسول الله ﷺ من تأهل لی ببلده فهو من أهلها یصلی بصلاته المقیم وانی تأملت منذ قدمت مکه) یعنی رسول الله ﷺ فرمایلی دی. چه کوم کس په کوم ښار کېښي نکاح او کړله. نو دې هم هغه ښار والو کېښي شمارلې شی. چه دې د مقیم مونځ او کړی. اوزه چه کوم وخت مکې ته داخل شوم. نو ما یوې ښځې سره نکاح او کړله. او په یو روایت کېښي دی. (سمعت رسول الله ﷺ یقول من تأهل لی ببلده یصلی بصلاته المقیم) څکه چه په دې کېښي د بچی په حق کېښي بهتری ده. چه دې د ښار د خلقو اخلاق زده کړی. او په دې کېښي د پلار په حق کېښي هم څه ضرر نشته. او که ددې په عکس د ښار نه بهر کلي ته بوتلل او غواړی. نو د بچی په حق کېښي ضرر دي. څکه چه د باندې پچیانو اخلاق به زده کړی. نو ښځې ته د داسې کولو اختیار نشته.

د مور پلار اود نیا او نیکه د نفقه احکام

وَعَلَى الرَّجُلِ بِه سَرَى باندې واجب دی أَنْ يَنْفِقَ عَلَى أَهْلِهِ وَأَجَدَائِهِ وَجَدَّاتِهِ چه خپل مورپلار، نیکونو او نیاگانو ته نفقه ورکړی إِذَا كَانُوا أَفْقَاءً که دوی محتاج وی وَأَنْ عَالَئَهُمْ فِي دِينِهِ اگرچه په دین کېښي ددوی مخالف وی

توضیح: د اولاد نفقه نه د فارغ کیدلو نه پس په دې تفصیل کېښي د مورپلار، اود پلار د طرفه) د نیا نیکه، نفقه ده. کله چه دوی محتاجه وی. اگرچه په دین کېښي دده نه مخالف وی.

دلیل وجوب نفقه الابوين: د مورپلار په نفقه کېښي دلیل د الله تعالی قول (وَأَنْ جَاهِدَكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبَهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَأَلَيْهِمْ سَبِيلٌ مِّنْ أَكَابَ إِلَيَّ) دي. یعنی که دوی دواړه په تا باندې ددې خبرې زور راوړی. چه ماسره داسې څیز شريك جوړ کړه. چه دهغې تاسره څه دلیل نه وی. نو ددوی خبره مه منه. او په دنیا کېښي ددوی سره ښه وخت تیره وه. اود هغه کس په لاره روان اوسه. څوک چه ما طرف ته رجوع کوی. (سوره لقمان) دا آیت د سعد بن ابی وقاص په باره کېښي نازل شوې دي. دا پخپله مسلمان شوې وو. او دده مور جميله کافره وه. او د سعد د اسلام راوړلو په وجه خوراک ځکاک هم پرېخوډی وو. نو حضرت سعد رضی الله عنه د نبی کریم ﷺ په خدمت کېښي حاضر شو. نو دا آیت نازل شو. ددې حاصل دادې. چه د دین په معامله کېښي ددوی اطاعت مه کوه. البته په دنیاوی معاملاتو کېښي ددوی سره په معروف طریق (رواج مطابق) چلېږه. په معروف طریق اوسیدل دا نه دی. چه په خپله خو د الله تعالی په نعمتونو کېښي عیش (مزې) کوی. او مورپلار پرېږدی. چه دوی د اولگې مره شی. ددې آیت نه ښکاره شوه. که مورپلار محتاج وی. نو په ځوی باندې ددوی نفقه واجب ده. اگرچه په دین کېښي د دواړو اختلاف ولې نه وی.

ملفوظه: یاد ساتی: چه د آیت (وَصَاحِبَهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا) مصداق غیر حریبی مورپلار دی. او که مورپلار حریبی وی. نو ددې تفصیل روستو راروان دي

دلیل وجوب نفقه الاجده والجدات در موریلار نه علاوه (د پلار د طرفه) نیا نیکه دپاره د نفقه دوجوب دلیل دادی. چه دوی هم د پلارانو او میاندوختی دی. هم دا وجه ده. که پلار نه وی. نو نیکه دده قائم مقام وی. دویم دلیل دادی. چه نیا اونیکه هم د سری د ژوندی اوسیدلو سبب دی. نو هم په دې سری باندي د خپل ژوند استحقاق لری. لکه څنگه چه په موریلار کښي دی.

طریقه الفکر د محتاجه کیدلو شرط نې په دې وجه لگولې دې. چه پلار که مالداره وی. نو دده نفقه په خپل مال کښي واجبیدل غوره دی. په نسبت سره دغیر په مال کښي د واجبیدلو نه نسی کریم

فرمانیلې دی. (کل من کدیمینک وعروق جنک) یعنی د خپل لاس اود وینې خولې په محنت سره خوره. وجه عدم الفرق فی اختلاف الدین او پاتې شو د دین اختلاف، نو دا د نفقه واجبیدلو نه مانع نه جوړیږي. دلیل آیت (وَصَاحِبُهُمَا مِنَ الدِّينِ مَعْرُوفًا) دې. دا آیت دلالت کوي. چه موریلار که مؤمن وی. او که کافر وی. دوی سره د اعتدال سلوک کوئ. امام مالک او امام شافعی څخه هم ددې قائل دی.

په دیني اختلاف سره د نفقه عدم وجوب

وَلَا يُجِبُ النَّفَقَةَ مِمَّا اخْتَلَفَ فِيهِ الدِّينُ او په دیني اختلاف سره دچا نفقه نه واجبیږي
إِلَّا لِلزَّوْجَةِ وَالْأَبْوَنِ وَالْأُجْدَادِ وَالْجَدَّاتِ وَالْوَلَدِ وَالْوَلَدِ سوا د ښځې نه. اود موریلار، نیکنو، نیاگانو، او خامن، او نمسو نه،

توضیح مسئله داده. چه د دیني اختلاف په موجودگي کښي د هیڅ چا نفقه نه واجبیږي. سوا د ښځې، د موریلار، او (د پلار د طرفه) د نیا نیکه، اود خوی اود نمسی.

دلیل وجوب النفقه للزوج د دیني اختلاف باوجود د ښځې نفقه ددې په خاوند باندي په دې وجه واجب ده. چه د ښځې دپاره نفقه د نکاح د عقد په وجه واجبیږي. ځکه چه ښځې خپل خان د خاوند مقصودی حق یعنی د وطنی وغیره دپاره محبوس ساتلې دې. او په دې کښي د زوجینو دیني اعتبار سره د متحد کیدلو هیڅ دخل نشته.

دلیل وجوب فیر الزوجه من المذکورین د ښځې نه علاوه د باقی خلقو نفقه په دې وجه لازم ده. چه جزمیت ثابت دې. د ولد جزء کیدل خو ښکاره دی. او ددې نه علاوه د موریلار، او نیا نیکنو وغیره (جزمیت) ځکه دې. چه دوی ته د اولاد رشته شامل ده. بهر حال په دې ټولو کښي د جزمیت معنی موجود ده. اود سری جزء دده د ذات په حکم کښي وی. نو لکه څنگه چه سری دخپل ذات نفقه د خپل کفر په وجه نه منع کوي. نوهم دغه شان دچا سره چه دده دجزمیت علاقه وی. دهغوی نفقه هم نشی بندولی.

صورة الاستثناء که دوی محتاج وی. نو ددوی نفقه به واجب وی اگر چه دې خلقو امان اخستی وی. او په داراسلام کښي داخل شوي وی. ځکه چه څوک مونږ سره د دین په باره کښي جنګ کوي. که هر څوک وی. مونږ ددوی سره د احسان کولو نه منع شوي یو. ارشاد دې. (لَا يَنْفِقُكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ كَفَرُوا تَوَلَّوْكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخَوِّجْكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ أَنْ تَبْغَوْهُمْ تَقِيُوا إِلَهُكُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ) **أَمَّا يَنْفِقُكُمْ اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ كَفَرُوا تَوَلَّوْكُمْ فِي الدِّينِ** وَأَخْرَجَكُمْ عَنْ دِيَارِكُمْ وَظَهَرُوا عَلَیْكُمْ أَعْرَاجَكُمْ أَنْ تَوَلَّوْهُمْ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ) د آیت ترجمه په رومین مسئله کښي تیره شوې ده. هلته کښي نې اوگورئ. حاصل داچه ددې خلقو نفقه که کافر وی. نو په مسلمان به هغه وخت واجب وی. چه دا خلق په داراسلام کښي مطیع وی. کنس واجب نه ده.

په غریب موریلار باندي د مالداره اولاد نفقه

وَلَا يُشَارِكُ الْوَلَدُ فِي نَفَقَةِ أَبَوَيْهِ أَحَدٌ اود موریلار په نفقه کښي به خوی سره هیڅ څوک نه شریکيږي

توضیح مسئله داده. که موریلار غریبانان وی. او ددوی بجای مالداره وی. نوددوی نفقه به خاصر هم په ده باندې واجب وی. ده سره به په نفقه ورکولو کښې بل څوک شریک نه وی.

هالاکه ۱ ځکه چه موریلار د بجې په مال کښې د حدیث (أنت و مالک لأهلك) په وجه تاویل کولې شی. اود غیر په مال کښې تاویل نشی کولې. نو دا دواړه به دخپل ځوی د مال په وجه مالداره شمارلې شی. اود مالدار نفقه په غیر باندې واجب نه وی. نو ددوی دواړو په نفقه کښې به غیر ولد شریک نه وی.

۲ دویم دلیل دادې. چه نفقه یوه عطیه ده. چه دا د قرابت په وجه واجبیږی. نو څوک چه موریلار ته زیات نيزدې وی. هم دې به د نفقه ورکولو زیات مستحق وی. او چونکه بجې خپل موریلار ته زیات نيزدې وی. په نسبت سره د نورو خلقو. په دې وجه به د موریلار نفقه صرف هم په ده باندې واجب وی.

توضیة الذکور والاناث د موریلار په نفقه کښې جینی. او هلك دواړه برابر دی. دا حکم د ظاهر الروایه دی. او هم دا صحیح ده. تردې که پلار محتاج وی. او دده یو هلك او یوه جینی (یعنی لور او ځوی) مالداره وی. نو په دې دواړو باندې به نفقه نیمه نیمه (براب) واجب وی. ځکه چه د نفقه د وجوب سبب، یعنی ولادت دواړو ته پوهان (براب) شامل دې. ددې په خلاف که د یو محتاج سړی یو رور او خور مالداره وی. نو په دوی به دده نفقه اتلاًماً واجب وی. یعنی په درې حصو کښې به دوه حصې په رور باندې او یوه حصه به په خور باندې واجب وی. لکه څنگه چه په میراث کښې په دریو حصو کښې دوه حصې رور ته او یوه حصه خور ته ملاوېږی. ځکه چه په دې صورت کښې د نفقه د وجوب سبب میراث دې.

د ذی رحم محرم دواړه د نفقه وجوب

وَالنَّفَقَةُ وَاجِبَةٌ لِكُلِّ ذِي رَحْمٍ قَرِيبٍ مِنْهُ أَوْ نَفَقَةٍ د هر ذی رحم محرم دواړه واجبیږی إِذَا كَانَ صَفِيرًا فَقِيرًا چه دوی صغیر محتاج وی أَوْ كَانَتْ امْرَأَةً بِالنَّفَقَةِ فَقِيرَةً یا ښځه بالغه محتاجه وی. أَوْ كَانَ ذَكَرًا فَقِيرًا رَضًا یا سړی محتاج شل أَوْ أَعْمَى فَقِيرًا یا روند او فقیر وی

توضیح مسئله داده. چه ذی رحم محرم که نا بالغه محتاج وی. یا ښځه بالغه محتاجه وی. یا سړی بالغ محتاج، گولشل یا روند وی. نو ددوی دواړه نفقه واجبیږی. ذی رحم محرم هغه دې. چه دده سره ، ، علی التایید، نکاح حرام وی. اود ذی رحم محرم قید په دې وجه لگولې شوې دې. که رحم اوموندې شی. او محرم اونه موندې شی. لکه د تره ځوی، یا محرم وی. او رحم نه وی. لکه رضاعی رور یا خور. یا رحم او محرم دواړه اوموندې شی. خود قرابت نه بغیر وی. لکه د تره ځوی، چه رضاعی رور هم وی. نو ددوی دواړه به نفقه واجب نه وی. بهر حال ذی رحم محرم که نابالغه محتاج وی. یا ښځه بالغه محتاجه وی. یا سړی بالغ محتاج، شل یا روند وی.

هالاکه ۱ ددوی دواړه د نفقه د وجوب دلیل دادې. چه احسان کول په قرابت قریبه کښې واجبیږی. او په قرابت بعیده کښې نه واجبیږی. الله تعالی فرمائی. (وَعَلَى الْوَارِثِ مِنْ ذَلِكَ) یعنی په وارث باندې ددې مثل واجبیږی. اود عبدالله بن مسعود رهی الله علیه په قرات کښې دی. (وعلى الوارث ذی الرحم المحرم مثل ذالك) یعنی ، ، په هر داسې وارث باندې چه دده رشته دانسی حرام شوي وی. ددې مثل واجب دې. ، او په قرابت قریبه او بعیده کښې فاصل دادې. که ذی رحم محرم وی. نو قرابت قریبه دې. او که دا نه وی. نو قرابت بعیده دې.

قوله وجوه الاطوار المذكورة د نفقه د وجوب دپاره محتاج کیدل ضروری دی. یعنی د نفقه د وجوب دپاره محتاج کیدل شرط دی. او نابالغ کیدل، یا ښځه کیدل، یا گوهشل کیدل یا نابینا (روند) کیدل، د محتاج کیدلو دلیل دي. ځکه چه په دې صورتونو کېنې د کمانې (مزدورۍ) نه عاجزه کیدل متحقق کېږي. ځکه چه کوم کس مزدوری کولې شی. هغه د خپلې مزدورۍ په وجه محتاجه نشي کیدلې. بلکه غنی وي.

وجه الفرق بين الابوين والمعالم ددې په خلاف موريلار دي. که دوی مزدوری کولې شی. بيا هم ددوی نفقه په اولاد باندې واجب وي. دليل دادې. چه په مزدوری کولو سره به په موريلار نه مشقت (تکليف) رسيږي. حالانکه اولاد ته حکم ورکړې شوې دي. چه د موريلار نه ضرر لرې کړي. نو که موريلار ته د مزدورۍ طاقت هم وي. نو بيا هم ددوی نفقه په اولاد باندې واجب ده.

د ميراث په مقدار د نفقه وجوب

وَيَجِبُ ذَلِكَ عَلَى مِقْدَارِ الْوَرِاثَةِ چه نفقه به د ميراث په مقدار واجب وي

تفسير مسئله: نفقه د ميراث په مقدار واجبيږي. یعنی خومره قدرې چه ميراث ملاويږي. هم دومره قدرې به په ده باندې نفقه واجب وي. اود نفقه په دې مقدار باندې به دې مجبوره کولې شی.

والله ① دليل دادې. چه په آيت **«وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ»** کېنې وارث ته صراحت کول په دې خبره باندې خبرداري دي. چه په نفقه کېنې د ميراث د مقدار معتبر دي.

② د حاصلاتو په اندازه سړي تاوان برداشت کوي. یعنی خومره قدرې چه ده ته ميراث ملاويږي. هم په دې حساب سره به بالفعل مورث ته نفقه ورکوي. او پاتې شو دده مجبوره کول، نو دا ځکه دی. چه کوم حق په ده باندې واجب دي. چه هغه ادا کړي.

د بالغي جينې اود تل هک دپاره د نفقه مقدار

وَيَجِبُ نَفَقَةُ الْإِثْنَةِ وَالْإِثْنِ الْأَمِينِ عَلَى أَبَوَيْهِ إِلَّا تَجِدَ بِالْفَقْرِ جِنِينَ او شل هک نفقه به په موريلار باندې درې حصې کولې شی **عَلَى الْأَبِ الثَّلَاثَاتِ** دوه حصې په پلار باندې **وَعَلَى الْأُمِّ الثَّلَاثُ** او يوه حصه به په مور باندې واجب وي.

تفسير مسئله: د بالغي جينې نفقه، اود بالغ شل هک نفقه به ددوی په موريلار باندې درې حصې کولې شی. دوه حصې به پلار باندې او يوه حصه به په مور باندې واجب وي.

فيله دليل دادې. که پلار د خپل خوی ياد لور وارث شی. نو ده ته هم په دې حساب سره ميراث ملاويږي. نو په دې به نفقه هم ددې مقدار مطابق واجبيږي.

مصنف د هدايه **فراييلي** دی. چه د قدوري دا ذکر کول، د امام خصاص اود حسن **روايت** دي. امام شافعي **مکلف** هم ددې قائل دي.

د دين د اختلاف په وجه د ميراث بطلان او نفقه

فَلَا يَجِبُ لِنَفَقَتِهِمْ مَعَ اخْتِلَافِ الدِّينِ اود دوزم محارمو نفقه په ديني اختلاف سره نه واجبيږي

تفسير ددې باوجود که په دين کېنې اختلاف وي. نو نفقه به واجب نه وي. **فيله** ځکه چه د دين د اختلاف په صورت کېنې د ميراث لياقت باطل دي. حالانکه د نفقه د وجوب دپاره ددې اعتبار ضروري دي.

۹ محتاج باندې د نفقه عدم وجوب

وَلَا تُجِبُ عَلَى الْفَقِيرِ او نفقه په محتاج باندې نه واجبېږي

تفريع > مسئله داده، چه دا نفقه په محتاج باندې نه واجبېږي.
هليله > دليل دادي، چه نفقه د صله رحمې په طور باندې واجبېږي. حالتيكه محتاجه پخپله ددې مستحق دي. چه بل څوك په ده باندې احسان او كړي. نو په ده به نفقه څنگه واجبولې شي.
د غائب خوي په مال كې د مور پلار نفقه

وَإِذَا كَانَ لِلزَّوْجِ الْغَائِبِ مَالٌ او كه دغائب خوي سره مال دې قُضِيَ عَلَيْهِ بِنَفَقَةِ زَوْجَتِهِ نو په دې مال كې به د مور پلار د نفقي حكم وركولې شي

تفريع > صورت د مسئلې او دليل دواړه ښكاره دي.

د خپل غائب خوي سامان خرڅول

وَإِذَا بَاعَ أَبُوهُ مَتَاعَهُ فِي نَفَقَتِهِ او كه پلار د خپل غائب خوي سامان پخپله، نفقه كېښي خرڅ كړو جَاوَزَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى. نو د امام ابوحنيفه رحمته الله تعالى په نيز جائز دي **وَإِنْ بَاعَ الْعَقَارَ** كه پلار دده زمكه خرڅه كړي **لَمْ يَجُزْ** نوجائز نه ده

تفريع > مسئله داده، چه د امام ابوحنيفه رحمته الله تعالى په نيز پلار له د خپل غائب خوي سامان په خپله نفقه كېښي خرڅول جائز دي. او دا حكم استحسانې دي. او كه پلار د خپل غائب خوي زمكه يا كور (جائيداد غير منقوله) خرڅ كړلو. نو جائز نه دي.

هليله > د امام ابوحنيفه رحمته الله تعالى دليل دادي، چه پلار ته د غائب خوي په مال كېښي دحفاظت ولايت حاصل دي. لكه چه د حفاظت په خاطر وصي ته دا ولايت حاصل دي. چه د غائب بالغ وارث سامان خرڅ كړي. نو هر لكه چه وصي ته اختيار حاصل دي. نو پلار ته به په درجه اولي حاصل وي. ځكه چه د پلار شفقت زيات دي. او، مال متقوم، خرڅول د حفاظت د اقسامو څخې دي. او په غير منقوله مال كېښي دا خبره نشته. ځكه چه دا پخپله محفوظ وي. او د پلار نه علاوه نورو قرايندارو (رشته دارو) ته دا اختيار نشته. ځكه چه دوي ته هيڅ قسمه ولايت حاصل نه دي. نه دوي ته دده په ماشوموالي كېښي د تصرف اختيار وو. او نه د بالغ كيدلو نه پس د حفاظت ولايت شته.

ملك الصاحبين > د صاحبينو مقتضى په نيز جائيداد منقوله او غير منقوله هيڅ څه خرڅول جائز نه دي. او قياس هم دادي.

دليلها > دليل دادي، چه پلار ته په دې باندې ولايت نشته. ځكه چه د بالغ كيدلو په وجه په ده باندې ولايت منقطع شوې دي. په دې وجه كه څوې حاضر وي. نو پلار ته دخپل خوي مال خرڅولو اختيار نشته. او د نفقه نه علاوه ئې د بل هيڅ قرضه دپاره نشي خرڅولې. او هم دغه شان نور جائيداد په نفقه كېښي نشي خرڅولې.

د غائب خوي د مال نه خپله نفقه اخلل

وَإِنْ كَانَ لِلزَّوْجِ الْغَائِبِ مَالٌ فِي بَيْتِ زَوْجَتِهِ او كه د غائب خوي مال دده د مور پلار په قبضه كېښي دې **وَأَلْفَقَائِمَتُهُ** او مور پلار ددې نه نفقه واخستله **لَمْ يَحْتَمِلْ** نو ضامن به نه وي

تفريع > مسئله داده، كه خوي په سفر لارلو. او دده مال د مور پلار په قبضه كېښي وي. او محتاج مور پلار ددې نه خپله نفقه واخستله. نو دوي به ضامن نه وي.

فهرست دلیل دادی چه دوی دوارو خپل حق حاصل کړلو څکه چه د قاضی د حکم نه وړاندې ددوی نفقه واجب ده. لکه چه وړاندې د (ولا یقضی بالنفقة فی مال الغائب الا لهولام) په تشریح کښې بیان شو. او دوی دوارو د خپل حق د جنس څنې اخستی دي. په دې وجه به هم ضامن نه وی.

د غائب د مال نه د نفقه موریلار له نفقه ورهول

فَإِنْ كَانَ لَهُ مَالٌ فِي بَيْتِ أَجْنَبِيٍّ او که د غائب خوی مال د یو اجنبی کس په قبضه کښې وی **فَلْيُقْضَ عَلَيْهِ بِمِثْرِ ذَلِكَ الْقَاضِي** ده دده په موریلار باندې د قاضی د حکم نه بغیر خرج کړو **فَهِوَ** نو دې به ضامن وی

تفصیل مسئله داده. چه خوي غائب وی. او دده مال د یو اجنبی کس په قبضه کښې وی. اوده دده موریلار ته د قاضی د اجازت نه بغیر ددې نه نفقه ورکړله. نو دا اجنبی کس به ضامن وی.

فهرست دلیل دادی. چه دې اجنبی کس د غیر په مال کښې د ولایت نه بغیر تصرف کړې دي. څکه چه دې صرف د حفاظت نائب دي. بل څه اختیار ده ته نشته.

د تېر شوي وخت د نفقه سقوط

وَإِن قَاضِيَ الْقَاضِي لِمَوْلَى وَالْوَالِدَيْنِ وَذَوِي الْأَرْحَامِ بِالنَّفَقَةِ او کله چه قاضی د خوی دپاره، اود موریلار دپاره، اود ذوی الارحام دپاره د نفقې حکم ورکړو **فَقَبَضَتْ مُدَّةً** بیا یوه موده تیره شوه **سَقَطَتْ** نو ددې مودې نفقه ساقط شوه.

تفصیل مسئله داده. چه هرکله قاضی په یوسړې باندې دده د بچو، د موریلار، اود نورو قربایت دارو نفقه مقرر کړله. بیا د نفقه ورکولو نه بغیر څه موده تیره شوه. نو ددې مودې نفقه به ساقط وی. امام شافعی او امام احمد **رحمهما** هم ددې قائل دی.

فهرست دلیل دادی. چه ددې خلقو نفقه د ضرورت پوره کولو دپاره واجبېږي. تردې که دا خلق مالداره وونو. ددوی دپاره به نه واجب کیدلې. اود دومره مودې تیریدلو سره ددې مودې کفایت شوې دي. په دې وجه ددې مودې نفقه ساقطېږي.

إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ لَهُمُ الْقَاضِي فِي الْإِسْتِئْذَانِ عَلَيْهِ مگر دا چه قاضی په ده باندې د قرضه اخستلو حکم ورکړی

تفصیل امام قدوری **رحمهما** فرماني. که قاضی د غائب سړی په ذمه باندې د قرض اخستلو حکم کړې وی. نو د مودې په تیریدلو سره به ددوی نفقه نه ساقطېږي.

فهرست دلیل دادی. چه قاضی ته ولایت عامه حاصل دي. نو د قاضی حکم ورکول داسې شو. لکه چه غائب سړی په خپله اجازت ورکړې وی. چه زما په ذمه قرض اخله. نو دا قرض پخپله دده په ذمه شو. نو د مودې په تیریدلو سره به نه ساقطېږي.

د غلام او وینځي نفقه

وَقَضَى الْمَوْلَى: په مولا واجب دی. **أَنْ يُنْفِقَ عَلَى عِيَالِهِ وَأَمَتِهِ** چه خپلې وینځې او غلام ته نفقه ورکړی

تفصیل په دې فصل کښې د مملوک او غیر مملوک حیواناتو وغیره دنفقه حکم دي.

مسئله داده. په آقا باندې واجب ده. چه دې خپل غلام او وینځې ته نفقه ورکړي.

هليله «خكه چه نبی كريم ﷺ د مملوكو (غلامانی) په حق كېنې فرمايېلى دى. **لَا هُمْ اَعْلَانُكُمْ جَعَلَهُمُ اللَّهُ تَعَالَى** تحت ايديكم اعطيهن مائة الف درهم و لا تعلموا عباد الله» ^(۱) يعنى . . . دا خلق ستاسو روڼه دى. الله تعالى دوى تاسو ته د لاس لاتدي (په قبضه كېنې) دركړى دى. نو څه چه پخپله خوړئ. د هغې نه په دوى هم خوراك كوي. اوڅه چه تاسو اغوندي. د هغې نه دوى ته هم اغوندي. اود الله تعالى بنده گانو ته تكليف مه وركوي. . . ددې حديث نه معلومه شوه. چه په آقا باندې دده د غلام نفقه او كسوه (لباس) واجب دي. خو په حديث كېنې د خوراك اولباس جنس مراد دي. يعنى دوى ته نفقه وركوي. او كپړه وركوي. دا مراد نه دي. چه څنگه تاسو خوړئ. هم هغه شان دوى باندې هم خوړئ. او چه څنگه تاسو اغوندي. هم هغه شان دوى ته هم اغوندي. نوكه مولا خپل غلام ته سوچه كپړه وركړله. او پخپله ددې نه ښه اغوندي. نو صحيح ده.

لَا اَنْ اَمْتَلَكُمْ مِنْ ذَلِكَ نو كه مولا د نفقه وركولو نه منع شو **وَكَانَ هُمَا كَسْبًا** او غلام او وينځي ته د گټلو صلاحيت شته **اَكْسَبَا** نو مزدورى دې كوي **وَالْفَقَامَهُ** او د هغې نه دې خوړي

فهرج «بيا كه مولا دوى ته د نفقه وركولونه انكار او كړلو. نو كه وينځه او غلام د مزدورۍ صلاحيت لرلې شي. نو مزدورى به كوي. او خپله گزاره به كوي.

هليله «خكه چه په دې كېنې دواړه طرف ته رعايت دي. د مملوك (غلام) رعايت خو دا دي. چه كه مزدورى كوي. او خوړي. نو ژوندي به وي. اود مولا رعايت دادې. چه دده ملك به باقى پاتې وي. چه كله غواړي. خرڅ به نې كړي.

وَإِنْ لَمْ يَكُنْ هُمَا كَسْبًا اوكه په دې دواړو كېنې د گټې كولو لياقت نه وي **أَجِيرَ الْمَوْلَى عَلَى يَتِيمًا** نو مولا به ددې دواړو په خرڅولو باندې مجبوره كولي شي

فهرج «كه دوى دواړه د مزدورۍ صلاحيت نه لري. مثلاً غلام گدشل دي. يا وينځه داسې وي. چه دا څوك په اجرت باندې نه اخلي. نو په دې صورت كېنې به مولا مجبورولې شي. چه دا خرڅ كړي.

هليله «خكه چه دا دواړه د نفقه مستحق دي. اود استحقاق اهليت هم لري. او په خرڅولو كېنې به ددوى دواړو حق هم اداسي. اود مولا د حق خليفه يعنى د مملوك قيمت به ده ته حاصل شي.

كِتَابُ الْوَتَاقِ

وجه «(دا) كتاب د ازادۍ (د احكامو په بيان كېنې) دي.

فهرج «**الربط بها ليله**» د آزادۍ او طلاق په مينځ كېنې مناسبت دادې. چه په دې دواړو كېنې هر يو د اسقاط د لېبېلې ځنې دي. خودومره خبره ده. چه اعتناق ملك د رقبه ساقطوي. او طلاق ملك د منافع ساقطوي. دويم مناسبت دادې. چه په دې دواړو كېنې هريو كېنې لزوم دي. لكه څنگه چه عتق فسخ نه قبلوي. دغه شان طلاق هم فسخ نه قبلوي. طلاق اگر چه غير مندوب دي. خو ددې باوجود مقدم گړي شو. چه د نكاح په مقابل كېنې ډگر كړسې. د اسقاطاتو يو څولسمونه دي. . . اسقاط حق عن الرق. . . عتق

^(۱) الم من حديث أبي زر رضي الله عنه أخرجه البخاري المصنف باب ۱۲ ومسلم في الإيمان والفلور ولم ۳۸ وابوداود في الادب باب ۱۲۶ رقم ۵۱۵۷.

دی. او. ، اسقاط حق عن البضع. ، اسقاط دی. او. گوم خیزجه دچا په ذمه وی. هغه ساقطول ابرا. ده. او. ، اسقاط حق عن القصاص والجراحات. ، عفو ده.

تعريف المثلث **لغة** په لغت کښې د. ، عتق. ، معنی قوت دی. ، عتق الفرج. ، هغه وخت ونیلې شی. چه کله د مرغی بچی طاقور شی. او په خپلو وزرو باندې والوخی. او. ، فرش عتیق. ، هغه اس ته ونیلې شی. چه په منډه کښې د ټولو نه وړاندې شی. او ښکاره خبره ده. چه دا کار د قوت او طاقت نه بغیر نه کیږی. او. ، بیت عتیق. ، کعبه ته هم په دې وجه ونیلې شی. چه دا د الله تعالی د قوت په وجه پخپل ځان باندې هر جمله کونکې، او مالکانه قبضه کونکې دفع کوی. او په شریعت کښې عتق هغه شرعی قوت ته ونیلې شی. چه ددې په وجه انسان د شهادت، ولایت، اود قضاء، اهل جوړېږی.

مفهوم المثلث عتق (آزادی) مملوک حکماً ژوندي کول دی. ځکه چه مملوک جماداتو سره ملحق کیږی. نو هرکله چه دې آزاد کړې شو. نود بشری کرامتونو اهل شو. مثلاً د آزادی نه پس دده گواهي قبولې شی. او ده ته د ولایت حق حاصلېږی. اود آزادی نه پس ددې صفاتو حاصلیدل کوم چه د آزادی نه وړاندې حاصل نه وو. په حقیقت کښې ده ته ژوند ورکول دی.

بیان عتق سبب په دوه قسمه دی. ① اول داچه د سړي په ذمه واجب وی. لکه په کفارو او نذر وغیره کښې آزادول واجب وی.

② دوم داچه واجب نه وی. نو په دې کښې یو اختیاری وی. او بل غیر اختیاری وی. اختیاری ددې چه یوکس د ثواب په نیت سره غلام آزاد کړلو. او غیر اختیاری ددې. چه خپل قراستی نه واخستلو. نودې دده مالک جوړشو. اودې آزاد شو.

طریق اود عتق شرط ددې. چه آزادونکې پخپله آزاد وی. او عاقل بالغ وی. اود مملوک مالک وی. که سړی وی. او که ښځه وی. او دعتق رکن هغه دی. چه په هغې سره آزادی ثابت شی. او ددې حکم رقیبت لوملک د محل نه زائل کیدل دی.

اقتضا بیا د آزادولو خو قسمونه دی. ① اول مرسل: یعنی فی الحال د څه شرط نه بغیر آزادول. ② دوم معلق: یعنی که تا داسې اوکړل. یا ماداسې اوکړل. نو ته دې آزاد نهې.

③ دریم: د خپل مرگ نه پس ته آزادی منسوب کول. بیا به په دې کښې هر یو یا په عوض (بدل) سره وی. یا به د عوض نه بغیر وی. (عنايه، فتح القدیر)

ه اعتاق ه صحت شرائط

الجنس الثمین المذالم الماعقل فی ملوکو چه آزادول عاقل ، بالغ، آزاد سړی طرفه (دده) پخپل ملک کښې صحیح دی

استدلال په عبارت کښې د عتق نه مراد اعتناق (آزادول) دی. قدوری د اعتناق د صحت دپاره څلور شرطونه بیان کړي دی. اول داچه آزادونکې پخپله آزاد وی. دوم داچه آزادونکې عاقل وی. دریم داچه بالغ وی. څلورم داچه غلام د آزادونکې په ملک کښې وی لکه چه فرمانی. چه غلام آزادول صحیح نه دی. مگر د آزاد عاقل بالغ د طرفه، په دې شرط چه غلام دده په ملک کښې وی.

فایل شرطية العروة د آزادونکې پخپله آزادېدل ځکه ضروری دی. چه اعتناق (آزادول) صرف پخپل ملک کښې صحیح کیږی. او څوک چه پخپله مملوک وی. د هغه هیڅ ملک نه وی. په دې وجه مملوک څوک کښې هم نشی. او بالغ کیدل ځکه شرط دی. چه په نابالغه کښې د آزادولو لیاقت نشته. ځکه چه آزادول په ښکاره ضروری. په دې وجه د نابالغه ولی او وصی ته د نابالغه د طرفه د آزادولو شرعاً اجازت نشته. اود عاقل کیدلو شرط په دې وجه لگولې شوې دي. چه لیونی او مجنون ته د هیڅ تصرف

لیاقت نه وی. او چونکه نابالغه د تصرف اهل نه وی. په دې وجه که بالغ سړی اوونیل. چه ما دا خپل غلام په داسې حالت کښې آزاد کړي وو. چه کله زه پخپله نابالغه ووم. نو دده قول به معتبر وی. او غلام به آزاد نه وی. ځکه چه ده آزادول داسې حالت طرف ته منسوب کړی دی. کوم حالت (یعنی د عدم بلوغ حالت) چه د اعتناق منافی دی. نو دده دا قول دده د طرفه د اعتناق صحیح کیدلو نه انکار کول دی. اود منکر قول قبولی شی. په دې وجه به دده قول قبولی شی.

شرطه البلوغ چونکه د آزادونکي عاقل کیدل شرط دی. په دې وجه که آزادونکی اوونیل. چه مادا خپل غلام په داسې حالت کښې آزاد کړي وو. چه زه لیونی ووم. او حال دا چه ددې سړی جنون په خلقو کښې ښکاره وو. نو بیابه هم دده قول معتبر وی. ددې دلیل هم دادې. چه دې سړی اعتناق داسې حالت طرف ته منسوب کړلو. کوم چه د حالت اعتناق منافی دی. نو گویا دا کس د اعتناق منکر دی. اود منکر قول معتبر وی. په دې وجه به دده قول معتبر وی.

شرطه العقل هم دغه شان به آزادول صحیح نه وی. چه کله نابالغ سړی اووانی. چه هر مملوک چه زه نې مالک یم. دا هغه وخت آزاد دي. کله چه زه بالغ شم. دلیل دادې. چه نابالغه سړی ته دا لیاقت نشته. چه داسې خبره اوکړی. چه هغه په ده لازم شی. ځکه چه نابالغه دداسې خبرو نه شرعاً منع کړې شوې دي.

شرطه کون العبد فی ملکه بیا دا ضروری ده. چه کوم غلام آزادول غواړی. هغه دده په ملک کښې وی. تردې که پوکس د بل کس غلام آزاد کړلو. نو دا به نافذ نه وی. د جمهور عالمانو هم دا مذهب دی. امام مالک رحمه الله فرمائی. چه د خپل نابالغه پچی غلام آزادولې شی. خود بالغ اولاد غلام آزادول صحیح نه دی. د جمهور په مسلک باندې دلیل د نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمان (لا تطلق لها ابداً بلکله یوم آدم) سړی چه د کوم (غلام) مالک نه وی. د هغه آزادول صحیح نه دی. علامه مرغینانی رحمه الله فرمایلی دی. که د بل کس غلام نې آزاد کړلو. نو دا آزادی به نافذ نه وی. او داتې او نه و نیل چه صحیح به نه وی. ځکه چه غیر مملوک آزادول صحیح خودی. خو نفاذ به نې د مالک په اجازت سره کیږی. د مالک د اجازت نه بغیر نفاذ نه کیږی.

د نیت نه بغیر په صریح الفاظ سره آزادیدل

فَاِذَا قَالَ لِعَبْدٍ اَوْ اَمْتَةٍ اَوْ كَهْ اَقَا خَبِلْ غَلَامٌ يٰ وَيْخَيْ تَه اوونیل اَلْتَّحَرُّ جَه ته آزاد نې اَوْ مُعْتَقٌ اَوْ عَتِيقٌ يٰ عَتِيقٌ نې اَوْ مُفْرَدٌ يٰ مَحْرَرْنِي اَوْ حُرٌّ لَكَ يٰ تَه ما محرر کړي اَوْ قَدْ اَعْتَقْتُكَ يٰ تَه ما آزاد کړي قَدْ عَتَقْتُ نو دا آزاد شو. کوي المولى العتق اَوْ كَمُرَّتْهُ مولى په دې لفظ سره د آزادولو نیت کړي وی. او که نه وی کړي

تفريع مسئله داده. که آقا خپل غلام يا وينځي ته اوونيل. (اغتحر، يا اذت معتق، يا اذت محارر، يا اذت حررتك، يا اذت اعتقتك) نو دا به آزاد وی. که په دې الفاظ سره آقا د آزادولو نیت کړي وی. او که نه نې وی کړي.

فایده ځکه چه دا الفاظ د آزادولو په معنی کښې بالاتفاق صریح دی. او شرعاً او عرفاً هم په دې معنی کښې مستعمل دی. او صریحی الفاظ په عمل کولو کښې د نیت محتاج نه وی. په دې وجه په دې الفاظو کښې په یو لفظ سره آزادول د نیت محتاج نه دی.

په اصل وضع کښې اگرچه دا الفاظ د اخبار په معنی کښې وو. خو په شرعی تصرفاتو کښې د ضرورت په وجه د انشاء په معنی کښې شوی دی. لکه څنگه چه په طلاق او بیع وغیره کښې کیږی. مثلاً (اغت طالق) د اصل وضع په اعتبار سره خبر دي. خود ضرورت په وجه دا د انشاء په معنی کښې اخستی

شوي دي. او هم دغه شان ،، بعت ،، او ،، اشريت ،، په اصل وضع كېنې خبر دي. خود انشاء معنى طرف ته ضروره نقل كړشې شوى دى.

د بدن داسې انعام له آزادۍ منسوب څول چه ټول بدن لري مراد هېډي شو

وَكَلَّذَاذَا قَالَ او دغه شان كله چې اووانى (مملوك) ته رَأْسُكَ هُرْ چه ستا سر آزاد دي اَوْ رَقَبَتُكَ اَوْ يَدَمُكَ يا ستا سټ يا ستا بدن (آزاد دي) اَوْ كَالْ لَأَمْتِهِ يا نې خپلې وينځې ته اوونيل قُرْجُكَ هُرْ چه ستا شرمگاه آزاد دي

هل اللغة ① وجهه مخ ② وقبة خټ

تفريح مسئله: كه مولا خپل مملوك ته اوونيل. (رأسك هـ) يا نې اوونيل. (وجهك هـ) يا نې اوونيل. (رقبتك هـ) يا نې اوونيل. (يدك هـ) يا نې خپلې وينځې ته اوونيل. (قرجك هـ) نو په دې ټولو الفاظو سره مملوك آزادېږي.

فيله دليل دادې چه دا ټول الفاظ داسې دي چه په دې سره ټول بدن تعبير كولې شى او په كتاب الطلاق كېنې دا بيان تير شوي دي. هلته كېنې نې اوگورئ.

د آزادۍ په ځانې الفاظو كېنې د نيت ضرورت

وَإِنْ قَالَ او كه (مملوك) ته اووانى اَلْمَلِكُ لِي عَلَيكَ زما په تاباندي هيڅ ملك نشته وَنَوَى بِذَلِكَ التَّيَسُّرَ او په دې سره نې د آزادولو نيت او كړو عَتَقَ نو دې به آزاد وي وَإِنْ كَرِهَتْهُ او كه نيت نې او نكړو اَلْمُرْتَقَى نو نه به آزادېږي.

تفريح صورت دمسئلي دادې. كه مولا خپل مملوك ته اوونيل. (للملك عليك) او په دې كلام سره نې د آزادولو نيت او كړلو نو دا مملوك به آزاد وي. او كه د آزادولو نيت نې نه وي كړې. نو آزادى به نه واقع كېږي.

فيله دليل دادې چه دا كلام د ځانې الفاظو ځنې دي. ځكه چه په دې كېنې دوه احتماله دي. يو دا چه زما ملك په تاباندي په دې وجه نشته. چه تا ما خرڅ كړې نې. او دويم احتمال دادې چه ملك ځكه نشته چه ته ما آزاد كړلې. نو ثابت شوه چه دا كلام د آزادولو په معنى كېنې صريح نه دي. بلكه ځانې دي. او ځانې الفاظ په عمل كېنې دنيت محتاج وي. د نيت نه بغير ددې هيڅ احتمال نه متعين كېږي. او آزادى به نه واقع كېږي.

په ځانې الفاظو سره د آزادۍ نيت څول

وَكَلَّذَاكَ جِهْمُ كُنَانَاتِ الْوَتَنِ هم دغه شان حكم د عتق د كناناتو د ټولو الفاظو دي

تفريح صاحب دقدورى **مفرد** فرمانى چه هم دا حال د آزادولو د ځانې الفاظو دي. يعنى په ځانې الفاظو سره نې كه د آزادولو نيت كړې وي. نو آزادى به واقع كېږي. گنى نه به واقع كېږي. د ځانې الفاظ مثال، لكه چه خپل غلام ته اووانى ،، ته زما د ملك نه اووتلې ،، يا وينځې ته اووانى ،، ته زما دملك نه اووتلې ،، او يا مثلاً داسې اووانى چه ،، زما دپاره په تاباندي هيڅ لاره نشته ،، يا ،، په تاباندي زما رقيت نشته ،، يا ،، ما ستالاره خالى پرېخوډې ده ،،

فيله دليل دادې چه په دې ټولو الفاظو كېنې د آزادۍ نه علاوه د نورو معانو احتمال هم شته. ځكه چه لكه څنگه دا معنى ده چه ما آزاد كړې. يا په دې وجه ته زما د ملك نه اووتلې. يا زما د آزادولو په وجه زما ملك په تاباندي پاتې نشو. وغيره ذالك. دغه شان دا احتمال هم شته. چه ته ما خرڅ كړې نې. يا

مکاتب گری نی، به دی وجه ته زما د ملوک نه اووتلی، یا زما ملوک په تا پاتې نشو، نو د احتمال متعین کولو دپاره نیت کول ضروری دی، او که نیت اونه موندې شو، نو آزادی به نه واقع کېږي.

ه آراء او غلامان مملوک الظاهرهم

وَأَنَّ قَالَ أَوْكَلَهُ (موله) اوونیل لَأَسْلُطَانَ عَلَى عَمَلِهِ، په تاباندې زما سلطنت دې وکړي، به اَوْكَلَهُ اوبه دې سره نې د آزادی نیت اوکړو. لَمْ يَنْتَهِ نُو نه به آزادېږي

هل اللغة ① سلطان، بادشاه

توضیح: فواید: مصنف رحمه الله عبارت (السلطان مهارامن الهد) کښې تسمیع ده. **فایده**: ځکه چه سلطان قبضې ته نه وائی، بلکه صاحب د قبضه ته وائی، (یعنی شرح هدایه)

مملوک نه په خوي ونيو سره ه آراء نبوت

وَأَقَالَ أَوْكَلَهُ چې مولا (خپل مملوک ته)، اوونیل هَذَا الْيَسَى چه دا زما خوي دې وکړت، عَلَى ذَلِكْ اوهم په دې خبره باندې ټینګه ولاړ وو

توضیح: صورت د مسئلې دادي، که مولا خپل مملوک طرف ته اشاره اوکړله، او وي ونيول، چه (هَذَا الْيَسَى) او هم په دې خبره باندې ټینګه پاتې شو، نو دا مملوک به آزاد وي، علامه بدرالدین عینی رحمه الله لیکلی دی، چه د (ثبت على ذلك) قيد اتفاقی دی.

فایده: ځکه چه په ،، یتابع ،، کښې ذکر دی، چه په دې خبره باندې ټینګیدل لازم نه دی، هم دا وجه ده، چه په ،، ميسوط ،، کښې دافید ذکر نه دی، او علامه فخرالاسلام بزوي رحمه الله فرمائی، چه په دې خبره باندې ټینګه پاتې کیدل د نسب د ثبوت دپاره شرط دی، د آزادی دپاره شرط نه دی، نو که د (هَذَا الْيَسَى) نه روسته نې دا اوونیل، چه ما غلط ونيولی وو، یا ماته وهم شوې وو، نو دا مملوک به بیا هم آزاد وي، او دده تصدیق به نشي کولی.

توضیح صاحب الهدایه: صاحب هدايه رحمه الله په هدایه کښې فرمائی، چه ددې مسئلې نه مراد دادي، چه کوم کس ته نې خوي اوونیل، چه دده عمر دومره قدرې وي، چه د مولا نه نې پیدا کیدل ممکن وي، او که غلام داسې وي، چه د مولا نه نشي پیدا کیدلي، مثلاً د مولا عمر شل کاله وي، او د غلام عمر پنځیشت کاله وي، نو دا مسئله روسته راټلونکې ده، لې شان انتظار اوکړئ.

غلام نه په مولا ونيو سره ه آراء نبوت

وَلَوْ قَالَ هَذَا مَوْلَايَ أَوْكَلَهُ (مالک)، اوونیل، د زما مولا دې. أَوْكَلَايَ یا نې اوونیل، چه ائ مولا حَقَّقْ نو دا به آزاد وي

توضیح: صورت د مسئلې دادي، که مولا خپل غلام طرف ته اشاره اوکړه، او وي ونيول، چه (هَذَا مَوْلَايَ) پاتې ورته آواز اوکړلو، چه (یا مولا) نو د نیت نه بغیر به غلام آزاد وي.

دليل الصورة الاولى: نود اول یعنی د (هَذَا مَوْلَايَ) ونيولو په صورت کښې دليل دادي، چه لفظ د مولى اگر چه په ټیرو معانو کښې مشترک دی.

مقتضى المولى: ① ځکه چه لفظ د مولا د ناصر (مددگار) په معنی کښې هم راځي. ② اود تره د خوي په معنی کښې هم مستعمل دي. ③ اود دیني موالاتو په معنی کښې هم استعمال شوې دي، د موالات صورت دادي، چه آزاد عاقل بالغ مسلمان یو اجنبي کس ته اووای، ته زما مولا نې، که زه مړ شوم، نو ته

به زما وارث شي. او كه زه جنايت او كړم. نو ته به زما عاقله شي. او زما د طرفه به تاوان وركوي. دويم اوونيل. (هېلت) نودا قبلونكي به دده مولا وي. كه دې مر شو. نو وارث به وي. او كه دې څه جنايت او كړي. نو تاوان به وركوي. او لفظ د مولا د معني پمني د آزادولو په معني كښي هم مستعمل دي. اود معني پمني د آزاد كړې شوي په معني كښي هم راځي.

الغلام هينا خو دلته كښي صرف د (اسفل العتاه) يعني د آزاد كړې شوي غلام معني متعين ده. نود مولا لفظ آزاد شوي غلام سره د اسم خاص پشان شو. پاتي شوه داخبره چه لفظ د مولا آزاد شوي غلام سره ولي خاص دي؟

وجوه عدم مراد معني الاخوي نو ددې وجه داده. چه دلته كښي د مولا نه د ناصر اومددگار معني نشي مراد كيدلې. ځكه چه مولا عام طور خپل مملوك نه مدد نه طلب كوي. او چونكه دغلام نسب معلوم او مشهور دي. په دې وجه د مولا لفظ دلته كښي د تره د خوي په معني باندې معمول كول هم صحيح نه دي. او ديني موالات مجازي معني ده. ځكه چه مولا د ،، ولي ،، نه مشتق دي. چه ددې معني د نيزدي كيدلو ده. اوهغه سري چه په دوي كښي يو كس د مشرق اوسيدونكي دي. او بل د مغرب اوسيدونكي دي. په دوي كښي هيڅ نيزديكت نشته. نه حقيقتاً نيزديكت شته. اونه د نسب په اعتبار سره، او نه د مكان په اعتبار سره قرب شته. نو ديني قرب متعين شو. حاصل داچه ديني مولا مجازي دي. حالاتكه دلته كښي خبره په حقيقي معني كښي ده. په دې وجه دا معني هم مراد نشي اخستلې كيدلې. او چونكه دې كس غلام ته مولا وييلې دي. په دې وجه د آزاديدلو په معني كښي هم نشي كيدلې. ځكه چه ،، نسبت الى العبد ،، دده د معني كيدلو منافي دي. نو هركله چه په دې كښي يوه معني هم مراد نه ده. نود آزاد كړې شوي معني متعين شوه. او لفظ د مولا د آزاد شوي غلام په معني كښي د صريح پشان دي. او صريحي لفظ د نيت محتاج نه وي. په دې وجه د (هَذَا صَوْلِي) په كلام سره د نيت نه بغير غلام آزادېږي.

خپل غلام نا دور يا خوي وئيل

وَكَوْلًا او كه مولا اوونيل يا ايني اي زما خويه **أَوْأَلِي** يا اي زما روره، **أَمْرَفَتِي** نودا به آزاد نه وي

دي

توضيح مسئله داده. كه مولا خپل مملوك ته اوونيل ،، يا ايني ،، يا تي اوونيل ،، يا اخي ،، نودا مملوك به نه آزادېږي. او وړاندې تير شو. چه مالك كه خپل غلام ته په ،، ياخر ،، وييلو سره آواز او كړلو. نودا غلام به آزاد وي. وجه د فرق داده. چه آواز كول هركله په يوداسي وصف سره وي. چه ددې ثابتول د رابلونكي د طرفه ممكن وي. (نو په منادي كښي به هم دا وصف ثابت گرځولې شي. يعني دا به وييلې شي. چه رابلونكي په منادي كښي دا وصف ثابت كړي دي. چه منادي هم په دې خاص وصف سره خپلې مخې ته حاضر كړي ،، مثلاً وي وييل. چه ياخر ،، يعني اي آزاد. نو حریت (آزادي) يوداسي وصف دي. چه ددې ثابتول د رابلونكي د طرفه ممكن دي. نودا به وييلې شي. چه مولا په منادي يعني په غلام كښي د حریت وصف ثابت كړي دي. چه دا غلام په دې خاص وصف سره د مولا مخې ته حاضر شي. او ددې مسئلې پوره تحقيق په تيره شوې مسئله كښي بيان شوي دي.

الفتنه او هركله چه آواز كول په داسي وصف سره وي. چه ددې ثابتول د رابلونكي د طرفه ناممكن وي. نودا آواز كول په صرف د منادي خبرولو دپاره وي. او په منادي كښي دا وصف ثابتول مقصود نه وي. ځكه چه دا وصف ثابتول ممكن نه دي. او په ذكر شوي مسئله كښي خوي كيدل داسي وصف دي. چه د رابلونكي په حالت كښي د رابلونكي د طرفه نشي ثابتيدلې. ځكه كه دې دغير د نطفه نه پيدا

شوی وی نو دا غلام ددې رابلونکې په رابللو سره خوي نشی کیدلې. نو دا رابلل به صرف د خبرو کولو دپاره وی. دا حکم د ظاهر الروایت مطابق دي.
روایت من ابی حنیفه: اود امام ابوحنیفه رحمته الله نه د حسن رحمته الله په واسطې سره یو شاذ روایت دا دي. چه په دواړه صورتونو یعنی په یا بنی، او په ، یا اخی کښې دې آزاد پری.
حاصل دا چه د نداء په ذریعه آزادی په درې لفظونو سره واقع کیږی. یعنی په یاحر، یا عتیق، او په یا مولی سره هم دا ظاهر الروایت دي. اود حسن په روایت کښې په پنځه لفظونو سره د نداء په ذریعه آزادی واقع کیږی. ذکر شوی درې لفظونه، او په یا بنی، او یا اخی سره. خو اعتماد په ظاهر الروایه دي. والله اعلم بالصواب

مخبر غلام ته خوي ونيو سره آواز هلول

وَأَنْ قَالَ يَغْلَامُ اَوْ كَه داسې غلام ته ني اووئيل اَلْيُكْدِمُ لِيْ فَيُكَلِّهُ چه دده مثل دده نه نشی پيدا کيدې هَذَا اَنْشِي چه دا زما خوي دي عَتَقَ عَلَيْهِ عِنْدَ اَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللهُ نود امام ابوحنيفه رحمته الله په نيز به آزاد پری

تعريض: مسئله داده. که مولا خپل غلام ته اووئيل،، هذا ابني،، په داسې حال کښې چه دا غلام دده نه په عمر کښې زيات وی. یعنی دداسې قسمه غلام دداسې عمر والا مولا نه پيدا کيدل ناممکن وی. نو په دې صورت کښې د امام ابوحنيفه رحمته الله په نيز دا غلام آزاد پری.
ولا اله: ① دليل دادې. چه دا کلام اگر چه د خپلې حقیقی معنی «بنوت» په اعتبار سره محال دي. خود مجازی معنی (حریت) په اعتبار سره صحیح دي. ځکه چه مولا ددې خبرې خبر ورکړې دي. چه کله زه ددې غلام مالک شوي يم. دا آزاد دي. او دا په دې وجه دي. چه د مملوک خوي کيدل، دده د آزادی سبب دي. یعنی د مملوک دپاره د خوي کيدلو ثبوت هغه وخت کيدلې شی. کله چه دې آزاد وی. حاصل داچه خوي کيدل د آزادی سبب دي. یا خود اجماع د دليل په وجه، او یا د قرابت د صله په وجه. په دې وجه بنوت (خوي کيدل) صله رحمی واجب کوی. او آزادي ددې صله ده. نو بنوت آزادی واجب کوی. نو دلته کښې سبب یعنی بنوت ونيلي شوي دي. او مسبب یعنی آزادي ترې مراد اخستې شوي ده. او سبب ونيل، او مسبب مراد اخستل مجاز دي. په دې وجه دا کلام د خپلې مجازی معنی په اعتبار سره صحیح دي. ② دوم دليل دادې. چه په مملوک کښې د خوي کيدلو دپاره آزادی لازم ده. ځکه چه خوي د خپل پلار مملوک نشی کيدلې. نو خوي کيدل ملزوم، او آزادی ددې لازم شو. او په لازم وصف سره تشبيه ورکول هم یو قسم مجاز دي. نو کلام د لغو کولو نه د بچ کولو دپاره په مجازی معنی باندې محمول کولې شی. یعنی په ملزوم،، هذا ابني،، سره به ددې لازم معنی،، هذا حر،، مراد اخستلې شی.

وَعِنْدَهُمَا اَلْاَعْتَقُ اود صاحبينو رحمته الله په نيز نه آزاد پری

تعريض: مسلک الصحابین: په مذکور مسئله کښې د صاحبينو په نيز غلام نه آزاد پری.
فلا اله: د صاحبينو دليل دادې. چه ددې کلام په حقیقی معنی باندې محمول کول محال دي. نو دا کلام به مردود او لغو وی. لکه داسې ونيل. چه زما د پيدا کيدلو ته وړاندې ته ما آزاد کړې وې. نو دا کلام لغو دي. دغه شان د خپل خان نه زيات عمر والا غلام ته،، هذا ابني،، ونيل هم لغو دی. پاتې شو دا اعتراض چه دا کلام که په حقیقی معنی، یعنی په، بنوت،، باندې محمول کول محال دي. نو په مجازی معنی یعنی په حریت باندې دي محمول کړې شی. او ښکاره خبره ده. چه په دې صورت کښې هم

فلام آزاد پری؟ جواب دادې، که په حقیقی معنی باندې عمل کول محال وی. نو مجازی معنی هم نه ده. ثابته پری، څکه مجاز د حقیقت خلیفه دی. نو هر کله چه په اصل یعنی په حقیقت باندې حکم لگول ممکن نه دی. نو په خلیفه باندې به هم حکم لگول ممکن نه وی. او هر کله چه حقیقت او مجاز دواړه ممکن الحکم نه دی. نو دا کلام به لغو وی. او ښکاره ده. چه د کلام لغو کولو په صورت کښې آزادی نه واقع کیږی.

الطوبى لله! دا صورت (احتشاك قبل ان اهلقي يا قبل ان تعلق) دا به شهادت كنهې پيش كول درست نه دى. ځكه چه د پيدا كيدلو نه وړاندې آزادى ممكن نه ده. په دې وجه دې كلام كنهې د مجاز هيڅ وجه نشته. نو دا كلام لغو دي. او د استشهاد قابل نه دي.

به هئایم الفاظو سره د آزادولو نیت ګول

وَأَنْ قَالَ لِمَتِيهِ اوكه مالك خپلې وينځې ته اوونيل اَمَّا طَالِقٌ چه ته طالقې نې اَوْبَانٌ يا بانه نې
وَوَيْ بِه الْعَقُّ او به دې سره نې د آزادولو نيت او كړو لَمْ تُعَقِّقْ نو دا به نه آزادېږي

تەرجىمە: «مەسىلە دادە. كە مولا خېلى وينىخې تە اوونىل...، انت طالق...، يا...، انت بانن...، او پە دې سرە نې د آزادولو نىت او كرلو. نودا وينىخە نە آزادىرى.» (۱)

﴿٦٦﴾ ① دلیل دادی چه مولا په ،، انت طالق ،، یا ،، بانن ،، یا د طلاق په نورو الفاظوسره داسې معنی مراد واخستله چه دا الفاظ ددې معنی احتمال نه لری. یعنی د طلاق او اعتناق په مینځ کښې هېڅ مناسبت نشته. ځکه چه په لغت کښې د اعتناق معنی قوت ورکول دی. اود طلاق معنی د نکاح قید ختمول دی. اود اعتناق معنی د ،، قوت ثبوت ،، ځکه ده. چه کوم کس ملوک او غلام شی. دې په منزله د جمداتو شی. اود آزادیدلو په وجه ژوندې کیږی. او طاقت او قوت پیدا کیږی. اود منکوحه ښځې دا حال نه دې. ځکه چه دا په هر تصرف باندې قادره وی. خود نکاح قید دا د تصرف کولو نه منع کوی. نوهرکله چه نې دې ته طلاق ورکړو. نو دا مانع ختم شو. اود مانع په ختمیدلو سره ددې قوت ښکاره کیږی. اودا خبره ،، اظهر من الشمس ،، ده. چه اعتناق اقوی دی. او طلاق ادنی دی. او قاعده ده. چه ادنی د اعلی دپاره مستعارنشی اخستلې. په دې وجه د طلاق لفظ مجازا د آزادیدلو په معنی کښې نه استعمالیږی. ﴿٦٧﴾ ② دوم دلیل دا دې. چه ملک رقبه په نست د ملک نکاح زبات وی. ځکه چه ملک یمین ملک نکاح ته مستلزم وی. خو ملک د نکاح ملک یمین ته مستلزم نه وی. نوهرکله چه ملک یمین اقوی دې. نو ددې ساقطول په هم اقوی وی. ځکه چه کوم څیز اقوی وی. د هغې اسقاط هم اقوی وی. اولفظ د خپل حقیقت نه د کمتر دپاره مجاز وی. خود خپل حقیقت نه د زبات دپاره مجاز نه وی. نو ثابته شوه. چه په مختلف فیه مسئله کښې په ،، انت طالق ،، ویلیو سره مجازا آزادی مراد نشی اخستلې. البته ددې په عکس جائز دې. یعنی ښځې ته ،، انت حرة ،، ویلیو سره مجازا طلاق مراد اخستلی شی. والله اعلم بالصواب

۱. **سلک الشافعی**؛ - امام شافعی **رحمه الله** فرمائی کہ نیت اوکری، نو آزادہی ہم دا اختلاف د طلاق پہ تولو الفاظو کینی دے کہ صریح وی، او کہ کنائی وی، لکہ چہ شافعی مشائخو **رحمہم الله** بیان کری دی، مثلاً غیظی وینجی تہ اووائی، **زاد منہک، منہک، لکھی، لکھی، اذہبہ، اذہبہ، وغیرہ**، امام احمد **رحمہ الله** تہ دوه روایتونه دی، یو یو کینی د احنافو **رحمہم الله** سرہ دی، او پہ یو کینی د شوافعو **رحمہم الله** سرہ دی.

توضیح: صورت د مسئلي دادې. که مولا خپل غلام ته اوونیل...، انت مثل الحر، نو غلام نه آزادېږي. **دلیل:** دلیل دادې. چه لفظ د، مثل، په عرف عام کېږي په بعض اوصافو کېږي مشترک کیدلو دپېار واخی. نو معلومه نه ده. چه غلام آزاد سره په کوم وصف کېږي تشبیه ورکړي شوې ده. په دې وجه په آزادیدلو کېږي شک شو. اود شک په وجه آزادي نه واقع کېږي. په دې وجه دي کلام سره غلام نه آزادېږي. که د آزادولو نیت نه کړي وی. او که نه وي وی کړي. او په مبسوط کېږي ذکر دی. که نیت نه وي کړي. بیا خو نه آزادېږي. خو که د آزادیدلو نیت نه کړي وی. نو غلام آزادېږي. ځکه چه د آزادي نه واقع کیدل د شک په وجه وو. خو چه کله نه د آزادیدلو نیت او کړلو. نو شک ختم شو.

تسویح: او که مولا خپل غلام ته اووئیل...، ما انت الا حر،، نو غلام آزادی پورې.

د ذی رحم محرم مال گھنلو سره آزادی

نوروز مصنف جلیل وړاندي اعتناق اختیاری بیان کړلو اوس. هغه اعتناق بیانونی چه بغیر د اختیاره ثابتیږي. لکه مثلاً څوک قرابشی اخستل، او هغه غلام چه مسلمان شی. اود دارحرب نه داراسلام ته راشی. قدوری مسئله بیان کړله. چه څوک د خپل ذی رحم محرم مالک شی. نو دا ذی رحم محرم په ده باندی آزادیږي.

والله ❶ د قدوری د عبارت د نبی کریم ﷺ نه نقل دي. د نبی کریم ﷺ ارشاد دي. (من مملک وارحم محرم منه فهو) (۱) قدوری چه د حديث کوم الفاظ ذکر کړي دي. دا امام نسائي رحمه الله د ابن عمر رضي الله عنه روايت کړي دي. اود (فهو) په الفاظو سره چه کوم حديث علامه مرغیناني رحمه الله ذکر کړي دي. دا اصحاب د سنن اربعه د حضرت سمره رضي الله عنه روايت کړي دي. په حديث کښي دوه لفظونه ،، رحم او محرم، قابل ذکر دي. رحم په حقيقت کښي د مور په خيټه کښي د بچي د پاره ظرف (طوخ) وي. بيا د ولادت د قربايت او تعلق په وجه ددې نوم رحم کيځودلې شو. او ذوالرحم هم ددې خني دي. او محرم دادې. که يو سړي وي. او بله ښځه وي. نو په دوی کښي نکاح جائز نه وي. (عنايه ص ۱۶)

١ من حديث ابن عمر رضي الله عنهما أخرجه النسائي في السنن الكبرى (١٧٣/٣) رقم (٤٨٩٧٦) -

الاحتمال د حدیث الفاظ عام دی. دا هر هغه قرابت دار ته شامل دی. چه دې سره دانسی حرمت وی. که د ولادت په طریقو وی. او که د ولادت د طریقې نه بغیر وی. د ولادت په صورت کېنې دادي. چه خوې یا لور، د خپل موریلار یا د نیا نیکه مالکان شو. یا دا خلقه د خپل غوی، لور یا د نمسو مالکان شو. اود ولادت نه غیر صورت دادي. چه سړي د خپل روز خوړ یا ددوی د اولاد مالک شی. یا ددې په عکس وی. ⑦ دویم دلیل دادي. چه کله دا کس د خپل قرابت دار مالک شو. دکوم کس قرابت چه په دانسی حرمت کېنې موثر وی. نودا په ده باندې آزادېږي. او په اصل یعنی د ولادت په قرابت کېنې د محرمیت قرابت موثر دې. اود ولادت هیڅ اثر نشته. حاصل داچه شارح **رحمه الله** د هغه قرابت اعتبار کړې دې. کوم چه په دانسی حرمت کېنې موثر وی. فرمائی. چه په (من ملک ذا رحم محرم منه حتی هله) کېنې د رحم نه مراد قرابت. اود محرم نه مراد حرمت د نکاح دې لکه چه نسی کریم **عليه السلام** او فرمائیل. چه کوم کس د داسې قریب مالک شو. د کوم کس سره چه نکاح دانسی طور باندې حرام ده. نودا په ده باندې آزادېږي. که د ولادت تعلق اوموندې شی. او که اونه اوموندې شی. نو ثابته شوه. چه د ولادت په قرابت کېنې هم د آزادی په ثابتولو کېنې د قریب محرم مالک کیدل موثر دی. او په آزادی واقع کیدلو کېنې د ولادت قرابت هیڅ دخل نشته. ځکه چه د محرمیت قرابت یو داسې خیز دې. چه ددې وصل (جوړ ساتل) فرض دی. او ددې قطع (پرېکول) حرام ده. تردې چه د قریب محرم نفقه واجب ده. او دې سره نکاح حرام ده.

د غلام بعض آزادول

وَأَمَّا اسْتِقْ اَلْمَوْلَى بَعْضَ عِبْدِهِ اَوْ كِه مَوْلَا د خپل غلام څه حصه آزاده کړله **عَنْكَ ذَلِكَ الْبَعْضُ وَيَسَّرُ فِي بَيْعِهِ قِيَمَتَهُ لِمَوْلَاهُ** عِنْدَ اَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اَللّٰهُ نود امام ابوحنيفه **رحمه الله** په نیز به هم دومره حصه آزاده وی. اود باقی قیمت به مزدوری کوی. او خپل مولا ته به نې ورکوی

فصل صورت د مسئلې دادي. که مولا د خپل غلام څه حصه آزاده کړله. نود امام ابوحنيفه **رحمه الله** په نیز هم دومره قدرې حصه آزادېږي. اود باقی حصې قیمت دپاره به مزدوری کوی. اومولا ته به ورکوی. او صاحبین **عليهم السلام** فرمائی. چه پوره غلام آزادېږي. اود اختلاف بنیادی وجه داده. چه د حضرت امام ابوحنيفه **رحمه الله** په نیز باندې اعتناق ټکړې کیدلې شی. نو مولا چه څومره قدرې حصه آزاده کړله. هم دومره قدرې به آزديږي.

فصل د امام ابوحنيفه **رحمه الله** دلیل دادي. چه د اعتناق معنی د ملک لرې کولو په ذریعه عتق ثابتول دی. یا اعتناق ددې ملک لرې کولو نوم دې. ځکه چه ملک د آزادونکی حق دې. او رقیب د شریعت حق دې. ځکه چه کافر کله د . . عبدالله . . یعنی د الله تعالی د غلام کیدلو ته انکار اوکړو. نو الله تعالی ده ته په دې طریقو بدلنه ورکړله. چه د خپل بنده غلام نې جوړ کړو. رقیب د عامو خلقو حق دې. ځکه چه مجاهدین څنگه د رقیب نه علاوه سامان تقسیموی. دغه شان به رقیق هم تقسیموی. اود تصرف حکم هم دومره وی. څومره چه د تصرف کونکی په قابو او قدرت کېنې وی. او هغه دادي. چه خپل حق لرې کړي. د غیر حق لرې نکړی. یعنی مولا صرف ملک لرې کولې شی. رقیب نشي لرې کولې. او ملک تجزی کړي. دې. نو اعتناق به هم متجزی وی. او خبره په اصل کېنې داده. چه تصرف دومره حده پورې وی. څومره پورې چه ددې نسبت کړې شوي وی. او ددې حد نه علاوه طرف ته تجاوز کول په دې ضرورت سره کیدلې شی. چه ددې تجزی اونکړې شی. اولته کېنې چه کوم ملک د مولا حق دې. ددې تجزی کیدلې شی. لکه څنگه چه په بیع او هبه کېنې ښکاره ده. یعنی مثلاً نیم غلام نې خرڅ کړلو. یا نې هبه کړلو. نو بالاخر اتفاق جائز دی. نود اعتناق تصرف به هم خپل اصل باندې باقی پاتې وی. یعنی که نیم نې آزاد کړو. نوجائز دی. هم نیم په آزاد وی.

وَقَالَا يَتَقَنَّ كُلُّهُ او صاحبینو **مُتَّعًا** فرمائیں گی۔ یہ پورہ غلام بہ آزادولی شی

تاریخ «سلطان صاحبزاده» د صاحبینو نځایه په نیز باندې اعتقاد نه تکرې کېږي. او د کوم خیزچه تکرې نه کېږي. دا یوې حصې اوجزه طرف ته منسوب کول داسې دی لکه کل طرف ته منسوب کول. نو اعتقاد د غلام یوې حصې طرف ته منسوب کول، کل طرف ته منسوب کول شو. په دې وجه دې صورت کېږي پوره غلام آزادېږي.

اصل الاختلاف - دامام صاحب اود صاحبینو **فقط** په مینځ کښې د اختلاف حاصل دادې. چه نیم غلام آزاد کړې شو.نو رقیب ته د پوره غلام نه زائل کیږي.او که نه؟ نو د امام صاحب **فقط** په نیز به رقیب نه زائل کیږي.بلکه پوره غلام به رقیق وی.البته د آزادی په مقدار سره به د غلام نه د مولا ملک زائل شی.اود صاحبینو **فقط** به نیز د پوره غلام نه رقیب زائل کیږي.

په پلېما د صاحبينو دليل دادې. چه د اعتاق معنى عتق ثابتول دى. او عتق د قوت حكميه نوم دې. يعنى د شريعت په حكم كېښي ده ته د تصرفاتو قوت حاصلېږي. حاصل داچه اعتاق د قوت حكميه ثابتولونوم دې. او ددې قوت ثابتول داسي كيږي. چه كوم څيز ددې ضد دې. هغه لري كړې شى. او ددې ضد رقيت دې. يعنى ملوكيت، چه دا حكمى كمزورى دې. او ددې دواړو څيزونو يعنى د قوت حكمى (عتق) اود ضعف حكمى (رقيت) پكړې نشي كيډلې. په دې وجه د اعتاق پكړې هم نشي كيډلې. نو اعتاق په عدم تجزى كېښي مېده شوي دې. لكه طلاق وركول، قصاص معاف كول، ام وولد جوړول، مثلا دا نشي كيډلې. چه نيمې ښځې ته طلاق وركړې شى. او نيمې ته ورنكړې شى. او نيم قصاص معاف كړى. او نيم نه. دغه شان دا نشي كيډلې. چه نيمه وينځه ام وولد جوړه كړې شى. او نيمه نه. نو لكه څنگه چه به دې كېښ، بالاتفاق يو هم نشي پكړي كيډلې. دغه شان د اعتاق هم پكړي نشي كيډلې.

وَجِبَ الْعَمَلُ بِالْعَدْلِ» په غلام باندې د باقی حصې دپاره مزدوری واجب کیدل، نوډا ځکه دې چه د باقی تکرې مالیت دې غلام سره بند دې نو دده نه به وصولولې شی. او په کوم غلام چه مزدوری کول، او ددې ادا کولو واجب دې. دا د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز د مکاتب پشان دې.

او ددې اودا کولو واجب دی. او دا هم یو سیمه ییزه مسأله ده چې باید په اعتبار سره د لازم شو. چه په **فصله** څخه چه کله د اعتناق نسبت د غلام بوجزه طرف ته اوشونو په دې اعتبار سره د لازم شو. چه په پوره غلام کېږي ده ته ملکیت حاصل وی. یعنی چه غلام د خپل پوره ذات مالک شی. ځکه چه عتق ته متجزی کېږي. اود مولا ملک به پوه حصه کېږي باقی پاتې کېږي د رقیبت په اعتبار سره ددې خبرې تقاضاکو چه دې د پوره ذات مالک نه وی. ځکه چه رقیبت هم نه متجزی کېږي. حاصل داچه دلته کېږي دوه خبرې جمع شوې. یو دا چه غلام د خپل پوره ذات مالک وی. دویم داچه د غلام په پوره ذات کېږي د مولا ملک باقی پاتې وی. او چونکه په دواړه دلیلونو باندې عمل کول ممکن دی. په دې وجه مونږ په دواړه دلیلونو باندې عمل اوکړو. اودا غلام مو مکاتب او گړغولو. ځکه چه مکاتب پدأ مالک وی. او رقیبه ملوک وی. نو هم دغه شان به دې هم د خپلې گټې مالک وی. اود خپل ذات مالک به نه وی.

به نریکیوگنی : یوگس خپله جمه آزادول

وَإِذَا كَانَ الْعَقْدُ بَيْنَ شَرِيكَتَيْنِ أَوْ كَثْرَةٍ مِنْهُنَّ وَبَيْنَ غُلَامٍ أَوْ كَثْرَةٍ مِنْهُمْ فَالْغُلَامُ أَوْ كَثَرَتُهُ يَكُونُ حَصْلًا لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُنَّ بِحَسَبِ حَقِّهِ (مشارك) وَوَقَعَتْ أَعْدُهُنَّ نِصْبَةً نَوْبَةً دِي دَوَارِو كَنْبِي يَوْكْس خِپْلَه حَصَه آزاده كِرْلَه عَقَقْ نَو دده حَصَه به آزاده وى قِيَانْ گَانْ مَوِيْرَا بِيَا كه آزادونكى سِرِي مَالِدَار وى قَشَرِيكَه بِالْحِمَار نَو دده شَرِيك ته اَخْتِيَار دِي اِنْ كَاءَ اَعْقَقْ كه غَوَارِي نَو خِپْلَه حَصَه دِي هَم آزاده كَرِي وَانْ شَاءَ اَوْ كه غَوَارِي هَمَنْ شَرِيكَه قِيَتَه كَمِيْرَه د خِپْل شَرِيكَه آزادونكى نه د خِپْلِي حَصِي قِيَمِت، تَاوَان وَاخِلِي. وَانْ شَاءَ اسْتَنْصَحَ الْعَقْدُ اَوْ كه

غواړی په غلام دې مزدوری اوکړی. (او وصول کړی وَاِنْ كَانَ الْمُتَعَبُّ مُعْبِرًا اوکه آزادونکې غریب وی فالتبرک بالخیارنو شریک ته هم دا اختیار دې اِنْ شَاءَ اخْتَارَ که غواړی نو خپله حصه آزاده کړی وَاِنْ شَاءَ اسْتَعْمَلَ الْعَبْدُ اوکه غواړی په غلام باندې مزدوری اوکړی وَهَذَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللهُ اودا د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز دی. وَقَالَ: ابویوسف ومحمد کُتِبَ لَهُ اِلَّا الْعَمَلُ مَعَ الْاَسَارِ او صاحبین رحمته الله علیهم فرماني چه شریک ته صرف دا اختیار دې وَالْيَعَابَةُ مَعَ الْاَسَارِ که (آزادونکې مالدار وی نو دده نه تاوان واخلی

هل اللغة ① المعسر: غریب ② الموسر: مالدار ③ استعمر: مزدوری اوکړه

④ الاصل: تاوانی کول

نخرج صاحب د هدایه رحمته الله علیه په هدایه کښې فرماني چه دا مسئله یعنی د آزادونکې خپل شریک ته ضمان اداکولو نه پس د غلام نه واپس اخستل یا نه اخستل، په دوه اصولو باندې مبنی دی.

الاصل الاول: رومې اصل دادې چه د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز اعتقاد ټکړې کیږی. اود صاحبینو رحمته الله علیهم په نیز اعتقاد نه ټکړې کیږی. لکه څنگه چه د باب په شروع کښې بیان کړې شو.

الاصل الثاني: دویم اصل دادې چه کله آزادونکې مالداره وی نو دده مالدارۍ د امام صاحب رحمته الله علیه په نیز د غلام د مزدورۍ مانع نه جوړیږی. اود صاحبینو رحمته الله علیهم په نیز مانع دې. د رومې اصل دلائل وړاندې تیر شوی دی.

فلهلأفي الأصل الثاني: په دویم اصل کښې د صاحبینو رحمته الله علیهم د دلیل حاصل دادې چه په دې مسئله کښې د قیاس مقتضی په دوه امورو کښې یو دې یودا چه آزادونکې مالداره وی او که غریب وی. په دواړه صورتونو کښې په آزادونکې باندې د خپل شریک دپاره ضمان واجب وی ځکه چه ده د خپلې حصې آزادولو په وجه د خپل شریک حصه خرابه کړله ځکه چه دده دپاره خپل ملک باقی ساتل او پخپله حصه کښې تصرف کول معتذر دی. اود افساد ضمان د مالدارۍ او غریبۍ په وجه نه مختلف کیږی.

دویم امر دادې چه په آزادونکې باندې بالکل ضمان واجب نه وی ځکه چه آزادونکې په خپله حصه کښې تصرف کړې دې او په خپله حصه کښې تصرف کونکې نه متعدي وی. اونه په ده باندې ضمان واجبیږی. اگر چه دده د تصرف ضرر د بل ملک ته متجاوز شی. لکه مثلاً یوکس په خپله زمکه کښې د فصل کټ کولو نه پس باقی پاتې گیا، بهوس وغیره اوسوزول خو په دې سره د گواندۍ په ملک کښې هم څه لېشان اوسوزېدل نو په ده په د گواندۍ دپاره څه ضمان واجب نه وی. دا دواړه قیاسونه چونکه متضاد دی په دې وجه صاحبینو رحمته الله علیهم دا دواړه پریخودل او په هغه حدیث باندې ټی عمل اوکړو. کوم چه انمه صحاح سته د حضرت ابوهریره رضی الله عنه نه روایت کړې دې. یعنی نبی کریم صلی الله علیه و آله دداسې کس په حق کښې (خوک چه خپله حصه آزاده کړی) ارشاد وفرماتیلو. (اِنْ كَانَ غَنِيًّا اَمِنْ كَانَ قَلْبًا سَلْبًا لِحَاصَةِ الْاَعْمَالِ الْحَدِيث)

ددا آزادونکې مالداره وی نو د خپل شریکوال د حصې به ضامن وی او که فقیر وی نو د شریک د حصې دپاره به غلام مزدوری کوی، په دې حدیث کښې د الله تعالی پاک رسول صلی الله علیه و آله تقسیم وفرماتیلو او تقسیم د شرکت منافی دې. یعنی که آزادونکې مالداره وی نو صرف دې به ضامن وی او په غلام

(۱) من حدیث أبي هريرة رضی الله عنه أخرجه البخاری فی الشركة باب ۵ ومسلم فی المقل رقم ۳ وابوداؤد فی المقل باب ۵ رقم ۳۹۲۷ والترمذی فی الأحکام باب ۱۴ وابن ماجه فی المقل باب ۷ رقم ۲۵۲۷ ولحد فی المستدرک (۲۵۵/۲).

باندی نی سعا به یعنی مزدوری مقرر نکره. او که دی فقیر وی. نو صرف په غلام باندی مزدوری ده. نو ددی نه معلومه شوه. چه د آزادونکی مالداره کیدل د غلام د مزدوری نه مانع دی. (عنايه)
هليله في الاصل الثاني د امام ابوحنيفه رحمه الله دليل دادې. چه د شريك د حصې ماليت دې غلام سره بند شو. نو شريك ته اختيار دې. چه دده نه د خپل مال ضمان واخلې. يعنې په غلام باندې مزدوری اوکړې. اودا داسې ده. لکه مثلاً يوکس کپړې هوا پوسې. اود بل کس د رنگه په کړې (بالتى) کښې نې واچوې. او کپړې رنگينې شي. يعنې کپړې رنگه راښکې. او جذب نې کړې. نو د کپړې په مالک باندې واجب دې. چه د رنگيز د رنگه قيمت ادا کړې. که د کپړو والا مالداره وي. او که غريب وي. ځکه چه د کپړو والا سره دده رنگه بند شوې دې. نو هغه له تاوان اخستل جائز دې. نو دغه شان حکم دلته کښې هم دې. خو دومره قدرې خبره ده. که غلام بالکل فقير وي. نو دې به په غلام مزدوری کوي. اودا به وصول کوي.

خپل خوي د بل هس سره شريك اخستل

وَأَلَّا الْخَتَرِي الرَّحْمَانُ اوکه دواړو سرور داسې غلام واخستلو **أَنْ أَحَدَهُمَا** چه دا په دې دواړو کښې د يوکس خوي دې **عَنْ نَيْبِ الْأَب** نو د پلار حصه به آزاده وي

تعريض صورت د مسئلې دادې. چه پلار او پويل کس ملاؤ شو. او په شريكه نې خپل خوي واخستلو. نو د پلار حصه به آزاده وي.
هليله ځکه چه دې د خپل قربايت دار دجزء مالک شو. او قربايتی اخستل آزادول دی. لکه څنگه چه په ، فصل من ملک ذا رحم محرم، کښې تير شو.

وَلَا خَمَانَ عَلَيْهِ او په پلار به تاوان واجب نه وي.

تعريض او په پلار به ضمان واجب نه وي. که شريك ته دا پته وي. چه دا زما خوي دې. اوکه دا پته نه وي.

وَكَيْفَ ذَلِكَ إِذَا تَوَقَّاهُ اوهم دغه شان که دې دواړو ته دا غلام په ميراث کښې ملاؤ شو **وَالشَّرِيكَ الْفَقِيرُ** او شريك ته دا اختيار شته **أَنْ شَاءَ أَعْتَقَ نَيْبَهُ** که غواړي. نو خپله حصه آزاده کړي **وَأَنْ شَاءَ عَسَقَهُ الْغَنِيُّ** او که غواړي په غلام باندې مزدوری اوکړي

تعريض او هم دا حکم هغه وخت دې. هرکله چه دې دواړو دا غلام په ميراث کښې حاصل کړو. يعنې د پلار حصه به آزاده شي. ددې صورت به دا وي. چه يوې ښځې د خپل خاوند خوي واخستلو. بيا دا ښځه مړه شوه. او دې خپل خاوند او ورور پريخودل. نو ددې غلام نصف به د خاوند دپاره وي. او په ده به آزاد وي. بيا د پلار نه علاوه نورو شريکانو ته دا اختيار دې. که غواړي نو خپله حصه دې آزاده کړي. او که غواړي په غلام دې مزدوری کوي. او خپل قيمت دې واخلې. دا د حضرت امام ابوحنيفه رحمه الله قول دې.
هليله د امام ابوحنيفه رحمه الله دليل دادې. چه شريك آخر په خپله حصه خرابولو باندې راضي وو. او رضامندی سره ظلم نه جمع کړې. نو دې د پلار نه تاوان نشي اخستلې. لکه مثلاً يو شريکوال بل شريکوال ته دده د حصې آزادولو صريح اجازت ورکړي. اود شريك آخر د خپلې حصې په خرابولو باندې د رضامندی دليل دادې. چه شريك د غلام د پلار سره په داسې څيز کښې شرکت کړې دې. کوم چه د آزادېدلو علت دې. يعنې اخستل. ځکه چه د قريبي رشته دار اخستل آزادول دی.

مسئله صاحبين صاحبين رحمهم الله فرماني. چه د ميراث په صورت کښې خو هم دا حکم دې. خود اخستلو په صورت کښې که پلار مالداره وي. نو د خوي د نيم قيمت به د شريك دپاره ضمان وي. او که پلار غريب وي. نو خوي به مزدوری کوي. او خپل نيم لهيم به ادا کوي. اوهم دا اختلاف په دې صورت کښې دې. چه

کله پلار او بل کس ددې غلام د هبه په طور مالکان شي. په دې طريقه چه يو سړی ددې دواړو دپاره دا غلام صدقه کړلو. يا نه د وصيت په طور مالکان شو. په دې طريقه چه يوسړی ددې دواړو دپاره ددې غلام وصيت اوکړو.

فصل صاحبينو ددې دليل دادې. چه پلار خپل حصه آزاده کړله. نو د خپل ملگری حصه نه باطله کړله. ځکه چه د قریبې رشته دار اخستل آزادول دی. اودا داسې صورت شو. لکه مثلاً يو غلام د دوه اجنبی کسانو په مینځ کښې مشترک وی. بیا په دې دواړو کښې يوکس خپله حصه آزاده کړی. نو چونکه د صاحبينو ددې په نیز اعتاق نه متجزی کیږی. په دې وجه که آزادونکې سړې مالداره وی. نو د خپل ملگری د حصې په ضامن وی. او که غریب وی. نو غلام به مزدوری کوی. او خپل نیم قیمت به ادا کوی.

خو پدې به يو بل باطله ه غلام آزادولو اقرار هول

وَلَا يَحِلُّ كَيْلُ وَاجِدٍ مِنَ الشَّرِكَيْنِ عَلَى الْآخَرِ بِالْقَوْلِ او کله چې په دوه شریکانو کښې هر يو خپل ملگری باندې د غلام آزادولو گواهی ورکړله **سَعَى الْقَيْدِ كَيْلُ وَاجِدٍ وَثَبَاتِي** نو غلام به په دې دواړو کښې د هر يو دپاره دده په حصه کښې مزدوری کوی **مُؤَيَّرَتَيْنِ** ګا ټا ټوغيږنن که دواړه مالدار وی. او که غریبانان وی **عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ** (دا) د ابوحنيفه ددې په نیز دی

نوع صورت د مسئلې دادې. چه په دواړه شریکانو کښې هر يوکس په بل باندې دا اقرار اوکړی. چه ده غلام آزاد کړي دي. نو په دې صورت کښې په غلام واجب دی. چه د هر يوکس د حصې دپاره مزدوری کوی. او ادا نه کړی. که دواړه مالداره وی. او که غریب وی. دا د حضرت امام صاحب ددې مذهب دی. او هم دا حکم هغه وخت دی. چه کله په دواړو کښې يو مالدار وی. او بل غریب وی.

فصل دليل دادې. چه په دواړه شریکانو کښې د هر يو کس دا خیال دی. چه دده دویم شریکوال خپله حصه آزاده کړي ده. نو دده د خیال مطابق دا غلام مکاتب شو. لکه څنگه چه د امام ابوحنيفه ددې قول دی. اوس په ده باندې دا غلام رقیق جوړول حرام شو. نو د شریک گمان اگر چه د دویم شریکوال به حق کښې صحیح نه وی. خو پخپله به دده په حق کښې تصدیق کولې شي. په دې وجه به ددې نه منع کولې شي. چه دې خپل دا غلام رقیق جوړ نکړی. بلکه په ده باندې مزدوری اوکړی. ځکه چه مونږ ته دا یقین دی. چه ده ته د مزدورۍ کولو حق دی. که دې په خپل قول کښې رشتونې وی. او که دروغژن وی. ځکه که دا سړی په خپل قول کښې رشتونې وی. نو غلام به مکاتب وی. او که دروغژن وی. نو غلام به مملوک وی. او د مملوک کمانی دده د مولا دپاره وی. نو په دې وجه غلام یا مکاتب دی. یا مملوک دی. بهر حال په دواړه شریکانو کښې هر يو په ده باندې مزدوری کولې شي.

هم الفرق بین الاصل والبطل دا حکم د غریب اود مالدارۍ په وجه نه مختلف کیږی. ځکه چه کوم کس په دویم شریکوال باندې د خپلې حصې آزادولو دعوی کړي ده. په دواړه صورتونو کښې په دوه خبرو کښې یوه ده. یعنې د مالدارۍ په صورت کښې تاوان اخستل. یا مزدوری کول.

فصل ځکه چه د آزادونکې مالدارۍ د امام ابوحنيفه ددې په نیز ددې خبرې نه منع کوی. چه په غلام باندې مزدوری اوکړی. او دلته کښې تاوان اخستل هم ناممکن دی. ځکه چه دا شریکوال د آزادولو نه منکر دی. بلکه الله مدعی دی. چه دده شریکوال غلام آزاد کړي دي. نو هر کله چه تاوان اخستل ناممکن شو. نو اوس دویمه خبره پاتې شوه. یعنې هم دا اختیار پاتې شو. چه په غلام باندې مزدوری اوکړی.

وَلَا يَحِلُّ مَبَاتِلَةُ او صاحبین ددې فرماني **إِنْ كَانَا مُؤَيَّرَتَيْنِ** که دواړه شریکان لقیران وی **سَعَى** ګا ټا ټوغيږنن نو غلام به د دواړو دپاره مزدوری کوی

تدريج صاحبين فرمائي ڪه دواړه شريڪان غريبانان وي. نو غلام به د دواړو دپاره مزدوري ڪوي.
فيله څڪه ڇه هر يو شريڪوال په دې غلام باندې د مزدورۍ مدعي دي. ڪه دې رشتونې وي. او ڪه دروغزن وي. څڪه ڇه غلام باندې د مزدورۍ وجوب يقيني دي. څڪه ڇه آزادونكي غريب دي.

وَإِنْ كَانَ أَحَدُهُمَا مُؤَيَّرًا وَالْآخَرُ مُغَيَّرًا او ڪه په دې دواړو ڪنې يومالدار او دويم فقير وي سَقَى
 لِّلْمُؤَيَّرِ يَوْمَئِذٍ مَالِدَارٍ دپاره به مزدوري ڪوي

تدريج ڪه په دواړو ڪنې يو مالداره وي. او بل غريب وي. نو غلام به د مالداره دپاره مزدوري ڪوي.
فيله څڪه ڇه دې په خپل شريڪوال باندې دده د غريبۍ په وجه د ضمان دعوي نه ڪوي. بلكه په غلام باندې د مزدورۍ دعوي ڪوي. نو غلام به د مزدورۍ کولو نه نه بري كيږي.

وَلَمْ يَسْمَعْ لِّلْمُغَيَّرِ اود فقير شريك دپاره به غلام هم مزدوري نه ڪوي

تدريج اود مفلس شريك دپاره به غلام هم مزدوري نه ڪوي. څڪه ڇه دې پخپل شريڪوال باندې د تاوان دعوي ڪوي.

فيله څڪه ڇه دده شريك مالداره دي. غريب غلام د مزدورۍ کولو نه بري ڪړې دي.

د الله دپاره غلام آزادولو

وَمَنْ أَعْتَقَ عَبْدًا لِلَّهِ ٻه اوکوم کس ڇه خپل غلام د الله تعالي د رضا حاصلولو دپاره، آزاد کړو
أَوْ لِلشَّيْطَانِ يا د شيطان دپاره **أَوْ لِلنَّصِيبِ** يا د بت دپاره **عَتَقَ** نو غلام به (په هرصورت ڪنې) آزاد وي

حل اللغة ① صنم: بت]

تدريج مسئله: کوم کس ڇه خپل غلام د الله دپاره آزاد کړلو يا ئې د شيطان دپاره، يا ئې د بت دپاره آزاد کړلو. نو په هرصورت ڪنې غلام آزاد ږيږي.

فيله دليل دادې. ڇه رکن د اعتناق يعنى لفظ اعتناق دخپل اهل نه او پخپل محل ڪنې اوموندې شو. څڪه ڇه آزادونكي پخپله عاقل، بالغ، اود غلام مالک دي. او غلام دده مملوک دي. او په رومي صورت ڪنې د الله دپاره وئيل ضروري نه دي. بلكه دا يو زياتي څيز دي. نو د شيطان يا د بت په صورت ڪنې ددې نه کيدل څه مضر نه دي. خو په دې دواړو صورتونو ڪنې به آزادونكي گناهگار وي. اگر ڇه غلام به آزاد شي. څڪه ڇه د شيطان اود بت په صورت ڪنې زيات نه زيات د قربت اود ثواب نفى كيږي. خود قربت نفى د آزادۍ نفى ته مستلزم نه ده.

په غلام آزادولو باندې مجبوره ټول

وَعَتَقَ الْمُكْرَمَ اوکوم کس ڇه په غلام آزادولو باندې مجبوره کړې شو **وَالْمُكْرَمَانِ** واقم (دده آزادولو) اود نښې نه د مست سړي آزادولو واقع دي

حل اللغة ① المکره: مجبوره کړې شوې ② المکرمان: نشته]

تدريج مسئله داده. ڇه يوسړي د خپل غلام په آزادولو باندې مجبوره کړې شو. نو ده آزاد کړلو. يا په نشه ڪنې مست سړي خپل غلام آزاد کړلو. نو دا غلام آزاد ږيږي.

فيله څڪه ڇه د آزادېدلو رکن هم ددې د اهل يعنى د عاقل بالغ نه صادر شوې دي. اومنسوب شوي هم محل طرف ته دي. څڪه ڇه دا غلام مملوک دي. لکه څنگه ڇه دا مسئله په ،، کتاب الطلاق ،، ڪنې په تفصيل سره بيان شوې ده.

آزادی ملکیت طرف ته منسوب کول

وَأَنْ أَضَافَ الْوَقْفَ إِلَى مِلْكِهِ أَوْ كَرَاهٍ أَوْ كَيْدٍ طرف ته منسوب کړل صَحَّ نو صحيح دی گَمَّا يَبْعُرُ إِلَى الطَّلَاق لکه څنگه چه په طلاق کښې (صحيح) دی

تفريع» مسئله داده. که يوکس آزادی ملکیت طرف ته منسوب کړی. مثلاً اوواني. (وَن مِلْكُكَ فَكَلْتُ) ، که زه ستا مالک شوم نوته آزاد نې، ، يا نې شرط طرف ته نسبت اوکړی. مثلاً اوواني. (وَن مِلْكُكَ فَكَلْتُ) ، که ته کور ته داخل شوي نو ته آزاد نې، ، نو دا صحيح ده. لکه څنگه چه طلاق ملک يا شرط طرف ته منسوب کول صحيح دی. اود دې مسئلې تفصيل په کتاب الطلاق کښې تير شوي دي. هلته نې اوگورئ

دارالاسلام ته ه غلام را تلل او اسلام راوړل

وَأَنَّ غَرَبَ عَبْدَ الْحَرَمِيِّ مِنْ ذَا الْحَرَمِ او هرکله چه د يو حربي کافر غلام مسلمان شو (إِلَيَّ مُسْلِمًا) او زمونږ طرف ته دارالاسلام کښې) راغی عَقَقَ نو دا آزاد شو

تفريع» که د حربي کافر غلام مسلمان شی. او دارالاسلام ته راشی. نو آزاد پېرئ. **فصله ۱** دليل دادې. چه کوم وخت د طائف غلامان چه ددوی تعداد ۲۳ وو مسلمانان شو. اود نبی کریم ﷺ په خدمت کښې حاضر شول. نو نبی کریم ﷺ او فرمايل. (هم عتقه الله) ^{۱۱} يعنی دا الله تعالی آزاد کړې دی.

۲ دويم دليل دادې. چه دې غلام د اسلام په حالت کښې خپل خان په دارالاسلام کښې محفوظ کړې دي. او په ابتداء کښې هيڅ يو مسلمان غلام نشي جوړېدلې. په دې وجه به دې آزاد وی. **ه حاملې وينځي په آزادولو سره ه حمل آزادېدل**

وَأَنْ أَشْتَرِي حَامِلَةً حَامِلًا او که يوکس حامله وينځه آزاده کړله عَقَقْتُ وَعَقَقْتُ حَمْلًا نو ددې وينځې تابع به ددې حمل هم آزاد وی.

تفريع» مسئله داده. که مالک خپله حامله وينځه آزاده کړله. نو حمل به هم ددې حامله وينځې تابع وی. او آزاد به وی. **فصله ۲** ځکه چه دا حمل د وينځې جزء دي. لکه څنگه چه نور اجزاء دي. نو لکه څنگه چه د وينځې په آزادولو سره ددې ټول اجزاء او اندامونه آزاد پېرئ. دغه شان ددې حمل هم آزاد پېرئ.

وَأَنْ أَشْتَرِي حَمْلًا خَاصَّةً او که ده صرف حمل آزاد کړو عَقَقْتُ نو صرف حمل به آزاد پېرئ. **ولم يَحْقُقْ لَهَا** اموره نه آزاد پېرئ

تفريع» او که صرف حمل نې آزاد کړې وی. نو صرف حمل به آزاد وی. ددې مور يعنی وينځه به نه آزاد پېرئ. **فصله ۳** دليل دا دي. چه د وينځې د آزادولو هيڅ صورت نشته. ځکه چه د وينځې د آزادولو دوه

(۱) من حديث علي رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الجهاد باب ۱۲۶ رقم ۲۷۰۰ والترمذي في مناب علي (رضي الله عنه)

صورتونه دی. یو دا چه د وینځې ازادول بالقصد وی. دویم داچه د وینځې ازادول ددې د حمل تابع شی. خودا دواړه صورتونه ممکن نه دی. اول خو په دې وجه چه ازادول د وینځې طرف ته نه دی منسوب شوی. او دویم صورت ځکه ممکن نه دي. چه په دې کښې قلب د موضوع لازمېږي. ځکه حمل چه تابع دي. دا به متبوع شی. او دوي مور چه متبوع ده. دا به تابع شی.

وَإِذَا أَتَقَقَّ هَذِهِ عَلَى مَالٍ كَهَ يَوْ كَسَ خَيْلٍ غَلَامٍ د مَالٍ په عوض سره ازاد کړلو فَلَكَ الْعَبْدُ وَغَلَامٌ د اقبال هم کړلو عَقَقَ نو دې به هغه وخت [فی الحال] ازاد وی فَاذَا قَبِلَ صَارَ حُرًّا وَلِزِمَهُ الْمَالُ کله چې د قبول کړو عتق نو ازاد شو او لازميږي په ده باندې مال

سومې کله چه مولی خپل غلام د مال په عوض کښې ازاد کړی. او غلام دا آزادی قبوله کړی. نو ازاديږي. او په ده باندې مال لازميږي

له هغه څکه چه دلته معاوضه د مال [چه غلام دي] ده. په هغه څیز کوم چه مال نه دي. ځکه چه د مال په بدله کښې غلام ته آزادی ملاويږي. خو غلام د څه مالک نه دي. چه هغه څیز ورکړی او خپل ځان ازاد کړی. حال ځکه معاوضه دا تقاضا کړی. چه حکم [د ملکیت] دي هله ثابت شی. چه عوض فی الحال قبض شی. لکه څنگه چه په بيع کښې ملکیت هله ثابتيږي. چه قبضه راشي.

په موهې پورې د آزادۍ تعلیق کول

وَلَوْ قَالَ أَوْ كَهَ چَرْتِه وې وَبِئْسَ لِلْأَلْفِ قَائِلَتٌ حُرٌّ صَحَّحَ کتا را کړې ماته زر روپۍ نوته دي آزادي نې نودا صحیح ده ولزمه المال او لازميږي په ده باندې مال وَصَارَ مَأْذُونًا اودې ما ذون او گرځيدلو

تفريغ ددې مسئلې دوه اړخونه دي. په ابتدا کښې تعلیق د عتاق دي. او په آخر کښې چه دي زر روپۍ ورکړي. نو په دې کښې عتق واقع شو خو په معاوضه باندې.

له هغه څکه الفاظ په تعلیق کښې صریحی دی. نو ځکه مونږ وایو. چه دا غلام ازاديږي. چه کله شرط موجود شی. یعنی زر روپۍ ورکړي.

د غلام د مال په کولو له پس مولی د مال په قبض کولو باندې مجبوره کول

فَإِنْ أَخَذَ الْمَالُ اړکه غلام حاضر کړل مال [مولی ته] أَجْرًا حَاجِمًا الْمَوْلَى عَلَى قَبْضِهِ نومجبره به نې کړی حاکم په قبض کولو د مال وَعَقَقَ الْعَبْدُ او ازاد به شی غلام

حل الفقه ۱۰ الاجلره مجبوره کول

تفريغ (د معنی الاجار له) په باب د عتق او تولو حقوق العباد لکه بيع وغيره کښې په قبض کولو باندې د مجبوره کولو مطلب دا دي. چه په کوم څیز عقد منعقد شوي وی. هغه قبايض ته په داسې حالت کښې پریږدي. که هغه نې قبض کول او اخستل غواړي. نو څه ممانعت او رکاوټ په کښې نه وی. مثلاً زید په عمرو باندې په سل روپۍ کتاب خرڅ کړلو. او عمرو ورته په دوکان کښې سل روپۍ کیځودلې. او روان شو. نو دا دده په دوکان کښې سل روپۍ پریځودل تخلیه ده. ځکه چه عمرو دخپل دوکان نه دغه سل روپۍ بغیر د څه رکاوټ نه اخستلې شی. البته دا ضروري ده. چه تخلیه به هله معتبره وی. چه کوم بدل ورته ورکوي. هغه صحیح وی. او که هغه شان نه وی څنگه چه د فریقینو په مینځ کښې په عقد کښې ذکر شوي وی. نو بیا صرف تخلیه قبض نشي تصور کولې. مثلاً په ذکر شوي مثال زید عمرو ته سل روپۍ په دوکان کښې کیځودلې. خو هغه جعلی وی. نو دا تخلیه معتبره نه ده. او په دې باندې د عمرو قبضه نشي منلې.

وَلَوْ أَنَّ الْمَوْلَى مَوْلَا حُرٍّ بَعِيَ د وینځې د خپل مولی نه ازاد دي

له ۱۰۹: مالک دخپلې وينځې سره جماع اوکړه او د هغې نه بېچي پيدا شو نو دغه بېچي به آزاد وي
له ۱۱۰: دليل دا دي چې دا ماشوم د يو آزاد کس د نطفې نه پيدا شوې دي اوچې د آزاد نه پيدا وي هغه نه
 وي مگر آزاد نودا بېچي به هم آزاد وي

د وينځې د بېچې حکم

وَلَدُهَا مِنْ زَوْجِهَا اوکه د وينځې بېچي ددې د خاوند نه پيدا شوې وي دې **مَمْلُوكٌ لِسَيِّدِهَا** نودا به د
 وينځې د مالک مملوک وي

له ۱۱۱: مسئله داده، که د وينځې بېچي ددې د خاوند نه پيدا شوې وي، نودا به د وينځې د مالک مملوک
 وي

له ۱۱۲: دليل دادې، چه دا تعارض موجود دي، ځکه چه منافات ثابت دي، او منافات ځکه ثابت دي، چه
 بېچي د موراود پلار د دواړو د نطفې نه پيدا شوې دي، نو په دې صورت کيښي که د مور د طرف اعتبار
 اوکړي شي، نو بېچي به د وينځې د مولا مملوک وي، او که د پلار د طرف اعتبار اوکړي شي، نو بېچي به د
 وينځې يعنې ددې د مور د مولا مملوک نه وي، نو چونکه په دواړو صورتونو کيښي منافات متحقق شوي
 دي، په دې وجه به د ترجيح لاره اختيارولې شي، او په څو وجوه سره د مور طرف ته ترجيح حاصل ده.

وجه الترجيح ۱: څو ځکه چه د پرورش حق مور ته حاصل دي. ② دويم داچه د خاوند نطفه د وينځې
 يعنې د وينځې په نطفه کيښي ملاؤ شوې ده، او هلاکه شوې ده، ځکه چه د ښځې نطفه پخپل ځاني برقرار
 ده، او د خاوند نطفه پخپل ځاني برقراره نه ده، بلکه منتقل شوې ده، او د ښځې په رحم کيښي راغلې ده.

③ دويم داچه بېچي ترکوم وخته پوري د مور په خيټه کيښي د جنين په صورت کيښي دي، نودا حساً او
 شرعاً د ښځې د يو اندام پشان دي، لکه څنگه چه ددې لاس او ځيټه اندامونه دي، حساً به دې وجه اندام
 دي، چه جنين د خپلې مور په ساه اخستلو سره ساه اخلي، او ددې په منتقل کيدلو سره منتقل
 کيښي، تر دې چه د ولادت په وخت په قينچۍ سره کټ کولې شي، او دا دخپلې مور نه جدا کولې
 شي، او شرعاً ځکه د اندام پشان دي، چه د وينځې په آزادولو سره جنين يعنې ددې د خيټې بېچې هم
 آزادېږي، څلورم داچه حقيقتاً او حکماً دواړه شان د مور د نطفې نه پيدا کيږي، او د پلار د نطفې نه صرف
 حکماً پيدا شوې دي، نو د ترجيح په دې وجوه سره د مور طرف ته ترجيح ورکړي شوې ده، او مور طرف
 ته د ترجيح ورکولو نتيجه به دا وي، چه مور د کوم کس مملوکه وي، ددې بېچي به هم دهغه کس مملوکه
 وي.

د غلام د آزادې ښځې د بېچې حکم

وَلَدُ الْمَرْثِيَةِ او که د آزادې ښځې بېچي آزاد دي

له ۱۱۳: مسئله داده، چه د آزادې ښځې بېچي په هر حال کيښي آزاد وي، که ددې خاوند آزاد وي، او که غلام
 وي.

له ۱۱۴: دليل دادې، چه وړاندې تير شوي دي، چه د ښځې طرف ته ترجيح ورکولې شي، په دې وجه به ددې
 بېچي هم په آزاديدلو کيښي ددې تابع وي، يعنې د مور د آزاد کيدلو په وجه به ددې بېچي هم آزاد وي.

لنظره ۱: لکه څنگه چه دمور په مملوک او مرقوق کيدلو سره بېچي هم مملوک او رقيق وي.

② دغه شان که مولا د خپلې ام ولد يو سړی سره نکاح اوکړه، يا نې د خپلې مکتاتې نکاح اوکړه، نو
 بېچي به د خپلې مور په حکم کيښي وي، په (عيني شرح هدايه) کيښي ليکلي دي، چه غلامه کاکي **مملوکه**
 فرماني، چه مملوکيت او مرقوقيت دواړه نې ځکه ذکر کړل، چه په دې دواړو کيښي تغاير دي، ځکه چه په

مدبر او ام ولد کنبی ملک کامل وی. او رفیت ناقص وی. او په مکتاتب کنبی ملک ناقص وی. او رفیت کامل وی.

بَابُ التَّذْيِينِ

ترجمه: دا باب د مدبر کولو په بیان کنبی دی.

د مدبر تعریف

إِذَا قَالَ الْمَوْلَى لِمَنْ لَوْ كَرِهَ إِيَّاهُ كَلَهُ أَوْ أَوَانِي مَوْلَى خَيْلٍ غَلَامٌ تَهْ مَر شَم فَأَلْتَحَرُّ نَوْتَهْ
آزاد نې اوأَلْتَحَرُّ عَنْ دُبُرِي ياتنه دي آزاد نې ورستو زما [د مرگه] نه اوأَلْتَحَرُّ ياتنه مدبر نې او
قَدْ دُبُرِيك يا مامدبر كړې ته فَقَدْ صَارَ مُدَبِّرًا وَكَرَّ خَيْلًا [دې] مدبر

تعريف: نفس مسئلة آسانه ده.

فصله: د تدبير الفاظ په درې قسمه دي. ① هغه الفاظ چه په اضافت د عتق دلالت كوي لكه املاكها

حررتك، وغيره

② هغه الفاظ چه په تعليق د عتق دلالت كوي لكه (ان مت فلت حر) وغيره

③ هغه الفاظ چه په وصيت باندې دلالت كوي لكه (وصيت لك) وغيره په دي ټولو الفاظ باندې تدبير واقع كېږي.

مفهوم التذيين: د تدبير مفهوم دا دي. چه ددې الفاظونه ورسته في الحال غلام د مولى په ملكيت كښې وي. اگر چه ده آزادي وركړې ده. خو هغه آزادي نې د مرگه نه پس وخت پورې مفيد كړې ده. نو آزادي به ورته ملاړېږي. خود مرگه پس نو په دي صورتونو كښې د مولى نيت ته ضرورت نشته.

په تدبير باندې مراتب احكام

أَمَّا لَمْ يَنْتَهَ بِيَا جَانِزَةً دى خرڅول دده [غلام] وَلَا وَبْنَهُ اونه هبه كول دده

فصله: د تدبير نه پس په مدبر غلام كښې تصرفات كول لكه خرڅول هبه كول د جمهور وعمالانو په نيز باندې جائز نه دى.

فصله: څكه چه دمولى د مرگه پس دي آزادېږي. او دده د آزادى سبب ددې نه سوا بل نه وي. چه دي مولى په خپل ژوند كښې مدبر كړي وو. ددې نه دا معلومه شوه. چه د آزادى سبب هم په هغه وخت كښې موجود شوې وو. كله چه ورته د تدبير الفاظ ونيلى وو. البته تر مرگه پورې په دغه سبب باندې فائده نه مرتب كيدله. او دا ځكه كه چرته مولى في الحال آزادى واقع نكړو. او وقوع د آزادى د مرگه نه ورستو وخت ته منسوب كړو. نو د مرگه نه پس خوپه مولى كښې د آزادولو اهليت نه پاتې كېږي. نو څنگه به دي د تدبير اهل شي. ددې وجې مونږ په خامخا دا وايو. چه آزادي في الحال واقع شوې ده. البته ظهور نې د مولى مرگه پورې روستوشوې دي.

په مدبر كښې هم قسم تصرفات جائز دي؟

وَلَمَّا قَالَ أَنْ يَسْلُبَهُ أَوْ جَانِزَةً دى دمولى دپاره چه خدمت واخلي د مدبر نه وَيُؤَاخِزُهُ أَوْ يَهْ اجرت نې وركړې [چاته] وَأَنْ يَكُنْ أَمَةً او كه وينځه وي فَلَهُ أَنْ يَسْلُبَهَا ده دپاره جائز دى چې وطنې نې كړي وَلَهُ أَنْ يَتَوَجَّهَ او جائز دى چه په نكاح سره وركړي دا چاته

نیز چونکه به مدبر کنشی ملکیت باقی دی نو ددی و جی مالک ته دده نه د خدمت اخستلو اختیار حاصل دی دغه شان که بل چاته نه د مزدوری کولو دپاره لیسې نو لیسې شی او که وینځه وی نو دهغې سره صحبت کول ورله هم جائز دی او ددی بل چا سره واده کول ورته هم جائز دی.

مدبر به په دریمه حصه مال هڅی وی.

وَأَمَّا الْمَوْلَى عَنِ الْمُدْبِرِينَ ثَلَاثَ مَالٍ [کله چه مړشی مولی آزاد پېی مدبر به دریمه حصه د مال د مړی کنشی ان مخرج من الثلث که چرته هغه د دریمې حصې نه وتلی شی

نیز] کله چې مولی مړشی نو مدبر به آزاد شی خود ده آزادی به د ثلث څخه کیږی. که د مدبر قیمت د ثلث نه زیات وو. نو بیا دې نشی آزادیدې.

هله] ځکه چه د مړی ټول مال صرف دا غلام دی. نو دا غلام به په درې حصو تقسیمولې شی. په یوه حصه کنشی به دې د تدبیر به وجه آزاد شی. او باقی دوه حصې چونکه د وارثانو دی. نو گټه به کوی. او هغوی ته به دوه حصې ورکوی. چه پوره آزاد شی

فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ مَالٌ غَيْرُهُ فَتَبَدَّلَ ثَلَاثُ مَالٍ [که چه مولی دپاره مال سوا د دغه غلام نه [کوم چه نه مدبر کړی وی] یَغْنَى فِي ثَلَاثٍ قِيمَتُهُ نو کوشش به کوی په آزادولو د دوو حصو قیمت خپلو کنشی

نیز] که د مولی د مرگ نه پس او کتلې شو نو د هغه نه صرف او صرف دا یو مدبر غلام په میراث کنشی پاتې شو. نو وړاندې تیر شو چې دې نشی آزادیدې. نو اوس به مدبر د خپلې آزادۍ دپاره سعی او کوشش کوی. او خپل قیمت به وارثانو ته ادا کوی چې آزاد شی.

هله] دا کوشش به د دې دپاره کوی چې نورو وارثانو ته خپله حصه پوره ملاو شی. د ده د تدبیر په وجه د هغوی په حصه کنشی کمی رانشی.

وَإِنْ كَانَ عَلَى الْمَوْلَى دَيْنٌ [او که چرته وی په مولی باندې قرض [نویه دې صورت کنشی به مدبر غلام د دریمې حصې نه نه آزاد پېی یَغْنَى فِي ثَلَاثٍ قِيمَتِهِ لِقَرْمَاةٍ مزدوری به کوی په ټول قیمت د هغه کنشی

نیز] نفس مسئله آسانه ده.

هله] ځکه چه وړاندې دې [پوره کول] د قرض د وصیت په جاري کولو باندې [یعنی که یوکس وصیت کړی وی. اویه ده باندې قرض هم وی. نو دده د مرگه پس به د ټولونه اول قرض خلاصلولي شی. دهغې نه پس که څه پاتې شی. هغه به په درې حصو تقسیمولې شی. یوه حصه به د وصیت اوتدبیر پوره کولو ته ویستلې شی. او که څوک دا اوواڼی. چه هرکله د مولی ددې غلام نه سوا نور مال نشته. نو د غلام آزادی دې باطله کړی شی. نو داسې ځکه نشی کیدې چې د عتق رښتیا او توقی په دواړو حکم مرتب کیږی.

وَلَوْ أَنَّ الْمُدْبِرَ مُدْبِرٌ [اودمدبره وینځې بېجی به مدبر وی. [نو کوم احکام چه د مدبر غلام وی. هم هغه احکام به د مدبره ښځې د بېجی هم وی]

نیز] د مدبر بېجی به هم مدبر وی. لکه څنگه چې د غلام بېجی هم غلام وی.

ﷺ په دې باندې د حضرت صحابه کرامو اجماع نقل شوی دی [۱]

فَإِنْ عَلِقَ التَّحْدِثُ بِمَوْتِهِ كَمَا تَدْبِيرُ نَبِيٍّ بِهَ خَيْلٍ مَرَكٍ بِوَرْدٍ مُعَلَّقٍ كَرُو عَلَى حَوَائِجِهِ دَاسِيٍّ طَرِيقَهُ وَفَلْ أَنْ
تَقُولُ جِي اْوَوَانِي اِنْ مَاتُ مِنْ مَرَضٍ هَذَا كَزَهْ دَخِلْ دِي بِيْمَارِي نَهْ مَرِ شُوم اَوْفَن سَكْرِي هَذَا كَزَهْ
بِهْ خَيْلِ دِي سَفَرِ كَنْبِي مَرِ شُوم اَوْفَن مَرَضٍ هَذَا كَزَهْ دَفْلَانِي بِيْمَارِي نَهْ مَرِ شُوم فَلَمَّسَ يَحْدِثُ بِنُو
دِي مَدْبَرِ نَهْ دِي فَكُونُ بِيْمَارِي اَوْ جَانِزِ دِي خَرْشُولِ دِهْ

تېرور: که آقا د غلام تدبیر په خپل مرگ پورې معلق کړو. او په دې کښې نه څه زیاتي صفت ذکر کړو. مثلاً چې داسې نه او ویشل که زه په خپله دې بيمارۍ کښې مړ شوم نو ته آزاد یې نو غلام به فی الحال نه آزاد یږي. بلکه دده خرڅول به جائز وی باقی تفصیل په دې متن کښې تیر شوي دي «وإذا اعتق المولى بعد عبده الخ»

• • • •

فَإِنْ مَاتَ الْمَوْلَى عَلَى الْبَيْعَةِ الَّتِي ذَكَرَهَا عَتَقُ كَمَا يَتَقَبَّلُ الْمُدْبِرُ مَالَهُ بِهِ هَذِهِ طَرِيقُهُ مِنْ شَوْكُمُوهِ جِي هَذِهِ بَيَانُ كَرِي وَهُوَ نَوَاحِلَامُ آزَادِيرِي لَكِهِ خُتْكَه جِي مَدِيرِ آزَادِيرِي.

توضیح: که آقا هم به هغه سبب سره می شو به کوم سبب چې ئې غلام ته د آزادئ خبره کړې ده نو دا غلام به د مالک د دریمې حصی مال څخه آزادیږي.

بَابُ الْإِسْتِیْلَادِ

ترجمه: دا باب دام ولد جوړولو په بیان کښی دی.

د استیلاء لغوی او شرعی معنی و احکام

تعریف الاستیلاء مالک د خپلې وینځې نکاح د چا سره اوکړه برابره ده که هغه سړې آزاد وو او که غلام دهغه نه د دې وینځې بچې پیدا شو. نو هغه بچې به د خپلې مور تابع وی او د مالک غلام به وی

فصله د نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد دې **أَعْقَبُوا وَكُذِّهَا** [۱] چې د دې بچې دا آزاد کړه. په دلیل کښې وټیلي شوی وو. چه وطی د بچې په واسطه باندې سبب د جزیت دی. هم دا وجه ده. چه دواړو یعنی مور او پلار کښې هر یو ته په پوره نسبت سره دده نسبت کولې شی. او د ضرورت نه بغیر په جزء باندې استمتاع اخستل حرام دی.

[illegible]

۱) کذا فی منصف عبدالرزاق (۱۴۴/۹) رقم ۱۶۶۸۳۔

(١) من حديث ابن عباس (أخرجه ابن ماجه باب ٢ رقم ٢٥١٦) والمستترك (١٩/٢) -

تعریف کله چې وینځه د خپل مالک د جماع نه امیدواره شی او بیا زېږول اوکړی نو دا ام ولد اوگرځیده د دې خرځول جائز نه دی. اونه مالک دا د بل چا په ملکیت کښې په هېې کولو وغیره سره داخلولی شی.

هليله نبي کریم ﷺ د ام ولد د خرځولو نه منع فرمانيلی ده.

وکه جائز دی د مولى دپاره **وَلَهَا** [د استیلا د نه پس] د ام ولد سره وطى کول **وَأَسْفِلَ زِمَانُهَا** اود دې نه خدمت اخستل **وَأَحَارَ زِمَانُهَا** اودغه شان دغه چاته په اجاره ورکول **وَلَزِمَ مَهْرُهَا** اوچا سره نې نکاح کول [دا ټول تصرفات].

تعریف مطلب د ترجمه اواضافی قیوداتونه واضح دي.

هليله ځکه چه د دې تصرفاتو دپاره ملکیت شرط دی] اود مولى ملک په ام ولد کښې قائم دې نودمدبره وینځې سره مشابه شو. [نولکه څنگه چه په مدبره وینځه کښې دا تصرفات جائز دی دغه شان په ام ولد کښې هم جائز دی]

وَلَا يَتَّبِعُ نَسَبَ وَلَدِهَا اود ام ولدنه چه کوم ماشوم پیدا شی. د مولى نه دهغه نسب نه ثابتیږي **إِلَّا أَنْ يَتَّخِذَ بِهَا الْمَوْلَى** البته دا چه مولى د دې اقرار اوکړی. [چه دا زما بچي دي]

تعریف کله چه د مولى د وینځې بچي پیدا شی. نودده نسب د مولى نه هله ثابتیږي. چه مولى اقرار اوکړی. چه او دا زما بچي دي.

هليله ځکه چه دا هم ممکن ده. چه دا وینځه د دې مولى نه وړاندې دبل چا په ملکیت کښې وی. او هغه ورسره وطى کړې وی. اودا ولد د هغه د منى نه پیدا شوې وی. د دې وجې د نسب د ثبوت دپاره د مولى دعوى ضروری ده.

فَإِنْ جَاءَتْ بِهَذَا ذَلِكْ يَوَلَّى که د دې نه پس [دویم] ماشوم پیدا شو **كَلِمَتُ نَسَبِهِ يَتَّخِذُ أَقْرَابَ** نود مولى داقرار نه بغیرد دغه ماشوم نسب د مولى نه ثابتیږي

تعریف که د وینځې ولد پیدا شو. اومولى دا اقرار اوکړلو. چه دا زما بچي دي. اود دې نه پس هم د دغه وینځې نه دویم ماشوم پیدا شو. نود دې دویم ماشوم د نسب د ثبوت دپاره د مولى دعوى ضرورت نشته. بلکه خود بخود به دا ماشوم مولى ته منسوب وی.

هليله ځکه چه عام طور خو په وینځې کښې د شهوت پوره کول مقصود وی. د دوى نه د اولاد پیدا کول مقصود نه وی. خو چه دې مولى د اولنى بچي د نسب اقرار اوکړلو. نومعلومه شوه. چه مولى دا وینځه خپل فراش جوړ کړې دي. لکه څنگه چه منکوحه داخوند فراش وی. اود منکوحه د ولد ثبوت بغیرد دعوى نه کیږي. دغه شان به په دې صورت کښې د ام ولد د بچي د نسب ثبوت هم بغیرد دعوى نه کیږي.

وَأَنْ تَكْفُرَ اوکه دا مولى د ام ولدد بچي د نسب نه انکار اوکړی **يَتَّخِذُ بِقَوْلِهِ** نود مولى په انکار سره تري دده نسب منتفى کیږي

تعریف نفس مسئله آسانه ده.

هليله ځکه چه د ام ولد فراش کمزوري دې هم دا وجه ده. چه مولى دخپل خان نه د دې ملکیت منتقل کولی شی چه بل چا سره د ام ولد نکاح اوکړی

دام ولد د بچي د نسب نه د مولی انصار هو

وَإِنْ تَوَجَّهًا أَوْ كَه مولى خپله ام ولد چاته په نکاح کړله **نَهَاءَتْ بَوَلَا** اودې ولد اوزېلو **قَوَلُی حُكْم** اوسونو دغ ماشوم به دخپل مور په حکم کېږي وی. [چه څنگه نې مور د مولى د مرگ نه پس ازادېږي. دغه شان به ددې بچي هم آزاد وي]

تعریض: نفس مسئله آسانه ده.

هليله > څکه چه د آزادې حق [دمورنه] ماشوم ته رسي. پشان د تدبير که مور مدبره وي. نو ددې بچي به هم مدبروي. آیا ته نه گوري چه د آزادي بڼځې بچي آزاد وي اود وينځې بچي غلام وي

د مولى د مرگ نه پس دام ولد آزاد

وَإِذَا مَاتَ الْمَوْلَى أَوْ كَلَهُ چه مولى مړ شي **عَتَقَتْ مِنْ جَمِيعِ الْكُلَالِ** نوام ولد دتول مال نه ازادېږي

تعریض: نفس مسئله آسانه ده.

هلاله > ① د سعید بن المسیب^ه حدیث د وجې چه نبي ﷺ د امهات الاولاد د آزادولو حکم کړې وو اوددې حکم نې کړې وو. چه دوی دې په قرض کېنې نشي خرڅولې اوپه دریمه حصه مال کېنې دې نشي شمارلي. ② اوپله دا چه د ولد حاجت اصلی دې نودا حاجت به د مړی دقن کولوپه حق باندې مقدم کولې شي

وَلَا تُلْزِمُهَا السَّيَاطِلَ لِلْعُرْمَاءِ ا وونشته کوشش د قرض خواهو دپاره په دې باندې د مولى د قرض په خلاصولو کېنې په دې باندې کوشش نشته. **إِنْ كَانَ عَلَى الْمَوْلَى دَيْنٌ** که چرته په مولى باندې قرض وي [چه دا په خواری مزدوری کوي. اودخپل مولى قرض به خلاصوي]

تعریض: نفس مسئله آسانه ده.

هلاله > ① دلیل هغه حدیث دې کوم چه مونږ روایت کړلو

② اوپله دا چه ام ولد مال متقوم نه دې هم دا وجه ده. که چا ام ولد غصب کړله. نوپه مولى باندې د ابوحنیفه^ه په نیز تاوان نشته. [چه دا په خواری مزدوری کوي. اود مولى قرض به خلاصوي. نوچه مال متقوم نشو نوپه دې پورې به د قرضدارو حق نه متعلق کېږي

وَإِذَا مَاتَ الرَّجُلُ أَمَةٌ فَتَرْكُهَا يُورِثُ ا اوچاچه وطې اوکره دبل چا وينځې سره په نکاح سره [مثلاً زیدد پکړد وينځې سره نکاح کړې وه] **فَوَلَدَتْ مِنْهُ** اودهغې نه نې بچي پيدا شو **فَرَمَ مَلَكَهَا** اوبيا دې [زید] دهغې وينځې [چه دده منکوحه ده] مالک شو **صَارَتْ أَمْرًا لَهُ** نودغه وينځه ده [زید] ام ولد شوه

تعریض: ① زیدد عمرو د وينځې په ملک نکاح سره مالک شو. اوبيا نې په ملک یمین سره مالک اوگرځي په دې صورت کېنې دا حنافو^ه په نیز د زید دا منکوحه دده ام ولد گرځي. او د امام شافعی^ه په نیز نه گرځي. ②

① فربه الزیلعی **کَلَفَتْ** ثم نقل أحاديث فی الباب منها حدیث ابن عمر (ان النبی ﷺ لم یبع امهات الاولاد وقال لایعن ولا یوهن ولا یورثن یستمتع بها سیدھا ما دام حیا لایذا ماتت فھي حرة أخرجه الدارقطني فی سننه ۱۳۵/۴)۔
② **صَلَّى الشافعي**:- امام شافعی **کَلَفَتْ** فرمائی چه دا وينځه د هغه [زید] ام ولد نه گرځي

فصله کله چه د وینږي په رحم کښې دمولى د مني نه ماشوم پيدا شي. نو دغه ماشوم د مور بدن يوه حصه شوه. او چونکه دا حمل آزاد دي. ځکه چه د آزاد سړي د نطفه نه پيدا شوي دي. نو دغه شان به وينځه هم آزاده شي. ځکه چه جزء (چه حمل دي) دکل نه (چه مور ده) مخالفت نه کوي.

وَأَذْوَطُ الْأَبِّ جَارِيَةُ ابْنِهِ چه يو کس د خپل خوڼي د وينځې سره وطى اوکړي **فَهَاءُ بَوَلَّى** ودهغې بچي پيدا شي **فَأَذْوَطُ** اودې دهغه دعوى اوکړي چه دا زما خوڼي دي **كَلَّتْ لَسْبُهُ مِنْهُ** نو ددغه بچي نسب ددې پلار نه ثابتېږي **وَصَارَتْ أُمُّو لِكُلِّهِ** اودغه وينځه دپلار ام ولد شوه **وَعَلَيْهِ قِيَمَتَا** اوبه پلار باندې د وینږي قيمت دي. [چه هغه به خپل خوڼي ته ورکوي] **وَلَيْسَ عَلَيْهِ عَقْرُهَا** اوبه پلار باندې دهغې وينځې عقر نشته. **وَلَا قِيَمَةُ وَلَدِهَا** اونه پرې د بچي قيمت شته

تعريض (مقرها) د عقر نه هغه مال مراد دي. کوم چه دمهر پشان په هغه وطى کښې لازميږي په کوم کښې چه حدزنا نه جاري کيږي. په زير بحث مسئله کښې هم زنا شته. خو په پلار باندې حدزنا نه جاري کيږي.

فصله ځکه چه نسي **بِطَرَفِ** يو صحابي **رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ** ته او فرمائيل. (انت و مالک لا يملك) ته اوستا مال ستا دپلار دي. چونکه وينځه هم مال دي. نو ددې حديث نه په ظاهره دا معلومېږي. چه لکه څنگه پلار د خوڼي په نورو مالونو کښې تصرف کولې شي. دغه شان به په وينځه کښې هم تصرف کولې شي. چونکه دا شېبه موجود ده. ددې وجې په حد جاري کولو کښې قانون دا دي. که دجرم په ثبوت کښې شک اوشبه پيدا شوه. نو حد ساقطېږي.

وَأَنْ وَطِئَ أَبُ الْأَبِّ اوکه نيکه [زيد] دنمسي [بکر] وينځې سره وطى اوکړله **فَمَنْ يَكْفَى الْأَبَّ** اود بکر خپل پلار [خالد] موجود وو. [او نيکه دعوى اوکړله چه دا بچي زما دي. **كُلُّ يَكْفَى النَّسَبَ مِنْهُ** نو] د نيکه نه نسب نه ثابتېږي

تعريض نفس مسئله آسانه ده.

فصله ځکه چه پلار موجود وي. نو نيکه ته د نمسي په مال کښې د ولايت حق نشته

وَأَنَّ كَانَ الْأَبُّ مَوْتًا البته که پلار [خالد] مړ وي **يَكْفَى مِنَ الْجَدِّ** نو د نيکه [زيد] نسب ثابتېږي. **كَمَا يَكْفَى النَّسَبَ مِنَ الْأَبِّ** لکه څنگه چه د دې بچي نسب د پلار نه ثابتېږي. [په هغه صورت کښې کوم چه ذکر شو]

تعريض نفس مسئله آسانه ده.

فصله ځکه چه کله پلار [خالد] نه وي. نو د نيکه [زيد] ولايت ثابت دي

وَأَنَّ كَانَتْ الْجَارِيَةُ بَيْنَ ذَرِيَّتَيْنِ اوچه يوه وينځه د دوو کسانو په مينځ کښې شريکه وي **فَهَاءُ بَوَلَّى** نو ددهغې بچي پيدا شو **فَأَذْوَطُ أَحَدُهُمَا** اوبه دې دوو شريکانو کښې يو دهغه دنسب دعوى اوکړله. [چه دا بچي زما دي] **كَلَّتْ لَسْبُهُ مِنْهُ** نو ددغه مدعى نه د بچي نسب ثابتېږي.

تعريض نفس مسئله آسانه ده.

فصله ځکه چه په نصف بچي کښې نسب ثابت شو ځکه چه نيمه وينځه دده په ملکيت کښې ده نو [د بچي] په باقى نيمه حصه کښې به خامخا نسب ثابتېږي (ځکه چه نسب نه تقسيمېږي) [چه ماشوم يو

وی اونیم نسب نه د زید شی اونیم دعروا اونسب څکه نه تقسیمېږی. چه د نسب مسبب چه علوق دې هغه نه تقسیمېږی څکه چه پوېچي د دوو کسانو د مینې نه پیدا کیږی

وَصَارَتْ أُمُّكَ لَهْ اودغه وينځه د مدعی شريك ام ولد شوه

تعريح: نفس مسئله آسانه ده.

ملكه: څکه چه استيلا د [چه وينځه ام ولد شی] د صاحبينو په نیز نه تقسیمېږی. [چه نیمه دې ام ولد وی اونیمه دې وينځه وی] داد صاحبينو مذهب دي. [یعنی د صاحبينو په نیز چه څنگه د وينځې بېچي پیدا شو. او یو شريك دعوی د نسب او کړله. نو دغه وينځه په پوځل ام ولداوگر خیدله. د ام ولد گرځیدو دپاره دوو مرحلونه ضرورت نشته]

وَعَلَيْهِ نَصْفٌ عَقْرًا اوبه مدعی شريك باندې به د دغه موطوءه وينځې نیم عقر هم تاوان وی چه نیم عقر به خپل شريكوال ته ورکوی وَنَصْفٌ قِيَمَتُهَا اُونیم قيمت د هغې وَلَئِنْ عَلَيَّ شَيْءٌ مِنْ قِيَمَتِهَا اُونشته څه خيز په هغه باندې د قيمت د بېچي د هغې

هل اللغة: ① عقر: مهر

تعريح: القاعده الاولى: قاعده دا ده. كه يوه وينځه د دوو كسانو په شريكه وي. نو په دې دواړو كېنې د يودپاره هم دې سره وطى كول جائز نه دى. ځكه چه اشتباه دنسب راځي. په زير بحث مسئله كېنې چه د وينځې بېچي پيدا شي. او يو كس ددې بېچي دنسب دعوى هم او كړي. نو پكار دا ده. چه په ده باندې حدزنا جارى شوې وي. ځكه چه ده دپاره د مشتركه وينزې سره وطى كول حرام وو. البته دلته يوه شبه موجود وه. هغه دا چه وينځې سره وطى كول جائز دي. خودلته حرمت د شريك د وجې راغلې دي. نو ددې شبه په وجه حد ساقط شو. خو چونكه دخپل شريكوال په ملكيت كېنې تصرف شوې دي. نو هغه ته به دې وطى تاوان ور كړي. چه عقوق ته ونيلي شي.

القاعده الثانية: قاعده دا ده. چه وينځه هله ام ولد گرځي. چه ددې مولې ورسره وطى او كړي. اودا دهغه نه حملداره شي. په زير بحث مسئله كېنې كه وينزه د مدعی شريك ام ولد گرځي. نو ددې دپاره ضرورى ده. چه وينځه دهغه مملوكه وي. حالانكه دمدعی شريك ملكيت خو په نیمه وينځه كېنې دي. نو داسې هم نشي كېدې. چه نیمه وينځه ام ولد شي اونیمه شريكوال په ملكيت كېنې پاتې شي. ځكه چه استيلا د تقسيم نه قبولی. نو د استيلا د تقاضا دا ده. چه ټوله وينزه دمدعی ملكيت وي. ددې وجې مونږ وايو. چه په نیمه وينځه خود مدعی ملكيت د وړاندې نه قائم وو. اود استيلا د وجې په باقى نیمه وينځه باندې هم دده ملكيت ثابت شو.

د دواړو دهانوله له نسب لېوت

فَإِنْ أَدْعَاهُمَا اوكه دواړو شريكانو په پوځانې دعوى او كړله كُنْتُ لَكُمُ مِثْمَلًا نو دواړو نه شي نسب ثابتيږی

تعريح: نفس مسئله آسانه ده.

هلاله: ① د حضرت عمر رضی الله عنه په فتوى باندې دي. د فتوى تفصيل دا دي. چه دوو كسانو وي وينځې سره په هغه وخت كېنې وطى او كړله. چه هغه د حيض نه پاكه شوې وه. اود دغه وطى نه دهغې ماشوم پيدا شو. دواړو كسانو دېچي د نسب دعوى او كړله. چه دا زما بېچي دي. دا مقدمه حضرت عمر رضی الله عنه ته پېش شوه. هغوى درې قافيه شناس راوغوښتل. درې واړو ددې خبرې گواهي وركړله. چه په ماشوم كېنې

د دواړو مدعیانو سره مشابهت موجود دي. حضرت عمر رضی الله عنه په خپله هم قافیه شناس وو. نوهغوی اوفرمانیل. چه په سپن باندې تور، زېړ او برګه سپی خړی. خو په انسانانو کېنې ما دا نه وو لیدلې. اوس مې دا هم اولیدل. ددې نه پس نې حکم او کړلو. چه دا ماشوم د دواړو مدعیانو بچې دي. اوددې دواړو وارث به وی. اودا دواړه مدعیان به دده وارثان وی. او په دواړو کېنې چه کوم ژوندې پاتې شو. دې به دهغه وی. ددې حکم نتیجه دا راوتله. چه د دې بچې د تربیت ټولې ذمه واریانې به په دواړو په شریکه

وی. [۱]

⑦ او [د دواړو نه د نسب ثابتیدو بل دلیل دا دي. چه] دا دواړه داستحقاق په سبب کېنې برابر دی. [چه ملکیت دې] نو په حق اخستلو کېنې به هم برابر وی اونسب اگر چه تقسیم نه قبلوی. [پو ماشوم ددوو کسانو خو نې نشی کیدی. [خو په نسب باندې داسې احکام مرتب کیږي. چه هغه تقسیم قبلوی نو کوم احکام چه تقسیم قبلوی [لکه میراث اوړل شو چه د خوی په مال کېنې د پلار خو مره حصه کیږي نو هغه به په دواړو شریکانو تقسیمولی شی او چه کوم تقسیم نه قبلوی. [لکه نسب] نو هغه به د دواړو په مینځ کېنې پوره پوره تقسیم کولې شی. داسې به وی چه هډو ده سره بل څوک شریک نشته [نوپه زیریعت مسئله کېنې به هر مدعی د ماشوم پلاروی. دا نه چه نیم ماشوم به دیو مدعی خوی وی. اونیم دبل]

د خپل مکاتب د وینځي سره وطني څول

وَأَذْوَطَ الْمَوْلَى جَارِيَةً مُكَاتِبَةً كَلَّهَ مِنْ مَوْلَى د خپل مکاتب وینځه وطني کړی لِحَاجَتِ بَوَلَدِي اودهغې بچې پیدا شی قَادَعَةً. اومولی دهغه دعوی اوکړي. [چه دا بچې زما نه پیدا شوې دي] فَإِنْ صَدَقَتْ أَلْمَکَاتِبُ که مکاتب دده تصدیق اوکړلو لیت کُتِبَ مِنْهُ نودبچې نسب د مولى نه ثابتیږي.

له هرحې نفس مسئله آسانه ده.

فلهله د مکاتب د تصدیق په صورت کېنې نسب ثابتیږي [اودا وچه په حقیقت کېنې د دواړو مسئلویه مینځ کېنې فرق دي هغه دا چه مولى د خپل مکاتب په ګټه کېنې د تصرف حددار نه دي. [دې په کېنې تصرف نشی کولې] هم دا وچه ده چه مولى دخپل مکاتب ګټه نشی ځانته کولې اوپلار د خوی د مملوک څیز مالک جوړېدې شی نو [ځکه] د خوی تصدیق ته څه اعتبار نشته. [که هغه د پلار تصدیق کوی اوکه نه کوی. دبچې نسب د مولى د پلار نه ثابتیږي. دغه شان دلته هم که مکاتب تصدیق کوی اوکه نه کوی. نسب نې د مولى نه ثابتیږي]

وَمَكَانَ عَلَيْهِ عَقْرُهَا امام قدوری ۲۰ فرمانی په مولى باندې د وینځي عقر دي

له هرحې په ظاهره څوکه گوري نومولی د پردی وینځي یعنې دمکاتب وینځي سره وطني کړې ده. ددې تقاضا خودا وه. چه په مولى باندې حدزنا جاری شوې وو. البته مولى په دې غلط فهمی کېنې وو. چه چونکه دمکاتب ګټه دده دپاره ده. نو زما دپاره به د دې وینځي سره وطني کول هم جائز وی. حالانکه مسئله داسې نه ده. نو ددې غلط فهمی په وجه پوه شېه پیدا شوه. اودهغه شېه د وجې حدزنا ساقط شو. البته مولى چونکه د مکاتب وینځه وطني کړې ده. نو ددې وطني تاوان به ورته ورکوی. چه عقر ورته وانی.

هليله > ددې خبرې دليل چې په مولى باندې عفر واجبيږي. دا دې چې په کوم وخت کښې مولى دخپل مکاتب وينځي سره وطى کوله. نوپه هغه وخت کښې دغه وينځه دمولى په ملکيت کښې نه وه. البته چونکه دا وينځه هم دده دمکاتب وينځه وه. نوپه دې وينځه کښې دمولى څه نا څه حق وو. اودغه حق ددې دپاره کافي وو چې دا وينځه ام ولد اوگرځي.

وَكَيْفَ وَلَيْسَ > اوبه مولى باندې د بچي قيمت لازم دې [چې مولى به خپل مکاتب ته دبچي قيمت ورکوي]

تفريع > اوبه مولى باندې لازم دى چې د ماشوم کوم قيمت کيږي. هغه خپل مکاتب ته ورکړي. **هليله** > ځکه دغه بچي د ولد مغرور په حکم کښې شو. يعنې مولى په دې د هوکه شو چې د مکاتب د وينځي سره به زما دپاره وطى کول جائزوي. ځکه چې دده گټه هم زما دپاره ده. نو کوم ماشوم چې پيدا شو. هغه د ولد مغرور په حکم کښې دې. اوبه ولد مغرور کښې دا مسئله ده. چې نسب نې د واطي نه ثابتيږي. خو چې د چا وينځه وي. هغه ته به ددغه ولد قيمت ورکوي.

وَلَا تَصِيرُ الْجَارِيَةُ أُمًّا وَلَيْلَةُ > اووينځه د مولى ام ولد نه گرځي

تفريع > نفس مسئله آسانه ده **هليله** > ځکه چې په حقيقت کښې دمولى په وينځه باندې ملکيت نشته لکه څنگه چې په ولد مغرور کښې ملکيت نه وي

وَإِنْ كَذَبَهُ الْمَكَاتِبُ فِي السَّبِّ > اوکه مکاتب په نسب کښې دمولى تکذيب اوکړي لو. [چې دا ماشوم ستا خونې نه دې] **لَمْ يَثْبُتْ نَسَبُهُ** > نو [دمکاتب دانکار په صورت کښې] دماشوم نسب دمولى نه نه ثابتيږي

تفريع > نفس مسئله آسانه ده

هليله > دليل وړاندې مونږ بيان کړو چې دمکاتب تصديق ضروري دې

كِتَابُ الْمَكَاتِبِ

ترجمه > (دا) کتاب د مکاتب جوړولو په بيان کې دې.

تفريع > **الرَّابِعُ بَعْدَ الْقَبْلَةِ** > په قول د صاحب د نهايه **بَعْدَ** د عقد اجاره نه روسته د عقد کتابت راوړلو مناسبت دادې. چې په دې کې هر يو داسې عقد دې. چې په دې سره د غير مال په مقابل کې مال په داسې طريقه حاصلولي شي. چې په هغې کې عوض ذکر کولو سره اصالة د ايجاب او قبول حاجت هم وي. او علامه اتقاني **رحمه الله** صاحب دغايه البيان چې دا ليکلي دي. چې کتابت د عتاق نه روسته راوړل پکار وو. ځکه چې د کتابت مال ولاء دې. اود ولاء د مال احکام د عتق څخې دې. په دې وجه حاکم شهيد په کافي کې کتاب المکاتب او کتاب الولاء د کتاب العتاق نه روسته ذکر کړی دی. دا مناسب نه دی. ځکه چې عتاق کې د غلام ذات د خپل ملک نه د عوض نه بغير اوبښکلې کيږي. او په کتابت کې دا خبره نشته. (لأنه ليست الدائيات أولى من ليستة العرضيات) پاتې شو د صاحب د کافي **بَعْدَ** ولاء ذکر کول، نو هغه عتاق سره د ولاء مناسبت بيانولو لپاره دې. عتاق سره د مکاتب مناسبت بيانولو لپاره نه دې. **تعريف المکاتب لغة** > لفظ د مکاتب د کاتبه مکاتبه نه اسم مفعول دې. په دې معنی چې د مال معين ادا

کولو په شرط آزادول. او دا په اصل کې د کتب (ن) کتابت څنې دې. په معنی د جمع کولو سره. لکه چې د لېنکر یو مجتمع دې ته کتیبه وائی. او هم ددې نه کتاب دې. چه دا د بابونو او فصلونو جامع وی. (و) منه به قال کتب النمل والقره، پېزار یا مشک نې په بلې تسمې سره او گندلو.

توضیحه الفهری: په کافی او کفایه وغیره کې ددې شرعی او اصطلاحی تعریف داسې شوې دې. (المکتابه تعریف) آل الحال و رقبه عند ادم المال غلام د تصرف په لحاظ سره بالفعل او د رقبه په اعتبار سره د بدل کتابت ادا کولو نه روسته آزادولو ته کتابت وائی. یعنی د عقد کتابت نه روسته غلام د تصرف اعتبار سره د بدل کتابت ادا کولو نه روسته غلام آزادېږي. گویا قبضه فی الوقت حاصلېږي. او ملک رقبه د انجام په اعتبار سره حاصلېږي.

د مکاتب هولو احکام

(وَأَذَانًا كَتَبَ الْمَوْلَى عَبْدَهُ أَوْ أَمَتَهُ عَلَى مَالٍ شَرَطَهُ عَلَيْهِ كَلَهُ نِيَّ جِي مَكَاتِب كِرُو. خپل غلام یا وینځه د داسې مال په عوض چې هغه نې په ده شرط کړې دې. وَكَيْل الْعَبْدُ أَوْ غَلَامٌ دَا قَبُول كِرُو. ذَلِكَ الْعَقْدُ صَارَ مُكَاتِبًا) نو هغه مکاتب شو.

تفسیر: علامه عینی رحمه الله فرمائی. چه ابو الحسین قدوری رحمه الله لفظ د کاتب د باب مفاعلت نه استعمال کړې دې. چه دا د دوو په منځ کې د اشتراك تقاضه کوي. ځکه چې آقا د خپل اړخه عقد نامه لیکي. او غلام قسطنونه ادا کوي. په دې لحاظ سره اصل فعل کې دواړه مشترک دی. نو آقا مکاتب بالکسر دې. او غلام مکاتب بالفتح دې.

دلالة: ① د عقد کتابت د جواز دلیل د الله تعالی ارشاد دې. فَكَانَ يُوْهُرَانِ عَلِمْتُمْ فَمِنْهُمْ عِبْرَةٌ مطلب دادې. که د یو کس غلام یا وینځه او وائی. چه زه په دومره موده کې دومره مال ستا لپاره او گټم. نو ته به ما آزاده وي. نو مالک له پکار دی. چه قبول نې کړي. او اولیکې. کله چې هغه ته پته اولگي. چه واقعی ددې غلام یا وینځې په حق کې به آزادی غوره وي. د غلامی د قید نه خلاصیدلو نه روسته به غلامانې، بدکاری، او قسم قسم بد معاشیانې نه کوي.

② سعید بن منصور د حضرت ام سلمه رضي الله عنها نه روایت کړې دې. (أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَا كَاتِبَ وَلَا كَاتِبَةٌ وَلَا كَاتِبَةٌ مَكَاتِبَ مَلِكٍ مَالٍ وَلَا فِتْحَتَجِبَ مِنْهُ وَلَهُ أَحَادِيثُ كَثِيرَةٌ سَوَاءٌ) او د کتابت په مشروعیت باندې د امت اجماع ده. **حکم الکتبه:** په ذکر شوی آیت کې د (فَكَانَ يُوْهُرَانِ) امر وجوب لپاره وی. او که د غیرو وجوب لپاره وی. په دواړو صورتونو کې د عقد کتابت په مشروعیت باندې دلالت موجود دې. آیت کې د (فَكَانَ يُوْهُرَانِ) امر په اجماع د فقهاؤ، حسن، شعبی، سفیان ثوری، امام مالک، او د امام شافعی رحمه الله وغیره په نیز حکم ایجابی نه دې. بلکه مستحب حکم دې.

الاشکال: په دې باندې اشکال کېږي. چه صاحب د کشف د ذکر شوی آیت په تفسیر کې وئیلی دی. (و) هذا الأمر للندب عند عامة العلماء ومن الحسن ليس ذاك لعمران شام كاتِبَ رِثَانِ شام لم يَكْتَبَ ومن عمر رضي الله عنهما من عمرات الله ومن ابن سيرين مثله وهو مذهب (آده). نو حضرت عمر رضي الله عنهما چې دا په فقه او روایت کې د مشهور او جلیل القدر صحابو رضي الله عنهم څڼي دې. او حضرت ابن سيرين رحمه الله کوم چې په خاصو تابعینو او اعلی درجې فقهاؤ کې دې. هر کله چې ددوی په نیز مذکوره امر د وجوب لپاره دې. نو د فقهاؤ د اجماع

دعوه خنګه صحيح کيدې شي؟

الجواب - چه د کشف ذکر شوي مضمون صرف په دې دلالت کوي. چه ددې امر د وجوب لپاره کيدل ددې حضراتو نه نقل دی. دا نه چې ددوی مقرر مذهب دادې. چه کتابت واجب دي. **دليل اشتراط قبول العبد** - د غلام د قبولولو شرط ددې لپاره دي. چه د کتابت په وجه به دده په ذمه مال نه لازمېږي. نو دا ضروري ده. چه هغه پخپله ذمه مال لازم قبول کړي. آتمه ثلاثه **فصل** هم ددې قائل دی.

د عقد هتایت صورتونه

(فَكَوْنُ أَنْ يَشْرَطَ الْمَالُ حَالًا أَوْ جَائِزًا). چه شرط اولگولې شي د مال فی الحال (فوراً)، **مُؤَجَّلًا وَمُتَجَمِّعًا** (او جائز دی نیته دار او په قسط وار هم.

تعریف - د عقد کتابت دوې (دوه) صورتونه دی. کتابت حاله، او کتابت مؤجله. کتابت حاله دادې. چه غلام بدل کتابت فی الحال ادا کړي. (بأن يقول المولى كاتبك على ألف درهم) (هر چه به المولى تعیني قتلوا) کتابت مؤجله دادې. چه بدل کتابت ميعادی (نیته دار) او قسط وار وی. (بأن يقول كاتبك على ألف درهم على ستة يودى كل شهر من النعم كذا)،، ما ته د يو کال په نیته د زر درهمو په عوض مکاتب کړې. چه هره میاشت دومره قسط ادا کوو،،

په ظاهر الروایه کې د امام احمد **رحمه الله** په نیز دا دواړه صورتونه جائز دي. رویانی وغیره بعضو شوافعو هم دا اختیار کړې دي. او ابن التین په قول د امام مالک **رحمه الله** نه په دې اړه کې هیڅ نص نشته. په جواهر مالکیه کې دی. (قال ابو بكر: ظاهر قول مالك أن التجميع والتأجيل شرط فيه ثم قال وعلمنا أن يقولون أن الكتابة الحالة جائزة.)

هالاقله ① د آیت **فَكَوْنُ يَشْرَطُ الْمَالُ** ظاهر دي. چه په دې کسې تنجیم او تاجیل یعنی د فی الحال یا قسط وار کیدلو شرط لگول نص باندې زیاتوالي دي. چه دا یو ډول له د نسخ په درجه کې وی. ② دویم دلیل دادې. چه کتابت هم یو عقد معاوضه ده. چه په دې کې عوض معقود به دي. چه مال ادا کولو سره به غلام ته د خپل نفس آزادی حاصلېږي. نو په کتابت کې به دا مال داسې وی. لکه خنګه چې بیع کې ثمن وی. چه په دې کې قدرت کیدل شرط نه دی. په دې وجه د قبضه نه وړاندې ددې بدل اخستل جائز دی. او دا د ثمن کیدلو علامت دي.

الافتکال - د مکاتب ادا کولو نه عاجز کیدل د فسخ موجب وی. او دا د مبیع کیدلو علامت دي؟

الجواب - په بدل کتابت کې دوې (دوه) سببه دی. من وجه ثمن دي. او من وجه مبیع دي. نو مونږ په دواړو جهتونو باندې عمل کولو سره اوونیل. چه د مبیع کیدلو په لحاظ سره به کتابت فسخ کیږي. او د ثمن کیدلو په لحاظ سره ادا کولو باندې قدرت کیدل شرط وی. په خلاف د سلم، چې په دې کې مسلم فیه معقود علیه وی. یعنی هر لحاظ سره مبیع وی. تردې چې د قبضې نه وړاندې ددې بدل اخستل جائز نه دی. نو په مسلم فیه به قدرت کیدل شرط وی. لکه خنګه چې مبیع کې وی. چه ددې د جواز لپاره د بائع په مبیع باندې قادر کیدل شرط نه دی. (لإلجام على جواز إتمام من لا يملك الثمن) دغه ډول په کتابت کې به

① **مسلك المالكي** - امام شافعي **رحمه الله** فرماني. چه د فی الحال ادا کولو شرط جائز نه دي. بلکه قسط وار کیدل ضروري دي.

هم دا شرط نه وی. چه غلام ته په مال باندې قدرت حاصل وی.

ه صغير غلام مكاتب جوړولو مهم

(وَيُكْرَهُ كَيْفَ الْعَبْدِ الصَّوْبَرِ إِذَا كَانَ يَقُولُ الْحَرَّ أَوْ الْبَيْتَ) او جائز دی د کم عمره غلام مكاتب کول، چې هغه په اخستلو خرڅولو پوهیږي.

نور: که یو غلام کم عمره وی، او اخستلو خرڅولو باندې پوهیږي، چه شرا جالب (نفع راڅکونکې) ده، او بیع سالب (ثمن واجبونکې) ده، نو د داسې صغير غلام مكاتب کول جائز دی. (۱)
فهره: ځکه چې دده د اړخه به د ایجاب او قبول تحقق اوشي.

د مكاتب له دوسه غلام باندې ه قبضي مهم

(وَإِذَا اخْتَصَّتِ الْكِتَابَةُ كُلَّهُ فِي عَقْدِ كِتَابَتِ صَحِيحٍ شَوْ غَرِبَ الْمِثْلُ أَكْبَرُ عَنْ بَيْدِ الْمُؤَلَّى نُو مكاتب د آقا د قبضي نه اووتلو. وَكَمْ تَرُفُّ عَنْ يَلْكِهِ) او دده د ملك نه نه دې وتلي

نور: كله چې عقد كتات صحيح شي، نو مكاتب د خپل آقا د قبضي نه اوځي. خو دده د ملكيت نه نه اوځي.

دلائل عدم الخروج من القبة: ① د قبضي نه وتل خو ځكه دي. چه دكتات معنی چې هغه ضم (ملاوول) دي. هغه متحقق شي. گویا مكاتب خپله قبضه خپل ذاتي ملكيت اړخ ته ملاوي. یعنی فی الحال ده ته د خپل لاس د مزدوری اختیار او آخرکار د خپل ذات آزادی حاصلیږي. نو د لاس اختیار د ذات اختیار سره ملاویږي.

② یا د آقا د قبضي نه وتل ځكه دي. چه د كتات كوم مقصد (عوض اداكول) دي. هغه حاصل شي. نو مكاتب ته د اخستلو خرڅولو، او په سفر كې د تللو اختیار حاصلیږي. (كه سفر اوگد وي. او لند وي.) اگرچه آقا ده لره په سفر كې د تللو نه منع كړې وي.

دلائل عدم الراجح من ملكه: ① دلیل دا حدیث دي. (الكتاب حید ما بهل علیه درهم)

② كتات یو عقد معاوضه ده. چه دا دواړو اړخه ته مساوات غواړي. حالتيكه فی الحال د غلام په آزادی سره دا خبره ختمه شوه. یعنی كه هغه فی الحال آزاد شي. او د آقا د ملك نه اوځي. نو غلام ته به د خپل ذات عوض یعنی آزادی حاصله شي. حالتيكه آقا ته لا اوس مال نه دي حاصل شوي. او یو ډول له دده په ذمه حق هم ثابت شو.

مكاتب لپاره ه بیع، شرا، اوده سفر اجازت

(وَيُكْرَهُ لَهُ الْبَيْعُ وَالْحَرُّ أَوْ الْبَيْتُ) او دده د مكاتب لپاره اخستل، خرڅول، او سفر.

نور: مكاتب لپاره اخستل، خرڅول، او سفر كول جائز دي.
فهره: ځكه چې د كتات د لوازماتو غني دادی. چه غلام د تصرف په لحاظ سره آزادیږي. اودا هغه

(۱) امام شافعی رحمه الله په دې كې زمونږ؟؟ خلاف دي. ددوی په نیز د صغير غلام مكاتب كولو جائز نه دي. ددوی دا اختلاف په هغه اختلافی مسئلې باندې مبنی دي. چه داسې ماشوم چې هغه په تجارت كې توپیر كولي شي. هغه ته د تجارت اجازت وركول صحيح دي او كه نه؟ نو زمونږ په نیز صحيح دي. ددوی په نیز صحيح نه دي.

وخت کیدی شی. کله چې دې مستقل طور باندې د هر داسې تصرف مالک وی. چه د هغې په ذریعه خپل مقصود ته اورسیږي. یعنی بدل کتابت اداکړي. او آزاد شی. او اخستل خرڅول کول، او سفر کول هم ددې قبیلې څخې دي. په دې وجه به دا کارونه دده لپاره جائز وی. په یو قول کې امام مالک او امام شافعی **هغه** ددې خلاف دی.

مکاتب لپاره د هومو ضروریاتو پوره کولو اجازت هم ؟

وَلَا يَجُوزُ لَهُ التَّوَكُّلُ إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ لَهُ الْمَوْلَى او نکاح به نه کوي. مگر د آقا په اجازت سره.

نصیر: د احنافو او ائمه ثلاثه **هغه** په نیز مکاتب ته د آقا د اجازت نه بغیر د نکاح کولو اختیار نشته. (ابن ابی لیلی فرماني. که د آقا د ارخه د نکاح نه کولو شرط وی. بیا خو اختیار نشته. او که ددې شرط نه وی. نو د آقا د اجازت نه بغیر هم کولې شی. **دلته** د کتابت مطلب دادې. چه د آقا ملک قانمیدو سره د تصرف ممانعت مات کړې شی. چه هغه مقصود ته د رسیدلو وسیله وی. او نکاح کول ددې مقصد وسیله نه ده. بلکه په دې کې نورهم خلل اچول دی. ځکه چې هغه به په نکاح کولو د مهر په ادا کولو او د نان نفقه په چکر کې پریوځي. او د آقا په اجازت د نکاح اختیار ځکه دي. چه په دې کې د آقا ملک قائم دي.

وَلَا عَقَبَ وَلَا يَتَصَدَّقُ اونه به هبه کوي. او نه به صدقه ورکوي.

نصیر: مکاتب ته د هبه او صدقه کولو اختیار هم نشته. **دلته** ځکه چې دا د تبرعاتو (احساناتو) د قبیلې څخې دي. او مکاتب د تبرعاتو اجازت نشته.

إِلَّا بِإِذْنِ الْيَسِيرِ خود معمولی (آرزان) خیز

البته د معمولی معمولی خیزونو هبه کولو اجازت دي. **دلته** ځکه چې دا د تجارت د ضروریاتو څخې دي. ځکه چې کله کله د معاملاتو د خلکو د ملمستیا ضرورت راپیښیږي. کله کله د سوارۍ وغیره څه شی عاریت ور کولو ضرورت راځي. چه سوداګرو سره لین دین تعلقات قائم پاتې شی.

د مکاتب د هبه او صدقه کولو حکم

وَلَا يَتَكَلَّمُ (او نه به کفالت قبلوی.

نصیر: مکاتب ته دا اختیار هم نشته. چه کفالت قبول کړي. که کفالت د نفس وی. او که د مال وی. او که د مکفول عنه په حکم سره وی. او که بغیر د هغه د حکم وی. دغه ډول د نقد مال د پور ور کولو اختیار نشته.

دلته ځکه چې دا کار د قبلي د تبرعاتو څخې دي. د تجارت د ضروریاتو څخې نه دي. او نه د مزدورۍ د توابع څخې دي. که مکاتب څه شی د عوض په شرط هبه کړو. نو دا به هم جائز نه وی. ځکه چې ابتداً کې هبه هم احسان وی. او په عقد کتابت کې تبرع داخل نه ده.

فَإِنْ وَلَدَهُ وَلَكَ مِنْ أَمَةٍ لَهُ که د مکاتب د وینځې نه دده بچي پیدا شو. **دَعَلَ فِي كِتَابَيْهِ** نو هغه به دده په کتابت کې داخلېږي.

نصیر: که د مکاتب د وینځې نه دده بچي پیدا شو. نو بچي به دده په حکم کې داخلېږي. په ذکر شوی **دلته** د دلیل سره (انه من اهل ان یمکاتب وان لم یکن من اهل الإعتاق) نو ددې بچي حکم به د مکاتب پشان

وی انمه ثلاثه **فصل** هم ددې قائل دی. ښکاره داده. چه دلته کي د مکاتب وينځي سره دده خوي آزادېږي. **السؤال** چې هرکله مکاتب ته نه د شب باشي (وينځي سره د شپې تيرولو) اختيار دي. اونه ددې سره وطى کولې شی. نو د وينځي سره به دده بچي څنگه پيدا کيږي؟ تردې چې هغه په کتابت کي داخل وي.

الجواب > د شب باشي اختيار نه کيدلو مطلب دادې. چه دده لپاره خپلې وينځي سره وطى کول حلال نه دي. خود آزاد سړى پشان دده هم د مکاتبه په ملک کي يو ډول قبضه ده. اود دعوه په وخت د نسب د ثبوت لپاره دومره خبره کافي ده. نوکه ده وطى اوکرله. اود نسب دعوه نې اوکرله. نو اگرچه وطى دده لپاره حلال نه ده. البته نسب ثابتېږي. لکه څنگه چې په مشترک وينځه کي دي. چه د يو شريك لپاره هم وطى حلال نه ده. خوکه اوکړي. اود بچي د زيريدل نه روسته د نسب دعوه اوکړي. نو نسب ثابتېږي. دغه ډول که د خوي وينځي سره پلار وطى اوکړي. او د بچي دعوه نې اوکرله. نو نسب ثابتېږي.

وَمَكَانَ حُكْمِهِ مِثْلَ حُكْمِ آبَائِهِ نو دده حکم پشان د حکم د پلار د ده دې چې مکاتب دي **وَكَسْبُهُ لَه** (او د بچي مزدورى به مکاتب لپاره وي.

تعليق > اودا بچي چې کوم څه اوگتې. هغه به د مکاتب وي. **فصل** > ځکه چې ددې بچي مزدورى د مکاتب مزدورى ده. يعنى مکاتب دا بچي گټلې دي. او بچي مال اوگتليو. بيا ترکومه پورې چې مکاتب دده د نسب دعوه نه وه کړې. هغه وخته پورې دده مزدورى د مکاتب وه. نو د نسب دعوه کولو سره به هم د مزدورى اختصاص نه منقطع کيږي. مطلب دادې. چه دا بچي د مکاتب د غلام په حکم کي دي. نو لکه څنگه چې د نسب د دعوه نه وړاندې دده مزدورى مکاتب لپاره وه. هم دغه ډول به د نسب د دعوه نه روسته هم دده وي.

(فَإِنْ تَزَوَّجَ الْمَوْلَى عَبْدَهُ مِنْ أَمَتِهِ که يوکس دخپلې وينځي نکاح خپل غلام سره اوکرله. **لَمْ يَكُنْ أَبًا** بيا نې دوى دواړه مکاتب کرل. **فَوَلَدَتْ مِنْهُ وَلَدًا** او وينځي دده نه بچي راوړلو. **دَخَلَ فِي كِتَابَتَيْنِ** او بچي به د وينځي په کتابت کي داخل وي. **وَمَكَانَ كَسْبِهِ لَهَا**) او د بچي گټه به دده د مور لپاره وي.

تعليق > که آقا د خپلې وينځي واده خپل يو غلام سره اوکرله. بيا نې دواړه مکاتب کرل. بيا ددې نه بچي پيدا شو. نو بچي به د مور په کتابت کي داخل وي. او ددې بچي مزدورى به هم مور ته ملاوېږي. **فصل** > ځکه چې د مور تابع کيدلو تله درنه ده. په دې وجه بچي په آزادۍ او غلامۍ کي د مور تابع وي. يعنى که مور د يو کس په قبضه کي وي. نو بچي به هم دهغه په ملک کي وي. اگرچه پلار آزاد وي. او که مور آزاده ښځه وي. نو بچي به هم آزاد وي. اگرچه پلار د يوکس غلام وي. نو په آزادۍ او غلامۍ کي بچي د خپلې مور او په نسب کي د پلار تابع وي.

(فَإِنْ وَطَّنَ الْمَوْلَى مَكَانَهُ كَمَا أَتَتْهُ که آقا د خپلې مکاتبې وينځي سره جماع اوکرله. **لَوْ مَتَّهَ الْعُقُورُ** به ده عقد مهر لازم وي. **وَأَنَّ حَتَّى عَقَبَتْهَا** اوکړه که په دې يا د دې په بچي نې څه زياتې اوکړو **لَوْ مَتَّهَ الْهَيَّائِي** به ده نې تاوان لازمېږي **وَأَنَّ الْكُلَّ مَالُهَا** اوکه ددې مال نې هلاک کړو غرضمو **تاوان به پرې راځي**

تعليق > که مولى د خپلې وينځي سره وي اوکره نو په ده به مهر. يا په دې يا د دې په بچي نې جنايت اوکړو نو د جنايت نفس په صورت گڼي. به ديت اود جنايت مال په صورت گڼي. به مثل مال يا د مال قيمت په ده لازمېږي.

هله که چي مکاتب د خان او د منافعو د تصرف په لحاظ سره د مولی د ملکیت نه اوڅي اود جان او مال په باره گڼي د اجنبی پشان شو. دې وجهي که مولی د مکاتب څه نقصان هم اوکړی د هغې تاوان به پرې لازمیږي.

دوهم په اخستلو سره کتابت هېڅ د اخیلو اوڅه نه؟

(وَأَنْ أَشْتَرِي ذَا رَجُلٍ مِّنْهُ لَأَوْلَا لَهُ كَه داسې ذی رحم محرم نې واخستلو. چه دده سره د ولاء قربت نشته. لَمْ يَدْخُلْ فِي كِتَابِهِ عَنْهُ أَيْ خِيَفَه كَلَامُو هغه به دده په کتابت کي نه داخلېږي. د امام ابوحنيفه په نيز.

تدريج که مکاتب خپل يو داسې ذی رحم محرم واخستلو. چه هغه سره قربت د ولاء نشته. لکه رور، خور، ترور وغيره. نو د امام ابوحنيفه په نيز به کتابت کي نه داخلېږي.

هله که د امام ابوحنيفه په نيز رومي دليل دادې. چه مکاتب صرف په مزدورۍ او گټه کولو باندې قادر وي. حقيقي ملک ده ته نه حاصلېږي. ځکه چې رقيت کوم چې منافي د ملک دې. هغه موجود دې. په دې وجه هغه له د صدقي مال حلال دې. گویا چې هغه سره د مزدورۍ مال وي. او هغه د هېه کولو مالک نه وي. او که هغه خپله ښځه واخلي. نو دده د ښځې نکاح نه فاسدېږي. او صرف په مزدورۍ باندې قادر کيدل په قربت د ولاء کي صله رحمي لپاره کافی دي. نو کوم سرې چې په مزدورۍ باندې قادر وي. هغه ته دا حکم وي. چه هغه خپل پلار او اولاد ته نفقه ورکړي. خو د قربت غير ولاء لپاره کافی نه وي. تردې چې د سکه رور نفقه صرف په دې وجه واجبيږي. چه هغه توانگر وي. (په مزدورۍ والا باندې نه واجبيږي). معلومه شوه. چه په قربت محرمه کي د صله رحمي په لحاظ سره د ولادت او غير ولادت فرق دې. مسلک اصحابين د صاحبينو په نيز به هغوی هم مکاتب کېږي.

هله که چي صله رحمي قربت د ولاء او قربت غير ولاء دواړو ته گډ ده. هم دا وجه ده. که آزاد سړی خپل پلار يا خوني واخستلو. چه هغه سره نې قربت د ولادت دې. نو لکه څنگه چي دې آزادېږي. هم دغه ډول که خپل سکه رور نې واخستلو. نو هغه هم آزادېږي. نو لکه څنگه چي د آزاد په صورت کي په دې دواړو قربتونو کي هيڅ توپير نشته. دغه ډول د مکاتب په صورت کي به هم هيڅ توپير نه وي.

د مكاتب د عاجزېدلو په صورت هېڅ د موده او محلت بيان

(وَأَمَّا أَهْلُ الْإِسْلَامِ عَنْ تَجَرُّدِهِ كَلَهُمْ كَلَهُ شَيْ. نَظَرُوا لِحَاكِمِهِمْ فِي حَالِهِمْ وَهَمْ حَاكِم دې غور اوکړي. دده په حالت کي. لَمَّا كَانَ لَهُ ذَنْبٌ يَلْطَمُونَهُ كَه دغه څه فرضه وي. چه هغه وصول کړي. أَوْ مَالٌ يَلْذَمُ مَوْلَاهُ څه مال وي. چه هغه ده ته ملاز شې. لَمْ يَجْعَلْ يَنْفَعِيهِمْ دده په عاجز کولو کي دې جلتي نه کوي. وَالنَّظَرُ عَلَيْهِمُ الْيَوْمَيْنِ أَوَّلُ الْيَوْمَيْنِ) بلکه دوي (دوه) درې ورځې دې انتظار اوکړي

تدريج پوسړي خپل غلام په قسطنونو سره په بدل کتابت ادا کولو باندې مکاتب کړو. هغه د يو قسط ادا کولو نه عاجزه شو. نو که هغه ته د يو ځاني نه د مال ملاويدو اميد وي. نو حاکم به دغه عاجز فيصله نه ورکوي. بلکه دوي (دوه) درې ورځې دې انتظار اوکړي.

هله که چه په دې کي د آقا او مکاتبه دواړو رعایت دې. او د دريو ورځو موده يوه داسې موده ده. چه دا د عذرونو ښکاره کولو لپاره مقرر کړي شوي ده. چه د مدعي عليه د دعوي لري کولو لپاره او قرضدار ته د پور ادا کولو لپاره درې ورځې موده ورکولې شې. او د خیار موده هم شرعا درې ورځې ده. نو ددې

سره به زیات مهلت نشی و رکولی، او اصل په دې باب کې د حضرت موسی او خضر علیهما السلام قصه ده، چه حضرت خضر علیه السلام په دریم ځلی فرماتلی وو: **هَذَا اِیْرَانِیٌّ یَنْضُ وَیَنْتَفِی** ^۱ **ه مهلت په موده هېږ ادا هو لولو نه ه بهاتب ه عاجز هېږ لولو حکم**

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَجْهٌ أَوْ كُنتَ دَدَهُ لِبَارِهِ د مال هېڅ لاره نه وی. وَطَلَبَ الْمَوْتِ تَحْجِزُوا أَوْ آفَا دده د عاجز کولو درخواست او کړی. تَحْجِزَةُ الْحَاكِمِ نو حاکم به دې عاجز او ګرځوی. وَقَسَمَ الْكِتَابُ، (۱) او کتابت به فسخ کړی. دا د طرفینو فقطا په نیز دی.

تسویح **«ملك الطرفین»** که مکاتب لپاره د مال حاصلولو هېڅ لاره نه وی، او هغه د درې ورځو نه روسته هم ادا نکړی، او آقا درخواست او کړی، چه دې عاجز او ګرځولې شی، نو قاضی به دده د عجز حکم او کړی، او کتابت به فسخ کړی، دا د طرفینو فقطا په نیز دی.

طایفه **«دلیل دادی»** چه سبب د فسخ یعنی د مکاتب عاجز کیدل متحقق شو، ځکه چې هر کله هغه د یو قسط ادا کولو نه عاجز دې، نو د دوي «دوه» قسطونو ادا کولو سره به خامخا زیات عاجز وی، په خلاف د دوي «دوه» درې ورځو، چې دومره مهلت ضروری دې، او د عجز سبب فسخ کیدل ځکه دې، چه د آقا مقصد دا وو، چه د قسط وخت په راتلو باندې مال وصول شو، او دا مقصد فوت شو، نو هر کله چې آقا ددې نه بغیر راضی نه وو، نو عقد به فسخ کولی شی.

وَقَالَ أَبُو يُونُسَ: امام ابو یوسف رحمته الله فرمائی: **لَا يَحْجِزُ حَتَّى يَتَوَلَّى عَلَيْهِ تَحْجِزَاتٍ** (چې دې به عاجز نه ګرځوی، تردې چې په ده باندې بلا ناغه دوي «دوه» قسطونه را واوړی.

لغویح **«ملك ابی یوسف»** امام ابو یوسف رحمته الله فرمائی، چه کومه پورې به ده باندې بلا ناغه دوي «دوه» قسطونه راواوړی نرې، هغه وخته پورې به عجز حکم نه کوی، امام احمد، ابن ابی لیلی، سفیان بن عیینه، حسن بن حی رحمته الله هم ددې قائل دي.

طایفه **«دلیل د حضرت علی رضی الله عنه ارشاد دې»** چه د ابن ابی شیبې په مصنف کې، بیهقی په سنن کې روایت کړې دې: **(فَإِذَا تَنَاجَاهُ عَلَى الْمَكَاتِبِ دِجَانِ فَلَمْ يَزِدْ دِجْمَةً دَوْلَ الرَّقِ، (۱))** چې کله مکاتب باندې دوي «دوه» قسطونه راواوړی، او هغه نې ادا نکړې شی، نو غلامی اړخ ته به ګرځولې شی، نو حضرت علی رضی الله عنه تعجیز دې شرط سره معلق کړې دې، او کوم چې معلق بالشروط وی، هغه د شرط نه وړاندې معدوم کیږی. **(وَهَذَا لَا يَحْرَفُ لِحَاسًا لِقِصَاصِ الْعَبْدِ عِنْدَ كَلْمِهِ عِنْدَ الْعَبْدِ)**

الجهوب منه **«د دې ځواب دا دې»** چه په دې اړه کې د صحابه کرام رضی الله عنهم آثار خپل منځ کې متعارض دي، لکه د حضرت ابن عمر رضی الله عنهما روایت دې، چه ددوی یوه مکاتبه وینځه د یو قسط ادا کولو نه عاجزه شوه، نو کتابت نې فسخ کړو، او هغه نې دوباره وینځه کړله، نو ددې آثار نه دلیل نیول ساقط شو، خو د ابن عمر رضی الله عنهما په اثر کې د یو قسط قید نشته، بلکه ابن ابی شیبې رحمته الله د حضرت عطاء نه روایت کړې دې: **(أَنَّ ابْنَ عُمَرَ رضی الله عنهما كَاتِبٌ غَلَامَةٌ عَلَى الْفِ مِثْرَارًا فَأَدَاهَا إِلَى الْمَالِ فِي دَوْلِ الرَّقِ، (۱))**، چه حضرت ابن عمر رضی الله عنهما خپل یو

^۱ (القول الرابع هو قول الطرفین فقطا كذا في الدر المنطقی (۲۴/۴) والمقدمة (۱۷/۵) ورد المختار (۷۷/۵) وجمع الأمر (۲۴/۴) فغلاً عن القول الرابع (۲۴/۲) -
(أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه في كتاب البوع) -

غلام په زړه د پناهه مکتب کړو. غلام نهه سوه د پناهه ادا کړل. او سل د پناهه نې ادا نکړې شو. نو حضرت ابن عمر رضي الله عنه هغه دوباره غلام کړو. نو ښکاره شو. چه هغه د سل د پناهه ادا کولو نه عاجز شوي وو. بيا پيوسته د دوي (دوه) قسطنونو موده تيره شوې وه. بهر حال رومي نوډا د حضرت ابن عمر رضي الله عنه فعل دې. او په اثر د علي رضي الله عنه کي قول دې. دويم دا چې دواړو کي هيڅ معارضه نشته. نو ښکاره قول د امام ابو يوسف رحمه الله دې.

(۱) اَلْاَكْثَرُ الْمَكْتَابُ كُلُّهُ فِي مَكَاتِبٍ عَاجِزٍ شَوْغَادٍ اِلَى اَحْكَامِ الزَّمَنِ لِانْفِصَالِ الْكِتَابَةِ عَنْهُ بِه
دَعْلَامِي اَحْكَامٍ اَوْ رَحْتِه وَاپَسِ كِيَمِي. دَ كِتَابَتِ دَ فَنَسَخَ كُولُوبِه وَجِه. (وَمَا كَانَ فِي يَدِيهِمْ
الْاَكْثَابُ لِيَزَالَهُ) اَوْ كُومِي مَزْدُورِي (گفتي) چي دده په قبضه كي وي. هغه به دده د آقا وي.

تفہیم نفس مسئلہ آسانہ دہ.

مکاتب باندی، یا دده په آقا باندی، او اوس دا توقف ختم شو. څکه دا خبره ښکاره شوه. چه دا دده د غلام مزدوری ده. او دا څکه دی. چه مزدوری موقوف وه

و کتاب به برگ سرخ رده دده دجال او کتابت حکم

﴿إِن مَّا الْمَكَايِبُ كَمَا مَكَاتِبُ مَرْشُو. وَلَكِنَّ مَالًا أَوْ حَالًا دَاجِدٌ هَفْهُ خُهُ مَالُ شَتِه. لَمْ تَنْفِخِ الْكِتَابَةَ
نُو كِتَابَتِ بَه نَه فَسَخ كِبَرِي. وَكَلَّمَ مَالًا لِيَوْمِ مَالِيَا وَخِلَاصُولِي بِهِ شِي. هَفْهُ (دِيُون) كُوم چِي دَدَه پَه
دَمَه دِي. د هَفْهُ د مَال نَه. وَحَكْمٌ يَوْمُهُ لِيَوْمِ أَمْرٍ جَزْءٍ مِنْ أَمْرٍ زَاوَعَايَا وَحَكْمٌ بِهِ وَرَكُولِي شِي. د هَفْهُ د
آزَادِي، د هَفْهُ د زُونَد پَه آخِرِي بَرَخَه كِي. وَمَا نَسِيَ قَبُولِي مِيرَاثَ لِيَوْمِ كُوم خُهُ چِي بَاقِي پَاتِي شِي. هَفْهُ پَه
د هَفْهُ د وَارِثَانُو مِيرَاثَ وَي. وَنَسِيَ أَوْلَادَهُ أَوْ د هَفْهُ أَوْلَادَ بِهِ آزَادَ وَي.

توضیح: که مکاتب د بدل کتابت ادا کولو نه وړاندې دومره ترکه (مال میراث) پرېږدی. او مړشۍ په هغې سره بدل کتابت ادا کیدې شي. نو عقد کتابت نه فسخ کیږي. بلکه دده په ترکه کې به دده بدل کتابت اداکولې شي. اود ژوند په آخر کې به دده د آزادي حکم ورکولې شي. او په ترکه کې چې کوم مال باقی پاتې شي. هغه به د هغه وارثانو ته ملاوېږي. ( )

ﷺ ① حافظ بیهقی په سنن کې د امام شعبی رحمۃ اللہ علیہ نه روایت کړې دي. (قال کان زید بن ثابت رضی اللہ عنہ یقول الکاتب محمد مابقی علیه درهم لا یرث و لا یرث کان علی رضی اللہ عنہ یقول اذا مات الکاتب و ترک ما لکوم ما ترک علی ما ادى و علی ما بقی لیا اصاب ما ادى فللورثه و ما اصاب مابقی فللموالیه و کان محمد رضی اللہ عنہ یقول یؤدی مال موالیه مابقی من مکاتبه و للورثه مابقی)، حضرت زید بن ثابت رضی اللہ عنہ فرماني. چه مکاتب به غلام وی. ترکومه پورې چې په دې دو درهم هم باقی پاتې وی. نه به هغه د چا وارث وی. او نه به دده خوک وارث وی. حضرت علی رضی اللہ عنہ فرماني. چه کله مکاتب مړ شو. او هغه څه مال پرېنولو. نو دده ترکه به په هغه باندې تقسیمولې شي. کوم چې ده آدا کړې ده. او کومه چې باقی ده. نو کومه چې ادا شوی نه اورسیري. هغه به د وراثانو

١) **صلی اللہ علیہ وسلم** - امام شافعی **رحمہ اللہ** فرمائی: چہ عقد کتابت بہ فسخ کہی۔ او مکاتب بہ د غلامی بہ حالت کی د دنیا نہ رخصتہی۔ او دودہ ترکہ بہ مولا نہ ملاوی۔ ابو قتادہ، سلیمان، عمر بن عبد العزیز، او امہ احمد **رحمہم اللہ** ہم ددی قائل دی۔

وی. او کومه چې باقی ته اورسیري. هغه به دده د موالی لپاره وی. حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه به فرمانیل چه د مکاتبت نه کوم باقی وی. هغه به دده موالی ته ادا کولې شی. او کومه چې باقی پاتې شی. هغه دده د وارثانو لپاره ده. ⑦ په مصنف د عبدالرزاق کې په اخبار د سفیان ثوری رحمته الله علیه په واسطه د ،، سماک بن حرب عن قابوس بن مخارق ،، نقل دی . (ان محدثین ابن بکر، کتب ابن علی رضی الله عنه یسلم من مسلمین تروندوا عن مسلم زنا نصرانیة و من مکاتب مات و ترکة بقیة من کتابة و اولاد احرار ا فکتب الیه علی اما الذین تروندوا فاولان تلبا و لا فاضرب اعتاقهما و اما المسلم فاعلم علیه الحد و اقام النصرانیة فی اهل جهنما و اما المکاتب فیهودی بقیة کتابة و ما پای فلوا دثه الأحرار)،، حضرت علی رضی الله عنه د حضرت محمد بن ابی بکر رضی الله عنه د درو وارو سوالونو په خواب کې اولیکل چه هغوی دواړه زندیق شو. که توبه اوباسی. نو بهتره ده. گنی ددوی ستونه اووه او په زناکار مسلمان باندې حد د زنا قائم کړه. او نصرانیه زناکاره د هغوی دین والا ته ورکړی. او د مکاتب د ترکی نه د هغه باقی کتابت ادا کړی. او کوم چې باقی پاتې شی. هغه د هغه آزاد اولاد لپاره دي.

⑧ دلیل دادې چه عقد کتابت یو عقد معاوضه ده. (د نکاح او وکالت وغیره په معنی کې نه دي). ځکه چې مکاتب لپاره د بد د مالکیت او آقا لپاره د بدل کتابت مطالبه ثابت شوې ده. اود معاوضې تقاضا داده. چه مساوات (او برابری) وی. لکه عقد کتابت د احد المتعاقدينو، یعنی د آقا په مرگ سره نه باطلیږي. بلکه په اتفاق سره باقی پاتې کېږي. دغه ډول به د مکاتب په مرگ سره هم نه باطلیږي. ځکه چې علت مشترکه د حق ژوندی کولو حاجت دي. چه د آقا د مرگ نه روسته د عقد باقی پاتې کیدلو ضرورت ځکه دي. چه ددې مقصود پورې وسیدل اوشي. یعنی ولا، حاصل شی. نو هم دغه ډول د مکاتب د مرگ نه روسته هم عقد باقی اوساتلې شی. چه ده ته آزادی شرف حاصل شی.

د مکاتب د اولاد حکم

(قَالَ لَمْ يَكُنْ وَقَاقَاوُ كَه دوه دومه کافی مال پرې نغودلو. وَتَرَكَ وَلَدًا مَوْلًى قَاقَاوُ الْكِتَابَةِ الْبَيْتَه په کتابت کې پیدا شوې بچې نه پرېنبولو. سَعَى فِي كِتَابَةِ أَبِيهِ عَلَى مَوْلًى هغه به د خپل پلار په کتابت کې مزدوری کوی. د هغه په قسطنونو باندې، فَمَاذَا دَي كَلَه چې هغه ادا کړی. حَكَمْنَا بِوَقْفِ أَبِيهِ قَبْلَ مَوْتِهِ مَوْجِبَ بِهِ حَكْمَ وَرَكُو. د هغه د پلار د آزادی، د هغه د مرگ نه وړاندې. وَجُتِ الْوَلَدُ) او ځونې به هم آزاد وی.

له ټولې او که مذکورې مکاتب دومه مال پرې نغودلو چه د بدل کتابت ادا کولو لپاره کافی شی. البتة یو داسې ځونې نه پرېنبولو. کوم چې د کتابت په حالت کې پیدا شوې وو. نو هغه د خپل پلار په کتابت کې د هغه د قسطنونو مطابق مزدوری کوی. اود بدل ادا کولو نه روسته به حکم ورکولې شی. چه دهغه پلار د خپل مرگ نه وړاندې آزاد شوې وو. او د هغه ځونې به هم آزاد وی.

مکاتب هغې د اخستي شوې د مرگ نه روسته حکم

(قَالَ تَرَكَ وَلَدًا مُشْتَرًى فِي الْكِتَابَةِ كَه په کتابت کې نه اخستي ځونې پرېنبولو. قِيلَ لَمْ يَكُنْ هغه ته به ونیلي شی. إِنْ أُنْزِلَ الْوَلَدُ فِي الْكِتَابَةِ حَالَهُ چې یا ته فی الحال بدل کتابت ادا کړه. وَالْأَرَقَتُ فِي الرَّقِ)

فصل في الصورة الثانية دویم یعنی د غلام د نفس په قیمت باندې د کتابت فاسد بدل څکه دی. چه د غلام قیمت دجنس، وصف او مقدار هر اعتبار سره مجهول دی. د قدر جهالت خو دادې. چه قیمت سل دوی (دوه) سوه دی. او که زړ یا دوی (دوه) زره دی. هیڅ معلومه نه ده. او جهالت د جنس څکه دی. چه قیمت کله سرو زرو سره کیږي. کله په سپینو زرو سره، یعنی قیمت کله دراهم وی. او کله دنانیر وی. او جهالت د وصف دادې. چه اعلیٰ، یا ردی یا منځنی هیڅ نې بیان نکړل. نو جهالت شدید شو. او داسې شوه. کله چې په یو څاروی یا کیږي باندې نې مکاتب کړې وی. او جنس نې نه وی بیان کړې. دا په اتفاق سره فاسد دی. څکه چې سوارلی او کپړه مختلف جنس دي. او کوم شی چې مجهول الجنس وی. هغه په ذمه کې دین نه ثابتیږي. لکه څنگه چې نکاح کې دی.

الاشکال که آقا په مطلق غلام یا منځنی درجې والا غلام باندې مکاتب کړو. نو دا زموږ او د امام مالک رحمته الله علیه په نیز صحیح دی. (اگرچه امام شافعی او امام احمد رحمته الله علیهما ددې خلاف دی). په دې صورت کې د منځنی درجې غلام یا ددې قیمت واجبیږي. تردې که دا مکاتب د منځنی درجې غلام قیمت پیش کړي. نو آقا به ددې په قبولولو باندې مجبوره کولې شی. که د قیمت په عوض مکاتب کول فاسد وو. نو دلته به صحیح نه وه. او هرکله چې په دې کې صحیح ده. نو په ذکر شوې مسئله کې کله چې ده د قیمت صراحت او کړو. نو په دې کې هم کتابت صحیح کیدل پکار دی.

الجواب په ذکر شوې مسئله کې که قیمت واجب وی. نو ددې قیمت وجوب به قصداً وی. حکماً به نه وی. څکه چې په دې کې د قیمت تصریح ده. او قیمت مجهول دی. نو قصداً و اجبول ناممکن دی. او په اعتراض کې چې کومه مسئله ذکر ده. په هغې کې که قیمت واجب وی. نو د قیمت وجوب به حکماً وی. قصداً به نه وی. څکه چې په دې کې د عهد تصریح ده. د قیمت نه ده. او شی کله حکماً او ضمناً ثابتیږي. اگرچه دا قصداً نه ثابتیږي. لکه چې د عجل (سخی) ذبح کول جائز نه دی. خود مور تابع جائز دی. دغه دول د جنین (حمل) بیع جائز نه ده. خود مور تابع جائز ده.

په شراب، یا خنزیر یا ده په قیمت سره د آزادۍ حکم

(فإن أدی الخمر والخنزیر حتی) بیا که ادا نې کرل شراب او خنزیر، نو آزادیږي.

المرح بیا که مذکوره مکاتب په رومین مسئله کې شراب یا خنزیر ورکړی. یا په دویمه مسئله کې د خپل ذات قیمت ورکړی. نو هغه آزادیږي. که آقا هغه ته (إن أمیت إلى فلتک) ونیلی وی. او که نه وی ونیلی. زموږ د علما ټلاکه نه ظاهر الروایه هم دغه دي.

ظاهر الروایه په نوادر کې د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه نه روایت دي. چه د شرابو په ادا کولو به آزادی هغه وخت حاصلیږي. کله چې آقا هغه ته دا ونیلی وی. (إن أمیت إلى فلتک) نو په دې صورت کې به مکاتب آزادیږي. او په ده به د خپل ذات قیمت واجب وی. د قیمت وجوب څکه دی. چه په عقد فاسد کې کله معقود علیه هلاک کړې شی. نو په دې کې قیمت واجبیږي. لکه په بیع فاسد کې که مشتری سره مبیع هلاک شی. نو ددې قیمت واجبیږي. او د آزادۍ وجه داده. چه په دې صورت کې به دا آزادی د ذکر شوی شرط، (إن أمیت)، په وجه وی. د عقد کتابت په وجه به نه وی. او دا داسې شوه. لکه چې د مردار یا ونې په عوض نې مکاتب کړي وی. چه ددې په ادا کولو سره هغه وخت آزادیږي. کله چې آقا دا ونیلی وی. (إن

أمت البیتة إلى فلتک) بیا که ادا نې کرل شراب او خنزیر، نو آزادیږي.
عدم الفرق في حكم الصورین د شرابو او خنزیر مسئلې په اړه کې، ظاهر الروایه کې د شرط ذکر کولو او

نه ذکر کولو هيڅ توپير نشته. بلکه (ان ابيت الهرة فلت ح) اووانی. او که اونه وائی. په دواړو صورتونو کې آزادېږي. اود نوادر په روايت کې توپير دې. نو په ظاهر الرواية کې د شرابو او خنزير، او د مرداري او وينې په منځ کې وجه د توپير داده. چه شراب او خنزير خو فی الجملة مال دي. اگر چه د مسلمان په حق کې منقوض مال نه دي. نو ماليت په اعتبار سره په دې کې معنی د عقد، يعنی د معاوضه اعتبار کول ممکن دی. اود عقد د معنی موجب هم دا عتق (آزادی) ده. کله چې د مشروط عوض ادانيگي اوشی پاتی شو مردار او وينه، نودا بالکل مال نه دي. نو په دې کې د عقد د معنی اعتبار کول هم ناممکن دی. په دې وجه به په دې کې د شرط د معنی اعتبار کېږي. خو دا اعتبار به هغه وخت کېږي. کله چې آقا د شرط صراحت کړې وي. (پان قال اذا ابيت الهرة او الدر فلت ح).

د شرابو په ادا کولو سره د آزادۍ هضم

لَوْ مَهْ أَنْ يَسْعَى فِي قَيْمَتِهِ) نو په ده دا لازم دی. چه پخپل قيمت کې مزدوری اوکړي.

تعريض» په مذکوره مسئله کې چې کله مکاتب بعينه شراب ادا کړي. او آزاد شي. نو هغه به پخپل قيمت کې مزدوری کوي. يعنی خپل قيمت به گټي. او آقا ته به نې ورکوي. **فلهله** «خکه چې دلته د فاسد عقد په وجه رقبه واپس کول واجب دی. خو دده د آزادولو په وجه رقبه واپس کول متعذر دی. خکه به قيمت واجب وي. لکه څنگه چې په بيع فاسد کې که مشتری سره مبيع هلاک شي. نو قيمت واجبيږي. خو ظاهر الرواية هم هغه دي. کوم چې وړاندې تير شو.

(وَلَا يَنْقُصُ عَنْ الْمَقْصُودِ) او کمولي به نشي د بيان شوی مقدار نه. وَيُزَادُ عَلَيْهِ) او په دې باندې زیاتوالي کيدې شي

تعريض» په کوم قيمت کې به چې مذکوره مکاتب مزدوری کوي. په دې کې به د هغه مقدار نه کسی نه کېږي. کوم چې د آقا د اړخه بيان شوې وو. البته په دې کې زیادت کيدې شي. کوم ځانې پورې هم چې وي. **فلهله** «خکه چې دا عقد فاسد واقع شوې وو. نو لکه څنگه چې په بيع فاسد کې د مبيع هلاکيدلو په وخت ددې قيمت واجبيږي. څومره هم چې وي. هم دغه ډول به دلته کې هم واجبيږي. په غير موصوف څاروي باندې د غلام مهاتب کولو هم

(وَأَدَاكَتَهُ عَلَى حِمْلَانِ غَيْرِ مَوْصُوفٍ) که مکاتب نې کړو غلام، په غير موصوف حيوان باندې، **فَالْجَنَابَةُ حَائِزَةٌ**) نو کتابت جائز دي. استحساناً،

تعريض» که غلام نې د يو څاروي په عوض مکاتب کړو. او دهغې نې صرف جنس بيان کړو. مثلاً دا چې اس، يا اوښ، يا غلام به ورکول وي. او نوع او وصف نې بيان نکړو. چه غلام به مثلاً ترکي وي. يا هندي وي. اعلى به وي. او که ادنی به وي. نو خالی د جنس په معلوميدلو سره به عقد کتابت صحيح وي. اوس به دا منځنی درجې حيوان اړخ ته واپس کولې شي. او مکاتب چې ددې قيمت ورکوي. نو آقا به ددې په اخستلو باندې مجبوره کولې شي. خو که جنس نې بيان نکړو. مثلاً وي ونييل. (کاتبتک حمل دابة) نودا به جائز نه وي.

فلهله «خکه چې په دې کې مختلف اجناس گو دی. نو جهالت به سخت وي. ددې په خلاف که جنس نې بيان کړو. مثلاً غلام يا خادم نې اووئييل. نو دا خکه صحيح دي. چه دا جهالت معمولی دي. خکه چې دا

وصف اړخ ته واپس کيږي. ذات اړخ ته نه واپس کيږي. او داسې معمولی جهالت په کتابت کي برداشت کولې شي.

د بدل کتابت د خفیف جهالت قیاس د میعاد (مودې) په مجهول کیدلو باندې دې، که د بدل د ادا موده مجهوله وي. (هلن قال کانتک الی المصاد) نو عقد کتابت صحیح کیږي. په دې لږ وضاحت سره داسې پوهه شي: چه کتابت په دې لحاظ چې دا معاوضه مال بلا مال ده. د نکاح مشابه ده. او په دې لحاظ چې معاوضه مال بالمال ده. د بیع مشابه ده. نو که جنس مجهول وي. جائز به نه وي. او که نوع او وصف مجهول وي. نو دا جهالت چونکه معمولی دې، په دې وجه د نکاح په شان کتابت کي هم برداشت کولې شي. (۱)

وَأَنْ گَائِبَةً عَلَى كَوْنِ كَلْمٍ جَسَدًا وَكَه كِتَابَتِ نَبِ او کړو هغه سره په جامه چې نامداره کړې نې نه وه له جزیو جائز نه ده وان ادا او که ادا نې کړه جامه له ریعقو نو نه آزادېږي.

تقریباً او که چا د خپل غلام سره په جامه باندې کتابت او کړو خو د هغې جنس نې متعین نکړو چې دا به کارتن وي که بوسکی یا لیلین به وی که سوچه کپړه نو په دې صورت کښې دا کتابت جائز نه دې او که کپړه نې ورکړه نو هم به نه آزادېږي. **فهلله** څکه چې دوه قسمه کپړې جدا جدا جنس دې نو د جهالت په وجه کتابت صحیح نشو او چې کتابت صحیح نشو. نو په هغې باندې به نتیجه هم نه مرتب کیږي.

وان کاتب عیدې په کتابت واحدۀ بالف درهم او که د خپلو دوو غلامانو سره نې یو عقد کتابت او کړو په ذر زرویی ان ادیا عتقا که دواړه ادا کړې نو دواړه آزادېږي وان عجز او که دواړه د ادا کولو نه عاجزه شو ردالی الرق نو غلامی ته به واپس کولی شي

تقریباً مسئله آسانه ده. البته که په دواړو کښې یو کس د قبلولو نه انکار او کړو نو عقد کتابت فاسد شو څکه چې په یو عقد کښې د دواړو سره د آزادۍ خبره شوې ده. او چې یو قبلوی بل نه قبلوی. عقد صحیح نشو. او چې عقد صحیح نشو. نو که یو غلام پنځه سوه روپۍ ورکړی هم نه آزادېږي.

وان کاتبهما او که د دواړو سره نې کتابت او کړو علی ان کل واحد منهما ضامن عن الآخریه دې شرط چې هریو به د بل ذمه وار وی حازت الکتابتو کتابت جائز دې وایمما دې عتقا او که کوم یو چې هم بدل کتابت ادا کړو نو دواړه آزادېږي ویرجم علی هر یو که بنصف مادی او هغه به د خپل ملگری نه نیم هغه مال واخلی کوم چې ده ادا کړې وی

تقریباً په مذکوره صورت کښې دا ضروری نه ده چې هریو غلام به خپل بدل کتابت ادا کوی بلکه که یو کس د بل ملگری بدل کتابت ادا کړو نو دواړه آزادېږي البته دومره ده چې کوم غلام پوره بدل کتابت ادا کړې وی هغه به د خپل ملگری نه نیم قیمت اخلی.

(۱) مسلک الشافعی - دامام شافعی او امام احمد **هغه** په نیز په معمولی جهالت سره هم کتابت جائز نه وي. قیاس هم دادې. څکه چې کتابت د معاوضه مال بالمال کیدلو په وجه یو عقد معاوضه ده. نو د بیع مشابه شوه. او د بدل یا میعاد مجهول کیدلو په صورت کي بیع نه صحیح کیږي. نو کتابت به هم صحیح نه وي.

(وَإِذَا أَعْتَقَ الْمَوْلَى مِكَاتَهُ كُلَّهُ جَعَلَ آفَا خَيْلَهُ مَكَاتَهُ أَزَادَهُ كَرْلَهُ عَتَقَ بِعَقْدِهِ)

توضیح که آفا خیلہ مکاتبہ آزادہ کرلہ نو ہفہ بہ ددہ پہ آزادولو سرہ آزاد پیری۔
فہلہ خکہ جی پہ دے کی د آفا ملک قائم دے۔ خکہ جی وړاندې داخبرہ معلومہ شوہ۔ چہ پہ مکاتب باندي ترکومہ پوري یو درہم ہم باقی پاتی وی۔ ہفہ غلام وی۔

(وَسَقَطَ عَنْهُ مَالُ الْكِتَابَةِ) او بدل کتابت بہ ساقط پیری۔

توضیح هرکله جی ہفہ آزادہ شوہ۔ نو بدل کتابت بہ ساقط پیری۔
فہلہ خکہ جی د مال التزام خو دے خکہ کرے وو۔ چہ ددے پہ مقابلہ کی آزادی حاصلہ شی۔ او دلته ہفہ د مال نہ بغیر آزاد شو۔ او عقد کتابت اگرچہ د آفا پہ اړخ کی لازم دے۔ یعنی ہفہ دا نشی ماتولي۔ خود غلام پہ رضامندی سرہ فسخ کیدی شی۔ او دا بنیکارہ دہ۔ چہ هرکله غلام تہ ددہ مزدوری ملاویری۔ مطلب دا جی د مزدوری پہ حق کی مونږ ددہ کتابت باقی ساتلې دے۔ او دہ تہ آزادی ہم مفت ملاویری۔ نو دے بہ ضرور پہ دے خبرہ راضی کیږی۔ چہ عقد کتابت مات شی۔

د آفا په مرگ سره د عقد کتابت حکم

(وَإِذَا مَاتَ الْمَوْلَى الْمَكَاتِبُ كَمَا دَرَسَتْ مَكَاتِبَ آفَا مَرِشِي. لَمْ تُنْقِصْ مِنَ الْكِتَابَةِ) نو کتابت بہ نہ فسخ کیږی۔

توضیح کہ د مکاتب آفا مړشی۔ نو کتابت نہ فسخ کیږی۔ چہ ددے نتیجہ دا نہ وی۔ چہ د مکاتب حق ختم شی۔

فہلہ وجہ دادہ۔ چہ کتابت د آزادی سبب دے۔ او آزادی د مکاتب حق دے۔ او د کوم کس د آزادی جی کوم سبب وی۔ ہفہ ہم د ہفہ حق وی۔ نو کتابت د ہفہ حق شو۔ اود مرگ پہ وجہ حق نہ باطل پیری۔ لکہ جی د یو کس د بل پہ ذمہ پور وی۔ او د پور والا مړ شی۔ نو پور نہ باطل پیری۔

(وَقِيلَ لَهَا وَ مَكَاتِبُ تَهْ بِهْ وَنِيلِي شِي. أَوَّلُ الْمَالِ إِلَى وَرَثَةِ الْمَوْلَى عَلَى تَبْوِيهِ) جی د آفا وارثانو تہ مال ادا کرہ۔ د خپلو قسطونو مطابق۔

توضیح اوس بہ مذکورہ مکاتب تہ ونيلي شی۔ چہ د آفا وارثانو تہ بدل کتابت د قسطونو مطابق ادا کرہ۔

فہلہ خکہ جی ہفہ د آزادی مستحق پہ دے طریقہ شوې وو۔ او ہم پہ دے طریقہ سبب منعقد شوي وو۔ نو ہفہ بہ ہم پہ دے صفت باندي باقی وی۔ او پہ دے کی بہ ہیڅ توپیر نہ کیږی۔ وجہ دادہ۔ چہ آفا کلہ صحیح او تندرست وی۔ (یعنی بیمار نہ وی)۔ نو د ہفہ د پوره بدل کتابت موجب (نیټہ وار) کولو تصرف صحیح کیږی۔ لکہ څنگہ جی د پوره بدل کتابت ساقطولو تصرف صحیح وی۔ او دلته د مسئلې پہ صورت کی چونکہ علی الاطلاق دے۔ ددے نہ معلومہ شوہ۔ چہ آفا صحیح او تندرست وو۔ نو د ہفہ تصرف صحیح شو۔ بہ خلاف ددے کلہ جی آفا بیمار وی۔ او ہفہ غلام مکاتب کرې۔ پہ دے صورت کی مکاتب یا خو فی الحال خپل دوي (دوہ) ثلثہ قیمت ادا کرې۔ یا بہ دے غلام کولي شی۔ خکہ جی د بیماری پہ صورت کی د آفا د تاجیل او اسقاط تصرف د دریمې برخې (حصې) مال نہ علاوہ کی نہ صحیح کیږی۔

الافکال د مخکنی قول ،، ولا یتفون،، نہ استثناء دہ۔ اگرچہ د یو سوال خواب دے۔ سوال دادے۔ چہ د آزادی سبب څنگہ نہ بدلیږی۔ کلہ جی د آفا حق پوره بدل حاصلول وو۔ چہ ہفہ وارثانو لپارہ شو۔ او ہم دا بدللول دی ؟

په څوآب دادې چه د آقا وارثان به صرف د مال کتابت په وصولولو کي د هغه خليفه وي او صرف دومره خبرې سره نه حق بدليږي نه عقد کتابت، ولها باقية کما کانت، لکه چې د يو کس د يو سړي په ذمه پور وي او د پور والا مړ شي نو په وصولولو کي د هغه وارثان د هغه قائم مقام وي او قرضدار لکه څنگه چې مورث (قرضخواه) ته ادا کولو سره بری کيږي دغه ډول وارثانو ته ادا کولو سره هم بری کيږي نو لکه څنگه چې په نورو ټولو قرضونو کي وارثان د هغه خليفه وي او دې ته بدليدل نه وائي دغه ډول په دين د کتابت کي هم خلافت ته توپير نشي ونيلي.

(فَإِنْ أَعْتَقَهُ أَحَدُ الْوَرَثَةِ يَكُونُ يَوْارِثَ دې آزاد کړو لَمْ يَنْقُضْ عَقْدَهُ) نو دده آزادول به نه نافذ کيږي.

سړي بيا که د آقا وارثانو کي يو وارث مذکوره مکاتب آزاد کړو نو د هغه آزادول به نه نافذ کيږي ځکه چې هغه دده مالک نه دي.

له ځکه چې مکاتب په اسبابو د ملک کي په هيڅ سبب سره نه مملوک کيږي. (ولا حق لها لایملکه این آدم) په شرح اقطع کي دي چه د امام شافعي رحمه الله په يو قول کي دده آزادول نافذ کيږي. (و لکه یص حنده بيم المکاتب یصم ان یملک)

وَإِنْ أَعْتَقَهُ تَحِيصًا الْبَيْتَهُ كَمَا وَارِثَانِ نِيَّ آزاد کړي عَقَقَ نو آزاد به وي وَنَقَطَ عَنْهُ مَالُ الْكِتَابَةِ ټولو دده سره به بدل کتابت ساقط شي.

نورين او که ده لره ټولو وارثانو آزاد کړو نو د قياس تقاضه هم دا ده چه اوس هم جائز نه وي. له ځکه چې ددوی تصرف هغه اړخ ته مضاف شوې دي کوم چې ددوی ملک نه دي خو استحساناً به آزاد وي او دده د ذمې سره به بدل کتابت ساقطیږي وجه د استحسان داده چه ددوی ټولو آزادول د بدل کتابت نه بری کول دي ځکه چې مذکوره عوض ددوی حق دي په کوم کي چې وراثت جاری شوي دي نو هغوی ته د خپل حق پرېنولو اختیار دي او هرکله چې مکاتب د کتابت د عوض نه بری شونو هغه به آزادېږي لکه که آقا پخپله هغه بری کړي وي نو هغه به آزادېدلو.

د ام ولد ه مکاتبه جوړولو مهم

(وَلَمَّا كَانَتْ أَلْفُ الْمَوْلَى أَوْ كَثُرَ جِازَ) که آقا خپله ام ولد مکاتبه کړله نو جائز ده.

نورين که آقا خپله ام ولد مکاتبه کړله نو کتابت جائز دي. له ځکه چې ام ولد د آقا د مرگ نه روسته آزادېدونکي ده البته ددې نه وړاندې هم دې ته د آزادېدلو ضرورت دي او دا خبره به د کتابت په ذریعې حاصلیږي بيا په کتابت او ام ولد کي هيڅ منافات نشته ځکه چې ام ولد د آزادۍ دوې (دوه) جهته حاصل کړي دي نو کتابت به صحيح وي.

(فَإِنْ مَاتَ الْمَوْلَى بَيَّا كَمَا مَرَّ شَوْ نَقَطَ عَنْهَا مَالُ الْكِتَابَةِ) او ددې سره به بدل کتابت ساقطیږي.

نورين بيا که د بدل کتابت ادا کولو نه وړاندې د آقا انتقال اوشي نو ام ولد به مفت آزادېږي. له ځکه چې ددې آزادۍ د آقا مرگ سره متعلق شوي وه او ددې د ذمې سره به بدل کتابت ساقطیږي ځکه چې د بدل کتابت د ايجاب مقصد دا وو چه ددې د ادا کولو په وخت آزادۍ حاصله شي او هرکله چې آزادۍ ددې نه وړاندې حاصله شوه نو کوم مقصد چې ذکر شوي وو د هغې توفیر (پوره کول) ناممکن شو نو مال د کتابت ساقط شو او کتابت باطل شو ځکه چې ددې بې فائدي باقي ساتل ممتنع دي خو دومره خبره ضرور ده چه مذکوره ام ولد ته به د هغې مزدورۍ او اولاد سپارلي

شی. ځکه چې د عوض په حق کې کتابت فسخ شو. او د مزدوری او اولاد په حق کې باقی دي. په دې وجه فسخ د کتابت د ام ولد د فائده په لحاظ دي. او فائده هم په دې کې ده. چه د ام ولد په حق کې کتابت فسخ شی. او د مزدوری او اولاد په حق کې باقی پاتې شی.

(وَأَنَّ وَلَدَتُكَ مَكَاتِبُهُ وَنَهَى أَنْ يَزِيدَ دَوْلَةً مَوْلَى مَكَاتِبِهِ دده نه فَمَنْ بِالْخِيَارِ نَوْ هَغِي مَكَاتِبِي ته اختيار دي. اِنْ شَاءَتْ مَضَّتْ عَلَى الْكِتَابَةِ كه غواری نو عقد کتابت دي جاری اوساتی وَأَنَّ شَاءَتْ فَتَجَزَتْ نَفْسُهَا او كه غواری نو خپل ځان دي عاجزه كړي وَصَارَتْ أَمْرًا لَهَا دده ام ولده به او گرځي

تدريج په مذكوره صورت كښې مكاټبې ته د عقد كتابت نه علاوه په بل څيز سره هم يو قسمه آزادى ملاك شوه چې ام ولد گرځيدل دي. نو اوس دي ته اختيار دي چې دا د مولى په ژوند كښې آزادى غواړي نو عقد كتابت دي باقى اوساتى او كه غواړي چې څه به مزدورى كوم بس چې كله مې مولى وفات شي بيا به راته آزادى ملاك شي نو هم ټيك ده.

د مدبره د مكاتب كولو حكم

(وَأَنَّ كَاتِبَ مَدْبَرَةٍ جَازٌ) كه خپله مدبره نې مكاتبه كړله نو جائز دي.

تدريج كه آقا خپله مدبره وينځه مكاتبه كړله. نو دا هم جائز دي.
 دليله ځكه چې كوم ضرورت ذكر كړې شوې دي. هغه دلته كې هم ثابتېږي. او په كتابت او مدبر كيدلو كې هيڅ منافات نشته. ځكه چې مدبره كيدلو سره دي ته آزادى بالفعل حاصل نه ده. بلكه صرف د آزادى استحقاق دي. اوس كه آقا مړ شي. او ددې مدبره نه علاوه دده هيڅ مال نه وي. نو دي مدبره مكاتبه ته به اختيار وي. كه غواړي د خپل مدبره كيدلو د قيمت په دوي (دوه) ثلثه (دريو برخو كې دوي (دوه) حصې) كې دي مزدورى او كړي. او كه غواړي بدل كتابت كې دي مزدورى او كړي.

(فَإِنْ مَاتَ الْمَوْلَى) كه آقا مړ شو. وَلَا مَالٌ لَهُ غَيْرُهَا او حال دا چې دده هيڅ مال نشته، سوا د مدبره نه فَمَنْ بِالْخِيَارِ بَيْنَ نَوْ هَغِي ته اختيار دي. اِنْ كُنْتُمْ فِي ثَلَاثِي قِيمَتِهَا كه غواړي. پخپلو (دريو حصو كې دي) په دوي (دوه) برخو كې مزدورى او كړي. اَوْ بِحَقِّ مَالِ الْكِتَابَةِ يا په پوره مال د كتابت كې (دي مزدورى او كړي).

تدريج په متن كښې چې كوم حكم ذكر شوې دي دا دامام ابوحنيفه مذهب دي. صاحبين په دې كښې اختلاف كړى خو د هغې تفصيل به په هدايه كښې اووايي.

دليله د امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز اعتناق متجزى دي. يعنى عتق برخې (حصې) كيدې شي. او مدبره مذكوره د يو ثلث د آزادى مستحقه شوه. (ځكه دا خبره معلومه ده. چه مدبره د اكثر و عالمانو په نيز د ثلث مال نه آزاديږي. سوا د ابراهيم نخعي او داود ظاهري نه) نو دوي دوي (دوه) ثلثه رقبه ملوكه پاتې شوه. دلته ددي د آزادى دوي (دوه) جهته دي. يو په ذريعه د مدبره كيدلو حرمت معجله (فى الحال فوري آزادى)، او بل په ذريعه د كتابت حرمت مؤجله (مودې او نيته داره آزادى) چې په بدل كتابت ادا كولو سره به حاصلېږي. نو دي ته به د قيمت د دوي (دوه) ثلثه اود بدل كتابت په دوي (دوه) ثلثه كې اختيار وي. په كوم كې چې غواړي. سعایت (مزدورى او د آزادى كوشش) دي او كړي. (۱)

۱ (القول الراجح هو قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في المنهاية (۱۱۵) والعناية (۱۲۴\۸) والکهایة (۱۲۴\۸) ورد

د مکتبه مدبره جوړولو حکم

(وَأَنْ دَبَّرْ مَكَاتِبَهُ صَمَّ الْقَدِيرُ) او که آقا خپله مکتبه مدبره کړله. نو صحیح ده. لِمَا يَنْبَغِي. (وَلَهَا الْفَيَّارُ) اِنْ شَاءَتْ مَضَتْ عَلَى الْكِتَابَةِ، او دې ته اختيار دي. که په کتابت باندې چلېږي. وَأَنْ شَاءَتْ فَخِزَتْ نَفْسُهَا او که غواړي. خپل ځان دې عاجزه کړي. وَصَارَتْ مُدَبِّرَةً او مدبره دې شي.

نورې: که آقا خپله مکتبه وينځه مدبره کړله. نو کوم دليل چې ذکر کړې شوې دي. (انه تظمتها جهتا حريقه) مدبر کول صحيح دي. اوس دې مکتبه مدبره ته اختيار دي. که غواړي عقد کتابت دې پوره کړي. او که غواړي. خپل ځان دې عاجزه کړي. مدبره دې شي. **فيله:** ځکه چې د احنافو اود ثلاثه امامانو ^{عليهم السلام} په نيز عقد کتابت د مملوک په اړخ کې نه لازميږي. بيا په ذخيره کې دي. چه ددې مسئلې په اړه کې د مشايخو اختلاف دي. چه کله مکتبه خپل ځان عاجزه او گرځوي. او که آقا ددې د عاجزه کيدلو نه انکار او کړي. نو دې ته ددې اختيار دي. خو شيخ ابوبکر بلخي ^{رحمته الله} فرماني. چه دا خبره دهغې بالکل خلاف ده. کومه چې زمونږه اصحابو پخپلو کتابونو کې ذکر کړي ده. چه په دې کې غلام پخپله اختيار مند دي.

فَأَنْ مَضَتْ عَلَى كِتَابَتِهَا نو که هغه په کتابت باندې روانه شوه. فَمَاتَ الْمَوْلَى او آقا مړ شو. وَلَا مَالَ لَهُ غَيْرَ هَذَا او ددې نه علاوه د هغه هيڅ مال نشته. فَمَاتَ بِالْحَيَارِ اِنْ شَاءَتْ سَعَتْ فِي لُتَى مَالِ الْكِتَابَتَيْنِ دې ته اختيار دي. که غواړي. په دوې (دوه) ثلثه مال کتابت کې دې سعایت (مزدوری) او کړي. أَوَّلُ ثَلَاثٍ قِيمَتِهَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ. او که غواړي. د خپل قيمت په دوې (دوه) ثلثه کې دې مزدوری او کړي. د امام ابوحنيفه ^{رحمته الله} په نيز

نورې: که ذکر شوې مکتبه مدبره عقد کتابت پوره کول اختيار کړل. او ددې د پوره کولو نه وړاندې آقا مړ شو. او ددې وينځې نه علاوه هيڅ مال نشته. نو د امام ابوحنيفه ^{رحمته الله} په نيز به دا اختيار منده وي. که غواړي په دوې (دوه) ثلثه مال کتابت کې دې مزدوری او کړي. او که غواړي. د خپل قيمت په دوې (دوه) ثلثه کې دې مزدوری او کړي. صاحبين په دې کښې اختلاف کوي. د دې تفصيل به هدايه کښې راشي.

وَإِذَا اتَّفَقَ الْمَكَاتِبُ عَهْدًا او کله چې مکتب خپل غلام آزاد کړو. عَلَى مَالٍ د مال په عوض کښې لهېز نو جائز نه ده

نورې: مکتب خپل غلام نشي آزادولې اگر چې آزادي د مال په عوض کښې وي **فيله:** ځکه چې مکتب ته د هغه خيزونو د کولو اجازت دي کوم چې تجارت وي يا د تجارت په توابع کښې وي او غلام د مال په عوض کښې آزادول نه تجارت دي او نه د تجارت په توابعو کښې دي وَأِذَا وَهَبَ عَلَى عَوْنٍ لَمْ يَصِحَّ او کله چې مکتب د عوض په مقابلې کښې آزادي او کړي نو نه صحیح کېږي.

نورې: نفس مسئله آسانه ده.

هليله > خكه چي هبه كول ابتداء احسان كول دي او مكاتب مجاز نه دي چي چاته هبه او كړي.

(وَأَنْ كَتَابُ عَبْدَهُ جَازٌ) دغه ډول كه مكاتب نې كړو. خپل غلام نو جاز ده

تعريض > كه مكاتب پخپلو تجارتي غلامانو كي يو غلام مكاتب كړو. نو استحساناً دا هم صحيح دي. امام مالك، قاضي حنبلي، او اهل ظاهر هم ددې قائل دي. اوقياسا دا جاز نه دي هليله > وجه د استحسان داده. چي دا د مال گټلو عقد دي. نو هغه به ددې مالك وي

(فَأَنْ أَدَى الثَّانِي قَبْلَ أَنْ يُعْتَقَ الْأَوَّلُ) بيا كه ادا كړو دويم د رومي د آزاديدلو نه وړاندې.

تعريض > دمكاتب خپل غلام مكاتب كول جاز دي. لكه څنگه چي پورته معلومه شوه. په متن كښي د دي بيان دي كه مكاتب ثاني (مكاتب المكاتب) به د بدل كتابت اداكول، د مكاتب اول ادا كولو نه وړاندې كوي. په دې صورت كي د مكاتب ثاني ولاء به دمكاتب آقا ته ملاويږي. هليله > خكه چي مكاتب ثاني كي د آقا هم يو ډول له ملكيت دي. په دې معني چي مكاتب ثاني د مكاتب اول په واسطه د آقا مكاتب دي. نو اول لپاره د آقا كتابت په منزله د علة العلة شو. (هم دا وجه ده. كه مكاتب اول د بدل اداكولو نه عاجز شي. نو دده پشان به مكاتب ثاني هم د آقا ملك وي).

(قَوْلًا لِلْمَوْلَى الْأَوَّلِ) منو دده ولاء به د اولني آقا لپاره وي.

تعريض > ولاء دي ته وائي چي يوسړي غلام آزاد كړي بيا غلام وفات شي نو دهغه ميراث به آزادونكي ته ملاويږي. دغي ميراث ته ولاء وائي. هليله > ولاء به د مكاتب اول مولې ته خكه ملاويږي چي په كوم وخت كښي اولني مكاتب آزاد شوې وو په هغه وخت كښي اولني مكاتب آزاد نه وو. بلكه غلام او په هغه وخت كښي اولني مولې آزاد وو. او ولاء د آزاد دپاره وي د غلام دپاره نه وي.

(وَأَنْ أَدَى الثَّانِي بَعْدَ عِتْقِ الْأَوَّلِ) او كه دويم ادا كړو. د رومي د آزادولو نه پس (قَوْلًا لَهُ) نو دده ولاء به دده لپاره وي.

تعريض > كه دويم مكاتب خپل بدل كتابت د مكاتب اول (د بدل كتابت ادا كولو او) آزاديدلو نه روسته اداكړو. او آزاد شو. نو دده ولاء به مكاتب اول ته ملاويږي. هليله > خكه چي اوس ده ته د ولاء اهليت حاصل دي. او اصل مكاتب هم دادي. نو ولاء به هم ده ته حاصلېږي.

كِتَابُ الْوَلَاءِ

ترجمه > (دا) كتاب د ولاء (د احكامو په بيان كي) دي.

تعريض > الوفاء بعا قبله > د كتاب المكاتب نه روسته نې كتاب الولاء ذكر كړې دي. خكه چي ولاء د بدل كتابت ادا كولو په وخت د ملك رقبه د زوال په ذريعه د كتابت د آثارو څنې دي. او دا اگرچه د آثارو د اعتناق څنې هم دي. خو په رومي طريقه باندې د تيرشو كتابونو او بابونو د ترتيب موجباتو د كتابت تذكرة تري دي. ځايه راوړسوله. چه د هغي په وجه كتاب الولاء د كتاب المكاتب نه مؤخر كول ضروري شو. چه مؤثر باندې د اثر تقدیم لازم نشي.

الولاء لغة «ولاء به لغت کی د ولی یلی نه مشتق دی. (او د باب ضرب نه قلیل الاستعمال دی. په معنی د قریب او نژدې کیدلو، د رومبی شی نه روسته دویم شی د فصل نه بغیر حاصلیدل، ونیلې شی، «داره دل داری، د هغه کور زما کور سره نژدې دی.

الولاء عرفاً «په اصطلاح د شریعت کی ولای د هغه میراث استحقاق ته وائی. کوم چي آزاد شوی غلام سره یا د موالای په وجه حاصل شی.

بالغة «د دې دوي (دوه) قسمونه دی. ① ولای عتاقه ② ولای موالای....

سببه «د ولای عتاقه سبب د صحیح قول مطابق عتق دی. یعنی دا چي غلام دده په ملک باندې آزاد شی. (که دده په آزادولو سره وی. او که دده نه بغیر وی).

د ولای عتاقه احکام

﴿إِذَا عَتَقَ الرَّجُلُ مَمْلُوكَهُ كَلَهُ﴾ چي سړی خپل مملوک آزاد کړو. قَوْلُهُ لَقَدْ نُو دده ولای به آقا لپاره وی.

توضیح «کله چي آقا خپل مملوک آزاد کړی. او هغه مړ شی. او خپل هیڅ وارث پرېنږدی. نو د هغه ترکه به آزاد شوی ته ملایوی.

فایده «ځکه چي آتمه سته د حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت کړې دي. (أَهْلَانَا اشْتَرَتْ بِرَبْرَةٍ رضی الله عنها اشترت أهلها أن دلامانهم فسألت عائشة رضی الله عنها النبی صلی الله علیه وسلم فقال امتلئها من ألبا الولاء لمن أعتق رضی الله عنه)، کله چي حضرت عائشه رضی الله عنها حضرت بربره رضی الله عنها واخستله. نو د هغې خلقو دا شرط اوکړو. چه ددې ولای به زمونږ لپاره وی. حضرت عائشه رضی الله عنها د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه پوښتنه اوکړه. نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمانیل. دا آزاده کړه. بې شکه ولای هغه چا لپاره دي. څوک چي آزاد کړی.

وجه الاستدلال «وجه د استدلال داده. چه د، الولای، لام جنس او د، لمن أعتق، لام اختصاص دواړه په دې باندې دلالت کوی. چه جنس ولای معتق لپاره دي. ددې دغیر لپاره نه دي. لکه څنگه چي د الله تعالی د قول، «تَمَتُّنَا بِحِرَاكِهِ» په اړه کي عالمانو ونیلي دی. چه په دې کي لام د جنس او لام اختصاص دواړه په دې دلالت کوی. چه جنس محامد د الله تعالی سره مختص دی.

وَكَذَا لَكَ الْمَرْءُ تَقِي دغه ډول ښځه ده. چه هغه آزاد کړی.

توضیح «دغه ډول که ښځه څوک مملوک آزاد کړی. نو ښځه به هم دهغه د ولای مستحله وی.

فایده «سنن نسائی کي، «عن عبد الله بن شداد، نقل دی. (أَهْلَانَا اشْتَرَتْ بِرَبْرَةٍ رضی الله عنها اشترت مملوكا أهلها وتزويجته و مولاته قسم رسول الله صلی الله علیه وسلم ماله یسې وپوښتنه لېعل لې الصل ولها النصف) (١) چي د حضرت حمزه بن عبد المطلب رضی الله عنه لور امامه رضی الله عنها خپل مملوک آزاد کړو. او هغه غلام خپل مولات او خپله یوه لور پرېخودله. نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم د هغې مال زما او د هغې د لور په منځ کي نیم په نیمه ویش کړو.

(من حديث عائشة رضی الله عنها أخرجه البخاري في الصلاة رقم ٤٥٦ ومسلم في الملق رقم ٥ وأبو داود في العتاق باب ٢ والترمذي في الولاء باب ١ والنسائي في الطلاق باب ٢٩ وابن ماجه في الفرائض باب ٥١ وأحمد في المسند (٣٣٦٦) من حديث امامة بنت حزة رضی الله عنها أخرجه النسائي في السنن الكبرى (٨٦٦٤) - رقم ٦٣٩٩ -

ه ولاء له د آزادۍ په شرط سره د غلام د ولاء حکم

(وَإِنْ شَرَّطَ أَنَّهُ سَابِقٌ كَهَ شَرَّطِ نَسِي كَرُو. چه دا غلام د ولاء نه آزاد دي. قَالَ شَرَّطَ بَاطِلٌ نَوْ شَرَّطَ بَاطِلٌ دي. وَالْوَلَاءُ لِمَنْ أَعْتَقَ) او ولاء به د هغه کس وی. چا چې آزاد کړو. لِأَنَّ الشَّرْطَ عُقَابٌ لِلنَّهْيِ فَلَا يَجِزُ ځکه چې شرط د نص مخالف دي. نو صحیح به نه وی.

تفصیل: کله چې وړاندې دا ثابت شوه. چه ولاء به آزادونکي ته ملاویږي. نو اوس که په اعتاق کي دا شرط وی. چه دا مملوک په ساتنه وی. یعنی د آزادۍ نه روسته به د هیڅ چا په ولاء کي نه وی. بلکه هغه به اختیار مند وی. چرته چې غواری لار دې شی. او څه چې غواری. کوی دي. (بَلَن قَالُوا لَا وَلاَهُ لِحَدِّ مِلْكِهِ أَمَّا سَابِقُ دَامَتْكَ سَابِقَةُ أَمَّا سَابِقُ) وغیره د احنافو نظریه وغیره د جمهورو عالمانو په نیز به مذکورہ شرط باطل وی. او ولاء به هغه کس ته ملاویږي. چا چې آزاد کړي دي. **فلیله:** ځکه چې مذکورہ شرط د حدیث د نص خلاف دي.

(وَإِذَا أَدَّى الْمُكَاتَبُ عَتَقَ وَوَلَّاهُ لِلْمَوْلَى) او کله چې مکاتب عوض ادا کړو. نو هغه آزاد شو. او ولاء به د آقا وی. وَارْتَأَى عَتَقَ بَعْدَ مَوْتِ الْمَوْلَى. اگرچه د آقا د مرګ نه روسته آزاد شوې وی. **فولایه:** لَوْرُ الْوَلَّاهُ لِمَوْلَى نو د هغه ولاء د وارثانو دپاره ده

تفصیل: د متن دواړه مسئلې آسانې دي. **فلیله:** ځکه چې هغه آقا باندې آزاد شوې دي. هم هغه سبب سره کوم چې آقا کړي وو. او هغه کتابت دي. اودا مونږ په کتابت الکتابت کي بیان کړي دي.

(وَإِذَا مَاتَ الْمَوْلَى كَهَ آقَا مَرَّ شَوْ عَتَقَ مُدْبِرُوهُ وَأَمْسَاتُ أَوْلَادِهِ) نو آزاد پېری به د هغه مدبر، او د اولاد میاندي. (وَلَا وَهَرُ لَه) او د هغوی ولاء به هم دده لپاره وی.

تفصیل: نفس مسئله آسانه ده. **فلیله:** ځکه چې هغه آزاد کړي دي. په مدبر کولو او ام ولد جوړولو سره

(وَمَنْ مَلَكَ دَارَ جَوْهَرٍ مِّنْهُمْ مِّنْهُ) چې کوم سړي د خپل ذی رحم محرم مالک شی. عَتَقَ عَلَيْهِ) هغه به ده باندې آزاد پېری. (وَلَا وَهَرُ لَه) او د هغه ولاء هم دده لپاره وی.

تفصیل: نفس مسئله آسانه ده. او دلیل هم وړاندې بار بار تیر شوې دي **د ولاء منتقل هولو یو صورت**

(وَإِذَا تَزَوَّجَ عَبْدٌ رَجُلًا أُمَّةً لَا عَرَّكَ دَهَ یُو کس غلام د بل وینځې سره نکاح او کړله. فَأَعْتَقَ مَوْلَى الْأُمَّةِ الْأُمَّةَ) بیا د وینځې آقا وینځه آزاد کړله. وَهِيَ حَامِلٌ مِنَ الْعَبْدِ په داسې حالت کي چې وینځه د غلام نه حامله ده. عَتَقَتْ نَوْ هغه به آزاد پېری. وَعَتَقَ عَمَلَهَا او ددې حمل به هم آزاد وی. **فولایه:** الْحَمْلُ لِمَوْلَى الْأُمِّ لَا يَنْتَقِلُ عَنْهُ أَبَدًا) اود حمل ولاء به دمور آقا ته ملاویږي. د هغه سره به هیڅ کله نه منتقل کیږي.

تفصیل: مسئله داده. چه د زید یو غلام دي. او د بکر یوه وینځه ده. نو د زید غلام د بکر وینځې سره په اجازت صحیح نکاح او کړله. بیا بکر خپله وینځه په داسې حالت کي آزاد کړله. چه هغه د غلام نه حامله ده. نو حکم دادې. چه دا وینځه به آزاد وی. او ددې حمل به هم آزاد وی. او د حمل ولاء به د هغه د

مور آقا ته ملاوېږي. د هغه د پلار آقا ته به نه ملاوېږي.

فيله > څخه چې حمل هم د مور يو جزه دي. او د مور آقا په قصد سره د هغې واړه اجزاؤ باندې عتق واقع کړي دي. او هغه په قصد سره د اعتاق قابل هم دي. نو هغه هم د مور د آزادونکي د اړخه په قصد سره آزاد شو. نو د هغه ولاء به د پلار آقا اړخ ته نه منتقل کېږي. څخه چې آزادونکي لپاره د ولاء ثابتيدل په نص کې مطلق دي. نو هم په دې به عمل کولي شي.

(فَإِنْ وَلَدَتْ بَعْدَ عِتْقِهَا لِرَجُلٍ مِنْ سِتْوَةِ أَهْلِ بَيْتِهَا كَمَا بَيَّنَّا) که وينځې د خان د آزاديدلو نه روسته د شپې مياشتو نه په زيات کې بېچي راوړلو. **قَوْلُهُ لِرَجُلٍ** (الزير) د هغه ولاء به د مور موالی لپاره وي.

نصيح > که مذکوره وينځې د خپلو آزاديدلو نه د شپې مياشتو نه په زيات موده کې بېچي راوړلو. نو د هغه ولاء به هم د هغه د مور آقا ته ملاوېږي. په دې شرط چې د هغه پلار نه وي آزاد شوې بلکه څنگه چې وروسي مسئله کې راروان دي. وجه داده، چه دا بېچي د خپلې مور په اتباع کې آزاد شو.

فيله > څخه چې دمور د آزادۍ نه روسته هغه مور سره متصل دي. نو په ولاء کې به هم د مور تابع وي. او د اعتاق په وخت د حمل قانديدلو يقين نشته. چه په قصد سره آزاد شي. لکه څنگه چې مخکنی صورت کې وو.، **فلا يورث حق تبعاً لها**،

فقهه > په دواړو صورتونو کې توير داشو. چې په رومي صورت کې کله چې د اعتاق په وخت حمل موجود دي. يا بېچي د شپې مياشتو نه په کم کې پيدا شوي دي. چه په دې سره د اعتاق په وخت د موجود کيدلو يقين دي. نو په دې صورت کې بېچي هم په قصد سره آزاد کړي شو. او آزاد کونکي هم هغه آقا دي. چا چې دده مور آزاده کړې ده. نو د آزادونکي سره به ولاء نه منتقل کېږي. او په دې دويم صورت کې کله چې د آزادۍ د وخت نه د شپې مياشتو نه په زيات باندې پيدا شوي دي. چه په دې سره د اعتاق په وخت د حمل موجود کيدلو يقين نشته. نو په دې صورت کې به د بېچي آزادۍ قصداً نه وي. د مور په اتباع کې به وي. تردې چې دا ولاء قابل انتقال دي. اگرچه بالفعل به دده ولاء د مور آقا لپاره وي.

د ولاء رابنهلو مسئله

(فَإِنْ أَعْتَقَ الْأَبُ بَيًّا كَهَ بَلَارٍ أَزَادَ كَرِيٍّ شَوْ. وَهَذَا أَيْضًا يُؤْنُو رَاكِبِيَّ بَه بَلَارٍ د خپل ځوی ولاء. **وَأَنْتَقَلَ عَنْ مَوْلَى الْأَبِ إِلَى مَوْلَى الْأَبِ**) او منتقل کېږي به د موالی دمور د اړخ نه د پلار موالی اړخ ته.

نصيح > اوکه د بېچي پلار آزاد کړي شو. نو اوس به هغه د بېچي ولاء راکاږي. او ولاء به د مور موالی نه منتقل کېږي. او د مور موالی اړخ ته به راواپس کېږي. جمهور صحابه کرام **رضي الله عنهم**، لوني لوني تابعين، ائمه ثلاثه او احناف **فظه** هم ددې قائل دي.

فيله > دليل دادې چه ولاء په مرتبه د نسب دي. د نبي کریم **صلی الله علیه و آله** ارشاد دي.، **«الولادة لصحة»**، (۱) چې ولاء يو قرابت دي. د قرابت د نسب پشان نه دا خرځولي شي. نه هېه کولي شي. اونه په دې کې وراثت جاری کيدې شي. بيا چونکه نسب د پلار نيکه اړخ ته کېږي. نو هم دغه ډول به ولاء هم د پلار نيکه اړخ ته کېږي. په رومي صورت کې چې کوم نسب د مور موالی اړخ ته شوي وو. هغه د پلار د اهليت نه کيدلو په وجه وو. او کله چې پلار کې د آزادۍ په وجه لياقت پيدا شو. نو ولاء به هم هغه اړخ ته واپس راځي. ددې مثال دادې. چه يوې ښځې ميره سره ملاعنه او کړله. او هغې نه بېچي پيدا شو. چه هغه د

ضرورت په وجه د مور قوم اړخ ته منسوب کړې شو. ددې نه روسته پلار اوونیل. چه زه په دې ښځې د زنا تهست لگولو کې دروغجن ووم. نو دا بېچې به بیا خپل پلار اړخ ته منسوب کېږي.

د عرب آزادي وېشې سره د عجمي د نفاق نه روسته د ولا، عجم

(وَمَنْ تَزَوَّجَ مِنَ الْعَجَرِ مَعْتَقَةً الْعَرَبِ كَهَوِ عَجْمِي د عرب آزادي ښځې سره نکاح او کړه. فَوَلَدَتْ لَهُ وَلَدًا) چې دهغې نه اولاد پيدا شو. فَوَلَدَ فَوَلَدُهَا لَوَالِيهَا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ (عَنْ) رَحِمَها اللهُ نود هغې د اولاد ولا به د هغې (يعني دمور) د موالی لپاره وي. د امام ابوحنيفه رحمته الله عليه او امام محمد په نيز.

تفريع يو حر الاصل عجمي د يوې ښځې سره واده اوکړو. چه هغه د چا آزاده کړې شوې وه. (که هغه عجمي ښځه وي. او که عربيه وي. او ددې آزادونکې څوک عربي وي. او که عجمي وي). د هغې نه اولاد اوشو. نود اولاد ولا به هم ددې معتقه ښځې موالی ته ملاوېږي. اگرچه ددې عجمي ميره د يو کس سره عقد موالات کړې وي. دا حکم د طرفينو رحمته الله عليهم په نيز دي.

فصلها دليل دادې. چه ولا عتاقه قوی دي. اود احکامو په حق کې معتبر دي. چه په ولا عتاقه کې د کفالت اعتبار کېږي. تردې چې معتق د عجم، د عربو د معتق کفو نشي کيدې. (ولهذا يجهل به حال حرمة العجم بآل بيتي) او ولا عتاقه په ذوی الارحام باندې مقدم کولې شي. او د ولا عتاقه واقع کيدلو نه روسته قابل د فسخ نه جوړېږي. په خلاف د عجميانو، چه ددوی په حق کې نسب ضعيف دي. ځکه چې هغوی خپل نسب برياډ کړې دي. په دې وجه هغوی کې د نسب په لحاظ سره کفو کيدل معتبر نه وي. ځکه چې هغوی نسب سره هيڅ فخر نه کوي. د هغوی افتخار خو د اسلام نه وړاندې دنيا تعمير کول او د اسلام نه روسته دين سره دي. حضرت سلمان فارسي رضي الله عنه هم دې اړخ ته اشاره کړې ده. کله چې د هغوی په اړه کې اوونيلي شو. "سلمان اين من به"، نو هغوی او فرمائيل. "سلمان اين الاسلام"،

وَكُلَّ ابْنِ يَسُفَ: امام ابويوسف رحمته الله عليه فرماني. يَكُونُ وَلَا وَهَذَا لَا يَهْمُ بِهِ ددې اولاد ولا به د دوی د پلار دپاره وي لان النسب الى الابهائكمه چې نسب پلارانو ته منسوب کېږي.

تفريع **سلک ابی يوسف** د امام ابويوسف رحمته الله عليه په نيز ددې اولاد حکم ددوی د پلار پشان دي. يعنی دوی به آزاد وي. نو په دوی به ولا عتاقه نه وي. بلکه دده مال به دده د ذوی الارحام لپاره وراثت وي. انمه ثلاثه رحمته الله عليهم هم ددې قائل دي.

فصلها ځکه چې ولا په مرتبه د نسب دي. او نسب د پلار اړخ ته کېږي. که پلار عربي وي. نود اولاد حکم به هم دغه وي. په خلاف ددې کله چې پلار غلام وي. چه هغه په مرتبه د مري دي. په دې وجه د اولاد ولا د هغوی د مور موالی ته ملاوېږي.

په باب د وراثت هېڅ د معتق حيثيت

(وَلَا الْعَتَاةُ تَعْصِبُ) او ولا عتاقه يو تعصیب دي.

تفريع ولا عتاقه: يو تعصیب دي. چه معتق عصبه جوړه وي. چه پلار په ميراث کې په معتق (آزادونکې) ذوی الارحام باندې مقدم وي. اود نسبي عصبیانو نه موخر وي. جمهور صحابه او تابعين

۱ (القول الرابع هو قول الطرئين رحمته الله عليهم كذا في التواليف (۳۱/۴) وجمع الألف (۱۸۸/۴) والمندبة (۲۸۸/۵) فُلَانٌ عَنْ القول الرابع (۲۴۸/۲)۔

وغيره هم ددې قائل دي. او هم دا د حضرت علي عليه السلام نه نقل دي. بلکه عبدالرزاق د حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه نه هم دا روايت کړي دي.

سوال: عبد الرزاق به، عن الثوري عن منصور عن حصين عن ابراهيم، د، حضرت عمر، حضرت علي، اولين منصور، نه روايت كړې دې چه دې حضراتو به وراثت د ذوى الارحامو وركولو د موالى به نه وركولو؟

ثابت و غیره نه چي دا نقل دی. چه وراثت به موالی ته ورکولې شو. ذوی الارحام ته به نشو ورکولې په دې کې د ذوی الارحام نه مراد هغه خلق دی. کوم چې د ذوی القرائض و عصبات نه کستر وي او حضرت علی، حضرت عمر، اود حضرت بن مسعود رضی الله عنه نه چي دا نقل دی. چه دې حضراتو به وراثت ذوی الارحامو ته ورکولو. موالی ته به نه و ورکولو. دا په دې محمول دي. چه د ذوی الارحام نه مراد ذوقربابت عصبات دی. (وینشتدینطق الاکوال)

بهر حال د جهورو په نیز حکم هم دادي. چه معتق په ذوی الارحامو باندې مقدم اود نسبی اعتباراتو نه مؤخر وی. نو که یو کس غلام آزاد کړو. او غلام په داسې حالت کې مړ شو چه د مور خور، او یا بل خور (یعنی ترور یانې) ټپ پرېخودل. نو دده میراث به آزادونکی ته ملاوېږي. دده ترور یانو ته به نه ملاوېږي.

دلیل هغه روایت دي. چه دهغه تخريج دارمی په مسند کي کړې دي. (۱) دان رجلا قال النبي ﷺ
 بربل فقال: لا شئ من هذا فاعطه فباترى فيه ما قال اعرك و مولاك ان شكرت فهو عيول و شركك وان كفرت فهو شريك
 عيولك قال فباترى ما له ما قال ابن مات ولم يدم وارثا فلك ماله)، يو سړى يو كس د نبى كرم ﷺ په خدمت
 كي حاضر كړو. او هغه عرض وكړو. چه ما ې اخستي او آزاد كړې دي. نو دده په اړه كي ستاسو څه حكم
 دي؟ نبى كرم ﷺ او فرمائيل. دا ستا (دينى) رور دي. او ستا آزاد كړي شوي دي. (۲) دويم دليل
 دادې. چه نبى كرم ﷺ د حضرت حمزه رضی اللہ عنہ لور ته د هغه د آزاد شوى غلام نه د عصبه كيدلو په طور
 باندې ميراث واخستلو. چه ددې آزادي شوي پوه لور موجود وه. (دا حديث وړاندې تير شوي دي). نو
 هركله چي آزادونكي عصبه مقرر كړي شو. نو په ذوى الارحام باندې به مقدم وي.

(إِنَّ كَانَ الْمُتَّقِينَ الْعَسْبِيَا كَدَ اَزَاد شَوِي خُوكِ نَسْبِي عَصْبِي وَي. قَبُولُ أَوَّلِي هِنَهْ نُو هِنَهْ بَدَ اَزَادُونَكِي نَهْ غُورَهْ وَي.)

تعريف او که معنق (آزاد شوی)، خونى، رور يا خوك نسيى عصبه پريخودو، نوډا عصبه به په معنق باندې مقدم وي. ځکه چې معنق خو بالکل آخرى عصبه دي.

فصله په دې دليل چې مذكوره حديث كې نبي كريم ﷺ داسي او فرمايل: (ولم يلقك وارث) او ددې په اړه كي د عالمانو رائي ده، چه د وارث ته مراد هغه وارث دي چه هغه عصبه وي مطلب داشوچه ده خو ل عصبه نه وي پرې خودنو معتق به عصبه وي په دليل د حديث د حضرت حمزه رضی الله عنه د لور چي تير شوې حديث كي نبي كريم ﷺ عصبه په طور هغې ته ميراث وركړو. معلومه شوه چه معتقد د عصبه باندې مقدم وي. حله بي شخص نوچيس كړي.

نه مؤخر دي. او په ذوی الارحام مقدم دي.

وَأَنْ لَّمْ يَكُنْ لَهُ عَصَبٌ مِنَ النِّسَاءِ اَوْ كَه دده نسبی عصبه نه وی. فَيُورَثُ الْيَتِيمَ (نو دده میراث به معتق لپاره وی او که د آزاد شوی څوک نسبی عصبه وی. نو هغه به د آزادونکی نه اولی وی.

تعليق: مفهومي الجملة شارحینو ددې جملې دوي (دوه) مطلبه ذکر کړی دی.

① یو دا چې هلته کي داسې صاحب فرض نه وی. چه د هغه حق دوي (دوه) قسمه دي. لکه پلار او نیکه، چې ددوی حال د فرض نه علاوه عصویت هم دي. یعنی دا حق د فرض اخستلو نه روسته باقي د عصویت په طور اخلي. که داسې صاحب فرض وی. نو هغه د خپل فرض نه روسته باقي هم اخلي. ځکه چې هغه عصبه دي.

② دویم داچه داسې صاحب فرض نه وی. چه د هغه صرف یو حالت دي. لکه جینی که داسې صاحب فرض وی. نو ددغي د فرض وراثت نه روسته چې کوم باقي شی. هغه به معتق ته ملاوېږي. صاحب د نهایه بېخه دا دویم تاویل زیات راجع منلي دي.

د ښځو لپاره ولا، ښه اوښه نشته؟

فَإِنْ مَاتَ الْمَوْلَى كَه د آقا انتقال اوشو. لَمْ يَكُنْ لِيَتِيمٍ بيا معتق مړ شو. فَيُورَثُ الْيَتِيمَ (نو دده میراث به د آقا خامنو ته ملاوېږي. د هغه جینکو ته به نه ملاوېږي. وَلَيْسَ لِلنِّسَاءِ الْوَلَاءُ ځکه چې په سن بیهقي کي د حضرت علی، حضرت ابن مسعود، اود حضرت زید بن ثابت رضی الله عنده دواړو کالو پهلون الولاء لکېږي من العصبه ولا یورثوا النساء من الولاء لا ما اعتنن او اعتن من اهل حق او ابن شیبه په مصنف کي د حضرت حسن بصری، عمر بن عبدالعزیز، ابن سیرین، ابن المسيب، عطاء، او ابراهیم نخعي رضی الله عنده نه هم ددې په مثل روایت کړي دي.

تعليق: که وړاندې مولا (معتق) مړ شو بيا معتق (آزاد شوې) هم مړ شو. چه دهغه څوک نسبی عصبه نشته. نو د معتق میراث به د معتق د ارخه نارینه اولاد ته ملاوېږي. جینکو ته به نه ملاوېږي.

هلهله ځکه چې په سن بیهقي کي د حضرت علی، حضرت ابن مسعود، اود حضرت زید بن ثابت رضی الله عنده دواړو کالو پهلون الولاء لکېږي من العصبه ولا یورثوا النساء من الولاء لا ما اعتنن او اعتن من اهل حق او ابن شیبه په مصنف کي د حضرت حسن بصری، عمر بن عبدالعزیز، ابن سیرین، ابن المسيب، عطاء، او ابراهیم نخعي رضی الله عنده نه هم ددې په مثل روایت کړي دي.

إِلَّا مَا أَعْطَيْنَ مگر هغه کوم چې دوی آزاد کړل. أَوْ أَعْطَى مَنْ أَعْطَيْنَ یا ددوی آزاد کړي شوو آزاد کړل. أَوْ كَاتِبَ مَنْ كَاتِبْنَ یا ددوی مکاتب شوو مکاتب کړل. اودېرن او یا تدبیر اوکړی اودېرن دېرن او یا د هغوی د مدبر تدبیر اوکړی اوجرولاه معتقین او معتق معتقین او یا راکاږی ولا د آزادونکی یا د هغه چا ولا راکاږی چې هغه آزاد شوي وی.

تعليق: توضیح کلمه في آخر الرواية: یعنی د روایت په آخر کي دا هم دي.،، اوجرولاه معتقین،، (۱)

د جر ولا، مسئله وړاندې تیره شوې ده. دلته د معتق نساء د جر ولا صورت دادې. چه د یوې ښځې غلام ددې په اجازت سره د بل یو قوم ښځې سره نکاح اوکړله. او د هغې نه یو اولاد اوشو. نو د اولاد ولا به د مور موالی لپاره وی. اوس که دا سیده ښځه دا غلام آزاد کړي. نو غلام به د اولاد ولا خپل ارخ ته

(غره الزبلی رحمه الله ثم قال واخرجه البيهقي (أي ل السنن الكبرى (٥١٥١٠ رقم ٢١٥١١) عن علي وابن مسعود وزيد بن ثابت أنهم كانوا يجعلون الولاء للكثير من العصبه ولا يورثون النساء من الولاء إلا ما أعطى أو أعطى من أعطى (نصب الرتبة ٣٧٣٤))

راکاپی. اودا ښځه به هغه خپل اړخ ته راکاپی. او د جر ولاه معتق المعتقد صورت دادې. چه یوې ښځې غلام واخستلو. او آزاد نهې کړو. بیا دې آزاد شوی غلام یو غلام واخستلو. او دې دویم غلام د یو قوم آزادي ښځې سره نکاح اوکړله. او هغې نه نهې اولاد اوشو. نو د اولاد ولاه به د مور موالی لپاره وی. اوس که آزاد شوې غلام دا دویم غلام آزاد کړی. نو دا غلام به د خپل اولاد ولاه راکاپی. بیا به دا ولاه رومبې معتق خپل اړخ ته راکاپی. او دده ولاه به دا ښځه خپل اړخ ته راکاپی.

فقهه لکه څنگه چې پلار د خپل خوی ولاه راکاپی. دغه ډول نیکه د خپل نوسی ولاه راکاپی او که نه؟ نو حاکم په کافی کې د امام شعبی رحمته الله علیه قول ذکر کړې دې. چه نیکه هم راکاپی. قاضی شریح، سفیان ثوری، امام مالک، اهل مدینه، اوزاعی، ابن ابی لیلی، او ابن المبارک هم ددې قائل دی. خو زموږ د آتمه ثلاثه رحمته الله علیهم په نیز نیکه د نوسی ولاه نشی راځکلی. او نه نوسی د خپل نیکه د اسلام په اتباع کې مسلمان کیدې شی. د امام زفر رحمته الله علیه په نیز، که پلار ژوندې وی. نو نیکه ولاه نشی راځکلی. او که پلار مړ شوې وی. نو راکاپی.

(وَإِذَا تَرَكَ الْمُوَلَّى ابْنًا وَأَوْلَادًا بَنِي أَخَاهُ) که آقا خپل خوښي اود بل خوی نارینه اولاد پریخودو. **فَيُورَاثُ الْمُعْتَقَ لِلْبَنِي دُونَ بَنِي الْإِثْنِ** نو معتق میراث به خوی لپاره وی. نوسو لپاره به نه وی. **لِأَنَّ الْوَلَاءَ لِلْكَفِيِّ** ځکه چې ولاه په ټولو کې د لونی لپاره وی.

توضیح که آقا خوښي او د دویم خوی نارینه اولاد یعنی نوسی پریخودل. چه د هغوی پلار مړ شوې دې. ددې نه روسته آزاد کړې شوې مړ شو. چه دهغه څوک نسبی عصبه وارث نشته. نو دمعتقد میراث به د آقا خوی ته ملاوېږي. نوسو ته به نه ملاوېږي.

فایده ځکه چې د ولاه مستحق هم هغه وی. چه دهغه نسب د آقا په اړخ د ټولو نه زیات نژدې وی. د صحابو رحمته الله علیهم د یو جماعت د حضرت عمر، حضرت علی، حضرت ابن مسعود، حضرت عبدالله بن عمر، اسامه بن زید، ابو مسعود بدري، او د حضرت زید بن ثابت رحمته الله علیهم وغیرهم نه دا نقل دی. لکه څنگه چې وړاندې د سنن بیهقی په حواله سره تیر شوی دی. (لَهُمْ كُلُّ مَا يَحِلُّ مِنَ الْوَلَاءِ لِلْكَفِيِّ مِنَ الْعَمَةِ) بیا د مشانخو رحمته الله علیهم د قول په بنا (بنیاد) باندې دلته د کبیر (لونی) نه مراد قرب (نیز دیکت) دې. یعنی کوم چې د ټولو نه زیات نژدې وی. او ښکاره ده. چه د آقا په نسبت چې کوم خوښي دې. هغه د نوسو نه زیات نژدې دې.

د یوهن په لاس اسلام راوړلو هېڅ مولات ځولو سره ه ولاه حکم

(وَإِذَا اسْتَعْرَضَ عَلَى بَدْرٍ كَلَهُ) چې یوکس د چا په لاس اسلام راوړلو. **وَأَوْلَادُهُ عَلَى أَنْ يُوْرَثُوا** هغه سره نهې مولات اوکړو. چه هغه به دده وارث وی. **وَيُورَثُ عَنْهُ** اذاجنې او دده دیت به ورکوی. که دې جنايت اوکړی. **أَوْ اسْتَعْرَضَ عَلَى بَدْرٍ** یوې باندې اسلام راوړلو. **وَأَوْلَادُهُ** هغه سره نهې مولات اوکړو. **فَالْوَلَاءُ صَحِيحٌ** نو دا ولاه صحیح ده. **وَعَلَّةٌ عَلَى مَوْلَاهُ** او دیت به دده په مولا وی. **فَمَنْ مَاتَ نَحْوَهُ** که هغه مړ شی. **وَأَوْلَادُهُ لَهُ عَزَّةً** او هېڅ څوک وارث نه وی. **فَيُورَاثُهُ لِمَوْلَاهُ** نو دده میراث به مولا لپاره وی.

نعمان یوسری د بل کس په لاس باندې اسلام راوړلو او نومسلمان دده سره موالات او کړو چه زما د مرگ نه روسته به دې زما د کل مال وارث وی. او که زما نه څه جرم اوشی نو دده د اړخه به هغه دېت ورکوی. یا ئې د بل چا په لاس اسلام راوړلو او بل مسلمان سره ئې هم موالات او کړو نو زموږ په نیز دا عقد صحیح دې. اوس ددې نومسلمه د مرگ نه روسته به دا سړې وارث وی. که د هغه څوک وارث نه وی. اود جرم کولو په صورت کې به دهغه د اړخه تاوان ورکوی. د حضرت عمر، حضرت عثمان، حضرت علی، او د حضرت ابن مسعود رضی الله عنهم نه نقل دی. چه دې حضراتو موالات جائز گرځولي دې. او ددې په سبب سره ئې وراثت ورکړې دې. ابراهیم نخعی، سعید بن المسیب حسن بصری، مکحول، عمر بن عبدالعزیز، ربیع، یحیی بن سعد، عطار، زهري، حکم، حماد، امام ابوحنیفه او ددوی اصحاب رضی الله عنهم ددې قائل دي. (۱)

فصل ۱۰: دلیل دا آیت دې. **وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَامْلِكُكُمْ عَلَيْهِمْ** په دې کې **(عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ)** په معنی د، «عقدتم»، دې. لکه چې دویم آیت کې دی. **(وَمَنْ يَنْظُرْ الْمَرْءَ مَا قَدَّمَتْ يَدُهُ، أَيْ نَفْسَهُ،)** چونکه کس او عمل زیات په لاسونو سره کیږي په دې وجه د عقد اضافت ایمان اړخ ته اوکړې شو. وجه د استدلال داده. چه آیت د عقد موالات په اړه کې نازل شوې دې. دې دلیل سره د مخکنی آیت **وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوَالِيَّ وَثَا قَرَابِیْنِ وَالْأَقْرَبُونَ** نه د وراثت په طور د برخو د استحقاق بیان مقصود وو. په ابتدائی طور باندې د قرابت او دینکۍ او د سلوک په طور ورکول مقصود نه وو. نو هم دغه ډول کوم چې په دې باندې عطف دې. د هغې نه مراد به هم استحقاق په طریقه د ارث وی. ځکه چې د معطوف او معطوف علیه حکم یو وي. په مبسوط د بکړی کې دی. چه الله تعالی ولاء موالات علی الاطلاق د ارث سبب گرځولي دې. ددې توپیر نه بغیر چې مړی لپاره بل څوک وارث وی. یا نه وی. صرف دومره خبره ده. چه د چا بل څوک وارث وی. د هغه په حق کې دا په قول د الله تعالی **وَأُولُوا الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَى بِبَعْضٍ** سره منسوخ شوې دې. او د چا چې بل څوک وارث نه وی. د هغه په حق کې هیڅ ناسخ نشته. نو هغه به د آیت د ظاهر لاتدې داخل وی.

د وارث په موجوده کسب ه موالات حکم

(وَأَنْ كَانَ لَهُ وَالِدٌ أَوْ وَلَدٌ) دده څوک وارث وی. **فَيُؤْتَانِي مِنْهُ** نو د مولا سره به هغه زیات غوره وی.

نعمان: که ددې نومسلم موالات کونکې څوک وارث وی. نو هغه به دده د مولا نه مقدم وی. یعنی میراث به هغه ته ملاوېږي. مولا ته به نه ملاوېږي. **فصل ۱۱:** ځکه چې عقد موالات دوی دواړو پخپل طور باندې منعقد کړې دې. نو هغه به هم ددوی لپاره وي. په نورو به نه لازمیږي. یعنی هغوی په دې سره د نورو وارثانو حق نشي ختمولی.

(وَلْيُؤْتِكُنِي أَنْ يَنْتَقِلَ عَنْهُ بَلَاءٌ إِلَى غَيْرٍ) او مولا لپاره جائز دی. چه دده د موالات نه اوگر ځیږي. او بل اړخ ته منتقل شی. **مَا لَمْ يَنْتَقِلْ عَنْهُ** (تر کومه پورې چې دده د اړخه عاقله کیدلو سره هیڅ نه وی ورکړې **نعمان:** د نومسلم موالات کونکې لپاره جائز دی. چه د چا سره هغه موالات کړې دې. د هغه د موالات

(۱) **مسلك الامه:** - د ائمه ثلاثه او امام شعبی رضی الله عنهم په نیز موالات هیڅ شی نه دې. (یعنی داسې شی نه دې. چه هغه موجب د ارث او عقل وی.

نه او گرځي. او بل سره موالات او کړي. په دې شرط چې مولايې اول دده د اړخه عاقله شوي نه وي. او څه نې ادا کړي نه وي.

دله څخه چې دا عقد په مرتبه د وصيت لازمي نه دي. ددې عدم لزوم په وجه مولايې اعلى هم دده ولا پرېښودې شي. په دې شرط چې دا ترک د بل په موجودگي کې وي. لکه څنگه چې په قصد سره د وکيل په معزول کولو کې کېږي.

فَإِذَا عَقَلَ عَنْهُ او که هغه دده د اړخه عاقله جوړ شوي وي. (او جرمانه ورکړې وي)، **لَمْ تَكُنْ لَهُ أَنْ يَخُولَ بَلَاءَهُ إِلَى غَيْرِهِ** نو دده دولا سره به بل اړخ ته د منتقل کيدلو اختيار نه وي.

تصريح که مولايې اول دده د اړخه عاقله شوي وي. او جرمانه نې ادا کړې وي. نو بيا دده د ولا نه نشي گرځيدلې.

دله څخه چې دده سره د غير حق متعلق شوي دي. او قاضي دده مولا عاقله گرځولې دي. او په دې باندې نې ديت حکم کړې دي.

(وَلَيْسَ لِيَوْلَى الْعَقَاقَةِ أَنْ يُولِيَ أَحَدًا) او مولايې عتاقه ته دا اختيار نشته. چه هغه چا سره موالات او کړي.

تصريح اصل مسئله آسانه ده

دله څخه چې ولا عتاقه لازم دي. او ددې په باقي پاتې کيدلو کې ادني نشي ښکاره کيدلې.

مکاتب لپاره خپل پلار يا خوي سره د عقد هکات مهم

(وَإِذَا الْخَتَمُ الْمُلْكَ أَتَى أَبَاؤَ الْوَلَدِ) که مکاتب واخستلو، خپل پلار، يا خوني، **فَعَلَ فِي كِتَابَتِهِ** نو هغه دده په کتابت کې داخلېږي.

تصريح که مکاتب خپل اصول او فروع (پلار، خوي وغيره) واخستل. نو تبعاً به هغوي هم په کتابت کې داخلېږي. نو مکاتب چې آزادېږي. دوی به هم آزادېږي. گني مکاتب سره به د آقا غلامی کې اوسېږي.

دله وجه داده. چه مکاتب که د آزادولو اهل نه دي. نو لږ تر لږه د مکاتب کولو اهل دي. نو حتی الامکان به د صله رحمي رعایت ساتلې شي. نو آزاد سړي چې کله د اعتناق مالک وي. او هغه پلار يا خوي واخستلو. نو هغه به په دې باندې آزادېږي.

تفصيح په متن کې يو څو خبرې د بيان قابل دي: ابو الحسين لدوري **يُخَالِفُ** چې پلار په خوي باندې مقدم ذکر کړې دي. دا د پلار د تعظيم په لحاظ سره دی. گني په کتابت کې د داخلېدلو په ترتيب کې خوني په پلار باندې مقدم دي. که هغه په کتابت کې پيدا شوي وي. يا هغه اخستې شوي وي. او مولود فی الکتابت (د کتابت په مهال پيدا شوي) په اخستې شوي خوي باندې مقدم دي. څکه چې د مولود فی الکتابت په حق کې د کتابت واره احکام په طريقه د تبعیت ښکاره کېږي. مثلاً د پلار په ژوند کې دده بيع حرام وي. دده نه بدل کتابت د پلار د قسطنونو مطابق اخستلې شي. په خلاف د مشترې د خوي، چه په حالت د ژوند دده بيع حرام وي. خود پلار د مرگ نه روسته دده سره بدل کتابت د قسط نه بغير فوري اخستلې شي. او د قسطنونو مطابق مزدوري کولو باندې قابو نشي ورکولې. چه د مولود فی الکتابت په نسبت دده د حالت نقصان ښکاره شي. پاتې شو پلار، نو دده د مکاتب خوي په ژوند کې دده بيع حرام وي. او د خوي د مرگ نه پس، دده نه بدل کتابت نشي قبولې. نه وقتی طور (یعنی فی الحال) او

نه غیر وقتی طور باندې (یعنی روسته هم نه قبلېږي)

په کتابت کښې د ام ولد د بچي حکم

(وَإِنْ اشْتَرَى أُمُّكَ بِمَوْلَدِهَا وَكَهْنًا وَخَلًّا وَكَذَّاهَا فِى الْكِتَابِ لَكُمْ دَا خَلِيبِى ددې بچي په کتابت کي ، وَلَمْ يَزَيِّعْهَا) او دده بیع جائز نه ده.

توضیح: که مکاتب خپله ام ولد واخستله نو ددې بچي به مکاتب سره کتابت کي داخلېږي. علامه مرغینانی رحمۃ اللہ علیہ فرمایلي دي چه دلته د ام ولد نه مراد مملوکه نه ده. بلکه د مکاتب ښځه مراد ده. کومه چې د غیر وینځه اود مکاتب بې بې ده. چه ددې سره د مکاتب د نطفې نه بچي دي. بهر حال دلته کي دوي (دوه) حکمونه ذکر شوي دي.

① د ام ولد د اخستلو په صورت کي به بچي په کتابت کي داخلېږي.

② دویم دا چې اوس مکاتب دده مور نشي خرڅولي.

هليله: د بچي په کتابت کي د داخلیدلو وجه هم هغه ده. کومه چې د فصل په پیل کي تیره شوه. (الله من اهل ان يکتاب وامن لکن من اهل الاحتاق) او دده مور ځکه نشي خرڅولې. چه هغه د آزادۍ په حق کي او د بیع په نه کیدلو کي د خوي تابع ده. ځکه نبي کریم صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد فرمایلي دي. (أعتقها ولذها) (۱) دا ددې بچي آزاده کړله. (وقد تقدم فی الاستیلاء)

کِتَابُ الْجَنَایَاتِ .

ترجمه: (د) کتاب د جناياتو (د احکامو په بیان کښي) دي.

توضیح: **الربط بالعاقلة** د دي نه وړاندې کتاب العتاق او د هغې متعلقات وو. په عتاق کښي آزادی او ژوند دي او دلته کتاب الجنایات دي په دي کښي مرگ او هلاکت دي. نو د دي دواړو په مینځ کښي د تضاد په اعتبار سره ربط دي دغه شان په عتاق کښي آزادی او ژوند دي او په قصاص کښي هم ژوند دي. نو په دي اعتبار سره هم د دواړو په مینځ کښي ربط دي.

اقسام الجنایة: د جناياتو دوه قسمونه دي ① جنایت علی نفسه ② جنایت علی غیره، د رومبي قسم نه بحث کول دلته مقصود نه دی.

الاقسام الاربعه للجناية علی الغير: بیا د جنایت علی غیره څلور قسمونه دي. ① جنایت په نفس غیر باندې وي. ② جنایت علی الغير دده په طرف وي. ③ جنایت علی الغير دده په عزت (او آبرو) باندې وي. ④ جنایت علی الغير په مال باندې وي.

اقسام الجنایة علی نفس الغير: بیا د رومبي څلور قسمونه دي ① قتل ② صلب (په سولي کول او پھانسی کول) ③ حرق (سوزول) ④ غرق (دوبول).

اقسام الجنایة علی طرف الغير: او د دویم درې قسمونه دي ① قطع (کت کول) ② کسر (ماتول) ③ شج (زخمی کول) او هم ددې دواړو احکام دلته په کتاب الجنایات کښي بیانول مقصود دی.

اقسام الجنایة علی مزة النفس: د دریم دوه قسمونه دي ① کذب ددې موجب حد دي. چه ددې تفصیل د هدایا په دویم جلد کښي تیر شوي دي. ② غیبت ددې موجب اثم (او گناه) ده. او دا د آخرت د احکامو څڼي دي.

الحسام الجندی علی مال الفیرو بیا د خلورم درې قسمونه دی ① غصب چه ددې احکام د دریم جلد په آخر

کښې ذکر دی. ⑦ جنایت ⑧ سره، [کذا مال عقود الجواهر المتعنه، ص ۱۳۱۴]

د قتل پنځه اقسام

الْقَتْلُ عَلَى ثَمَنٍ أَوْ جُزْءٍ أَوْ قَتْلُ بَعْضِهِ قِسْمُهُ دې څنډه څنډه قتل وخطا، او شبه عمد، او خطا، وَاَمَّا الْجَرْمُ فَجَزْءُ الْقَتْلِ او کوم چه د خطا، قائم مقام وی وَالْقَتْلُ بِسَبَبٍ او قتل په سبب سره،

توضیح: امام قدوری رحمه فرماني چې د قتل اقسام ډیر دی خو دلته کښې مونږ صرف هغه اقسام بیانوو چه هغې سره دا احکام متعلق کیږي. قصاص، دیت، کفاره، میراث نه محرومیدل، او دا پنځه قسمه قتلونه دی. کوم چه ذکر شو چه ددې تفصیلی احکام راړوان دی. مونږ په درس سراجی کښې اقسام د قتل په اختصار او جامعیت سره بیان کړی دی. خو هلته کښې د مناسبت په وجه قائم مقام د قتل خطا جدا نه دي بیان کړي شوي. په دې وجه صرف خلور قسمونه بیان شوي دي.

د قتل مهم تفصیل

(قَالَ الْقَدْ مَاتَ قَتْلُ نَفْسٍ قَتْلُ عَمْدٍ دې چه اراده او کړې شی هَرُئِهِ يَسْلَاحُ د مقتول د وژلو په وسلي سره أَوْ مَا أَجْرِي جَزْءِ السِّلَاحِ په داسې خیز سره کوم چه د وسلي قائم مقام وی. فی تفریق الاجزاء اندامونو په ماتولو کښې كَالْمَحْدُومِ مِنَ الْقَتْلِ لکه د سوکې والا لرگې، والحجراؤ کانري والنسار او اور، وَمُوجِبٌ ذَلِكَ الْمَأْثَرُ د قتل عمد موجب گناه ده.

هل اللغة: ① سلاح: وسله ② الغصب: د سوکې لرگې کانري]

توضیح: مخکښې امام قدوری رحمه قتل پنځه اقسام بیان کړل. ددې ځاني نه د قتل عمد تفصیلی ذکر دي. نو وي فرمانيل چه کله د يو انسان د وژلو اراده وی. او هغه دپاره داسې وسله استعمال کړې شی چه هغه قتلونکې ده. نو دا قتل عمد دي لکه توره، طمانچه، توپک، توپ، وغیره، او لکه تيره لرگې، او تيره د بانرس پوستکې، او تيره کانري، او لکه اور، وجه ددې دا ده چه د قتل عمد دپاره د قتل اراده پکار ده. او اراده يو مخفی او پټ خیز دي. نو کله چه د قتل د ارادي دليل اوموندې شی. نو هم په دې په اکتفاء کولې شی. او دې ته به قتل عمد ونيلي شی. او کله چه قاتل داسې الات او وسله استعمال کړه. چه دې سره قتل واقع کیږي. نو دا به د عمد دليل وی.

هغه: د قتل عمد حکم دا دي. چه په دې کښې دیت او کفاره نه لازمیږي. بلکه گناه او قصاص لازمیږي. هم دا مرغینانی رحمه فرمانيلی دی. چه د قتل عمد موجب گناه ده. اوس فرماني چې قتل عمد گناه ده. نو ددې دليل دا آيت دي. (وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا الْهَرَأُوهُ يَجْزِيهِ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا) ددې آيت نه معلومه شوه. چه قتل د مؤمن گناه ده. او د ډیر حدیثونو نه د قتل گناه کیدل معلومیږي. او د قتل عمد په گناه کیدو باندې د امت اجماع ده.

قصاص په هوم قتل سره واجب دی

وَالْقَوْدُ) او قصاص واجب دي

توضیح: د گناه سره سره قتل عمد کښې قصاص هم واجبېږي. هله: ځکه چه د قرآن کریم دا آيت (كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقَصَاصُ فِي الْقَتْلِ) په وجوب د قصاص باندې دلالت کوي.

الاصحاح که خوک دا اعتراض او کړی چه آیت کښې خو د قتل عمد ذکر نشته بلکه د مطلق قتل ذکر دي؟ نو مونږ وایو چه په یو حدیث سره نه دي آیت تفسیر فرمایلی دي. چه دلته د قتل نه قتل عمد مراد دي. حدیث کښې دي. (العمد کوه) چه، قتل عمد قصاص دي، یعنی د قصاص سبب دي. **الاجاب** که او آیت کښې د قتل نه مراد قتل عمد دي. ددې دلیل دا هم دي. چه پوره پوره جرم د عمدیت په وجه کیږي. او د زجر (ملاصه کولو) پوره نفع او فائده هم هغه وخت حاصلیږي. کله چه جنایت کښې ده تعدد کړي وي. او د ټولو نه لوني جرم دنیا کښې یوکس قتلول دي. او د ټولو نه لویه سزا قصاص ده. نو قصاص به په لوني جنایت کښې واجب وي. او قتل به لوني جنایت هغه وخت وي. لکه چه ددې عمد (قصد او اراده) وي. په دې وجه مذکوره آیت کښې وجوب د قصاص عمدیت سره مقید منلې شوې دي.

د قتل عمد سزا او ددې حکم

الآن يَفْعُولُ الْأَوْلِيَاءُ خُو دا چه اولياء، معاف کړي

تفريع که د قتل عمد اصل سزا قصاص دي. او دا هم فرض عين دي. چا چه قتل کړې دي. هغه نه به قصاص اخستلې شي. دده په بدله کښې به د بل نه (قصاص) نشي اخستلې. خو قصاص د اولياءو حق دي. که هغوی نه معاف کړي. نو ختمیږي. بيا دوی مصالحت او کړي. او ددې په بدله کښې څه واخلی. او قصاص پرېږدي. نو جائز دي. خو د قصاص په ځانې به دیت هغه وخت واجبېږي. کله چه قاتل هم په دیت ورکولو باندي راضي شي.

وَلَا كَفَّارَةً فِيهِ او په دې کښې زمونږ په نیز کفار نه نشته

تفريع ① په قتل عمد کښې کفار نه نشته. ( )

ملاصه ② دلیل قتل عمد گناه کبیره ده. او ډیره سخته کبیره ده. او په کفار کښې د عبادت معنی ده. نو کومه کفار چه عبادت دي. د هغې سبب به داسې کبیره گناه څنگه جوړېږي. کفار پخپلې راتې سره نه واجبېږي. بلکه د شریعت په متعین کولو سره واجبېږي.

③ شریعت کفار، د هغې گناه لرې کولو دپاره متعین کړې ده. کومه چه قتل خطا کښې ده. او دا گناه معمولی ده. نو پخپل قیاس سره د بنده گانو نه ددې گناه لرې کولو دپاره کفار نشي متعین کيږي. کوم چه قتل عمد دي. او دا گناه ډیره لویه ده.

حکم قتل العمد د قتل عمد حکم دا دي. چه قاتل ته به میراث نه ملاوېږي. حدیث کښې راځي. چه، قاتل ته به میراث نه ملاوېږي، یعنی قتل مانع د میراث دي.

قتل څه صدمه هوم قتل نه والي؟

وَرَبُّهُ الْعَذَابُ عِنْدَ آيِ حَتِيفَةُ او شبه عمد د امام ابوحنيفه **رحمته** نیز دا دي **أَنْ يَكْتُمَ الْعَرَبُ** چه قاتل په داسې څيز سره د وهلو اراده او کړي **يَمْلَأُ سِرّاً وَلَا مَأْمُورِي فَزَيَّرَ السَّيْلَ** چه هغه نه وسله ده. او نه د وسلې قائم مقام دي.

تفريع **ملك ابی حنيفة** امام ابوحنيفه **رحمته** فرماني. چه کله په قصد سره اووهی. او په داسې څيز سره اووهی. کوم چه وسله نه شمارلې کیږي. نو دا شبه عمد دي. اگرچه ددې څيز په استعمالولو سره عام طور

باندې مرگ نه واقع کيږي. بيا په دې مرگ نشي کولې. نوکه په امسا نهې مړ کړې، يا نهې په کانري مړ کړې، يا نهې په ډنډه (لرگي) مړ کړې، يا نهې قينچي باندې مړ کړې، چونکه دا وسله نه شمارلې کيږي. په دې وجه دا ټول صورتونه په شېبه عمد کيښي داخل دي.

هغه د امام صاحب **رحمته الله عليه** دليل دا دي. چه په حديث کيښي دي. **چه اَلَا اَنْ قَتَلَ عَمَلًا الْعَمْدَ قَتَلَ السُّوْطَ وَالْعَصَا وَفِيهِ مِائَةٌ مِنْ الرُّبَلِ** ^(۱) خبرشي: چه د شېبه عمد مقتول، د کورې او امسا (کوټي) مقتول دي، او په دې کيښي سل اوښان دي يعني شېبه عمد مقتول هغه دي. کوم چه په کورې او امسا وغيره سره مړ کړې شوې وي. او په دې کيښي د ديت سل اوښان دي. نو اوگوري چه دې حديث کيښي د مطلق امسا ذکر دي. چه دا ډنډې او امسا دواړو ته شامل دي. نو د صاحبينو **رحمته الله عليهم** دا فرماښل، چه ددې نه مراد ډنډه ده. دا مطلق باطلول دي. چه دا جائز نه دي.

وَقَالَ او فرماښلي دي امام ابو يوسف او امام محمد **رحمته الله عليهم** **اِذَا ضَرَبَهُ بِسَجَرٍ عَظِيمٍ اَوْ بِخَشَبَةٍ عَظِيمَةٍ فَهُوَ عَمْدٌ** كله چه قاتل مقتول په لوڼې کانري يا غټ لرگي سره اووهلو. نو دا عمد دي. **وَشِبْهُ الْعَمْدِ** او شېبه عمد دا دي **اَنْ يَنْعَدَّ ضَرْبَهُ** چه د مقتول په داسې څيز سره د وهلو قصد او کړي **يَحْتَالُ يَقْتُلُ بِهِ غَايِبًا** بجه هغې سره عام طور باندې قتل نه کيږي

هَلِ الْبَلْفَةُ ① **خُشْبَةُ**: د سوکې والا لرگي

توضيح: صاحبين فرماني کله چې يې په لوڼې کانري باندې اووهل يا يې په لوڼې لرگي اووهل نو دا قتل عمد دي او په کوم څيز سره عام طور باندې نشي قتلولې. هغې سره قصدا مړ کولو سره به شېبه عمد وي. اگرچه دا وسله نه وي. خو ددې په استعمالولو سره مرگ واقع کيږي. نو په داسې څيز سره په وژلو باندې قتل عمد وي. نو د صاحبينو **رحمته الله عليهم** په نيز که په لرگي وغيره سره مړ کړي. نو بيا به هم قتل عمد وي. او په لوڼې کانري نهې مړ کړو. نو بيا به هم قتل عمد وي. البته که په ډنډې سره نهې مړ کړو. نو شېبه عمد به وي. خو که پرله پسې نهې په ډنډه اووهي. نو بيا به قتل عمد وي.

والله اعلم ① **خکه** چه د عمديت معنی به قاصر (ناممکن) وي په داسې وړې آلې استعمالولو سره چه دې سره عام طور باندې نشي قتلولې **خکه** چه وړې آلې سره د غير د قتل قصد کولې شي لکه ناديب او ددې پشان، نو دا (وړوکې آلې سره قتلول) به شېبه عمد وي

① بيا ددې وجه دا هم ده. چه امسا وي او که ډنډه وي. ددې دواړو وضع د قتل دپاره نه کيږي. او نه دا د قتل دپاره استعمالولې شي. **خکه** وسله هغه ده. چه د چا د قتلولو اراده ده. هغه نا خبره دي. او اچانک دي وار اوگړو. او هغه مړ شو. لکه څنگه چه وسلو کيښي کيږي. خو امسا يا ډنډه د مقتول ناخبري سره استعمالول ناممکن دي. **خکه** چه دې کيښي يو ځل وهل عام طور باندې د قتل دپاره نه کافي کيږي. بلکه بار بار وهل به ضروري وي. او په داسې صورت کيښي به غفلت نه وي. بلکه غفلت صرف په رومي گوزار کيښي کيدې شي. او چونکه د غفلت په صورت کيښي ددې استعمال ناممکن دي. په دې وجه قتل کيښي د عمديت معنی قاصر شوه. **خکه** چه د قاتل د نفس قصد لحاظ نه دي. بلکه د آلې لحاظ دي. نو په امسا وغيره سره قتلول به هم دغه شان شېبه عمد وي. لکه څنگه چه کورې او ډنډې سره قتل شېبه عمد دي.

① من حديث عمر بن العاص **رحمته الله عليه** أخرجه أبو داود في المدييات باب ١٧ والسائي في القصاص باب ٣٣ رقم ٤٤٦٠ وابن ماجه في المدييات باب ٥ رقم ٢٦٢٧-

د قتل شبه عمد موجب او حکم

(وَمُوجِبُ ذَلِكَ عَلَى الْقَوْلَيْنِ السَّائِمِ) او د شبه عمد موجب د دواړو قولونو مطابق گناه ده (وَالْكَفَّارَةُ) او کفار ه واجب ده. **فِيهِ دِيَّةٌ مَغْلُظَةٌ** بلکه په دې کښې دیت مغلظه دې **عَلَى الْعَاقِلَةِ** په عاقله باندې

لَعْنِهِ دا د قتل شبه عمد موجب او حکم بیان دې. چه ددې موجب گناه او کفار ه او دیت دې. او د شبه عمد د فریقینو په نیز هم دا حکم دې.

دلیل وجوب الائم گناه ځکه واجب ده چه په قصد سره وهلي دې. چه په دې سره قتل واقع شوې دې. **دلیل وجوب الکفارة** او کفار ه ځکه واجب ده. چه دا د قتل خطا. مشابه ده. او دیت مغلظه به واجب وی. چه دا به دده په خاندان واجب وی.

القاعدة په عاقله باندې د دیت د جوب دپاره قاعده کلیه ذکر کوی چه کوم دیت براه راست (بغیر واسطې) قتل سره واجبیږی. هغه د قاتل په خاندان واجبیږی. او که د قتل نه روستو مصالحت وغیره سره دیت واجب شی. نو هغه پخپله قاتل باندې واجبیږی. او دلته دیت دڅه واسطې نه بغیر (براه راست) قتل سره واقع شوې دې.

وَالْعَطَاءُ عَلَى وَجْهَيْنِ او (قتل) خطا. په دوه قسمه دې **خَطَأُ الْقَصْدِ** یو د ارادې خطا. **وَهُوَ أَنْ يَرْمِيَ شَخْصًا** او هغه دا دې. چه په غشی یو داسې سړې اولی **يَقْتُلُهُ صَيْدًا** چه ده په هغه باندې د ښکار گمان کړې دې، **فَإِذَا هُوَ آدَمِيٌّ** نو اچانک هغه سړې دې

لَعْنِهِ د قتل خطا. موجب کفار ه او دیت دې. او دیت به په عاقله وی. او ددې ادا کول به په دریو کالو کښې وی. چه ددې دلیل تیر شوې دې. او د خطا. دوه قسمونه دی. یو د ارادې خطا. ده. د دې مثال لکه چه هوسنې نې ایشته، خو هغه سړې اوختو. دا د ارادې خطا. ده.

وَعَطَأُ الْفِعْلِ او دویم خطا. په فعل کښې **وَهُوَ أَنْ يَرْمِيَ غَرَضًا** او هغه دا دې. چه په یوه نښه غشی اولی. **فَيَصِيبُ آدَمِيًّا** نو دا یو سړی ته اولگی **وَمُوجِبُ ذَلِكَ الْكَفَّارَةُ، وَالْيَدِيَّةُ عَلَى الْعَاقِلَةِ** او ددې موجب کفار ه او دیت دې. عاقله باندې

لَعْنِهِ دویم قسم د فعل خطا. ده. دې مثال لکه چه په یوه نښه نې غشی اوویشتلو. خو هغه اوته لگیده. بلکه یو سړې اولگیدو. دا د فعل خطا. ده. بهر حال حکم د دواړو یو دې. چه کفار ه او دیت واجب دې.

دله چه ددې دلیل دا **لَا تَقْرَأُ رَقَبَةً مُؤْمِنَةً وَدِيَّةً مُسَلَّمَةً إِلَى أَهْلِهَا** آیت دې. **په قتل خطا. هڅه گناه نسته او هغه نه؟**

وَأَمَّا لَعْنُهُ او په قتل خطا. کښې گناه نسته

لَعْنِهِ امام قدوری **رحمته** او فرماییل. چه په قتل خطا. کښې گناه نسته. که په اراده کښې خطا. وی. او که په فعل کښې خطا. وی صاحب د هدایه فرمایلی دی چې مشانغو فرمایلی دی چه مراد د قتل گناه ده بهر حال فی نفسه دا فعل د گناه نه خالی نه دې د عزیمت په پریخودو ځکه چې ده بې احتیاطی کړې ده

د چارې مجوز (قائم مقام) تعارف او حکم

(وَمَا أَجْرِي فَرَزِي الْخَطَا) او کوم چه د قتل خطا. قائم مقام دې **وَيُلْئِي النَّاسُ بِتَقْلُبِ عَلَى رَجُلٍ** لکه اوده

کس په یو سړی را واورې قَتْلُهُ نو هغه مړ کړی **فَتَكُونُ حَكْمُ الْقَتْلِ** نو ددې حکم د قتل خطا حکم دی.

تعریف > د قتل خطا نه د فراغت نه پس امام قدوری **رحمته** هغه قتل بیانوی. کوم چه د قتل خطا قائم مقام دی. لکه مثلاً یو سړی اوده وو. هغه په اړخ واوختلو. خو په یو بل سړی راپړوتلو. چه ددې په وجه هغه مړ شو. نو ددې حکم به هم هغه وی. کوم چه د قتل خطا دی.

وَأَمَّا الْقَتْلُ بِسَبَبٍ او هغه چه قتل دې د سبب په ذریعه **كَحَقِّهِ الْهَلِكُ** لکه د خپل ملک نه علاوه (د بل په ملک) کښې کوهی کنستونکي **وَأَضْرَاجُ الْحَجَرِ غَيْرِ ذَلِكَ** او کانړې ایخودونکي.

تعریف > سبب القتل > ددې نه پس بیا امام قدوری **رحمته** قتل سبب ذکر کړو. لکه یو سړی په یو داسې زمکه کښې کوهی او کنستلو. کوم چه دده ملکیت نه دی. او څوک په دې کښې پړوتلو. او مړ شو. یا ده په داسې زمکه کښې کانړې کیخودو. چه په دې سره یو کس تیندک (ډغر) او خوړلو. او مړ شو.

وَمُوجِبُهُ او ددې موجب **إِذَا تَلَفَ فِيهِ أَكْمَرٌ** کله چه یو سړی په دې کښې مړ شی، **،،الْيَتِيمَةُ عَلَى الْعَاقِلَةِ** عاقله باندې دیت دی.

موجب القتل > نو په دې کښې عاقله باندې دیت واجب دی. **فأقله** > څکه چه دا کوهی کنستل، او کانړې ایخودل د هلاکت سبب دی. او کله چه د سبب مرتکب متعدی کیږی. نو سبب د علت په مرتبه کښې را کوږولي شی. او دلته دده تعدی (زیاتې) ښکاره دی. نو داسې به گنرلې شی. گویا چه ده پخپله هغه په کوهی کښې غورځولي دي. او پخپله ئې هغه په کانړی وړدیکه کړې دي. نو دیت به واجب وی.

(وَلَا كَفَّارَةَ فِيهِ او په دې کښې کفار نه شته

تعریف > البته په دې کښې به کفار ه واجب نه وی. او نه به دا قاتل د میراث نه محرومیږی. **فأقله** > په حقیقت کښې د قاتل د طرفه قتل معدوم دی. البته دا صرف د قتل سبب دی. نو ددې سبب کیدو په وجه مونږ به ده باندې دیت واجب کړې دي. خو د کفارې او د میراث نه د محرومیدو په باره کښې مونږ دا ددې پخپل حقیقت باندې قائم ساتلې دي. چه دا دده د طرفه قتل نه دی. نو نه به کفار ه وی. او نه به د میراث نه محرومیږی. او کفار ه د قتل او د میراث نه محرومیدل به هغه وخت کیږی. کله چه قاتل د قتل په وجه گناهکار وی. او دې د مرگ په وجه گناهکار نه دی. بلکه د غیر په ملک کښې د کوهی کنستلو په وجه گناهکار دی.

په هوم قتل سره قصاص واجب دی؟

الْقِصَاصُ وَاجِبٌ بِقَتْلِ كُلِّ مُقْتُولٍ الذَّوْرُ عَلَى النَّاسِ هر هغه سړی د کوم چه همیشه دپاره وینه محفوظ وی. د هغه په قتل سره قصاص واجبېږی. **إِذَا قُتِلَ عَنْدًا** کله چه دې په عمد (قصد) سره قتل کړې شی

هل اللغة > ① مقنون؛ محفوظ ② التکلیف؛ همیشه دپاره

① **ملك الناسي**؛ - امام شافعی **رحمته** فرماني چه په قتل سبب کښې دیت دی. او ورسره کفار ه او د میراث نه محرومیدل هم شته او زموږ دا حنافو په نیز نه کفار ه شته او نه د میراث نه محرومیدل شته

تَعْرِيجُ > په قتل عمد سره هغه وخت قصاص واجبیږي. کله چه مقتول داسې سړي وي. چه دهغه وينه هميشه دپاره محفوظه وي. لکه مسلمان يا ذمی، ځکه چه د ذمی امان هم هميشه دپاره دې. کافر، حربي، مرتد، باغي مستامن دا ټول ددې فهرست نه خارج دي. نو ددوی په قتل سره قصاص نه واجبیږي.

شرطي وجوب القصص > امام ابو الحسن قدوري دوه قیده لگولي دي. ① عمدیت چه ددې بیان د کتاب الجنایات په شروع کښې تیر شوې دې. ② هميشه دپاره محفوظ الدم کيدل

وجهان للشروطين > نو ددې دوه وجې دي. ① که دا شرط نه وي. نو ددې مقتول د وينې مباح کيدلو شبه به باقی وي. او شبه راتلو سره به قصاص ختمیږي. ② چه د قاتل او مقتول په منځ کښې مساوات راشي. چه مقتول محفوظ الدم وو. نو دده په بدله کښې به محفوظ الدم قاتل هم قتلولې شي.

غلام او آزاد به د يو بل په قتل کښې قصاص هولي شي اوکه نه؟

(وَيَقْتُلُ الْحُرُّ الْحُرَّ أَوْ الْأَزَادَ بِه قتلولې شي. د آزاد په بدله کښې وَالْحُرُّ بِالْعَبْدِ أَوْ الْأَزَادَ د غلام په بدله کښې،

تَعْرِيجُ > د غلام په بدله کښې قصاص کښې قتلولې شي (١)
 ١. دليل ددليلونو عموم دې. لکه (كَيْفَ عَلَيْكُمْ الْقصاصُ فِي الْقَتْلِ) او لکه مثلاً (تقديم وتاخير او کره) (الْحُرُّ بِالْعَبْدِ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ) او لکه (المصدق)

د ذمی په بدله کښې به مسلمان قصاص هولي شي اوکه نه؟

وَالْمُسْلِمُ بِالذِّمِّيِّ) او قتلولې به شي مسلمان د ذمی په بدله کښې،

تَعْرِيجُ > که مسلمان ذمی قتل کړو. نو د ذمی په بدله کښې به قصاصاً مسلمان قتلولې شي (٢)
 ٢. دليل دا حدیث دې آت الشَّيْءُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَتَلَ مُسْلِمًا بِذَنْبِهِ { (٣) چه نبی کریم ﷺ يو مسلمان په قصاص کښې قتل کړې وو. چه هغه ذمی قتل کړې وو. (كذا في دارقطني)
 د مستامن په قتل سره قصاص واجب دي اوکه نه؟

(وَلَا يَقْتُلُ الْمُسْلِمُ الْمُسْتَأْمِنَ) ١ او مسلمان به د مستامن په بدله کښې نشي قتلولې.

تَعْرِيجُ > مسلمان به د مستامن په بدله کښې نشي قتلولې.
 ٢. دليل > د مستامن د وينې په حفاظت کښې دوام (او همیشگی) نشته. نوکه يو مسلمان مستامن قتل

١. مسلک الشافعي > اود امام شافعي رحمه الله په نیز نشي قتلولې اودا اختلاف په دې صورت کښې دي. کله چه مقتول غلام وي. او قاتل آزاد وي. اوکه دواړه غلامان وي. نو بالاتفاق قصاص شته. اوکه دواړه آزاد وي. بیا هم بالاتفاق قصاص شته. اوکه قاتل غلام وي او مقتول آزاد وي نو په دې صورت کښې به په اتفاق سره غلام قتلولې شي.

٢. مسلک الشافعي > د امام شافعي رحمه الله اختلاف دي. امام شافعي رحمه الله عدم مساوات په وجه د قصاص قائل نه دي.

٣. من حديث ابن عمر رضي الله عنهما أخرجه الدارقطني ١ سنه (١٣٤٦)۔

کرو. نو قصاص به واجب نه وی. او دې د واپس کیدو ازاده لری. نو دده کفر ده لره په جنگه باندې آماده (او راضی کونکې) دې.

سوی به به ښځې په بدله هېڅ قصاص هونې نه

(وَيَقْتُلُ الرَّجُلَ بِالرَّجُلِ) او قتلولي به شی سړې د ښځې په بدله کښې. (وَالْحَبِيدُ بِالْحَبِيدِ) او غټ د وړوکی په بدله کښې. (وَالصَّبِيُّ بِالصَّبِيِّ) او صحت مند د روند او گود په بدله کښې.

هل الله؟ ① الزمن: گود ② اعمی: روند

تفسیر: هرکله چه د مساوات (او برابری) مدار په اسلام او دارالاسلام باندې ایڅوډې شوې دې. نو کله چه دا مدار او موندې شی. هلته به قصاص اخستلې شی. که سړی ښځه قتل کړې وی. او که ددې په عکس وی. او که بالغ بچې قتل کړې وی. او که صحت مند سړی روند او گود قتل کړې وی. **هله:** ځکه چه نص کښې عموم دې. او که د عصمت نه علاوه په نورو څیزونو کښې د مساواتو اعتبار لوکړې شی. نو بیا به خو د قصاص دروازه بنده شی. او هرکله چه قصاص نه اخستلې کیږي. نو بیا پخپل منځ کښې جنگه جگړې او د قتل دروازه پرانستلې شی. او خپل منځ کښې به یو بل هلاکوی.

پلار به د خوی په بدله هېڅ قصاص هونې نه

(وَلَا يَقْتُلُ الرَّجُلُ بِأَيِّهِ) او سړې به د خپل خوی په بدله کښې نشی قتلولي

تفسیر: که پلار (خپل) خونې قتل کړو. نو قصاص به نشی اخستلې. نو که ذبح نهې کړی. او که په بله څه طریقه نهې قتل کړی. ټول په دې کښې داخل دی. (۱)

هله: ① حدیث دې. (لَا يَقْتُلُ الرَّجُلُ بِأَيِّهِ) (۲) چه د پلار نه به د خپل بچي په بدله کښې قصاص نشی اخستلې. اودا حدیث عام دې د قتل ټولو صورتونو ته شامل دې.

② او دویمه وجه دا ده. چه د خوی د ژوند سبب پلار دې. نو خوی ته دا استحقاق نشی کیدې. چه پلار ختم کړی. هم دا وجه ده. که پلار د کافرانو په فوج کښې د جنگه دپاره راغلي وی. او قتال کوی. بیا هم شریعت خوی ته دا حق نه دې ورکړي. چه خپل پلار قتل کړی. چه ددې تفصیل په کتاب السیر کښې ذکر دې. دغه شان که پلار د محصن کیدو باوجود زنا او کرله. او خوی او کتلو. نو خوی له جائز نه دی. چه پلار قتل کړی.

الاشکال: که څوک دا اووانی چه قصاص خو د خوی د وارثانو حق وی. خوی ته خو دا حق نه وو. چه پلار قتل کړی. خو دلته خوارثان مستحق جوړ شوی دی؟

الجواب: مونږ وایو چه اول استحقاق د قصاص دپاره کیږي. بیا ددې په نیابت او خلافت کښې دا حق دده وارثانو ته ملاویږي. او دلته چه هرکله اصل ته حق ملائ نشو. نو دده خلیفه به ته څنگه ملاویږي.

حكم الام والجد: نیکه، قرنیکه، پرنیکه وغیره (چه د پلار د طرفه وی او که د مور د طرفه وی) د پلار په حکم کښې دی. مور او نیا، قره نیا او پره نیا وغیره (چه د پلار د طرفه وی او که د مور د طرفه وی) هم د پلار په مرتبه کښې دی. او دلیل هم هغه دې. کوم چه ذکر شو. البته که خوی پلار قتل کړو. نو دلته

① امام مالک رحمه فرمایلی دی. چه قصاص به نشی اخستلې. خو که پلار خپل بچي ذبح کړې وی. نو

قصاص به اخستلې شی.

② من حدیث عمرو بن مھب عن ابيه عن جده رحمه اخرجہ السیوطی فی السنن الکوی (۶۹۸).

کېښې هيڅ ساقطونکې نشته په دې وجه به خونې په قصاص کېښې قتل کولې شي.
آقا به د غلام، مدبر، او مځای په بدل کېښې قصاص کولای

وَلَا يُعْطَىٰ او قتلولې به نشي سرې د خپل غلام په بدله کېښې، **وَلَا يُعْطَىٰ** او د خپل مدبر په بدله کېښې،
وَلَا يُعْطَىٰ او نه د خپل مکاتب په بدله کېښې **وَلَا يُعْطَىٰ وَلَكِنْ** او نه د خپل خوی د غلام په بدله کېښې

توضیح دلته مسئله دا ده که مولا خپل غلام قتل کړو. نو قصاص به نشي اخستلې. اود مدبر او مکاتب هم دا حکم دي. ځکه چه د قصاص وارث هم مولا دي. او اخستلې هم د مولا نه شي. او دا باطل دي. او که د خپل خوی غلام نې قتل کړې وي. نو بيا به هم قصاص نه وي.
هليله ځکه چه خونې هم پلار باندې د قصاص نشي مستحق کيدې. يو مشترک غلام دي. چه دا يو شريک قتل کړو. نو دده نه به قصاص نشي اخستلې. ځکه چه قصاص غير متجزی دي.

(وَمَنْ وَرِثَ قِصَاصًا عَلَىٰ أُيَّةٍ سَكَطَ) او څوک چه وارث شو د قصاص، پخپل پلار باندې، نو قصاص به ساقطیږي،

توضیح که خوی ته د قصاص حق په ميراث کېښې ملاو شو. بيا به هم قصاص نه وي.
هليله ځکه چه د پلار توب احترام ددې نه مانع دي. مثلاً د خوی مور نې قتل کړله. او خونې ددې وارث دي. نو قصاص به ساقطیږي.

قصاص به په توره او ټوپک سره اخستلې نه

وَلَا يَتَوَقَّى الْقِصَاصُ قصاص به نشي اخستلې **إِلَّا بِالسَّيْفِ** مگر په تورې سره،

توضیح صرف وسلې سره قصاص اخستلې شي. که په توره وي او که په ټوپک وي. (۱)
والله ① دليل د ابن ماجه حديث دي. **لَا قَوْدَ إِلَّا بِالسَّيْفِ** چه قصاص به تورې يعنی وسلې سره اخستلې شي. او دويم دليل دا دي. که د مساوات صورت اختيار کړې شي. نو زياتوالي لازمیږي. ځکه کيدې شي. چه کومه طريقه قاتل اختيار کړې وه. که هم دغه طريقه اختيار کړې شي. نو کيدې شي چه قاتل مړ نشي. نو بيا به دده قتلول لازمی وي. نو قاتل سره دده د حرکت نه زيات حرکت اوشو. او دا جائز نه ده. ددې مثال هډوکي ماتول دي. که غاښ نې مات کړې وي. نو قصاص ممکن دي. ځکه چه غاښ محدود دي. او که د غاښ نه نې علاوه بل څه هډوکي مات کړې وي. نو معلومه نه ده. چه په قصاص کېښې به څومره هډوکي ماتولې شي. که هم دغه اومره هډوکي د قاتل مات کړې شي. څومره چه ده مات کړې وو. يا ددې نه کم نو جائز دي. او که زيات مات کړې شي. نو جائز نه ده. او چونکه دلته دا اطمینان نشته چه زيات هډوکي به نه ماتېږي. په دې وجه د هډوکي قصاص جائز نه دي. چه د حق نه زيات وصول نکړې شي. دغه شان کله چه د قاتل د فعل نه زيات وصولول لازمیږي. نو جائز به نه وي.

هغه د مځای منځول د مولا نه بهر هيڅ څوک وارت نه وو نو د قصاص حکم

وَإِذَا لَقِيَ الْمَكْتَابَ فَقَدْ او کله چه مکاتب عمداً قتل کړې شو **وَلَمْ يَسْلَمْ** او **إِلَّا التَّوَكُّلُ** او د آقا نه علاوه هيڅ څوک وارت نه وي **فَلَهُ الْقِصَاصُ** د آقا دپاره به قصاص وي. ان لم يترك وقاء که ده د بدل

۱ د امام شافعی رحمه الله دا دي. چه کوم فعل قاتل کړې دي. که دا مشروع فعل وي. نو قاتل سره به هم دغه شان کولې شي. بيا که هغه په دې سره مړ شو نو ټپک ده. گنې ددې نه پس به دده ست کت کولې شي.

کتابت برابر مال پرخودی نه وی

فهرست «مکاتب یو کس عمدأ قتل کرو. او مکاتب په مزدوری کولو دومره مال گنلې او پرخودی دې چه په دې سره د بدل کتابت ادا کېدې شی. او د آقا نه علاوه بل څوک دده وارث نشته. نوشیخین حضرت **آقا** فرمائی. چه آقا ته د قصاص اخستلو حق شته. **فهرست** «دلیل دا دې. چه مولا ته د قصاص اخستلو حق شته. ځکه که هغه آزاد مې شی او که غلام، دواړو صورتونو کېنې مولا ته د قصاص اخستلو حق شته. او مستحق یعنی مولا هم معلوم دې. او حکم هم متحد (یوشان) دې. یعنی قصاص وصولول.

ملک محمد «امام محمد **فرمائی**. چه د قصاص اخستلو حق نشته. **فهرست** «ځکه چه دلته د قصاص اخستلو سبب مختلف دې. او د سبب اختلاف داسې دې. لکه د مستحق اختلاف، او د مستحق دا اختلاف په صورت کېنې قصاص نشی اخستلې. نو دلته به هم قصاص نه اخستلې کېږي. ځکه که او منلې شی. چه دې د آزادی په حالت کېنې مې شوې دې. نو د قصاص اخستلو سبب ولاء دې. او که دا او منلې شی. چه دې د غلامۍ په حالت کېنې مې شوې دې. نو د قصاص اخستلو سبب ملک دې.

فهرست «او ددې مثال دا دې. چه آقا د خپلې وینځې په باره کېنې اوونیل. چه ما ددې سره ستا نکاح کړې ده. او هغه اووانی. داسې نه ده. بلکه دا تا په ما باندې په دومره خرڅه کړې ده. نو دده دپاره دې وینځې سره وطی کول جائز نه دی. ځکه چه سبب مختلف دې. او دغه شان دلته کېنې د سبب اختلاف دې. نو لکه څنگه چه وطی جائز نه ده. دغه شان قصاص هم جائز نه دې.

الجواب عنه «په سبب کېنې اگر چه اختلاف دې. خو ددې په هیڅ پړواه نشی کولې. ځکه چه ددې په وجه حکم کېنې اختلاف نشته. او د سبب دا اختلاف مفضی الی المنازعت دې. **الجواب من فقهه** «کومه مسئله چه دلیل کېنې امام محمد **فرمائی** کړې ده. د هغې خبره بله ده. ځکه چه هلته کېنې حکم کېنې مغایرت دې. ځکه چه د ملک یمین حکم یو دې. او د ملک نکاح حکم بل دې. ځکه د ملک یمین حکم دا دې. چه دا مملوکه وی. چه په دې کېنې حلت تابع دې. او ملک رقبه اصل دې. او تابع د معدوم په مرتبه کېنې وی. او په نکاح کېنې حلت مقصود دې.

هغه د مطالب د مولا نه علاوه وارثان هم موجود وی نو د قصاص حکم

وَأَنْ تَرَكَ وَفَاءً او که (مقتول عمد مکاتب) د بدل کتابت برابر مال پرخودی وی **وَأَوْفَاهُ مَوْلَاهُ** او د آقا نه علاوه بل څوک دده وارث وی **فَلَا قِصَاصَ لَهُمْ** نو هغوی دپاره قصاص نشته، **وَأَنْ أَجْمَعُوا مَعَ الْوَلِيِّ** اگر چه وارثان آقا سره راجمع شی

فهرست «او که د مولا نه علاوه دده نور وارثان هم موجود وی. او باقی صورت هم هغه وی. نو بالاتفاق به قصاص نشی اخستلې.

فهرست «ځکه چه رومی صورت کېنې خو د سبب اختلاف وو. او حکم متحد وو. او مستحق هم متحد وو. او دلته په مستحق کېنې اختلاف دې. مستحق په یو صورت کېنې مولا دې. او په یو صورت کېنې د مکاتب مقتول وارثان دې. که دا او منلې شی. چه دې آزاد مې شوې دې. نو وارث مستحق دې. او که دا او منلې شی. چه غلام مې شوې دې. نو آقا مستحق دې. او دې غلام مې شوې دې. او که آزاد، دا د صاحب **فرمائی** اختلافی مسئله ده. نو د یو صورت متعین کول مشکل دی. په دې وجه قصاص ختم کړې شو. او په رومی صورت کېنې مستحق صرف مولا وو. په دې وجه شیخینو **فرمائی** او فرمائیل. چه قصاص به اخستلې شی.

مرتهن سره د مرهون غلام عمداً قتل ڪولو سره د قصاص حكم

وَإِذَا قُتِلَ عَبْدُ الرَّهْنِ أَوْ كَلَهُ جَهْدُ رَهْنِ غُلَامٍ (د مرتهن په قبضه كېنې) قتل كړې شو لَفَتْهُنَّ الْقِصَاصُ
نو قصاص به واجب نه وي حَتَّى يَمُوتَ الرَّاهِنُ وَالْمَرْهُونُ تردې چه راهن او مرتهن دواړه جمع شي

تفسير > كه مرهون غلام عمداً (په قصد سره) د مرتهن په قبضه كېنې قتل كړې شو. خو
يواخې راهن ته، يا يواخې مرتهن ته به د قصاص اخستلو حق نه وي. بلكه د دواړو جمع كيدل شرط
دى.

فيله > راهن يواخې څكه (قصاص) نشي اخستلي. چه د مرتهن د حق ابطال لازميږي. او يواخې مرتهن
څكه قصاص نشي اخستلي. چه هغه ددې مالك نه دي. نو ضروري ده. چه دواړه جمع شي. چه د مرتهن د
حق ابطال دده په رضامندي سره وي.
الاشكال > كه څوك دا اوواني چه هر كله چه د مرتهن په قبضه كېنې غلام هلاك شو. نو دده حق هم دده نه
ساقط شو؟

الجواب عنه > نو مونږ وايو دا ټيك ده خو حق ساقطيدل اوس هم تام (او پوره) نه دى. څكه كيدې شي. چه
مصالحت اوشي. يا كيدې شي. چه داسې شېبه راوځي. چه هغې سره دا قتل، قتل خطاء شي.
په قصداً وهلو ټكولو. او زخمي ڪولو سره

د مړ كيدو په صورت كېنې د قصاص حكم

وَمَنْ جَرَّرَ رَجُلًا عَبْدًا أَلْفَكَرَ يَزِلْ صَاحِبُ فَرَأَيْشٍ أَوْ جَا قَهْدُ څوك سړې زخمى كړو. نو هغه مسلسل په
بستره (بيمار) پروت وو حَتَّى مَاتَ فَلَعَلَّهَا الْقِصَاصُ تردې چه مړ شو. نو په ده به قصاص واجب وي.

تفسير > عثمان بكر زخمى كړو. او ددې زخم په وجه بكر مثلاً يوه مياشت پورې په بستره (مريض)
پروت وو. او مړ شو. نو د عثمان نه به قصاص اخستلي شي.
فيله > څكه چه د عثمان د زخم په وجه دې مړ شوې دي. چه دا تر اوسه پورې باطل شوي نه وو. نو د
مرگ اضافت به د زخم لگولو طرف ته كيږي.

په هومو صورتونو كېنې قصاص شته او په هومو كېنې لسته

وَمَنْ قَطَعَ يَدَ رَجُلٍ عَمْدًا أَوْ قَطَعَ يَدَ رَجُلٍ عَمْدًا د خپل ځان نه غېر په جور كېنې لاس كت كړو
فَلَوْطَتْ يَدُهُ. نو دده لاس به كت كړل شي. وَكَذَلِكَ الرَّجُلُ وَمَا رَأَى الْأَنْفِ وَالْأُذُنِ دغه شان خپه، او د
پوږې نرمه حصه ده. او غوږ دي.

هل اللغة > ① قطع: جور

تفسير > كه يوكس د بل سړي يو اندام كت كړو. نو په بعضو صورتونو كېنې قصاص شته. او په بعضو
كېنې نشته. نو ددې اصولي (قاعده) كليده ده. چه په كوم صورت كېنې مماثلت كيدې شي. هلته به
قصاص وي. چرته چه مماثلت متعدي يا نا ممكن وي. هلته به قصاص نه وي. بلكه ديت به واجب
وي. تفصيل ددې اجمال دا دي. چه كله نې لاس يا خپه د جور دپاسه كت كړې وي. نو مماثلت به ممكن
وي. يعنى د مروند نه نې كت كړې وي. يا نې د ځنگلي نه كت كړې وي. يا نې خپه د گيتو نه، يا نې د
ځنگون نه كت كړې وي. نو د بل (كت كونكي) به هم دغه اومره كت كړل شي. دغه شان په غوږ كېنې
د مماثلت رعايت كيدې شي. او د پوږې په نرمه حصه كېنې هم مماثلت كيدې شي. نو په دې كېنې به
قصاص وي.

پایله: څکه د قرآن فیصله ده، چه (المحرم و قصاص) (المائدة: ۳۵)، د زخمونو بدله برابر ده. د لاس کار نیول دی، نو که لاس د وړو کوالی یا غټ والی په وجه د لاس په منفعت کښې څه خلل نه وی، نو د دې اعتبار به نه کیږي، نو که کټ کړې شوې وړو کې وی، او د کټ کونکې لاس غټ وی، بیا به هم قصاص واجب وی، او چرته چه د معائلت رعایت نشي کیږي، لکه د مړوند د نیمې نه نې لاس کټ کړي وی، یا نې د پټلۍ د نیمې نه خپه کټ کړي وی، نو دلته د معائلت رعایت ممکن نه دي، نو قصاص به هم نه وی.

به سترگه او بنگلو گنجی د قصاص حکم او پوه قاعده کلیه

وَمَنْ قَرَّبَ عَيْنَ رَجُلٍ إِمَامٌ قُدُورِي عَلَيْهِ السَّلَامُ فَرْمَانِي لِي دِي. او چا چه یوکس په سترگه اوو هلو. فَلَقَعَهَا نَوْدَانَهُ بِهَر رَاوِستَلِه. فَلَا قِصَاصَ عَلَيْهِ نَوْدَه دِه قِصَاصَ نَه وِي. بِهَر رَاوِستَلو کُنِي،

هل اللغة < ① قلع: ويستل

تړنګ وړاندې قاعده تیره شوه، چه چرته مماثلت ممکن وی. هلته به قصاص وی. او چرته چه مماثلت ممکن نه وی. نو هلته به قصاص واجب نه وی. نوکه زید د بکر سترګه اووړله. چه ددې په وجه د بکر گاتي بهر راووتلو. نو قصاص به نه وی.

دله چونکه دلته کښی مماثلت ممکن نه دي. په دي وجه به قصاص نه وی.

فَرَانْ گِ کانت قايمة اوک سترگه موجود وی. وَهَبْ سَوُوهُانو ددي نظر (بینانی) ختم شو. فَطْلَه
الْقَصَاصْ نو په ده به قصاص وی. مَحْمَدُ لَه الْوِلاَئَة ده دپاره به آینه گرمه کړي شی. وَفَّيْلُ عَلَي
وَهْبِه فَطْنْ رَطَبْ. او دده په مخ باندې دې لامده مالوج کیخودې شی. وَتَعَابَلْ عَيْنَه الْوِلاَئَة او آینه دې
دده سترگی ته مخامخ کړي شی. حَتَّى يَذْهَبْ سَوُوهُانو دده نظر به ختم شی.

هل اللغة < ① قطن؛ مالوج ② العراة؛ شيشه

تعلیم: اوکه سترگه موجود وی، صرف ددې بینائی (نظر) ختم شوې وی، نو قصاص به واجب وی.
تلبه: څکه چې دلته مماثلت ممکن دې، او هغه دا دې، چه د کومې سترگې نه قصاص
 اخستل مقصود نه دی، هغه دې او ترلې شی، او په مخ دې لاده مالوچ کینودې شی، او گر مه صفا
 اوسپنه دې دده هغه سترگې نه مخامخ کړې شی، د کومې نظر ختمول چه مقصود دی په دې طریق به
 بینائی ختمه شی، او مخ او دویمې سترگې ته به هیڅ نقصان نه رسیږي، د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه
 کښې دا واقعه راپېښ شوې وه، نو حضرت عثمان رضی الله عنه صحابو رضی الله عنه سره مشوره او کړله، نو حضرت
 علم رضی الله عنه دا مشوره ورکړې وه، او ټولو صحابه کرام رضی الله عنه په دې باندې سکوت اختیار کړې وو.

بہ قابض مالولو کہی ہ لخاص حکم

(وَقُلِ الْبَيْنُ أَلْفَاظٌ) او په غاښ كښې قصاص شته. (وَقُلِ كُلُّ شَيْءٍ يُدْكِرُ فِيهَا الْقَوْلُ) القصص او هر يو داسې زخم چه هغې كښې مماثلت متحقق كېدې شي قصاص شته.

هل اللغة < ① لغة، دسر زخم ② العن، غابراً

توضیح: کہ یو کس د بل سړی غاښ مات کړو نو په دې کښې په قصاص وی.
 دليله: په قرآن کښې صفا حکم موجود دي. (وَالَّذِينَ يَلْمِزُوا) [المائدہ: ۴۵] چه ،، د غاښ په بدله کښې
 غاښ دي،، اگر چه د یو کس غاښ وړوکې وی او د بل کس غټ وی. ځکه چه دې اختلاف سره د غاښونو

دې وجه ددې دا ده چه اندامونه د مالونو په درجه کښې ايخودې شوی دی. چه ددې وجه تيره شوې ده. او هر کله چه دا د اندامونو په مرتبه کښې شو. نو ددې قيمت به ملاوړې. او په قيمت کښې تفاوت دې. مثلاً د سړي د لاس قيمت شريعت پنځه سوه ديناره مقرر کړې دې. او د ښځې د لاس قيمت ټي دوه سوه او پنځوس ديناره مقرر کړې دې. بهر حال هر کله چه تفاوت دې. نو د سړي د لاس په بدله کښې د ښځې لاس او د ښځې د لاس په بدله کښې به د سړي لاس نشي کټ کولی. او نه د غلام د آزاد په بدله کښې، او نه د آزاد د غلام په بدله کښې، او نه د غلام د غلام په بدله کښې، په دې ټولو صورتونو کښې به قصاص نه وي. ( )

دليله > دليل دا دې چه په لاس کښې اصل کښې نيول معتبر دی. او دا په دواړو لاسونو کښې موجود دی. او د تفاوت دپاره شريعت هيڅ اصول او قاعده نه ده مقرر کړې. نو ددې تفاوت اعتبار به نه کيږي. او د سړي او د ښځې په لاس کښې د تفاوت شريعت اعتبار کړې دې. او ددوی ټي جدا جدا قيمت متعين کړې دې. په دې وجه دا تفاوت معتبر منلې شوې دې. او د نفس په ضائع کولو کښې دا تفاوت هم معتبر نه دې. ځکه چه قاتل په هر صورت کښې د روح ضائع کونکې دې. او په روح کښې هيڅ تفاوت نشته. نو قصاص به واجب وي.

د مسلمان او ذمی په منځ کښې د قصاص مسئله

وَيَجِبُ الْقَصَاصُ فِي الْأَطْرَافِ بَيْنَ الْمُسْلِمِ وَالْكَافِرِ او د مسلمان او کافر په منځ کښې اندامونو کښې قصاص واجب دې

تفريح > دلته د کافر نه مراد ذمی دې. د مسلمان او د ذمی د لاس قيمت شريعت يو ايخودې دې. نو د مساوات په وجه به قصاص واجب وي.
دليله > ځکه چه قصاص مماثلت غواړي. او مماثلت موجود دې.

نیم مړونده پورې لاس کټ کول او تيره زخم لگولو نه پس ټپ کيدو سره د قصاص حکم

وَمَنْ قَطَعَ يَدَ رَجُلٍ مِنْ نَصَفِ السَّاعِدِ امَام قُدُورِي رحمته الله فرمايلى دی. او چا چه د يوسړي لاس د نیم مړوند نه کټ کړو **أَوْ جَرَحَهُ جَائِقَةً** يا ټپ ده ته جانفه زخم (تيره زخم) اولگولو **فَيُرَأَى مَنَاسِنُهُ** هغه ددې نه ټپک شو **فَلَا قَصَاصَ عَلَيْهِ** نو په ده به قصاص نه وي

هل اللغة ① **جانفه** : هغه زخم ته وائی. کوم چه جوف (منځ) پورې متعدی شی. يعنی په سر ټپ او وهلو. او ددې اثر دماغ پورې اوزسيږي. يا معدې پورې اوزسيږي. وغيره.

① جراحان، جمع د جراحة، زخم

تفريح > دلته دوه مسئلې بيانولی شی ① که يوکس د بل نیم مړوند کټ کړو. نو دلته به قصاص نه وي. ځکه چه دلته د مماثلت رعایت ممکن نه دې. ځکه چه دا هډوکي کټ کول دی. چه ددې حکم هم دا دې. ② داسې زخم ټپ اولگولو چه دا دننه پورې اوزسيږي. يعنی جانفه چه ددې نه عام طور باندې سړي نه ټپه کيږي. خو هغه ټپک شو. نو قصاص به نه وي.
دليله > ځکه چه دې خو ټپک شو. او د دويم په باره کښې غالب گمان هم دا دې. چه دې به ټپک نشي. نو د

① (د امام شافعی رحمته الله په نیز به په دې ټولو صورتونو کښې قصاص وي. علاوه د يو صورت نه،

مسائل رعایت ممکن نه دي.

البته که رومي کس تيك شوې نه وي. نو کتلې به شي. چه زخم دننه پورې رسيدونکي دي. او که نه دي. که رسيدونکي وي. نو قصاص به وي. گني اوس به انتظار کولې شي. کله دا حالت ښکاره شي. بيا به ددې مطابق عمل کولې شي.

د تل لاسي يا د کمو کولو والا نه د لاس

کټ کولو په جرم کښي د قصاص اخستلو مسئله

وَلَا آگَانَ يَدُ الْمُقْطُوعِ صَيِّمَةً اوكله چه كټ شوې لاس صحيح وي وَيَدُ الْقَاطِعِ سَلَامَةٌ د كټ كونكي لاس اوج وي اَوْ نَاقِصَةً الْأَصَابِرِ يا ناقصو گوتو والا وي قَالَهُ مُقْطُوعٌ بِالْجِيَارِ اَن شَاءَ قَطَعَهُ يَدُ الْمَيْمِينَةِ نو د چا لاس چه كټ كړې شوې دي. هغه ته اختيار دي. كه غواړي. نو د عيب دار لاس دي كټ كړي وَلَا شَيْءَ لَهُ عَزِيْزًا او دده دپاره ددې عيب دار لاس نه علاوه هيڅ نشته وَلَئِنْ شَاءَ أَخَذَ الْأَرْضَ كَامِلًا او كه غواړي. د لاس پوره ديت دي واخلې

تفسير > د زيد لاس صحيح سلامت دي. او د بكر لاس شل دي. اوج دي. يا دده گوتې كمې دي. او صورت دا شو. چه بكر د زيد لاس كټ كړو. نو اوس به زيد څه كوي. نو ده ته يو اختيار دا حاصل دي كه زيد غواړي. نو د بكر لاس چه هر څنگه دي. هم ددې نه دي قصاص واخلې. او دا دي كټ كړي. دليله > څكه چه هر كله پوره لاس د بكر نشته. نو ددې نه علاوه بله لار نشته. او د خپل حق نه په كم باندې راضي كيدل، او په دي حال باندې يې پرواهي كول (او سترگې پټول) جائز دي. او كه ده داسې او كړل. نو دده حق ادا شو. او دا داسې شوه. لكه د كره درهمو په ځانې ردي (او كهوتې) اخستل. او دويم اختيار دا دي كه قصاص واخلې. بلكه ديت واخلې.

مثاله > ددې مثال بالكل داسي دي. چه زيد د بكر يو مثلي خيز هلاك كړو. نو په زيد واجب دي. چه ددې مثل ادا كړي. خو اتفاق سره دا خيز په بازار كښي نشته. او كه وي. نو خراب (او معمولي) دي. نو اوس بكر ته اختيار دي. كه غواړي. نو څنگه خيز چه بازار كښي ملاويږي. د هغې په اخستلو دي راضي شي. او په دي صورت كښي به دهغه حق ادا شي. او كه غواړي. نو ددې قيمت دي واخلې. بالكل دغه شان مذكوره صورت هم دي.

د زخمي شوي سر وړونكي او د زخمي كونكي سر كټ وي نو څه حكم دي ؟

وَمَنْ شَرَّ زَلَّ او چا چه د يو سري سر زخمی كړې وي فَاسْتَوْعَبَتِ الشَّجَةَ مَا بَيْنَ قَرْيَتَيْنِ نو زخم د سر دواړه طرفونه راگير كړي وي. وَهِيَ لَا تَسْتَوْعِبُ مَا بَيْنَ قَرْيَتَيْنِ الشَّجَرُ او دا زخم، د زخم لگونكي دواړه طرفونه نشي راگيرولي قَالَهُ الْمُجَوِّزُ بِالْجِيَارِ، اَن شَاءَ افْتَصَّ بِمَقْدَارِ شَجَرَةٍ يَبْتَدِئُ مِنْ أَيِّ الْجَانِبَيْنِ شَاءَ نو زخمی ته اختيار شته. كه غواړي. د خپل زخم په مقدار دي قصاص واخلې. د كوم طرفه چه غواړي. شروع دي او كړي. وَلَئِنْ شَاءَ أَخَذَ الْأَرْضَ كَامِلًا او كه غواړي. پوره ديت دي واخلې

هل اللغة > ① شاج: د سر زخمی كونكي يعني بكر، مشجوع: د كوم كس چه سر زخمی كړې

شوې دي. يعني زيد

تفسير > د خالد سر وركوتې دي. مثلاً په پلن والي كښي د بنی طرفه گس طرفه پورې ټول د څلورو گوتو عرض دي. او د عثمان مثلاً يوه ليشته دي. اوس صورت دا شو. چه عثمان د خالد سر زخمی كړو. او دومره زخم نې لگولي دي. چه څلور گوتې پلن والي نې ټول راگير كړي دي. اوس كه خالد ته اوونيلی شي. چه څلور گوتي قصاص واخله. نو د عثمان په سر كښي به څلور گوتي معمولي شان درد

سره اوشی. او دده پوره سر به نه خرابیږي. نو د خالد حق ناقص پاتې شو. او که د پوره سر زخمی کولو یعنی پوره پوه لېشت زخمی کولو اختیار ورکړې شی. نو دا مقدار د جنایت نه زیات دي. او دا ظلم دي. نو خالد ته دوه اختیاره دي. ① صرف د څلورو گوتو مقدار چه د کرم طرفه غواړي. زخمی دي کړي. ② او که غواړي. نو دیت دي واخلي. لکه څنگه چه مخکنی مسئله کښې شوی وو. کله چه د پرېکونکی لاس شل يا اوج وو. دغه شان به دلته کښې هم وی.

په ژبه او خاص اندام (ذکر) کښې قصاص نه او که نه ؟

وَلَا قَصَاصَ فِي اللِّسَانِ وَلَا فِي الْأَنْدَامِ (او په ژبه او ذکر کښې قصاص نشته

هل اللغة ؟ ① اللسان؛ ژبه

تدريج > که زید د بکر ژبه کټ کړله. يا ئې ذکر کټ کړو. نو قصاص به نه وی. دليلهما > ژبه او ذکر کله راټولېږي. او کله پلنېږي. نو د مساوات اعتبار ممکن نه دي. ملک ابی یوسف > امام ابویوسف رحمه الله فرماني. که ژبه او ذکر ئې د جرړې نه کټ کړو. نو قصاص به واجب وی. گنی نه به وی.

دليله > ځکه چه اوس مماثلت او مساوات کيدې شی. چه د دویم کس هم د جرړې نه کټ کړې شی.

په حشفه (يعنی د خاص اندام په سر) کښې د قصاص حکم .

((الْآن تَقْلَعُ الْحَشْفَةَ)) خو دا چه حشفه (د اندام مخصوصه سر) کټ کړې شی.

هل اللغة ؟ ① حشفه؛ د ذکر سر

تدريج > که یوکس د یوسری حشفه کټ کړله. نو دا ځاني معلوم دي. نو قصاص به اختلې شی. لکه څنگه چه د لاس په صورت کښې د جوړ نه د کټ کولو حکم وو.

حکم قطع بعض الذکر او الحشفه > او که د حشفې يا د ذکر (اندام مخصوصه) څه حصه کټ کړې شوې وی. نو په دي کښې به قصاص نه وی.

دليله > دليل دا دي چه بعض حصه معلوم نه ده. يعنی متعین ځاني نه دي. په دي وجه به د مماثلت او مساوات رعایت نشی کيدې.

الاستثناء > البته که غوږ ئې کټ کړو. ټول يا بعضي حصه، نو قصاص به واجب وی. ځکه چه غوږ نه راټولېږي. او نه خورېږي. او د غوږ يو حد مقرر دي. نو دلته مساوات کيدې شی. او که شونې ئې پوره کټ کړې وی. نو قصاص شته. او په بعض حصه کښې به قصاص نه وی. ځکه چه رومي صورت کښې مساوات کيدې شی. او په دویم کښې مساوات نشی کيدې.

که قاتل د مقتول وارثانو سره صلح اوکړي نو د قصاص څه حکم دي ؟

وَإِذَا اضْطُرَّ الْقَاتِلُ وَأَوْلِيَاءُ الْمَقْتُولِ أَوْ كَلَهُ فِي دَاخِلِهَا (۵۳۹۴) وَالْمَدِينَةِ (۱۵۰۶) وَمَلَى الْأَمْرَ (۳۲۵۰۴) يَوْمَ مَالِ بَانَدِي. سَقَطَ الْقَصَاصُ نَحْوَ قَصَاصِ سَاقِطِ شَوْ وَوَجِبَ الْمَالُ قَلِيلًا لَكَانَ أَوْ كَثِيرًا أَوْ مَالٍ وَاجِبٌ شَوْ. كَهَ لِي وَيَوْمَ أَوْ كَهَ دِيرِي

تدريج > کله چه د قاتل او مقتول وارثانو دا مصالحت اوکړو. چه د دومره مال په بدله کښې صلح ده. او

۱ (القول الرابع هو هذا قول الجمهور في رد المحتار (۵۳۹۴) والمدينة (۱۵۰۶) وملى الأمر (۳۲۵۰۴)

والمراد من سقَطَ الْقَصَاصُ نَحْوَ قَصَاصِ سَاقِطِ شَوْ وَوَجِبَ الْمَالُ قَلِيلًا لَكَانَ أَوْ كَثِيرًا أَوْ مَالٍ وَاجِبٌ شَوْ. كَهَ لِي وَيَوْمَ أَوْ كَهَ دِيرِي

قصاص معاف دې. نو اوس به قصاص ختم وی. او صرف مال به واجب وی. په کوم چه مصالحت شوې دې. که دا مال لږ وی. او که ډیر وی.

دلیل < د صلح ثبوت په قرآن سره دې ﴿فَمَنْ عَفَىٰ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءًا لِّتَأْتِيَ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَّ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ﴾ (هغه قاتل، چا لږه چه دده د ورور (مقتول) د طرفه څه معافی ورکړې شي. (په واسطه د اولیاو) نو تا بعداری کول پکار دی. د دستور موافق، او په ښه طریقې سره دا ادا کول پکار دی،، یعنی د مقتول په وارثانو کښې که بعضې هم وینه معاف کړې. نو اوس به قاتل په قصاص کښې نشي قتلولې. بلکه کتلي به شي. چه دې وارثانو په کومه طریقه معاف کړې دې. چه خالص د ثواب په غرض سره نې د مال د معاوضې نه بغیر معاف کړې دې.

وجه استواء القليل والكثير < د صلح د مال مقدار به څومره وی. نو چونکه په نص کښې ددې مقدار نه دې وړاد شوې. په دې وجه دا د ولي او قاتل په اتفاق باندې موقوف دی. که لږ وی. او که ډیر وی. لکه په خلع او د مال په بدله کښې آزادولو کښې هم دا صورت دې. او که دوي د نقد او قرض هيڅ ذکر نه وی کړې. نو نقد مال به واجب وی. ځکه قاعده دا ده. چه کوم مال په عقد سره د طرفینو په رضامندی سره واجب وی. نو هغه به فی الحال واجب الاداء وی. او کوم مال چه عقد سره واجب نه وی. هغه به فی الحال واجب نه وی. او دا مال عقد سره واجب شوې دې. نو فی الحال به واجب الاداء وی. او دیت قسط وار واجب دې. ځکه چه ددې وجوب عقد سره نه دې. بلکه د شریعت په واجبولو سره دې.

آزاد او غلام په شریکه یو قتل او څوړنو په زر روپۍ باندې صلح کولو کښې

به د مقتول د بعضو وارثانو د قصاص معاف کولو حکم

فَإِنْ عَفَا أَحَدُ الشُّرَكَاءِ مِنْ الدَّهْرِ أَوْ كَسَ وَينَه معاف کړله أَوْ أَسَالَهُ حَرِمَ نَصِيْبِهِ عَلَى عَوِضٍ يَأْتِي د خپلې حصې د طرفه په يو عوض باندې مصالحت او کړو. سَقَطَ حَقُّ الْبَاقِيْنَ عَنْ الْقِصَاصِ نو د باقي خلقو حق د قصاص به معاف کيږي وَكَانَ هُمْ نَصِيْبُهُمْ مِنَ الدِّيَةِ او د دوی دپاره به په دیت کښې ددوی حصه وی

توضیح < حق د قصاص چه چا دپاره ثابت وو. هغوی کښې يو خپل حق معاف کړو. نو اوس باقي اولياء هم قصاص نشي اخستلي. بلکه د خپلې حصې دیت اخستلي شي. مثلاً د زيد پنځه ځامن دی. او بل هيڅ څوک وارث نه نشته. زيد چا عمدا قتل کړو. چه ددې په وجه قصاص واجب شو. خو يو څوی خپل حق معاف کړو. نو اوس قصاص ساقط شو. صرف دیت به واجب وی. چه ددې صورت به دا وی. چه د پوره دیت نه به ۱۱۵ خارجولي شي. او ۴۸۵ به دوی څلور واړه په منځ کښې برابر برابر تقسيميږي. (۱)
دلیل < دليل دا دې. چه اشيم ضبابی خطا قتل کړې شوې وو. چه ددې په وجه دیت واجب شو. نو سرکار دوعالم (رحمته) دا حکم فرمانيږي وو. (۲) چه په دې دیت کښې دې د اشيم ښځې ته هم ميراث ورکړې

۱) دامام مالک او امام شافعی رحمهما په دې کښې اختلاف دې. دوی فرمائي. چه په قصاص او دیت کښې د زوجینو حق نشته. ځکه چه ميراث کښې کوم وراثت ثابتيږي. ددې مال خلافت او نيابت دې. او د خلافت بنياد نسب دې. سبب نه دې. ځکه چه سبب څو مرگ سره ختميږي. نو د زوجینو هيڅ حق به په قصاص او دیت کښې نه وی.

۲) من حديث ضحاک بن صفیان رحمه الله أخرجه ابوداود في الفرائض والترمذی في الفرائض باب ۱۸ وابن ماجه في الديات باب ۱۲ ۴۴۲ ۲۶۴۲ والنسائي في السنن الكبرى (۷۹\۴) رقم ۶۳۶۶.

شی. ددی نه معلومه شوه. چه په دیت کښې د ښځې حق وو. په دې وجه خو ئې ورکړې وو. نو دغه شان به قصاص کښې هم حق وی. بیا قصاص او دیت داسې څیز دی. چه په دې کښې میراث جاری کیږي. او هرکله چه میراث جاری کیږي. نو بیا به دتولو وراثتو دپاره دا حق ثابت وی.

که یو جماعت یو سړي عمدا قتل کړي نو د قصاص څه حکم دي ؟

وَإِذَا قُتِلَ جَمَاعَةٌ وَاحِدَةً أَوْ كَلَهُ يَوْمَ سَرَى يَوْمَ بَدْرٍ عَمْدًا قَتَلَ كَرُوا أَقْتَصَ مِنْ بَيْعِيهِمْ نَو ددوی تولو نه به قصاص اخستلی شی

تفصیل > مقتول یو دی. او قاتل متعدد (گڼي) دی. نو ټول به په قصاص کښې قتلولي شی. چونکه قتل عام طور باندې هم داسې کیږي. چه د یوکس نور خلق مدد کوي. نو که د قاتل د تعدد په وجه قصاص پریځودې شی. نو بیا به د قصاص دروازه بنده شی. او کوم چه مقصود دي. یعنی نظام د عالم قائم ساتل، او د خلق ژوندی ساتل، دا مقصود به معطل (او عبث) پاتې شی.

دلیل > په صنعاء کښې زینب نومي یوه ښځه وه. د هغې خاوند په سفر کښې پردی وطن ته تلې وو. او خپل یو خوښی،، چه اصیل نې نامه وه. او دده د مخکښې ښځې نه پیدا شوې وو،، ددې سره نې پریځود. او لاړو. د زینب یو څو اشنايان پیدا شو. خو هغوی د اصیل نه تنگ راغلل. نو زینب خپلو چلاکو یارانو سره مشوره اوکړله. نو د ټولو دا راتې مقرر شوه. چه دا هلك مونږ رسوا کوي. نو ټول متفق شو. او دې نې قتل کړو. او د غمدان په کوهی کښې نې اوغورزوولو. او دا ټول سره د ښځې اووه کسان وو. نو کله چه دا هلك ورک شو. نو هم دې زینب چغې کړې. او په چغو کښې به نې ونیولې. چه ای الله چا چه اصیل قتل کړې وی. هغه دې تباه شی. او هغه دي اونیولی شی. او دغه وخت د حضرت عمر رضی الله عنه د طرفه یعلی د صنعاء وزیر وو. نو دوی په دې باره کښې خلقو ته خطبه واوروله. چه ددې تحقیق او معلومات اوکړي. نو یو څو ورځې پس د غمدان کوهی په طرف یو سړي تیریدو. او هلته د مچانو د ډیروالی نه ده ته پته اولگیده. نو ده یعلی ته خبر ورکړو. نو هغه خلق خان سره کړل. او تشریف نې یوړلو. نو د ښځې په چلاکو یارانو کښې یوکس اوونیل. چه ما په رسی کښې ور زوړند کړی. نو ورکوز شو. او د اصیل لاش نې د کوهی په غار (گای) کښې پټ کړو. بیا دې راووتلو. او ده اوونیل. چه ما هلته هیڅ او نه موندل. نو دویم سړي اوونیل. چه ما ورکوز کړی. بیا هغه ورکوز شو. او لاش نې راوینکلو. نو آخرکار ښځې اقرار اوکړو. او ددې یارانو هم اقرار اوکړو. یعلی ددې تفصیل حضرت عمر رضی الله عنه ته ولیکلو. هغوی ددې دا حکم جاری کړو. **لَوْ تَمَّ الْأَعْلَى أَهْلُ صَلْعَاءَ لَقَتَلْتُمُوهَا** ^(۱) چه دوی ټول دې قتل کړې شی.

که یو سړي پوره جماعت قتل کړي نو ؟

قصاص هېڅ به هم دا یوکس قتل هولي شي

وَإِذَا قُتِلَ وَاحِدٌ جَمَاعَةً أَوْ كَلَهُ يَوْمَ سَرَى يَوْمَ بَدْرٍ عَمْدًا قَتَلَ كَرُوا أَقْتَصَ مِنْ بَيْعِيهِمْ نَو ددوی د ټولو د طرفه قتلولي شی وَلَا شَيْءَ لَهُمْ مِنْ ذَلِكَ او اولیا حاضر شو قتل **لَجَمَاعَتِهِمْ** نو قاتل به ددوی د ټولو د طرفه قتلولي شی **وَلَا شَيْءَ لَهُمْ مِنْ ذَلِكَ** او اولیاو دپاره به ددې نه علاوه هیڅ نه وی **فَإِنْ حَضَرَ وَاحِدٌ مِنْهُمْ** که په دوی کښې یو حاضر شو **فَقُتِلَ لَهُ** نو دده دپاره به قاتل قتلولي شی **وَسَقَطَ حَقُّ الْبَاقِينَ** او د باقی (اولیاو) حق به ساقطولي شی.

^(۱) آخرجه مالک فی موطاء فی العقول رقم ۱۳.

توضیح یوسری مثلاً لسن کسان قتل کری دی. نو که ټول اولیاو راجع شی. بیا به هم قصاص کښی د ټولو دپاره دا یو قاتل وی. او دده په قتلولو سره به د ټولو قصاص ادا کیږی. او که په دوی کښی یو (ولی) حاضر شو. او قصاص ښې واخستلو. نو بیا هم د باقی (اولیاو) حق ساقط شو. او هیڅ مال به چا ته نه لاوېږی. (۱)

دالله ① دلیل دا دی. چه هرکله ټول اولیاو حاضر شو. او د قاضی د فیصلې نه پس هغوی پخپله یا ددوی وکیل هغه قتل کړو. نو په دواړو صورتونو کښی به دا گټلې شی. چه هر یو کس خپل پوره حق ، قصاص علی سبیل الکمال، حاصل کړو. نو تماثل شته. او لکه څنگه چه رومی صورت کښی مقتول یو وی. او قاتلان گټي وی. هم دا گټلې شوی دی. چه هر قاتل کامل وصف سره دې قتل کړې دې. گټی ددې نه بغیر به د ټولو نه قصاص نه اخستلی کیدو. نو دلته به هم دغه شان گټلې کیږی. ② بل دلیل دا دی چه په دوی کښی د هریو زخم ددې قابل دې. چه د روح وتلو سبب جوړ شی. نو د روح وتلو اضافت به دوی ټولو طرف ته کیږی. ځکه چه لکه څنگه قصاص غیر متجزی دی. دغه شان روح وتل هم غیر متجزی دی. او د سړی د بدن شلول (او زخمی کول) ممنوع دی. او داسې کونکې حدیث کښی ملعون گرځولې شوې دې. خو ددې باوجود دلته کښی د ژوند د تحقیق په غرض سره قصاص مشروع کړې شوې دې. بهر حال کوم چه غرض (او مقصد) دې. یعنی تحقیق د ژوند، هغه ددې قاتل په قتلولو سره حاصلیږی. او هرکله چه مقصد حاصل شو. نو په دې به اکتفاء کولې شی. او د قصاص نه علاوه به هیڅ مال واجب نه وی.

که قاتل مړ شي نو د قصاص څه حکم دي ؟

وَمَنْ وَجَبَ عَلَيْهِ الْقِصَاصُ أَوْ بِهِ چاچه قصاص واجب وی فَمَاتَ أَوْ هَفَ مَرِشَوْ سَقَطَ الْقِصَاصُ نَوَ قِصَاصُ سَاقِطُ شَوْ

توضیح په کوم قاتل چه قصاص واجب وو. او دیت ورکول اختیار شوی نه وو. نو که دا قاتل مړ شی. نو قصاص به هم ساقطیږی.

دلیل ځکه چه د کوم محل نه قصاص وصولیدو. هغه محل ختم شوې دې. نو دا بالکل داسې ده. لکه چه یو غلام جنایت (جرم) اوکړی. او په دې کښی دا غلام ورکول لازمی شی. خو د ورکولو نه وړاندې دا غلام مړ شو. نو اوس به هیڅ نه ورکړی کیږی. ځکه چه محل فوت شوې دې. اصلی واجب قصاص دې. او دیت طرف ته انتقال هغه وخت کیږی. کله چه دوی دواړه په دې باندې اتفاق اوکړی. او دا اتفاق شوې نه وو. نو اصلی موجب قصاص وو. او د محل فوت کیدو په وجه اوس دا فوت (ختم) شو.

(۱) د امام شافعی رحمه الله دلته مختلف اقوال دی: ① که قاتل دا ټول مقتولین یو بل پسې قتل کړې وی. نو د رومی په بدله کښی به قصاص وی. او د باقی په بدله کښی به مال واجب وی. ② او که ټول (ښې) په یو ځل قتل کړی وی. یا ښې وړاندې روستو قتل کړی وی. خو د رومی پته نه لگی. نو د ټولو دپاره به قتلولي شی. او بیا به دیتونه د دوی ټولو په منځ کښی تقسیمولي شی. ③ قرعه (او خسنږې) به اچولې شی. چه د چا نوم راوځی. د هغه دپاره به قتلولي شی. او د باقی دپاره به مال وی.

که دوو سرو د یو سری لاس کټ کړونو د قصاص څه حکم دی ؟

﴿وَأَن قُطِعَ رَجُلَانِ يَدْخُلُ وَاجِدًا وَكُلَّهٖ دَوُو سِرِّ دِیو سِرِّ لَاسِ کټ کړو (فَلَا قِصَاصَ عَلَی کُلِّ وَاجِدٍ مِّنْهُمَا نُو په دوی دواړو کښې یو باندې هم قصاص نشته. وَعَلَيْهِمَا نِصْفُ الدِّيَةِ) او دوی دواړو باندې به نیم دیت وی

توضیح > زید او بکر په یوځای د خالد یو لاس کټ کړو. نو په دواړو کښې په یو هم قصاص نشته البته په هر یو باندې نیم نیم دیت دی. ( )

دلیل > دلیل دی. ددې حاصل دا دی. چه په زید او بکر کښې هر یو دده بعض لاس کټ کړي دي. ځکه چه چاره باندې د دواړو لاس دي. او د دواړو په زور د چارې نه کار اخستی شوي دي. او د خالد لاس هم د تجزی (یعنی حصې کولو) قابل دي. نو دا به ضروري وي. چه داسې اوونیلې شي. چه هر یو بعض لاس کټ کړي دي. او هرکله چه هر یو بعض لاس کټ کړي دي. او دوی دواړو ته دا سزا ملاو شي. چه ددوی پوره لاس کټ کړي شي. نو مماثلت ختم شو. حالانکه قصاص کښې مماثلت ضروري دي.، کما مر،

یو لاس دوو سرو کټ کړونو د دیت څه حکم دی ؟

وَعَلَيْهِمَا نِصْفُ الدِّيَةِ چه په دوی دواړو به نصف دیت واجب وی

توضیح > د یو لاس هغه دیت وی. کوم چه د پوره نفس د دیت نیم دی. نو هم دا نصف دیت به په دوی دواړو واجب وی. او په دوی دواړو کښې به هر یو باندې د نصف نیم نیم واجب وی. دلیل > ځکه چه دوی یو لاس کټ کړي دي. نو ددې لاس ضمان به دوی دواړو باندې نصف واجب وی. گویا چه هر یو باندې د نفس د دیت ۱/۴ واجب وی.

یو سری د دوو سرو بڼې لاس کټ کړو او دواړه حاضر شول څه حکم دی ؟

﴿وَأَن قُطِعَ وَاجِدٌ مِّمَّنْ يَدْخُلُ بِنِی لَاسِ کټ کړو فَخَصْرَانُو دوی دواړه حاضر شو فَكُلُّهُمَا نُو ددوی دواړو حق دي أَن يَقُطَعَا بَدَنُهُ چه دده لاس کټ کړی وَأَخَذَ مِنْهُ نِصْفُ الدِّيَةِ) او دده نه نصف دیت واخلي يُقْتَلِمَا أَيْ نِصْفَيْنِ چه دا دوی دواړه نیم په نیمه تقسیم کړي.

توضیح > ارشد د حارث او عثمان دواړو لاسونه کټ کړي دي. نو د ارشد لاس د دوی دواړو د لاسونو بدل خو نشي جوړېدي. نو دا صورت به اختیارولي شي. چه دوی دواړه د هغه لاس کټ کړي. او دا به د تعین نه بغیر د یو لاس بدل وی. او د دویم لاس دې دده نه دیت وصول کړي. او دا دې دواړه نیم په نیمه تقسیم کړي. که دواړه لاسونه ئې په یوځل کټ کړي وي. بیا هم دا حکم دی. او که وړاندې روستو ئې کټ کړي وي بیا هم دا حکم دی.

دلیل > دلیل دی. ددې حاصل دا دی. چه چونکه د زید او بکر دواړو لاسونه کټ کړي شوي دي. نو قصاص هم دواړو ته ملاویدل پکار دی. ځکه چه هرکله په سبب کښې دواړه برابر دی. نو په حکم کښې به هم برابر وی. او ددې هم هغه طریقه ده. کومه چه مونږ بیان کړې ده. ددې مثال بعینه داسې دی. چه د زید په ذمه د بکر پنځوس روپۍ قرض دی. او د خالد څلوېښت دی. او د ساجد هم څلوېښت دی. او دا تول قرض په مختلفو زمانو کښې ده اخستی دی. اوس زید وفات کیږي. او مال پرېږدي. نو په دې ترکه کښې د تولو (د قرضخواهانو) حق برابر دی. دا به نشي کتلې. چه د کوم کس نه قرض مخکښې اخستی شوي دي. هغه ته به د مخکښې اخستلو حق حاصل وی. دغه شان به دلته کښې هم دا نشي کتلې. بلکه صرف په سبب کښې د مساوات په وجه به په حکم کښې مساوات ثابتېږي.

یو سړی د دوو سړو لاس هېت کړواو یو حاضر شو نو څه حکم دی ؟

فَأَنَّ حَقَّهُ وَأَجَدَ مِنْهُمَا أَوْ كَه دوی دواړو کښې یو حاضر شو قَطْعَ بَنَانُو ده دهغه لاس کټ کړو فَلَا عَرَّ عَلَيْهِ نِصْفُ الْيَتِيمَةِ نو د دویم دپاره په ده باندې نیم دیت دی

توضیح > وړاندې چه کومه مسئله بیان کړې شوې ده دا حکم هغه وخت دی چه د کومو دواړو لاسونه کټ کړې شوي دي دوی دواړه حاضر شي او که صرف یو حاضر شو او دویم غائب وي نو ددې حکم دا دی کوم چه دلته کښې ذکر دی یعنی حاضر خپل قصاص وصول کړی او کوم چه غائب دی هغه دپاره به نصف دیت واجب وي.

دلیل > ځکه چه دوی دواړو کښې د هر یو لاس کټ شوي دي نو د وصولولو حق هر یو ته حاصل دی نو کوم چه حاضر دی هغه ته به حق وي چه هغه خپل حق وصول کړی او پاتې شو غائب، نو دده په وجه به د حاضر حق مؤخر کول ضروري نه وي ځکه چه د غائب په حق کښې خو اوس هم تردد (او شک) دی ځکه کیدي شي چه هغه خپل حق معاف کړی او کیدي شي چه هغه دسره حاضر هم نشي نو حاضر ته حق شته چه خپل حق وصول کړی نو کله چه ده وصول کړو نو چونکه محل د استیفاء (او وصولولو) یعنی بڼې لاس، ختم شو نو اوس د دویم حق په دیت کښې متعین شو ولې؟ ځکه چه لاس پر کونکي پخپل لاس سره هغه حق ادا کړې دی کوم چه په ده واجب وو او په داسې صورت کښې د حقدار حق نه ختمیږي چه ددې تفصیل وړاندې تیر شوې دی.

د غلام د قتل عمد اقرار معتبر دی او که نه ؟

وَأَدَّأَقَرَّ الْعَبْدُ بِقَتْلِ الْعَبْدِ او کله چه غلام د قتل عمد اقرار او کړو لَزِمَهُ الْقَوْدُ^(۱) نو په ده به قصاص لازم وي.

توضیح > غلام د قتل عمد اقرار کوی زمونږ مذهب دا دی چه اقرار صحیح دی او د غلام نه به قصاص اخستلې شي.

دلیل > ① دلیل دادي چه دې اقرار کښې غلام باندې هيڅ تهمت نشته او د مال په اقرار کښې تهمت دی ځکه چه د آقا نه زیات نقصان خو پخپله دغلام دی چه دده نفس به قتلېږي نو دده اقرار به قبول وي.

② بله وجه دا ده که مونږ دغلام د آدمیت او انسانیت خیال ساتونو ددې نه دا قاعده مقرر کېږي چه غلام پخپله وینه کښې د آزادۍ صفت لری او د قصاص اصلی مقصد وینه بهیول دی مال نه دی بلکه د مال معدوم کیدل ضمني خیز دی نو دلته د غلام اقرار د هغه خیز په باره کښې معتبر منلې شوې دی کوم خیز چه د حریت صفت باندې قائم (او باقی پاتې) دی او د دې دلیل دا دی چه غلام د انسانیت او آدمیت د حق مستحق دی که آقا پخپل غلام باندې د حدود یا قصاص اقرار او کړی نو دده اقرار به صحیح نه وي او د مولا د اقرار په وجه به غلام باندې حد یا قصاص نه جاري کېږي نو ددې مسئلې دا خبره معلومه شوه چه غلام اگر چه غلام او ملوک دي خودده اقرار به قبولې شي.

وَمَنْ رَمَى رَجُلًا عَمْدًا أَوْ جَاحِي يَوْسَرِي بِهِ قَصْدَ سَرِهِ أَوْ يَشْتَلُو فَقَدْ أَفْسَدَ السَّهْمَ مِنْهُ إِلَى آخِرَتِهِ غُشِي دې نه

(۱) القول الرابع هو هذا القول الجمهور ^{للمسلم} كذا في رد المحتار (٣٩٦/٥) والفقه الإسلامي (٣٢٣/٣) فلا عن القول الرابع (٣٤٢/٢) -

وَتَمْسُ وَيَشْمُونَ بِلَيْتِ لَبُونِ او پنځه ويشت بنت لبون، وَتَمْسُ وَيَشْمُونَ جَعَةً وَتَمْسُ وَيَشْمُونَ جَدَّةً (١) او پنځه ويشت حقي او پنځه ويشت جذعي.

حلل الله ① بنت مخاض؛ چه دا د اوښ هغه بچي دي. چه په دويم كال كښې شروع شوې وي. او چونكه اوس به ددې مور په دويم بچي سره حامله شوې وي. په دې وجه دې ته بنت مخاض وائي. ② بنت لبون؛ كومه چه په دريم كال كښې شروع شي. او چونكه اوس به ددې مور دويم بچي راوړلې وي. او پي به وركوي. په دې وجه دې ته بنت لبون وائي. ③ حقه؛ كوم چه په څلورم كال كښې شروع شي. چونكه اوس به دا استحقاق وي. چه په دې سور شي. او په دې بوج بار كړې شي. په دې وجه دې ته حقه وائي. ④ جدعه؛ كومه چه په پنځم كال كښې شروع شي. ځكه چه اوس به دې دوه غاښونه كړي وي. په دې وجه دې جذعه وائي. بهر حال د شيخينو رحمها الله په نيز د سلو اوښانو تفصيل دا دي. كوم چه ذكر شو.

تفريح د شيخينو رحمها الله مذهب دا دي. چه كومه د قتل شبه عمد كفاره ده. هم هغه د قتل خطاء كفاره ده. او په شبه عمد كښې به سل اوښان واجب وي. په دې كښې پنځه ويشت بنت مخاض وي او پنځه ويشت بنت لبون وي او پنځه ويشت جذعه وي او پنځه ويشت حقه وي.

دلائلها د شيخينو رحمها الله دليل دي. رومي دليل دا حديث دي. (في نفس المومن مائة من الإبل) چه دا ابن حبان صحيح گرځولي دي. په دې حديث كښې صرف د سلو اوښانو دي. د دغه سلو په څلور قسمه اوښانو باندې د تقسيم تفصيل په كښې نشته نو معلومه شوه چه كوم قيدونه امام محمد او امام شافعي رحمها الله لگولي دي دا په واجب چه سل اوښان دي په هغې باندې زيادت دي حالاتكه داسې موقعو كښې مقادير په قياسي موازنو (او خيالاتو) سره نه معلومېږي.

مسلك محمد امام محمد سل اوښان د څلورو قسمونو په ځانې دريو قسمونو باندې تقسيم كړي دي. يعنې جذعي ديرش وي. او حقي ديرش وي. او ثنبي څلوېښت وي.،،، ثقي،، د مذكر دپاره او مادي دپاره،،، ثنيه،، ده. او دا ټولې څلوېښت ثنبي حاملې وي. د حامله مطلب دا دي. چه ددوی په خيتو كښې ددوی اولاد وي.

په دې خو د ټولو اتفاق دي. چه د شبه عمد په ديت كښې تغليظ دي. حضرات شيخينو رحمها الله په څلور قسمونو باندې تقسيمول تغليظ گنرلي دي. او امام محمد د ثنبي په وجوب كښې تغليظ گنرلي دي. او ثني هغه دي. چه په شپږم كال كښې شروع شي. او موث ثنيه دي. چه دې وخت به دا حامله وي. او د خلفه په معنى كښې دي. حملداره اوښه د،،، لې پلونه او لادها علقا،،، صفت كاشفه دي.

دلله ① دليل دا حديث دي (الان قتيل على العمد قتل السوط والمسا وفيه مائة من الإبل اربعون منها طرهما اولادها) (٢) بهر حال حديث كښې صراحت دي. چه په دې سلو كښې څلوېښت داسې كيدل پكار دي. چه هغه حاملې وي. او د عمر فاروق او زيد بن ثابت رضی الله عنه نقل دي. چه ديرش به حقي وي. او ديرش به جذعي وي. نو ددې تفصيل نه معلومه شوه. چه درې قسمه اوښان به واجب وي. ديرش حقي، او ديرش

(١) القول الرابع هو هذا قول الشيخين رحمهم الله كذا في رد المحتار (٤٠٦/٥) وملطى (٣٤١/٤) والهندية (٢٤٦/٦)
وكذلك الدلائل (٣٩٨) نقلاً عن القول الرابع (٣٤٧/٢) -
(٢) تقدم ترجمته.

جلدعی، او خلونیت ثنیت،
الجواب منه > امام محمد چه کوم حدیث بیان کړې دي. هغه حدیث اگر چه مرفوع دي. خو دا به غیر ثابت شمارلې کېږي. ځکه که دا ثابت وي. نو د تغلیظ په صفت کېنې چه د صحابه کرام رضی الله عنہم په منځ کېنې. کوم سخت اختلاف دي. دا به نه وو. ځکه چه د مذکور قول قائل د ذکر شوی حدیث نه دلیل نیولو سره نور صحابه کرام رضی الله عنہم خاموش کولی شو. حالانکه په دې حدیث سره د صحابه رضی الله عنہم په منځ کېنې حجت پیش کول جاری نشو. دا ددې د نه ثابتیدو دلیل دي.

تغلیظ صرف په اوبانو کېنې دي

(وَلَا يَنْتُزِعُ التَّغْلِيظُ اَوْ تَغْلِيظُ بِهِ نَهْ ثَابِتِيْرِيْ الْاَرِيْلُ خَاصَّةً خَوْصًا طَوْر بَانْدِيْ پِه اَوْبَانُو كِنِيْ،

توضیح > چه ددې بیان اوس تیر شوې دي. خو چونکه شریعت تغلیظ صرف په اوبانو په شبه عمد کېنې دیت مغلظه واجبیږي کېنې خاص کړې دي. او په دې د امت اجماع منعقد شوې ده. نو د تغلیظ به بله کومه طریقه د ذکر شوې طریقي نه علاوه نه وي.
دلیل > ځکه چه په شرعی مقدارونو کېنې د قیاسی موازنو دخل نه وي. بلکه د شرعی مقدارونو پیژندلو دپاره نقل پکار دي. او نقل د اوبانو په سلسله کېنې دي. نو که قاضی د اوبانو نه علاوه سره فیصله اوکړله. نو دده فیصله به نه نافذ کېږي. ځکه چه د توقیف مغاثر دي.

په قتل خطاء کېنې د دیت او کفارې حکم

وَقِيْ قَتْلُ الْقَطْرِ اَوْ پِه قَتْلِ خَطَا كِنِيْ نَحْبُ پِه اَلَّذِيْ يَكُوْنُ عَلَي الْعَاقِلَةِ وَالْكَفَّارَةِ عَلَي الْقَاتِلِ ددې په وجه عاقله باندې دیت او په قاتل كفاره واجب ده

توضیح > په آیت کېنې صراحت سره ذکر دی. چه په قتل خطاء کېنې دیت او كفاره واجب ده. خو كفاره په قاتل ده. او دیت په عاقله باندې دي. چه ددې وجه په شروع د کتاب الجنایات کېنې ذکر شوې ده.
د قتل خطاء دیت څه دي ؟

وَالَّذِيْ يَكُوْنُ فِي الْخَطَا يَأْتِي مِنْ اَرِيْلِ الْحَمَاسِ اَوْ پِه (قتل) خطاء کېنې پنځه قسمه اوبان دي عَشْرُونَ يَمْتِ فَخَاضِ شَل بِنْتِ مَخَاضٍ، وَعَشْرُونَ ابْنِ فَخَاضٍ اَوْ شَل ابْنِ مَخَاضٍ وَعَشْرُونَ يَمْتِ لَبُونٍ اَوْ شَل بِنْتِ لَبُونٍ وَعَشْرُونَ حِقَّةً، اَوْ شَل حَقِيْ وَعَشْرُونَ جَدْعَةً اَوْ شَل جَدْعِيْ،

توضیح > که د قتل خطاء دیت په اوبانو سره ادا کول وي. نو ددې مقدار سل اوبان دي. چه په دې کېنې به دا پنځه قسمه اوبان وي. کوم چه دلته کېنې ذکر دي.
دلیل > دا د ابن مسعود رضی الله عنه قول دي. (١) دا به د حدیث مرفوع په درجه کېنې شمارلې شي. د ابن مسعود رضی الله عنه ددې فرمان په وجه مورن او امام شافعی رحمته الله علیه هم دا قول اختیار کړي دي. چه د قتل خطاء دیت به په پنځو قسمونو سره ادا کولی شي. او هم په دې طریقه ابن مسعود رضی الله عنه د قتل خطاء په دیت کېنې د نبی کریم صلی الله علیه و آله وسلم فیصله روایت کړې ده. او خاطی معذور هم دي. په دې وجه دده په دیت کېنې (اسانتیا او) سپکوالی پکار دي. او دا د سپکوالی طریقه ده.

١- أخرجه أصحاب السنن الأربعة بالفاظ مختلفة نقلها الزيلعي رحمته الله علیه في نصب الرأية و هو في أبي داود في الدييات باب ١٧ (رقم ٤٥٥٦) - والترمذي في أوائل الدييات والسائي رقم ٤٨٠٢ وابن ماجه رقم ٢٦٣١) كذا في نصب الرأية (١٧٥٠) -

د قاتل خطاء په دیت کښې د سرو زرو او سپینو زرو مقدار

وَمِنْ الْعَيْنِ أَلْفٌ دِينَارًا وَد (قتل خطاء دیت) د سرو زرو نه زر دینار وَاَمَّا الْوَرَقُ عَشْرَةُ أَلْفٍ دِينَارًا
د سپینو زرو نه لس زره درهمه دی

توضیح: که د قاتل خطاء دیت د سرو زرو نه ادا کول غواړی نو زر دیناره د هغې مقدار دی. او که د سپینو زرو نه ادا کول وی نو ددې مقدار لس زره درهمه دي. (١)
دلیل: حضرت عمر رضی الله عنه روایت دي چې نبی صلی الله علیه و آله د یومقتول په دیت کښې په لس زره روپو باندې فیصله کړې وه (٢)

د اوبیانو، سرو زرو، او سپینو زرو له علاوه سره د دیت ادا کولو مسئله

وَلَا تُكْتَبُ الدِّيَّةُ أَوْ دِيَةٌ بَعْدَ تَبَيُّنِ الْإِثْمِ هَذِهِ الْأَنْوَاعُ الْفَلَاةُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ،
(٣) مگر هم ددې دریو اقسامو نه د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز

توضیح: هر کله چې قاتل دیت ادا کوي نو هغه ته په دریو څیزونو کښې اختیار دي. که اوبیانو سره دیت ادا کوي. او که دینار یا دراهمو سره، او ددې دریو څیزونو نه علاوه سره به دیت نه ادا کوي. او دا د امام صاحب رحمته الله علیه فرمان دي.

دلیل: دا دي چې تقدیر په داسې څیز سره صحیح کیدې شي چې د کوم مالیت معلوم وي. او د دینار او درهم مالیت هر څوک پيژني. نو هم دي تقدیر سره صحیح دي. خو د غواگانو، چیلو او جوړو مالیت مجهول (نا معلوم) دي. لکه څنگه چې ښکاره ده. هم دا وجه ده. که د یوکس څه څیز نه شي ضائع کړو. نو ددې د ضمان اندازه به غواگانو او چیلو وغیره سره نشي کولی.

وَأَمَّا أَوْصَابُ رَحِمَةِ اللَّهِ فَرَمَانِي وَمِنَّا وَمِنْ الْبَقَرِ مِائَتَا بَقْرَةٍ، ددې نه او د غواگانو نه دوه سوه غواگانې وَاَمَّا الْغَنَمُ أَلْفًا شَاةً او د چیلو نه زر چیلې وَاَمَّا الْحُمَلُ مِائَتَا حُمَلَةٍ او د جوړو نه دوه سوه جوړې، كُلُّ حَلَةٍ تَوْبَانٍ هره جوړه دوه کپړې،

توضیح: مسلک الصاحبین: صاحبین رحمهم الله فرمانی چې د ذکر شوی دریو قسمونو نه هم د مقرر مقدار مطابق دیت ادا کولی شي. او که د غواگانو نه ادا کوي. نو دوه سوه به وي. او که د چیلو نه ادا کوي. نو زر به وي. او که جوړې ورکوي. نو دوه سوه جوړې به وي. چې په دې کښې به هره جوړه دوه کپړې وي. چې دا به زمونږ د عرف (او رواج) مطابق په دې زمانه کښې یو قميص او یو پرتوگ دی.
دلیل: ځکه چې عمر فاروق رضی الله عنه هم دغه شان فیصله په دې مالونو کښې کړې وه. دا د صاحبینو

(١) مسلک الشافعي: - امام شافعی رحمته الله علیه فرمانی چې دولس زره درهمه دي.

(٢) غربه الزلمی رحمته الله علیه ثم نقل عن عبدة السلمان قال وضع عمر رضی الله عنه الدیات علی أهل الذهب ألف دينار علی أهل الورق عشرة آلاف درهم وعلی أهل الإبل مائة من الإبل وعلی أهل البقر مائة بقرة مسنة وعلی أهل الشاة ألفی شاة وعلی أهل الحمل مائة حلة وعزاه إلى کتاب الأثر محمد بن الحسن (نصب الرأية: ١٣٠/٥) -

(٣) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمته الله علیه ودانصار (٤٠٧/٥) والفقه الإسلامي (٣٠٢/٦) وملطى (٣٤٢/٤) وافتة (٢٤٦/٦) نقلًا عن القول الرابع (٣٤٨٠/٢) -

رحمہما اللہ دلیل دی. (۱)

تنبیہ دلتہ د بعضو فقہاو عبارتونہ مختلف دی. سوال دا دی. چہ دا صرف د قتل خطاء د دیت ذکر دی. یا د شبہ عمد او د خطاء دواو دی. نو محقق قول دا دی. چہ د دواو ذکر دی. یعنی د امام ابوحنیفہ رحمہما اللہ پہ نیز د شبہ عمد او خطاء دواو دیت د دریو وارو قسمونو نہ ادا کیدی شی. او د صاحبینور رحمہما اللہ پہ نیز د نورو ہفہ خیزونو نہ ہم ادا کیدی شی. کوم چہ دلتہ کنبی ذکر دی. **الاشکال** کہ خوک دا اعتراض او کری چہ ورائدی تیر شوی دی. چہ پہ شبہ عمد کنبی بہ دیت مغلطہ واجب وی. او تغلیظ بہ صرف او بنانو کنبی وی. بیا دا ولہ اوشو؟

الجواب کہ نو د دی جواب دا دی چہ د ہفہ مطلب دا وو. چہ د تغلیظ تحقق بہ صرف او بنانو کنبی وی. چہ سل او بنان بہ پہ ذکر شوو خلورو قسمونو باندی تقسیمولہ شی. او کہ دیت د او بنانو نہ علاوہ سرہ ادا کرل وی. نو ہلتہ بہ تغلیظ نشی کیدی. بلکہ بیا بہ د شبہ عمد او قتل خطاء بہ دیت کنبی ہیخ فرق نہ وی. خکہ چہ د تغلیظ طریقہ صرف پہ او بنانو کنبی منقول دہ. نو کہ قاضی د او بن نہ پہ علاوہ کنبی د تغلیظ فیصلہ ورکړلہ. نو د نہ منقول کیدو پہ وجہ تغلیظ ثابت نہ وی. او د قاضی فیصلہ بہ نافذ نہ وی.

د مسلمان او ذمی، او د نصرانی، یہودی او د مجوسی دیتونو مقدار

وَقِيَةُ الْمُسْلِمِ وَالذِّمِّيِّ سَوَاءٌ وَدَمِي دیت برابر دی

تعریح ① د مسلمان او ذمی دیت برابر دی. (۲)

دلہ کہ دلیل دی. د ابوداؤد پہ مراسیلو کنبی روایت دی. **وَقِيَةُ كُلِّ ذِي عَهْدٍ عَلَى عَهْدِهِ وَالْفَرَسِيُّ** (۳) چہ د ہر ذمی دیت زر دینارہ دی. او ہم دا د تیرشوی تصریح مطابق د مسلمان دیت دی. او ہم دا حضراتو شیخینور رحمہما اللہ فیصلہ دہ.

اندامولو کنبی د دیت حکم

(وَقِيَةُ النَّفْسِ الذِّمِّيَّةِ چہ پہ نفس کنبی دیت دی (وَقِيَةُ الْمَسَارِي وَالذِّمِّيَّةِ او پہ مارن (د پوزی پہ نرم ہدوکی) کنبی (پورہ دیت) دیت دی وَقِيَةُ اللِّسَانِ الذِّمِّيَّةِ او پہ ژبہ کنبی دیت دی وَقِيَةُ الدَّاكِرِ الذِّمِّيَّةِ او پہ ذکر (اندام مخصوصہ) کنبی دیت دی

ہلہ اللہ ① مارن، د پوزی نرم ہدوکی، تندوری ② اللسان، ژبہ]

تعریح کہ بہ متن کنبی چہ د کومو مسانلو ذکر دی ہفہ د وضاحت محتاجہ نہ دی. **دلہ** کہ دلیل دا دی چہ نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم د بمن خلقو تہ ہو خط لیکلہ وو. او حضرت عمرو بن حزم رضی اللہ تعالیٰ عنہ تہ

(۱) من حدیث عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده رضی اللہ عنہ أخرجه ابوداود في الدييات باب ۱۶ رقم ۴۵۴۲۔

(۲) مسلک الشافعی، دوم مذہب د امام شافعی رحمہما اللہ دی د ہفوی پہ نیز کہ ذمی، نصرانی یا یہودی وی. نو ددہ دیت خلور زرہ درہمہ دی. او کہ مجوسی وی. نو ددہ دیت آتہ سوہ درہم دی.

(۳) مسلک مالک، دوم مذہب د امام مالک رحمہما اللہ دی ددوی پہ نیز دیہودی اونصرانی دیت شپہزرہ درہمہ دی.

(۴) من حدیث سعید بن المسیب رضی اللہ عنہ أخرجه ابوداود في مراسله (نصب: ۱۳۴/۵)۔

نې لیکلې وو. چه هغې کښې د فرائضو، سنتو او د دیتونو تفصیل وو. (۱) بهر حال مذکورہ ټولو څیزونو کښې به پوره دیت واجب وی.

القاعدة هر کله د یو انسان په اندام کې کولو سره ددې اندام کامل منفعت ختم شو. یا چه په دې سره کوم جمال مقصود وو. هغه زائل شو. نو دا داسې ده. لکه د نفس هلاکول، نو دې ته به د کامل هلاکولو درجه ورکولې شی. او پوره دیت به واجبولې شی. د انسان د احترام تقاضه هم دا ده. او ددې دلیل دا دې چه نبی کریم ﷺ په ژبه او پوزه کښې د پوره دیت فیصله فرمائیلې وه. خیر دا یو کلی (قاعدۀ) اصول دې. چه په دې باندې ډیر جزئیات متفرع کیږی. فرمائی.

په وهلو سره عقل ختم شو. نو څه حکم دې ؟

وَقِيَ الْعَقْلُ إِذَا ضَرَبَ رَأْسَهُ فَذَاهَبَ عَقْلُهُ الْيَتِيمَةُ (او په عقل کښې کله چه وې وهلو سر دهغه نو دهغه عقل ختم شو. دیت دې

توضیح که گزار (ران) نې اووهلو. او عقل ختم شو. نو پوره دیت به واجب وی.
دلیل ځکه چه د عقل په وجه سرې پخل نفس پخپلو دیني او اخروی ضروریاتو کښې لگوی. نو د معلومولو (او پوهیدو) د جنس منفعت فوت کیدو په وجه به پوره دیت واجب وی.

د گیرې یا د سر ویخته څرنگولو سره د دیت حکم

وَقِيَ الْيَتِيمَةُ إِذَا أُحْلِقَتْ او په گیره کښې کله چه دا اوخړنیلې شی که یوکس د چا د گیرې یا د سر ویخته اوخړنیل کلمه ثبت الیته نو راونه څیږی. دیت واجب دې

توضیح او بیا گیره یا د سر ویخته راونه ختل. نو د حنفیانو په نیز به خرایونکی باندې پوره دیت واجب وی. (۲)

دلیل ځکه دې دواړو سره چه کوم جمال (او ښائست) دې. هغه فوت شو. او دا جمال مقصود دې.

په وروڅو کښې د دیت د وجوب مسئله

وَقِيَ شَعْرَ الرَّأْسِ الْيَتِيمَةُ اود سر په ویختو کښې دیت دې **وَقِيَ الْحَاجِبِينَ الْيَتِيمَةُ** او په دواړو وروڅو کښې پوره دیت دې

هل اللغة ① **العاجبين**؛ تشبیه د حاجب، وروڅه

توضیح که دواړه اوریځې نې کتې کرلې. نو پوره دیت به واجب وی. (۳)

په هومو اندامو کې څرنگولو کښې پوره دیت او په هومو کښې نیم دیت واجب دې ؟

وَقِيَ الْعَمَلَيْنِ الْيَتِيمَةُ او په دواړو سترگو کښې دیت دې **وَقِيَ الْيَدَيْنِ الْيَتِيمَةُ** او په دواړو لاسونو کښې دیت دې **وَقِيَ الرَّجْلَيْنِ الْيَتِيمَةُ** او په دواړو ځپو کښې دیت دې **وَقِيَ الْأَذْنَيْنِ الْيَتِيمَةُ** او په دواړو

(۱) أخرجه النسائي في الفوائد رقم ۴۵۱۳ (۱) واهوداد في مراسله وابن حبان في صحيحه والحاكم في المستدرک (۱۳۹۷) (۲) عبد الرزاق في مصنفه (نصب: ۱۳۸۵) (۳) ملك الطائفي: - د امام مالک او امام شافعی څخه مذهب دا دې. چه په دې دواړو صورتونو کښې حکومت عدل واجب دي. دیت واجب نه دي.

(۲) ملك الطائفي: - د امام مالک او امام شافعی څخه په نیز د گیرې پشان دلته هم حکومت عدل دي.

هم مراد کیدی شی بهر حال حکم د دواړو یو دی. د بنرو ویکته ټول څلور ځایه وی. او ددی جرړې هم څلور ځایه وی. نو که یو کس پوره بانړه کت کړل. نو پوره دیت به واجب وی. او که د یو ځانې بانړه نه کت

کړل. نو چونکه د ټولو ١١٤ دی. نو دیت به هم ١١٤ واجب وی. ولس حلې هدا،

دلیل ٤ د ټولو بنرو کت کولو سره به پوره دیت څکه واجب وی. چه جنس منفعت هم فوت شو. او جمال هم فوت شو. د بنرو منفعت دا دی. چه ددی په ذریعه تکلیف ده څیز مثلاً خاورې او گردونه او خزلې او بوسری په سترگو کښې نه رسیږی.

د لاسونو او څپو په څوتو کښې د دیت حکم

وَفِي كُلِّ أَصْبُعٍ مِنْ أَصَابِعِ الْيَدَيْنِ وَالْأُجْلَيْنِ عَشْرُ الذِّيَّةِ) او د دواړو لاسونو او د دواړو څپو په گوټو کښې، په هره گوته کښې د دیت عشر دی

توضیح < په یو لاس کښې پنځه گوټې دی. او په دواړو لاسونو کښې لس دی. او دغه شان په دواړو څپو کښې لس گوټې دی. او په دواړو لاسونو کښې یا ددی په لسو گوټو کښې پوره دیت واجبېږی. او هره گوته د دواړو لاسونو کښې د ټولو گوټو عشر (لسمه) ده. نو په هره گوته کښې به د پوره دیت عشر ١١٠ واجب وی. باقی مسئله ښکاره ده.

دلیل ٤ د نبی کریم صلی الله علیه وسلم حدیث دی «فِي كُلِّ أَصْبُعٍ عَشْرُ مِنَ الْأُيُولِ») (١) هره گوته کښې لس اویان دی.

د لاسونو او څپو ټولې څوتې برابر دی

وَالْأَصَابِعُ كُلُّهَا سَوَاءٌ) او ټولې گوټې برابر دی

توضیح < که هره یوه گوته وی. د ټولو حکم برابر دی. **دلیل ٤** څکه چه کوم حدیث ددی نه وړاندې د گوټو په باره کښې ذکر شو. هغه مطلق دی. او د اصل نیولو منفعت کښې ټولې گوټې برابر دی. نو په دې کښې به کمې زیاتې معتبر نه وی. لکه ښی او گس (چپ) لاس کښې چه هیڅ شمارې شوی نه دی. او کوم حال چه د لاسونو د گوټو دی. هم دا حال د څپو د گوټو دی. چه ددی ټولو په کت کولو سره د تللو منفعت فوت کیږی. نو دیت به واجب وی. بیا چه څومره گوټې کت کړې شوی وی. نو مذکوره حساب به دلته هم جاری کیږی.

د څوتو په بندونو کښې کت کولو حکم د دیت حکم

وَفِي كُلِّ أَصْبُعٍ فِيهَا ثَلَاثَةُ مَفَاصِلَ) او په هره گوته کښې چه هغې کښې درې جوړونه وی **فَقِيَ أَحَدًا هَذَا ثَلَاثُ دِيَّةٍ الْأَصْبُعُ** یو په جوړ کښې د گوټې دیت ثلث دی **وَمَا فِيهَا مِنْ مَفَاصِلَ** او هغه گوته کومه کښې چه دوه جوړونه وی **فَقِيَ أَحَدًا هَذَا نِصْفُ دِيَّةٍ الْأَصْبُعُ** یو په جوړ کښې به د گوټې دیت نصف وی

هل اللغة ① الاصابع، جمع د اصبعه، گوته ② مفاصل، جمع د مفصل، جوړا

توضیح < په گوټو کښې درې جوړونه (بندونه) وی. او په متنی گوته کښې دوه بندونه دی. نو د کومې گوټې بندونه چه درې وی. که د هغې یو بند کت کړې شی. نو هغې کښې به د گوټې د دیت ثلث واجب

(١) من حدیث ابی موسی رضی الله عنه أخرجه أبو داود فی الدیات باب ١٨ رقم ٤٥٥٦ والنسائی فی القسامة باب ٤٥ رقم

بضعه، والملاحمة او متلاحمة، والممحاق او اسمحاق، وَالْمَوْضِعَةُ او موضحة (وَالْهَاشِيْمَةُ) او هاشمة وَالْمَنْقِلَةُ او منقله (وَالْأَمَةُ) او أمه،

توضیح: التعريفات: ① شجة کوم زخم چه په سر او مخ باندې وی. هغې ته شجه وائی. ددې جمع شجاج دی.

② جراحة: او کوم زخم چه د سر او مخ نه علاوه وی. هغې ته جراحت وائی. د نفس نه د کم په اقسامو کښې یو قسم شجاج هم دی. او د شجاتو (د سر د زخمونو) مسنلې هم ډیرې دی. په دې وجه دا په جدا فصل کښې بیان کړې شوی دی.

③ حلوصه: کښې صرف په خرمنه کښې خراش وی. او بس.

④ دامعة: کښې وینه ښکاری. خو بهیرې نه. لکه څنگه چه په سترگو کښې هر وخت اوبښکې ښکاری. خو بهیرې نه. ⑤ دامعة: چه په دې کښې وینه اوبهیرې.

⑥ باضعة: چه په دې کښې غوښه کټ شی. مرغینانی مُرْغِيَانِي تعریف کړې دي. چه په دې کښې خرمنه کټ شی. خو دا تعریف مشکوک دي. ځکه چه دې لسو وارو کښې یو زخم هم داسې نشته. چه په دې کښې خرمنه نه کټ کیږي. بلکه خرمنه خو په ټولو کښې کټ کیږي.

⑦ متلاحمة: مرغینانی مُرْغِيَانِي ددې تفسیر کړې دي. چه په دې کښې غوښه کټ شی. یعنی په غوښه کښې وربخ شی. او په بدائع وغیره کښې ددې تفسیر داسې شوې دي. چه په دې کښې د باضعة نه زیات غوښه کښې وربخ شی.

⑧ اسمحاق: د غوښې او د سر د هډوکي په منځ کښې یوه نرۍ شان پرده وی. کله چه زخم دې پردې ته اورسیرې. نو دې ته اسمحاق وائی.

⑨ موضعة: چه په دې کښې هډوکي کلاو او ښکاره شی.

⑩ هاشعة: چه په دې کښې هډوکي مات شی.

⑪ منقلة: چه په دې کښې هډوکي مات شی. او خپل ځانې نه بې ځایه شی.

⑫ امعة: چه زخم ام الراس ته اورسیرې. او ام الراس هغه دي. کوم ځانې چه دماغ وی.

د دې ځانې نه د سر او د مخ د شپږو زخمونو بیان شروع شو. او د لغاتو حل نې اوشو.

که موضحة عمدا وی نو په دې کښې قصاص دي

فِي الْمَوْضِعَةِ الْقَصَاصُ نو په موضحة کښې قصاص دي ان گانث عمدا که دا عمدا وی

توضیح: د لسو اقسامو د بیانولو نه پس فرمائی. چه په دې کښې اووم قسم موضحة دي. که دا زخم عمدا وی. نو په دې کښې قصاص واجب دي.

دلائله: ① د بیهقي حدیث دي. چه په دې کښې موضحة کښې قصاص بیان کړې شوي دي.

② قصاص مساوات غواړی. او په موضحة کښې مساوات ممکن دي. چونکه دلته منته (آخری حد) هډوکي موجود دي. نو په قصاص کښې هډوکي پورې کټ کولې کیدی شي.

د موضحة نه علاوه د سر او مخ په باقي زخمونو کښې قصاص نسته

وَلَا قِصَاصَ فِي بَقِيَّةِ الْجَوَارِ او په نورو زخمونو کښې قصاص نسته.

توضیح: د موضحة نه علاوه په باقي نهو قسمونو کښې قصاص نسته. بلکه حکومت عدل دي.

دلیلہ > خُکَہ چہ قصاص مساوات غوارِی، اودلته مساوات ممکن نہ دی. خُکَہ چہ پہ دے کُنبی ہیخ یو کُنبی ہم داسی حد او منها نشته. چہ هلته کُنبی رسیدو سره چاره اودریری. دا دلیل خود تولو دپاره عام دی. او د موضحه نہ پس چہ د کومو دریو ذکر دی. یعنی هاشمه، منقله، امه، په دے کُنبی د قصاص نہ کیدو وجه دا هم ده. چہ په دے تولو کُنبی هلوکي ماتیهی. او وړاندی مسئله تیره شوې ده. چہ په هلوکو کُنبی قصاص نشته. خلاصه د کلام دا چہ د امام ابوحنیفه رحمہ اللہ د روایت مطابق د موضحه نہ پورته کوم شیخ ذکر دی. نه هغی کُنبی قصاص شته. او نه په هغه دریو کُنبی کوم چہ د موضحه نہ روستو ذکر دی.

د موضحه نه په هم زخم کُنبی خه هکم دی ؟

وَقِيلَ ادْنُ الْوُضْعَةَ فَيُضَعُ عَلَيْهَا (او د موضحه نه په کم کُنبی حکومت عدل دی

تعریح > امام قدوری رحمہ اللہ مخکُنبی فرمانیلی وو. چہ د موضحه نه په علاوه کُنبی قصاص واجب نه دی. بلکه په دے کُنبی حکومت عدل واجب دی. یعنی نه دیت شته. او نه قصاص واجب دی. د عدم قصاص وجه خو ذکر شوې ده.

دلیلہ > او د عدم دیت وجه دا ده. چہ د شارع د طرفه تقدیر نشته. او پخپل قیاس سره د ارش (تاوان) مقدار نسی متعین کیدی. او دا هم نسی کیدی. چہ هیخ واجب نه وی. او دا به عبث (او فضول) گرځولی شی. خُکَہ چہ دا تکریم د انسان نه خلاف دی. نو هرکله چہ هیخ خلاصی ملاو نشو. نو مونږ مجبورا حکومت عدل اختیار کړې دی. او دا د حضرت ابراهیم نخعی، او عمرین عبدالعزیز رحمہما اللہ نه منقول دی.

که موضحه خطا وی نو دیت واجب دی

وَفِي الْمَوْضِعَةِ أَنْ كَانَتْ خَطَا او په موضحه کُنبی که دا خطا وی **نُصْفُ عَشْرِ الدِّيَّةِ**، د دیت د عشر نصف (یعنی شلمه) ده **وَفِي الْهَاشِمَةِ عَشْرِ الدِّيَّةِ**، او په هاشمه کُنبی عشر (لسمه) ده **وَفِي الْمُنْقَلَةِ عَشْرِ الدِّيَّةِ**، **وَنُصْفُ عَشْرِ الدِّيَّةِ**، او په منقله کُنبی عشر او د دیت نصف عشر دی **وَفِي الْأَمَةِ ثُلُثُ الدِّيَّةِ**، او په امه کُنبی دریمه حصه دیت دی **وَفِي الْجَائِفَةِ ثُلُثُ الدِّيَّةِ** او په جانغه کُنبی دریمه حصه دیت دی **فَإِنْ تَقَدَّاتُ** نو که جانغه نه ورتیر شو، **فَهِيَ جَائِفَتَانِ** **فَيُضَعُ لِكُلِّ الدِّيَّةِ** نو دا دوه جانغې شوې. نو په دے دواړو کُنبی به د دیت دوه ثلثه واجب وی.

تعریح > وړاندې د موضحه حکم قصاص بیان شوې دی. دا هغه وخت دی. کله چہ دا زخم عمداً لگولی شوې وی. او که خطا وی. نو په دے کُنبی به دیت واجب وی. چہ ددې مقدار دلته کُنبی بیان شوې دی. او ددې نه علاوه نور هغه زخمونه په کومو کُنبی چہ دیت واجب دی. هلته د خطا قید ملحوظ نه دی. بلکه په عمداً او خطا دواړو صورتونو کُنبی هم دا حکم دی. اوس د دیت تفصیل بیانونی:

تفصیل الدیة > ① په موضحه کُنبی به د دیت شلمه حصه واجب وی. یعنی پنځه اوښان،

② هاشمه کُنبی به د دیت عشر واجب وی. یعنی لس اوښان،

③ په منقله کُنبی به عشر دیت او نصف عشر واجب وی. یعنی پنځلس اوښان،

④ په امه کُنبی به دریمه حصه دیت واجب وی.

⑤ په جانغه کُنبی به هم دریمه حصه دیت واجب وی.

اوجانغه هغه زخم دی. کوم چہ جوف (منځ) پوري اورسیری. که په سینه کُنبی وی. که په خپته کُنبی وی. او که په شا وغیره کُنبی وی. باقی پاتې شوه دا خبره چہ دلته خو د شجاج ذکر شروع دی. نو د

جائنه ذکر خُتْگه راغی؟

ددې په جواب کښې صاحب د نهايه ﷺ فرمائيلې دې. چه دا ذکر دلته کښې اتفاقاً راغلي دې. گنې شجاع صرف هغه زخم ته وائی. کوم چه په سر او مخ کښې وی. بيا نهې او فرمائيل. چه په جائنه کښې به دريمه حصه دېت هغه وخت واجب وی. کله چه دا زخم بل طرف ته وتلې نه وی. که بل طرف ته وتلې وی. نو بيا به د ديت درې ثلثه واجب وی.

دليله > امام قدوری ﷺ چه کومې مسئلې بيان کړې وې. دا د هغه ټولو مسئلو دليل دې. ددې مسئلو درې اجزاء دی. نو د دليل هم درې اجزاء دی.

اجزاء الدليل ① په موضحة کښې پنځه اوشنان دی. او هاشمه کښې لس دی. او منقله کښې بنخلس دی. او آمه کښې دريمه حصه ديت دې. نبی کریم صلی الله عليه وسلم چې عمرو بن حزم ﷺ ته کوم خط ليکلي وو په هغې کښې وو. **وَقِي الْمَوْضِعَةُ خَمْسٌ مِنَ الْإِبِلِ وَقِي الْهَاشِمِيَّةُ عَشْرٌ، وَقِي الْمُنْقَلَةُ خَمْسَةٌ عَشْرٌ، وَقِي الْأَمَّةُ** ② (او په موضحة کښې پنځه اوشنان دی او په هاشمه کښې لس اوشنان دی او په منقله کښې بنخلس دې په دليل کښې د عمرو بن حزم ﷺ د خط حديث دې.

③ په جائنه کښې دوه ثلثه ديت دې. خُتْگه چې نبی کریم صلی الله عليه وسلم فرمائيلې دې {قِي الْجَائِفَةُ لِكُلِّ الْيَدِيَّةِ} چه په جائنه کښې دريمه حصه ديت دې

④ که جائنه د يو طرف نه بل طرف ته اوځي. ددې دپاره دليل د حضرت صديق اکبر ﷺ فيصله ده. هغوی هم دغه شان فيصله کړې وه (دغه شان دويم عقلی دليل دا دې. چه هرکله جائنه بل طرف ته اووتلو. نو اوس دا يوه جائنه پاتې نشوه. بلکه دوه شوي. او په هره جائنه کښې دريمه حصه ديت واجبېږي. نو په دوو کښې به ثلث واجبېږي.

د لاس ګوتو کټ کولو کښې د ديت حکم

وَقِي أَصَابِعُ الْيَدَيْنِ نِصْفَ الْيَدِيَّةِ (او د يو لاس په ټولو ګوتو کښې نصف ديت دې

تخريج > دا مسئله وړاندې تيره شوې ده. چه په يو لاس کښې نيم ديت واجبېږي. او که لاس کټ نکړي. بلکه د يو لاس پنځه واړه ګوتي کټ کړي. نو اوس هم نيم ديت واجبېږي. او په هره ګوته کښې لس اوشنان واجبېږي. نو په دوو کښې به شل او په دريو کښې ديرش او په څلورو کښې څلويښت او په پنځو کښې به پنځوس اوشنان واجب وی. او هم دا پنځوس اوشنان نيم ديت دې.

دليله > د پنځو واړو ګوتو د کټ کولو په وجه د نيولو د منفعت ختميدو، او دځنس منفعت فوت کيدو په وجه ديت واجبېږي.

فَأَنْ قُطِعَتْ أَمَامُ الْكَفِّ نَوَ كَه تَوَلَّى ګوتې نې سره د تهلی کټ کړلې فَبِهِ أَنْصَافُ الْيَدِيَّتَيْنِ په دې کښې نيم ديت دې

هل اللغة ① **الکف**: تلې، ورغوي

تخريج > او که پنځه واړه ګوتي نې سره د تهلی کټ کړلې. نو اوس به هم دا نيم ديت واجب وی.

① تقدم ترجمه في كتاب عمرو بن حزم ﷺ

② أخرجه عبدالرزاق في مصنفه (نصب: ١٤٨٥)

هالائه > ① ځکه حدیث کښې دی، چه په دواړو لاسونو کښې پوره دیت واجب دي. او په یو لاس کښې نیم دیت دي. او دا یو لاس کت کړې شوې دي. نو نیم دیت به واجب وی. (۱)
 ② چونکه سړې د گوتو په وجه نیول کوی. او نیول د لاس اصل منفعت دي. او تهلې په دې کښې د گوتو تابع دي. په دې وجه د تابع په وجه به بل هیڅ نه واجبیږی.

د لاس هوټي د مړوند سره په هټ ټولو کښې څه بڼه ده؟

وَأَنَّ قَطْعَهَا مَمْرٌ يَصِفُ السَّاعِدِ أَوْ كَهْ غَوْتِي نِي سِرِه د نیم مړوند کت کړلې فَيُفِي الْكَفَّ يَصِفُ النَّيَّةَ نِي
 په ټول تلی کښې نیم دیت دي وَفِي الزَّيَادَةِ حُكْمُهُ عَدْلٌ. (۲) او په زیات کښې (مړوند) کښې حکومت عدل دي

هل اللغة > ① الساعد: مړوند

تفصیل > یوکس د زید دیو لاس پنځه واره گوتې کت کړلې. او تهلې نې هم کت کړو. او نیم مړوند نې هم کت کړو. نو په دې کښې د طرفینو ورحمهما الله مذهب دا دي. چه د گوتو او تهلې په وجه به نیم دیت واجبیږی شي. او کوم نصف مړوند نې چه کت کړې دي. هغې کښې حکومت عدل واجب دي. او دامام ابویوسف رحمته الله علیه نه هم په یو روایت کښې دا منقول دی

دلیلها > د لاس کار نیول دي. او سړې په گوتو او تهلې سره نیول کوی. په مړوند او مټ سره نیول نه کوی. نو مټ وغیره د ضمان په حق کښې د گوتو تابع هم نشی کیدی. ځکه که تاسو نې تابع جوړ کړی. نو د گوتو تابع به نې جوړوی. یا د تهلې، او دواړه باطل دي. د گوتو خو ځکه نشی تابع کیدی. چه په منځ کښې کامل اتمام تهلې موجود دي. او که تاسو نې د تهلې تابع کوئ. نو دا هم باطل دي. ځکه چه تهلې پخپله د بل تابع دي. او د تابع، تابع نشی کیدی. نو معلومه شوه. چه په زیاتی کښې د حکومت عدل نه علاوه بله لاره نشته.

مسلك ابی یوسف > دامام ابویوسف رحمته الله علیه نه دویم روایت دا منقول دي چه بس نیم دیت واجب دي. باقی هیڅ نشته.

دلیلها > دلیل دا بیانوی چه اصل گوتې دي. او تهلې باقی مقدار تر اوگو پورې دا ټول ددې تابع دي. ځکه لاس وانی. د گوتو نه واخله تر اوگو پورې ته، او خپه د خپو د گوتو نه واخله تر د پندوی پورې ته وانی. بهر حال مړوند (مټ) وغیره ټول تابع دی. دغه شان پندوی وغیره ټول تابع دی. او د تابع دپاره هیڅ نه واجبیږی. نو په مذکوره صورت کښې به مړوند دپاره هیڅ واجب نه وی.

وَفِي الْأَصْبَحِ الزَّائِدَةِ حُكْمُهُ عَدْلٌ (۱) او په زیاتی گوتو کښې حکومت عدل دي

تفصیل > البته دا هم دده د لاس جزء دي. نو د انسانی عزت او شرافت په لحاظ سره په دې کښې حکومت عدل واجب دي. دغه شان که د زید دواړه غاښونه راختلی وی. چه دي، ، دواړه ور، ، ونیلي شي. او خالد دده زیاتی غاښ مات کړو. نو ددې هم دغه حکم دي. چه حکومت عدل دي.
 دلیلها > د سړی د شرافت په وجه، ځکه چه دا دده دلاس جزء دي خو په دې کښې نه منفعت شته او نه ښانست شته

(۱) تقدم في الأحاديث المختلفة ذكرها.

(۲) هوذا القول الطرفين رحمته الله علیه كذا في الدراختر (٤١٣/٥) وملطی (٣٥١/٤) نقلًا عن القول الرابع (٣٤٩/٢).

د بچی د سترګې، دهر، او ډېې ګټ هولو سزا

وَقِي عَيْنُ الْمُسِيءِ او د بچی په سترګه کېښې وَلَسَّايَهُ او دده په ژبه کېښې وَكَلَّغَهُ او دده په ذکر کېښې اَلَا تَرَى لَهُمْ مِصْرَةً کله چه په دې کېښې د هرو صحت معلوم نه وی حُكُومَةُ عَدْلٍ نو حکومت عدل دې

تعديل > کله چه د بچی په باره کېښې معلومه ده چه دې ګورۍ او کلام (خبرې) ګورۍ او دده ذکر حرکت ګورۍ نو دا ددې اندامونو د صحت علامت دې نو په داسې صورت کېښې به بالاتفاق کامل دیت واجب وی خو که اوس ددې صحت او تندرستی معلومه شوې نه وه او چا دا کټ کړل. نوزمونې به نیز په دې کېښې به دیت واجب نه وی بلکه حکومت عدل دې. (۱)

دلیل > دلیل دا دې چه دې اندامونو سره مقصود منفعت دې نو ترکومه پورې چه ددې اندامونو صحت معلوم نشی نو د شک په وجه به کامل ارش واجب نه وی او د ظاهر الروایه دپاره د حجت جوړېدو صلاحیت نه لری

په وهلو سره د عقل ختمېدو، یا د وختو جوړېدو حکم

وَمَنْ شَرَّ رَجُلًا مَوْضِعَةً چا چه د یوکس سر زخمی کړو (فَدَّهَبَ عَقْلُهُ نو دده عقل ختم شو اَوْشَرُّ رَجُلًا یا دده د سر ایخته (ختم شو). دَعَلَ اَرَضَ الْمَوْضِعَةَ فِي الذَّيْبَةِ نو د موضعه ارش (تاوان) به په دیت کېښې داخل وی

تعديل > دلته امام قدوری رحمه الله په حقیقت کېښې دا بیانول غواړی چه زید یو جنایت اوکړو چه ددې وقوع په یو اندام باندې اوشو خو دې دوه څیزونه ضائع کړل او په دې کېښې د یو دیت کم دې او د دویم زیات دې نو دلته به اقل په اکثر کېښې داخلېږی که دا جنایت عمدا وی او که خطا وی او که جنایت جدا جدا په دواړو اندامونو باندې واقع شوې وی نو تداخل به نه کیږی بلکه د هر یو دیت به جدا جدا واجب وی که جنایت عمدا وی او که خطا وی دا تفصیل د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز دې څخه چه ددوی په نیز داسې صورت کېښې قصاص ساقط دې.

مسلك العاھین > او د صاحبینو رحمہما الله په نیز که رومې عمدا وی او قصاص وصولول ممکن وی نو قصاص به اخستلې شی ګنی بیا ددوی هم هغه مسلك دې کوم مسلك چه دامام صاحب رحمه الله دې توضیح العیالو > وړاندې تیر شوی دی چه د پوره سر ویخته خرنیلو کېښې چه کله دا دوباره راو نه څیژی پوره دیت دې اوپه گیره کېښې پوره دیت دې او که راوڅیژی نو هیڅ واجب نه دی خو تعزیر دې او که د سر بعض ایخته نې ختم کړل نو په دې کېښې حکومت عدل واجب دې نو که د سر زخمی کړو چه په دې سره موضعه زخم جوړ شو او (بعض) ایخته هم ختم شو نو اوس به کتلې شی چه د موضعه دیت زیات دې او که د ویختو حکومت عدل زیات دې نو کوم چه زیات وی هم هغه به وایبولې شی او قلیل به په کثیر کېښې داخلولې شی نو که حکومت عدل زیات وی نو هم دا به واجب وی او د موضعه دیت به په حکومت عدل کېښې داخل منلې شی نو هم دا یو ځانې دې چه دلته کېښې نې د موضعه دیت په کثیر کېښې داخل کړې دې او دویم ځانې دا دې چه موضعه زخم جوړ کړې شوې وی خو زخمی کړې شوې ددې په وجه مړ شو نو دلته به کامل دیت واجب وی او د موضعه دیت به په

(۱) مسلك الشافعی :- په دې صورت کېښې امام شافعی رحمه الله زمونې سره اختلاف کړې دې هغوی فرمائی چه غالب هم دا ده چه دا اندامونه صحیح وی نو هم په دې بنیاد لکه څنګه چه د پوزې په ترمه حصه کېښې او په غوږ کېښې دیت واجبېږی دغه شان به په مذکوره اندامونو کېښې هم دیت واجب وی.

دې. او په دویم کښې ددوی په نیز تفصیل دې. یعنی په ذکر شوو دریو قوتونو کښې یو کښې یعنی نظر کښې دوی د امام ابوحنیفه رحمه الله سره دې. او په اوریدو او خبرو کولو کښې د تداخل قائل دی. اوس د دواړو روایتونو دلیل او کورۍ:

دلیل عدم التداخل > په دې دریو وارو کښې هر یو جرم د نفس نه په کم کښې جرم کول دی. او په دې کښې دهر یو منفعت هم دغه اندام سره خاص دې. یعنی خبرې کول صرف د ژبې کار دي. او اوریدل د غوږونو، او کتل د سترگو کار دي. نو دا د مختلفو اندامونو مشابه شو. او په مختلفو اندامونو کښې تداخل نه کیږي. نو دلته به هم تداخل نه کیږي. بلکه ددې د ختمولو دیت ورکول به واجب وی. او د موضحة دیت به جدا ورکول لازمی وی. او د عقل په صورت کښې د تداخل قول ځکه اختیار کړې شوي وو. چه د عقل منفعت پوره بدن طرف ته راجع دې. او دلته کښې داسې نه ده. بلکه هر قوت پخپل مخصوص دائره کښې کار کوي.

دلیل التداخل > د دویم روایت دلیل دا دې. چه قوت د اوریدو، او د خبرو کولو، باطنی او پټ څیزونه دي. لکه څنگه چه عقل باطنی (او پټ) څیز دې. نو دا دواړه په عقل باندې قیاس کولو سره هم هغه حکم ورکړي شو. کوم چه د عقل په صورت کښې دې. او نظر یو ښکاره قوت دې. نو دا په عقل باندې قیاس کړې شو. او د عدم تداخل قول اختیار کړې شو.

یوې ځلې کله کولو سره د دویمې ځلې څلور څلور حکم

وَأَنَّ قَطْعَ أَصْبَرُ رَجُلٍ قُتِلَتْ أَخْرَى إِلَى جَنْبِهَا أَوْ كَهْ يَوْهَ غَوْتَهُ نِي كِتْ كَرَلَهْ. نو ددې په اړخ کښې بله گوته شله شوه فقیها الاراش نو په دې کښې دیت دي وَلَا قِصَاصَ فِيهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رحمه الله نو دامام ابوحنیفه رحمه الله په نیز دې دواړو کښې یو کښې هم قصاص نشته

توضیح > یوه گوته نې کټ کړله. په اړخ کښې ورسره دویمه گوته هم شله شوه. نو د امام صاحب رحمه الله په نیز به قصاص نه وی. او د ذکر شوو څلورو حضراتو په نیز به رومی کښې قصاص او دویم کښې دیت واجب وی. دلته هم د فریقینو دلیلونه هم هغه دي. کوم چه په پورتنۍ مسئله کښې وو.

د یو غاښ وتلو په ځانې بل غاښ راووتلو نو څه حکم دې؟

وَمَنْ قَطَعَ مِنْ رَجُلٍ أَوْ كَهْ د یو سړی غاښ نې اوبښکلو. قَتَبَتْ مَكَائِمَهَا أَخْرَى نو ددې په ځانې بل راوختلو سَقَطَ الْأَرْشُ نودیت ساقطیږي.

توضیح > او که د غټ سړی غاښ نې مات کړې دې. او ددې په ځانې دویم غاښ راختلې وی. نو امام ابوحنیفه رحمه الله فرماني. چه اوس دیت واجب نه دي. (۱)
دلیل > دلیل دا دې چه معنا جنایت معدوم او ختم شو نو دا داسې شو لکه چه که یوکس د ماشوم غاښ مات کړو. او دویم غاښ راوختلو. نو چونکه په دې نه ښانست ختم شو. او نه منفعت فوت شو. په دې وجه به په دې کښې بالاجماع دیت واجب نه وی. نودغه شان به دلته هم دیت ساقطیږي (۲)

مسئله الصاحبین > د صاحبینو رحمهما الله په نیز به کامل دیت واجب وی.
دلیلها > ځکه چه د مجرم د طرفه خو کامل جنایت دې. او په دې عمر کښې غاښ راختل، دا د الله

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في ملطى (۳۵۴/۴) ورداختار (۴۱۵/۵) نفلًا عن القول الرابع

تعالیٰ نوي نعمت دي. نو په مجرم به کامل دیت واجب وي. یعنی پنځه اوښان،، کما صر،،.

د نجه زخم ټپ کېدو او نشان ختمېدو له پس څه حکم دی ؟

وَمِنْ شَرِّ رَجُلَاوَا چاه د یوسری سر زخمی کړو **قَالَ لَحَمَتُ** نو زخم دک (جوړ) شو **وَلَمْ يَبْقَ** هَا اَلرَّوَا ددې هیڅ نشان باقی پاتې نشو **وَبَكَتِ الشَّعْرَاو** ایخته وینختل **سَقَطَ الْأَرْضُ** عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ **عَلَيْهِ السَّلَامُ** نو د امام ابوحنیفه **عَلَيْهِ السَّلَامُ** به نیز دیت ساقط شو

توضیح: زید د خالد په سر کښې زخم اولگولو. او هغه بالکل تپیک شو. تردې چه د هغې هیڅ نشان هم باقی پاتې نشو. نو د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز به اوس ددې تاوان واجب نه وی.

دلیل: ځکه چه د کوم عیب په وجه مثل واجبیږی. هغه عیب ختم شو.

وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَوْ إِمَامُ أَبِي يُوسُفَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ فَرَمَانِي يُحِبُّ عَلَيْهِ أَرْشُ الْأَكْمَرِ بِه دِه بَانْدِي دِ دَرْدِ
(تکلیف) تاوان واجب دی

تخریج: «ملک ابی یوسف» د امام ابویوسف رحمۃ اللہ علیہ فرمان دا دے۔ چہ پہ ذکر شوی صورت کنبی حکومت عدل واجب دی.

دلیل: ځکه چې ددې زخم او نشان او عیب اگرچه ختم شو، خو د هغه تکلیف په وجه کوم چه هغه ته رسیدلې وو، او دده کوم صحت چه په دې سره متاثر شوې وو، د هغې هیڅ بدل ملاو نشو، نو د هغې بدل حکومت عدل دی.

د امام محمد رحمه الله عليه

وَقَالَ مُحَمَّدٌ: إمام محمد عليه السلام او فرماييل عليه اجرة الطيب چه په ده (ضارب) باندې د ډاکټر اجر دی.

توضیح: ملک محمد داد امام محمد علی مسلك دي. چه په مذکورہ صورت کښې به په ضارب باندې د ډاکټر فیس او د دوا ننی قیمت واجب وی.

دلیل: ځکه چې دا ټول تاوان مضروب ته د ضارب د فعل په وجه ور رسیدلې دي، نو داسې شوه، ګویا چې دومره مال د مضروب نه ضارب اخستی دي، چې ددې واپس اخستل په ضارب باندې ضروری ده.

منافع و قبیل خنی دی. او منافع خه په ده متقوم نه دی. او په منافعو کښې تقوم اجارې سره حاصلیږي. یا په شېبه عقد سره، لکه څنگه چه په اجاره فاسده او مضاربت فاسده کښې دي. او دلته نه خه عقد شته. او نه شېبه عقد دي. نو په ضارب او جنایت کونکي به دلته هیڅ تاوان هم واجب نه وي.

د رځم لېکولو په صورت کې د دې حال قصاص اخستلو حکم

وَمَنْ جَرَّ زَجْلاً جَرَّاحَةً أَوْ جَا حَهُ يُو سِرِي تَه زَحْمِ الْوَلُكُولُو كُفْرُفُكُصْ مِنْهُنُو فِي الْحَالِ بَه دَدَه نِه قِصَاصِ
نَشِي اخستلي حقِّي بِيَّارْدِي چَه هغه نيك شي.

لغويې > يو سړى ته چه كوم زخم لگولې شوې دې. كيدې شى. چه دا تيك شى. او كيدى شى. چه حالت

^١ القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة عليه السلام كذا في رد المحتار (٤١٥/٥) والمندبة (٣٠/٦) والدر المنقذ (٣٥٦/٤) نقلاً عن القول الرابع (٣٥٤/٢) -

مرگ ته اور سپړې په دې وجه به فی الحال قصاص نشی اخستلې، بلکه کله چه دې ټیک شی، نو هله به قصاص اخستلې شی. (۱)

هالله ① دلیل دا حدیث دی: **يُسْتَأْنَى فِي الْمُجْرِمَاتِ سَنَةً** (۲)، چه په زخمونو کښې به د یو کال مهلت ورکولې شی چه په زخمونو کښې به یو کال مهلت ورکولې شی.

② د زخم حال به اوس نه معلومېږي، ځکه ممکن ده چه دا خور شی، او قتل پورې اور سپړې، نو په زخمونو کښې د حال اعتبار نه کیږي، بلکه د مال اعتبار کیږي، په دې وجه ټیک کیدو پورې به انتظار کولې شی، چه خبره په مسند (او د تحقیق په) طریقۀ باندې صفا شی، او ښکاره شی.

د خطاء لاس هټ کولو نه پس د قتلولو مسئله

وَمَنْ قَطَعَ يَدًا جُلَّ خَطَاؤًا او چا چه کټ کړو، په خطاء سره د یو سپړي لاس **لَمْ يَكُنْ قَطْعُهُ خَطَاؤًا قَبْلَ الْبُرْءِ** یا نه هغه د ټیک کیدو نه مخکښې په خطاء سره قتل کړو (**فَعَلَيْهِ الْبُرْءُ** نو په ده باندې دیت واجب دې وسقط **أَرُشُ الْيَدِ**، او د لاس دیت به ساقط وی.

توضیح > زیدد عمرو لاس خطاء سره کټ کړو، هغه اوس ښه شوې نه وو، چه بیا ئې خطاء سره قتل کړو، نو اوس به د لاس دیت ساقطېږي، او د نفس دیت یعنی سل اوبښان به واجب وی.

دلیل > دلیل دا دې چه دواړه جنايتونه د خطاء کیدو په وجه جنس واحد دې، او د دواړو موجب هم یو دې، یعنی دیت دې، او دیت په حقیقت کښې د بدن د ټولو اجزاو عوض دې، نو د لاس عوض هم دې، په دې وجه به د لاس عوض دوباره (جدا) نشی اخستلې، بلکه تداخل به کولې شی، او داسې به شمارلې شی، گویا چه زیدد عمرو لره د شروع نه قتل کړې دې، او په خطاء سره د قتلولو سزا دیت دې، چه دا واجب شوې دې.

وَأَنْ بَرَأَ لَمْ يَكُنْ قَطْعُهُ او که هغه روغ شو او بیا ئې قتل کړو **فَعَلَيْهِ دِيَّتَانِ** نو په ده باندې دوه دیتونه دی **دِيَّةُ نَفْسٍ وَدِيَّةُ الْيَدِ** یو دیت د نفس او بل دیت د لاس

توضیح > په متن کښې وائی که د لاس کټ کولو نه پس مقطوع الید روغ شو او جانی بیا په هغه جنايت اوکړو او هغه ئې قتل کړو نو په ده به دوه دیتونه وی یو دیت د نفس چې سل اوبښان دی او بل دیت د لاس چې پنځوس اوبښان دی.

وَكُلُّ عَمَلٍ سَقَطَ فِيهِ الْقِصَاصُ بِشُبْهَةٍ او هر قتل عمد په کوم کښې چه د شبهې په وجه قصاص ساقط شی (**قَالَ يَهْدِي فِي مَالِ الْقَاتِلِ** نو دیت به د قاتل په مال کښې وی **وَكُلُّ أَرُشٍ وَجَبَ بِالْمُصْلِمِ** والاقرار او هر هغه دیت کوم چه د صلح یا د اقرار په وجه واجب شی **كَبُورِي مَالِ الْقَاتِلِ** نو هغه د قاتل په مال کښې دې

توضیح > ددې ځانې نه یو اصول پیش کوی، چه چرته په قتل عمد کښې د شبهې په وجه قصاص ساقط شی، او دیت واجب شی، لکه مثلاً پلارخوښي قتل کړو، نو داسې دیت به د قاتل په مال کښې واجب وی، عاقله باندې به نه وی، او هر د جرمانې مال کوم چه د عمد په صورت کښې د مصالحت په بناء

(۱) **مسلك الشافعي** - امام شافعی **رحمه الله** فرمائی، چه قصاص به فی الحال (فوراً) اخستلې شی.

(۲) من حدیث جابر **رضی الله عنه** أخرجه الدارقطني في سننه (۹۰/۳) رقم ۳۲ -

واجب شوې وی. هغه به د قاتل په مال کښې واجب وی.
دلیل: ځکه په حدیث کښې وارد دی. لَا تُقْبَلُ الْعَوَاقِلُ عَمْدًا (۱) چه عاقله د عمد برداشت نشی کولی. او مذکوره صورت هم عمد دی.

وَأَذَا قَتَلَ الْأَبَّ ابْنَهُ عَمْدًا أَوْ كَلَهُ چَه پلار خپل خونې عمداً قتل کړو (قَالَ يَكْفِي مَالِهِ فِي ثَلَاثِ سَنِينَ
 نو دیت به د قاتل په مال کښې دریو کالو کښې وی.

توضیح: کله چه پلار خپل خونې قتل کړو. نو قصاص نشته. بلکه دیت واجب دی. بیا په دې کښې اختلاف دی. چه دا دیت به مؤجل (روستو) وی. او که معجل (فوراً) به وی. زموږ مذهب دا دی. چه مؤجل دی. چه دریو کالو کښې به ددې ادا کول ضروری وی. (۲)

دلیل: چه کرم مال د قتل په وجه واجبې. هغه مؤجل وی. نو د قتل خطا او شبه عمد دیت ددې شاهد دی. بیا انسان مالک دی. او په مالک د مملوک کښې هیڅ تماثل نشته. خو په خطا و غیره کښې چه کوم تقویم ثابت شوې دی. دا خلاف قیاس دی. خو د شریعت نه ثابت ده. خو دا ثبوت په طریقه د تاجیل دی. د تعجیل په طریقه نه دی. نو ضروری شوه. چه د شریعت د امر نه عدول نه وی. په دې وجه موږ د تاجیل قائل شوی یو. بیا معجل د مؤجل په مقابله کښې زائد هم دی. نو د شریعت د مورد خلاف د زیاتوالی د اثبات هیڅ وجه نشته. هم دا وجه ده. چه په قدر او جنس کښې د یو د موجود کیدو په وجه د برابری باوجود قرض بیع حرامیږی. ځکه چه د زیاتوالی شبه ده. بهر حال کله ئې چه پلار قتل کړو. د دیت مقدار دلته هم سل اویسان دی. زیات نه دی. نو دده د عمداً کیدو په وجه چه کله مقدار کښې زیاتوالی اوشنو. نو په وصف کښې به په درجه اولی اضافه نه کیږی. او دیت به معجل نشی واجبولی.
هغه مجرم د جرم اقرار اوښوی نو دیت به په ده لازم وی اوڅه په عاقله باندې ؟

وَكُلُّ جُنَايَةٍ اعْتَرَفَ بِهَا الْجَانِي أَوْ هَرَفَ جُنَايَتِ د کوم چه جنایت کونکی اقرار اوکړو نه قبی فی مَالِهِ نو هغه به هم دده په مال کښې واجب وی وَلَا يَصْدُقُ عَلَى عَاقِلَتِهِ اَو پخپلو عاقله باندې به ددې تصدیق نشی کولی

توضیح: د قتل خطا دیت عاقله باندې واجب وی. خو که جنایت کونکی پخپله د جنایت اقرار کړې وی. نو دده اقرار به د عاقله خلاف حجت نه وی. نو دا جرمانه به اقرار کونکې د خپل مال نه ادا کړی.
دلیل: ځکه چه کوم حدیث اوس تیر شوې وو. چه عاقله د عمد بوج نه اوچتوی. ددې په آخر کښې دی.
 (د لاصلی ولامتاف) نو د حدیث نه معلومه شوه. چه د اقرار تاوان په عاقله باندې نشته.

د بچی او لیونی عمد هم د خطا په حکم کیږی دی او دیت په عاقله باندې دی

وَعَمْدُ الصَّبِيِّ وَالْمَجْنُونِ خَطَا أَوْدِ بَعِي أَوْ د لیونی عمد خطا دی

توضیح: که په قتل عمد کښې شبه اوشی. نو کوم دیت چه واجب وی. هغه به د قاتل په مال کښې وی. خو که بچی، یا مجنون، یا پاگل عمداً قتل کړو. نو قصاص نشته.
دلیل: ځکه چه هغه غیر مکلف دی. او که خطا ئې قتل کړې وی. نو بیا هم دا حکم دی.

(۱) قال الزیلعی رحمه الله غریب مرفوعاً وأخرجه البیهقی عن الشعبي عن عمر بن الخطاب قال العمد والعبد والصلح والإعتراف لا تعلقه العاقلة أخرجه البیهقی فی السنن الکبری (۱۸۱/۸) ولم (۱۶۳۵۹)۔

(۲) مسلک الشافعی:- امام شافعی رحمه الله فرمائی. چه معجل او فی الحال ادا کول واجب دی.

وَبِهِ الذِّبَاءُ عَلَى الْعَاقِلَةِ او په دې کښې عاقله باندې دیت دې

توضیح > دا دیت به د بچی او لیونی په عاقله وی. (۱)
دلایله > ① د حضرت علی رضی الله عنه فرمان دې، چه د مجنون عمد او خطا دواړه برابر دی، او تاسو عمل هم دا اوکړو، چه د لیونی دیت مو په عاقله باندې واجب کړې دې.
 ② دویم دلیل دا هم دې، چه بچی د رحم او شفقت محل دې، او هرکله چه تاسو په عاقل خطا کار باندې دده د معذور کیدو په وجه تخفیف اوکړو، او دیت مو په عاقله باندې واجب کړو، نو بچی د هغه نه زیات معذور دې، نو ده ته دا تخفیف په درجه اولی ملایدل پکار دی.

په غیر معموله زمه کښې کوهی کښل یا کانونی اېښودو سره په مړېدو کښې د ضمان حکم
 وَمَنْ حَقَّرَ لِزَافِي طَرِيقِ الْمُتْلِيلِينَ او چاچه کوهی او کښتلو د مسلمانانو په لاره کښې، اَوْضَرَ حَجْرًا یا نې کانرې کیځودو. قَتْلَ بِذَلِكَ الْإِنْسَانِ، نو ددې په وجه څوک انسان هلاک شو لکېښته عَلَى عَاقِلَتِهِ نو دهغه دیت به دده په عاقله باندې وی وَارِثُ الْكَلْبِ په بېمه اوکه یو څاروی هلاک شوې وی فَهَمَّائِهَا قِی مَالِهِ نو د هغې ضمان به دده په مال کښې وی.

توضیح > که یوکس د خپل معموله زمکې نه علاوه کښې کوهی او کښتلو، یا نې کانرې کیځودو، چه په دې کښې انسان یا څاروی پریوتلو، یا نې دغره (تکره) اوخوړله، او مړ شو، نو په دواړو صورتونو کښې به ضمان واجب وی.
دلایله > ځکه چه دا دده زیاتې دې، چه ده په لاره کښې دا حرکت کړې دې، خو د سړی دیت به عاقله باندې وی، او دڅاروی ضمان به پخپله ددې سړی په مال کښې واجب وی، ځکه چه خاندان د مال برداشت نشی کولی، صرف د نفس کولې شی، او دغه شان نې په لاره کښې خاوره واچوله، یا نې خټه جوړول شروع کړل، نو دا هم تعدی ده. ددې هم دغه حکم دې.

په لاره کښې یوکس باندې ناوړه یا روښندان راپریوتلو، او مړ شولو د دیت مسئله

وَإِذَا الْمَرْءُ فِي الطَّرِيقِ رُشِقًا أَوْ مِرْيَاثًا اوکله نې چه راوښکلو لاره کښې روښندان یا ناوړه فَسَقَطَ عَلَى الْإِنْسَانِ نو دا په یو انسان باندې راپریوتلو فَعُطِبَ نو هغه هلاک شو قَالَلِي يَهُ عَلَى عَاقِلَتِهِ نو دیت به دده په عاقله باندې وی

توضیح > قاعده کلیه داده، چه څوک د چا د قتل او هلاکت سبب جوړ شی، نو دده په عاقله باندې د هلاکونکی دیت واجبېږی، نو که یوکس په لاره کښې د ذکر شوو څیزونو څنې یو څیز جوړ کړو، او هغه په کس باندې راپریوخی، چه دې سره هغه مړ شی، نو په جوړونکی په عاقله باندې به ددې دیت واجب وی، په دومره خبرې سره مسئله صفا شوه.
دلایله > ځکه چه هغه دده د هلاکیدو سبب دې متعدی دې دده د مشغولولو په وجه د لارې فضاء

(۱) **ملك الشافعي** - امام شافعی رحمه الله فرمائی، چه عمد خو عمد دې، خو د بچی یا د لیونی کیدو په وجه مونږ قصاص پریځودو، چه داد قتل عمد موجب وو، او ددې دویم موجب دا دې، چه دا د دیت وجوب د قاتل په مال کښې وی، نو مونږ یو موجب پریځودو، خو دویم مو باقي اوساتلو، یعنی دیت مو د بچی په مال کښې واجب کړو.

﴿خلاف﴾ او دا د ضمان د اسبابو څخې دې او هم دا قاعده کلیه ده
فانده د روشن تفسیر صاحب د عین الہدایہ پکښه روشن دان سره کړې دي. او بعضو په پاورۍ او
بعضو په هغه لنډو (چټ) سره کړې دي. کوم چه په لاره واچولې شی. چه ددې طرفه بل کور ته ورتللي
شی. بهر حال که هر څه تفسیر وی. حکم یو دی.

ولا کفارة علی حافر البیڑا ونشته کفاره په کنستونکی د کوهی باندې وواضم الحجارو په کیخودونکی د
کانړي باندې

تدریج < نفس مسئله آسانه ده
دلیلہ < کفاره په قتل خطا کښې وی اود کوهی په کنستلو او د کانړي په کیخودو سره چې کوم سرې مړ
شی نو دا قتل بالسبب دې نو ځکه په دې کښې کفاره نشته.

که پخپل ملک یا د کور په کوهی کښې څوک مړ شی نو د ضمان حکم

وَمَنْ حَفَرِيَّ اَوْ لَجِيَّ اَوْ جَا جِي اَوْ كُنَسْتَل كوهي په خپل ملک کښې قَعَطَبَ يَمَّا اِلْسَان نو په هغې
باندې یو انسان هلاک شو. كَمُرِيْمَنْ نو نه ضمان کیږي

تدریج < څنگه مذکوره امورو کښې د امام د اجازت په صورت کښې ضمان واجب نه وی. دغه شان که
په مملوکه زمکه کښې هم دا تصرفات اوکړي. نو بیا به هم ضمان نه وی.
دلیلہ < ځکه چه دې کښې دده د طرفه هیڅ تعدی نشته.

د سور سړي سوارۍ پوکس مړ کړونو څه حکم دي ؟

الرَّكِبُ ضَامِنٌ چه سور به ضامن وی لِمَا اَوْطَأْتَ الدَّابَّةُ هغې کوم چه خاړوی خپو کښې اغړلې وی. و
مَا اَصَابَتْ يَدَيَّهَا که په لاسونو (مخکنو څپو) نې اغړلې وی اَوْ كَذَمَتْهَا نې چيچلې وی وَلَا يَمْنُ
او ضامن به نه وی مَا تَفَحَّتْ يَرْجُلَيْهَا کله چه خاړوی د خپلو څپو په نوکونو سره وهلې وی اَوْ ذَنَّبَهَا نې
پخپلې لکۍ سره وهلې وی.

هله اللغة < ① الکدام : په مخکنو ځایونو سره چيچل، ② الوطأت : پانمال کول ③ فنب : لکۍ

تدریج < که زید پخپل اس باندې ناست چرته روان وو. چه د هغه اس خالد پانمال کړو او هلاک نې
کړو. اویا نې په مخکنو پښو اغړلې وی یا نې اوچيچلې وی نو په ذکر شوو صورتونو کښې به په راکب
باندې ضمان وی او که اس لته اووهله، یا نې په لکۍ اووهلو. نو ضمان به نه وی.
دلیلہ < په لاره کښې د ټولو خلقو حق دي. ټول په دې کښې تیریدي شی. هر تیریدونکی من وجه پخپل
حق کښې تصرف کوی. او من وجه د بل په حق کښې تصرف کوی. نو حکم کول پکار دی. چه ناجائز
وی. خو دا تیریدل به په سلامتیا سره مقید وی. ځکه چه د دواړو طرفونو د غوره والی هم دا صورت
دی.

په لاره کښې د خاړوی په سولو سره د هلاکت د ضمان حکم

اَلْاُنْ رَاكَتْنُو که خاړوی سوتو اوکرله اَوْ تَاكَتْ فِي الطَّرِيقِ یا نې په لاره کښې متیازې اوکرلې قَعَطَبَ يَمَّا
اِلْسَان نو په دې سره څوک انسان هلاک شو. كَمُرِيْمَنْ نو هغه به ضامن نه وی

تدریج < که اس په لاره کښې سوتې اوکرلې. یا نې متیازې اوکرلې. نو که په دې کښې څوک
اوڅوښي. او مې شی. نو په سورکس به ضمان نه وی.

دلیلہ > خکے چې ددې نه بچ کیدل ممکن نه دی. دغه شان بعضې څاروی داسې وی. چه هغوی اودرېری. نو سوتې کوی. یا متیازې کوی. په دې وجه سور کس دا (څاروی) اودرولو. چه د خپل ضرورت نه فارغ شی. نو چونکه ددې په اودرولو کښې ضرورت وو. په دې وجه به اوس هم ضمان واجب نه وی.

د څاروی رابښونکي یا شرونکي به څه ضامن وي؟

وَالسَّابِقُ ضَامِنٌ او د شاتر په شرونکې به ضامن وی **لِأَصَابَتِهِ** د هغه څیز، کوم چه څاروی رسولې وی **يَبْدِيهَا** او **يُجْلِسُ** په مخکنو څپو یا شاتنو څپو سره، **وَالْقَائِدُ ضَامِنٌ** او رابښونکې ضامن دې **لِأَصَابَتِهِ** **يَبْدِيهَا** د هغه څیز کوم نې چه رسولې دې. پخپلو مخکنو څپو سره **دُونِ** و **يُجْلِسُ** په شاتنو څپو سره به نه وی

هل اللغة > ① السابق: دڅاروی شرونکې

تعريف > که سابق (شرونکې) څاروي شری. او روان دې. نو په مخکنو څپو سره اغېل او په شاتنو څپو سره اغېل برابر دی. په دواړو صورتونو کښې به سابق باندې ضمان واجب وی. او که قائد (راڅکونکې) دې. نو هغه به د شاتنو څپو ډمه دار نه وی. بلکه صرف د مخکنو څپو ډمه وار دې.

دلیلہ > خکے چه شرونکې ته دواړه څپې مخامخ دی. نو هغه ددې نه بچ کیدي شی. او چونکه د رابښونکې نظر په شاتنو څپو نه دې. نو هغه دپاره ددې نه بچ کیدل هم ممکن نه دی. په دې وجه به هغه د شاتنو څپو ضامن نه وی.

که د اوبانو په قطار کښې یو اوبښ څوک هلاک کړي؟

وَمَنْ قَادَ قِطَارًا او چا چه د اوبانو قطار رابښکلو **فَهُوَ ضَامِنٌ** نو هغه ضامن دې **لِأَوَّلِ** د هغه څیز کوم چه دې په څپو کښې واغېل

هل اللغة > ① قطار: صف، لښ، قطار، ② قائد: اوبښان رابښکلو ③ اول: پانمال کړل

تعريف > د اوبانو قطار روان دې. او یو سری د مخکنی اوبښ واگې نیولې دی. او مخکښې مخکښې روان دې. باقی ټول هغه پسي شاته روان دی. نو هغه ته قائد (رابښکونکې) وائی. او اوبښان د څه تکلیف نه بغیر دغه شان څی. نو په ذکر شوی صورت کښې که یو اوبښ یو انسان هلاک کړو. نو ضمان به واجب وی. یعنی که نفس دې. نو ددې ضمان به د رابښکونکې په عاقله باندې وی. او که مال دې. نو ددې ضمان به پخپله د رابښکونکې په مال کښې وی.

دلیلہ > دلته د ضمان د وجوب وجه دا ده. چه په رابښکونکې باندې د قطار حفاظت ضروري دی. او هغه حفاظت کولې هم شی. هسې خو دا مسیب دې. خو په مسیب باندې د تعدی په صورت کښې ضمان واجبیږي. او دلته د قطار حفاظت پریخودل، دده د طرفه تعدی ده.

په مذكوره صورت کښې به شرونکي او رابښونکي دواړه ضامن وي

لِإِنْ كَانَ مَعَهُ سَابِقٌ او که رابښکونکې سره شرونکې هم وی **فَالضَّامِنَانِ عَلَيْهِمَا** نو ضامن به په دوی دواړو باندې وی

تعريف > زید قائد(د اوبانو رابښکونکې) دې. چه په ده باندې رومبی صورت کښې ضمان واجب شوي وو. خو دده سره سابق (شرونکې) دې. نو دا قائد هم دې. نو په دې صورت کښې به په دواړو باندې ضمان واجب وی

دلیلہ > خکے چې په دواړو کښې هر یو قائد هم دې او سابق هم دې نو خکے په دواړو ضمان واجبیږي.

د غلام خطا، سره جنایت هولو باندې د ضمان حکم

وَأَذَانِي الْعَبْدُ جَنَائِيَةً عَطَاؤُكَلَهْ چه غلام خطا، سره جنایت اوکړو قِيلَ لِمَوْلَاهُ: نو دده آقا ته به ونیلي شي اَمَّا أَنْ تَدْفَعَهُ يَمَّا چه يا خو دا غلام د جنایت په بدله کښې ورکړه اَوْ تَقْبَلِيهِ يَا ددې غلام فديه ادا کړه

توضیح: کله چه يو غلام څه جرم اوکړو. مثلاً څوک نې خطا، سره قتل کړو. يا نې خطا، سره د چا سترګه زخمی کړله. وغيره وغيره. نو په دې صورت کښې د جرمانې اصل وجوب په آقا باندې دي. خو د آسانتيا په طور آقا ته دا اختيار ورکړې شو. که غواړي. نو غلام دې د جنایت ولی ته حواله کړي. او که غواړي. نو د غلام فديه دې ورکړي. (۱)

دليله: دليل دا دي. که د خطا، جنایت صادر کيدو په صورت کښې ددې جرمانه او بدل په مجرم باندې واجب کړې شي. نو هغه به هلاک شي. او په پريشانو کښې به مبتلا کړې شي. حالانکه خطا، کونکې په خطا، کښې معذور هم دي. ځکه چه هغه کوم څه کړي دي. خطا، سره نې کړي دي. قصداً نې نه دي کړي. نو که د هغه مددگار خاندان وي. نو ديت هم په ده واجبيدل پکار دي. او د غلام مددگار دده آقا دي. ځکه چه د آقا نه غلام مدد غواړي.

که جنایت دوباره اوکړي نو څه حکم دي؟

فَإِنْ عَادَ نَبِيَّ كَمَا مَجْرِمٌ رَاوَيْسَ شَوْ فَحَتَّىٰ نُو جَنَائِيَتِي نِي (دوباره) اوکړو گَانَ حَكْمُ الْجَنَائِيَةِ الثَّانِيَةِ گَحْكْمِ الْأُولَىٰ نو د دویم جنایت حکم د رومبي د جنایت پشان دي

توضیح: که آقا دغلام فديه ادا کړې ده. خو غلام دوباره جنایت اوکړو. نو اوس به هم هغه حکم وي. کوم چه د رومبي جنایت په صورت کښې بيان کړې شوي دي.

دليله: ځکه چه هرکله د رومبي جنایت فديه ادا شوه. نو غلام د جرم نه پاک صفا شوي دي. گويا چه هغه جنایت هم نه دي کړي. اودا گويا دده رومبي جنایت دي.

فَإِنْ جَنَىٰ جَنَائِيَتَيْنِ أَوْ كَلَامَ دُوهُ جَنَائِيَتَيْنِ أَوْ كَرَل قِيلَ لِمَوْلَاهُ: هغه آقا ته به ونیلي شي اَمَّا أَنْ تَدْفَعَهُ إِلَيَّ وَلِيَّ الْجَنَائِيَتَيْنِ چه يا خو ته غلام د دواړو جنایتونو وليانو ته ورکړه يَتَقَبَّلَانِيهِ عَلَيَّ قَدْ بَرَّ حَقَّهُمَا چه دا به هغوی دواړه د خپل حق په اندازه تقسيموي اَمَّا أَنْ تَقْبَلِيَهُ أَوْ يَا د غلام فديه ورکړه بَارِزِينَ كُلِّ وَاجِبِي وَهَبْتُ د هغوی دواړو د ديت په اندازه،

توضیح: که غلام دوه جنایتونه کړي وي. مثلاً خالد نې هم خطا، سره قتل کړې دي. او ساجد نې هم خطا، سره قتل کړې دي. نو اوس هم آقا ته اختيار دي. که غواړي. نو د دواړو مقتول اولياء ته دې خپل مجرم غلام اوسپاري. او هغوی هم د خپلي حصې مطابق دا غلام تقسيم کړي. او که آقا غواړي. نو ددوی دواړو ديت دي ورکړي. او غلام دې خان سره اوساتي.

دليله: ځکه چه د خالد په قتلولو سره به د ساجد د قتلولو جرم د معاف کولو قابل نه وي. لکه د آقا د ملوک کيدو باوجود دخالد قتلولو د جنایت تعلق ممتنع نشو. دغه شان د رومبي جنایت متعلق کيدو

(۱) د امام شافعي رحمه الله په نیز دغلام په سټ کښې ده. يعنی غلام به خرڅولي شي. او دهغه حق به ادا کولې شي. البته آقا ته به دا حق ضرور وي. چه هغه تاوان ادا کړي. او غلام خپل خان سره اوساتي.

سره د دویم جنایت دده دست سره متعلق کیدل به ممنوع نه وی. لکه مثلاً که غلام قرض واخستلو. نو هغه به دده د ست سره متعلق وی. اوکه دوباره او په دریم خلی نې قرض واخستلو. نو هغه به هم دده ست سره متعلق وی.

توضیح قوله علي قهر حقیما > دخپل حق په اندازه د اخستلو مطلب دا دی. چه د دوی دواړو په دیت کښې کوم تناسب دی. په دې تناسب سره به د غلام په قیمت کښې اخلی. مثلاً یوکس ته نې داسې زخم لگولی دی. چه په هغې سره پنځلس سوه روپۍ واجبیږی. او د دویم زخم سره مثلاً درې زره روپۍ واجبیږی. نو د غلام قیمت به هم د دوی دواړو په منځ کښې د دریو حصو په حساب سره تقسیمیږی.

هه آقا ته علم له وواو جنایت کونهي غلام ئې آزاد کرو. نو څه هم دی ؟

وَأَنَّ أَتَقَعَهُ الْمَوْلَىٰ نَوْكَه مَجْرَمٌ غَلَامٌ آقَا آزاد کرو وَهُوَ لَا يَعْلَمُ بِالْجَنَائَةِ آقَا جنایت نه خبر نه وی هَمِينَ الْمَوْلَى الْأَقْلَمُ مِنْ قِيَمَتِهِ وَهَمِينَ اَزْهَمَانُو آقا به دده په قیمت او د جنایت د دیت (یعنی دواړو) نه د کم ضامن وی وَأَنَّ بَاعَهُ وَأَعْتَقَهُ آو که هغه نې خرڅ کړو یا نې آزاد کړو بَعْدَ الْجُلُوسِ بِالْجَنَائَةِ د جنایت معلومیدو نه روستو وَجَبَ عَلَيْهِ الْأَرَشُ، نو په ده باندې دیت واجب دی

توضیح > د زید غلام خالد جنایت اوکړو. چه په دې کښې زید ته دوه اختیاره وو. غلام د جنایت ولی ته حواله کول. یا دهغه فدیہ ادا کول. خو که زید خالد (غلام) آزاد کړو. نو ددې اعتناق په وجه زید د فدیې اختیارونکې شو اوکه نه؟ نو ددې تفصیل دا دی. که زید ته د جنایت علم وی. نو هغه به د آزادولو په وجه د فدیې اختیارونکې جوړیږی. اوکه د جنایت علم نه وی. او آزاد نې کړو. نو د فدیې اختیارونکې به نه شمارلې کیږی. بلکه په دې صورت کښې به د غلام قیمت او د جنایت په دیت کښې چه کوم یو کم وی. هم هغه به په آقا باندې واجب وی.

دلیل > ځکه چه د جرم د مستحق حق هم دا جوړیږی. چه دا آقا په مجرم غلام آزادولو سره فوت کړو. نو آقا به ددې ضامن وی. او آقا به د علم نه بغیر د فدیې اختیارونکې نه شمارلې کیږی. البته د علم نه روستو به د آزادولو په وجه فدیہ واجب وی. ځکه چه اوس د غلام ورکول ممنوع شو. نو فدیہ متعین شوه.

وَأَذَا جَنَى الْمَدْبُورُ أَوْ أَمْرًا لَوْلَا جَنَائَتُهُ أَوْ كَلَهُ چه مدبر او ام ولد څه جنایت اوکړو. هَمِينَ الْمَوْلَى الْأَقْلَمُ مِنْ قِيَمَتِهِ وَهَمِينَ اَزْهَمَانُو نو آقا به دده د قیمت او د جنایت په ارش کښې د کم ضامن وی

توضیح > وړاندې مسئله تیره شوې ده. که غلام جنایت اوکړو. خو آقا ته دده د جنایت علم نه وو شوې. چه هم په دې حالت کښې آقا غلام آزاد کړو. نو دلته به آقا د فدیې اختیارونکې نه شمارلې کیږی. خو چونکه د مجنی علیه هم څه قصور (نقصان) نشته. په دې وجه دلته آقا باندې واجب دی. چه د جنایت ارش او د غلام په قیمت کښې چه کم وی. هغه ورکړی. ځکه چه د غلام آزادولو نه پس خو اوس د هغه (غلام) د ورکولو هیڅ سوال نه پیدا کیږی. بالکل هم دغه شان دا مسئله هم ده. چه مدبر او ام ولد په جنایت کښې د ورکولو قابل نه دی. خو آقا ته څه خبر وو. چه دوی به روستو داسې کوی. نو دلته هم که دوی څه جنایت اوکړو. هم دا حکم به وی. چه ددوی په قیمت او ارش کښې چه کم وی. هغه به ورکولې

دلیل > اوس پاتې شوه دا خبره چه د مدبر د جنایت ضامن آقا باندې ولې راغلي دي. نو په دې باره کښې اگر چه حدیث نشته. خو حضرت ابو عبیده ابن الجراح رضی الله عنه د شام امیر (گورنر) وو. هغوی د مدبر د جنایت ضامن د هغه په آقا باندې واجب کړې وو. او د ډیرو صحابو رضی الله عنهم په موجودگي کښې نې کړې

وو. او هیخ یو صحابی په هغه به باندې نکیر نه وو کړي. نو گویا په دې باندې اجماع اوشوه. ( )
وجه وجوب الاقل من القيمة > اوبه قیمت اوارش کښې کم څکه واجب دې چه د جنایت د ولی حق د قیمت نه زیات نه دي. او د قیمت نه زیات آقا منع کړې دي. څکه چه دې کښې کوم کم وي. هم هغه به ورکوي. او که څوک دا سوال اوکړی چه لکه څنگه چه په غلام ورکولو او دده په فدیو ورکولو کښې آقا ته اختیار وي. دلته هم په کم او زیات کښې اختیار ورکول پکار دی. د کم واجبولو څه وجه ده؟ نو دې جواب دا دي چه دلته د اختیار ورکولو نه څه فائده ده؟ ښکاره ده. چه سړې کم اختیاره وي. هغه به زیات ولی ورکوي.

د آقا د یو جنایت قیمت ادا کولو نه پس د مدبر د بل جنایت هم

قَالَ جَنَى جَنَائِهِ أَغْوَى نَوَكَهُ مدبر دویم جنایت اوکړو **وَقَدْ دَفَعَ الْمُؤَلَّى قِيمَتَهُ إِلَى الْوَلِيِّ الْأَوَّلِ بِقَضَاءٍ** حالاتکه مولا د رومی جنایت ولی ته د قاضی په فیصلې سره قیمت ورکړې دي. **فَلَا شَيْءَ عَلَيْهِ نُوَبَهُ** هغه باندې هیخ نشته

توضیح > که مدبر جنایت اوکړو. او مولا د هغه قیمت د جنایت ولی ته ورکړو. او د قاضی په حکم سره ئې ورکړو. او مدبر دویم جنایت هم اوکړو. نو اوس به په مولا هیخ ضمان نه وي.
دلیل > ده چه څه هم ورکړی دی. د قاضی په حکم سره ئې ورکړی دی. او د قاضی د حکم نه پس دې په ورکولو باندې مجبوره دي. نو څکه به پرې ضمان نه وي

وَتَقْبِهِ وَلَّى الْجَنَائَةِ الثَّانِيَةِ او ورپسې به شی ولی د جنایت دویم ولی **وَلَّى الْجَنَائَةِ الْأُولَى**، په ولی د جنایت اولی پسې فیشارکه فیما اخذنو هغه سره به په هغه څه کښې شریک شی کوم چې هغه اخستی وي

توضیح > مدبر یا ام ولد چې یو ځل جنایت کړي وو. او مولی د قاضی په فیصلې سره اول جنایت کونکی ته تاوان ورکړي وو. اوس مدبر یا ام ولد دوباره جنایت اوکړو. نو په مولی باندې به څه تاوان نه وي بلکه د دویم جنایت ولی به د اولنی جنایت ولی ته لږ شی او څه چې هغه ته مولی ورکړي وو. هغې کښې به ورسره شریک شی.

(قَالَ كَانَ الْمُؤَلَّى دَفَعَ الْقِيمَةَ بِغَيْرِ قَضَاءٍ او که مولا د قاضی د فیصلې نه بغیر قیمت ورکړي وي **فَالْوَلَّى بِالْخِيَارِ**، نو د جنایت ولی ته اختیار دي **أَنْ شَاءَ أَتَيْتَهُ الْمُؤَلَّى** که غواړي. مولا پسې دي اولگی **وَأَنْ شَاءَ أَتَيْتَهُ وَلَّى الْجَنَائَةِ الْأُولَى**، او که غواړي. د جنایت په ولی پسې دي اولگی

توضیح > او که آقا د قاضی د فیصلې نه بغیر قیمت ادا کړي وي. بیا مدبر دویم جنایت اوکړو. امام صاحب **رحمته** فرماني. چه دلته د دویم جنایت ولی ته اختیار شته. که غواړي. خپل حق دې د مولا نه او غواړي. او که غواړي. نو د جنایت د ولی نه دي دخپل حق مطالبه اوکړي.
دلیل > دلیل دادې. چه په جرم کښې د دواړو شریکوالی ده. د مولا هم او د دویم جنایت د ولی هم. د مولا جرم دا دي. چه هغه پخپله رضامندی سره د دویم حق رومی ته سپارلي دي. او د رومی جنایت د ولی جرم دا دي. چه هغه د دویم په حق باندې ناجائز قبضه کړې ده. نو دویم ته اختیار ملاو شو. چه رومی د جنایت ولی. راو نیسی. یا مولا راو نیسی.

توضیح چه د دویم جنایت دوه جهته دی. من وجه د رومی نه مؤخر دی. او من وجه پیوست او متصل دی. ددې مقارنت (او پیوست کیدو) په وجه ډیرو صورتونو کښې دویم هم د رومی شریک کیږي. او په مدبر کښې حصه حاصلوی. او د مؤخر کیدو په وجه په ډیرو صورتونو کښې دویم هم د رومی سره شریک کیږي. او په مدبر کښې حصه حاصلوی. او د مؤخر کیدو وجه دا ده چه په دویم جنایت کښې په هغه قیمت معتبر وی. کوم چه د دویم جنایت په ورځ د مدبر وو. بهر حال هر کله چه د دویم دا دوه طرفونه دی. نو مونږ په دواړو مشابهتونو باندې د عمل په خیال دا او کړل. چه د ضمان په حق کښې مونږ دا د مقارن او پیوست پشان او گنډلو. او ضمان مو واجب کړو. او چونکه د هغه هم حق مدبر سره متعلق وو. چه په دې کښې د مولا او د رومی د ولی دواړو نقصان دي. په دې وجه دواړو پسې د لگیدو حق ورکړې شو. او په دواړو مشابهتونو باندې عمل داسې اوشو. چه ضمان یا د اتصال په وجه واجب کړې شو. خو دده قیمت کم کړې شو. او هغه معتبر کړې شو. کوم چه په دغه ورځ دده قیمت وو. یا د مؤخر کولو په وجه واجب شوې دي. په (تالاج الکفار ص ۳۷۷) باندې په دې ځانې کښې ډیر بحث دي.

مسئله الصاحبین صاحبین رحمهما الله فرماني. چه اوس به په مولا هيڅ ضمان نه وي. **تليها** هر کله چه مولا د رومی جنایت ولی ته قیمت ورکړې وو. هغه وخت دویم جنایت موجود نه وو. او مولا د حق مستحق نه د هغه پوره حق ادا کړې وو. نو د هغه پخپله ادا کول داسې شو. لکه د قاضي په حکم سره ورکول.

وَأَذَانُ الْحَاظِ أَوْ كَلَهُ فِي دِيَالٍ رَاكِبٍ شَى إِلَى طَرِيقِ الْمُسْلِمِينَ. د مسلمانانو لارې طرف ته، فَطُولِبَ صَاحِبُهُ بِتَقْضِيهِ ددې د مالک نه ددې د وړانولو مطالبه او کړې شوه وَأَشْهَدُ عَلَيْهِ أَوْ بِهِ دې باندې گواهان جوړ کړې قَلْبُهُ تَقْضِيَهُ هغه مات نکړو فَمَنْ قَدْ يَقْدِرُ عَلَى تَقْضِيهِ دومره موده کښې چه ددې په وړانولو باندې قادر وو وَحَتَّى سَقَطَ تَرْدِيهِ چه هغه راپریوتلو فَمَنْ مَا يَلْفِي بِهِ مِنْ نَفْسٍ أَوْ مَالٍ نو ددې په وجه چه کوم نفس یا مال هلاک شی. هغې به ضامن وی.

توضیح د یوکس دیوال کړې شو. چه ددې په وجه ددې د راغورځیدو خطره پیدا شوه. نو که هغه ته چا هيڅ او نه و نیل. او دیوال راپریوتلو. او څوک هلاک شو. نو هغه به ضامن نه وی. او که هغه ته په هغه خلقو کښې چا اوو نیل. چاته چه په دې لاره کښې د تللو حق دي. او ونیلو هم د مشورې په طور نه وی. بلکه د حکم په طریقه وی. او بیا ئې هم هغه مات نکړی. حالانکه هغه ته دومره مهلت ملاو شوې دي. چه په دې (موده) کښې هغه دا کار کولی شی. خو وې نکړو. او اوس هغه راپریوتلو. او څوک سړې هلاک شو. نو ددې ضامن به په هغه لازم وی. دا حکم د استحسان دي.

وجه الاستحسان د استحسان دلیل دي. ددې حاصل دا دي. چه دده دیوال د مسلمانانو د لارې پلن والې راگیر کړې دي. حالانکه ده ته ونیلي شوي وو. چه دا راغورځوه. او ټیک نې کړه. نو په ده راغورځول او ټیک کول واجب شوي وو. بیا ده ټیک نکړو. نو متعدی او ظالم شو. په دې وجه به ضمان واجب وی. ددې مثال بعینه داسې دي. چه د یو انسان کپړه هوا وغیره د بل په غیبه کښې راو غورځوله. د کپړې مالک ددې مطالبه او کړله. خو هغه ور نکړله. بیا هغه هلاکه شوه. نو په هغه به ضمان واجب وی. ځکه چه هغه د منع کولو په وجه متعدی او ظالم او غورځیدو. خو که تر اوسه پورې د کپړې مالک نه وه غوښتلي. چه ددې نه مخکښې هلاکه شوه. نو ضمان به واجب نه وی. ځکه چه دې صورت کښې تعدی نشته. دغه شان که د دیوال ټیک کولو حکم نه وو ورکړې شوې چه ددې نه وړاندې دا حادثه راپیښه شوه. نو اوس به دې ظالم نه وی. او په ده به ضمان واجب نه وی.

وَيَسْتَوِيْ او برابره ده دا خبره اَنْ يُطَالِيَهُ بِتَغْيِيهِ مُسْلِمٌ چه دده نه ددې د وړانولو مطالبه مسلمان اوکړې او
ذِمِّي اوکه ذمی اوکړی

تصريح < بيا کومو خلکو ته چه په دې لاره کښې د تيريدو حق دې. که هغه مسلمان وي. اوکه ذمی وي. ټولو ته د مطالبې حق شته. که هغه سړي وي. اوکه ښځه وي. آزاد وي. اوکه مکاتب وي.
دليله < ځکه ددې مطالبې حاصل دا دې. چه د ديوال مالک د لارې مشغولتيا لرې کړی. نو هر حقدار ته به د مطالبې اختيار وي.

وَإِنْ مَالَ إِلَى دَارِ رَجُلٍ او که ديوال د يوسړې کور طرف ته کوږ شو قَالَ مُطَالِبَةٌ لِمَالِكَ الدَّارِ غَاصَّةٌ نو
مطالبه به خاص طور باندې د کور مالک طرف ته کېږي

تصريح < د زيد دکور ديوال د لارې په څانې د خالد کور طرف ته کوږ شو. نو دلته به د وړانولو اختيار
صرف خالد ته وي.
دليله < ځکه چه حق صرف هم دده دې.

په دوو اسونو سواره هسان خپلو کښې ټکړاو شی. او مړه شی نو د ديت حکم

وَإِذَا اضْطَرَّ مَرَأَتَانِ اوکله چه دوه سواره او جنگيږي. (ټکړاو شی). قَسَاثًا نو دواړه مړه شو قَتْلَى عَاقِلَةٌ
کُلٌّ وَاِجِدِي مِنْهُمَا دِيَّةَ الْآخَرِ نو د هر يو په مددگار خاندان (عاقله) باندې به د دوم ديت واجب وي.

تصريح < زيد او خالد دواړه په اسونو باندې سواره دي. دواړو دغره اوخوړله. چه ددې په وجه دواړه مړه
شو. يا دواړه پيدل وو. دواړو دغره اوخوړله. او دواړه مړه شو. او دغره په خطا سره وي. نو اوس حکم دا
دې. چه د زيد مددگار خاندان به د خالد پوره ديت او د خالد مددگار خاندان به د زيد پوره ديت ادا
کړی. (۱)

دليله < دليل دا دې. چه دلته اگر چه د دواړو د فعل دخل دې. خو په داسې موقعو کښې د مرگ اضافت
خپل فعل طرف ته نه کېږي. بلکه د غير فعل طرف ته د مرگ اضافت کېږي. ځکه چه خپل ذاتی فعل
خو د هر يو مباح دې. چه دا به د ضمان سبب نه وي. ځکه چه لاره کښې تلل مباح دی. بهر حال خپل ذاتی
فعل موجب د ضمان نشی کيدې. لکه څوک تلونکې روان دې. چه د کوهی علم هغه ته نشته. او هغه په
کوهی کښې پريوتلو. نو د هغه پوره ديت به واجب وي. او د هغه د تللو په وجه به هيڅ ديت نه ساقطېږي.

د غلام په قتلولو سره قيمت واچيږي

وَإِذَا قَتَلَ رَجُلٌ عَبْدًا غَطَاؤًا چا چه غلام په خطا سره قتل کړو قَتَلَهُ قِيَمَتُهُ نو په قاتل باندې د هغه
قيمت واجب دې لَا تُرَادُّ عَلَى عَشْرَةِ آلَافٍ وَرَهْمٍ چه دا به په لس زره درهم باندې نشی زیاتولې قِيَمَاتُ
كَأَنَّهُ قِيَمَتُهُ عَشْرَةُ آلَافٍ وَرَهْمٍ نو که د غلام قيمت لس زره درهم وي. او اُكْتُرِيَ زِيَاتٌ وى، قُضِيَ لَهُ
بِعَشْرَةِ آلَافٍ نو هغه دپاره به د لسو زرو درهمو فيصله کولې شی إِلَّا عَشْرَةَ بَغِيرَ د لسو (د رهمو) نه وَقِيَ
الْأُمَّةُ او په وينځه کښې إِذَا زَادَتْ قِيَمَتُهَا عَلَى الذِّيَّةِ کله چه دهغې قيمت د آزادي ښځې د ديت نه زيات

(۱) مسلک الشافعي:- امام شافعی څخه مذهب دا دې. چه د زيد په خاندان باندې به د خالد نيم ديت او د
خالد په خاندان باندې به د زيد نيم ديت واجب وي.

وَيُخْصَمُ الْآلَافُ إِلَّا عَشْرًا قَدْ لَسَ كَمْ بِنَحْوِ زُرُو فَيَصِلُهُ بِهِ كَوْلِي شَى

هَلْ الْبَلَاةُ ① الْآلَفُ جَمْعُ دَالِفٍ، زُرُ

توضیح > که یوکس غلام خطا سره قتل کرو. نو دلته به د دیت په خانی ددغه غلام قیمت واجب وی. خو د طرفینو رحمت الله به نیز شرط دا دی. چه دا قیمت د آزاد د دیت نه زیات نشی. نو که دده (مجنی علیه غلام) قیمت بالفرض لس زره یا ددې نه هم زیات وی. نو په دیت کښې به لس درهمه کم لس زره (۹۹۹۰) درهم واجب وی. صرف،

د غلام په لاس کښې نیم قیمت واجب دی

وَلَى يَدِ الْعَبْدِ يَصْفُ قِيمَتَهُ او د غلام په لاس کښې د هغه د قیمت نیمه ده لَا يُزَادُ عَلَى خُمَةِ الْآلَافِ چه به پنخو زرو (درهم) به نشی زیاتولی إِلَّا خُمَةُ خُو پنخه به کمولی شى

توضیح > وړاندې تیر شوى دى. چه د سړى په لاس کښې نیم دیت واجبیږی. نو د غلام په لاس کښې به نیم قیمت واجب وی. او که دده نیم قیمت د پنخو زرو درهمو نه زیاتیږی. نو د پنخو زرو نه به پنخه درهمه کم واجب وی.

دلیل > دلیل په مخکنی مسئله کښې تیر شوى دى. یعنې د کل په صورت کښې چه کومه طریقه اختیار کړې شوې ده. د نصف په صورت کښې به هم هغه طریقه اختیارولی شى. په غلام کښې پوره قیمت کله واجبیږی؟

وَكُلِّ مَا يَقْدَرُ مِنْ دِيَةِ الْحَرِّ او هر هغه جرم په کوم کښې چه د آزاد پوره دیت اندازه وی قَبُولُ مَقْدَرٍ مِنْ قِيَمَةِ الْعَبْدِ نو هلته به د غلام پوره قیمت اندازه وی

توضیح > یعنې کوم خانی چه د آزاد پوره دیت واجبیږی. هغه صورت کښې به د غلام پوره قیمت واجب وی. او کوم خانی چه د آزاد نصف دیت واجبیږی. هلته به غلام کښې نصف دیت واجب وی. **دلیل** > ځکه چه دا دواړه دیتونه دى. او دواړه د وینې بدل دى. (وَدِيَةُ مُسْلِمٍ إِلَى أَهْلِيهِ) نه دا خبره ښکاره ده. نو که یو آزاد ته نې داسې زخم اولگولو. یعنې موضحه چه په هغې کښې د دیت ۱۲۰ حصه واجب ده. هلته به غلام کښې د هغه د قیمت ۱۲۰ واجب وی. او وړاندې تیر شوى دى. چه ضمان د غصب، د مالیت ضمان دى.

په خپته د وهلو په وجه د بچى او غورځیدو مسئله

وَإِذَا غَرَبَ رَجُلٌ بَطْنًا أَوْ أَقْوَامًا وَكَلَهُ نِيَّيْنِ جَنِيْنًا مَوْتَانِ او وهله (اوهله) قَالَتْ جَنِيْنًا مَوْتَانِ هغې جنین او غورځولو. فَكُلَيْهِ غَرَقَانِ په دې کښې یوه غره ده وَالْغَرَّةُ نِصْفُ غَرِّ الدِّيَةِ او دا غره د دیت د عشر نیمه ده

توضیح > که زید یوه آزاده ښځه په خپته او وهله. یا نې په بل یو اندام په لته وغیره او وهله. چه په دې سره د هغې حمل پریوتلو. (یعنې بچى او غورځیدو). نو دلته به دیت واجب وی. چه ددې مقدار د دراهمو نه پنځه سوه درهمه دى. که هلك وی او که جینی وی. او چونکه د دیت مقدار د ټولو نه کم او رومبې مقدار دى. په دې وجه دا غره سره تعبیر کړې شوې دې چه ددې معنی د رومبې خیز ده. اگرچه دهلك په صورت کښې د سړى د دیت شلمه حصه واجبیږی. او د جینی په صورت کښې د ښځې د دیت لسمه حصه واجبیږی. چه ددې مال یو وی.

هسې د قیاس تقاضه دا وه. چه چونکه د جنین د ژوند هیڅ علم نشته. په دې وجه هیڅ واجبیږل پکار نه

وو. خو استحساناً غره واجب کړې شوې ده.

دلیل ۱ > وجه د استحسان د نبی کریم صلی الله علیه وسلم حدیث دی (فِي الْجَنِّينِ غُرَّةٌ عَبْدًا أَوْ أَمَةً قَبْلَهُ تَحْتِهَا كَلَّةٌ وَتَرَوِي "أَوْ تَحْتِهَا كَلَّةٌ") (نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرماتلی دی چې په جنین کښې غره ده یعنی غلام یا چه ددې قیمت پنځه سوه درهم وی او نقل دی چه ،، یا پنځه سوه درهم ،،
الاستدلال > ددې حدیث په وجه مونږ قیاس پریځودو. او حدیث کښې غره پنځو سوو درهمو سره خاص کړې شوې دي.

د حمل ماشوم ژوندي پیدا شو او مړ شو، نو پوره دیت واجب دي

فَوَازُ الْقَتْلَةِ حَيًّا نو که ښځې ژوندي جنین راوړو **كُلَّمَا كَتَبَ بَيَا هَغَه** (بچې) مړ شو **فَقِيَهُ دِيَّةً كَامِلَةً** نو په دې کښې پوره دیت دي

توضیح > یعنی که جنین ژوندي بهر راوتلې وی. او بیا مړ شوې وی. نو په دې صورت کښې به پوره دیت واجب وی.
دلیل ۱ > ځکه چه د بچي مړ کیدل د رومبي وهلو اثر دي. او چونکه دده مړ کیدل د ژوند ښکاره کیدو نه پس دی. نو پوره دیت به واجب وی.

د مړ جنین پیدا کیدو له پس ښځه هم مړه شوه نو د قتل دیت واجب دي

وَإِنْ الْقَتْلَةُ مَيِّتًا او که ښځې مړ بچي او غورخولو **كُلَّمَا كَتَبَ الْأُمْرِيَا** (ښځه) مړه شوه **فَعَلَيْهِ دِيَّةٌ** نو په ضارب دیت دي **وَعَرَّةً** او غره ده

توضیح > که د زید لټې وهلو په وجه (مثلاً) جنین مړ بهر ته راووتلو. او بیا ښځه هم مړه شوه. نو دلته به زید باندې دوه ضمانه دي. د ښځې دیت واجب دي. او د جنین په وجه غره واجب ده.
دلیل ۱ > دطبرانی د روایت په موجب په مذکوره صورت کښې حضرت ﷺ هم دا فیصله فرماتلې ده. (۲)
ښځه مړه شوه یا مړ بچي پیدا شوه نو څه حکم دي ؟

وَإِنْ مَاتَتْ او که ښځه مړه شوه **كُلَّمَا كَتَبَتْ مَيِّتًا** بیا هغې مړ بچي او غورخولو **فَلَا شَيْءَ عَلَى الْجَنِّينِ** او په جنین کښې هیڅ واجب نه دی.

توضیح > او که دا صورت راپېښ شو. چه ښځه مړه شوه. بیا مړ شوې بچي را پیدا شو. نو زمونږ په نیز ذکر شوی صورت کښې به صرف د مور دیت واجب وی. او د بچي به هیڅ واجب نه وی. (۳)
دلیل ۱ > دلیل دا دي. چه د بچي د مرګ دلته کښې دوه سببونه دي: ① د وهلو په وجه مړ شی. ② د مور د مرګ په وجه سا بنده شی. او مړ شی. ځکه چه بچي د مور د ساه په ذریعه ساه اخلي. بهر حال دلته

(۱) قال الزبلي رحمه الله الأول غريب ورواية أو حسنة عند الطبراني في معجمه إكماد ذكره المصنف في مجمع الزوائد (۳۰۰/۶) وعزاه لطبراني واليزار) نصب الرأية: ۱۵۸/۵.

(۲) قال الزبلي رحمه الله نظرت الكتب الستة إلا النسائي فلم أجده هذا المعنى والذي في الكتب الستة عن أبي هريرة رضي الله عنه أن النبي ﷺ قضى في جنين امرأة من بني لحيان برة عبد أمانة ثم إن المرأة التي قضى عليها بالبرة توفيت فقضى رسول الله ﷺ أن موالها لينها ولزوجها وأن العقل على عصبها (نصب: ۱۹۱/۵).

(۳) **ملك الشافعي**:- د امام شافعي رحمه الله په نیز به د مور دیت او په بچي کښې به غره واجب وی.

کنبی شک پیدا شو. چه مرگ د رومی (وهلی) په وجه دی. او که د دویم (د مور د مرگ) په وجه دی. نو د شک په وجه به ضمان واجب نه وی.

د بهی غره به په وارثانو کنبی د میراث په طور تقسیمیدی

وَمَا يُجِبُ فِي الْخَبَرِ اَوْ يَهْ جَنِينَ كَنْبِيْ چَه کومه غره واجب وی مُوَرُوْتُ عَنْهُ هغه به دده د طرفه په میراث کنبی تقسیمولی شی

تخریج: د جنین په ذکر شوو ټولو صورتونو کنبی چه ضارب باندې کوم مال واجب کړې شوې دي. چونکه د تیر شوی تصریح مطابق د نفس بدل دي. نو دا به د جنین د وارثانو په منځ کنبی تقسیمولی شی. خو که ضارب هم ددې وارث وی. نو هغه به د میراث نه محرومیدي. مثلاً یو کس خپله ښځه په خپله باندې په لته او وهله. چه په دې سره مړ جنین بهر ته راووتلو. نو دلته به د وهونکي په خاندان باندې دیت واجب وی. او وهونکې به په دې غره کنبی د میراث مستحق نه وی. **فلیله** خکه چه قاتل ته میراث نه ملایویدی. او دا قاتل دي. او دا قتل هم قتل د سبب نه دي. بلکه قتل د مباشرت (او اراده) دي. او ناحقه قتل دي.،، فیه مایه،،

د وینځي په مذهب او موند ژوندی بهی کنبی به خومره دیت واجب وی

وَفِي جَنِينَ الْأُمَةِ إِذَا كَانَ دُكْرًا وَدِيْنَخِيْ يَه جَنِينَ كَنْبِيْ کله چه دا هلك وی نِصْفُ عَشْرِ قِيَمَتِهِ دده (د جنین) د قیمت نصف عشر (شلمه) ده لَوْكَانَ حَيًّا كَهْ ژوندي وی وَعَشْرُ قِيَمَتِهِ اُولسَمه حصه د قیمت دده وی لَوْكَانَ أَلْفِيْ كَه دا جینی وی.

تخریج: دا دهغه جنین تفصیل وو. کوم چه د آزادي ښځې نه راوغور خپري. که د وینځي نه پیدا شی. نو دا به د وینځي د آقا غلام وی. په دې وجه ددې حکم لږ بل شان دي. نو که د وینځي جنین که ژوندي وی. نو دده قیمت به واجبیږي. ددې نه پس دي بیا او کتلي شی. چه جنین هلك دي. او که جینی ده. که هلك دي. نو دده د قیمت شلمه حصه به واجبولي شی. او که جینی ده. نو لسمه حصه به واجبولي شی. (۱) **فلیله** اصل لحاظ به د جنین د قیمت ساتلي شی. د مور به نشی ساتلي. خکه چه دا ضمان د نفس ضمان دجنین دي. د مور د اندام ضمان نه دي. خکه چه چرته د اندام ضمان واجبیږي. نو هلته په دې غور کولې شی. چه په اصل کنبی خومره نقصان پیدا شوې دي. بیا هم دغه اومره نقصان واجبولي شی. حالانکه دلته ددې اعتبار اونکړې شو. بلکه مطلق اوفرمانیلي شو. چه د مور د قیمت عشر به واجب وی. نو که د ښځې نقصان ددې په وجه نه وی شوې. نو بیا هیڅ ضمان واجبیږي پکار نه دی. نو معلومه شوه. چه دا ضمان د نفس دي. ضمان د اندام نه دي. او هر کله چه دا د نفس ضمان دي. نو ددې اندازه به د نفس د قیمت په لحاظ سره وی.

په بهی هېڅې كفاره شته او هغه نشته

(وَلَا كَفَّارَةٌ فِي الْخَبَرِ) او په جنین کنبی كفاره نشته

تخریج: د جنین د ضمان بیانولو نه پس د جنین د كفاره بیان کوی اوفرمانی چه كفاره واجب نه ده. (۲)

(۱) **مسلك الشافعي**: - امام شافعی **رضی الله عنہ** فرمانیلي دي. چه په دواړو صورتونو کنبی به د مور قیمت لگولی

شی. او د مور د قیمت عشر به واجبولي شی.

(۲) **مسلك الشافعي**: - د امام شافعی **رضی الله عنہ** په نیز كفاره احتیاطاً واجب ده. خکه چه جنین هم من وجه نفس

دلیلہ > دلیل دا دې چه چونکه کفارہ د مطلقه نفسونو په باره کښې وارد شوې ده. او دا مطلق نفس نه دي. بلکه من وجه نفس دي. نو عقوبت به صرف په مطلقه نفسونو کښې واجب وي. چونکه دا نفس مطلقه نه دي. په دې وجه خو د پوره دیت په ځانې غره واجب شوې ده. البته که احتیاطاً کفارہ ورکړی. نو غوره ده. چه د تقرب سبب او گرځی. او د جنین هلاکولو کوم جرم چه ده کړې دي. د هغې نه استغفار اوکړی.

د قتل شبه عمد کفارہ ۲۵۵

(وَالْكَفَّارَةُ فِي شِبْهِ الْعَمْدِ وَالْخَطَا) او کفارہ په شبه عمد او قتل خطاء کښې عَشْرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ د مومن غلام آزادول دي فَإِنْ لَمْ يَجِدْ نُوْكَ هغه غلام اونه مومی قَصِيْرًا مُّكْرَمًا مِّنْ مَّتَابِعِينَ نو د لگاتار دوو مياشتو روزې نيول دي

توضیح > د شبه عمد کفارہ دا ده. که قدرت وی. نو مومن غلام دې آزاد کړی.

دلیلہ > د الله تعالی ارشاد دي (فَعَشْرٌ رَّقَبَةٍ مُّؤْمِنَةٍ وَوِيَّةٌ مُّسْلِمَةٌ إِلَى أَهْلِيْهِ) [النساء: ۲۴] او که غلام ملاو نشی. نو بیا کفارہ دا ده. چه د دوو مياشتو لگاتار (پرله پسې) روزې اونیسی.

وَلَا يُجْزِئُ فِيهِ الْإِطْعَامُ او په دې کښې به اطعام (په مسکینانو خوراک خوړل) نه کافی کیږی

توضیح > او په کفارہ د قتل کښې به په مسکینانو خوراک خوړل کافی نه وی.

دلیلہ > ځکه چه شرعی مقادیر د شریعت په خودلو معلومیدې شی. حالانکه په هیڅ نص کښې نقل نه دی. چه مسکینانو ته به په خوراک خوړلو باندې کفارہ ادا کیږی.

بَابُ الْقَسَامَةِ

ترجمه > (دا) باب د قسامت (د احکامو په بیان کښې) دي.

توضیح > القسامه لغة > په لغت کښې قسامت په معنی د قسم سره دي.

القسامه شرعاً > په شریعت کښې قسامت په الله تعالی قسم خوړل دی. د مخصوص سبب په وجه، مخصوص عدد سره. په سړی باندې مخصوص طریقه باندې.

د قسامت بیان

وَإِذَا وَجِدَ الْقَتِيلَ فِي مَحَلَّةٍ او کله چه په یوه محله کښې څوک مقتول اوموندلې شی لَا يُعْلَمُ مَنْ قَتَلَهُ د هغه د قاتل علم اونشی اَسْتَحْلِفُ عَشْرُونَ رَجُلًا مِنْهُمْ نو د محلي د پنځوسو سړو نه به قسم اخستلې شی يَسْتَحْلِفُهُمْ الْوَلِيُّ کوم (پنځوس کسان) چه ولی اختیار کړی بِالْكَفِّ مَاتَ قَتْلُنَا (د قسم الفاظ به دا وی). د ځانې قسم نه مونې دې قتل کړې دي وَلَا عَلَيْنَا قَاتِلًا اونه مونې ته دده د قاتل علم شته.

هل اللغة > ① قَتِيلٌ: صيغة داسم مفعول، قتل شوې

توضیح > که یو سړې مقتول په یوه محله کښې اوموندې شو. او د قتل آثار په ده باندې موجود وی. او د هغه د قاتل معلومات نه وی. او د مقتول ولی په ټوله محله باندې یا په بعضو غیر معین باندې یا په

دې. نو کفارہ به واجب وی.

بعضو معین باندی د قتل دعوه اوکړی. نو زموږ په نیز به ولی ته حق وی. چه په محله کښې پنخوس کسان منتخب کړی. کوم چه دده خوښ وی. او د هغوی نه دې قسم واخستلې شی. هغوی به داسې قسم خوری. چه ،، د الله قسم نه موږ دا قتل کړي دي. او نه موږ ته دده د قاتل معلومات شته. او که هغوی قسم اوخوړلو. نو قصاص به ددوی نه ساقطیږی. البته ددوی په عاقله به دیت واجب وی. که ولی د قتل عمد دعوه کوی. او که د قتل خطاء دعوه کوی. خلاصه د کلام دا چه زموږ په نیز قصاص صرف هغه وخت ثابتیږی. کله چه د محلي خلق د قسم نه انکار اوکړی. او د قتل اقرار کوی. یا په گواهانو سره قتل عمد ثابت شی. دا زموږ د مسلک تفصیل دي. (١)

والله ① رومې دلیل مشهور حدیث دي. (البیضة علی المدی والیهین علی من انکر)

⑦ دویم دلیل د سعید بن مسیب رضی الله عنه روایت دي. چه د یهودو په یو کوهی کښې د یو مقتول ملاویدو په وجه د یمین او قسامت شروع ئې د یهودو نه اوکړله. او بیا ئې په یهودو باندې دیت واجب کړو. ځکه چه مقتول ددوی په منځ کښې ملاو شوی وو.

د قسامت په باره کښې د امام ابوحنیفه رحمه الله دعوه او د امام شافعی رحمه الله دایونه

وَأَذْأَحَقُّوَانُو کله چه دوی قسم اوخوړلو قَضَى عَلَى أَهْلِ الْحَلَّةِ بِالْيَمِينَةِ نو د محلي په خلقو به د دیت فیصله کولې شی وَلَا يُقْضَى الْوَلِيُّ او د ولی نه به قسم نشی اخستلې

توضیح > کله چه د محلي د خلقو نه پنخوسو سرو قسم واخستلو. نو ددوی نه به قصاص ساقطیږی. او په دوی به دیت واجبیږی. دا زموږ مذهب دي.

والله ① دلیل دا حدیث دي چې النَّبِيُّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ جَمَعَ بَيْنَ الذَّيَّةِ وَالْقَسَامَةِ فِي حَدِيثِ ابْنِ

مَعْلٍ (٢) چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د سهل رضی الله عنه په حدیث کښې دیت او قسامت جمع والې اوکړو

⑦ اوهم دغه شان د زیاد بن ابومریم په حدیث کښې دواړه جمع کړي شوی دی. (٣)

⑧ او دغه شان د قبيلة همدان په یو شاخ واده کښې دا واقعه راپېښه شوه. نو فاروق اعظم رضی الله عنه هم قسامت او دیت کښې جمع فرمانیلې وه.

وَلَا يُقْضَى عَلَيْهِ بِالْجَنَائَةِ وَإِنْ حَلَفَ او فیصله به نشی کولې په ده باندې د جنایت اگرکه قسم اوخوری

توضیح > د مقتول د ولی نه په قسم نشی اخستې او که هغه قسم اوخوری نو هم به په هغه باندې د

(١) مسلک الشافعی والک - امام شافعی رحمه الله او فرمانیل کله چه هلته څه قرینه وی نو د اولیاء نه پنخوس قسمونه اخستلې شی و اولیاء دپاره به مدعی علیه باندې د دیت فیصله ورکولې شی. دعوه که د (قتل) عمد وی او که د خطاء وی. امام مالک رحمه الله فرمانی. که د مدعی دعوه د قتل عمد وی. نو دمدعی علیهم (د محلي خلقی نه چه مدعی څوک اختیار کړی. د هغوی نه به قصاص اخستلې شی. (اغرر الافکار، شامی)

(٢) كما تقدم ترجمه فی أول الباب.

(٣) قال الزیلي رحمه الله وحدث زیاد غریب و روى الزوارى مسنده .. عن أبي سلمة بن عبد الرحمن عن أبيه قال كانت القسامة في الدم يوم غير وذكر أن رجلاً من الأنصار من أصحاب النبي صلی الله علیه و آله فقد نحت الليل لجماعت الأنصار فقالوا إن صاحبنا يمشط في دمه فقال أتمرون قتله قالوا لا إلا أن اليهود قتلته فقال رسول الله صلی الله علیه و آله اختاروا منهم حسين رجلاً فيحلفون بالله جهد أيمانهم لم يحدوا الذمة منهم ففعلوا (نصب: ١٩٥/٥).

جنایت فیصله نشی کولې چې دا قتل ده کړې دي.

د محلي د خلقو د قسم خوړلو نه د انکار کولو حکم

وَأَنْ أَيْ وَاحِدٌ مِنْهُمْ أَوْ كَهْ بِه دوی کښې یو کس د قسم نه انکار او کړو خوښ نو هغه به قید کولې شی حَتَّى يَخْلُفَ تَرْدِي چه هغه قسم اوخوری

توضیح < که د محلي په خلقو کښې چا د قسم نه انکار او کړو نو ترکومه پورې چه هغه قسم اونه خوری تر هغه وخته به دې په قید کښې اچولې شی.

دلیل < ځکه چه په باب د قسامت کښې صرف مال مقصود نه دي بلکه یمین هم اصل مقصود دي ځکه چه دا د وینې معامله ده چه دا د پیره محترمه ده نو دلته قسم هم واجب دي او دیت هم واجب دي.

که په محله کښې پنځوس قسمونه پوره نشي نو د قسم طریق

وَأَنْ لَمْ يُكْمِلْ أَهْلَ الْمَحَلَّةِ أَوْ كَهْ د محلي د خلقو تعداد پوره نشي كَزَرَّتِ الْأَيْمَانُ عَلَيْهِمْ نو په دوی به قسمونه مکرر کولې شی حَتَّى يَتِمَّ تَحْسِينُ تَرْدِي چه پنځوس (قسمونه) پوره شی

توضیح < وړاندې ونيولی شوی دی چه د محلي د خلقو د پنځوسو سرو نه به قسم اخستلې شی نو که اتفاق سره پنځوس تعداد پوره نشي نو د موجوده کسانو نه به مکرر قسم اخستلې شی چه د پنځوسو تعداد پوره شی.

دلیل < د حضرت عمر رضي الله عنه (۱) او د قاضي شريح اونخعي رحمهما الله (۲) نه هم دغه شان منقول دي او چونکه د پنځوسو شمیر د حدیث نه ثابت دي نو څومره چه ممکنه وي (د پنځوسو قسمونو تعداد) پوره کول واجب دي او ددې صورت دلته هم دا دي کوم چه ذکر شو.

په بچی، مجنون، ښځه او غلام باندې د قسامت نه کیدو وجه

وَلَا يَدْخُلُ فِي الْقَسَامَةِ صَبِيٌّ وَلَا مُجَنُّونٌ (او په بچی او لیونی باندې قسامت نشته وَلَا أَمْرًا وَلَا عَقِبًا) اونه په ښځه او نه په غلام باندې (قسامت شته).

توضیح < په قسامت کښې به په ماشوم، لیونی، ښځه او غلام باندې قسم نه وي.

دلیل < ځکه چه قسم قول صحیح ته وائی او قسم په هغه خلقو باندې واجبیږي کوم چه امداد کولې شی او دلته رومبی دواړه قول صحیح نشي ونيولې او آخری دواړه اگرچه په صحیح قول کلام کولې شی خو مدد نشي کولې.

په څومو صورتونو کښې د محلي په خلقو قسامت او دیت نسته؟

وَأَنْ وَجَدَ مَوْتًا أَوْ كَهْ مړي او مړندې شی لَا أَتْرُكُ چه په ده باندې (د قتل) اثر نه وي فَلَا قَسَامَةَ وَلَا دِيَّةَ نو نه قسامت شته او نه دیت شته وَكَانَ الْكَانَ كَانِ الدَّامِيسِلُ مِنْ أَلْفِهِ اوهم دغه شان حکم دي چی دی وینه بهیږي د پوزي دده نه أَوْ دَبْرُهَا دده د دبر اُوفمه یا دده د خولې نه

توضیح < که په محله کښې مړ انسان ملا شو خو په ده باندې د زخم هیڅ اثر نه وو نو په دې کښې نه قسامت شته اونه دیت دغه شان که دده د پوزي یا دبر یا خولې نه وینه روانه شوي وی نو دغه حکم دي

(۱) أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه (نصب: ۱۹۸۵).

(۲) حديث شريح أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه وحديث النخعي [رح] أخرجه عبدالرزاق في مصنفه (نصب: ۱۹۹۵).

چې په دې کښې نه قسامت شته اونه دیت
دلېله > ځکه چه ددې ځایونو نه عام طور باندې دېل کس د فعل نه بغیر پخپله هم وینه راوځي. په ، ،
 باب الشهید ، ، کښې هم ددې بیان تیر شوې دې.

فَارَانِ گَانَ خَرَبَ مِنْ عَيْنِيهِ اَوَاذُ نِيْهِ نو که وی وینه چې راوتلې وی دده د سترگو نه یا دده د غوږونو نه
فَهَوُتَيْلُ نو دې قتل کړې شوې دې

لغوی > او که دده د سترگو یا غوږونو نه وینه وتلې وی نو دا ددې خبرې دلیل دې چې دې مقتول دې
دلېله > ځکه چې ددې اندامونو نه پخپله وینه نه اوځي بلکه د چا د تشدد په وجه ترې اوځي. نو په دې
 صورت کښې به قسامت او دیت وی.

په څاروی باندې د موندلې شوي مقتول د دیت حکم

وَإِذَا وَجِدَ الْفَتِيلُ عَلَى ذَاتِهِ اَوْ كَلَهُ چه مقتول په یو څاروی باندې اوموندلې شی **يُسَوِّفُهَا رَجُلٌ** چه دا یو
 سړې سړی **فَالْيَتِيَّةُ عَلَى عَاقِلَتِهِ** نو دیت به دده په عاقله باندې وی **دُونَ أَهْلِ الْمَحَلَّةِ** په محلې والا
 باندې به نه وی

لغوی > یو کس یو څاروې روان کړې دې. او په دې باندې یو مقتول دې. نو دده دیت به هم په ده باندې
 واجب وی. لکه که مقتول دده په کور کښې ملاو شوې وي. نو هم دا حکم به ووبیا که دا سړې نې د شا
 طرفه سړی. یا نې د مخکښې طرفه راکارې. یا په دې باندې سور وی. ټول برابر دی.
دلېله > ځکه چه مقتول د هغه په لاس کښې دې نو داسې شوه لکه چه دده په کور کښې وی

په پوهوړ کښې د موندلې شوي مقتول د قسامت او دیت حکم

وَإِذَا وَجِدَ الْفَتِيلُ فِي ذَاتِ الْإِنْسَانِ او که مقتول د یو انسان په کور کښې اوموندلې شی **فَالْقَسَامَةُ عَلَيْهِ** نو
 قسامت به هم په ده وی

لغوی > که یو مقتول دیوکس په کور کښې اوموندې شی. نو قسم به صرف په کور والا باندې وی.
دلېله > ځکه چه د کور مالک یواځې هم هغه دې. نو هغه به یواځې د محلې د خلقو په درجه کښې وی.

وَالْيَتِيَّةُ عَلَى عَاقِلَتِهِ او دیت دده په عاقله باندې دې

لغوی > او دیت به دده په مددگار خاندان باندې وی.
دلېله > ځکه د عاقله فریضه ده. مدد او نصرت کول، او د عاقله د مدد په وجه انسان پخپل خان کښې
 قوت او طاقت محسوسوی.

قسامت په په اصل اوسیدونکو وی او هغه په هراړه هارو به هم وی؟

وَلَا يَدْخُلُ السُّكَّانُ فِي الْقَسَامَةِ او په قسامت کښې به سکان (د ملکیت نه بغیر اوسیدونکی) نه
 داخلېږي نیز **مَمَّا لِلْمَلِكِ** د مالکانو سره **عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ** (۱) د امام ابوحنیفه **عَلَيْهِ السَّلَام** په نيز
لغوی > د یوې محلې څه اوسیدونکی خو هغه دی. کوم چه ددې ځانې اصلی اوسیدونکی دی. او ددې

(۱) القول الرابع هو هذا قول الطرلين **عَلَيْهِ السَّلَام** كذا في رد المحتار (٤٤٧\٥) والمندبة (٧٨\٦) وملطفي (٤٠٣\٤) **لَقَدْ هُنَّ**
 القول الرابع (٣٦٥\٢) -

خانی د زمکو مالکان دی. او بعضی هغه دی. کوم چه د ملکیت نه بغیر کرایه وغیره باندې دلته اوسېږي. نو قسامت به صرف په مالکانو باندې وی. په سکان (په کرایه وغیره اوسیدونکی) به نه وی. دا د طرفینو رحمهما الله مذهب دی.

دلیلها < د بقعی (او علاقې) نصرت دپاره مالکان مختص دی. د ملکیت نه بغیر اوسیدونکی نه دی. ځکه چه د ملکیت نه بغیر اوسیدو کښې قرار او همیشگی نشته. په خلاف د مالکانو، نو د تدبیر دلالت به په مالکانو باندې وی. او هم په دوی به حفاظت ضروری وی. نو کوتاهی د مالکانو د طرفه ده. نو هم دوی به گرفتارولې شی.

مسک ابی یوسف < امام ابو یوسف رحمه الله فرمائی. چه قسامت به په دواړو وی. ځکه چه د قسامت او دیت تعلق تدبیر سره دی. او په دې معامله کښې ټول برابر دی.

دلیل < د دوی دلیل دا وو. چه اوگورئ نبی کریم صلی الله علیه و آله په یهودو باندې قسامت او دیت واجب کړې وو. (١) حالته هغوی د خیبر مالکان نه وو. بلکه د ملکیت نه بغیر د هغه اوسیدونکی وو. ددې نه معلومه شوه. چه په غیر مالکانو باندې هم قسامت او دیت شته.

الجواب عنه < د دې نه جواب دا دی چه هغوی مالکان وو. نبی کریم صلی الله علیه و آله هغوی لره د هغوی په زمکو او جائدادونو قائم ساتلی وو. او د هغوی نه به نې چه کوم څه وصولول. هغه به نې د خراج په طریقته اخستل.

وَهُوَ عَلَى أَهْلِ الْخِطَّةِ أَوْ دَا قَسَامَتٍ بِهٖ فِي أَهْلِ خُطَّةٍ وَی دُونَ. الْمُشَارِئِينَ بِهٖ اخستونکو باندې به نه وی وَلَوْ كُنْیَ مِنْهُمْ أَحَدًا كَرَجِي په اهل خطه کښې یو هم باقی وی

توضیح < د محلې خلق په چا چې قسامت واجبیږي په هغوی کښې څه خو هغه دی چا ته چې د مسلمانانو امام په وخت کښې د دې زمکې نه څه حصه ورکړې وه څه چې دا علاقه فتح شوې وه. دا اهل خطه دی. او که اهل خطه نه وی نو بیا به د هغوی اولاد وی. په هغوی به قسامت وی. او دویمه ډله د هغه خلقو ده چې چې دا زمکه اخستې وی. او کورونه نې په کښې آباد کړی وی.

مسک الطرفین < د طرفینو په نیز په به قسامت صرف په اهل خطه باندې وی په اخستونکو به نه وی تردې که په اهل خطه کښې صرف یو کس پاتې شوې وی او نور نه وی نو په هغه به قسامت واجب وی.

مسک ابی یوسف < دامام ابو یوسف په نیز به قسامت په اهل خطه او اخستونکو دواړه قسمه خلقو باندې وی.

په هشتون هېڅې د موندلې شوي مقتول د قسامت حکم

وَأَنْ وَجَدَ الْقَتِيلَ فِی سَفِیْنَةٍ أَوْ كَهٗ مَقْتُولٍ بِهٖ كَشْتَنَ کښې اوموندې شی لَأَلْقَسَامَةُ عَلَى مَنْ نُو قسامت به په هغه خلقو باندې واجب وی لِبِهَا کوم چه په کشتن کښې دی مِنْ الرُّكَّاسِ یعنی سوارلی وَالْمَلَّاحِينَ اوكشتن چلونکی (مانر کی)

هل اللغة < ① سفینه، کشتن ② ملاهین، جمع د ملاح ده د کشتن چلونکي، مانر کی

توضیح < که مقتول په کشتن کښې وی. نو کوم خلق چه په کشتن کښې دننه دی. هم په هغوی باندې قسامت او دیت واجب دي. که هغوی سواره وی. که مالکان وی. او که مانر کی وی. ټول به ضامن وی. او د ریرې (خرگادی) هم دغه حال دي. نو د بسونو به هم دا حال وی.

دلیلہ > پہ دوی باندی خُکھ واجبیڑی چي کشتی هم د دوی پہ لاس کنبی ده نو معلومه شوه چي دا هم دوی کړي دې بل چا نه دي کړي.

د محلي په جغات کنبی د موندلی شوی مقتول د قسامت مسئله

(وَأَنْ وَجَدَ فِي مَسْجِدٍ مَخْلُوءٍ كَمَا مَقْتُولٌ د محلي په جغات کنبی اوموندې شو قَالَا قَسَامَةُ عَلَى أَهْلِيَانُو قسامت به د محلي په خلقو وی

توضیح > د محلي د جغات حفاظت او تدبیر د محلي د خلقو فریضه ده نو که د محلي په جغات کنبی خوک مقتول اوموندې شو نو قسامت او دیت به د محلي په خلقو واجب وی.
دلیلہ > خُکھ چي د جغات انتظامات وغیره هم د دوی سره تعلق ساتي او هم د دوی په محله کنبی دي نو قسامت او دیت به هم په دوی وی.
په جامع جغات یا په عامه لاره کنبی د موندلی شوی مقتول د قسامت حکم

(وَأَنْ وَجَدَ فِي الْحَايِمِ أَوْ الشَّارِعِ الْأَعْظَمِ كَمَا مَقْتُولٌ په جامع جغات یا په عامه لاره کنبی اوموندې شی قَالَا قَسَامَةُ فِيهِ نُو په دي کنبی قسامت نشته وَالْيَقِيَّةُ عَلَى بَيْتِ الْمَالِ او دیت په بیت المال باندې دي **حل اللغة** > ① الشارِع الاكظم: لاره لویه

توضیح > که په جامع جغات کنبی یا په عامه لاره کنبی مقتول اوموندې شو نو په دي صورت کنبی قسامت نشته او دیت به د بیت المال نه ادا کولې شی.
دلیلہ > خُکھ چه هیڅ خوک سرې یواځې د جامع جغات یا عامې لارې یا پل سره مخصوص نه دي بلكه دا څیزونه د عامو مسلمانانو دپاره دي او د بیت المال مال هم د عامو مسلمانانو دي نو ددوی د مال نه به دیت ادا کولې شی.

په غیر مملوکه ځنگل کنبی د موندلی شوی مقتول د قسامت مسئله

(وَأَنْ وَجَدَ فِي بَرِّيَّةٍ أَوْ كَمَا مَقْتُولٌ په یو ځنگل کنبی ملاو شی لَيْسَ بِغَرَمِ عَارِ قَاحه دي ته نیزدي هیڅ آبادی نه وی فَهُوَ هَذَرٌ دا فضول ده

حل اللغة > ① بریة: ځنگل

توضیح > که مقتول به پر داسې ځنگل کنبی ملاو شی چه دا دچا مملوک نه وی نو په هیڅ چا قسامت او دیت نشته بلكه دده وینه عیب ده.
په هدايه کنبی ئي دا تفصیل کړي دي چي په دي شرط چه دي ځنگل سره هیڅ آبادی نه وی چه ددي ځنگل نه هغه آبادی ته اواز اورسیږي خُکھ چه هرکله دي ته نیزدي داسې آبادی نشته نو ده له هیڅ خوک فرهاد پوره کونکي نشي راتلې او په نه راتلو کنبی د هیڅ پوکس د طرفه کوتاهی نشته خو که دا ځنگل د چا مملوک وی بیا به ددي ځنگل د مالک په عاقله باندې دیت واجب وی.

د دوو هلو په منځ کنبی د موندلی شوی مقتول د قسامت حکم

(وَأَنْ وَجَدَ بَيْنَ كَرْمَيْنِ أَوْ كَمَا مَقْتُولٌ د دوو کلو په منځ کنبی ملاو شی كَانَ عَلَى الرَّبِيَّانُو دیت وجوب به په دوی کنبی زیات نیزدي والا باندې وی **حل اللغة** > ① الربيعان: تشنيه د قریه، کلي

تصريح > كه مقتول ددووكلويه منځ كښې ملاو شى. نو كوم (كلې) چه دې ځانې ته نيزدې وى. دهغې اوسيدونكو باندې به قسامت او ديت واجب وى. **دليله** > ځكه چه ددې ځانې مدد هم ددوى فريضه ده. نو هم دوى طرف ته كوتاهى راگرخولې شوې ده. په دې وجه به دوى دديت ذمه دار وى.

وَأَنْ وَجَدَ فِي وَسْطِ الْفَرَاتِ أَوْ كَهْ مَقْتُولَ دَرِيَابِ پَه مَنځ كښې ملاو شى يَكُونُ بِهَا الْمَأْجُه دَا اوبه اوږى قُبُو هَدَرُو دَا عَيْت دې

تصريح > اوكه مقتول د فرات دريا په غاړه نه بلكه په منځ كښې ملاو شى. چه د د اوبو چپې خان سره اوږى وى. نو دده ديت به په هيڅ چا هم واجب نه وى. **دليله** > ځكه چه دا د هيڅ چا په قبضه كښې نه دې. او د فرات لاندې (په حكم كښې) هر هغه درياب داخل دې. كوم چه د چا په ملكيت كښې نه وى.

د لوني درياب په غاړه د راگير شوي مقتول د ديت او قسامت مسئله

وَأَنْ كَانَ مُحْتَسِبًا بِالشَّاطِئِ أَوْ كَهْ مَقْتُولَ دَرِيَابِ (درياب) په غاړه راگير شوې وى قُبُو عَلَى أَقْرَبِ الْفَرَى مِنْ ذَلِكَ الْمَكَانِ نو دا (وجوب د ديت) به دې ځانې ته نيزدې كلى والو باندې وى

حل اللغة > ① معتبس: راگير شوې، بند شوې ② الشط: غاړه

تصريح > كه مقتول د لوني درياب په غاړه راگير شوې دې. نو كوم كلې چه دې ځانې ته نيزدې وى. هم په هغوى به ديت واجب وى. **دليله** > ځكه چه ددې ځانې مدد هم ددوى فريضه ده. نو هم دوى طرف ته كوتاهى راگرخولې شوې ده. په دې وجه به دوى دديت ذمه دار وى.

د مقتول ولي د محلي د خلقو نه علاوه په بل سړي باندې دعوه كول

وَأَنْ ادَّعى عَلَى وَاحِدٍ مِنْ غَيْرِهِمْ أَوْ كَهْ ددوى نه په علاوه كښې په يوكس باندې ولى د قتل دعوه او كړله سَقَطَتْ عَنْهُمْ نو د محلي د خلقو نه په قسامت ساقطېږي

تصريح > كه د مقتول ولي د محلي د خلقو نه علاوه په بل يوكس باندې د قتل دعوه او كړله. نو اوس د محلي په خلقو نه قسامت شته. او نه ديت شته.

دليله > هر كله د محلي په خلقو قسامت واجبيږي. نو دا ددې خبرې دليل وى. چه قاتل هم ددوى نه يوكس دې. نو هر كله چه ولى د محلي په خلقو كښې يوكس متعين كړو. نو خبره اوس هم هغه شان شوه. ځكه چه وړاندې هم د محلي خلق قاتل شمار كړې شوى وو. او هر كله ئې چه په دوى كښې يوكس متعين كړو. نو تقدیراً اوس هم هغه شان قاتل دى. ځكه په دوى ضرورى وه. چه دوى د قاتل لاس نيولې وې. او هغه ئې ظلم ته نه وې پريخودې.

د قاتل معلومولو دپاره د قسم خوړلو په جواب هېڅ د د فلانى سړي خودولو. هېڅ

وَأَذَا قَالَ الْمُسْتَعْلِكُ أَوْ كَهْ په يو قسم خوړونكى اوونيل قَتَلْتُ فُلَانًا چه مقتول فلانى قتل كړې دې أَسْتَعْلِفُ بِاللَّوْ نُو هغه ته به داسې قسم وركولې شى مَا قَتَلْتُ چه د ځداني قسم ما نه دې قتل كړې وَلَا عَرَفْتُ لَهْ قَاتِلًا غَيْرَ فُلَانٍ. او نه زه د فلانى نه علاوه بل څوك قاتل پيژنم

تصريح > كله چه د يو مقتول په باره كښې د يوكس نه قسم واخستلې شو. نو هغه داسې اوونيل چه دا

فلانی سری قتل کړې دي. نو اوس هم دا قسم پوره نشو. هله څکه کیدې شی. چه فلانی قتل کړې وی. خو هغه سره دې پخپله هم شریک وی. یا مثلاً دده پلار شامل وی. چه هغه (پلار په قسم کښې) ده پرېخوډې وی. نو د قسم پوره کولو دپاره به اوس ده ته داسې قسم ورکولی شی. یعنی هغه به داسې وائی. چه (یا الله ما قتلْتُ ولا هُتُّ له قاتلاً ولا قاتلاً)

وَإِذَا كُنْتُمْ أَتَاهُمْ مِنْ أَهْلِ الْمَحَلَّةِ عَلَى رَجُلٍ أَوْ كَلَّةٍ مِنْ أَهْلِ الْمَحَلَّةِ كُنْتُمْ دُو سِرُّو دَاسِي سِرِّي خَلَفَ گواهی ورکړله مِنْ غَيْرِهِمْ چه هغه ددوی ځنې نه دي اَلْهُ قَتْلُ چه هغه دا مقتول قتل کړې دي لَمْ تُقْبَلْ كَهَادَتُهُمْ ددوی شهادت به نشی قبلولی

تفريح > د محلي دوو سرو د داسې سړي په باره کښې گواهی ورکړله. چه هغه ددوی د محلي نه دي. چه هغه مقتول قتل کړې دي. نو د امام ابو حنيفه رحمه الله په نيز به دا گواهی نشی قبلولی. هله > دليل دادې. چه ددې خلقو کوتاهي خو ضرور ده. ځکه چه قتل ددوی په محله کښې شوې دي. په دوی حفاظت واجب وو. نو ددې د کوتاهي په وجه دوی د قاتلاتو په درجه کښې راغلي دي. او خصم جوړ شوی دی. خو اتفاقی خبره دا ده. چه اوس ولی په غير باندې د قتل دعوه اوکړله. چه په دې وجه دا خلق د خاصانو په فهرست کښې نه دی. خو د رومي شېبې په وجه به ددوی شهادت نشی قبلولی. او دوی به داسې گنړلي شی. لکه چه یوکس د چا وصی دي. خو اوس هغه د بچی د بالغ کیدو په وجه د وصی کیدو نه خارج شو. او اوس هغه ددې بچی گواه دي. نو اوس به هم دده گواهی نشی قبلولی. دغه شان حکم به دلته هم دي.

مسلك الصالحين > د صاحبينو رحمهم الله په نيز به دا گواهی قبلولی شی. (١) دليلهما > دليل دا دي. چه د محلي خلق اگر چه په نشانه وو. چه هم دا خلق خصم جوړ شی. خو اوس چه کله ولی د مقتول ددوی نه په علاوه باندې دعوه اوکړله. نو اوس ددوی په نښه باندې کيدل باطل شو. نو اوس ددوی په شهادت کښې هيڅ شېبه پاتې نشوه. او دا بالکل داسې او گنړی. لکه چه د یوکس څوک وکیل بالخصوصمت وی. نو هغه د خپل موکل گواه نشی جوړیدي. خو که موکل هغه د خصوصمت نه وړاندې د وکالت نه معزول کړې وی. نو اوس هيڅ شېبه پاتې نشوه. نو اوس به دهغه گواهی قبلولی شی. نو دلته به هم دغه شان کیږي.

كِتَابُ الْمَعَاوِلِ

ترجمه > (دا) کتاب د معاقلو (خلقو په بیان کښې) دي. تفريح > وړاندې د دې بیان وو. او په دې کښې به د هغه خلقو بیان کولی شی. په کومو چه دیت واجبیږي. دلته اصل عبارت داسې دي.،، کتاب اهل المعاول،، او اهل معاقل، عوائل دي. خو د عامو مصنفينو دا عادت دي. چه دوی دا په حلف د مضاف سره بیانوی.

(١) القول الرابع هر هدا قول الصالحين رحمهم الله کذا في كشف الأسرار (٣١٣/٢) والمدينة (٧٩٩/٦) نلا عن القول الرابع (٣٦٨/٢) -

هغه په دیت واجب شی. نو هغه به هم په دې اهل دیوان باندې واجب وی. او دیوان په معنی د رجستر دی. یعنی دده د کمپنۍ په خلقو باندې، (۱)

دلیل ۶ په اهل دیوان باندې د دیت په وجوب باندې د صحابو رضی الله عنہم اجماع ده. ځکه چې کله حضرت عمر فاروق رضی الله عنہ رجسترونه مدون (او رائج) کړل. نو په اهل دیوان باندې یې دیت مقرر کړو. او دوی دا کار د صحابو رضی الله عنہم په موجودگۍ کښې کړې دې. چې په دې کښې هیڅ یو صحابی نکیر اونکړو.

دلائل التقدير بطلان سنن ① پاتې شوه دا خبره چې دیت ادا کول په دریو کالو کښې ولې دی؟ نو ددې وجه دا ده. چې دا د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه نقل دی. (۲)

② حضرت عمر رضی الله عنہ نه منقول دی. (۳)

③ چونکه دا سرکاری انعامونه په یو کال کښې یوځل ورکولې شی. او د عطیاتو نه دیت اخستل د آسانتیا په غرض سره دی. نو د آسانتیا تقاضه دا شوه. چې قسطوار به په دریو کالو کښې دیت وصولولې شی.

ددیت ادا کولو طریقه او موده

فَإِنْ غَرَجْتَ الْعَطَايَا فِی أَكْثَرِ مِنْ ثَلَاثِ سِنِينَ نَوَكُهُ دَرِي عَطَايَا دَرِيو کالو نه په زیاته کښې یا په کم کښې او وتل اَوْ اَقْلَ اَحْدَیْنِهَا نو دیت به هم ددې نه اخستلې شی.

توضیح عام طور به داسې کیدل. چې د ماهانه رزق او میاشت په میاشت تنخواه نه علاوه چې په فوج ته کوم سالانه انعام ملاویدو. هغه به په یو کال کښې یوځل ورکولې شو. نو ددې نه به د هر کال په عطایانو کښې د دیت ثلث وصولولې شو. چې په دریو کالو کښې پوره دیت ادا کړې شی. خو که دا عطایانې د دریو کالو په ځانې شپږو کالونو کښې ملاو شی. نو بیا به په شپږو کالونو کښې دیت وصولولې شی. یعنی کال په کال به ۶/۸ وصولولې شی. او که اتفاق سره د دریو کالو عطایانې په یو کال کښې ورکړې شی. نو پوره دیت به هم ددې یو کال عطایانو نه وصولولې شی.

دلیل ۷ ځکه مقصود خودا وو. چې کوم دیت وصول شی. هغه ددوی د عطایانو نه وصول شی. او دلته هم دغه شان ده.

لحاظ امرین ① خو دا کومې عطایانې چې اوس ملاو شوی دی. په دې کښې به د دوو خبرو لحاظ ساتلې کیږي ① په دې کښې به دیت هغه وخت واجب وی. کله چې قاضی په اهل دیوان باندې د دیت د وجوب فیصله ورکړه. نو د قاضی د حکم نه پس به دا عطایانې مجاهدینو ته ملاو شوی وی.

② دا عطایانې د راروانو کالونو دپاره پیشگی ورکړې شوی وی. وجه ددې دا ده. چې په عاقله کښې کلام دي. نو ددې تعین به د قاضی د قضاء په ذریعې کیږي. نو که د تیرو شویو کالونو عطایانې بندې شوي وي. او د قاضی د قضاء نه روستو عطایانې ورکړې شوی وی. نو ددې عطایانو نه به دیت نشي اخستلې. ځکه چې دویم شرط موجود نه دي.

① **ملک الشافعي** :- د امام شافعي رحمته الله علیه په نیز به اهل دیوان باندې دیت نه واجبېږي. بلکه ددیت وجوب به د

خاندان په خلقو باندې وی.

② قال الزیلعی رحمته الله علیه تقدم تجربه فی باب الجنایات (نصب: ۲۰۷۸).

③ أخرجه ابن ابی شیبة فی مصنفه (نصب: ۸۵۸۰).

هغه څوک اهل دیوان نه وی نو دده عاقله به څوک وی؟

وَمَنْ لَمْ يَكُنْ مِنْ أَهْلِ الدِّيَّانِ أَوْ څوک چه د اهل دیوان څڼې نه وی. فَعَاقِلَتْهُ قَبِيلَتُهُ نَر د هغه عاقله د هغه قبيله ده

هل اللغة < ① الديوان، رجستر >

توضیح < که یوکس د اهل دیوان څڼې نه وی. نو دده عاقله به دده قبيله او دده خاندان وی.
دلیل < ځکه چه دده مددگار دده خاندان وی. او د مدد په بنیاد باندې د عاقله کیدو مدار دې.

د دیت طریقه

نَقَطَ عَلَيْهِمْ فِي ثَلَاثِ سِنِينَ دیت به په قبيله باندې دریو کالو کښې تقسیمولې شی لَا يَزَادُ الْوَاحِدُ عَلَى أَرْبَعَةِ دَرَاهِمٍ كَل سَنَةً هر کال کښې به د یو یا څلورو درهمو نه زیات نشی اخستلې درهم ودانقان یو درهم اوده دانقه وَيَنْقُصُ مِنْهَا. او ددې نه کمولې هم شی

هل اللغة < دایق د یو درهم شپږمه حصه ده. او دواړو نې جمع ده.

توضیح < کله چه په قبیلې والو باندې دیت تقسیم کړې شی. نو په دې کښې به دا خیال ساتلې شی. چه پوره دیت به ددوی نه په دریو کالو کښې قسط وار وصولولې شی. او په کال کښې به د هر یو نه صرف یو درهم اخستلې شی. چه مجموعه درې شی. یا به دره یو نه یو درهم او د یو درهم دریمه اخستلې شی. چه مجموعه څلور درهمه شی. ځکه چه د هیڅ یوکس نه د څلورو درهمو نه زیات اخستل جائز نه دی. اگر چه د کمولو گنجائش شته. خو د زیاتو نشته. د صاحب قدوری د عبارت نه په ظاهره دا معلومیږي چې په دریو کلونو کښې د هر یو نه د څلورو درهمو نه زیاتې هم اخستې شی. خو اصح قول هم هغه دې کوم چې مونږ په تشریح کښې بیان کړو.

که د عاقله قبيله د دیت دپاره کافی نه وی نوڅه حکم دي؟

وَأَنْ لَمْ يَكُنْ تَتِمَّ الْقَبِيلَةُ لِذَلِكَ أَوْ که قبيله ددې دپاره کافی نه وی ضَمَّ إِلَيْهَا أَقْرَبُ الْقَبَائِلِ إِلَيْهَا نو د نسب په اعتبار سره به په قبیلو کښې زیاته نیزدې ددوی په طرف ملاوولې شی

هل اللغة < ① تجمع، کافی کښې >

توضیح < کومه قبيله چه دده عاقله شمار کړې شوې وه. هغه د دیت ادا کولو دپاره کافی نه ده. نو دویمه قبيله به ددوی په طرف ملاوولې شی. کومه چه د نسب په اعتبار سره دوی ته نیزدې وی.

دلیل < ځکه چه عاقله باندې د دیت وجوب د سهولت په غرض سره دې. او سهولت په دې کښې دې. کوم چه مونږ بیان کړل. چه په یو سړی باندې په پوره دیت کښې د څلورو درهمو نه زیات رانشی. نو د اقرب فالاقرب په لحاظ سره به قبیلې ملاوولې شی. او د الاقرب فالاقرب هم هغه ترتیب دې. کوم چه د عصبیاتو ترتیب دې. یعنی رومې به د قاتل رونه ملاوولې شی. بیا به د رونه خامن، بیا ترونه، بیا د ترونو خامن وغیره هغه. (دقدیمینا ترتیب العصبیات مفصل درس السامی)

قاتل هم عاقله هڅې داخل دي اوهه نه؟

وَيَذِلُّ الْقَائِلُ مَعَ الْعَاقِلِ أَوْ عاقله سره به قاتل داخلولې شی قَبِيكُونُ فَمَا يَذِيكَ أَحَدٌ هُمُ نَو قاتل به په هغه دیت کښې کوم چه ادا کړې شوې دې. په عاقله کښې به د یوکس پشان شی

توضیح < چرته چه عاقله باندې دیت واجب وی. هلته د عاقله یو فرد چه هغه پخپله قاتل دې. په دیت ادا

کولو کښې به شریکېږي. اودې به د قبیلې د یو فرد پشان شمارلې شي. (۱)
دلیله > دلیل دا دې. چه جرم دې قاتل اوکړي. او راگیري دې بل څوک، دا کوم انصاف دې؟ په دې وجه به قاتل هم د عاقله سره شریک وي. او په ده باندې پوره دیت ځکه نه دې واجب کړې شوې. چه دې به پریشاني کښې مبتلا نشي. او د دریو، څلورو درهمو په ادا کولو کښې به دده سا نه اوځي. (یعنی هیڅ پریشانی نه ده).

د آزاد شوی غلام عاقله به د آقا قبيله وي

وَعَاقِلَةُ الْمُعْتَقِ قَبِيلُهُ مَوْلَاهُ) او د معتق عاقله دده د آقا قبيله ده

توضیح > د آزاد کړې شوی عاقله معتق (آزادونکې) او ددې معتق خاندان دې.
دلیله > ځکه چه دې به هم ددوی نه مدد طلب کوي. اوبه دې حدیث د مذکور حدیث مَوْلَى الْقَوْمِ مَتَّبِعُهُ (۲) سره هم دې تائید کیږي.

د مولی الموالاة عاقله به د مولا خاندان وي

وَمَوْلَى الْمَوْلَا لَا يَحْتَمِلُ عَنْهُ مَوْلَاةٌ وَقَبِيلَتُهُ) امام قدوري رحمته الله او فرمائیل. او مولی الموالات، دده د طرفه به دده مولا او دده قبيله دیت ادا کوي

توضیح > که په دوو سرو کښې عقد موالات قائم وي. او دده نه خطاء اوشوه. نو ددې دیت به دده مولا او دده د مولا خاندان ادا کوي.
دلیله > ځکه چه لکه څنگه ولای عتاقه خپل منځ کښې د امداد کولو ذریعه ده. دغه شان ولای موالات هم خپل منځ کښې د امداد کولو ذریعه ده. د هدایه په دریم جلد کښې په ، ، کتاب الولاء،، کښې تیر شوی دی.

عاقله به د څومره جرمانې لازمیږي په صورت کښې څه دار وي؟

وَلَا تَحْمِلُ الْعَاقِلَةُ أَقْلَ مِنْ نِصْفِ عَشْرِ الدِّيَّةِ) او عاقله به د دیت د نصف عشر نه کم دیت نه ورکوي
 وَتَحْتَمِلُ نِصْفَ الْعَشْرِ قَصَاصًا) او عاقله به د نصف عشر یا د زیات برداشت کوي

هل اللغة > ① تتحمل؛ برداشت کوي ② فصاعدا؛ زیات

توضیح > عاقله باندې د دیت وجوب ځکه شوې دې. چه قاتل به پریشانی کښې مبتلا نشي. او په پریشانی کښې مبتلا کیدل به هغه وخت وي. کله چه دیت زیات وي. او که کم وي. نو په پریشانی کښې به نه مبتلا کیږي. بیا په کم او زیات کښې حد په عقل سره نشي معلومیدي. بلکه دا خبره نص سره معلومه شوې ده.
قدر الضمان > نص دا خودلي ده. چه د نصف عشر نه کم یعنی که د پوره دیت د شلې حصې نه هم کم دیت واجب وي. نو دا به عاقله نه ادا کوي. بلکه دا به قاتل اداکوي. البته که شلمه حصه یا ددې نه زیات مقدار دیت واجب وي. نو دا به کثیر شمارلې شي. او دیت به په عاقله باندې واجب وي.
دلیله > دلته د ابن عباس رضی الله عنه حدیث دې. چه دا موقوفاً او مرفوعاً دواړه شان نقل دې. په دې کښې پنځه

(۱) مسلک الشافعي: - د امام شافعي رحمته الله په نیز به نه شریکېږي.

(۲) تقدم نحرجه في الزكاة وغیرها..

عاقله باندې د جاني اقرار نه لارمول د عاقل د حق دپاره وو اوهرکله چې عاقلې پخپله د ورکولو رضا ښکاره کړه نو خبره ختمه شوه.

وَلَا يُقْبَلُ مَا لَزِمَ بِالْصَّلَاحِ او عاقله به نه ورکوي هغه مال کوم چې لازم شوې وي په صلح کولو سره

توضیح < نفس مسئله آسانه ده.

دلیله < دا عدم لزوم ځکه دي چې جاني په عاقله باندې ولایت کمزوري دي نو دي په خپله صلح باندې په هغوی د یو مال لارمول نشي کولې

وَإِذَا حُجَّتِ الْحُرَّةُ عَلَى الْعَبْدِ جُنَايَةً خَطَا كَانَتْ عَلَى عَاقِلَتِهِ او کله چې قتل کړی آزاد سړې غلام لره په قتل خطا، سره نو وي به دیت په عاقله د آزاد سړي باندې

توضیح < که یو آزاد سړي په خطا، سره غلام قتل کړو. نو په دې صورت کښې به دیت د قاتل په عاقله باندې وي.

دلیله < ځکه چې دا دیت د نفس په بدله کښې دي کوم چې په دقتل خطا، په وجه واجبیږي. او د بدل نفس وجوب په عاقله باندې وي.

كِتَابُ الْحُدُودِ

توضیح < **الحد لفة** > په لغت کښې حد منع کونکي ته وائی. ددې وجې دربان ته حذاد وائی. ځکه چه هغه خلق د دننه تلو نه منع کوي

الحد شو عا > په شریعت کښې حد هغه سزا ته وائی چه هغه صرف د الله تعالی دحق دپاره مقرر شوي وي. تردې چه قصاص ته هم حد نشي وئیلې. ځکه چه دا د بندگانود حق اخستلو دپاره دي. (ددې وجې ولی ته د قصاص معاف کولو اختیارشته) اوتعزیر ته هم حد نشي وئیلې. ځکه چه هغه مقدرنه وي. یعنی دهغې څه حد نه وي مقرر. چه په هغې کښې کمې زیاتې نشي کیږي. بلکه قاضی ته دکمی اوییشی اختیار حاصل وي.

د زنا د ثبوت طریقہ

الزَّانَا تَبَيَّنَتْ بِالْبَيِّنَةِ وَالْأَقْرَابِ

ترجمه < ابرو الحسن قدوری **رحمته** فرمائی چه د زنا ثبوت په گواهانو سره کیږي. اوبه اقرار کولو سره،

توضیح < اود ثبوت نه مراد داسې ثبوت دي. کوم چه د وخت دامام مخامخ وي. ځکه چه گواهی یو ظاهري دلیل دي. اود اقرار هم دا حکم دي. ځکه چه په اقرار کښې هم رښتیا غالب وي. بیا خاص کرد کوم څیز په ثبوت کښې چه نقصان اوشرم وي. او دمستلې حقیقی علم ته رسیدل ناممکن وي. نوځکه صرف په ظاهري باندې اکتفاء کولې شی. تفصیل به روستو راشي.

د گواهین طریقہ کار

فَالْبَيِّنَةُ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَةٌ مِنَ الشُّهُودِ عَلَى رَجُلٍ أَوْ امْرَأَةٍ الزَّانَا

ترجمه < ابرو الحسن قدوری **رحمته** فرمائی دگواهي ورکولو صورت به دا وي چه په گواهانو کښې څلور کسان په یوسې اوبښخه باندې د زنا گواهی ورکړي.

توضیح: «هَلَالَهُ» ① دالله تعالی ددې فرمان د وجې چه «لَا تَسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ أَرَبَّاعَةً فَيُكْفَرُوا» یعنی په داسې بنځویاندي دخپلو سرو نه څلور گواهان اولتوی.

② اولله تعالی دا هم فرمانیلی دی: «لَا تَزِدُوا بُرْهَانَ شَهِدَائِهِمْ بِيَا كِه دغه خلقو څلور گواهان قائم نكړل. ③ اورسول الله ﷺ په هغه سړی باندې چا چه په خپله بنځه باندې د زنا تهمت لگولې وو. داسې فرمانیلی وو. ته داسې څلورسړی راوله، څوك چه ستا په خبره باندې گواهی وركړی. ④

دڅلوروسړو په شرطیت كېنې د پرده پوشی: معنی پرته ده. او پرده اچول بوداسې كاردې. چه ددې ترغیب وركړې شوې دي. اوفحش اودبې حیاتي خبرې ته شهرت وركول ددې پرده پوشی: دعمل نه خلاف دي.

هليله: روايت دحضرت ابوهريره اوابن عمررضي الله عنهما نه نقل دي. چه كوم مسلمان دبل مسلمان پرده واخستله. نوالله تعالی به په دنيا اوآخرت كېنې دده پرده واخلي. ترمذی ابوداود اونسانی ددې روايت كړې دي.

د زنا تعلیق شول

(وَأَدَّأَسَاهُمُ الْإِمَامُ عَنِ الزَّيْنِ مَاهُوَ وَكَيفَ هُوَ وَأَيْنَ زَنَى وَمَتَى زَنَى وَبِمَنْ زَنَى؟)

توجه: اوكه دغه گواهان په زنا باندې گواهی وركړی. نویا به امام دهغوی نه د زنا په باره كېنې تپوس كوی. چه زنا څه څیز دي. اوبه كوم طریقه كېږی. اوبه كوم محل كېنې كېږی. اوده زنا په كوم ځاني كېنې كړې ده. اوكله نې كړې ده. اوچا سره نې كړې ده.

توضیح: «هَلَالَهُ» ① ځكه چه رسول الله ﷺ د حضرت ماعز بن مالك رضي الله عنه د زنا کیفیت، اودكومې بنځې سره چه نې زنا كړې وه. ددې ټولو خبرویه باره كېنې تپوسونه كړی وو. لكه څنگه چه ابوداود ددې روايت كړې دي. ②

③ په داسې قسم سوالونوكېنې احتیاط ددې وجې واجب دي. چه كيدې شی. دي كس په فرج كېنې دڅه كولو په ځاني څه بل څیز مراد اخستې وی. مثلاً نظریازی (كتل راكتل) كوکی اخستل، نې زنا گنترلې وی. یا ده په دارالحرب كېنې زنا كړی وی. یا په پخوا زمانه كېنې نې كړې وی. یا دكومې بنځې سره چه نې زنا كړې وی. هلته داسې څه شبه وی. چه دهغې دوجې حد ساقط كيدې شی. حالاتكه هغه په خپله دا نه پيژنی. (چه په دي باندې حد ساقطیږی) مثلاً چه یوكس دخپل ځونی د وينځې سره وطی اوكرله. (نويه دي صورت كېنې حد نه جاری كېږی) خلاصه دا چه ددې ټولو خبرویه باره كېنې به امام ښه تحقیق اومعلومات اوكری. كيدې شی. چه په دي طریقه د حد ساقط كيدو څه موقع په لاس راشی.

ددې وضاحت دا دي. چه په كوم سړی باندې گواهانود زنا گواهی وركړې وی. كيدې شی. چه هغوی ته دزنا پوره معنی معلومه نه وی. یوسړی یوه پردی بنځه ښكل كړله. اوبیادیر وارخطا د نبی ﷺ په مجلس كېنې حاضرشو. اوعرض نې اوكرلو. یارسول الله ﷺ په ماباندې حد جاری كړه. نو رسول الله ﷺ

(۱) غریبه الزیلعی هذا اللفظ ثم اخرج عدة احادیث ما هو بمعناه منها حديث انس بن مالك رضي الله عنه وعنه الى أبي يعلى الموصلي رحمه الله لصب (الرأية ۳/ ۴۷۸) -

(۱) من حديث نعم بن هزال أخرجه ابوداود في الحدود تب ۷ رقم ۴۳۷۷ وأحد في المسند ۲۱۷/۵ والحاكم في المستدرک ۳۶۳/۴ والساني في السنن الكبرى ۳۰۶/۴ رقم ۷۲۷۴ وايهفي في السنن الكبرى ۵۷۴/۸ -

پری حد جاری نکرلو. او ورته نهی او فرمائیل. تا مونږ سره موخه او وکړو. هغه ورته عرض او کړو. او نهی. ورته او فرمائیل. موخه او اودس واره گناهونه معاف کوی. اوحد نهی پری جاری نکرلو. دغه شان که په دارالحرب کښې زنا او کړی. نویه هغه باندې حد نه جاری کیږی. دغه شان که گواهانوپه پوکس باندې د زنا کولو گواهی ورکړله. اودا معلومیدله. چه په زنا باندې کافی موده تیره شوې دې. نویه دې باندې زنا نه ثابتیږی. ځکه چه گواهانودومره اوږده موده په گواهی کولو کښې روستوالې او کړلو. اودشریعت حاکم ته نهی خبرورنکرلو. نو دا کسان په خپله فاسقان شول. اوددې په وجه دوی دگواهی ورکولو قابل پاتې نشو. یادغه شان که د یوې ښځې سره داسې حرکت او کړی. اوهغه دده د خوی منکوچه وی. یا دده معلوکه وی. تردې چه هغه گواه بلکه هغه سړې په خپله په دې باندې د زنا گمان کوی. حالانکه د شریعت په نظر کښې په دې کښې داسې څه خبره موجود نه ده. چه په هغې باندې حد ساقط شی. نوځکه دتولو خبرو معلومات کول پکار دی. چه په غلطه طریقه حد جاری نشی.

(فَإِذَا بَيَّنَّا أَذْلَكَ وَكَأَلَا أَيْتَانَهُ وَطَبَّهَا فِي فَرْجِهَا كَالْكَلْبِ فِي الْمَكْحَلَةِ وَسَأَلَ الْقَاضِيَ عَنْهُمْ فَعَذَّبُوا فِي السِّبَةِ الْعَلَانِيَةِ حَكَمَ بِشَأْنِهِمْ)

هل اللغة < ① ميل: د رانجو سلاتی ② المكحلة: رجمه ③ السو: پټ ④ العلانية: ښکاره

ترجمه < بيا چه كله دغه ټول گواهان ددې سړي د زنا كیفیت بیان كړی. اودا اوواښی. چه مونږ فلانې سړي په داسې حالت كښې لیدلې وو. چه هغه خپله شرمگاه دفلانې په ښځې په شرمگاه كښې داسې وردننه كړې وه. لكه څنگه چه په رجمه كښې سلې ورداخلولې شی. بيا به قاضي ددغه گواهان دحال په باره كښې معلومات او كړی. توجه په پټه اوبه ښكاره په هر حالت كښې ددوي عدالت معلوم شی. نوییا به قاضي دهغوی په گواهی باندې فیصله او كړی.

توضیح < یعنی د زنا اوحدودو په گواهی كښې به قاضي ددوي ظاهري عدالت ظاهري شكل اوشباهت اودهغوی په اسلام باندې اكتفاء نه كوی. چه دحدنه جاری كیدو حيله پیدا شی. یعنی چه د ثابتیدو نه بچ شی.

دلیل < د شریعت دا نظردې چې څومره كیدې شی حدود دفع كړې دې لكه څنگه چې په حدیث كښې

راغلی دی. اذَرَقُوا الْحُدُودَ مَا اسْتَطَعُوا (یعنی څومره كیدې شی حدود دفع كړی)
الاكتفاء بالظاهر في غير الحدود < په خلاف د نورو حقوقوڅكه چه په هغې كښې دامام ابوحنيفه رحمته الله عليه په نيزد دغه گواهانوپه ظاهري عدالت باندې اكتفا كولي شی. خو په دې شرط چه دویم فريق په دغه گواهانوڅه اعتراض نه كوی. اودگواهانود پټ اوبښكاره عدالت په باره كښې به انشاء الله مونږ په كتاب الشهادات كښې بيان او كړو.

د اقرار کولو طریقه هاڅو

(وَالْأَقْرَارُ أَنْ يُعْرَبَ الْبَالِغُ الْعَاقِلُ عَلَى نَفْسِهِ بِأَنْزَا أَرْبَعَةَ مَرَّاتٍ فِي أَرْبَعَةِ مَجَالِسٍ مِنَ مَجَالِسِ الْيَوْمِ، كَلِمَا أَفْرَدَهُ الْقَاضِي)

ترجمه < ابو الحسن قدوری رحمته الله عليه فرمائی. چه په خپله د اقرار کولو صورت به دا وی. چی عاقل بالغ په خپل ځان په څلورو مجلسونو کښې د زنا کولو اقرار او کړی. او هر ځل چه اقرار کوی. نو قاضي به هغه رد کوی.
توضیح < اشتراط العقل والبلوغ < په دې مسئله کښې دمجرم په باره کښې دعاقل اوبالغ شرطونه ددې

وحي لگولي شوی دی. چه د ماشوم اولیونی اقرار معتبر نه دي. یا دا چه په دوی باندې حد نه واجبېږي.
اشترط الاقرار اربع مرات > څلور ځله به اقرار کوي ( )

دلیل اربع مرات > دلیل هغه حدیث دي. چه په هغې کښې د حضرت ماعزین مالک رضی الله عنه قصه ذکر ده. چه رسول الله ﷺ په هغه باندې د حد په قانمولو کښې روستوالې او کړلو. تردې چه دهغه څلور ځله په څلورو مجلسونو کښې اقرار برابر شو. ددې روایت امام بخاری، مسلم، ابوداود او نسائی رحمهم الله وغیره کړې دي.

الاستدلال > که د څلورو نه په کم مقدار کښې هغه اقرار ښکاره کیدلو. په کوم چه حد لازمیدلو. نو نبی ﷺ به د حد په جاری کولو کښې روستوالې نه کولو. ځکه چه حد به واجب شوې وو. (او چه کله یو څیز واجب شی. نو په هغې کښې تاخیر د پیغمبر ﷺ د شان سره نه ښائی)

اختلاف المجلس > دغه شان په اقرار کښې د مجلس اختلاف هم ضروري دي.

دلیل > ددې دلیل هغه حدیث دي. د کوم روایت چه مونږ وړاندې کړې دي.

کیفیة اختلاف المجلس > د مجلس د مختلف کیدو صورت به دا وی. چه هغه مجرم کله د قاضی په وړاندې اقرار او کړی. نو قاضی به هر ځل یعنی چه کله هم هغه اقرار کوي. قاضی به ئې رد کوي. تردې چه هغه لاړ شی. اودومره لرې شی. چه قاضی هغه نشی لیدلې. اویا به دوباره راشی. او اقرار به او کړی. دامام ابوحنیفه رحمته الله نه هم دا نقل دي.

دلیل > ځکه چه رسول الله ﷺ به د حضرت ماعز رضی الله عنه اقرار هر ځل رد کولو. تردې چه هغه به د مدینې د دیوالونو نه پناه شو. ( )

واقعة ماعز > حضرت ماعز رضی الله عنه رسول الله ﷺ ته ورغلو. او عرض ئې او کړلو. یا رسول الله ﷺ ما زنا کړې ده. نو تاسو ما پاک کړئ. په دې باندې رسول الله ﷺ مخ واړلو. نو هغه د بل طرف نه راغلو. او هم دا عرض ئې او کړلو. نبی ﷺ بیا هم مخ واړلو. بیا هغه د دریم طرف نه راغلو. او هم دغه عرض ئې او کړلو. اویا د څلورم طرف نه راغلو. اودا عرض ئې او کړلو. نو رسول الله ﷺ ورته او فرمائیل. چه تا څلور ځله اقرار او کړلو. دا راته اوبښایه. چه تا چا سره زنا کړې ده. هغه او وئیل. ما د فلانې ښځې سره زنا کړې ده. نبی ﷺ ورته او فرمائیل. کیدې شی. تا ترې صرف بوسه اخستې وی. کیدې شی چه ته ورته ورته غاړه وتلې ئې. هغه او وئیل. بلکه د ښکاره زنا اقرار ئې او کړلو. په دې باندې نبی ﷺ او فرمائیل. کیدې شی. په تا د ذلېوتوب اثر وی. اویا یو روایت کښې دي. چه نبی ﷺ دهغه د کور خلقو ته څوک د تحقیق کولو دپاره اولیږلو. چه آیا تاسو ته ددې کس په عقل کښې څه کمزوری اوفطور ښکاری. هغوی او وئیل. نه بیا نبی ﷺ او فرمائیل دا محصن (واده شوې) دي؟ نو معلومه شوه. چه او هغه واده شوې وو. نو بیا نبی ﷺ د هغه د رجم کولو حکم ورکړلو.

داقرار دپوره هیدونه یې تحقیق کول

(فَإِذَا تَمَّ اِقْرَارُهُ اَزَمَّ مَرَّاتٍ سَالَةً عَنِ الزَّكَاةِ هُوَ كَيْفَ هُوَ اَيْنَ زَكَاةٍ وَيَمُنْ زَكَاةٍ، فَإِذَا بَيَّنَّ ذَلِكَ لِرَمَّةِ اَلْعَدِّ)

۱. امام شافعي رحمته الله فرمائی. چه صرف یو ځل اقرار کول کافی دی. لکه څنگه چه په نور و حقوقو کښې یو ځل اقرار کول کافی وی.

۱) طبره الزیلي رحمته الله هذا اللفظ ثم اخرج ما هو بمعناه عن أبي هريرة رضی الله عنه وعزاه إلى ابن حبان نصب الرأية ۳/ ۴۸۹.

ترجمه: امام قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی، کلمہ چہ مجرم خپل اقرار خلور خلم پورہ کری. نوقاضی بہ دھغہ نہ تپوس اوکری. چہ زنا خہ کار دی. اوخنکگہ کیپی. اودہ پہ کوم خانی کنبی زنا کرې ده. اود کومی ښځې سره نې کرې ده. نوکله چہ دې صحیح صحیح خودنه اوکری. نوییا به په هغه باندې حد جاری کرې شی. ولېله ځکه چہ حجت پرې پوره شو. اوددې خیزونود تپوس کولو مطلب مونږ دگواهی ورکولو په صورت کنبی بیان کری دی.

د حد قائمو لو طریقہ

فَانْكَانَ الزَّانِي مُحْصَنًا رَّجِمَهُ بِالْحِجَارِ أَصْحَابُ

هل اللغة ① رجم: په کانرو ویشتل ② احصان: ددې اسم فاعل محصن راخی هغه سرې چہ واده نې کری وی

ترجمه: که وی زنا کار محصن داسې کس وی. چہ په هغه کنبی نور څه شرطونه موجود وی. دهغې تفصیل به خو صفحې روسته راشی. انشاء الله) نوحاکم دې په خپله (اونور مسلمانان) په دومره کانرو دې اولی. چہ مې شی.

توضیح: دلایله ① ځکه چہ رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم حضرت ماعز رضی اللہ عنہ رجم کرې وو. په داسې صورت کنبی چہ هغه محصن وو. اوپه یو مشهور حدیث کنبی دی. چہ «والزنا بعد الاحصان» دمحصن کیدونه پس زنا کول. په دې خبره د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم اجماع پاتې شوې ده. د)

② یو حدیث دا هم دې. چہ د یو مسلمان وینه د درې خبرونه په یوه خبره باندې حلالیږی. چہ هغه د احصان نه پس زنا اوکړی. چہ هغه دالله تعالی د رسول صلی اللہ علیہ وسلم سره د جنگ دپاره راوتلې وی. یعنی داکو وی. نوهغه به قتل کولې شی. اویا به په سولې کولې شی. یا به د ملک نه ویستلې شی. هغه کس چہ په ناحق نې قتل کرې وی. نوهغه به په قصاص کنبی قتل کولې شی. اوابوداودددې روایت کرې دې. اوپه صحیحینو کنبی دحضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ روایت مشهور دې.

د رجم طریقہ

يُخْرِجُهُ إِلَى أَرْضٍ قَصَاةٍ وَيُتَبَدَّى الشُّهُدَاءُ بِرُجْمِهِ ثُمَّ الرَّمَاةُ لِمَا لَمْ يَنْتَهِ

ترجمه: اوابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. چہ په کوم کس باندې رجم واجب شی. نوحاکم به هغه کولای میدان ته اوباسی. هلته به د ټولونه وړاندې گواهان هغه په گانرو باندې اولی. دهغوی نه پس امام اود ده نه پس نور خلق.

توضیح: دلایله ① دحضرت علی رضی اللہ عنہ هم داسې روایت نقل دې. د)

② ددې وجې هم چہ گواهان کله د دروغو گواهی ورکوی. اوددې جرات کوی. خودهغه کس د قتل ذمه وار جوړیدونه ویرېږی. اود گواهی نه رجوع کوی. په دې طریقہ چہ دگواهانوته د حد شروع اوشی. نودحد ختمولو یوه حیلہ هم په لاس راخی. ( )

۳) يعلم هذا من حديث علي رضی اللہ عنہ أخرجه البخاري في الحدود باب ٦٥ ومسلم في القسامه رقم ٢٥ وابوداود في الحدود باب ١ رقم ٤٣٥٢ والترمذي في الذيات باب ١٠ والنسائي في القسامه باب ٦٥ وابن ماجه في الحدود باب ١ رقم ٢٥٣٤ واحمد في المسند ٣٨٢/١.

٤) أخرجه البيهقي في سنن الكبرى ٤٨٥/٨ رقم ١٦٩٦٣.

د گواه د کانونی ویشلو نه انکار کول

(قَالَ امْتَنَّهُ الشُّهُودُ مِنْ الْإِثْبَاتِ سَقَطَ الْحَدُّ)

ترجمه: که گواهانودگانو په ویشتلود شروع کولو نه انکار او کړلو. نوحد ساقط شو.
 توضیح: دلایله: ۱. ځکه چې ددې انکار نه دا معلومېږي. چې دوی دخپلې گواهي نه واورېدل.

(وَأَنَّ كَانَ الزَّانِي مَقْرَأًا ابْتَدَأَ الْأَمَامُ لَمَّا نَمَّ النَّاسُ)

ترجمه: اوکه زاني په خپله اقرارۍ وي. يعنې هم دهغه د اقرار په وجه په هغه باندې حد ثابت شوې وي. نوپه ویشلو کښې به امام د وخت شروع کوي. اوپا به ئې نورخلق په کانونو وولي.

توضیح: دلایله: ۱. دحضرت علي عليه السلام نه هم داسې نقل دی. او حضرت غامديه عليه السلام (ع) دټولونه وړاندې رسول الله ﷺ د چترې په برابر په یوڅو گیتکو باندې ویشلې وه. او حضرت غامديه) په خپله په خپل خان د زنا اقرار کړې وو.

(وَقِيلَ وَيَكْفُرُ وَيُضِلُّ عَلَيْهِ)

ترجمه: ۱. چې په کانونو ویشلوسره مېشوي وي هغه ته به) غسل ورکړې شي. او کفن کولې به شي. اود جنازې مونږ به پرې کولې شي.

توضیح: ۱. اوکه دمجرم په خپل اقرار په هغه باندې زنا ثابته شوې وي. نو دهغه په کانونو ویشلو کښې به امام دخپل خان نه شروع کوي. اودهغه نه پس به ئې نورخلق وولي.

دلایله: ۱. ځکه چې رسول الله ﷺ دحضرت ماعز عليه السلام په باره کښې فرمایلي وو. چې ده سره هم هغه شان معامله او کړئ. څنگه چې تاسو خپلو نورو مړو سره کوئ.

۲. اوددې وجې هم چې دې په ناحقه نه (بلکه په حق) سنگسار شوې دي. نو دده نه به غسل نه ساقطېږي. لکه څنگه چې هغه کس ته غسل ورکولې شي. کوم چې په قصاص کښې قتل شوې وي.

۳. اود غامديه د رجم کیدونه پس رسول الله ﷺ په هغې باندې د جنازې مونږ کړې وو.

د ناواده شوي حد

(وَأَنَّ لَمْ يَكُنْ مُخَصَّنًا وَكَانَ هَذَا خُذَةً مِائَةً جَلْدًا)

ترجمه: اوکه زناکار محصن (واده شوې نه وو) اوازاد هم وي. نو دده حد سل کورې دی.

توضیح: دلایله: ۱. دالله تعالی ددې فرمان د وجې چې زنا کارسې اوزناکاره ښځه په دوی کښې هریوته سل کورې ورکړي.

النسخ في حق المحصن: خود کورو وهلودا حکم د واده شوی سړی او واده شوې ښځې په باره کښې منسوخ شوې دي. ددې وجې به د نورو خلقو په باره کښې دا حکم باقی وي.

۱. امام شافعي رحمه الله په کورو باندې قیاس کوي. اوفرمانی. چې په رجم کښې هم د گواهانونه شروع کول شرط نه دی. یعنې که د ناواده شوې جینې نه زنا صادره شي. اوهغه په کورو باندې وهلې شي. نو لکه څنگه چې د وهلو په وخت کښې دا شرط نشي لگولې. چې شروع به د گواهانونه کیږي. نو دغه شان د کانونو په ویشلو کښې به هم د گواهانو نه د رجم د شروع شرط نشي مقررولې.

(۱) من حديث أبي بكر بن محمد أخرجه أبو داود في الحدود باب ۲۴ رقم ۴۴۴۳.

توجه» اوکه زناکار محسن «واده شوې نه وو) او آزاد هم وی نودده حد سل کورې دی.
تفصیح» دایله» دالله تعالی ددې فرمان د وجې چه زنا کار سرې اوزناکاره ښځه په دوی کښې هریوته سل کورې ورکړی.
التصیح فی حق المحسن» خود کورو وهلودا حکم د واده شوی سړی اوواده شوې ښځې په باره کښې منسوخ شوې دي. ددې وجې به د نورو خلقو په باره کښې دا حکم باقی وی.

(يَا أَيُّهَا الْمُسْلِمُونَ لَا تُقْرَبُوا زُنَا أَمْثَلَهُ ذُنُوبًا مُتَوَاتِرًا)

توجه» امام به کورې وهونکو ته د داسې کورو وهلوحکم اوکړی. چه په هغې کښې غوټه نه وی. اوپه درمیانه اندازه سره به نې وهی.

تفصیح» دایله» ځکه چه حضرت علی عليه السلام د کورې وهلوحکم ورکول غوښتل. نود کورې غوټې نې لرې کړې. اود درمیانه اندازه سره د وهلو مطلب دا دي. چه نه به نې دومره سخت وهی. چه زخمی شی. اونه به نې بیخی نرم وهی. ځکه چه د زخمی کیدو نه پس دهغه د هلاکت ویره ده. اوپه معمولی وهلوسره مقصود نه حاصلیږی. ځکه چه ددې سزا مقصد دا دي. چه دې په آنده کښې پرهیز کوی.

د کورو وهلوطریقه

(وَيُزَنُّ عَنْهُ لِيَابَهُ)

توجه» اود حد جاری کولوپه وخت کښې به دهغه نه جامې اوویستې شی. ددې نه مطلب دا دي. چه د لنگ یا پرتوک نه سوا به ترې اوویستې شی.

تفصیح» دایله» ځکه چه حضرت علی عليه السلام به د حدودو قائمولوپه وخت کښې دجامو ویستلوحکم کولو. اوددې وجې هم چه د بدن نه جامې اوویستې شی. نویه وهلوکښې به بدن ته تکلیف هم زیات وی. اودحد زنا مقصد هم دا دي. چه ده ته پوره زور اوری. البته که دده لنگ هم اوویستې شو. نو دې به برینه شی. اوپه ده به نې باقی پاتې نشی. نوځکه به ددې نه پرهیز کولې شی.

(وَيُفَرَّقُ الْعُرْبُ عَلَى أَعْضَائِهِ)

توجه» اودا وهل به دهغه مختلفو اندامونوته ورکولې شی.

تفصیح» دایله» ځکه چه د یوځاني وهلوپه وجه دهغه د روح وتلو خطر پیدا کیږی. حالانکه کوم حد چه لگولې شی. نودهغې مقصد دهغه هلاکول نه وی. بلکه دې په راروانه زمانه کښې د همیشه دپاره ویرول وی.

سر، مخ اوشرمگاه په کورو وهلومحالعت

(الْأَرْسَةُ وَوَجْهَهُ وَفَرْجُهُ)

هل اللغة» ① راس، سر ② وجه، مخ ③ فرج، شرمگاه

توجه» امام قدروی رحمته الله فرمائی چه په کورو به ټول بدن وهلې شی. سوا د سر، مخ، اوشرمگاه نه، دا د صاحبینو مسلک دي. (۱)

(۱) القول الرابع هو هذا قول الطرلين رحمتهما الله كذا في الحاشية (٤١٤/٤) وفتح القدير (١٩٠/٥) والدر المختار (١٦١/٣) والفتاوى (١٤٦/٢) نقلًا عن القول الرابع (٤٣٥/١) -

توضیح > دلالت ① خُکَهِ چِه رسول الله ﷺ چاته د حد جاری کولو حکم کړې وو. هغه ته نې فرمائیلى وو. چه د ده مخ او سرمگاه د وهلو نه بچ ساته.

② ددې وجې هم چه د سرمگاه د گذارنه کله سړې مړى هم. اوسر د حواس مجموعه ده. دغه شان مخ هم د ټولو حواسو د جمع کیدو ځانې دي. اومخ دده د خوبیانو ځانې دي. نویه دې کښې څه شک نشته. چه د دې په وهلو سره دده حواس یا د خوبیانو څه حصه ضائع شی. حالانکه داسې کول د دغه مجرم د قتلولو په حکم کښې دي. ځکه په قائم کولو کښې دا جائز نه دی.

ملک ابی یوسف > او امام ابو یوسف رحمتهما الله فرمائی. > اگر چه په اولنۍ قول کښې په سرد وهلو نه منع کړې وه. خو رجوع وکړله. اودا نې اوونیل. چه په سرباندې دې هم کورې وهی.

دلیل > ځکه چه حضرت ابوبکر رضی الله عنه فرمائیلى دی. په سرباندې نې وهی. ځکه چه په دې کښې شیطان دي. ابن ابی شیبه ددې روایت کړې دي. >

الجواب عنه > دا جمله د داسې کس په باره کښې وه. چا چه خلق کفر ته رابلل. نود هغه قتلول هم جائز دی. اوبه جواب کښې دا هم ټیلى شوی دی. چه دا نې د حری کافیه باره کښې فرمائیلى وو. چا چه به خلق کفر طرف ته رابلل. > او کافرانونه سرد رانوکښې وو. اود داسې کس وهل پکار دی.

د زنا کار غلام ده

(وَأَنَّ كَانَ عَبْدًا جَلْدُهُ ثَمَانِينَ جَلْدَةً)

ترجمه > اوزنا کار څوک غلام ویا وينځه وى. نو دا به پنځوس کورې وهلې شی.

توضیح > دلالت ① ځکه چه الله تعالى فرمائیلى دی. > «فَعَلَيْهِمْ نِصْفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ» یعنى په وينځو چه د حد کومه سزا لازمه ده. هغه به نیمه وى د هغه سزا په نسبت چه هغه د آزادو بنخود پاره وى. دا آیت د وينځو په باره کښې نازل شوې دي.

② اوددې وجې هم چه غلامى نعمت نیموى. نو ځکه دده سزا هم نیمه پکار ده. ځکه چه قانون دا دي. چه په چا باندې نعمتونه زیات وى. اوددې باوجود هغه نافرمانى کوى. نودده سزا هم زیاته وى. ددې وجې د آزاد په سزا کښې هم سختی وى. ددې په خلاف غلام صرف پنځوس کورې وهلې شی.

دا اقرار له د رجوع کولو حکم

(فَإِنْ رَجَعَ الْمُرْعَنَ إِقْرَارَهُ قَبْلَ إِقَامَةِ الْحَدِّ أَوْ فِي وَسْطِهِ قَبْلَ رُجُوعِهِ وَغَيْرِ سَبِيلَةٍ)

هل اللغة > ① وسط: درمیان، مینځ ② غلې: پرېږدى، خوشي کړې

ترجمه > اوس که اقرار کونکى کس دخپل اقرار نه رجوع او کړله. به د باندې د حد چارې کولونه وړاندې. یا د حد په دوران کښې، نود ده رجوع کول به قبولولې شی. اودې به پرېخو دي شی. >

توضیح > دلیل > دلیل دا دي. چه دا اقرار نه اوړیدل یو داسې څیز دي. چه په دې کښې د رښتیا وټیلو احتمال هم شته. لکه څنگه چه اقرار کول یو خبر دي. > چه په هغې کښې د رښتیا احتمال هم شته. نو څنگه چه اقرار وى. اود اقرار نه د رجوع کول په صورت کښې بل څوک داسې نشته. چه دې دروغ ژن کړى. یعنى دده

٢) من رواية القاسم أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه.

٣) **ملک الشافعی** > امام شافعی رحمتهما الله فرمائیلى دی. اودا دابن ابی لیلی رحمتهما الله قول هم دي. چه قاضى به په ده باندې حد جاری کوى.

خلاف ویونکی اواززام ثابتونکی خوک نشته. نوڅکه دده په اقرار کښې شېبه پیدا شوه. (اومونږ ته ددې خبرې حکم راکړې شوې دې. چه مونږ د شېبه په صورت کښې حد دفع کړو. یعنی جاري نې نکړو)

د امام دپاره د رجوع د تلېن حکم

(وَأَسْتَحِبُّ لِلْمَرْأَةِ أَنْ يَلْقَىَ الْفِرَّارَ الرَّجُوعَ يَقُولُ لَهُ: لَعَلَّكَ لَمَسْتَ أَوْ قَبِلْتَ)

هل اللغة < ① يلقن: تلقين كول د يوې خبرې باربار وينا كول ② لمس: گوتې اوړل ③ قبله: ښكلول

ترجمه < دقاضي اوامام دپاره مستحب دى. چه داقرارى مجرم وړاندې داسې خبرې كوي. چه دهغې په وجه هغه دخپل اقرارنه اووړي. مثلاً داسې دې ورته اوواټي. چه تا خو هغې ته صرف لاس وراوړې وو. يا ناخو دهغې نه يوسه اخستې وه.

تدريج < دليله < څكه چى نبى كريم ﷺ حضرت ماعز رضی الله عنه ته فرمايلى وو. كيدي شى تا ورته كوتې

وراوړې وى يا دې ښكل كړې وى. (وَالرَّجُلُ وَالْمَرْأَةُ فِي ذَلِكَ سَوَاءٌ)

ترجمه < دحد په باره كښې سړي اوښځه دواړه سره برابر دى.

دليله < څكه چه شرعى حكم د سړي اوښځو دواړو دپاره دى.

(غَيْرَ أَنَّ الْمَرْأَةَ لَا يُذْعَرُ مِنْ ثِيَابِهَا إِلَّا الْفَرْوُ وَالْحَشْوُ)

ترجمه < خوپه سړي اوښځه كښې صرف دومره فرق دى. چه د ښځې جامې به نشى ويستلې سوا پوستين اوداسې كپړې نه چه هغه د مالوچو نه ډكه شوې وى.

دليله < څكه چه دښځې نه دجامو په ويستلو كښې بې پردگي اوبې حيائى ده. اوچه غټې جامې وى. نو دې سره په وهلو تكليف نه ملاوړي. اوددې جامو نه بغيرهم دهغې پرده باقى پاتې كيږي. نوڅكه به داسې غټې جامې ددې نه لرې كولې شى. اوبه ښځه به په ناسته حد جاري كولې شى. دحضرت على رضی الله عنه د بيان شوى حديث د وجې.

دښځې د رجوع دپاره د كندې كنترول

(إِنْ خِفَ مَخَافَتِ الرَّجْمِ جَاؤَ)

هل اللغة < ① خفوا: اوكنستې شوه

ترجمه < فرمانى. اوكه دښځې سنگسارولودپاره يوه كنده اوكنستې شى. نوجانزده. يعنى كنده ويستل غوره دى واجب نه دى.

تدريج < دلائله < ① څكه چه رسول الله ﷺ د غامديه دپاره دهغې د سينې پورې كنده ويستلې وه. (و)

② حضرت على رضی الله عنه د شراحه صمدانيه دپاره كنده ويستلې وه. (و)

حكم عدم العفر < اوكه امام د زناكارى ښځې دپاره كنده اونه كنستله. نوڅه نقصان په كښې نشته.

دليله < څكه چه رسول الله ﷺ ددې حكم نه دي وركړي.

(۱) من حديث ابن عباس رضی الله عنه أخرجه الحاكم في المستدرک ۳۶۱/۴ -

(۱) من حديث أبي بكره رضی الله عنه أخرجه أبو داود في الحدود باب ۲۴ رقم ۴۴۴۳ -

(۲) من رواية حماد بن عمار أخرجه أحمد والبيهقي كذا في نصب الرأية ۵۰۰/۳ -

حکم العفر للرجل^۱ اوسری ته د رجم ورکولو دپاره به کنده نه کنى.

دلیل: ځکه چه رسول الله ﷺ په حضرت ماعز رضی الله عنه باندې حد قانمولو دپاره کنده نه وه کنسې. حضرت ابوسعید خدری رضی الله عنه فرمائی: چه کله رسول الله ﷺ د حضرت ماعز رضی الله عنه د رجم کولو حکم ورکړلو نوموړې هغه ته په بقیع کسې رجم ورکړلو په الله قسم مونږ هغه په دغه وخت کسې نه ترلې وو. او نه موده هغه دپاره کنده کنسې وه. بلکه هغه ولاړ وو. (رواه مسلم)

د آقا په خپل غلام باندې د حد جاری کولو مسئله

(وَلَا يُعِيمُ الْمَوْلَى الْحَدَّ عَلَى عَبْدٍ وَأَمَتِهِ إِلَّا بِإِذْنِ الْأَمِيرِ)

توجه: اومولی په خپل غلام باندې حد نشی جاری کولې. البته د امام په اجازت سره کولې شی. (^۱)
توضیح: **دالله:** ① رسول الله ﷺ فرمائیلى دى: چه څلور څیزونه د امام په اختیار کسې دي. او هغه ته حواله دي. او په هغې کسې نې حدود هم ذکر کړی دي. (۱) او باقی درې دا دي. جمعه قانمول، زکاء و وصولول. او حدود قانمول) خودا حدیث راته ملائ نشو. البته ابن ابی شیبه د حسن بصری او عطاء خراسانی رضی الله عنه دا قول ذکر کړې دي.

② حد د الله تعالی یو حق دي. ځکه چه د حدودو قانمولو مقصد دا دي. چه دنیا د فساد نه پاکه وی. او هم دا وجه ده. که بنده حد معاف هم کړی. نو نه ساقطیږی. نو ځکه به هم هغه کس حد قانمولی. کوم چه د شریعت د طرفه ددې دپاره نائب وی. یعنی امام یا دهغه قائم مقام قاضی وغیره،

د رجم نه وړاندې په گواهانو کسې د یوهواړ رجوع کول

(وَأَنْ رَجَعَ أَحَدُ الشُّهُودِ إِلَى الْحَكَمِ قَبْلَ الرَّجْمِ فَرَأَى الْحَدَّ وَسَقَطَ الْحَدَّ عَنْ الْمَشْهُودِ عَلَيْهِ)

توجه: که دمکملې گواهی نه پس هم مجرم ته (د چا خلاف چه گواهی ورکړې شوې وه) په هغه باندې حد جاری نکړې شو. او په دې حالت کسې په گواهانو کسې یو گواه دخپلې دعوه نه واپس شو. نو په دې ټولو گواهانو به حد قذف لگولې شی. او د مشهود علیه نه به حد زنا ختم شی.

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلیل: د څلورو گواهانو په گواهی سره په زانی باندې د سنگسار حکم اوشو. خو لا سنگسار شوې نه وو چې په گواهانو کسې یو گواه د گواهی نه واپس شو. نو په دې صورت کسې به څلورو وارو ته حد قذف ورکولې شی. ځکه چې د دوی گواهی ناقصه پاتې شوه. د څلورو گواهانو شمار برابر پاتې نشو. نو په دوی به حد قذف جاری کولې شی. او مشهود علیه به هم نشی سنگسار کولې ځکه چې د زنا د ثبوت دپاره څلور گواهان پکار دي. او دلته څلور باقی پاتې نشو.

د څلورو گواهانو په شهادت سنگسار بدل او یا په کسې د رجوع کول

(وَأَنْ رَجَعَ أَحَدُ الرَّاغِبِ وَحْدَهُ وَغَيْرُهُ مِنَ الذَّبِيحَةِ)

۱ مسلک الشافعي: - امام شافعی رحمه الله فرمائی: چه مولی ته دا حق حاصل دي. چه په خپل غلام پخپله حد قانم کړی.

۱) ذکر الزیلعی رحمه الله بعض الروایات ولها ذکر الجمعه والی ایضا، نصب الرأیه ۳/ ۵۰۰.

ترجمہ اوکہ واپس شو یو گواہ د رجم نہ پس نوهغه ته به حد قذف ورکولې شی. اود دغه کس د څلورمې حصې دیت به دې ضامن وی. ( )

تدريج دله د دليل دا دې چه دگواهي نه د انکار په وجه هغه ټوله گواهي په تهمت سره بدله شوه. ځکه چه په دغه رجوع کولو سره هغه گواهي فسخ شوه. نو دې رجوع کولو ته به په مري باندې تهمت لگول ونيلى شي. اود زنا ثابت کولو کوم حجت چه وو. هغه به ختم شي. اود هغې په حجتيت چه د څه بنياد وو. يعنى هغې پورې متعلق چه د قاضى کومه فيصله وه. هغه به هم ختمه شي. نو اوس هيڅ شبه هم نه پيدا کيږي.

د څلوروله دهم تعداد په صورت کښي د حد قذف وجوب

وَأَنَّ نَقَصَ عَدَدُ الشُّبُهَاتِ أَرْبَعَةٌ حَذْوُ الْجَمْعِ

ترجمہ اوکه دگواهانو شمار د څلورو نه کم وو. نو ټولو ته به حد قذف ورکولې شی.

تدريج دله د دي ټولو ته به ځکه حد قذف ورکولې شي چې د دوي گواهي د زنا د ثبوت نه قاصره شوه. ځکه چې د زنا د ثبوت دپاره څلور گواهان ضروري دي. او دلته درې پاتي شو. او دا مسئله ده که درې کسانو په چا باندې تهمت د زنا اولگولو. او څلورم ورسره نه وي. نو ټولو ته به حد قذف ورکولې شي. دغه شان به دلته هم وي.

احصان به څه متعلق کيږي؟

(وَإِحْصَانُ الرَّجْمَانِ يَكُونُ حُرًّا بِإِلْفٍ عَاقِلًا مُسْلِمًا قَدْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً كَافَّةً وَدَخَلَ بِهَا وَهَمَّا عَلَى صِفَةِ الإِحْصَانِ)

ترجمہ اود رجم دپاره ددې مجرم احصان شرط لگولې شوې دې. په دې کښي د احصان معنی دا ده. چه سړې آزاد، بالغ عاقل، اومسلمان وي. اوهغه د يوې ښځې سره صحيح نکاح کړي وي. اوپه هغې باندې نې دخول هم کړې وي. اود احصان دا صفتونه ددغه دخول په وخت کښي په دواړو کښي موجود وي.

تدريج اشتراط العقل والبلوغ عاقل اوبالغ خود حد سزا قائمولو شرطونه دي. ځکه چه په دې دواړو پورې دالله تعالی حکم متعلق نه دي.

اشتراط بقية الاشياء اوباقی څيزونه ددې وجې شرط دي. چه د نعمت پوره کيدو په وجه دده جرم کامل شي. ځکه چه نعمتونه پوره وي. نو د دې باوجود ددې ناشکری کول سخته گناه ده. اودا څيزونه هم په لويو نعمتونو کښي دي. اوچه دا نعمتونه په يوځاني موجود شوي وي. نو د زنا په وجه رجم واجبيږي. ځکه چه د رجم کولو حکم ددې نعمتونو يوځاني کيدونه پس ثابتيږي.

اشتراط الحرية د آزادۍ په وجه د صحيح نکاح کولو قدرت ملايږي. اوددې موقع ملاويږي. اود صحيح نکاح کولو نه پس د حلالې وطی قدرت پيدا کيږي. اود دخول نه پس چه دا جائز کار اوکړي. نو آرام اواطمینان ورته ملاويږي.

اشتراط الاسلام د اسلام په وجه د يوې مسلمانې ښځې سره د نکاح کولو قدرت ملاويږي. اوهم ددې اسلام په وجه د زنا د حرمت اعتقاد قوي کيږي. نو دا خبرې په مجموعی طور يو مسلمان د زنا نه په

۱. مسلک الشافعي :- امام شافعي رحمه الله فرمائيلى دى. چه کوم گواه هم دخپلې گواهي نه واپس شي. نويه هغه به مال نه واجبيږي. بلکه دهغه قتلول به واجب وي.

سختی: سره منع کوی. اود دمره زیاتو رکاوونو او ممانعتونو باوجود دده زنا کول زیاته سخته گناه ده. (۱)

رجم او کورې دواړه نشی جمع کېږي .

وَلَا يَجْمَعُ فِي الْمُحْصَنِ بَيْنَ الرَّجْمِ وَالْجَلْدِ

ترجمه: قرماني. اوبه محصن کښې به د سنگسار سره د کورې دواړه سزاگانې نشی جمع کولې. توضیح: ((وَلَا يَجْمَعُ فِي الْمُحْصَنِ)) یعنې په کوم صورت کښې چه زنا کارته رجم ورکولې شی. نو ددې سزا سره به د کورې ورکولو سزا نشی جمع کولې. ځکه چه د رجم سزا ډیره سخته ده. ددې سره د کورې سزا جمع کول څه فائده نه ورکوی. ځکه چه د سزا نه مقصود نور خلق د زنا کولو نه منع کول دی. او هغه به رجم سره حاصل شو.

دلیل: دلیل دا دی. چه د صاحب العیف په باره کښې نبی ﷺ صرف د رجم حکم ورکړې وو. دغه شان حضرت ماعز رضی الله عنه ته صرف د رجم ورکولو حکم وو. د کورې نه وو. (۲)

د کورې او جلا وطنۍ نه جمع کول

وَلَا يَجْمَعُ فِي الْجُبْنِ بَيْنَ الْجَلْدِ وَالنَّفْيِ

هل اللغة: ① بگو: پفله

ترجمه: راجه واده شوې نه وي. برابره ده که سړې وی او که ښځه) دوی ته به هم د کورې وهلو او جلا وطنۍ دوه سزاگانې نشی ورکولې. (۳)

توضیح: دلیل: دلیل الله تعالی دا فرمان دی. ﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ﴾ په دې کښې لفظ د (فَاجْلِدُوا) دی.

الاستدلال: ددې په ذریعه تې صرف کورې وهل پوره سزا بیان کړې ده. په دې چه په دې کښې دفا کلمه او کتلې شی. نو دا معلومیږي. چه چا زنا کړې وی. دهغه واجبی او پوره سزا سل کورې دی. نو معلومه شوه. چه پوره سزا سل کورې دی. یا دا اوگوری چه کومه سزا نې ذکر کړې ده. نو هم دا سل کورې دی. نو که په دې باندې بله سزا زیاته کړې شی. نواصل حکم به بدل شی. او داسې زیادت ته منسوخ کیدل وائی. حالانکه قرآن په داسې حدیث باندې منسوخ کول جائز نه دی.

② ددې وجې هم چه د ښار نه بهر کړې شی. نو د زنا دروازه پرانستې کیږي. ځکه چه یو د کور او خاندان نه به دده حیا ختمه شی. او بیا چه دې د ښار نه اووېستې شی. نو چه دده د خوراک ځواک اوضروریات ژوند ختم شی. نو بعضي وخت ښځه زنا کاري دخپل معیشت مستقله ذریعه جوړه کړي. او دا فعل د زنا په طریقو کښې د ټولونه بدترینه طریقه ده. ددې وجې به د حضرت علی رضی الله عنه قول ته ترجیح ورکولې شی. چه د ښار نه شړل د فتنې خورولو دپاره کافی دی.

① «ملک الشافعي»:- امام شافعی رحمه الله د محصن په شرطونو کښې د مسلمان کیدو په شرط کښې زموږ مخالفت کوي. دغه شان یو روایت د امام ابو یوسف رحمه الله نه هم نقل دی

② کما هو مذکور فی حدیث العسيف رحمه الله و حدیث ماعز رحمه الله حدیث عسيف رحمه الله بروایة ابی هريرة رحمه الله أخرجه اصحاب الکتاب السنه و اما حدیث ماعز رحمه الله فقد تقدم مراراً نصب الراية بتطویر ۵/ ۴۳-

③ «ملک الشافعي»:- امام شافعی رحمه الله دواړه سزاگانې دحد په طور هم جمع کوي.

الْآنَ يَرَى الْإِمَامُ فِي ذَلِكَ مَصْلَحَةً فَيَعْرِضُ بِهَا عَلَى قَدَرِ مَا يَرَى

ترجمه: که امام داسې کول ضروري او گټورۍ يا څه مصلحت په کښي ورته ښکاري. نوچه دخومره ورځو دپاره ورته هغه مصلحت ښکاري. دښارنه دې اوشري. دامام داسې کول به د حد په طور نه وي. بلکه دتعزيز اوسياست په طور به وي.

تصريح: **دليله** > ځکه چه په بعضي حالاتو کښي داسي کول هم فائده مندوي. ددې وجې ددې پوره فيصله دامام په راني پورې موقوفه شوه. اود بعضي صحابه کرامو عليهم السلام چه دا منقول دي. چه هغوی دښارنه شړل کړي دي. نو هغه هم ددې تعزيز اوسياست په معني باندې محمول دي. (دابن عمر رضي الله عنه نه نقل دي. چه رسول الله صلي الله عليه وسلم کورې وهلي دي. اودښارنه ئې شړل کړي دي. دغه شان حضرت ابوبکر صدیق رضي الله عنه هم کورې وهلي دي. اودښارنه ئې شړل کړي دي رواه الترمذی.)

دناچوره محض زناکاره رجم حکم

وَإِذَا زَنَى الرَّيْضُ وَحْدَهُ الرَّجْمُ حَرَامٌ

ترجمه: اوکه يوداسې ناچوره زنا اوکړه. چه دهغه سزا سنگساروو. نو هغه به هم سنگسارولې شي. (په دې مسئله کښي د څلورو واره امامانو اتفاق دي)

تصريح: **دليله** > ځکه چه دده هلاکت خو مقصود دي. نودده بيماري دوجې به دده نه رجم نشي بندولې. **وَإِنْ كَانَ حَدُّهُ الْجُلْدَ لَمْ يُجْلَدْ حَتَّى يَبْرَأَ**

ترجمه: اوکه دده سزا کورې وهل وي. نودده دصحنه پورې به ده ته کورې نشي ورکولې. **تصريح: دليله** > په کورو وهلو کښي زورنه مقصود وي. نوکه په حالت د مرض کښي په کورو اووهلي شي. نودا مريض به هلاک شي. حالانکه دده هلاکت مقصود نه دي. بلکه دده منع کول مقصود دي.

دهاملي دده جاري کولو وخت

وَإِنْ زَنَتْ الْحَامِلُ لَمْ يُجْلَدْ حَتَّى تَضُمَّ حَمْلَهَا

هل اللغة > ① تضع: اوزېږوي
ترجمه: اوکله چه حامله زنا اوکړي. نودهغې دېچې پيدا کيدو پورې به په هغې باندې حد نشي جاري کولې. چه ددې په وجه دهغې بچي هلاک نشي.

تصريح: **دليله** > ځکه چه دا بچي خو بوقابل احترام نفس دي.

وَإِنْ كَانَ حَدُّهَا الْجُلْدَ حَتَّى تَقْلَبَ مِنْ يَفَاسِهَا

ترجمه: اوکه ددې حاملې زناکاري سزا د کورو وهل وي. نوښځه ترڅودنفاس نه پاکه شوې نه وي. دې ته به کورې نشي ورکولې.

تصريح: **دليله** > ځکه چه نفاس يو قسم مرض دي. نوددې د ښه کيدو پورې به انتظار کولې شي.

① من هو مروي عن ابن عمر رضي الله عنه ان النبي صلي الله عليه وسلم ضرب وغرب، وان ابا بکر رضي الله عنه ضرب وغرب، وان عمر رضي الله عنه ضرب وغرب اخرجه الترمذی فی الحدود باب (۱۱)۔

الرواية من أبي حنيفة **د** امام ابو حنيفة **نه** روايت دي. چه په سنگسار کښې به تر هغه وخته پورې انتظار کولې شي. چه بچي ددې د تربيت محتاج پاتې نشي. خوږه دي شرط چه بل څوک ددې بچي د تربيت ذمه وار نه وي.

دليله **خ** ځکه چه په دومره روستوالی کښې د ماشوم ددې خبرې حفاظت دي. چه هغه به ضائع نشي. په حديث کښې ذکر دي. چه رسول الله **عليه السلام** حضرت غامديه ته د حمل زېږلو نه پس فرمايلى وو. چه ته اوس واپس لاړه شه. تردې چه دا ماشوم ستا د تربيت نه لاپرواه شي. **(۱)** هم دا قول اصح دي. او په دې باندې فتوى ورکول پکار دي.

حكم الزانية التي ثبت زناها بالبينه **ب** بيا داسې حامله چه دهغې زنا په گواهانو سره ثابته شوې وي. نوهغه به د بچي د پيدائش پورې په جيلخانه کښې بندولي شي. چه هغه اونه تختي. په خلاف دهغه کس چه په خپله نه د زنا اقرار کړي وي. نو د هغه په جيلخانه کښې د قيد کولو څه فائده نشته. والله اعلم

(وَإِذَا شَهِدَ الشُّبُّوْدُ بِمُتَّكَدٍ لَمْ يَنْفَعْهُمْ عَنْ إِقَامَتِهِ بَعْدَهُمْ عَنْ الْإِمَامِ لَمْ يُقْبَلْ شَهَادَتُهُمْ إِلَّا فِي حَذِّ الْقَذْفِ خَاصَّةً)

هل اللغة **①** مقدمه پخواني

توجه و تشریح **ا** ابو الحسن قدوري **عليه السلام** فرماني. که دوو گواهانو په چا باندې په تيره شوې زمانه کښې د حد جاری کيدو گواهي ورکړه. حالانکه دهغوی دپاره هروخت امام ته په دې باره کښې پيش کيدو کښې او گواهي ورکولو کښې څه خيز مانع هم نه وو. اونه څه مجبوره وو. مثلاً دامام نه ډير لرې اوسيدل، يا په څه خاص بيماري کښې اخته وو، يا د لارې ويره وغيره وه. نو د دوی گواهي به مقبول نه وي. البته صرف د حد قذف په باره کښې به قبول وي. (يعني که يوکس په بل باندې د زنا تهمت اولگولو اودي دهغې گواه وي. او بيا څه وخت په مقذوف چه په چا قذف لگولي شوې وي) دعوه اوکړه. (چه ده په ما باندې د زنا تهمت لگولي دي. او زما بي عزتي ئې کړې ده) او په دغه وخت کښې دغه گواهانو گواهي ورکړه. نو په دې صورت کښې به د دوی گواهي قبلېږي. ځکه چه سمدستي په دوی باندې گواهي ورکول واجب نه وو

اصل **ه** صورت دمستلي دا دي. چه يوکس په داسې گواهي کښې روستوالي اوکړي. چه د هغې تعلق دهغه حدودو سره وي. کوم چه خالص دالله تعالی دحدودو په زمره کښې راځي. نو دغه حقوق الله په شهادت کښې د تاخير په وجه باطلېږي. ځکه چه په حقوق الله کښې د اقرار نه پس د شهادت نه رجوع کول صحيح دي. او په دې کښې تاخير د شهادت د قبوليت دپاره مانع دي.

دليله **ه** د شهادت په تاخير کښې گواهانوته په دوو خبرو کښې د يوې خبرې اختيار دي. يا خودې دغه گواه د ثواب په نيت باندې خاموشي اختيار کړي. يا په ددې وجې خاموشي اختياروي. چه د يومسلمان پرده اچول شي. نو که د اجراو ثواب په نيت باندې ئې په گواهي کښې تاخير کړي وي. او بيا روستو دي په گواهي ورکولو باندې آماده شي. نو دده په دې آماده کيدو کښې مقصد حسد اودشمني ده. (چه دې د زنا کار سره دشمني کوي) نو په دې صورت کښې د تهمت په وجه دې گواه، گواهي کولو ته رجوع اوکړه. که ددې خبرې عام اجازت ورکړي شي. نو د حقوق الله يعنې حدود الله حيثيت به د لويو توقو

^(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة **عليه السلام** كلما في رد المحتار (۱۶۳/۳) والكفاية (۳۰/۵) والعناية (۳۰/۵) نقلًا عن القول الرابع (۴۷۱/۱) -

شی. اودا خیره دالله تعالی د شان سره نه یشائی. به داسی صورت حال کښی دالله تعالی اود هغه د حدودو او احکامو توهین ته دروازه پرانستی کیږی. دغه شان انسان د خطا نه پیدا دې. د ده نه خامخا څه غلطی کیږی. خو به ذکر شوی صورت کښی به لالچیان خلق د ذاتی دشمنی په طور دا خبره دخپلې ذاتی دشمنی دپاره استعمالوی. لکه په موجوده وخت کښی چه حکمران طبقه د خپلو مخالفینو مغلوبه کولو دپاره قانونی حربی استعمالوی. ددې نوعیت ټول کارونه دده د باطن په فساد باندې دلالت کوی. نو د باطن د فساد په وجه به په شهادت کښی تاخیر کول معتبر نه وی. بلکه که روسته گواهی ورکوی. هغه به غیر مقبول وی او که دتاخیر وجه پرده اچول کیدل وی. که دې دهغه د زنا گواهی ورکوی. نو دهغه پرده اوعزت خرابیږی. نویه دې صورت کښی رجوع کول په فسق باندې مبنی ده. یعنی چه اول نې شهادت نه وی کړې. او ورستوییا شهادت کولو ته رجوع او کړی. نو دا به دده فسق وی. ځکه چه د چا عیب ښکاره کول گناه ده. نویه شهادت کښی د پردې ښکاره کیدو په رجوع کول یعنی د زنا شهادت ورکول یو قسم عیب گنړلی شی. چه په یو مسلمان پرده اچول دې او عیب ښکاره کول فسق دې. اود فاسق گواهی غیر معتبر وی. نو چه په شهادت کښی تاخیر او کړی. اویا روسته شهادت ورکوی. دا په شهادت کښی رجوع ده. یعنی شهادت ورکولو ته رجوع ده چه اول نې شهادت نه وو کړې. اویا روستو شهادت کوی او دگواهی نه رجوع کول فسق دې. نو دې وجې د گواهی نه رجوع کول صحیح نه دی. اود اقامت حد یعنی حد قائمولی عمل به باطل شی. ځکه چه دالله تعالی ارشاد دې چه ﴿وَأَقِمْ وَاسْأَلِ اللَّهَ فَهُوَ كَالْعَالِمِ﴾ یعنی دالله تعالی دپاره گواهی ورکوی. نویه شهادت کښی روستوالې د شهادت د قبولیت دپاره مانع دې.

د پردې ښځې سره د فرج نه سوا وطی اولواطت کول

(وَمَنْ وَطِئَ امْرَأَةً أُخْتِيَهُ فِيمَا دُونَ الْفَرْجِ عَزَّزْ)

ترجمه: او که یوکس د پردې ښځې سره د شرمگاه (فرج، مقعد) نه سوا په بل خانې کښی وطی او کړل. مثلاً دښځې په پتون خپته یا بل خانې پورې نې خپل عضو تناسل اومگل، نوداسې کس ته به تعزیری سزا ورکولې شی. (۱)

توضیح: ددلیل: اودامام ابوحنیفه رحمته الله علیه دلیل دا دی. چه په حقیقت کښی لواطت زنا نه ده. ځکه چه ددې د سزا په باره کښی په خپله دصحابه کرام رضی الله عنهم اختلاف وو. چه داسی کس دې په اور کښی اوسوزولې شی. یا دې پرې دیوال راگذاړکړې شی. یا دې د اوچت چت نه پر مخې راگذاړکړې شی. اود پاسه دې پرې کانړی او وروړلې شی. وغیره، اودا فعل هم د زنا په معنی کښی نه دی. ځکه چه په دې کښی بچې ضائع کیدل اود نسب مشتبّه کیدل نه لازمیږی. بلکه دا فعل خود زنا په مقابله کښی زیات سپک دې. ځکه چه دا صرف د یو طرف یعنی د لوطی په خوا هاش سره کیږی. او بل طرف ته په دې کښی څه خوند نه وی. نویښځی یې خوا هاشه وی. او په زنا کښی دواړو ته خوند ملاویږی. اود دواړو طرفه خوا هاش وی. **ملک الصحابین** د صاحبین مسلک دا دې چې دا لواطت د زنا پشان دې نویه ده باندې به حد زنا جاری کولې شی.

(۱) القول الرابع هو هذا قول الإمام أبي حنيفة رحمته الله علیه كذا في مجمع الأعراف (۶۰۳/۱) وفتح القدير (۴/۵) ووالمختار (۱۷۱/۳) والهدية (۱۵۰/۲) نقلًا عن القول الرابع (۴۰۶/۱).

دلیلها > لواطت هم د زنا په حکم او معنی کښې دې. ځکه چه په لواطت کښې خپل خواش نفسانی په داسې محل کښې پوره کولې شی. دکوم چه پوره خواش وی. او خپل دا خواش په پوره طریقه باندي پوره کړی. اومنی په بې محله ځانې کښې تویوی. نو هر کله چه د زنا ټول افعال دده نه څرگند شول. نودده سزا هم د زنا یا ددې پشان کیدل پکار دی.

د شوي د وينځي سره وطی څول موجب حد نه ده

(وَلَا حُدَّ عَلَيَّ مَنْ وَطِئَ جَارِيَةً وَلَيْدَةً وَلَدَانًا قَالَ: عَلِمْتُ أَنَّهَا عَلَيَّ حَرَامٌ)

ترجمه > اوبه هغه کس باندي حد نه جاري کیږی. چا چه دخپل خوی یا نمسی د وينځي سره وطی کړې وی. اگر چه دې دا وانی. چه ماته علم دې. چه دا په ما حرامه ده.

تصريح > **دلیل** > ځکه چه دا شبه حکمیه ده. ځکه چه د یو دلیل په وجه دا شبه پیدا شوې ده. هغه دلیل د رسول الله ﷺ فرمان دې. چه «رَأَيْتُ وَمَالَكَ لَيْكُ» یعنی ته اوستا مال او اسباب ستا د پلار دی. (۱)

(وَأَمَّا وَطِئَ جَارِيَةً أَوْ لَدَةً أَوْ وَلَدًا فَقَدْ جَاءَهُ وَطِئَ الْعَبْدُ جَارِيَةَ مَوْلَاةٍ وَقَالَ طَلَنْتُ أَنَّهَا عَلَيَّ لَيْسَ فَلَا حُدَّ عَلَيْهِ وَإِنْ قَالَ: عَلِمْتُ أَنَّهَا عَلَيَّ حَرَامٌ حُدَّ)

ترجمه > او که دخپلې پلار یا موریا ښځې وينځي سره نې وطی او کړله. او یا غلام د خپل مولی د وينځي سره وطی او کړه اودا او وانی. چه ما پیژندل چه دا په ما باندي حرامه ده. نو هغې باندي به حد جاري کولې شی. او که دا نې او وئیل چه زما دا گمان وو. چه دا به زما دپاره حلاله وی. نویه ده باندي به حد نه لازمېږی.

تصريح > **دلیل** > ځکه ددې خلقویه مینځ کښې دگتې حاصلولویه اعتبار سره فراخدلی وی. نو ځکه دلته دا احتمال کیدې شی. چه په حقیقت کښې ده ته په وطی کولو سره د نفعی حاصلولو گمان شوې وی. ددې وجې ددې شبه نوم شبه اشتباه ده. خو چونکه په حقیقت کښې دا زنا ده. نو که یوکس په ده باندي به زنا تهمت اولکوی. نو هغه ته به حد قذف نشی ورکولې.

د ورور او تره د وينځي سره وطی څول باندي وجوب حد

(وَمَنْ وَطِئَ جَارِيَةً أَوْ غَيْرَهَا وَقَالَ: طَلَنْتُ أَنَّهَا عَلَيَّ حَلَالٌ حُدَّ)

هل اللغة > ① جارية: وينځه ② اخ: ورور ③ هم: تره

ترجمه > چا چې دخپل ورور یا تره د وينځي سره وطی او کړله. اودا او وانی. چه زما گمان خودا وو. چه دا وينځه زما دپاره حلاله ده. نویه ده به حد جاري کولې شی.

تصريح > **دلیل** > ځکه چه د ورور او تره په مینځ کښې په مال کښې فراخدلی نه وی. او هم دا حکم د نور و محارم ودي. مثلاً ماما او ترور وغيره.

وطی بالنسبه موجب د حد نه ده

(وَمَنْ زَفَّتْ إِلَيْهِ غَيْرَ امْرَأَتِهِ وَقَالَتْ لَيْسَ: إِنَّهَا زَوْجَتُكَ قَوْلُهَا لَا حُدَّ عَلَيْهِ وَعَلَيْهِ الْمَهْرُ)

ترجمه که دنکاح نه پس د واده په شپه خاوند ته دهغه د ښځې په ځانې بله یوه ښځه اولسپړې اودا ورته اووښلی شی. چه دا ستا ښځه ده. ددې وجې هغه ورسره وطی اوکړې. نوپه ده باندې دجنشې جاری کولې. البته په دغه سړی باندې د ښځې مهړ لازم دې. یعنی دښځې چه کوم مهړوی. هغه به ورکوی.

توضیح < دلالة > ① حضرت علی رضی الله عنہ هم د مهرد وجوب حکم کړې وو. (۱)

② اوددې وجې پرې هم حد نه جاری کیږي. چه سړی دخپلې ښځې دنا اشناوالی دوجې د دې په پيژندگلو کښې شېبه کړې وه. ځکه چه ده دځان دپاره دا خبره دلیل جوړ کړې دي. اوبه دې باندې نې اعتماد اوکړلو. چه ښځو ورته اووښل. چه خپلې ښځې ته ورشه. ځکه چه یوسړې په اول ځل په خپله ښځه اوپر دې کښې امتیاز نشی کولې.

په خپله بستره پر دې ښځې سره وطی کول

وَمَنْ وَجَدَ امْرَأَةً عَلَى فِرَاشِهِ قَوِطَلَهَا فَعَلَيْهَا الْحَدُّ

حل اللغة < ① فراش: بستره

ترجمه و**توضیح** < اوجا چه په خپله بستره یوه ښځه اوموندله. اوهغې سره نې وطی اوکړله. (حالاتکه هغه دده ښځه نه وه) نوپه ده باندې به حد جاری کیږي.
دلایله < ځکه څه زمانې پورې چه دوی یوځانې پاتې شوی وی. نوده ته دخپلې ښځې په پيژندگلو کښې څه اشتباه نه پیدا کیږي. نوځکه دده دگمان قابل قبول دلیل نه دې. نوځکه اشتباه نشوه.

وَمَنْ تَزَوَّجَ امْرَأَةً لَا يَحِلُّ لَهُ نِكَاحُهَا قَوِطَلَهَا لَا يَجِبُ عَلَيْهِ الْحَدُّ

ترجمه < اوکه یوکس د داسې ښځې سره نکاح اوکړه. چه هغه په ده باندې همیشه دپاره حرامه وی. یعنی هغې سره نې هیڅ کله نکاح نه صحیح کیږي. اوددې نه پس دهغې سره وطی هم اوکړې. نوپه ده باندې حد نشی جاری کولې.

توضیح < په هدايه کښې ورسره دا اضافه شوې ده چې ده ته به سخته سزا ورکولې شی. خو په دې شرط چه ده قصداً عمدأ داسې کړې وی. دسفیان ثوري اوزفر رحمهما الله هم دا قول دې

دلایله < دلیل دا دي. چه نکاح په هغه ځانې کښې شوې ده. کوم چه ددې ځانې دې. ځکه چه محل دتصرف هم هغه وی. کوم چه د مقصود حاصلولو قابل وی. (یاچه دڅه نه مقصود حاصلیدي شی) حالاتکه دنکاح اصلی مقصود د نکاح حاصلول دی. نوځکه نکاح په ټولو احکامو کښې منعقد اوموترگرځول پکار دی. خوشریعت څه خاص خلق حرام کړی دی. نوچه په نکاح سره د خللاوالی کومه فائده ملایوړي. نو هغه په دې مسئله کښې نشته. ځکه په دې عقد نکاح سره یوه شېبه پیدا شوه. اگرچه هغه په خپله ثابت نه ده. خود ثابت شوې مشابه ده. اوچونکه سړی یو یرلوي جرم کړې دي. اوهغه هم داسې جرم چه دهغې حد یا سزا د شریعت دطرفه مقرر شوې هم نه دې. نوځکه به ورته د موقع مناسب سخته سزا ورکولې شی.

مسئله الصالحین < خوامام ابویوسف، امام محمد او امام شافعی رحمهما الله (اوامام مالک، اواحمد او نوروفقهاؤ هم) وښلی دی. چه په ده به حد واجب وی. خو په دې شرط چه ده قصداً عمدأ داسې کړې وی.

دلیلها > خُکّه چه دا نکاح دغیر محل یعنی چا سره چه نکاح نه صحیح کیږي شوې ده. نو ددې وجې لغواو کالعدم ده. لکه خُکّه چه یوسړې دبل سړي یا بل هلك سره نکاح اوکړی. نو هغه هم لغوده. خُکّه چه محل دتصرف هم هغه وی. کوم محل چه د مکان محل وی. او د نکاح حکم دا دې. چه دجا سره نکاح شوې وی. هغه دده دپاره حلاله شی. حالانکه په موجوده مسئله کښې چه د کومې ښځې سره نکاح شوې ده. هغه دهغه دښځو څښی ده. چه همیشه دپاره په ده باندې حرامه ده. خو په دې مسئله کښې دصاحبینو رحمهما الله په قول باندې فتوی ده. په الخلاصه اوجامع الرموز کښې نقل دی. چه په متونو کښې دصاحبینو رحمهما الله په قول باندې فتوی ده. (المضمرات)

دېرې ښځې سره دفرج نه سوا وطی اولواطت کول

وَمَنْ أَتَى الْمَوْضِعَ الْمَكْرُوهَ أَوْ عَمِلَ عَمَلٌ قَوْمٍ لَوْ طَافَ فَلَا حَدَّ عَلَيْهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَلَعَزَّ (۱)

ترجمه > اوکه یوسړی د یوې ښځې په مکروه محل یعنی مقعد کښې وطی اوکړله. یا ده د قوم لوط عمل اوکړلو. یعنی دیو ځوان هلك یا ماشوم په مقعد کښې نې وطی اوکړله. نو دامام ابوحنیفه رحمهما الله په نیزیه ده باندې حد زنا نه لازمېږي. بلکه بله څه سزا به ورته ورکولې شی.

تفصیح > **دلیل** > دامام ابوحنیفه رحمهما الله دلیل دا دې. چه په حقیقت کښې لواطت زنا نه ده. خُکّه چه ددې د سزا په باره کښې په خپله دصحابه کرامو رضی الله عنهم اختلاف وو. چه داسې کس دې په اور کښې اوسوزولې شی. یا دې پرې دیوال راگزارکې شی. یا دې د اوچت چت نه پر مخې راگزارکې شی. او دپاسه دې پرې کانډی اوورولې شی. وغیره، اودا فعل هم د زنا په معنی کښې نه دې. خُکّه چه په دې کښې بچې ضائع کیدل اود نسب مشتبه کیدل نه لازمیږي. بلکه دا فعل خود زنا په مقابل کښې زیات سیک دې. خُکّه چه دا صرف د یو طرف یعنی د لوطی په خوا هاش سره کیږي. او بل طرف ته په دې کښې څه خوند نه وی. نویځي یې خواهشه وی. او په زنا کښې دواړو ته خوند ملاویږي. اود دواړو طرفه خواهش وی.

وَقَالَ: هُوَ كَالزَّانَا قِيَمًا

مسلك الصاحبين > صاحبینو فرمائیلی دی. چه د لواطت عمل د زنا پشان دې. نو په داسې گونکې به هم حد جاری کولې شی. (یعنی محصن ته به رجم ورکولې شی. او غیر محصن ته به کورې ورکولې شی.)

دلیلها > دصاحبینو رحمهما الله دلیل دا دې. چه لواطت هم د زنا په حکم او معنی کښې دې. خُکّه چه په لواطت کښې خپل خواهش نفسانی په داسې محل کښې پوره کولې شی. دکوم چه پوره خواهش وی. او خپل دا خواهش په پوره طریقه باندې پوره کوی. اومنی په بې محله ځانې کښې تویوی. نو هرکله چه د زنا ټول افعال دده نه څرگند شول. نو دده سزا هم د زنا یا ددې پشان کیدل پکار دی.

دښاور سره دوطی کولو حکم

(وَمَنْ وَطِئَ بَهِيمَةً فَلَا حَدَّ عَلَيْهِ)

هل البهيمه ① بیهیمه: ځناور

ترجمه > اوکه یوکس د ځناور سره وطی اوکړله. نو په هغه باندې به حد نشی جاری کولې.

(۱) القول الرابع هو هذا قول الإمام أبي حنيفة رحمهما الله كذا في مجمع الأعراف (٦٠٣/١) وفتح القدير (٤٤٨/٥) والحناني (٤٠٨/٤) ورد مختار (١٧١/٣) والتهذيب (١٥٠/٢) نقلاً عن القول الرابع (٤٤٠/١) -

تدریس: «دلیل» خکه چه به جرم او د خواهش په اعتبار سره دا فعل د زنا په معنی کښې نه دې. خکه چه فطرت سلیمه ددې فعل نه نفرت کوی. اوبه دې فعل باندې اساده کیدل یا خوډیر حماقت دې. اویا د شهرت نفسانی زیادت دې. ددې وجې د ځناو وروشرمگاه پتول ددې په مالکانو باندې واجب نه دی. **وجوب التعزیر:** که په داسې فعل کونکې باندې حد جاری هم نکړې شی. خو بیا هم ده ته تعزیری یا واجبی سزا ورکولې شی. خکه چه داسې کار کول بیشکه ډیر ناخوښه عمل دې. ددې وجې مونږ وړاندې بیان کړې ده. اوبه یو حدیث کښې چه دا خبره راغلې ده. چه دکوم ځناو سره داسې کار اوشی. نوهغه دې ذبح او اودې سوزولې شی. نودا ددې وجې وو. چه خلق ددې واقعه شهرت نه کوی. خو بیا هم داسې کول یعنی ذبح کول یا سوزول واجب نه دی.

د دار الحرب په زنا په دار الاسلام کښې هډنه جاری کیدل

{وَمَنْ زَنَى فِي دَارِ الْحَرْبِ أَوْ فِي دَارِ الْإِسْلَامِ لَمْ يَزَمْ لَيْتًا لِمَنْ عَلَيْهِ الْحَدُ}.

ترجمه: اوکه یوکس دکافرو په داسې ملک کښې زنا اوکړه. چا سره چه زمونږ جنگ جاری وی. یا نې د باغیانو په ملک کښې زنا اوکړه. بیا هغه دارالاسلام ته یعنی زمونږ وطن ته راوتختیدلو. اودلته هغه په دار الحرب کښې د کړې زنا اقرار اوکړلو. نو په ده به حد نشی جاری کولې. ( )
تدریس: «والله» ① دلیل دا حدیث دې. لَا يَزَامُ الْحَدُ وَفِي دَارِ الْحَرْبِ { } چه په دار الحرب کښې حدود نشی قانمولې.

② بله دا چه د حد نه خو مقصود دا دې. چه دې پخپله اونور خلق داسې حرکت نه کوی. او ویرېږي. خو په دې صورت کښې خو دامام ولایت صرف په خپل ملک دارالاسلام کښې وی. دلته هغه حدود وغیره قانمولې شی. خو په دار الکفر او دار الحرب کښې خود هغه په چا باندې څه اختیار نشته. نو خکه حد واجبول بې فائدي دی. او چه هلته نه دارالاسلام ته راشی. نو بیا هم حد نشی قانمولې. خکه چه په کوم وخت کښې دغه کس دا غلط کار کړې وو. په هغه وخت کښې دا زنا موجب د حد نشوه گرځیدي. نو اوس به هغه خکه بدله شی. اود دې قابله شی. چه دهغې په وجه حد قائم کړې شی.

بَابُ حَدِّ الشَّرْبِ

ترجمه: باب دې په بیان د شراب وغیره څکلویه حد کښې.

{وَمَنْ شَرِبَ الْخَمْرَ فَأُخِذَ بِهِ مِنْهَا مَوْجُودَةٌ فَشَرِبَ الشَّهْدُ عَلَيْهِ بِذَلِكَ أَوْ أَقْرَبُ مِنْهَا مَوْجُودَةٌ فَلَعْنَةُ اللَّهِ}.

ترجمه: کوم کس چه شراب او څکل. یعنی هغه شراب دکومو چه په قرآن پاک کښې ذکر دې. اویا هغه اونیرلې شو. په داسې حال کښې چه دهغې بدبوئی تراوسه پورې د خولې تلله. او گواهانو دهغه دشرابو څکلوکو اهی ورکړله. نو په ده به دشرابو څکلو حد یعنی اتیا کورې جاری کولې شی.
تدریس: «(ومن شرب الخمر)» دغه شان ده په خپله اقرار اوکړلو. اوبه خوله کښې نې بدبوئی موجوده وی. نومم دا حکم دې. خکه چه دده نه د شرابو څکلو جرم ثابت شوې دې. اوبه وخت کښې روستوالې هم

① امام شافعی رحمه الله فرمائی. چه په ده به حد جاری کولې شی.

② بقره الزیلعی رحمه الله مروی. ثم روی عن زيد بن ثابت رضي الله عنه قال لا تقام الحدود في دار الحرب بحال ان يلحق أهلها

بالعدو. أخرجه البيهقي في السنن الكبرى ۱/۱۷۸.

نه دې شوې. (د شرابو په څکلو کښې بیهوشی راتلل شرط نه دی. بلکه که یوه قطره هم چا اوڅکله. نوم هم به ورته حد ورکولې شی)

دلیل ۱ د دې حد وهلو په باره کښې اصل دا حدیث دی. چه نبی ﷺ فرمایلی دی. څوک چه شراب اوڅکی. نو هغه له کورې ورکړی. که بیا شراب اوڅکی. نو بیا ورته کورې ورکړی. او که په دریم ځل نې بیا شراب اوڅکل. نو بیا ورته کورې ورکړی. او که په څلورم ځل نې اوڅکی. نو قتل نې کړی. (۱)

مفهوم القتل په دې کښې په څلورم ځل څکلو باندې د قتل حکم په دې باندې محمول دی. چه هغه د شرابو څکلو د حرمت قائل نه وی. یعنی دا حلال گنړی. لکه څنگه چه دابن حبان په روایت کښې د دې صراحت راغلې دی. اود دې پشان د معاویه رضی الله عنه هم مرفوع روایت منقول دی.

د بوټي ختمیدونه پس اقرار کول

(وَأَنَّ أَقْرَبَ دَهَابٍ رَأَيْتُهَا لَمْ يَحْدُثْ)

تفصیل او که د شرابو څکلو نې په خپله اقرار او کړلو. نو دامام ابوحنیفه او ابویوسف رضی الله عنهما په نیزه پرې حد نشی جاری کولې. البته په دې صورت کښې چه بد بوټي موجود وی.

دلیل ۱ ځکه چه د شرابو په څکلو باندې د حد جاری کولو حکم ثبوت د صحابه کرامو رضی الله عنهم په اجماع سره دی. او اجماع به په هغه وخت کښې منعقد وی. چه په هغې کښې جلیل القدر صحابه کرام رضی الله عنهم مثلاً د عبداللہ بن مسعود رضی الله عنہ راښی هم شامل وی. حضرت عبداللہ بن مسعود رضی الله عنہ د بد بوټي وجود د حد قانمولو دپاره شرط گرځولو. (۲)

مسک معتمد اودامام محمد رضی الله عنہ په نیزه که د بوټي تلو نه پس که لږه زمانه تیره شوې وی اوده اقرار او کړو نو حد نه ساقطیږی. او هغه یو میاشت ده. نو که د یوې میاشتې نه وړاندې وړاندې نې اقرار او کړو. حد به پرې جاری کولې شی گڼه نه.

دلیل ۲ د دوی دلیل په زنا باندې قیاس دی لکه څنگه چې یو کس د زنا اقرار او کړی. نو که د اقرار اود زنا په مینځ کښې د یوې میاشتې نه کمه زمانه تیره شوې وی. حد به پرې جاری کولې شی. او که د یوې میاشتې نه زیات وخت تیر شوې وی. او بیا دې په خپله سابقه زنا باندې اقرار او کړی. چا ما د یوې میاشتې نه وړاندې زنا کړې وه. نو په ده حد نه جاری کیږی.

د څه معقول مدد وچي د هغوی نه د بوټي ختمیدل مانع د هدنه دي

(وَمَنْ سَكَّرَ مِنْ النَّبِيِّ حَدًّا)

ترجمه او هغه کس چه د نبیل څکلو په وجه نشه شی. نو په ده به حد جاری کولې شی.

(۱) من حدیث ابی هریر رضی الله عنہ أخرجه أبو داود فی الحدود باب ۳۶ والنسائی فی الأشربة باب ۴۲ رقم ۵۲۳۳ وابن ماجه فی الحدود باب ۱۷ رقم ۲۵۷۲ وأحمد فی المسند ۵۰۴/۲.

(۲) غریبه الزیلعی رحمه الله هذا اللفظ ثم نقل اثره رحمه الله وفيه أنه رحمه الله أمر الجلال بالذی شرب الخمر ووجد منه ريح الخمر وعزاه إلى مصنف عبدالرزاق لنصب الرأية ۵۳۳/۳.

توضیح < دلایله > خکه چه دارقطنی په خپل سنن کښې روایت کړې دې، چه حضرت عمر رضی الله عنه یو داسې کس باندې حد جاری کړې وو، چه هغه د نیبذ د خکلویه وجه نشه وو. (انشاء الله مرئو به وړاندې ددې بیان او کړو، چه د نشې حدخه دې، اوبه خومره مقدار خکلویاندې سرې مستحق د حد گرځی. **معاذُ اللهِ**؟ > دهرڅیزو، دکوم څیزنه چه نیبذ تیارېږی، هغه پخولې شی، تردې چه هغه نیبذ لږ غوند تنګک شی. دهغې شکل جائز دی، مثال طور دنیبذ شربت د قجورو، غنمو، شهدو، جوارو، وریزو، باجره، انگور وغیره نه نیبذ تیارولې شی.

دشرابو په بوټی یا قن باندې دحد عدم وجوب

(وَلَا حُدَّ عَلَى مَنْ وَجَدَ مِنْهُ رَائِحَةَ الْخَمْرِ أَوْ مِنْ تَقْيَاهَا)

حل اللغة ① **تَقْيَا**: ځان ساتل

ترجمه < اوګواهانویوکس په شرابو خکلونه وړ لیدلې، خودهغه د خولې نه دشرابو بوټی راځی، یا هغه د شرابو قن، او کړلو، نوده ته به حد نشی لګولې.

توضیح < دلایله > خکه چه په دې بدبوټی کښې احتمال شته، چه دا شرابو بوټی دې اوکه د بل څه دغه شان خکاک هم د څه دباو او زورنې دوجې کیدې شی، نوخکه به نشی سړی ته حد نشی وړکولې.

(وَلَا يُحَدُّ الْكُرَّانَ حَتَّى يُعْلَمَ أَنَّهُ سَكِرَ مِنَ النَّبِيذِ وَشَرِبَهُ طَوْعًا)

ترجمه < اوحد به نشی وړکولې تردې چه دا معلومه شی، چه دا کس د نیبذ په خکاک باندې نشه شوې دې، اوده دا په خوشحالی سره خکلی دی.

توضیح < دلایله > خکه چه په مباح څیزنشه راتلویاندې حد نه واجبیږی، لکه بهنګ اود اسپې پیوسره نشه شی، دغه شان هغه کس چه په هغه باندې په زور خکلی شوې وی، نویه هغه باندې هم حد نشی جاری کولې، خکه چه دا څیزونه حد نه واجبی.

دیهوشن په حالت کښې دحد عدم نفاذ

(وَلَا يُحَدُّ حَتَّى يَزُولَ عَنْهُ السُّكْرُ)

ترجمه < نشی ته به په حالت د نشه کښې حد نشی وړکولې، تردې چه دده نه نشه لاره شی. **دلایله** < چه بیا دپاره دې اوویریږی، اووزونه قبول کړی.

(وَحَدُّ الْخَمْرِ وَالْكُرِّ فِي الْخَرْمِ ثَلَاثُونَ سَوْطًا)

حل اللغة ① **سَوْطًا**: کوړې

ترجمه < اود شرابوونشې حد د آزاد سړی دپاره اتیا کوړې دی.

توضیح < دلایله > خکه چه په دې باندې صحابه کرام رضی الله عنهم اجماع کړې ده.

(يُقَرَّرُ عَلَى بَدَنِهِ كَمَا ذَكَرْنَا فِي الزَّكَا)

ترجمه < اوکوړې به دشرابی بدن مختلفو حصو ته وړکولې شی، لکه په زنا کښې چه مونږ بیان کړی دی **توضیح** < دلایله > دلیل وړاندې تیرشوې دې.

(وَإِذَا قَدْ رَجُلٌ مَخْصَنًا أَوْ امْرَأَةً مَخْصَنَةً بِمَرِيرِ الزَّانَا، وَطَالَ الْمَقْدُوفُ بِالْحَدِّ حَذُّهُ الْحَاكِمُ ثَمَانِينَ سَوْطًا إِنْ كَانَ حُرًّا)

ترجمه: کله چه یوسری (زید) بل محصن سري (بکر) یا محصنه ښځه (زینب) په صریحی زنا باندې داغداره (مستم) کړی. (چه دې بکریا زینب زنا کړې ده) او مقذوف (په چا چه تهمت لگولی شوې وی. یعنی بکراوزینب په قاذف باندې) د حد (قائمولو) مطالبه اوکړی. (چه ده په ما باندې د زنا تهمت لگولی دي. په ده باندې حد قذف قائم کړئ) که دغه قاذف (زید) آزاد وی. نو قاضی به په ده د اتیا کورو حد جاری کړی.

توضیح: دایله: < د الله تعالی ددې قول په دلیل سره چه ((وَالَّذِينَ يَزْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ)) یعنی کوم کسان چه په محصناتو ښځو باندې د زنا تهمت اولگوي. اویا دوی څلورگواهان پیش نکړی. نودوی ته اتیا کوړې ورکړئ. > اوبه آیت کښې د ، ، رمی ، ، نه مراد په اجماع سره زنا ده. اوبه نص کښې دې طرف ته اشاره ده. چه د رمی نه مراد زنا ده. اودا اشاره شرط کول د څلورو گواهانو دي. ځکه چه څلورگواهان په زنا پورې خاص دی. (یعنی شریعت کښې څلورگواهان صرف د زنا په باب کښې شرط دي. نودې ته اشاره شوه چه د رمی نه مراد زنا ده)

اشترط مطالبه المقنوف: اوشرط کولې شی. مطالبه د مقذوف بکراوزینب چه هغوی په قاذف باندې حد جاری کولو مطالبه اوکړی

دایله: < ځکه چه په دې (حد جاری کولو کښې) دده (مقذوف) حق دې په دې حیثیت چه دخان نه ملامتیا لرې کول دی. (چه صبا ورته څوک د زنا کار پیغور ورنکړی) اود مقذوف (چه بکراوزینب ده) احصان ثابتول دی. (چه خلقتو دا ثابته شی. چه بکراوزینب گناهکاران نه دی) لکه څنگه چه مونږ آیت تلاوت کړلو. (یعنی په کښې دمحصنات قید شته)

توضیح: د ترجمې نه مطلب واضح دي.

يَقْرَأُ عَلَى أَعْضَائِهِ

ترجمه: (ابو الحسن قدوری رحمه الله) فرمائیلى دی. اوجدا جدا به وهلى شى اندامونه د قاذف. بس یوځانې به نه وهی. بلکه مختلف ځایونه به وهی.

توضیح: دایله: < دا د دې دپاره چې د یواندام دضائع کیدو یا د قاذف دهلاکت سبب اونه گرځی، لکه څنگه چه تیرشوی دی. په بیان د حد زنا کښې (چه جدا جدا اندامونوته به کوړې لگولی شی)

(وَلَا يُجَزَّوْنَ ثِيَابًا)

ترجمه: < اوجامې به ترې نشی ویستلې.

توضیح: دایله: < ځکه چه د حد قذف سبب یقینی نه دي. (ځکه چه کیدې شی. قاذف په خپله خبره کښې رښتیا وی. خودې څلورگواهان پیدا نکړې شی. اوبه حد زنا کښې ترې جامې ځکه ویستلې شی. چه هلته د څلورگواهان په شهادت سره زنا ثابته شوې ده. یعنی دې خبرې د صداقت دپاره د څلورگواهانو پیش کول گران شرط دي. ممکن ده. چه خبره رښتیا وی. خو څلورگواهان پیدا نشی. اوجه دغه خبره په څلورگواهانو ثابته شی. نوریا خوپه کښې د شک هډو څه خبره نشته. نوپه حد قذف کښې د دعوه دصحت امکان شته. اوبه حد زنا کښې د دعوه دکذب احتمال نشته) نوحد قذف به په سختی سره نشی قائمولې. (چه په حدزنا اوحد قذف کښې د کیفیت په اعتبار سره هم فرق ښکاره شی. اگر چه دعدد په اعتبار سره فرق ښکاره دي) په خلاف د حد زنا (ځکه چه په هغې کښې ترې جامې ویستلې شی)

غَيْرَ أَنَّهُ يَلْزَمُ عَنْهُ الْفَرُّ وَالْحَشْوُ

ترجمه > البته دومره ده چه د قاذف نه به پوستن (یعنی هغه څیزچه د وړی نه جوړ شوې وی) اوحشو نه یعنی هغه جامه چه د مالوچونه ډکه شوې وی)

توضیح > دلیله > ځکه چه دا څیزونه په بدن وی نو بدن ته تکلیف رسول منع کوی. (حالاتکه دحد جاری کولو مقصد خو دا دې چه محدود ته زورنه او تکلیف ملاؤشی. اود نور وډپاره عبرت شی)

د غلام هدافذ

إِذَا كَانَ عَبْدٌ أَمْلًا أَوْ بَعِيْنٌ سَوْطًا

ترجمه > اوکه تبت لگونکې غلام وو. نوهغه ته به څلوبښت کورې ورکوی.

توضیح > دلیله > ځکه چې هغه غلام دې او وړاندې تیر شوی دی چې د غلام سزا د آزاد د سزا په نیمه ده. نو د آزاد قاذف حد قذف اتیا کورې دی. نود غلام به د هغې په نیمه چې څلوبښت دی. دا وی.

وَالْأَمُّ حَصَانٌ أَنْ يَكُونَ الْبَقْدُ وَفِي حُرِّ الْإِلْعَاقِ قَلَامٌ مُسْلِمًا عَفِيفًا عَنْ فِعْلِ الزَّانَا

ترجمه > په دې مقام کښې د محصن معنی دا ده. چه هغه آزاد، بالغ، عاقل، مسلمان، اود زنا د کارنه پاک وی.

توضیح > دلیل اشتراط العریة > په دې کښې د آزادۍ قید ځکه دې. چه دې ته د احصان نوم ورکړې شوې دې. الله تعالی فرمائیلی دی. ﴿فَعَلَيْهِمْ يَصِفُ مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ﴾ ددې محصنات نه آزادې ښځې مراد دی.

دلیل اشتراط العقل والبلوغ > اود عقل اوبلوغ قید په کښې ځکه لگولې شوې دې. چه د نابالغ اولیبونی نه د زنا د فعل صادریدل نه کیږی. نوهغوی باندې شرمیدل هم نه راځی.

دلیل اشتراط الاسلام > اود اسلام قید ددې وجې دې. چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی. چا چه د الله تعالی سره شرک او کړلو. هغه محصن نه دې.

دلیل کس د نسب نه انکار کول

وَمَنْ نَفَى كَسْبَ غَيْرِهِ فَقَالَ كَسْتُ لِأَبِيكَ أَوْ لِأَبْنِ الزَّانِيَةِ وَأُمِّهِ مَوْتَةٌ مُحْصَنَةٌ فَطَالَ بِالإِبْنِ بِحَدِّهَا حَدُّ الْقَاضِفِ

ترجمه > اوکه یوکس دبل کس د نسب نفی او کړله. اودا ئې اووئیل. چه ته دخپل پلار نه نه ئې. او یا د زناکارې بچیه، حالاتکه دهغه محصنه مورمه شوې وی. او په دې باندې دهغې خونی دده خلاف دعوه او کړله. نو قاذف باندې به حد لگولې شی.

توضیح > دلیله > په اول صورت کښې به ځکه په قاذف باندې حد جاری کولې شی چه دنسب دانکار مطلب دهغه په مور باندې د زنا تهمت لگول دی. ځکه چه دنسب انکار صرف د زناکار نه کیږی. دبل چا نه نه کیږی. نوکه دده مور دبل چا وینځه وه. چا سره چې د دغه ماشوم پلار نکاح کړې وه. نو دا کس د خپلې مور د مالک غلام دې. نویه دې صورت کښې د تهمت لگونکې د خبرې مطلب دا شو. چه ته دخپل پلار نه بلکه دخپل مولی ئې. نو ځکه ددې نه د نسب نفی نه لازم کیږی. اوکه دا ئې اووئیل. چه ته دخپل پلار نه ئې. نو ده ته به حد نشی ورکولې.

اوپه دویم صورت کښې ده په یوه محصنه ښځه دهغې د مرګ ته پس د زنا تهمت اولګولو. په خلاف دهغه صورت کښې چه دغه ښځه ژوندی وی. اود تهمت نه پس مړه شی. نوپه دې صورت کښې حد ساقطیږي. (العنايه)

(وَلَا يُطَالَبُ بِمَدِّ الْقَذْفِ لِلْمَيِّتِ إِلَّا مَنْ يَقَعُ الْقَذْفُ فِي نَسَبِهِ بِقَذْفِهِ

حَلِّ اللُّغَةِ ① القذف، نقص،

ترجمه او د مړې د طرفه د حد قذف مطالبه هيڅوک نشي کولې. سوا دهغه کس نه چه دهغه په نسب کښې ددې مړې په قذف سره نقص او عار پيدا کيږي. (او هغه ددې مړې پلار يا خوښ کيږي. يعنې په نسب کښې پورته طرف ته پلار او نيکه وغيره او ښکته طرف ته خوښ او نهمسې اود دوی ښکتنی اولاد دی.)

توضیح: دليله ځکه چه پلار او خوښ ته ددې مړې د جزئيت د تعلق په وجه په دې قذف سره عار او شرم لاحق کيږي. په دې وجهي صرف په مړې باندې تهمت لګول په حقيقت کښې په دې ټولوياندي تهمت لګول دی. (چا سره چه ټي جزئيت وي)

د غلام په خپل مولې باندې د حد جاري کولو حق نسته

(وَلَيْسَ لِلْعَبْدِ أَنْ يُطَالَبَ مَوْلَاهُ بِقَذْفِ أَبِيهِ الْحُرِّ،

ترجمه او غلام ته دا حق نسته چه په خپل مولې باندې (حد جاري کولی) مطالبه اوکړي. چه دهغه مولې دده په آزاده مور ياندي تهمت د زنا لګولي وي. (اودا صورت چه خوښ ټي غلام او مور ټي آزاده وي. داسې کيږي شی. چه اول دواړه ددې مولې په ملکيت کښې وو. او بيا مولې ددې غلام مور آزاده کړي. او دې هم دغه شان غلام وي)

توضیح: دليله غلام په خپل مولې باندې د حد قذف جاري کولو مطالبه ځکه نشي کولې. (چه) مولې نه دخپل غلام په وجه سزا نشي ورکولې.

د قذف د اقرار نه د رجوع حکم

(وَمَنْ أَقْرَأَ الْقَذْفَ لِمُدَّجَرٍّ لَمْ يُقْبَلْ رَجُوعُهُ)

ترجمه اوچا (زيد) چه د قذف اقرار اوکړلو. (چه ما په پکړي باندې د زنا تهمت لګولي دي. چه ده زنا کړې ده) او بيا (د اقرار نه پس) دې رجوع اوکړي. (چه نه ما پرې د زنا تهمت نه دې لګولي. نوپه دې صورت کښې به) دده رجوع نشي قبلولې.

توضیح: دليله ځکه چه د مقذوف (پکړي) په دې (حد قذف) کښې حق دي. (او هغه حق په قاذف باندې د حد قذف جاري کولو مطالبه ده) نو هغه (مقذوف) به په رجوع کولو کښې دده (زيد) تکذيب کوي. (چه نه بلکه تا ما باندې د زنا تهمت لګولي وو. نو هرکله چه ورپورې د مقذوف حق متعلق دي. د اقرار نه په رجوع کولو سره دهغه حق نه باطلیږي.) په خلاف د هغه صورت چه هغه صرف حق الله وي. (لکه زنا شوه. نو که د زنا اقرار اوکړي. او بيا دهغې نه رجوع اوکړي. نودده رجوع صحيح کيږي) ځکه چه په دې صورت کښې د بندگانو د طرفه دده (رجوع کونکي قاذف) څوک مکذب (دروغون کونکي) نسته. چه (دا قاذف په) دې حق الله کښې دروغون کړي. (چه نه تا زنا کړې وه. او اوس دروغ وائي. چه ما زنا نه ده کړې)

مَرْبَى نَه د نَبِطَى وَنَبِطُوهَكَم

(وَمَنْ قَالَ لِعَرَبِيٍّ يَا نَبِطِي لَمْ يَكُنْ)

ترجمه: اوچا (زید) چه عربی (بکس) ته اوونیل. ای نبطی (د عراق په اوسیدونکو کښې یو قوم دی) نوده (زید) ته به حد (قذف) نشی ورکولې.

توضیح: دلته څکه چه په دې کلام سره په اخلاقو یا عدم فصاحت کښې تشبیه اراده کولې شی. (یعنی د قاتل مراد یا دا دی چه ته په بد اخلاقی کښې د نبطیانو پشان نې. یا ته په عدم فصاحت کښې د عراق د نبطیانو پشان نې).

«ابن السماء» ونبطوهکم

(وَمَنْ قَالَ يَرْجُلُ يَا ابْنَ مَاءِ السَّمَاءِ فَلَيْسَ بِقَاضٍ)

ترجمه: اوکه یوکس (زید) بل (بکس) ته اوونیل. ای د آسمانی اوبو بچیه! نوږه دې جمله سره) دې قاذف نه دې.

توضیح: دلته څکه چه په دې کلام سره په سخاوت اوصفانې کښې د آسمانی اوبوسره تشبیه ورکول مراد کیدې شی. (چه ستا سخاوت د باران د اوبو پشان پریمانه دي. یا ستا حسن اوجمال په پښانت کښې د آسمانی اوبو پشان صفا دي. او د آسمانی اوبوسره تشبیه څکه گټرلې شی چه) د آسمانی اوبو د صفائی او پریمانی د وجې (یوکس ته) ددې لقب ورکولې شی. «چه یا ابن السماء» ای د آسمان بچیه! لکه په یو حدیث کښې چه د حضرت اسماعیل عليه السلام د مور یی هاجره عليها السلام په باره کښې راغلی دی. «فهذه أمکم یا بنی مادم السماء» یعنی ای د آسمانی اوبو بچواهم دا ستاسو مور ده. رواه البخاری. نو ددې نه معلومه شوه چه دا الفاظ د تعریف دپاره وئیلی شی. د زنا تهمت لگولو دپاره نشی وئیلی.

ماما، تړه یا میرنې پلار ته دیوکس د ائیت لست کولو هکم

(وَأَنسَبَ إِلَى عَمِّهِ أَوْ خَالِهِ أَوْ أَلَى زَوْجِ أُمِّهِ فَلَيْسَ بِقَاضٍ)

هل اللغة ① هم: تړه؛ ② خال: ماما

ترجمه: اوکله چې نې دې د خپل تره (الف) یا ماما (ب) یا دهغه دمور خاوند (پ) ته منسوب کړلو. (چه ای د بکر بچیه، یا ای د الف بچیه، یا ای د ب، بچیه! یا ای د پ، بچیه!) نوږه دې درې واړه صورتونو کښې دې قاذف نه دي.

توضیح: دلته څکه چه په دوی (درې واړو) کښې هر یو که تره دې اوکه ماما دې اوکه میرنې پلار دې ته پلار وئیلی شی.

اطلاق الاب علی الغم: هر چه اول (یعنی تره) دي. نوږه ته پلار څکه وئیلی شی. (چه) الله تعالی فرمائیلی دی. رکه چه د یعقوب عليه السلام خامنو ته حضرت یعقوب عليه السلام تپوس او کړیوچو تاسو به زما د مرگه پس دچا عبادت کوی. نو هغوی ورته په جواب کښې اوونیل. مونږ به ستا اوستا د پلارانو حضرت ابراهیم عليه السلام او حضرت اسماعیل عليه السلام حضرت اسحاق عليه السلام د معبود عبادت کوو. په دې آیت کښې حضرت اسماعیل عليه السلام ته هم پلار وئیلی شوې دي. حالانکه حضرت اسماعیل عليه السلام د دوی (یعنی د یعقوب عليه السلام د خامنو) تره وو. (نو معلومه شوه چه په تره باندې هم د پلار اطلاق کیدی)

اطلاق الاب علي الغال: اودويم (چه ماما ته هم پلار و نیلی شی)، دنی ښه ددې قول د وجې چه ماما د

مور ورور، پلار دي. (گوره په دې حدیث کښې نبي ښه ماما ته پلار و نیلی دی. (نو معلومه شوه چه په ماما باندې هم د پلار اطلاق کیږي)

اطلاق الاب علي زوج الام: اودريم (چه میرني پلار دي. نوده ته هم پلار و نیلی شی) د تربیت د وجې څکه چه میرني پلار د میرني خوی تربیت کوي. نو خلق ورته د تربیت په وجه دهغه خوښ وائی. خلاصه دا چه په دې درې وارو نسبتونو سره حد قذف نه واجیږي

د پردې ملك كښې وطني خونكي باندې د زنا تهمت لگولو حكم

وَمَنْ وَطِئَ وَطْئًا حَرَامًا فِي غَيْرِ مَلِكَةٍ لَمْ يَحْدُ قَافُذُهُ

ترجمه: او څوك چه وطني او كړي. داسې وطني چه هغه حرامه وي. چه دده په ملك كښې نه وي. (يعني نه دده په ملك نكاح كښې وي. اونه نې په ملك يمين كښې وي. اويوكس راولېږي. ددې وطني په وجه په ده باندې د زنا تهمت اولگوي. نوده قاذف ته به حدنشي ورکولې. د پاكامني د نشتوالي د وجې څکه چه عفت د احسان د شرائط څنې دي. (يعني په زير بحث مسئله كښې چونكه مقذوف په غير ملك كښې وطني كړې ده. او په غير ملك كښې وطني كول حرام وي. نو دا زنا شوه. اودې زنا كار شو. نو چه چا په ده باندې د زنا تهمت اولگولو. هغه باندې به حد قذف نشي جاري كولې.

توضیح: دليله څکه چه د قذف لگولو د پاره دا شرط دې. چه مقذوف محصن وي. او په دې صورت كښې دې محصن نه دي. نو حد قذف به هم نشي لگولې. اودويم دليل دا دي. چه په قاذف باندې په هغه صورت كښې حد قذف جاري كولې شي. چه هغه په دغه الزام لگولو كښې دروغ ژن وي. او په دې صورت كښې قاذف رښتوني دي. (نو څکه پرې حد قذف نشي جاري كولې)

القاعدة: او په دې باب كښې اصل (واقعه ده) دا ده. چه كوم كس داسې حرامه وطني او كړي له چه هغه حرامه لعينه وي. نو دهغه په قذف باندې حد نه جاري كېږي. (يعني كه څوك پرې د دغه وطني په وجه د زنا تهمت اولگوي. نو دغه قاذف ته به حد قذف نشي ورکولې) څکه چه زنا داسې وطني ده. چه حرام لعينه ده. (يعني چه د كومي وطني حرمت په ذاتي طور موجود وي. د څه عارض د وجې حرمت نه وي راغلي) او كه (دغه وطني) حرامه لغيره وي. (يعني داصل په اعتبار سره خو دغه وطني جائز وي. خو د يوعارض اومانع د وجې حرامه گرځيدلې وي. لكه په حالت د حيض كښې خپلي ښځې سره وطني كول) نو په دې صورت كښې كه يوكس د دغه حرامه لغيره وطني په وجه په ده د زنا الزام اولگولو. هغه قاذف شوني. هغه ته به حد (قذف) لگولې شي. څکه چه دا (وطني حرامه لغيره) زنا نه ده.

په بال به داره ښه چه ځاوندانې معلوم نه وي. د زنا تهمت لگولو

وَالْمَلَأَنَّهُ بَوْلًا لَّيْمًا قَافُذًا

ترجمه: په ملاعنه ښځه باندې چه د بچي په باره كښې (د ښځې او ځاوند په مينځ كښې) لعان واقع شوي وي (يعني چه ددې نه وړاندې دغه ښځه (خالده) د بکر په نكاح كښې وي. او هغه پرې د زنا تهمت لگولې وي. او دهغه په وجه د دغه دواړو په مينځ كښې لعان واقع شوې وي. اوزيد راولگي. په دغه خالدي باندې د زنا تهمت اولگوي. نو په قاذف باندې حد نشته.

(۱) غره الزيلی علیه السلام هذا اللفظ ثم اخرج عن عبد الله بن عمرو رضي الله عنه مرفوعاً عن ابي اخطال والد من لا والده له وعزاه إلى فردوس الدهلبي نصب الزاوية ۵۴۰/۳.

توضیح: دلیل ۱: به قاذف باندی حد قذف خک که نه جاری کیپی. (چه) د زنا نیشه موجود ده. اودغه نیشه دا ده. چه بچی شته اولار نی معلوم نه دی. (اوهرکله چه دا صورت حال دی. نود بنخی) پاکدامنی ختمه شوه. اودا (پاکدامنی) د احسان دپاره شرط دی. (یعنی به قاذف باندی به هله حد قذف جاری کولی شی. چه دی به محصنه بنخه باندی د زنا الزام اولگوي. اوبه زیر بحث صورت کبني چونکه پاکدامنی نشته. نواحصان ثابت نشو. اوچه احسان ثابت نشو. نود قذف لگول شرط موجود نشو. چه به محصنه بنخه باندی د زنا الزام لگول دی)

وَإِنْ كَانَتْ الْمَلَاعِنَةُ بِغَيْرِ وَلَدٍ حُدَّ قَذْفُهَا

ترجمه: اوکه به داسې بنخه باندی د زنا الزام اولگوي. چه بغیرد بچی نه هغې لعان کړي وی. (یعنی به هغې باندی خپل خاوند د زنا تهمت لگولې وی. حالانکه نه دهغې حمل وی. اونه نی بچی وی. اودهغې په نتیجه کبني د دغه بنخی اوخاوند په مینغ کبني لعان واقع شوې وی. اوس دا کس راؤلگي. په دغه بنخه ملاعنه بنخه باندی د زنا تهمت اولگوي) نوپه دې قاذف باندی حد قذف دی.

توضیح: دلیل ۲: خک که چه د زنا څه نیشه نشته. (چه دهغې نه دا معلومه شی. چه واقعی دې بنخی زنا کړې ده. اوهرکله چه د زنا څه علامه اونیشه نشته. نودا بنخه محصنه شوه. اوبه محصنه باندی د زنا تهمت لگول موجب دحد قذف دی)

وَمَنْ قَذَفَ أُمَّةً وَعَبْدًا أَوْ كَافِرًا أَوْ زَانًا وَقَدْ مُسْلِمًا بِغَيْرِ الزَّانَةِ فَقَالَ يَا قَاسِقُ أَأَنَا كَافِرٌ أَوْ أَنَا خَبِيثٌ عَزَّ

هل اللغة: ① التعزیر: هغه سزا چه د قاضی په اختیار کبني وی او هغه نی مقرر کوی د شریعت د طرفه مقرر نه وی

ترجمه: اوچا چه به وینخه یا په غلام، یا په کافر باندی د زنا تهمت اولگولو او یا په مسلمان باندی د زنا نه سوا بل څه الزام اولگوي. لکه ورته اووانی. ای فاسق! اویا ای کافره! یا ای پلینه نوتعزیری سزا به ورکولې شی

توضیح: دلیل صوره قذف غیر المحصن: خک که چه دا جنایت (فی نفسه) قذف دی. (قطع لحاظ ددې نه چه مقدوف څوک دی. اوچه قذف شو. نود قذف تقاضا دا ده. چه شرائط پوره وی. به قاذف باندی حد قذف جاری شی. اود حد قذف د جاری والی احسان شرط دی. اوبه احسان کبني آزادی اواسلام ضروری دی. خک که مونږ وایو. چه) د احسان د شرط فوت کیدو د وجې دحد جاری کول ممتنع شو. (اوچه حد ممتنع شو. نو دې مجرم داسې پریخودل هم نه دی پکار. خک که چه ده د جرم ارتکاب کړې دی. اومجرم ته خامخا دخپل جرم سزا ورکول پکار دی. چه به معاشره کبني امن پیدا شی. نو) تعزیر واجب شو

دلیل صوره القذف بغیر الزنا: خک که چه ده (زید) ورته (عمرته) تکلیف اورسولو. اوبه ده (عمر پورې نی عیب اولگولو. اود قیاس په حدودو کبني څه دخل نشته. (چه مونږ په ده باندی څه حد جاری کړو. خک که چه حد به صرف په هغه جرمونو کبني قانونې شی. په کومو کبني چه شریعت مقرر کړې وی. نومونږ قیاساً په ده باندی حد نشو جاری کولی. البته زید عمر ته تکلیف رسولې. نو ددې تکلیف لرې کولو دپاره) تعزیر واجب شو. خو په اول صورت کبني (چه په غیر محصن باندی د زنا تهمت لگولې شوې وی. نوپه هغې کبني) به تعزیری سزا آخری حد ته رسی. خک که چه دا (الزام) د جنس د هغه تهمتونو څنی دی. به کوم کبني چه حد واجبیږي. (چه حد قذف دی) اوبه دویم صورت کبني (چه فاسق وغیره نی ورته ونیلي وی تعزیر) دقاضی رائي باندی موقوف وی. (چه هغه څومره سزا مناسب گنځي. هغه دې ورته ورکړي)

(وَأَن قَالُ يَا جَارُؤُنَا خَازِنُؤُنَا لَمْ نَعَزَّزْ)

هل اللغة ① حصار: خر

ترجمه: اوکه (زید عمرته) اووئیل ای خره یا ای خنزیره ده (زید) ته به تعزیر نشی ورکولې. خکه چه ویونکی په ده باندې عیب نه دې لگولې.

توضیح: دلیله خکه چه په یقین سره ددې نفی معلومه ده. (چه عمرته خر دې اونه خنزیر دې)

القولان الآخوان ① اووئیلې شوی دی چه زمونږ په عرف کښې به (ده ته) تعزیر ورکولې شی. خکه چه دا کنخل شمارلې شی. اوچه کنخل شو. نوزید د عمر توهین اوبې عزتی اوکړه. خکه به زید ته تعزیر ورکولې شی.

② اووئیلې شوی دی. چه چا ته کنخل شوې وی. که هغه د معزینوڅنی وی. لکه فقهاء اوسیدان شول. نوده (زید) ته به تعزیر ورکولې شی. خکه چه ددې الفاظو په وجه دوی ته سخت تکلیف رسی. اوکه عام سړې وی. (چه ددې الفاظو په ونیلود هغه څه خاص پروه نه وی) نوییا به تعزیر نشی ورکولې. اودا قول ډیره ښه دې. (خکه چه په دې کښې دساب او مسبوب دواړو رعایت شوې دې)

تعزیر مقدار

وَالْتَعْزِيرُ الْكَفَرَةُ تِسْعَةً وَثَلَاثُونَ سَوْطًا وَأَقْلَهُ ثَلَاثُ جَلْدَاتٍ. (وَقَالَ أَبُو يُوْسُفَ: يَنْبَغِي بِالتَّعْزِيرِ خَمْسَةٌ وَسَبْعِينَ سَوْطًا).

ترجمه: او د تعزیر زیات مقدار یو کم څلویښت کورې دی. او کم مقدار نه درې کورې دی. او امام ابویوسف رحمته الله فرمایلی دی. تعزیر تر پنځه او یا کورو ته رسی.

توضیح: الاصل اصل (دلیل) په دې باب) کښې د نبی صلی الله علیه و آله ارشاد دې. څوک چه حد ته اور سیدلو. په داسې څیز کښې چه حد نه وی. (یعنی دیوکس نه څه جرم اوشو. خو هغه جرم داسې نه وی. چه شریعت پرې حد مقرر کړې وی. خو چه څوک ورته تعزیر ورکوی. نو د جرمنو په حدودو کښې د یو جرم حد ته اورسی. مثلاً اتیا کورې شوې. چه د شرا بوح دې) نودا کس د زیاتی کونکوڅنی دې.

مدار دلیله: اوهر کله چه د تعزیری سزا حد ته رسول ناجائز شو. نو امام ابوحنیفه او محمد رحمته الله کم حد ته نظر کړې دې. او هغه په حد قذف کښې د غلام حد دی. (چه څلویښت کورې دی) نودوی دا تعزیر دې (د غلام حد قذف) ته واروله. (یعنی د تعزیری سزا مقابله نه د غلام د حد قذف پورې اوکړله) او هغه څلویښت کورې دی. نود هغې نه نې یوه کوره کسه کړه. (اود یو کم څلویښتو کورو قول نې اختیار کړلو. چه په تعزیری سزا کښې به د یوکس څلویښتو کورو نه زیاتې کورې نشی ورکولې)

مدار دلیله: امام ابویوسف رحمته الله کم حد په آزادو سړو کښې معتبر کړې دې. (او تعزیری سزا مقابله نه د آزادو د حد آخری سزا سره کړې ده. او هغه اتیا کورې دی. اودوی د غلام د حد په ځانې د آزاد حد سره د تعزیری سزا موازنه او مقابله خکه کړې ده. چه) اصل خو په انسانیت کښې آزادی ده. (هر انسان الله

١) القول الرابع هو هذا قول الطولین رحمته الله کذا فی فتح القدير (١١٥٨٥) والعناية (١١٥٨٥) ورداغتار (١٩٩٣) والبحر (٤٧٨٥) فقلنا عن القول الرابع (٤٥٧١١) -

٢) من لعمان بن بشير أخرجه البيهقي في السنن الكبرى (٨٥٦٧) رقم ١٧٥٨٤ وفي معرفة السنن والآثار (٦٤٩) -

تعالی ازاد پیدا کړې دي. او غلامی چه راځی. دا خو یو عارضی څیز دی. نواعتبار به د اصل کولې شی د عارضی نه) نو یوه کوره ئې کمه کړې ده. (یعنی د تعزیری سزا آخری حد ئې یو کم اتیا کورې مقرر کړې دی)

وجه التذییر بِلَال جلدان بیا ئې په کتاب (القدوری) کښې د کم تعزیر اندازه په درې کورو باندې کړې ده. ځکه چه ددې نه په کم مقدار باندې (چه دوه یا یوه کورې دي) تنبیه (اوزورنه) نه واقع کیږی. او مقصود خو په تعزیر کښې تنبیه اوزورنه وی. نوچه مقصود پرې نه حاصلیږی. هغه به معتبر نه وی)

تعزیری سزا کښې د قیدولو حکم

وَأَنَّ رَأَى الْأَمَامُ أَنَّ يَضُمَّ إِلَى الضَّرْبِ فِي التَّعْزِيرِ الْحَبْسَ قَوْلٌ

هل اللغة ① يفهم: یوځانې کړی ② الحبس: قید، بندیز

ترجمه: ابو الحسن قدوری رحمه الله فرمائی. اوکه امام مناسب گنځی. چه په تعزیری سزا کښې د کورو سره قیدول هم شامل کړی. نو داسې دي اوکړی.

توضیح: دلیله ځکه چه دا (په جیلخانه کښې بندول) د تعزیر صلاحیت لری. (یعنی دا هم یو قسم تعزیر دي) او یا دا چه د څه حده پورې په شریعت کښې قیدول هم ثابت دی.

وَأَنَّ الضَّرْبَ التَّعْزِيرُ

ترجمه: ابو الحسن قدوری رحمه الله فرمائی. چه سخت وهل د تعزیر څڼی دي. (یعنی په وهلو کښې به سختی کوی)

توضیح: دلیله ځکه چه په دې (تعزیر) کښې یوځل د شمار به اعتبار سره تخفیف راغلې دي. چه د تعزیر د کورو شمار به د حد د کورو نه کم وی. او ددې حکم مطابق په تعزیر کښې دومره کورې نشی ورکولې. چه د حد د کورو مقدار ته اوسې. نو د وصف په اعتبار سره به په کښې تخفیف نشی کولې. (د وصف نه مراد په وهلو کښې سختی او نرمی کول دي) د مقصود د فوت کیدو سبب اونه گرځی. (یعنی د تعزیر د مشروعیت مقصد دا دي. چه مجرم د جرم د ارتکاب نه منع شی. اوس مونږ یو طرف ته د تعزیر د کورو په شمار کښې کمی کړې دي. نوکه بل طرف ته ددې په وصف کښې هم کمی اوکړو. چه نرم وهل اوکړو. نویه دي سره مجرم ته زور نه او تکلیف نه ملاویږی. اوچه تکلیف ورته نه ملاویږی. نو د تعزیر د مشروعیت چه کوم مقصد دي. هغه به فوت شی. او ښکاره خبره ده. چه دا صحیح نه ده) او ددې وجې (چه د تعزیر مقصود فوت نشی) د مختلفو اندامو په وهلو په کښې تخفیف نه دي شوي. (یعنی دا حکم نه دي ورکړي شوي. چه مجرم به په یو اندام نشی وهلې. بلکه جلا ده دا اجازت شته. چه هم یو اندام باندې ټول حد جاری کړی. ځکه که دا حکم اوکړي شی. چه په یو اندام باندې به ئې نه وهی. نویه دي باندې مجرم ته تکلیف نه ملاویږی. نو د تعزیر مقصود به حاصل نشی. نو خلاصه دا چه د تعزیر به عدد کښې قاضی ته اختیار حاصل دي. دي په کښې کمی زیاتې کولې شی. خود تعزیر به وصف کښې ده ته د سختی او نرمی کولو اختیار نشته. بلکه په حد ورکولو کښې به سختی کوی)

د ضرب او ځکلو په حد کښې سختی

(لَمْ يَحْدِ الضَّرْبُ)

ترجمه: بیا (د حد زنا نه پس) به د ضرب او ځکلو حد سخت وی.

دلیله ځکه چه ددې حد سبب (یعنی شراب ځکل) یقینی دي.

(لَمْ يَحْدِ الْقَذْفُ)

ترجمہ > اوبیاد شرابوحد نہ پس) به حد قذف سخت وی.

دلیلہ > ① خک کہ چه ددی سبب احتمالی دی. خک کہ چه دا احتمال شته. چه قاذف ربستونی وی. (توبه دی صورت کنبی په ده باندی دیانۀ حد نه واجب کیدو. خو چونکه دشریعت مطابق خلورگواهان ضروری وو. اودهغی نه دی عاجزه شو. خک که په ده باندی حد قذف جاری کولی شی)

② اوبله ددی وجه (هم په مرتبه کنبی حد قذف د شرابوخلود حد نه روستودی). چه په دی حد قذف کنبی یوخل سختوالی راغلی دی. چه رد کول د شهادت دی. (یعنی دمحدود فی القذف گواهی نه قبلیری) نود وصف په اعتبارسره په په کنبی سختی نشی پیدا کولی. (یعنی دا به نشی ونیلی. چه کورې دی ورته هم نرمې ورکړی)

دهد په وجه دهراب واقع کیدو حکم

(وَمَنْ حَدَّثَ الرَّسَامَ أَوْ عَزَّزَهُ قِمَاتَ قَدَمِهِ هَدْرًا)

حل اللغة > ① هلو: بی قیمت، بی دیته

ترجمہ > اوکوم کس چه امام پرې حد جاری کړی. یا ورته تعزیری سزا ورکړی. اومې شو. نودده وینه هدر ده. په چا باندی ئې دیت اوقصاص نشته

تصريح > دلیلہ > ① خک که چه امام څه کړی دی. د شریعت په حکم سره ئې کړې دی. (یعنی شریعت ورته دا ونیلی دی. چه په مجرمانوناندې حدود جاری کوه) اودمامور فعل (یعنی چاته چه دیوکارحکم شوي وی. دهغه فعل) د سلامتیا په قید سره نشی مقید کولی. (یعنی په مامورباندی دا نشی لازمولی. چه دا کاراوکړه. خو که څه نقصان په کنبی پیدا شو. نو دمه وار به ئې ته ئې) لکه څنگه چه په رګ لگونکی اوحصی کونکی باندی تاوان نه وی. (یعنی که زید خالد له رګ وهلو. اوهغه ته څه نقصان اورسیدلو. نو زید باندی تاوان نشته. دغه شان که زید یوڅاروي خصی کولو. اوهغه ته څه نقصان اورسیدلو. توبه زید باندی څه تاوان نشته)

دمحدود فی القذف د گواهی بحث

(وَإِذَا حَذَّ الْمُسْلِمُ فِي قَذْفٍ سَقَطَتْ شَهَادَتُهُ وَإِنْ تَابَ)

ترجمہ > اوکله چه حد ورکړې شی. مسلمان ته په قذف کنبی (چه په چا باندی ئې دزنا تهمت لگولی وی. اوهغه زنا ثابته نشی. اوده ته دهغی په سزا کنبی. اتیا کورې ورکړې شی) نودده شهادت ساقط شو. (یعنی ددی نه پس به په باب الشهادة کنبی دده گواهی نشی قبلولی) اگرچه توبه اوباسی. (چه بیا به په پاکدامن اوبې گناه کس باندی د زنا تهمت نه لگوم)

تصريح > دلیلہ > ① دلیل دالله تعالی دا ارشاد دی. چه (وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ) یعنی چه په چا باندی حد قذف جاری شی. تاسو کله هم ددوی گواهی مه قبلوی. اوهم دغه کسان فاسقان دی. خوددی نه پس الله تعالی فرمائی (إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا) مگردا چه دوی توبه اوباسی. اوس امام شافعی رحمه الله فرمائی. چه دا استثناء د (وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا) نه ده. یعنی که توبه اوباسی. نوبیا ئې

١) **ملک الشافعی** :- اوامام شافعی رحمه الله فرمائی. چه شهادت به ئې قبلولی شی. چه توبه اوباسی. اودا مسئله به په باب الشهادات کنبی اویژندی شی. (هلته به بیا پوره تفصیل انشاء الله بیانولی شی)

گواهی قبلوی.

الاستدلال > دا د فسق نه استثنا ده. یعنی که تویه اوباسی. نوییا دوی فاسقان نه دی.

د کافر محدود فی القذف گواهی د کافر دمی دپاره

(وَإِنْ حَذَّالْكَافِرُ فِي قَذْفٍ أَمْ أَسْلَمَ فَبُكِّتَ كَمَا هَذِهِ

ترجمه > اوکه کافر ته په تهمت لگولو کښې حد ورکړې شی. (چه په چا نه د زنا تهمت لگولې وی. او حد پرې جاری شی) اگرچه دده دپاره په خپل هم جنس (یعنی نورو کافرانو) باندې دگواهی اهلیت شته. (مثلاً که دا کافر دبل کافر خلاف گواهی ورکړی. نوهغه به قبوله وی. خوچه محدود فی القذف وی. نویه د میانویه دده گواهی نه قبلېږي. بلکه) د حد قذف دتکمیل دپاره به دده گواهی رد کېږي.

تفویح > دلیل > ځکه چه په حد قذف کښې دوه سزا گانې دی. یواتیا کورې اوبل د شهادت رد کیدل. نو حد قذف به هله پوره په پوره واخستی شی. چه دده شهادت هم نه قبلېږي

کِتَابُ السَّرِقَةِ وَقَطَاعِ الطَّرِيقِ

ترجمه > (دا) کتاب د غلا اولار شوکونکو (په بیان کښې) دې.

تفویح > السرقة لغة > د سرقة لغوی معنی ده. دبل چا نه په پټه اوغلا باندې یوڅیز اخستل. اویه دې معنی کښې دالله تعالی دا قول هم استعمال شوې دې. چه (أَلَا مَنِ اسْتَرْقَى السَّخْمَةَ) (یعنی د زمکې نه شیطانان دا طاقت نه لري. چه آسمان ته اوڅیږي. اود فرشتو خبرو ته غوږ کیږي. اوهغه بیا خپلو کاهنانوته بیان کړي. ځکه چه دوی ددې نه منع شوی دی. البته چه څوک په پټه خبرې اوریدو ته غوږ کیږي. نویه هغه پسې یوه ښکاره سکروټکه شی. دلته هم استرق په پټه خبرې اوریدو دپاره استعمال شوی دې).

السرقة شرعاً > اویه شریعت کښې په دې لغوی معنی باندې څو نور صفتونه زیات شوی دی. دهغې بیان به انشاء الله تاته راشی. (یعنی سارق ① عاقل وی ② بالغ وی. ③ نصاب یا د نصاب برابر څیز غلا وی ④ دمحفوظ خانې نه غلا شوی وی ⑤ دبل ملکیت وی ⑥ دبل په ملکیت کښې شبه نه وی ⑦ دا په پټه باندې حاصل شوې وی)

په سرقة کښې دلایس کټ کولو دپاره د عقل اوبلوغ شرطیت

(إِذَا نَزَقَ الْجَائِلُ الْعَاقِلُ عَشْرَةَ ذَرَاهِمَ أَوْ مَا يَنْتَلِزِمُهُ عَشْرَةُ ذَرَاهِمَ مَضْرُوبَةٍ كَانَتْ أَوْغَيْرَ مَضْرُوبَةٍ مِنْ جُرْزُلَا شُبَّةٍ فَيُوجِبُ عَلَيْهِ الْقَطْعُ)

هل اللغة > ① ینلغ: رسیږي. ② مضروبة: تیارې شوې ③ حوز: محفوظ ④ القطع: کټ کول

ترجمه و تفویح > مصنف علیه السلام فرماني. کله چه غلا کړی ① بالغ ② بالغ سړی ③ لس روپۍ یا هغه څیز چه دهغه قیمت د سیکه لس روپو ته رسی. اوداد دې قیمت لس روپۍ وی کا جوړې شوی وی اوکه ناجوړې شوې وي ④ دمحفوظ خانې نه واخلی. ⑤ (اویه داسې طریقه باندې غلا اوکړی. چه) په هغې کښې شبه نه وی. (نوچه دا ټول واړه شرائط په کښې وی) واجب شوه په ده (سارق) باندې کټ کول (د لاس)

فلیله > دلیل په دې (قطع د ید کښې) دالله قول دې. وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا (یعنی غل سړی

او غله بنخه کټ کړې لاسونه ددې دواړو، د ایت اخره پورې.
اشراط العقل والبلوغ «نشته مخلص د معتبروالی د عقل اوبلوغ نه (یعنی په سارق کښې عقل اوبلوغ ضروری شرطونه دي)

دلیل ۴ «ځکه چه جنایت نه متحقق کیږي بغیر ددې دواړو نه (یعنی چه په چا کښې عقل نه وی. نو که دې گناه او کړی. دې مجرم نه دي. اوماشوم غیر مکلف وی. نو که گناه او کړی. نو هم هغه دده په حق کښې گناه نه وی. او کټ کول (یعنی دلاس کټ کول) جزاء د گناه ده (یعنی لاس به هله کټ کیږی. چه جرم ثابت شی. اود لیونی اوماشوم په حق کښې غلا جرم نه دي. نو دلاس کټ کول هم جائز نشی)
التفريق بالعشرة «اوبه لسو روپو پورې (غلا شوی مال) اندازه کول زمونږ (د احنافو مذهب) مذهب دي. که یوکس د لسو درهمو په اندازه غلا او کړله. نولاس به نې کټ کولې شی.» ( )

دلیل ۵ «دلیل دا دي. چه عمل کول په اکثریاندې په دي باب (د حدودو) کښې غوره دي. دپاره دحیلې جوړلو حد لرې کولو ته (یعنی د حدودو په باره کښې بهتره خبره دا ده. چه حد لرې کولو دپاره څه مانع پیدا کړې شی. اود حد قائم نکړې شی) اود حد سرقه نصاب اکثر مقرر کول ځکه غوره دی. چه په کم کښې شبه دعدم جنایت ده. (یعنی که مونږ د سرقه نصاب درې روپۍ مقرر کړو. نو کیدې شی. چه دالله تعالی په نیزیه درې روپۍ باندې دلاس کټ کولو حکم نه وی. نو چه درې درهمه نصاب مقرر شی. په دي کښې دا شبه پیدا کیږی. چه کیدې شی. دالله تعالی په نیزیه درې درهمه نصاب د سرقې نه وی. (اوشبه دفع کونکې ده (یعنی چه په کوم محل کښې شبه پیدا شی. حدنه قانمیږي نودلته به کم نصاب نه مقرر کوو. بلکه زیات نصاب به مقرر کوو) اودا خبره (چه کم نصاب ځکه نه دی مقرر کول چه په دي کښې شبه د دفع کولو حد ده) د نبی ﷺ په دي قول سره مویده ده. **لَا قَطْعَ لِأَفْرِ دِينَارٍ، وَعَشْرَةَ دَرَاهِمَ** (چه نشته کټ کول مگر په یو دینار یا لسو درهمو کښې).

اشراط العوز «اودحد سرقه په حد قانمولو کښې) نشته مخلص د حفاظت نه داسې حفاظت چه شبه نه وی په هغې کښې ځکه چه شبه د حد قانمولونه منع کونکې ده. (یعنی دا کوم حال چه غلا شوې وی. دا ضروری ده. چه هغه دمحفوظ خانې نه غلا شوې وی.

دلیل ۶ «ځکه چه دغیر محفوظ خانې نه غلا شوې وی. بیا په کښې دلاس کټ کول نشته. یا داسې څیز غلا کړی. چه په هغې کښې شبه وی. نولاس به نشی کټ کولې اومونږ به دا روستو بیان کړو. انشاءالله چه محفوظ مقام څه ته وائی. اوشبه څه ته وائی»

په همدې سببه کښې د آزاد او غلام د حکم برابرې

وَالْعَبْدُ وَالْحُرُّ الْقَطْعُ سَوَاءٌ

ترجمه و تفسیر «فرمانی. او آزاد او غلام په کټ کولو (دلاس کښې) برابر دي. (دا نه چه د آزاد نه به پوره لاس کټ کولې شی. اود غلام نه دهغې په نیمه

دلائل ۷ ① ددوو وجوه نه یوه دا چه) نص قرآنی (چه **وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ** څه تفصیل نه دي بیان کړې. (چه د آزاد نه به پوره لاس کټ کوئ. اود غلام نه به دهغې په نیمه.

۱) **مسلك الشافعي**:- دامام شافعي رحمه الله په نیز اندازه کولې به شی په څلورمه حصه د دینار پورې.

مسلك مالك:- دامام مالك رحمه الله په نیز اندازه کولې به شی درې روپو پورې.

۱) من حديث ام ايمن رضي الله عنها أخرجه الطحاوي في شرح معاني الآثار ۹۳/۲.

۷ اودویم دلیل دا دی. (چه) تنصیف (یعنی نیم والی) معتذر دی. (غیر ممکن دی. یعنی داسی نشی کیدی. چه نیم لاس کت کړی شی او نیم نه) نو کامل کولې به شی (سزا د غلام) دپاره د حفاظت د مالونو دخلقو. (چه) د غلام سزاهم کامله وی. نو دې به هم د غلام کولونه خان ساتی

د غلام اقرار کولو باندې د لاس هټ څول

وَتَجِبُ الْقَطْعُ بِأَقْرَارِ مَرْءٍ وَاحِدَةٍ

ترجمه و سرچینه > او واجب دی پریکول (د لاس) په اقرار کولو دده (غل) یو ځل. (که یو ځل هم اقرار او کړی. چه ماغلا کړی ده. دده لاس به کت کولې شی. اودا (حکم) په نیز د امام ابوحنیفه او محمد رحمهما الله دی.

دلایله > د طرفینو رحمهما الله دلیل دا دی. چه غلام یو ځل ښکاره شوې ده په اقرار کولو سره (چه غل په خپله د غلام اقرار کړی دی. (نودوباره اقرار ته څه ضرورت نشته بلکه) اکتفاء به کولې شی په دې (یو ځل اقرار کول) باندې. لکه څنگه چه په قصاص کېنې دی. (که قاتل یو ځل او وائی. چه ما قتل کړی دی. دې به قصاص کولې شی. دده نه به دوباره اقرار نشی اخستی) او په حد القذف کېنې (چه قاذف یو ځل او وائی. چه او ما په ده په دروغه د زنا الزام لگولې دی. نو په ده به حد قذف جاری کولې شی. دوباره به ترې اقرار نشی اخستی)

مسک ابی یوسف > افرمانیلی دی امام ابویوسف رحمه الله چه نه به شی کت کولې مگر په اقرار کولو سره دوه ځله. او نقل شوی دی ددوی (امام ابو یوسف رحمه الله) نه چه دا (اقراران) به په دوو مجلسونو مختلفو کېنې وی.

دلایله > ځکه چه دا یوحجت دې د دوو جحتونو څنې (یعنی د حد قانم لود دپاره دوه جحتونه اودلیلونه دی. یو گواهی او بل اقرار. چه کله دیوکس خلاف گواهان گواهی ورکړی. یا دې په خپله دخپل جرم اقرار او کړی. نو ده باندې حد جاری کولې شی. نو دا (اقراران) به قیاس کولې شی په بل باندې چه گواهان دی. (یعنی لکه څنگه چه په حد سرقه کېنې دوه گواهان ضروری دی. دغه شان به دوه ځله اقرار کول هم ضروری وی) هم دغه شان مونږ قیاس کړی دی. په زنا کېنې (یعنی دحد زنا جاری کولو دپاره دوه طریقې دی. یو دا چه څلور گواهان گواهی ورکړی. اودویمه دا چه زانی په خپله د زنا اقرار او کړی. نو که دې اقرار کوی. څلور ځله به اقرار کوی. ځکه چه لکه څنگه د زنا د ثبوت دپاره څلور گواهان ضروری دی. دغه شان به څلور ځله اقرار کول هم ضروری وی. نو دغه شان به په باب د سرقه کېنې هم دوه ځله اقرار کول ضروری وی)

الجبواب > اوصحیح نه دي قیاس کول (د اقرار فی السرقة) په شهادت باندې (یعنی امام ابویوسف رحمه الله چه په حد السرقة کېنې د اقرار قیاس په گواهی باندې کوی. چه لکه څنگه دوه گواهان ضروری دی. دغه شان به دوه ځله اقرار هم ضروری وی) ځکه چه زیادت د گواهی فائده ورکوی د شهادت کېنې. چه کم والې د تهمت د دروغو دي. (یعنی چه گواهان زیات وی. نو څوک دا گمان نه کوی. چه دوی ټول به دروغ وائی. او چه گواه یو وی. نو دا گمان کولې شی. چه کیدی شی دا شاهد دروغ وائی) او (تکرار د اقراران) په اقرار کېنې څه فائده نه ورکوی د هیڅ خیز ځکه چه (په مقر باندې) د (دروغی تهمت نه وی. بلکه دې خو په خپله په خان جرم اقرار کوی. نو دا قیاس مع الفارق شو. او قیاس مع الفارق صحیح نه دي.)

د لاس هټ کولو دپاره د گواهانو تعداد

اَوْشَادُ شَاهِدِينَ

ترجمہ و تخریج > اوواجبیری (حدرقمہ) پہ شہادت د دوگوواہانو چہ دوه گواہان گواہی ورکړی. چہ ده غلا کړې ده. اود شہادت وجوب

دلیلہ > دنبہ ښکاره والی دپاره (چہ دا خبرہ په تحقیق سره ثابتہ شی. چہ ده غلا کړې ده) لکه څنگه چہ په ټولو حقوق کښې (که حقوق الله دی او که حقوق العباد) گواہی واجب شوې ده. اومناسب دی چہ تپوس اوکړی ددې دواړوگواہانونه امام د غلا دطریقې (چہ ده په کومه طریقہ غلا کړې ده) اودماہیت دهغې (چہ غلا څه ته وائی) اود زمانې د هغې (چہ غلا ئې کله کړې ده) اودهغې د ځانې (چہ غلا ئې په کوم ځانې کښې کړې ده) دپاره د زیات احتیاط لکه څنگه چہ تیر شوی د حدودو دفع کولوپه بیان کښې. (یعنی دا احتیاط به څکه کوی. که چرته په گواہی کښې څه نقصان وی. نو حذبہ ساقط شی. اوبہ شریعت کښې په جائزہ طریقہ د حد ساقط کول مطلوب دی)

دغلا په وارداتو کښې دجنر وکسانو شرکت

وَإِذَا شَرَّكَ جَمَاعَةً فِي سَرِقَةٍ فَأَصَابَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ عَشْرَةَ دَرَاهِمٍ قَطْمًا، وَإِنْ أَصَابَهُ أَقْلٌ لَا يَقْطُرُ

ترجمہ و تخریج > ابو الحسن قدوری رحمہ اللہ فرمائی. اوکله چہ شریک شی یوه ډله په غلا کښې. او اوسیرې هریوکس ته په دوی کښې لس روپۍ. (یعنی دمال مسروق قیمت اولگولې شی. اوهغه قیمت په دغه غلو باندي تقسیم کړې شی. نو دهریوغل په حصه کښې لس روپۍ راځی) نوقطع کولې به شی. (لاس دهریوکس) اوکه اوسیرې (هریوکس ته په دوی کښې) کمې د لسو روپو نه، نونه به شی کټ کولې (لاس) **دلیلہ** > څکه چہ واجبونکې (دلاس کټ کولې) غلا دنصاب ده. (یعنی کوم څیز غلا کړی. هغه لس روپۍ یا ددې برابر وی.) اوواجبیری (قامول دحد) په هریوکس ددوی نه موافق دهغه د جرم. نومعتبر به وی کامل نصاب دده په حق کښې. (یعنی حذبہ هله جاری کولې شی. چہ دهرکس په حصه کښې کامل جرم یعنی د سرقة دنصاب غلا راشی. چہ لس روپۍ دی. اوبہ دې صورت کښې چونکه دهریوپه حصه کښې دلسو نه کمې روپۍ راځی. نولاس به ئې نشی کټ کولې)

دکومو څیزونوپه غلا کښې چه لاس کټ کول نشته

(وَلَا يَقْطُرُ فِيمَا يُوجَدُ تَائِبًا مُبَا حَافِي ذَا أَلٍ سَلَامٍ كَالْخَشَبِ وَالْخَيْشِ وَالْقَصَبِ وَالسَّمَكِ وَالصَّيْدِ)

حل اللغة > ① تَائِب: حقیر، معمولی ② الخشب: لرگي ③ الخيش: گیاه ④ القصب: نل ⑤ السمك: کب، مهي ⑥ الصيد: ښکار

ترجمہ و تخریج > اوکټ کول (دلاس) به نشی کولې په هغه څیز کښې چہ موندې شی حقیرمباح په دارالاسلام کښې لکه لرگی اوگیاه، اونل (دورمی) اوکټ اوښکار (نوکه یوکس دا څیزونه غلا کړل. په دې کښې لاس کټ کول نشته. البته که په دې خام اوکچه مال باندي کارگیری اوکړې شی. اوددې نه په محنت سره بل څه څیز جوړ کړې شی. نو هغه بیا معمولی مال نشی گنرلې. بلکه دهغې په غلا به لاس کټ کولې شی. لکه د لرگی نه چہ دروازې جوړېږی. فرنیچر ترې جوړېږی داسې ورپسې دا نور څیزونه راواخله)

دلیلہ > دلیل په دې کښې (چہ ددې څیزونوپه غلا کښې دلاس کټ کول نشته) د حدیث دحضرت عائشې رضی اللہ تعالیٰ عنہا دې. دوی فرمایلی دی. اولاس چہ نه به شو کټ کیدې په زمانه د رسول الله صلی اللہ تعالیٰ علیہ وسلم کښې په

خیز معمولی کنبی، یعنی حقیر کنبی، {د} **تعریف الغیر** > دحقیر خیز په غلا کنبی دلاس کټ کول نشته. او حقیر خیز په هغه وی. چه خلق هغه معمولی گنری. دهغې د حفاظت څه خیال نه ساتی. اودهغې په استعمال کنبی بخل نه کوی. نوکه یو خیز داسې وی. نو هغه به حقیر وی. او په دې مقام کنبی چه مصنف رحمۃ اللہ علیہ کوم خیزونه بیان کړی دی. چه ددې په غلا کنبی دلاس کټ کول نشته. نو دا هم په دې صورت کنبی چه خلق نې حقیر او معمولی گنری. او که بالفرض په یو ځای کنبی دا خیزونه قیمتی گنرلی شی. او خلق نې حفاظت کوی. او خلقونه نې په ورکولو کنبی بخل کوی. نوکه دا خیزونه غلا کړې شی. دلاس کټ کول به په کنبی وی.

وجه عدم القطع فی الصید > او ښکار تختی. (نوددې په حفاظت کنبی هم کمې دې. او وړاندې تیر شو. چه حدسره به د مال محفوظ په غلا کنبی جاری کیږی)

وَلَا يَأْتِيَنَّكَ مِنَ الْفَسَادِ كَالْفَوَاحِشِ الرَّطْبَةِ وَاللَّبَنِ وَاللَّحْمِ وَالْبَطِيخِ

هل اللغة > ① يعص: زراخی ⑦ اللبن: بڼی ⑧ اللحم: غوبنه

ترجمه و تفسیر > ابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. اونشته کټ کول (دلاس) په هغه څه کنبی چه زر راخی هغې ته فساد (یعنی زرخرابیږی) لکه تازه میوې او پڼی او غوبنه او خربوزه {د}.

والله > ① ځکه چه دا خیزونه د ذخیره کیدو نه دی. بلکه زر خرابیږی، په وجه د دې قول د نبی صلی اللہ علیہ وسلم لَا قَطْعَ فِي ثَمَرٍ وَلَا فِي كَثَرٍ {د} چه نشته کټ کول (دلاس) په میوه کنبی او په کشر کنبی. او کشر دخرا گوښته وائی. دکوم چه د واړگي پشان وی. او ونیلی شوی دی. چه دخرا وړکی بوتی ته وائی. (اودامام محمد رحمۃ اللہ علیہ نه دا نقل دی. چه ثمرهغه میوه ده. چه د قجور په ونو کنبی وی. او کشر دهغه خرما ونه ده)

① اوبڼی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی دی. لَا قَطْعَ فِي الطَّعَامِ {د} نشته کټ کول (دلاس) په (غلا) طعام کنبی او مراد د طعام نه الله ښه پوهیږی. هغه خیز دې چه زور څی هغې ته فساد (یعنی زرخرابیږی) بلکه هغه طعام دخوراک دپاره تیار شوې وی. ددې نه (یعنی طعام نه) او هغه چه په معنی ددې کنبی وی. لکه غوبنه او میوه. ځکه چه دا هم زرخرابیږی. ذخیره کیږی نه. او په حدیث کنبی د طعام نه ځکه هغه خیز مراد دې. چه زرخرابیږی.

(۱) من حديث عائشة رضی اللہ عنہا أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه و عبد الرزاق في مصنفه مرسلًا نصيب الرأية ۵۵۲/۳.
(۲) مسلک الشافعي: - امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. چه په دې خیزونو کنبی (کوم چه وړاندې تیر شو) به هم لاس کټ کولې شی.

(۱) من حديث رافع بن خديج رضی اللہ عنہ أخرجه الترمذی في الحدود باب ۱۹ والنسائی في قطع السارق باب ۱۳ رقم ۴۵۹۵
وابن ماجه في الحدود باب ۲۷ رقم ۲۵۹۳ والدارمی في الحدود باب واحد في المسند ۱۴۰/۴ والشافعی في الأم ۱۴۸/۶ والبيهقی في شرح السنة ۳۱۸/۱ والبيهقی في السنن الكبرى ۴۵۷/۸ رقم ۱۷۲۰۰ وكذا في معرفة السنن والآثار رقم ۵۱۵۴ ومالك في الحدود رقم ۳۲-.

(۲) غربه الزهلي رحمۃ اللہ علیہ هذا اللفظ ثم أخرج ما هو بمعناه من حديث عبدالله بن عمرو رضی اللہ عنہ أن النبي صلی اللہ علیہ وسلم سئل عن الثمر المعلق فقال من أصاب بقلبه من ذي حاجة غير متخذ خبنة فلا شيء عليه ومن سرق منه شيئاً بعد أن يؤويه الجربين فبلغ من الجن فعله القطع وعزاه إلى مراسيل أبي داود رقم ۲۱۵ كذا في نصيب الرأية ۵۵۵/۳-.

دویم دیوبی اودیت فصل په غلا د حد جاری کولو حکم

وَلَا قَطْرَ فِي الْفَاحِشَةِ عَلَى الشَّجَرِ وَالزَّرْعِ الَّذِي لَمْ يَخْصَدْ

هل اللغة < ① الشجر: ونه ② يعهد: ريبلي شى

ترجمه و تفسیر < فرمائی. اونشته کټ کول (دلاس) په (غلا د) میوه کښې (چه وی دا میوه) په ونه باندې. اودهغه فصل په غلا کښې کټ کول دلاس نشته) نه وی ریبلی شوې په دې دواړو څیزونو کښې دلاس کټ کول نشته.

هله < ځکه چه حفاظت نشته. ددې څیزونو دپټ اود ونې نه به څوک څوک منع کوي.

وَلَا قَطْرَ فِي الْأَثَرِ وَالْمَطَرِ وَلَا فِي الظُّنْبُورِ

هل اللغة < ① المطربة: نشه کونکی

ترجمه < اونشته کټ کول (دلاس) په شربونوشه کونکو کښې،

تفسیر < دالله < ① ځکه چه غل تاویل کوي په اخستلو ددې کښې د توبولو، یعنی غل دا ونیلې شى. چه ما دا څیز دغلا په نیت نه دې اخستې. بلکه د توي کولوپه نیت مې اخستې دې. نوپه دې سره دده په غلا کښې شپه پیدا شوه. اوحدود په شپه سره دفع کولی شى.

② بله دا چه ددې دا شنه راوستونکى څیزونه دشریعت په نین مال نه دي. (اوحد خود هغه څیز په غلا کښې جاری کولې شى. چه مال وی)

③ د بعضې (حرامى) مشروباتوپه باره کښې (دعالماتو) اختلاف دي. نو ثابتیسې په دې نشه راوستونکى څیز کښې شپه دعدم مالیت. (اوچه په مالیت کښې نې شپه راغله. نو حدساقط شو. چه حدود په شک سره دفع کولی شى)

د ستارو مصحف په غلا باندې د حد جاری کیدل

وَلَا فِي بَرَقَةِ الْمُصْحَفِ وَأَنْ كَانَ عَلَيْهِ جِلْدٌ

ترجمه و تفسیر < اونشته په غلا کولود مصحف کښې (دلاس کټ کول) اگرکه په دې باندې سره زر وی. (اودا ظاهر روایت دي.

دالله < ① اووجه د ظاهر روایت (چه د مصحف په غلا کښې دلاس کټ کول نشته. دا ده. چه) ددې (مصحف) په اخستلو کښې تاویل دقرات کولې شى. اوپه دې کښې دکتلو. نوپه دې تاویل سره دغلا په تعریف کښې شپه راغله. اوپه شپه سره حدساقطیسې. نوځکه د مصحف په غلا سره حدنه جاری کیږي.

② (مصحف په غلا باندې حدځکه هم نه جاری کیږي. چه) دمصحف مالیت نشته. په اعتبارد مکتوب سره (یعنی دمصحف الفاظ مال نه دي. بلکه دا خودالله تعالی کلام دي. اوچه مال نشو. نوحدبه په کښې هم نه وی. ځکه چه مال نه دي. اوکه ته دا وائي. چه مصحف خوصرف کلام نه وی. بلکه په هغې کښې پانړې وی. نو پکارده چه ددې پانړو اوجلدپه وجه دمصحف په غل باندې حدجاری شى. نوموتې وایو. چه) د مصحف حفاظت د کلام د وجې کیږي. (چه دا دالله تعالی کلام دي) د جلد اوپانړو او سرو زرو دوجې نه کیږي. بلکه دا څیزونه (پانړې جلد او سره زر) توابع دی. (دمصحف) اوتابع لره څه اعتبارنه وی.

① مسلک الشافعي: - امام شافعی فرمائی. چه (د مصحف په غلا کښې به لاس) کټ کولې شى.

نظیره > (اوددی مسئلی نظیردا دی.) که یوکس لوینی غلا کری. اویه هفی کینی شراب وی. او قیمت د لوینی په نصاب باندې زیاتیری. (نویه دې صورت کینی هم حد سرقه نه واجیبیری. خکه چه لوینی تابع وی. او اعتبار متبوع لره وی. تابع لره نه وی.)
روایه هن ابی یوسف > دامام ابویوسف رحمه الله ددې (قول) پشان نقل دی. (چه دمصحف په غلا کینی دلاس کت کول شته) اودامام ابویوسف رحمه الله نه (دویم روایت) دا هم نقل دی. (چه کت کولې به شی (لاس) کله چه رسیږی سره زر (کوم چه په دې باندې دی) نصاب (د سرقه) ته. خکه چه دا سرزرد مصحف نه نه دی. بلکه مستقل خیزدې) نومعتبریه وی خائله. (دمصحف تابع به نه وی)

د سرور و صلیب شطرنج منزری په غلا دلاس هت کولو حکم

وَلَا الصَّلِيبُ مِنْ الدِّهْبِ وَالْفِضَّةِ وَلَا السِّطْرُ نَجْرٌ وَلَا الْبُرْدُ (۱)

هل اللغة > ① الصليب: د عیسا یانو هغه مذهبی نښه کومه چه هغوی په خپلو عبادتخانو دپاسه لگولی وی ② نوه: منزری

ترجمه > دسرور زردو صلیب، شطرنج منزری (په غلا د لاس کت کول نشته)
تدريج > دلیله > خکه چه تاویل کوی خوک چه واخلی ده (په اخستلوددې کینی) د ماتولود وجې د منع کولو (د خلقو) د ممنوع شرعی خیزنه. (یعنی غل دا ونیلی شی. چه ما دخیز خکه غلا کړلو. چه خلق د یوداسی خیزنه منع کړم. دکوم نه چه شریعت دوی منع کړی دی. نویه دې سره شبه اباحت پیدا شوه. خکه چه د ناروا خیز ضائع کول مباح دی. اویه شبه باندې حد دفع کولې شی)
ملک ابی یوسف > دامام ابویوسف رحمه الله نه نقل دی. چه جرته صلیب په عبادتگاه کینی وی. نونه به شی کت کولې (لاس په غلا د دې) دوجې د نشتوالې حفاظت نه
دلیله > (خکه چه عبادتگاه ته خلق ځی راځی. خیز په کینی محفوظ نه وی. اویه حد سرقه کینی دا شرط دې چه مسروق خیز به د محفوظ ځانې نه غلا شوی وی) اوکه په بل کور کینی وی. نوییا به کت کولې شی (لاس دغل په غلا کولو د صلیب) د وجې دکمال مالیت حفاظت دوجې (یعنی چه دا صلیب چه په کور کینی دې. نوددې مالیت هم پوره دې. اومحفوظ هم دې. نوددې په غلا به لاس کت کولې شی)
د آزاد ماشوم په غلا باندې د حد جاری هېدو حکم

وَلَا قَطْمٌ عَلَى سَائِرِ الصَّبِيِّ الْخُرْقَانِ كَانَتْ عَلَيْهِ خِلْعٌ

ترجمه و توضیح > اونشته کت کول په غلا د ماشوم آزاد. اگرچه په هغه کالی اچولې وی.
والله > ① خکه چه آزاد انسان مال نه دې. (اوحد مال په غلا باندې واجیبیری. اوکه ته دا وائي. چه سره زر خومال دې. نو د ماشوم سره خوهغه هم دی. دهغې په وجه دې پرې حد جاری کړې شی. نومونې وایو. چه) خه په هغه (ماشوم) باندې وی. (هغه اچولې وی) دکالو نه. نوتابع دی دهغه (ماشوم)
② اوبله دا چه دې (غل) تاویل کولی شی په اخستو د ماشوم کینی د چپ کولو دهغه. (یعنی دا ونیلی شی. چه دې ماشوم ژړل. خکه ما راواخستل. چه قلاز شی. نویه دې سره په غلا کینی شبه پیدا شوه) اویا د اوړلوده خپلې تی ورکونکې نه (یعنی غل دا ونیلی شی. چه دا ماشوم ما دې دپاره راواخستلو. چه

۱) القول الرابع هو هذا قول الطبري رحمه الله كذا في فتح القدير (۱۳۳۵) والنهاية (۱۳۳۵) والتهذيب (۱۷۷۸۲) والبرهان (۲۱۷۸۳) والبحر الرائق (۵۴۵) نقلًا عن القول الرابع (۵۵۸۱) -

پن ورکونکې ته نې بوخم. او هغه ورته پښ ورکړی.
مسلكه ابې يوسف > دامام ابو يوسف رحمته الله نه، نقل دی. چه کټ کولې به شی (لاس دغل) کله چه وی په ماشوم باندې کالی اووی هغه نصاب (یعنی د حد سرقه د نصاب برابر وی. چه لس درهمه دی)
دلیله > خکه چه واجبېرې کټ کول (دلاس) په غلا کولو د کالو چه خانله وی. نودغه شان به (کټ کولې شی) چه وی دبل خیز سره. اوهم دغه شان (اختلاف دې په مینځ د طرفینو اوامام ابو يوسف رحمته الله کښې) کله چه غلا کړی لوبښې د سپینو زرو اوپه هغې کښې نیبښ یا ثرید وی. (یعنی دطرفینو رحمهما الله په نيزلاس نشی کټ کولې اودامام ابو يوسف رحمته الله په نیزکه لوبښې د سرقه نصاب ته رسی. نودلاس کټ کول په کښې واجب دی)
معل الاختلاف > اودا اختلاف په هغه ماثنوم کښې دې چه تلې نشی اوخبرې نشی کولې. خکه دې په خپل ذاتی اختیار کښې نه وی. (اوکه ماشوم تلې شی اوخبرې کولې شی. نودهغه په غلاباندې په اتفاق سره لاس نشی کټ کولې)

دلوې یا ماشوم غلام په غلا باندې دلاس کټ کولو حکم

(وَلَا سَارِقَ الْعَبْدُ الْكَافِرِ)

ترجمه و تخریج > اونشته کټ کول (دلاس) په غلا د غلام لونې باندې ،
دلیله > ① خکه چه دا غصب یا دهوکه ده. (غلا نه ده. غلا خکه نه ده. دغلا په تعریف کښې د یو خیزپه پټه باندې اخستل دی. اودلته لونې غلام، په پټه نه دې اخستې شوې. بلکه په زبردستی اغوا کړې شوې دې. نوچه زبردستی شوه. دا غصب شو.
 ② یا دا چه په زبردستی اوزورباندې نې نه وی بوتلې. بلکه په څه بهانه باندې نې دخپل خانې بوتلې وی. نودا دهوکه شوه. اودغصب یا دهوکه سزا لاس کټ کول نه دی)

(وَيَقْتُلُ فِي بَرِّ قَتْلَ الْعَبْدِ الصَّغِيرِ)

ترجمه > اوکټ کولې به شی (لاس) په غلا د غلام ماشوم کښې.
تخریج > **دلیله** > دوجې د واقع کیدو دغلا نه د خپل تعریف سره (یعنی دغلا چه څه تعریف دې. هغه د ماشوم غلام په غلا کولو کښې موجود دې)
صورة استثنائية > البته دا که دا غلام دخپل نفس نه تعبیر کولې شی. (چه خپل نوم خودلې شی. نویسا به دغل لاس نشی کټ کولې) خکه چه دې «یعنی داسې ماشوم چه خپل نوم خودلې شی) اوبالغ برابر دی. په معتبروالی دخپل لاس کښې (یعنی) که بالغ وی اوکه نابالغه خو خبرې کولې شی. نودا دواړه دخپل خان په اختیار کښې برابر دی. (یعنی) خپل ښه بد پیژنی. اوچه څه کوی هغه کولې شی دبل محتاج نه وی)

دلیلهما > دطرفینو رحمهما الله دلیل دا دی. چه د: (ماشوم غلام چه نه پوهیږی) مال دې مطلقاً خکه چه نفع اخستې شی دده نه، (فی الحال. یعنی داسې) کارونه پرې کولې شی. کوم چه ماشومان کوی. لکه د دوکان نه څه معمولی خیز راوړل) اویا نزدې دې چه اوگرخی داسې چه فائده به اخستې شی دده نه (یعنی چه

١) القول الرابع هو هذا قول الطرفين رحمته الله كلا في فتح القدير (١٣٤٥) ورد اختار (٢١٨٣) والحدية (١٧٧٢) والبحر الرائق (٥٤٦٥) نقلًا عن القول الرابع (١٠٦٠١) -

غټ شى. نودكور اود بهر كار روزگار او خدمت به كولې شى. دغه شان كه مولى ئې خرخوى، نو خرخولى ئې شى.

سلک ابي يوسف امام ابو يوسف رحمته الله فرماني، چه نه به شى كت كولې (لاس دغل په غلا دغلام كښې) اگر چه وى (دغه مسروقه غلام) ماشوم، چه نه پوهيرى اونه خبرې كولې شى.

دليله دوجې داستحسان نه، (خكه چه په دې ماشوم غلام كښې دوه حشيتونه جمع شوى دى) دې بنيادم دې په يو حشيت سره. او مال دې په يو حشيت سره، (نوهركله چه دده په ماليت او عدم ماليت كښې اشتراك راغلو. نوپه دې سره دده په ماليت كښې شېبه پيدا شوه. اوپه شېبه سره حد ساقطيرى. نو د ماشوم غلام چه نه پوهيرى، او خبرې نشى كولې دده په غلا سره حدنه جارى كيږي)

الجواب **فنه** دا ده چه يو خاني شوي ده. ده سره معنى د آدميت. (نوچه د انسان نوم ورته اخستې شى. په دې سره دده په ماليت كښې خه فرق نه راخى. اوچه په ماليت كښې ئې فرق نه راخى. نو دده په غلابه حد جارى كولې شى)

د دفترى رجسترو او فائلونو غلا كولو باندې د ده جاري كولو حكم

وَلَا قَطْعَ فِي الدَّقَاتِ كَلْبًا

هل اللغة ① الدقات: جمع د دفتر، رجسترو

ترجمه و تشرېح اونشته كت كول (دلاس په غلا كولو) د دفترى رجسترو (اوفائلونو) ټولو كښې، **دليله** خكه چه مقصود هغه خه وى. چه په هغې كښې (ليكلې شوى) وى. او هغه (خه چه په كښې ليكلې شوى وى. نو هغه) مال نه وى.

(الآفي دَقَاتِ الْحِسَابِ)

ترجمه البته (دلاس كت كول شته) په رجسترو د حساب كښې.

تشرېح **دليله** خكه چه په دغه رجسترو كښې خه ليكلې وى. په اخستلو كښې هغه مقصود نه وى. نو مقصود (هغه) كاغذونه شول. (په كوم كښې چه ليكل شوى وى. نو كه دهغې قيمت د سرقه نصاب ته رسى. په هغې كښې دلاس كت كول وى. او كه نه رسى. نوپه هغې كښې به د لاس كت كول نه وى)

اقسام الدفتر دلته دا پيژندل پكاردى. چه دخپل معيار په اعتبار سره فائلونه او كاغذونه په پنځه قسمه دى. ① چه شرعى مواد په كښې وى. لكه قرآن پاك تفاسير، احاديثو كتابونه وغيره چونكه ددې كتابونوپه كتلو سره د انسان د عقيدې او عمل اصلاح كيږي. نو د فاندې په لحاظ سره دا د قرآن پاك پشان شو. نو لكه څنگه چه د قرآن پاك په غلا كښې حدنشته. دغه شان ددې په غلا كښې هم حدنشته. دغه شان مذهبي كيستواو سى دى گمانوهم دا حكم دې. خكه چه په دې كښې مقصود دغه كيستې نه وى. بلكه كوم موضوعات چه په هغې كښې وى. هغه مقصود وى. او هغه مال نه دي. نو خكه دهغې غلا موجب د حد نه دي.

② دويم قسم غير اسلامى ناولي، لټريچري، د انجستې كوم چه په غير اسلامى بلكه په غير مذهب اوبې جيانې په موادو باندې مشتمل وى. نو ددې په غلا كښې هم لاس كت كول نشته. خكه چه دا خيزونه د منكر اتود خوړولو ذرايع دى. نو ددې ضائع كول د نهى عن المنكر په زهره كښې راخى. نو خكه موجب د حد سرقه نه دى.

⑦ هغه عدالتی یا دفتری رجستری چه په هغې کښې مقدمات یا د آمدن او خرچ تفصیل وی. یا د زمکې او کورونو مالکانو نومونه موجود وی. نو داسې قیمتی دستاویزاتو او کاغذاتو غلا موجب د حد ده.

⑧ دغه شان که یو فائل داسې وی. چه په هغې کښې دیوکس د راز خبرې وی. یا دیو ملک اهرم ملکي رازونه وی. نو دغه فائلونو په غلا باندې هم حد واجبېږي. دغه شان په عامو محکمو کښې چه کوم ریکارډ وی. دهغې غلا هم موجب د حد ده.

⑨ البته داسې فائلونه یا کاغذونه چه ردی وی. یعنی بیکاره شوی وی. لکه په بینک کښې داخل شوي بلونه. یا په یونیورسټی یا بورډونو کښې د تیرو کلونو زړې پرچې نو چونکه په دې خیزونو کښې مقصود هم کاغذ وی. لکه نن سبا چه په لارو کوڅو کښې کسان گرځي. اوردی کاغذونه راغونډوي. او هغه بیا په کپارې باندې خرڅوي. او کپارې ئې بیا په کارخانه باندې خرڅه وی او کارخانه ترې بیا اخباری کاغذ وغیره جوړوي. نو داسې خیزونه چونکه مال دې څکه چه باقاعده په معاشره کښې دیر خلق داسې دي. چه دهغوی دا کاروبار دي. چه رد کاغذونه اخلي. او بیا ئې په لویو کارخانه دارو باندې خرڅوي. نو ددې کاغذونو قیمت که حد سره ته رسی. په دې کښې به کټ کول وی.

د سپي اوسزړي د غلا حکم

(وَلَا يَقْطَعُ سَارِقُ كَلْبًا وَلَا قَيْدًا)

هل اللغة < ① کلب: سپي ⑦ قهده: زمري

ترجمه و ترویج < اونشته کټ کول (دلاس) په غلا دسپی اود زمري باندې،

وَلَا نَلَهُ < ① څکه چه د جنس ددې دواړو نه موندلې شی مباح الاصل، اورغبت نشی کولې. په (حاصلو لود) هغې کښې، (او کوم خیز چه مباح الاصل وی. دهغې په غلا کښې حد نشته)

⑦ اوبله دا چه اختلاف ښکاره دې په مینځ د عالمانو کښې په مالیت دسپی کښې. (هغه دا چه امام شافعي رحمه الله فرماني. که سپي ښکاری وی او کوڅه ډب وی. نو دا مال نه دې. اود دې اخستل او خرڅول جائز نه دی. او امام ابوحنيفه رحمه الله فرماني. چه سپي مال متقوم دي. په اصل کښې دا اختلاف په دې قاعده باندې مینی دي. چه څوک سپي نجس العین گنري. هغه ئې مال نه گنري. او چه څوک ئې نجس العین نه گنري. نو هغه ئې مال گنري. نو دې (اختلاف) پیدا کړه. شبه (په مالیت د سپي کښې اودا خبره معلومه شوې ده. چه حد په شبه سره دفع کیږي)

شروط مباح الاصل < دا مسئله بیان شوه. چه کوم خیز مباح الاصل وی. نو دهغې په غلا کښې کټ کول نشته. اوس مباح الاصل څه ته وائی. نویه مباح الاصل کښې پنځه خبرې دي. ① چه هغه خیز دخلقو په نظر کښې مرغوب او خوښ نه وی. ② چه هغه خیز سپیک او حقیر گنرلې شی. څکه چه فائده په کښې نه وی. ③ چه دهغې چاته په ورکولو کښې بخل نشی کولې. ④ که څوک هغه واخلی. نو مالک پرې بد نه گنري. ⑤ چه غیر محفوظ وی. یعنی چه یو خیز دخیل معمولی والی دوجې دهغې حفاظت نشی کولې. کله چه په دې پنځه خیزونو کښې یوڅیزم په یو خیز کښې موجود شو. نو هغه مباح الاصل دي.

د سرود آلاتو غلا څه حکم

(وَلَا تُبْطِلُ وَلَا تُمْسِكُ وَلَا تُبْزِلُ)

هل اللغة < ① بطل: طبل ⑦ بطل: ټول ⑧ مزلو: باجه

ترجمه و ترویج < اونشته کټ کول (دلاس) په طبل، او آلاتو د سرود کښې،

فلهله > خكه چه په نیزد صاحبینورمهبالله نشته قیمت ددې (۱) یعنی عندالشرع دا مال متقوم نه دې، او په نیزد امام ابوحنیفه رحمه الله په اخستلو ددې کښې تاویل کولې شی د ماتولو. «یعنی پټونکې دا ونیلی شی چه دا خیزونه ما د ماتولو په غرض اخستی دی. نو دا دهنی عن المنکر په زمره کښې راغلو. خكه پرې حد نشته. یعنی ددې خیزونو په غلا باندې په اتفاق سره لاس نشی کټ کولې. البته په وجه عدم قطع کښې اختلاف دې صاحبین دا خیزونه مال نه گنړی. خكه پرې قطع نه راجبوی. او ابوحنیفه رحمه الله ددې وجې د قطع قائل نه دې. چه دا غل ددې په غلا کولو کښې دا ونیلی شی. چه ما د ماتولو دپاره دا غلا کول. نویه دې سره شبه پیدا شوه. اوشبه دافع د حد ده»

دقیمتی لړگې په غلا کښې دلاس هټ څول

(وَالْقَطْرُ فِي السَّاجِ وَالْقَنَاقِ وَالْأَبْنُسِ وَالصَّنْدَلِ)

حل اللغة > ① الساج: دا یو قسم د سور رنگ لړگې دې ② آبونس: یو قیمتی د تور رنگ سخت لړگې ③ الصندل: هغه لړگې چه په نیزه کښې لگولې شی

ترجمه و تدریج > او کټ کولې به شی (لاس په غلا د) ساج (یو قیمتی د سور رنگ سخت لړگې) او آبونس (یو قیمتی د تور رنگ سخت لړگې) او صندل (هغه لړگې چه په نیزه کښې لگولې شی) کښې **فلهله** > خكه چه دا مالونه دی محفوظ. (یعنی خلق ددې حفاظت کوی. او حفاظت نهی خكه کوی. چه) دا قیمتی دی. په نیزد خلق، اونشی موندې په اصلی صورت کښې مباح په دارالاسلام کښې. نو هر کله چه دا خیزونه مال دي. محفوظ دي. مرغوب دي. مباح الاصل نه دي. نو ددې په غلا کولو کښې به لاس کټ کولې شی. لکه څنگه که په بل خیز کښې دا صفات وی. نو دهغې په غلا کولو کښې چه لاس کټ کولې شی

(وَإِذَا اتَّخَذَ مِنْ خَشَبٍ أَوْ لَبَنٍ أَوْ بَابٍ أَوْ قَطْرٍ فَبَا)

حل اللغة > ① الخشب: لړگې ② اوانې: لوبښی ③ ابواب: جمع د باب، دروازه

ترجمه و تدریج > او کله چه جوړ کړې شی د لړگې نه لوبښی یا دروازې نو کټ کولې به شی (لاس په غلا ددې) کښې، **فلهله** > خكه چه دا لړگې په کار یگړی سره ملحق شو د اموال مرغویو سره، (نولکه څنگه چه د اموال مرغویو په غلا کښې لاس کټ کولې شی. نو دغه شان به ددې په کټ کولو کښې هم لاس کټ کولې شی. او ددې دقیمتی والی دلیل دا دي. چه) ته گوري نه چه ددې حفاظت کولې شی. **په خیانتگر، لوبښو، لټونو، باله، د هدنه جاري څول**

(وَلَا قَطْرَ عَلَى غَابٍ وَلَا غَابِيَةً)

حل اللغة > ① غابته: خیانتگره

ترجمه و تدریج > اولشته کټ کول (دلاس) په خیانتگر سړی او خیانتگرې ښځې، چه چا ورسره یوځیز امانت کیځودې وی. او هغه ترې پټ کړی **فلهله** > د وجې د نقصان په حفاظت کښې، (خكه چه کله مالک خپل خیز داسې بې اعتماد سړی یا

(۱) القول الرابع هو هذا قول صاحبين رحمهم الله كذا في رد المحتار (٢١٧٨٣) والبحر الرائق (٥٥٨٥) والمهذب (١٧٧٢) للآ من القول الرابع (١٦٠٨٤) -

بنخی سره امانت کیخودو چه په هغه باندې اعتماد نه وویکار. نوده پخپله خپل مال غیر محفوظ او څرگولئ

وَلَا نَبَاشَ وَلَا مُتَنَبَّهَ وَلَا مُخْتَلِسَ

توجه: اونه په کفن څخه باندې او نه په لوب کونکي (چه دچا کور یا دوکان ته ور داخل شی. اوبه زور یوڅیز راواخلی. او لاړ شی. نوپه ده هم دلاس کټ کول نشته) اونه په تختونکي (چه د چا دلاسه یوڅیز اوختوی. لکه څنگه چه نن صبا په بازارونو کښې داسې کیږي)

توضیح: «دلیل» څکه چه دې (یعنی هرواحد د لوب کونکي او تختونکي نه) ښکاره والي کونکي دې په خپل فعل (یعنی لوب کونکي او تختونکي څه په پټه مال نه اخلی. بلکه په ښکاره باندې دېل نه مال اخلی. نوپه دې کښې د غلا معنی راغله. څکه چه غلا خو په پټه د چا نه مال اخستل دی. نوهرکله چه پرې د غلا تعریف نه صادقیږي. کټ کول دلاس به په کښې هم نه وی. څکه چه قطع صرف په غلا کښې راغلې ده. په خیانت نهې او اختلاس کښې نه ده راغلې. څنگه به داسې اوشی. یعنی ددوی لاس به کټ کړي شی. حالته که نبی ﷺ فرمایلي دي. لَا قَطَمَ فِي مُخْتَلِسٍ وَلَا مُتَنَبَّهٍ وَلَا خَائِبٍ { (نشته کټ کول (دلاس) په تختونکي، اونه په لوب کونکي اونه په خیانتگر. (نوددوو وجوه نه په دې کسانو باندې حدسره نشی جاری کولې. یو خوددوی په فعل باندې د غلا تعریف نه صادقیږي. نو دا غلا نشوه. اوبله دا چه صریحي حدیث موجود دې. چه په دوی باندې حدسره نشته)

د کفن څخه په لاس کټ کولو کښې اختلاف

عدم القطع علي النباش: په متن کښې په کفن څخه باندې د عدم قطع ذکر دې خو په دې کښې لږ تفصیل دې خو دا دامام ابوحنیفه او محمد رحمهما الله مذهب دې. (*)

دلائلها: ① د طرفینو رحمهما الله دلیل د نبی ﷺ ارشاد دې. لَا قَطَمَ عَلَى الْمُخْتَلِسِ { (نشته کټ کول (دلاس) په مختفی باندې، او مختفی کفن څخه ته وائی په لغت د اهل مدینه کښې، (دا خونقلی دلیل شو.

② اویل عقلی دلیل دا دې. چه) اوشبه پیدا شوې ده په ملک کښې، څکه چه نشته ملک د مړی دپاره په حقیقت کښې (څکه چه ده کښې د ملکیت اهلیت پاتې نه دې) اوشته ملک د وارث دپاره. دوجې د وړاندې والی د حق د مړی (څکه چه کله څوک مړ شی. نو اویل به دهغه په مال کښې دهغه د کفن انتظام کولې شی. چه د کفن نه زیاتی شی. بیا به هغه په وارثانو تقسیم کولې شی. نو اوس په دې صورت کښې نه وارث د کفن مالک دې. اونه مړې نوپه ملکیت کښې شېبه راغله. یعنی دا داسې شوه. لکه چه غیر مملوک څیز اخستې شوی وی. او چه غیر مملوک وی. هغه مباح وی. او د مباح څیز په غلا باندې کټ کول

(١) من حدیث جابر رضی الله عنه أخرجه أبو داود في الحدود باب ١٤ رقم ٤٣٩١ مقطعاً، والترمذی في الحدود باب ١٨ والنسائی في قطع السارق باب ١٣ رقم ٤٦٦٦ وابن ماجه في الحدود باب ٢٦ رقم ٢٥٩١ والدارمی في الحدود باب ٨.

(*) القول الرابع هو هذا قول الطرفين رضي الله عنهما كذا في داختر (٢١٩٣) والهندية (١٧٨٢) وفتح القدير (١٣٨٥) والكفاية (١٣٨٥) والبحر الرائق (٥٥٥) نقلاً عن القول الرابع (٤٦٢١).

(٢) غره الزيلعي رحمته الله هذا اللفظ ثم أخرج من الزاين عباس رضي الله عنه قال لس علي النباش قطع وعزاه إلى ابن أبي شيبة نصب الرأية ٥٦٣/٣.

کړې شي، حالانکه نبي ﷺ فرمایلي دي. لَا قَطْمَ فِي مُتَنَبِّئٍ وَلَا مُتَنَبِّئٍ وَلَا خَائِبٍ {دښته کټ کول (دلاس) په تختونکي، اونه په لوټونکي اونه په خیانتگر. (نودودو وجوه نه په دې کسانو باندې حدسره نشي جاری کولې. یو خوددوي په فعل باندې د غلا تعریف نه صاد قېږي. نو دا غلا نشوه. او بله دا چه صریحي حدیث موجود دې. چه په دوي باندې حدسره نشته)

د کفن کڅ په لاس کټ کولو څخه اختلاف

مدم القطع علي النباش > په متن کښې په کفن کڅ باندې د عدم قطع ذکر دې خو په دې کښې لږ تفصیل دې خو دا دامام ابوحنيفه او محمد رحمهما الله مذهب دې. (*)

ولا نلها > ① د طر فینور رحمها الله دلیل د نبي ﷺ ارشاد دې. لَا قَطْمَ عَلَى الْمُتَنَبِّئِ {دښته کټ کول (دلاس) په مختفی باندې، اومختفی کفن کڅ ته وانی په لغت د اهل مدینه کښې، {داخونقلی دلیل شو.

① اویل عقلی دلیل دا دې. چه اوشبه پیدا شوې ده په ملک کښې، ځکه چه نشته ملک د مړي دپاره په حقیقت کښې {ځکه چه ده کښې د ملکیت اهلیت پاتې نه دې، اونشته ملک د وارث دپاره، دوجې د وړاندې والی د حق د مړي {ځکه چه کله څوک مړ شي. نواول به دهغه په مال کښې دهغه د کفن انتظام کولې شي. چه د کفن نه زیاتی شي. بیا به هغه په وارثانو تقسیم کولې شي. نواوس په دې صورت کښې نه وارث د کفن مالک دې. اونه مړي. نویه ملکیت کښې شپه راغله. یعنی دا داسې شوه. لکه چه غیر مملوک څیز اخستي شوی وی. اوچه غیر مملوک وی. هغه مباح وی. اود مباح څیز په غلا باندې کټ کول نشته. نودغه شان به په نبش کښې هم کټ کول نه وی، اویقینا واقع شو ځل په مقصود کښې اومقصود تنبیه ده چه په سارق باندې حد جاری شي. نوسارق او ځل به دغلا نه منع شي. اولته په تنبیه کښې ددې وجې خلل واقع دې. چه، دا جنايت د کفن کڅ د خپل ذات په اعتبار سره ډیر کم پېښېږي. {یعنی که په نباش باندې حد قائم نکړې شي. نوهم خلق د مړي نه کفن ویستلو نه ځان ساتی. اوفرت ترې کوي. نویغیرد تنبیه نه دلته تنبیه موجود ده. ځکه به دنباش لاس نشي کټ کولې

مسلك ابي يوسف > اوفرمانیلی دی امام ابویوسف اوشافعی رحمهما الله چه په ده باندې دلاس کټ کول شته.

ولا نلها > ① دوجې د وینا د نبي ﷺ نه چه چا قبر پرانسته اود مړي کفن نې پټ کړلو. نو مونږ به نې لاس کټ کوو. (*) (نویو خودا دلیل نقلی شو.

(۱) من حدیث جابر بن عبد الله أخرجه أبو داود في الحدود باب ۱۴ رقم ۴۳۹۱ مقطوعاً والترمذي في الحدود باب ۱۸ والنسائي في قطع السارق باب ۱۳ رقم ۴۶۲۶ وابن ماجه في الحدود باب ۲۶ رقم ۲۵۹۱ والدارمي في الحدود باب ۸-

(۲) القول المراجعه هو هذا قول الطر فینور كذا في رد المحتار (۲/۲۱۹) والهندية (۲/۱۷۸) وفتح القدير (۵/۱۳۸) والكفاية (۵/۱۳۸) والبحر الرائق (۵/۵۰۵) نقلاً عن القول المراجعه (۱/۴۶۲۱)-

(۳) غره الزبلي رحمه الله هذا اللفظ ثم أخرج من الرازي عباس بن علي قال ليس على النباش قطع وعزاء إلى ابن أبي شبة نصب الرأية ۳/۵۶۳-

(۱) من حدیث براء بن عازب أخرجه البيهقي في كتاب معرفة السنن والآثار كذا قال الزبلي رحمه الله نصب الرأية ۳/۵۶۱-

۷ اوبل دلیل عقلی دا چه کفن مال متقوم دې. محفوظ دې په داسې حفاظت سره چه ددې سره مناسب دې. یعنی دکنن دپاره قبریو محفوظ ځانې دې. ځکه چه کفن هم په قبر کېنې پکار راځی. دقبرنه بهر څوک په ژوندونی کفن نه اچوی، نوکت کولې به شی (لاس) دکنن په غلا کېنې، (ځکه چه دمحفوظ ځانې نه مال متقوم په پته باندې غلا شوې دې. اوسره وائی هم دې ته. چه د محفوظ ځانې نه مال متقوم به پته باندې غلا شی. نویه دې باندې تعریف دسره صادق شو. نوچه څه حکم د سرقه وی. هغه به د نبش هم وی)

الجوابان هغه ۱ دا روایت مرفوع نه دې. (اومونې چه دنباش په باره کېنې کوم حدیث ذکر کړې دې. چه په مخنی باندې کت کول نشته. هغه مرفوع دې. نوغیر مرفوع حدیث د مرفوع په مقابل کېنې حجت نشی جوړېدې)

۲ یا دا چه دا حدیث محمول دې په سیاست باندې (یعنی اگرچه دنباش اصلی حکم دا دې. چه دده لاس کت نکړې شی. البته که امام او حکمران څه مقصد دپاره د نباش لاس کت کړی. لکه په یوه علاقه کېنې کفن چور زیات شوی وی. نو د هغوی د عبرت دپاره که امام دنباش لاس کت کړی. دا جائز دې. نو دنیې ﷺ دغه حکم چه مونې به د نباش لاس کت کړو. په دې سیاست باندې محمول دې)

دبیت المال نه په غلا کولو دلاس کت کولو حکم

:(وَلَا يَنْقُطُ السَّارِقُ مِنْ بَيْتِ الْمَالِ) (وَلَا مِنْ مَالٍ لِلْسَّارِقِ فِيهِ شِرْكَةٌ)

ترجمه و تفسیر > اونه په شی کت کولې (لاس د) غل (په غلا کولو سره) د بیت المال نه، دلیل > ځکه چه دا مال د عوامو دې. اودې (غل) ددوی نه (یوفرد) دې. (نویه ملک کېنې شپه پیدا شوه. اوبه شپه باندې حد ساقط کېږی. نو دده نه حد ساقط شی) اونشته (دلاس کت کول) په غلا دهغه مال چه په هغې کېنې د غل حصه وی. د وجې دهغه دلیل نه چه مونې بیان کړلو. (یعنی چه په دې مال مسزوقه کېنې د دې غل حصه ده نویه ملک کېنې شپه پیدا شوه. اوبه شپه باندې حد ساقط کېږی. نو دده نه حد ساقط شی)

دموريلار، اولاد اولادي رشته دارونه دغلا کولو حکم

:(وَمَنْ سَرَقَ مِنْ أُتُوْبَةٍ أَوْ كَلْبٍ أَوْ ذِي رَجَرٍ فَخُرِمَتْ مِنْهُ لَمْ يَنْقُطْ)

ترجمه و تفسیر > اوڅوک چه غلا اوکړی دخپل موريلارنه، یا دخپل اولاد نه، یا درشته دارنه چه حرام وی په ده باندې، (یعنی نکاح نېي ورسره نه کېږی) نونه به شی کت کولې لاس، دلیل عدم القطع علي السرقة من الابوين والاولاد > په اول صورت کېنې (یعنی چه اولاد د والدینو نه غلا اوکړی. یا والدین دا اولاد نه غلا اوکړی. نولاس نشی کت کولې) دوجې د فراخ دلې نه په مال کېنې، (یعنی دوی بغیرد خفگان نه دیویل مال اخلی. اوبه دې باندې خفه کېږی نه. ځکه چه د والدینو د طرفه د اولاد دپاره شفقت موجود وی. او اولاد ته دخپلو والدینو مال خپل مال ښکاری) اود وجې د داخلیدو نه په محفوظ ځانې کېنې، (یعنی په کوم ځانې کېنې چه مال پروت وی. اگرچه فی نفسه هغه محفوظ ځانې وی. خود والدینو اود اولاد په حق کېنې غیر محفوظ وی. ځکه چه هغوی دغه ځانې ته داخلېږی راداخلېږی. نویه حد سرقه کېنې چه کوم شرط دې. چه غلا به د محفوظ ځانې نه شوې وی. هغه شرط مفقود شو. اوبه انتفاء د شرط سره انتفاء د مشروط راځی)

دلیل عدم القطع علي السرقة من المعارف > اوبه دویم صورت کېنې (یعنی که سړي دمحرم نه څه څیز غلا کړی. نوهم پرې لاس کت کول نشته) د دویمې وجې (یعنی چونکه د محرم په حق کېنې ه ځانې حفاظت نشته. ځکه چه مثلاً په پوکور کېنې خوراو وررو اوسپږی. نویه کوم ځانې کېنې چه مال پروت وی. هغه

اگرچه فی نفسه محفوظ خانی دې، خود محرم په حق کښې غیر محفوظ دې، نوهم هغه خبره شوه، چه حدسره جاری کولو شرط چه حفاظت د خانی دې، هغه فوت شو، نو مشروط چه حد جاری کول دی هغه به هم فوت شی.

ثانیاً هم د دې وجې، چه محرم خپلوانو په حق کښې مال غیر محفوظ دې، مباح کړې دی شریعت نظر کول (د محرم دپاره) خایونود زینت ته چه ظاهری وی په اندامونو کښې، یعنی د محرم دپاره دا جائز دی، چه دخپلې محرم خور یا لور وغیره ظاهری چه کوم اندامونه د زینت دی، لکه لاسونه، مخ او قدمونه دې ته گوري، په خلاف د دوستانو، یعنی که یو دوست د بل دوست نه غلا او کړی، نو دهغه دوست لاس به کټ کولې شی، ځکه چه دا دوست ورسره دشمنی کوی په غلا کولو سره، یعنی اگر چه دوستان وی، خو چه کله یو دوست ته پته اولگی، چه دې بل دوست زما نه غلا کړې ده، نو دغه دوستی په دشمنی بدلیری، او په اول صورت کښې یعنی د والدینو او اولاد په مینځ کښې اودغه شان د محرم خپلوی په مینځ کښې چه کوم تعلق دې، هغه په غلا باندې په دشمنی نه بدلیری، بلکه که دغلا عمل واقع شی، بیا هم دهغوی همدردیانی د یویل سره وی.)

د دیني ځاوند یا غلام د مولی نه نه د غلا حکم

وَكَاذَلِكَ (وَإِذَا سَرَقَ أَحَدُ الزَّوْجَيْنِ مِنَ الْآخَرِ أَوِ الْعَبْدُ مِنْ سَيِّدٍ أَوْ مِنْ أَمْرٍ أَوْ سَيِّدٍ أَوْ مِنْ زَوْجٍ سَيِّدٍ يَهُ)

ترجمه و تفسیر: او همدغه حکم دې کله چه غلا او کړی احد الزوجین د بل نه، یعنی یا ښځه د خاوند نه غلا او کړی، یا خاوند د ښځې نه غلا او کړی، او غلام د مولی نه (غلا او کړی)، او یا د ښځې دخپل مولی نه (غلا او کړی)، او یا غلام (غلا او کړی)، دخپل مولی نه او یا ښځه (غلا او کړی)، د خاوند نه (نویه دې) ټولو صورتونو کښې نه به شی کټ کولې لاس د سارق.

دلیل: د وجې د موجودوالی د اجازت نه په داخلیدو کښې عام طور یعنی عام طور دا وی، چه دا کسان بغیرد اجازت نه دیویل کورته ورداخلیری، نود دوی په حق کښې مال محفوظ نشو، اولاس کټ کول خود مال محفوظ به غلا کښې وی.

د مولی دخپل مکاتب نه نه د غلا حکم

(وَالْمَوْلَى مِنَ مَكَاتِبِهِ)

ترجمه و تفسیر: او که غلا او کړله مولی د مکاتب خپل نه نونه به شی کټ کولې (لاس د مولی) دلیل: ځکه چه د مولی دپاره حصه ده په گټه د مکاتب کښې، نویه دې سره په ملکیت کښې شبه پیدا شوه، او په شبه باندې حدساقط کیږی.

د دیني بیت المال نه د غلا حکم

(وَكَاذَلِكَ السَّارِقُ مِنَ الْمَغْنَمِ)

حل الفقه: ① المغنم، مال غنیمت

ترجمه و تفسیر: اودغه شان د (فوشي) حکم دي، چه غلا او کړی د بیت المال نه، (نود هغه لاس به نشی کټ کولې.

۱، په دویم صورت کښې (چه محرم دخپل محرم نه غلا او کړی) خلاف ثابت دې دامام شافعی علیه (ځکه) چه دهغوی په تیزیه دې صورت کښې به لاس کټ کولې شی.

هَلَالَهُ ① خُكَّه چه دده په مال غنیمت کښې حصه ده. (نوپه ملکیت کښې شبه پیدا شوه. اوبه شبه باندې حد ساقط کیږي)

② حضرت علی (علیه السلام) نه ددې روایت تفصیل دا دې. چه دوی ته یوپه جهاد کښې یو فوځی راوستي شو. چه هغه د مال غنیمت نه داوسپې توپې یعنی خول پټ کړې وو. نو حضرت علی (علیه السلام) او فرمائیل په دې مال غنیمت کښې دده هم څه حصه ده. ددې نه پس ئې دهغه لاس کټ نکړلو. (۱)

د حفاظت قسمونه

وَالْحِرْزُ عَلَى تَوَعُّبٍ حِرْزُ لَمَعْنَى فِيهِ كَالْيَبُوتِ وَالْدَّوِيرِ. وَحِرْزُ بِالْحَافِظِ

ترجمه و تَوَعُّبٍ ۱ او حفاظت په دوه قسمه دې. یو حفاظت دڅه معنی دوجې وی. چه هغه معنی موجود وی. په دغه څیز کښې، لکه کوټې، کورونه، صندوق، الماری (غیره) او بل حفاظت دې په محافظ سره، (یعنی هغه څیز کښې داسې څه معنی نه وی. چه محفوظ وی. بلکه دهغې دحفاظت دپاره محافظ مقرر کړې شوې وی)

دلیل ۲ دغلا تېلولو دپاره حفاظت ضروری دې ځکه چه دغلا په تعریف کښې په پټه د یو څیز اخستل رکن دې. (او) پتوالی نه متحقق کیږي بغیر دحفاظت نه، (یعنی یو څیز محفوظ وی. نو غل د هغې دغلا دپاره دپتوالی طریقه اختیار وی. او چه یو څیز ښکاره او غیر محفوظ وی. دهغې د غلا دپاره د پټې تدبیرونه نشي کولې)

د محفوظ مقام یا محافظ نه د غلا په کولو د لاس کټ کولو حکم

فَمَنْ سَرَقَ عَيْنًا مِنْ حِرْزٍ أَوْ مِنْ غَيْرِ حِرْزٍ وَصَاحِبُهُ عِنْدَهُ يَحْفَظُهُ وَجَبَ عَلَيْهِ الْقَطْعُ

ترجمه و تَصْرِيح ۳ صاحب دقدوری ۴ (فرمائي. چا چه غلا کړلو یو څیز د محفوظ ځانې نه یا دغیر محفوظ نه، اوما لک د څیز موجود وو د هغې مال سره، چه حفاظت ئې کولو (دهغې) نو کټ کولې به شي. (لاس دسارق)

دلیل ۴ ځکه چه ده غلا کړلو مال چه محفوظ وو په یو د دوو طریقو دحفاظت، (یعنی په اول صورت کښې مال په محفوظ مکان کښې وو. اوده غلا کړلو. اوبه دویم صورت کښې د مال سره محافظ موجود وو. اوده غلا کړلو نو د غلا تعریف پرې صادق شو. چه محفوظ څیز غلا کول دی. نو دې غل شو. او دغل سزا لاس کټ کول وی)

د حمام نه د غلا په کولو د لاس کټ کولو حکم

وَلَا قَطْعَ عَلَى مَنْ سَرَقَ مِنْ ثَمَارِ أَوْ مِنْ بَيْتِ أَوْ مِنْ لِنَاسٍ فِي دُخُولِهِ

ترجمه و تَصْرِيح ۵ اونشته کټ کول (دلاس) په هغه چا چه غلا کښې مال د حمام نه، اویا د داسې کورنه چه اجازت شوې وی خلقو ته په داخلیدو کښې هغې ته، دوجې د موجودوالی د اجازت نه په عادت کښې (یعنی بعضی داسې کورنه وی. چه عامو خلقو ته هغې ته د ور داخلیدو اجازت وی. لکه د پښتنو په کلو کښې حجره راواخله)

دلیل ۶ د وجې د وجود د اجازت نه عادة یا حقیقه په داخلیدو کښې (یعنی حمام ته د داخلیدو اجازت دخلقو په اادت کښې جاری دې. نو عادت په دې باندې قرینه ده. چه اجازت شته، او کور ته د داخلیدو

دپاره حقیقی اجازت ضروری دي چه دا و نیلی شوی وی. که خوک دي کورته داخلیری. اجازت ورته شته نو نقصان راغلوبه حفاظت «دمال» کښی، «اوپه په حفاظت کښی نقصان راغلو. نوددي نه په غلا کولوسره دلاس کټ کول نه واجبیږی. ځکه چه حدالسرقه په هغه وخت کښی جاری کیږی. چه د محفوظ خانی نه څیز غلا شوي وی.

په جمات کښی د موجود مالک نه په غلا کولو د لاس کټ کولو هکم

(وَمَنْ سَرَقَ مِنَ الْمَسْجِدِ مَتَاعًا وَصَاحِبُهُ عِنْدَهُ فُطِمَ)

ترجمه و تفسیر: او څوک چه پټ کړی د جمات نه سامان او مالک دهغې موجود وی دهغې سره، کټ کولی به شی (لاس د سارق)

دلیل: ځکه چه دا سامان محفوظ دي په محافظ سره، «اگر چه د خانی په اعتبار سره داسامان محفوظ نه دي» ځکه چه جمات نه دي جوړ شوي دپاره د حفاظت د مالونو (د خلقي) نومال نشو محفوظ په اعتبار د مکان سره، بلکه جمات د عبادت دپاره جوړ شوي دي. او خلقي ورته څی راځی.

د میلمه د کوربه نه په غلا کولو د لاس کټ کولو هکم

(وَلَا قُطْعَةُ عَلَى الضَّيْفِ إِذَا سَرَقَ مِنْ أَصْفَافِهِ)

ترجمه و تفسیر: او نشته کټ کول (دلاس) په میلمه باندې، کله چه دي غلا او کړی دهغه چا نه چه میلمه کړی وی هغه دي.

دلیل: ځکه چه کور محفوظ پاتي نشو په حق د ده (میلمه) کښی، ځکه چه ده ته کورته د داخلیدو اجازت شوې دي. «اوپه حد سرقه کښی د مال حفاظت ضروري» او بله دا چه دي پشان د کوربه دي. (ځکه چه دي هم په کور کښی دننه دي) نودده دا کار خیانت شو غلا نشوه. «اوپه خیانت کښی دلاس کټ کول نشته»

(وَإِذَا نَقَبَ الْإِصْبُ الْبَيْتَ قَدْ خَلَّ وَأَخَذَ الْمَالَ وَأَخْرَجَ رَجُلَ الْبَيْتِ فَلَا قُطْعَةَ عَلَيْهِمَا^(١))

حل اللغة: ① نقب: سوري او کړی ② الإص: غل

ترجمه و تفسیر: او کله چه سوري او کړی غل په کور کښی، نو داخل شی او راواخلي مال، او ورنې کړی بل کس ته چه بهر دی د کورنه، نو نشته دلاس کټ کول په دي (قسم غلا کښی)

دلیل: ځکه چه اولنې غل نه دی موجود شوې دده بهرته ويستل د مال دوجې د وجود د قبضي معتبرې په مال باندې وړاندې د وتلو د غل نه (يعني ترخوچه سامان د کورنه نه وي بهر شوي. نو په مال باندې د مالک قبضه برقرار ده) اودويم کس (چه د کورنه بهر دی) نه دي موجود شوي دده نه ماتول د حفاظت، يعنی دي هغه خانی ته نه دي ورداخل شوي. کوم چه محفوظ وو) نو پوره نشوه غلا دهريو نه (که خارج وي او که داخل. نو چه دهريو په حق کښی غلا په کامله طريقه ثابته نشوه. نو لاس کټ کول به هم نه کیږی) مسلک ابي يوسف: دامام ابو يوسف رحمه الله نه روايت دي. که راويستلو دننه کس لاس خپل او ورنې کړیو بهر کس ته، نو کټ کول (دلاس دی) په داخل باندې، او که وردننه کړیو بهر کس لاس خپل او ورنې خستلو دلاس د داخل نه. نو په دواړو باندې، که داخل دي او که خارج، کټ کول (دلاس) دی.

(١) القول الرابع هو قول الطبري: كذا في مجمع البحر (١١/٦٣٠) وفتح القدير (٥/١٥٠) ورد المحتار (٣/٣٢٣) والکتابه (٥/١٥٠) والبحر (٥/٦٠) نقلًا عن القول الرابع (١١/٤٦٦) -

(وَأَنَّ الْفَائِزِينَ فِي الطَّرِيقِ ثُمَّ عَمَرَجَ فَأَخَذَهُ الْقَوْمُ)

هَلِ اللُّغَةُ ① الْإِلْقَاءُ، غُورْخُول

ترجمہ و تفسیر > اوکھ وې غورخول مال په لار کښې (یعنی داخل کس د کورنه مال په لاره کښې او غورخولې اویا روسته راوبهرشواو راواڼې اخستلو نوکت کولې به شی (لاس دده)
دلیل > دلیل دا دې. چه راغوخول (د مال د کورنه بهر لارې ته) یوه حیلہ اوچل دې. چه بلد دی پرې غلہ خلق، ځکه چه گران ورته وتل سره د سامانه، اویا ددې دپاره (سامان لارې ته راوغوخوی) چه فارغ شی جگړې ته د مالک د کور سره (یعنی کله غل سامان د کورنه بهر لارې ته راوغوخوی. که د کور مالک پرې راپیدار شی. چه هغه سره جگړه کولې شی. اوځان ترې بچ کولې شی) اونه ده راغلی په دې مال باندې قبضه معتبره. (یعنی داسې نه ده. چه ده لارې ته راوغورخولو. اوبل کس دغه مال د لارې نه اوچت کړلو. بلکه هم دا غل را بهر شوې دې. او هغه مال نسی وې دې) نو حساب شو ټول کارونه یو کار (دغلا، یعنی که دکورنه بهرته د مال راغورخول دی. اویا پخپله راوتل دی. اودا مال په خپله قبضه کښې راوستل دی. نو دا ټول یو فعل حسابیږي. چه غلا ده. یعنی ددې ټولو کارونو مجموعه یوه غلا شوه) او هرکله چه را بهرنې کړي. او واڼې نخلي. نو دا کس (د مال) ضائع کونکې شو. غل نشو.

د بارشوی خبره شول د غلا کولو حکم

وَكَذَلِكَ إِنَّمَا عَلَيَّ حِمَا فَسَأْهُ وَأَخْرَجَهُ

ترجمہ و تفسیر > ابو الحسن قدوری رحمته الله فرماني. اودغه شان که بار کړي سامان په خر باندې، اووې شړي او راویباسی. (نوم به دده لاس کټ کولې شی)
دلیل > ځکه چه ددې (خر) مزل مضاف دې ددې شړونکي ته، (یعنی که دغه کس دا خر شړلې نه وو. نو سامان به په هغه باندې په کور کښې دننه پروت وو. او چه دننه وو. نو د مالک په قبضه کښې وو. نو دغلا تعریف پرې نه صادق کیدلو. خو هرکله چه ده او شړل، او سامان بهرته او وتل. نو دا هم ددې شړونکې فعل شونو ځکه به دده لاس کټ کولې شی)

د یوې آيې په شریکه دغلا کولو حکم

(وَأَذْأَخَلَ الْجَزَّ بِنِجَاعَةٍ تَقُولُ بَعْضُهُمُ الْأَخَذَ قَطْعًا وَبِجَمْعٍ)

ترجمہ و تفسیر > اوکله چه داخل شی محفوظ ځاني ته یوه ډله نوبعضي په دوی کښې راخستل اوکړي (د سامان) نو کټ کولې شی (لاسونه) د ټولو، دا (حکم) استحسان دي.
دلیل > راویستل موجود شوې دی د ټولو نه په اعتبارد معنی سره (یعنی اگر چه په حقیقت کښې د سامان راویستونکي یو دي. دغلا په دې کار کښې ورسره دا نور هم شریک دی. نو معنی ورسره دوی هم غله شول) دوجي د امداد کولو (د نورو ددې حامل سره په کار دغلا کښې) لکه څنگه چه سرقه کښې کښې وی (د سرقه کښې نه شو که مراد ده. چه په لاره څو کسان راجمع شوي وی. اویا هغوی کښې ټول کسان یوکس اودروی. او هغه سره څه وی. صرف یوکس ترې هغه واخلي. نو دا ټول غله شول. ددې ټولو لاسونه به کټ کولې شی. اگر چه مال ترې صرف یوکس اخستې وی) اودا حکم ځکه دې. چه عادت په دې جاری دي دغلو په مینځ کښې (چه ټول کسان سامان نه بهر کوي بلکه) راواخلي بعضي کسان سامان (د کورنه) او خواړه واره شی باقي کسان دپاره د دفع کولو (او د ځان د حفاظت) نو که چرته منع کړي شی کټ کول (د لاسونو د نورو غلو د حامل نه سوا) نوممضی به شی دا خبره بندیږي باب د حد لره (یعنی که په جمع باندې ډیر کسان غلا اوکړي. اومونږ صرف دهغه کس لاس کټ کوو. چا چه سامان را بهر کړي)

وی. نویه دې کښې به دحد جاري کولو دروازه بنده شی. او خلق به جرمونه کوی. اوچه تولوته سزا ملاز شی. نویا به ټول دغلا نه منع شی.
مسلك زفو > او قیاس دا دې. چه کټ دي کړې شی (لاس) د راوړونکی صرف اودا (قیاس) قول د امام زفر ^{عنه} دې. (دهغوی په نیزیه صرف د حامل لاس کټ کولې شی.
دلیله > اودلیل د قیاس دا دې. چه راویستل (دمال) موجود شوی دی دده (حامل) نه، نوپوره شوه غلا په ده (حامل) باندې،

کورته بغیرد داخلیدونه غلا کولو باندې دده حکم

وَمَنْ نَقَبَ الْبَيْتَ وَأَدْخَلَ يَدَهُ فَبَدَّ وَأَخَذَ شَيْئًا لَمْ يَقْطَعْ

ترجمه و تفسیر > او چاچه کنډ راوړکړو دکور، اوداخل نې کړلو لاس خپل په هغې کښې، او راوانې اختل څه خیز، نو نه به شی کټ کولې لاس، (دغل)
دلیله > دلیل دا دې. چه بې عزتی د محفوظ خانې، شرط کولې شی په دې کښې کمال چه پوره داخلیدل واقع شوې وی. اودپوره داخلیدو شرط لگول، دپاره دخان ساتلو د شبه دعدمیت نه (یعنی دا پوره دخول ځکه شرط کړې شو. چه دا شبه په کښې پاتې نشی. چه بغیرد داخلیدو نه د سامان راویستل غلا ده اوکه نه ده. اوچونکه شبه حدساقط کوی. ځکه مو په سرقه کښې حرز ته داخلیدل شرط اوگرخول) اوکمال (دسرقه راخی) په دخول سره، (چه محفوظ خانې ته ورداخل شی. اوغلا اوکړی) اوممکن دې اعتبارد داخلیدو ځکه چه (دغلا کولو دپاره) داخلیدل عاذتی خیزدې. یعنی کله چه هم څوک د محفوظ خانې نه څه خیز راوباسی. نوهغې ته ورداخلیږی، نوحرز ته ورداخلیدل غیرممکن نه دی. بلکه ممکن دی. نوچه ممکن دی. په حدسرقه کښې نې شرط کول هم صحیح شو)
مسلك ابی یوسف > دامام ابویوسف ^{رحمه الله} نه داملاء په روایت کښې دې. چه کټ کولې به شی (لاس دده)
دلیله > ځکه چه ده راویستی دې مال دمحفوظ خانې نه، اودمال راویستل مقصود دې. (یعنی دغل مقصودا وی. چه سامان په خپله قبضه کښې راولی. اودا مقصود حاصل شو. اگرچه کورته د ورداخلیدو نه بغیروی) نونشی شرط کولې دخول دې (کور) ته (ځکه چه د داخلیدو نه بغیر مقصود حل کیږی)

وَإِنْ أَدْخَلَ يَدَهُ فِي صَنْدُوقِ الصَّيْرِفِيِّ أَوْ فِي كَيْسٍ غَيْرِهِ وَأَخَذَ الْمَالَ يَقْطَعُ

هل اللغة > ① الصيرفي: صراف

ترجمه و تفسیر > اوکه داخل نې کړلو لاس خپل د صراف په صندوق کښې یا په لستونړی کښې، نوکټ کولې به شی لاس (دگنرکټ)
دلیله > د صندوق نه د غلا په صورت کښې ځکه لاس کټ کولې شی. چه گله ته سرې ورننوتې نشی. بلکه هم د لاس په ذریعه ترې پیسې راخلي. نو گله ته ورداخلیدل ناممکن شو. نوځکه به ترې لاس کټ کولې شی. اوپه دویم صورت کښې (چه تیلې په لستونړی کښې دننه وی) نوغوته بهروی، نویه کټ کولوسره متحقق کیږی اختل د محفوظ خانې نه، چه لستونړې دې. (نوځکه په دې کښې دلاس کټ کول شته)

دغل دلاس کټ کولو مهل

وَيَقْطَعُ يَمِينُ السَّارِقِ مِنَ الزَّوْدِ وَتَحْصَمُ

توضیح < دلیل القطع > نوکت (دلاس) ثابت دی دهغه دلیل نه کوم چه مونږ تلاوت کړې دې وړاندې (یعنی دا آیت چه **وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا**) اود بنی لاس ثبوت کیږي دقراءت دحضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه نه ځکه چه دهغوی په قراءت کښي داسې دی. چه **«فَأَقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا»**

دلیل القطع من الزند > اودچورنه کټ کول ځکه دی. چه د، ید، لفظ شاملیږي ترترخه پورې. یعنی د ید اطلاق د گوتو د سر نه واخله ترترخه پورې کیږي. اودا جور یعنی مړوند په یقین سره شامل دې په (تعریف د لاس) کښي، ښودا حیاط دپاره به په دې باندې عمل کولې شی. چه چونکه دومره اندازې ته هم لاس وئیلی شی. نوزمونږ به دا کوشش وی. حدهم قائم شی. اوسارق ته زیات نقصان هم اونه رسی. دا خوعقلی دلیل وو. اوتقلی دلیل دا دې. چه، اویه صحت سره ثابت شوی دی چه نبی صلی الله علیه و آله حکم کړې وو. دکت کولو د لاس دغل د مړوند نه، د)

دلائل العسم > ① داغ ورکولو د نبی صلی الله علیه و آله فرمان دې. په باره دغل کښي، کټ نې کړی (لاس) اوداغ ورته ورکړی. داخود داغ ورکولو نقلی دلیل شو.

② عقلی دلیل دا دې. چه، اوکه چرته داغ ورنکړې شی. ښوددې نه به وینه روانه وی. اوچه وینه تري روانه وی. نو مفضی به شی (دا کټ کول دلاس) هلاکت د غل ته، (یعنی غل به هلاک شی) اوحد تنبیه ورکونکې دې. چه مجرم ته په خپل جرم تنبیه ورکړی. هلاکونکې نه دې. (چه مجرم هلاک کړی)

خو خوښه دغلا کونکي کس حکم

﴿قَاتِلْ مَنْ سَرَقَ ثَاغِيًا قَطِيعَتِ رَجُلٍ الْيُسْرَى، فَإِنْ سَرَقَ ثَاغِيًا لَمْ يُقْطَعْ وَخُلِدَ فِي السِّجْنِ حَتَّى يَتُوبَ﴾

هل اللغة > ① السجن: جیل ② رجل: پښه

ترجمه و توضیح > که غلانی اوکړله دوباره کټ به کړې شی پښه گسه دده، که غلانی اوکړله به دریم خل، نه به شی کټ کولې (دده هېڅ اندام) اوهمیشه دپاره به واچولی شی په قید کښي، تردې چه توبه اوباسی. اودا حکم چه په دریم خل به کټ کول نه وی. بلکه همیشه دپاره به په جیل کښي اچولې شی. داستحسان دې. ( )

دلیل > دلیل قول دحضرت علی رضی الله عنه دې. په داسې غل کښي، چه په اولنی خل نې دغل نې لاس کټ کړلو. اویه دویم خل نې گسه پښه کټ کړله. اوچه په دریم خل ورته راوستې شو. وي فرمائیل (ماله دالله تعالی نه حیا راځی. چه زه دده یولاس هم پرې نږدم. چه دې پرې خوراک کوی. اواستنجا پرې کوی اویوه پښه ورله هم پرې نږدم. چه دې پرې تلل کوی.) اویه دې مسئله کښي خبرې اوکړې دوی (حضرت علی رضی الله عنه) سره نور صحابو رضی الله عنهم نوقائل کړل هغوی په دې دلیل سره چه زه ترې بل لاس اوبله پښه هم پرې کړم. نو دې به په څه خپل ضروریات پوره کوی؟. نویه دې باندې ورسره هغوی متفق شول. (نویه دې

① من عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رضی الله عنه أخرجه الدارقطني في سنة ۲۰۴/۳.

② **مسلك الشافعي** :- اوفرماني امام شافعي رحمته الله چه په اول خل به بنی لاس اویه دویم خل گس لاس او په دریم خل کښي به کټ کولې شی گسه پښه د ده، اویه څلورم خل کټ کولې به شی بنی پښه دده،

③ أخرجه محمد بن الحسن في كتاب الآثار والدارقطني في سنة ۱۸۰/۳ (رمق ۲۸۸).

اجماع منعقد شوه. چه دغل نه به په دریم خل لاس یا پښه نشی کت کولې. بلکه په جیل کښې به اچولې شی، ۱)

غل چه په پښو لاسو کښې تل با کت وی. بودده دهد حکم

(وَأَن كَانَ السَّارِقُ اِثْلَ يَدَيْ الْيَسْرَىٰ اَوْ اُفْطَمَ اَوْ مَقْطُوْعًا اَلْجَزَاءُ الْيُمْنَىٰ لِمَنْ يَّقْطَعُ)

ترجمه و تدریج: اوکله چه وی غل چه کس لاس نې شل وی. اوپرې کرې شوې وی. پښه بښی، نو په دې صورتونو کښې به) نشی کت کولې (لاس یا پښه دده)

دلیل: ځکه چه په دې کښې فوت کیدل د جنس منفعت د نیولو وټک دی. یعنی پیخی دې د نیولو او د تللونه محرومه کیږي. اودا د جنس منفعت فوت کیدل دی. اوپرا ندي تیر شوی دی. چه د جنس منفعت فوت معنوی هلاکت دې. نودا جائزه شې اودغه شان حکم دې. یعنی پښه یا لاس به نې نشی کت کولې. کله چه وی پښه گسه دده شله، د هغې دلیل د وجې کوم چه مونږ بیان کړلو. (چه په دې کښې د جنس منفعت فوت کیدل دی. اودا جائزه نه دی)

د لاس کت کولو په وخت کښې د مسروق منه حاضرول

(وَلَا يُقْطَعُ السَّارِقُ اِلَّا اَن يَخْضَرَ الْمَسْرُوقُ مِنْهُ فُيْطَلَبَ بِالسَّرِقَةِ)

ترجمه و تدریج: او نه به شی کت کولې لاس مگر په داسې حالت کښې چه حاضر وی هغه کس چه غلا ترې شوې وی. نو هغه (مسروق منه) به مطالبه او کړی دغلا چه د زما نه غلا کړې ده) دلیل: ځکه چه خصوصت (یعنی د خپل غلاشوی څیز مطالبه کول) شرط دې. دپاره د ښکاره کولو د غلا، (یعنی غلا به هله ښکاره کیږي. چه مسروق منه دخپل غلاشوی څیز مطالبه او کړی. اوکه بالفرض دچا نه چه غلا شوې وی. هغه نه وی حاضر شوې. او هغه دعوه نه وی کړې. ښه دې کښې دا احتمال شته. چه مسروق منه خپل مال مباح کړې وی. یا نې سارق ته بخلی وی. نوددې وجې دهغه وجود او مطالبه ضروری ده) اونشته فرق په مینځ د شهادت اقرار کښې (یعنی که دغل غلا دگواهانو په گواهي ثابته شوې وی. اوکه غل په خپله دغلا اقرار کړې وی. په دواړو صورتونو کښې به لاس هله کت کولې شی. چه مسروق منه حاضر شی)

د قاضی د فیصلې نه پس دغل په مال مسروقه باندي ملک راټل

(فَإِن وَهَبَهَا مَنِ السَّارِقُ اَوْ بَاعَهَا يَهُ اَوْ تَعَصَّتْ يَتَمَتَّهَا مَنِ الْيَصَابُ لِمَنْ يَّقْطَعُ)

ترجمه و تدریج: که مالک مسروقه مال غل ته هبه کړل یا نې په هغه باندي خرڅ کړل یا کم شو قیمت د مسروقه مال د نصاب نه نو نه به شی کت کولې، ۲)

دلیل: دا دې. چه دحد جاری کول دقاضی د فیصلې پوره والې دې په دې باب (دحدود) کښې، ځکه چه واقع کیږي بې پرواهي د دې قضاء نه به حد اخستلو سره. (یعنی قاضی چه دا اوواڼی چه ما د رجم یا د لاس کت کولو یا د کورو ورکولو حکم ورکړلو. نولکه څنگه چه دا الفاظ فیصله ده. دغه شان ددې الفاظو مطابق عمل کول اوحدا جاری کول هم دقاضی فیصله ده. بالفرض که

۱) الفقه الزیلعی رحمه الله بالفصل وعزاه الى التقيح نصب الرأية ۵۷۳ هـ.

۲) مسلک الشافعي: -- فرمائی امام زفر اوشافعی رحمه الله چه کت کولې به شی (لاس د سارق) اودا یو روایت دامام ابویوسف رحمه الله نه هم دې. چه لاس به نې کت کولې شی.

قاضی فیصله و اوروی. خوبه هغی باندی عمل اونشی. نود قاضی فیصله نافذه نشوه. خکجه چه فیصله (دقاضی) دپاره د ښکاره کولو ده. چه خلقو ته ښکاره شی. چه فلائی غلاکړې وه. اودهغی سزا ورته دلاس کټ کولوپه صورت کښی ملاؤ شوه. (اوددی (قاضی د فیصلې اورولو نه پس) دلاس کټ کول دالله تعالی حق دې. اودا (حق دالله تعالی) ښکاره کپړی په وخت د لاس کټ کولو کښی، اوهرکله چه داسې شوه. (یعنی دا چه دلاس کټ کول دقاضی د فیصلې پوره والې دې. که کټ والې اونشی. نودقاضی فیصله بې فاندې شوه) نوسرط کولې به شی قیام دخصومت په وخت د حدجاری کولو کښی. یعنی لکه څنگه چه د فیصلې په ابتدا، کښی خصومت شرط دې. دغه شان دا هم شرط دې. چه دا خصومت د حدجاری کولوپه وخت کښی هم وی. خوکه خصومت د فیصلې په اول کښی وی. چه مالک د سارق دلاس کټ کولو مطالبه کوی. او بیا کله چه د لاس کټ کولو وخت راشی. دهغه دطرفه مطالبه نه وی. ځکه چه سارق ترې هغه مال مسروقه یا اخستی وی. یا ورته مالک هغه مال مسروقه بخلی وی. نودحدجاری کولو شرط مفقود شو. چه خصومت دې، اودا قاعده ده. چه کوم خیزد قضاء دپاره شرط وی. هغه خیزه په هغه وخت کښی هم شرط وی. چه کله په دغه قضاء باندې عمل کولې شی. اوحدجاری کولې شی. خوچونکه په موجوده صورت کښی د حدجاری کولوپه وخت کښی خصومت نشته. ځکه چه مالک سارق ته مال مسروقه هبه کړې دې. یا ئې پرې خرڅ کړې دې) نودا داسې شوه. لکه چه مالک شوې ئې وی سارق وړاندې د قضاء نه (اودا مسئله وړاندې تیره شوې ده. چه مقدمه قاضی ته پیش شوې نه وی. سارق په څه طریقې باندې د مال مسروقه مالک جوړ شی. نوپه ده باندې د لاس کټ کول نشته. نودغه شان دلته په زیربحث مسئله کښی به هم په سارق باندې دلاس کټ کول نه وی. دهغه تقریرد وجې کوم چه مونږ بیان کړل)

دلیل عدم القطع فی نصاب النصاب دلیل دا دې. چه کمال دنصاب هرکله چه شرط وورپه وخت د قضاء دقاضی کښی. یعنی قاضی به هله دلاس کټ کولو فیصله کوی. چه مال مسروقه دسرقه نصاب ته رسی. که نه رسی. نویبا دلاس کټ کولو حکم نشی کولې. نودغه شان، شرط کولې شی قیام ددې نصاب په وخت د پوره کولو دحد. (یعنی دلاس کټ کولوپه وخت کښی هم دا شرط دې. چه مال مسروقه به نصاب ته رسی. اوچه نه رسی. نولاس به نشی کټ کولې) دوجې دهغه تفصیل نه چه مونږ ذکر کړلو. (یعنی دحدجاری کول د قاضی د فیصلې یوه حصه ده. اودقاضی ذمه واری ده)

وَمَنْ مَرَّقَ عَيْنًا فَطَمَّ فِيهَا وَرَدَّهَا لَمْ يَدْرَكَهَا وَهِيَ بِهَا لَمْ يَطْمَرْ

توجه و تدریج اوجا چه غلا کړلو. عین مال (هغه مال چه یوخل غلا کړې شی. او بیا مالک ته واپس شی) ، نوکټ کړی لاس (دمل) په هغی کښی، او واپس ئې کړه (هغه مسروق مال خپل مالک ته) بیا واپس شو (دا غل، اوغلانې کړه دغه خیزه کوم کښی چه ئې په اول ځل لاس کټ شوې وو) او هغه مال هم په هغه حالت وو. (څنگه چه وړاندې وو) نوته به شی کټ کولې (لاس ددې غل دوباره) ( )

دلیل دلیل دا دې. چه کټ کولو (دلاس) پیدا کړه دا خبره چه ساقط ئې کړلو عصمت دمحل (یعنی کوم مال چه غلا شو. نودغه مال هغه شان محترم باقی پاتی نشو. څنگه چه د غلا نه وړاندې وو) بلکه چه اوبه پیژندې شی روستو انشاء الله تعالی اوبه واپس کولوسره مالک ته (یعنی دکوم مال په وجه چه د سارق لاس کټ کړې شی. او هغه مال بیا خپل مالک ته واپس شی) اگرچه راگرځیدلو حقیقت دعصمت (یعنی

۱) **ملک الشافعی** :- او قیاس دا وائی. چه کټ دې کړې شی. (دوباره بل لاس دده) اودا (د دویم لاس کټ کول) روایت دې د امام ابو یوسف رحمته الله علیه نه، اودا قول دامام شافعی رحمته الله علیه دې.

هغه مال چه څنگه وړاندې معصوم او محترم وو. نوچه دغلا نه پس بیا مالک ته راوړسی. نوییا په حقیقت کښې هغه شان معصوم او محترم شو. څنگه چه دغلا نه وړاندې وو. البته دومره ده چه باقی پاتې ده شبه د زائله کیدو. احترام او عصمت د مال مسروقه، یعنی اگر چه په ظاهره باندې دغه مال چه د مالک لاس ته راغلو. نوییا محفوظ شول. لیکن دا یوه شبه باقی ده. چه کیدې شی. دغه مال اوس هغه شان معصوم او محترم نه وی. څنگه چه د غلا نه وړاندې وو. او ددې شبهې د باقی پاتېدو کیدو گمان څکه کولې شی. چه کتلې شی اتحاد دملک ته. یعنی هم دا مال مسروقه اول هم ددې مالک په ملک کښې وو. او اوس هم دده په ملک کښې دې. او کتل کولې شی. اتحاد د محل ته، څکه چه دا مال مسروقه چه وړاندې دکوم کور نه غلا شوې وو. هم هغه ځانې ته واپس راغلو. او کتل کولې شی. قیام د موجب ته کوم چه کت کول دلاس دی. په دغه مال مسروقه کښې. یعنی ددې مال عین دغلا په وجه چه دلاس کت کیدو کوم حکم صادر شوې وو. نو دهغه حکم نتیجه چه کت شوې لاس دی. اوس هم باقی دې. هرکله چه دا درې واړه خبرې موجود دی. نو دا شبه پیدا کیږی. چه اوس دغه مال هغه شان معصوم او محترم پاتې نه وی. څنگه چه وړاندې وو. او چه دا شبه پیدا شوه. نویه دویم ځل غلا کولو کښې حدساقط شی

د مال دا ولنی حالت نه د بدلیدو حکم

وَأَنْ تَقْبُرَتْ عَنْ حَالِهَا مِثْلَ أَنْ كَانَتْ غَزْلًا فَسَرَقَهُ فَقُبِلَتْ فِيهِ وَرَدَهُ لِمُرْسِيٍّ فَعَادَ وَسَرَقَهُ قُبِلَتْ

هل اللغة > ① غزل: غیر گنګنلې شوې ② نسیج: اودلې شوې

تصريح > صاحب دقدوری رحمه فرمائی. که بدل شو. عین مال دخیل حالت نه، (یعنی غل چه کوم څیز غلا کړلو. هغه دغل نه مالک ته واپس شو. اویا په کښې دمالک په قبضه کښې تبدیلی راغله) مثلاً چه وی مالوچ (د مالک سره) نودی (سارق) نې غلا کړی. او (د دغه مالوچ په غلا کښې) دده لاس کت کړی شی. او واپس نې کړی. ځپل مالک ته) اویا اودلې شی. (یعنی کپړه ترې جوړه شی) نو بیرته اوگر څی غل غلا دهغې ته راوړدا ځل هغه کپړه غلا کړی. کومه چه داوونو مالوچونه جوړه شوې وه. نویه دې صورت کښې به نې کت کولې شی (لاس)

دلیل > څکه چه عین مال (مسروقه څیز) بدل شو. نو دا داسې شوه. لکه چه غل په دوباره یونوی څیز غلا کړلو. اولکله چه څیز بدل شو. نو ختمه شوه هغه شبه چه پیدا شوې وه داتحاد د محل نه اود لاس کت کیدونه په دې عین مال کښې، (یعنی په اولنی صورت کښې چه غل یو څیز غلا کړی. او دهغې په غلا کښې ترې لاس کت کړی شی. او هغه څیز مالک ته واپس شی. اودا مقطوع الید غل دوباره هم هغه څیز دوباره غلا کړی. نو وړاندې تیر شو. چه چونکه په دې صورت کښې مال مسروقه هم بودی. او محل یعنی دمالک قبضه هم یوه ده. اولاس هم په دغه څیز کښې یو ځل کت شوې دې. نو دوباره به ددغه غل لاس نشی کت کیدې. خو په دې دویم صورت کښې چه د خیزد اتحاد کومه شبه وه. هغه ختمه شوه. نوچه هغه ختمه شوه. نو که دوباره نې بل لاس کت کولې شی. دا به هم دهغه څیز په غلا کښې نه وی. دکوم څیز په غلا کښې چه نې اول بل لاس کت شوې وو. هرکله چه داسې شوه) نو واجب شو لاس کت کول دوباره.

د لاس کت کولو له پس د مال مسروقه مالک ته دواپس کولو احکام

وَأَذَانُ الْعَارِفِ وَالْعَرَفُ قَائِمَةٌ فِي يَدَيْهِ وَهَذَا

لوجه و تصريح > اولکله چه کت کړې شی لاس دسارق، او عین (مسروقه) موجود وی په لاس دده (سارق) کښې. نو واپس کولې به شی صاحب خپل ته (مسروق منه) دلیل > د وجې د باقی پاتې کیدو ددې (مال مسروقه) په ملک دهغه (مسروق منه) کښې،

وَأَنَّ كَانَتْ هَآئِكَ لَمْ يَضْمَنْ

ترجمہ و تفسیر: اوکے وی (مال مسروقہ) ہلاک شوئے نہ بہ شی تاوانی کولی (سارق) چہ مسروقہ منہ تری د مال مسروقہ تاوان واخلی

وجوب الضمان علی الاطلاق۔ دا اطلاق (دباو الحسن قدوری چہ وان کانت هالکة) شاملیپی ہلاک چہ مال مسروقہ پہ خپلہ ہلاک شوئے وی۔ لکہ خہ خناوروی۔ اومی شئی) او استہلاک تہ (چہ سارق ہلاک کری وی۔ لکہ مال مسروقہ گہ وی۔ اودی نہی مری کری) اودا (برابری پہ حکم د ہلاک او استہلاک کنی) روایت دابویوسف رحمہ اللہ دی د امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ نہ، اومہ دا روایت مشہور دی۔ (چہ دہلاک او استہلاک پہ مینغ کنی خہ فرق نشته) (۱)

دلیلہ: دلیل د نبی صلی اللہ علیہ وسلم ارشاد دی۔ لَا غَرَمَ عَلَی السَّارِقِ بَعْدَ مَا قُطِعَتْ يَمِينُهُ { (چہ نشته تاوان پہ غل باندی پس ددی نہ چہ کت کری شئی بی لاس ددہ،

دلیل عدم الضمان فی صورة الاستهلاك: اووچہ دمشہو روایت (چہ داستہلاک پہ صورت کنی ہم پہ سارق باندی تاوان نشته لکہ خنگہ چہ د ہلاک پہ صورت کنی نشته) دا دہ چہ استہلاک پورہ کول د مقصود دی۔ (یعنی سارق چہ یو خیز غلا کوی۔ ددی دپارہ نہی غلا کوی۔ چہ زہ دا پہ خپلہ فائدہ راولم۔ نو غل چہ مال مسروقہ ہلاک کری۔ دا خہ جدا جرم نہ دی۔ بلکہ ہم د سرقہ جرم اتمام تہ اورسیدلو۔ نوہر کله چہ جدا فعل نشو۔ بلکہ ہم د سرقہ تکمیل شو۔ نو معتبرہ بہ وی شبہ پہ دی استہلاک کنی (یعنی کہ داستہلاک پہ صورت کنی داباحت شبہ راشی۔ نو چونکہ استہلاک خہ جدا جرم نہ دی۔ بلکہ د مقصد پہ اعتبار سرہ د سرقہ تکمیل دی۔ اوسرقہ سبب د کت کولودلاس دی۔ نو پہ استہلاک کنی شبہ راتلل پہ ثبوت سرقہ کنی شبہ راتلل دی) اودغہ شان ینکارہ کیپی سقوط د عصمت بہ حق د ضمان کنی (پہ صورت د استہلاک کنی) خکہ چہ دا (سقوط د عصمت) من جملہ د ضروریاتو د ددی (عصمت) دی پہ صورت د ہلاک کنی۔ د وجہ د نشتوالی د مماثلت نہ (پہ مینغ د مال مسروقہ اوضمان کنی، خکہ چہ ضمان مال معصوم دی دپارہ دحق العبد پہ دوارو صورتونو کنی ہلاک او استہلاک کنی۔ اومال مسروق د حق العبد پہ وجہ صرف پہ صورت د استہلاک کنی معصوم دی۔ نوہر کله چہ مماثلت نشته۔ نو ضمان ہم منتفی شو)

دسارق د مال مسروقہ دملکت دعوہ کول

(وَإِذَا ادَّعَى السَّارِقُ أَنَّ الْعَيْنَ الْمَسْرُوقَةَ مِلْكُهُ سَقَطَ الْقَطْعُ عَنْهُ وَأَنَّ لَمْ يُقِرَّ بِهِنَّ)

ترجمہ و تفسیر: اوکله چہ دعوہ اوکری غل چہ د عین مسروقہ دی مالک دی۔ نو ساقط کیپی دلاس کت کول ددہ نہ اگرچہ دی قائم نکری گواہان (پہ خپلہ دعوہ باندی) مطلب ددی دا دی۔ (چہ سارق د عین

(۱) مسلک الشافعی: فرمائی دی امام شافعی رحمہ اللہ چہ ضامن کیپی (سارق) پہ دوارو کنی (کہ صورت د ہلاک دی اوکے د استہلاک)

(۲) غریہ الزیلعی رحمہ اللہ ہذا اللفظ ثم اخرج ما هو بمعناه من حديث عبدالرحمن بن عوف رضی اللہ عنہ ان رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم قال لا يفرم صاحب السرقة إذا أقيم عليه الحد، أخرجه النسائي في قطع السارق رقم ۴۹۸۴ كذا في نصب الرأية ۵۷۷/۳۔

مسروقه د ملکیت دعوه اوکړی. پس ددې نه چه گواهی کړې وی دوو گواهانو په غلا باندې (چه ده غلا کړې ده. او دې سارق د عین مسروقه د ملکیت دعوه کوي.)
 دلته د دلیل دا دې. چه شبه لري کونکي د حد ده. او ثابتیږي شبه صرف په دعوه کولو سره د وجې د احتمال نه (چه کیدي شی دا سارق رښتیا وائی. دا عین مسروقه هم دده خپل ملکیت وی. او په شبه باندې حد ساقطیږي. نویه دې صورت کښې به هم حد ساقط وی)

د ډاکې تعریف

وَإِذَا خَرَجَ جَمَاعَةٌ مُّتَعَبِينَ أَوْ أُوحِدَ يَدٌ عَلَى الْإِمْتِنَاعِ فَكَيْفَ وَقَطَعُ الطَّرِيقَ فَأَخَذُوا قَبْلَ أَنْ يَأْخُذُوا مَالًا وَيَقْتُلُوا أَنْفُسًا حَيْثُ هُمُ الرِّمَاءُ حَتَّى يُخَيَّدُوا ثَوْبَةً،

هل اللغة < ① متعین: جمع د متنع: منع کونکې ② العین: بندول ③ یخدوا: نوي کړي
 ترجمه و تخریج < ابو الحسن قدوري رحمه فرماني. کله چه اوخی (د تابعداري دامان نه) یوه ډله (که په ده ډله کښې مسلمان وی او که ذمی که آزاد وی او که غلام، چه منع کونکي (یعنی کوم کسان چه دوی سره مقابلې کولو دپاره کول غواړي. چه دهغوی مقابله کولې شی، یا یوکس وی. او قادر وی په منع کولو. یعنی په یواځې ورته دومره غلبه حاصله وی. چه د خلقو مقابله کولې شی. لکه دې مسلح وی. او خلق خالی لاس وی) نواراده اوکړي دوی د شوکولو دلاري (یعنی چه د خلقونه هغه څه واخلي. چه هغوی سره وی) او دوی اونیولی شول وړاندې ددې نه چه مال واخلي. او یا قتل کړي یوکس (یعنی چه نه نې د خلقو نه مال اخستې وی. اونه نې په هغوی کښې څوک قتل کړې وی) نو گرفتار به کړي دوی لره امام تردې چه اویاسی توبه،

د ډاکوانود جرم مختلف صورتونه

وَإِنْ أَخَذُوا مَالًا مِنْهُمْ أَوْ ذِمَّةً، وَالْمَأْخُذُ إِذَا قَسِمَ عَلَى جَمَاعَتِهِمْ أَصَابَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمْ عَشْرَةَ دَرَاهِمَ فَصَاعِدًا أَوْ مِائَةً

قِيَمَتُهُ ذَلِكَ قَطْعُ الرِّمَاءِ أَيْ دِيْنُهُمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خِلَافِ،

ترجمه و تخریج < ① اوواخلي دوی مال د مسلمان یاد ذمی اوچه اخستي شوي مال (یعنی کوم مال چه دوی اوشوکوي) کله تقسیم کړې شی په ډله ددوي (ډاکوانو) نو رسی هر یو ته په دوی کښې لس درهم یا زیاتي او یا هغه څیز وی چه رسیږي قیمت دهغې دې (لسو روپو ته یعنی د سرقه نصاب نه) نوکت به کړي امام لاسونه ددوي او پښې ددوي ادل بدل (یعنی پښې لاس او گسه پښه. دا یو حالت شو. چه دوی صرف مال لوټ کړي)

وَإِنْ قَتَلُوا نَفْسًا وَلَمْ يَأْخُذُوا مَالًا قَتَلْتُمْ الرِّمَاءَ حَتَّى

ترجمه و تخریج < ② دویم صورت دا دې. (او که دوی قتل اوکړي. اوواخلي مال، نو قتل به کړي دوی لره امام حد. (یعنی د دوی دا قتلول به د قطع الطریق د سزا په طور نه وی. بلکه د قصاص په طور به وی. دلته < څکه چه دوی مسلمان قتل کړې دي. نویوکس به د بل کس په مقابله کښې قتل کولې شی)

مسک الحافني: - امام شافعي رحمه فرماني. چه نه ساقط کیږي (د لاس کټ کول دغل نه) صرف په دعوه کولو سره.

اولدیل په دې کښې قول دالله تعالی دې. ﴿الْمُحَاجِرُونَ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ﴾ (ایه) یعنی سزا دغه کسانوچه جگړه کوی الله سره یعنی دغه دوستانو مسلمانانو سره، اودهغه پیغمبر سره، ① چه قتل کړې شی. ② اویا په سولی کړې شی. ③ اویا کت کړې شی لاسونه اوپښې ددوی ادل بدل ④ اویا اوشرلی شی د زمکې نه

وجه اشتراط الفرة علی الامتناع او شرط کړې نې دې قدرت دمقابلېه یعنی په ډاکوانوکښې دا شرط دې چه داسې ډاکوان وی چه چاسره مخامخ کیږی. دهغوی مقابلېه کولې شی ځکه چه جنگ نه (په مینځ د) ډاکوانو اوخلقو کښې نه متحقق کیږی. مگر په طاقت سره یعنی په قران پاک کښې الله تعالی فرمانیلې دی چه کوم کسان الله تعالی د دوستانو پیغمبر سره محاربه یعنی جنگ کوی. ددې نه دا معلومه شوه چه قطع الطريق به هغه کسان وی چه دجنگ طاقت او قوت ورسره وی. که دا ورسره نه وی. نو دې په قطع الطريق کښې نه داخلېږی. اوچه په قطع الطريق کښې داخل نشو. نو دقطع الطريق سزا به ورته هم نشی ورکولې اودویم حالت هغه دی. کوم چه مونږ بیان کړلو. (یعنی چه مال واخلی. او قتل اونکړی. نویه دې صورت کښې به ترې ښې لاس اوکښه پښه کت کولې شی) دوجې د هغه آیت نه کوم چه مونږ تلاوت کړلو. ﴿الْمُحَاجِرُونَ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يَقْتُلُوا أَوْ يُبْغِلُوا﴾

وجه اشتراط كون المال مأخوذاً من مسلم او ذمی او شرط کړی دی ابو الحسن قدوری رحمه الله چه وی اختې شوې مال د مسلمان اویاد ذمی، (دا شرط اولکولې شو) دې دپاره چه وی عصمت (دمال) همیشه دپاره، (اونشته همیشه دپاره عصمت مگردمال د مسلمان یا د ذمی دپاره) اوددې وجې (یعنی د وجې د شرطیت د مال مأخوذه چه دا د مسلمان یا د ذمی وی) که اوشکوی لار په مستامن باندې (یعنی که ډاکوان داسې کس اوشکوی چه هغه کافر وی. خوامان نې اختې وی. اودارالاسلام ته داخل شوې وی) نونه واجبیږی کت کول (دلاس. ځکه چه د مستامن مال همیشه دپاره محفوظ نه دې. بلکه چه ترخوېږي دې په مسلمانانو په امن کښې وی. مال به نې محفوظ وی. چه کله نې امن ختم شو. نومال نې غیر معصوم اوگر خیدلی)

وجه اشتراط كمال النصاب في حق كل واحد او شرط کړې دې (ابو الحسن قدوری رحمه الله) کمال د نصاب به حق دهر یوکس (یعنی وړاندې ددې بیان اوشو. چه په ډاکه کښې به هله حد جاری کولې شی. چه کوم مال ډاکوانو اختې وی. که هغه په هغوی باندې تقسیم کړې شی. چه دیوکس په حصه کښې دومره مال راخی. چه د سرقه نصاب ته رسی. اوکه نه رسی. نویا به د قطع الطريق حدنشی جاری کولې. نو ددې وجه دا دې دي دپاره چه مباح نشی اندام دده (یعنی چه د قاطع الطريق لاس اوپښې کت کول مباح اونه گرځی) مگر په اخستلودده (ډاکو) هغه مال چه قیمتی وی. (اود قیمتی مال ادنی مقدار شریعت په رنډا کښې لس روپۍ دی. لکه وړاندې چه تفصیل تیر شوې دې)

المراد من الايدي والارجل او مراد دالله تعالی ددې قول نه چه ﴿أَنْ تَقْتُلُوا أَيْدِيَهُمْ وَأَرْجُلَهُمْ مِنْ خِلَافٍ﴾ کت کول د ښی لاس اود گسې پښې دی. (اود عالمانو په مینځ کښې په دې حکم کښې څه اختلاف نشته. اوبله دا چه دا جنايت د خپل سنگینۍ د وجې د دوو غلاگانو پشان اوگر خیدل، اوپه دوو غلاگانو کښې هم دا حکم دې. که په اول ځل غلا اوکړی. ښې لاس به نې کت کولې شی. که دوباره اوکړی. نوگسه پښه به نې کت کولې شی. اوکه څوک دا اووانی. چه ډاکه د دوو غلاگانو پشان ده. نوپکارده چه نصاب د سرقه په کښې شل روپۍ وی. دهرې یوې غلا دپاره به لس لس روپۍ وی. نومونږ جواب ورکوو. چه په ډاکه کښې سختوالي د ډاکوانود فعل په اعتبار سره دې. ځکه چه دا

والله تعالى اودهغه د رسول سره جنگ کې. د ماليت په اعتبار سره نه دي. تردې که لس درهمې اوشکوي. نوهم به د قطع الطريق سزا ورکولې شي. او دا د بڼې لاس اوگسې پښې د کټ کولو حکم څکه ورکړې شوې دي. چه اونه گړخي دا کټ کول فوت کيدل جنس منفعت لره، (يعني داسې موانونه کړلو. چه د دواړو لاسونو يا د دواړو پښو کټ کولو حکم موکړې وي. ځکه چه په هغې کښې جنس منفعت فوت کيږي. يعنی که دواړه لاسونه کټ کړي شي. نو د نيولو صلاحيت به ختم شي. او که دواړه پښې کټ کړي شي. نو د تللو صلاحيت به ختم شي. او دا د جنس منفعت فوت کيدل دي. کوم چه جائز نه دی. ددې وجې مو د يولاس اود يوې پښې کټ کولو حکم اوکړلو. چه قوت د نيولو اود قوت د تللو باقی پاتې وي. ځکه چه به يولاس باندې هم نيول کولې شي. اوپه يوه پښه باندې هم تلل کيدې شي.)

فَانْعَمَ الْاَوْلِيَاءُ عَنْهُمْ لَا يُلْتَقَتْ اِلَىٰ عُقُوبِهِمْ

حل اللغة < ① يلتفت: كتلى شئ ② العفو: معافى كول

ترجمه وتوضیح: که معافی او کړل په اولیاؤ د مقتول کښې دوی (اګاونۍ) ته، نه به شی کتلې معافی دوی ته (بلکه حذب پرې جاري کولې شی)
دلیل: ځکه چه دا (د دوی قتلولو) حق د شرع دي. (اوپه حق الله کښې د بنده معافی معتبر نه ده. تردې چه یغمبر ﷺ هم د چا نه جندشی ساقط کولی. اوپه دې خبره باندې د ټولو عالمانو اتفاق دې)

د قتل او مال لوټ کولو اجتماعي سزا

(وَأَنْ قَتَلُوا أَوْ أَخَذُوا الْمَالَ فَإِلَىٰ مَا الْخِيَارُ إِنْ شَاءَ قِطْعَةُ الْأَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ غُلَافٍ وَقَتْلُهُمْ وَصَلَبُهُمْ وَأَنْ شَاءَ قَتْلُهُمْ وَأَنْ شَاءَ صَلَبُهُمْ.) (١)

علم اللغة < ① صلب: پہ سولی کرلو

[illegible]

١) القول الرابع هو هذا قول الشيخين **عليهما السلام** كذا في العناية (١٨٠٥) والحاشية (٤١٥٤) والبحر الرائق (٦٦٥) والمغنية (١٨٦٢) للفلا عن القول الرابع (٤٧٧١) -

کړی. اوڅه پرېږدی نوموړی وایو. چه دا یوحد دی. خو ترتیب په کښې لازم نه دی. چه اول به لاس کټ کولی شی. اویا به قتل کولی شی. نوچه ترتیب لازم نشو. اوده په قتل شروع او کړله. نو د لاس کټ کول به خپله ختم شو. ځکه چه د مرگ نه پس د لاس په کټ کولو کښې څه فائده نشته. لکه څنگه چه به حد قذف کښې چاته کورې ورکولی شی. اود کورو ورکولو په مینځ کښې هغه مرشی. نویاقي چه کومې کورې پاتې وی. هغه ساقطې شوې. ځکه چه د مرگ نه پس کورو ورکولو کښې څه فائده نشته)

مسلم محمد فرمانيلی دی. امام محمد رحمته الله علیه چه قتل کولی به شی یا به په سولې کولی شی. او کټ کولی به نشی. (لاس او پښې)

دلیل < ځکه چه دا (ډاکه) گناه ده یوه نو نه به واجبیوی دوه حدونه (چه حد سرقه اوقصاص دی. ځکه چه جرم پیوی. نوحد به هم یو وی. او بل دلیل دا دی. کم د نفس نه داخلېږی په نفس کښې په باب د حدودو کښې، (یعنی چه په کس باندې دوه حدونه لازم شوی وی. یود نفس دقتل وی. او بل دقتل نه کمه سزا وی. نو وړه سزا په غټ سزا کښې شاملولې شی. او وړه سزا مستقله نشی اخستې) لکه حد د سرقه او رجم (کښې چه تداخل راځی. مثلاً په زیدباندې دغلا په وجه د لاس کټ کول واجب شوی دی. اود زنا په وجه نې سنگسار واجب شوې دی. نو په دې صورت کښې به صرف سنگسار ورکولی شی. دا نه چه اول به نې لاس کټ کړې شی. اویا به سنگسار کولی شی. بلکه د لاس کټ کولو سزا په رجم کښې داخله شوه)

د هجاري کولو طریقہ

وَيَصْلَبُ حَيًّا وَيُغَرِّقُ بِرُمْحٍ أَلَىٰ أَنْ يَمُوتَ

هـ اللغة < ① بيعج: خیرې کولی شی ② بطن: خېټه

ترجمه و تدریج < بیا فرمائی (ابو الحسن قدوری) او په سولې: به کړې شی. (ډاک) په ژوندونی، اوڅیرې به کړې شی خېټه دده په نیزه باندې تردې چه (په دغه حالت کښې) مرشی.

دلیل < سولې: کول په دې طریقہ په دې کښې زیاته مبالغه ده. په حیثیت د زجر (اوزورنې) اوهم دا (زجر او تنبیه) مقصود ده په دې (حد) سره.

په سولې د پړېخودو موده

وَلَا يَصْلَبُ أَكْثَرِينَ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ

ترجمه و تدریج < فرمائی (ابو الحسن قدوری رحمته الله علیه) اونه شی پریخودی په سولې زیات د درې ورځونه، **دلیل** < ځکه چه دې (مړي) متغیر کېږی پس ددې نه، نوډکه داسې پریخودی شی. تکلیف به رسی خلقونه په ده (یعنی دده په بد بونی)

مسلم ابی یوسف < دامام ابیوسف رحمته الله علیه نه روایت دی. چه پریخودی به شی (لاش) په لرگی (د سولې) باندې، تردې چه اور زېږی. بعضې حصه دده، چه عبرت واخلی دده نه نور خلق، **الجواب منه** < مونږ (جمهور احناف) وایو. چه حاصلېږی عبرت په هغه څه چه مونږ بیان کړلو. (چه درې ورځې دی) او آخری حد ته رسیدل مقصود نه دی. (یعنی په حد قانمولو کښې صرف تنبیه او زور نه مقصود ده. هغه په درې ورځوسره حاصلېږی)

په ډاکوانو کښې د غیر محلف یا محرم وجوه

(فَإِنْ كَانَ فِيهِمْ صَبِيٌّ أَوْ فُتُوٌّ أَوْ ذُرِّيَّةٌ مِنْ الْمُفْطُوعِ عَلَيْهِ سَقَطَ الْحَدُّ عَنْ الْبَاقِينَ)

ترجمه و تدریج < اوکه وی په ډاکوانو کښې ماشوم یا لیونی یا محرم دهغه چا دپاره چه شوکولی نې وی څوک، (یعنی په ډاکوانو کښې څوک داسې وی. چه څوک لوټ شوې وی دهغه محرم وی. لکه پلار، خونی

و غیره) نوساقطیری حد د نورو نه، نو ذکر شوې په ماشوم اولیونی کښې قول دامام ابوحنیفه اوزفر رحمہما اللہ دې. (۱)

دلیلہما اود هغوی دواړو طرفینو رحمہما اللہ دپاره دلیل دا دې. چه دا (ډاکه) جنایت دې یو، چه قائم دې په ټولو ډاکوانو پورې (یعنی ټول ډاکه) په دې فعل کښې شریک دی، نو هر کله چه نه واقع کیږي جرم د بعضې کسانو ددوی (چه ماشوم اومجنون دی) موجب (دحد. دشبیه دوجې نه) نووی به فعل د نورو (ډاکوانو) بعضې علت (یعنی ډاکه ټوله یو جرم دې. او ټول په دې جرم کښې شریک دی. نو ددوی دا جرم به په ټولو تقسیمولې شی. خو چه دجرم بعضې حصه د ماشوم اولیونی په حق کښې موجب د حد نشو. نو د نورو په حق کښې به هم موجب د حد نه وی. ځکه چه حد سرقه خو تجزی نه قبلوی. چه دخپل جرم په سزا کښې ترې څه لاس کټ کړې شی. اود نورو سزا په حساب دې پریخودې شی. بلکه لاس به یا ټول کټ کولې شی او یا به پریخودې شی) او په دې (بعضې علت) سره نه ثابتیږي حکم (دقتل کولی) نشو. دا مسئله پشان د خطا کار سره د قصد کونکي نه، (یعنی چه دوه کسان غشی اولی. یوکس پرې ټنکار ولی. او زید پرې اولگی. او بل کس پرې هم زید ولی. او هغه د دواړو غشود گذارنه مړ شو. نو په دې صورت کښې په هغه کس باندې هم قصاص نشته. چا چه د زید د ویشتلو قصد کړې وی. ځکه چه د مقتول قتل د خاطی او عامد دواړو په فعل سره واقع شوې دې. نو د خاطی فعل په قتل کښې شبه پیدا کړه. دهغې د وجې د عامد قصاص هم ساقط شو

مسئله ابی یوسف اوامام ابویوسف رحمہما اللہ نه روایت دې. که کړې وی مباشرت (دقتل سره) عاقلانو (یعنی په ډاکوانو کښې ماشوم اولیونی هم وی. لیکن چا چه قتل کړې وی. هغه عاقلان یعنی مکلف وی) نوحد به ورکولې شی نورو ډاکوانوته،

دلیلہ د دلیل دا دې. چه مباشر (دفعل دقتل سره) اصل دې. (ځکه چه جرم دقتل د ده نه صادر شوې دې) اومدگار تابع دې. (داصل) اونشته څه خلل په مباشرة د عاقل کښې (یعنی په قاتل کښې داسې څه علت نشته. چه دهغې د وجې دهغه په جرم کښې نقص راشی. اومونږ دهغه نه حد ساقط کړو. ځکه هغه په خپله ماشوم نه دې لیونی نه دې) اونشته اعتبار خلل لږه په تبع کښې (یعنی دې قاطع قاتل سره که په ډله کښې ماشوم یا لیونی وی. نو په هغوی کښې د عقل د نشتوالی یا د عقل د نقص د وجې خلل شته. خو د هغوی خلل چه تابعین دی. د اصل په جرم کښې چه قاتل دې څه نقص نه راولی. یعنی نقص د عقل په تابع کښې دې په اصل کښې نه دې. اومونږ حد جاری کوو په اصل باندې نه په تبع باندې)

دهد ساقط کېدو په صورت کښې دقصاص حکم

وَصَارَ الْقَتْلُ إِلَى الْأُولِيَاءِ فَإِنْ شَاؤُوا قَتَلُوا وَإِنْ شَاؤُوا عَفَوْا

ترجمه و تدبیر: اوگر څی حق دقصاص اولیاو (دمقتول ته) **دلیلہ** ددوې دینکاره کیدود حق العبد نه، نوکه غواړی (اولیا. دمقتول) قتل دې کړی (قاتل) اوکه غواړی نو معافی دې اوکړی. (قاتل ته دالله دپاره)

په اهلوالو کښې دیوې په قتل دقصاص حد حکم

وَإِنْ بَاقَرِ الْقَتْلَ وَاحِدٌ يَتِيمًا أُخْرِجَ الْحَدَّ عَلَى بَنَاتِهِمْ

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمہما اللہ كذا في فتح القدير (١٨٤/٥) والنباتة (١٨٤/٥) ورد المختار (٢٣٥/٣) والبحر الرائق (٦٩/٥) نقلاً عن القول الرابع (٤٧٨/١) -

توضیح < **السام الغمر** > امام قدوری رحمہ اللہ کبھی د شرابو خلور قسمونہ بیان کری دی. او دا خلور هغه قسمونہ دی. چه حرام دی. ① اول د انگورو کچه شراب کله دا جوش اووهی. او زنگ اونیسسی. او د سختوالی نه مراد دا دې. چه هغه ددې قابل شی. چه نشه راوستونکې وی. او هم دې ته خمر (شراب) وائی.

② دویم قسم طلاء یعنی د انگورو شیرہ کله چه دا پخه کړې شی. او په ددې په دریو حصو کبھی دوه حصو نه لږ کم ختم شی. خو په محیط کبھی دی. چه طلاء ثلث (دریمې حصې) ته وائی. یعنی چه دکوم چه دوه حصې ختمه شی. او دکوم چه دوه ثلثه ختم شوې نه وی. بلکه کم وی. نو دې ته باذوق وائی.

③ دریم قسم سکر دی. یعنی اوبو کبھی چوارې اچولې شوې وی. او اوبه پخې کړې شوې نه وی. کله چه دا جوش اووهی. او خنک اونیسسی.

④ خلورم قسم نقیع الزبيب یعنی اوسکې (مویز) په اوبو کبھی اچولې شوې وی. او په دې کبھی جوش او سختوالی پیدا شی.

تعریف الغمر < د انگورو کچه اوبه کله چه دا نشه پیدا کونکې شی. دې ته خمر وائی. ددې نه علاوه نورو خکونکو خیزونو نه چه شراب جوړ کړې شی. هغې ته به خمر نشی وتیلې. د اهل لغت او د اهل علم په منځ کبھی هم دا مشهوره ده. چه خمر صرف هم دې ته وائی. ( )

دلالت < ① د اهل لغت اتفاق دې. چه خمر صرف د انگورو شراب دی. او ددې دلیل دا دې. چه د خمر استعمال هم د انگورو په دې شرابو کبھی معروف او مشهور دې. او ددې نه علاوه چه کوم نور شراب دی. د هغې دپاره خپل نومونه دی. لکه سکر، او نقیع وغیره.

② دخمر حرمت قطعی او د خمر نه د علاوه شرابو حرمت ظنی دې. که د انگورو شرابو نه علاوه نورو شرابو ته خمر اوونیلې شی. نو بیا به ددې حرمت قطعی منل ضروری وی. حالانکه دا بې دلیل ده.

د انگورو د شیرې بیان

وَالْعَصِيرُ إِذَا طَيَّرَ حَتَّى يَذْهَبَ أَقْلُ مِنْ لُغْتِهِ أَوْ شِيرِهِ د انگورو کله چه پخه کړې شی. تردې چه ددې د دوه ثلثه نه کم ختم شی

توضیح < د خمر د بحث نه د فراغت نه پس د طلاء (د انگورو د شیرې) بیان دې. او ددې نوم باده دې. چه دا معرب کولو سره باذوق ونیلې شوې دی. او دا تول د انگورو د شیرې نه جوړېږی. او دا معمولی شان پخولې شی. تردې چه دریو حصو کبھی د دوه حصو نه کم ختم شی. او یو قسم ددې منصف دې. چه ددې په پخولو سره نیم ختم شی. بهر حال دا دواړه قسمونه حرام دی. او دا زمونږ مسلک دې. خو حرام به هله وی. کله چه د تیز جوش سره زنگ هم راشی،، کذا قال الإمام رحمہ اللہ،،

مسلك صاحبین < او د صاحبینو رحمہم اللہ په نیز د خنک راتلو نه بغیر به هم د تیزوالی نه پس دې ته حرام ونیلې شی.

د نقیع لمر (یعنی د سمورو د کچه اوبو) بیان

وَيُؤَيِّمُ الْمَرَامُ أَوْ نَقِيعَ تَمَرٍ

① **مسلك الأئمة** - د آئمه ثلاثه رحمہم او د اصحاب ظاهر دا وینا ده. چه هر نشه ور خیز خمر دې. د انگورو نه جوړ شی. او که د بل خیز نه،

هل اللغة < ① نقيع: رس، نچور ② الشعر: قجوره

توضیح < دا د دریم قسم د نقيع تمر بیان دي. چه په دې کښې لمدي کجورې اوبو کښې اچولې شوي وي. نو ددې حکم دا دي. چه دا حرام مکروه دي.

د نقيع الزبيب (یعني د اوسکو د کچه اوبو) بیان

وَيَقِيْعُ الزَّبِيْبِ او نقيع زبيب إِذَا اشْتَدَّ وَغَلَى كَلَه چۀ تيزې شي. او جوش اووهی

توضیح < او نقيع زبيب، دا د اوسکو او موزو کچه اوبه دي. کله چه په دې کښې جوش او تيزی پيدا شي. نو دا حرام دی.

د نبيذ تمر او نبيذ زبيب د معمولی شان پخولو او خکلو حکم

وَيَبِيْذُ التَّمْرِ وَالزَّبِيْبِ إِذَا طَبَخَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَذْنَى طَبَقَةٍ حَلَالٌ او نبيذ تمر او نبيذ زبيب کله چه دي کښې هر يو معمولی شان پaxe کړې شي. نو حلال دی وَإِنْ اشْتَدَّ اکر چه جوش اووهی إِذَا شَرِبَ مِنْهُ مَا يُغْلِبُ عَلَى طَبَقِهِ کله چه دا اوڅکی دومره مقدار چه دده غالب گمان دا وي أَنَّهُ لَا يُشْكِرُهُ مِنْ غَيْرِهِ وَلَا طَبَخَ، چه دا به نشه نه کوي. (کله چه اوڅکی) بغیر د مشغولتيا او خوشحالي (حاصلولی) نه

هل اللغة < ① نبيذ: رس، نچور ② الزبيب: اوسکې

توضیح < نبيذ تمر او نبيذ زبيب کله چه دا معمولی شان پaxe کړې شي. د شيخينو وجمعا الله په نيز حلال دي. خو ① رومي شرط معمولی شان پخول دي. ② دويم شرط چه دومره مقدار اوڅکی چه په دې سره نشه نه راځي ③ دويم شرط د خکلو مقصد مشغولتيا او خوشحالي حاصلول نه وي. بلکه د بدن طاقت وي.

د کجورو او اوسکو هم شرابو حقيقت او ددي حکم

وَلَا يَأْسُ بِالْخَلِيطَيْنِ او خليطين (کجورې او انگور ملاؤ شوو) کښې هيڅ پاک نشته.

توضیح < د خليطينو حقيقت دا دي. چه کجورې او انگور، يا اوسکې او کجورې ملاو کړې شي. او شريت جوړ کړې شي. او دا حلال دي. په دې شرط چه معمولی شان پوخ کړې شي. **دليله** < ابن زياد فرمايلي دي. چه په ما ابن عمر رضي الله عنه يو شريت اوڅکلو. هغې سره زما دا حالت جوړ شو. چه کوره پورې تلل راته گران شو. په بله ورځ ما هغوی ته دا واقعه بيان کړله. نو وي فرمايل. چه مونږ تا ته د کجورو او اوڅکو نه بغیر زيات څه نه دي څکولي. دي ته خليطين وائي. او دا پخکړې شوي هم وو. چه ددې دليل دا دي. چه د ابن عمر رضي الله عنه نه نقل دي. چه د اوڅکو وغيره کچه اوبه حرام دي. (۱) نو ددوی ددې خبرې نه معلومه شوه. چه دا پخکړې شوي وو. گنی هغوی به دا په ابن زياد باندې څنگه څکول.

الاشكال < که څوک دا اعتراض اوکړی چه تاسو خليطينو ته جائز وائي. حالانکه حديث کښې ددې معانعت راغلې دي. تَمَّيْ عَنْ الْجَمْعِ بَيْنَ التَّمْرِ وَالزَّبِيْبِ، وَالزَّبِيْبِ وَالرُّطَبِ، وَالرُّطَبِ وَالْمُسَوِّدِ (۲) چه انگور او

(۱) غربه الزبلي رحمه الله (نصب الراية: ۱۰۷۵).

(۲) - من حديث جابر رضي الله عنه أخرجه البخاري في الأشربة باب ۸ ومسلم في الأشربة رقم ۱۷ وأبو داود في الأشربة باب ۸ والترمذي في الأشربة باب ۹ والنسائي في الأشربة باب ۹ وابن ماجه في الأشربة باب ۱۱.

چواري او انگور او کجوري او کجوري او چواري ملا (يوخاني) استعمال کړې شي؟
الجواب نه. نو د دې جواب دا دي چه دا ممانعت په ابتداء د اسلام کښې هغه وخت وو، کله چه د قحط زمانه وه. او مقصد دا وو چه دا مه جمع کوي. بلکه په يو باندې اکتفاء (او بسوالی) کوي. او دويم غريبانانو ته ورکوي.

د شهدو، انخرانو، د جوارو او اورشو د نبيذو حکم

وَقَبِيدُ الْعَلِي وَالْقَيْنِ وَالْحِنْطَةِ وَالشَّعِيرِ وَالذَّرَّةَ حَلَالٌ وَإِنْ لَمْ يُطَيَّبْهُمُ او د شهدو او انخرانو نبيذ او د غنم او اورشو جوارو نبيذ حلال دی. اگرچه پاخه نکړې شي

هل اللغة ① **العسل**: شهد ② **التين**: انخر ③ **الحنطة**: غنم ④ **الذرة**: چواره ⑤ **الشعير**: اورشې

توضیح < دا ټول ذکر شوي نبيذ حلال دي. اگرچه پخکړې شوي هم نه وي. خو شرط دا دي. چه د لهور او خوشحالولو نه بغير د بدن د طاقت دپاره نه استعمال کړي. وړاندې تير شوي دي. چه نبي کریم ﷺ د احکامو د بيان دپاره راليکلې شوي دي. او نبي کریم ﷺ چه کوم ارشاد فرمايلې دي. دالغرمين هاتين.... ددې مطلب دا دي. چه کوم شراب حرام دی. هغه د انگورو او کجورو نه جوړولې شي. نو ددې نه معلومه شوه. چه کوم د شهدو او انخرانو وغيره نه جوړولې شي. نو هغه به حرام نه وي.

د انگورو شيره چه پخولو سره دوه حصې ختم شي نو ددې حکم

وَعَصِيرُ الْعِنَبِ إِذَا طَبَخَ حَتَّى ذَهَبَ مِنْهُ ثُلُثَا حَلَالٌ وَإِنْ اِسْتَدَّ او د انگورو شيره چه کله پخه کړې شي. تردې چه ددې دوه ثلثه ختم شوې وي. او يو ثلث باقي پاتې شي. نو دا حلال دی. اگرچه جوش اوروي

توضیح < د انگورو نچوړ شوي رس دومره پوخ کړې شي. چه په دريو کښې دوه حصې ختمې شي. او صرف يوه حصه باقي پاتې شي. او په دې کښې جوش او تيزي راغلې وي. نو دا جائز دی. کله چه مقصد په طاعاتو به قوت حاصلول وي. او که عبث او خوشحالی مقصد وي. نو بالاتفاق حرام دی.

دلهلام < د شيخينو رحمهم الله دليل نبي کریم ﷺ حديث دي حُرْمَتُ الْخَمْرِ لِعَيْنِهَا وَالْكَرْمِ مِنْ كُلِّ شَرَابٍ يعني خمر حرام لعينه دي. ددې قليل او كثير حرام دي. او د هر شراب مسکر حرام دي. نو عطف چونکه د مغايرت تقاضه کوي. نو د حديث نه ثابته شوه. چه د خمر عين حرام دي. او د غير خمر سکر (نشه راوستونکي) حرام دي. او د سکر نه مخکښې حلال دي.

مسکد < امام محمد، امام مالك، او امام شافعي رحمهم الله دا حرام گرځوي. او د امام محمد رحمهم الله قول باندې فتوى ده. د امام محمد رحمهم الله درې نور روايات هم نقل دي ① پشان د شيخينو رحمهم الله ② مکروه ③ توقف.

دليله < د امام محمد رحمهم الله وغيره دليل دي. چه په دې کښې درې حديثونه او يو عقلی دليل دي ① **كُلُّ مُسْكِرٍ مُخْمَرٌ** نشه راوستونکې حرام دي

په کدو، چاټي، او مزفت کښې د نبيذ جوړولو حکم

وَلَا بَأْسَ بِالْإِنْبَاءِ فِي الدُّبَاءِ او هيڅ باک نشته. په نبيذ جوړولو سره. د کدو په لوخي کښې وَالْحَنْتِي وَالْمَزْفَتِ وَالْقِيَارِ په حنتم (چاټي) کښې او مزفت موبلې شوي لوخي کښې.

هل اللغة ① **الانباء**: نبيذ جوړول ② **الدباء**: کدو ③ **الحنتم**: چاټي ④ **المزفت**: پالش شوي لوبښې

توضیح < د بابه: د کدو لوخي، حنتم: د شين رنگ د خاورو کنډولې (منگي)، مزفت: د تارکولو پشان يو

خیز دې. چه هغي ته زفت واښي. كله چه په يو لoxي باندي ددې پالش او كړې شي. نو دې لoxي ته مزفت واښي. بهر حال دا خو د لoxي نوم دې. لكه زمونږ په علاقو كښې چاڼي (كوزه، منگي) نو په دې كښې څه پاك نشته

دليله > خلقو به په دې لoxو كښې شراب جوړول. كله چه د شرابو حرمت نازل شو. نو نبی كريم ﷺ ددې لoxو د استعمال نه منع فرمايلې وه. چه د شرابو نفرت په زړونو كښې ښه كښي. بيا څه موده پس كله چه مقصد حاصل شو. نو ددې لoxو د استعمال اجازت ملاؤ شو. او روميې حكم منسوخ شو. دا حديث په مشكواة كښې ستاسو په وړاندي تير شوې دې. چه هلته كښې ددې ممانعت دې.

كه شراب پخپله سركه جوړه شي نو څه حكم دې ؟

وَإِذَا تَخَلَّلَتْ الْحُمُرُ حَلَّتْ سَوَاءً صَارَتْ بِنَفْسِهَا أَمْ لَا أَوْ شِئٌ يَنْظُرُ فِيهَا أَوْ كَلَهُ جَمْرٌ سَرَكُهُ جَوْهَرٌ شَوْهَ كُومٍ أَوْ كَلَهُ كُنْبِي أَجُولِي شَرِي وَيَ وَلَا يُكْرَهُ تَخْلِيلُهَا أَوْ دَدِي سَرَكُهُ جَوْرُولُ مَكْرُوهٌ نَهْ دِي.

حل اللغة > ① التخليل: سرکه جوړول

تدريج > که د شرابو نه پخپله سرکه جوړه شي. او که جوړه کړې شي. اوس به دا حلال وي. او ددې نه سرکه جوړول مکروه هم نه دی. (۱)

دليله > دليل دا دې. چه حديث كښې سرکې ته غوره سالن (ترکاری) فرمايلې شوې دې. بيا سرکه جوړول حلال كيدل پكار دی. ځكه چه اوس مفسد وصف زائل شو. او ښه (صالح) وصف پيدا شو. يعنی صفراء ته په دې سره سكون ملاوړي. او شهوت ختمیږي. او په دې سره غذا حاصلیږي. او داسې اصلاح صحيح ده. او دا په انساني ضروري فائده كښې د كار راتلو قابل جوړیږي. نو لكه څنگه چه خمر پخپله سرکه جوړه شوه. او هغه حلال ده. نو دا هم حلال كيدل پكار دی. او لكه څنگه چه مرداره څرمن په رنگ كولو سره پاكیږي. او دې ته رنگ وركول د كراهت نه بغير جائز دي. نو هم دغه شان دلته كښې پكار دی. او هر كله چه حرام خيز ته نيزدې كيدل ددې د فساد لرې كولو دپاره وي. نو داسې نيزدې كيدل جائز دي. لكه كه شراب بهيول وي. نو دې ته نيزدې كيدل بالاتفاق جائز دي.

كِتَابُ الصَّيْدِ

ترجمه > (دا) كتاب د ښكار (د احكامو په بيان كښې) دې.

تدريج > **الربط بما قبله** > لكه څنگه چه شرابو سره خوشحالي حاصلولې شي. دغه شان ښكار سره هم خوند او مزه حاصلولې شي. (ګما پخې) نو بيا د دواړو په منځ كښې وجه د مناسبت ښكاره ده. او ښكار د خوراكونو څنې دې. چه ددې شرابو سره مناسبت ښكاره دې. بيا لكه څنگه چه شراب څه حلال او څه

(۱) **مسلك الشافعي**: - امام شافعي رحمه الله سرکه جوړول مطلق مکروه ګرځوی. اوس پاتې شوه حاصل شوې سرکه نو په دې كښې تفصيل دې. ① كه په خمر كښې څه خيز شاملولو سره سرکه جوړه كړې شوې ده. نو د امام شافعي رحمه الله په دې كښې صرف يو قول دې. چه دا سرکه حلال نه ده. ② او كه د څه اچولو نه بغير سرکه جوړه شوې وي. نو په دې كښې د امام شافعي رحمه الله قوله دی (۱) يو دا چه حلال ده. (۲) دويم دا چه حلال نه ده.

حرام دی. دغه شان په ښکار کښې هم څه حلال او څه حرام دی. بیا د اشربه مخکښې ذکر کولو وجه دا ده. چه په دې کښې د حرمت غلبه ده. او په دې کښې د حلت،، کماهو ظاهر،،
د دې نه وړاندې چه د دې کتاب په مسائلو شروع او کړو د ښکاره شرطونو بیان مناسب گنم نو زده کړه دا خبره چه د ښکار د جواز پنځلس شرطونه دی.
الشرط الثاني تتعلق بالصائد په دې کښې پنځه هغه دی. چه دهغې تعلق ښکار کونکې (ښکاری) سره دي. او هغه دا دی. ① د ذکاة (ذبح) اهل وی.

② دده د طرفه لیکل او موندې شی.

③ دده سره په لیکلو کښې داسې کس شریک نه وی. چه د هغه ښکار حلال نه دي.

④ په قصد سره ئې تسمیه (بسم الله) نه وی پریخودې.

⑤ د لیکلو او نیولو په منځ کښې بل څه کار کښې نه وی مشغول شوې.

الشرط الثاني تتعلق بالکلب او پنځه شرطونه هغه دی. چه د هغې تعلق سپی سره دي. او هغه پنځه دی:

① سپی معلم وی چه ددې تفصیل اوس راروان دي.

② سپی ئې چه په کومه طریقه (او رفتار) باندې پریخودې وی. هم په هغه طریقه باندې روان شی.

③ په ښکار نیولو کښې دده سره داسې سپی نه وی شریک شوې. چه د هغه مې ښکار حلال نه دي.

④ سپی ښکار زخمی کړی. داسې نه چه پخپل بوج سره ئې مړ کړی.

⑤ سپی ددې نه هیڅ او نخوری.

الشرط الثاني تتعلق بالصید او پنځه شرطونه هغه دی. کوم چه په ښکار کښې دی. او هغه دا دی:

① ښکار د حشرات الارض خټې نه وی.

② د کب (مې) نه علاوه بل څه دریایی خناور نه وی.

③ دا ښکار داسې وی. چه هغه پخپلو لاسونو او پنجویا ښکرو (وغیره) سره د خپل ځان حفاظت کونکې وی.

④ داسې خناور نه وی. چه هغه پخپلو غاښونو سره شلول کوی. او خوری. یا پخپلو پنجو سره راشوکه وی. او خوری. لکه باینه، باز او لکه شرمخ، زمري،

⑤ دا د ذبح کولو پورې په لاس نه وی راغلي. بلکه د ښکاری خناور په زخمی کولو سره مړ شوي وی. نو هله په لاس راغلي وی. نو که دا په لاس راغلي. نو اوس د ذبح نه بغیر حلال نه دي. او ددې خلاصه دا ده. چه اصل کښې پخپل لاس سره ذبح کول لازم دی. او کله چه اختیاري ذبح ممکن نه وی. نو اضطراری ذبیحه به په ذریعه د غشی او ښکاری خاړوی هلاکولو سره حلال وی. نو کله چه ده ښکاری خناور پریخودو. او ده اونیلو. او مالک ورته اورسیدو. حالانکه اوسه پورې ښکار ژوندې دي. نو اوس په ده باندې اختیاری ذبح کول واجب دی. تردې که دا مړ شو. او ده ذبح نکړو. نو مردار شو.

الصید لفق د،، صید،، دوه معانی دي ① هغه خاړوي کوم چه ښکار کړي شی. ② ښکار کول

په تعلیم یافته سپی. پراښ. او باز سره د ښکار حکم

وَيُجُوزُ لِاصْطِيَادِ الْكَلْبِ الْمُعْلَمِ وَالْقَيْدِ وَالْبَازِي وَسَائِرِ الْجَوَارِحِ الْمُعْلَمَةِ او په تعلیم یافته سپی، او پراښ، او باز، او ټولو تعلیم یافته خناورو سره ښکار کول جائز دی

هل اللغة ① الاصطیاد: ښکار کول ② القيد: پراښ ③ البازی: باز

لنخرج کوم (درنده یا مارغه) ته چه تا تعلیم ورکړو. (چه ددې تفصیل نزدې راروان دي) که هغه ښکار

کونکې درنده وی. او که مارغه وی. نو د هغې کرې ښکار حلال دي.
دليله > دليل دا آيت دي **اَسْأَلُكَ مَاذَا أَجَلَ لَهُمْ قُلْ أَجَلُكُمْ الظِّيمَةُ وَمَا عَلَّمْتُمْ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ**
تَعْلِمُونَهُنَّ مِمَّا عَلَّمَهُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ ۱۳ خلق ستانه تپوس کوي. چه ددوی
 دپاره څه څيز حلال دي. تاسو او فرمایي. چه ستاسو پاکيزه څيزونه حلال دي. او هغه چه تاسو اوښايئ
 ښکاری ځناورو نه په ښکار پسې ورتلل، چه تاسو ئې ورته ښايئ. د هغه خبرو نه کوم چه الله تعالی
 تاسو ته خودلی دی. نو تاسو خورئ د هغې نه کوم چه هغوی اوساتی. ستاسو دپاره، او په دې د الله نوم
 اخلي،

تعريف الجوارح > د مکلبينو جوارح هغه ټولو ځناورو ته شامل دي. کوم چه پخپلو غاښونو او پنجو سره
 ښکار کونکی دی. چونکه جوارح د کواسب په معنی کښې دي. او ښکار کول گټه کول دي. نو دا ټول
 ځناور گټه کونکی دی. او دلته د مکلبين معنی سبې نه دي. بلکه ددې معنی مسطین ده. یعنی تاسو
 دا جوارح (مزدوری او گټه کونکی) په ښکار باندې ور پریردئ. او دا په ښکار باندې مسلط کړئ.

د سپی او باز په تعلیم کښې فرق

تَعْلِيمُ الْكَلْبِ أَنْ يَذْكُرَ الْأَكْلَ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، او د سپی په تعلیم کښې فرق دا دي. چه دا درې ځله
 خوراک پریردې **وَتَعْلِيمُ الْبَازِ أَنْ يَرْجِعَ** او د باز تعلیم دا دي. چه هغه واپس راشی **وَيُجِيبُ إِذَا دَعَوْتَهُ** او د
 ده بلنه قبلوی کله چې ئې رابلی

تفريع > بیا د سپی او باز په تعلیم کښې فرق دي. سپی ته به هغه وخت معلم (تعلیم یافته) ونیلي
 شی. کله چه په ده د تعلیم او تادیب دا اثر ښکاره شی. چه دې ښکار اوکړي. او دا اونه خورئ. بلکه مالک
 دپاره ئې اوساتی. او دا فعل دده نه درې ځله صادر شوې وی. او د باز تعلیم دا دي. چه هغه ستا په
 رابللو باندې راشي.
دليله > مرغینانی **رَوَاهُ** په هدایه کښې فرمائیلی دی. چه دا تفصیل د ابن عباس **رضی الله عنه** نه نقل دي. علامه

زیلعی **رحمته الله علیه** ددې اثر په باره کښې فرمائی. **لم أجده**، (۱)
وجه الفرق بين الكلب والباز > بیا په سپی او باز کښې فرق څکه شوې دي. چه سپی ته تعلیم ورکول آسان
 دي. ځکه چه دا وهل برداشت کولې شی. او د باز بدن وهل نه برداشت کوي. او دویمه خبره دا ده. چه د
 تعلیم علامت دا دي. چه ځناور د خپل خوښ څيز د خوراک د عادت او فطرت نه منع شی. او سپی
 چونکه سری سره اوسیدونکې (او اموخته) دي. نو په رابللو باندې راتلل به دده د تعلیم علامت نه
 وی. البته د سپی عادت دي. چه څه ملاؤ شی. هغه اوخوری. او لوټ مار اوکړي. او کله چه ده ښکار
 اونیولو. او وي نه خوړلو. نو دا به دده د معلم او مؤدب کیدو علامت وی. او باز خو وحشی مارغه
 دي. کله چه دا تره دومره عادت شی. چه په رابللو سره راشی. نو هم دا به د تعلیم علامت شمارلي
 شی.
اشراط التري للاثا > د سپی د تعلیم شرط دا دي. چه دا درې ځله ښکار او نخوری. او دا د صاحبینو
 رحمهم الله مذهب دي.

۱ - قال الزيلعي رحمه الله غريب ثم قال ولما البخاري وقال ابن عباس رضي الله عنهما ان اكل الكلب لعدو المالكس على نفسه والله تعالى يقول تعلمون مما علمكم الله فيضرب ويعلم حتى يترك اخرجه البخاري في الدلائل

فلیله > دلیل دا دی. که ده یو خل یا دوه خله خوراک پریخودلی وی. نو په دې کښې اوس هم دیر احتمالات دی. چه کیدې شی د گیدې د ډکوالی په وجه نه وی خورلې. البته کله چه ده درې خله پورې اونخورله. نو دا د عادت کیدو دلیل دی. او دريو ته په عادت معلومولو کښې او په نورو غدرو نو کښې کافی دخل دی. او د موسی او خضر علیهما السلام په واقعه کښې هم د دریو دخل دی. حضرت موسی عليه السلام دریم خل په باره کښې فرمایلی وو. **﴿إِنْ سَأَلْتَهُ عَنْ شَيْءٍ فَقَدْ هَاقًا فَلَا تُصِحِّبْنِي﴾**

د تعلیم یافته سپی یا باز د زخمی ښکار حکم

وَإِذَا أُرْسِلَ كَلْبُهُ الْمَعْلَمُ أَوْ بَازِيُهُ أَوْ هَرَكْلُهُ چه ښکاری پریخودو خپل تعلیم یافته سپی، یا تعلیم یافته باز أَوْ صَفْرَةَ عَلَى صَيْدٍ أَوْ بَا خپل شکرې په یو ښکار پسې وَذَكَرَ اسْمَ اللَّهِ تَعَالَى علیه عِنْدَ أُرْسَالِهِ او ده د الله نوم واخستلو. دده د پریخودو په وخت فَأَخَذَ الصَّيْدَ وَجَرَّحَهُ قِمَاتَ حَلِّ أَكْلُهُ نو ده ښکار اونیلو. او دا نې زخمی کړو. نو ښکار می شو. نو ددې خوراک جائز دی.

توضیح > کله چه ښکاری بسم الله او نیله. او خپل معلم سپی یا باز نې پریخودو. او سپی یا باز ښکار اونیلو. او دا نې زخمی کړو. او ښکار می شو. نو ددې خوراک حلال دی. دلایله > ① د حضرت عدي بن ثابت په حدیث کښې هم د دې مسئله ذکر دی او نبی صلی الله علیه وسلم د حلت فتوی ورکړې وه

② لکه څنگه چه چاره وغیره د ذبح آله ده. دغه شان سپی او باز هم د ذبح آله ده. او ښکاره ده. چه چاره د استعمال نه بغیر ذبح کول نه کوی. تردې که چاره پرته وی. او چیلې په دې دیاسه پریوتله. او ددې مرئ کت شو. نو دا ذبح نشوه. ځکه چه استعمال او نه موندې شو. دغه شان سپی او باز هم د ښکاری دپاره د ذبح آلی دی. او آله د استعمال نه بغیر کار نه کوی. او په سپی او باز کښې استعمال دا دی. چه دا په ښکار پسې پریردی. نو ددې په ښکار پسې پریخودل داسې دی. لکه غشی ویشتل، او چاره چلول، نو لکه څنگه چه د چارې چلولو په وخت او د غشی ویشلو په وخت تسمیه ضروری ده. دغه شان د سپی او باز پریخودو په وخت هم تسمیه ضروری ده.

د سپی یا پراڼک د ښکار نه د خوړلو حکم

قَالَ أَكَلُ مِنَ الْكَلْبِ أَوْ الْقَيْدِ که د ښکار نه سپی یا پراڼک اوخوړلو لَمْ يُؤْكَلْ نو ښکار به نشی خوړلې وَأَنْ أَكَلُ مِنْهُ الْبَازِي أَكَلٌ او که ددې نه باز اوخوړلو. نو خوړلې به شی

هل اللغة > ① الکلب: سپی ② القيد: پراڼک

توضیح > که سپی یا پراڼک د ښکار نه خوراک اوکړو. نو دا ښکار خوړل جائز نه دی. که باز اوخوړلو. نو د هغې خوراک جائز دی.

فلیله > چه ددې تفصیل وړاندې تیر شوې دی. او د عدی عليه السلام د حدیث نه ددې تائید کیږی.

د ښکاری سپی د ژوندی ښکار ذبح کولو حکم

وَأَنْ أَذَرَكَ الْمُرْبِلَ الصَّيْدَ حَيًّا که لیکنکی ښکار ژوندی اوموندلو وَجَبَ عَلَيْهِ أَنْ يُذَكِّيَهُ نو په ده واجب دی. چه دا ذبح کړی فَإِنْ ذَكَرَكَ لَذِكِّيَّتِهِ حَتَّى مَاتَ لَمْ يُؤْكَلْ او که ده ذبح کول پریخودل. تردې چه ښکار می شو. نو خوړلې به نشی

توضیح > ښکاری په ښکار باندې خپل تعلیم یافته سپی، یا تعلیم یافته باز پریخودو. یا نې غشی

اوویشتلو. چه په دې سره ښکار اوښولې شو. نو اوس به کتلي شي. چه هغه ژوندي دي. اوکه مړ دي. که مړ شوي وي. نو د هغې خوراک جائز دي. اوکه ژوندي وي. نو دا به هغه وخت حلال وي. چه دا ذبیح کړې شي. گنې که ذبیح نکړې شو. تردې چه مړ شو. نو حلال به نه وي.

دلیل: ځکه چه اصول دا مقرر دي. که په بدل سره د مقصود حاصلیدو نه مخکېني مخکېني اصل باندې قدرت اوشي. نو د بدل حکم به باطل وي. مثلاً یوکس تیمم اوکړو. او تر اوسه ئې مونږ نه دي کړي. چه اوبه باندې قادر شو. نو د تیمم حکم باطل شو. او اودس کول او مونږ کول به واجب وي. دغه شان دلته کښې مقصود د خوراک جواز دي. او ښکاره ده. چه د خوراک د جواز ښکاره کیدل به د ښکار د مرگ نه پس کیږي. گنې ددې ژوندي خوراک حلال نه دي. او اصول ذکاۃ اختیاری دي. او بدل ذکاۃ اضطراری دي. نو په ذکاۃ اضطراری سره اوس مقصود حاصل شوې نه وو. چه دې په اصل باندې قادر شو. نو ذکاۃ اضطراری کوم چه بدل دي. هغه به باطل وي.

د زخم نه بهیر صرف مړی زولو سره د ښکار حکم

وَأَنَّ خَفَقَهُ الْكَلْبُ وَلَمْ يَجِرْهُ لَمْ يُكُلْ
خوړلي به نشي

حل اللغة < ① الحق: مړی خفه کول، بندول

توضیح: اوکه سپی د ښکار په مړی زور کړو. (مړی ئې خفه کړله) او زخم ئې اونه لگولو. نو دا به حلال نه وي.

دلیل: زخم داسې کیدل شرط دی. چه دهغې نه وینه اوبهیري. او دا مقصد په خپه ماتولو سره نه حاصلیږي. نو دا داسې شوه. لکه چه مړی ئې خفه کړې وي. او مړ کړې ئې وي. دا ظاهر روایت دي.

روایۃ ابن ابی حنیفه: خو د امام ابوحنیفه رحمه الله نقل دی. که سپی د ښکار یو اندام مات کړو. هغه حلال دي.

دلیل: ځکه چه دلته کښې اگرچه ښکاره زخم نشته. خو پټ زخم شته. او زخم لگول شرط دی. او هغه موجود دي.

د معلوم سپی د ښکار بعضی حرام صورتونه

وَأَنَّ شَارَكَهُ كَلْبٌ غَيْرُ مَعْلُومٍ أَوْ كَلْبٌ عُجُوزٌ
سره بې تعلیمه سپی، یا د مجوسی سپی او کلب لمړی کړا سَمِ الْوَعْلِ یا داسې سپی چه هغې باندې د الله تعالی نوم نه دي اخستی شوي لَمْ يُكُلْ نو نه به شي خوړلي

توضیح: که د مسلمان هغه تعلیم یافته سپی سره کوم چه بسم الله ونیولو سره پریخودې شوې دي. بل یو سپی شریک شو. چه یا خو بې تعلیمه دي. یا د مجوسی دي. یا په دې باندې قصداً بسم الله نه ده ونیلي شوي. نو دده دا نیولې شوې ښکار به نه خوړلي کیږي.

دلیل: ① د حضرت عدی رحمه الله په حدیث کښې ددې صراحت موجود دي.

② او دویمه وجه دا ده. چه کله د حلال او حرام اجتماع اوشي. نو غلبه حرام ته حاصلیږي. داسې ولي کیږي؟ ځکه چه په دې باره کښې حدیث موجود دي. کوم چه په مسند عبدالرزاق کښې په ابن مسعود رحمه الله موقوف دي. یادوي وجه احتیاط ده. ځکه چه حرام واجب الترك دي. او حلال جائز الترك دي. نو احتیاط په ترك کښې دي.

واذامی الرجل ممحالی الصيد اوکله چې غشی اولی یو کس په ښکار پسې فممی الله تعالی عندالرمی یوکل او د الله تعالی نوم نه د غشی چلولو په وخت کښې واخستل اکل ما اصابه لمرنو غشی چې کوم ښکار ته اورسېږي هغه دې خوری اذاجرحه السهم فمات خو په دې شرط چې غشی زخمی کړی وی او مړ شوی وی وان ادوکه حیاً ذکاوا که ده ژوندي رالاندې کړو ذبح به نه کړی وان ترک تذکیته او که د هغه ذبح کول نه وي اونکړل نو نه به نه کړی خوری

توضیح > شروط حله الصيد بالسهم > په تیر یا توپک سره د ښکار کولو درې شرطونه دي ① بسم الله وثیل که د بسم الله نه بغیر نه غشی چلولي وي نو ښکار حلال نه دي ② چې ښکار زخمی شوې وی دې دپاره چې ذبح اضطراری شی او په ذبح اضطراری دومره کافی ده چې ښکار زخمی شوې وی ③ چې په لاس کښې لاراغلی نه وي او مړ شوې وي ځکه که د مرګ نه وړاندې لاس ته راغلو نو د هغې ذبح کولو ضروری دی که لاس ته د لالتونه پس نه هم ذبح نکړل تردي چې مړ شونو ښکار حلال نه دي

صفحه ۲۲) واذواقم السهم بالصيد اوکله چې واقع شی غشی په ښکار باندې فحامل حتی غاب عنه او هغه مشقت برداشت کړو تردي چې د ښکاری نه پټ شو ولمریزل فی طلبه او ښکاری د هغه په تلاش کښې لگیدلي وو حتی اصابه میتا تردي چې مړ نه بیا مومي اکل نو خوری دې فان قعد عن طلبه او که د هغه د تلاش نه کیناستل لمر اصابه میتا او بیا نه هغه مړ بیا موندلو لمر یوکل نه به نه کړی خوری

توضیح > که یو کس ښکار اوویشتل او ښکار مشقت اوزغملو او په زخمی حالت کښې نه خان پټ کړو چې د ښکاری نه غائب شو په صبا باندې بیا دغه ښکار ښکاری ته په داسې حالت کښې ملا شوی چې هغه مړ شوی وي نو اوس په دې کښې دوه صورتونه دي که ښکاری مسلسل د ښکار په طلب کښې وو آرام نه نه وو کړي او بیا ورته ملا شو نو ده دپاره حلال دي او که ده د هغې په تلاش او لتون کښې وقفه کړې وه مثلاً څه لتون نه او کړو او بیا نه وثیل چې بس بریګده نه اود هغې نه پس نه بیا لتون شروع کړو او بیا نه او موندلو نو په دې صورت کښې د هغې خوراک جائز نه دي

دلیل > په اول صورت کښې ځکه جائز دي چې څه دومره وخت په کښې نه دي تیر شوې او په دویم صورت کښې ځکه ناجائز دي کیدي شی چې ښکار د غشی په وجه نه وی مړ شوې بلکه په څه بله وجه مړ شوې وی نو احتیاط هم په دې کښې دي چې ښکار دې حلال نشی

د راوغریدلي ښکار حکم

وَأَنْ رَمَى صَيْدًا أَوْ كَلَهُ جَدَّه ښکار په غشی اوویشتلو فَوَقَّعَ فِي الْمَاءِ نو دا ښکار اوبو کښې پریوتلو وکذلك ان وَقَّعَ عَلَى سَطْحٍ او هم دغه شان کم دي چې واقع شی په چت باندې پریوتو اَوْ جَبَلٍ یا په غر باندې پریوتو لَمْ تَرَوْهُ إِلَّا الْأَرْضَ لَمْ يَكُنْ بَيَّا ددې نه راوغریدو او په زمکه راپریوتو نو دا به نشی خورلي

حله اللغة > ① سطح چت

توضیح > د مترديه (راوغریدلي خاوری) بیان وړاندې تیر شوې دي په نص د قرآن سره ددې حرمت ثابت دي نوکه یو ښکار ته غشی اولگیدو او هغه زخمی شو او په اوبو کښې پریوتلو یا په پوچت باندې یا په غر باندې پریوتو بیا د هغه خاڼی نه راوغریدو او په زمکه راپریوتو او دا مړ شو نو دا حرام دي

﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ ① خُکِه چې دا مترديه دې. په دې کښې احتمال دې. چه دا په غشي مې شوې دې. او دا احتمال هم شته چه د اوبو په وجه مې شوې وي. يا د پورته ځانې نه رازغيدو سره مې شوې وي. نو هرکله چه دوه سببونه جمع شونو د ذکر شوي اصول مطابق به د حرمت سبب ته ترجيح ورکولې شي.

② او د حضرت عدی رضي الله عنه حديث د ابن حاتم طائي نه کوم چه نبی کریم صلی الله علیه و آله ارشاد فرمائيلې وو. هغې کښې هم دا حکم ذکر دې. نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائيل. چه کله ستا په غشي لگيدلې ښکار اوبو کښې پريوځي. نو دا مه خوره. (۱) خُکِه چه دلته کښې دا معلومه نه ده. چه ددې مرگ اوبو کښې پريوتلو سره واقع شوې دې. او که د غشي په وجه.

د غشي لگيدو نه پس د ښکار په زمکه پريوتل او مړ کيدل

وَإِنْ وَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ ابْتِغَاءَ بَعْضٍ أَوْ كِه ښکار د شروع نه په زمکه پريوتلو. نو خوړلې به شي

توضیح: که ښکار په غشي اولگيدو. او فی الحال زمکې له راغې. نو دا حلال دي.

دلیل: خُکِه چه ښکار به په زمکه خامخا غورځيږي. ددې نه خو خلاصې نشته. او په غر وغيره باندې پريوتل، څه لازم او ضروري نه دي. په نورو الفاظو کښې داسې چه د غورزيدو نه بچ کيدل ممکن نه دي. نو ددې اعتبار اونکې شو. او ښکار ته حلال اوښلې شو. گڼي د ښکار کولو دروازه په بنده شي. او په غر وغيره باندې غورزيدل داسې څيز دې. چه ددې نه بچ کيدل ممکن دي. په دې وجه دا حرام او گرځولې شو.

القاعدة: د تير شوي تقرير نه يوه قاعده کليه معلومه شوه. چه کله يو څيز کښې د حلت او حرمت دواړو سببونه جمع شي. نو اگر چه د حرمت سبب ته ترجيح ورکولې شي. خو ددې نه مخکښې به د حرمت په سبب باندې غور کولې شي. چه ددې نه بچ کيدل هم ممکن دي. او که نه؟ که بچ کيدل ممکن وي. نو ذکر شوي قاعده به جاري کولې شي. يعنې حرمت ته به ترجيح ورکولې شي. او که ددې نه بچ کيدل ممکن نه وي. بلکه د ښکار په زمکه پريوتل شونو دا به کالعدم شمارلې شي. او هرکله چه دا معدوم (نيشت) شمار کړې شو. نو اوس صرف د حلت سبب باقي پاتې شونو ښکار به حلال وي. خُکِه چه اصول مقرر دې. چه تکليف په اندازه د قدرت وي. د الله تعالی فرمان دي (لَا تُكَلِّفُ نَفْسًا وِزْرًا وَلَا وِزْرًا نَفْسًا).

د غشي په پلن والي سره د مړ شوي ښکار حکم

وَمَا أَصَابَ الْبَعْرَ بَعْضٌ أَوْ هَفَ ښکار چه هغې ته د سوکې نه بغير غشي اولگيدو. خپل پلن والی (پيرې غاړې) سره لمړی ټکل مړ به شي خوړلې وَإِنْ جَرَّه يُؤْكَلُ او که زخمی نې کړو نو خوړلې به شي

هل اللغة: ① المعراض: د سوکې نه بغير غشي ② الجرح: زخم

چه ددې دواړه غاړې نرې وي. او منخنق حصه نې پيرې وي. عرض: ډنډه، (پلن والي) کومه چه د تيره والي نه علاوه ده. مطلب دا دې. چه ښکار په غشي اولگيدو. او هغه مړ شو. خو هغې ته د غشي منخ اولگيدو. کوم چه ډنډې سره تعبير شوې دي. نو دا شلول او ماتول شو. کټ کول نشو. په دې وجه به دا حلال ښکار نه وي. البته که غشي دا زخمی کړې وي. نو خوړلې به شي. خو دلته د زخمی کولو نه مراد شلول، ماتول نه دي. بلکه مراد دا دي. چه د غشي سوکه ده. چه تيره ده. که دا سوکه ښکار ته اولگيده. او

هغه نه زخمی کړو. او مې نه کړو. نو ښکار به حلال وي. او که ډنډې زخمی کړو. نو حلال به نه وي. [والبسط فی الشامي ٣٠٣ ج ٥]

دليله > دا مضمون په حديث د عدی بن حاکم رضي الله عنه سره ثابتېږي. د نبی کریم صلی الله علیه و آله ارشاد مبارک دې. مَا أَصَابَ بِعَذِيَّةٍ كَلٍّ، وَمَا أَصَابَ بِعَرَضٍ فَلَا تَأْكُلْ ^(١) که غشي ښکار ته د سوکې د طرفه اولگيدو. خوږی. که د غشي ډنډه اولگيده. نو مه خوږی. او د مخکنی نه مراد ماتول نه دی. بلکه زخم او پريکول دی. چه دا نوکدار (او د سوکې والا خيز سره حاصلېږي.

په توب سره د لگيدلي ښکار حکم

وَلَا يُؤْكَلُ مَا أَصَابَتْهُ الْبُذَّةُ إِذَا مَاتَ بِهَا او خوږلې به نشي. کوم (ښکار) ته چه مړزکې (د توبک گولي، اولگيده. او هغه په دې سره مې شو

توضیح > غله: گولي، مړزکې کوم چه توبک کښې چلېږي. او هم دغه شان چاره او د توبک گولي کټ کول نه کوي. بلکه شلول او ماتول کوي. نو کله چه ددې په وجه ښکار مې شو. نو خوږلې به نشي. او دا ټول د معراض (بغير سوکې والا غشي) په درجه کښې دی.

التفريعات ① ښکار نه په کانږي اوويشتو. او مې نه کړو. نو دا به حلال نه وي. د ذکر شوی دليل په وجه.

② کانږي دروند وو. او په هغې کښې تيره غاړه هم شته. په هغې نه ښکار اوويشتلو. او ښکار زخمی شو. نو اوس به نشي خوږلې. ځکه چه اوس په دې کښې دا احتمال شته. چه کانږي ښکار پخپلې تيره جانې نه دې زخمی کړې بلکه په بوج نه مې کړې دي.

③ کانږي سپک وي. او په دې کښې تيره جانې (غاړه) وي. او ددې په ويشتلو سره ښکار مې شو. نو ښکار حلال دي. ځکه چه دلته دا خبره متعين ده. چه د زخم په وجه مرگ واقع شوې دي.

④ کانږي سپک دي. چه دا نه د غشي پشان اوگد ساز کړې دي. او په دې کښې تيره غاړه ده. نو ددې ښکار به هم حلال وي. ځکه چه دا کانږي به ښکار د زخم کولو په وجه مې کوي. پخپل بوج سره به نه مې کوي.

په فشي ويشتلو سره د ښکار څه حصه کټ شوه نو ددې ښکار حکم

وَإِذَا رَمَى صَيْدًا أَوْ كَلَهُ جَدَهُ غَشِيَ أَوْ وَيَشْتَلُو فَقَطِّمَ عُضْوًا مِنْهُ أَكِلَ الصَّيْدُ نو په دې سره دده يو اندام کټ شو. نو ښکار به خوږلې شي.

توضیح > که ښکار نه په غشي اوويشتلو. چه په دې سره د ښکار د بدن څه حصه کټ شوه. او پريوتله. نو اوس څه حکم دي؟ نو وي فرمائيل. چه ښکار خو بالاتفاق حلال دي.

دليله > ځکه چه هرکله اندام کټ شو. نو زخم کوم چه د حلت شرط وو. اوموندې شو. نو ښکار حلال شو.

وَأَمَّا يَوْمُ الْغَضُوِّ او اندام به نشي خوږلې.

١ - من حديث عدی بن حاتم رضي الله عنه أخرجه البخاری فی البیوع باب ٣ ومسلم فی الصيد ر ٤٤٢ و ابوداود فی الأضاحی باب ٢٢ والترمذی فی الصيد باب ٧ والنسائی فی الصيد باب ٢ وابن ماجه فی الصيد باب ٧ والدارمی فی الصيد باب ٤ واحمد فی المسند (٢٥٦٤).

تذريح: اوس پاتې شوه مسئله د هغه ټکري کومه چه کټ شوې ده. او پريوتلې ده. نو ددې خوراک حرام دي. (۱)

دليله: د دليل دا دي. چه دامطلق اذا اطلق مراده الف والکامل او د ژوندی فرد کامل دا دي. چه په ده کښې حقيقتاً او حکماً ژوند وي. د کوم ښکار نه چه اندام جدا کړي شوې دي. نو په وخت د جدا کولو په دي کښې حقيقي ژوند موجود دي. دا حقيقي ژوند دي. او ددې اندام د جدا کيدو نه پس که دا ژوندي پاتې کيدې شي. نو دا دده حکمی ژوند دي. هرکله چه دا تقرير په ذهن کښې کيناستو. نو اوس په دليل پوهه شئ. حديث کښې راغلی دی. (ما ابيمن من اللحم فهو ميت) (۲) کوم اندام چه د ژوندی نه جدا کړي شوې وي. او کټ کړي شوې وي. هغه مي دي. اومي حرام وي. نو نبی کریم ﷺ دلته کښې مطلق حي (ژوندي) ارشاد فرمائيلې دي. نو ددي نه په فرد کامل مراد وي. او فرد کامل دا دي. کوم چه مونږ ذکر کړې دي. چه په ښکار کښې فی الحال ژوند شته. او روستو ژوندي پاتې کيدې شي. رومي ژوند حقيقي او دويم حکمی دي. نو هرکله چه د ژوندی د بدن ټکړه حرام ده. نو دا اندام به هم حرام وي. ځکه چه ميان منه اوس هم ژوندي دي. او روستو هم دده د ژوند احتمال شته. او هم دا وجه ده. که ددې احتمال وي. او په داسې حالت کښې اوبو کښې پريوخي. نو دا به حرام وي. او داسې به ونيلي شي. چه اوبو دا هلاک کړي دي. نو معلومه شوه. چه شريعت د داسې ژوند اعتبار کړې دي. او اوس نې دا ژوندي شمار کړي دي. او د ژوندي اندام په نص د حديث سره حرام دي.

وَلَنْ قَطَعَهُ اَلْاَلَاءُ اَنَّهُ دې ټکري کړو وَالْاَكْثَرُ مِمَّا يَلِي الْجُزْءُ او زيات هغه وي کوم چي د کوناتي سره تړدي وي اَكْبَلُ الْجَنِيَّةِ نو ټول به خوړلې شي وَلَنْ كَانَ الْاَكْثَرُ اَوْ كَهْ زِيَاةً حَصَّ هَغْه وَ مِمَّا يَلِي الرَّاسَ کوم چي سر ته تړدي وي اَكْبَلُ الْاَكْثَرُ نو زيات به خوړلې شي.

تذريح: که ښکار يې درې حصې کړل په داسې طريقه چي يوه حصه کمه وي او يوه حصه زياته وي مثلاً يو طرف ته يوه حصه وي او بل طرف ته دوه حصې وي يعنی د ښکار لاس او پښي ته وي کټ شوې بکله بدن دوه ټکري شوې اوس که چرته د کوناتي طرف ته دوه حصې د بدن وي او سر طرف ته يوه حصه وه نو د کوناتي والا حصه هم حلاله ده او د سره حصه هم حلاله ده. لکه چي داسې ذبح شوې دي چي د سر سره د بدن هم څه حصه کټ شوې ده. او کله چي د بدن نه سر جدا وي نو بدن او سر دواړه حلال وي او که د سر طرف ته د نيښي نه زياته حصه کټ شوې وي اود کوناتي طرف ته د نيښي نه کمه حصه وي. نو داسې به گنرلې شي چي دا د ژوندي خناور نه يو اندام کټ شوې دي. او وړاندې مسئله تيره شوې ده که د ژوندي خناور نه يو اندام کټ کړي شي نو هغه حصه حلاله نه ده نو دغه شان دلته د کوناتي حصه هم حلاله نه ده.

د مجوسې، مرده، او بت پرست د ښکار حکم

وَلَا يَكُلُ صَيْدُ الْمَجُوسِ وَالْمُرْتَدِّ وَالْوَكُنَّ او د مجوسې او بت پرست ښکار به نشي خوړلې
تذريح: په ښکار کښې ذکا اضطراری داسې دي. لکه څنگه چه په غير ښکار کښې ذکا اختياری، نو

(۱) ملك الشافعي: - د امام شافعی رحمه الله په مذهب کښې تفصيل دي. که ښکار ددې نه پس ژوندي وي. او مي نشي. نو حلال نه دي. او که مړ شي. نو دا اندام حلال دي. لکه څنگه چه ښکار حلال دي. رومي (کټ شوی اندام) په ميان او دويم (ښکار) په ميان منه سره تعبیر کړي شوې دي.

(۲) من حديث ابن عمر رضي الله عنهما أخرجه ابن ماجه في سننه في الصياد ۸ رقم (۳۲۱۶) -

کوم کس چه د ذکا اختياری اهل نه وی. هغه په د ښکار کولو هم اهل نه وی. او کوم کس چه د ذکا اختياری اهل وی. نو هغه به د ذکا اضطاری او ښکار کولو اهل هم وی. ددې تفصیل نه معلومه شوه. چه آتش پرست او بت پرست د ذبح اهل نه دی. نو دوی به د ذکا اضطاری اهل هم نه وی. لکه څنگه چه د دوی ذبیحه حرام وی. د هغوی ویشتلې شوې ښکار به هم حرام وی. او د نصرانی او یهودی ذبیحه حلال ده. ددوی ویشتلې شوې ښکار به هم حلال وی.

ښکار کښې د بچ کیدو قوت شته چه دویم کس په غشی اوویشتلو نو ددې د ملکیت مسئله

وَمَنْ رَمَى صَيْدًا او چا چه ښکار په غشی اوویشتلو قاصابه وکړمَخْرَجَهُ عَنْ حَبِزِ الْإِمْتِنَاعِ او هغه په دې اولگیدو. او هغه ئې سخت زخمی نکړو. او هغه ئې د د خان بچ کولو د قوت نه خارج نکړو قَرَمَاءُ أَخْرَقَتْهُ نو دویم سړی دا په غشی اوویشتلو. نو دا ئې مړ کړو قَبُولُ الشَّانِي وَيُؤْكَلُ نو ښکار به د دویم کس وی. او خورلې به شی ۱

توضیح < یو سړی ښکار په غشی اوویشتلو. او هغه اولگیدو. خو په وحشی خانور کښې چه د خپل خان بچ کولو کوم قوت وی. هغه په ده کښې موجود دې. چه هغه خپل خان بچ کولې شی. چه بل کس دا (ښکار) په غشی اوویشتلو. او دا ئې هلاک کړو. اوس دلته کښې دوه سوالونه جوړ شو. ① دا حلال دې اوکه نه؟ ② ددې مالک به څوک وی. نو جواب ئې ورکړو. چه ښکار حلال دې. ځکه چه دا اوس د ښکار کیدو نه خارج شوې نه وو. چه ددې نه وړاندې دویم کس دا په غشی اوویشتلو. نو غشی باندې ښکار اولگیدو. چه دلته کښې ذکا اضطاری کافی کیږي. او ددې مالک دویم کس دې. ځکه چه نیونکې او په دې باندې قبضه کونکې دویم سړی دې.

دلیل < په حدیث کښې دې. الصَّيْدُ لَيْسَ أَخَذَ ① چه ښکار د هغه کس وی. څوک چه دا اونسی. او نیونکې دویم کس دې. ذکر شوې حدیث غریب دې. چه ددې هیڅ اصل نشته.

د رومی غشی نه د بچ کیدو احتمال نه پس د بل په غشی سره مړ کیدل او ددې حکم

وَأَنْ كَانَ الْأَوَّلُ أَخَذَهُ او که رومی دا سخت زخمی کړو قَرَمَاءُ الشَّانِي فَقَتَلَهُ نو دویم دا په غشی اوویشتلو. نو دا ئې مړ کړو قَبُولُ الْأَوَّلِ وَلَمْ يُؤْكَلْ نو هغه د اول دپاره ده او نه به شی خورلې

هل اللغة ① الثفن: سخت زخم ② الرمي: ویشتل

توضیح < که رومی غشی دا سخت زخمی کړې وی. چه په دې سره ئې د خان بچکیدو نه اوښکلې وی. بیا دویم کس غشی اوویشتلو. او دا ئې هلاک کړو. نو اوس څه حکم دې؟ نو وې فرمائیل. چه دلته کښې درې حکمونه دي. ① ښکار د رومی کس ملکیت اوگر خورلې شی. ② دا ښکار به نشی خورلې. ③ دویم به ددې د قیمت ضامن وی.

دلیل < د رومی سړی ملکیت به په دې وجه وی. چه هغه دا د بچکیدو (ژوند) نه اوښکلې دې. او خورلې به ځکه نشی. چه دې کښې احتمال دې. چه په دویم غشی سره مړ شوې وی. او په دویم غشی سره مړک ذکا نه دې. ځکه چه رومی غشی سره هرکله ښکار د صیدیت (ښکار کیدو) نه خارج شونو. ددې ذبح کول لازم شو. او په ذبح باندې قدرت موجود دې. چه دویم په دې حالت کښې غشی

①) افره الزیلعی رحمه الله: ثم نقل عن سعید بن زید قال قال رسول الله ﷺ من أحمى ارضاهمى له وعزاه الى كتاب

الذکرة لابی عبدالله محمد بن جردون (نصب: ۱۲ / ۳۹)

او ویشتلو چه اوس دا ښکار نه دي. نو حرام شو په رومي صورت کښي دا د ښکار کيدو نه خارج شوې نه ووپه دي وجه دا دويم غشي ذکاة اضطراری وو. دا په دواړو مسئلو کښي وجه د فرق ده. خو د خوراک حرمت هغه وخت دي. کله چه رومي غشي په داسي طريقه لگيدلې وي. چه ښکار بچ کيدې شي. او ژوندي پاتې کيدې شي. نو دغه وخت په ددي مرگ دويم غشي طرف ته منسوب کولې شي.

د ښکار بچ کيدو احتمال کښي د دويم هس د ضامن کيدو حکم

وَالْأَنَّى ضَامِنٌ بِقِيَمَتِهِ لِلْأَوَّلِ غَيْرَ مَا تَقَصَّصَهُ جَرَّاحُهُ او دويم ضامن دي. د ښکار د قيمت د اول دپاره، علاوه ددي نه کوم چه ښکار ته نقصان رسيدلې دي، د رومي زخم

تفريع > دا د ذکر شوي صورت دريم حکم دي. چه دويم کس چا چه ښکار په غشي ویشتلې دي. دا حرام کړې دي. هغه به د رومي دپاره د ښکار د قيمت ضامن وي.

دليله > ځکه چه ښکار د رومي مملوک شوې وو. کله چه ده داسي غشي ویشتلې وو. چه هغه د بچ کيدو د امکان نه خارج شو. خو په دويم کس به د ښکار پوره قيمت واجب نه وي. بلکه د رومي زخم لگيدو په وجه چه کوم ددي قيمت کم شوې دي. هغه نقصان به اوښکلې شي. او باقي قيمت به واجب وي. مثلاً د زخم لگيدو نه مخکښي ددي قيمت پنځه رويي وو. او د زخمی کيدو په وجه ددي څلور رويي پاتې شو. نو هم دا څلور رويي به واجب وي. بيا دا سوال باقي پاتې شو. چه د هلاکولو په ورځ د ښکار قيمت پنځه رويي وو. او د اداکولو په ورځ شپږ رويي دي. نو د کوم قيمت اعتبار به کولې شي؟ نو وي فرمايل. چه د هلاکولو د ورځې د قيمت اعتبار به کولې شي.

د ماکول اللحم او غير ماکول اللحم ښکار حکم

يُجْزَى أَصْطِيًّا دَمًا يُكُلُ لَحْمُهُ مِنَ الْحَيَوَانِ وَمَا يُكُلُ

تفريع > ښکار د ماکول اللحم او غير ماکول اللحم دواړو جائز دي. دليله > ځکه چه «وَأَذَا حَلَلْتُمْ قَاصَّطًا ذَا» مطلق دي. او لفظ د صيد (ښکار) ماکول اللحم سره خاص نه دي.

د مسلمان او کتابي ذبيحه حلال ده

وَذَبِيحَةُ الْمُسْلِمِ وَالْكِتَابِيِّ حَلَالٌ او د مسلمان او کتابي ذبيحه حلال ده

تفريع > د مسلمان او کتابي ذبيحه حلال ده. دليله > په قرآن پاک کښي الله تعالی فرمايلی دی «وَمَنْ قَتَلَ الْبَیْضَ لَكُمْ» چې ستاسو دپاره د اهل کتابو ذبيحه حلاله ده. اوبه آيت کښي طعام نه مراد ذبيحه ده. که ذبح کونکې سړې وي. او که ښځه وي. بچې وي. او که ليونې وي. ټول جائز دي

د مجوسي ذبيحه حکم

وَلَا تُكُلُ ذَبِيحَةُ الْمَجُوسِيَّةِ او د مجوسي ذبيحه به نشي خوړلې شو. وَالْمُؤْتَدُ او خوړلې به نشي د مرند ذبيحه.

تفريع > آتش پرست چونکه توحيد پريخودونکی دي. نو د هغه ذبيحه به حلال نه وي. او ددي حديث نه هم دا خبره ثابته ده. ددي حاصل دا دي. چه لکه څنگه کتابيانو ته د جزية ادا کولو په وجه امان ملاويږي. هغوی ته به هم ملاويږي. فرق دا دي. چه د کتابيانو ښځو سره نکاح جائز ده. د مجوسي ښځو

سره جائز نه ده. او د کتابیانو ذبیحه حلال ده. د مجوسی نه ده.
دلیل قدم صفة ذبیح العود« مرد به پخپل حال باقی نشی ساتلې. نو د هغه هیڅ دین نشته. نو د هغه ذبیحه هم حلال نه ده.

وَالْأَوْلَىٰ او خوړلې به نشی د بت پرست ذبیحه ځکه چه هغه د دین اعتقاد نه لری.

تفصیح « البته که کتابی دویم دین اختیار کړی. نو هغه به په هغه دین قائم ساتلې شی. کوم طرف ته چه اوختې دې. اوس به کتلې شی. چه د ذبیح په وخت هغه په کوم دین دې. که په داسې دین باندې دې. چه د هغه ذبیحه حلال ده. نو د هغه ذبیحه به حلال وی. او که په داسې دین باندې دې. چه د هغه ذبیحه حلال نه ده. نو دهغه ذبیحه به حلال نه وی. مثلاً یو یهودی وو. نصرانی شو. نو دهغه ذبیحه حلال ده. او که مجوسی (آتش پرست) شو. نو د هغه ذبیحه به حلال نه وی. خلاصه د کلام دا چه په وخت د ذبیح هغه په کوم حال دې. د هغه حال اعتبار به کولې شی. د بت پرستو ذبیحه هم حلال نه ده. ځکه چه د هغوی هیڅ دین نشته.

په حالت د اهرام یا په حرم کښې د ښکار ذبیح کولو حکم

وَالْمَحْرَمُ او خوړلې به نشی د محرم ذبیحه.

تفصیح « په حرم شریف کښې د چیلۍ وغیره ذبیح جائز ده. د ښکار ذبیح کول جائز نه دی. دغه شان محرم چیلۍ وغیره ذبیح کولې شی. ښکار نشی ذبیح کولې. که محرم په حرم کښې وی. او که په جل کښې وی.
دلیل « ذکاة یو مشروع فعل دې. او په حرم کښې ښکار ذبیح کول، یا د محرم ښکار ذبیح کول ممنوع فعل دې. حرام دې. نو دا ذبیح به ذکاة نه وی.

د قصد اسم الله پریخودونکې د ذبیحې حکم

وَإِنْ تَرَكَ الدَّاهِيَةَ غَمًّا او که ذبیح کونکی قصداً تسمیه (بسم الله) پریخودله **قَالَ لَمْ يَحْصِهْ مَيْتَةً** نو ذبیحه مرداره ده **لَا تَوَكَّلْ** خوړلې به نشی **وَإِنْ تَرَكَهَا تَأْيِيبًا** او که تسمیه ئې په هیره پریخودله **أَكِلَ** نو خوړلې به شی

تفصیح « په ذبیحه باندې تسمیه ونیل ضروری دی. (۱) که په هیره ئې پریردی. نو ذبیحه حلال ده. او که قصداً ئې پریردی. نو ذبیحه مرداره او حرام ده. دا به نه خوړلې کیږی. صحابه کرام رضی الله عنہم او تابعین رضی الله عنہم ټول متفق دی. چه په کوم باندې قصداً تسمیه پریخودې شوې وی. نو هغه حرام دې.
دالاهم « دا درې دلیلونه دی: ① **کتاب الله**: د الله تعالی ارشاد دې. **(وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ كَرَاهٍ سِرًّا وَلَا عَلَانٍ)** یعنۍ، « په کومو ذبیحو چه تسمیه اونه ونیلې شوه. هغه مه خورئ. **(لَا تَأْكُلُوا)** د نهی صیغه ده. چه دا تحریم دپاره ده. معلومه شوه. چه د قصداً تسمیه پریخودې شوی خوراک حرام دې.
② **اجماع دامت**: یعنۍ د امام شافعی رحمته الله علیه وړاندې ټول امت ددې په حرمت باندې متفق دې.
③ حضرت عدی ابن حاتم رضی الله عنہ د رسول الله صلی الله علیه و آله نه تپوس اوکړو. چه ډیر ځل زه پخپل ښکار باندې خپل سپې پریردم. نو زما سپی سره بل سپې شریکیږی. اوس دا معلومه نه ده. چه کوم یو سپی ښکار نیولې

(۱) **ملک الامة** - امام مالک رحمته الله علیه فرمائی. که په هیره یا قصد سره ئې تسمیه پریخودې وی. نو ذبیحه به حلال نه وی. او امام شافعی رحمته الله علیه الکل ددې عکس فرمائی. یعنۍ که قصداً ئې پریردی او که په هیره، دواړو صورتونو کښې ذبیحه حلال ده.

دی. نو آیا زه دا خورم؟ نو رسول الله ﷺ اوفرمانیل. چه تا پخیل سپی باندی تسمیه ونیلې ده. په دویم دی نه ده ونیلې. یعنی ددې خوراک حرام دې. اود حرمت علت تسمیه پریخودل دی. معلومه شوه. چه قصداً تسمیه پریخودل د ذبیحې د حرمت موجب دی.

د ذبح مقام

وَالذَّبْحُ بَيْنَ الْحَلْقِ وَاللَّيَةِ اوفرمانیل امام قدوری رحمته الله او ذبح د حلق او سینې په منځ کښې ده

هل اللغة < ① اللبة: سینه

تصريح < دا مسئله وړاندې تیره شوې ده. دلته صرف دومره خبره د تشریح قابل ده. چه د حلق هره یوه حصه وی. که پورتنۍ وی او که د منځ یا لاندینۍ وی. که د هر ځانې نه ذبح کړې شی. برابر ده. دليلة < د نبی کریم ﷺ حدیث دې **الدَّكَاءُ مَبْنِيْنُ اللَّيَةِ وَاللَّحْيَيْنِ** (۱) چه دکاه (ذبح) د سینې او دواړو زامو په منځ کښې دې.

په ذبح کښې کوم کوم رگونه کټ کول ضروري دي؟

وَالْعُرْوَةُ الَّتِي تُقَطَّرُ فِي الدَّكَاءِ أَرْبَعَةٌ: امام قدوری رحمته الله اوفرمانیل. او هغه رگونه کوم چه ذبح کښې کټ کولې شی. څلور دی. **الْحُلُقُومُ، وَالنَّوِيءُ، وَالْوَدَّجَانِ** (حلقوم (د ساه نالۍ)، نرخره (د خوراک داخلیدو تېرۍ) او دواړه اوداج (د سټ دتنه طرف ته دوه رگونه) **فَإِنْ قَطَعَهَا حَلَّ الْأَكْلُ** او که دا نې کټ کړل. نو خوراک نې جائز شو.

هل اللغة < په ذبح کښې چه کوم رگونه کټ کولې شی. هغه څلور دی. ① حلقوم ② مرئ ③ اوداج. حلقوم ددې اصل حلق دی. په دې کښې واو او میم زیات کړې شوې دي. نو حلقوم شو. د ساه نالۍ ته حلقوم وائی. ④ مرئ: هغه نالۍ کومه کښې چه خوراک او اوبه ځی. ودجان: د دوج تشبیه ده. دا د سټ په دتنه حصه کښې دوه رگونه وی. او حلقوم او مرئ ددې دواړو په منځ کښې وی. اړدو کښې مرئ ته نرخره (او په پښتو کښې ورته تېرۍ) وائی. بهر حال دا څلور رگونه دی. چه په ذبح کښې کټ کولې شی. نو چې دا رگونه نې کټ کړل خوراک نې جائز شو (۲)

تصريح < نفس مسئله آسانه ده.

دليلة < دلیل دا حدیث دې **رَأَوْا الْأَوْدَاجَ مِمَّا شِئَتْ** (۳)، د نبی کریم ﷺ د فرمان په وجه،، چه په کوم خیز سره غواړې رگونه کټ کړه،، او دا د اوداج جمع ده. چه ددې اقل فرد درې دی. نو په دې کښې نرخره او ودجان (د سټ دتنه دوه رگونه) داخل دی. او چونکه دا درې واړه د حلقوم کټ کولو نه بغیر نشي کټ کیدي. نو په طریقه د اقتضاء حلقوم هم داخل شو. او په دې طریقه ټول رگونه څلور شو.

(۱) من حدیث ابی هریره رضی الله عنه أخرجه الدارقطني في سننه وابوداؤ في الأضاحی باب ۱۵ رقم ۲۸۲۴ والنسائي في الضحايا رقم ۴۰۹۹ وابن ماجه في الذبائح باب ۵ رقم ۳۱۷۷.

(۲) **مسلک الشافعي**: - امام شافعی رحمته الله فرمائی. چه د حلقوم او مرئ په کټ کولو باندې اکتفاء جائز ده.

(۳) - **غره الزیلعی** رحمته الله ثم قال وروی ابن أبي شیهة في مصنفه.... عن رافع بن خدیج رضی الله عنه قال سألت رسول عن الذبائح بالسطية، فقال كل ما لاري الأودي الأوداج، الاستاؤظفرأ (ذكره الميشي في مجمع الزوائد (۳/۴) وعزاه للطبراني (نصب) : ۴/ ۴۷۲ -

وَأَنْ قَطَعَ أَكْثَرَهَا وَكَهْ بِه دې كېښې نې اكثر كټ كړل. فَكَذَلِكَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ عليه السلام (۱) نو د امام ابوحنيفه عليه السلام په دغه شان ده وَقَالَ او صاحبين رحمهما الله فرماني. لَا بُدَّ مِنْ قَطْعِ الْحُلُقُومِ وَالْمَرِيِّ وَأَحْيَا الْوَدَّ حِينَئِذٍ چ په حلقوم او مري او دواړو رگونو كېښې د يو كټ كول ضروري دى.

تدريج > په دې څلورو كېښې دريو باندې اکتفاء جائز ده. بيا دا درې كوم كوم دى. نو امام صاحب عليه السلام فرماني. (لا حول ولا قوة الا بالله) چه كوم درې هم كټ كړې شو. نو ذبيحه به حلال وي. **دليل ابي حنيفة** > د امام ابوحنيفه عليه السلام دليل دا دې چه په ډيرو احكامو كېښې اكثر د كل قائم مقام وي او كوم درې چه ده كټ كړى دى، نو ده په څلورو كېښې اكثر كټ كړل او كوم چه مقصود دې هغه به د دريو په كټ كولو سره حاصل شى او دا (مقصود) بهيدونكې وينه او ښكل دى **مسلك صاحبين** > صاحبين رحمهما الله فرماني. چه حلقوم او مري كټ كول ضروري دى. البته ودجان كېښې كه په يو باندې اکتفاء او كړې شى. نو غوره ده.

توضيح صاحب الهداية > مرغستاني عليه السلام په هدايه كېښې فرماني. چه امام قدورى عليه السلام پخپل مختصر كېښې هم دا اختلاف ذكر كړې دې. خو د مشانخو په كتابونو كېښې مشهورتيا سره دا منقول دې. چه په دې كېښې صرف د امام صاحب او د امام ابويوسف رحمهما الله اختلاف دى. يعنى امام ابويوسف صاحب عليه السلام په دريو باندې اکتفاء ته جائز وائى. خو په دې شرط چه په ودجان كېښې يو باندې اکتفاء او كړې شى. او باقى تول كټ كړې شى. او امام صاحب عليه السلام مطلقاً دريو باندې اکتفاء جائز گرځوى. يعنى په دې كېښې د امام محمد عليه السلام قول ذكر نه دى.

الخلاصة > ددې تفصيل خلاصه دا ده. چه د امام صاحب عليه السلام مذهب دا دې. چه په څلورو وارو رگونو كېښې د څه تعين نه بغير كوم درې هم چه كټ كړې شى. نو صحيح ده. او ذبيحه حلال ده. او د امام ابويوسف عليه السلام ومېي قول هم دا دې. بيا امام ابويوسف عليه السلام هغه قول اختيار كړو. كوم چه ذكر شو. يعنى حلقوم او مري او په دوو اوداجو كېښې د يو كټ كول ضروري دى.

دليل ابي يوسف > د امام ابويوسف عليه السلام دليل دې. ددې خلاصه دا ده. چه حلقوم او زرخه به د يو بل نيابت نه كوى. ځكه چه دې دواړو كېښې يوه د خوراك او اوبو نالى ده. او بله د ساه اخستلو ده. خو په دواړو اوداجو كېښې وينه ده. نو كه په يو باندې اکتفاء او كړې شى. نو جائز ده. ځكه چه وينه به اوس هم اوځى. صرف دومره خبره ده. چه لږ وخت روستو به اوځى. او د دواړو كټ كولو په صورت كېښې زر اوځى. **د بانرس په پوستكى، بخره، او د مانجولو او لوكانو والا خيز سره د ذبح كولو حكم**

وَيُجُوزُ لِلذَّبْحِ وَأَذْيَحَ جَائِزٌ دَهْ بِالْبَيْطَةِ وَالْمَرْوَةِ دَهْ بَانِرْسٍ پَهْ پُوسْتَكِي (چه دا تيره وي) او بركري (سپين كانري) چه دا تيره وي) سره وَكُلِّ شَيْءٍ أَتَمَّهَذَا النَّهْرَ پَهْ هَر دَاسِي خِيز سره چه دا وينه اوبهيه وي إِلَّا الَّتِي الْقَائِمَةُ الظُّفْرَ الْقَائِمَ عِلَاوَه د لگيدلى غاښ او لگيدلى نوک

هل اللغة ① **البيطة**، دبانرس پوستكې ⑦ **مينه** مرداره [**تدريج** > هر هغه خيز كوم چه وينه اوبهيه وي. هغې سره ذبح جائز ده. كه هغه د بانرس پوستكې وي. او

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة عليه السلام كذا في رد المحتار (۵۲۰۷) وخلاصة الفتاوى (۳۰۶/۴) والبحر (۳۱۰/۸)

که کانري وی. چه دا تيره وی. البته هغه نوک او غاښ کوم چه لگيدلې دې. هغې سره ذبح جائز نه ده. بلکه ذبيحه به مرداره وی.

دليله < ځکه چه دې صورت کښې به خاړوې بوج سره مړ کيږي. نو د متخفه (مړی خفه کړې شوې) په درجه کښې به وی.

اصول محمد < د امام محمد رحمته الله عليه عادات دا دي. چه چرته هغوی ته نص ملاو نشي. نو احتياط نه کار اخلي. او دغه وخت د حرمت په صورت کښې ،، پکړه ،، يا ،، لم يوکل ،، وانی. او د حلت په صورت کښې ،، لا باس به ،، وانی. خو د لگيدلی نوک او غاښ په باره کښې دوی په جامع صغير کښې دا صراحت کړې دي. چه ذبيحه مرداره ده. چه دا ددې خبرې دليل دي. چه هغوی به په دې باره کښې نص نه وی موندلې.

د ذبح مستحبات

وَلْيَسْتَحَبَّ أَنْ يُجِدَّ الدَّابُّ شَفْرَتَهُ او مستحب دی. چه ذبحه کونکې خپله چاره تيره کړي

هل اللغة < ① شفرة: چاره

تفريخ < چاره تيره کول مستحب دی. او مستحب دی. چه د خاړوی سملولو نه وړاندې چاره تيره کړي. **دليله** < نبی کریم صلی الله علیه و آله فرمانيږي دي **إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى كَتَبَ الْإِحْسَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ فَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الْقِتْلَةَ وَإِذَا ذَبَحْتُمْ فَأَحْسِنُوا الدَّبْحَةَ** وَأَيُّهَا أَحَدُكُمْ شَفْرَتَهُ وَلْيُرِيكُمْ ذَبِيحَتَهُ (بي شکه الله تعالى په هر خيز باندې احسان کول فرض کړې دي نو کله چه تاسو قتلوی نو په ښه طريقه قتلوی او کله چه تاسو ذبح کوئ نو په ښه طريقه ذبحه کوئ ،، او پکاره ده. چه تاسو کښې هر يوکس چاره تيره کړي ،، او خپلې ذبيحې ته آرام اورسوي.

د ذبح مکروهات

وَمَنْ بَلَغَ بِالسَّيِّئِينَ الْكُفَّارَ او چا چه چاره حرام مغز پورې اورسوله **أَوْ قَطَعَ الرَّأْسَ** يا ئې سر کټ کړو **كُفْرَةً ذَلِكَ** نو دا دده دپاره مکروه دی **وَلَوْ كَلَّ ذَبِيحَتَهُ** او دده ذبيحه به خوړلې شي

هل اللغة < ① السكين: چاره ② نفاع: حرام مغز

تفريخ < هر هغه کار چه ددې په ذبحه کښې ضرورت نه وی. او ددې نه مذبوح ته تکليف اورسيږي. هغه مکروه دي. خو ذبيحه به حلال وی. چونکه دلته خرابی په نفس ذبح کښې نه ده. بلکه د يو زياتی معنی په وجه خرابی راغلي ده. او دا بي وجه (بي فاندې) تکليف ورکول دی. نو دا به د ذبيحه حرمت نه ثابتوي. بلکه ذبيحه حلال ده. البته دا فعل مکروه دي.

هغه کوم افعال دي. چه مکروه دي؟ ① حرام مغز پورې د ذبح کولو په وخت کټ کول. ② سر راښکل چه د مذبوح د ذبح کولو ځانې ښکاره شي. ③ د پخيدو نه وړاندې سټ جدا کړې شي. ④ خپې نيول او د ذبح کولو ځانې پورې راوستل. ⑤ د پخيدو او حرکت ختميدو) نه وړاندې خرمن اوښکل. — رومي درې واړه د حرام مغز په تفسير کښې بيان کړې شوی دی.

۱ - من حديث شاذين اوس رحمته الله عليه أخرجه مسلم في الصحيح ۵۷ وأبو داود في الأضاحي باب ۱۱ رقم ۲۸۱۵ والترمذي في الديات باب ۱۴ والنسائي في الضحايا باب ۲۲ وابن في الديات باب ۳ والدارمي في الأضاحي باب ۱۰

دليله > نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم پہ چیلنی کنبی حرام مغز پوری رسیدل منع کری دی (۱)
د سب د طرفه د چیلنی ذبح کولو حکم

وَأَنَّ ذَبْحَ الشَّاةِ وَكَهْ بِلِي نِي ذَبْحِ كِرْلَه مِنْ قَفَاهَا دَدِي د سَبْت نِه فَان بَيِّتَ حَيَّة نُو كِه هَغْد زُونْدِي
باقی باتې شوه. حَتَّى قَطَعَ الْعُرُقُ تَرْدِي چِه تُول رِگونِه كَت كِرې شو جَاَز نُو حلال ده وَيَكْرَهُ اَوْ ذَا
مَكْرُو دِي وَأَنَّ مَاتَتْ قَبْلَ قَطْعِ الْعُرُقِ اَوْ كِه دَا د رِگونو كَت كُولو نِه مَخْكَبِي مَرِه لَمْ تَوَكَّلْ نُو
خوړلې به نَشِي

حل اللغة > ① شاة: گډه، ② العروق: جمع د عرق، رگ

توضيح > كه چيلی نې د سب د شا طرفه ذبح كړله. نو اوس به دا كتلي شي. چه د ذبح د رگونو كټ كولو
پورې دا ژوندي ده. او كه ددې نه وړاندې مړه شوه. په رومي صورت كنبې دا حلاله ده. او په ديم
صورت كنبې حلاله نه ده. البته په دواړو صورتونو كنبې دا فعل مكروه دې. ځكه چه دا د ضرورت نه
بغير زيات تكليف وركول دي.

په كومو څاروو كنبې به ذبح اختياري وي او په كومو كنبې اضطراري؟

وَمَا اسْتَأْنَسَ مِنَ الصَّيَاوِ كَوْمِ بِنَكَارِ چِه اموخته (او بلدي) شَوْ قَدْ كَانَتْهُ الدَّيْمُ نُو ددې ذكاة ذبح ده
وَمَا تَوَحَّشَ مِنَ الْبَقَرِ او كوم چه د څاروو نه وحشي (ځنگلي) شَوْ قَدْ كَانَتْهُ الْعَقْرُ نُو د هغې ذكاة اندام
كټ كړل، وَالْجِزْرُ او زخمی كړل دي

حل اللغة > ① استانس: اموخته وي ② توحش: نفرت كوي ③ العقرة: اندام گت كړل ④ الجرح: زخم

توضيح > وړاندې بيان شوي دي. چه د ذكاة دوه قسمونه دي ① اضطراري ② اختياري. دا دواړه كوم
كوم ځانې كنبې مشروع دي. دا هم معلومه شوې ده. اوس دا بنياني چه ساتلې شوې څاروي دي. لكه
ميبه وغيره، خو دا اوختيدله. او وحشي (ځنگلي) شوه. نو اوس دلته ذكاة اضطراري جائز ده. او كه
وحشي څاروي د ساتلو په وجه عادت شو. نو اوس به دلته د ذكاة اختياري نه كار اخستلې شي.

په اوښ كنبې نحر او غوا او چيلنی كنبې ذبح مستحب ده

وَالْمُسْتَحَبُّ فِي الْإِبِلِ الْخُرَاوُ په اوښ كنبې نحر مستحب دي فَإِنْ ذُبِحَ نَوَكُهُ دَا نې ذبح كړو جَاَز... نو
جائز دي، وَيَكْرَهُ اَوْ مَكْرُو دِي وَالْمُسْتَحَبُّ فِي الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ الدَّيْمُ او مستحب په غوا او چيلنی كنبې ذبح
ده فَإِنْ نَحَرَهُمْ اَوْ كِه دَا دواړه نې نحر كړل جَاَز نُو جائز دي وَيَكْرَهُ اَوْ مَكْرُو دِي.

توضيح > د نحر او ذبح تفصيل وړاندې تير شوي دي. اوس فرماتي. چه چيلنی وي. او كه اوښ يا غوا وي په
هر يو كنبې ذبح او نحر جائز دي. او ذبيحه حلال ده. خو په اوښ كنبې نحر مستحب او ذبح مكروه ده. او
په چيلنی او غوا كنبې ذبح مستحب او نحر مكروه ده.

دلائل الاستيعاب > ① داستحباب دليل دا دي. چه دا متواتر سنت دي. (۲) يعنی د اول نه واخله تر اوسه
پورې په هغه زمانه كنبې د تولې دنيا مسلمانانو په دې په اوښ كنبې نحر او په غوا گډه كنبې ذبح اختيا
ركړې ده.

۱ - تقدم ترجمه في التفقات

۲ - تقدم ترجمه الحج.

⑦ او په اوبښ کښې د ټولو رگونو اجتماع په منځر کښې ده. او په غوا او چيلۍ کښې (د رگونو اجتماع) مذهب (په ځانې د ذبح) کښې ده.

دليل الکراهه دا خبره معلومه شوه چې په اوبښ کښې نحر او په غوا او چيلۍ کښې ذبح سنت او مستحب ده. اود سنت په مخالفت سره کراحت راځي. نوکه يو کس د نحر په ځانې ذبح اوکړه يا نې د ذبحې په ځانې نحر اوکړو. نو دا به مکروه وي.

د ذبح کولو نه پس د هېڅې د مېرې هڅه

وَمَنْ مَحَرَّقًا أَوْ جَا حَهُ اَوْ بَنَهُ نَحَرَ كَرَلَهُ أَوْ ذَبَحَهُ بَعْرَةً يَأْنِي غَوَا ذَبَحَ كَرَلَهُ فَوَجَدَ فِي بَطْنِهِ جَنْبَيْنَا مَيْتًا لَمْ يُكْغَلْ نَوِي مَوْنَدَلُو دَدِي پِهِ خِيْتِه كښې مېرې چې نو خورلې به نشي أَشْعَرُ كِه دَدِي اِيخْتِه راختلې وي اُولَمْ تُشْعِرُوا كِه نَوِي راختلې

هل اللغة ① نحر: د اوبښ ذبح كول ② بطن: خيټه

تفسير > اوبښه يا غوا وغيره ذبح كړې شوه. او ددې د خيټې نه مې شوې بېچې راو وتلو. نو د امام ابو حنيفه، امام زفر او د امام حسن بن زياد رضي الله عنه مذهب دا دي. چه دا به خورلې نشي. كه ددې اِيخْتِه راختلې وي. او كه نه وي راختلې. او كه پيدانش كښې پوره وي. او كه پوره نه وي. په ټولو صورتونو كښې هم دا حكم دي. ③

دليله > جنين پخپل ژوند كښې مستقل دي. هم دا وجه ده. چه د مور د مرگ نه روستو د جنين ژوند متصور او منلې شوې دي. بلكه داسې واقع شوي دي. لكه څنگه چه امام طحاوي رحمه الله سره دا واقعه پيښه شوې وه. يعنې امام طحاوي رحمه الله چه پيدا شونو مور نې د دوي په ولادت كښې شهيد شوه. هر كله چه د جنين مستقل كيدل ثابت شونو. ددې به جدا ذكاه كول ضروري وي.

مسلك الصاحبين > صاحبينو رضي الله عنه قول دا دي. چه كله دا پيدانش كښې پوره شوې وي. نو خورلې به شي. گني خورلې به نشي. اودا د امام شافعي مذهب هم دي.

داليلها ① د صاحبينو دليل نقلې دا دي. چه د نبې كريم صلى الله عليه وسلم ارشاد دي. **ذَكَاةُ أَمَةٍ ذَكَاةُ الْجَنِينِ** (١) چه ،، د مور ذكاه د جنين ذكاه دي،، ددې حديث نه معلومه شوه. چه مور ذبح كول، دا د بېچې ذبح كول دي. نو بيا به ددې خوراك جائز وي.

② عقلي دليل دا دي چه جنين حقيقتاً هم او حكماً هم، د مور جزء دي. هر كله چه دا هر اعتبار سره د مور جزء دي. نو د مور ذكاه د جنين ذكاه كيدل پكار دي. حقيقتاً د جزء كيدو دليل دا دي. چه جنين مور سره متصل دي. او كه دا جدا كول وي. نو د مور نوم وغيره كت كولو سره به جدا كولي شي. او د مور د غذا نه دا غذا حاصلوي. د مور په ساه اخستلو سره دا ساه اخلي. ددې ټولو خبرو نه معلومه شوه. چه جنين د حقيقت په اعتبار سره دمور جزء دي.

حكماً د مور د جزء كيدو دليل دا دي. چه كله مور خرڅولې شي. نو په دې كښې جنين هم داخلېږي. او كله چه مور آزادولې شي. نو جنين هم آزادېږي. بهر حال هر كله چه جنين د مور جزء او گرځيدو. نو د مور

① القول الرابع هذا قول أبي حنيفة كذا في الدر المنطقي (١٦٠/٤) والبحر الرائق (٣١٢/٨) (ورد المختار (٢١٤/٤) والجمهرة النيرة (٢٧٨/٢) نقلاً عن القول الرابع (٢٨٩/٢).

② من حديث أبي سعيد الخدري رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الضحايا باب ١٨ رقم ٢٨٢٨ والبيهقي في السنن الكبرى (٩/٦٥٦١) رقم (١٩٤٨٨) -

ذکاء د جنین ذکاء کیدل پکار دی. او دا داسې ده. لکه څنگه چې ښکار کښې د ذکاء اختیاری نه د عاجز کیدو په وجه د ذکاء اضطراری نه کار اخستلې شی. دغه شان دلته هم د جنین د ذکاء نه عاجز دي. نو ددې د مور په ذکاء باندې به اکتفاء کولې شی.

د کومو خاورو او مارغانو خوراک حلال دي ؟

وَلَا يَحِلُّ أَكْلُ ذِي نَابٍ مِنَ السَّبَاعِ او جائز نه دی په درنده گانو کښې ذوناب (په غاښونو سره ښکار کونکې) خوړل وَلَا ذِي ظُفُرٍ مِنَ الطُّيُورِ او نه په مارغانو کښې د ومخلب (په پنځو سره ښکار کونکې) د خوړل

هل اللغة ① نَاب: هغه غاښ دي. چه دا پورته او لاتدې مخامخ څلورو غاښونو (رباعیاتو) سره ملار شوی وی. چه دې ته داره وائی. او مخلب پنځه، خو مراد دا دې. کوم چه مونږ ذکر کړې دي. چه کوم په خوله او پنځو سره ښکار مړ کوی. ② الطيور: جمع د طیر: پرندې، مرغی ③ مخلب: مخکوه [

توضیح په خناورو کښې بعضې څلور څپو والا دی. او بعضې الوتونکې خناور دی. بیا په دې دواړو کښې بعضې داسې دی. چه دا نور خناور ماتوی. او خوری. او بعضې داسې نه دی. لکه کوتره، او کوپکوره وغیره چه مارغان دی. خو درندې نه دی. اولکه مینې او غواگانې اوښ وغیره چه څلورو څپو والا دی. خو درندې نه دی. او لکه شیر، پرانگ، پيشو، لومبره، زمري وغیره څلورو څپو والا دی. او ماتونکې درندې دی. او دغه شان باخه، باز، او کارغه وغیره مارغان دی. خو پخپلو څپو سره ښکاره مړ کوی. او شلوی. او خوری. نو دا د مارغانو نه درندې دی. بهر حال درنده که څلورو څپو والا وی. یا مارغه وی. ددې خوراک حرام دي.

دليله ځکه چه د نبی کریم ﷺ حديث دې نَهَى عَنْ أَكْلِ كُلِّ ذِي نَابٍ مِنَ الطُّيُورِ وَكُلِّ ذِي نَابٍ

① چې دوی ﷺ د هر قسمه ذی مخلب مارغانو نه، او د هر قسمه ذی نَاب د درنده گانو نه، **الاستدلال** مرغیانې ﷺ په هدايه کښې فرمائی. چه په ذکر شوی حديث کښې ،، من السباع ،، د ذی مخلب،، او،، ذی نَاب ،، نه روستو راغلي دي. نو ،، سباع ،، په ،، ذی مخلب،، او،، ذی نَاب ،، دواړو ته شامل وی. يعنی په سباع کښې درنده گان هم داخل دی. او مارغان هم. هر هغه خناور چه دهغې نَاب (غاښ) وی. او مخلب (پنځه) وی. د هغې په سباع کښې شاملیدل ضروری نه دی. بلکه ضروری دا ده. چه دا شلونکې وی،، کما مر،، بیا نې د درندې تعريف اوکړو. چه کوم غښته کونکې وی. د هغې تعلق که مارغانو سره وی. او که څلورو څپو والا سره وی. او لوټ کونکې وی. نو که شیر صوفی جوړ شی. او حمله نه کوی. نو اوس هم هغه درنده دي. ځکه چه دده په عادت کښې دا مذکوره صفات شامل دي.

د فصل د کارغه خوړلو حکم

وَلَا يَأْتِي بِأَكْلِ عُرَابِ الزَّرْعِ او د فصل په کارغه کښې هيڅ حرج نشته

توضیح کوم کارغه چه د فصل دانې خوری. او گندگی نه خوری. د هغې په خوړلو کښې هيڅ باک نشته. **دليله** ځکه چه دا گندگی هم نه خوری. او په درنده گانو کښې هم نه شمارلې کېږي. **الفائدة** کارغان په درې قسمه دی ① کوم چه صرف دانې خوری. او دا مکروه نه دی.

⑦ کوم چه صرف گندگی خوری. او دا مکروه دی.
 ⑧ کوم چه کله دانې خوری. او کله گندگی خوری. دا د امام صاحب رحمته الله علیه په نیز مکروه نه دی. او د امام ابویوسف رحمته الله علیه په نیز مکروه دی. [کذا فی مجمع الاثر: ۴۹۵، ج ۲]
 په حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی رحمته الله علیه باندې چه کومو خلقو د غراب (کارغه) د حلت په مسئله کې اعتراض کړې دې. هغوی د احتافو امامانو د اقوالو نه ناخبره دی.
د ابقع او غداف (کارغانو) خوړلو حکم

وَلَا يَكُلُ الْاَبْقَعُ او ابقع (تور او سپین کارغه) به نشي خوړلې **الَّذِي يَأْكُلُ الْحَيْفَ** کوم چه گندگی خوری،

هل اللغة > ① الأبقع: تور او سپین کارغه
توضیح > ،، ابقع،، هغه کارغه کوم تور او سپین وی. یعنی دیسی کارغه، چه ددې د ست رنگ د خپو په نسبت سپین وی. گویا چه دا د ذکر شوو دریو اقسامونو نه د یو قسم بیان دې. ،، غداف،، هم یو قسم کارغه دې. چه دا د سختې گرمۍ په زمانه کېنې راځي. او په قول د ابن فارس غت، دروند، د غتو خپو والا وی. چونکه دا هم گندگی خوری. نو ددې خوراک به هم د ابقع (تور او سپین کارغه) پشان مکروه وی.

د کومو خاورو خوراک مکروه دي ؟

وَيَكْرَهُ أَكْلَ الضَّبِّ وَالْقَبْضِ وَالْحَشَرَاتِ كُلِّهَا او کوک او سمساره او ټول په زمکه باندې توخیدونکي (خوړیدونکي) خناور (چینجی وغیره) مکروه دی
هل اللغة > ① الضبع: کوک ② القبض: سمساره

توضیح > کوک (غوښه خوړونکي خناور)، سمساره، مچۍ او د ټولو حشرات الارض خوراک مکروه دې.
دلیل کراهة الضبع > د کوک د کراهت دلیل دا دې چې دا درنده دې. او د درنده گانو د خوراک عدم جواز وړاندې سره د دلیل نه ذکر شوې دې.
دلیل کراهة القبض > د سمساره د کراهت دلیل دا دې. چه حضرت عائشه رضی الله عنها د نبی کریم صلی الله علیه و آله نه د سمساره دخوراک په باره کېنې تپوس او کړو. نو نبی کریم صلی الله علیه و آله منع او فرمایله. (۱)
دلیل کراهة حشرات الارض > د ټولو حشرات الارض مکروه کیدو دلیل دا دې. چه سمساره مکروه دې. او سمساره د حشرات الارض څنې دې. نو د باقی حشراتو به هم دا حکم وی.
د ساتلو شوو خړو او خچرو غوښه خوړل حرام ده

وَلَا يَكُلُ الْحُمُرُ الْأَمْثِيَّةُ وَالْبَقَالُ او د ساتلو شوو خړو او خچرو خوراک جائز نه دي
هل اللغة > ① الحمور: جمع د حمار، خر ② البقال: جمع د بغل، قچر
توضیح > د ساتلو شوو خړو او خچرو غوښه خوړل جائز نه ده.
دلائله > ① حضرت خالد رضی الله عنه نه روایت دې چې **أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ نَهَى عَنْ تَحْمِيرِ الْحُمُرِ وَالْبَقَالِ وَالْحَمِيرِ**

(١) چه نبی کریم ﷺ د اسونو او خجرو او خرو د غوښو نه منع فرمائيلي ده
 (٢) د حضرت علي رضی الله عنه نه روایت دي: أَن النَّبِيِّ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ أَهْدَرَ الْمَنَعَةَ وَحَرَّمَ لِحُومَ الْأَهْلِيَّةِ يَوْمَ خَيْبَرٍ (٣) چه نبی کریم ﷺ د خیبر په ورځ متعه باطل گرځولې ده او د ساتلو شوو خرو غوښې نې حرام او گرځولې.
 حدیث پیس کړې شوې دي. چه په دې کښې د ممانعت صراحت دي.

د اس د غوښې حکم

وَيُكْرَهُ أَكْلُ لَحْمِ الْفَرَسِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ ١٠ او د امام ابوحنيفه رحمه الله به نیز د اس غوښه مکروه ده

حل اللغة < ١٠ الفرس: اس ١١ الأهلية: په کور کښې پاللي شوې ١٢ لحووم: جمع د لحم، غوښه
 توضیح < د امام صاحب رحمه الله به نیز د اسونو غوښه مکروه ده.

١٣ والله < ١٠ امام ابوحنيفه رحمه الله د آيت نه استدلال کړې دي. آيت دا دي: «وَالْخَيْلُ وَالْبِغَالُ وَالْخَيْرُ لَكُمْ ذِكْرًا وَزِينَةً» او الله تعالی اسونه او خجرو او خره پیدا کړي دي. چه تاسو په دې باندې سواره شئ. او د ښانست دپاره، نو الله تعالی په دې آيت کښې بنده گانو باندې خپل احسان زیاتی نو که ددې خوراک جائز وي. نو خوراک دتولو نه اعلیٰ منفعت دي. نو بیا به ددې ضرور ارشاد فرمائيلو. يعنی الله تعالی به فرمائيلي و. چه مونږ دا پیدا کړل. چه تاسو دا خوري. او الله حکيم ذات دي. او حکيم چه کله احسان زیاتی. نو لوڼې نعمت نه پريخودلو او وړوکی نعمت سره احسان نه زیاتی. نو ددې آيت نه معلومه شوه. چه د اس غوښه په نشی خوړلي.

١٤ او اس سره په دښمن رعب اچولې شی. نو بیا به احتراماً ددې خوراک مکروه وي. او په دې وجه چه اس د دښمن مرعوب کولو آله ده. نو ددې دپاره د مال غنیمت نه حصه مقرر شوې ده. چه ددې تفصیل د هدایه په دریم جلد کښې ذکر دي.

١٥ او که دا جائز او گرځولې شی. نو د جهاد آله کمول به لازمیږي. په دې وجه هم ددې خوراک مکروه دي. مسلک الصالحين < د صاحبینو په نیز جائز ده. او دامام شافعی هم دا مذهب دي. (١٦)

دليلهما < د حضرت جابر رضی الله عنه حدیث دي: أَنَّهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ لُحُومِ الْحِمْرِ الْأَهْلِيَّةِ يَوْمَ أُذَيْنَ فِي لُحُومِ الْخَيْلِ يَوْمَ خَيْبَرٍ (١٧) چه رسول الله ﷺ د خیبر په ورځ د ساتلو شوو خرو د غوښو نه منع او فرمائيله او د اسونو د غوښو نې اجازت ورکړو.

الجواب عنه < ددې جواب دا دي چه د حضرت خالد بن ولید رضی الله عنه په حدیث کښې حرمت ښکاره دي. نو په دې دواړو حدیثونو کښې تعارض شو. او کله چه په حلال او حرام کښې تعارض وي. نو حرام ته ترجیح ورکولې شی. نو د حضرت خالد رضی الله عنه حدیث چونکه محرم دي. په دې وجه به دي ته ترجیح ورکولې شی.

(١) من حديث خالد بن وليد رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الألطمة باب ٣٢ رقم ٣٨٠٦ وابن ماجه في الذبايح باب ١٤ رقم ٣١٩٨ والنسائي في الصيد باب ٣٠ رقم ٤٣٣١.

(٢) أخرجه البخاري في المغازي باب ٣٠ رقم ٢٢١٩ ومسلم في الصيد والذبايح رقم ٣٢

(٣) القول الرابع هو هذا قول الصالحين. كذا في رد المحتار (٢١٤/٥) والدر المنقى (١٦١/٤) وجمع الأمر (١٦٢/٤) فإنا عن القول الرابع (٢٩٠/٢).

(٤) أخرجه البخاري في المغازي باب ٤٠ رقم ٤٢١٩ ومسلم في الصيد والذبايح رقم ٣٦.

نُوبَةُ الْكَرَاهَةِ > بیا د امام صاحب رحمته په نیز کراهت تحریمی دې. او که تنزیهی دې. نو دواړه قوله شته. خو کراهت تحریمی زیات صحیح دې. پاتی شو د اسپې پی، نو په دې کښې د جهاد په آله کښې هیڅ کمې نه لازمیږي. نو دا جائز دی. په [سکب الاظهر ص: ۴۳۶، ج ۲] باندې ددې زیات تفصیل موجود دې. چه په دې کښې مفتی به قول کراهت تنزیهی نقل کړې دې.

د سوبه (خرکوتی) خوړلو حکم

(وَلَا بَأْسَ بِأَكْلِ الْأَرْثِ) او په سوبه خوړلو کښې هیڅ باک نشته

حل اللغة > ① الأرث: سوبه

تفصیح > سوبه خوړل جائز دی.

هلاله > ① ځکه چه نبی کریم صلی الله علیه و آله پخپله هم او خوړله. او خپلو اصحابو رضی الله عنهم ته ئې د خوراک حکم او فرمانیلو. (۱)

② او دا نه درنده ده. او نه گندگی خوری. نو دا د اوسې مشابهه شوه.

په ذبح سره د کومو خاورو غوښه او خرمن پاکیزې او د کومو نه پاکیزې؟

وَلَا ذَا ذِبْحٍ او کله چه هغه خناور ذبح کړې شو مَا لَا يُؤْكَلُ لَحْمُهُ د کوم غوښه چه نشی خوړلې طَهْرٌ جُلْدُهُ وَحُفَّتُهُ نو ددې چمره او غوښه به پاکیزې

حل اللغة > ① جلد: خرمن

تفصیح > ذکاة سره چه لکه څنگه په ماکول اللحم خناورو کښې غوښه حلالیږي. په غیر ماکول اللحم خناورو کښې غوښه او چمره پاکیزې. اگر چه غوښه نه حلالیږي. (۲)
دلایله > ځکه چه ذکاة شرعی سره بهیدونکی وینه او نجس رطوبات خارجیږي. نو غوښه پاکیزې.

[الْأَلَذَمِي وَالْخَزِيرُ خو سړې (بنیادم) او خنزیر (ددې نه مستثنی دی)،

تفصیح > البینه د سړې او خنزیر چمره نه دباغت (رنګ کولو) سره پاکیزې. او نه ذکاة سره،
دلایله > د بنیادم خرمن ځکه نه پاکیزې. چې ده ته الله تعالی عزت ورکړې دې. او دده نه په مړونی خرمن وسمتل دده اهانت دې. اود خنزیر خرمن ځکه نه پاکیزې چې هغه نجس العین دې.
د اوبو په خناورو کښې د کومو خناورو خوراک حلال دې؟

وَلَا يُؤْكَلُ مِنْ حَيَوَانَ الْمَاءِ إِلَّا السَّمَكُ او د اوبو په خناورو کښې د کب نه علاوه به هیڅ نه خوړلې کېږي

(۱) قال الزهلي رحمه الله كلما حديثان لا أول... عن انس رضي الله عنه قال فاجئنا أربنا بمرا الظهران لسمي القوم فلبوا فادركها فاعلينا فالت بها أباطلحة للبحر وبعت بوركه إلى رسول الله صلى الله عليه وآله أوقال فخذها فقبله قلت وأكل منه؟ قال أكل منه ثم قال بعد قبله أخرجه البخاري في أهية باب ۵ ومسلم في الصيد والذباح رقم ۵۳ والترمذي في الأطعمة باب ۳۲ والنسائي في الصيد باب ۲۵ وابن ماجه في الصيد باب ۱۷) وفي حديث أبي هريرة رضي الله عنه قال جاء أعرابي إلى رسول الله صلى الله عليه وآله فبارب قد شواها فوضعها بين يديه فامسك رسول الله صلى الله عليه وآله فلم يأكل وأمر القوم أن يأكلوا قال الزهلي رحمه الله أخرجه النسائي (نصب: ۴/ ۸۸) -
(۲) مسلك الشافعي - د امام شافعي رحمه الله نقل دی. چه په غیر ماکول اللحم کښې به ذکاة اثر نه کوی.

هل اللغة < ① السمك، كب مامی

تضريح < د دریاب په خناورو کښې صرف کب جائز دي. نور هيڅ جائز نه دی. (۱)

فيليه < په کومه دوانی کښې چه چيندخ اچولې شوې وی. د داسې دوانی نه رسول الله ﷺ منع فرمائيلې ده. (۲) که چيندخ جائز وي نو د دوانی به نې منع نه فرمائيلې. دويم حديث: په حديث کښې د سرطان (کونی کبی) د بيع نه ممانعت فرمائيلې شوې دي. او وړاندې معلومه شوې ده. چه د بيع او خوړلو حکم يو دي.

بطل مراب د مړشوی کب حکم

وَيُكْرَهُ أَكْلُ الطَّائِفِ مِنْهُ أَوْ بِه كَبَانُو كَبْنِي طَائِفِي (کوم چه مړشی. او البته شی) مکروه دي

تضريح < هر قسم کب حلال دي. که ژوندي وی. او که مړ وی. البته کوم کب چه پخپله دڅه آفت او مصیبت نه بغیر مړ شی. او په دریاب کښې البته شی. چه خيټه نې پورته شی. او شا نې لاندې شی. چه دي ته طائفي وانی. دا مکروه تحریمی دي. (۳)

فيليه < دليل د حضرت جابر رضی الله عنه هغه حديث دي. چې نبی کریم ﷺ فرمائيلی دی مَا نَصَبَ عَنْهُ الْمَاءُ فُكُلًا وَمَا لَقِطَهُ الْمَاءُ فُكُلًا وَمَا طَفَا فَلَا تَأْكُلُوا (۴) د کوم کب نه چه اوبه اوچې شوې وی نو ته هغه اوخوره. او کوم چه دریاب راوغورخولو هغه خوره او کوم چه البته شو نو هغه مه خوره.

کب سره د خپلو ټولو اقسامو حلام دي. او د امام مالک رحمه الله نقطه نظر

(وَلَا يَأْسُ بِأَكْلِ الْجَرِيثِ وَالْمَرْمَاهِ وَالْجَزْأِ وَلَا ذُكَاةٍ أَوْ جَرِيثٍ (يُوقَسَمُ كَبٌ دې) مَارْمَهِي أَوْ د كَبٌ د ټولو اقسامو او د ملخ په خوراك کښې هيڅ باک نشته

هل اللغة < د کب په قسمونو کښې يو جريث (يوقسم کب دي) دي. چه دا تور وی. او يو مارمهې دي. چه دي ته بام وانی. چه دا د مار مشابه وی.

تضريح < که هر قسم کب وی. او ملخ دواړه د ذکاة (ذبح) نه بغیر خوړلو کښې هيڅ باک نشته. (۵)

(۱) مسلك الانفة:- او امام مالک، ابن ابی لیلی او اصحاب الظواهر او د امام شافعی رحمته په يو قول کښې د دریاب هر خناور حلال دي. اگرچه دا د دریاب خنزیر، او سپی، او انسان ولې نه وی. د امام شافعی رحمته يو قول دا دي. چه ټول خناور حلال دي. خو دریابی خنزیر او سپی او انسان جائز نه دي. هم دا د لیث رحمته قول دي. او د امام شافعی رحمته دريم قول دا دي. چه د چيندخ نه علاوه ټول خناور حلال دي.

(۲) من حديث عبد الرحمن بن عثمان القرشي أن طبيباً سال رسول الله ﷺ عن الضفدع يجعلها في دواء فنهى عن قتلها أخرجه أبو داود في الطب باب ١١ وأحمد في المسند (٤٥٣٨٣) والحاكم في المستدرک (٤٤٥٨٤) والنسائي في الصمد باب ٣٦ رقم ٤٠٦٢.

(۳) مسلك مالک والشافعي:- امام مالک او امام شافعی رحمته دا هم حلال گرځولي دي.

(۴) قال الزهلي رحمه الله غريب هذا اللفظ وأخرج أبو داود (أي في الأظمة باب ٣٥ رقم ٣٨١٥) عن جابر رضي الله عن رسول الله ﷺ قال ما لاقاه البحر أو جزر عنه فكلوه وما مات فيه وطفا فلا تاكلوه (نصب: ٤٩٢).

(۵) مسلك مالک:- امام مالک رحمه الله فرماني. چه ملخ ذبح کول ضروری دی. یعنی دا چه ددې سر جدا کړي شی.

هَلَالَهُ ① حدیث کنبی راغلی دی. چه (أحلت لنا ميتتان) په دې کنبی کب او ملخ دواړه داخل دی. نو لکه څنگه چه کب د ذکاة نه بغیر خوړل جائز دی. دغه شان به ملخ هم د ذکاة نه بغیر خوړل جائز وی. ② د حضرت علی عليه السلام نه دهغه ملخانو په باره کنبی تېوس اوکړې شو. چه په دې کنبی بعضې مړه شوی وی. او بعضې ژوندی وی. نو هغوی افرمائیل عليه السلام کله کله (،،،) کله کله (،،،) دا ټول خورئ. نو ددوی دا فرمان په اباحت باندې دلالت کوي. اگر چه دا پخپله مړ شوې وی. او دا جمله د حضرت علی عليه السلام په فصاحت کنبی شمار کړې شوې ده. ځکه چه دوه د یو شکل جملې نې افرمائیلې. او معنی نې جدا جدا ده.

القاعدة في السمك ③ د کب په باره کنبی دا قاعده کلیه ده. چه کله دا په څه آفت سره مړ شی. نو دا به حلال وی. او که د څه آفت نه بغیر مړ شی. نو دا به حلال نه وی. رومې لکه مثلاً هغه کب کوم چه ښکاری اونیولو (نو حلال دي). او دویم لکه طافی، (او دا) مکروه دي.

کِتَابُ الْأَصْحِيَةِ

ترجمه ④ (دا) کتاب د قریانی (د احکامو په بیان کنبی) دي.

توضیح ⑤ د لفظ ،، اضحیه ،، تحقیق په ذبح او قریانی کنبی د عموم خصوص مطلق نسبت دي. رومې عام او دویم خاص دي. لکه حیوان او انسان، او د عام نه پس د خاص ذکر کول زیات مناسب دی. ځکه چه عام د خاص جزء وی. مثلاً حیوان د انسان جزء دي. ځکه چه د انسان ماهیت حیوان تاطق دي. او جزء طبعاً مقدم وی. نو وضعاً هم جزء مقدم کړې شوې دي.

الاصحية لغة ⑥ الاصحية اصل کنبی د،، افعولة،، په وزن باندې،، افعولية،، وو. په علم الصیغه کنبی د ذکر شوي خوارسم نمبر قاعدې مطابق ،، افعیة ،، شو. د لغت په اعتبار سره ،، افعیة،، هغه خاړوی ته ونیلې شی. کوم چه د قریانی په ورځو کنبی ذبح کړې شی. یعنی دا (تسمية الشئ باسم وقته) د قبیل نه دي.

الاصحية فوطاً ⑦ شریعت کنبی د،، افعیة،، تعریف دا دي. (ذبح حیوان مخصوص بنیة القره بقی وقت مخصوص) وگذا ⑧ د قریانی سبب وخت دي. یعنی ایام نحر (د قریانی ورځې) او په قول د بعضو راس (نصاب) دي. او ددې رکن داسې خاړوي ذبح کول دي. د کوم ذبح کول چه دلته جائز دی. ،، کاسا،،، نو چرکه وغیره دلته ذبح کول د مجوسیانو سره د مشابهت په وجه مکروه دی. او ددې حکم دنیا کنبی د واجب د ذمه دارۍ نه وتل دی. او په آخرت کنبی د صحیح نیت په شرط د الله تعالی په فضل ثواب حاصلول دي.

فوطها ⑨ اسلام ⑩ مقیم کیدل ⑪ دومره مالداره کیدل چه ددې په وجه صدقه فطر واجب شی. په نورو الفاظو کنبی داسې چه د قریانی وجوب د صدقه فطر پشان د ممکن قدرت په وجه دي. د قدرت میسره په وجه نه دي. ،، والتفصيل فی درس الحسامی ،،

① قال الزبيدي رحمه الله هذا اللفظ روى عبدالرزاق في مصنفه... عن علي بن ابي طالب قال الحيتان والجراد ذكي كله (اصب: ٤٩٥٨٤).

د قریانی حکم، چه دا په چا، هله او د حکوم طرفه واجب ده

الْأُطْمِئِنَّةُ وَاجِبَةٌ چه قریانی کول واجب دی عَلَى كُلِّ حَرٍّ مُسْلِمٍ په هر یو داسې آزاد باندې چه هغه مسلمان وی، مُقِيمٌ مُوَسَّوٍ مَقِیم وی، مالدار وی فِی یَوْمِ الْأُضْحٰی په یوم الاضحی (ورځ د لونی اخنی) کښی

توضیح < وجوب الاضحية > امام طحاوی رحمته الله علیه ذکر کړی دی چه د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه قول مطابق واجب ده **والله** ① د وجوب دلیل دا حدیث دی. مَنْ وَجَدَ سَعَةً وَلَمْ يُضَحِّ فَلَا يَقْرَبَنَّ مُصَلًّا (۱) چا ته چه د قریانی قدرت وی بیا هم قریانی اونکړی، نو هغه دې زمونږ عیدگاه ته نیزدې نه راځی. دا ډیر سخت وعید دی، چه دا د واجب په پریځودو کښې وارد کیدې شی، نو ددې نه د قریانی وجوب ثابت شو. (۲)
② اضافت سره ،، یوم الاضحی ،، ونیلې شی، یعنی قریانی طرف ته د قریانی د وخت اضافت کولې شی، او دا اضافت اختصاص دپاره دی، یعنی دا مختص ده، قریانی سره، او اختصاص په هغه وخت ثابتېږی. کله چه د قریانی وجود وی، او کیدې شی چه د سنت په صورت کښې ټول متکلفین په قریانی باندې اتفاق اوکړی نو وجود د قریانی دپاره وجوب ضروری دی، چه اختصاص ثابت شی، لکه یوم الجمعة، وقت الظهر، شهر رمضان کښې هم دا خبره ده.

مسلك الصالحين < د صاحبینو وحمدا لله > په نیز سنت موکده ده، بهرحال فتوی د قریانی په وجوب ده. **والله اعلم** ① د نبی کریم صلی الله علیه و آله حدیث دی مَنْ ارَادَ أَنْ يَضَحِيَ مِنْكُمْ فَلَا يَأْخُذْ مِنْ شَعْرَةٍ وَآلِفَةٍ شَيْئًا (۳) چه کوم کس د قریانی اراده اوکړی، نو خپل ایخته وغیره دې نه کټ کوی، نو قریانی نې په اراده باندې معلق کړې ده، او دا دجوب الفاظ نه دی.

② په مالی عبادتونو کښې مقیم او مسافر وی، حالانکه مسافر باندې قریانی واجب نه ده، نو معلومه شو، چه په مقیم باندې هم واجب نه ده، ځنې د دواړو حکم مختلف کیدل به لازم شی، لکه څنگه چه زکاة مالی عباد دی، لکه څنگه چه مقیم باندې واجب دی، دغه شان مسافر باندې هم واجب ده، او لکه څنگه چه عتیره مسافر باندې واجب نه ده، نو مقیم باندې هم واجب نه ده.

العراة من القبلة < دلته د ارادې نه مراد دغه نه دی، کوم چه تاسو گټلې دې، چه اختیار ورکول مقصود دی، چه قریانی اوکړله، یا نې پرېږده، بلکه اراده په معنی د قصد ده، یعنی څوک چه ددې واجب ادا کولو قصد لری، نو هغه له دا کول پکار دی، چه ایخته وغیره نه کټ کوی، او دا داسې ده، لکه < من اراده الصلاة >

فلیتوضأ، < من اراده الجمعة للقيتسل >، نو په لفظ د ارادې سره سنت کیدو باندې استدلال صحیح نه دی. **اشرط الحرية** ① رومې شرط آزاد کیدل دی، ددې وجه دا ده، چه قریانی دپاره ملک پکار دی، او په غلام کښې د مالک کیدو صلاحیت نشته، بلکه دا مملوک دی، یعنی مالک کیدل صرف آزاد دپاره

(۱) من حديث أبي هريرة رضي الله عنه أخرجه ابن ماجه في الأضاحي باب ۲ رقم (۳۱۲۳) واحمد في المسند (۳۲۱/۲) والدارقطني في سننه (۵۴۵/۲) والحاكم في المستدرک (۳۸۹/۲)۔

(۲) كما في حديث أبي هريرة رضي الله عنه أخرجه البخاري في المظنقة باب ۳ ومسلم في الأضاحي رقم ۳۸ وأبو داود في الأضاحي باب ۱۱ والترمذی في الأضاحي باب ۱۵ والنسائي في الفزع باب ۱ وابن ماجه في الذبائح باب ۲۔

(۳) من حديث أم سلمة رضي الله عنها أخرجه مسلم في الأضاحي رقم ۴۱ والترمذی في الأضاحي باب ۲۲ وأبو داود في الأضاحي باب ۲ والنسائي في الضحايا باب . وابن ماجه في الأضاحي باب (۱۱)۔

مخصوص دی.

اِشْرَاطُ الْاِسْلَامِ ﴿۱﴾ دویم شرط مسلمان کیدل دی. ځکه چه قربانی قریت دی. او کافر د قرباتو ادا کولو اهل نه دی.

اِشْرَاطُ التَّيْبِ ﴿۲﴾ دریم شرط مقید کیدل دی. چه ددی دلیل وړاندې بیان شوې دي. یعنی (طهران الاداء)

پنځم باسباب یشت... (الم)

اِشْرَاطُ الْفَنِي ﴿۳﴾ څلورم شرط مالدار کیدل دی. چه دا وړاندې ذکر شوی حدیث نه معلومېږي. یعنی

(من وجد سعة... الم)

اِشْرَاطُ الْوَقْتِ ﴿۴﴾ پنځم شرط د قربانی وخت کیدل دی. یعنی ایام نحر د قربانی ورځې ځکه چه قربانی هم دې ورځو سره مخصوص ده.

قربانی د کوم کوم کس د طرفه واجب ده؟

وَيَذْبَحُ عَنْ نَفْسِهِ او قربانی واجب ده. د خپل طرفه، .

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلیل: ځکه چه انسان اصل دې پخپل خان باندې د وجوب په سلسله کښې دهغه تفصیل مطابق کوم چه مونږ په باب د صدقة الفطر کښې بیان کړې دي

وَعَنْ وَلَدٍ وَالصَّغِيرِ او قربانی واجب ده. د خپل وړوکی بچي د طرفه،

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلیل: ځکه چه دا (وړوکی بچي) دسړي د نفس په درجه کښې دي نو دا بچي به هم دده سره متعلق وي لکه څنگه چه صدقة فطر کښې (متعلق دي).

د قربانی کوم څاروي د څومره کسانو د طرفه کافي دي؟

وَيَذْبَحُ او سړي دې ذبح کړي عَنْ كُلِّ وَاَحَدٍ مِنْهُمْ شَاةٌ په دوی (یعنی د خپل خان او پخپل اولاد) کښې د هر یو د طرفه یو چیلې: اَوْ يَذْبَحُ بَدَنَةً اَوْ بَقَرَةً یا دې ذبح کړي یو اوبښ یا غوا اَوْ عَنْ سَبْعَةٍ یا یو اوبښ د اووه کسانو د طرفه

هله اللفه ﴿۱﴾ بلفه: د بدنه اطلاق په غوا اوبښ وغیره باندې کیږي په کوم کښې چه اووه کسان شریکیدی شي

توضیح: د چیلې قربانی صرف د یوکس د طرفه کیدې شي. او غټو څاروو لکه د غوا او اوبښ وغیره د اووه کسانو د طرفه کیدې شي.

دلیل: عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ عَنْ سَبْعَةٍ وَالْبَدَنَةَ عَنْ سَبْعَةٍ (۱)

۱ - أخرجه مسلم في الحج رقم ۱۳۸ و أبو داود في الأضاحي باب ۲ و الترمذی في الحج باب ۶۶ و ابن ماجه في الأضاحي باب ۵ و الدارمي في الأضاحي باب ۵ و مالك في الضحايا رقم ۹ -

حضرت جابر رضی اللہ عنہ فرمائی چې مونږ د نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم سره د اووه کسانو د طرفه غواه او د اووه کسانو د طرفه اوبښ قربانی کړې وو.
القیاس < د قیاس تقاضا په غټ څاروی کښې دا وه چې صرف د یو کس د طرفه وی.
دلیلہ < ځکه چې دا هم یو نفس دی او وینه تویول هم دواړو کښې یو دی زیات نه دی او وینه تویول قربت دی.

په مسافر او غریب باندې قربانی واجب نه ده

وَلَيْسَ عَلَى الْفَقِيرِ وَالْمَسْفِرِ أَضَحِيَّةٌ او په فقیر او مسافر باندې قربانی نشته

توضیح < په مسافر او غریب باندې قربانی نشته.
دلیلہ < حضرات شیخین رحمہما اللہ چې په کله مسافر وو نو هغوی به بعضې ځل مطلقاً قربانی پرېځودله (۱) په دې یره چې خلق دا فرض او نه گنځي.

د قربانی وخت او ورځې

وَوُتِّئَ الْأَضْحِيَّةُ يَدْخُلُ او د قربانی وخت داخلېږي بَطْلُوْعُ الْفَجْرِ مِنْ يَوْمِ النَّحْرِ د قربانی د ورځې د فجر (سحر) راختلو نه إِلَّا أَنَّهُ لَا يَجُوزُ لِأَهْلِ الْأَمْصَارِ وَالْدِّيَارِ خو دا چې د ښار خلقو دپاره ذبح جائز نه ده حَتَّى يُصَلِّيَ الْإِمَامُ صَلَاةَ الْعِيدِ تردې چې امام د اختر مونځ اوکړي فَأَمَّا أَهْلَ السَّوَادِ نو بهرحال د کلو خلق فیذبحون بَعْدَ طُلُوعِ الْفَجْرِ هغوی دې ذبح کوی د صبا نه روستو،

هل اللغة < ① السواد: کلی والی ② الأمصار: جمع د مصر، ښار

توضیح < ایام نحر (د قربانی ورځې) درې دی (۱۰، ۱۱، ۱۲) خو د ښار خلقو دپاره د اختر مانځه نه وړاندې قربانی کول جائز نه دی البته کوم ځانې چې د جمعي او اخترونو مونځ مشروع (روا) نه دي هغوی د قربانی په ورځ د صبح صادق (سحر) نه پس ذبح کولې شي.
دلیلہ < إِنَّ أَوَّلَ نُكْنَا فِي هَذَا الْيَوْمِ الصَّلَاةُ ثُمَّ الْأَضْحِيَّةُ (۲) نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرماتیلی دی چې زمونږ رومي عمل نن ورځ مونځ دې بیا قربانی ده.

د قربانی ورځې

وَيَوْمَ جَابِرَةٍ فِي ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ او قربانی جائز ده درې ورځو کښې يَوْمُ النَّحْرِ په يوم نحر (د قربانی په ورځ) کښې وَيَوْمَانِ بَعْدَهُ او ددې نه روستو دوو ورځو کښې،

توضیح < د قربانی ورځې درې دی (۱۰، ۱۱، ۱۲) او د تشریق ورځې درې ورځې دی (۱۱، ۱۲، ۱۳) (۳)
دلیلہ < دلیل د حضرت عمر، حضرت علی، او د حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہم حدیث دي چې (ایام النحر) ثلاثة ایام

۱ - قال الزیلي رحمه الله رواية غريبة وجهل من استشهد بحديث عتف بن سليم المتقدم (لص: ۵۰۲۴) -

۲ من حديث براء بن عازب رضی اللہ عنہ أخرجه البخاري في العدين باب ۸ ومسلم في الأحاسي رقم ۷ والسنائي في العدين

باب ۸

۳ مسلک الشافعي: - امام شافعي رحمه الله تشریق ورځې د قربانی ورځې گنځي او فرمائی چې د اختر د څلورمې ورځې پورې قربانی کیږي.

اَنْهَلَهَا اُولَاهَا (۱) او دا داسې څيز دې، چه دلته قیاسی پابندئ کار نه کوی، نو معلومه شوه، چه دې حضراتو کوم څه فرمایلی دی. د نبی کریم ﷺ نه نې اوریدلی دی، نو فرمایلی نې دی، یعنی دا په سمع باندې محمول ده.

افضیة الیوم الاول > رومی ورځ غوره ده.

دليلة > ددې دلیل دغه دې، کوم چه دغه حضراتو فرمایلي دي.

د هومو مېدارو څاروو قربانی جائز نه ده؟

وَلَا يُضَحَّى بِالْعِبَادَةِ وَالْعَوْدَةِ > چه قربانی به نه کوی. د رندو، او نه د کانرا (چه په یو سترگه روند وی)، وَالْعَرَجَاءِ اَلَّتِي لَا تَمْشِي اِلَى الْمَسْجِدِ اَوْ نَهْ هغه گود، کوم چه مذهب (خانې د حلالی) ته نشی تللي وَلَا الْعَجَازِ او نه د پیر کمزور (او پې څاروی).

توضیح > نفس مسئله آسانه ده.

دليلة > د نبی کریم ﷺ فرمان دې لَا تُضَحُّوا بِالسُّخَايَا اَرْبَعَةً: الْعَوْدَةُ اَلَّتِي تَمُوتُ مَوْتَهَا وَالْعَرَجَةُ اَلَّتِي عَنْ جُفَاهَا وَالتَّرِيْقَةُ اَلَّتِي مَرَضُهَا وَفَتَحَةُ اَلَّتِي لَا تَمْشِي (په قربانو کسې څلور څاروی جائز نه دی هغه کانرا (چغوت) چه دده کانرا توب ښکاره وی او هغه گود چه دده گود کیدل ښکاره وی او هغه بیمار چه دده مرض ښکاره وی دې، او هغه کمزور چه دده سرب کیدل نه کیږی

وَلَا تُضَحَّى بِمَقْطُوعَةِ الْأَذْنِ وَالذَّنَبِ او جائز نه ده غوږ او لکئ کټ شوي

توضیح > قاعده دا ده، چه د معمولی عیب نه خو څاروي خالی نه وی، نو ددې نه خالی کیدا شرط نه دی. البته د زیات عیب نه خالی وی، نو ددې نه خالی کیدل شرط دی، باقی خبرې ښکاره دی، ددې قاعدې مطابق که غوږ یا لکئ نې کټ وی نو قربانی پرې جائز نه ده.

دليلة > د نبی کریم ﷺ فرمان دې اَسْتَشِيرُوا الْعَيْنَ وَالْأَذْنَ (په سترگه او غوږ ښه گورئ) یعنی ددې دواړو سلامتیا گورئ او لکئ چې کټ وی نو هم پرې قربانی نه کیږی ځکه چې چه دا یو کامل اندام دې او دا مقصودنو دا د غوږ پشان شو.

خومره مقدار به عیب شمارلي شي؟

وَلَا تَحْتَبِئُ ذَهَبٌ اَوْ اُكْرُادٌ اَوْ ذَنَبٌ او جائز دې هغه څاروي چه دده د غوږ او لکئ زیاته حصه ختم شوي وی، اَوَانِ بَيِّنٌ اَوْ كَثْرَتُهُ مِنَ الْأَذْنِ وَالذَّنَبِ او که د غوږ او لکئ زیاته حصه باقی وی جَازَنُو جائز ده

هل اللغة > ① الأذن، غوږ ② الذنب، لکئ

۱ - قال الزهلي رحمه الله غريب جداً وتقدم نحوه في الحج في الحديث الرابع والسعين وروى مالك في الموطأ عن نافع عن ابن عمر رضي الله عنه كان يقول الأضحية يومان بعد يوم الأضحية انتهى وقال مالك أنه بلغه أن علي بن أبي طالب رضي الله عنه كان يقول مثل ذلك (نصب: ٥٠٥/٤).

۲ - من حديث نراء بن عازب رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الأضحية باب ٦ رقم ٢٨٠٢ والترمذي في الأضحية باب ٦٥ والنسائي في الضحايا باب ٥ وابن ماجه في الأضحية باب ٨ رقم ٣١٤٤ ومالك في الضحايا رقم ١.

۳ - من حديث علي رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الأضحية باب ٦ رقم ٢٨٠٤ والترمذي في الأضحية باب ٦ والنسائي في الضحايا رقم ٣٧٢ وابن ماجه في الأضحية باب ٨ رقم ٣١٤٢.

توضیح > د کوم څاروی چې زیاته حصه د غوږ یا د لکۍ نه وی نو په هغې قربانی نه کیږي. او که زیاته باقی وی نو په هغې قربانی کیږي.

دلیل > ځکه چه کومه حصه باقی وی او کومه ختمه شوې وی نو په دې کښې اکثر لره د کل حکم دې یعنی که باقی زیاته وی نو دا به کل حسابیږي او که ختمه شوي زیاته وی نو هغه به کل حسابیږي. او وړاندې تیر شو چې غوږ یا لکۍ نه وی نو په هغې قربانی نه کیږي. دغه شان به په دې هم نه کیږي چې اکثره حصه نه وي. او که معمولی عیب وي. نو ددې نه بچ کیدل ممکن نه دی نو دا به معاف گرځولې شي.

که ښکړې بالکل نه وي یا مات شوي وي نو د قرباني حکم

وَيُجْزَأُ أَنْ يُضْحَىٰ بِالْجَمَاءِ وَ د جـاء قربانی جائز ده

هل اللغة > ① الجماء: بي ښکړو

توضیح > ښکړې نه بالکل نه وي. یا ماتیدل، د قرباني د جواز دپاره مانع نه دی. البته که ښکړې د جرې نه اوځي. چه د ماتیدو اثر دننه پورې اورسپړي. نو ددې قربانی به جائز نه وي. [شامی ص: ۲۰۵، ج ۵]

دلیل > ځکه چه ښکړپورې هیڅ مقصود متعلق نشته. نه دا غوښه ده چې څوک نه اوخوري. اونه بل څه د فائده څیز دې.

د خصی د قرباني حکم

وَالْخَصِيُّ او د خصی قربانی جائز ده.

توضیح > نفس مسئله آسانه ده.

دلیل > ځکه چه ددې غوښه خوږه (ترسکونه) وی او دا خبره د صحت درجې پورې رسیدلې ده چه نبی کریم ﷺ د دوو گوانو قربانی اوکړله چه دا تور او سپین وو. (برگي) چه دا دواړه خصی وو. (۱)

د لیونی څاروی قربانی کولو حکم

وَالْجِرْيَاءُ هغه څاروی چې خارښ پرې وی وَالْثَوَلَاءُ د ثولاء یعنی د لیونی قربانی جائز ده

هل اللغة > ① الثولاء: لیونی ② الجریاء: خارښتی، چه ښاریښ وی پرې

توضیح > څاروی خو غیر ذوی العقول وی. نو دلته د لیونتوب نه مراد هسې بیسه اخوا دیخوا تختی راتختی مراد دی. نو که گیا خوري. نو ددې قربانی جائز ده. گنی نه ده. او که خارښ دې. نو دوه صورتونه دی. چه دې خارښ سره بدن کمزوري شوې دې. او که نه؟ که کمزوري شوې دې. نو معلومه شوه. چه خارښ په غوښه کښې هم دې. نو جائز نه ده. او که بدن کمزوري شوې نه دې. نو معلومه شوه. چه خارښ په څرمنه کښې دې. نو ددې قربانی جائز ده.

قربانی دپاره درې څاروي دي

وَالْأَهْلِيَّةُ مِنَ الْإِبِلِ وَالْبَقَرِ وَالْغَنَمِ او د اوبښ، غوا او چیلۍ وی

(۱) من حدیث عائشة وای هریره راجعاً أخرجه ابن ماجه فی سننه فی الأصاحی باب ۱ رقم ۳۱۲۲ واحد ل المستدرک (۲/۱۶۰).

توضیح: د قربانی: دپاره صرف دا درې خاړوې مخصوص دی ① اوښ ⑦ غوا، غوټې، مینه ⑧ چیلی، گډه او گډه...

دلته د دې نه سوا په نورو خاړوې قربانی څکه نه کیږي چې زموږ دپاره مقتدا نبی کریم ﷺ او حضرات صحابه کرام دی. او په هغوی کښې چا هم د دې نه علاوه په بل خاړوې قربانی نه ده کړې. (١)
د جډو او چیلو د جذع، او د باقی خاړوو د نسی، قربانی جائز ده

وَيُزَوِّنُ ذَلِكَ كَلِمَةَ اللَّهِ تَصَاعِدًا أَوْ يَدِي تَوَلَّى كَنِيبَتِي ثَنِي يَا دَدِي نَهْ زِيَات كَافِي دِي إِلَّا الشَّاتَ علاوه د گډې نه فَإِنَّ الْجَذْعَ مِنْهُ يُجْزَأُ څکه چه ددې جذع کافی ده

هل اللغة: ① جذع: د گډې یا چیلی هغه بچې چه د شپږو میاشتو شوې وی. ② ثنی: د گډې یا چیلی هغه بچې کوم چه د یو کال وی. او د غوا او مینې هغه بچې کوم چه د دوو کالو وی. او د اوښې هغه بچې کوم چه د پنځو کالو وی.

توضیح: په قربانی کښې دې دریو وارو کښې ثنی جائز ده. یعنی چیلی: د یو کال، غوټې د دوو کالو، او اوښ د پنځو کالو. البته چه گډه کله چه د شپږو میاشتو وی. او سره وی. چه دا د یو کال د گډه برابر معلومېږي. نو ددې قربانی جائز ده. د مینې او غوا یو جنس دي.

دلالت: ① د نبی کریم ﷺ فرمان دِي شَعَوًا بِالشَّاتِ إِلَّا أَنْ يُفَسَّرَ عَلَى أَحَدِكُمْ فَلْيُذَبِّحْ الْجَذْعَ مِنَ الشَّاتِ (٢) چه د دریو وارو قربانی کوئ خودا چه داپه تاسو کښې په چاباندې گران وی نو د گډو جذع ذبح کوئ.

② د نبی کریم ﷺ ارشاد دِي يُمَثِّتُ الْأَضْيَةَ الْجَذْعَ مِنَ الشَّاتِ (٣) گډو جذع قربانی کول غوره قربانی ده.

د قربانی د غوښې پخپله خوړل یا په خلغو خوړل یا د اوچولو حکم.

وَيَاكُلُ مِنْ لَحْمِ الْأَضْيَةِ أَوْ أَوْدِي خُورَى د قربانی: د غوښې نه وَيَطْعُمُ الْأَعْيَاةَ الْفُقَرَاءَ غَوِيْلُ خُورَا او خوراک دې اوکړي. په مالدارو او غریبانو،

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلته دلیل د نبی کریم ﷺ حدیث دې چې دوی فرمانیلې دی كُنْتُ نَهَيْتُكُمْ عَنْ أَكْلِ لَحْمِ الْأَضْيَةِ فَكَلَّوْا نَهَا وَأَفْزَرُوا. (٤) د نبی کریم ﷺ د فرمان په وجه، چه ما به تاسو د قربانی د غوښو نه منع کولئ نو د دې نه خورناو ذخیره کوئ (ایږدی).

د دریمې حصې مدله کول مستحب دي

وَيُحِبُّ أَنْ لَا يَتَصَصَّ الصَّدَقَةُ أَوْ مُسْتَحَبُّ دِي چه صدقه کمه نکړي. مِنَ الشَّاتِ دریمې حصې نه،

١ قال الزملي رحمه الله اما الإبل ففي مسلم في حديث جابر الطويل أن النبي ﷺ يمر بيده يوم النحر ثلاثا وستين بدنة وأما البقر ففي الصحيحين عن جابر وعائشة رضي الله عنهما أن النبي ﷺ ضحي عن نسائه بالبرقروا ولهم ففي الصحيحين أيضا عن أنس رضي الله عنه يحيى بكشين أملعين فلم ينفل خلاله (نصب: ٥٠٩٤).

٢ من حديث جابر رضي الله عنه أخرجه مسلم في الأضاحي باب ١٣ وأبو داود في الأضاحي باب ٤ والنسائي في الضحايا باب ١٣ وابن ماجه في الأضاحي باب ٧.

٣ من حديث أبي هريرة رضي الله عنه أخرجه الترمذي في الأضاحي باب ٧ وأحمد في المسند (٤٤٥٢).

٤ من حديث جابر رضي الله عنه أخرجه مسلم في الأضاحي (٢٩) - (١)

تفصیل: د دریمې حصې صدقه کول مستحب دی.

دلیل: ځکه چې دلته درې طرفه دی. ① پخپله خوړل ② په بل خوړل ③ ایخودل. نو د هر طرف په حصه کښې دریمه راغله. نو صدقه دې د دریمې نه نه کمه وی. قانع صبر کونکې، څوک چې په نورو خلقو خپل ضرورت نه ښکاره کوی. معتر: بې صبره، کوم چې په نورو پورې اړیکې. او د غوښتلو عادت نه وي.

د قربانی د خرمنې حکم

وَيَتَصَدَّقُ بِحِلْيَتَيْهَا او صدقه دې کړی د قربانی خرمن **أَوْعَمَلُ مِنْهُ آلَةً** یا دې د خرمنې نه داسې څیز جوړ کړی **تُسْتَعْمَلُ فِي الْبَيْتِ** کوم چې په کور کښې استعمال کړي شی

حل اللغة: ① جله: خرمن

تفصیل: د خپلې قربانی خرمن پخپله کور کښې ایخودل، او فائده اخستل جائز دی. خو غوره دا ده، چې صدقه کړي شی.

دلیل: ځکه چې د دې نه فائده اخستل جائز دی. او د خرمنې په بدله کښې داسې څیز هم اخستلې شی. کوم چې د خرمنې پشان وي. چې ددې څیزونو باقی ساتلو سره سره ددې نه فائده اخستلې شی. لکه کټ، او صندوق او مصلی (جا نماز) وغیره. البته که د روپو پیسو په بدله کښې نه خرمن خرڅه کړل. یا نه د داسې څیز په بدله کښې (خرڅه کړل). چې دهغې نه هغه وخت نفع اخستلې شی. چې دغه څیز ختم شي. نو اوس به د خرمن قیمت صدقه کول واجب وي. او په دې باب کښې چې کوم حکم د خرمن دې هم هغه د غوښې دې.

قربانی پخپله ذبح کول افضل دی

وَالْأَفْضَلُ او غوره دا ده **أَنْ يَذْبَحَهُ أَصْحَابُهُ يَدِيًّا** چې خپله قربانی پخپل لاس ذبح کړي **إِنْ كَانَ مُحْسِنٌ الدِّبْعَ** که دې ښه ذبح کولو باندې پوهیږي

تفصیل: که پخپله ذبح کولو باندې پوهیږي. نو پخپله دې ذبح کړي. او که نه پوهیږي. نو د بل نه دې مدد حاصل کړي. خو افضل هم دا ده. چې پخپله هلته حاضر وي. لکه څنگه چې د مذکوره حدیث نه ثابت ده.

دلیل: نبی کریم ﷺ حضرت فاطمه ته فرمایلی وو. قال علیه السلام **لِقَابِطَةِ قَوْمِي فَأَشْهَدِي أَصْحَابِكَ فَإِنَّ لَكَ بِأَوَّلِ قَوْمٍ مِنْ دِيَارِكُ ذَبْ** (حضرت فاطمې ﷺ ته چې اوږدېږه. خپلې قربانی سره حاضره شه ځکه چې ددې د وینې رومبې څاسکې سره به ستا هره گناه معاف کولې شی

په کتابي سره د ذبح کولو حکم

وَيُكْرَهُ أَنْ يَذْبَحَهَا الْكَتَابِيُّ او مکروه دی. چې قربانی کتابي ذبح کړي

تفصیل: د کتابي ذبیحه اگرچه حلاله ده. خو په ده باندې ذبح کول مکروه دی. **دلیل:** ځکه چې دا یو قریت دی. او کتابي د قریت اهل نه دي. بهر حال که مسلمان کتابي ته قربانی ذبح کولو حکم ورکړو. نو قربانی به جائز نه وي. ځکه چې مسلمان دې نائب جوړ کړي دي. او مسلمان د قریت

خپل ضرورت نه ښکاره کوي. معتر: بې صبره، کوم چه په نورو پورې اړيکلی. او د غوښتلو عادت نه وي.

د قرباني د خرمنې حکم

وَتَصَدَّقُ بِحِلْيَتِهَا أَوْ صَدَقَهُ دې کړي د قرباني: خرمن **أَوْ قَعْلَ مِنْهُ أَلْفًا** دې د خرمنې نه داسې خيز جوړ کړي **تُتَقَعْلَ فِي الْيَتِّ** کوم چه په کور کښې استعمال کړې شي

هل اللغة ① جلد: خرمن

تفصيح: د خپلې قرباني: خرمن پخپله کور کښې ايځودل، او فائده اخستل جائز دی. خو غوره دا ده. چه صدقه کړې شي.

دليله: ځکه چې د دې نه فائده اخستل جائز دی. او د خرمنې په بدله کښې داسې خيز هم اخستلې شي. کوم چه د خرمنې پشان وي. چه ددې خيزونو باقي ساتلو سره سره ددې نه فائده اخستلې شي. لکه کټ، او صندوق او مصلي (جا تمان) وغيره. البته که د روپو پيسو په بدله کښې نې خرمن خرڅه کړله. يا نې د داسې خيز په بدله کښې (خرڅه کړله). چه دهغې نه هغه وخت نفع اخستلې شي. چه دغه خيز ختم شي. نو اوس به د خرمن قيمت صدقه کول واجب وي. او په دې باب کښې چه کوم حکم د خرمن دې. هم هغه د غوښې دې.

قرباني پخپله ذبح کول افضل دي

وَالْأَفْضَلُ أَوْ غَوْرَهُ دَا دَه أَنْ يَذْبَحَهُ أَهْلُ بَيْتِهِ يَدُ ذَبْحِهِ لَاسَ ذَبْحِ كَرِي أَنْ كَانَ يُحْسِنُ الذَّبْحَ كَه دِي ښه ذبح کولو باندې پوهيږي

تفصيح: که پخپله ذبح کولو باندې پوهيږي. نو پخپله دې ذبح کړي. او که نه پوهيږي. نو د بل نه دې مدد حاصل کړي. خو افضل هم دا ده. چه پخپله هلته حاضر وي. لکه څنگه چه د مذکوره حديث نه ثابت ده.

دليله: نبی کریم ﷺ حضرت فاطمه ته فرمانيلی وو. قال عليه السلام لِقَابِلَةِ قُوَى نَاشِدِي أَشْجِيكَ لَمَّا يُفْقَرُ لَكَ بِأَوَّلِ قَطْرَةٍ مِنْ دُمُهَا كُلُّ ذَنْبٍ (۱) حضرت فاطمې ﷺ ته چه اودريږه. خپلې قرباني سره حاضره شه ځکه. چه ددې د وينې رومي خاسکي سره به ستا هره گناه معاف کولې شي

په کتابي سره د ذبح کولو حکم

وَكُرَّةُ أَنْ يَذْبَحَهَا الْكِتَابِيُّ أَوْ مَكْرُوهٌ دِي. چه قرباني کتابي ذبح کړي

تفصيح: د کتابي ذبيحه اگرچه حلاله ده. خو په دې باندې ذبح کول مکروه دی. دليله: ځکه چه دا يو قريت دی. او ناسبي د قريت اهل نه دي. بهرحال که مسلمان کتابي نه قرباني: ذبح کولو حکم ورکړو. نو قرباني به جا نه وي ځکه چه مسلمان دې نائب جوړ کړې دي. او مسلمان د قريت نيت کړې دي. نو دده نيت کافی دي.

په غلطي سره د يو بل د قرباني ذبح کولو حکم

إِنْ دَا غَلِطَ رَجُلَانِ أَوْ كَلَهُ چه دوو سرو غلطي او کړله **فَذَبَحَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَهْصِيَةَ الْآخَرِ** نو ذبح کړله

(۱) من حديث عمران بن حصين أخرجه الحاكم في المستدرک (۲۲۲/۴)۔

په دوی دواړو کښې هربودل قرباني اُجْزًا عَنْهُمْ نُو دا ددوی دواړو د طرفه کافی ده وَلَا هَمَّانَ سَيَسْمَاو په دوی دواړو باندې ضمان نشته

تفريع > دوو سړو د قرباني دپاره خپله خپله چيلی اخستې وى. بيا په ذبح كولو كښې غلطى واقع شوه. زيد د خالد چيلی ذبح كړله. او خالد د زيد، نو ذبح جائز ده اوپه يو كس باندې هم ضمان او تاوان نشته.

دليله > دليل دا دې. چه په دې كښې هره يوه چيلی دكوم كار دپاره متعين وه. هغه كار اوشو. يعنى دا چيلی قرباني كښې د ذبح كولو دپاره متعين وى. او دواړه په قرباني كښې ذبح كړې شوې. ځكه چه كومه چيلی وغيره قرباني دپاره متعين وى. نوپه دې كښې گويا مالك دلائل د هر هغه كس نه مدد غواړي. كوم چه د ذبح كولو طريقه پيژني. او د ذبح اهل وى. او گويا دلائل هر داسې سړى ته دې د ذبح كولو اجازت وركوي. ځكه دا خبره فيصله شوې ده. چه د قرباني ورځو تيريدو سره قرباني فوت كيږي او ډير وخته داسې كيږي. چه سړې پخپله د قرباني كولو نه عاجز كيږي. نو هغه له د نورو نه مدد اخستل ضرورى وى.

نظيره > د مذكوره حكم بالكل داسې شو. لكه چه يو قصاب د چيلی خپې اوتړلې. او د ذبح تياري نې او كړله. چه بل كس تسميه سره په دې باندې چاره راښكله. نو په دې چارې راښكونكى باندې به ضمان واجب نه وى. ځكه چه دا خو د قصاب (ذبح كولو دپاره) معين شوه. دغه شان به دلته هم په زيد او خالد كښې په هيڅ يو كس باندې ضمان واجب نه وى. او د هر يو كس قرباني به صحيح وى.

ملحوظه > دا حكم د جواز استحسان دې. د قياس تقاضا عدم جواز دې.

كِتَابُ الْإِيمَانِ

ترجمه > (دا) كتاب د قسمونوپه بيان كښې دې.

تفريع > يعين دكوم قسم په پابندى نه كولو چه جزاء لازمېږي. (دا واحد دې او ايمان نې جمع ده) لكه والله زه به دا څيز نه خورم. نو كه هغه څيز نې او خوړلو. نو كفاره به پرې لازمېږي. او كه دا اوواني. كه مادا څيز او خوړلو. نو زما غلام دې آزاد وى. فقهاء داسې كلام ته يعين واني. تردې كه هغه څيز نې او خوړلو. نو غلام آزاد شو. او حنث يعنى قسم ماتېږي. او حنث قسم ماتونكې گرځي.

د يعين درې قسمونه

(الْإِيمَانُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَضْرُبٍ) ① يَمِينُ غَمُوسٍ ② يَمِينُ مُنْعَقِدَةٍ ③ يَمِينُ لَفْوٍ

هل اللغة > ① ايمان، جمع د يعين قسم ته واني ② اضرب: جمع د ضرب ده دلته په معنى د قسم اوصاف دې ③ الغموس: په اصل كښې غوږه كيدو ته واني اودلته هم چونكه په دروغه قسم خوړونكې په گناه كښې غوږه كيږي ځكه ورته يعين غموس واني

ترجمه > قسم په درې قسمه دې. ① يعين غموس ② يعين منعقده ③ يعين لفو،

يَمِينُ الْغَمُوسِ هِيَ الْخَلْفُ عَلَى أَمْرِ مَا يَنْتَعِدُ الْكَذِبَ فِيهِ قُبْحٌ وَالْيَمِينُ يَأْمُرُ بِهَا صَاحِبُهَا وَلَا كُفَّارَةَ فِيهَا إِلَّا التَّوْبَةُ وَالِاسْتِغْفَارُ

ترجمه > نو يعين غموس په يو تير شوى كار باندې قسم خوړل دې چې قصدا نې په كښې دروغ ونيلى وى نو دا قسم ددې خوړونكې گناهگارېږي اوپه دې كښې كفاره نشته سوا د توبې او استغفار نه

تعریف الغموس غموس قسم خورل دی په یو کار په زمانه تیره شوې کښې چه قصد ئې کړې وی د دروغو په دې (قسم) کښې،

حکمه نو دا قسم چه دي. گناهگار پرې په دې کښې صاحب ددې (یعنی قسم خوړونکې)

هلیله د نبی ﷺ ارشاد دې مَنْ عَلَكَ كَاذِبًا أَعْلَهُ اللَّهُ السَّارَ {د} چاچه قسم او خوړلویه دروغه داخل به ئې کړی الله تعالی اورته،

ولا تَكْفَارَ فِيهَا إِلَّا التَّوْبَةُ وَالِاسْتِغْفَارُ

لوجه و تعویج آورد د دومره لویه گناه ده. چه) نشته کفار په دې (یمین غموس) کښې، سوا د توبې او استغفار نه، (۲)

تعویج په قسم غموس کښې د توبې او استغفار نه سوا بل څه نشته. یعنی دا داسې گناه نه ده. چه په کفاري سره به معاف شی. بلکه دا داسې لویه گناه ده. چه د توبې او استغفار نه سوا په بل څه نه معاف کیږی.

هلیله د شریعت احکام په درې قسمه دی. ① عبادت محضه چه سبب ئې صرف مباح څیزوی. لکه چه یو څیز واخلی نو په هغې باندې ملکیت راځی. اود دې ملکیت راتلو چه سبب ددغه څیز قیمت ادا کول دی.

② عقوبه محضه صرف سزا ورکول) چه سبب ئې صرف د ناجائزه کار ارتکاب وی. لکه قصاص چه سبب ئې قتل ناحق دې.

③ کفارات، دا د عبادت او عقوبت دواړه په مینځ کښې دی. لکه روژه راواخله. دا د عبادت او عقوبت په مینځ کښې شک واقع کونکې ده. ځکه چه روژه د فرضی اونفلی هم وی. اود غیر شرعی کار په ارتکاب سره هم لازمیږی. لکه د قسم ماتولویه کفار کښې چه درې روژې نیول شو. ددې تفصیل نه پس دمتن مسئلې ته راشه، یمین غموس چونکه گناه محضه ده. نو دا چه د کوم څیز دپاره سبب گرځی. هغه به صرف سزا وی. د عبادت معنی به په کښې نه وی. لکه څنگه چه قتل گناه محضه ده. اودا چه د کوم سبب څیز سبب گرځی. هغه سزا ده. چه قصاص دې. د عبادت معنی په کښې نشته. اوس که موږ یمین غموس د کفار دپاره سبب او گرځو. نو دا صحیح نه ده. ځکه چه کفار صرف سزا نه ده. بلکه په دې کښې د عبادت معنی پرته ده.

د یمین معصده تعریف

وَالْمُعَصَدَةُ مَا يَتْلِفُ عَلَى الْأَمْرِ السُّتْقْبَلِ أَنْ يَلْعَلَهُ أَوْ لَا يَلْعَلَهُ فَإِذَا حَبِثَ فِي ذَلِكَ لَرَمَتْهُ الْكَفَارَةُ

(۱) طبره الزهلمی رحمه الله هذا اللفظ ثم نقل حديث اشعث بن قيس رحمه الله قال قال محاصم رجل من الحضرمين رجلاً منا يقال له الجفشي ش إلى النبي ﷺ في أرض له فقال النبي ﷺ للحضرمي جئ بشهودك على حلفك وإلا حلف لك، فقال أرضي أعظم شأن من أن يحلف عليها فقال النبي ﷺ إن بين المسلم ما وراءها أعظم من ذلك فانطلق ليحلف فقال ﷺ إن هو حلف كاذباً لدخله الله النار فلعب الأشعث رحمه الله فاعمره فقال أصح بيتي وبينه، قال فأصبح بينهما أخرجه الطبراني في معجمه وروى عنه عن أبي امامة رحمه الله أخرجه ابن حبان في صحيحه وروى عن ابن مسعود رحمه الله في ذلك أخرجه البخاري في الأيمان والنور باب ۱۱ ومسلم في الأيمان رقم (۲۲۰)۔

صلى الله عليه وسلم - فرمائی شافعی رحمه الله په دې کښې کفار شته.

هل اللغة ① لا يؤاخذ، أخذ يؤاخذواخذة: نبول ⑦ عقد: قصد كؤل

ترجمه: اومين منعقد هغه قسم دي چه اوخوري شي په يو كاريه مستقبل (ارواڼه زمانه) كښي چه دا كار به كوي اويآ به نې نه كوي. اوهركله چه حاث شي (يعني هغه كاراوكړي) لازمې پرې كفاره،
تصريح: دليله: د الله تعالى ارشاد دي لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِالْفُلُوقِ الَّتِي كُنتُمْ بِهَا عِبَدْتُمُ الْإِنَّمَانُ نه نيسي تاسواله تعالى په لغوسره په قسمونو تاسو كښي (مثلاً چه تاسوپه خپل گمان كښي يو كار كړي وي. اوبه هغې قسم اوخوري حالاتكه په حقيقت كښي مو هغه نه وي كړي، بلكه نيسي مو په هغه كوم چه تاسو مضبوط كړي وي په قسمونو.

دويم لغو تعريف

وَكَيْفَ الْفُلُوقُ هَوَانٌ أَمْ رَاضٍ هَوَانُهُ يَطْنُ كَمَا قَالَ وَالْأَمْرُ يُخْلَفُهُ قَبِيضٌ الْيَمِينُ تَرْجُوَانُ لَا يُؤَاخِذُ اللَّهُ بِهِ صَاحِبَهَا

هل اللغة ① يطن: گمان كوي

ترجمه: اومين لغو دا دي. چه قسم اوخوري په يو كار تير شوي باندې اودي. گمان كوي چه دا كار هم هغه شان دي څنگه چه دي وائي. خو كار هغه شان نه وي. نو دا قسم مونږ اميد كوو چه نه به نسي الله تعالى په دي باندې خوړونكي ددي

تصريح: دليله: اصل (دليل) په دي (يعين لغو) كښي قول الله تعالى دي. چه، نه نيسي الله تعالى تاسو په لغو سره په قسمونو تاسو كښي بلكه نيسي تاسو د آيت آخره پورې (اووايه)
البته ابو الحسن قدوري رحمه الله دا قسم په اميد سره مقيد كړل (چه مونږ اميد ساتو. چه الله تعالى به نې نه نيسي. حالاتكه الله تعالى د عفو وعده كړې ده). دوجي اختلاف نه په تفسير ددي كښي،
الاختلاف في تعريف يعين الفلوق: چه ددي په تفسير كښي اختلاف دي. ① دحضرت عائشې رضي الله عنها نه دي په

تفسير كښي نقل دي. چه د يعين لغو صورت دا دي. چه سري اوواڼي. چه «لا والله يا هېلى والله» (دا حديث امام بخاري روايت كړي دي. اوامام ابوداؤد رحمه الله مرفوعاً روايت كړي دي. اوامام بيهقي اوابن حبان هم مرفوع نقل كړي دي. اودارقطني رحمه الله فرمانيلى دي. چه ددي موقوف روايت هم صحيح دي. دغه شان امام شافعي اوامام مالك هم روايت كړي دي. ددي معنى دا ده. چه يو كس بل ته اووييل. نن ته هلته نه نې تلې. او هغه ورته جواب ور كړي. چه نه والله زه نه يم تلې. اودي په حقيقت كښي هم هلته نه وي تلې. نو دا يعين لغو شو. يا ورته اوواڼي. والله اوگوره زه په دي زير كاغذ باندې ليكل كوم. او هغه زير كاغذ وي. نو دا هم لغو دي. ځكه چه هر كس دا ويڼي. چه دي په زير كاغذ باندې ليكل كوي.

② اوعبد الرزاق په خپل مصنف كښي دحضرت مجاهد رحمه الله نه روايت كړي دي. چه لغو دا ده. چه يو كس په دي خبره قسم اوخوري. اودا پيژني. چه دا هم داسې دي. حالاتكه په حقيقت كښي هغه شان نه وي. نو دا يعين لغو دي.

③ اوسعيد بن جبير رحمه الله فرمانيلى دي. چه لغو دا ده. چه يو كس په حرام خيز قسم اوخوري. چه زه داسې نه كوم.

④ اوحسن بصرى او ابراهيم نخعي فرمانيلى دي. چه يو كس په يوه خبره باندې قسم اوخوري. اويآ ترې هير شي.

⑤ اوامام سرخسي رحمه الله په اصولو كښي فرمانيلى دي. چه لغو هغه قسم دي. چه هغه شرعاً اوووصفاً د قسم د فائدي نه خالي وي. ځكه چه د قسم فائده دا ده. چه د يوداسې خير خبر ور كړي. چه په هغې كښي د

ترجمه > اوکه قسم اوکړي په صفت سره د صفاتو د فعل نه لکه غضب دالله اوپه غصه دهغه نونه ګرځي قسم خوړنکې په الله اودغه شان (چه اووانی، قسم دې وی) په رحمت دالله ، (نوهم قسم خوړنکې نه ګرځي.

توضیح > دلیله > ځکه چه قسم په دې (جملوباندې) نه دې متعارف اوپله دا چه رحمت کله مراد اخستې شی په دې سره اثر ددې «رحمت» او هغه «اثر د رحمت» باران یا جنت دې. او غضب او غصه مراد اخستې شی په دې سره سزا.

په غیرالله باندې د قسم خوړلو حکم

(وَمَنْ حَلَفَ بِغَيْرِ اللَّهِ لَمْ يَكُنْ حَالِقًا كَالنَّبِيِّ وَالْقُرْآنِ وَالْكَفَّةِ)

ترجمه > اوڅوک چه اوخوری قسم په غیرالله نونه ګرځي قسم خوړونکې لکه په نبی ﷺ په قران اوځان کعبه باندې

توضیح > دلیله > د نبی ﷺ ارشاد دې مَنْ كَانَ مِنْكُمْ حَالِقًا فَلْيُخْلِفْ بِاللَّهِ أَوْ لِيَذَرَ { (څوک چې په تاسو کېنې قسم خوری نو قسم دې خوری په الله تعالی اویا دې نه خوری صاحب دبدانم ﷺ فرمایلی دی. چه په نبی او کعبه باندې قسم ځکه نه کېږي. چه دا غیردی دالله تعالی نه، البته په قرآن باندې قسم کېږي. ځکه چه قرآن اگرچه دالله تعالی ذات نه دی. خودهغه صفت ضرور دی. نو دصاحب بدانم ﷺ دقول مطابق په قرآن باندې قسم منعقد کېږي. البته صاحب دهدایده ﷺ فرمائی. چه په قرآن باندې دخلقو قسم کول متعارف نه دی. نو د تعارف د قید نه دا معلومېږي. چه په کومو علاقو کېنې په قرآن باندې قسم کول متعارف وی اوپه رواج کېنې وی. نویه هغه علاقو کېنې په قرآن قسم صحیح کېږي. لکه زمونږ صوبه سرحد په علاقو کېنې چه خلق په قران قسم کوی. اودا خاڼوپه نیزهم دا قول مفتی به دې. چه په قران قسم منعقد کېږي.

د قسم الفاظ

(وَالْحَلْفُ بِحُرُوفِ الْقِسْمِ وَحُرُوفُ الْقِسْمِ ثَلَاثَةٌ الْوَاوُ كَقَوْلِهِ وَاللَّهِ وَالْبَاءُ كَقَوْلِهِ وَالنَّاءُ كَقَوْلِهِ تَاللَّهِ)

ترجمه > صاحب دقدوری ﷺ فرمائی. اوقسم کول په حروفو دقسم سره قسم وی. که حرف قسم په کېنې نه وی. نو قسم به نه وی. او حروف قسم واو دې. لکه دده قول چه ((والله)) اوباء لکه دده قول چه ((بالله)) اوتاء لکه دده قول چه ((تالله))

توضیح > دلیله > ځکه چه دا ټول الفاظ په یمین کېنې معلوم دی. چه دقسم الفاظ دی. او ذکرشوی دی په قرآن کېنې.

(وَقَدْ تَضَمَّرَ الْحُرُوفُ لِيَكُونَ حَالِقًا كَقَوْلِهِ اللَّهُ لَا أَفْعَلُ كَذَا)

هله اللغة ① يضم ببتول

ترجمه > اوکه کله حرف قسم پټ وی. لکه دده قول چه ((الله لا افعل کذا)) په الله قسم چه زه به فلاشي کار نه کوم.

تصريح < دليله > د نبی کریم ﷺ ارشاد دي مَنْ كَذَرَ كَذَرَ اَوَّلَمَ يُسَمِّ قَعْلَيْهِ كَفَارَةً تَيِّبَةً { (چا چه نذر او کړ لویه نذر کولو سره اوبیان نه نکړلو. نو په ده باندې کفار د قسم ده.

کفره شرطه جزاء بحر حلال

{وَإِنْ قَالَ إِنْ فَعَلْتُ كَذَا أَفَبُوءُ بِوَدِّي أَوْ نَصْرَانِي أَوْ مَجُوسِي أَوْ مُشْرِك أَوْ كَافِرِي كُونَ يَمِينًا}

ترجمه > او که داسې نه اونیل. که ده <یعنی ما> فلانی کار او کړ لونی وې <یعنی زه> به یهودی یا نصرانی یا مجوسی یا مشرک یا کافریم. <که په دې درې واړو الفاظو کې یې یو لفظ اونیل. نو دا الفاظ د یمین دي>

تصريح < دليله > کوم الفاظ چه دې قائل اونیل. نو په ظاهره دا د قسم الفاظ نه دي. خو د دې وجې یمین گرځي. چه دلته دوه څیزونه دي. یو شرط چه د کار کول دي. او دویمه جزاء چه د یهودیت یا نصرانیت یا کفر واقع کیدل دي. نو ده په خپل قول کې یې شرط یعنی د کار کول د جزاء یعنی یهودیت وغیره دپاره یوه نښه او گرځوله. اویقینې ده چه مسلمان د هر هغه کار نه خان ساتل واجب گنځي. په کوم چه دې کافر کېږي. نو ده چه خپل کار کول د کفر دپاره نښه او گرځوله. نو دې د دغه کار نه خان ساتل ضروري گنځي.

په غضب الله اوسط الله پورې د تعلق حکم

{وَإِنْ قَالَ فَعَلْتُ غَضَبُ اللَّهِ أَوْ سَخَطُهُ فَلَيْسَ بِحَالِفٍ}

ترجمه > او که داسې نه اونیل. که ما دا کار او کړلو. نو په ما دې د الله تعالی غضب یا غصه وي. نو دې قسم خوړونکې نه دي.

تصريح < دليله > ① ځکه چه دا خپل خان ته خبرې کول دي. <قسم نه دي> اودا د شرطونو سره څه تعلق نه ساتي.

② اوبله دا چه <د قسم دانعقاد دپاره عرف هم یو دلیل دي> اودا <په خلقو کې یې غیر متعارف دي> یعنی رواج نه نشته. ځکه په دې الفاظو قسم نه خوري.

{وَكَذَلِكَ إِنْ قَالَ إِنْ فَعَلْتُ كَذَا أَفَأَنَا زَانٌ أَوْ شَارِبٌ خَمْرًا أَوْ أَكُلٌ رِبًا فَلَيْسَ بِحَالِفٍ}

ترجمه > اوداسې حکم ددې هم دي. که اوواڼی. که ما فلانی کار او کړلو. نو زه دې زناکار یا دې شرابی یم یا سود خور یم. نو په دې صورتونو کې یې قسم خوړنکې نه گرځي.

تصريح < دليله > ځکه چه ددې څیزونو حرمت دمنسوخ کیدو او بیدلیدو احتمال لري. نو د الله تعالی د نوم د حرمت پشان نشو. <ځکه چه د الله تعالی نوم همیشه دپاره واجب الاحترام دي> اوبله دا چه په دې الفاظو قسم خوړل متعارف نه دي. <یعنی په خلقو کې یې رواج نشته>

د کفارو قسمونه

{كَفَّارَةُ الْيَمِينِ عَقْرُ رَقَبَةٍ يَجْزِي فِي الظَّهَارِ وَإِنْ شَاءَ كَسَا عَشْرَةَ مَسَاكِينَ كُلٌّ وَاجِبٌ أَوْ بَأَقْصَادُ، وَأَذَانَةٌ مَا يَجُوزُ فِيهِ الصَّلَاةُ وَإِنْ شَاءَ أَطْعَمَ عَشْرَةَ مَسَاكِينَ كَالْإِطْعَامِ فِي كَفَّارَةِ الظَّهَارِ}

هل اللغة > ① کسا؛ واغوندی صیغه مذکر غائب ⑦ ثوبا؛ جامه ⑧ انفا؛ معمولی ⑨ اطعم؛ خوراک دی او کری

ترجمه > دقسم کفارہ د غلام آزادول دی په دې کښې هغه څیز کافی کیږی. کوم چه په کفارہ دظهار کښې کافی کیږی. یا خودې لسو مسکینانو ته جامې واغوندی. هریو مسکین ته دې یوه جوړه جامې ورکړی. یا که د یوې جوړې نه زیاتې وی. (نوم ښه خبره ده) او معمولی جامه هغه ده چه مونږ په کښې جائز کیږی. (یعنی چه سترعورت پرې پتیرې) او که غواړی نو لسو مسکینانو ته دې روتی ورکړی. لکه څنگه چه په کفارہ دظهار کښې دی. (چه لسو مسکینانو ته روتی ورکړی)

تخریج > **دایله** > دلیل دالله تعالی دا ارشاد دی. [فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا تَطْعُمُونَ أَهْلِيكُمْ أَذْ كَسَوْتُمْ أَوْ تَغْيِرُوا رَعِيَّتَكُمْ] چه ددې (ظهار) کفارہ لسو مسکینانو ته روتی ورکول دی.

(فَإِنْ لَمْ يَقْدِرْ عَلَى أَحَدِ هَذِهِ الْأَشْيَاءِ ثَلَاثَةَ صَامَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مُتَتَابِعَاتٍ)

هل اللغة > ① يقدر؛ قادر وی ② أيام؛ جمع د یوم ورځ ③ متتابعات؛ پرله پسې ترجمه > صاحب دقدوری رحمته الله علیه فرمائی. که په دې درې څیزونو کښې په یوڅیز هم قادر نه وو. نو (ددې په ځانې به) درې ورځې به پرله پسې روژې اونیسی. ( )

تخریج > **دایله** > په تتابع او پرله پسې والی باندې دلیل د حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه قرات دی. ځکه چه دهغوې په قرات کښې «فصيام ثلاثة أيام متتابعات» دی. اودا قرات دخبر مشهور پشان دي. اوقاعده دا ده. چه د خبر مشهور په وجه په کتاب الله باندې زیات جائز دي.

ذمت نه وړاندې دکفارہ ورکولو حکم

(فَإِنْ قَدَّمَ الْكَفَّارَةَ عَلَى الْحَنْثِ لَمْ يَجْزِهِ)

ترجمه > او که حالف د حانت کیدونه وړاندې کفارہ ورکړله. نو جائز نه ده. ( )
تخریج > **دایله** > دلیل دا دي. چه دکفارہ وجوب د گناه پتولو دپاره دي. (چه کفارہ ورکړی. او گناه نې پته شی) اولدنه خو گناه نشته. (ځکه چه صرف په یمین منعده خوړلو کښې گناه نشته. گناه خو هله وی. چه حانت شی)

په جنازه باندې دقسم کولو حکم

(وَمَنْ حَلَفَ عَلَى مَعْصِيَةٍ يَمُوتُ أَنْ لَا يَصِلَ أَوْ لَا يَكْمِلَ أَبَاةً أَوْ بَقُولًا فَلَا يَنْتَبِئُ أَنْ يُحْيِيَ نَفْسَهُ وَيَكْفِّرَ عَنْ يَمِينِهِ)

هل اللغة > ① معصية؛ گناه ② ينتبئ؛ پکار دی مناسب دی ترجمه > که یوکس په گناه باندې قسم اوخوری مثلاً دا چه مونږ به نه کوی. اویا خپل پلار سره به خبرې نه کوی. یا فلا نې به قتلوی. نویکارده چه خان حانت کړی. اود خپل قسم کفارہ ورکړی.

① مسلک الشافعي: - امام شافعی رحمته الله علیه فرمائی. (چه په پرله پسې والی اوجدا جدا نیولو کښې) ده ته اختیار دي. (چه څنگه نې نیسی جائز دي)
② مسلک الشافعي: - امام شافعی رحمته الله علیه فرمائی. چه دمال نه کفارہ ورکول جائز دي. (اگر چه د حنت نه نې وړاندې کړی)

توضیح > دلیله > خُکّه چه د نبی ﷺ ارشاد دې. مَنْ خَلَفَ عَلَى نَبِيٍّ وَرَأَى غَيْرَهَا غَيْرًا مِنْهَا قَبِيْلَاتٍ يَأْكُلْنَ مِنْ مَوْعِظَتِهِ عَن نَّبِيِّهِ { (۱) چا چه په یوڅیز باندې قسم اوځولې او بیا یې بل څیز دهغې نه ښه اولیدلو. نو هغه کار دې اوکړی. کوم چه غوره وی. او بیا دې دخپل قسم کفاره ورکړی.

د کافره قسم او کفارې حکم

(وَإِذَا خَلَفَ الْكَافِرُ لَمْ حَيْثُ فِي حَالِ الْكُفْرِ أَوْ بَعْدَ إِسْلَامِهِ فَلَا حِلَّ عَلَيْهِ)

ترجمه > او کله چه کافر قسم اوځوری. او بیا هم دکفر په حالت کښې حانث شی. یا داسلام نه پس حانث شی. (یعنی قسم مات کړی) نو په ده باندې کفاره نشته.

توضیح > دلیله > خُکّه چه <قسم خوړلو په وخت کښې> دې د یمین اهل نه وو. خُکّه چه قسم دالله تعالی دتعظیم دپاره خوړلې شی. او چه کافرو ی نو ده کښې دتعظیم صلاحیت نشته. او <کفاره پرې هم نه لازمیږی. خُکّه چه> دې دکفارې اهل نه دې. خُکّه چه کفاره عبادت دې. <کافر دعبادت اهل نه دې. اول به ترې مطالبه دایمان کولې شی. بیا روستود نورو فروعی احکامو>

د هلال څیز هرامولو حکم

(وَمَنْ حَرَّمَ عَلَى نَفْسِهِ شَيْئًا مِنْ أَيْمَانِهِ لَمْ يَصِرْ حَرَمًا وَعَلَيْهِ أَنْ اسْتَبَاحَهُ كَقَرَارَةِ عَيْنٍ)

هل اللغة > ① حرم: حرام کړل ② استباح: مباح گرځول

ترجمه > او چا چه په خپل ځان باندې یوڅیز حرام کړل. چه دې ئې مالک وو. نو هغه په ده باندې نه حرامیږی. او که <د حرامولو نه پس ئې> هغه مباح کړلو. (یعنی استعمال ئې کړلی) نو په ده باندې دقسم کفاره ده. ( )

توضیح > دلیله > مونږ د قائل الفاظوته گورو. نو ددې الفاظو تقاضا دا ده. چه دغه څیز دې حرام شی. خُکّه چه د یو عاقل بالغ خبره به د لغویت نه بېج شی. نو اوس په دې ځانې کښې دوه خبرې جمع شوې یو د شریعت حکم چه حلت دې. او بل د قائل د الفاظو حکم چه حرمت دې. نو مونږ راولگیدو. داسې یوه طریقه مو اختیار کړه. چه نه سپڅ اوسو زی اونه کباب، یعنی چه د شریعت حکم هم بدل نشی. او د قائل قول هم لغو نشی. هغه طریقه دا ده. چه حرمت په دوه قسمه دې. یو حرمت لذاته دې او بل حرمت لغيره دې. نو مونږ دا منو چه دغه څیز چه قائل حرام کړې دې. دا حرام لذاته دې. خود قسم د وجې حرام لغيره هم دې. نو هم یوڅیز حرام او حلال دواړه شو. خود ذات او دغيره په اعتبار سره، ددې مثال به داسې وی. چه بیع مباح ده. خو چه کله د جمعی په ورځ د جمعی دپاره اذان اوشی. نو خرڅول اخستل حرام شی. نو گوره هم یوڅیز چه بیع ده. مباح لذاته ده. خو حرام لغيره ده. او هغه غیر د جمعی مانځه ته تلل دی. هم دغه شان په زیر بحث مسئله کښې یوڅیز حلال لذاته دې او حرام لغيره شو.

د <كل هل علی هرام> حکم

(فَإِنْ قَالَ كُلْ جَلالَ عَلَيَّ حَرَامٌ مَوْعِظَةٌ عَلَى الطَّعَامِ وَالشَّرَابِ إِلَّا أَنْ يَتَوَيَّ غَيْرَ ذَلِكَ)

ترجمه > او که یو کس داسې اوواڼی. چه هر حلال څیز به ما باندې حرام دې. (نو اگر چه دا عام لفظ دې په دې کښې هر څیز داخل شو. خو بیا هم هر څیز پرې نه حرامیږی. بلکه) د دې نه به دخوراک ځکاک څیزونه

(۱) من حدیث ابی هريرة رضی الله عنه أخرجه مسلم ل الأیمان والدور رقم (۱۳).
(۲) **ملک الشافعی**؛ - امام شافعی رحمته الله فرمائی. چه په ده کفاره نشته.

مراد وی. البته دا ده که ددې دواړه قسمه خیزونونه علاوه هم ده په نیت کېښی راوستې وی. نو هغه به په کېښی هم داخل وی. مثلاً دا چه زه به دفلائی کورته نه داخلیم نو دا هم یو حلال کار دی. خو که ده نه نیت کړې وی. نو دا به په کېښی هم شامل وی. دا حکم چه ددې نه به صرف د خوراک خکاک خیزونه مراد وی. استحسانی حکم دی.

توضیح: وجه الاستحسان: د استحسان وجه دا ده. د قسم اصلی مقصد دهغې پوره کول وی. چه محلوف علیه کاراوتشی. او قسم مات نشی. او دا مقصود چه د قسم نه ماتیدل دی. په دې صورت کېښی نه حاصلیږی. که مونږ ددې نه عامه معنی واخلو. (نوموړې ددې عامه معنی وانخستله) او هر کله چه ددې قول عموم ساقط شو. نو ددې نه به صرف د خوراک خکاک خیزونه مراد وی. د عرف د وجې خکه چه په عرف کېښی داسې لفظ د خوراک خکاک د خیزونو دپاره استعمالیږی. او د قسم په باب کېښی عرف لره اعتبار شته. نو ددې نه به صرف د خوراک خکاک خیزونه مراد وی. که ددې نه علاوه بل مباح کار او کړی. نو نه به حاشیږی.

القیاس: د قیاس تقاضا دا ده. چه څنگه ددې قول نه فارغ شی. نو دې به حاشیږی. خکه چه ددې قول نه پس سمدستی. ده یو مباح فعل او کړلو چه ده دپاره جاتزوو چه ساه اختسل یا بل څه (مثلاً قدم اختسل) دی. او دا چه ددې نه پس سمدستی قائل حاشیږی. د امام زفر رحمته الله قول دی. خو

(وَمَنْ نَذَرَ نَذَارًا مُطْلَقًا فَلَعَلَّيْهِ الْوَفَاءُ)

ترجمه: او چا چه مطلق نذر او منلو. نو په ده باندې دهغې پوره کول واجب دی.

توضیح: دلیله: خکه چه د نبی صلی الله علیه و آله ارشاد دی. مَنْ نَذَرَ نَذْرًا مطلقاً فَلَعَلَّيْهِ الْوَفَاءُ بِشَيْءٍ (د چا چه نذر او کړلو. او هغه نذرنی متعین کړلو. چه مثلاً په مادې دالله تعالی دپاره یوه روژه وی) نو په دې باندې ددغه نذر پوره کول واجب دی.

(وَأَنْ عَلَّقَ النَّذْرَ بِشَرْطٍ فَوُجِدَ الشَّرْطُ فَلَعَلَّيْهِ الْوَفَاءُ بِنَفْسِ النَّذِيرِ)

ترجمه: او که په یو شرط پورې نې نذر معلق کړلو. (مثلاً که زه په امتحان کېښی پاس شوم. نو په ما دې یوه ورځ روژه نذروی) نو چه شرط موجود شی. (لکه کوم زمونږ په ورکړی مثال کېښی چه روژه ده) نو په ده باندې ددغه نذر پوره کول واجب شو.

توضیح: دلیله: خکه چه د حدیث په اطلاق کېښی دا هم داخل دی. یعنی په حدیث کېښی ددې خبرې ذکر دې چې چا نذر او کړو. نو هغه دې پوره کړی او دا ذکر په کېښی نشته چې نذر مطلق نې کړې دې او که نذر معلق. نو دا نذر معلق په کېښی هم داخل شو. او وفا به پرې کوی.

فَوَيْلٌ لِّأَبَا هَبِيبَةَ رَجُلٍ مِنَ اللَّهِ رَجَعَتْ عَنْ ذَلِكَ وَكَأَنَّكَ إِذَا قَالَ إِنَّ قُلْعَتَ كَذَا أَقْلَعَتْ حِجَّةً أَوْ صَوْمَ مَسْنَةً أَوْ صَدَقَةً مَالٍ أَمْلِكُكَ أَجْزَأَهُ مِنْ ذَلِكَ كَغَفَاةٍ يَمِينٍ. وَهُوَ قَوْلُ مُحَمَّدٍ رَجَعَتْ إِلَهُ

ترجمه: د امام ابو حنیفه رحمته الله نه دا هم نقل دی. چه دوی دخپل دې قول نه چه نذر معلق د نذر مطلق پشان

۱) غره الزبلی رحمته الله هذا اللفظ ثم أخرج أحاديثاً في وجوب الوفاء بالنذر منها حديث عائشة رضي الله عنها قالت قال رسول الله صلی الله علیه و آله من نذر أن يطعم الله ليطعمه ومن نذر أن يعصى الله فلا يعصه أخرجه البخاري في الأيمان باب ۲۸ وأبو داود في الأيمان باب ۱۹ والترمذي في النذور باب ۲ والنسائي في الأيمان باب ۲۷ وابن ماجه في الكفارات باب ۱۶ والدارمي في النذور باب ۳ ومالك في النذور رقم ۸ وأحمد في المسند ۳۶/۶.

دې، رجوع كړې ده. او امام اعظم عليه السلام فرمانيلى دى. چه يو كس دا او وائى. كه ما فلانى كار او كړلو. نو به ما دې حج يا روژه يا ديو كال روژې يا دهغه خيز صدقه واجب وي. كوم چه زه مالك يم. نو به دې دخلورو وارو صورتونو كښې، ده دپاره د قسم كفاره كافى كيږي. (كه د قسم كفاره وركړي. او دغه خيزونه اونكرى نو غاړه ئې نيولې نه ده) اودا دامام محمد عليه السلام قول دي.

توضیح: د ترجمې اواضافې قيوداتونه مطلب واضح دي.

كورته د داخلېدو نه قسم خوړل

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ يَتَا قَدْ خَلَّ الْكَعْبَةَ أَوِ الْمَسْجِدَ أَوِ الْبَيْعَةَ أَوِ الْكِنِيسَةَ لَمْ يَحْتِثْ)

حل اللغة: ① البيعة: د يهوديانو عبادت خانه ② الكنيسة: د عيسايانو عبادت خانه

ترجمه: څوك چه قسم اوخوړى چه كورته به نه داخلېږي. (ددې قسم نه پس) بيا دې خانه كعبه يا جمان يا كليسي (د يهوديانو عبادت خانه) يا گرجي (د عيسايانو عبادت خانه) ته داخل شو. نو به دې داخلېدو، نه حائثېږي.

توضیح: دليله: ځكه چه كور هغه ځانې ته وائي. چه د شپې تيرولو دپاره جوړ شوې وي. اودا ځايونه چه كوم ذكر شول (د شپې تيرولو دپاره نه دي تيار شوي.

د خبرو كولو قسم نه پس قرآن پاك لوستل

(وَمَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَتَكَلَّمَ قَرَأَ الْقُرْآنَ فِي الصَّلَاةِ لَمْ يَحْتِثْ).

ترجمه: او كه قسم ئې اوخوړلو چه خبرې به نه كوي. (اوددې قسم نه پس ئې) په مانځه كښې قرآن اولوستلو. (نو به دې صورت كښې) نه حائثېږي. ( )

توضیح: دليله: دليل دا دي. چه په مانځه كښې دننه دا خيزونه د عرف اوشريعت په رڼا كښې كلام نه دي. (په شريعت كښې خو ځكه كلام نه دي. چه) نبي عليه السلام فرمانيلى دي. إِنَّ صَلَاتَنَا هَذِهِ لَا يَمْلِكُ فِيهَا شَيْءٌ مِنْ كَلَامِ النَّاسِ { (د زمونږه دې مونځ كښې دخلقود خبرو څه گټجانش نشته. (چه خلق په مانځه كښې خبرې كوي. نو كه په مانځه كښې د قرآن لوستل كلام وو. پكاردا وه. چه په دې باندې مونځ ماتيدلو. حالته كه مونږ په مانځه كښې قرات لولو. خو څوك هم دا نه وائي. چه دده قرات خبرې دي. او په دې باندې مونځ ماتېږي.)

قول بعض العلماء: اووئيلې شوى دي. چه په عرف كښې دمانځه نه سوا په بل څه كښې هم د قرآن لوستلو باندې نه حائثېږي. ځكه چه (چه سرې قرآن لولي.) هغه ته خبرې كونكي نه وائي. بلكه قارى يا تسبيح ويونكي ورته وائي. (دا دويم قول د فقيه ابوالليث، شيخ الاسلام اوصدر شهيد عليه السلام دي. او هم په دې باندې فتوى ده. كه دمانځه نه بهر قرآن اولولي. يا تسبيح او وائي. نو دې نه حائثېږي.)

د لاس دپاره د جامو اغوستنه قسم څول

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَلْبَسُ هَذَا الثَّوْبَ وَهُوَ لِبَاسٌ فَزَعَهُ فِي الْحَالِ لَمْ يَحْتِثْ) وَكَذَا إِذَا حَلَفَ لَا يَرِيبُ هَذِهِ

١) ملك الشافعي: - د قياس تقاضا دا ده. چه په دواړو صورتونو كښې حاث شى. (ځكه چه تكلم دخولې نه الفاظ راويستلو ته وائي. كه قرآن وي او كه غير قرآن وي. كه په مانځه كښې وي او كه دمانځه نه بهروى) اودا قياس دامام شافعي عليه السلام قول دي.

(١) تقدم ترجمه ل باب مفصلات الصلاة.

الدَّائِمَةُ وَفُوزًا كَيْسًا أَفْزَلَ فِي الْحَالِ لَمْ تَحْنُثْ، فَإِنْ لَبِثْتَ عَلَى حَالِهِ سَاعَةً حَيْثُ

هل اللغة ① ① بلیس: اغوندى ② الثوب: جامه ③ یوگب: سورپری ④ دابة: سورلی ⑤ قول: کوز شو ترجمه صورت دمستلی دا دې (که) یوکس قسم اوخوړلو چه دا جامې به نه اغوندى. حالانکه د قسم په وخت کېښي، ده هغه جامې اغوستي وی. (اوس به گورو) که ده فی الحال دغه جامې اوویستلې نه حاشیري. (او که دومره وخت په کېښي ایسار شو. چه په هغې کېښي نې جامې ویستلې شوې. نوحاشیري) اودغه شان چه په سورلی سور وی. اودا قسم اوخوړی. چه دې سورلی باندې به نه سورپری. (اود قسم خوړلونه پس) دې سمدستی راکوز شی. نه حاشیري.

توضیح ⑥ دلیله دلیل دا دې چه د قسم انعقاد د پوره کولو دپاره وی. (چه قسم پوره کړي اوجانث نشي) نوددې نه به دومره وخت مستثنا کولې شي. چه په هغې کېښي د شرط وجود متحقق کيدې شي. نو که د قسم خوړلو نه پس، دې هم په خپل حالت پاتې شو. حاشیري. ځکه چه دا کارونه د دوام تقاضا کوي. هروخت کېښي ددې پشان نور کارونه پیدا کېږي. ولي کتلې نشي. چه ددې افعالوسره موده یادولې شي. ونیلې شي. زه یوه ورځ سور ووم. اوما یوه ورځ جامې اغوستي وی. په خلاف د داخلیدو ځکه چه د مودې او وخت په معنی کېښي داسې نشي ونیلې. چه زه پوره ورځ داخلیدم. او که حالف د خالص ابتداء نیت کړي وی. نو تصدیق به نې کولې شي. ځکه چه خالصه ابتداء هم دده د کلام احتمال لري.

مفهوم الابتداء الغالب ⑦ په سورلی اوجامو اغوستلو کېښي که لږ ساعت پاتې شو. نوجانث کېږي. ځکه چه رکوب او لیس د دوام تقاضا کوي. البته که ده دا نیت کړي وی. چه اوس خومې جامې اغوستي دی. چه دا اویاسم. نوییا به جامې نه اغوندم. یا نې دا نیت وی. چه اوس خو په سورلی باندې سوریم. چه ددې نه کوز شم. نوییا به پرې نه سورپرم. نویه دې صورت کېښي به نه حاشیري. اودا تصدیق نې ځکه کولې شي. چه دا لفظ چه «لأليس الا اراكب» د دې احتمال لري. چه دده مراد وی. چه ددې نه پس به زه جامې نه اغوندم. اوددې نه پس به زه په سورلی نه سورپرم. نو هرکله چه احتمال شته. نودده د نیت اعتبار به کولې شي.

په کور کېښي د ناست کس دا قسم چه «لا أدخل هذه الدار» حکم

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ هَذِهِ الدَّارَ وَهُوَ فِيهَا لَمْ يَحْنُثْ بِالْقَعْدِ حَتَّى يَخْرُجَ لَمْ يَدْخُلْ

هل اللغة ① ① القعود: ناسته ② الدوام: هميشه والي ترجمه صاحب قدوري ۱۱۱ فرمائي. که یوکس قسم اوخوړلو چه دې کور ته به نه داخلیږي. (اود قسم په وخت کېښي) دې هلته وو. نویه کیناستوباندې نه حاشیري. ترخوچه دهغې نه وتلې نه وی. اوییا داخل شوي نه وی.

توضیح ③ وجه الاستحسان ④ دا د استحسان حکم دې. اود استحسان وجه دا ده. چه د داخلیدو دپاره دوام نشته. ځکه چه داخلیل خود بهر نه دننه تلل دی. (اودلته په دې کیفیت سره داخلیل نه دی موجود شوی. نو ځکه نه حاشیري)

کنور کور ته داخلیدو سره د قسم احکام

وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ دَارًا أَقْدَمَ عَلَى دَارِ أَخِيهِ لَمْ يَحْنُثْ، وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ هَذِهِ الدَّارَ قَدْ عَلِمَ بِأَنَّهَا

الْمُدْرَسَةُ وَصَارَتْ مَسْرُورَةً حَيْثُ

هل اللغة ① ① دار: کور ② خرابا: کنور ③ صحراء: بیابان ④ انهدمت: نوریدلې، غورزیدلې

ترجمه اوڅوک چه قسم اوڅوری چه (مطلق) کور ته به نه داخلېږي. او کنډر کور ته ور داخل شونه حاشیې. او که قسم اوڅوری چه دې کور ته به نه داخلېږي. یعنی د قسم په وخت کېنې دهغې کور آبادي موجود وی، اودهغې د نریدو نه پس ورته داخل شی. چه هموار میدان ترې جوړ شوې وی. نو حاشیې.

دلیل ځکه چه د عربو او عجمو په نیز کور میدان او غولی ته ونیلی شی. (چه گیر چاپیره دیوال ترې وی. که آباد وی او که کنډر. اویه دې باندې دلیل دا دي. چه) دار عامره (په عین مهمله) هغه کور ته ونیلی شی. چه آباد وی. اودار عامره (په غین معجمه) هغه کور ته ونیلی شی. چه آباد نه وی. اود عربو اشعار هم په دې باندې گواه دی. (چه چار دیواری ترې تاؤ وی. نو دار آباد او کنډر دواړو ته ونیلی شی) نو آبادي په کور کېنې (یوزیاتی) صفت دي. (لکه څنگه چه په انسان کېنې علم یوزیاتی صفت دي. که علم په کېنې وی او که نه وی. دواړو ته انسان ونیلی شی) البته دومره ده چه په حاضر کور کېنې (یعنی چه مخامخ موجود وی) د آبادي صفت لغو اوعبث دي. (ځکه چه اشاره ورته کولې شی. که ته صفت بیان کړې او که نه دغه کور په خپله متعین دي) اویه غائب کور کېنې (چه اشاره ورته نه وی شوې. دآبادي) صفت معتبر دي. (نو د قسم تعلق به صرف دهغه کور سره وی. چه آبادي په کېنې وی)

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ هَذَا الْبَيْتَ قَدْ خَلَّ بَعْدَهَا انْتَهَى مَلَكَمْ يَحْتِثُ)

ترجمه او که قسم نې اوڅورلو چه دي کور ته به نه داخلېږي. اودهغې د نریدو نه پس چه میدان ترې جوړ شوې وی ورته داخل شی. نو په دې صورت کېنې نه حاشیې.

توضیح دلیل ځکه چه د کور نوم ترې زائله شوې دي. (اوس ورته څوک کور نه وائی. حالانکه ده خود کورد داخلیدو نه قسم خوړلې دي. ځکه چه کور خو هغه ځاني ته ونیلی شی. چه شپه په کېنې کولې شی. اویه دې کېنې اوس شپه نشی کولې. (ځکه دا ځاني محفوظ نه وی.)

(وَمَنْ حَلَفَ انْ لَا يَكْثُرُ زَوْجَةَ فُلَانٍ فطَلَقَهَا فُلَانٌ لَمْ يَكْمَلْهَا حَتَّىٰ)

ترجمه او چا چه قسم اوڅورلو چه دفلانی د ښځې سره به خبرې نه کوم نو فلانی ورته طلاق ورکړو او بیا ورسره ده خبرې اوکړې نو حاشیې

توضیح دلیل ځکه چې په اصل کېنې دده مقصود د فلانی ښځې نه د خپل خفگان اظهار دي. په دې وجه د خبرو کولو نه قسم نه خوری چې د فلانی ښځه ده. دا فلانی ته چې نې د زوجیت نسبت کړې دي صرف د تعارف دپاره نو چې خبرې ورسره اوکړې حاشیې به اګر چې د فلانی په زوجیت کېنې باقی پاتې نه وی.

د فلانی د غلام یا ښځې یا ملګري سره د خبرو کولو په قسم کول

(وَمَنْ حَلَفَ انْ لَا يَكْثُرُ عَبْدُ فُلَانٍ أَوْ لَا يَدْخُلُ دَارَ فُلَانٍ فَبَسَّغَ فُلَانٌ عَبْدَهُ أَوْ دَارَهُ لَمْ يَكْمَلْ الْعَبْدُ أَوْ دَخَلَ الدَّارَ لَمْ يَحْتِثُ)

ترجمه او چا چه قسم اوڅورلو چه دفلانی یومعین غلام سره به خبرې نه کوی. اویا د فلانی په کور ته به نه داخلېږي نو په اول صورت کېنې) فلانی خپل غلام خرڅ کړ لو. (اویه دویم صورت کېنې) هغه کور ته ور داخل شونو په دې دواړو صورتونو کېنې دي نه حاشیې.

توضیح دلیل ځکه چه ده خپل یمین په داسې فعل باندې منعقد کړې دي. چه هغه فعل په داسې محل کېنې واقع کیږي. دکوم تعلق چه د فلانی سره دي. (یعنی ده خپلې خبرې کول داسې کسانو سره متعلق کړي. دچا چه د فلانی کس سره تعلق وی) برابره ده که دغه تعلق د ملکیت وی. (لکه د فلانی غلام او د

فلانی کور) اوس چونکه دهغه سره ئې تعلق پاتې نشو. (ځکه چه غلام آزاد شو. کور خرڅ شو. نونه حانشيرې.

د شړئ دځاوند سره دځيرو څولونه قسم څول

(وَإِنْ خَلَفَ أَنْ لَا يُكَلِّمَ صَاحِبَ هَذَا الظِّلِّسَانِ قَبْلَ أَنْ يَكْتُمَهُ خَيْتٌ)

هل اللغة < ① طيلسان: شړئ

ترجمه < (امام محمد عليه السلام په جامع صغير كښې) فرمائي، كه يو كس (زيد) قسم اوځورلو. چه ددې شړئ دځاوند (يكي) سره به خبرې نه كوي. نوهغه دغه شړئ خرڅه كړه. اوده (د هغې د خرڅولو نه پس) ده (زيد) ورسره خبرې او كړې. نو دې حانشيرې.

تفريح < دليله < ځكه چه دا (اضافت < د شړئ) صرف د پيژندگلو دپاره دي. (چه زما مراد هغه كس دي. چه شړئ ئې اغوستي ده ځكه چه انسان د شړئ د وجې دشمني نه كوي. (چه د شړئ د وجې بكر سره دشمني او كړې. بلكه د شړئ دځاوند سره دشمني كوي) نو دا صورت داسې شو. لكه چه ده ورته اشاره كړې وي. (چه زما دې قسم وي. بكر سره به خبرې نه كوم. او شړئ ئې په كښې هلو ياده كړې نه وي. نو په دغه صورت كښې كه زيد دبكر سره خبرې او كړې. حانشيرې. دغه شان به د شړئ په مسئله كښې هم حانشيرې)

(وَكَذَلِكَ إِذَا خَلَفَ لَا يُكَلِّمُ هَذَا الشَّابَّ فَكَلَّمَهُ وَقَدْ صَارَ شَيْخًا حَيْثُ)

هل اللغة < ① الشاب: ځوان ② شيخ: بوډا

ترجمه < اودغه شان حكم دې كله چې ئې قسم اوځورلو. چه ددې ځوان (يكي) سره به خبرې نه كوي. اوده ورسره په داسې حالت كښې خبرې او كړې. چه هغه بوډا شوې وو. نو په دې صورت كښې حانشيرې.

تفريح < د مسئلې وضاحت دا دي. چه زيد، بكر طرف ته اشاره او كړه. چه زه به ددې ځوان سره خبرې نه كوم. يعنى د ځوانئ په صفت سره ئې ذكر كړلو. بيا وخت تيريدلو. تردې چه بكر بوډا شو. اوزيد ورسره خبرې او كړې. نو په دې صورت كښې دې حانشيرې.

دليله < اودې ځكه حانشيرې. چه په قسم كښې د برى كيدو او حاث كيدو تعلق د هغه كس سره وي. چاته چه اشاره شوې وي. او چه كله يو كس ته اشاره اوشى. نوصفت په كښې لغو وي. مثلاً ته بكر ته اشاره او كړې. اوهغه ځوان وي. نو كه ته هغه د ځوانئ په صفت موصوف كوي او كه نه. په دواړو صورتونو كښې محلوف عليه بكر شو. دهغه د ځوانئ صفت محلوف عليه نه دي. ددې وجې كه په بوډا توب كښې ورسره خبرې او كړې. نوهم حانشيرې.

د مانوم يا ځوان سره د ځيرو څولونه قسم

(وَإِنْ خَلَفَ أَنْ لَا يَأْكُلَ لَحْمَ هَذَا الْغَنِيِّ فَأَكَلَ بَعْدَ مَا صَارَ كَبُشًا حَيْثُ)

ترجمه < او كه قسم ئې اوځورلو. چه د دې حمل (د گدې يو كلينز بچى) نه به خوراك نه كوي. بيا د گد كيدونه پس ترې خوراك او كړى. (نوپه دې صورت كښې) حانشيرې.

تفريح < دليله < ځكه چه په حمل كښې د صفر صفت د يمين داعى نه دي. (يعنى داسې نه ده. چه يو سړي د يو كلينز گد خوښې خورلو نه نفرت كوي. او چه كله گد شى. نو بيا ئې غوښه خورى) ځكه چه نفرت كونكي ددې (حمل د غوښې خوړلو) نه زيات نفرت كوي (ددې حمل د غوښې په نسبت) د غوښې د گد نه (نوځوك چه د حمل د غوښې خوراك نه قسم اوځورى. كه دې د گد غوښه اوځورى. نوهم به

حاشیہ پر، خکہ چہ د یوکلیز بجی غوبنہ چہ خوک نہ خوری. دې به په طریقہ اولی سره د گله خوینہ نه خوری. خکہ چہ د یوکلیز بجی غوبنہ د گله دغوینې نه ترسکونه اومزداره وی،
د قجورې د وانی له د نه خوړلو قسم کول

(وَأَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَأْكُلَ مِنْ هَذِهِ النَّخْلَةِ قَبْلَ أَنْ يَمُرَّهَا)

هل اللغة ① النخلة: قجوره ② تمر: میوه ③ الغل: سرکه

ترجمه: اوکه قسم نې اوخوړلو چه د قجورې ددې ونې نه به خوراک نه کوم. نو ددې قسم اطلاق به ددې په میوه باندې کیږی.

دلیل: خکہ چه ده د قسم نسبت هغه څیز ته اوکړلو چه هغه نه خوړلې کیږی. (چه وونه ده) نوهغه څیزه ترې مراد وی چه ددې ونې نه راوځی. او هغه میوه ده. خکہ چه وونه د میوې پیدا کیدو سبب دې. (هرکله چه وونه د میوې د پیدا کیدو سبب دې) نودا صلاحیت لری چه وونه د میوې نه مجاز شی. (او د قبیلې د ذکر د سبب مراد ترې نه مسبب شی)

توضیح: د ترجمې اواضافی قیوداتونه مطلب ښکاره دې.

د کچه قجورو خوړلو نه قسم کول

(وَمِنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَأْكُلَ مِنْ هَذَا الْبُسْرِ قَصَارَ رُطْبًا فَأَكَلَهُ لَمْ يَحْتَنْثْ وَإِنْ حَلَفَ لَا يَأْكُلَ بُسْرًا فَأَكَلَهُ رُطْبًا لَمْ يَحْتَنْثْ)

هل اللغة ① البسر: کچه قجورې ② رطباً: پخې قجورې

ترجمه: اوچا چې قسم اوخوړلو چه دا کچه قجورې به نه خوری. (په هغه وخت کینې نې اونه خوړلې. خو چه کله هغه پخې شوې نووې خوړلې. په دې صورت کینې نه حاشیږی. اوکه قسم اوخوری چه ددې پخو قجورو نه به نه خوری. او د قسم خوړلو نه پس) هغه پخې قجورې چوارې شوې اوخوری. نویه دې (تولو صورتونو کینې) نه حاشیږی.

دلیل: خکہ چه د کچه والی او پوخ والی صفت قسم خوړلو ته اماده کونکی دی. (یعنی خلق کچه او پخې قجورې دواړه دبل څیزد گډون نه بغیر خوری. نوچه په کوم صفت باندې قسم خوړلې شوې وی. هم) په هغه صفت به مقید کولې شی.

د کچه او پخو قجورو د خوړلو نه د قسم خوړلو احکام

(وَأَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَأْكُلَ رُطْبًا فَأَكَلِ بُسْرًا مِمَّا يَخْتَصِمُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ ①)

هل اللغة ① بسراً: کچه قجورې ② رطباً: پخې قجورې ③ مِمَّا يَخْتَصِمُ: هغه چواره چه د لکۍ د طرفه پخه وی نوره کچه وی

ترجمه: اوچا چه قسم اوخوړلو چه پخې قجورې به نه خوری. (او د قسم نه پس نې) بسر مذهب (هغه چواره چه د لکۍ د طرف نه پخه شوې وی. اوباقی کچه وی. نویه دې صورت کینې نې اوخوړله. نو دامام ابو حنیفه رحمته الله په نیز حاشیږی.

دلالة: ① دامام اعظم رحمته الله دلیل دا دې چه رطب مذهب هغې ته وانی چه دهغې په لکۍ کینې لږ

① القول الرابع هو قول أبي حنيفة رحمته الله كما في فتح القدير (٣٩٨٨٤) ورد مختار (٩٨٨٣) والبحر الرائق (٣٢٠٤٤) والمندبة (٨٢٢٢) نقلاً عن القول الرابع (٤١١/١) -

غوندي کچه والې وی. اوبسر مذب ددې په عکس دي. (يعنی چه دهغې په لکني کښې لږ غوندي پوخ والې وی. نوره ټوله کچه وی) نو د دې (يعنی رطب مذب اوبسر مذب) خوړل به لکه د رطب اوبسر خوړلو پشان وی. (ځکه چه قاعده دا ده. چه اکثر لره حکم د کل وی. نور رطب مذب به هم د رطب په حکم کښې وی. اوبسر مذب به هم د بېر په حکم کښې وی چه لکه څنگه د رطب نه د قسم خوړلو په صورت کښې د رطب په خوړلو حاشيې. دغه شان به د رطب مذب په خوړلو هم حاشيې. اولکه څنگه چه د بېر نه د قسم کولو په صورت کښې د بېر په خوړلو حاشيې. دغه شان به د بېر مذب په خوړلو هم حاشيې)

⑦ اويل دليل دا دي. چه ټول (که رطب وی او که رطب مذب اودغه شان که بېر وی او که بېر مذب) ټول په خوړلو کښې مقصود دی. (يعنی دېل خيز د گډون نه بغير خلق ټول خوری. په خوړلو کښې خالنه حيثيت لری.

ملک الصالحين > اوصاحبين رحمهما الله فرمائی. چه د رطب په صورت کښې نه حاشيې. که دا قسم نې خوړلې وی. چه رطب به نه خوری. او په رطب مذب باندې به هم نه حاشيې. که دا قسم نې خوړلې وی. چه بېر نه خوری.

دليلهما > ځکه چه رطب مذب ته هم رطب وائی. اوبسر مذب ته هم بېر وائی. نو دا داسې شو. لکه چه په اختلوا باندې قسم اوخوری (د کوم بحث چه به په راروانه مسئله کښې راشی)

دغوبني نه په قسم کولو کښې د کب عدم نمویت

(وَلَوْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ لَحْمًا فَأَكَلَ لَحْمَ السَّمَاكِ لَا يَحْتَكُ)

هل اللغة > ① لحم: غوبنه ⑦ السمك: کب

ترجمه > چا چه قسم اوخوړلو. چه غوبنه به نه خوری. نو ده د کب غوبنه اوخوړله. (په دې باندې) نه حاشيې.

وجه الاستعسان > داستحسان وجه دا ده. چه د کب غوبني ته لحم وئيل مجازاً دی. ځکه چه غوبنه د وينې نه پيدا کيږی. او په کب کښې وينه نشته. ځکه چه دې په اوبو کښې اوسيږی. (او د وينې خيزه اوبو کښې ژوندي نشی پاتې کيدې)

القياس > قياس دا وائی. چه حاث دې شی. ځکه چه په قرآن کښې دې (د کب غوبني) ته غوبنه وئيلي شوي ده. (الله تعالی فرمائيلى دی. (وَمِنْ كُلِّ تَآكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا))

د دجلې نه دخفاه له کولو قسم

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَتْرِبُ مِنْ دَجَلَةٍ فَرَبِّ مَنَابِرَآئِنَا أَلَمْ يَخْلُفْ) حَتَّى يَكْفِرَ مِنْهَا كَرَعًا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ (١)

هل اللغة > ① اناء: لوبڼې ⑦ الكرم: په خوله لگولو سره اوبه څکل

ترجمه > چا چه قسم اوخوړلو. چه د دجلې نه به نه څکی. بيا نې ددې نه په لوبڼې کښې اوبه اوڅکلي. (نوبه دې صورت کښې) نه حاشيې. تردې چه ددې نه په خوله اوبه اوڅکی. (بيا به) د امام ابوحنيفه په نيز حاشيې.

(١) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في الحاشية (١٤٣) والكفاية (٣١١٤) والعناية (٣١١٤) والدر المختار (١٠٨٣) والبحر الرائق (٣٢٨٤) والمندية (٩٥٢) نقلاً عن القول الرابع (٤١٥١)۔

دلیلہ > دامام ابو حنیفہ رحمہ اللہ دلیل دا دی. چہ کلمہ د ((من)) د تعبیض دپارہ ده. اویہ (بله دا چہ) اودا معنی (به خلقو کښې) مستعمله ده. اودا جمله په خوله لگولوسره په اویو څکلو کښې حقیقت دی. (ځکه چہ داسې وائی. چہ د دجلې نه به اویہ نه ځکم. د څکلو د آله ذکر به کښې نشته) هم دا وجه ده. که په خوله ئې ترې اویہ او څکلي. نویه اجماع سره حاشیې. (نور کله چہ په حقیقت عمل ممکن دی.) مجاز ته ئې منع شو. (اگر چہ د دجله نه په لوبښې کښې اویہ څکل متعارف دی)

مسئلہ الصاحبین > صاحبینو رحمہم اللہ فرماتیلی دی. کله چہ ددې نه په لوبښې کښې اویہ او څکی. (نو حاشیې)

دلیلہما > ځکه چہ په لوبښې کښې اویہ څکل متعارف دی. (به خلقو کښې ئې رواج دی) اوددې لفظ نه لا اشرب من دجله) نه هم دا مطلب اخستی شی.

(وَأَنْ حَلَفَ لَا يَشْرَبُ مِنْ مَاءٍ وَجَلَّةٌ فَشَرِبَ مِنْهَا يَأْنَاءَ حَيْثُ)

ترجمه > اوکه ده داسې اوونیل. چہ زه به د دجلې داویو نه څکاک نه کوم. اوییا ئې دهغې اویہ په لوبښې کښې او څکلي. نویه دې صورت کښې حاشیې.

دلیلہ > ځکه چہ په لوبښې کښې راخستلونه پس هم هغه د دجلې اویہ دی. اوهم دا په کښې شرط وو. (چہ د دجلې اویہ به نه ځکم) نودا داسې شوه. لکه چہ دنهر د اویو نه او څکی. چہ هغه نهر د دجله نه راوتلې وی. (نویه هغې صورت کښې هم حاشیې. دغه شان به د لوبښې په ذریعہ اویو څکلو باندې هم حاشیې)

داوړوه خوراک نه قسم خوړل

(وَلَوْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ مِنْ هَذَا اللَّذِيقِ فَأَكَلَ مِنْ خُبْزَةِ حَيْثُ)

حل اللغة > ① الدقيق: اوړه ② خبز: روتی

ترجمه > که قسم ئې اوخوړلو. چہ دا اوړه به نه خوری. اوییا ئې دهغې د روتی اوخوړله. نویه دې صورت کښې حاشیې.

دلیلہ > ځکه چہ اوړه نشی خوړلې. نو هغه خیزیه ترې مراد وی. چہ ددې نه جوړیږی.

(وَلَوْ اسْتَقَفَّ كَمَا هُوَ لَا يَحْتَسُّ)

حل اللغة > ① استف: اوړه اومه اوخوړل

ترجمه > اوکه اوړه ئې دغه شان اومه اوخوړل. نه حاشیې. (ددې په خوراک)

دلیلہ > ځکه چہ دلته مجازی معنی مراد اخستل متعین ده. یعنی خلق روتی خوری اومه اوړه څوک نه خوری. اوچې ده اوړه اوخوړل نو نه حاشیې.

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَكْلِمُ فَلَا نَأْكُلُهُ وَهُوَ يَحْتَسُّ يَكْلِمُ إِلَّا أَنَّهُ لَا يَمْرَحِيحُ)

حل اللغة > ① نأكل: اوړه

ترجمه > چا چہ قسم اوخوړلو. چہ فلانی سره به خبرې نه کوی. اوییا ده د هغه فلانی سره خبرې اوکړې. او هغه په داسې ځانې کښې وی. چہ (دده) خبرې اوریدې شی. خو دومره وی. چہ هغه اوده وی. (ددې وجې دده خبرې واورزی. (نویه دې صورت کښې) حاشیې.

دلیلہ > (دلیل دا دی. چہ) ده د هغه سره خبرې اوکړې. او د هغه غوړو ته خبرې اورسیدلې. خو د هغه دخوب د وجې دده په خبرو پوهه نشو. نودا داسې شو. چہ دې ورته آواز اوکړی. او هغه په داسې ځانې کښې

وی چه دده په خبره دغفلت د وجې پوهه نشی. نو په دغه صورت کېنې حاشیېری. نو داسې به په زیر بحث مسئله کېنې هم حاشیېری.

نصفه المبسوط اود مبسوط په بعضې نسخو کېنې نې د رابیدارولو شرط لگولې دي. (چه هله به حاشیېری. چه دا حالف هغه د خوب نه رابیدار کړی. اوصاحب ددهایه فرمائی زمونږ مشائخ هم ددی قول قائلین دي.

دلیله ځکه چه حالف هغه کس اوده کس رابیدار نکړلو. نو دا داسې شوه لکه چه دې ورته د لرې نه آواز اوکړی. چه هغه په دومره فاصله کېنې وی. چه دده آواز واوته ری. نو په دغه صورت کېنې نه حاشیېری. نو دغه شان چه اوده وی. اودې ورته خبرې اوکړی. هم به نه حاشیېری.

د خبرونه کولو تعلق په اذن اوازات پوره

(وَأَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَكْتُمَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ يَعْلَمُ بِالْإِذْنِ حَتَّى كَتُمَهُ حَيْثُ)

ترجمه اوکه (زید) قسم اوخوړلو. چه بغیر اجازت به خبرې نه کوی. بیا ده ته اجازت ملاؤ شو. خوده ته د اجازت علم نه وو. (اودعلم نه وړاندې) ده دغه سره خبرې اوکړې. نو په دې صورت کېنې حاشیېری.

دلیلها «دحث وجه نې دا ده. (چه) اذن نه مشتق دې. اواذان اعلان ته وائی. «او حالف اعلان نه دې اوریدلې. نو دا داسې شوه لکه چه هلو اجازت شوې نه وی. یا اذن په غوږ کېنې د واقع کیدو نه مشتق دې. چه د سړی په غوږ کېنې اجازت واقع شی. یعنی د اجازت کلمات واورې. او په دې دواړو کېنې هر یوکه اجازت د اعلان نه عبارت شی. اوکه په غوږ کېنې د واقع کیدو نه. اجازت صرف په اوریدو سره متحقق وواواقع کیږی. (یعنی اجازت به هله اجازت وی. چه حالف دغه د اجازت الفاظ واورې. او په زیر بحث مسئله کېنې اگر چه اجازت شوې دي. خو حالف د اجازت الفاظ نه دی اوریدلې. ځکه په خبرو کولو سره دې حاثت کیږی) دا د طریقو مسلک دي.

مسلك ابي يوسف «امام ابو یوسف رحمته الله فرمائی. چه (په زیر بحث مسئله کېنې) نه حاثت کیږی.

دلیل «د دوی دلیل دا دي. (چه) اذن د اطلاق په معنی ده. او دا اطلاق په اعلان سره پوره کیږی. (یعنی اذن د بندیز ختمولو ته وائی. چه وړاندې په یوخیږ پابندی لگیدلې وی. اوروستو هغه ختمه شی. په دې کېنې د اسماع اود عدم اسماع څه ضرورت نشته. یعنی که ده اوریدلې وی اوکه نه. خو چه اعلان اواجازات اوکړې شو. نو دده خبرې د اجازت نه پس واقع شوي. او چه د اجازت نه پس واقع شوي. نو نه حاشیېری لکه د رضا په صورت کېنې.

الجواب منه «مورنې جمهور احناف رحمته الله وایو. چه رضا د زړه عمل دي. او اعلان داسې نه دي. (یعنی د زړه عمل نه دي. نو دواړو په مینځ کېنې فرق راغلو. نو د اجازت مسئله د رضا د مسئلې پشان نشوه) لکه څنگه چه وړاندې تیر شوی دی. (یعنی چه اذن یا د اعلان نه مشتق دي. او په اعلان کېنې اورول ضروری وی. او یا په غوږ کېنې د غږ کولو نه مشتق دي. او په زیر بحث مسئله کېنې نه اعلان شته. ځکه چه حالف د اجازت الفاظ نه دی اوریدلې. او نه په غوږ کېنې غږ کول شته. ځکه چه د حالف په غوږ کېنې د اجازت الفاظ نه دی وتیلی شوی.

۱) القول الرابع هو هذا قول الطرفين رحمته الله كلا في العناية (٤١٩/٤) ورداغتار (١١٢٣) واهندية (٩٧٧/٢) نقلاً عن القول الرابع (٤١٨/١) -

د حاکم یوکس نه د نرپسند خبر کولو لاسم ورکول

(وَإِذَا اسْتَخْلَفَ الرَّأِيَّ رَجُلًا يُغْلِبُهُ بِكُلِّ دَاعٍ دَخَلَ الْبَلَدَ قَبْلَهُ عَلَى خَالٍ وَلَا يَتِيهِ غَاصَةٌ)

ترجمه: که حاکم یوکس ته قسم ورکړلو. چه دې ملک ته څوک شریسند راشی. یعنی غل، ډاکو، وغیره، نود هریو به مونږ ته خبر را کوي. نو دا قسم به تر هغه وخته پورې باقی وی. تر څو چه دغه حاکم برقرار وی. **دلیل:** ځکه چه ددې قسم ورکولو مقصد دا دې. چه دې شریسند ته سزا ورکړی. اودده د شریا دنورو دشر نه بچ شی. نو چه د دغه حاکم اختیار ختم شی. نویبا د خبر ورکولو فائده نشته. اودا اختیار به په هغه صورت کښې ختمیږی. چه دې مړ شی. یا دې ددغه عهدي نه معزوله کړې شی. نویبا هم په ظاهره هم دا حکم دی.

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَرْكَبُ دَابَّةً فَلَانَ فَرَكِبَ دَابَّةً عَبْدٌ مَأْذُونٌ لَهُ مَذْيُونٌ لَمْ يَخْتِثْ)

ترجمه: اوچا (زید) چه قسم اوخوړلو. چه دفلانی (بکي) په سورلی به نه سوریږم. (اوددې نه پس) دهغه د عبد ماذون په سورلی باندې سور شو. نوحانشیږی. **دلیل:** ځکه چې حالف دپه هغه دابه باندې د سوریږدو نه قسم کړې دې کومه چې براه راست د فلانی په ملکیت کښې وی اود عبد ماذون دابه اگر چې د فلانی په ملکیت کښې ده. خو به دې کښې ورسره عبد ماذون هم په تصرف کولو کښې شریک دې.

د کور په چت اودریدو باندې دحالت کیدو حکم

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَدْخُلُ هَذِهِ الدَّارَ فَوَقَّفَ عَلَى سَطْحِهَا أَوْ دَخَلَ دِهْلِيزَهَا حَيْثُ

هَلِ اللُّغَةُ ① وَقَفَ: اودریدلو ① سطح: چت ② دهلیز: غولې، صحن

ترجمه: اوچا چه قسم اوخوړلو. چه دې (متعین) کورته به نه داخلېږی. (دقسم خوړولو نه پس) دهغې به چت باندې اودریدلو. اوکله چې داخل شی ډوډی د کور ته نوحانشیږی. **دلیل:** ځکه چه چت د کور حصه ده. ولې ته نه گورې چه د معتکف اعتکاف په دې نه ماتېږی. چه دې د جمات چت ته اوخیږی. (ځکه چه دجمات چت دجمات حصه ده. که چرته د جمات حصه نه وه. نو د معتکف اعتکاف به پرې ماتېدلو) البته ډیوډی ته د داخلیدو په صورت کښې دا تفصیل دې که د کور د دروازې په بندلو هغه ډیوډی دننه پاتې کیږی. اوچت پرې دپاسه وی. نو دې به حانشیږی. اوکه دننه حصه نه جوړیږی. بلکه هم بهروی. نویبا نه حانشیږی.

(وَإِنْ وَقَّفَ فِي طَاقِ الْبَابِ يَخْتِثُ إِذَا أُغْلِقَ الْبَابُ كَانَ غَايِبًا لَمْ يَخْتِثْ)

ترجمه: اوکه د دروازې په چوکات کښې داسې اودریدې. که دروازه بنده کړې شی. نو دې بهر پاتې کیږی. نو نه حانشیږی. **دلیل:** ځکه چه دروازه د کور او په کور کښې چه څه وی دهغې د حفاظت دپاره وی. نو چه کومه حصه د دروازې نه بهروی. هغه په کور کښې نه داخلېږی. (ځکه په دې صورت کښې نه حانشیږی)

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَأْكُلُ الثَّوَاءَ فَهُوَ عَلَى الْخَيْرِ دُونَ الْبَاءِ تَجَانٍ وَالْخَيْرِ

هَلِ اللُّغَةُ ① الثَّوَاءَ: ورته شوې غوښه

ترجمه: اوکه قسم نې اوخوړلو. چه ورته شوې به نه خوری. نو ددې اطلاق به په غوښه کیږی. (که ورته شوې غوښه اوخوری. حانشیږی به) نه په باتنگرو او په گازرو باندې.

دلیلہ > خُکھ چہ کلہ و ریت شوې څیز مطلقاً ذکر شې. مراد ترې وریته شوې غوښه وی. البته دا ده که په قسم کېښې، دهغه څیز نیت او کړې. چه و ریتولې شی. لکه هگۍ وغیره. د حقیقی معنی د وجې (یعنی د وریت شوی څیز حقیقی معنی چه و ریتدل په کېښې وی. په هگۍ وغیره باندې صاد قیږی. البته په عرف کېښې چه و ریت شوې څیز یاد کړې شی. نو مراد ترې هگۍ نه وی. خو چونکه دده کلام ددې احتمال هم لري. چه ددې نه و ریته شوې هگۍ مراد شی. او چه ده ئې نیت هم کړې وی. نو دده نیت به معتبر وی. او که هگۍ (او خوری. جانت به شی)

(وَأَنْ حَلْفَ لَا يَأْكُلُ الطَّيْبَةَ فَبَوْعَ عَلَى مَا يُطْبَعُ مِنَ اللَّحْمِ)

ترجمه > او که قسم او خوری چه پوخ شوې څیز به نه خوری. نو ددې اطلاق به په پخه شوې غوښه کېږي. **دلیلہ** > اودا د استحسان حکم دې. د عرف د اعتبار په وجه (خکه چه په عرف کېښې چه پخ شوې څیز یاد کړې شی. نو مراد ترې پخه شوې غوښه وی. او په قسم کېښې خو عرف معتبر دې) اودا غوښه ترې خکه مراد اخلو. چه د پخ شوې څیز عامه معنی اخستل متعذر دی. (خکه چه په دې کېښې سبزی وغیره هریځ شوې څیز شاملېږي. نو که مونږ ددې نه هریځ شوې څیز واخلو. نویه ده به غوښه اوسیزیان اوبکری متبی غرض دا چه هر هغه څیز چه په اور پخ شوې وی. هغه حرام شی. نو دا غریب به څه خوری؟ ددې وجې مونږ د پخ شوی څیز عامه معنی وانخستله) نو ددې پخ شوی څیز نه به خاص متعارف څیز مراد وی. یعنی هغه غوښه چه په اوبو کېښې پخ شوې وی.

د سره خوړلو نه د قسم کولو احکام

(وَمَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَأْكُلَ الرُّمُوسَ فَيَمِينُهُ عَلَى مَا يُكَبُّ فِي الثَّنَائِيهِ وَيُسَاقُ فِي الْيَمِينِ)

حل اللغة > ① یکېښې: پخولې شی ② الثنائیه: تنوړونه

ترجمه > او چا چه قسم او خوړلو. چه زه به سر (یعنی د سر مغزو وغیره) نه خوړم. نو ده د قسم نه به هغه سرو نه مراد وی. کوم چه په تنوړونو کېښې پخېږي. (لکه د چیلۍ او گډ سرو نه شول) او په ښارونو کېښې خرڅېږي. **روایة جامع الصغير** > او په جامع صغیر کېښې دی. که قسم او خوری. چه زه به سر نه خوړم. نو د ابو حنیفه رضی الله عنه په نیز ددې قسم اطلاق به د غوا او چیلۍ دواړو په سرو نیاندې کېږي. (که د غوا یا د چیلۍ سرې او خوړلو. نو جانت کېږي به) او امام ابو یوسف او محمد رضی الله عنه فرماني. چه ددې اطلاق به صرف د چیلۍ په سر باندې کېږي. (دیل څه د سر په خوراک به نه حاشیږي) **بهاء الاختلاف** > او ددې اختلاف بنیاد د زماني او وخت اختلاف دې. لکه چه د ابو حنیفه رضی الله عنه په زمانه کېښې په عرف کېښې د سر اطلاق د غوا او چیلۍ دواړو په سر باندې کېدلو. (خکه هغوی د سر نه د غوا او چیلۍ سر مراد اخستې دې) او د صاحبینو ورحمهم الله په زمانه کېښې صرف د چیلۍ په سر باندې کېدلو. او زموږ په زمانه کېښې به د عادت (او عرف) په بنیاد فتوی ورکولې شی. په مختصر القدوری کېښې هم دا خبره ذکر شوې ده.

(وَمَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَأْكُلَ خُبْزًا فَيَمِينُهُ عَلَى مَا يُقْتَدَأُ أَهْلُ الْبَلَدِ أَكَلَهُ خُبْزًا)

ترجمه و تفسیر > او چا چې قسم او خوړلو. چه روټۍ به نه خوری. چه د ښار خلق چه د څه روټۍ خوری. د ده په قسم کېښې به هغه مراد وی. او هغه د غنمو یا جوارو روټۍ ده. خکه چه زیاتو ښارونو کېښې هم ددې رواج دې. زموږ په پاکستان کېښې د غنمو د روټۍ رواج دې. نو د غنمو روټۍ به ترې مراد وی.

(فَأَنْ أَكُلَ خُبْزًا الْقَطَافِ)

ترجمه و توضیح: او که دقطناف (یعنی دکدو، خربوزې، بادامود دانود مغزنه جوړې شوې) روټی نې اوخوړله. نونه حانشیرې.

دلیل: ځکه چې عام طور دې ته روټی نشی وئیلې. البته که ددې روټو نیت نې کړې وی. نوییا حانشیرې. ځکه چې د ده په کلام کښې ددې روټو احتمال هم شته.

(وَمَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَأْكُلَ الرِّبَا أَقَرَّ لَمْ يَحْثَثْ)

ترجمه و توضیح: اوکه په عراق کښې نې د وریخو روټی اوخوړله. نونه حانشیرې.

دلیل: ځکه چې د وریخو د روټی په دوی کښې رواج نشته. اوکه په بنگله دیش کښې نې د وریخو روټی نه قسم اوخوړلو اویا نې اوخوړله نو حانشیرې به ځکه چې په دې ملک کښې د دې رواج دې.

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَبِيعُ وَلَا يَشْتَرِي أَوْلَا بِمُؤَاجَرَةِ قَوْلِهِ مَنِ فَعَلَ ذَلِكَ لَمْ يَحْثَثْ)

هل اللغة: ① یواجو: په مزدوری به څوک نه نیسی

ترجمه: که یوکس قسم اوخوړلو چې زه به نه اخلم، نه به خرڅوم. په کرایه باندې به نه اخلم. بیا نې خپل کار د بل په ذمه کړلو. او هغه دغه کار اوکړلو. نونه حانشیرې.

دلیل: د فعل په حقیقی طور فاعل هم هغه وی. څوک چې د فعل مرتکب اوکونکې وی. اوس چې وکیل د خرڅولو، اخستلو وغیره کارونه اوکړل. نو ددې کار او ټول عمل نسبت وکیل طرف ته کیږي. نوچه په کومو معاملاتو کښې د کار نسبت وکیل طرف ته کیږي. په هغه معاملاتو کښې به حالف نه حانشیرې. اوچه د کومو معاملاتو نسبت وکیل ته نه کیږي. نویه هغې کښې به حالف حانشیرې.

حکم صوره النية: البته که قسم خوړونکی د قسم کولو په وخت کښې ددې نیت هم کړي وی. (چې د وکیل په ذریعه به هم دا کارونه نه کوم) نو حانشیرې. ځکه چې ددې خبرې په منلو، چې ما دا نیت کړې وو، په قسم خوړونکې باندې سختی زیاتېږي. یا قسم خوړونکې داسې حاکم یا صاحب د اختیار وی. چې هغه دا کارونه په خپله نه کوي. نویا هم دده د وکیل په ذریعه به معامله کولو باندې هغه حانشیرې. ځکه چې ده خپل ځان د داسې کارونه منع کړي دي. د کومو کول چې دهغه عادت نه وی.

(وَمَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَجْلِسَ عَلَى الْأَرْضِ فَجَلَسَ عَلَى بَسَاطٍ أَوْ عَلَى حَصِيرٍ لَمْ يَحْثَثْ)

ترجمه: اوچا چې قسم اوخوړلو. چې په زمکه به نه کینم. اویا په څادر یا پوزکې باندې کیناستلو. نو دې نه حانشیرې.

دلیل: ځکه چې داسې کس ته په عرف کښې په زمکه باندې کیناستونکې نشی وئیلې. ددې په خلاف که د قسم خوړونکې اود زمکې په مینځ کښې دده جامې وی. نو دې به په زمکه کیناستونکې وی. ځکه چې دده جامې دده تابع دی. نو ځکه دا حائل نشی شمارلې. اوکه ده جامې اووېستې. اوپه زمکه نې واچولې. اویا په هغې باندې کیناستلو. نو اوس نه حانشیرې. ځکه چې دا جامې د څادريه حکم کښې دی.

(وَمَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَجْلِسَ عَلَى سَرِيرٍ فَجَلَسَ عَلَى سَرِيرٍ قَوْفَهُ بَسَاطٌ حَيْثُ)

اوکه یوکس قسم اوخوړلو. چې په دې معین تخت به نه کینم. اویا نې په هغې باندې بستره واچولو. اوپه هغې باندې کیناستلو. نو حانشیرې. (ددې تخت نه مراد معین تخت دی. الجوهره)

دلیل: په گدې باندې که نرې څادر واچولې شی نو هغه تبعاً گدې شمارلې شی د مستقل څادر حیثیت نه لري ځکه چې عام طور په بستره یا گدې باندې نرې څادر یا په دې غرض اچولې شی چې هغه بستره یا گدې خیرنه وی نو په څادر باندې د هغې خیرنوالې پټ کړی یا د ډیکوریشن او بنانست دپاره په

گدی باندې نري اوبناسته خادر اچولي شی نوهرکله چه دغه خادر تبعاً هم د گدی په حکم کښې دې په دې حالف حاشیېری البته که د دغه دری دپاسه بله دری واچوی نو بیا دې نه حاشیېری ځکه چه هغه دویمه دری مستقل حیثیت لری د لاندینی درې تابع نشی گرځولی.

وَأَنْ جَعَلَ قُوَّةَ سِرِّهِ الْآخِرَ فُجُلسَ عَلَيْهِ لَمْ يَحْتِ

ترجمه > اوکه د هغې دپاسه نې بل کټ کيځود او په هغې باندې کیناستلو نو نه حاشیېری.
توضیح > که د کټ دپاسه نې پوز کې وغیره خورکې وی. په هغې باندې دویم تخت کیږدی. او په هغې باندې کښی. نو نه حاشیېری.
دلیل > ځکه چې په کوم باندې نې د کیناستو نه قسم خوړلې وو. په هغې باندې کې نه ناسته بلکه په بل کیناستونو نه حاشیېری.

په فرني باندې د اوده کیدو نه قسم کول اویا په بتره ځملاستل

(وَأَنْ حَلَفَ أَنْ لَا يَنْتَهِرَ عَلَى فَرَّاشٍ قَتَامَ عَلَيْهِ وَقُوَّةَ فَرَّاشٍ حَيْثُ)

ترجمه > اوچا چې قسم اوخوړلو چه په فرش به نه ځملم. اویا په داسې فرش باندې ځملاستل. چه په هغې باندې نري خادروو. نودې به حاشیېری.
دلیل > ځکه چه دا خادر دې فرش تابع دي. نوځکه به دې هم په دې فرش ځملاستونکې گنلې شی.

(وَأَنْ جَعَلَ قُوَّةَ فَرَّاشٍ الْآخِرَ قَتَامَ عَلَيْهِ لَا يَحْتِ)

ترجمه > اوکه په فرش یعنی خادر دپاسه نې بل خادرواچولو. او په هغې باندې اوده شو. نونه حاشیېری.
دلیل > ځکه چه یوڅیز دبل پشان وی. نو هغه ددغه څیز تابع نه وی. یعنی پورتنې خادر د لاندینی خادر تابع نه دي. نوځکه په لاندینی خادر باندې د ځملاستلو نسبت باقی پاتې نشو. بلکه دې په پورتنی خادرباندې اوده کیدونکې گنلې شی.

په قسم کښی متصل د انشاء الله ویلو حکم

(وَمَنْ حَلَفَ بِحَيْثُ وَقَالَ إِنَّ شَاءَ اللَّهُ مُتَّصِلًا بِحَيْثُ فَلَا حَيْثُ عَلَيْهِ)

ترجمه > چا چه په څه څیز قسم اوخوړلو. او ورپسې نې انشاء الله او وئیل. نوځکه دغه کار اوکړی. نه حاشیېری.

دلیل > ځکه چه نبی هغه فرمائیلی دی. مَنْ حَلَفَ عَلَى حَيْثُ وَقَالَ إِنَّ شَاءَ اللَّهُ فَقَدْ بَرَّ بِحَيْثُ (۱) (چا چه په یوڅیز قسم اوخوړلو. او ورپسې نې انشاء الله او وئیل. نوځکه په خپل قسم کښې بری شو. یعنی په استثناء سره د قصد معنی لغو شوه. قسم نه کیږی)
البته دا ضروری ده. چه انشاء الله به ورپسې متصل (اوسمدستی) وی. ځکه چه انشاء الله وئیل په خپل قسم نه رجوع (او واپس کیدل دی) او په قسم کښې رجوع نه وی. (بلکه په قسم کښې خو تاکید وی. نو د انشاء الله وئیل د یمین د ماهیت اوتعریف نه خلاف دي. ځکه چه په یمین کښې د تاکید معنی پرته ده. او په استثناء کښې رجوع ده)

(۱) غریبه الزیلعی رحمه الله هذا اللفظ ثم اخرج أحاديثاً بمعناه منها حديث ابن عمر رضي الله عنهما قال من حلف لاستي لان شاء مضي وان شاء ترك غير حث أخرجه ابوداود في الأيمان باب ۹ رقم ۳۲۶۲ والترمذي في النذور والأيمان باب الاستثناء في اليمين والنسائي في الأيمان والنذور رقم ۳۵۵۱ وابن ماجه في الكفارات باب ۶ رقم ۲۱۰۵.

(وَلَوْ خَلَفَ لِيَا تَيْنُهُ إِنَّ اسْتَطَاعَ فَعَدَا عَلَيَّ اسْتَطَاعَةَ الصَّخَّةِ دُونَ الْقُدْرَةِ

ترجمه: او که دا قسم نې او خوړلو، چه ده ته (يعنی تاته) به درځم، خويه دې شرط که طاقت لرم، نو ددې استطاعت نه استطاعت صحت مراد وی.

تفسير الاستطاعة : او امام محمد رحمته الله په جامع صغير کښې ددې (استطاعت صحت) تفسير کړې دې. او فرمانيلى نې دې، چه (د قسم خوړلو نه پس) دې بيمار نشی. (چه دهغې دوجې ورسره ملاويدي نشي،) او بادشاه نې (دهغه سره د ملاقات نه) منع نه کړی. او داسې څه بل غږيږي دا نشی، چه دې هغه ته به ورتلو قادر نشی. نو په دې ټولو صورتونو کښې دې، حاشيېری.

د حین او زمان په لفظ سره قسم خوړل

وَأَنَّ خَلْفَ أَنْ لَا يُكَلِّمَهُ حِينَ أَوْ زَمَانًا أَوْ الْحَيَّ أَوْ الزَّمَانَ فَبُوعًا عَلَى سِتَّةِ أَشْهُرٍ

هل اللغة : ① حین: وخت ② ستة: شپږ ③ اشهر: جمع د شهر، میاشت

ترجمه: (ابو الحسن قدوری رحمته الله) فرماني. او چا (زید) چه قسم او خوړلو، چه دهغه (بکر) سره به څه وخت یا څه زمانې پورې خبرې نه کوی. (دالف لام نه بغیر حین او زمان ذکر کړی،) او یا (داسې اووانی، چه بکر سره به) تریو وخت یا زمانې پورې خبرې نه کوی. نو دا قسم به په شپږو میاشتو باندې حمل کولې شی. (يعنی ددې وخت او زمانې نه به شپږ میاشتې مراد وی.

دلیل: دا شپږ میاشتې ترې ځکه مراد اخلو، چه د حین د لفظ نه کله لږه زمانه مراد وی او کله څلوېښت کاله، (د څلوېښتو کالو دپاره دلیل دا دې، چه) الله تعالی فرمانيلى دى. ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ﴾ (مفسرینو فرمانيلى دى، چه دلته د حین نه مراد څلوېښت کاله دى،) او کله د حین د لفظ نه شپږ

میاشتې مراد وی. (د شپږو میاشتو دپاره دلیل دا دې، چه) الله تعالی فرمانيلى دى. ﴿تَوَلَّى أَمْكُلًا كُلَّ حِينٍ﴾ (دابن عباس رحمته الله د قول مطابق دا شپږ میاشتې دى) او دا (شپږ میاشتې) درميانه موده ده. (نو چه د حین او زمان په لفظ کښې د څه مودې نیت نه وی شوي، نو) دا شپږ میاشتې به قسم ته اړولې شی. (او د حین او زمان نه به شپږ میاشتې مراد وی)

وجه العمل علي ستة اشهر : دا (يعین په شپږو میاشتو) حمل کولې شی، ځکه چه (په قسم کښې د) لږ وخت دپاره خبرې نه کول مقصود نه وی، ځکه چه د لږ وخت دپاره خبرو کولو نه منع کيدل خو عام طور هسي هم وی. (که قسم نې خوړلې وی، او که نه، نو بیا دقسم فائده څه شوه،) اولکه څنگه چه په قسم کښې لږه موده خبرې نه کول مقصود نه وی، نو دغه شان) ډیرې زمانې پورې خبرې کول هم اکثر به دې (لفظ د حین سره) مقصود نه وی، ځکه چه دا (ډیره زمانه چه څلوېښت کاله دى) پشان د هميشه ده. (نو د حین په لفظ سره ډیره زمانه مراد نه وی، بلکه دهغې دپاره په عرف کښې د ابد لفظ استعمالیږي،) او که (زید) دومره (اوږده) زمانه (چه څلوېښت کاله دى) چپ شی، نو همیشوالي به ثابت شی. (حالانکه په لفظ د حین سره همیشوالي مراد نه وی، نو ددې تفصيل نه) هغه موده متعین شوه، کومه چه ساتن ذکر کړه. (چه شپږ میاشتې دى) او دغه شان زمانه (يعنی چه په قسم کښې د حین په ځانې زمان استعمال کړی) هم د ،، حین،، په ځانې استعمالیږي (په محاوره کښې) وئیلی شی، ما ته د دومره وخت نه نه وي ليدلې، (حین په کښې استعمالوی) او د دومره زمانې نه مې نه وي ليدلې. (زمان په کښې استعمالوی) دواړه (که حین دې او که زمان دې) يوه معنی ورکوی. او دا حکم (چه کله به قسم کښې حین یا زمان استعمال کړی، نو شپږ میاشتې به ترې مراد وی،) په هغه وخت کښې دې، ده (حالف د قسم خوړلو په وخت کښې) د څه نیت نه وی کړې، او که ده د يوې مودې نیت کړې وی. (که شپږ میاشتې وی او که ددې کمی یا

زیاتې چه دومره موده به ورسره خبرې نه کوم، نوده (حالف) چه څه نیت کړې وی. په هغې باندې به حمل کولې شی. (اوهم هغه به ترې مراد وی. اودده تصدیق به کولې شی. او تصدیق به نې ځکه کولې شی. چه) ده د خپل کلام د حقیقی معنی نیت کړې دې. (او کله چه د کلام د حقیقی معنی نیت اوکړې شی. نوهم هغه حقیقی معنی به ترې مراد وی. اگر که عرف اوظاهري نه خلاف وی)

(وَكَذَلِكَ الدُّهُرُ عِنْدَ أَبِي يُوْسُفَ وَمُحَمَّدٍ)

ترجمه: اودغه شان د صاحبینو رحمهما الله په نيزد، الدهر، لفظ هم دې. (يعنی کوم احکام چه د حین اوزمان دی. هم هغه شان د، الدهر، د لفظ هم دی)

دليلهما: صاحبین رحمهما الله فرمائی. چه لفظ د دهر لکه د حین اودزمان د لفظ پشان استعمالیږي. ددې په حکم کښې څه فرق نشته. هم دا وجه ده. که یوکس «ما را ایتک منزه» او نیل. یا نې «ما را ایتک منزه» حین: او نیل. نویه دواړو قولونو کښې څه فرق نشته. نو دا دواړه الفاظ د معنی په اعتبار سره یوه معنی ورکوي.

مسلك ابی حنیفه: امام ابوحنیفه رحمهما الله فرمائی. که، دهر، بغیرد الف لام نه وی. نو د دې نه چه څومره زمانه مراد ده. شپږ میاشتې دی او که ددې نه کم یا زیات په دې باندې زه نه پوهیږم. نو دوی په کښې توقف کړې دې. البته که، الدهر، په الف لام سره معرفه وی. نو بیا د ټولویه نیز په عرف کښې ددې نه دوام اومشوايې مراد دی.

دليله: امام ابوحنیفه رحمهما الله فرمائی. چه کله، دهر، نکره ذکر کړې شی. نویه دې صورت کښې به خاموشی اختیارولي شی. د خپل طرفه به څه موده نشی مقرر کولې. ځکه چه نومونه کیخودل اومقدارونه مقرر کول د نقل سره تعلق ساتي. چه په عرف اورواج کښې ددې نه څه استعمال وی. هغه به ترې مراد وی. اود دهر دپاره په عرف کښې څه موده متعین نه ده. نو ځکه به په دې مسئله کښې د امام ابوحنیفه رحمهما الله په نیزتوقف کولې شی.

په ایام اولایام باندې قسم خوړل

(وَلَوْ حَلَفَ اَنْ لَا يُكَلِّمَ اَيَّامًا فَوْعَلَى ثَلَاثَةِ اَيَّامٍ)

هل اللغة: ① ایام: جمع د یوم، ورځ

ترجمه: او که یوکس (په عربی کښې) دا قسم اوخوړلو. چه «لایکلم ایاماً» (بغیرد الف لام نه) یعنی څو ورځې به خبرې نه کوي. نو دا به په درې ورځو محمول وی. (اوددې نه به درې ورځې مراد وی. درې ورځې به ورسره خبرې نه کوي.

دليله: د درې ورځو دلیل دا دې. چه) دا ایام اسم جمع ده. اونکره ذکر شوې ده. نو د جمع اقل اوکم عدد چه وی. هغه به مراد وی. چه درې ورځې دی.

(وَلَوْ حَلَفَ اَنْ لَا يُكَلِّمَهُ الْاَيَّامُ فَوْعَلَى عَشْرَةِ اَيَّامٍ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ،) وَقَالَ ابُو يُوْسُفَ وَمُحَمَّدٌ: هُوَعَلَى اَيَّامِ الْاَسْبُوعِ.

١) القول الرابع هو هذا قول صاحبين رحمهما الله كذا في الدر المختار (١١٨٣) وشرح عقود ص، ٦٩، والبحر الرائق (٣٣٩٤) ودر المختار (١١٨٣) والمندبة (١٠٥٢) نقلاً عن القول الرابع (٤٢٤١) -

ترجمه: اودا که قسم نی اوخوړلو چه «لايکمه الشهور» نودامام ابوحنيفه عليه السلام په نيزه دا لفظ په لسو ورځو باندې حمل کولې شی. (يعنی لس ورځې به ترې مراد وی)

مسلك الصاحبين: صاحبين رحمهما الله فرمانی چه په يوه هفته به حمل کولې شی. (يعنی اووه ورځې به ترې مراد وی)

وَلَوْ حَلَفَ ابْنُ لَا يُكَلِّمُهُ الشُّهُورُ فَيُوعَلَى عَشْرَةَ أَشْهُوَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ. وَقَالَ ابُو سَفٍّ وَمُحَمَّدٌ: هُوَ عَلَى اثْنَيْ عَشَرَ شَهْرًا

ترجمه: اوکه دا قسم اوخوری «لايکمه الشهور» (په الف لام سره) نودامام ابوحنيفه عليه السلام په نيزه لسو مياشتو به حمل وی. (يعنی لس مياشتې به ترې مراد وی) اودصاحبينورحمهما الله په نيزه په دولسو مياشتو حمل وی.

دليله: دامام ابوحنيفه عليه السلام دليل دا دي چه دا (لفظ د الايام او د الشهور) جمع ده. اوپه الف لام سره معرفه شوې ده. نود جمعې د لفظ چه زيات نه زيات چه پ، کوم عدد باندې اطلاق کېږي. هغه به ترې مراد وی. او هغه لس ورځې دي.

دليلهما: په دواړو مسئلو کېنې د صاحبينورحمهما الله دليل دا دي. ځکه چه الف لام په الايام او الشهور کېنې د عهد دپاره دي. (يعنی په عرف او خلقو کېنې دخاص عدد دپاره دي) اودغه عدد هغه دي. کوم چه مونږ ذکر کړلو. (يعنی په الايام کېنې يوه هفته ده. اوپه الشهور کېنې دولس مياشتې دي) ځکه هم ددې نه تاویري راتاویري. (يعنی ورځې اووه په هفته کېنې، يوچکرلگوي. اوپه هفته کېنې اووه ورځې دي. نوهم اووه به ترې مراد وی. او مياشتې په کال کېنې يوچکرلگوي. اوپه کال کېنې دولس مياشتې وي. نوهم دولس مياشتې به ترې مراد وی)

(وَلَوْ حَلَفَ لَا يَفْعَلُ كَذَا أَتَرَكَهُ أَبَدًا)

ترجمه: که يوکس دا قسم اوخوړلو چه زه به فلانې کارنه کوم. نو هغه به هميشه دپاره پرېږدي. ځکه چه ده ددغه فعل د نه کولو مطلق نفی اوکړله. نودنفی دعموم دوجې به په هره زمانه کېنې ددې نه بچ اوسي.

دليله: په مذکوره صورت کېنې حالف د مطلق فعل د کولو نه قسم خوړلې دې ځکه چه قول او فعل د دوو حالتونو نه خالی نه وي يا به مطلق وی او يا به مقيد وی د مطلق مطلب دا دي چه د متکلم قول او فعل د هر قسم توقيت او تمکن نه خالی نوچه کوم قول يا فعل ددې نوعيت وی هغې ته مطلق وييلی شی په زير بحث صورت کېنې هم حالف د مطلق فعل نه قسم خوړلې دې نو هميشه دپاره به دې دغه کار نه کوی او که وې کړلو نو حاشا به وی.

دپوکارد کولو قسم خوړل، اويوخل هغه کول

(وَإِنْ حَلَفَ لَا يَفْعَلُ كَذَا أَفَعَلَهُ مَرَّةً وَاحِدَةً بَرَفِي يَمِينِهِ)

ترجمه: اوکه دا قسم اوخوری چه زه به دا کار خامخا کوم. او: هغې ته په پس دغه کاریوخل اوکړي. نو ده خپل قسم پوره کړلو.

١) القول الرابع هو قول أبي حنيفة عليه السلام كذا في العناية (٤٢٩٤) ورد المختار (١١٩١٣) وجمع الأمر (٥٧٧١) والمنهية (١٠٦٢٢) والبحر الرائق (٣٤٠، ٣٤١٤) نقلًا عن القول الرابع (٤٢٥/١) -

دلیلہ کہ خک کہ کوم خیزده په خپل خان باندې لازم کړې وو. هغه صرف یوخل بغیرد تعین نه کول وو. خک که چه دا موقع د اثبات ده. کومه چه ددې تقاضا کوی. چه دې یوخل کار په وجود کښې راولی. اووې کړی. نو خک که چه کله هم دې یوخل دغه کار اوکړی. په خپل قسم کښې به بری شی. او کله چه ددغه کار د کولو نه مایوسه شی. نویا به حاشیږی. اودا مایوسی به په هغه وخت کښې وی. چه قسم خوړونکې مړ شی. یا چه په کوم محل باندې دا کار کیږی. هغه محل پاتې نشی. مثلاً چه دا قسم اوخوری. چه په دې پوزی چه مونځ کوم. نو چه کله ئې هم په دغه پوزی باندې هر قسم مونځ اوکړلو. که فرض وی اوکه نفل، نودا قسم پوره شو. اوکه په دغه باندې د مونځ کولونه وړاندې مړ شو. یا پوزی اوسوزیدلو. نودې به حاثت شی.

بغیر اجازه د بغی په وتلو قسم خوړل

وَمَنْ حَلَفَ لَا تُغَرِّمُ امْرَأَتَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ فَإِنْ هَمَّ امْرَأَةً وَاحِدَةً فَخَرَجَتْ وَرَجَعَتْ ثُمَّ خَرَجَتْ مَرَّةً أُخْرَى بِغَيْرِ إِذْنِهِ حَيْثُ تَرَجَعَتْ اوخوک چه قسم اوخوری. چه دده (یعنی زما) ښځه به د ده د اجازت نه بغیر (دکورنه) نه وخی. (ددې قسم نه پس) ده ورته یوخل (کورنه د وتلو) اجازت اوکړلو. او هغه اووتله. خوییا دوباره دده د اجازت نه بغیر اووتله. (نوپه دې صورت کښې) دې حاشیږی.

دلیلہ که خک که شرط موجود شو. چه دده د اجازت نه بغیر وتل وو. اوپه دې صورت کښې

وَلَا يَدْرِيْنَ اَلَّذِيْنَ فِيْ كُلِّ خَوْجٍ

ترجمه که اودهرخل وتلودپاره اجازت ضروری دې.

دلیلہ که خک که مستثنی هغه وتل دی. چه دهغې سره اجازت وی. اوداجازت نه بغیر چه هرڅنگه وتل وی. نوخفه به په متنوع وتلو کښې داخل وی. (یعنی که داجازت نه بغیر ښځه په هر صورت کښې اووتله. خاوند به ئې حاشیږی.

سورة نية الزوج مرة واحدة اوپه ذکرشوی صورت کښې) که خاوند صرف یوخل د اجازت نیت کړې وی. چه صرف یوخل به راته اجازت غواړی. دهرخل وتلودپاره داجازت غوښتو نیت ئې نه وی کړې. نوپه دې صورت کښې) دیانته به دده تصدیق کولې شی. (اودې به نه حاثت کیږی) خوقضاء به ئې تصدیق نشی کولی. بلکه قاضی به پرې کفاره دیمین واجبوی. اودیانته ئې تصدیق کولې شی.

دلیلہ که خک که ده چه دکوم خیزنیت کړې دې. دده په کلام کښې ددغه نیت احتمال شته. چه ده هم یوخل د اجازت غوښتلونیت کړې وی) خوچونکه دده دا قول د ظاهره خلاف دې. (نوقاضی به دده د نیت اعتبارنه کړی. خک که چه قاضی د مسئلې په ظاهری صورت باندې حکم لگوی)

وَاِنْ قَالَ اِلَّا اَنْ اَذْنَنَ لَكَ فَاَذْنَنَ لَكَ فَادْنِ لَهَا مَرَّةً وَاحِدَةً لَمْ يَخْرُجْ بَعْدَهَا بِغَيْرِ اِذْنِهِ لَمْ يَخْرُجْ

ترجمه که اوکه (خاوند ښځې ته اوواښی. ته به د کورنه نه اوخی، مگر دا چه زه تاته اجازت اوکړم. نوداجازت په صورت کښې د کورنه وتلې شی. (او د دې قسم نه پس) یوخل اجازت ئې ورته اوکړلو. اود دې نه پس بیا دده د اجازت نه بغیر اووتله. (نوپه دې صورت کښې) نه حاشیږی.

دلیلہ که خک که ده د کلمه د غایت، ده. نوپه دې باندې به قسم ختمیږی. لکه په دې صورت کښې چه قسم ختمیږی. چه دې ورته اوواښی. ته به د کورنه بهرته نه وخی، تردې چه زه تاته اجازت اوکړم.

دناسته هولوونه قسم خوړل

وَاِذَا حَلَفَ اَنْ لَا يَتَعَدَّى قَالَ لَقَدْ اَمَّا الْاَكْلُ مِنْ طُلُوْعِ الْفَجْرِ اِلَى الظُّهْرِ وَالْعِشَاءُ مِنْ صَلَاةِ الظُّهْرِ اِلَى نَصْفِ اللَّيْلِ

هل اللغة > ① الغداء: صبا ناشته ② سحر: پیشمنی

ترجمه > او کله چه قسم او خوری. چه > «لا تغدی» یعنی ناشته به نه کوم. نود > «غدا» اطلاق په هغه خوراک کیری. چه د صبا راختو نه پس تر ماسپڅین پورې وی. او > «عشاء» هغه خوراک ته وائی. چه د ماسپڅین نه تر نیمې شپې پورې وی.

دلیل > ځکه چه د زوال نه پس خوراک ته > «عشاء» وائی. اود دې وجې > (چه د زوال نه پس تر نیمې شپې پورې خوراک ته عشاء وائی). په حدیث کښې د ماسپڅین مونځ ته د عشاء په دوو مونځونو کښې یو مونځ وئیلی شوی دی.

(وَالسَّحُورُ مِنْ نِصْفِ اللَّيْلِ إِلَى طُلُوعِ الْفَجْرِ)

ترجمه > اود سحر اطلاق په هغه خوراک باندې کیری. چه د نیمې شپې نه واخله تر صبا راختو پورې وی.

دلیل > ځکه چه دا د سحر نه مشتق دی. اودغه شان > «د سحر اطلاق» په هغه خوراک کیری. چه دې ته نزدې وی. بیا غذا او عشاء هغه خوراک ته وئیلی شی. چه په هغې باندې عام طور مریدل مقصود وی. (یعنی که د صبا یا ماښام په وخت کښې ئې یوه یا دوه نورې اوخولې. نودې ته غذا او عشاء نشی وئیلی). او هر ښارد خلقو په حق کښې هم د هغوی عادت معتبر دی. ښوکه په ناشته کښې ددوی عادت د غوښې خوراک وی. نود غوښې په خوراک به حاشیېږي. او که په ناشته کښې د دو خوراک روتی وی. نو په روتی خوړلو به حاشیېږي.

په زقرض ادا کولو قسم خوړل

(وَأَنْ حَلَفَ لِبَقْضَيْنِ دَيْنَهُ إِلَى قَرِيبٍ فَبَوَّعَ عَلَى مَا ذَوَّنَ الشَّهْرَ، وَإِنْ قَالَ إِلَى بَيْعِي فَبَوَّأَ كَثْرَتَيْنِ الشَّهْرَ)

هل اللغة > ① يقضي: ادا کړی ② شهر: میاشت

ترجمه > ابو الحسن قدوری ^{رحمته الله} فرمائی. که یوکس قسم اوخول. چه زه به زرد هغه قرض ادا کړم. نودې نه به دیوې میاشتي نه کمه موده مراد وی. یعنی که د یوې میاشتي نه په کمه موده کښې ئې ادا کړلو. نو په قسم کښې بری شو. او که دا قسم ئې اوخول. چه زه به ئې په زیاته موده کښې ادا کوم. نودې نه د یوې میاشتي نه زیاته موده مراد ده.

دلیل > که د قریب او بعید په لفظ باندې غور او کړې شی نو معلومیږي چه قریب د لرې مودې یا د نزدې فاصلې دپاره استعمالیږي او بعید لفظ د یرې مودې اود لرې فاصلې دپاره استعمالیږي. او فاصله او مسافت دواړه الفاظ مترادفین دی نو مسافت په دوه قسمه شو مسافت زمانی او مسافت مکانی. په زیر بحث مسئله کښې د مسافت اولنې قسم یعنی مسافت زمانی مراد دی. اوس نفس مسئلې ته راشی. په متن کښې دی چه د قریب لفظ د میاشتي نه د کمې مودې دپاره اود بعید لفظ د میاشتي نه د زیاتې مودې دپاره استعمالیږي اود دې مودې تعین د خلقو عرف او رواج دی چه کله یو کس مثلاً اووانی چه زه کراچی ته ځم اوزریه واپس راځم نو مراد به دا وی چه د یوې میاشتي نه به وړاندې وړاندې راځم.

د مخلوف علیه کورنه پخپله وتلو اود نوري کډې پرېځودلو حکم

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَسْكُنُ هَذَا الدَّارَ فَرَجَ مِنْهَا بِنَفْسِهِ وَتَرَكَ فِيهَا وَأَهْلَهُ وَمَتَاعَهُ فِيهَا حَيْثُ)

هل اللغة > ① متاع: سامان، کره

ترجمہ: ابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی، اوخوک چہ دا قسم اوخوری، چہ پہ دے کور کنبے بہ نہ اوسپری۔
 (اوددے قسم خورلو نہ پس) دے پخپلہ اوتلو، (خو) ددہ سامان او اهل و عیال پہ دغہ کور کنبے موجود
 وو، (نویہ دے صورت کنبے) دے حاث کبری۔

دلیلہ: خکہ چہ ددہ اهل و عیال اوسامان پہ کنبے موجود وی، نویہ عرف کنبے دہ تہ ددے کور
 اوسیدونکی شمارلے شی، (ددے دبارہ یونظیردا ہم دے) چہ د بازارے سری تولہ ورخ پہ بازار کنبے
 وی، (خواهل و عیال اوکلہ نی پہ کور کنبے وی، اوخوک ترے تپوس اوکری، چہ تہ کوم خانے کنبے
 اوسپری نو) هغه وائی، زہ پہ فلانی کوخہ کنبے اوسپریم۔

دغیر ممکن کارہ کولوقسم خورل

وَمَنْ حَلَفَ لَيَصْعَدَنَّ السَّمَاءَ أَوْ لَيُقِلَّ إِنِّ هَذَا الْحَجَرُ ذَهَبًا أَلْعَقْتُ يَمِينَهُ وَحَيْثُ عَقِيبَا

هل اللغة: ① یصعد: پورته ختل ② یقلب: بدلوی ③ الحجر: کانری ④ ذهب: سرہ زر

ترجمہ: ابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی، جا چہ قسم اوخورلو، چہ دے (یعنی زہ بہ) آسمان تہ خیرم، یا بہ
 ددے کانری نہ سرہ زر جوروی، نوددہ قسم منعقدشو۔

دلیلہ: دلیل دا دے چہ بہ قسم کنبے بری کیدل پہ حقیقت کنبے متصور دی، خکہ چہ آسمان تہ حقیقہ
 ختل ممکن دی، تہ گوری نہ چہ فرشتے آسمان تہ خیرے، اودغہ شان د کانری نہ سرہ زر ہم جوڑی، چہ
 اللہ تعالیٰ نی بہ خپل قدرت سرہ سرہ زر کری، اوھرکلہ چہ ددے تصور کیدی شی، نویمین منعقد
 کیری، اودا یمین چہ منعقدشی، نی د یمین خلیفہ (چہ کفارہ دہ) هغه بہ واجبی، اویا چونکہ دعادت
 بہ اعتبار سرہ دے د یمین پورہ کولو نہ عاجز شو، نو حاشیری۔

نظیرہ: دا مسئلہ داسی شہ، لکہ چہ یوقسم خورونکے مہ شی، (اودہ دا قسم خورلے وی، چہ دا کاریہ
 کوم، اودمرگ نہ ورائندے هغه کارا اونکری، نویہ دے صورت کنبے) قسم خورونکے حاشیری، ددے باوجود
 چہ ددے احتمال شتہ، چہ دے دوبارہ راژوندی شی۔

پہ نن ورخ د قرض ادا کولوقسم خورل

وَمَنْ حَلَفَ لَيَقْضِيَنَّ فَلَانًا دَيْنَهُ الْيَوْمَ فَقَضَاهُ ثُمَّ وَجَدَ فَلَانَ بَعْضَهَا زَيْفًا أَوْ بُهْرَجَةً أَوْ مُسَهَّكَةً لَمْ يَنْتِ
 (الْإِلْف)

هل اللغة: ① زيف: هغه دراهم دی، کوم چہ بیت المال کوٹہ اوگرخوی، او رد نی کری، خو
 تاجر اوسوداگن خلق نی پخپلو معاملاتو کنبے اخلی، ② بُهْرَجَة: بنهرہ، هغه دراهم دی، کوم چہ
 سوداگر خلق ہم ردکوی، گویا بنهرجہ د کوٹہ نہ ہم ادنی دی، خو بیا ہم دراهم دی۔
 ترجمہ: کہ یوکس قسم اوخورلو، چہ زہ بہ نن د زید قرض ادا کوم، اویا ہم پہ هغه ورخ قرض ادا
 کرلو، خوچہ زید پہ لاس کنبے واخستلے، نو معلومہ شہ، چہ پہ هغے کنبے کوٹہ روپی دی، بنهرجہ وی، یا
 دهغے بل یوکس مستحق وی، نو قسم خورونکے نہ حاشیری۔

دلیلہ: خکہ چہ سکہ کوٹہ وی، نودا یوعیب دے، اودعیب دوجے هغه جنس معدوم اوور کیری نہ، ددے
 وجی کہ اختونکے زید پہ هغے کنبے نرمی اوکری، اودعیب نہ سترگی پتی کری، اوهغه قبولی
 کری، نو هغه دخیل قرض وصول کونکے دے، اودغہ شان د قسم پورہ کولوشرط موجود شو، اویہ ادا شوو
 روپو کنبے چہ د کومو یویل کس مستحق اوخیری، نویہ هغے باندے د زید قبضہ کول صحیح
 دی، اودقسم خورونکے قسم پورہ کیدو نہ پس کہ دغہ ورین خپل مستحق تہ واپس شی، نویہ دے باندے
 د قسم پہ پورہ کیدو کنبے خہ فرق نہ راخی، یعنی قسم بہ ہم پورہ وی۔

(وَأَنْ وَجَدَهَا رَصَاصًا أَوْ سَوَاقَةً حَيْثُ)

همل اللغۃ ① او ستوقه هغه دراهمو ته وائی چه په دې کښې کوټ غالب او سپین زر مغلوب وی. گویا دا د سره درهم هم نه دی. ② رصاص، قلعی نه جوړه شوې روپۍ، ③ سَوَاقَةُ، دسین په فتح سره فارسی نې په عربی کښې استعمال کړي ده. ستوقه د درې طبقو وال، یعنی د پیتلوسکه په دې باندې د دواړو طرفونو نه سپین زر ختلی وی. چونکه دا دواړه یعنی رصاص او ستوقه د سکو د جنس ځنی نه دی. نوځکه په بیع صرف اوبیع سلم کښې ددې ورکول جائز نه دی.

ترجمه اوکه قرض غوښتونکی دا روپۍ، رصاص، یا، ستوقه، بیا موندې. نو قسم خوړونکې به حاث وی.

دلیل ځکه چه دا دواړه د خالصې روپۍ د جنس ځنی نه دی. تردې چه د چشم پوشۍ په طور ددې دواړو بیع صرف اوبیع سلم کښې اخستل جائز نه دی.

دایر لږ قرض نه اخستلو قسم خوړل

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَقْبِضَ دَيْنَهُ دَرَهْمًا أَوْ دُرْهَمًا فَقَبِضَ بَعْضَهُ لَمْ يَحْنَثْ حَتَّى يَقْبِضَ بَرِيْعَةً مَتَفَرِّقًا)

ترجمه اوکه یوکس دا قسم اوخوړلو. چه زه به په خپل قرض باندې داسې قبضه نه کوم. چه په لږ باندې قبضه اوکړم. اوپه لږ باندې نه، یعنی خپل قرض به متفرق اولږ لږ نه وصول کوم. او بیا ده لږ قرض واخستلو. نونه حاشیږی. تردې چه ټول قرض داسې په لږه لږه وصول کړی.

دلیل ځکه چه د حاث کیدو شرط دا دې. چه ټول قرض داسې وصول کړی. چه هغه لږ لږ وی. ولې دې ته نشی کتلې. که قسم خوړونکی قرض خپل ځان ته منسوب کړی. او قرض معرفه کړی. نو ددې حکم به د ټول قرض وصولو ته منسوب وی. ددې وجې به په هغه وخت کښې حاشیږی. چه دا شرط په کښې موجود شی. یعنی چه متفرق طور نې وصول کړی. خلاصه دا شوه. چه که په یو مجلس اوپه یوه ناسته کښې نې د وصولۍ په طور قرض جدا جدا حصې کړې. نونه حاشیږی. اوکه دټول قرض ټول مقدار نې جدا جدا وصول کړلو. نو حاشیږی.

(وَأَنْ قَبِضَ دَيْنَهُ فِي وَزْنٍ لَمْ يَكْشَاغِلْ بَيْنَهُمَا إِلَّا بِعَمَلِ الْوَزْنِ لَمْ يَحْنَثْ وَلَيْسَ ذَلِكَ بِتَفْرِيقٍ)

ترجمه بیا که خپله قبضه نې دوه ځله اوتلله. او وصول نې کړله. اوپه دواړو ځله تللو کښې د دغه کار نه سوا په بل کار کښې مشغول نشی. نونه حاشیږی.

دلیل په متن کښې ذکر شوې صورت د مثال په رنرا کښې داسې زده کړی که د حالف په زید باندې شل زره روپۍ وې او هغه ورته په یو مجلس کښې اول پنځه زره روپۍ د سلو نوټونه اوشمارل او بیا نې پنځه زره روپۍ د پنځه سو روپو نوټونه اوشمارل او بیا نې لس زره روپۍ د زرو روپو نوټونه اوشمارل او هم په یو مجلس کښې نې ورته ورکړې نو دا وصولۍ په یو ځایي وصولۍ ده متفرقه وصولۍ نه ده ددې وجې به حالف په خپل قسم کښې حاث نه وی اوکه د دوو قسطونو په مینځ کښې په موده کښې دومره وقفه اوشوه چه په عرف او رواج کښې هغه متفرق شمارلې او گنرلې شی نو په دې صورت کښې به حالف حاث وی.

بصري نه دتلو قسم خوړل اوودې حکمونه

(وَمَنْ حَلَفَ لَا يَأْخُذَ الْبَهْرَةَ فَلَمْ يَأْخُذْ مَا تَحْتَ مَا تَحْتَ فِي آخِرِ جُزْءٍ مِنْ أَجْزَاءِ حَيَاتِهِ)

ترجمه اوکه دا قسم نې اوخوړلو. چه بصري ته به ځی. او ترمرگه پورې ورته لاتړلو. نود خپل ژوند په آخری حصه کښې حاشیږی.

دلیلہ کہ چہ ددی امید کیدی شو چه د مرگ نه وړاندې دې په خپل قسم وځاړکړی. اوپه هغې کنبې بری شی. خوچه کله پرې مرگ راغلو نو د امید دغه شمع هم مړه شوه.

کِتَابُ الدَّعْوَى

ترجمه (دا) کتاب د دعوه (په بیان کې) دې.

الربط بما قبله د قسم په ذریعه په خبرو کې تاکید پیدا کولې شی د دې وجې نې د کتاب الایمان نه پس د کتاب الدعوی ذکر اوکړو.

الدعوی فی اللغة دعوه په لغت کې د هغه قول نوم دې په کوم سره چې انسان په بل سرې باندې د حق واجبولو اراده اوکړی.

الدعوی فی الاصطلاح اود فقهاؤ په اصطلاح کې دعوه دهغه سرې (قاضی) په مجلس کې د حق د مطالبې نوم دې. کوم سرې چې د حق د ثبوت په صورت کې په خلاصی ورکولو قادر وی. د دعوه سبب

هم هغه دې. کوم چې د بیع سبب دې. یعنی (تعلق البقاء المقدور بتعاطی المعاملات) ځکه چې د مدعی دعوه به یا د نسل بقاء اړخ ته راجع وی. یا به د نفس بقاء اړخ ته، یا به ددې دواړو توابع اړخ ته راجع وی. اوپه درې واړه صورتونو کې ژوند باقی ساتل مقصود دی.

شروطه ① د مدعی دعوه کې به خصم حاضر وی ② مدعا به معلوم شی وی. ③ مجلس د قاضی د دعوی سره مدعی علیه باندې حکم متعلق کیږی ځکه چې د قاضی د مجلس نه په علاوه کې دعوه نه صحیح کیږی. اوکه خصم حاضر نه وی. مدعی به مجهول وی. یا دعوی سره مدعی علیه باندې هیڅ نه لازمیږی. نو په دې صورتونو کې به دعوه فاسد وی. د دعوه حکم دا دې. چه خصم باندې، نعم، یا، لا، سره جواب واجب وی.

د مدعی دعوی پریښودل

الْمُدْعَى مَنْ لَا يُجْبَرُ عَلَى الْخُصُومَةِ إِذَا تَرَكَهَا مَدْعَى هغه کس دې. که هغه دعوه پرېږدی. نو هغه په خصومت باندې نشی مجبوره کولې. وَالْمُدْعَى عَلَيْهِ مَنْ يُجْبَرُ عَلَى الْخُصُومَةِ او مدعی علیه هغه دې. چه په خصومت باندې مجبوره کولې شی.

تعريف المدعي والمدعي عليه ابو الحسن قدوری رحمه فرمائی چه مدعی هغه سرې دې. کوم چې په خصومت باندې نشی مجبوره کولې. یعنی د دعوه کولونه روسته که هغه دعوه پریښول او غواړی. نو هغه دې پرېږدی. په هغه هیڅ قسمه زبردستی نشته. او مدعی علیه هغه کس دې. کوم چې په خصومت باندې مجبوره کولې شی. یعنی مدعی علیه، او د دعوه کولونه روسته هغه باندې خواب ورکول واجب دی. د خصومت نه د دې کولو (او مخ اړول) اجازت نشته.

د دعوی په کله قبلولې شی؟

وَلَا تُقْبَلُ الدَّعْوَى حَتَّى يَذْكُرَ شَيْئًا مَعْلُومًا فِي جَانِبِهِ وَقَدْ رُوِيَ او دعوه به نشی قبلولې. تردې چې مدعی یو داسې شی بیان کړی. چه د هغې جنس او مقدار معلوم وی.

توضیح د مدعی دعوه به هغه وخت قبلولې شی. کله چې دې ددغه شی جنس او مقدار ذکر کړی. د کوم چې دعوه کړې شوې ده. مثلاً داسې اووانی. چه زما په فلانی سرې باندې سل دینار دی. سل درهم دی. یو کر غنم دی.

دلیلہ > خکھ د دعوی فائده داده، چه حجت قائم کری. او مدعی علیه باندې د مدعی حق لازم کری. شی. اود مجهول شی لازمول ممکن نه دی. په دې وجه د مدعی به شی جنس او مقدار بیانول ضروری دی.

(فَإِنْ كَانَ عَيْنَانِي يَدِ الْمُدْعَى عَلَيْهِ نُو كَه د مدعی علیه په قبضه کې څه مال عین وی. كَيْفَ إِنْ حَضَرَ هَانُو مدعی علیه ته په تکلیف ورکولې شی. يُشِيرُ إِلَيْهَا بِاللَّغْوِ چه مدعی د دعوی په وخت هغې ته اشاره کوی.

ترجمه > که مدعی به (دکوم چې دعوه شوې ده) د مدعی علیه په قبضه کې مال عین منقول وی. نو مدعی علیه ته به تکلیف ورکولې شی. چه هغه دغه مال د قاضی په عدالت کې حاضر کړي. چه مدعی د دعوه کولو په وخت دغه مال اړخ ته اشاره او کړي شی.

دلیلہ > دلیل دادې، چه د مدعی به په اړه کې څومره چې ممکن وی. خبرول شرط دی. او داسې خبریدل به مال منقول کې اشاره سره کیږي. خکھ چې مال منقول په عدالت کې منتقل کول هم ممکن دی. او په اشارې سره زیاته پیژندگلو کیږي. خکھ اشاره کول داسې دی. لکه چې په یوڅیز باندې لاس ایخودلې وی. اود لاس ایخودلو نه وروسته په شناخت او پیژندلو کې څه شبه کیدلې شی؟ بهر حال اشاره کولو لپاره ددې مدعی به شی د قاضی په مجلس کې حاضرول ضروری دی.

(وَإِنْ لَمْ تَكُنْ حَاضِرًا أَوْ كَه دغه مال منقول حاضر نه وی. دَكْرِ قِيَمَتِهِ اَنُود هغې قیمت به ذکر کوی.

ترجمه > ابو الحسن قدوری رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ فرماني. که مال منقول د کوم چې دعوه کړې شوې ده. د مدعی علیه په قبضه کې موجود نه وی. بلکه ضائع شو. یا (مدعی علیه) غائب شو. چه د هغه د اوسیدلو ځانې معلوم نه دی. نو په دې صورت کې به مدعی ددغه مال قیمت ذکر کوی.

دلیلہ > دې دپاره چه مدعی معلومه شی. او دعوه صحیح شی. په دې صورت کې به د وصف بیانول کافی نه وی. خکھ چې کله کله وصف په ډیرو اعیانو کې مشترک وی. نو د اشتراک په وجه د وصف په ذریعه د عین شی شناخت (او پیژندگلو) نه کیږي. او هرکله چې داسې ده. نو ددې اشتراک په وجه به د وصف بیانول گټور نه وی. او پاتې شو قیمت، نو ددې په ذریعه د شی شناخت کیدلې شی. نو هرکله چې د قیمت په ذریعه د شی شناخت کیدلې شی. اود عین شی مشاهده کول متعذر دی. نو قیمت ذکر کول به گټور وی. خکھ چې په داسې صورت کې قیمت ذکر کول د خبریدلو آخری ممکن درجه ده. فقیه ابواللیث رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ فرماني. چه په ذکر شوی صورت کې د قیمت بیانولو سره ددې بیانول هم ضروری دی. چه دکوم دعوه شوې ده. چه مذکر دې. او که مؤنث دې.

د غیر منقول څیز دعوی لپاره حدود اربعه بیانول

(وَإِنْ أَدَّى عَقَارًا كَه مدعی د یو غیر منقول شی دعوه او کړل. حَدَدَهُ وَذَكَرَهُ فِي يَدِ الْمُدْعَى عَلَيْهِ نُو مدعی به د هغې حدود اربعه هم بیانوی. چه هغه د مدعی علیه په قبضه کې دې. وَأَنَّهُ يُطَالِئُهَا د چې مدعی هغه نه ددې مطالبه کړي ده.

ترجمه > مسئله داده. که مدعی د غیر منقول شی مثلاً د زمکې یا د کور دعوه او کړل. نو ددې دعوه صحیح کیدلو لپاره درې شیان ضروری دی.

① مدعی ددغه مدعی به شی حدود بیان کړي. یعنی دا بیان کړي. چه دمدعی به د مشرقی اړخ مالک فلانې دې. د مغربی اړخ فلانې، د شمالی اړخ فلانې، او د جنوب د اړخ فلانې مالک دې.

- ① مدعی دا هم بیان کړی. چه مدعی به شیء د مدعی علیه په قبضه کې دي.
 ② اودا هم بیان کړی. چه ما د مدعی علیه ددې مدعی به شیء مطالبه هم کړې ده. باقی تفصیل به په هدایه وغیره کښې اوگوری.

وَإِنْ كَانَ حَقَّاقِي الدَّيْنِ أَوْ كَمَدَى بِهِ ذِمَّةُ كَيْ كَوْمِ حَقِّ وَی. دُكِرَ أَنَّهُ يُطَالِيَهُ بِهِ
 نو مدعی ذکر کړی. چه دې د مدعی علیه ددې حق مطالبه کوی.

توضیح د کوم شیء دعوه کړې شوې ده. که دا شیء په ذمه کې څه حق یعنی دین وی. نو مدعی لپاره دا بیانول ضروری دی. چه دې د مدعی علیه نه ددې حق مطالبه اوکړی.
دلیل د دلیل دا دې چه مطالبه د مدعی حق دي. نو دده دا مطالبه کول ضروری ده. اودا ځکه چې دچا په ذمه کې حق دي. یعنی مدعی علیه، او هغه عدالت ته حاضر شو. نو اوس د مطالبې نه سوا هیڅ نه دی پاتې. خو چونکه دین مال معین نه دي. په دې وجه هغې اړخ ته اشاره کول ناممکن دی. البته وصف بیانولو سره د هغې شناخت کول ضروری دی. ځکه چې کوم حق په ذمه کې واجب وی. یعنی غیر معین وی. د هغې شناخت او پیژندگلو هم په دې وصف بیانولو سره کیږي. مثلاً داسې اووانی. چه پنځه سوه کره درهم د فلانی وزن، د فلانی د خوی په ذمه دی.

د دعوی صحیح کېدو نه روسته د قاضی د مدعی علیه نه معلومات کول

فَإِذَا صَحَّتِ الدَّعْوَى أَوْ كَلَهُ جُزْءُ دَعْوِهِ صَحِيحٌ شَوْه. سَأَلَ الْقَاضِيُ الْمُدْعَى عَلَيْهِ عَمَّا) نو قاضی به مدعی علیه نه ددې دعوه په اړه کي معلومات کوی. (فَإِنْ اعْتَرَفَ نَوَكَمَ دَعْوَى عَلَيْهِ اِقْرَارَ اَوْ كَرُو. قُضِيَ عَلَيْهِ بِهَا) نو قاضی به مدعی علیه باندې ددې دعوه حکم کوی.

توضیح صورت د مسئلې دادې. چه هرکله دعوه خپلو شرطونو سره صحیح شوه. نو قاضی به مدعی علیه نه ددې دعوه په اړه کي پوښتنه کوی. چه ته ددې دعوه اقرار کوي. او که انکار کوي. چه قاضی مدعی علیه باندې ددې دعوه حکم اوکړی.
دلیل ځکه چې اقرار پخپله موجب او حجت وی. اود قاضی په قضاء باندې موقوف نه وی. او وجه ددې داده. چه انسان ته پخپل ذات باندې مکمل ولایت حاصل دي. په دې وجه صرف په اقرار کولو سره د مدعی حق په ده باندې ثابتیږي. البته قاضی به مدعی علیه ته ددې خبرې حکم کوی. چه هغه دا حق اداکړی. او پری الذمه شی.

(وَإِنْ أُنْكَرَ أَوْ كَمَدَى عَلَيْهِ دَعْوَهُ نَهْ اِنْكَارَ اَوْ كَرُو. سَأَلَ الْمُدْعَى الْبَيِّنَةَ) نو قاضی به مدعی نه گواهان طلب کوی.

توضیح او که مدعی علیه ددې دعوه انکار اوکړو. نو ددې دعوه ثابتولو لپاره به قاضی د مدعی نه گواهان طلبوی.
دلیل ځکه چې د په بخاری او مسلم کې د وائل بن حجر حدیث دي. چه حضر موت نه یو سړي راغی. او یو سړي کنده نه راغی. حضرمی اوونیل. ای د الله رسول ﷺ دې کنډمی زما په مخکته باندې ظلماً قبضه کړې ده. کنډمی اوونیل. ای د الله رسول ﷺ دې زما په مخکته ده. زما په قبضه کې ده. زه په دې کې زمیداری کوم. دده په دې کې هیڅ حق نشته. د الله رسول ﷺ حضرمی یعنی مدعی ته اوونیل. تا سره په دې دعوه باندې بینه موجود ده. حضرمی اوونیل. د الله رسول ﷺ بینه خو موجود نه ده. نبی کریم ﷺ اوس ستا لپاره ددې مدعی علیه قسم دي. یعنی ستا د حق په وجه به ددې

مدعی علیه نه قسم اخستلی شی. حضرمی اوونیل ای د الله رسول ﷺ دا کندمی فاجر، فاسق سړې دې. په دروغ قسم خوړلو کې به دې هېڅ پرواه نه کوی. د الله رسول ﷺ او فرمائیل ستا لپاره ددې نه سړا هېڅ حق نشته. نو کله چې دا کندمی یعنی مدعی علیه د قسم خوړلو لپاره لار لو. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل. که دې سړې په ناحق طور باندې د مال خوړلو لپاره دروغ قسم او خوړلو. نو په قیامت کې به الله تعالی سره داسې حالت کې ملاوېږي. چه الله تعالی به دده ناراضه وی. (۱)

الاستدلال ددې حدیث نه معلومه شوه. چه رسول الله ﷺ د مدعی نه اول بینه طلب کړل. او بیا د بینه نه کیدلو په صورت کې نې په دې باندې قسم مرتب کړو. حاصل داچه قسم په بینه نه کیدلو باندې مرتب دې. او هرکله چې قسم په بینه نه کیدلو باندې مرتب دې. نو قاضی به رومېې د مدعی نه د بینه سوال کوی. چه قاضی لپاره مدعی علیه نه قسم اخستل ممکن شی.

فَإِنْ أَحْضَرَهُانَاوَكَمَدَعَى بِيْنَهُ پِيش كِرْل. قَضَى بِهَا (نو قاضی به د بینه مطابق حکم کوی.

توضیح ابو الحسن قدوری رحمه الله فرمائی. که مدعی پخپله دعوه باندې بینه پېش کړل. نو قاضی به ددې بینه مطابق فیصله ورکوی.

دلیل ځکه په کومه دعوه کې چې د صدق او کذب دواړو احتمال وو. د بینه په وجه د صدق اړخ راجح شو. او دعوه سره د کذب تهمت لري شو. او هرکله چې بینه سره د دعوه صادق کیدل راجح شو. نو قاضی به د بینه مطابق مدعی لپاره فیصله کوی.

(وَإِنْ عَجَزَ عَنْ ذَلِكَ أَوْ كَمَدَعَى ددې نه عاجزه شو. وَطَلَبَ يَمِينَ خَصْمِهِ) او هغه د مدعی علیه نه قسم طلب کړو. **اسْتَحْلَفَهُ (عَلَيْهَا)** (نوقسم به واخلي په دې دعوی باندې.

توضیح که مدعی د بینه پېش کولو نه عاجزه شو. او هغه د مدعی علیه نه د قسم مطالبه او کړله. نو قاضی به په دې دعوه باندې مدعی علیه نه قسم اخلي.

دلیل هغه حدیث دې. کرم چې پورته تیر شو. چې ((وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أَنْكَرَ)) ځکه چې مدعی علیه باندې قسم د مدعی یو حق دې. او دلیل ددې دادې. چه حدیث کې یمین په حرفه لام سره مدعی اړخ ته منسوب دې. لکه فرمائی. چه (لک بینه) یعنی ستا لپاره د مدعی علیه قسم دې. ددې نه معلومه شوه. چه د مدعی علیه قسم د مدعی حق دې. او صاحب حق ته دده حق هغه وخت ورکولې شی. کله چې هغه مطالبه کوی. نو دغه ډول کله چې مدعی خپل حق یعنی یمین طلب کړی. نو قاضی به مدعی علیه نه قسم اخلي.

د جواهانو موجود کیدو باوجود د قسم طلب کولو حکم

(وَإِنْ قَالَ أَوْ كَمَدَعَى اوونیل ای بِنَّة حَاضِرَةً چې زما سره بینه موجود دی. وَطَلَبَ الْيَمِينَ) او هغه مدعی علیه نه قسم طلب کړو. **لَمْ يُسْتَحْلَفْ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ** (نو د امام ابو حنیفه رحمه الله په نیز مدعی

(۱) من حدیث وائل بن حجر رحمه الله اخره جرحه مسلم فی الإیمان رقم ۲۲ و ابو داود فی الإیمان باب ۱۱ رقم ۳۲۴۵ و الترمذی فی الأحکام باب ۱۲ رقم ۱۳۴۰.

(۲) القول الراجح هو قول أبي حنيفة كذا في (تنوير الابصار ۴/۷۷۴) وجمع الألف (۳۵۳/۳) والمر المنقضي (۳۵۳/۳) فقلنا عن القول الراجح (۱۷۰/۲)

علیه خُخه به قسم نشی اختسلی.

تبریح < صورة المسئلة > صورت د مسئلې دادې. که مدعی اوونیل چه زما گواهان حاضر دی. او ده د مدعی علیه نه د قسم مطالبه او کړله. نو حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه به نیز به مدعی علیه نه قسم نشی اختسلی. مرغینانی رحمته الله علیه په هدایه کنبی فرمایلی دی. چه د، حاضرة، نه مراد دا دې چه زما گواهان په دې ښار کې حاضر او موجود دې. دا مراد نه دې. چه زما گواهان عدالت کې حاضر دی. خکه چې عدالت کې حاضریدلو په صورت کې بالاتفاق مدعی علیه نه قسم نشی اختسلی، بلکه که مدعی اوونیل. چه زما گواهان په دې ښار کې حاضر دی. نو به دې کې اختلاف دې. امام صاحب رحمته الله علیه فرماني. چه قسم به نشی اختسلی.

دلیل < د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه دلیل دادې. چه تبر شوي حديث یعنی د نبی کریم صلی الله علیه و آله ارشاد (الک یینه قتال لا، فقال لک یینه) سره دا خبره ثابته ده. چه قسم کې د مدعی حق ثابتیدل، گواهانو قانمولو نه عاجز کیدلو باندې مرتب دی. نو ترکومه پورې چې مدعی د گواهانو قانمولو نه عاجز نه وی. تر هغه وخته پورې به قسم د مدعی حق نه وی. لکه که گواهان د قاضی په مجلس کې موجود وی. نو بالاتفاق قسم د مدعی حق نه دې. بهر حال هر کله چې د یینه په موجودگي کې قسم د مدعی حق نه دې. نو مدعی که د یینه پیش کولو نه عاجز نه وی. یعنی یینه په ښار کې موجود وی. نو مدعی ته به د مدعی علیه نه د قسم طلب کولو هیڅ حق نه وی.

مسئله ابي یوسف < په پورتني مسئله کې امام ابو یوسف رحمته الله علیه فرماني. چه قسم به اختسلی شي.

دلیل < دامام ابو یوسف رحمته الله علیه دلیل دادې. چه د حدیث مشهور (البینه علی المدعی والیمن علی من ادکر) یا وړاندې مذکور (لک یینه) په وجه دا خبره ثابته ده. چه قسم د مدعی حق دې. نو هر کله چې مدعی د مدعی علیه نه دخپل حق یعنی د قسم مطالبه کوي. نو قاضی به دا قبولی. یعنی مدعی علیه ته به د قسم حکم ورکوي. یا دا چه مدعی علیه به د مدعی دا مطالبه قبولی. یعنی قسم به خوري.
محمد بن من؟ < صاحب د هدایه فرمایلی دی چې د امام محمد رحمته الله علیه نه دوه روایتونه دي. د امام خصاص د روایت مطابق امام محمد رحمته الله علیه د امام ابو یوسف رحمته الله علیه سره دې. او د امام طحاوی رحمته الله علیه د روایت مطابق امام محمد رحمته الله علیه د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه سره دې. په غایه البیان کې مرغینانی رحمته الله علیه باندې اعتراض شوي دي. فرماني. چه د امام محمد رحمته الله علیه قول نه خصاص رحمته الله علیه نقل کړې دې. اونه طحاوی رحمته الله علیه نقل کړې دې. خو صاحب د هدایه رحمته الله علیه د دوی دواړو بزرگانو په حواله سره د امام محمد رحمته الله علیه قول پته نه لگی. د کوم خانې نه رانقل کړې دي. والله اعلم.

د مدعی له د قسم اختسلو حکم

وَلَا تُرَدُّ الْيَمِينُ عَلَى الْمُذْئِبِ) چې یمین به مدعی باندې نشی واپس کولې. (البینه علی المدعی والیمن علی من ادکر) (۱) او منکر باندې یمین دې. قَسَمَ الله رسول صلی الله علیه و آله ویش فرمایلي دي. وَالْيَمِينَةُ تَنَافِي الْفَرِيقَةَ، او ویش د شرکت منافی دې. وَجَعَلَ جُلُسُ الْأَمْنَانِ عَلَى الْمُتَكِبِرِينَ، او جنس ایمان نې منکرینو باندې مقرر کړې دې. وَلَيْسَ وَءَاءُ الْيَمِينِ شَيْءٌ، او د جنس نه علاوه هیڅ شی باقی نه دې.

توضیح مدعی باندی په هیڅ حال کې هم قسم نشته. یعنې داسې به کله هم نه کیږي، چه د مدعی په قسم خوړلو باندې قاضی دده په حق کې حکم صادر کړی (۱)

دلیل رسول الله ﷺ د مدعی او مدعی علیه په منځ کې دوه شیان ویش کړي دي. **الْبَيْتَةُ عَلَى الْمُدَّعِي وَالْيَمِينُ عَلَى مَنْ أُنْكَرَ** (۲) یعنې مدعی باندې نې بیینه مقرر کړی دی. او مدعی علیه باندې نې قسم مقرر کړې دي. او ویش د شرکت منافعی دي. نو رسول الله ﷺ په، **الْيَمِينِ**، کې الفلام جنس سره ذکر کړې دي. او جنس قسم نې په منکر یعنې مدعی علیه باندې ضروری کړې دي. اود جنس نه علاوه بل څه شی باقی نه دي. نو هرکله چې جنس قسم مدعی علیه سره مختص شو. نو اوس به د قسم هیڅ برخه داسې نه وي. چه هغه مدعی لپاره وي. او هرکله چې مدعی لپاره د قسم هیڅ برخه پاتې نشوه. نو مدعی باندې به قسم هم نه راځي.

په ملک مطلق کې د قابض د بینه حکم

(وَلَا تُقْبَلُ بَيِّنَةُ صَاحِبِ الْيَدِ فِي الْمَلِكِ الْمَطْلُوقِ)، چې په ملک مطلق کې به د قابض بینه نه قبلېږي.

توضیح مسئله داده. که یو سړي په مال معین باندې قابض دي. او په دې باندې یو غیر قابض د ملک مطلق دعوه او کړله. یعنې د ملک دعوه نې او کړله. خود مالک کیدلو سبب نې بیان نکړو. مثلاً دا نې اوونیل. چه دا شی زما ملک دي. او ددې قابض په قبضه کې په ناحق طور دي. نو د ملک مطلق په صورت کې که قابض د خپل مالک کیدلو باندې بینه پیش کړل. او غیر قابض پخپل مالک کیدلو باندې بینه پیش کړل. نو زموږ په نیز به د غیر قابض بینه اولی (او غوره) وي. نوهم دا به قبلولې شی. اود غیر قابض بینه به نشي قبلولې. (۳)

دلیل دلیل دادې. چه د غیر قابض بینه دده لپاره ملک ثابتوي. اود قابض بینه قابض لپاره ملک نه ثابتوي. ځکه چې د قابض ملک د هغه په قبضه سره ثابتېږي. نو د قابض بینه به هغه لپاره موکد وي. کوم چې په ملک سره ثابتېږي. او تاکید موجود لپاره د وصف ثابتولو نوم دي. د اصل ملک ثابتولو نوم نه دي. بهر حال هرکله چې د قابض بینه د ثابت شوی ملک لپاره موکد دی. اود غیر قابض بینه د ملک اثبات یا اظهار دي. نو د قابض د قبضې په وجه به ظاهري ملک باندې د غیر قابض بینه ته ترجیح ورکولې شی. او ددې ترجیح په وجه به دده بینه قبلولې شی.

(۱) **مسلك الشافعي**:- په پورتنی حکم کې د امام شافعي رحمه الله اختلاف دي. دا یو روایت د امام مالک او امام محمد رحمه الله هم دي. دوی فرمائي. چه کله مدعی سره بالکل گواهان نه وي. او قاضی مدعی علیه نه قسم واخستلو. خو هغه د قسم خوړلو نه انکار او کړو. نو قسم به مدعی اړخ ته واپس کیږي. نو که مدعی قسم اوخوړلو. نو قاضی به د هغه په قسم باندې د هغه په حق کې فیصله ورکوي. دغه ډول که مدعی یو گواه پیش کړو. اود دوهم گواه نه عاجز شو (او پیش نې نکړې شو). نو بیا به هم قسم مدعی اړخ ته واپس کیږي. نو که دې گواه سره مدعی قسم اوخوړلو. نو قاضی به دده په حق کې فیصله صادر کوي. او که مدعی د قسم نه انکار او کړو. نو د مدعی په حق کې به فیصله نه ورکوي.

(۱) من حديث ابن عباس رضي الله عنهما أخرجه البيهقي في السنن الكبرى (٥٤١/٥) رقم (١٠٨٠٣)۔

(۲) **مسلك الشافعي رحمه الله**:- حضرت امام شافعي رحمه الله فرمائي. چه د قابض گواه به قبلولې شی. او هم دده په حق کې به فیصله ورکولې شی.

د مدعی علیه د قسم په انکار کولو سره د قاضی فیصله ورکول

وَإِذَا نَكَرَ الْمُدْعَى عَلَيْهِ عَنِ الْيَمِينِ أَوْ كَلَهُ فِي مَدْعَى عَلَيْهِ دَقِمْ خُورْلُو نَهْ أَنْكَار أَوْ كُرُو. قَضَى عَلَيْهِ بِالْأَكُولِ نُو قَاضِي بَه د أَنْكَار پَه وَجَه دَدَه پَه خِلَاف فِصْلَه وَر كُوي. وَالزَّمَهُ مَا أَذْعَى عَلَيْهِ) او مدعی چې په ده باندې دڅه دعوه کړې ده. هغه به دده په ذمه لازم کړي.

توضیح: د مدعی د بینه نه پیش کولو په صورت کې که مدعی علیه دقسم خورلو نه انکار او کړو. نو د مدعی علیه د انکار په وجه په قاضی د مدعی علیه خلاف حکم ورکوي. او مدعی چې کومه دعوه په ده باندې کړې ده. قاضی به هغه د مدعی علیه په ذمه لازموي. ( )
دلیل: د مدعی علیه د قسم خورولو نه انکار کول په دې خبره باندې دلالت کوي. چه مدعی علیه مدعی به په بهادری او زړه ورتیا سره رد کولو غواړي. یعنی دا وائی. چه دمدعی دعوه غلطه ده. خو زه قسم نه خورم. او مدعی به ادا کړم. یعنی په ناحقه ادا کول مې قبول دی. خو قسم خورل راته منظور نه دی. یا مدعی علیه دده د دعوه اقرار کوي. یعنی دا وائی. چه د مدعی دعوه صحیح ده. نوزه به دروغ قسم نه خورم. وجه ددې داده. که په دې کې یوه خبره هم نه وی. نو هغه به د شریعت واجب کړې شوې قسم ادا کولو دپاره، او د خپل ځان نه ضرر لرې کولو لپاره د قسم خورلو اقدام ضرور کړي وو. نو دده د قسم خورلو نه انکار کول، ددې خبرې دلیل دی. چه هغه د مدعی د دعوه اقرار کوي. یا قسم پرېږدي. او بهادری سره مدعی به ادا کول غواړي.

د قاضی په مدعی علیه باندې درې ځله قسم پيښ کول او فیصله کول

(وَيَنْبَغِي لِلْقَاضِي أَوْ قَاضِي لِبَارِهِ مَنَاسِبُ دِي. أَنْ يَقُولَ لَهُ فِي هَفَه مَدْعَى عَلَيْهِ تَه دَاسِي أَوْ وَاي. أَيْ أَعْرَضَ عَلَيْكَ الْيَمِينُ فَلَا تَأْ، چې زه په تا باندې درې ځله قسم پیش کوم. فَإِنْ حَلَقْتَ نَوَكَه تَا قَسَم أَوْ خُورْلُو. وَلَا قَضَيْتَ عَلَيْكَ بِمَا أَذْعَاة) خو صحیح ده. گنې زه به تا باندې د هغه شی فیصله ورکوم. دکوم چې مدعی دعوه کړې ده.

توضیح: که مدعی سره بینه نه وی. او مدعی علیه د قسم لپاره تیار شو. نو قاضی به مدعی علیه ته دا وائی. چه زه تا باندې درې ځله قسم پیش کوم. که تا قسم اوخوړلو. نو ډیره بڼه ده. یعنی ته به د مدعی د دعوه نه خلاص شي. او که تا قسم اونه خوړلو. بلکه د قسم خورلو نه دې انکار او کړو. نو زه به ستا خلاف د مدعی د دعوه حکم ورکوم.

فائدة التكرار: د قاضی دا یرول، یعنی مدعی علیه ته دا وئیل. چه د انکار په صورت کې به ستا خلاف فیصله ورکوم. به دې غرض دی. چه هغه ته د قسم نه د انکار حکم اوخودلې شي. ځکه چې دا د پټولو مقام دی. یعنی ممکن ده. چه مدعی علیه ته د امام شافعی رحمته الله علیه مذهب معلوم وي. چه د قسم په انکار سره مدعی علیه باندې حکم نشي ورکولې. بلکه مدعی باندې قسم واپس کولې شي. نو قاضی به دې دخپل مذهب (چې د مدعی علیه د انکار نه روسته دهغه خلاف حکم ورکولې شي) نه خبردار کړو. چه

۱ مسلک الشافعي رحمته الله علیه :- امام شافعی رحمته الله علیه فرمائی. چه د مدعی علیه په انکار کولو باندې قاضی ته د فیصلې ور کولو اجازت نشته. بلکه قسم به په مدعی باندې واپس کولې شي. که مدعی قسم اوخوړلو. نو قاضی به د هغه په حق کې حکم صادر کړي. او که مدعی هم انکار او کړو. نو مقدمه به خارجولې شي.

مدعی علیه باندی دا خبره پته پاتی نشی.

فَإِذَا كَرَّرَ الْعَرَضَ عَلَيْهِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ نَوَهْرَ كُلِّهِ جَعَلَ قَاضِي مَدْعَى عَلَيْهِ بَانْدِي دَرِي خَلِّهِ قِسْمِ پِيش كَرُو. مُضَى عَلَيْهِ بِالْمَكُولِ) نود انكار په وجه به د هغه خلاف حكم وركوي.

توضیح: هر كله قاضی مدعی علیه باندی درې ځله قسم پیش کړو. او مدعی علیه هر ځل انکار او کړو. نو اوس به قاضی دده خلاف حکم وړکوي. مرغینانی رحمته الله علیه فرمایلی دی. چه دا تکرار یعنی درې ځله قسم پیش کول د امام صاحب رحمته الله علیه د بیان مطابق د استیجاب په درجه کې دی. د شرط او واجب په درجه کې نه دی. او ددې مقصد زیات احتیاط او په عذر ښکاره کولو کې مبالغه ده. لکه څنگه چې مرتد ته درې ورځې مهلت ورکولې شی. نو دا درې ورځې مهلت ورکول مستحب دی. واجب نه دی.

الحکم العنفي به: بهر حال درې ځل قسم پیش کول د احتیاط په وجه دی. ځنې مذهب مفتی به حکم دادې. که قاضی د یوځل قسم پیش کولو نه روسته د مدعی علیه د انکار په بنا (بنیاد) باندې حکم وړکړو. نوییا هم جائز دي. او دلیل وړاندې تیر شوي دي. چه مدعی علیه انکار او کړو. نو مدعی به په بهادرۍ سره ورکول غواړي. یا د مدعی د دعوه اقرار کوي. او په دې دواړو کې په هیڅ یو کې تکرار شرط نه دي. نو په قسم پیش کولو کې به هم تکرار شرط نه وي. مرغینانی رحمته الله علیه فرماني. هم دا قول صحیح دي. یعنی د مدعی علیه د یو ځل انکار نه روسته که قاضی فیصله وړکړه. نو دا فیصله به نافذ وي. اگرچه بعض خلق وائي. چه د یوځل انکار نه روسته که قاضی حکم وړکړو. نو دا حکم به نافذ نه وي. مرغینانی رحمته الله علیه فرماني. چه رومې غوره دي. یعنی یوځل انکار کولو نه روسته فیصله ورکول اگرچه جائز ده. خو بهتره داده. چه درې ځله د قسم پیش کولو نه روسته قاضی حکم صادر کړي.

د نکاح په دعوي کې د منکر نه د قسم اخستلو حکم

(وَإِنْ كَانَتْ الدَّعْوَى نِكَاحًا وَكَدَّ دَعْوَاهُ وَی. لَمْ يَسْتَحْلِفِ الْمُنْكَرُ) عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ نَوَهْرَ د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز به منکر نه قسم نشی اخستلې. وَلَا يَسْتَحْلِفُ فِي النِّكَاحِ وَالرَّجْعَةِ وَالْقَسْرِ فِي الْإِبْلَاءِ وَالزَّوْجِ وَالْإِسْتِيلَادِ وَالنَّسَبِ وَالْوَلَاةِ وَالْحُدُودِ وَاللِّعَانِ. اود امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز به نکاح کې رجعت کې، د ایلاء په رجوع کولو کې، رقیبت کې، استیلا د کې، نسب کې، ولاه، حدود، او لعان کې قسم نشی اخستلې.

عدم الاستعلاف في الأشياء التسعة: نهه شیان د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز داسې دي. چه هغې کې د منکر یعنی مدعی علیه نه قسم نشی اخستلې. او هغه نهه شیان دادی. ① نکاح: یعنی سړی په یوې ښځې باندې دعوه او کړله. چه ما ددې ښځې سره نکاح کړې ده. او ښځه ددې انکار کوي. یا ښځې د نکاح دعوه او کړله. او سړی ددې منکر دي.

② رجعت: یعنی سړی خپلې ښځې ته طلاق رجعی وړکړو. اود هغې عدت پوره شو. ددې نه روسته سړی دعوه او کړله. چه د عدت په زمانه کې ده رجعت کړې وو. خو ښځه ددې منکره ده.

③ ایلاء: رجعت: یعنی د ایلاء موده تیریدلو نه روسته سړی دعوه او کړله. چه ما د ایلاء په موده کې دي ته رجوع کړې ده. او ښځه ددې منکره ده. یا ښځې د رجوع کولو دعوه او کړله. او سړی ددې انکار او کړو.

④ رقیبت: یعنی یو سړی د یو مجهول النسب سړی په اړه کې دعوه او کړله. چه دا زما غلام دي. او مجهول النسب ددې انکار او کړو. یا مجهول النسب دعوه او کړله. چه زه دده غلام یم. او هغه انکار او کړو.

⑤ استیلا: یعنی یو وینځې خپل مولا باندې دعوه اوکړله. چه ما دده د نطفې نه یو بچی راوړلې دې. او مولا ددې انکار اوکړو. دې صورت کې به عکس نه جاری کیږي. ځکه که مولا دعوه اوکړله. نو د مولا په اقرار سره به استیلا ثابتیږي. اود وینځې انکار اړخ ته به توجه نشی ورکولې.

⑥ نسب: یعنی یو سړی په یو مجهول النسب باندې دعوه اوکړله. چه دا زما خوي دې. یا دا زما پلار دې. او مجهول النسب ددې انکار اوکړو. یا مجهول النسب ددې دعوه اوکړله. او دې سړی انکار اوکړو.

⑦ ولا: یعنی یو سړی د یو مجهول النسب سړی په اړه کې دعوه اوکړله. چه ما دا آزاد کړې دې. او زه دده مولا یم. خو مجهول النسب ددې انکار اوکړو. یا مجهول النسب ددې خبرې دعوه اوکړله. او دې سړی انکار اوکړو.

⑧ حدود: یعنی یو سړی په بل کس باندې دداسې شی دعوه اوکړله. چه هغه حد واجبوی. مثلاً د زنا، یا غلا دعوه نهې اوکړله. او هغه دوهم سړی ددې منکر دې.

⑨ لعان: یعنی ښځې خپل مېړه باندې دعوه اوکړله. چه ده په ما باندې داسې تهمت لگولې دې. چه هغه لعان واجبوی. خو مېړه ددې انکار اوکړو. د لعان نه سوا واره شیان قدوری کې ذکر دی. او لعان اگرچه قدوری کې مذکور نه دې. خو په جامع صغیر کې مذکور نه دې.

⑩ دلیله: حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه دلیل دادې. چه د مدعی علیه د قسم نه انکار کول، بذل یعنی بهادری او زړه ورتیا سره د ور کولو اراده ده. او بذل نه مقصود جگړه لرې کول دی. اود بذل په صورت کې هم جگړه لرې کولې شی. نو بذل سره به قسم واجب نه وي.

⑪ تأیید صاحب الهدایة مسلک ابي حنیفه رحمته الله علیه: مرغینانی رحمته الله علیه په هدایه کښې د امام صاحب رحمته الله علیه د اړخه فرماني. چه د مدعی علیه د قسم نه انکار، د دوه خبرو احتمال لری. ① یو د مدعی د دعوه اقرار، لکه

څنگه چې صاحبین رحمهم الله فرماني. ② دوهم بذل یعنی په بهادری او زړه ورتیا سره د مدعی به مال ور کولو اراده کول. لکه څنگه چې امام صاحب رحمته الله علیه فرماني. رومبی صورت یعنی انکار عن الیمین د دعوه اقرار گټلو په صورت کې اگرچه جگړه ختمیږي. خود دعوه په انکار کې د مدعی علیه دروغجن

کیدل نه لازمیږي. نو یو مسلمان (مدعی علیه) د دروغو د تهمت نه بچ کولو دپاره، د مدعی علیه انکار عن الیمین بذل باندې محمول کول زیات غوره دی. حاصل داچه دا خبره ثابته شوه. چه د مدعی

علیه د قسم نه انکار کول بذل دې. او په ذکر شوی څیزونو کې بذل نه جاری کیږي. مثلاً یوې ښځې مدعی علیها اوونیل. چه زما او ستا په منځ کې هیڅ نکاح نه ده شوي. یعنی ښځې د نکاح انکار

اوکړو. خو ما ستا لپاره د خپل نفس بذل (قربانی) اوکړه. نو دا بذل صحیح نه دې. نو هرکله چې په دې څیزونو کې بذل نه جاری کیږي. نو مدعی علیه په انکار یعنی د بذل په وجه به د قاضی حکم هم نه

صادرېږي. او هرکله چې په دې څیزونو کې د قاضی حکم نشی صادرکیدلې. نو د قسم بې فاندې کیدلو په وجه به ذکر شوی څیزونو کې مدعی علیه نه قسم نشی اخستلې.

وَقَالَ: اَوْ صَاحِبِیْنَ رَحِمَهُمَا اللّٰهُ فَرَمَانِی. ذَلِکَ کَلِمَہٗ ① اَلَا فِی الْحُدُودِ وَاللِّعَانِ. چې په دې ټولو کې به قسم اخستلې شی. سوا د حدود او لعان نه.

مسلک الصاحبین رحمهم الله: صاحبین رحمهم الله فرماني. چه حدود او لعان نه علاوه کې به منکر یعنی

① القول الرابع هو قول الصاحبين رحمته الله علیہما کذا فی نتائج الألفکار (۱۶۹۷) والحاشية ۹۲، ۹۳ ورداغتار (۴۷۳/۴) وجمع الألف (۳۵۱۳) نقلاً عن القول الرابع (۱۷۱۲)

مدعی علیه نه قسم اخستلې شی. حاصل داچه په حدود او لعان کې به بالاتفاق مدعی علیه یعنی منکر نه قسم نشی اخستلې. خو په باقی اووه څیزونو کې اختلاف دې. یعنی د امام صاحب رحمته الله علیه په نیز په دې اووه څیزونو کې به قسم نشی اخستلې. او د صاحبینو رحمهم الله په نیز به اخستلې شی. د حضرت امام صاحب رحمته الله علیه په نیز د قسم نه اخستلو مطلب دادې. که مدعی سره پینه نه وی. نو مقدمه به خارجولې شی. او قاضی لپاره به د مدعی په حق کې فیصله ورکول جائز نه وی.

دلیلها د مدعی علیه یعنی منکر د قسم نه انکار کول، یو قسم له د مدعی د دعوه اقرار کول دي. ځکه چې قسم خوړلو سره انکار کول ددې خبرې دلیل دي. چه مدعی علیه د مدعی دعوه نه په انکار کولو کې بالکل دروغجن دي. ځکه که مدعی علیه د دعوه په انکار کې دروغجن نه وو. نو هغه به قسم خوړلو ته ضرور وړاندې شوې وو. غرض داچه د مدعی علیه د قسم خوړلو نه انکار کول، د مدعی د دعوه اقرار دي. یا د اقرار بدل او خلیفه دي. او اقرار په ذکر شوی ټولو څیزونو کې جاری کیږي. نو انکار عن اليمين به هم په ټولو څیزونو کې جاری کیږي. او انکار عن اليمين به هغه وخت جاری کیږي. کله چې مدعی علیه نه قسم و اخستلې شی. نو ثابتنه شوه. چه په ذکر شوی مسئلو کې به مدعی علیه نه قسم اخستلې شی.

وجه استثناء الإستعلاف في الحدود واللعان خوانکار عن اليمين د مدعی د دعوه داسې اقرار دي. چه دې کې شبه ده. ځکه چې یمین نه انکار کول، د دعوه په اړه کې فی نفسه سکوت دي. او سکوت اقرار وی. خو سره د شبه، او د شبهاتو په وجه حدود لرې کیږي. نو د مدعی علیه په دې اقرار مع الشبهه سره به مدعی علیه باندې حد نه جاری کیږي. او هرکله چې په دې صورت کې مدعی علیه باندې حد نه جاری کیږي. نو په دې صورت کې به انکار هم نه جاری کیږي. یعنی په دې انکار به د قاضی د فیصلې وړ کولو فائده هم نه مرتب کیږي. او هرکله چې په دې انکار باندې فائده مرتب نشوه. نو مدعی علیه څخه به قسم هم نشی اخستلې. بهر حال حدود کې به مدعی علیه نه قسم نشی اخستلې. او پاتې شو لعان، نو دا د حد په معنی کې دي. ځکه چې لعان د میره په حق کې د حد قذف قائم مقام وی. او د پنځې په حق کې د حد زنا قائم مقام وی. لکه څنگه چې کتاب اللعان کې تیر شوی دی. نو هرکله چې لعان د حد په معنی کې دي. نو لعان کې به هم انکار نه جاری کیږي. او مدعی علیه څخه به قسم نشی اخستلې.

په یو ملک کې د دوو کسانو د دعوی کولو مسئله

وَاِذَا دَعَى الثَّانِي يَدَ اَخْرَجَ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا دَوْه سِرُو د یو خاص شی دعوه او کر له. کوم چې د دریم کس په قبضه کې دي. یَزْعُمُ اَنَّهُمَا لَوْ اَقَامَا الْبَيِّنَةَ او هغوی کې هریو کس وائی. چه دا شی زما دی او دواړو پینه قائم کرل. قُضِيَ بِمَا يَبَيِّنُهُمَا نو دا فیصله به کولې شی. چه دا شی دې دواړو کې برابر دي.

تذریح مخکې یوه قاعده باندې پوهه شی. چه په مسئلو آسانتیا سره پوه شی. قاعده داده چه کله د مطلق ملکیت دعوه په داسې دوه سِرُو کې وی. چه دوی کې یو قابض وی. او دوهم غیر قابض وی (چه ده ته خارج وائی). نو زموږ په نیز (عند الاحناف) د غیر قابض (خارج) حجت به مقدم وی. امام احمد رحمته الله علیه هم ددې قائل دي. اوس دوه سِرُو دیو شی دعوه او کر له. او هغه شی د دریم کس په لاس کې دي. او دواړو گواهان قائم کرل. نو زموږ په نیز به دغه شی دواړو کې دوه حصو کې برابر تقسیمېږي. (۱)

(۱) **ملک الشافعي**؛ -د امام شافعی (عند الشوافع رحمهم الله) په نیز به د دواړو گواهان ساقط الاعتبار وی. د

والله ❶ دلیل د تمیم بن ارحه حدیث دی، چه ددی تخریج ابن ابی شیبہ او عبدالرزاق پخپل منصف کې او بیهقی په، کتاب المعرفه، کې کړې دي. (ان رجلا من ادعیاء یحضرنا فاما کل واحد منهما البینه انه له تقض النبی ﷺ په بینهما، ❶) چه، د نبی کریم ﷺ په خدمت کې دوه سرو د اوین په اړه کې دعوه او کړله. او په دوی کې هریو کس گواهان قائم کړل، چه دا اوین زما دي. نو نبی کریم ﷺ ددوی دواړو په منځ کې نیم په نیمه ویش کړو،،

❷ عقلی دلیل دی، چه فریقینو کې هر یو لپاره د عادلو گواهانو کوم شی: د شهادت جائز ګرځولو احتمال لری. هغه محتمل الوجود دي. په دې طریقه چې ممکن ده. یو فریق د ملکیت په سبب باندي اعتماد کړې وی. او دوهم په ښکاره قبضې په کتلو گواهی ورکړې وی. او هر هغه شهادت چې هغې لپاره داسې قسمه مجیز (د جواز احتمال) موجود وی. هغه صحیح وی. که د واقع مطابق وی. او که نه وی. ځکه چې د شهادت صحت په واقع کې د مشهود به تحقق باندي موقوف نه دي. ځکه چې دا خود غیبو خبره ده. چه په دې باندي بنده گان نشی خبریدلي. بلکه د شهادت د صحت اعتماد په ښکاره حالت باندي دي. نو دواړه شهادتونه صحیح شو. نو ترکومه چې ممکن وی. دواړو باندي عمل کول ضروری دی. او دلته کې عمل په دې طریقه ممکن دي. چه دواړو لپاره د نصف نصف حکم ورکړې شی. ځکه چې محل قابل تنصیف دي. او قابل تنصیف ځکه دي. چه د استحقاق په سبب کې دواړه برابر دی.

په یوې بڼې باندي د دوو سرو د نکاح د دعوی حکم

(وَأَنْ أَدْعَى كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا كَدْعَاةٍ وَاحِدَةٍ أَوْ يَتُكْفَرُ عَنْ كِلَا الْوَاحِدَيْنِ أَوْ يُتَّقَضُ مِنْ الْوَاحِدِ وَاحِدٌ مِنَ الْبَيْنَتَيْنِ) نو فیصله به نه کیږی. په دواړو کې به یو بینه هم دواړو باندي

تقریر: که دوه سرو یوې بڼې سره نکاح باندي گواهان قائم کړل. نو دواړه به ساقط الاعتبار وی. دلایله ځکه چې محل قابل د اشتراك نه دي. یوه ښځه د دوو کسانو په نکاح کینی نشی کیدی.

وَيَرْجِعُ رَجوعاً بَعْدَ كَوْنِهِ شَىءً إِلَى تَصْدِيقِ الْمَرْأَةِ لِأَحَدِهِمَا) د یو کس لپاره د ښځې تصدیق اړخ ته هرکله چې د یو په حق کینی هم فیصله نشی کولې نو اوس به ښځه د هغه کس بی بی وی. دوکوم کس چې دا تصدیق اوکړی.

دلایله ځکه نکاح داسې شی دي. چې د زوجینو خپل منځ کې تصدیق سره ددې حکم ورکولې شی. التفصیل العزید: په دې شرط چې دواړو گواهانو تاریخ نه وی بیان کړې. که تاریخ نې بیان کړو. نو دوکوم کس تاریخ چې وړاندي وی. ښځه به هم د هغه کس وی. او که د گواهانو قانمولو نه وړاندي ښځې د یو کس دمنگوه کیدلو اقرار اوکړو. نو ښځه به هم د هغه وی. بیا که دوهم کس پخپله منگوه کیدلو باندي بینه قائم کړل. نو ښځه به هغه ته ورکولې شی. ځکه چې گواهی د اقرار نه زیات مضبوط دی. ځکه چې گواهان حجت متعدد په دی. او اقرار حجت قاصره دي. حاصل دا چې د تاریخ مخکې والې په ټولو باندي راجع دي. بیا قبضه، بیا وطی، بیا د تاریخ والا اقرار دي.

امام احمد رحمه الله به نیز په قرعه اندازی کولې شی. دا یو قول د امام شافعی رحمه الله هم دي. (آخرجه ابن ابی شیبه فی مصنفه (نصب الرأیه ۲۳۷/۴)۔

وَأَنْ أَذْعَى الثَّانِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا أَوْ كَه دعو او کرله دواړو کې هر یو. أَنَّهُ اشْتَرَى مِنْهُ هَذَا الْعَبْدَ چې دا غلام ما دهغه نه اخستی دې وَأَقَامَا الْبَيْتَيْنِ او دواړو بینه قائم کرل. فَكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بِالْخِيَارِ نو دوی کې به هریو ته اختیار وی. إِنْ شَاءَ أَخَذَ نَصْفَ الْعَبْدِ بِنَصْفِ الثَّمَنِ که غواړی. د نصف ثمن په عوض دې واخلي. وَإِنْ شَاءَ تَرَكَ که غواړی، ترک دې کړی.

توضیح اوکه په دوه سړو کې یو کس دعو او کرله. چه ما دا غلام ددې سړی (یعنی قابض) نه اخستی دې. او هر یو مدعی د تاریخ ذکر کولو نه بغیر بینه قائم کرل. نو په دوی کې به هر یو ته دا اختیار وی. که غواړی. نو نصف غلام دې د نصف قیمت په بدله کې واخلي. که غواړی، نو ترک دې کړی. (نه دې اخلي).

دلیل ځکه چې قاضی به د دوی دواړو په منځ کې دغلام د نصف نصف کیدلو فیصله کوی. ځکه چې سبب کې دواړه برابر دی. نو داسې شوه. لکه چې دوه فضولی د دریم سړی غلام د خپل خپل مشتری په لاس خرڅ کړي. او مالک د دواړو بیع جائز اوساتی. چه هر یو مشتری ته دا اختیار وی. که غواړی وادیکلي. که غواړی پرید پریدی. ځکه چې هر مشتری باندې دهغه شرط عقد (رضا) بدله شوه. ځکه ممکن ده. چه دده شوق دا وی. چه زه پوره غلام حاصل کړم.

د قاضی د نصف غلام په فیصله باندې د یو مدعی د نه راضی کیدو حکم

فَإِنْ قَضَى الْقَاضِي بِهِ يَتَنَهَّيَا بِمَا كَه ددوی دواړو کې د غلام د نصف نصف کیدلو. فَقَالَ أَحَدُهُمَا: بَيَا يُو كَس اوونیل. لَا أَخْتَارُ چې نصف اخستل نه غواړم. لَمْ يَكُنْ لِلْآخَرِ أَنْ يَأْخُذَ بِجَمِيعِهِ (نود دوهم لپاره به د پوره غلام اخستلو اختیار نه وی).

توضیح په مذکوره عبارت کې علامه مرغینانی رحمته الله علیه فرماني. که قاضی دا فیصله ورکړله. چه دا غلام دواړو کې نیم په نیمه مشترک دې. بیا په دوی کې یو کس اوونیل. چې زه نیم نه اخلم. نو اوس دوهم مشتری پوره غلام نشی اخستلي.

دلیل ځکه چې هغه مقتضی علیه شو. یعنی ده باندې نصف غلام کې فیصله ورکړې شوه. نو په دغه نصف کې بیع ماته شوه. او کله چې عقد د قاضی په قضاء سره مات شی. نو هغه د تجدید نه بغیر نه واپس کیږي. او دلته کې تجدید (دوباره عقد) نه دې موندې شوې.

وَأَنْ ذَكَرَ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا تَارِيخًا او که دوی کې هریو تاریخ ذکر کړو. فَهُوَ لِأَوَّلِ مِنْهُمَا (نو غلام به د رومبی تاریخ والا وی).

توضیح اوکه د دواړو گواهانو د اخستلو تاریخ بیان کړو. نو شی (مدعی به) به وړاندې تاریخ والا ته ملاویری. آتمه ثلاثه رحمهم الله هم ددې قائل دی.

دلیل ځکه چې ده خپل اخستل په داسې وخت کې ثابت کړی دی. چه په هغې کې دده هیڅ څوک مزاحم نشته. نو په دې دلیل سره دویم (مدعی) دفع شو.

(وَإِنْ لَمْ يَذْكُرَا تَارِيخًا او که دواړو تاریخ ذکر نکړو. وَمَعَ أَحَدِهِمَا قَبْضٌ اود یو کس قبضه ده. فَهُوَ أَوَّلَى) نو هم دې اولی (او راجع) دې.

توضیح اوکه دواړو هیڅ تاریخ بیان نکړو. او غلام مذکور د یو مدعی په قبضه کې دې. نو غلام به د قابض وی.

د هبه سره مضمون نه وی. او عقد ضمان د عقد تبرع نه زیات مضبوط دی. نو د رهن دعوه به اولی وی. **صورة استثنائية** > خودا هغه وخت دی. کله چې د هبه بلاعوض دعوه وی. او که د هبه دعوه په شرط د عوض وی. نو بیا به د هبه دا دعوه اولی وی. ځکه چې هبه بشرط العوض انتهای بیع وی. او بیع د رهن نه اولی وی.

په ملک او تاریخ باندې د دوو غیر قبضه کونکو گواهانو فائمول

وَإِنْ أَقَامَ الْحَارِجَانِ الْبَيْتَةَ عَلَى الْمَلِكِ وَالْتَّارِيعِ دوه غیر قابضانو په ملک او تاریخ باندې بینه قائم کړل. فَصَاحِبُ التَّارِيعِ الْأَقْدَمُ أَوَّلَى (نود وړاندې تاریخ والا (بینه) راجح دی.

توضیح > یو مال عین د یو قابض په قبضه کې دی. په دې باندې دوه مدعیانو د خپل خپل ملکیت دعوه او کړله. یعنې وې ونیل. چه دا شی زما دی. اود اخستلو یا د میراث وغیره هیڅ سبب نه بیان نکړو. البته د ملکیت تاریخ نه بیان کړو. او هم ددې مطابق گواهانو گواهی ورکړله. مثلاً د یو رکس گواهانې د رمضان ۱۳۰۵ هـ اوخودله. او د دویم (کس گواهانې) د محرم ۱۳۰۴ هـ اوخودله. نو حکم به رومبی تاریخ والا لپاره وی.

دلیل > ځکه چې ددې اول مالک کیدل ثابت شو. نو دوهم ته ملکیت هم دده د اړخه ملاویدی شی. حالانکه ده دا دعوه نه ده کړې. چه ما د اخستلو یا د تخفه وغیره په ذریعه ملکیت دده د اړخه حاصل کړې دي. نو دده دعوه به مسترد کولی شی.

وَإِنْ ادَّعَى أَنَّهُ دَوَّارٌ دعوه او کړله. الشَّرَاءُ مِنْ وَاحِدٍ (د اخستلو د پوسړی نه. وَأَقَامَا الْبَيْتَةَ عَلَى تَارِيخَيْنِ اوکه دواړو په دوه تاریخونو باندې بینه قائم کړل. فَالْأَوَّلُ أَوَّلَى) (د رومبی تاریخ والا (بینه) اولی او راجح دی.

توضیح > نفس مسئله آسانه ده.

دلیل > ځکه مونږ بیان کړل چې ده اخستل داسې وخت کې ثابت کړل. چې هغې کې دده هیڅ څوک مزاحم (او مقابل) نشته. نو دده بینه ته به ترجیح وی.

وَإِنْ أَقَامَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الْبَيْتَةَ اوکه هر یو بینه قائم کړل. عَلَى الشَّرَاءِ مِنَ الْآخَرِ بَلْ نَهْ په اخستلو باندې وَذَكَرَا تَارِيخًا (او که دواړو تاریخ ذکر کړو. فَهُمَا سَوَاءٌ دواړه برابر دی.

توضیح > اوکه په دوه مدعیانو کې هریو د جلا جلا سړی (غیر قابض) نه اخستلو باندې گواهان قائم کړل. مثلاً یو مدعی د زید نه او دوهم د عمرو نه اخستلو باندې گواهان قائم کړل. اودواړو یو تاریخ بیان کړو. نو دواړه به برابر وی. او اخستی شوي شی به د دواړو په منځ کې برابر برابر تقسیمېږي. **دلیل** > ځکه چې دوی دواړه د خپل خپل بانع لپاره ملک ثابتوی. نو دا داسې شوه. لکه چې دوی دواړه بانع موجود وی. او دعوه اوکړی. او دواړه یو تاریخ ذکر کړی.

د قابض او غیر قابض په ملک مؤرخ او د تاریخ په تعدیل باندې گواهانو فائمول حکم

وَإِنْ أَقَامَ الْحَارِجُ الْبَيْتَةَ عَلَى مَلِكٍ مُؤَرَّخٍ که غیر قابض په ملک مؤرخ باندې بینه قائم کړل. وَأَقَامَ صَاحِبُ الْيَدِ الْبَيْتَةَ عَلَى مَلِكٍ او قابض (بینه قائم کړل) په داسې ملک باندې، أَقْدَمُ تَارِيخًا کوم چې د هغه د تاریخ نه وړاندې دي. گانِ أَوَّلَى نو قابض به اولی (او راجح) وی.

توضیح > خارج سړی (غیر قابض) او قابض دواړو په ملک مؤرخ باندې گواهان قائم کړل. اود قبضه

کونکې تاریخ وړاندې دي. نود شیخینو رحمہما اللہ په نیز به د قابض گواهان مقدم وی. (۱)
دلیله د دلیل دادې. چه د قابض د تاریخ گواهان معنی د خارج گواهانو دفع کولو ته متضمن دی. ځکه
 چې کله یو وخت کې دجا لپاره څه ملک ثابت شی. نو ددغه وخت نه روسته د دوهم کس لپاره دملک
 ثبوت هم دده د اړخه حاصلولو سره کیدلې شی. اود خصومت په دفع کولو باندې د قابض گواهان
 قبلېږی. نود قابض گواهان به وړاندې وی.

ملک محمد د امام محمد رحمۃ اللہ علیہ نه هم یو روایت دادې. خو ددې زوایت نه نې رجوع کړې ده. کوم روایت
 اړخ ته نې چې رجوع کړې ده. هغه دا دي. چه د قابض بینه به نه قبلېږی.
دلیله ځکه چې د دواړو گواهان په ملک مطلق باندې قائم دی. او دوی د ملکیت اړخ ته هیڅ اعتراض
 نه دي کړي. نو تقدم او تاخر به برابر وی.

د قابض اود غیر قابض په زبیدل باندې د گواهانو قائلو

وَأَنَّ أَقَامَ الْخَارِجُ که بینه قائم کړل، قابض **وَصَاحِبُ الْيَدِ كُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بَيِّنَةٌ بِالْتَّجَارِ** او غیر قابض کې
 هر یو په زبیدل زبیدل باندې، **فَصَاحِبُ الْيَدِ أَوْلَى** (نو قابض اولی (او راجع) دي. وکذلك النسي في
 الثياب التي لا تنسج إلا مرة واحدة اودغه شان اودل دی په هغه جامو کښې چې نشي اودلې مگر یو ځل
 وکذلك کل سبب في الملك لا يتكرر اودغه شان هر سبب چې په ملک کښې مکرر کیږی نه.

نصیح په دې عبارت کې امام قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرماني. چه خارج سړی (غیر قابض) او قابض دواړو د
 ملکیت په داسې سبب باندې گواهان قائم کړل. کوم چې بار بار نه واقع کیږی. یو ځل واقع کیږی. لکه
 نساج یعنی د یو څاروی بچي پیدا کیدل، دمالوچو د کپړې جوړول، مالوچ ریښل (یعنی تار
 جوړول). شیدې لوشل، پښیر جوړول، وړې تراشل، وغیره چې دا سببونه یو ځل کیږی. بار بار نه
 کیږی. اوس خارج سړی (غیر قابض) او قابض دواړو په گواهانو سره دا ثابته کړله. چه دا بچي زما د
 څاروی دي. او زما (یا زما د بائع یا د مورث) په ملکیت کې پیدا شوي دي. نود قابض گواهان به معتبر
 وی. که قابض خپل گواهان د خارج په حق کې د قاضی د فیصلې کولو نه روسته پیش کړي وی. او که
 وړاندې پش کړي وی.

دالله ① نقلی دلیل په دار قطنی کې د جابرین عبدالله رحمۃ اللہ علیہ روایت دي. چه، یوسړی د یوې اوښې
 دعوه اوکړله. او په گواهانو سره نې ثابته کړله. چه دا زما ده. زما سره پیدا شوې ده. قابض هم دغه ډول
 گواهانو سره ثابته کړله. نو ښی کړیم رحمۃ اللہ علیہ اوښه قابض ته ورکړله،

② مذکوره گواهی داسې شی کې قائم شوې ده. چه په دې باندې قبضه دلالت نه کوی. نو گواهی کې
 دواړه برابر شو. بیا د قابض گواهانو ته د قبضې په وجه ترجیح ورکولې شی. هم دا صحیح ده. عام
 مشایخ هم دې اړخ ته تلی دي.

وَأَنَّ أَقَامَ الْخَارِجُ بَيِّنَةً که غیر قابض بینه قائم کړل. **عَلَى الْمَلِكِ الْمَطْلُوقِ** به ملک مطلق باندې. **وَصَاحِبُ**
الْيَدِ بَيِّنَةً عَلَى الْخَارِجِ او قابض دده نه په اخستلو باندې (بینه قائم کړل). **كَانَ صَاحِبُ الْيَدِ أَوْلَى**
 نود قابض بینه په اولی وی.

① القول الرابع هو قول الشيخين رحمۃ اللہ علیہ كذا في الدر المنقى (٣٧٧/٣) وتویر الأبهار (٤٩٠/٤) وكثر الدلائق
 (ص، ٢٨٣) فلا عن القول الرابع (١٨٥/٢)

توضیح خارج سری (غیر قابض) په مطلق ملکیت باندې گواهان قائم کړل. او قابض په دې خبره (گواهان قائم کړل) چې ما د خارج سری نه اخستې دې. نو د قابض گواهان به معتبر وی. **دلیل** ځکه چې خارج سری رومېې ملکیت ثابتوی. او قابض د هغه نه ملکیت حاصلول ثابتوی. او په دې دواړو کې هیڅ توپیر نشته. نو داسې شوه. لکه چې قابض اول د غیر لپاره اقرار او کړو. بیا نې د هغه نه د اخستلو دعوه او کړله.

د دوو مدعیانو د یو بل نه په اخستلو باندې جواه قائمولو

وَإِنْ أَقَامَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا الْبَيِّنَةَ كَهَبْنَةٍ قَائِمَةٍ كَرُلْ بِه دوی کې هر یو، عَلَى الْبَيِّنَةِ مِنَ الْآخِرِ بِلْ نډ په اخستلو باندې، وَلَا تَارِيخَ مَعَهُمَا او تاریخ دواړو سره نشته. فَهَاتُورَتِ الْبَيِّنَتَانِ نو دواړه بینه به پریخودلې شی.

توضیح د مذکوره مسئلې وضاحت دادې. که خارج سری او قابض کې هر یو د بل نه اخستلو باندې گواهان قائم کړل. یعنی خارج ثابت کړله. چه ما دا کور قابض نه اخستې دې. او قابض ثابت کړله. چه ما د خارج سری نه اخستې دې. او تاریخ هیڅ یوکس سره هم نشته. نو د شیعینو رحمه الله په نیز به د دواړو گواهان ساقط الاعتبار وی. او کور به د قاضی د قضاء نه بغیر دمخکې پشان فی الحال هم د قابض په لاس کې پریخودلې شی. (۱)

دلائلها ① د شیعینو رحمه الله دلیل دادې. چه اخستلو باندې اقدام کول د بل د ملک اقرار کول دی. نو گویا د هر سری گواهان د بل په اقرار باندې قائم شو. او په دې صورت کې د تعذر جمع کیدلو په وجه بالاجماع دواړه بینه ساقط الاعتبار جوړېږي. نو دلته به هم ساقط الاعتبار وی.

② د سبب اعتبار هغه وخت کیږي. کله چې هغه مفید د حکم وی. نو اخستل کوم چې سبب دې. د هغې اعتبار به هله کیږي. کله چې دا د حکم یعنی د ملکیت فائده ورکړي. او دلته قابض لپاره حکم ورکول ممکن نه دې. خو په ملک مستحق سره، یعنی په داسې ملک سره چې خارج سری ددې مستحق دې. حالانکه دا غیر مفید دې.

ملک محمد د امام محمد رحمه الله په نیز به دواړه بینه (یعنی د دواړو گواهان) قبلولې شی. او کور به خارج سری ته ورکولې شی.

دلیل ځکه چې گواهانو باندې په دې طریقه عمل کیدلې شی. چه ممکن ده. قابض د خارج سری نه اخستې وی. بیا نې د خارج سری په لاس خرڅ کړې وی. او قبضه کړې نې نه وی. ځکه چې قبضه د سبقت دلیل دې. او ددې په عکس به نشی کولې. ځکه چې د امام محمد رحمه الله په نیز بیع د قبضې نه وړاندې جائز نه ده. اگر چه په عقار (غیر منقول) کې وی.

یو مدعی دوه او بل څلور جواهان قائم کړل

وَإِنْ أَقَامَ أَحَدُ الْمُدَّعِيَيْنِ شَاهِدَيْنِ كَذَا فِي كِتَابِ الدَّلَالَةِ (ص، ۲۸۳) وملتقى الأبحر (۳۸۱\۳) وتویر الأبصار علی هامش (داغمار ۴۹۰\۴) ونتائج الأفكار (۲۵۵\۷) والمندبة (۷۷\۴) نقلًا عن القول الرابع (۱۸۸\۲)

توضیح نفس مسئله آسانه ده.

۱) القول الرابع هو قول الشيخين رحمهما الله كَذَا فِي كِتَابِ الدَّلَالَةِ (ص، ۲۸۳) وملتقى الأبحر (۳۸۱\۳) وتویر الأبصار علی هامش (داغمار ۴۹۰\۴) ونتائج الأفكار (۲۵۵\۷) والمندبة (۷۷\۴) نقلًا عن القول الرابع (۱۸۸\۲)

فایده در ترجیح لپاره د زیاتو دلائلو اړتیا نه وی. بلکه د دلائلو قوی (او مضبوط کیدل) ضروری دی. دې قول ته د فقهې د قانون په لحاظ سره د دلائلو په کثرت سره ترجیح نشی ورکولې. بلکه د دلائلو د قوت لحاظ کولې شی. هم ددې قانون لاندې صاحب د هدایه رحمته الله علیه دا مسئله په هدایه کښې بیان کړې ده چه زمونږ په نیز د کثرت شهود په وجه ترجیح نشی ورکولې. مثلاً د یوکس دوه گواهان وی. اود بل څلور گواهان وی. نو د شهادت (او گواهانې) قانونو کې به دوی دواړه برابر وی. او ترجیح کثرت علل سره نه کیږی. بلکه قوت علل سره کیږی. مثلاً یو اړخ ته دلیل متواتر وی. او بل اړخ ته احاد وی. نو ترجیح به متواتر ته ورکولې شی. او داسې به نه کیږی. چه یو اړخ ته دوه حدیثونه دی. او بل اړخ ته یو حدیث دی. نو دوه حدیثونه اړخ ته به ترجیح ورکولې شی. دغه ډول یو اړخ ته دلیل مفسر وی. دوه اړخ ته مجمل وی. نو مفسر ته به په مجمل باندې ترجیح ورکولې شی. وعلی هذا القیاس.

د قصاص په دعوی کښې د قسم نه انکار کول

وَمَنْ ادَّعَى قِصَاصًا عَلَى غَيْرِهِ كَمَا يَسِرُّ بِهِ بَلْ بَانَدِي د قصاص دعوه او کړله. فَجَعَلَ اسْتِحْلَافَ نُو مَدْعَى عَلَيْهِ ددې انکار او کړنو قسم به ترې اخستلې شی. فَإِنْ تَكَلَّمَ عَنْ الْيَمِينِ فِيمَا دُونَ النَّفْسِ بَيَا كَه مَدْعَى عَلَيْهِ د نفس نه په کم کې د قسم انکار او کړو. لَزُمَهُ الْقِصَاصُ. نو په ده به قصاص لازم وی. وَإِنْ تَكَلَّمَ فِي النَّفْسِ حِسًّا حَتَّى يَقْرَأَ وَيُخْلِفَ) (۱) او که په قصاص د نفس کې نې قسم ته انکار او کړو. نو مدعی علیه به قید کې اچولې شی. تردې چې هغه اقرار او کړی او یا قسم اوخوری اودا د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز دی.

ملک ابی حنیفه رحمته الله علیه د حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز که یو سړی په بل باندې د قصاص دعوه او کړله. مدعی علیه ددې انکار او کړو. او مدعی بینه پیش نکړې شوه. نو مدعی علیه څخه به بالا جماع قسم اخستلې شی. دعوه د نفس د قصاص وی. او که د نفس نه د کم د قصاص وی. نو که مدعی علیه قسم اوخولو. نو هغه به د قصاص نه بری کیږی. او که هغه د نفس نه په کم کې د قسم خوړلو ته انکار او کړو. نو په ده به قصاص لازم وی. په دې شرط چې ده قصداً جرم کړې وی. او که مدعی علیه په قصاص د نفس کې د قسم خوړلو ته انکار او کړو. نو مدعی علیه به په قیدخانه کې اچولې شی. تردې چې هغه قسم اوخوری یا د قصاص نفس اقرار او کړی.

فایده د حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه دلیل دادې. چه اطراف او اندامونو کې د مالونو پشان سلوک کولې شی. ځکه چې لکه څنگه مالونه د نفسونو او خانو د ساتنه لپاره پیدا کړې شوی دی. دغه ډول اطراف او اندامونه هم د نفسونو د ساتنه لپاره پیدا کړې شوی دی. نو لکه څنگه چې مالونو کې بذل جاری کیږی. دغه ډول به په اطراف او اندامونو کې هم بذل (بهادری سره ورکول) جاری کیږی. یعنی که یوکس په بل سړی باندې د یواندام په قصد سره د کت کولو دعوه او کړله. اود بینه نه کیدلو په وجه مدعی علیه نه د قسم مطالبه او کړله. او مدعی علیه د قسم خوړلو ته انکار او کړو. نو مدعی علیه څخه به ددې اندام قصاص اخستلې شی. ددې په خلاف که عمداً (په قصد) د نفس تلف کولو دعوه نې او کړله. نو په دې کې به د مالونو پشان سلوک (او معامله) نشی کولې. یعنی نفسونو کې به بذل نه جاری کیږی. که یوکس بل سړی ته اوونیل. چه ته زما لاس کت کړه. هغه ددې قاتل لاس کت کړو. نو قاطع

(۱) القول الرابع هو قول أبي حنيفة رحمته الله علیه كذا في تنوير الأبصار (٤٧٤٤) بمثل في الأبحر (٣٥٣٣) والهدية (١٦١٤) نقلاً عن القول الرابع (١٧١٢)

باندې به ضمان واجب نه وی. اودا د ضمان نه واجبیدل، اطراف او اندامونو کې د بډل اثر دې. او که یو کس بل سړي ته اوونیل چه ته ما قتل کړه، هغه دا قاتل قتل کړو. نو قاتل باندې به د یو روایت مطابق قصاص واجب وی. او د یو روایت مطابق به دیت واجب وی. اود قصاص یا دیت واجبیدل دې خبرې علامت دې. چه نفسونو کې بډل نه جاری کیږي.

وَقَالَ أَبُو يُسُفَ وَ مُحَمَّدٌ: اَوْ صَاحِبِينَ رَحِمَهُمُ اللّٰهُ فَرَمَانِي. يَلْزُمُهُ الْاَرْشُ فِيْهِمَا چي دواړو صورتونو کې به مدعی عايه باندې دیت لازم وی.

مسلك الصاحبين رحمهما الله > صاحبين رحمهما الله فرماني. چه په انكار د قسم سره په نفس او مادون النفس دواړو صورتونو کې مدعی عليه باندې دیت لازمېږي. يعنی قصداً د قتل دعوه وی. نو بيا به هم د قسم په انكار سره مدعی عليه باندې دیت لازم وی. او که د یو اندام په اړه کي دعوه وی. نو بيا به هم مدعی عليه باندې دیت لازم وی.

دليلها > د صاحبينو رحمهما الله دليل دادې. چه د قسم نه انكار کول ددوی په نیز داسې اقرار دې. چي دې کې شبه وی. ځکه کيداې شي. چه مدعی عليه د دعوه په انکار کې رشتوني وی. خو تورعاً (احتياطاً) د قسم خوړلو نه انکار کوی. نو د مدعی عليه د قسم نه انکار کول به د دعوه اقرار نه وی. بلکه دده اړخه به بډل (د زړه په خوښۍ مال ورکول) وی. بهر حال د قسم نه انکار داسې اقرار دې. چه دې کې شبه ده. او شبه سره قصاص نه ثابتېږي. نو د مدعی عليه په دې انکار سره به قصاص نه ثابتېږي. البته د دیت مال به واجب وي. ځکه چې مال شبه سره هم ثابتېږي. خاص طور باندې کله چې د قصاص ممتنع کيدل داسې سبب سره وي. کوم سبب چې د من عليه القصاص يعنی د مدعی د اړخه موندلې شوې وي. مثلاً مدعی عليه يعنی قاتل د قتل خطاء اقرار اوکړو. او ولی د مقتول د قتل عمد دعوه اوکړه. نو په دې صورت کې دیت واجبيږي. قصاص نه واجبيږي. نو هم دغه ډول د مدعی عليه د قسم نه د انکار په صورت کې ده باندې دیت واجبيږي. او قصاص نه واجبيږي.

د مدعی گواهانو حاضرولو پورې د مدعی عليه نه د کفيل اختل

وَ اِنْ قَالَ الْمُدْعَى كِه مدعی اوونیل. لِي يَتَّيَنَ حَافِرَةً چي زما گواهان په ښار کې موجود دی. قِيلَ: لِيُضْمِرَ اَعْلِيَهُ كَفِيلًا بِنَفْسِكَ ثَلَاثَةَ اَيَّامٍ

توضیح > مسئله داده. که مدعی د قاضی په مجلس کې اوونیل. چه زما گواهان په ښار کې موجود دی. نو دده مدعی عليه ته به حکم ورکولې شي. چه درې ورځو لپاره د خپل ذات کفيل ورکړه. يعنی څوک سړي د مدعی عليه د حاضرولو ضامن کيدل پکار دی.

دليله > وجه ددې داده. که مدعی عليه نه کفيل وانه خستلې شو. نو مدعی عليه پتيدلې شي. او د مدعی عليه د پتيدلو په صورت کې د مدعی حق ضائع کيدلې شي. نو د مدعی حق ضائع کيدلو نه د بچ کولو لپاره مدعی عليه ته د کفيل ورکولو حکم ورکړې شوې دې.

فَإِنْ قَعَلَ وَالْأَمْرُ بِمَلَا زَمَيَهُ نو که مدعی عليه کفيل ورکړلو. خو ډيره ښه ده. گنې نو مدعی ته به په ده پسې د لگيدلو حکم ورکولې شي. (إِلَّا أَنْ يَكُونَ غَرِيْبًا عَلَى الطَّرِيقِ خودا که مدعی عليه د لاري مسافر (بی وطنه) سړي وي. فَيَلْزِمُهُ مَقْدَارُ تَجْلِيلِ الْقَاضِي) نو مدعی به د قاضی د مجلس په اندازه هغه پسې لگيدلې وي.

توضیح > ابو الحسن قدوری رحمه الله فرماني. که مدعی عليه د خپل اړخه کفيل ورکړو. نو ډيره ښه ده. گنې

مدعی ته به حکم ورکولې شی. چه هغه مدعی علیه پسې اولگي. او د هغه لمنه اونیسې. یعنی هروخت مدعی علیه سره لگیدلې وی. چه دده حق ضائع نشی.

استثاء العاصف البته که مدعی علیه په پردی وطن کې وی. یا مسافر وی. نو په دې صورت کې به د قاضی د مجلس ختمیدلو پورې مدعی علیه پسې د لگیدلو اجازت ورکولې شی. نو کله چې د عدالت نه د قاضی د پاسیدلو وخت راشی. او مدعی بینه پیش نکړي شو. نو قاضی به مدعی علیه نه قسم اخلي. او فیصله به صادر کوي. او د بینه د راتگ و انتظار به نه کوي.

د مدعی علیه په ودیعت . رهن یا غصب باندې دعوی کول

(وَإِنْ قَالَ الْمُدَّعَى عَلَيْهِ هَذَا الشَّيْءُ أَوْ دَعَّيْتُهُ فَلَانَ الْقَائِمُ أَوْ كَلَهُ چې مدعی اوونیل. چه دا شبان فلائی غائب زما سره ودیعت ایخودې دی. أَوْ رَهْنَهُ عِنْدِي يَأْتِي دَا زما سره رهن ایخودې دی. أَوْ غَصَبْتُهُ مِنْهُ يَأْتِي مَا دَهْفُهُ نَهْ غَصَبُ كَرِي دِي. وَأَقَامَ بَيْنَتَهُ عَلَيَّ ذَلِكَ أَوْ هَفَهُ يَهْ دِي بَانْدِي بَيْنَهُ قَانَم كَرَل. فَلَا خُصْمَ لَهُ بَيْنَتُهُ وَبَيْنَ الْمُدَّعَى) نو دده اود مدعی په منځ کې هیڅ خصومت نشته.

توضیح مسئله داده. چه یوسری مثلاً عارف دعوه اوکړله. چه فلائی غلام کوم چې د واصف په قبضه کې دې. زما ملک دې. یعنی زه ددې مالک یم. نو مدعی علیه قابض (واصف) اوونیل. چې دا غلام فلائی سړی کوم چې غائب دې. هغه ودیعت ایخودې دې. یعنی زه امین یم. او مودع (یکسر الدال) کوم چې اصل مالک دې. هغه فی الحال په سفر کې تلې دې. یا ئې دا اوونیل. چه فلائی غائب سړی دا زما سره رهن ایخودې دې. یا ئې دا اوونیل. چه دا غلام ما هغه نه غصب کړې دې. او مدعی علیه یعنی قابض پخپلو ذکر شوو اقوالو باندې بینه قائم کړل. نو ددې قابض (مدعی علیه) او مدعی (عارف) په منځ کې به خصومت نه وی. یعنی قاضی به د مدعی ددې دعوه سماعت نه کوي. او دده څخه به د بینه وغیره مطالبه نه کوي.

دلیل د ذکر شوو ټولو صورتونو دلیل دادې. چه مدعی علیه (قابض) د بینه په ذریعه دا خبره ثابتې کړې ده. چې زما قبضه د خصومت نه ده. او کوم سړې چې داسې وی. یعنی دا ثابتوی. چه زما قبضه د خصومت قبضه نه ده. نو هغه خصم نشی کیدي. نو دا قابض به هم خصم نه وی.

د مدعی علیه د غلام اخستلو دعوی کول

(وَإِنْ قَالَ: أَوَكُهُ مدعی علیه اوونیل. اَبْتَعْتُهُ مِنْ فَلَانٍ الْقَائِمِ چې ما دا غلام د غائب سړی نه اخستې دې. فَهُوَ خَصْمٌ) نو هغه به خصم وی.

توضیح صورت د مسئلې دادې. که یوسری په بل باندې دعوه اوکړله. چه دده په قبضه کې کوم غلام دې. هغه زما ملک دې. مدعی علیه چې دا واوړیدل. نو وې ونیل. چه ما دا غلام د فلائی سړی نه اخستې دې. چه هغه دې وخت په سفر کې دې. نو په دې صورت کې به دا قابض ددې مدعی خصم او مدعی علیه وی. یعنی قاضی لپاره به ددې دعوه سماعت (اوړیدل) جائز وی.

دلیل دلیل دادې. چه هر کله قابض دا اوونیل. چه زما قبضه مالکانه قبضه ده. نو ده د خپل خصم او مدعی کیدلو اقرار کړې دې.

(وَإِنْ قَالَ الْمُدَّعَى: أَوَكُهُ مدعی اوونیل. نَرَقَّ بَيْنِي چې دا شی زما نه غلا شوې دې. وَكَأَنَّ

صَاحِبُ الْيَدِ: او قابض اوونیل. أَوْذَعْتِيهِ فَلَانٌ چې فلانی زما سره دا ودیعت ایخودې دې. وَأَقَامَ الْيَدَ اویس نه قام کرل. لَمْ تَنْدِرْ فِي الْخُصُومَةِ (نو خصوصت به نه دفع کیږی.

توضیح: به متن کښې چې کومه مسئله ذکر شوې ده دا د شیخینو قول دې اودا استحسان دې. **دلائلها:** ① دشخینو رحمهاالله دلیل دادې. چې د غلا فعل تقاضاکوی. چه خوک غلا کونکې وی. او ښکاره هم دا ده. چه غل هم هغه دې. دچا په قبضه کې چې دا شی دې. خو مدعی دا معین نکړو. یو په دې غرض، چې د شفقت په خیال نې دده نه قطع د ید دفع کول اوغوښتل. ② دوهم دا چې دده د پردې اچولو د ثوابلحاظ اوساتلو. نودا قول داسې شولکه چې ده مدعی علیه ته اوونیل. بَرَقَتْ، چې تا غلا کړې ده.

مسلك محمد: امام محمد رحمته الله فرمائی. چې صومت لرې کیږی. **دلیل:** ځکه چې مدعی په ده باندې د څه فعل دعوه نه ده کړې. اودا داسې شوه. لکه چې مدعی اوونیل. چې زما نه دا شی غصب شوې دې. یعنی خوک غاصب نې بیان نکړو. **الجواب عن القياس:** په غصب کې دا خبره نشته. ځکه چې دې کې هیڅ حد نشته. نو ددې د ښکاره کولو څخه به ځان نه ساتي. (بلکه ښکاره به یی).

د مدعی د اختلو دعوی او د قابض د ودیعت اقرار کښې د خصوصت حکم

(وَأَنَّ قَالَ الْمَدْعَى: او کله چې مدعی اوونیل. ابْتَعْتُهُ مِنْ فَلَانٍ چې ما دا شی د فلانی نه اخستی دې. وَقَالَ صَاحِبُ الْيَدِ: او قابض اوونیل. أَوْذَعْتِيهِ فَلَانٌ دَلِيلٌ چې هم هغه دا شی زما سره ودیعت ایخودې دې. سَقَطَتِ الْخُصُومَةُ بِغَيْرِ يَدَيْنِ) نو خصوصت به د بیس نه بغیر ساقطیږی. یعنی مدعی علیه ته به د بیسه قانمیلو اړتیا نه وی.

توضیح: نفس مسئله آسانه ده. **دلیل:** ځکه چې هرکله مدعی او مدعی علیه اتفاق اوکړو. چه په دې څیز کې اصلی ملک د مدعی علیه نه علاوه د بل سړي دې. نود مدعی علیه په قبضه کې رارسیدل به هم د هغه د اړخه وی. نود قابض قبضه د خصوصت قبضه نشوه.

د قسم اختلو د طریقې بیان

وَالْيَمِينُ بِاللَّهِ تَعَالَى دُونَ غَيْرِهِ) چې قسم خو د الله په نوم سره کیږی. دده نه د علاوه په نوم سره نه کیږی.

توضیح: قسم د الله تعالی په نومونو کې په هر یو نوم سره کیږی. اود الله نه علاوه د بل چا په نوم سره قسم نه کیږی.

دلیل: ځکه چې د بخاری او مسلم په یو حدیث کې د الله رسول صلی الله علیه و آله وسلم فرمایلی دی. مَنْ كَانَ مِنْكُمْ حَالِفًا فَلْيَحْلِفْ بِاللَّهِ أَوْ لِدَرٍّ (١) که په تاسو کې خوک سړې قسم اوخوری. نود الله قسم دې

١) القول الراجع هو قول الشيخين رحمته الله كذا في رد المحتار (٤٨٥/٤) ومجمع (٣٧١) والمندية (٤٩/٤) والبحر الرائق (٢٣٢/٧) نقلا عن القول الراجع (١٨٤/٢)

١) تقدم ترجمته في الأيمان

او خوری یا دی دا پریردی.

وَيُكَلِّمُكَ فِيهِمْ كَمَا أَوْصَاكَ (او کله قسم د الله د اوصافو ذکر کولو سره مؤکد کولې شی.

توضیح: ابو الحسن قدوری رحمته الله فرمائی: چه قسم د الله په اوصافو ذکر کولو سره مؤکد کولې هم شی. او په ذکر د اوصافو سره قسم مؤکد تغلیظ کیږي. یعنی قسم زیات سختیږي. مثلاً قاضی دا الفاظ اوای. (والله الذی لا اله الا هو عالم الغیب والشهادة هو الرحمن الرحیم الذی یعلم من السور والغفاه ما یعلم من العلامه ما نفلها هذا علیک ولا قبلک هذا البال الذی اعالاهو کذا وکذا ولا شیئ منه) د هغه ذات قسم چې د هغه نه سوا بل هیڅ څوک معبود نشته. هغه په حاضر او غائب باندې خبردار دي. هغه رحمن او رحیم دي. چه هغه په پټ او باطن د علانیه او ښکاره پشان پوهیږي. د فلانی سړي په تا (یعنی ما) باندې یا ستا د اړخه (یعنی زما د طرفه) اصل مال کې د کوم چې مدعی دعوه کړې ده. او هغه دومره قدرې مال دي. نشته. او نه په دې کې څه دی.

دلیل التغلیظ: ددې زیاتوالی په سلسله کې د ابوهریره رضی الله عنه حدیث اصل دي. نقل دی. چه یوسړی د نبی کریم صلی الله علیه و آله په وړاندې قسم اوخوړلو. او دا نې اووئیل. (والله الذی لا اله الا هو الرحمن الرحیم الذی اذنل علیک الکتاب) د هغه ذات قسم چې د هغه نه سوا هیڅ څوک معبود نشته. هم دا رحمن او رحیم دي. هغه په تا باندې کتاب نازل کړې دي. نبی کریم صلی الله علیه و آله دا واوریدل. او هیڅ نکیر نې اونه فرمائیلو. نو ددې نه معلومه شوه. چه د قسم په الفاظو کې تغلیظ کولو لپاره د زیاتوالی اجازت دي. خود قسم الفاظ زیاتولو په وخت به قاضی ډیر احتیاط کوي. یعنی د الله نومونه او صفتونه د وژ نه بغیر د ذکر کولو هدايت به کوي. ځکه که مدعی علیه (والله والرحمن والرحیم) وژ سره ذکر کړل. نو دا به درې قسمونه شی. حالانکه ده باندې واجب یو قسم دي.

د طلاق یا عتاق قسم المختل

وَلَا يَخْلِفُ بِالطَّلَاقِ وَلَا بِالْعَتَاقِ

توضیح: مسئله: مدعی علیه څخه به د طلاق یا عتاق قسم نشي اخستلې. یعنی مدعی علیه به دا نه وائی. که د مدعی علیه دعوه صحیح وی. نو زما ښځه به درې طلاقه وی. یا زما غلام دي آزاد وی.

دلیل: د حدیث دي (من کان حالفاً فليحلف بالله اولى ذر)

قول بعض المشايخ: بعض مشايخ فرمایي. که مدعی علیه جگړو ښکاره کیږي. نو قاضی هغه نه د عتاق یا طلاق قسم اخستلې شی. ځکه چې دې کې اکثر خلق د فسق په وجه د الله نه کم پرېږي. او طلاق زغیره غورخولو سره پرېږي. نو د دروغ قسم خوړلو نه منع کیږي. نو کله چې قاضی محسوس کړي. چه مدعی علیه جگړو یا بې پرواه سړي دي. نو دده د طلاق یا عتاق قسم اخستلې شی. دا دي واضحه وی. چه دا قسم اگر چه گټور دي. خود حدیث د نص (من کان حالفاً فليحلف بالله اولى ذر) نه مخالف دي.

د یهودي او نصراني نه د قسم اخستلو طريقه

وَيَسْخَرُ الْيَهُودِي وَالنَّصْرَانِي الَّذِي أُنْزِلَ التَّوْرَةُ عَلَى مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ چې یهودي څخه به قسم اخستلې شی. چه په هغه الله قسم چاچه موسی عليه السلام باندې تورات نازل کړې دي. **وَالنَّصْرَانِي بِاللَّهِ الَّذِي أُنْزِلَ الْإِنْجِيلُ عَلَى عِيسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ** اود نصراني نه چې په هغه الله قسم چاچه عیسی عليه السلام باندې انجیل نازل کړې دي.

توضیح شیخ ابوالحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہ قاضی بہ یہودی باندی قسم داسی خوری. (باللہ اللہی اہل التورۃ اہل موسیٰ) پہ ہفہ خدائی قسم چاہہ موسیٰ رحمۃ اللہ علیہ باندی تورات نازل کری دی. او نصرانی بہ داسی قسم خوری. (باللہ اللہی اہل الانجیل مل مریس) پہ ہفہ اللہ قسم چاہہ عیسیٰ رحمۃ اللہ علیہ باندی انجیل نازل کری دی.

دلائل ① دلیل دادی: چہ یو خل نبی کریم رحمۃ اللہ علیہ د ہفہ یہودی پہ خواکی تیر شو: چہ دہفہ مخ د زنا پہ سزا کی توره شوې وه. نبی کریم رحمۃ اللہ علیہ یہودی راوغوبنتلو. او پوښتنه ئی ترې اوکړه. چہ آیا ستاسو کتاب کې د زنا هم دا سزا ده. ټولو اوونیل. او ددې نه روسته نبی کریم رحمۃ اللہ علیہ د یہودیانو یو عالم عبداللہ بن صوری راوغوبنتلو. او وې وئیل. چہ ستا دې پہ ہفہ خدائی قسم وی. چاہہ موسیٰ رحمۃ اللہ علیہ باندی تورات نازل کری دی. چہ آیا ستاسو پہ کتاب کې حد د زنا هم دا دې. ابن صوری اوونیل. نا. بلکہ زمونږ پہ کتاب کې حد زنا رجم دې. او گوره ای محمد! کہ تاسو پہ ما قسم نه وو خوړلې. نو ما بہ ہم تاته خبر نه وو درکړې. ابن صوری اوونیل. چہ اصل واقعہ داده. چہ کله مونږ شریفانو او غیر شریفانو پہ منځ کې ویش اوکړو. چہ کہ یو شریف سړی ددې جرم ارتکاب اوکړو. نو د هفہ بہ صرف مخ تورولې شی. او کہ یو غیر شریف دا حرکت اوکړو. نو هفہ ته بہ کورې ورکولې شی. اورجم مونږ بالکل پریښولو. حالانکہ تورات کې د رجم حکم دې. نبی کریم رحمۃ اللہ علیہ چې پوره واقعہ واوړیدله. نو ددې زناکار د رجم حکم ئی افرمانیلو. او په معصومانو او عاشقانه انداز کې ئی داسې افرمائیل. (اللهم إني أول من أحيا امرًا في ماتوه) ای اللہ زه رومی سړی یم. چہ ستا حکم می ژوندې کړو. حالانکہ یہودیانو دا دفن کړې وو. ددې واقعې نه ہم معلومہ شوه. چہ د یہود او نصاریٰ څخہ بہ په ذکر شوی الفاظو سره قسم اخستلې شی.

② عقلی دلیل دا دې یہودیانو د حضرت موسیٰ رحمۃ اللہ علیہ په نبوت باندې اعتقاد ساتی. او نصاریٰ د حضرت عیسیٰ رحمۃ اللہ علیہ په نبوت باندې اعتقاد لری. نو دروغ قسم نه د پرهیز کولو لپاره بہ قاضی په دوی کې هر یو ته ہفہ کتاب ذکر کوی. او تغلیظ بہ کوی. کوم کتاب چې ددوی په نبی نازل شوې دې.

د مجوسی نه د قسم اخستلو طریقہ

وَسْتَخْلِفُ (الْمَجُوسِ) بِاللَّهِ الَّذِي خَلَقَ النَّارَ او مجوسی څخہ بہ (داسې) قسم اخستلې شی. چہ،، د ہفہ خدائی قسم چاہہ اور پیدا کړې دې

توضیح ابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہ قاضی بہ مجوسی (آتش پرست: چې د اور عبادت کوی) نه بہ دې الفاظو سره قسم اخلی. (باللہ اللہی خلق النار) د ہفہ خدائی قسم چاہہ اور پیدا کړې دې. دا قول امام محمد رحمۃ اللہ علیہ پہ مبسوط کې ذکر کړی دی. (۱)

دلیل ① چہ ددې داده. چہ مجوسی د اور د عزت او عظمت اعتقاد لری. نو ہفہ بہ ہم د دروغو قسم نه خان ساتی. او د قسم مقصود بہ حاصلیری.

روایۃ عن ابی حنیفہ ② د حضرت امام ابوحنیفہ رحمۃ اللہ علیہ نه نقل دی. چہ قاضی بہ صرف د اللہ پہ نوم سره قسم اخلی. مدعی کہ مسلمان وی. کہ یہودی وی. او کہ نصرانی یا مجوسی وی.

دلیل هذه الروایۃ ③ ځکہ چې د اللہ تعالیٰ نه د علاوہ نوم سره د قسم خوړلو اجازت ور کولو کې د اللہ سره

① القول الراجح هو قول محمد رحمۃ اللہ علیہ کذا فی مجمع الأفرار (۳/۳۵۶) ونویر البصار (۴/۴۷۶) وبدائع الصنائع (۲۸۸/۲) وکنز (۲۷۸) نقلًا عن القول الراجح (۲/۱۷۲)

به تعظیم کی غیر الله شریکول لازمیری. چه دا په هیڅ شان مناسب نه ده.
قول الغصاف «امام خصاص رحمته ذکر کړی دی. چه یهودیان او نصاری د الله نه علاوه د خپل مذهب مطابق نور اوصاف ذکر کولې شی. خو ددوی نه علاوه (د نورو خلق) څخه به د الله په نوم قسم اخستلي شی. دا زمونږ بعض مشانخو خوښ کړي دي.

دلیل «د الله نوم سره اور ذکر کړي شو. نو د اور به هم تعظیم وی. حالانکه د اور تعظیم په هیڅ شان مناسب نه دي. ددې په خلاف تورات او انجیل دي. چه د الله تعالی ټولو کتابونه معظم دي. نو د الله نوم سره ددې په ذکر کولو کې که ددې تعظیم کیږي. نو په دې کې هیڅ باک نشته.

د دوی عبادت خانو کې په قسم نشی اخستلي

وَلَا يَسْتَغْلِبُونَ فِي يَوْمَاتِهِمْ او ددوی څخه به ددوی په عبادت خانو کې قسم نشی اخستلي.

توضیح «په متن کې څه مشکل نشته
دلیل «ځکه چې قاضی به هلته کې نه حاضرېږي. بلکه قاضی هلته کې د تللو نه منع کړي شوې دي.

په زمان او مکان سره د تغلیظ حکم

وَلَا يَجِبُ تَغْلِيظُ الْيَمِينِ عَلَى الْمُسْلِمِ بِزَمَانٍ وَلَا بِمَكَانٍ او مسلمان باندې د قسم تغلیظ په زمان او مکان سره واجب نه دي.

توضیح «د مسلمان قسم غلیظ کولو لپاره د کوم یو متبرک زمان یا مکان ذکر کول واجب نه دي. یعنی دا ضروری نه ده. چه په یو متبرک زمان یا مکان کې قسم واخستلې شی.
دلیل «ځکه چې قسم سره د هغه معبود تعظیم مقصود دي. دچا د نوم چې قسم خوړلې شی. اودا تعظیم ددې زمان او مکان ذکر کولو نه بغیر هم حاصلېږي. اود زمان یا مکان متعین کولو کې قاضی په حرج کې اخته کول لازمیږي. ځکه چې د زمان او مکان د تعین په صورت کې به قاضی باندې هلته کې حاضریدل لازمیږي. حالانکه شریعت اسلام حرج لري کړي دي. نو دا خبره واجب نه ده. بلکه قاضی اختیار مند دي. کوم ځانې چې غواړي. قسم دې واخلي.

مدعی علیه باندې د اخستلو دعوی او دده نه د قسم اخستلو طریق

وَمَنْ ادَّعىٰ که یوکس دعوه او کړله. **أَنَّهُ ابْتِاعَ مِنْ هَذَا عَبْدَهُ بِأَلْفٍ** چې دده د هغه نه دهغه غلام د زر (درهم) په عوض اخستي دي. **فَتَحَدَّثَهُ** نو مدعی علیه ددې انکار او کړو. **اسْتَخْلَفَ بِاللَّهِ مَا يَنْتَكِبُ بَيْنَهُمَا** **فَأَمَرَ فِينَهُ** هغه څخه به قسم اخستلې شی. چه،، په خدایي قسم زما او دده په منځ کې په غلام کې بیع نه ده قائم شوې،، **وَلَا يَسْتَخْلَفُ بِاللَّهِ مَا يَفْتٍ** (اودا قسم به نشی اخستلې. چه،، په خدایي قسم ما نه دي خرڅ کړي،،

توضیح «صورت د مسئلې دادې. که یوسړی په بل کس باندې دعوه او کړله. چه ما دده ته دده غلام د زر (درهم) په عوض اخستي دي. او مدعی علیه ددې انکار او کړو. نو که مدعی سره ښه موجود نه وی. نو مدعی علیه (بائع) څخه به په دې طریق د قسم اخستلې شی. چه،، په خدایي قسم زما او دده په منځ کې په دې غلام کې بیع موجود نه ده،، او داسې قسم به نشی اخستلې. چه په خدایي قسم مادا غلام نه دي خرڅ کړي. یعنی په حاصل مراد به قسم اخستلې شی. او په سبب به قسم نشی اخستلې.
دلیل «دلیل دادې. چه کله یو معین مال خرڅولې شی. او بیا په دې کې اقاله کولې شی. د اقاله نه روسته بیع پخپل حال باندې باقی نه پاتې کیږي. نو که مدعی علیه نه سبب یعنی بیع باندې قسم

واختلې شو. نو په دې سره به مدعی علیه ته نقصان رسېږي. نو دده نه د ضرر لرې کولو لپاره به حاصل مراد باندې قسم اخستلې شي.

(وَسْتَخْلِفُ فِي الْقَصَبِ بِاللَّهِ مَا يَسْتَحِقُّ عَلَيْكَ رَدُّ هَذِهِ الْعَيْنِ) او په غصب کې به قسم اخستلې شي. چه، ، په خدائي قسم تا باندې د دې عين واپسې مستحق نه ده، ، ولار د قيمتهاونه واپس کول د قيمت د دې وَلَا يَسْتَخْلِفُ بِاللَّهِ مَا غَصَبْتَ) او قاضي به داسې قسم نه اخلي. چه ما غصب کړې نه دي.

توضیح > اوکه يوکس په بل سري باندې د غصب دعوه اوکړله. او مدعی سره بينه نه وي. نو مدعی علیه څخه به په دې الفاظو سره قسم اخستلې شي. چه په خدائي قسم دا مدعی ما باندې د مغضوب شي واپس کولو استحقاق نه لري. او په دې الفاظو سره به قسم نشي اخستلې. چه په خدائي قسم ما نه دي غصب کړي.

دليله > ځکه چې کله سري غصب کوي. خو مال غاصب ته عين مغضوب هبه کوي. يا شي د غاصب په لاس خرڅوي. يا کله غاصب تاوان ور کولو سره د مغضوب شي مالک کيږي. نوکه مدعی علیه (غاصب) نه دا قسم واخستلې شو. چه ما نه دي غصب کړي. نو په دې صورت کې به د مدعی علیه ضرر وي. نو ددې ضرر لرې کولو لپاره به داسې قسم اخستلې شي. چه مدعی ما باندې د غصب مال واپسې حق نه لري. ځکه که غصب موجود شو. نو د هغې واپس کول به ضروري وي.

(وَقَدْ الْتَمَسْتُ بِاللَّهِ مَا يَنْبَغِي لِي بِكَ نِكَاحًا قَدْ بَرَأْتَنِي الْحَالُ) او په نکاح کې به (داسې قسم خوري چه)، ، په خدائي قسم ستاسو دواړو په منځ کې في الحال نکاح قائم نه ده، ،

توضیح > اوکه يوکس په يوې ښځې باندې د نکاح دعوه اوکړله. او ښځې انکار اوکړو. يا ددې برعکس اوشو. او مدعی بينه پېش نکړي شو. نو مدعی علیه څخه به په دې الفاظو سره قسم اخستلې شي. چه په خدائي قسم زموږ دواړو په منځ کې في الحال نکاح قائم نه ده. اودا قسم به نه اخلي. چه په خدائي قسم ما ددې (يادده) سره نکاح نه ده کړې.

دليله > ځکه چې کله د نکاح نه روسته خلع کيږي. اود خلع نه روسته نکاح باقي نه پاتې کيږي. نو په دې قسم اخستلو کې (چې په خدائي ما نکاح نه ده کړې) دمدعی علیه ضرر دي. نو ددې ضرر لرې کولو لپاره به په دې الفاظو قسم نشي اخستلې.

(وَقَدْ دَعَوْتُ الطَّلَاقَ بِاللَّهِ مَا هِيَ بَارَةٌ مِنْكَ السَّاعَةَ بِمَا أَذْكَرْتُ) او د طلاق په دعوه کې (په داسې قسم خوري چه)، ، په خدائي قسم دا ښځه تا باندې په دې وخت بانه نه ده. د هغه امر په وجه کوم چې دې ښځې ذکر کړې دي، ، وَلَا يَسْتَخْلِفُ بِاللَّهِ مَا طَلَّقْتَهَا) اوداسې قسم به نشي اخستلې. چه په خدائي قسم ده دي ته طلاق نه دي ورکړې.

توضیح > اوکه ښځې سري باندې د طلاق دعوه اوکړله. او سري ددې انکار اوکړو. او مدعی سره بينه نه وي. نو مدعی علیه (خاوند) څخه به په دې الفاظو سره قسم اخستلې شي. چه په خدائي قسم دا ښځه په ما باندې دې وخت په دې وجه بانه نه ده. دکوم چې دا دعوه کوي. اودا قسم به نشي اخستلې. چه په خدائي قسم ما دي ته طلاق نه دي ورکړې.

دليله > ځکه چې د بانه کولو نه روسته کله د نکاح تجديد کولې شي. اوس که دده نه داسې قسم واخستلې شي. چه په خدائي قسم ما دي ته طلاق نه دي ورکړې. نو په دې صورت کې به مدعی علیه ته ضرر رسېږي. نو ددې نه د ضرر لرې کولو لپاره به په دې الفاظو سره قسم نشي اخستلې. بلکه دا به

وانی چه په خدانی قسم دا بنځه ما باندې دې وخت بانه نه ده.

وَأَنْتَ كَأَنْتَ ذَارِقِي يَدِ رَجُلٍ كَه دې یو سړی په قبضه کې کور وی. اَدْعَاةُ الثَّانِي چې دهغې دعوه دوه سړی او کړی. اَحَدُهُمَا جَمِيعًا وَالْآخَرُ نَصْفًا یو د ګل او بل د نصف «دعوه او کړی». وَأَقَامَا الْبَيْتَةَ او دواړه بینه قائم کړی. فَلِصَاحِبِ الْجَمِيعِ ثَلَاثَةُ أَرْبَاعٍ اَناو ګل والا لپاره به ددې (کور) درې څلورمې برخې (حصې) وی. وَلِصَاحِبِ النِّصْفِ رُبْعُهَا او نصف والا لپاره به یوه څلورمه برخه وی. عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ (۱)

فصل پنځم یو کور د یو سړی په قبضه کې دې. ددې دوه سړو دعوه او کړله. یو د ګل مکان، او دوهم د نصف مکان، او دواړو گواهان قائم کړل. نو د امام صاحب رحمته الله علیه په نیز به د منازعت په طریقه د ګل مدعی لپاره د مکان په څلورو حصو کې درې برخې (حصې) وی. اود نصف مدعی لپاره به څلورمه برخه وي. مطلب د،، طریقه د منازعت، دادي، چه کله مدعی د نصف د نیم کور دعوه او کړله. نو دویمه نیمه د ګل مدعی لپاره سلامت پاتې شوه. او په یو نصف کې د دواړو منازعت قائم پاتې شو. اودا نصف به د دواړو په منځ کې نیمولی شی.

دلیل د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز د منازعت د طریق په اعتبار سره. ځکه به مدعی د نصف دوهم مدعی سره منازعت نه کوی. په نصف کې. نو دا نصف دده لپاره د منازعت نه بغیر سلامت پاتې شو. او په باقی نصف کې ددوی دواړو منازعت برابر دې. نو په دواړو کې به نصف نصف کولی شی.

(وَقَالَ صَاحِبِينَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ فَرَمَانِي هِيَ يَتَمَتُّهَا الثَّلَاثَا) چې کور به دوی دواړو کې درې برخې (حصې) کېږي.

مسئله العاصيين د صاحبینو مسلك دادي، چه ددوی په نیز به د عول او مضاربت په طریقه کور اثلاثا تقسیمولی شی. یعنی د ګل مدعی لپاره به دوه ثلثه (یعنی د دریو برخو دوه حصې) وی. اود نصف مدعی لپاره به یو ثلث (یعنی دریمه حصه) وی.

دلیلها ځکه چې مسئله کې نصف او ګل مجتمع دی. نو مسئله به د دوه نه پیل کولی شی. ځکه چې د نصف مخرج دوه (۲) دې. اود دوه عدد دریو اړخ ته عول کوی. نو دوه برخې (حصې) به د ګل مدعی لپاره وی. او یوه برخه به د نصف مدعی لپاره وی.

وَأَنَّكَ كَأَنَّ الدَّارَ فِي أَيْدِيهِمَا أَوْ كَه کور د دواړو په قبضه کې وی. سَلِمَتْ لِصَاحِبِ الْجَمِيعِ نو مدعی به د ګل لپاره وی. نِصْفُهَا عَلَى وَجْهِ الْقَضَاءِ نیم په طریقه د قضاء، وَنِصْفُهَا لِأَعْلَى وَجْهِ الْقَضَاءِ او نیم بلا قضاء.

فصل ششم اوکه دا کور د دواړو مدعیانو په قبضه کې وی. نو پوره مکان به د ګل مدعی لپاره وی. نیم په طریقه د قضاء او نیم بغیر د قضاء نه.

دلیل ځکه چې هرکله کور د دواړو په قبضه کې دې. نو هر یو په قبضه کې نیم نیم کور شو. نو کوم نیم چې د ګل مدعی په قبضه کې دې. دهغې څو هیڅ څوک مدعی نشته. نو هغه د قاضی د قضاء نه بغیر دهغه دې. او کوم نصف چې د نصف د مدعی په قبضه کې دې. د ګل مدعی د هغې (هم مدعی) دې. او هغه خارج سړې دې. اودا وړاندې معلوم شوی دی چه د قابض سړی بینه معتبر وی. د خارج

(۱) القول الرابع هو قول الإمام الأعظم رحمته الله علیه كذا في ملفي البحر (۳۸۳/۳) ورد اختار (۴۹۰/۴) وجمع الألف (۳۸۳/۳) والدر المنطقي (۳۸۳/۳) والبحر الرائق (۲۴۴/۷) نقلًا عن القول الرابع (۱۹۰/۲).

معتبر نه وی. نو دا نصف به هم قاضی هغه ته ورکوی.

٤ یو څاروی څښي د دوو سړو جگړه څول

وَإِذَا تَنَازَعَا فِي دَابَّةٍ كَهِ دوه کسانو په یو څاروی کې جگړه او کړله. وَأَمَّا مَكْلٌ وَاجِبٌ مِنْهُمَا يَبْتَنِيهِ أَوْ هَر يُو بینه قائم کړل. أَنَّهُمَا تَنَجَّحَتْ، چې دا زما سره (زما د څاروی نه) پیدا شوې دي. وَكَذَلِكَ تَأْتِي عَاو دواړو تاریخ ذکر کړو. وَفِيهِ الدَّابَّةُ تَوَافَقَ أَحَدُ الشَّارِبَيْنِ اود څاروی عمر (په دوی کې) د یو تاریخ موافق دي. فَبُهِو (نې) نو هم هغه به اولی وی.

توضیح: په دې عبارت کې صاحب د هدایه مُؤَيَّدٌ فرماني. چه دوه سړو د یو څاروی په اړه کې جگړه او کړله. او دواړو پخپل خپل ملکیت کې د څاروی د بچی په پیدا کیدلو باندې گواهان قائم کړل او دواړو تاریخ هم بیان کړو. نو ددې عمر چې د کوم مدعی تاریخ سره موافق وی. څاروی به هم هغه ته ورکولې شی.

دلیل: ځکه چې ښکاره حالت د هغه په حق کې شاهد دي.

(وَأِنْ أَتَىكَ ذَلِكَ وَكَه دَا مُشْتَبِهٌ شَى. گَانَتْ بَيْنَهُمَا) نو حیوان (څاروی) به دواړو کې مشترک وی.

توضیح: او که ددوی بیان شوي تاریخونو په لحاظ سره ددې د عمر پته لگول مشکل وی. نو حیوان (څاروی) به د دواړو په منځ کې برابر وی.

دلیل: ځکه چه د دلیل په لحاظ سره یو د بل نه غوره نه دي. نو د دواړو په مینځ کې به برابر وی

د راکب او واځي نیونکي د څاروی په قبضه څښي جگړه

(وَإِذَا تَنَازَعَا فِي دَابَّةٍ أَوْ كَلَهٍ چې جگړه او کړله دواړو په یو څاروی کې، أَحَدُهُمَا رَاكِبٌ يَحْبِسُ چې یوه یې باندې سوريږي. وَالْآخَرُ مُتَعَلِّقٌ بِجَانِبِهَا اود دوه کس ددې واځي نیولې دي. قَالَ رَاكِبٌ أُولَى) نو سوری اولی (او راجع) دی.

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلیل: ځکه چې ددې تصرف ډیر ښکاره دي ځکه چې سوریډل ملک سره مختص دي.

(وَكَذَا إِذَا تَنَازَعَا فِي بَعِيدٍ دغه ډول که دوی جگړه او کړی. په هغه اوبڼ کې وَعَلَيْهِ جُلٌّ لِأَحَدِهِمَا به کوم چې د یوکس بوج بار دي. او د دوه کس د اوبو لوڅې (گیلن وغیره) رازورند دي. فَصَاحِبُ الْفَيْلِ أُولَى) نو د بوج والا به اولی (او راجع) وی.

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلیل: ځکه چې هم هغه متصرف دي. او څاروی په خپله ښه راولی نو دا د دې خبرې دلیل دي چې دا څاروی د ده دي

(وَكَذَا إِذَا تَنَازَعَا فِي قَبِيلٍ أَحَدُهُمَا لَا يَسُدُّ دغه ډول که جگړه او کړی. په قبیص کې چې دا یوکس اغوستې دي. وَالْآخَرُ مُتَعَلِّقٌ بِكَبْشِهِ اود دوه کس نې لستونږي نیولې دي. قَالَ لَا يَسُدُّ أُولَى) نو اغوستونکي به اولی وی. لِأَنَّهُ

توضیح: نفس مسئله آسانه ده.

دلیل: ځکه چې هم هغه متصرف دي. او څاروی په خپله ښه راولی نو دا د دې خبرې دلیل دي چې دا

خاروی د ده دی

د بائع او مشتری په مبيع یا نمې هېڅ د اختلاف مسئله

(وَإِذَا اخْتَلَفَ الْمُتَبَايعَانِ فِي الْمَبِيعِ كَهَبِيعٍ أَوْ مَشْتَرَى بِهِ بَيْعٍ كَيْ اخْتَلَفَ أَوْ كَرِهَ. فَأَدْعَى الْمُشْتَرَى ثَمَنًا نُوْهُ دَوِي دَوَارُو كَيْ مَشْتَرَى د ثمن دعوه او کرله. وَأَدْعَى الْبَائِعُ أَكْثَرِيَّتَهُ أَوْ بَائِعٌ ددې نه د زیاتو دعوه او کرله. أَوْ أَضْعَافَ الْبَائِعِ بِقَدَرٍ مِنَ الْمَبِيعِ وَأَدْعَى الْمُشْتَرَى أَكْثَرِيَّتَهُ وَأَقَامَ أَحَدُهُمَا الْبَيْتَةَ أَوْ په دوی دواړو کې یو کس بینه قائم کرل. قَضَى لَهُ بِهَا) نو دده د بینه مطابق به دده لپاره حکم ورکولې شی.

توضیح: صورت د مسئلې دادې. که بائع او مشتری د ثمن یا د مبيع په مقدار کې اختلاف او کرلو. مثلاً مشتری دعوه او کرله. چه ثمن سل درهم دی. او بائع دعوه او کرله. چه ثمن دوه سوه درهم دی. یا مثلاً بائع دعوه او کرله. چه مبيع یو من غنم دی. او مشتری دعوه او کرله. چه مبيع دوه من غنم دی. نو دواړو کې یو کس خپله دعوه باندې بینه پیش کرل. او دوهم کس عاجز شو. نو کوم کس چې بینه پیش کړې دی. دهغه به حق کې به فیصله ورکولې شی.

دلیل: ځکه چې دوهم اړخ ته صرف دعوه ده. او دې اړخ ته دعوه باندې بینه هم موجود دی. اود خالی دعوه نه بینه مضبوط دی. ځکه چې بینه قاضی باندې حکم صادر کول لازمی. او صرف دعوه حکم نه لازمی. بهر حال هر کله چې بینه اقوی (او مضبوط) دی. نو په کوم اړخ کې چې بینه دی. هم هغه اړخ کې به حکم صادر کولې شی.

(فَإِنْ أَقَامَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بَيْتَةً أَوْ كَهَبِيعٍ دَوَارُو كَيْ هر یو بینه قائم کرل. گَائَتْ الْبَيْتَةُ الْمُتَّبِعَةُ لِلرَّيَاضَةِ أُولَى) (نود زیاتوالی ثابتونکی بینه به اولی (غوره) وی.

توضیح: اوکه دواړو بینه قائم کرل. نود کوم کس بینه چې زیاتوالی ثابتوی. د هغه په بینه باندې به حکم ورکولې شی.

دلیل: ځکه چې شریعت کې بینات (گواهیانې) د ثابتولو لپاره وضع شوی دی. نود کوم کس بینه چې زیاتوالی ثابتونکې وی. د هغه بینه به زیات مثبت وی. او کوم بینه چې زیات مثبت وی. هغه به قبولې شی. اود کوم بینه چې کموالی ثابتونکې وی. هغه به د زیاتوالی ثابتونکو معارض هم نه وی. نو هر کله چې مثبت للزیاد د معارض نه محفوظ دي. نوهم دا به قبولې شی.

(فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا بَيْتَةٌ أَوْ كَهَبِيعٍ دَوَارُو كَيْ یو کس سره هم بینه نه وی. قِيلَ لِلْمُشْتَرَى نُوْ مَشْتَرَى ته به ونیلې شی. إِمَّا أَنْ تَرْضَى بِالْثَمَنِ الَّذِي ادَّعَا الْبَائِعُ وَلَا تَقْضِ الْبَيْتَةَ. یا خوته په دې ثمن باندې راضی شه. د کوم چې بائع مدعی دي. گنی مونږ به بیع فسخ کړو. وَقِيلَ لِلْبَائِعِ أَوْ بَائِعٌ ته به ونیلې شی. إِمَّا أَنْ تَكْفُرَ بِادِّعَا الْمُشْتَرَى مِنَ الْمَبِيعِ وَلَا تَقْضِ الْبَيْتَةَ) یا خوته هغه مبيع اوسپاره. د کوم چې مشتری مدعی دي. گنی مونږ به بیع فسخ کړو.

توضیح: اوکه دواړو کې یو کس سره هم بینه نه وی. نو حاکم به مشتری ته وائي. چه یا خوته په دې ثمن باندې راضی شه. د کوم چې بائع مدعی دي. گنی مونږ به عقد بیع فسخ کړو. او حاکم به بائع ته وائي. چه یا خوته هغه مبيع اوسپاره. د کوم چې مشتری مدعی دي. گنی نو مونږ به عقد بیع فسخ کړو.

دلیل: ځکه چې مقصود جگړه ختمول دی. اودا هم د جگړې ختمولو یوه طریق ده. ځکه چې په عامه توگه عام طور باندې عاقدین (بائع او مشتری) په فسخ د بیع باندې نه راضی کېږي. نو هر کله چې د حاکم په خبرولو سره دوی ته د فسخ علم او شو. نو دوی دواړه به خپل منع کې د رضامندی کوشش

کوی. اود دواړو خپل منځ کې رضامند کیدلو سره هم چونکه جگړه ختمیږي. په دې وجه به قاضی ته ددې طریقې هم اجازت وی.

د بائع او مشتری نه راضي کیدو په صورت کښې د قسم اختلو طريقه

(قَالَ لَمْ يَرَأِ أَضْيَاءَ بَايعَ او مشتری دواړه راضي نشو. اسْتَخْلَفَ الْحَاكِمُ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا عَلَى دَعْوَى الْآخَرِ) نو حاکم به دوی دواړو کي هریو نه د دوهم په دعوه باندې قسم اخلي.

توضیح مسئله داده. که بائع او مشتری دواړو اختلاف اوکړو. او دواړه خپل منځ کي رضامند هم نشو. نو حاکم به دواړو کي هریو نه د بل کس د دعوه خلاف قسم اخلي. که دواړو قسم اوخوړلو. نو بیع به فسخ کولې شی. که مشتری په مبیع باندې قبضه کړې وی. او که قبضه نه وی کړې. **دلیل** خپل منځ کي د قسم خوړلو داحکم د مشتری د قبضې نه وړاندې د قیاس موافق دې. اود قبضې نه روسته د قیاس خلاف دې. د قبضې نه وړاندې د قیاس موافق څکه دې. چه بائع د ثمن د زیاتوالی مدعی دې. او مشتری ددې منکر دې. او مشتری ددې ادا کړې شوی ثمن په عوض کي د مبیع سپارلو د وجوب مدعی دې. او بائع ددې منکر دې. حاصل داچه دواړو کي هریو منکر دې. اود مشهور حدیث (وَالْبَيْعُ عَلَى مَنْ أُنْكَرَ) په وجه منکر باندې قسم عائد کیږي. نو په دواړو کي به هریو نه قسم اخستلې شی. نو که دواړو قسم اوخوړلو. یا دواړو د قسم انکار اوکړو. نو بیع به فسخ کولای شی. او که یوکس انکار اوکړو. او یو قسم اوخوړلو. نو د انکار کونکی خلاف به دعوه ثابتولې شی.

د قسم پیل به د چا نه کولای شی؟

(وَيُنْتَدِي بَيْنَ الْبَايِعِ وَالْمُسْتَشْتَرِي) او قاضی به د مشتری په قسم سره پیل کوی.

توضیح صاحب د قدوری رحمته الله علیه فرمائی. چه په کوم صورت کي بائع او مشتری دواړو نه قسم اخستلې شی. هغه صورت کي به قاضی د مشتری د قسم نه پیل کوی. یعنی مخکي به مشتری نه قسم اخلي. او بیا به بائع نه قسم اخلي.

دلیل ① څکه چې د مشتری انکار سخت دې. او سخت څکه دې. چه کله د مشتری نه د ثمن مطالبه کولې شی. نو هغه د دوي (دوه) څیزونو انکار کوی. یو د اصل وجوب ثمن، او دوهم د وجوب اداء. او هرکله چې داسي ده. نو دده انکار سخت شو.

② څکه چې اولاً مشتری نه د ثمن مطالبه کولې شی. او هرکله چې اول مشتری نه د ثمن مطالبه کیږي. نو د هغه انکار به هم وړاندې وي. اود انکار مخکي کیدل، دا هم دده د سخت کیدلو دلیل دې. او څکه هم چې د مشتری د قسم د انکار فائده فوراً ښکاره کیږي. څکه چې کله مشتری د قسم نه انکار اوکړی. نو په ده باندې فوراً ثمن لازمولې شی. اود قسم فائده انکار لپاره مشروع شوې ده. بې فائدي نه ده مشروع شوې.

(وَأَنْ تَكُلَّ أَحَدُهُمَا عَنْ الْآخَرِ) او که دواړو کي یو د قسم خوړلو نه انکار اوکړو. لَمْ يَرَأِ أَضْيَاءَ ددې دعوې (الآخري) نو د دوهم دعوه به ده باندې لازم وی.

توضیح که په دواړو کي یو کس د قسم نه انکار اوکړو. نو منکر باندې به د دوهم دعوه لازم وی. **دلیل** څکه چې د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه د قول مطابق منکر باذل (په بهادری) سره پخپل حق ورکاوه باندې راضي دې. او هرکله چې داسي ده. نو دده دعوه د بل د دعوه معارض نشوه. او هرکله چې دده دعوه معارض نشوه. نو گویا منکر د بل د دعوه د ثبوت قائل شو. او هرکله چې منکر د بل د دعوه د

را کړې. نو په دې ټولو صورتونو کېنې به به د دواړو نه قسم نشی اخستې بلکه څوک چې انکار کوی د هغه نه به قسم اخستې شی.

په دې دلیل ښکاره دې چې د منکر نه قسم اخستې شی، د مدعی نه نشی اخستې.

د بیع هلاکیدو نه روسته د اختلاف په صورت کېنې د قسم حکم

(وَأَنَّ هَٰذَا الْبَيْعُ كَمَا مَبِيعٌ هَلَكَ شَوْ. لَمْ يَخْتَلَفْ فِي الثَّمَنِ بَيْنَ بَائِعٍ وَ مُشْتَرِيٍّ د ثَمَنِ بِه مقدار کې اختلاف او کړو. لَمْ يَخْتَلَفْ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَأَبِي يُوسُفَ رَحِمَهُمَا اللَّهُ) (۱) نود ابو حنیفه او ابو یوسف رحمهما الله به نیز به دواړه قسم نه خوری. وَالْقَوْلُ قَوْلُ الْمُشْتَرِي. فِي الثَّمَنِ او قول به د مشتری معتبر وی په ثمن کېنې.

توضیح: صورت د مسئلې دادې، که د مشتری قبضه کولو نه روسته بیع هلاک شو. بیا بایع او مشتری د ثمن په مقدار کې اختلاف او کړو. نود امام ابو حنیفه او ابو یوسف رحمهما الله به نیز به دواړو نه قسم اخستې شی، بلکه د ثمن د مقدار په سلسله کې به د مشتری قول مع الیمین معتبر وی.

دلالتها: ① د حضرت امام ابو حنیفه او امام ابو یوسف رحمهما الله دلیل دادې، چه د مشتری د بیع قبضه کولو نه روسته تحالف خلاف قیاس دې، ځکه چې بایع مشتری ته هغه مال واپس کړې دې. د کوم چې مشتری مدعی دې، او شریعت کې تحالف هغه مال باندې وارد شوې دې. کله چې سامان د بیع موجود وی، لکه چې د نبی کریم ﷺ ارشاد دې. (إِذَا اخْتَلَفَ الْبَيْعَانِ وَالسَّلْمَةُ قَائِمَةٌ بَعَيْنَاهُ تَحَالَفاً وَتَرَدَا) نو هر کله چې د بیع د قبضه کولو نه روسته د بیع سامان موجود کیدلو په صورت کې تحالف وړاندېدل خلاف قیاس دی. نو دا به د بیع سامان هلاکیدلو صورت اړخ ته نه متعدي کیږی. یعنی د بیع سامان هلاکیدلو صورت کې به تحالف واجب نه وی.

② دوهم دلیل او د امام محمد او امام شافعی رحمهما الله د دلیل ځواب دادې، چه د مقصود حاصلیدلو نه روسته په سبب کې د اختلاف اعتبار نه کیږی. یعنی د بیع مقصود مشتری لپاره بیع سلامت پاتې کیدل دی. نو هر کله چې بایع مشتری ته بیع سپارلې دې، او هغه د مشتری په ملک کې هلاک شو. نو مقصود حاصل شو. او هر کله چې مقصود حاصل شو. نود سبب (عقد) ذکر لغو شو. اود بایع او مشتری اختلاف د سبب نه بغیر په زر او دوه زره (درهم) کې شو. یعنی مشتری د زر (درهم) مدعی دې، او بایع د زر (درهم) مدعی دې، او مشتری د زر (درهم) مدعی دې، او مشتری د زر (درهم) مدعی دې، نو مشتری چې د کومو زیاتې زر (درهم) منکر دې، هغې باندې به قسم واجب وی. اود قسم خوړلو په صورت کې به هم دده قول معتبر وی.

وَقَالَ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ: أَوْ إِمَامٌ مُحَمَّدٌ رَحِمَهُ اللَّهُ. يَخْتَلَفَانِ دواړه به قسم خوری. وَيَقْسِمُ الْبَيْعُ عَلَى قِيَمَةِ الْهَلَاكِ (۱) او د هلاک شوی په قیمت به بیع فسخ کولې شی.

توضیح: مسلک محمد: امام محمد فرمائی، چه دواړو څخه به قسم اخستلې شی، که دواړو قسم او خوړلو. نو بیع به فسخ کولې شی، او مشتری باندې به د هلاک شوی بیع قیمت ورکول واجب وی. هم

(۱) القول الرابع هو قول الشيخين رحمهما الله في نتائج الألفاظ (٢٠١٧) وجمع الألفاظ (٣٦٢٣) وشرح المجلة (٥٣٠٥) المادة (١٧٨٢) وكثر (٢٨٠) والدر المختار (٤٧٩٤) والفتاوى (٣٣٨٤) نقلاً عن القول الرابع (١٧٤٢)

دا اختلاف هغه وخت دي، کله چې مبيع د مشتری د ملک نه وتلې وي. یا د عیب په وجه مشتری د مبيع په واپس کولو قادر نه وي.

دلیل ۱: دامام محمد دلیل دادې، چې بایع او مشتری دواړو کې هریو ددې عقد د علاوه دعوه کوي. د کوم چې دده انبوال مدعی دي، او دوهم ددې منکر دي، مثلاً بایع د دوه زره (درهم) په عوض د بیع دعوه کوي، او مشتری ددې منکر دي، او مشتری ددې منکر دي، او مشتری ددې منکر دي، بیع بالف، د، بیع بالفین، نه غیر ده، هم دا وجه ده. چې د بیع دوه گواهان که په مقدار د ثمن کې اختلاف اوکړي، نو ددوی نه قبلېږي، ځکه چې د دواړو گواهي په جلا بیع باندې ده، او په هر یو بیع نصاب د شهادت نه دي پوره شوي، نو دچا گواهي په هم قبول نه وي.

الاشکال: پاتې شوی سوال، چې د مبيع هلاکیدلو نه روسته د امام محمد رحمته الله علیه په قول باندې د تحالف فائده څه ده.

الجواب: ددې خواب دادې، چې د تحالف فائده داده، که مشتری د قسم خوړلو نه انکار اوکړي، نو په مشتری به د ثمن هغه زیاتوالې واجب وي. د کوم چې بایع مدعی دي، او که بایع د قسم نه انکار اوکړي، نو مشتری څخه به د ثمن هغه زیاتوالې لرې کولې شي. د کوم چې بایع مدعی دي، بهرحال هرکله چې د تحالف فائده موجود ده، نو دواړو څخه به قسم اخستلې شي، اودا داسې ده، لکه چې د مبيع سامان هلاکیدلو نه روسته د ثمن په جنس کې اختلاف کړي وي، مثلاً یوکس دعوه اوکړله. د عقد بالدرام، او دوهم کس د عقد بالدنانیر دعوه اوکړله، نو په دې صورت کې مشتری باندې د قیمت واپس کول لازمیږي. دغه ډول د متن په مسئله کې دواړو نه قسم اخستلې شي، او بیع به فسخ کولې شي، او مشتری باندې به د هلاک شوی مبيع قیمت واجبولې شي.

جواب الشیخين هغه: د امام محمد د دلیل نه خواب دادې، چې فائده هم هغه معتبر ده، کوم چې د موجبات عقد څخې وي، اود ثمن زیاتوالې لرې کولو فائده د موجبات عقد څخې نه ده، بلکه دا فائده د بایع د قسم نه د انکار کولو د موجباتو څخې ده، او چونکه قسم د موجبات عقد څخې نه ده، نو د بایع انکار قسم به هم موجبات عقد څخې نه وي، او هرکله چې د بایع د قسم انکار د موجبات څخې نه ده، نو دده د قسم د انکار په وجه به هغه شې نشي پریځودلې، کوم شې چې د موجبات عقد څخې دي، یعنی مبيع باندې د مشتری ملکیت او قبضه، او هرکله چې دا ترک نکړي شوه، نو بایع څخه به قسم نشي اخستلې، بلکه صرف به مشتری څخه به قسم اخستلې شي.

دوه غلامانو څخې د یو غلام هلاکیدو نه روسته نهم هڅې اختلاف او د قسم حکم

وَإِنْ هَلَكَ أَحَدُ الْعَبْدَيْنِ كَيْهَ دوه غلامانوکې یو هلاک شو، لَمْ يُغْتَلَقْ فِي الثَّمَنِ بِنَا دواړو په ثمن کې اختلاف اوکړي، لَمْ يَحْتَالَكَ عَنْهُ أُسْ حَنِيفَةً إِلَّا أَنْ يَرْضَى الْبَائِعُ أَنْ يَتْرُكَ حِصَّةَ الْهَالِكِ (نود امام صاحب رحمته الله علیه په نیز به دواړه قسمونه نه خوري، خودا چې بایع په دې خبره راضی شي، چې هغه به د هلاک شوی غلام برخه پرېږدي (نو قسم به اخستلې شي)

فتریع: که یوسری خپل دوه غلامان د عقد واحد لاندې خرڅ کړل، او مشتری په دوی دواړو باندې قبضه اوکړله، بیا په دوی دواړو کې یو هلاک شو، ددې نه روسته بایع او مشتری د ثمن په مقدار کې

اختلاف او کړو. بانع او وټيل، چه ما دواړه غلامان د دوه زره (درهمو) په عوض خرڅ کړي دي. او مشتری او وټيل، چه ما ستا نه دوی دواړه د زر (درهمو) په عوض اخستې دي. نو د حضرت امام ابو حنيفه رحمته الله په نیز دې صورت کې به تحالف نه کېږي. يعنی دواړو څخه به قسم نشي اخستلی. البته که بانع د هلاک شوی غلام د برخې (حصې) ثمن پريښولو باندې راضي شو. نو په دې صورت کې به دواړو نه قسم اخستلی شي. او جامع صغير کې هم دا مسئله په دې طريقه ذکر شوې ده. چه د ابو حنيفه رحمته الله په نیز د مشتری قول به مع اليمين معتبر وي. خودا چې بانع په دې خبره باندې راضي شي. چه هغه به ژوندي غلام اخلي. او د هلاک شوی قيمت څخه به هغه لپاره هيڅ نه وي. د دواړو عبارتونو حاصل يو دې. صرف دومره توپير دې. چه د قدوری په عبارت کې مستثنی منه عدم تحالف (لم يتحالفا) ده. او د جامع صغير په عبارت کې مستثنی منه د مشتری يعين دې.

فایله د حضرت امام ابو حنيفه رحمته الله دليل دادې. چه د مشتری د قبضي نه روسته تحالف خلاف قياس د حديث نه په هغه صورت کې ثابت دې. کله چې مبيع موجود وي. لکه څنگه چې وړاندې نير شوی دی. او مبيع دخپلو پوره اجزاؤ نوم دې. نو د بعض اجزاؤ فوت کيدلو نه روسته مبيع باقی پاتې نشو. ځکه چې انتفاء د جزء انتفاء د کل لره مستلزم ده. او چې مبيع باقی پاتې نشو. نو د حديث واريدلو محل هم باقی پاتې نشو. او هر کله چې د وارد شوی حديث محل باقی پاتې نشو. نو د حديث مطابق به تحالف هم نه وي. او د مبيع په موجودگي کې تحالف خلاف قياس ثابت دې. په دې وجه د هلاکيدلو صورت به په دې نشي قياس کولی. او تحالف به نشي واجبولی. بهرحال په دې صورت کې تحالف نشته.

وَقَالَ أَبُو يُونُسَ: اَوِ ابِي يُونُسَ رحمته الله فرماني. **يَكْفَى الْفَقْرَ وَيُقَسِّمُ الْيَمِينَ فِي الْمَقَرِ**، چې د ژوندي غلام په اړه کې به عقد فسخ کولی شي. **وَقِيمَةُ الْهَالِكِ**. او د تلف شوی په قيمت کې به د مشتری قول معتبر وي. وهو قول مُحَمَّدٍ: او دا د امام محمد رحمته الله قول دې

تصريح **مسلك المصنفين** د حضرت امام ابو يوسف رحمته الله فرماني. چه د ژوندي غلام په اړه کې به، بانع او مشتری دواړو نه قسم اخستلی شي. او د تحالف نه روسته به ژوندي غلام کې عقد بيع فسخ کولی شي. او د هلاک شوی غلام د ثمن په برخه کې به د مشتری قول مع اليمين معتبر وي. او دا د امام محمد قول هم دې

فایله د حضرت امام ابو يوسف رحمته الله دليل دادې. چه تحالف (خپل منځ کې د قسم) ممنوع کيدل په دې وجه دی. چه مبيع هلاک شوي دي. نو څومره قدرې چې ضائع شوي دي. هم هغه مقدار کې به تحالف ممنوع وي. نو ژوندي غلام چې نه دې هلاک شوي. هغه کې به دواړو نه قسم اخستلی شي. او هلاک شوی غلام کې به تحالف نه کېږي. بلکه دده په ثمن کې به د مشتری قول مع اليمين معتبر وي.

د بنخي ميره په مېنځ کښي په مهر کښي اختلاف

وَإِذَا اخْتَلَفَ الزَّوْجَانِ فِي الْمَهْرِ او که بنخي او ميره په مهر کې اختلاف او کړو. **فَأَدَّعَى الزَّوْجُ بَيِّنَاتٍ** دعوه او کړله. **أَنَّ تَزْوِجَهَا بِأَلْفٍ** چې ما ددې سره په زر (درهمو) باندې نکاح کړې وه. **وَوَقَّعَتْهَا وَبَنَخِي** او وټيل. **تَزَوَّجَنِي بِأَلْفَتَيْنِ** چې تا ما سره په دوې (دوه) زره (درهمو) نکاح کړې وه. **فَأَيْمَنَّا أَكْمَامَ الْبَيْتَةِ** **فَقُبِلَ بَيْتُهُ** (نو کوم کس چې بينه قائم کړل: د هغه بينه به قبول وي.

تصريح صورت د مسئلې دادې. که بنخي او ميره د مهر په مقدار کې اختلاف او کړو. ميره دعوه او کړله. چه ما ددې بنخي سره د زر (درهمو) په عوض نکاح کړې ده. او بنخي دعوه او کړله. چه ده زما سره د دوې (دوه) زره (درهمو) په عوض نکاح کړې ده. نو په دواړو کې چې کوم يو کس بينه قائم کړل د

دې وجه دی چه مبیع هلاک شوي دي. نو خومره قدرې چې ضائع شوي دي. هم هغه مقدار کي به تحالف
ممتنع وی. نو ژوندې غلام کوم چې نه دي هلاک شوي. هغه کي به دواړو نه قسم اخستلې شي. او هلاک
شوی غلام کي به تحالف نه کېږي. بلکه دده په ثمن کي به د مشتری قول مع الیمین معتبر وی.

د بنخي مېړه په مېنځ کښي په مهر کښي اختلاف

وَإِذَا اخْتَلَفَ الزَّوْجَانِ فِي الْمَهْرِ أَوْ كِهْ بِنَخِي أَوْ مِيرَه په مهر کي اختلاف او کړو. فَأَدْعَى الزَّوْجُ مِيرَه
دعوه او کړله. أَنَّهُ تَزَوَّجَهَا بِالْفِ بِنَخِي ما ددې سره په زر (درهمو) باندې نکاح کړې وه. وَقَالَتْ أَوْ بِنَخِي
او وویل. تَزَوَّجَنِي بِالْفِ بِنَخِي چې تا ما سره په دوي (دوه) زره (درهمو) نکاح کړې وه. فَأَيُّهُمَا أَقَامَ الْبَيِّنَةُ
تَقْبُلُ بَيِّنَتَهُ (نو کوم کس چې بیینه قائم کړل. د هغه بیینه به قبول وی.

توضیح: صورت د مسئلې دادې. که بنخي او مېړه د مهر په مقدار کي اختلاف او کړو. مېړه دعوه
او کړله. چه ما ددې بنخي سره د زر (درهمو) په عوض نکاح کړې ده. او بنخي دعوه او کړله. چه ده زما
سره د دوي (دوه) زره (درهمو) په عوض نکاح کړې ده. نو په دواړو کي چې کوم یوکس بیینه قائم کړل. د
هغه بیینه به قبول وی.

دلیل: ځکه چې هغه خپله دعوه بیینه سره ثابت کړله. که بنخي بیینه قائم کړل. نو د هغې بیینه قبول بالکل
ښکاره دی. ځکه چې هغه د زیاتوالي مدعيه ده. اود مدعي بیینه قبلولې شي. نو ددې بیینه به قبول
وی. خود مېړه بیینه قبلولو کي څه قدرې اشکال دي. ځکه چې مېړه د زیادت منکر دي. نو په ده باندې
قسم واجبیډل پکار دی. بیینه واجبیډل پکار نه دی. خو ددې باوجود ده د بیینه پیش کړل. نو ځکه به
قبلیږي. چه دې صورت مدعي دي. اود بیینه قبلیدلو لپاره دومره کافی ده.

وَإِنْ أَقَامَ الْبَيِّنَةُ مَا كِهْ بِنَخِي مِيرَه دواړو بیینه قائم کړل. فَأَلْبَيِّنَةُ بَيِّنَةُ الْمَرْأَةِ (نود بنخي بیینه به قبول
وی. لِأَنَّهَا تَلَبَّثُ الزَّيَادَةَ ځکه چې د بنخي بیینه زیادت ثابتوی. مَعْنَاهُ ددې مطلب دادې. إِذَا كَانَ مَهْرُ
مِثْلَهَا أَقْلَ مِمَّا أَدَّعَتْهُ چې کله د بنخي مهر مثل د بنخي د دعوه نه کم وی.

توضیح: او که بنخي او مېړه دواړو خپل خپل بیینه قائم کړل. نو بنخي بیینه به قبول وی.
دلیل: ځکه چې د بنخي بیینه د مهر زیادت ثابتوی. خود بنخي بیینه به هغه وخت قبلېږي. کله چې مهر
مثل دهغې نه کم وی. دکوم چې بنخه دعوه کوي. گڼي که مهر مثل د هغې برابر وی. دکوم چې بنخه
دعوه کوي. یا هغې نه زیات وی. نو په دې دواړو صورتونو کي به د مېړه بیینه قبول وی.

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ هُمَا بَيِّنَةً أَوْ كِهْ دواړو سره بیینه نه وی. فَحَالًا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نود ابو حنیفه ^{رَحْمَهُمُ} په نیز به
دواړو نه قسم اخستلې شي. وَلَا يَقْسَمُ الْبَيِّنَةُ) او نکاح به نشي فسخ کیدلې.

توضیح: او که بنخه او مېړه دواړه د بیینه قانمولو نه عاجز شو. نو د امام ابو حنیفه ^{رَحْمَهُمُ} په نیز به دواړو
نه قسم اخستلې شي. خو نکاح به نشي فسخ کولې.
دلیل: ځکه چې د تحالف اثر به دا وی چه د مهر په سلسله کي د دواړو دعوه معدوم شي. او داسې
شي. لکه چې د مهر ذکر نه وي کړې. اود مهر ذکر نه کول د نکاح د صحت لپاره محل (خلل) نه واقع
کېږي. ځکه چې مهر په نکاح کي تابع وی. نو په دې تحالف سره د مهر تسمیه معدوم کېږي. خو نکاح
به نه فسخ کېږي.

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ هُمَا بَيِّنَةً أَوْ كِهْ دواړو سره بیینه نه وی. فَحَالًا عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نود ابو حنیفه ^{رَحْمَهُمُ} په نیز به

دواړو نه قسم اخستلې شی. وَلَا يُقَسَّمُ الزَّكَاءُ) او نکاح به نشی فسخ کیدلې.

توضیح: او که څخه او مېړه دواړه د بینه قانمولو نه عاجز شو. نو د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز به دواړو نه قسم اخستلې شی. خو نکاح به نشی فسخ کولې.
دلیل: ځکه چې د تحالف اثر به دا وی. چه د مهر په سلسله کې د دواړو دعوو معدوم شی. او داسې شی. لکه چې د مهر ذکر نه وي کړې. اود مهر ذکر نه کول د نکاح د صحت لپاره محل خلل، نه واقع کېږي. ځکه چې مهر په نکاح کې تابع وی. نو په دې تحالف سره د مهر تسمیه معدوم کېږي. خو نکاح به نه فسخ کېږي.

(وَلَكِنْ يَنْكُرُ مَهْرُ الْيَتِيمِ) نو بیه به فسخ کولې شی. خو مهر مثل به حکم (او فیصل) گرځولې شی.

توضیح: بهر حال د مهر په سلسله کې د تحالف نه روسته د مهر ذکر کول معدوم شو. او نکاح فسخ نشوه. او هرکله چې نکاح فسخ نشوه. اود مهر ذکر کول معدوم شو. نو د جگړې ختمولو لپاره به مهر مثل حکم جوړولې شی.

فَإِنْ كَانَ مِثْلَ مَا اعْتَرَفَ بِهِ الزَّوْجُ نَوَ كَه مهر مثل دومره وی. د څومره چې مېړه اقرار کړې دې. أَقْلُ يَا ددې نه کم وی. قَضَى بِمَا قَالَ الزَّوْجُ) نو دهغې فیصله به کولې شی. کوم چې مېړه ونيلی دی.

توضیح: نو که مهر مثل د مېړه د اقرار کړې شوی مهر برابر وی. یا ددې نه کم وی. نو د څومره مهر چې مېړه اقرار کړې دې. هم د هغې په اندازه به حکم ورکولې شی.
دلیل: ځکه چې ښکاره حال د مېړه د قول شاهد دې. او ښکاره حال چې دچا شاهد وی. هغه مدعی علیه وی.

اود بینه نه کیدلو په صورت کې د مدعی علیه قول معتبر وی. نو په دې صورت کې به هم د مدعی علیه یعنی د مېړه قول معتبر وی. او هغه مهر به واجب وی. د کوم چې مېړه اقرار کړې دې.

(وَإِنْ كَانَ مِثْلَ مَا ادَّعَتْهُ الْمَرْأَةُ) او که د هغې هومره وی. د څومره چې ښځې دعوو کړې ده. وَأَكْثَرُ قَضَى بِمَا ادَّعَتْهُ الْمَرْأَةُ) نو ښځې لپاره به د مهر مثل فیصله کولې شی.

توضیح: او که مهر مثل دومره وی. د څومره چې ښځې دعوو کړې ده. یا ددې نه زیات وی. نو د څومره چې ښځې دعوو کړې ده. هم دهغې حکم به ورکولې شی.
دلیل: ځکه چې په دې صورت کې ښکاره حال د ښځې شاهد دې.

وَإِنْ كَانَ مَهْرُ الْيَتِيمِ أَكْثَرُ مِمَّا اعْتَرَفَ بِهِ الزَّوْجُ وَأَقْلَ مِمَّا ادَّعَتْهُ الْمَرْأَةُ قَضَى لَهَا بِمَهْرِ الْيَتِيمِ)

توضیح: او که مهر مثل منځنی وی. یعنی د مېړه د اقرار کړې شوی مهر نه زیات وی. اود ښځې د دعوو کړې شوی مهر نه کم وی. نو ښځې لپاره به د مهر مثل حکم ورکولې شی.
دلیل: ځکه چې هرکله دواړو قسم اوخوړلو. نونه به د مهر مثل نه زیاتې ثابتېږي. اونه به ددې نه کم ثابتېږي. یعنی د مېړه د قسم خوړلو په وجه به د مهر مثل نه زیاتې نه ثابتېږي. اود ښځې د قسم خوړلو په وجه به د مهر مثل نه کم نه ثابتېږي. نو هرکله چې نه د مهر مثل نه زیات ثابت شو. او نه کم ثابت شو. نو د مهر مثل حکم به ورکولې شی.

د موهج او مستاجر اختلاف او د تحالف حکم

(وَإِنْ اخْتَلَفَا فِي الرِّجَاءِ وَقَبِلَ اثْبَتَا وَالْمَقْعُودُ عَلَيْهِ) او که د معقود علیه وصولولو نه وړاندې موهج او

مستاجر په اجاره کې اختلاف اوکړو. **تَحَالَفُ** دواړه په قسم خوري. **وَتَرَادُّ** او اجاره دې واپس کړي.

توضیح مسئله داده، چه موجر اجاره باندې ورکونکې، او مستاجر اجرت باندې اخستونکې، د اجرت په مقدار کې اختلاف اوکړو. یا معقود عليه یعنی د منفعت په مقدار کې اختلاف اوکړو. اودا اختلاف د منافع حاصلولو نه مخکې واقع شو نو په دې صورت کې به دواړو نه قسم اخستلې شی. او عقد اجاره به فسخ کولې شی. د بدل (اجرت) او مبدل (معقود عليه) په ذکر کاوه سره دا خبره واضحه شوه. که اختلاف د ميعاد په مقدار کې وي. نو په دې صورت کې به تحالف نه کیږي. بلکه د زیاتوالی د منکر قول به مع اليمين معتبر وي.

دليله په مبيع باندې د قبضه کاوه نه وړاندې په بيع یعنی ثمن یا مبيع کې اختلاف د قياس مطابق دې. او اجاره منفعت باندې د قبضه کاوه نه وړاندې په مبيع باندې د قبضه کاوه نه وړاندې د بيع مثال دې. ځکه چې دواړو کې هريو عقد معاوضه ده. او زموږ کلام په دې صورت کې دې. کله چې معقود عليه یعنی منفعت باندې قبضه نه وي شوې. نو د منفعت حاصلولو نه وړاندې اجاره کې اختلاف داسې شو. لکه مبيع باندې قبضه کاوه نه وړاندې په بيع کې اختلاف، نو لکه څنگه چې بيع کې تحالف جاری کیږي. دغه ډول به اجاره کې هم تحالف جاری کیږي.

د منافع حاصلولو نه روسته اختلاف کېږي د تحالف حکم

وَأِنْ اِخْتَلَفَا بَعْدَ اِسْتِيفَاءِ وَكَانَ الْقَوْلُ قَوْلَ الْمُسْتَأْجِرِ اود که د منافع وصولولو نه روسته دواړو اختلاف اوکړو. **لَمْ يَحْتَأَلَفَا** دواړه په قسم نه خوري. **وَكَانَ الْقَوْلُ قَوْلَ الْمُسْتَأْجِرِ** اود مستاجر قول به معتبر وي.

توضیح که په اجاره کې د منافع حاصلولو نه روسته دواړو اختلاف اوکړو. نو بالا جماع به دواړو نه قسم نشي اخستلې. بلکه د مستاجر قول به مع اليمين معتبر وي.

دليله د تحالف نه واجبيدل د شيعينو رحمهم الله په نيز خو ښکاره دی. ځکه چې کله معقود عليه معدوم شی. نو ددوی په نيز تحالف هم منتنع کیږي. او دلته کې معقود عليه د منفعت وصولولو نه روسته پاته پاتې نشو. په دې وجه دا ونيلې شی. چه اجاره کې معقود عليه هلاک او معدوم شو. اود امام محمد رحمته الله په اصل باندې هم عدم تحالف ښکاره دې. ځکه چې د امام محمد رحمته الله په نيز باندې مبيع کې تحالف نه منتنع کيدل، په دې وجه دی. چه د مبيع قيمت وی. او قيمت د بيع قائم مقام وی. نو د امام محمد رحمته الله په نيز بائع او مشتری دواړه به قيمت باندې تحالف کوي.

د بعضی منافع حاصلولو نه روسته اختلاف او د تحالف حکم

وَأِنْ اِخْتَلَفَا بَعْدَ اِسْتِيفَاءِ بَعْضِ الْمُعْقُودِ عَلَيْهِ او که د بعض معقود عليه حاصلولو نه روسته دواړو اختلاف اوکړو. **تَحَالَفَا** دواړه په قسم خوري. **وَكَيْفَ الْمُعْقُودُ فِي أَيِّ شَيْءٍ** او مابقی کې به عقد فسخ کولې شی. **وَكَانَ الْقَوْلُ فِي الْمَا ضِي قَوْلَ الْمُسْتَأْجِرِ** اود تیرې شوې زمانې اړه کې به د مستاجر قول معتبر وي. **مَعَ تَمَيُّنِهِ** سره د قسم د ده نه

توضیح مسئله داده. که په عقد اجاره کې د څه منافع حاصلولو نه روسته موجر او مستاجر په اجرت کې اختلاف اوکړو. نو دواړو څخه به قسم اخستلې شی. او په مابقی کې به عقد اجاره فسخ کولې شی. اود تیره شوې زمانې په اړه کې به د مستاجر قول معتبر وي.

دليله دليل دادې. چه عقد اجاره په يوځل نه منعقد کیږي. نو داسې شوه. گویا د منفعت هرڅيز باندې جديد عقد وارد شوې دې. نو هغه منافع کومې چې پاته پاتې شوي. د هغې په اعتبار سره به د

معهود علیه حاصلولو نه وړاندې اختلاف وی. اود معهود علیه حاصلولو نه وړاندې باندې به تحالف جاری کیږي. او کوم منافع چې تیرې شوې. د هغې په اعتبار سره به د معهود علیه حاصلولو نه روسته اختلاف وی. اود معهود علیه حاصلولو نه روسته تحالف نه جاری کیږي. بلکه بالاتفاق د مستاجر قول قبولې شی. نود تیرې شوو منافعو په حق کې به تحالف نه جاری کیږي. بلکه د مستاجر قول به قبولې شی.

د مولی او مکاتب په منځ کې اختلاف او د تحالف حکم

وَإِذَا اخْتَلَفَ الْمَوْلَى وَالْمُكَاتَبُ فِي مَالِ الْكِتَابَةِ أَوْ كَه مَوْلَا او مَكَاتِب په مال کتابت کې اختلاف او کړو. اَمْرٌ بَعْدَ عَيْنٍ أَبِي حَنِيفَةَ. (۱) نود ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز تحالف نشته.

توضیح: که مولا او مکاتب د بدل کتابت په مقدار کې اختلاف او کړو. نود امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز دواړو باندې تحالف نه واجیږي. بلکه د مکاتب قول به مع الیمین معتبر وی. **دلیل:** د حضرت امام ابوحنیفه رحمته الله علیه دلیل دادې. چه بدل کتابت فی الحال دهغه رکاوټ لري کولو په مقابل کې دي. کوم چې د تصرف وغیره په سلسله کې مکاتب ته حاصل شوې دي. اود تصرف رکاوټ لري کیدل مکاتب لپاره بدل کتابت کې د اختلاف باوجود حاصل دي. ځکه چې مولا او مکاتب د کتابت په ثبوت باندې دواړه متفق دي. او بدل کتابت کې د آزادۍ مقابل هغه وخت شو. کله چې بدل کتابت ادا کړي. نو حاصل داشو. چه د ادا نه وړاندې بدل کتابت د آزادۍ مقابل وي. نود ادا نه وړاندې مکاتب آزادیدل پکار وو. حالانکه داسې نه ده. بهرحال هرکله چې هغه شی یعنی د تصرف ممانعت لري کیدل د بدل کتابت مقابل دي. او هغه مکاتب ته حاصل دي. نو اختلاف صرف د بدل کتابت په مقدار کې شو. ځکه چې دې وخت غلام مولا باندې د هېڅ شی دعوه نه کوي. بلکه دې دهغه زیادت منکر دي. د کوم چې مولا مدعی دي. نو دلته کې مولا مدعی او مکاتب منکر شو. او په کوم صورت کې چې یو مدعی او بل منکر وی. په هغه صورت کې تحالف نه واجیږي. بلکه د منکر قول معی الیمین قبولې شی. نو دلته کې به هم تحالف نه واجیږي. بلکه مکاتب کوم چې منکر دي. د هغه قول به مع الیمین معتبر وی. دا حکم هغه وخت دي. کله چې دواړو سره بینه نه وي. او که یوکس بینه پیش کړل. نود هغه بینه به قبولې شی. او که دواړو بینه قائم کړل. نود مولا بینه به اولی وی.

وَقَالَ: اَوْ صَاحِبِ رَهْمَةِ اللَّهِ فَرَمَانِي بِتَحَالُفَانِ چې دواړه به قسم خوري. وَتَلَفَسَ الْكِتَابَةُ (او کتابت به فسخ کولې شی.

توضیح: **مسئله صاحبین:** صاحبین رحمهم الله فرماني چه تحالف به واجب وی. اود تحالف نه روسته به عقد کتابت فسخ کولې شی. هم دا قول د امام شافعی رحمته الله علیه دي. **دلیل:** د دلیل دادې. چه کتابت داسې عقد معاوضه ده. چه فسخ قبولی. نود ا د بیع مشابه شو. یعنی لکه څنگه چې بیع داسې عقد معاوضه ده. چه فسخ قبولی. دغه ډول کتابت داسې عقد معاوضه ده. چه فسخ قبولی. اود دواړو په منځ کې علت جامعده دادې. چه لکه څنگه بائع او مشتری د ثمن په مقدار کې اختلاف کوي. او بائع د ثمن د زیادت مدعی وی. او مشتری د دې منکر وی. او مشتری د خپل بیان شوی ثمن په عوض د مبیع د استحقاق دعوه کوي. او بائع د دې منکر وی. دغه ډول مولا د زیات بدل

(۱) القول الرابع هو قول الإمام كذا في ملفي الأبحر (۳۶۶۳) ونساج الألكار (۲۱۱۹۷) نقلًا عن القول الرابع

کتابت دعوه کوی. او مکاتب ددې منکر دې. او مکاتب پخپل مولا باندې ددغه مقدار په ادا کولو باندې د عتق د استحقاق دعوه کوی. د کوم چې مکاتب مدعی دې. او مولا ددې منکر دې. نو ددې علت مشترکه په وجه لکه څنګه چې د ثمن د اختلاف په صورت کې بائع او مشتری باندې تحالف واجبیږي. دغه ډول بدل کتابت کې د اختلاف په صورت کې به هم مولا او مکاتب دواړو باندې تحالف واجبیږي.

د بنخي او ميره د کور په سامان کښي د اختلاف مسئله

وَإِذَا اختلفَ الزَّوْجَانِ فِي مَتَاعِ الْبَيْتِ أَوْ كَه مِيرِه د کور په سامان کې اختلاف اوکړو. فَمَا يَصْلُحُ لِلزَّوْجَالِ فَيُؤَلِّزُ الْجَلَّ نَو کوم شيان چې د سرو لائق او مناسب دی. هغه به د سرو لپاره وی

توضیح: که بنخي او ميره د کور په سامان کې اختلاف اوکړو. چه دا سامان زما ملک دي. اوبينه دواړو سره موجود نه دی. نو کوم سامان چې د سري مناسب دي. هغه سامان به قسم اخستلو سره سري ته ورکولې شي. لکه عصامه (پگري)، توشيدې، کتابونه، قبا، کمان (لينده)، د جهاد سامان (وغیره).
دليله: ځکه چې داسې قسمه سامان کې ښکاره حال د سري شاهد دي. او په دعوه کې هم دهغه کس قول معتبر وی. د چا چې ښکاره حال شاهد وی.

وَمَا يَصْلُحُ لِلنِّسَاءِ فَيُؤَلِّزُ لَهَا أَوْ كوم شيان چې د ښځو لائق دی. هغه به د ښځې لپاره وی. لکه پتو (خادر)، (يعنی سربېچک يا سر تروني) لَشَهَادَةُ الظَّاهِرِ هُنَا ځکه چې ښکاره حال ددې شاهد دي.

توضیح: کوم سامان چې د ښځو لائق وی. هغه سامان به قسم اخستلو سره ښځې ته ورکولې شي. لکه لويته پتو (خادر، برقع، او زيورات (کالی) وغیره.
دليله: ځکه چې دې کې ښکاره حال د ښځې شاهد دي.

وَمَا يَصْلُحُ لَهُمَا أَوْ کوم شيان چې د دواړو لائق دی. فَيُؤَلِّزُ الْجَلَّ (نو هغه سري لپاره دی.

توضیح: او کوم سامان چې د دواړو مناسب دي. هغه به هم سري ته ورکولې شي.
دليله: ځکه چې د ښځې او سري د قبضي ټولو شيان د سري لپاره وی. او په دعوه کې د قابض قول معتبر وی. نو سري کوم چې د ښځې او د ښځې په مقبوضه څيزونو باندې قابض دي. په ټولو کې به د سري قول معتبر وی. کوم سامان چې ښځو سره مختص وی. هغه به ښځې لپاره ځکه وی. چه يو اړخ ته د ميره ښکاره قبضه ده. او بل اړخ ته د ښځې قبضه ده. کومه چې ددې نه زياته مضبوطه ده. نو د ښځې قبضه کومه چې زياته مضبوطه ده. هغې ته به ترجيح حاصل وی. لکه مثلاً دوه سرو په يوه کپړه کې اختلاف اوکړو. او يو کس دا اغوستې ده. او دوهم ددې لستونري نيولی دی. نو کوم کس چې اغوستې ده. د هغه قول به معتبر وی.

په زوجينو کښي د يو د مال له روسته په ژوندي او وارثانو کښي اختلاف

فَإِنْ مَاتَ أَحَدُهُمَا نَو که په ښځې او ميره کې يو کس مړ شو. وَ اختلفَ وَرَثَتُهُ مَعَ الْأَخْيَارِ ددې مري وارثانو د نورو سره اختلاف اوکړو. فَمَا يَصْلُحُ لِلزَّوْجَالِ وَالنِّسَاءِ نو کوم څيزونه چې د سرو لائق دی. اود ښځو لائق دی. فَيُؤَلِّزُ بَاقِي مِثْمَلًا هغه واره به دوی کې ژوندي لپاره وی.

توضیح: که په زوجين (ښځه او خاوند) کې يو کس مړ شو. او بيا د مري وارثانو او ژوندي د سامان په اړه کې اختلاف اوکړو. نو د کور واره سامان به هغه کس لپاره وی. کوم چې ژوندي وی. که هغه سامان د

سرو مناسب وی. او که د بنخو مناسب وی. دا د امام ابوحنیفه مسلک دی. (۱)
 دلېله ۱۰ څکه چې قبضه د ژوندی سړی معتبر وی. د مړی معتبر نه وی.

وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ: أَوْ أَبُو يُوسُفَ عَلَيْهِ السَّلَامُ: يَذْقُرُ إِلَى الْمَرْأَةِ مَا يَجُوزُ بِهِ يَمْلِكُهَا، چې هغه سامان به بنځي ته ورکولې شی. کوم چې دې د جهیز په طور (د خپل پلار د کوره د واده سامان، راوړلې دې. وَالْيَاقِي لِلزَّوْجِ أَوْ بَاقِي (سامان) به د میره لپاره وی.

تدوین ۱۰ مسلک ابی یوسف ۱۰ حضرت امام ابو یوسف علیه السلام فرماني. چه بنځي کوم سامان د جهیز په طور د پلار د کوره) راوړلې دي. هغه سامان به بنځي ته ورکولې شی. او باقی سامان به میره نه قسم اخستلې شی. او میره ته به ورکولې شی.

دلېله ۱۰ څکه دا خبره ښکاره ده. چه بنځي جهیز راوړی. اودا ظاهر (ښکاره حال) د میره د ښکاره قبضې په نسبت زیات قوی دي. نو ددې ظاهر په ذریعه به د میره ظاهري قبضه باطلېږي. بیا کوم سامان چې باقی پاتې شو. هغې کې چونکه د میره د ښکاره قبضې هیڅ معارض نشته. نو دده ښکاره قبضه به معتبر وی.

مسلک محمد ۱۰ حضرت امام محمد علیه السلام فرماني. چه کوم شیان د سرو مناسب دی. هغه به واره د میره وی. او کوم شیان چې د بنخو سره مناسب وی. هغه به د بنځي وی. او کوم شیان چې د دواړو مناسب دي. هغه به د میره وی. که میره ژوندې وی. او که میره مړ وی. نو دده د وراثتو به وی.
 دلېله ۱۰ دلیل هغه دې. کوم چې مونږ د امام ابوحنیفه علیه السلام دلیل بیان کړې دي. یعنی ښځه اود بنځي مقبوضه واره شیان د میره په قبضه کې وی. او قول د قباض معتبر وی. په دې وجه دې خیزونو کې د میره یعنی د قباض قول معتبر وی. اود امام محمد علیه السلام په نیز هم طلاق اورمرګ دواړه په حکم کې یوشان دی. څکه چې وارث د خپل مورث قائم مقام دي.

د بنځي شیو مباحثې نه کومه موده کې پيدا شوې بېجې باندي د بانع دعوي

(وَإِذَا بَاعَ الرَّجُلُ جَارِيَةً يَوْكُسُ يَوْهَ وَيَنْخُ خَرْخَ كَرَلَه. فَجَاءَتْ بِوَلَدٍ هَفِي بَجِي پيدا شو. فَأَدْعَاةُ الْبَايِرِ) او بانع د هغې دعوه او کړله. فَإِنَّ جَاءَتْ بِوَلَدٍ لَأَكُلَ مِنْ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنْ يَوْمِ بَايَعَهُنَّوْ كَه هَفِي د شېرې مباحثو ته په کم کې بېجې راوړلې وی. د کومې ورځې نه نې چې دا خرڅ کړې وو. فَهَوَايُنُ الْبَايِرِ نو بېجې به د بانع خوي وی. وَأَمَّا أَمْرُكِ لَكِ (۱) اود بېجې مور به دده ام ولده وی. وَفَسَّرَ الْبَايِرُ بِيَعْ به ختمولې شی.

تدوین ۱۰ نفس مسئله آسانه ده

دلېله ۱۰ څکه چې د ام ولد بیع جائز نه ده.

(وَيُرَدُّ الْيَمْنُ) اوس دې ثمن واپس کړی.

دلېله ۱۰ څکه چې ده په ناحقه وصول کړی دي.

(۱) القول الرابع هو قول أبي حنيفة عليه السلام كذا في الحاشية (١٨٣/١) وشرح المجلة (٥٠٠/٥) المادة (١٧٧١) نقلاً عن القول الرابع (١٨٠/٢)
 (۱) القول الرابع هو قول الجمهور عليه السلام كذا في تنوير الأبصار (٤٩٤/٤) ومدة الحائض (٢٤٩/٧) وملحق الأجر.
 (٣٨٨/٣) والمقدمة (١١٥/٤) ونجاح الأفكار (٢٧٤/٧) نقلاً عن القول الرابع (١٩١/٢) (١٩٢)

توضیح یو سړی یوه وینځه خرڅه کړله. هغې د بیع د وخت نه شپږ میاشتو نه کم کې بچې راوړلو او بائع د بچې دعوه او کړله. نو دا بچې به استحساناً د بائع څوې وی. او وینځه به د هغه ام ولد وی.

وجه الاستعسان څه د استحسان داده، چه د حمل قرار موندل، یو پټ امر دی. په دې وجه به د تناقض لحاظ نشی ساتلې. اود بائع په ملکیت کې د حمل ودریدل ددې خبرې دلیل دی. چه بچې د بائع دې ځکه چې ولادت د شپږ میاشتو نه کم کې دی. او هر کله چې په مذکور طریق د بائع دعوه صحیح وی. نو دا به اصل علوق اړخ ته مستند وی. معلومه شوه. چه ده د ام ولد بیع کړې ده. نو بیع به ختمولې شی. ځکه چې د ام ولد بیع جائز نه ده. او ثمن واپس کول به ضروری وی. ځکه چې دا ده ناحق وصول کړې دي.

مسک زفر د امام زفر او آتمه ثلاثه رحمهم الله په نیز د بائع دعوه باطل ده. د قیاس تقاضا هم داده.

دلیل ځکه چې د بائع وینځه خرڅول، ددې خبرې اقرار دی. چه هغه دده ام ولد نه بلکه وینځه ده. نو د تیرشوی اقرار اود لاحق دعوه په منځ کې تناقض دی. نو دعوه به نشی اوریدلې.

(وَإِنْ أَدَّاعَا الْمُشْتَرِي) او که ددې دعوه مشتری او کړله. **مَعَ دَعْوَةِ الْبَائِعِ** د بائع دعوه سره **أَوْ بَعْدَهَا** یا ددې نه پس، **فَدَعْوَةُ الْبَائِعِ أَوْلَى** (نود بائع دعوه به اولی وی.

توضیح پوهیدل پکار دی. چه د خرڅې شوې وینځې نه کله بچې پیدا شی. نو ددې درې صورتونه دی. یا به د بیع د وخت نه شپږ میاشتو کې دننه پیدا وی. یا به دوه کالو نه په زیات کې پیدا وی. او یا به ددې دواړو مودو په منځ کې پیدا وی. په دې کې د هر یو بیا څلور صورتونه دی. یا به د بچې مدعی صرف بائع وی. یا به صرف مشتری وی. یا به دواړه یوځانې وی. یا به د یو بل نه روسته وی. نو د رومبی صورت بیان پورته ذکر کړې شو.

او که مشتری ددې بچې د نسب دعوه او کړله. نو دده د دعوه به هیڅ اعتبار نه کیږی. که د بائع دعوه سره یوځانې نې کړې وی. او که د هغه نه روسته نې کړې وی.

دلیل که د بائع دعوه د مشتری د دعوه نه وړاندې وی. بیا خو د هغه د دعوه وړاندې کیدل ښکاره دی. او که دا دعوه د مشتری نه روسته وی. نو دده لپاره دا د حمل وخت اړخ ته مستند دی. ځکه چې دا دعوه د استیلا ده. چه دې کې فی الحال د قوت په وجه د ملکیت د قیام هم اړتیا نه وی. په خلاف د مشتری د دعوې، چه دا دعوه د تحریر ده.

ماشوم پر هیدو باندې د بائع د ام ولد جوړیدو دمو

(وَإِنْ مَاتَ الْوَلَدُ) که بچې مړ شو. **فَدَّاعَا الْبَائِعُ** بیا بائع دعوه او کړله. **وَقَدْ جَاءَتْ بِهِ لِأَقْلٍ مِنْ يَتَى أَهْلِهِ** او وینځې دا (بچې) د شپږ میاشتو نه په کمه موده کې راوړلو. **لَمْ يَكُنْ فِي الْوَلَدِ وَلَا الْإِسْتِيلَادِ فِي الْأَمْرِ** نو په وینځه کې به ام ولد نه ثابتیږی.

توضیح که د بچې انتقال اوشو. (حالاتکه دا د بیع د وخت نه شپږ میاشتې کم باندې پیدا شوي وو) بیا بائع دده د نسب دعوه او کړله. نو نه به استیلا په ولد کېنې ثابتیږی اونه په مور کېنې.

دلیل ځکه چې بچې ته د نسب اړتیا نشته. اود مور ام ولد کیدل ځکه نه ثابتیږی چې مور د ولد تابع ده. او بچې اصل دی. هر کله چې اصل کې نسب ثابت نشو. نو تابع کې به استیلا هم نه ثابتیږی. لاته فرع النسب...

(وَإِنْ مَاتَ الْأُمُّ) که مور مړه شوه. **فَدَّاعَا الْبَائِعُ** بیا بائع دعوه او کړله. **وَقَدْ جَاءَتْ بِهِ لِأَقْلٍ مِنْ يَتَى**

انکھراو وینځي دا بچی د شپږ میاشتنو نه په کمه موده کې راوړلو. یُکُنْتُ النَّسَبُ مِنْهُ فِی الْوَلَدِینو نسب به بچی کې ثابتیږي. وَأَعْدَةُ الْبَیِّنَاتِ او بانج به دا اخلی.

توضیح که بانج د وینځي فوت کیدلو نه روسته د بچی متعلق دعوه اوکړي. که د بچی د مور یعنی وینځي انتقال وشو. او ددې نه روسته بانج د بچی دعوه اوکړله. او بچی شپږ میاشتونه کم کې پیدا شوي وي. بیا به نسب ثابتیږي.

دلیل ځکه چې آزادی کې اصل بچی دې. مور نه ده. هم دا وجه ده. چه بچی مور اړخ ته منسوب کیږي...، يقال ام ولد...، او وینځي ته هم آزادی په بچی سره حاصلیږي. نسی کریم ﷺ فرماینلی دی { أَعْتَقَهَا وَلَدَهَا } (۱) او هرکله چې بچی اصل شو. نو تابع یعنی د مور فوت کیدل به هیڅ مضر نه وي.

د مشتری په قبضه کې د وینځي د بچی په جړل د ثمن مسئله

{وَيُرَدُّ الثَّمَنُ كُلُّهُ فِي قَوْلِ أَبِي حَنِيفَةَ (۲)} او واپس کوی به پوره ثمن د امام ابوحنیفه رحمهما الله په قول کې وکلا: امام ابویوسف او امام محمد رحمهما الله فرماني. يَرُدُّ حِصَّةَ الْوَلَدِ چې د بچی برخه به واپس کوي. وَلَا يَرُدُّ حِصَّةَ الْأُمِّ اود مور برخه به نه واپس کوي.

توضیح هرکله چې د مور د وفات نه روسته د بچی نسب ثابت شو. نو بانج به دا اخلی. اوس د امام ابوحنیفه رحمهما الله په نیز بانج باندې پوره ثمن واپس کول واجب دی.

ملک الصالحین صاحبین رحمهما الله فرماني. چه صرف د بچی د برخې (حصې) ثمن به واپس کوي. وجه داده. چه د بانج نه د بچی نسب ثابتیدلو سره دا خبره واضح شوه. چه ده خپله ام ولد خرڅه کړې وه. اود ام ولد بیع ناجائز ده.

بناه الاختلاف د امام ابوحنیفه رحمهما الله په نیز د ام ولد متقوم نه دي. نه په عقد بیع کې او نه په غصب کې. نو مشتری به ددې ضامن وي. یعنی هغه به د خپل کُل ثمن واپس اخستلو مستحق وي. د صاحبینو رحمهما الله په نیز ددې مالیت متقوم دي. نو مشتری به ددې ضامن وي. دا داسې اوگنډه. چه مثلاً مشتری مذکورده ام ولد د لس دینارو په عوض واخستله. اودا چې وینځه فرض کړې شی. نو ددې د قیمت اندازه پنځلس دیناره، او بچی چې غلام فرض کړې شی. نو دده قیمت لس دینار دي. نو مذکورده لس دیناره ثمن د وینځي او ددې د بچی په مقابل کې واقع شو. اود وینځي قیمت پنځلس دیناره اود بچی لس دیناره اندازه اوکړې شوه. نو لس دیناره ثمن ددې دواړو په مقابل کې داسې ویش شو. چه شپږ دیناره د وینځي په بدله کې، او څلور دیناره د بچی په بدله کې شو. بیا چې مشتری بچی بانج ته واپس کړو. نو بانج به ددې بچی څلور دیناره واپس کوي. چه بدل او مبدل دواړه جمع نشي. او ام ولد چونکه مشتری سره مړه شوه. نو ددې شپږ دیناره بانج ته ساقط شو. اود امام ابوحنیفه رحمهما الله په نیز د وینځي په مړ کیدلو سره په منزله د آزاد هیڅ نه ساقطیږي.

(۱) تقدم تخريج في باب الاستيلاء

(۲) القول الرابع هو قول الإمام الأعظم رحمهما الله كذا في تنوير الأبصار (۴/۹۹۴) وخلاصة الفتاوى (۱۰۵/۴) والهندية (۱۱۵/۴) والزيلعي (۳۳۰/۴) نقلًا عن القول الرابع (۱۹۲/۲)

په غیر گونۍ بڼو کې یو د نسب دعوی سره د دوهم حکم

وَمَنْ ادَّعى نَسَبَ أَحَدِ التَّوَامَيْنِ چاچه په دوه غیر گونۍ بڼو کې د یو د نسب دعوه او کړله. یُثَبَّتُ نَسَبَهُا (نښه) نو په دې سره به د دواړو نسب ثابتیږي.

تفصیل: د غیر گونۍ بڼو په اړه کېنې فرماني چې د یوسری سره دده د وینځې نه جوړه (غیر گونۍ) یعنی دوه بچی د یوې خیتې (د یوحمل) نه پیدا شو. او هغه په دوی کې د یو د نسب دعوه او کړله. نو دواړو نسب به ثابتیږي.

دلیل: ځکه چې دوی دواړه بچی د یوې نطفې نه پیدا شوی دی. نو هرکله چې د یو نسب ثابت شونود دوه نسب ثابتیدل ضروری دی.

کِتَابُ الشَّهَادَاتِ

ترجمه: (دا) کتاب د شهادتونو (په بیان کېنې) دي.

تفصیل: د کتاب الدعوی او کتاب الشهادة کېنې مناسبت دا دي چې په دعوی کېنې اکثر د شهادت ضرورت وي. نو ځکه چې په دعوی پسې د شهادت ذکر او کړو. او چونکه اول دعوی وي بیا د دعوی د ثابتولو دپاره د شهادت ضرورت راځي نو ځکه نې کتاب الدعوی په کتاب الشهادات باندې مقدم کړو. **معنی الشهادة لغة وشرعا:** د شهادت لغوی معنی ده. د مشاهدې نه پس د څه څیز خبر ورکول. اود فقهاؤ په اصطلاح کېنې د چا حق ثابتولو دپاره د قاضی په مجلس کېنې په لفظ د شهادت سره د رشتیا خبرې د خبر ورکولو ده.

سبب تعهلا: اود شهادت د تحمل سبب ددغه څیز مشاهده کول دي. د کوم څیز په باره کېنې چه گواهی ورکولې شی. یعنی کوم څیزونه چه په سترگو سره کتلې کیږي. په هغې کېنې کتل ضروری دي. او کوم څیزونه چه په غوږونو سره اوریدلې شی. په هغې کېنې اوریدل ضروری دي.

سبب اداها: اود شهادت ادا کولو سبب دادې. چه یا خو دده مدعی گواهی طلب کړی. او یا د مدعی د حق فوت کیدلو پړه وی. خودا به هغه وخت وی. کله چه مدعی ته دده شاهد کیدل معلوم نه وی. اود شهادت شرط دادې. چه شاهد کامل العقل وی. د شهادت یاد ساتلو صلاحیت وی. ولایت حاصل وی. اود مدعی او مدعی علیه په منځ کېنې فرق کولو باندې قدرت حاصل وی. او که مدعی علیه مسلمان وی. نو د شاهد مسلمان کیدل هم شرط دی.

وگناه: د شهادت رکن لفظ، اشهد،، دي. او ددې حکم د شاهدینو په نیز د تزکیه نه پس قاضی باندې د شهادت د مقتضی مطابق فیصله و اجبیدل دی.

الشَّهَادَةُ فَرَضٌ تَلَزَمَ الشُّهُودُ كَوَاهِي داسې فرض دي. چه په گواهانو باندې لازم ده. وَلَا يَسْتَعْمَلُونَ كِتَابَنَا إِذَا طَلَبُوا الدَّعَى او کله چې مدعی ددوی نه مطالبه اوکړی. نو د گواهانو لپاره ددې د پتولو گنجائش نشته.

حل اللغة: ① تلزم - لازمېږي - ② يمع - اجازت - ③ كتمان - پتول - ④ طالب - چه طلب اوکړي

تفصیل: د شهادت ادا کولو دوه صورتونه دي په صورت کې فرض عین او په بل صورت کې فرض کفایه دي. که گواهی ورکونکی که یو، دوه متعین سړی وی. نو گواهی ورکول به فرض عین وی. او که ډیر خلک

وی نو فرض کفایه به وی.

۵) **لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ** د شهادت په فرضیت باندې دا آیاتونه دلیل دی. ① **وَلَا يَأْبُ الشُّهَادَةَ إِذَا مَادَّ عَوْا** (بقره) یعنی کله چې گواهان راو غوښتلې شی نو دوی دې انکار نه کوی. په آیت کې چونکه د مطالبې په وخت د انکار کولو نه منع فرمایلي شوي ده. ځکه به د مطالبې په وخت د حاضریدلو امر وی. او امر به وجوب باندې دلالت کوی. نو شهادت ورکول به واجب او لازم وی.

② **وَلَا تَكْفُرُوا بِاللَّهِ إِذْ كُنْتُمْ إِشْرَاقًا** یعنی تاسو گواهی مه پتوی. په دې آیت کې د کتمان شهادت نه منع فرمایلي شوي ده. اود کتمان شهادت نه منع کول مستلزم دی. د شهادت اظهار ته. اود شهادت اظهار نوم دې د شهادت ادا کولو. نو هر کله چې کتمان شهادت ممنوع دي. نو اظهار شهادت یعنی شهادت ادا کول به واجب وی.

③ **وَمَنْ يَكْفُرْ فَإِنَّهُ إِتْرَ قَلْبُهُ** یعنی کوم کس چې گواهی پتوی. د هغه زړه گناهگار دي. په دې آیت کې په کتمان شهادت باندې وعید دي. اود وعید استحقاق چونکه د واجب په پریښولو سره کیږي. ځکه به شهادت ادا کولو واجب وی. پاتې شوه دا خبره چې په آیت کې خاص طور باندې قلب (زړه) ته گناهگار ولې وئیلی شوی دی؟ نو ددې خواب دادې. چه قلب رئیس الاعضاء دي. نو کله چې رئیس الاعضاء گناهگار وی. نو نور اندامونه به په درجه اولی گناهگار وی.

وجه اشتراط مطالبه المدعي > د مدعی طلب کول ځکه شرط دی. چه شهادت د مدعی حق دي. نو د نورو حقونو پشان شهادت هم دده په طلب کولو باندې موقوف دی. یعنی لکه څنگه چې نور حقوق د مدعی په طلب کولو باندې موقوف دی. دغه ډول شهادت هم دده په طلب کولو باندې موقوف دی.

د گواهي شرعي هيئت

وَالشَّاهِدُ فِي الْحُدُودِ يُخَيَّرُ فِيهَا الشَّاهِدَ بَيْنَ السَّوَاءِ وَالْإِظْهَارِ أَوْ فِي شَهَادَتِهِ فِي الْحُدُودِ كَيْ د گواهي پتولو او ښکاره کولو په منځ کې اختيار دي.

هل اللغة > ① يغير - اختيار ورکولې شی. ② السو - پتیدل. ③ الإظهار - ښکاره کول.

تصريح > که يو کس په حدود کې گواه وي. نو هغه ته اختيار دي. که غواړي. گواهی دې ورکړي. اود مبتلي به عیب دي ښکاره کړي. او که زړه نې غواړي. گواهی دې نه ورکوي. د هغه د عیب پرده پوښی دې اوکړي.

دليله > ځکه چې گواه په دواړه صورتونو کې د اجر او ثواب مستحق دي. په دې طريقه که ده گواهی ورکړله. نو د حد الهی قائمولو په وجه به مستحق د ثواب وي. او که گواهی نې ورکړله. نو د يو مسلمان د پردې اخستلو نه د بچ کیدلو په وجه به د ثواب مستحق وي. بهر حال په دواړه صورتونو کې مستحق د ثواب دي.

وَالسَّوَاءُ أَفْضَلُ خُو پتول افضل دی.

تصريح > خود حدود په بدله کې گواهانو ته اگر چه د ستر او اظهار پتولو او ښکاره کولی دواړو اختيار دي. خو ستر یعنی گواهی نه ورکول افضل دی.

دلائله > ① دليل دادې. چه هزال نومي سړی چې کله حضرت ماعز اسلمي رضي الله عنه د زنا په اقرار باندې راوښت کړو. او ماعز د زنا اقرار اوکړو. او بيا دوی ته د رجم حکم اوکړې شو. نو د الله تعالی رسول ﷺ هزال ته او فرمائيل. (لو ستره بگوئ و في رواية برداك لکان غير الکه) یعنی که تا ماعز پخپله کپړه يا خپل پتو

(خادر) سره پټ کړې وو. یعنې هغه دې د زنا په اقرار باندې نه تیارولو. (یعنې نه راضی کولی نو ستا لپاره به غوره وه. ددې حدیث نه معلومېږي. چه د حدود په سلسله کې گواهی نه ورکول افضل دی

⑦ د نبی کریم ﷺ ارشاد دې (من ستر علی مسلمة الله علیه فی الدنيا والآخرة) یعنې که یوکس د یو مسلمان پرده اوساتي. نو الله تعالی به په دنیا او آخرت کې دده پرده اوساتي. ځکه چې الله تعالی پخپله هم ستر دې. او ستر خو نبوی.

⑧ د ستر په افضلیت باندې دا دلیل هم دې. چه د رسول الله ﷺ او ددوی د صحابو ﷺ نه د حدودو منع کولو په سلسله کې تلقین منقول دې. یعنې دوی او ددوی صحابو ﷺ به حتی الامکان کوشش کولو. چه په کومه طریقه حد لرې شی. لکه د رسول الله ﷺ نه منقول دی. چه کله حضرت ماعز رضی الله عنه د زنا افراړ او کړو. نو نبی کریم ﷺ او فرمائیل. تا به بشکل کړې وی. تا به کتلې وی. یعنې تا به مچي کول یا کتل د زنا خیال کړې وی. خو ددې تلقین باوجود چې کله ماعز رضی الله عنه د زنا اقرار کولو. نو هله رسول الله ﷺ د رجم حکم او فرمائیلو.

إِلَّا أَنَّهُ يُجِبُّ أَنْ يُشْفَى بِالْمَالِ فِي السَّرِقَةِ خُودَا چې په غلا کې د گواه لپاره د مال گواهی ورکول واجب دی. قَبُولُ: أَخَذَ الْمَالُ نَوَائِي بِهِ مَالُ نَبِيٍّ اخْسَتْ دې وَلَا يَقُولُ سَرَقَ او دا به نه وائی چې غلاني کړې ده

تصريح: په حدودو کې گواهی پټول افضل دی. خو په حد سره کې گواهی کول اگر چه غوره دی. خود مال گواهی ورکول واجب دی.

دليله: ځکه چې په گواهی ورکولو سره به د مسروق منه (د کوم کس مال چې پټ شوې وی) حق ژوندي ژوندي شی

په حدود ښکې د گواهانو لپاره د گواهي د پټولو حکم

وَالشَّهَادَةُ عَلَى مَرَاتِبٍ: د شهادت يو څو مرتبې دی. مِنْهَا الشَّهَادَةُ فِي الزَّانِيَةِ فِيمَا ارْتَبَعَهُ مِنَ الزَّوَاجِ په هغې کې يو د زنا شهادت دې. په زنا کې د څلور سړو شهادت معتبر دې.

حل اللغة: ① مراتب - درجې - ② يعقبو - معتبرولي شی معتبر دی - ③ اربعه - څلور - ④ الوجل - جمع د رجل سړي

تصريح: امام قدوري رحمه فرماني. چه د شهادت يو څو مرتبې دی. ① شهادت فی الزنا په دې کې د څلورو سړو گواهی معتبر ده.

دليله: ځکه د الله تعالی ارشاد دې. (وَالَّذِينَ يَأْتِيَنِ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِهِمْ فَأَسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ أَرْبَعَةٌ مِنْكُمْ) یعنې هغه ښځې چې بدکاری او کړی. په هغوی باندې د خپلو نه څلور سړي گواهان راوړه. په دې آیت کې لفظ د (أَرْبَعَةٌ) د څلور په عدد اود گواهانو په مذكر کیدلو کې نص دې. د څلور په عدد باندې نص کیدل خو ښکاره دی. اود گواهانو په مذكر کیدلو کې ځکه نص دې. چه لفظ د (أَرْبَعَةٌ) موثث دې. اود عربی قاعدې په اعتبار سره د دریو نه نهو پورې یعنی د ثلاثه نه تسعة پورې عدد که مذكر وی. نو معدود موثث راځي. او که عدد موثث وی. نو معدود مذكر وی. دلته په آیت کې چونکه لفظ د (أَرْبَعَةٌ) موثث دې. ځکه به ددې معدود مذكر وی. نو ثابته شوه. چه د زنا ثابتولو لپاره د څلور سړو گواه کیدل ضروري دی.

وَلَا تُقْبَلُ فِيهَا شَهَادَةُ الْإِسَاءِ او په زنا کې د ښځو گواهی قبول نه ده.

نسخ ابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: پہ زنا کی پہ د بنخو گواہی نہ قبلہری۔
واللہ ① دلیل د زہری حدیث دی: یعنی رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم او ددوی نہ رومستہ صدیق اکبر او فاروق اعظم رضی اللہ عنہما د زمانہ نہ دا سنت جاری دی: چہ پہ حدودو او قصاص کی د بنخو گواہی معتبر نہ ده۔ (۱)
 ② پہ زنا کی د بنخو د گواہی پہ نہ معتبر کیدلو باندی عقلی دلیل دادی: چہ د بنخو پہ گواہی کی د بدلیت شبہ ده: اود بدلیت شبہ خکہ ده: چہ د بنخو گواہی د سرو د گواہی قائم مقام وی لکہ چہ د اللہ تعالیٰ ارشاد دی: **وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ فَإِنْ لَمْ يَكُونَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ** او گواہ کری دوه شاهدان د خپلو سرو نہ بیا کہ نہ وی: دوه سړی نو یو سړی او دوه بنخې ،، او گوری: اللہ تعالیٰ او فرمائیل: کہ دوه سړی نہ وی: نو یو سړی او دوه بنخې پہ گواہی ورکوی: معلومه شوه: چہ بنخې پہ گواہی ور کولو کی اصل نہ دی: بلکه د سرو پہ غیر موجودگی کی ددوی قائم مقام کیدای شی۔
د شهادت مراتب او په زنا کبې د گواهانو تعداد

وَمِنْهَا الشَّهَادَةُ بِيَمِينِهِ الْحُدُودُ وَالْقَصَاصُ او ددې نہ په باقی حدودو او قصاص کبې شهادت دی: **تَقْبَلُ فِيهَا اثْمًا دَرَجَتَيْنِ** چہ په دې کبې د دوه سرو گواہی قبلہری۔

نسخ د شهادت دویمه مرتبہ حر زنا نه علاوه نور حدود مثلاً حر قذف، حدرشرب خمر، او حدرسرقہ او قصاص کبې شهادت دی: چہ د حر زنا نه علاوه په نورو حدودو او قصاص کبې د دوه سرو شهادت معتبر دی۔

دلیل د اللہ تعالیٰ قول: **(وَأَسْتَشْهِدُوا شَهِيدَيْنِ مِنْ رِجَالِكُمْ)** دی: پہ آیت کبې د **(شَهِيدَيْنِ)** تشبیہ صیغہ د گواهانو پہ دوه کیدلو باندی او **(مِنْ رِجَالِكُمْ)** لفظ د گواهانو پہ مذكر (یعنی سړی) کیدلو باندی دلالت کوی: علامہ مرغینانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہ د حر زنا نه علاوه په حدودو او قصاص کبې هم د بنخو گواہی غیر معتبر ده: دلیل د زہری حدیث اود بدلیت شبہ ده: چہ ددې تقریر د تیرہ شوې تشریح لاندې تیر شوې دی۔

په باقی حقوقو کبې د گواهانو تعداد

وَمَا يَوْى ذَلِكَ مِنْ الْحُقُوقِ يَقْبَلُ فِيهَا اثْمًا دَرَجَتَيْنِ أَوْ رَجُلٌ وَامْرَأَتَانِ اود حدودو او قصاص نه علاوه په نورو حقوقو کبې د دوه سرو گواہی یاد یو سړی اود دوه بنخو گواہی مقبول ده: **سَوَاءٌ كَانَ الْحَقُّ مَالًا أَوْ غَيْرَ مَالٍ** برابرہ (خبرہ) ده: کہ دغه حق مال وی: **وَيُثَلِّ التَّكْسِيرُ وَالطَّلَاقُ وَالزَّوْكَالَةُ وَالْوَصِيَّةُ** او کہ غیر مال وی: لکہ نکاح، طلاق، وکالت، وصیت،

نسخ د شهادت دریمہ مرتبہ داده: چہ د حدودو او قصاص نه علاوه په نورو حقوقو کبې د دوه سرو گواہی یاد یو سړی اود دوه بنخو گواہی معتبر ده: هغه حق کہ د مال د قبیلې خنې وی: لکہ بیع، او کہ د غیر مال قبیلې خنې وی: لکہ نکاح، طلاق، وکالت، وصیت، عتاق، رجعت، او نسب: (۲)

(۱) من رواية الزهري أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه كذا في نصب الرأية (١٦٤/٤)۔
 (۲) **مسلك الطائفي**:- حضرت امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہ د بنخو شهادت سرو سرہ پہ ہیڅ معاملہ کبې معتبر نہ دی: سوائې د اموال او ددې د توابع نہ (چہ په دې کبې قبلہری) یعنی مال او ددې توابع

دلیل > دلیل دادی. چه د بنخو په گواهی کښې اصل دادی. چه قبول شی. ځکه چه په کومو څیزونو باندې د شهادت د اهلیت مدار دی. (یعنی مشاهده، ضبط، او اداء) هغه څیزونه په بنخو کښې موجود دی. او په دې څیزونو باندې د شهادت د اهلیت مدار ځکه دی. چه د مشاهدې په ذریعه به گواه ته د هغه څیز علم وی. د کوم څیز په باره کښې چه گواهی ورکوی. او ضبط یعنی په ښه غور سره اوریدلو، پوهیدلو، او محفوظ کولو په وجه به د شهادت اداکولو پورې علم باقی پاتې وی. اود شهادت اداکولو په وجه به قاضی ته علم کیږی. نو هرکله چه په بنخو کښې هغه څیزونه موجود دی. په کومو چه د شهادت د اهلیت مدار دی. نو د بنخو شهادت به قبلولې شی. ځکه چه د بنخو په گواهی کښې اصل دادی. چه قبول شی. په دې وجه احادیثو کښې د بنخې خبر ورکول یعنی روایت کول معتبر دی. او محدثین د بنخو روایت کړې شوی احادیث قبلوی هم. نو هرکله چه په احادیثو کښې د بنخې خبر ورکول معتبر دی. نو ددوی شهادت به هم معتبر وی.

د بنخي د گواهي معتبر کيدلو مواقع

وَتَقْبَلُ فِي الْوِلَادَةِ وَالْبَكَارَةِ وَالْعُيُوبِ بِالنِّسَاءِ فِي مَوْضِعٍ لَا يَظْلِمُ عَلَيْهِ الرَّجَالُ شَهَادَةَ امْرَأَةٍ وَاحِدَةٍ
فرمانی. او په ولادت، بکارت، او بنخو د داسې ځایونو په عیبونو کښې چه په هغې باندې سړې نشی خبریدلې. د یوې بنخې گواهی به قبلولې شی.

هل اللغة > الولادة: پیدائش، البکارة: هغه پیغله چه وطی شوې نه وی الرجال: جمع د رجل، سړې
تخريج > د شهادت څلورمه مرتبه داده. چه په ولادت، بکارت، اود بنخو په بدن باندې داسې مخنی (او پټ) عیبونه چه په هغې باندې صرف بنخې خبریدلې شی. او سړی نشی خبریدلې. په هغې کښې د یوې بنخې شهادت کافی دی. (۱)

دلالة > ① دلیل دا حدیث دی. (قال رسول الله ﷺ شهادة النساء جائزة فيما لا يستطيع الرجل أنظر اليه) (یعنی د بنخو شهادت به هغه څیزونو کښې جائز دی. کوم څیزونه چه سړی نشی کتلې.

② عقلی دلیل دادی. چه په ولادت وغیره څیزونو کښې د گواه مذكر او سړی کیدلو قید ځکه ساقط شوې دی. چه بنخې طرف ته کتل کم از کم وی. ځکه چه بنخې طرف ته کتل حرام دی. اود بنخې بنخې طرف ته کتل د سړی د کتلو په نسبت خفیف دی. یعنی د سړی بنخې طرف ته کتل چه څومره غلیظ او بد دی. د بنخې بنخې طرف ته کتل دومره غلیظ او بد نه دی. اودا خبره ځکه ده. چه بنخې طرف ته په کتلو سره کتونکې بنخه کښې شهوت کم راوچتیږی. خوکه کتونکې سړې وی. نو په هغه کښې شهوت زیات راوچتیږی. ځکه د سړی بنخې طرف ته د کتلو په مقابله کښې د بنخې بنخې طرف ته کتل اخف دی. نو هرکله چه بنخې طرف ته کتل خفیف او معمولی کیدلو دپاره په گواهانو کښې د مذكر کیدلو شرط ساقط کړې شو. نو هم ددې مقصد په لحاظ د عدد شرط هم ساقط کړې شوې دی. ځکه چه بنخې طرف ته د یوې بنخې په کتلو کښې تخفیف دی. په نسبت د دوه یا څلورو بنخو د کتلو. یعنی بنخې طرف ته د

څیزونه یعنی اعاره، اجاره، کفاله، ميعاد، او شرط خیار وغیره کښې د بنخو گواهی د سرو سره معتبر ده. امام مالک رحمه الله هم ددې قائل دی. او یو روایت د امام محمد رحمه الله هم دادی.

① **مسلك الشافعي** :- د حضرت امام شافعی رحمه الله په نیز د څلورو بنخو شهادت ضروری دی.
(۱) غره الزیلمی ثم قال روی عبدالرزاق فی مصنفه ... عن الزهري قال مضت السنة على أن يجوز شهادة النساء لما لا يطالع عليه غيره من ولادة النساء وعيوبهن (نصب: ۱۶۵۴).

یوې ښځې کتل خفیف دی. اود یوڅو (د یو نه د زیاتو) ښځو کتل

په گواهو کېني د عدالت اود لفظ شهادت څښت

وَلَا بُدَّ فِي ذَلِكَ كَلِمَةٍ مِنَ الْعَدَالَةِ وَالْفُطْرَةِ الشَّهَادَةِ، اود شهادت په ټولو صورتونو کېني عدالت او لفظ شهادت ضروری دي. فَإِنْ لَمْ يَذْكُرِ الشَّاهِدُ لَفْظَةَ الشَّهَادَةِ وَقَالَ أَغْلَمُ أَوْ أَتَقَبَّلُ لَمْ يَقْبَلْ شَهَادَتُهُ نوکه شاهد لفظ د شهادت ذکر نکړو. او وي ونييل. چه زه خبر يم. يا زه يقين کوم. نو دده شهادت به نه قبلېږي.

تدريج > په شهادت کېني عدل دادې. چه انسان د کبانرو (غټو گناهونو) نه ځان ساتي. په صفانرو (ډډو گناهونو) باندې مصر نه وي. دده صلاح دده د فساد نه زياته وي. او دده صواب (صائب الرائي کيدل) دده د خطا نه زيات وي. بهر حال ابو الحسين قدوري رحمه الله فرماني. چه د شهادت په ټولو انواعو کېني د گواهانو عادل کيدل شرط دی. او لفظ د شهادت شرط دي. يعنی گواه به د شهادت په وخت دا وائي. چه. زه شهادت ورکوم. يا زه گواهي ورکوم. تردې که د گواهي په وخت گواه او ونييل. چه ماته علم دي. يا زه يقين کوم. نو په دې مقدمه کېني به دغه وخت دده گواهي نه قبلېږي.

دليل اشتراط لفظ العدالة > چه د گواه عادل کيدل څو ځکه شرط دی. چه ① الله تعالی فرمايلى دی. (يَمُنْ تَرَوْنَ مِنَ الشُّهَدَاءِ) يعنی. دوه گواهان کړئ د هغه خلقو نه چه تاسو ښې خوښوئ په گواهانو کېني. حاصل داچه گواه په خلقو کېني خوښ سړي وي. اودا ښکاره ده. چه فاسق په خلقو کېني خوښ نه شمارلې کېږي. نو ددې آيت نه معلومه شوه. چه شاهد فاسق سړي نه وي. بلکه دده عادل کيدل ضروری دی.

دلائل اشتراط لفظ الشهادة > ① د الله تعالی ارشاد دي. (وَأَقْبِلُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ) دلته په دې آيت کېني الله تعالی لفظ د شهادت ذکر کړې دي. نو د دې نه به عدول نشي کولې.

② د نبی کریم ﷺ ارشاد دي. (داذا علمت مثل الشمس فاشهدوا الا قدم) يعنی که تاته د يوې خبرې علم د نمر پشان واضح (او ښکاره) طور باندې اوشي. نو گواهي ورکړه. گټی دا پرېږده. نو هرکله چه د گواهي په سلسله کېني نصوص د قرآن او نص د حديث په لفظ د شهادت سره صراحة ناطق دی. نو د گواهي په باب کېني د لفظ شهادت په ځانې به بل هيڅ لفظ استعمال صحيح نه وي.

د گواهانو لپاره د عدالت معيار

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: يَتَقَبَّلُ الْمُتَّكِمُ عَلَى ظَاهِرِ عَدَالَةِ الْمُسْلِمِ إِمَامٍ ابُو حَنِيفَةَ رحمه الله فرماني. چه د مسلمان په حق کې. به حاکم په ظاهري عدالت باندې اکتفاء کوي.

تدريج > په دې خبره د ټولو امامانو اتفاق دي. چه د گواهانو عادل کيدل ضروری دی. خو ددې اتفاق نه روسته حضرت امام ابو حنيفه رحمه الله فرماني. چه کله مدعی د قاضي په عدالت کې گواه پيش کړي. او مدعی عليه په گواهانو باندې څه طعن اونکړي. يعنی دا اونه وائي. چه د مدعی گواه دروغجن دی. يا غلامان دي. يا غير مسلم دي. يا محدود فی القذف دي. يعنی په گواهانو کې څه داسې نقص بيان نکړي. چه د هغې په وجه د هغوی شهادت مردود شي. نو قاضي به مسلمانانو گواهانو کې ددوی په ظاهري عدالت باندې اکتفاء اوکړي. يعنی دوی به عادل او گرځوي. ددوی د عدالت او د پانته په اړه کې به تفتيش (او معلومات) نه کوي.

دلائل ① دلیل دا حدیث دی. ((الْمُسْلِمُونَ عُدُولٌ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ))، اَلْعُدُولُ دَالِي قَذْفِ (۱) یعنی تمام مسلمانان عادل دی. د یو بل په خلاف حجت دی. سوا د محدود فی القذف نه. یعنی د محدود فی القذف گواهی د هیڅ مسلمان خلاف حجت نشی کیدی.

② عقلی دلیل دادې. چه د مسلمان ښکاره حال دادې. چه هغه د هریو داسې فعل نه کوم چې دده په دین کې حرام دي. مثلاً د دروغ و نیولو څخه به پرهیز کوی. او هم په دې ظاهره حال به اکتفاء کولی شي. ځکه چې قطعی او یقینی طور باندې دگواهانو عادل کیدل نشی معلومیدلې. نو که قاضی د مزکی یعنی د تعدیل کونکی نه د گواهانو د حال معلومات اوکړو. او هغه گواه عادل اوخودل. نو بیا هم دده د عادل کیدلو قطعی یقین نشی کیدلې. سوا ددې نه چې دا اوونیلې شي. چه تعدیل کونکې مزکی به په ښکاره دروغ نه وائی. نو لکه څنگه چې د تعدیل کونکې په اړه کې دا گمان اوکړې شو. چه هغه به دروغ نه وائی. دغه ډول پخپله د گواه په نسبت دا گمان کیدای شي. چه دا مسلمان به دروغ نه وائی. نو به دې ظاهري عدالت باندې اکتفاء کول کافی ده.

اَلْأَفْرِ الْعُدُولُ الْقِصَاصُ فَإِنَّهُ يُسْأَلُ عَنْ الشُّهُودِ خَوْفَهُ د حدودو او قصاص کې. چه (په دې کې به) د گواهانو حال به معلوموی.

توضیح ابو الحسن قدوری رحمته الله علیه فرمائی. که په حدودو او قصاص کې مسلمان گواه گواهی ورکړي. نو قاضی به ددوی په ظاهري عدالت اکتفاء نه کوی. که مدعی علیه طعن اوکړي. بیا طعن اونکړي. بلکه ددوی عدالت دې معلوم کړي. یعنی د دیانت او امانت په سلسله کې دې ددوی حال معلوم کړي.

دلائل ① دلیل دادې. چه قاضی چونکه د حدودو او قصاص ساقطولو بهانه لتون کولوکي د شریعت د اړخه مکلف دي. ځکه به د گواهانو د عدالت په سلسله کې په پوره طور باندې تفتیش او تحقیق کول شرط وي. چه یوه داسې خبره ښکاره شي. چه په هغې سره حد ساقط شي.

② دوهم دلیل دادې. چه د گواهانو په ظاهري عدالت باندې د اکتفاء کولو په صورت کې ددوی د غیرعادل کیدلو شبه باقی کیږي. او په حدودو کې شبه پیدا کیدل حدود ساقطوی. نو د حدودو ثابتولو لپاره به د گواهانو په ظاهري عدالت باندې اکتفاء کول صحیح نه وي. بلکه د گواهانو د حال معلومات کول به ضروري وي.

وَإِنْ طَعَنَ الْخَصْمُ فِيهِمْ يَسْتَلْ عَنْهُمْ أَوْ كَمَا مَدْعَى عَلَيْهِ بَعْدَ الْغَوَاةِ كَيْ طَعَنَ أَوْ كَرُو. نو په پټه اوپه ښکاره به د دغه گواهانو په اړه کې معلومات کوی.

توضیح او که د حدودو او قصاص نه علاوه د نورو معاملاتو په گواهانو کې مدعی علیه طعن (او ملائمه) اوکړه. یعنی څه داسې نقص ئې بیان کړو. چه په هغې سره د گواهانو گواهی مردود کیږي. نو په داسې صورت کې به قاضی خفیه او علانیه په پټه او په ښکاره، دواړه شان د گواهانو د عدالت معلومات کوی.

دلیل ځکه چې دلته کې دوه ظاهر معارض او مقابل شوی دي. یو ظاهر خو دادې. چه دا گواهان به دروغجن نه وي. او دوهم ظاهر دادې. چه مدعی علیه به پخپل طعن کې دروغجن نه وي. یعنی د مسلمان کیدلو په وجه د گواهانو ظاهر ددې خبرې تقاضا کوی. چه گواه پخپله گواهی کې دروغجن نه

(۱) من حدیث عمرو بن شعيب عن أبيه عن جده رحمته الله علیه أخرجه ابن أبي شيبة في مصنفه في البيوع (نصب: ۱۶۷/۴).

وی. او ددوی په گواهی باندې د مدعی په حق کې فیصله اوکړې شی. اود مدعی علیه ظاهر ددې خبرې تقاضا کوی. چه مدعی علیه پخپل طعن کې دروغجن نه وی. او ددې طعن په وجه د گواهانو گواهی معتبر نه وی. نو هرکله چې دوه ظاهر معارض او مقابل شو. نو یو اړخ ته ترجیح ورکولو لپاره به قاضی د گواهانو د حال معلومات کوی. نو که د تحقیق او تفتیش نه روسته که د گواهانو عادل کیدل ثابت شو. نو د گواهانو ظاهر ته به ترجیح حاصل وی. او که ددوی عادل کیدل ثابت نشو. بلکه د مدعی علیه ذکر شوي طعن ثابت شو. نو د مدعی علیه ظاهر ته به ترجیح حاصل وی.

وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَحَمْدُ بْنُ زُهَيْرٍ: اللَّهُ: (او امام ابویوسف او امام محمد رحمهما الله فرمایي لَا يُبْذَرُ أَنْ يُسْأَلَ عَنْهُمْ فِي التَّيَرَاتِ الْعَلَانِيَةِ) چه په حقونو کې په پټه او په ښکاره د گواهانو عدالت معلومات کول ضروری دی.

توضیح: حضرت امام ابویوسف او امام محمد رحمهما الله فرماني. چه په ټولو حقوقو کې خفيه او علانيه د گواهانو حال

معلومول ضروری دی. که مدعی علیه په گواهانو باندې طعن کړې وی. او که طعن نه وی کړې. امام احمد او امام شافعی رحمهما الله هم ددې قائل دی. امام مالک رحمه الله فرماني. که گواه په عدالت یعنی په دیانت او امانت او صداقت کې په خلکو کې مشهور وی. نو قاضی به ددوی د حال معلومات نه کوی. او که ددوی جرح مشهور وی. یعنی په داسې شی سره مشهور وی. چه د هغې په وجه گواهی رد کیږي. نو په داسې صورت کې به د هغوی گواهی رد کولې شی. او که ددوی عدالت او جرح مشکوک وی. نو قاضی به ددوی د حال معلومات کوی.

دالاهما: د صاحبینو رحمهما الله ① دلیل دادې. چه د قاضی د فیصلې دارومدار په حجت باندې دي. او حجت نوم دي د عادل گواهانو د شهادت، اود گواهانو د عدالت حکم چونکه د قاضی د معلومات کولو نه روسته کیږي. په دې وجه قاضی باندې د گواهانو د عدالت او دیانت په اړه کې معلومات کول ضروری دی.

② دوهم دلیل دادې. چه د گواهانو د حال معلومولو په صورت کې د قاضی فیصله باطلیدلو نه محفوظ کیږي. په دې طریقې که قاضی د گواهانو حال معلومولو نه بغیر څه فیصله ورکړله. او روسته د گواهانو غلام کیدل، یا کافر کیدل، یا محدود فی القذف کیدل، ښکاره شو. نو قاضی دا فیصله به باطل وی. او که د حال معلومولو نه روسته نې فیصله ورکړله. نو ددې فیصلې باطلیدلو نوبت (مهلت) به نه راځي. اود قاضی فیصله د امکان حده پورې د باطلیدلو نه محفوظ کول ضروری دی. نو د قاضی فیصله د باطلولو نه د بچ کولو لپاره د گواهانو حال معلومول ضروری او گرځولی شو.

القول العنفي به: علامه مرغینانی رحمه الله په هدایه کښې فرماني. چه بعض مشاخصو فرمایلي دي. چه د حضرت امام صاحب اود صاحبینو رحمه الله په منځ کې د گواهانو په ظاهري عدالت باندې د اکتفاء کولو او نه کولو په اړه کې چې کوم اختلاف دي. دا په هیڅ حجت او برهان (دلیل) باندې مبنی نه دي. بلکه دا د زماني اختلاف دي. یعنی امام ابو حنیفه رحمه الله د گواهانو په ظاهري عدالت باندې د اکتفاء کولو حکم په هغه زمانه کې ورکړې دي. په کومه زمانه کې چې د صلاح او نیکی غلبه وه. خلکو به په عامه توګه دعام

١) القول الرابع هو هذا قول الصحاحين رحمه الله كذا في فتح القدير (٤٥٨/٦) ورواها (٤١٤/٤) والتهذيب (٤٥٠/٣) والبحر الرائق (٦٣٧) نقلاً عن القول الرابع (١٣٠/٢) -

طور، رشتيا ونييل رسول الله ﷺ د هغه زمانې د ښه كيدلو شهادت ورکړي دي. لکه چې فرمانيلي نبي
دى (عبدالقرون قرنى ثمر الدين يولمهم ثمر الدين يولمهم ثم فاشوا الكذب) په دې حديث کې د الله رسول ﷺ درې
زمانو (عهدصحابه، عهد تابعين، عهد تبع تابعين) ته ښه ونيلى دي. او د څلورم عهد په اړه کي نې
او فرمانيل چه په دغه زمانه کې به دروغ زيات وي. دروغ ونييل به عام وي. خلق به دروغ عقلمندي
(هوښيارتوب) او سياست گنري. حضرت امام ابو حنيفه رحمه الله چونکه د قرن ثاني او ثالث په خلقو کې
دې ځکه حضرت امام صاحب رحمته د خير د غلبه په وجه د گواهانو په ظاهري عدالت باندې اكتفاء
کړې ده. او صاحبين رحمهما الله چونکه د قرن رابع په خلق وکي دى. ځکه دوى د غلبې د شر او د کذب او
دروغ عام کيدلو په وجه په ظاهري عدالت باندې اكتفاء نه اونکړله. بلکه د گواهانو د حال تحقيق او
تفتيش نې ضروري گرځولى دي.

علامه مرغینانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی ہے: **دی** چہ پہ دے زمانہ کہی فتویٰ د صاحبینو رحمہما اللہ پہ قول ده. **خکہ** چہ پہ دے زمانہ کہی عوام خولاشہ کوی، خواص هم د دروغ و نیلو او کذب نه محفوظ نه دی. **پہ دے** وجه د گواهانو د رشتیا یا دروغجن کیدلو تحقیق او تفتیش ضروری او مگر خولې شو. **د گواهانو د** تزکیه او تعدیل کولو حکم

گواہی اود گواہی ادا کولو بیان

وَمَا يَحْتَمِلُهُ الشَّاهِدُ عَلَىٰ صُرَّتَيْنِ: فصل: گواه چې د کوم شی گواهی او چتوی (پر داشت کوی). په دوه قسمه دی. اَحَدُهُمَا أَنْ يَشْفِيَ حُكْمَهُ بِنَفْسِهِ هغې کې یو هغه دې. چه د هغې حکم پخپله ثابتیږي. مَثَلُ الْبَيْعِ وَالْإِقْرَارِ وَالْعَصَبِ وَالْقَتْلِ وَحُكْمِ الْحَاكِمِ، لکه بیع، اقرار، غصب، قتل، اود حاکم حکم. قَدْ أَذَانِمَا ذَلِكَ الشَّاهِدُ أَفْرَادًا وَبِعِصَةٍ أَنْ يَشْفِيَ بِهِ نَوَاحِلَهُ چې دا گواه واوږیدل. یا اوکتل. نود هغه لپاره جائز دی. چه هغه گواهی ورکړی. وَلَئِنْ لَمْ يَشْفَ عَلَيْهِ اِگر چه هغه په دې معامله باندې گواه نه وی جوړ شوی.

هل اللغة < ① يتعمل - اوچتوی - ② فزین - تشیه د ضرب قسم -

توضیح: د کومو څیزونو چې گواه جوړیدلې شی، دهغې دوه قسمونه دی. ① یو هغه چې دهغې حکم پخپله ثابتېږي. په هغې کې د گواه جوړولو اړتیا نه پېښېږي. لکه بیع، اقرار، غصب، قتل، اود حاکم حکم. نو هرکله چې گواه یو مسموع (اوریدونکي) شی، واوریدلو. لکه بیع، اقرار، اود حاکم حکم. یا کوم مبصر (د کوم تعلق چې د کتلو سره وي) شی، او کتلو. مثلاً غصب او قتل. نو گواه لپاره صرف په اوریدلو یا صرف په کتلو گواهی ورکول جائز دی. اگرچه دي گواه نه وي جوړ کړي شوي.

دلائل ① د دليل دا دې چې گواه ته په اوريدلو يا په كتلو د هغه شئ علم شوې دې. كوم چې پخپله موجب دې. نو دده لپاره شهادت اداكول جائز كيږي. ځكه چې علم (معلومات) كوم چې د اداني شهادت د جواز ركن دې. هغه اوموندې شو. او علم د شهادت ادا كولو د جواز ركن ځكه دې. چه الله تعالى فرمايلى دى. **اَلَاَمَنُ لِكَيْدِ الْبَاطِلِ وَهُمْ يَفْكُونُ** يعنى كوم خلق چې د حق نه خبر وي د حق گواهي وركوي. د آيت نه معلومه شوه چه د گواهي لپاره علم (خبريدل) ضرورى دى.

رسول الله ﷺ فرمائی دے: إِذَا عَلِمْتَ بِمِثْلِ الشَّهِيدِ فَأَشْهَدْ وَلَا تَقْذَرْ (۱) یعنی کلمہ چہ تہ لمر نشان پوہہ شی. نو گواہی ور کرہ. گنی پر پر دہ. حاصل داچہ کلمہ چہ یوکس تہ د خہ شی. پہ ارہ کی یقینی علم حاصل شی. نو ددہ لپارہ گواہی ور کول جائز دی. او کہ علم نہ وی. نو گواہی ور کول جائز نہ دی. بہر حال ددی حدیث نہ معلومہ شوہ. چہ د گواہی لپارہ د ہفہ شی. نہ خبریدل ضروری دی. د کوم گواہی چہ ور کول شی.

بہ دوم قسم گواہی د گواہی اداہونو الفاظ

وَيَقُولُ أَشْهَدُ أَنَّهُ بَاغَرُ ابْنِ الْحَسَنِ قَدُورِي مُحَمَّدٌ فَرَمَانِي. چہ دا گواہ بہ داسی وانی. چہ زہ گواہی ور کوم چہ دہ خرخ کرے دی. وَلَا يَقُولُ أَشْهَدُ نِي. او داسی بہ نہ وانی. چہ دہ زہ گواہ جوہ کرے یم.

توضیح: صورت د مسئلہ دادی. کہ یوکس د بل سری نہ داسی خبرہ واوریدلہ کومہ چہ د مسموعاتو د قبیلہ خنی دہ. مثلاً خرخول، اختسل، یا اقرار کول، او چا دہ لره پہ دے باندی گواہ ہم جوہ نکرو. خود گواہی: ارتیا پیش شو. نو دا گواہ واوریدونکے، بہ د گواہی ور کولو پہ وخت داسی وانی. چہ زہ گواہی ور کوم چہ دہ خرخ کرے دی. یا دہ اختسی دی. یا نہی د فلانی لپارہ خپل خان باندی د دومرہ رقم اقرار کرے دی. او داسی بہ نہ وانی. چہ دہ زہ گواہ جوہ کرے یم.

دلیلہ: خکہ چہ دا بالکل دروغ دی. او دروغ خکہ دی. چہ دہ لره ہیخ چا گواہ نہ دی جوہ کرے. بلکہ د مدعی علیہ کلام واوریدلو سرہ دے پخپلہ گواہ جوہ شوے دی.

دوہم قسم د گواہی پخپلہ ثابتدل

وَمِنْهُ مَا لَا يَثْبُتُ الْحُكْمُ بِتَفْصِيءٍ أَوْ بِدِي كَيْ يُوَدَّلُ هَفَ دِي. چہ د ہفہ حکم پخپلہ ثابت نہ وی. مِثْلُ الشَّهَادَةِ عَلَى الشَّهَادَةِ، لکہ پہ گواہی: باندی گواہی ور کول. فَإِذَا سَمِعَ شَاهِدًا يُشْهَدُ بِشَيْءٍ لَمْ يَجِدْ لَمْ يَكُنْ كَلِمَةً. چہ یوکس د یو گواہ نہ واوریدل. چہ ہفہ د یوخیز گواہی ور کوی. نو ددہ لپارہ جائز نہ دی. أَنْ يَشْهَدَ عَلَى شَهِادَتِهِ إِلَّا أَنْ يُشْهَدَ بِدِي دہ ہفہ پہ گواہی: باندی گواہی ور کرے. مگر داچہ ہفہ دے پخپلہ گواہی: باندی گواہ جوہ کرے.

توضیح: بہ ذکرشوی قسمونو کی دوہم دول ہفہ دی. چہ د ہفہ حکم پخپلہ نہ ثابتی. بلکہ پہ ہفہ کی د گواہ جوہ وولو ارتیا پینیری. لکہ، شہادۃ علی الشہادۃ، چہ ترکومہ پوری اصلی گواہ پخپلہ گواہی: باندی گواہ جوہ نکری. تر ہفہ وختہ پوری شہود فرع لپارہ د گواہی ور کولو حکم نہ ثابتی. نو کہ یوکس مثلاً زید د گواہ مثلاً د بکر نہ د قاضی د مجلس نہ علاوہ کی واوریدل. چہ بکر ددی خبری گواہی ور کوی. چہ د خالد پہ حامد باندی یو زر درہم پور دی. نو شاہد فرع یعنی زید لپارہ دا جائز نہ دی. چہ دی د خالد پہ حامد باندی د یو زر درہم قرضہ کیدلو گواہی ور کرے. البتہ کہ شاہد اصل یعنی بکر دے پخپلہ گواہی: باندی گواہ جوہ کرے. نو ددی شاہد فرع یعنی زید لپارہ گواہی ور کول جائز نہ دی.

دلیلہ: ددی دلیل دادی چہ د اصول شہادت پخپلہ حکم نہ واجبوی. نو د بکر صرف گواہ کیدلو سرہ حامد باندی پور نہ واجبوی. بلکہ د اصول (اصل گواہانی) شہادت ہفہ وخت حکم واجبوی. کلمہ چہ

(۱) بہن حدیث ابن عباس أخرجه البيهقي في السنن الكبرى (۲۵۲\۱۰ - رقم ۲۰۵۳۷) والحاكم في المستدرک ل کتاب الأحکام)۔

اصول خپل شهادت د قاضی مجلس ته منتقل کړی. بهر حال د اصل شهادت پخپله موجب د حکم نه دې. نو هرکله چې د اصول شهادت پخپله موجب د حکم نه دې. بلکه موجب د حکم جوړولو لپاره ددې د قاضی په مجلس کې نقل کول ضروری دی. نو د اصول (اصل) گواهانې لپاره ضروری دی. چه دوی په فروغ باندې د شهادت بوج واچوی. اود شهادت په ادا کولو کې دوی خپل نائب مقرر کړی. چه فروغ د اصول شهادت د قاضی په مجلس کې نقل کړی.

او ددې وجه داده. چه د فروغ گواهی ورکول د اصول په حق کې تصرف کول دی. په دې طور چې د مشهود علیه (مدعی علیه) خلاف قول نافذ کیدلو کې اصول ته ولایت حاصل وو. یعنی اصول ته دا ولایت حاصل وو. چه دوی خپل قول (گواهی) د مشهود علیه خلاف نافذ کړی. خو کله چې فروغ د اصول د اړخه گواهی نقل کړله. نو گویا فروغ د اصول هغه ولایت زائل کړو. کوم ولایت چې د اصول لپاره ثابت وو. اودا خبره منلې شوې ده. چه چا له د چا ولایت او حق د هغه د رضامندی نه بغیر زائل کول جائز نه دی. نو د شهود فرع د شهادت لپاره به هم د اصول رضامندی ضروری وی. اود اصول رضامندی داده. چه اصول فروغ د خپل اړخه شاهد او نائب مقرر کړی. نو د متن په فرض شوې مسئله کې د اصول د اړخه په فروغ باندې د شهادت بوج اچول (شاهد جوړول) اوموندې شو. اونه نائب مقرر کول اوموندې شو. په دې وجه د فروغ صرف د اصول گواهی اوریدلو سره گواهی ورکول جائز نه ده

وَكَذَلِكَ لَوْ سَمِعَهُ يُشْهِدُ الشَّاهِدَ عَلَى كَهَاتِهِ وَ دغه ډول كه يو كس د اصل گواه نه واوږيدل. چه شاهد بالفرفع پخپله گواهی باندې گواه جوړوی. لَمْ يَسْمَعْ لِلشَّاهِدِ أَنْ يُشْهِدَ عَلَى ذَلِكَ نو د اوریدونکي لپاره جائز نه ده چې په هغې گواهی ورکړی

توضیح: دغه ډول كه يو كس حقیقی او اصلی گواهی واوږيدله. چه هغه پخپلې گواهی باندې څوك گواه جوړوی. نو سامع (اوریدونكی) له د اصلی گواه په گواهی باندې گواهی ورکول جائز نه دی. مثلاً حامد واوږيدل. چې خالد (اصل گواه) پخپله گواهی باندې شاهد گواه جوړوی. نو سامع یعنی حامد ته دا اختیار نشته. چه هغه د خالد (اصلی گواه) په گواهی باندې گواهی ورکړی. **دلیل:** ځكه چې اصلی گواه د خپلې گواهی بوج په دې اوریدونكی حامد باندې نه دې اچولې. بلکه دده ته علاوه په شاهد باندې نې اچولې دې. البته شاهد كوم چې خالد پخپله گواهی باندې گواه كړې دې. هغه گواهی ورکولې شی. خو حامد گواهی نشی ورکولې.

د خپل تحریر مضمون په كتلو باندې گواهی ورکول

وَلَا يَحِلُّ لِلشَّاهِدِ إِذَا رَأَى خَطَّهُ أَنْ يُشْهِدَ أَوْ كَوَاهٍ لَهُ د حلال نه دی. چه هغه خپل خط اوگوری. او گواهی ورکړی. إِلَّا أَنْ يَذْكُرَ الشَّاهِدُ مَكْرَ د اچه هغه ته گواهی ياده شی.

توضیح: كه گواه هم په دستاويز (تحریر) کې د خپلې گواهی تحریر اوكتلو. خود كومي واقعي سره چې د گواهی تعلق دي. نه هغه واقعه ياده شوه. اونه گواهی ورکول ورباد شو. نو ددې گواهی لپاره صرف په تحریر كتلو سره گواهی ورکول جائز نه دی.

دلیل: ځكه چې يو تحریر د بل تحریر مشابه وی. او هرکله چې يو تحریر د بل تحریر مشابه وی. نو دا مشتبه شو. چه آیا دا تحریر هم ددې گواه دې. یا د بل چا دې. او مشتبه شی د علم او یقین فائده نه ورکوی. نو په دې تحریر سره به علم نه حاصلیږی. حالانکه د شهادت لپاره د هغه واقعي علم ضروری دی. د كومي واقعي متعلق چې شهادت ورکولې شی. نو هرکله چې د شهادت ورکولو لپاره د مشهود په خبریدل ضروری دی. او په ذکر شوی تحریر سره علم نه حاصلیږی. نو د ذکر شوي تحریر په كتلو

باندې به گواهی ورکول هم جائز نه وی.

۱. نا بینا (رواند) د گواهی هم

وَلَا تَقْبَلُ شَهَادَةَ الْأَعْمَى. (۱) اود نا بینا سړی گواهی به نشی قبلولی

هل اللغة | امي -روند-

تصريح په حدود او قصاص کې په اتفاق سره د نابینا گواهی نه قبلېږي البته که نابینا په هغه څیزونو کې گواه دې په کومو کې چې د خلقو نه په اوریدلو سره گواهی ورکول جائز ده. لکه نسب، او مرګ.

دلیلها: د طرفینو رحمهم الله دلیل دادې چې د شهادت ادا کولو لپاره ضروری دی چې گواه د مدعی او مدعی علیه په منځ کې اشاره سره امتیاز (فرق) اوکړی. او نابینا سړی صرف ددوی په آواز سره ددوی په منځ کې توپیر کولې شی. په اشاره سره فرق نشی کولی. او چونکه د یو آواز د بل آواز سره مشابه وی. ځکه به په آواز کې یو ډول اشتباه وی. اود جنس گواه په ذریعه ددې اشتباه نه بچ کیدل هم ممکن دی. په دې طریقه چې د سترگو (نظر) والا ډیر گواهان موجود دی. چې هغوی د مدعی اومدعی علیه په منځ کې اشاره سره فرق کولې شی. نوهرکله چې د سترگو والا گواهان موجود دی. نو نابینا کوم چې د مدعی او مدعی علیه په منځ کې اشاره سره فرق نشی کولی. هغه به گواه جوړول څنگه صحیح وی.

مسلك زقو: د امام زفر رحمه الله په نیز به د نابینا گواهی قبلولی شی. هم دا د امام ابوحنیفه رحمه الله نه د ابن شجاع روایت دی.

دلیل زقو: دلیل دادې چې په کومو څیزونو کې د خلقو نه په اوریدلو کې د خلقو نه په اوریدلو گواهی ورکول جائز دی. په هغه څیزونو کې صرف د اوریدلو اړتیا دې. اود نابینا په سماعت کې هېڅ خلل نشته. بلکه د نابینا سماعت د بینا سړی پشان دې. نو هرکله چې په دې څیزونو کې صرف د اوریدلو اړتیا دې. اود نابینا سړی په سماعت کې هېڅ خلل نشته. نو په دې څیزونو کې به د نابینا گواهی قبلولی شی. البته که نابینا سړی کنې هم وی. نو دده گواهی به بالاتفاق نه قبلېږي.

مسلك ابی یوسف: اوکه نا بینا په هغه څیزونو کې گواه دې. په کومو کې چې د خلقو نه په اوریدلو سره گواهی ورکول جائز نه ده. لکه بیع او شراء. نو که نا بینا د شهادت د تحمل په وخت بینا او مشهود به غیر منقول وی. نود امام ابویوسف او امام شافعی رحمهم الله په نیز به دې صورت کې د هغه گواهی قبلولی شی. او که په دې دواړو خبرو کې کومه یوه خبره منتفی شی. یعنی نا بینا د شهادت د تحمل په وخت بینا نه وی. یا مشهود به غیر منقول نه وی. بلکه شی منقول وی. نود ائمه ثلاثه (ابوحنیفه او صاحبین رحمهم الله) په دې باندې اتفاق دی. چې په دې صورت کې به د نا بینا گواهی نه قبلېږي.

دلیل ابی یوسف: دلیل دادې چې نابینا هرکله د تحمل شهادت په وخت (د گواهی اوچتولو په وخت) بینا او کتونکې (نظر والا) وو. نو هغه ته د مشهود به علم حاصل شوې دې. او کوم سړی ته چې د تحمل شهادت په وخت په مشاهده سره د مشهود به علم حاصلېږي. د هغه تحمل (گواهی اوچتول) صحیح کیږي. بهرحال کوم سړی چې فی الحال نابینا دې. خود تحمل شهادت په وخت نظر والا وو. د هغه تحمل شهادت صحیح شو. اوس پاتې شو د شهادت ادا کول، نو هغه صرف په کلام سره کیږي. اود نابینا په ژبه

(۱) القول المراجع هو هذا قول الطرفين رحمه الله كذا في الكفاية (۴۷۵/۶) وفتح القدير (۴۷۳/۶) وراغب (۴۲۱/۴) فقلنا عن القول المراجع (۱۳۴/۲) -

کې چونکه هیڅ عیب نشته. په دې د هغه په کلام کې به هیڅ خلل نه وی. او هرکله چې د نابینا په ژبه کې د عیب نه کیدلو په وجه د هغه په کلام کې هیڅ خلل نشته. نو د هغه شهادت ادا کول به هم صحیح وی.

دایلهام: د طرفینو رحمهما الله دلیل دادې. چه د شهادت ادا کولو لپاره ضروری دی. چه گواه د مدعی او مدعی علیه په منځ کې اشاره سره امتیاز (فرق) او کړي. او نابینا سرې صرف ددوی په آواز سره ددوی په منځ کې توپیر کولې شی. په اشاره سره فرق نشی کولې. او چونکه د یو آواز د بل آواز سره مشابه وی. ځکه به په آواز کې یو ډول اشتباه وی. اود جنس گواه په ذریعه ددې اشتباه نه بچ کیدل هم ممکن دی. په دې طریقه چې د سترگو (نظر) والا ډیر گواهان موجود دی. چه هغوی د مدعی او مدعی علیه په منځ کې اشاره سره فرق کولې شی. نو هرکله چې د سترگو والا گواهان موجود دی. نو نابینا کوم چې د مدعی او مدعی علیه په منځ کې اشاره سره فرق نشی کولې. هغه به گواه جوړول څنګه صحیح وی.

د مملوک د گواهي حکم

وَلَا الْمَمْلُوكُ اَوْ مَمْلُوكٌ گواهی هم جائز نه ده.

حکم اللغة ① المملوک - غلام.

توضیح: ابو الحسن قدوری رحمه الله فرماني. چه د نابینا پشان د مملوک (غلام او وينځي) گواهی هم نه قبیلي. امام مالک او امام شافعی رحمهما الله هم ددې قائل دی.

دایله: دلیل دادې. چه شهادت د ولایت د قبیلې څنې دې. یعنی لکه څنګه چې په ولایت کې،، تنفیذ القول علی الغیر،، وی. دغه ډول په شهادت کې هم،، تنفیذ القول علی الغیر،، وی. نو هرکله چې شهادت د ولایت د قبیلې څنې دې. نو شاهد (گواه) هم هغه سرې کیدای شی. چاته چې د ولایت حق حاصل وی. او پاتې شو غلام، نو هرکله چې هغه ته پخپل ذات باندې د ولایت حق حاصل نه دې. نو په بل به په درجه اولی د ولایت حق حاصل نه وی. او هرکله چې غلام ته د ولایت حق حاصل نه دې. نو هغه ته به د گواهي وړ کولو حق څنګه حاصل وی. زمونږ ددې قول تائید په حدیث سره هم کیږي. (عن ابن عباس رضی الله تعالی عنهما قال لا تجوز شهادة العبد) ابن عباس فرمانيلی دی. چه د غلام شهادت جائز نه دې. (عینی)

د محدود فی القذف د گواهي حکم

وَلَا الْمُحْدُوْدُ فِي قَذْفٍ وَإِنْ تَابَ اَوْ د محدود فی القذف گواهی هم جائز نه ده. اگر چه هغه توبه کړې وی.

حکم اللغة: محدود فی القذف هغه کس دی. کوم کس چې په یو مسلمان باندې د زنا تهمت اولکولو. خو هغه نه ثابت نکړي شو. نو ددې تهمت لکولو په سزا کې هغه ته اتیا (۸۰) کورې لکولې شوی وی. ابو الحسن قدوری رحمه الله فرماني. چه د محدود فی القذف گواهی به نشی قبولې. اگر چه هغه توبه اوباسی. (۱)

توضیح: دالله ① دلیل دادې. چه الله تعالی د،، محدود فی القذف،، په اړه کي فرمانيلی دی. وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا (۲) وجه د استدلال داده، چه الله جل و علا لفظ د «أَبَدًا» په صراحت سره ذکر کړې دې. او «أَبَدًا» هغه ته وانی. چه د هغې هیڅ انتهای نه وی. یعنی د،، محدودین فی القذف،، گواهی کله

(۱) مسلك الإمامة:- حضرت امام شافعی، امام مالک، او امام احمد رحمهم الله فرمانيلی دی. چه د توبې نه روسته به د محدود فی القذف گواهی قبولې شی.

هم مه مقبولی. نود الله تعالی د لفظ، ابداء، تصریح کول د شهادت د قبولیت منافی دی. یعنی د توبې نه روسته د محدود فی القذف گواهی قبولول د «وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا» منافی دی. او هر کله چې د توبې نه روسته د محدود فی القذف گواهی قبولول د «وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا» منافی دی. نود محدود فی القذف گواهی به د توبه نه روسته هم نه قبلیږي.^(۱) د استدلال دویمه وجه داده، چه په «وَلَا تَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةً أَبَدًا» هم، ضمیر مرجع، محدودین فی القذف، دی. یعنی د شهادت د عدم قبولیت حکم، محدودین فی القذف، لپاره دی. او، محدود فی القذف، د توبه په وجه ده، محدود فی القذف، کیدلو نه خارجیري. نو هر کله چې د توبه کولو باوجود ده، محدود فی القذف، کیدلو نه نه خارجیري. بلکه، محدود فی القذف، پاتې کیږي. او، محدود فی القذف، لپاره د شهادت د عدم قبول حکم دی. نود توبه نه روسته به هم ده، محدود فی القذف، شهادت نه قبلیږي.

② دوهم دلیل دادې. چه ده، محدود فی القذف، گواهی نه قبولول د حد قذف تنه او تکمله ده. یعنی د قذف او بهتان اصل حد خو اتیا^(۲) کورې دی. اود گواهی نه قبیلدل دا حد مکمل کوی. نو لکه څنگه چې د توبه نه روسته اصل حد باقی کیږي. اود توبه په وجه نه ساقطیږي. دغه ډول په اصل حد باندې قیاس کولو سره ددې تکمله او تنه یعنی د شهادت عدم قبولیت به هم باقی کیږي. اود توبه په وجه به نه ساقطیږي. پاتې شوه دا خبره، چه د گواهی نه قبیلدل، د حد قذف تنه ګرځولې شوې ده؟ نو ددې خواب دادې. چه لکه څنگه حد قذف، قاذف راروان وخت لپاره د بهتان لگولو نه منع کوی. دغه ډول دغه گواهی رد کول هم ددغه ډول بهتان لگولو نه منع کوی. البته دومره توویر دی. چه په اصل حد (کورې) سره د قاذف پاتې ته تکلیف رسیږي. او په شهادت رد کیدلو سره د هغه زړه ته تکلیف رسیږي. او قاذف په بهتان لگولو سره پخپله ژبه د مقذوف زړه دردمند کړې دي. په دې وجه د هغه د ژبې د جرم موافق هغه ته د حد نه روسته دا سزا ورکړې شوه. چه د هغه شهادت قبول نکړې شی.

د اولاد په حق کینې د گواهی قبولولو حکم

وَلَا شَهَادَةَ الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ وَوَلَدِهِ لِوَلَدِهِ، اود پلار گواهی د هغه د خوی او نسی په حق کې نه قبلیږي. وکلا شَهَادَةَ الْوَلَدِ لِأَبِيهِ وَأَخِيهِ، اود خوی گواهی د هغه د مور پلار او نیکونو په حق کې نه قبلیږي.

توضیح: ابو الحسن قدوری رحمه الله فرمائی، چه د پلار گواهی به د هغه د اولاد، او د اولاد اولاد په حق کې نشی قبولیږي. اونه به د اولاد گواهی د هغوی د مور پلار او نیکونو په حق کې قبولیږي شی.

دالله ① په دې اړه کې دا حدیث اصل دی. رسول الله ﷺ فرمائی دی لَا تَقْبَلُ شَهَادَةَ الْوَلَدِ لِوَالِدِهِ وَلَا الْوَالِدِ لِوَلَدِهِ. (۱) چه، د خوی گواهی د هغه د پلار په حق کې، اود پلار گواهی د هغه د خوی په حق کې نه قبلیږي، اونه د ښځې گواهی د هغې د میره په حق کې قبلیږي، اونه د میره گواهی د هغه د بی بی په حق کې قبلیږي، اونه د غلام گواهی د هغه د آقا په حق کې قبلیږي، او نه د آقا گواهی د هغه د غلام په حق کې قبلیږي، اونه د مزدور گواهی په اجرت باندې د اخستونکي په حق کې قبلیږي، په دې حدیث کې د (ولا بعد لیسده) په جمله باندې اعتراض دی.

(۱) قال الزیلعی غریب وهو فی مصنف ابن ابی شیبۃ زعید الزقاق من قول شریح قال عبدالرزاق... عن شریح قال لا تجوز شهادة ابن لایه ولا اب لابنه ولا امرأة لزوجها ولا زوج لامرأته ولا شریک لشریکه فی شی بینهما لکن فی غویر ولا أجزل من استأجره ولا عبد لیسده (نصب: ۱۷۲۸)۔

① عقلی دلیل دادی، چه د اولاد او پلار نیکونو په منځ کې منافع یو ځانې وی. یعنی د پلار مملوکه شی نه خوی، اود خوی مملوکه شی نه پلار نفع اوچتوی. او په عرف کې دا بد هم نه گنرلې کیږی. په دې وجه د پلار خپل خوی ته، اود خوی خپل پلار ته زکاة ورکول جائز نه دي. نوکه پلار د خپل خوی یا نمنسی په حق کې گواهی ورکوی. یا خوی د خپل پلار لپاره گواهی ورکوی. نو ددوی په منځ کې چونکه منافع متصل او مشترک دی. ځکه به دا شهادت من وجه د خپل ذات لپاره وی. یا به کم از کم په دې کې دا شبهه وی. چه گواه د خپلې نفع لپاره گواهی ورکړې ده. اودا خبره منلې شوې ده. چه گواه له داسې گواهی په کومې سره چې د هغه ذات ته نفع رسیږی. یا د نفع رسیدلو شبهه وی. د تهمت په وجه نه قبلېږی. نو د پلار گواهی د اولاد په حق کې اود اولاد گواهی د مور پلار په حق کې نه قبلېږی.

د ښځې او میره یو بل لپاره د جواهن وړکولو حکم

وَلَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ أَحَدِ الزَّوْجَيْنِ لِلْآخَرِ أَوْ بِه ښځه میره کې د یو گواهی د بل لپاره نشی قبلولی.

حل اللغة ① الزوجین - ښځه خاوند -

توضیح: په ښځه میره کې د یو گواهی د بل لپاره نه قبلېږی. امام مالک او امام احمد رحمهما الله هم ددې قائل دی. (١)

دالله ① دلیل هغه حدیث دي. کوم چې مونږ وړاندې روایت کړې دي. یعنی (لا يجوز شهادة الواحد للولد ولا الولد للوالده ولا المرأة للزوجة ولا الزوجة للمرأة) دا حدیث په صراحت سره دلالت کوی. چه د ښځې گواهی د میره لپاره اود میره گواهی د ښځې لپاره جائز نه ده.

② او عقلی دلیل دادی. چه د زوجین په منځ کې منافع په عامه توگه (عام طور) باندې متصل وی. یعنی میره د ښځې د مال په وجه توانگر شمارلې کیږی. او ښځه د میره د مال په وجه مالداره شمارلې کیږی. هم په دې وجه الله تعالی فرمائیلى دی. (أَنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَقِيرًا فَإِنَّهُ أُولَىٰ بِنَحْسِ امْرَأَةٍ) تالره فقیر نو بیا نې مالداره کړی،، بعض حضرات فرمائی. مراد دادی. چه د حضرت خدیجه (رضی الله عنها) په مال سره نې ته مالداره کړی. ددې آیت نه معلومه شوه. چه دښځې په مالداره کیدلو سره میره مالداره شمارلې کیږی. بلکه ډیر ځله د ښځې او میره په منځ کې منافع کې دومره اتصال او تگ وې (انبساط) وی. چه د اولاد اود مورپلار (د مال) په منځ کې نه وی. یعنی میره په ښځه باندې او ښځه په میره باندې دومره ایشار (قریانی) کوی. چه مورپلار پخپل اولاد باندې او اولاد پخپل مورپلار باندې دومره ایشار (او قریانی) نه کوی. بلکه کله کله خو میره د خپلې ښځې خوشحالولو لپاره خپل مورپلار سره دشمنی کوی. او ښځه د خپل میره خوشحالولو لپاره خپل مورپلار ناراضه کوی. بهر حال د زوجینو په منځ کې منافع متصل او مشترک وی. اود زوجیت رشتې نه نفع اخستل مقصود وی. نو هرکله چې د زوجینو په منځ کې منافع متصل او مشترک وی. او نفع هم مقصود وی. نو په دوی کې د یو کس د بل لپاره گواهی ورکول من وجه خپل ځان لپاره گواهی ورکول شو. یا هغه پخپل شهادت کې خپل ځان لپاره نفع حاصلولو سره متهم کیږی. او سړي چې خپل ځان لپاره گواهی ورکړی. بیا هم د هغه گواهی رد کولی شی. او که پخپله گواهی کې متهم شی. بیا هم رد کولی شی. په دې وجه زوجینو کې د یو گواهی د بل لپاره نه قبلېږی.

١) مسلک الشافعی: امام شافعی رحمه الله فرمائی. چه د احد الزوجین شهادت به د بل دپاره قبلولی شی.

د غلام او مکاتب په حق کښې د مولا د جواهرې هڅم

وَلَا تَحْمَدُ أَهْلَ الْوُكُلِ لِعَبْدٍ أَوْدَ آقَا گواهی د هغه د غلام په حق کې نه قبلېږي.

توضیح: ابو الحسن قدوری رحمته الله علیه فرماني. چه د آقا شهادت پخپله د هغه د غلام په حق کې نشي قبولېږي. په تیر شوي

دلیل کې ذکر شوي دا حدیث (ولا المولى لهبه) دي.

وَلَا لِيَكَا أَتِيَهُ أَوْدَ مولا گواهی د هغه د مکاتب لپاره هم جائز نه ده.

توضیح: اود آقا شهادت د هغه د مکاتب په حق کې هم نه قبلېږي.

دلیل: ځکه چې د مکاتب حالت هم انجام ته په تلو باندې موقوف دي. ځکه که مکاتب بدل کتابت ادا کړي. نو هغه به د مولا لپاره اجنبی وي. اود هغه په حق کې به د مولا شهادت قبول وي. او که هغه بدل کتابت ادا نکړي شو. نو هغه به د مولا رقیق او غلام وي. اود هغه په حق کې به د مولا شهادت ورکول شهادت لنفسه وي. بهر حال په یو صورت کې شهادت لنفسه لازمیږي. او په یو صورت کې نه لازمیږي نود دواړو اعتبار کولو سره د آقا د خپل مکاتب په حق کې گواهی ورکولو سره من وجه پخپل حق کې گواهی ورکول لازمیږي. او وړاندې تیر شوي دي. چه دا ناجائز او قابل قبول دي. ځکه به د آقا شهادت د هغه د مکاتب په حق کې نه قبلېږي.

وَلَا تَحْمَدُ أَهْلَ الشَّرِيكِ لِشَرِيكِه فِي مَاهُ مِنْ شَرِيكْتِهْ أَوْدَ یو شریکوال گواهی د هغه د دوهم شریکوال لپاره په داسې څیز کې جائز نه ده. کوم چې ددوی دواړو په شرکت کې دي.

توضیح: او که په شریک مال کې یو شریک په چا څه دعوه او کړله. او بل شریک د هغه لپاره گواهی ورکړله. نو دا گواهی به هم قبول نه وي.

دلیل: ځکه چې مال مدعی به د مدعی او شاهد په منځ کې مشترک دي. نود شاهد شهادت به د مال په څه برخه کې پخپله د خپل خان لپاره وي. اودا باطل دي. او هر کله چې د بعض مال شهادت باطل شو. نود پوره مال شهادت به هم باطل وي. ځکه چې شهادت یو دي. په دې کې تجزی (تکړې او حصې) نه کیږي. چه یو شهادت په بعض مال کې صحیح وي. او په بعض مال کې باطل وي.

د رور او اکا (تره) په حق کښې د جواهرې هڅم

وَقَبِلَ كَمَا دَأَلَ الرَّجُلُ لِأَخِيهِ وَتَقَرَّبَ أَوْدَ سړی شهادت د هغه د رور او اکا (تره) لپاره قبولېږي شی.

لِإِعْدَامِ التَّهْمَةِ ځکه چې تهمت معدوم دي.

توضیح: د یو رور شهادت د بل رور لپاره اود وراړه شهادت د هغه د اکا (تره) لپاره اود ولادت د قربایت نه علاوه په ټولو قرباتونو کې د یو شهادت د بل لپاره قبولېږي شی.

دلیل: دلیل دادي. چه د ولادت نه علاوه د ټولو قرباتونو املاک او منافع جلا جلا وي. او بلا تکلفه به به آزادئ سره) د یو بل په مال کې د تصرف اختیار هم نه وي. نو هرکله چې ددوی املاک او منافع جلا جلا دي. او خپل منځ کې د یو بل په مال کې بلا تکلفه د تصرف اختیار هم نه وي. نو په دوی کې که یو کس د بل په حق کې گواهی ورکړله. نو گواه به پخپله گواهی کې متهم نه وي. او هرکله چې گواه پخپله گواهی کې متهم نشو. نود هغه گواهی به قبولېږي شی.

د مخنت (هیجرا) د گواهی حکم

وَلَا تُقْبَلُ شَهَادَةُ الْمُخْنَثِ اود مخنت (هیجرا) گواهی مقبول نه ده.

حل اللغة < ① المخنث - هیجرا -

توضیح < د مخنت (هیجرا) گواهی به هم نشی قبلولی. صاحب د هدایه فرمائیلی دی چې د مصنف رحمته الله علیه مراد د مخنت نه هغه مخنت دی. کوم چې خلقو ته خپل ځان سره په لواطت باندې قدرت ورکوي. او په زیب و زینت کې د ښځو مشابهت اختیاروي. اود ښځو پشان په نخرو نخرو (او ناز و انداز) سره گرځي. اود زنانو په لهجه کې خبرې کوي.

دلیل < د داسې مخنت د گواهی نه قبلیدلو وجه داده. چه داسې سړي فاسق دي. (لکه د نبی کریم صلی الله علیه و آله ارشاد دي. (لن الله المذنبین من الرجال) الله تعالی دی په مخنت سړو باندې لعنت او کړی او وړاندې تیر شوی دی. چه د فاسق گواهی نه قبلېږي. نو د مخنت گواهی به هم نه قبلېږي.

الاستثناء < البته که د یوکس په خبرو اترو کې فطری نرمی او په اندامونو کې مورزاده (پیدائش) او قدرتی لچک (اود ښځو انداز) وي. او په څه گنده فعل سره مشهور نه وي. نو د هغه گواهی به نشی قبلولی.

د نالعه او مغنیه د گواهی حکم

وَلَا تَأْتِيهِ وَلَا مُغْنِيَةٌ اود (پیشې په طور) جړیدونکی ښځې اود لویو (گانو) ویونکې ښځې شهادت به نه قبلېږي.

حل اللغة < ① نالعه - ویر کونکې - مغنیه - سندرغاړې - ② توتکبان - صیغه تشیه ، ارتکاب کوي - ③ معرما - حرام

توضیح < د پیشې په طور ژړیدونکو او گانې (لویې) ویونکو ښځو گواهی به نشی قبلولی. ځکه چې دا دواړه ښځې د فعل حرام مرتکب دي.

دلیل < اودا فعل ځکه حرام دي. او رسول الله صلی الله علیه و آله ددې دواړو بې وقوفو آوازونو نه منع فرمائیلي ده. عَنْ الصَّوْتَيْنِ الْأَمْعَيْنِ النَّائِحَةِ وَالْمُغْنِيَةِ ( ) نو هرکله چې دا دواړه آوازونه حرام دي. او ذکر شوو ښځو ددې آوازونو ارتکاب (جرم) کړي دي. نو دا دواړه ښځې فاسق شوي. اود فاسق گواهی نه قبلېږي. نو ددې ښځو گواهی به هم نشی قبلولی.

د خړای اود مارغانو ساتونکو د گواهی حکم

وَلَا مَذْمُونٍ الشَّرِبِ عَلَى الْهَوِ اود لهو (عبث) په طور د همیشه شراب څکونکی گواهی به هم نشی قبلولی.

حل اللغة < ① مذنن - عادتې - ② الشراب - شراب - ③ الهو - عبث، قضول

توضیح < ابو الحسن قدوري رحمته الله علیه فرماني. چه د لهو (عبث) په طور باندې د پیوسته شراب څکونکی گواهی هم نه قبلېږي.

فایده: خکه چې شراب خېښل حرام دی. نو دا سپړې د حرام مرتکب شو. اود حرام مرتکب فاسق وی. اود فاسق گواهی نه قبیلي. نو د هغه گواهی به نه قبیلي.

فاسق کو کسی نہ کیسی عورت سے شادی ہو گئی۔ وہ عورت بھی فاسق کی طرح ہی تھی۔
اشتراک الایمان ابو الحسن قدوری **رحمۃ اللہ علیہ**، ادمان، ہمیشہ خنبلو شرط خکہ لگولی دی۔ چہ دہہ
 شرابی کیدل خلقو تہ بنکارہ شی۔ خکہ چہ کوم کس پخپل کور کی شراب خنبلو باندی متهم دی۔ اود
 خلقو بہ ورناندی دا فعل نہ دی بنکارہ شوې۔ نود هغه گواهی بہ قبول وی۔ اگرچہ بہ کور کی شراب خنبل
 هم گناه کبیرہ ده۔ البته کہ بہ خلقو باندی دده شراب خنبل بنکارہ شی۔ یا هغه شراب اوخکی۔ اود نشې
 نہ بہ حالت کی بهر تہ راوخی۔ او ماشومان د هغه تمسخر اوکړی۔ نو چونکه داسې قسمه سړی د د دروغو
 نه پرهیز نہ کوی۔ خکہ بہ د هغه
 گواهی نہ قبلیری۔

وَلَا مَرْءٌ يُلْعَبُ بِالطُّيُورِ وَانْهَ دَهْغَه كَس گواهی خوک چي مارغانو سره بازی کوی.

هل اللغة ؟ ① يلعب - بازی کوی - الطيور جمع د طیر، مرغی -

توضیح: او مارغانو سره د لویو کونکی گواهی به هم نه قبلیری.

دلالة ① خكه چې مارغان الوخول په سرې كې غفلت پيدا كړي. اود غفلت په وجه به په ده باندې د نسيان غلبه وي. اود نسيان په وجه به په مشهود به كې د كسې زياتي امكان پيدا كيږي. او ددې امكان په موجودگي كې گواهي نه قبلېږي. نود مارغانو الوخولو گواهي به نه قبلېږي.

⑦ دوهم دليل دادې. چه مارغان الوخونكې د مارغانو الوخولو لپاره د كوتې په چت باندې خيژي. نو كله چې هغه په چت باندې خيژي. نو خاصا به د هغه نظر په نامحرمه ښځو باندې پريوځي. او نامحرمه ښځو ته كتل حرام دى. نود حرامو د مرتكب كيدلو په وجه به د هغه شهادت نه قبلېږي.

د مفتي يا مفتيه اود مرتكب كېده د جواهن حكم

د مغني يا مغنيه اود مرتكب كيره د جواهن حكم

وَلَا مُمْسِكَةٌ لِلنَّاسِ ۖ وَهُوَ كَسِ مِثْلُ مَا هِيَ ۚ هُم مَقْبُولُونَ ۚ وَهُوَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ خَلْقُهُ غَانِي (لَوْ يَ) اُورَوِي

نہیں کہ جو کم سہی نورو خلقو ته گمانی اوروی۔ د هغه گواهی به نشی قبلولې۔ لکه

ڇنگه جي د اوريدونڪو گواهي نه قبليري.

ڏلهه ڇڪ ڇڪ ڇي داسرې خلق په کبيره گناه باندې راجم کوي. او په کبيره گناه باندې د خلقو راجم کول پخپله کبيره گناه ده. اود کبيره گناه د مرتکب گواهې نه قبليږي. نو خلقو ته د گانو اورونکي گواهې به هم نشي قبولي.

وَلَا تَمْنُنْ تَأْتِي بِهَا مِثْلُ آبٍ أَوْ دُهْنٍ كَسِ الْغُيُورُ هِمًّا مَقْبُولًا نَهْ دَهْ خُوكَ چي د داسي کبيره گناه ارتکاب او کړی. التَّيُّ بِهَا الْحُدُومُ سره چي حد متعلق کيږي.

نصوحه که یکس دداسې کبیره گناه ارتکاب اوکړو. په کوم سره چې حد متعلق کیږي. لکه سرقه، زنا وغیره. نه د هغه گناه، به هم نه قبلېږي.

دليله ۛ څڅه چې د داسې گناه د ارتکاب په وجه دا سپرې فاسق شوې دې. اود فاسق گواهي نه
قبليږي. نود هغه گواهي به هم نه قبليږي.

الاقوال فی تعریف الکبائر» د گناه کبیره په تفسیر کې د عالمانو اختلاف دې.

① بعض حضرات فرمائی، چہ کبائر اووہ دی، کوم چہ رسول اللہ ﷺ پہ یو مشہور حدیث کی ذکر کری دی، اللہ تعالیٰ سرہ څوک شریکول، د ډگر جنگ نه تیخته اختیارول، د مور پلار نافرمانی کول، په ناحقہ

خوک قتلول. مومن باندې نهمت لگول. شراب څکل. زنا. او چا ور سره د سود خوراک هم گډ کړې دي.
 ① بعض حضرات فرماني. هر هغه گناه چې په هغې باندې حد وارد شوې وي. هغې ته کبیره گناه وانی.
 ② او بعض فرماني. چه کوم کار د مسلمانانو په نیز ناخوښه او معیوب وی. او په هغې کې د الله تعالی د دین د حرمت سپکاوي کېږي. هغه کبیره گناه ده.

او بعض فرماني. چه په یو گناه باندې اصرار (همیشوالي) کول کبیره گناه ده. صحیح خبره داده چه گناه یو اضافی شی دي. یعنی هره یوه گناه داسې ده. چه د هغې نه باندې (پورته) هم گناه شته. او لاتدې هم گناه شته. نود لاتدې گناه په اعتبار سره به هغې ته کبیره وئیلې شی. اود پورتنۍ گناه په اعتبار سره به هغې ته صغیره وئیلې کېږي.

وَلَا مَن يَدْخُلُ الْحَمَامَ يَقْرَأُ آيَاتِهِ بِه دهغه کس گواهی قبلېږي. خوک چې حمام (غسل خاني) ته د تهنبد (لنگه) نه بغیر داخلېږي.

هل اللغة > يدخل - داخلېږي - ⑦ الحمام - دگرمو اوبو خاني - ⑧ ازار - لنگه -

تفسير > ابو الحسن قدوري رحمه الله فرماني. چه کوم کس د ازار (لنگه) نه بغیر بريند حمام ته داخلېږي. یعنی ستر د عورت ښکاره کوي. او څي. د هغه گواهی به هم نه قبلېږي.
 دليله > ځکه چې شرمگاه اود واجب الستريدن ښکاره کول حرام دی. اود حرام مرتکب فاسق وی اود فاسق گواهی نه قبلېږي. نود هغه گواهی به هم نه قبلېږي. او رسول الله ﷺ فرمانيلی دی. (همن الله اعلم بالمظنور اليه) یعنی. ، الله تعالی دې شرمگاه ته په کتونکي او دچا شرمگاه ته چې او کتلې شو. دواړو باندې لعنت اوکړي. ، حاصل داچه شرمگاه ښکاره کونکې د لعنت مستحق دي. او شهادت يو کرامت (او عزت) دي. نو کوم کس چې د لعنت مستحق دي. هغه د شهادت نشي مستحق کيدې. د حمام نه د غسل هغه خاني مراد دي. کوم چې په هوټل کې تيارولې شی. او بيا سرې او ښځه هر قسمه سرې راځي. او په هغې کې غسل کوي.

وَلَا مَن يَأْكُلُ الرِّبَا وَلَا الْمَقَامِرَ بِالْزُّورِ وَالشُّطْرَنجِ بِه سود خوری یا په تاش اوشطرنج سره جوارې کونکې وی. (نود هغه گواهی به هم نه قبلېږي)

هل اللغة > يأكل - خوری - ⑦ الربا - سود - ⑧ الزور - تاش - تاش يو ډول لوبه ده. کوم چې آرد شیر بن بابک د ايران بادشاه ايجاد کړې وه.

تفسير > د سود خوړونکي (سود خوړ) گواهی به هم نه قبلېږي. او تاش اوشطرنج سره د جوارې کونکي گواهی به هم نه قبلېږي. دليل دا دي. چه سود خوری او جوارې دواړه کبیره گناه دي. او وړاندې تیرشوی دی. چه د کبیره گناه د مرتکب گواهی نه قبلېږي. نود سود خوړ او جوارگر گواهی به هم نه قبلېږي.

دليله > ځکه رسول الله ﷺ فرمانيلی دی (ملعون من لعب بالنرد) یعنی تاش سره بازی کونکې سرې ملعون دي. او ملعون سرې څنگه عادل کيدای شی. نو هرکله چې نرد سره بازی کونکې ملعون او غیر عادل دي. نود هغه گواهی به هم نشي قبلولې. ځکه چې گواهی د عادل قبلولې شی. د غیر عادل نشي قبلولې. وده الشهادة بالنرد > او تاش سره د بازی کونکي گواهی به هغه وخت مردود وی. کله چې په دوو خبرو کې يوه خبره اوموندې شی.

① یا خو تاش سره جوارې کوي. ⑦ یا په تاش کې د مشغوليدلو په وجه لمونځ فوت کېږي. ځکه چې درې شيان د کبانرو څخې دی

حكم الزه المجره پاتې شو صرف تاش باندې بازي كول، نو هغه فسق نه دي. او هر كله چې فسق نه دي. نو مانع د شهادت به هم نه وي. او د ذكر شوى درې خبرو نه بغير صرف تاش سره بازي كول خكه فسق نه دي. چه د عالمانو په دې كې اختلاف دي. د امام مالك او امام شافعي رحمهما الله په نيز تاش باندې بازي كول حلال او جائز دي. نو هر كله چې يو شى د دوه جليل القدر عالمانو په نيز حلال او جائز وي. د هغې مرتكب خكه فاسق كيداى شي. اود كوم شى مرتكب چې فاسق نه وي. د هغه گواهي قبلولې شي. نو صرف په تاش سره د بازي كونكي گواهي به قبلولي شي.

وَلَا مَنْ يَفْعَلُ الْأَفْعَالَ الْمُسْتَحْفَظَةَ عَلَى الْبُؤْسِ عَلَى الطَّرِيقِ وَالْأَكْلِ عَلَى الطَّرِيقِ اونه به د هغه گواهي قبلېږي. خوك چې سپك اود بې وقوفۍ كارونه كوي. لكه په لاره كې بولې كول، او په لاره كې خوراك كول.

هل الشك ① **المستغفـه سبك** ② **البول** مستيازي ③ **الطريق** لاره.

تعريض ابو الحسن قدوري رحمه الله فرماني. چه كوم كس خفيف او سپك حركات كوي. د هغه گواهي به نشي قبلولي. لكه په لاره كې بولې كول، په لاره كې خوراك كول، او په بازار كې د خلقو په وړاندې خوراك خورل. اود امام كرخي رحمه الله په قول صرف تهيند (لنگ) يا بې كالي (پرتوك) اغوستلو سره په لاره كې تلل.

فيلله خكه چې داسې سړې ښه اخلاق او انسانيت پرېږدي. او هر كله چې هغه په داسې كارونو سره شرم نه كوي. نو په دروغو ونيولو سره به هم شرم نه كوي. او كوم كس چې په دروغ ونيولو كې نه شرميږي. هغه به پخپله گواهي كې متهم وي. او كوم سړي چې پخپله گواهي متهم وي. د هغه گواهي نه قبلېږي. نود هغه گواهي به هم نه قبلېږي. په دې مسئله كې د څلور واړه امامانو اتفاق دي.

وَلَا تُقْبَلُ كَهْمَا ذَا هَلْ يُظْهَرُ سَبُّ السُّلْفِ اود هغه سړي گواهي به هم نه قبلېږي. خوك چې اسلاکو (بزرگانو) ته په ښكاره بدې ردي وائي.

تعريض كه يو كس صحابه رحمه الله، تابعين، او مجتهدين امامانو ته په ښكاره بدې ردي وائي. د هغه گواهي به هم نه قبلېږي.

فيلله خكه چې د داسې سړي فاسق كيدل ښكاره دي. اود فاسق گواهي مقبول نه ده. او كه د هغوى په اړه كې د بدې اعتقاد ساتي. خو هغه نه ښكاره كوي. نو داسې سړي عادل او مقبول الشهادت دي.

خطابه فرقي نه علاوه د اهل هوا د گواهي حكم

وَلَقَبْلُ كَهْمَا ذَا هَلْ الْأَهْوَاءُ لَا الْخَطَايَا د خطا بيه فرقي نه علاوه د اهل هوا گواهي قبلولي شي.

هل الشك ④ **الأهواء** خواهاشات.

تعريض د اهل هوا دوه اويې فرقي اهل هوا هغه خلق دي. كوم چې د نفساني خواهاشاتو مطابق اعتقاد لري. يعنې د نفس تابعداري اود سنتو مخالفت كوي. ①

فرق اهل الهوى د اهل هوا بنيادي شهې فرقي دي. ① جبريه ② قدريه ③ روافض ④ خوارج ⑤ مشبه ⑥ معطله..... بيا په دوى كې د هر يو دولس دولس فرقي دي. نو په دې طريقه به د اهل هوا ټولې فرقي

① امام شافعي رحمه الله فرماني چې د اهل هوا گواهي نه قبلېږي. امام مالك رحمه الله هم ددې قائل دي.

دوه اويا^(۱) وی. او یوه فرقه به د اهل حق وی. یعنی اهل سنت والجماعت. ددوی د ټولو عقائد او په دوی کې خپل منځ کې اختلاف دعلم کلام په کتابونو کې په پوره شرح او تفصیل سره ذکر دي. **دلیله** د اهل هوا فاسق کیدل صرف د اعتقاد په اعتبار سره دی. خود هغوی دا اعتقاد ددې په حق گنړلو دي. یعنی دا سړې پخپل خیال کې هم دا حق خیال کوی. نو د هغه د خیال مطابق د هغه خپله عقیده تدین او دینداری ده. ترک دین نه دي. او کوم سړې چې متدین او دینداره وی. هغه د دروغ و نیلو نه ځان ساتی. نو اهل هوا به هم د دروغ و نیلو نه ځان ساتی. او کوم سړې چې د دروغ و نیلو نه ځان ساتی. هغه په دروغ و نیلو سره نه متهم کیږی. په دې وجه د هغه گواهی قبولې شی. نو د اهل هوا گواهی به هم قبولې شی.

الاقوال في تعريف الخطيئة نو د دوی په اړه کې ① رومې قول دادې. چه خطاييه د روافضو يوه غلو کونکې فرقه ده. کومه چې ابو الخطاب محمد بن ابي وهب اجدع اړخ ته منسوب ده. ابو الخطاب په کوفه کې اوسیدلو. د هغه عقیده وه. چه حضرت علی عليه السلام اله اکبر (لوني خدائي) دي. او جعفر بن محمد صادق اله اصغر (وروکې خدائي) دي. کله چې دي د جعفر صادق په خدمت کې پیش کړې شو. نو جعفر هغه ته دیکه ورکړله. اود دربار نه ئې بهر اوښکلو. نو هغه د خپل اله (خدائي) کیدلو دعوه اوکړله. اود هغه مريدانو اوونیل. چه جعفر خدائي دي. او ابو الخطاب لوني خدائي دي. عیسی بن موسی بن علی بن عبدالله بن عباس د هغه سره مقابله او جنگ اوکړو. او هغه ئې قتل کړو. بیا عیسی هغه په سولی کړو. او ټولې دنیا لپاره ئې د عبرت سامان پیدا کړو.

② دوهم قول دادې. چه د فرقه خطاييه عقیده دا ده. که په فرقه خطاييه کې یوکس په چا باندې دځه شی دعوه اوکړی. نو ددې ډلې په باقی خلقو باندې د هغه په حق کې گواهی ورکول واجب دی. که د هغه دعوه رشتیا وی. اوکه دروغ وی.

③ او دریم قول دادې. چه د خطاييه عقیده داده. چه څوک ددوی په وړاندې قسم اوخوری. د هغه په حق کې گواهی ورکول صحیح گنړی.

د هغوی گواهی د احتافو په نیز هم نه قبلېږی. ځکه چې د قول اول په بناء باندې د خطاييه خلق کافر دی. اود کافرانو گواهی د مسلمانانو خلاف نه قبلېږی. نو د هغوی گواهی به نه قبلېږی. اود دوهم او دریم قول په بناء باندې د هغوی په شهادت کې د دروغ و نیلو شبه ده. په دې طریقه چې هغوی د خپلې ډلې په حق کې گواهی ورکول واجب گنړی. که د هغوی د ډلې د خلقو دعوه رشتیا وی. او که دروغ وی. یا څوک چې د هغوی په وړاندې قسم اوخوری. د هغه لپاره گواهی ورکول جائز گنړی. که هغوی پخپل قسم کې دروغجن وی. او که رشتونی وی. بهر حال دا خلق پخپل شهادت کې متهم بالکذب دی. اود متهم بالکذب گواهی نشی قبولې. نو د هغوی گواهی به هم نه قبلېږی.

د دوی په حق کې هېڅ د هرې د گواهي حکم

وَلِكُلِّ شَهَادَةٍ أَهْلُ الْإِيمَانِ نَعْتُهُمْ عَلَى بَعْضِ أَوْ ذَمِّانُو گواهی به خپل منځ کې د یو بل په خلاف قبولې شی. وَإِنْ اِخْتَلَفَ مِنْهُمْ أَحَدٌ فَهُوَ د هغوی دینونه جلا جلا وی.

هل اللغة ① ظل-جمع د مله، دین.

بهمین جهت که به میانگویی در بعضی شهادت و بعضی خلاف قبلولی شی. یعنی که یو ذمی د بل ذمی په خلاف گواهی ورکړی. نود هغه گواهی به مقبول وی. اگرچه د هغوی ادیان مختلف وی. مثلاً د یهودی د نصرانی خلاف، اود نصرانی د یهودی خلاف گواهی ورکول جائز ده. (۱).

ﷻ ① دليل دا حديث دې. (ان النبي ﷺ اجاز شهادة النصارى بعضهم على بعض) (۲) يعنى رسول الله ﷺ د نصارى د بعضو شهادت د بعضو خلاف جائز گرځولى دى.

⑦دوهم دلیل دادې، چه کافر ته پخپل ذات باندې هم ولایت حاصل دي. او پخپل نابالغ اولاد باندې هم، او کوم سړی ته چې ولایت حاصل وي. هغه د شهادت هم اهل وي. نو کافر به د شهادت اهل وي. البته د کافر گواهی به د هغه دجنس (کافر) خلاف قبلولې شی. خود هغه د جنس نه علاوه (د مسلمانانو) خلاف به نشي قبلولې. ځکه الله تعالی فرمایلي دي: «وَلَكِنْ يَحْضِلُ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا» یعنې، هیڅ چرې به نه ورکوي. الله تعالی کافرانو ته به په مسلمانانو باندې لار د غلبې، او د مسلمانانو خلاف گواهی ورکولو کې چونکه د کافرانو غلبه ده. ځکه به د مسلمانانو خلاف د کافرانو گواهی نه قبلېږي.

د دې په حق کې د هرې د خواشونې حکم

وَلَا تَقْبَلُ لَهُمَا دَافِعَ الْحَرَبِ عَلَى إِلْفِي اود ذمی پہ خلاف بہ د حربی گواہی نہ قبلیری۔

تحریر: د حربی شہادت بہ د ذمی پہ خلاف نہ قبلولی.
العزادین العربی: علامہ مرغینانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: چہ د حربی نہ مراد ہفہ حربی دی. چاچہ امان اخستی وی. او دارالاسلام تہ راغلبی وی. یعنی د حربی مستامن گواہی د ذمی پہ خلاف نشی قبلولی.
 د حربی نہ حربی مستامن خکھ مراد اخستی دی. چہ د حربی غیرمستامن گواہی ناممکن ده. خکھ چي د شہادت لپارہ د قاضی مجلس ضروری دی. او قضاء لپارہ دارالسلام کې د مصر او بنار کیدل شرط دی. نو حربی غیرمستامن کوم چي په دارالحرب کې مقیم دی. ہفہ دا شرط خکھ پورہ کولې شی. اوکھ حربی په دارالسلام کې د امان نہ بغیر داخل شی. او په مجلس د قضاء کې حاضر شو. نو ہفہ بہ چونکھ قہرا او غلبہ نیولې
 کیږی. خکھ بہ ہفہ غلام وی. اود غلام گواہی نہ دچا پہ حق کې قبلولی شی. اونه دچا خلاف قبلولی شی.

دلیل ۱ دادی. چه حربی مستامن ته په ذمی باندې هیڅ ولایت نشته. ځکه چې حربی مستامن د دارالحرب اوسیدونکي دي. او ذمی د دارالاسلام اوسیدونکي دي. او حکماً د دارین اختلاف ولایت منقطع کوي. یعنې د دار الحرب او دارالاسلام کې دېو دار اوسیدونکي ته د دوهم دار اوسیدونکي باندې د ولایت حق نه حاصلیږي. نو هر کله چې حربی مستامن ته په ذمی باندې د ولایت حق نه حاصلیږي. نو د حربی مستامن گواهی به د ذمی خلاف نه قبلیږي. ځکه د شهادت اهل هغه کس

۱. «مسک الامعان» - امام مالک او امام شافعی رحمتهما فرمائی: چہ د ذمیانو گواہی خپل منځ کې د یو بل په خلاف مطلقاً نه قسبیدی. که د هغوی دپرونه متفق وی. او که مختلف وی.

(۱) قره به الزیلعی هذا اللفظ ثم خرجہ من حدیث جابر بن عبد اللہ رضی اللہ عنہ أن النبی صلی اللہ علیہ وسلم أجاز شهادة أهل الكتاب بعضهم على بعض أخرجه ابن ماجہ فی الأحکام باب ۳۳ رقم ۲۴۷۶) لكن بشكل هذا الحديث على صاحب الهداية لأن فيه ذكر أهل الكتاب دون النصارى والله اعلم۔

وی. کوم چې د اهل ولایت څڼې وی.

⑦ دویمه وجه داده، چه د ذمی حالت د حربی مستامن نه څو چنده غوره دي. یعنی ذمی اهل اسلام ته زیات نژدې دي. او ذمی اهل اسلام ته زیات نژدې ځکه دي. چه ذمی د اسلام خلیفه یعنی جزیه قبول کړې ده. او په دې وجه هم چې د مسلمان پشان د ذمی وینه محفوظ شوې ده. هم دا وجه ده. که یو مسلمان یو ذمی په ناحقه قصداً قتل کړو. نو مسلمان به په قصاص کې قتلولې شی. او که مسلمان څوک حربی مستامن قتل کړی. نو د هغه په قصاص کې به مسلمان نشی قتلولی. بهر حال د ذمی حالت د حربی مستامن نه ډیر غوره دي. او اسلام ته په نژدې والی کې د اعلیٰ حال والا په خلاف د ادنیٰ حال والا گواهی نه قبلېږی. نو ذمی خلاف به د حربی مستامن گواهی نه قبلېږی.

په شهادت کې د عدالت معیار

وَأَنْ كَانَتْ الْحَضَنَاتُ أَغْلَبَ مِنَ السُّبُحَاتِ وَالرُّجُلُ مِمَّنْ يَتَّبِعُ الْكِبَارَ أَوْ كَه (د یو کس) نیکی: د هغه په گناهونو غالب وی. اود کبیره گناهونو نه پرهیز کوی. قُلْتُ لَهَا أَتَقْنُونَ هغه شهادت به قبلولې شی وَأَنْ أَلَمْ عَفْصِيَّة

هل اللغة ① العنات - جمع د حسنة نیکی ② السیان - جمع د سینه، بدی - ③ یعتنب - پرهیز کوی. ④ لم - درد ⑤ المعصية - گناه.

تحریر: ابو الحسن قدوری رحمته الله فرمائی. چه په شهادت کې کوم عدالت شرعاً معتبر دي. د هغې تعریف دادي. چه گواه داسې سړې وی. چه فرائض نه ترك کوی. اود کبائر او اصرار علی الصغیره نه پرهیز کوی. اود هغه نیکیانې د هغه په ورو ورو گناهونو باندې غالب وی. حاصل داچه د کبائر او اصرار علی الصغیره نه بچکیدل خو ډیر زیات ضروری دی. ددې نه روسته به د غالب اعتبار کیږی. یعنی که نیکیانې د هغه د گناهونو نه زیاتې وی. نو د هغه گواهی به قبلولې شی. اگرچه هغه د څه صغیره گناه ارتکاب کړې وی.

دلیل عدم نقصان بارتکاب صغیره: دلیل دا دي چې د صغیره گناه په ارتکاب سره د هغه په عدالت کې هېڅ نقصان نه واقع کیږی. کوم عدالت چې په شهادت کېني شرط دي. او هرکله چې د صغیره گناه په ارتکاب سره په عدالت کې نقصان نه واقع کیږی. نو د هغې په وجه به مشروط شهادت نه ساقطېږی. اود صغیره گناه په ارتکاب سره نقصان ځکه نه واقع کیږی. که د عدالت لپاره د ټولو صغیره گناهونو نه بچ کیدل ضروری او گرځولې شی. نو د شهادت دروازه به بنده شی. حالانکه د خلکو د حقوقو ژوندی کولو لپاره د شهادت دروازه کلاز ده. ځکه چې د انبیاء نه روسته داسې سړې نشته. چه د هغه نه څه ناڅه د صغیره گناه ارتکاب نه کیږی. نو هرکله چې دا خبره ده. اود شهادت دروازه هم کلاز ده. نو د شهادت لپاره به د ټولو صغیره گناهونو نه بچ کیدل ضروری وی.

د غیر مختون (ناستنه) د گواهي حکم

وَقَبِلَ شَهَادَةَ الْأَقْلَبِ

هل اللغة ① الأقل: ناستنه -

تحریر: د غیر مختون گواهی به قبلولې شی. دلیل: ځکه چې ختنه زمونږ په نیز سنت ده. او ترك سنت کې مغل نه وی. نو د ختنې نه کیدل به دده په عدالت کې مغل نه وی. او هرکله چې غیر مختون کیدل دده په عدالت کې مغل نه دی. نو دده گواهی به هم قبول وی.

سورة عدم قبول شهادة الألف البتة که د سنت نه ئي اعراض او کرو. دين ئي حقير (اوسپک) او گنرلو. او ختنه ئي پرېخودله. نو يقينا د هغه گواهي به نه قبلېږي. ځکه چې هغه په دې حرکت سره عادل لا څه کوي مسلمان هم پاتې نشو. او هرکله چې عادل پاتې نشو، بلکه مسلمان هم پاتې نشو. نو د هغه گواهي څنگه قبلېدلې شي. خو که د څه عذر په وجه ئي ختنه ترک کړي وي. نو د هغه گواهي به قبول وي.

د خصی د گواهي حکم

والخصی اود خصی گواهي قبول ده.

تعريض د خصی هغه سړي دي. چه د هغه خصيتين (هگي) او نيکلې شوي وي. ابو الحسن قدوري رحمته الله چې د خصی گواهي قبلولې شي. **فيله** د دليل دادې. چه حضرت عمر رضي الله عنه د قدامه بن مظعون رضي الله عنه خلاف د شرابو څښلو په سلسله کې د علقمه خصی گواهي قبول کړې ده. (۱) قدامه بن مظعون صحابي دي. په غزوه بدر او په نورو ټولو غزواتو کې ئي شرکت کړي دي. د عبدالله بن عمر او د حفصه بنت عمر رضي الله عنهم ماما دي. حضرت عمر رضي الله عنه هغه لره د بحرین عامل مقرر کړي وو. خو بيا ئي معزول کړي وو. مختصر واقعه داده. چه د عبدالقيس بن البحرين سردار جازود د قدامه بن مظعون خلاف گواهي ورکړله. چه دې شراب څکي. حضرت عمر رضي الله عنه او فرمانيل. چه آيا ستا سره بل څوک دوهم گواه شته. علقمه خصی او ونيول. زه گواهي ورکوم. چه ما دې په شرابو څښلو باندې کتلې دي. ددې نه روسته حضرت عمر رضي الله عنه خپل اوښی (دخورخاوند) قدامه ته کورې اولگولې. او هغه ئي معزول کړو.

د ولد الزنا د گواهي حکم

وولد الزنا اود ولد الزنا گواهي به هم قبول وي.

تعريض ابو الحسن قدوري رحمته الله فرماني. چه د ولد الزنا گواهي به نه قبلېږي. **فيله** ځکه چې د زنا ارتکاب کولو سره موريلار فاسق کېږي.

د ختنی د گواهي حکم

وکفا ذل الختنی بما یزاد اود ختنی گواهي جائز ده.

تعريض ختنی هغه دي. په کوم کس کې چې د سړي او ښځې دواړو علامت مورزاده (پيدانشي) وي. نو که ختنی عادل وي. نو د هغه گواهي به قبول وي. **فيله** د دليل دا دي چې دا به سړي وي. يا به ښځه وي. اود قرآن نه ثابت ده. چه د دواړو گواهي مقبول ده. لکه ارشاد دي. **وَأَشْهِدُوا ذُنُوبَكُمْ وَإِنْ رَجَعْتُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فَأَنْتُمْ كَاذِبُونَ** **وَأَمْرًا لِّیْ وَمَنْ تَزَوَّجْ مِنْ** **الْمُتَدَّاهِ** احتیاط دادې. چه ختنی سره یو سړي او یوه ښځه گواهي ورکړي. ځکه ختنی که ښځه وي. نو په دې صورت کې به یو سړي او دوه ښځې گواه وي. او که ختنی سړي وي. نو په دې صورت کې به دوه سړي گواه وي. او ښځه به زیاتې وي. او دا هم مناسب ده. چې په حدودو او قصاص کې د ختنی گواهي قبول نکړي شي. ځکه چې په ختنی کې د ښځې کیدلو هم احتمال دي. حالانکه په حدودو او قصاص کې د ښځو گواهي نه قبلېږي.

د دعوي موافق یا مخالف گواهي حکم

وَأَذِ الشَّاهِدَ وَأَقْبَلِ الدَّعْوَى فَبَلَّغْتَ أَوْ كَلِمَةٍ غَوَاهِي دَعْوَى مُوَافَقٍ وَيُؤْثِرُ قَبُولُهَا بِهِنَّ شَى. فَإِنْ عَالَفَتْهَا أَمَرَ لِكُلِّ أَوْ كَدِ دَعْوَى مُخَالَفٍ وَيُؤْثِرُ قَبُولُهَا بِهِنَّ شَى.

هل اللغة ① موافقت - موافق شى - ② مخالفت - مخالف شى -

تعريف دعوه وائى. دداسې سړى په مجلس كې دخپل حق مطالبه كول. چاته چې د حق ثابتيدلو ته روسته د خلاصى وركولو اختيار حاصل وى. ابو الحسن قدورى رحمه الله فرماني. كه شهادت د دعوه موافق وى. نو قبولي به شى. او كه مخالف وى. نو قبولي به نشى.

د موافق كيدلو مطلب دادى. چه دعوه او شهادت د نسب په اعتبار سره متحد وى. مثلاً كه يو كس دعوه او كړله. چه فلاښ كس زما غلام دى. دا زما د فلاښ وينځى نه پيدا شوې دى. گواه گواهي وركړله. چه ددې نه علاوه د بلې وينځى نه پيدا شوې دى. نو په نسبت كې د اتحاد نه كيدلو په وجه به شهادت د دعوي موافق نه وى.

يا د ملك په اعتبار سره متحد وى. مثلاً كه يو كس دعوه او كړله. چه فلاښ شى زما ملك دى. او گواه گواهي وركړله. چه دده د خوى ملك دى. نو په ملك كې د اتحاد نه كيدلو په وجه به شهادت د دعوي موافق نه وى.

يا د وضع په اعتبار سره متحد وى. مثلاً كه يو كس دعوه او كړله. د مشرق اړخ د زمكې. او گواه د لويديځ اړخ د زمكې گواهي وركړله. نو په وضع كې د اتحاد نه كيدلو په وجه به شهادت د دعوي موافق نه وى.

يا د انفعال په اعتبار سره متحد وى. مثلاً كه يو كس دعوه او كړله. چه فلاښ زما ژي اوشلوله. او په دې كې دننه شى نې ضائع كړې دى. او گواه گواهي وركړله. چه دا ژي پخپله د مدعى سره شليدلي ده. نو په فعل او انفعال كې د اتحاد نه كيدلو په وجه به شهادت د دعوي موافق نه وى.

يا د زمان او مكان په اعتبار سره متحد وى. مثلاً كه يو كس دعوه او كړله. چه فلاښ زما پلار په يوم نحر كې په ديويند كې قتل كړې دى. او گواه گواهي وركړله. چه په يوم فطر كې نې سهار نپور كې قتل كړې دى. نو په زمان او مكان كې د اتحاد نه كيدلو په وجه به شهادت د دعوه موافق نه وى.

يا د كيف په اعتبار سره متحد وى مثلاً كه يوسرى په بل كس باندې د سرې كپړې پتولو دعوه او كړله. او گواه د سپينې كپړې گواهي وركړله. نو په كيف كې د اتحاد نه كيدلو په وجه به شهادت د دعوي موافق نه وى.

يا د نوع په اعتبار سره متحد وى مثلاً كه يوسرى په بل كس باندې د لس دينارو دعوه او كړله. او شاهد د لس درهمو شهادت وركړ. نو په نوع كې د اتحاد نه كيدلو په وجه به شهادت د دعوي موافق نه وى. بهر حال په ذكر شوي خيزونو كې كه اتحاد اوموندې شو. نو شهادت به د دعوي موافق وى. ځكه مخالف به وى.

فهلله ددې دليل چې د موافقت په صورت كې به شهادت قبول وى. اود مخالفت په صورت كې به قبول نه وى. داده. چه په حقوق العباد كې د شهادت د قبوليت لپاره د دعوه مقدم كيدل شرط دى. اود موافقت په صورت كې دا شرط موجود دى. نو شهادت به قبول وى. اود مخالفت په صورت كې دا شرط معدوم دى. نو شهادت به قبول نه وى.

وجه تقديم الدعوى لقبول الشهادة پاتې شوه داخبره چې د شهادت د قبوليت لپاره د دعوي مقدم كيدل شرط ولې دى؟ نو ددې وجه داده. چه قاضى د خصوماتو د فيصلو لپاره مقرر وى. نو د خصوماتو د

فیصلی لپاره د خصوصت مقدم کیدل ضروری دی. اود خصوصت ته دعوه مراد ده. نود دعوي مخکي کيدل به ضروری وی. اود موافقت په صورت کې دا شرط ځکه موجود دي. چه شهادت وائی. د دعوي تصديق کولو ته. نو هرکله چې گواه شهادت ورکوي. نو گویا د دعوي تصديق کوي اود تصديق لپاره ضروری دی. چه د کوم شی تصديق اوکړي شی. هغه د وړاندې نه موجود وی. نود موافقت په صورت کې د دعوي مقدم کيدل اوموندې شو. او هرکله چې د دعوي مقدم کيدل کوم چې د شهادت د قبولیت لپاره شرط دي. هغه اوموندې شو. نو شهادت به هم قبول وی. اود مخالفت په صورت کې د شاهد صدق معتبر وی. د مدعی صدق معتبر نه وی. نو شاهد چې کله د دعوي مخالفت اوکړي. نو گویا هغه د دعوي تکذيب او تردید اوکړو. او هرکله چې د دعوي تکذيب او تردید اوشو. نود دعوي کيدل اونه کيدل برابر شو. او هرکله چې د دعوي کيدل او نه کيدل برابر شو. نود دعوي تقدم کوم چې د شهادت د قبولیت لپاره شرط دي. اونه موندې شو. او هرکله چې د قبولیت شرط اونه موندې شو. نو شهادت به هم قبول نه وی.

د گواهانو په گواهي ه اتفاق قسم

وَعَنْ إِتِّفَاقِ الشَّاهِدِينَ فِي اللَّفْظِ وَالْمَعْنَى عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ، فَرَمَانِي. اود امام ابوحنيفه رحمته الله په نیز د دواړه گواهانو په لفظ او معنی کې متفق کيدل معتبر دی. فَإِنْ كَيْفَ أَحَدُهُمَا بِأَلْفٍ وَالْآخَرُ بِأَلْفَيْنِ لَمْ يَقْبَلِ الشَّهَادَةُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ (۱) نو که په دوی کې یو گواه د یو زر گواهی ورکړله. او دوهم د دوو زر گواهی ورکړله. نو د امام ابوحنيفه رحمته الله په نیز به گواهی نه قبلېږي.

فهرست: ابو الحسن قدوري رحمته الله فرماني. چه د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله په نیز د گواهانو په لفظ او معنی دواړه اعتبار سره متفق کيدل ضروری دی. څوکه د ترادف په وجه لفظي اختلاف اوشو. نودا به مانع د شهادت نه وی. مثلاً یو گواه د هېه گواهی ورکړله. او دوهم د عطيه گواهی ورکړله. نودا گواهی به قبولي شی. اگرچه لفظي اختلاف دي. خودا اختلاف د ترادف په وجه دي. ځکه چې هېه او عطيه دواړه مترادف دي. بهر حال د امام صاحب رحمته الله په نیز د دواړو گواهانو په لفظ کې هم متفق کيدل ضروری دی. په معنی کې هم متفق کيدل ضروری دی.

فهرست: د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله دليل دادي. چه هرکله یو گواه د یو زر گواهی ورکړله. او دوهم د دوه زره گواهی ورکړله. نو دواړو لفظاً اختلاف کړي دي. اود لفظ اختلاف دلالت کوي. په اختلاف د معنی باندې. ځکه چې معنی د لفظ نه مستفاد کېږي. نو هرکله چې په لفظ کې اختلاف شو. نو په معنی کې به هم اختلاف وي. او اختلاف د لفظ په اختلاف د معنی باندې په دې وجه هم دلالت کوي. چه مثلاً لفظ الف (یو زر) سره دوه زره مقدار نشی تعبیر کولي. او په لفظ الفین (دوه زره) سره د یو زر مقدار نشی تعبیر کولي. نو په دواړه گواهانو کې به د هر یو کلام د دوهم د کلام مضایر وی. ځکه چې په دواړو کې د هر یو کلام مدلول د دوهم د کلام د مدلول مضایر او میائن دي. او هرکله چې دا خبره ده. نو په هر کلام باندې یو گواه پاتې شو. یعنی په یو زر باندې یو گواه پاتې شو. او په دوه زره هم یو گواه پاتې شو. اودا خبره وړاندې تیره شوې ده. چه شهادت د دوه گواهانو د گواهي نوم دي. نود یو په کلام باندې هم شهادت تامه اونه موندې شو. او هرکله چې شهادت تامه اونه موندې شو. نودا به قبولي هم نشي. اودا

(۱) القول الرابع هو هذا قول الإمام رحمته الله كذا في الدر المنطوق (٢٨٦٦٣) والمقدمة (٥٠٤٦٣) نفلًا عن القول الرابع

داسې شوه. لکه چې گواهانو په جنس مال کې اختلاف کړې وی. مثلاً یو گواه د زر درهمو او دوهم د سلو دینارو گواهی ورکړې وی. نو دا گواهی نشی قبلولې. نو هم دغه ډول د یو زر اود دوه زره د اختلاف په صورت کې به هم گواهی قبول نه وی.

وقال ابو یوسف و محمد ثقّل علی الکلیف او د صاحبینو رحمهما الله په نیز به دوو زرو باندې گواهی قبلیرې.

توضیح: «ملک الصاحبین رحمهما الله» د صاحبینو په نیز صرف معنی کې متفق کیدل ضروری دی. لفظ کې متفق کیدل ضروری نه دی. نو که مدعی په یوکس باندې د دوه زره روپو دعوه او کړله. او بیانی په دې باندې بینه پیش کړل. خو یو گواه د یو زر روپو گواهی ورکړله. او دوهم گواه د دوو زرو روپو گواهی ورکړله. نو د حضرت امام ابو حنیفه رحمته الله علیه په نیز به دا گواهی قبول نه وی. او د صاحبینو رحمهما الله په نیز به په کمتر باندې قبلولې شی.

دلایله: دلیل دادې. چه دواړه گواهانو په کمتر باندې خو اتفاق کړې دي. یعنی د متن په مسئله کې به یو زر باندې، اود شرح په مسئله کې به سلو باندې او په یو طلاق باندې خو دواړه گواهان متفق دي. البته یو گواه څه زیادت کړې دي. یعنی د متن په مسئله کې نې د یو زر زیاتوالې کړې دي. اود شرح په مسئله کې نې د سل، اود یو طلاق یا دوه طلاکو زیادت کړې دي. نو په کوم مقدار باندې چې دواړه گواهان متفق دي. یعنی یو زر، یا یو سل، یا یو طلاق هغه مقدار به ثابتولې شی. او په کوم مقدار چې صرف یو گواه گواهی ورکړې ده. یعنی زیاتې یو زر، یا زیاتې سل، یا زیاتې یو طلاق یا دوه طلاقه، هغه مقدار به د گواه لپاره د پاتې کیدلو په وجه نه ثابتیږي. او ددې مثال داسې دي. لکه چې یوکس به بل باندې د یونیم زر روپو دعوه او کړله. خو یو گواه د یو زر گواهی ورکړله. او یو د یو نیم زر گواهی ورکړله. نو د شاهدینو په یو زر باندې لفظاً او معناً د اتفاق کولو په وجه به په یو زر باندې گواهی بالاتفاق قبلولې شی. نو دغه ډول په ذکر شوي مسئله کې به هم په کمتر مقدار باندې گواهی قبلولې شی.

د دوو گواهانو د هغې زیاتې اختلاف په صورت کې د مدعی د دعوی حکم

وَأَن كَيْدًا أَخَذَ هُمَا بِلَيْبٍ وَالْأَخْرَاءِ لَيْبٍ وَتَحْمِيلاً لَّوَكُ بِهِ دُوهُ گواهانوكي یو گواه د یو زر، او دوهم گواه د یونیم زر گواهی ورکړله. وَالْمُدْعَى يَدْعِي الْكُلَّ وَتَحْمِيلاً لَّوَكُ هُمَا عَلَى الْكَلْبِ او مدعی هم د یونیم زر دعوه کوی. نو په یو زر باندې به د دواړو گواهی قبلولې شی.

توضیح: دا معلومه شوې ده. چه د حضرت امام صاحب رحمته الله علیه په نیز د شاهدینو په لفظ او معنی کې متفق کیدل د شهادت د قبولیت شرط دي. هم په هغې باندې متفرع کولو سره فرمائی. که په دواړه گواهانوكي یوکس د یو زر درهمو گواهی ورکړله. او دوهم د یو زر او پنځه سوه درهمو گواهی ورکړله. او مدعی هم د یو نیم زر دعوه کوی. نو په یو زر درهمو به گواهی قبلولې شی.

دلایله: دلیل دا دي چې دواړه گواه په یو زر باندې لفظاً هم متفق دي. او معنی هم متفق دي. معنی متفق کیدل خوښکاره دي. ځکه چې د یونیم زر په ضمن کې یو زر هم موجود دی. او لفظاً اتفاق څکه دي. چه،، الالف والخمس مائة،، (یو زر او پنځه سوه)، دوه جملې دي. د دویمې جملې په رومین باندې عطف شوي دي. یعنی د،، خمس مائة،، په،، الف،، باندې عطف شوي دي. او عطف اول یعنی معطوف ثابتوی. نو کوم گواه چې د یو زر او پنځه سوه گواهی ورکړې ده. هغه هم اولاً د یو زر گواهی ورکړې ده. نو په یو زر باندې د دواړو گواهانو اتفاق اوموندې شو. او هرکله چې په یو زر باندې دواړه گواهان لفظاً او

معنا دواړه یو شان متفق شونډ شهادت د قبولیت شرط موندلو په وجه په یو زر باندې په گواهی قبولې شی.

دوه گواهانوکې د یو په پنځه سوه اداکولو باندې د گواهي ورکولو حکم

وَإِذَا شَهِدَ الْبَالِغُ وَكَانَ أَحَدُهُمَا قَضَاءً مِنْهَا تَحْتَمِلُ أَنْ يَكُونَ دَوَارُ گواهانو د یو زر گواهی ورکړله. او په دوی کې یو گواه اوونیل. چه مدعی علیه مدعی ته پنځه سوه اداکړی دی. فَبُكِّتَ شَهِدًا قَضَاءً بَالِغًا (۱) نو په زرو به د دواړو گواهی قبولې شی.

تفصیل صورت د مسئلې دادې. چه یو سړی په بل سړی باندې د یو زر روپو دعوه اوکړله. او دوه گواهانو د مدعی په حق کې د یو زر روپو گواهی ورکړله. خو یو گواه اوونیل. چه مدعی علیه ددې نه پنځه سوه روپۍ ادا کړی دی. نو په یو زر به د دواړو گواهی قبولې شی. **دلیل** ځکه چې په دې مقدار باندې دواړه گواهان متفق دی.

وَلَمْ يَتِمَّ قَوْلُهُ إِنَّهُ قَضَاءٌ مِنْهَا تَحْتَمِلُ أَنْ يَكُونَ دَوَارُ گواه اود گواه قول چې مدعی علیه د هغې نه پنځه سوه اداکړی دی. اوریدلې به نشی. إِلَّا أَنْ يَشْهَدَ مَعَهُ آخَرَ ځکه چې دا د یو سړی گواهی ده. خودا که دوهم سړې دده سره وی.

تفصیل اود یو گواه دا وونیل. چه مدعی علیه پنځه سوه روپۍ اداکړی دی. مسموع او قابل قبول به نه وی. په یو زر باندې د دواړو گواهی به **دلیل** ځکه قبولې شی. چه دواړه گواهان په یو زر روپو باندې متفق دی. اود پنځه سوه روپو ادا کولو قول به ځکه نشی قبولې. چه دا صرف د یو سړی گواهی ده. حالته که د یو سړی گواهی سره هېڅ حق نه ثابتیږی. خو که دوهم سړې هم دده سره وی. اود پنځه سوه روپو ادا کولو گواهی ورکړی. نو گواهی به قبولې شی.

مسئله **ابو یوسف** په زیر بحث مسئله کې د حضرت امام ابو یوسف رحمته الله علیه نه نقل دی. چه قاضی به صرف د پنځه سوه روپو حکم ورکوی. یعنی ددې شهادت په نتیجه کې به په مدعی علیه باندې صرف پنځه سوه روپۍ اداکول واجب وی.

دلیل دلیل دادې. چه کوم گواه د پنځه سوه روپو ادا کولو گواهی ورکړې ده. دهغه د گواهی مضمون دا دی. چې د مدعی علیه په ذمه صرف د پنځه سوه روپو قرضه ده. نو دا داسې شوه. گویا یو گواه د یو زر گواهی ورکړې ده. او دوهم د پنځه سوه روپو گواهی ورکړې ده. او په داسې صورت کې قاضی ته په اقل مقدار باندې د فیصله ور کولو اجازت وی.

الجواب **نه** د دې دلیل نه جواب دا دې چې په ابتداء کې د یو زر په گواهی باندې دواړه گواهان متفق دی. خو پنځه سوه روپۍ ادا کولو باندې صرف یو سړی گواه دې. اود یو سړی گواهی نشی قبولې. نو د پنځه سوه روپو ادا کولو گواهی به مردود وی او په یو زر باندې د دواړه گواهانو د متفق کیدلو په وجه به په یو زر باندې گواهی قبول وی.

(۱) القول المراجع هو هذا ظاهر الرواية من قبول شهادتهما بالالف كذا في فتح القدير (٥٠٧٦) نفاً عن القول المراجع

په ادا هوایو باندې د علم په صورت څېنې د ځواکونو د وړولو حکم

وَيَنْبَغِي لِلشَّاهِدِ اَدَاةُ گواه لپاره مناسب دی. اِذَا عَلِمَ ذَلِكَ اَنْ لَا يَشْهَدَ بِالْفِجْجِ كله هغه ته دا معلومه شی. چې مدعی علیه پنځه سوه روپۍ ادا کړي دی. نو هغه دې د زرو گواهی نه ورکوي. حَتَّى يُقَرَّ الْمُدْعَى اَنَّهُ قَبَضَ خَمْسَةَ اَلْفٍ تَرْدِي چې مدعی دا اوواښي. چه ما په پنځه سوه روپو باندې قبضه کړې ده.

توضیح: صورت د مسئلې دادې. چه یو سړی په دوهم سړی باندې د یو زر روپو د پور دعوه او کړله. او په دې دعوه باندې مدعی سره دوه گواهان موجود دی. خو په دوی کې یو گواه ته دا معلومه ده. چه مدعی علیه پنځه سوه روپۍ ته ادا کړی دی. نو دا گواه دې د یو زر روپو گواهی هغه وخت پورې نه ورکوي. تر کومه پورې چې مدعی دا اقرار اونکړي. چه ما پنځه سوه روپۍ مدعی علیه نه وصول کړي دی.

دلیل: ځکه که د مدعی د اقرار نه وړاندې گواه دا گواهی ورکړله. چه د مدعی په مدعی علیه باندې یو زر روپۍ پور دی. نو دا گواه به په ظلم باندې د مدعی کومک کونکې وی. په دې طریقه چې د مدعی علیه په ذمه د مدعی: یو زر روپو په گواهی باندې خو دواړه گواهان متفق دی. خو یو گواه په دې خبره باندې شاهد دې. چه مدعی علیه به د هغې نه پنځه سوه روپۍ ادا کړي دی نو په وړاندې مسئله کې تیر شوی دی. چه د یوزر په قرضه باندې د دواړو گواهانو د متفق کیدلو په وجه به یو زر روپۍ د مدعی علیه په ذمه باندې ثابت شی. او گواهی به قبول وی. اود پنځه سوه په ادا کولو باندې صرف د یو گواه کیدلو په وجه به دا گواهی نه قبلیږي. او قاضی به په مدعی علیه باندې د یو زر فیصله ورکوي. او په دې صورت کې به د مدعی علیه حق ضائع کیږي. یعنی مدعی علیه چې کومې پنځه سوه روپۍ ادا کړي دی. هغه به ضائع شی. اودا سراسر په مدعی علیه باندې ظلم دې. او په دې ظلم کې هغه گواه هم د مدعی سره شریک دې. کوم ته چې دا معلومه ده. چه مدعی د مدعی علیه نه پنځه سوه روپۍ وصول کړي دی. خو ددې باوجود نه د یو زر روپو پور گواهی ورکړله.

خو کله چې مدعی د پنځه سوه روپو وصولولو اقرار او کړو. نو هغه گواه چاته چې ددې د وصولولو علم نه دی. د یو زر گواهی ورکولو سره به په ظلم باندې اعانت (او مدد) کونکې نه وی. ځکه چې په دې صورت کې به د مدعی د اقرار کولو په وجه قاضی په مدعی علیه باندې د یو زر فیصله نه ورکوي. بلکه صرف د پنځه سوه روپو فیصله به ورکوي.

په ځوان څېنې د ځواکونو د اختلاف حکم

وَإِذَا شَهِدَ شَاهِدَانِ اَنْ زَيْدًا قَتَلَ يَوْمَ النُّحْرِ مَكَّةَ فَرَمَانِي. او کله چې دوه گواهانو گواهی ورکړله. چه ده زید په یوم النحر کې په مکه کې قتل کړې دې. وَشَهِدَ آخَرَانِ اَنَّهُ قَتَلَهُ يَوْمَ النُّحْرِ بِالْكُوفَةِ او نورو دوه گواهانو گواهی ورکړله. چه هغه زید په یوم النحر کې په کوفه کې قتل کړې دې. وَأَجْمَعُوا عِنْدَ الْحَاكِمِ لَمْ يَقْبَلِ الشَّهَادَتَيْنِ اود دواړو گواهانو دواړه فریق د قاضی په عدالت کې جمع شو. نو دواړه شهادتونه به قبول نه وی.

هل اللغة: ① یوم - ورځ. ② النحر - قربانی. ③ قتل - قتل کړې دې. ④ اجمعوا - جمع شول

توضیح: مخکې بیان شوی دی. چه د شاهدینو په مکان او د حادثې په ځانې کې اختلاف د شهادت د قبولیت لپاره مانع دې. هم د هغې په مثال کې دا مسئله په خدمت کې وړاندې کولې شی. که دوه گواهانو دا شهادت ورکړو. چه بکر زید په لسم د ذی الحجه په مکه مکرمه کې قتل کړې دې. بیا هم

دغه وخت د قاضی د حکم صادر کولو نه وړاندې نورو دوه گواهانو گواهی ورکړله. چه بکر زید په لسم ذی الحجه کې په کوفه کې قتل کړې دې. نو دواړه شهادتونه به نه قبلېږي.

لهله د دلیل دادې. چه یو فعل یعنی د یو سری قتل په دوه ځایونو کې چونکه ناممکن دې. په دې وجه

دې دواړو شهادتونو کې به یو شهادت یقینی طور باندې دروغ وی. اود مرجع نه کیدلو په وجه به یو ته ترجیح هم حاصل نه وی. نو هرکله چې دواړه شهادتونه د برابر درجې دی. او یو ته په بل باندې ترجیح هم حاصل نه ده. نود تعارض په وجه به دواړه رد کولې شی.

اَنَّا سَمِعْتُ اَحَدًا هَا وَهَآیَ هَا اَلْاَعْرَی لَمْ يُقْبَلْ نو که په دوی کې یو فریق سبقت اوکړو. او قاضی (دویاره من الاصل په دې باندې فیصله ورکړله. بیا دوهم فریق (د قاضی په مجلس کې) حاضر شونودا به نشی قبولې.

هل اللغة ① سبقت سوراندې والې-

نورېح البته که دواړو گواهانو مخکې گواهی ورکړله. او قاضی د هغې مطابق فیصله ورکړله. بیا نورو دوه گواهانو شهادت ورکړو. نودا دوهم شهادت به قبول نه وی.

لهله ځکه چې رومبې شهادت سره د قاضی حکم متصل شوې دې. ځکه به رومبې شهادت راجع وی. او دوهم شهادت د قاضی د قضاء سره د نه متصل کیدلو په وجه مرجوح دې. اود مرجوح په وجه راجع نشی ماتولې. او نشی پریځودلې. نو رومبې شهادت به د راجع کیدلو په وجه قبولې شی. او دوهم شهادت به د مرجوح کیدلو په وجه رد کولې شی.

په خالص جرح هغې د قاضی لپاره حکم

وَلَا يَتِمُّ الْقَاضِيُ الشَّيْءَ اَعْلَى جَرِيْرًا وَلَا تَعْلَى جَرِيْرًا. چه قاضی به شهادت نه آوری په خالص جرح کیدو یا نه کیدو کې. وَلَا يَتِمُّ كَرِيْرًا اَوْ نَهْ اَوْ نَهْ به د هغې مطابق حکم ورکوی.

هل اللغة ① يسمع - اوری - ② جرح - عیب - ③ يهكم - فیصله کوی

نورېح د مستثنی صورت دادې. چه مدعی پخپله دعوه باندې گواهان پیش کړل. خو مدعی علیه پخپلو گواهانو باندې جرح مجرد اوکړه. (جرح مجرد هغه ده. چه دهغې په وجه نه د شریعت حق واجبیږي. اونه د بنده حق واجبیږي. او جرح مجرد د حاکم د حکم لاتدې هم نه داخلېږي.) مثلاً وي ونیل. چه د مدعی دا گواهان فاسقان دی. یا زناکار دی. یا شرابیان دی. یا سود خپاره دی. او مدعی علیه په خپله دې جرح مجرد باندې گواهان هم پیش کړل. نو قاضی به په دې جرح مجرد باندې دمدعی علیه د گواهانو گواهی نه قبولی. اونه به ددې جرح مطابق حکم ورکوی.

والله ① دلیل دادې. چه قاضی شهادت ځکه قبولی. چه ددې شهادت په بنا (بنیاد) باندې حکم ورکړي. هرکله چې د حکم ور کولو لپاره شهادت قبولې شی. نو ضروری ده. چه مشهود به داسې شی وی. کوم چې د حاکم د حکم لاتدې داخلېدې شی. او جرح مجرد چې ددې حاصل د مدعی گواهانو ته فاسق ونیل دی. هغه د حاکم د حکم لاتدې نه داخلېږي ځکه چې د حاکم حکم د مشهود به لازموم دی. حالانکه د قاضی او حاکم په توان کې فسق لازموم نشته. ځکه فسق داسې شی. دې. کوم چې د توبه په ذریعه لرې کیدلې شی. نو هرکله چې فسق د توبه په ذریعه لرې کولې شی. نو په فسق کې به الزام معنی نه متحقق کیږي. او هرکله چې په دې کې د الزام معنی نه متحقق کیږي. نودا به دحاکم د حکم

لاتدي هم نه داخلېږي. او هرکله چې فسق د حاکم د حکم لاتدي نه داخلېږي. نو په دې به شهادت هم نه قبلېږي. ځکه چې شهادت په هغه شئ قبلولې شي. کوم شئ چې د حاکم د حکم لاتدي داخلېږي شي. ⑦ د مدعي عليه د گواهانو، د مدعي د گواهانو په فاسق کيدلو، يا زناکار کيدلو، يا په شراب څښلو، يا په سود خور کيدلو باندې گواهي ورکول، يعنې په جرح مجرد باندې گواهي ورکول، پخپله د مدعي عليه گواهان فاسق کوي. اود فاسق گواهي نه قبلېږي. نود مدعي عليه د گواهانو گواهي به هم نه قبلېږي.

إلّا ما استحق عليه مكر دا چې د کوم استحقاق ثابت شي.

تفسير: که د مدعي عليه گواهانو که د مدعي د گواهانو فاسق کيدلو گواهي ورکړله. اوداني اوونيل چه دا فاسق دی، يعنې د زناکارۍ، ياد شرابو څښلو، يا د سود خورۍ عاديان دي. نودا گواهي به نشي قبلولې. دليله: ځکه چې فسق د قاضي د حکم لاتدي نه داخلېږي.

وَلَا يَجُوزُ لِلشَّاهِدِ أَنْ يَشْهَدَ بِشَيْءٍ لَمْ يَصْنَعْهُ د گواه لپاره دداسې شي گواهي ورکول جائز نه دی. د کوم چې ده مشاهده نه ده کړې. إِلَّا النَّسَبَ وَالْمَوْتَ وَالنِّكَاحَ وَالْأَخْوَاعَ وَالْأَخْوَاعَ سِوَا د نسب، مرګ، نکاح، دخول، اود قاضي د ولايت نه. فَإِنَّهُ يَسَعُهُ أَنْ يَشْهَدَ بِهِ وَالْأَشْيَاءَ إِذَا أَخْبَرَهُ بِهَا مَنْ يَتَّقُ په دده لپاره ددې څيزونو گواهي جائز نه ده. په دې شرط چې ده لره په دې څيزونو باندې کوم ثقه سړي خبر ورکړې وي.

هل اللغة: ① لم يصان به ليدلې شي نه وي. ⑦ يسمع جائز دی. ⑧ اخبرو خبر ورکړي. ⑨ يتق به قابل اعتماد

تفسير: مسئله: د گواه لپاره دداسې څيزونو په اړه کي گواهي ورکول د کوم چې ده مشاهده نه وي کړې. جائز نه دي. البته پنځه شيان داسې دي. چه د هغې په اړه کي د مشاهدې نه بغير صرف د ثقه خلقو نه په اوريدلو سره گواهي ورکول جائز دی. ① نسب ② مرګ ③ نکاح ④ دخول ⑤ ولايت قاضي.

صورة النسب: د نسب نه مراد دادې. چه مثلاً حامد د خلقو نه واوږيدل. چه شاهد د فلائي خوي دي. خود امام ابو حنيفه رحمه الله به نيز خبر ورکونکي جماعت (دله) داسې وي. چه ددوي په دروغو باندې اتفاق د عقل نه لرې وي. اود صاحبينو رحمهم الله په نيز دوه عادل سړي کافي دي. نوکه حامد نسب داسې واوږيدلو. نو دده لپاره دا گواهي ورکول حلال دي. چه شاهد د فلائي خوي دي. صورة الموت: د مرګ صورت دادې. چه گواه مثلاً حامد د خلقو نه واوږيدل. چه فلاح مړ شوې دي. يا نبي خلق اوکتل. چه دده سره د تکفين او تدفين د سرو پشان معامله کوي. نود گواه لپاره دده دمرګ گواهي ورکول جائز دي. اگرچه ددې مشاهده نې نه وي کړې.

صورة النكاح: د نکاح صورت دادې. چه گواه د خلقو نه دا واوږيدل. چه فلائي سړي د فلائي ښځې سره نکاح کړې ده. نو گواه اگرچه د نکاح مشاهده نه ده کړې. خود له د نکاح گواهي ورکول جائز دی. صورة الدخول: اود دخول صورت دادې. چه گواه د خلقو نه واوږيدل. چه فلائي ښځه د فلائي سړي ښځه (بي بي) ده. او هغه ددې سره دخول کړې دي. اگرچه ده د عقد نکاح اود دخول مشاهده نه وي کړې.

صورة ولاية القاضي: د قاضي د ولايت صورت دادې. چه يو سړي د خلقو نه واوږيدل. چه فلائي ددې ښار قاضي دي. او هغه نې اوکتلو. چه په خلقو کي فيصلې جاري کوي. نو ددې سړي لپاره دا گواهي ورکول جائز دي. چه فلائي سړي د فلائي ښار قاضي دي. اگرچه د امام المسلمين د اړخه دده د قاضي جوړولو

مشاهده نه وی کرې. بهر حال ددې پنځه څیزونو په اړه کې د ثقه خلقو نه اوریدلو سره گواهی ورکول جائز دی اگرچه ددې مشاهده نې نه وی کرې. خو دا حکم استحسانې دي.

وجه الاستحسان د استحسان وجه داده، چه ذکر شوی پنځه شیان داسې دي. چه ددې د اسبابو معانته خاص خاص خلق کوی. په هغې باندې عام خلق نه خبرېږي. حالانکه ددې څیزونو سره داسې احکام متعلق کیږي. کوم چې د مودو تیریدلو باوجود هم باقی کیږي. مثلاً نسب، مرگ، او نکاح سره میراث متعلق دي. او دخول سره کمال مهر، عدت، ثبوت، احصان، او نسب متعلق دي. یعنی که د سړي پنځې سره دخول متحقق شی. نو په سړي په پوره مهر واجب وی. د طلاق په صورت کې به په پنځه عدت واجب وی. پنځه او سړي به دواړه محصن شمارلی کیږي. بچي پیدا شو. نو د هغه نسب به ثابت وی. نوکه په دې څیزونو کې صرف په اوریدلو باندې گواهی قبول نه وی. نو حرج به لاحق شی. او ډیر احکام به معطل پاتې شی. مثلاً پنځوس کاله وروسته یو سړی دعوه اوکرله. چه دا شی زما د پلار میراث دي. یا پنځې په مړي باندې د خپل مهر دعوه اوکرله. حالانکه نه ددې سړي د ولادت د مشاهدې گواه موجود دي. او نه ددې پنځې ددې مړي سره د نکاح د مشاهدې گواهان موجود دي. اوس که په دې دواړو صورتونو کې د هغه حضراتو گواهی قبول نشي. چاچه نه د مدعی ولادت کتلي دي. اونه نې ددې پنځې د نکاح مشاهده کړې ده. بلکه صرف د خلقو نه نې اوریدلی دی. نو په رومي صورت کې به د میراث او په دوهم صورت کې به د مهر حکم بې کاره پاتې شی. د میراث او مهر مدعیان به په حرج کې اخته شی. اود ټولو نه لوې دلیل دادې. چه مونږ ددې خبرې شهادت ورکوو. چه حضرت علی عليه السلام د ابوطالب خوي دي. اگرچه مونږ ددوی د ولادت مشاهده نه ده کړې. او مونږ ددې خبرې شاهدان یو. چه واره صحابه رضی الله عنهم وفات شوي دي. اگرچه مونږ په دوی کې دهیڅ چا د مرگ مشاهده نه ده کړې. ددې مثال نه معلومیږي. چه په ذکر شوی پنځه څیزونو کې صرف په اوریدلو سره گواهی ورکول جائز دی.

القیاس فی المسئلة د قیاس تقاضا داده. چه صرف په اوریدلو سره گواهی ورکول جائز نه وی. **دلیل القیاس** ځکه چې شهادت د مشاهدې نه مشتق دي. او مشاهده په کتلو سره کیږي. په اوریدلو سره نه کیږي. حالانکه په ذکر شوی پنځه څیزونو کې معاینه او کتل اونه موندې شو. نو دا شیان د بیع پشان شو. یعنی لکه څنگه چې صرف په اوریدلو سره د کتلو نه بغیر د بیع شهادت ورکول جائز نه دی. دغه ډول د قیاس د مقتضا. مطابق صرف په اوریدلو سره ددې څیزونو گواهی ورکول هم ناجائز دی.

په کوم حل هېڅ .. شهادة علی النجادة .. ورکول جائز ده؟

الشَّاهَدَةُ عَلَى النَّجَادَةِ حَازِرَةٌ فِي كُلِّ حَقٍّ په گواهی باندې گواهی ورکول په هر داسې حق کې ورکول جائز دی **لَا يَلْغُظُ بِالْمُنْهَى** کوم چې په شیه سره نه ساقطیږي.

حل المسئلة ① جائزه - جائز دي. ② یغلظ - ساقطیږي. ③ الشیهه - شیهه. ④ الشهادة - گواهی

تفسیر ابو الحسن قدوري رحمته الله فرماني چې، «شهادة علی النجادة».. په هر داسې حق کې کوم چې د شیه په وجه نه ساقطیږي. خو دا استحساناً جائز دي.

وجه الاستحسان وجه د استحسان داده. چه د.. شهادة علی النجادة.. سخت اړتیا دي. ځکه چې کله شهود اصل (اصلی گواه) د عوارضو په وجه د شهادت ادا کولو نه عاجز کیږي. مثلاً شهود اصل بیمار وی یا په سفر کې وی. یا د خپل څه مصروفیت په وجه د قاضي په مجلس کې نشي راتلې. نو په داسې صورت کې که، «شهادة علی النجادة»، جائز اونه ساتلې شی. نو د خلق (مدعیان) حقوق به تلف (ضائع) شی. حالانکه د خلقو حقوق تلف کول ناجائز دي. اود هغې ژوندی کول واجب دي. نوهم ددې سخت حاجت په وجه، «شهادة علی النجادة»، جائز او گرځولې شو. اگرچه شهود فرع زیات وی.

القیاس» قیاس دا جائز نه دي.

وجه القیاس» وجه د قیاس داده. چه شهادت عبادت بدنیه دي. کوم چې په شاهد اصل باندې لازم شوې دي. او شهادت د مشهود له حق نه دي. ځکه چې مشهود له ته نه شاهدانو سره د مخاصمې حق دي. اونه په گواهي ور کولو باندې د مجبوره کولو حق دي. بهر حال شهادت یو بدنی عبادت دي. او په شاهد اصل باندې لازم دي. او په عبادات بدنیه کې نیابت نه جاری کیږي. نو، شهادت علی الشهاده، کوم چې نیابت دي. هغه به هم نه جاری کیږي. اونه به جائز وي. خود خلقو د حقوقو ژوندی کولو لپاره دلته کې قیاس پریخودلي شوې دي.

د شهود فرع د زیادت دوه مطلبونه دي. ① یو داچه دوه گواهان خپل، نائب مقرر کړي. بیا دي نایانو خپل نائب مقرر کړل. بیا هغوی خپل نائب مقرر کړل. .... علی هذا الانیاس. په دې صورت کې به، ان کثرت، د، وان بعدت، په معنی کې وي. ② دوهم مطلب داده. چه شهود اصل دوه دي. په دوی کې هر یو خپلې گواهي باندې دوه گواهان مقرر کړل. بیا په شهود فرع څلور واړه کې هریو خپلې گواهي باندې دوه دوه گواهان مقرر کړل. نو په دې صورت کې به، وان کثرت، پخپله معنی کې وي. او معنی به دا وي. چه د شهود فرع تعداد څومره زیات ولي نه وي.

وَلَا تُقْبَلُ فِي الْحُدُودِ وَالْقَصَاصِ نَهْ بِه شَيِّ قَبُولُهَا فِي حُدُودِ او قَصَاصِ. کینی

تفصیح» د شهود اصل په ذریعه دې نه بچ کیدل هم ممکن دی. نوبه حدود او قصاص. کې به نشي قبولي.

فیه» د فروع په شهادت کې یو ډول شبه ده. شبه خویا په دې اعتبار سره ده. چه فروع د اصول بدل دي. او بدل اړخ ته هغه وخت رجوع کولي شي. کله چې انسان د اصل نه عاجز شي. شهادت فرع بدل دي. او په بدل کې د اصل په نسبت یو ډول شبه وي. یا په شهادت فرع کې په دې اعتبار سره شبه ده. چه په دې کې احتمال د کذب زیات دي. یعنی په اصل گواهانو کې د هغوی د نه معصوم کیدلو په وجه د دروغو احتمال وو. نو په فروع کې به احتمال نور هم زیات وي. بهر حال په شهادت فروع کې یو ډول شبه ده. او جنس شهود یعنی د شهود اصل په ذریعه د شهادت فروع نه بچ کیدل هم ممکن دي. په دې طریقه چې د اصول تعداد زیات وي. که بعضو ته عذر راپیښ شو. نو باقی نور شهود اصل به گواهي ورکوي.

د شهادت علی الشهاده. شرح هیبت

وَيُجْزَى كَهَادَةُ شَاهِدَيْنِ عَلَى كَهَادَةِ شَاهِدَيْنِ اود دوه گواهانو په گواهي باندې د دوه گواهانو گواهي جائز ده.

تفصیح» د دوه اصلی گواهانو گواهي باندې د دوه فرعي گواهانو گواهي جائز ده. یعنې دوه فرعي گواه مخکې د یو اصل گواه گواهي نقل کړي. بیا هم دغه د واړه د دوهم اصل گواه نقل کړي. دغه ډول دوه فرعي گواه د دواړه اصلی گواهانو گواهي نقل کولي شي. (۱)

هالا لکه» ① دلیل د حضرت علی عليه السلام قول دي. (لَا يَقْبَلُ عَلَى شَهَادَةِ رَجُلٍ إِلَّا شَهَادَةُ رَجُلَيْنِ) (۱) یعنی د یو سړي په

(۱) مسلک الشافعي، - امام شافعي رحمته الله فرماني. چه د دوه اصلی گواهانو گواهي نقل کولو لپاره د څلورو فرعي گواهانو کیدل ضروري دي. یعنې دوه فرعي گواه به د یو اصلی گواه گواهي نقل کوي. او نور دوه فرعي گواه به د دوهم اصلی گواه گواهي نقل کوي.

شهادت باندې د دوه سړو شهادت ضروری دی. مطلب دادې. چه دوه فرعی گواه به یوخل د یو اصلی گواه گواهی نقل کړی. او یو خل به د دوهم اصلی گواه گواهی نقل کړی. دغه ډول به د هر اصلی گواه به گواهی باندې دوه فرعی گواهان هم شی. اود فرعی گواهانو تعداد به هم د دوه نه نه زیاتېږي. او څلور کپړی به نه. لکه څنگه چې فقیه مرتاض حضرت امام شافعی ر.تو.الله مرقده فرمایلی دی.

⑤ اصلی گواه گواهی نقل کول د حقوق الناس څخې دی. اود یو حق ثابتولو لپاره د نصاب شهادت دوه گواهان کیدل ضروری دی. نو دوه فرعی گواهانو چې د یو اصلی گواه گواهی نقل کړله. نو گویا چې هغوی په یو حق باندې شهادت ورکړو. او په دې باندې نصاب شهادت هم پوره شو. بیا هم دوی فرعی گواهانو هرکله چې د دوهم اصلی گواه گواهی نقل کړله. نو گویا دوی د مخکنی حق نه علاوه په دوهم حق باندې گواهی ورکړله. او په دې باندې هم نصاب شهادت اوموندې شو. اودا خبره هم مسلم ده. چه دوه گواهان بلا ناغه په مختلف حقوقو باندې گواهی ورکولې شی. نوهرکله چې په شهود اصل کې د هریو په شهادت نقل کولو باندې نصاب شهادت اوموندې شو. نو د ذکر شوی دواړه فرعی گواهانو گواهی به قبلولې شی. په خلاف د دوه ښځو د شهادت. ځکه چې دوه ښځې د یوسړي په مرتبه کې وی. په دې وجه صرف په دوه ښځو سره نصاب نه پوره کیږي. اوهرکله چې په دوه ښځو سره نصاب شهادت نه پوره کیږي. نو د دوی په شهادت باندې به د قاضی فیصله هم نه مرتب کیږي.

وَلَا تَقْبَلُ كَهَادَةً وَاحِدَةً يَوْ شَهِدَتْ بِهٖ يَوْمَ بَآئِنْدِي قَبُولَ نَهٖ وى. عَلَى كَهَادَةٍ وَاحِدَةٍ

ترجم: یو فرعی گواه به یوخل د یو اصلی گواه گواهی نقل کړی. او یو خل به د دوهم اصلی گواه گواهی نقل کړی. نو دغه ډول یو فرعی گواه کافی دي.

دلیل ① حضرت علی عليه السلام قول دي. (لایبوز علی شهادة رجل علی شهادة رجلین) (۲) یعنی د یوسړي په شهادت باندې د دوه سړو شهادت ضروری دي.

② غلی دلیل دادې. چه شهادت نقل کول یو ډول حق دي. اود یو حق ثابتولو لپاره نصاب شهادت ضروری دي. نو د اصل گواهی گواهی نقل کولو لپاره د دوه فرعی گواهانو کیدل ضروری دي. یو فرعی گواه به کافی نه وی. لکه څنگه چې زمونږ د بزرگ حضرت امام مالک عليه السلام قول دي. ددې په خلاف د احادیثو روایت دي. چه دا چونکه د حقوقو څخې نه دي. په دې وجه احادیث یو سړي هم د یوسړي نه روایت کولې شی.

په شهادت باندې د گواه جوړولو طریقہ

وَصِفَةُ الْكَهَادَةِ اَوْ بِخَلَّةِ الْكَهَادَةِ: اَنْ يَقُولَ شَهِيدُ الْاَصْلِ لِشَهِيدِ الْفَرْعِ: اَلْكَهَادَةُ عَلَى كَهَادَتِي چي شاهد اصل به شاهد فرع ته دا وائی. چه ته زما په شهادت باندې شهادت ورکړه. اَنَّى اَشْهَدُ اَنْ فُلَانٌ بِنْتُ فُلَانٍ اَقْرَعْنِي بِكَذَا اچې زه شهادت ورکوم. چه فلان بن فلان زما په وړاندې داسې اقرار کړې دي. وَالْكَهَادَةُ عَلَى نَفْسِهِ اَوْ زه نې پخپل ذات باندې شاهد جوړ کړې يم.

هل اللغة ① صفة - طریقہ ② الإشهاد - گواه جوړول

(۱) غره الزبلي هذا للفظ ثم اخرج عن علي عليه السلام قال لا يجوز على شهادة الميت إلا رجلان (نصب: ۱۸۴/۴).

(۲) غره الزبلي هذا للفظ ثم اخرج عن علي عليه السلام قال لا يجوز على شهادة الميت إلا رجلان (نصب: ۱۸۴/۴).

توضیح - د شاهد اصل شاهد فرع پخپل شهادت باندې د گواه کولو طریقه داده. چه شاهد اصل شاهد فرع ته داسې اوواڼی. چه زه شهادت ورکوم. چه فلان بن فلان زما په وړاندې د فلان بن فلان لپاره د فلاڼی حق اقرار کړې دي. او مقر پخپل ذات باندې زه گواه مقرر کړې یم. **دلیل** - په شهادت فرع کې د شاهد اصل، شاهد فرع پخپل شهادت باندې د گواه کولو شرط ځکه لگولې شوې دي. چه گویا شاهد فرع د شاهد اصل نائب دي. او نائب جوړول ضروری دی. د نائب جوړولو نه بغیر څوک سړې نائب نشی کیدلې. نود شاهد اصل، شاهد فرع پخپله گواهی باندې گواه کول ضروری دي.

، شهادة على الشهادة، به هغه وخت حجت وی. کله چې شاهد فرع د شاهد اصل شهادت د قاضی په مجلس کې منتقل کړی. او شاهد فرع ته د شاهد اصل شهادت د قاضی په مجلس کې هغه وخت د منتقل کولو اجازت وی. کله چې شاهد اصل په هغه باندې د شهادت بوج اچولې وی. بهرحال ثابت نه شوه. چه د، شهادة على الشهادة، لپاره تحمیل یعنی د شاهد اصل، شاهد فرع ته،، اشهد على شهادتی،، ونیلو سره په هغه باندې د شهادت بار اچولو، او هغه حاصل شهادت جوړول ضروری دی. او شاهد فرع چونکه د شاهد اصل وکیل دی. په دې وجه دده وکیل جوړول هم ضروری دی. ددې تفصیل د، فصل ما يتحمله الشاهد،، لاندې تیر شوې دي.

وَإِنْ لَمْ يُقَلِّ أَشْهَدُنِي عَلَى نَفْسِهِ جَازَاوَهُ أَصْلِي گواه،، اشهد على نفسه،، اونه ونیل. نو بیا هم جائز دی.

توضیح - اوکه شاهد اصل شاهد فرع ته داسې نه وی ونیلې. چه مقر زه پخپل ذات باندې گواه کړې ووم. نودا هم جائز دی.

دلیل - ځکه چې کوم کس د بل سړي اقرار آوريدلې دي. د هغه لپاره گواهی ورکول حلال دی. اگرچه مقر داسې نه وی ونیلې. چه ته زما په ذات باندې گواه شه.

په گواهي باندې د گواهي ورکولو طریقه

وَيَقُولُ شَاهِدُ الْقَرَعِ عِنْدَ الْأَدَايِ گواهی ادا کولو په وخت به شاهد فرع داسې وائی،، أَشْهَدُ أَنْ فُلَانًا أَوْدَ، زه گواهی ورکوم. أَنْ فُلَانًا أَكْرَعَ عِنْدَهُ بَكْدَاجِي فلاڼی سړی د اصل گواه په وړاندې د فلاڼی حق اقرار کړې دي. وَقَالَ لِي الشَّهَدُ عَلَى شَهَادَتِي بِذَلِكَ او اصلی گواه ماته اوونیل. چه ته زما په دې گواهی باندې گواه یې،، فَإِنْ أَشْهَدُ عَلَى ذَلِكَ او زه په دې باندې گواه یم

توضیح - ابو الحسن قدوری رحمته الله د فرعی گواه د گواهی کیفیت بیانولو کې فرمائی. چه شاهد فرع به د قاضی په مجلس کې د شهادت ادا کولو په وخت داسې وائی. چه،، زه گواهی ورکوم. چه فلان بن فلان زه پخپله گواهی باندې گواه کړې یم. چه فلان بن فلان دده په وړاندې د فلان بن فلان لپاره ددې حق اقرار کړې دي. او اصلی گواه ماته اوونیل. چه ته زما په دې گواهی باندې گواه شه،،

دلیل - ددې پوره عبارت ونیلو وجه داده. چه د شاهد فرع شهادت ضروری دي. نو هغه به وائی. چه، زه شهادت ورکوم،، اودا هم ضروری ده. چه شاهد فرع خپل ځان باندې د شهادت بوج بار کولو ذکر اوکړی. نو هغه به وائی. چه،، شاهد اصل ماته ونیلی دی. چه ته زما په دې شهادت باندې شاهد شه،،

عدم تخصیص العبادة - د ادا کولو په وخت شاهد فرع د پورته ذکر شوی عبارت نه په اوږد عبارت کې هم خپل مقصود ادا کولې. او په کم عبارت کې هم ادا کولې شی. اوږد عبارت مثلاً شاهد فرع د قاضی په وړاندې داسې اوواڼی. چه،، زه شهادت ورکوم. چه فلاڼی زما په وړاندې شهادت ورکړې دي. چه د فلاڼی

لپاره په فلانې باندې دومره قدرې مال دي. اوزه ئې پخپل شهادت باندې شاهد جوړ کړې يم. او ماته ئې حکم کړې دي. چه زه د هغه په شهادت باندې شهادت ورکړم. نو اوس زه د هغه په شهادت باندې شهادت ورکوم، او کم عبارت مثلاً شاهد فرع د قاضی په وړاندې داسې اوواڼی چه، زه د فلانې په شهادت باندې د فلانې شئ په اړه کي شهادت ورکوم، او په قدری کې ذکر شوې عبارت منځنۍ دي. نه په دې کې اوږدوالي دي. او نه اختصار دي. او د (غیر الامور اوسطا) قاعده مشهور ده. په دې وجه اوږد او مختصر عبارتونه پرېښودې شوی دی. او دا عبارت اختیار کړې شوې دي.

د شهود فرع گواهي څخه قبول پکار دی؟

وَلَا تَقْبَلُ شَهَادَةَ شَهِودِ الْقَرَعِ اَوْ د شهود فرع شهادت به نشي قبولې. اَلَا اَنْ يَكُوْنَتْ شَهِودُ الْأَصْلِ اَوْ يَقْبِلُوا مَسِيرَةَ ثَلَاثَةِ اَيَّامٍ فَصَاعِدًا خُودَا چې شهود فرع مړه شي. يا د درې ورځو يا زيات مسافه باندې غائب شي. اَوْ يَمْرُؤَانِ مَرَضًا لَا يَسْتَطِيعُونَ مَعَهُ حُضُورَ تَجْلِيسِ الْحَاكِمِ داسې بيمار شي. چه هغې (بیمارۍ) سره د حاکم په مجلس کې نشي حاضریدلي.

حل اللغة ① يموت - مړ کيږي. ② يقيبو - غائب کيږي. ③ مسيرة - فاصله. ④ حضور - حاضريدل.

تصريح ابو الحسن قدری رحمه الله فرماني چه د شهود فرع شهادت په درې وجو کې په يو وجه سره قبولې شي. ① يا خو شهود اصل مړه شوی وي. ② يا شهود اصل د سفر په موده يعنې درې ورځې درې شپې يا ددې نه زيات مسافه باندې غائب وي. ③ يا شهود اصل په داسې بيمارۍ کې اخته وي چه په دغه بيمارۍ سره د قاضی په مجلس کې حاضري مشکل وي.

دليله دليل دادي چه، شهادة على الشهادة،، د اړتيا په بناء جائز گرځولې شوې دي. لکه څنگه چې په اول باب کې تير شوی دی. او اړتيا هغه وخت راپېښيږي. کله چې شهود اصل د گواهي وړ کولو نه عاجز وي. او په ذکر شوي درې واړه صورتونو کې د شهود اصل گواهي وړ کولو سره عاجز کيدل متحقق دي. نو چونکه په ذکر شوي درې واړه صورتونو کې د شهود اصل عاجز کيدلو په وجه د،، شهادة على الشهادة،، اړتيا موجود دي. ځکه به په دې درې واړه صورتونو کې،، شهادة على الشهادة،، قبولې شي.

وجه اعتبار مدة السفر د سفر د مودې اعتبار ځکه شوې دي. چه د شهود اصل د قاضی په مجلس کې حاضریدلو اود گواهي نه عاجز کونکي شئ. د مسافه لرې والي دي. اود سفر موده حکماً لرې ده. ځکه چې د بعد مسافه په وجه د سفر موده د ډيرو احکامو مدار ده. لکه چې د سفر د مودې په اراده سره سفر کول په لمونځ کې قصر کوي. په رمضان کې د افطار اجازت ورکوي. د مسح موده د يو ورځ او يوې شپې نه زياتوي. او درې ورځې او درې شپې کوي. د قرباني او د جمعې وجوب ساقطوي. د ښځې لپاره د محرم او ميره نه بغير وتل حراموي. نو د سفر په مسافه کې د عاجز کيدلو په وجه لکه څنگه چې دا احکام مرتب کيږي. دغه ډول د احکام يعنې د،، شهادة على الشهادة،، جواز به هم مرتب وي.

د شهود فرع لپاره د شهود اصل د تعديل حکم

اِنْ اَنَّ عَدْلَ شَهِودِ الْأَصْلِ شَهِودُ الْقَرَعِ جَازَ فَرَمَانِي. که د شهود اصل شهود فرع تعديل اوکړو. نو دا جائز دي.

تصريح صورت د مسئلې دادي. که شهود فرع د شهود اصل په شهادت باندې شهادت ورکړو. نو ددې څلور صورتونه دي.

- ① که قاضی به یا د شهود اصل او شهود فرع دواړه فریقو د عادل کیدلو نه خبر وی. نو په دې صورت کې به قاضی بلا تامل (بلاخیره) فیصله ورکوی.
- ② اوکه د دواړو عادل کیدو نه خبر نه وی. نو په دې صورت کې به د اصول او فروع د دواړو عدالت په اړه کې به تحقیق کوی.
- ③ اوکه د اصول د عادل کیدونه واقف وی. اود فروع نه خبر نه وی. نو په دې صورت کې به د فروع د عدالت په اړه کې تحقیق کوی.
- ④ اوکه د فروع د عادل کیدو نه خبر وی. خود اصول نه خبر نه وی نو په دې صورت کې به د اصول د عدالت په اړه کې تحقیق کوی. که فروع د اصول تعدیل اوکړو. یعنی فروع اوونیل. چه اصول عادل دی. نو د فروع په تعدیل کولو سره به د اصول عدالت ثابتیږي. په دې باندې اتمه اریعه متفق دی.
- دلیل ۴** دلیل دادې. چه شهود فرع د مزکی جوړیدلو صلاحیت لری. نو د هغوی تعدیل او تزکیه په معتبر وی.

د شهود اصل د تعدیل نه د شهود فرع د سکوت په وخت د جواهر حکم

وَإِنْ سَكَتُوا عَنْ تَعْدِيلِهِمْ جَازَ فَرَمَانِي. اوکه فروع د خپل اصول د تعدیل نه سکوت (خاموشی) اختیار کړله. نو د فروع شهادت جائز دي. وَيَنْظُرُ الْقَاضِي فِي حَالِهِمْ (اود اصول په حال کې به قاضی نظر کوی.

حل اللغة ① سکوتوا - چې شی - ② تعدیل - عادل کول - ③ ينظر - نظر اوکړي - ④ حال - حالت

توضیح ابو الحسن قدوری رحمه الله فرمائی. که قاضی د شهود فرع نه د شهود اصل د عدالت په سلسله کې پوښتنه اوکړه. خو شهود فرع د اصول د تعدیل کولو نه سکوت اوکړو. یعنی دانې اونه ونیل. چه هغوی عادلان دی. او نه نې دا اوونیل. چه هغه وی عادلان نه دی. یا نې دا اوونیل. چه مونږ ته د اصول عادل کیدل معلوم نه دی. یا نې دا اوونیل. چه مونږ به تاسو ته د اصول د عدالت په اړه کې هیڅ خبر نه درکړو. نو په دې صورتونو کې د امام ابویوسف رحمه الله په نیز د فروع شهادت جائز دي. خو قاضی به د اصول په اړه کې نظر کوی. یعنی د فروع نه علاوه د نورو اهل تزکیه حضراتو څخه به پوښتنه کوی. که د فروع نه علاوه نورو مزکینو حضراتو د اصول تعدیل اوکړو. نو قاضی به په دې شهادت باندې فیصله صادرکړی. اوکه تعدیل نې اونکړو. نو قاضی به فیصله نه ورکوی.

دلیل ۴ د حضرت امام ابویوسف رحمه الله دلیل دادې. چه په شهود فرع باندې صرف شهادت نقل کول لازم دی. اود خپل اصول تعدیل کول لازم نه دی. ځکه چې ډیر ځله فروع باندې د اصول عدالت پټ وی. نو هرکله چې فروع د قاضی په وړاندې هغه گواهی نقل کړله. کومه گواهی چې اصول په فروع باندې بار کړې وه. نو فروع د خپلې ذمه وارې نه خلاص شو. خو قاضی ته به د فروع نه علاوه د نورو مزکینو نه د اصولو د عدالت معلومات کولو تکلیف کول ضروری وی. که دغه حضراتو د اصول تعدیل اوکړو. نو قاضی به په دغه شهادت باندې فیصله ورکوی. اوکه تعدیل نې اونکړو. نو فیصله به نه ورکوی.

مسئله محمد حضرت امام محمد رحمه الله فرمائی. چه په دې صورت کې به د فروع شهادت د سره نه قبلیږي.

دلیل دادی. چه د فرع شهادت خکه قبلولې شی. چه دوی د اصول شهادت نقل کړې دي. اود اصول شهادت د اصول د عدالت نه بغير شهادت نه وی. یعنی د عدالت نه بغير هيڅ شهادت، شهادت نه وی. نوهرکله چې فروع ته د اصول د عدالت علم نشته. نو د عدالت نه بغير به د اصول شهادت نه ثابتیږي. او هرکله چې د اصول شهادت ثابت نشو. نو د فروع د اړخه به د هغوی شهادت نقل کول هم متحقق نه وی. اوهرکله چې د فروع د اړخه د اصول شهادت نقل کول متحقق نشو. نو د فروع شهادت به هم قبول نه وی.

د شهود اصل د تبديل نه د شهود فرع د سكوت په وقت د گواهي حکم

وَإِنْ أَتَاكَ شُحُودُ الْأَصْلِ الشَّهَادَةُ أَوْ كَ شُحُودِ الْفَرْعِ شَهَادَةُ الشُّهُودِ الْقَرَعِ
نود شهود فرع شهادت به نه قبلېږي.

توضیح: اصول د شهادت انکار اوکړو. مثلاً داني اوونیل. چه په دې مقدمه کې زمونږ لپاره هيڅ شهادت نشته. بيا فروع د هغوی په شهادت باندې شهادت ورکړو. نو د شهود فرع شهادت به نه قبلېږي.

دلیل دا دي چې د شهود اصل د شهادت نه انکار کول په حقیقت کې د تحمیل یعنی پخپله گواهي باندې د گواه کولو نه انکار کول دی. حالتکه د شهود فرع شهادت قبلیدلو لپاره تحمیل شرط دي. نوهرکله چې د قبولیت شرط اونه موندې شو. نو د هغوی شهادت به هم قبول نه وی. علامه مرغینانی رحمته الله علیه په هدایه کښې دا دلیل په دې طریقه بیان کړې دي. چه هرکله اصول د شهادت نه انکار اوکړو. یعنی دا نې اوونیل. چه په دې مقدمه کې مونږ شاهد نه یو. او هرکله چې مونږ پخپله شاهدان نه یو. نو د بل چا د گواه کولو څه سوال پیدا کېږي. گویا شهود اصل د تحمیل انکار اوکړو. او شهود فرع د هغوی په شهادت باندې شهادت ورکړو. گویا دا نې اوونیل. چه تحمیل اوموندې شو. یعنی اصول مونږ په گواهي باندې گواه کړې یو. اودا ښکاره ده. چه په دې دواړه خبرو کې تعارض دي. اودا هم مسلم ده. چه د تعارض په وجه تحمیل نه ثابتېږي. نوهرکله چې د تعارض په وجه تحمیل نه ثابتېږي. نو د شهود فرع شهادت به هم نه قبلېږي. خکه چې د شهود فرع شهادت قبلیدلو لپاره تحمیل شرط دي.

د دروغو گواه د براهین حکم

قَالَ أَبُو حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ: فِي شَاهِدِ الزُّورِ أَشْهُدُ فِي السُّوقِ وَلَا أُعْزِّدُهُ (١) امام ابوحنيفه رحمته الله علیه فرماني. چه د دروغو گواهي وروکنکي به بازار کې تشهير کوم. او دده تعزير به نه کوم.

هل اللغة: ① شاهد الزور - د دروغو گواه - ② الشهرة تشهير - مشهور کول - ③ سوق بازار

توضیح: د دروغو گواهي نې په جلا فصل کې خکه ذکر کړې ده. چه ددې مخصوص احکام دي. او په آخر کې نې خکه ذکر کړله. چه اصل خود رشتياؤ گواهي ده. د دروغو گواهي داده. چه گواه ددې خبرې اقرار اوکړي. چه ما د دروغو گواهي ورکړې ده. بيا مثلاً یوسری گواهي ورکړې ده. چه خالد قتل کړې شوې دي. بيا اوکتلی شو. چه خالد ژوندې دي. نو دا گواهي به هم د دروغو وي. غرض داچه گواه پخپله اقرار اوکړي. بيا په يقين سره په يو خارجی دلیل سره دده دروغجن کيدل معلوم شی. بهرحال امام

(١) القول الراجح هو هذا قول أبي حنيفة رحمته الله علیه كذا رد المحتار (٤٤٠/٤) والبحر الرائق (١٢٥٧) نقلاً عن القول الراجح

ابوحنیفه رحمہ اللہ فرمائی، چہ زہ بہ د دروغو گواہ پہ بازار کی تشہیر کوم، او ہفہ پہ رسوا کوم، او د ہفہ تعزیر بہ نہ کوم، یعنی ہفہ بہ پہ کو رو نہ وہم.

دلائلہ > د حضرت امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ ① دلیل دادی، چہ قاضی شریح بہ د دروغو د گواہ تشہیر کولو، خو ہفہ بہ نہ وھلو، او د قاضی شریح دا عمل د فاروق اعظم، حضرت علی، او د صحابہ کرام رحمہم اللہ یو لوئی جماعت پہ زمانہ کی وو، بشکارہ دہ، چہ پہ صحابہ کرام رحمہم اللہ بہ د شریح دا عمل مخفی نہ وی پاتی شوی، خو ددی باوجود حضرات صحابہ کرام رحمہم اللہ چویوالی اختیار کری دہ، نو دا د اجماع قائم مقام شوہ، گویا د دروغو گواہ تعزیر نہ کول د صحابہ رحمہم اللہ پہ اجماع سرہ ثابت دی.

⑦ دوہم دلیل دادی، چہ د دروغو د گواہ د دروغو د گواہی نہ بندول مقصود دی، او دا مقصد صرف بہ تشہیر سرہ ہم حاصل پری، نوھر کله چہ دا عمل پہ تشہیر سرہ حاصل پری، نو ہم بہ دی بہ اکتفاء کولی شی، د وھلو ت کولو ہیخ آرتیا نشته، وھل ت کول او تعزیر کول اگر چہ بہ دی مقصد کی ډیر مددگار دی، خو یو نقصان ہم دی، نقصان دادی، چہ کله د دروغو گواہ د وھلو ت کولو تصور کوی، نو د وھلو ت کولو د یری بہ د دروغو اقرار نہ کوی، او د رجوع نہ کولو بہ صورت کی بہ د خلقو حقوق ضائع کیږی، نو ددی نقصان پہ لحاظ سرہ تخفیف یعنی تشہیر باندی اکتفاء کول واجب دی.

وَقَالَ: «تُوجَعُ قَرِيْبًا وَتَحْبَسُ» او صاحبین رحمہم اللہ فرمائی، چہ مونږ بہ دی وھو، او پہ قید خانہ کی بہ نہ قید کوو.

حل اللغة > ① توجیعہ ایعاباً - تکلیف رسول - ② نحبسہ، حبساً - قید کول -

تخریج > مسلک صاحبین > او صاحبین رحمہم اللہ فرمائی، چہ ہفہ بہ وھلی ہم شی، او پہ قید خانہ کی بہ ہم اچولی شی، ہم دا قول د امام شافعی، امام مالک، امام احمد او د عامو عالمانو رحمہم اللہ دی، **دلیلہما** > دلیل ہفہ اثر دی، کوم چہ د فاروق اعظم رحمہ اللہ نہ نقل دی، چہ ہغوی د دروغو گواہ تہ خلوبینت کوږي اولگولی، او بیا نہ د ہفہ مخ تور کرو، دا اثر د تعزیر پہ مشروع کیدلو باندی دلالت کوی، او د ولید بن ابی مالک نہ نقل دی، چہ حضرت عمر رحمہ اللہ خپلو د شام عاملانو تہ اولیکل، چہ د دروغو گواہ دی خلوبینت کوږي او وھلی شی، دہفہ مخ دی تور کړي شی، او د ہفہ سر دی اوخړولی شی، او د ډیر وخته پوری دی پہ قید خانہ کی اوساتلې شی، ( ) ددی اثر نہ ہم د دروغجن گواہ تعزیر ثابت پری، او د حضرت عمر رحمہ اللہ جلیل القدر اولوالعزم صحابی تقلید زموږ لپارہ حجت دی.

الجواب عنہ > دا حدیث بہ سیاست باندی محمول دی، یعنی حضرت عمر رحمہ اللہ د انتظامی مصلحت پہ لحاظ سرہ د دروغو د گواہ تعزیر اوکړو، او بہ دی باندی ① قرینہ داده، چہ حضرت عمر رحمہ اللہ شاهد زور تہ خلوبینت کوږي اولگولی، حالانکہ خلوبینت کوږي د غلام او وینځي حد قذف دی، او د تعزیر پہ طور باندی د هر یوحد پہ مقدار کوږي لگول ممنوع دی، لکه چہ رسول اللہ رحمہ اللہ فرمائیلی دی، کہ یو داسی سړی تہ د حد پہ اندازہ کوږي اولگولی شوی، پہ چاچہ حد واجب نہ دی، نو دغه کوږي وھونکي بہ ظالم وی، نو ددی وعید باوجود د حضرت عمر رحمہ اللہ د دروغو گواہ تہ خلوبینت کوږي لگول د تعزیر پہ طور نہ وو، بلکہ د انتظامی پہ لحاظ وو، ⑦ دویمہ قرینہ داده، چہ مخ تورول ہم تعزیر کی داخل نہ دی، نو دا بہ ہم سیاست باندی محمول وی.

د فیصلې نه وړاندې د پوهاوانو د پوهاوي نه د رجوع کولو حکم

إِذَا رَجَعَتِ الشُّهُودُ عَنْ شَهَادَتِهِمْ قَبْلَ الْحُكْمِ يَمَاسَّطَتْ شُهُودَهُمْ كَمَا فِي دَحْكَمِ كُولُوهُ وَرِئَانِي
گواهانو دخپلي گواهي نه رجوع او کړل. نو گواهي به ساقطیږي.

نصرت صورت د مسئلې دادې چه د گواهانو د خپلې گواهي نه رجوع كولو د قاضي د فيصلې كولو نه وړاندې وي. يا به روسته وي. كه وړاندې وي. نو بالاتفاق به شهادت ساقطېږي. يعنې په دې شهادت به مدعي عليه باندې هيڅ حق نشي ثابتولى.

دلیل: دلیل دادی. چه حق د قاضی په حکم سره ثابتیږي. او دلته کې اوسه پورې د قاضی هیڅ حکم نشته. او روسته هم قاضی هیڅ حکم نشی کولی. ځکه چې د گواهانو په کلام کې تناقض دې. په دې طریقه چې گواهانو مخکې پخپله گواهی ورکړله. او بیا ئې پخپله د هغې ترديد او کړو. او په کوم کلام کې چې تناقض وی. قاضی ته د هغې مطابق د حکم کولو اجازت نه وی. نوهرکله چې قاضی ته د گواهانو په کلام کې د تناقض په وجه د فیصلې کولو اجازت نشته. نو په مدعی علیه به هیڅ حق نه ثابتیږي.

وَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِمْ بِهِ دِي گواهانو به تاوان هم واجب نه وی.

تفویح: اوبه گواهانو باندې ضمان نشته ځکه چې د شهادت نه د رجوع کولو په وجه په گواهانو باندې هیڅ قسمه تاوان هم نه واجبیږي.

دلیلہ کہ خکہ چي تاوان د چا خه شی تلف کولو په وجه واجبیږي. حالاتکه دلته کې هیڅ شی تلف کیدل اونه موندې شو. خکه چي گواهانو نه د مدعی خه شی تلف کړې دې. اونه نې د مدعی علیه خه شی تلف کړې دې. د مدعی علیه خه شی تلف کول خو ښکاره دی. اود مدعی خه شی نه تلف کول خکه دی. که شهادت واقعۍ ته وړ او گواهانو د قاضی د حکم نه وړاندې رجوع او کړله. نو دا گواهان کتمان شهادت کونکی وی. او په کتمان شهادت کونکی باندې هیڅ تاوان نه واجبیږي. نو په دې گواهانو به هم د رجوع عن الشهاده په وجه هیڅ تاوان نه واجبیږي.

فَإِنْ حَكَمَ شَهِادَتُهُمْ لَمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُمْ الْحُكْمَ أَوْ كَهَؤُلَاءِ يَسْتَسْمِعُونَ
مَعْنَى رَجوع او کرله نود قاضی حکم به نه فسخ کبری

فصل هجدهم اوکه قاضی د گواهانو په په گواهی باندې فیصله کړې ده او ددې نه روسته گواهانو د خپلې گواهی نه رجوع کړې ده. نو د قاضی فیصله به کالعدم نه وی. بلکه علی حاله به برقرار وی.

فصل نهم دلیل دادې. چه د گواهانو آخری کلام ددوی د رومبی کلام معارض او مناقض دې. او کلام مناقض عقلاً او شرعاً ساقط الاعتبار وی. او په ساقط الاعتبار کلام سره حکم نه ماتیږي. نو د گواهانو په آخر کلام یعنی رجوع عن الشهاده سره به هم د قاضی حکم نه ماتیږي. او کلام مناقض ساقط الاعتبار ځکه دې. که ددې اعتبار او کړې شی. نو تسلسل به لازمېږي. په دې طریقې چې هر کله گواهانو د خپل شهادت نه رجوع او کړي له. نو ددې اعتبار کولو په وجه د قاضی حکم مات شو. بیا که هغوی د خپلې رجوع نه رجوع او کړي. یعنی شهادت باقی اوساتي. نو چونکه ددې اعتبار به هم وی. ځکه به د قاضی حکم باقی کیږي. بیا که دوی د خپلې رجوع د رجوع نه هم رجوع او کړي. نو بیا ددې به هم اعتبار کولی شی. او د قاضی حکم به ماتیږي. نو چونکه یو کلام ته په بل باندې ترجیح نشته. په دې وجه به دا تسلسل ترقیامته برابر روان وی. حالاتکه تسلسل محال دې. او کوم شی چې محال ته مستلزم وی. هغه ښخه محال وی. ځکه به د کلام مناقض معتبر کیدل محال وی.

وَوَجَبَ عَلَيْهِمْ فَمَنْ أَوْ بِه دې گواهانو به د هغه شی تاوان واجب وی. مَا أَتَاكَ لَمَّوَةٌ فَخُتِبَ عَلَيْكُمُ الْمَقْرَضُ هغوی په خپلي گواهي سره تلف کړو.

تفصیل په دې صورت کې چې گواهانو په خپلي گواهي سره څه هم تلف کړی دی. یعنی ددوی په گواهي سره چې د مدعی علیه کوم مال تلف شوې دي. د هغې تاوان به پخپله دې گواهانو باندې واجب وی.

دلیل ۱ ځکه چې هم دوی پخپل ذات باندې ددې اقرار کړې دي. چه مدعی علیه کوم مال مدعی ته ورکړې دي. هغه ئې چونکه زموږ په شهادت باندې ورکړې دي. ځکه د رجوع عن الشهاده په وجه د هغې تلف کونکی شو. حاصل داچه گواهانو د ضمان د سبب اقرار کړې دي. او هرکله چې د ضمان د سبب اقرار ئې کړې دي. یعنی د خپل شهادت نه ئې رجوع کړې ده. نو په دوی به ضمان واجب وی. **الاشکال ۱** که دا اوونیلی شی. چه د مدعی علیه د مال تلف کیدلو علت د قاضی حکم دي. یعنی که قاضی حکم نه کولې. نو د مدعی علیه دا مال به ولې تلف کیدلو. نو تاوان په قاضی باندې واجبیدل پکار دی. په گواهانو واجبیدل پکار نه دي.

الجواب نو ددې خواب دادې. چه د مال تلف کولو علت اگرچه د قاضی حکم دي. خو ددې فیصلي سبب گواهانو پیدا کړې دي. یعنی که گواهانو گواهي نه ورکولې. نو قاضی به هیڅ کله فیصله نه وه کړې. گویا قاضی د گواهانو د اړخه په فیصله کولو باندې مجبور او مضطر وو. او په داسې موقع حکم. سبب پیدا کونکی اړخ ته منسوب کیږي. نو ددې مال تلف کول به هم گواهانو اړخ ته منسوب کولې شی. او هرکله چې د مال دا تلف کول گواهانو اړخ ته منسوب دی. نو ضمان به گواهانو اړخ ته منسوب کولې شی. او هرکله چې د مال دا تلف کول گواهانو اړخ ته منسوب دی. نو ضمان به گواهانو باندې واجب وی. په قاضی به واجب نه وی. او ددې مثال داسې دي. لکه مثلاً یوکس په لاره کې څاه او کنستلو. او په هغې کې یو د لارې تیریدونکې پریوتلو. او مړ شو. نو دا څاه کنستونکې چونکه مسبب دي. یعنی د هغه د هلاکت سبب پیدا کونکې دي. په دې وجه به د هغې تاوان یعنی دیت هم په دغه څاه کنستونکې باندې واجب وی.

د حاکم په موجودګۍ کې د گواهي نه رجوع ضروري ده

وَلَا يَصِحُّ الرَّجُوعُ إِلَّا بِعَهْدِ الْحَاكِمِ وَرَجُوعٌ صَحِيحٌ نَهْ. خود حاکم په موجودګۍ کې.

تفصیل ابو الحسن قدوری رحمه الله فرمائی. چه د گواهانو د خپلي گواهي نه رجوع کول به صرف د قاضی په مجلس کې معتبر وی. قاضی که هم هغه وی. د چا په وړاندې ئې چې گواهي ورکړې وه. او که د هغه نه علاوه څوک دوهم قاضی وی. بهر حال د رجوع عن الشهادت لپاره هم د قاضی مجلس شرط دي.

دلیل ۱ د رجوع عن الشهادت د قاضی مجلس سره د مختص کیدلو دلیل دادې. چه رجوع عن الشهادت د جنایت کذب نه توبه ده. او توبه د جنایت مطابق وی. یعنی د کومې درجې چټې جنایت وی. د هغه درجې توبه معتبر وی. که جنایت په پټه وی. نو توبه به هم په پټه کافي وی. او که جنایت په ښکاره وی. نو توبه به هم علانيه (او په ښکاره) ضروري وی. او د دروغو گواهي چونکه د قاضی په مجلس کې جنایت او جرم دي. په دې وجه ددې نه توبه یعنی رجوع عن الشهادت به هم د قاضی مجلس سره مقید او مختص وی.

دلیل ۲ دلیل دادې. چه د شهادت نه رجوع کول په حقیقت کې شهادت فسخ کول دي. نو رجوع عن الشهادت به هم هغه مجلس سره مختص وی. کوم تیره چې شهادت مختص دي. او دا وړاندې تیر شوی

دی. چه شهادت د قاضی مجلس سره مختص دی. نور رجوع عن الشهادت به هم د قاضی مجلس سره مختص وی.

ځکه چې دغه پوځي اعتراض دې هغه داچه رجوع عن الشهادات د قاضي مجلس سره مختص کول پکار نه دی. ځکه چې رجوع عن الشهادات دگواهانو خپل ځان باندې د مدعي عليه د مال د تاوان اقرار دی. ځکه چې گواهانو د دروغو گواهي په ذريعه د هغه مال تلف کړي دي. اود مال د تاوان اقرار چونکه د قاضي مجلس سره مختص نه وي. ځکه به رجوع عن الشهادات هم د قاضي مجلس سره مختص نه وي.

الجاب: ددې ځواب دادې، چې د شهادت په نتیجه کې چې د مدعی په مدعی علیه باندې کوم استحقاق ثابت شوی دي، هغه به هغه وخته پورې نه مرتفع کیږي. کومه پورې چې حجت باقی وی نو ددې استحقاق لري کولو لپاره د حجت رفع ضروري ده. اود قاضی د مجلس نه علاوه کې د شهادت نه رجوع کول به حجت رفع کول نه وي. څکه چې د قاضی د مجلس نه په علاوه کې شهادت حجت نه وي. نو هرکله چې د قاضی د مجلس نه په علاوه کې شهادت حجت نه دي. نو د قاضی دمجلس نه په علاوه کې به حجت رفع کول هم صحیح نه وي. اوهرکله چې د قاضی دمجلس نه په علاوه کې به حجت رفع کول صحیح نه دی. نو د قاضی دمجلس نه په غیر کې، به رجوع عن الشهادت هم صحیح نه وي. او پاتې شو د گواهانو اقرار بالضمان، نو هغه د حجت د رفع په ضمن کې ثابتیږي. نو اقرار بالضمان به د رفع حجت د تابع خنی وي. او ددي به هیڅ اعتبار نه وي.

د حاکم د فیصلې نه روسته د ګواهانو د رجوع حکم

وَأَذَانُكُمْ شَاهِدَانِ يَمَالُ فَرْمَانِ. او که دوه گواهانو دمال گواهی ورکړله. فَحُكِّمَ الْحَاكِمُ بِهِ نُو حَاكِم
د دې گواهی موافق حکم ورکړو وَفَرَّدَ جَا ضَمِنَا الْبَالُ الشُّهُودُ عَلَيْهِ بَيَا دوی رجوع او کړله نو دواړه
گواهانو به دمشهور علیه لپاره دمال ضامن وی.

نسخه صورت د مسئلې دادې. که دوه گواهانو د یوږسړي خلاف دمال گواهي ورکړله. بيا قاضي ددې گواهي مطابق حکم ورکړ. او مدعي ته نه مال واپس ورکړ. بيا دواړه گواهانو د گواهي نه رجوع اوکړ. له نو دواړه گواهان به د مدعي عليه لپاره دمال ضامن وي. امام مالک او امام احمد رحمهما الله هم ددې قائل دي. او د امام شافعي رحمه الله صحيح قول هم دادي.

دې قابل دی. او د امام شافعي په تصحيح کولو سم دی. **فصل** د دليل داوي چه په ناحقه او په ظلم باندې سبب پيدا کول د ضمان سبب وي. يعنې که يوکس په ناحقه اود ظلم په طور سبب پيدا کړي. نو حکم هم دغه سبب اړخ ته منسوب کيږي. او ضمان په سبب پيدا کونکي باندې واجبې. په مباشر او په مرتکب د فعل باندې نه و اجيبې. مثلاً که يوسړي په يو مخکه پالاره کې څاه او کنستلو. او په هغې کې څوک سرې يا حيوان (څاروي) پريوتلو. او مر شو. نو د هغې ضمان به په کوهي کنستونکي باندې واجب وي. ځکه چې څاه کنستونکې ظلم کونکې دي. نو که د مرکيدونکي تلف کيدل دده اړخ ته منسوب کړې شي. يعنې دا اوښلي شي. چه هم د تلف کړې دې. او هرکله چې د تلف کړې دي. نو د تلف ضمان به هم په ده واجب وي. هم دغه ډول په ذکرشوي مسئله کې د مدعي عليه مال په ناحقه اود ظلم په طور د تلف کولو سبب دې دواړه گواهانو پيدا کړې دي. يعنې دې دواړه گواهانو پخپله گواهي سره د مدعي عليه مال تلف کړې دي. اود گواهي ته نې په رجوع کولو سره دواړه گواهانو پخپله گواهي سره د مدعي عليه مال په ناحقه اود ظلم په طور تلف کړې دي. نو هرکله چې دواړه گواهانو په ناحقه او په ظلم باندې د مدعي عليه مال تلف کولو سبب پيدا کړې دي. نو ضمان به هم په دې گواهانو باندې واجب وي.

د یو ګواه د رجوع کولو حکم

فَإِنْ رَجَعَ أَحَدُهُمَا كَهَ بَدْوَى دواړو ګواهانو کې یو رجوع او کړله. فَمِنْ التَّصَفُّ نود نیم مال به ضامن وی.

توضیح صورت د مسئلې دادې. که دوه سړی د یو مال ګواهی ورکړې. بیا په هغوی کې یو رجوع او کړی. نو رجوع کونکې به د نیم مال ضامن وی. د جامع کبیر په شروحانو کې د رجوع عن الشهادات په سلسله کې یوه قاعده بیان کړې شوې ده. قاعده داده. چه په ګواهانو کې کوم کس په ګواهی باندې باقی شو. د هغه باقی کیدل معتبر دی. او چاچه رجوع او کړله. د هغه رجوع کول به معتبر نه وی.

دلیل دلیل دادې. چه د مدعی په مدعی علیه باندې د دوه ګواهانو په ګواهی سره حق ثابتېږي. او د دوه ګواهانو د زیاتې د قاضی په فیصله کې اعتبار نه وی. بلکه کوم ګواه چې پخپله ګواهی باندې باقی کیږي. د هغه اعتبار کولې شی. او چاچه د خپلې ګواهی نه رجوع او کړله. د هغه اعتبار نه کیږي. ځکه که د رجوع کونکې اعتبار او کړې شی. نو په کوم صورت کې چې ګواهان درې وی. په هغه صورت کې به رجوع کونکې باندې ضامن هم واجب وی. او نصاب شهادت یعنی د دوه ګواهانو په وجه به په مدعی علیه باندې پوره حق هم باقی وی. دا بالکل د خندا خبره ده. چه پوره حق دې هم باقی شی. او ګواه دې د حق د یوې برخې (حصې) ضامن هم وی. نو ثابته شوه. چه د رجوع کونکې ګواه اعتبار به نه کیږي.

وَإِنْ شَهِدَ ابْنُ الْمَالِ ثَلَاثَةً فَرَجَعَ أَحَدُهُمْ فَلَا غَمَانَ عَلَيْهِ أَوْ كَه بَدْوَى دواړو سړو د مال ګواهی ورکړله. بیا په دوی کې یو رجوع او کړله. نو په دوه باندې ضمان نشته.

توضیح اوکه دریو سړو د مال ګواهی ورکړله. بیا په هغوی کې یو د خپلې ګواهی نه رجوع او کړله. نو په دې رجوع کونکې به ضمان واجب نه وی.

دلیل ځکه چې د رجوع کونکې نه علاوه د ګواهانو د دومره تعداد نه روسته هم دوه ګواهان باقی دي. اود دوو په ګواهی سره پوره حق ثابتېږي. نو په دې صورت کې به د دوه ګواهانو په ګواهی سره مدعی علیه باندې پوره حق ثابتېږي. او رجوع کونکې ګواه به ضامن ځکه نه وی. چه به مشهود به باندې د مدعی استحقاق د حجت تامه په ذریعه باقی دي. یعنی د باقی دوه ګواهانو په ګواهی سره د مدعی په مدعی علیه باندې پوره حق ثابت دي. نو رجوع کونکې ګواه د خپلې ګواهی نه په رجوع کولو سره چونکه د مدعی علیه هیڅ نه دی تلف کړی. ځکه به په هغه باندې ضمان واجب نه وی.

فَإِنْ رَجَعَ آخَرُ فَمِنْ الرَّاجِعَاتِ نِصْفُ الْمَالِ نو که په دریو کې دوهم هم رجوع او کړله. نو دواړه رجوع کونکې به د نصف حق ضامن وی.

توضیح که په دریو کې د یو نه روسته دوهم هم رجوع او کړله. نو دا دواړه رجوع کونکې به د نصف حق یعنی د نیم مال مدعی علیه لپاره ضامن وی.

دلیل ځکه چې په دواړه ګواهانو کې د یو ګواه باقی کیدلو په وجه د مدعی په مدعی علیه باندې نیم حق باقی کیږي. ګویا رجوع کونکې دوه ګواهانو د مدعی علیه نصف حق تلف کړې دي. او هرکله چې نصف حق تلف کړې شی. نو دواړه ګواهان به د نصف حق ضامن وی.

الاشکال دلته یو اعتراض دي. چه کوم ګواه اولاً رجوع کړې ده. به هغه باندې بالکل ضمان واجبیږل پکار نه دی. ځکه چې تاسو قاعده بیان کړې ده. چه باقی کیدونکې ګواه معتبر وی. او رجوع کونکې معتبر نه وی. نو د رومی ګواه رجوع کولو نه روسته چونکه نصاب شهادت (دوه) باقی وو. په دې وجه

هغه هیڅ شیء تلف نکړو. خو کله چې ددې نه روسته دوهم گواه رجوع او کړله. نو هغه نصف حق تلف کړو. نو هر کله چې ده نصف حق تلف کړو. نوهم په ده باندې د نصف حق ضمان واجبیدل پکار دی. او رومي رجوع کونکي په دې ضمان کې شریکول پکار نه دی؟

الجواب: ددې خواب دادې. چه هر کله درې گواهانو گواهی ورکړله. نو د مدعی حق د دریو وارو گواهانو سره ثابت شوي دي. بیا هر کله چې یو گواه رجوع او کړله. نو ددې گواه کاذب کیدل ښکاره شو. او د دوهم د کاذب کیدلو احتمال دي. بیا هر کله چې دوهم رجوع او کړله. نو معلومه شوه. چه د نصف حق اتلاف د ابتداء نه ددو دواړو په گواهي سره وو. نو هر کله چې د نصف حق ضائع کول د دواړو په گواهي سره دي. نو ضمان به هم په دواړو باندې لازم وي.

وَأَنَّ شَهِدَ رَجُلًا وَأَمْرًا ثَانٍ فَرَجَعَتْ أَمْرًا فَعَمِنَتْ رُبَّمَا الْحَقُّ أَوْ كَهَ يَوْ سَرَى أَوْ دَوَّهَ بِنِخْوٍ گواهی ورکړله. بیا یوې ښځې رجوع او کړله. نو هغه به د څلورمې برخې (حصې) د حق ضامنه وي.

هله اللغة < ① ربع - څلورمه برخه -

توضیح: اوکه په مال باندې یوسړی او دوه ښځو گواهی ورکړله. بیا یوې ښځې رجوع او کړله. نو دا ښځه به د څلورمې برخې (حصې) د حق ضامنه وي.

دلیل: ځکه چې د یوسړي او یوې ښځې په باقی کیدلو سره د څلورو درې برخې (حصې) حق باقی دي. ددې وجه داده. چه دوه ښځې د یو سړي قائم مقام وي. نو نصف حق به د دواړو ښځو په مقابله کې وي. او هر کله چې نصف حق د دواړو ښځو په مقابله کې دي. نو د یو سړي په رجوع کولو سره څلورمه برخه حصه تلف شوه. او درې برخې (حصې) باقی شوي.

وَأَنَّ رَجَعَتْ أَمْرًا ثَانٍ فَرَجَعَتْ أَمْرًا فَعَمِنَتْ رُبَّمَا الْحَقُّ أَوْ كَهَ يَوْ سَرَى أَوْ دَوَّهَ بِنِخْوٍ گواهی ورکړله. نو دواړه به د نصف ضامن وي.

توضیح: اوکه دواړو ښځو رجوع او کړله. نو دواړه به د نصف حق ضامن وي.

دلیل: ځکه چې د یو سړي په گواهي سره نصف حق باقی شوي دي. ځکه چې دوه ښځې د یو سړي قائم مقام وي. نو نصف حق به د سړي په مقابله کې وي. او نصف به د دواړو ښځو په مقابله کې وي. نو د سړي په مقابله کې چې کوم نصف حق وو. هغه باقی شو. او د دوه ښځو په مقابله کې چې کوم نصف حق وو. د هغوی په رجوع کولو سره تلف شو. چه د هغې ضمان به په دری دواړو باندې لازم وي.

په یوسړي او لس ښځو گواهانو کې د اته ښځو په رجوع سره د ضمان حکم

وَأَنَّ كَمِيزَ رَجُلٍ وَعَشْرَةَ نِسْوَةٍ أَوْ كَهَ يَوْ سَرَى أَوْ لَسَ بِنِخْوٍ گواهی ورکړله. فَرَجَعَتْ كَمَانٌ فَلَا عَمَانَ عَلَيْهِنَّ اوکه یوسړي او لس ښځو گواهی ورکړله. نو اته ښځو رجوع او کړله. نو په دوی به هیڅ ضمان نه وي.

توضیح: صورت د مسئلې دادې. که یوسړي او لس ښځو د یو مال گواهی ورکړله. بیا په دوی کې اتو ښځو رجوع او کړله. نو په هغوی به هیڅ ضمان واجب نه وي.

دلیل: ځکه چې د اتو ښځو د رجوع کولو نه روسته د گواهانو دومره تعداد باقی دي. چه د هغوی په گواهي سره پوره حق باقی کیږي. یعنی د اتو ښځو د رجوع کولو نه روسته یو سړي او دوه ښځې باقی دي. او د یوسړي او دوه ښځو په گواهي سره پوره حق ثابتیږي. نو هر کله چې د یوسړي او دوه ښځو پوره حق باقی دي. او د رجوع کونکو ښځو په رجوع کولو سره په حق کې هیڅ کمې نه واقع کیږي نو د رجوع کولو په وجه به په هغوی باندې هیڅ ضمان واجب نه وي. امام مالک رحمته الله هم ددې قائل دي. او هم دا د امام شافعي رحمته الله یو قول دي.

فَأَنَّ رَجَعْتَ أَخْرَجَ كَانَ عَلَى النِّسْوَةِ الزَّهْرُ نَوَكُهُ د اتونه علاوه یوې ښځې رجوع او کړله. نو په دوی ټولو به د څلورمې برخې (حصې) حق ضمان واجب وی.

تخریج > او که د اتو نه علاوه یوې بلې (نهمې) ښځې هم رجوع او کړله. نو په دې نهو ښځو باندې څلورمه برخه ضمان واجب وی.

دلیل > ځکه چې په گواهانو کې یو سړې او یوه ښځه پاتې شوی دی. اود یوسړې په گواهي سره نصف حق باقی شو. اود یوې ښځې په گواهي سره څلورمه برخه حق باقی شوې دي. نو دغه ډول په څلورو کې درې برخې (حصې) حق باقی شوې دي. او څلورمه برخه حق چونکه د نهو ښځو په رجوع کولو سره تلف شوې دي. په دې وجه به په نهو ښځو باندې د څلورې برخې (حصې) حق ضمان واجب وی.

فَأَنَّ رَجَعَ الرَّجُلُ وَالنِّسَاءُ عَقَلَى الرَّجُلِ سُدُسُ الْحَقِّ وَعَلَى النِّسْوَةِ خُمُسُ أَسَدَائِهِ الْحَقِّ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَجَعَهُ اللَّهُ ( ) او که سړی او ټولو ښځو رجوع او کړله. نود امام ابوحنيفه رحمته الله علیه په سړي باندې د حق شپږمه برخه واجب وی. او په ښځو پنځه سدسه واجب وی.

تخریج > او که سړی او لس په لسه ټولو ښځو رجوع او کړله. نود حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله علیه په تیز به په سړي باندې شپږمه او په ښځو به (د شپږو حصو) پنځه برخې (حصې) حق ضمان واجب وی. د امام مالک، امام شافعي اود امام احمد رحمته الله علیهم هم دا قول دي.

دلیل > د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله علیه دلیل دادې. چه په لسو ښځو کې هر دوه ښځې د یوسړي قائم مقام دي. او ددې دلیل دادې. چه رسول الله صلی الله علیه و آله د ښځو د نقصان عقل په اړه کې فرمانيلی دی. چه په ښځو کې د دوه ښځو شهادت د یوسړي د شهادت برابر وی. (۱) نود یو سړی اود لس ښځو شهادت ورکول داسې شول. که چې شپږو سړو شهادت ورکړي وی. بیا دوی ټولو سړو رجوع کړي وی. نو واره به برابر د یو یو سدس ضامن وی. نو دغه ډول به هر دوه ښځې د یو یو سدس ضامن وی. نو په دې حساب سره به یوسړي د یو سدس ضامن وی. او لس ښځې به (په شپږو حصو کې) د پنځو حصو ضامن وی.

وَقَالَ عَلَى الرَّجُلِ النِّصْفُ وَعَلَى النِّسْوَةِ النِّصْفُ او امام ابو یوسف او امام محمد رحمهما الله فرمائی. چه په سړي نصف حق او په ښځو به نصف حق واجب وی.

تخریج > **مسک العاجین** > صاحبین رحمهما الله فرمائی. چه په سړي به د نصف حق ضمان واجب وی. او په لس واره ښځو به د نصف حق ضمان واجب وی.

دلیل > دلیل دادې. چه ښځې اگرچه کثیری خو ټولې د یوسړي قائم مقام دي. هم دا وجه ده. چه سړي سره د ملاریدلو نه بغیر د یواځې ښځو گواهي نشي قبلولې. نود لسو ښځو شهادت د دوه ښځو د شهادت پشان شوي دي. او ضمان په سړي او ښځو باندې نیم په نیمه واجبیږي. یعنی نصف ضمان په سړي باندې واجبیږي. او نصف ضمان په دغه لسو ښځو باندې واجبیږي. ځکه چې ددوی شهادت د دوه ښځو پشان دي. بیا دا نصف ضمان به په دغه ټولو ښځو باندې برابر واجب وی.

(۱) القول الرابع وهذا قول الإمام رحمته الله علیه كذا في فتح القدير (٥٤٢/٦) والعناية (٥٤٢/٦) والبرهان (٣٠١/٣) والبرهان المختار (٤٤٢/٤) نقلا عن القول الرابع (١٤٥/٢) -
(٢) من حديث الحنفى رحمته الله علیه أخرجه البخاري في المحض باب (٣٠٤/٦) -

د بخښې په مهر مثل باندې د دواړه هوا امانو د رجوع کولو حکم

وَأَنْ تَحْمِلَ شَاهِدَانِ عَلَىٰ امْرَأَةٍ أَنْ يَكْفُرَ بِمَا فِي بَيْتِهَا أَوْ كَذِبَ دَوَاهِيٍّ أَوْ كَذِبَ بَنَدِيٍّ دَهْفِيٍّ
دَمِيرٍ مَثَلٍ بِعَوَضٍ دَنَاحٍ كَوَاهِيٍّ وَرَكْلَةٍ. أَوَاكُثْرًا وَدَمِيرٍ مَثَلٍ نَهْ بِزِيَاتٍ بَنَدِيٍّ لَمُدَّجَعًا لَكَاكُمَانِ
عَلَيْهَا دَوَاهِيٍّ كَوَاهِيٍّ رَجُوعٍ أَوْ كَلٍّ نَهْ بِهَفْوِيٍّ بِهَيْثُ ضَمَانٍ نَهْ وَى.

نکاح صورت د مستلې دادې. چه یوسړی په یوه پنځه باندې د نکاح دعوه اوکړله. او د مهر مثل په عوض وی. اودوه گواهانو ددې نکاح گواهی ورکړله. او قاضی دهغوی په شهادت باندې دنکاح فیصله ورکړله. بیا دواړو گواهانو د خپلې گواهی نه رجوع اوکړله. او دا ئې اوونیل. چه مونږ د دروغو گواهی ورکړې ده. نو دهغوی په رجوع کولو سره به نه نکاح فسخ کیږي. اونه به دغه دواړه گواهان په دواړه صورتونکی د څه شی ضامن وی.

[illegible]

دغه ډول دا حکم په هغه صورت کې هم دې چې یو سړی په یوه ښځه باندې د نکاح دعوه اوکړله او د مهر مثل نه په کم عوض نې دعوی اوکړه اونور صورت د مسئلې هغه دې کوم چې په وړاندېنې مسئله کې ذکر شو. نو حکم نې هم د اولنې صورت پشان دي.

دليله هرکله قاضی د نکاح حکم صادر کړې دې نو گواهانو د خپلې گواهي سره د ښځي منافع بضع تلف کړی دی. يعنی منافع بضع د کومو چې ښځه مالکه وه، گواهانو د نکاح گواهي ورکولو سره د هغې مالک سړي جوړ کړې دي. او دا د ښځې په حق کې سراسر اتلاف دي. بهر حال گواهانو په شهادت ورکولو سره د ښځې منافع بضع تلف کړی دی. او په کوم صورت کې چې منافع بضع تلف کړی شوی دی. په هغه صورت کې منافع بضع متقوم نه وي. او کوم شی چې متقوم نه وي. د هغې ضمان هم نه واجبېږي. نو د منافع بضع تلف کول به وچه گواهانو باندې به هم د ښځې لپاره ددې ضمان واجب نه وي.

دلیل گون منافع البعض غیر متقومه» پاتې شوه دا خبره چې د اتلاف په وجه د یو شی ضامن جوړول ددې خبرې تقاضا وې. نو ددې دلیل دادې. چه تضمین یعنی د اتلاف په وجه د یو شی مضمون په منځ کې ورکولای. حالانکه دلته کې منافع کوی. چه د هلاک شوی شی او د شی مضمون په منځ کې ورکولای. حالانکه دلته کې منافع بضع کوم چې تلف کړې شوی دی. او هغه مال په کوم سره چې بنځي نه ضمان ورکولای شی. د دواړو په منځ کې هیڅ مماثلت نشته. ځکه چې د مال عین او منفعت په منځ کې هیڅ مماثلت نه وې. ددې پوره تفصیل د خادم په قلم سره د لیکلې شوي کتاب، «قوت الاختیار شرح اردو نورالانوار»، کې کتلای شی. بهر حال هرکله چې د منافع بضع او مال عین په منځ کې مماثلت نشته. نو منافع مضمون هم نشی کتلای او که شته. مضمون نه وې. هغه غیر متقوم وې. نو ثابته شوه. چه منافع بضع غیر متقوم دی.

سیدنی، او کوم شی چي قصصون نه وی، لکه میتر سکوم وی او جیلسون وې، چې یو بل ته په
البته دا خبره یاد ساتئ چې په دې صورت کې لکه څنګه چې زمان ته واچیسې دغه ډول نکاح هم نه
فسخ کیږي. اونکاح ځکه نه فسخ کیږي چې هدايه کړم، فصل فی نکاح المحرمات،، په آخر کې
نیرشوی دی. که قاضی د دروغو په گواهۍ باندې د کوم عقد یا فسخ فیصله ورکړي. نند امام ابوحنیفه
په نیز د هغه د احکم ظاهراً او باطناً دواړه شان نافذ کیږي. یعنی د فیصله صادریدلو نه روسته که
د گواهانو دروغ کیدل ټیکاره شونود قاضی فیصله به نه رد کیږي. بلکه پخپل حال به ناطق او نافذ
وي نو

د یوسری خلاف یوې ښځې سره د نکاح گواهی او د ضمان حکم

وَكَذَلِكَ إِذَا تَمَيَّزَ رَجُلٌ بِنُكْحِ امْرَأَةٍ يَمْتَنِعُ وَأَمَّا بَيْنَهُمَا أَوَّلًا وَهُم دَعَا دَوْلَ كَلِّهِ جِي دوه گواهانو د یوسری خلاف د مهر مثل مقدار په عوض یوې ښځې سره د نکاح گواهی ورکړله. یا د دې نه په کم باندې گواهی ورکړی

توضیح: د تیرې شوې مسئلې بل صورت دادې. چه یوې ښځې د یوسری خلاف دا دعوه اوکړله. چه زما دده سره د مهر مثل په عوض نکاح شوې ده. او سړي ددې منکر دې. بیا دوه گواهانو د ښځې د دعوي موافق گواهی ورکړله. او قاضی د گواهی مطابق حکم صادر کړو. بیا هغوی د خپلې گواهی نه رجوع اوکړله. نوته به دا نکاح فسخ کېږي. نه به دواړه گواهان د میره لپاره د مهر مثل ضامن وي.

دلیل: دلیل دادې. چه گواهانو بلاشبه د میره مال د مهر مثل په اندازه خپلې گواهی سره تلف کړې دې. خود مهر مثل په عوض کې نې د ملک بضع مالک هم جوړ کړې دې. اود میره په ملک کې د داخلیدو په وخت چونکه ملک بضع منقوض وي. په دې وجه مهر مثل د هغې عوض او هغه د مهر مثل عوض گرځول هم صحیح دی. حاصل داچه گواهانو اگرچه د مهر مثل په اندازه د میره مال تلف کړې دې. په دې طریقه چې د گواهانو دگواهی په وجه میره له د مهر مثل په مقدار مال مدعيه ښځې ته ورکول ضروري شوی دی. حالتهکه هغه ددې مال په ور کولو راضی نه وو. خود هغې په عوض ده ته ملک بضع هم حاصل شوې دې. نود گواهانو د اړخه د مهر مثل اتلاف بالعوض یعنی د ملک بضع په عوض شو. اوکوم اتلاف چې بالعوض وي. هغه داسې دې. لکه چې هیڅ نه وی تلف کړې شوی. اوهرکله چې گواهانو د اتلاف بالعوض په وجه د میره هیڅ تلف کړی نه دی. نو په گواهانو باندې د څه نه تلف کولو په وجه د میره لپاره ضمان هم واجب نه وي.

د مهر مثل نه په زیات باندې گواهی ورکولو نه رجوع کولو ښځې د ضمان حکم

وَأَنْ كَيْفَ أَبَاكَتَرِينَ مَبْرَأَتِ الْمَرْجِعِ أَوْ كَيْفَ أَبَاكَتَرِينَ دواړه گواهانو د مهر مثل نه د زیات گواهی ورکړله. بیا هغوی رجوع اوکړله. فِيمَا أَلْيَا دَانَدَانَد دواړه به د زیاتوالي ضامن وي.

توضیح: د مسئلې بل صورت دا دې چې یوې ښځې په یو سړي باندې د مهر مثل نه د زیات په عوض د نکاح دعوه اوکړله. او سړي ددې واقعی منکر دې. نو دوه گواهانو د ښځې د دعوي مطابق گواهی ورکړله. او قاضی فیصله اوکړله. بیا دواړه گواهانو د خپلې گواهی نه رجوع اوکړله. نوته به دا نکاح فسخ وي. اونه به دوی دواړه د مهر مثل د مقدار ضامن وي. البته د مهر مثل نه د زیات به ضامن وي.

دلیل: دلیل دا دې چې مهر مثل یعنی د یوزر اتلاف خو د ملک بضع په عوض کې دې. اود اتلاف بالعوض په صورت کې ضمان نه واجبیږي. نود مهر مثل په مقدار ضمان به په گواهانو باندې واجب نه وي. خود مهر مثل نه د زیاتی مقدار یعنی د پنځه سوه روپو اتلاف بلاعوض دې. یعنی ددې پنځه سوه روپو په عوض کې میره ته هیڅ ملاز نشو. ځکه به ددې پنځه سوه روپو ضمان گواهانو باندې واجب وي. ځکه چې اتلاف بلاعوض ضمان واجبی.

د یوڅیز د مثل یا زیات قیمت په عوض گواهی نه رجوع کولو ښځې د ضمان حکم

وَأَنْ كَيْفَ أَبَاكَتَرِينَ مَبْرَأَتِ الْقِيَمَةِ أَوْ كَيْفَ أَبَاكَتَرِينَ دوه گواهانو د یو شی د مثل قیمت یا د زیات عوض په خرڅولو گواهی ورکړله. فِيمَا أَلْيَا دَانَدَانَد دواړه رجوع اوکړله. نو ضامن به نه وي.

توضیح: صورت د مسئلې دادې. چه مشتری مثلاً خالد دعوه اوکړله. چه حامد خپل دا غلام چې د زر روپو د قیمت دې. د زر روپو په عوض یا د یونیم زر روپو په عوض ما باندې راخرځ کړې دي. او بايع

ددي منكر دي. نو مستري گواه پيش كړل. دغه گواهانو هم د مستري د دعوي موافق شهادت وركړو. بيا د قاضي د حكم نه روسته گواهانو د خپلې گواهي نه رجوع او كړله. نو دا د واړه گواهان به د بائع لپاره ضامن نه وي.

دليله څكه گواهانو اگرچه خپلې گواهي سره د بائع مبيع يعنى غلام تلف كړي دي. خو بائع ته ددي پوره معاوضه هم ملاؤ شوې ده. نو دا به اتلاف بالعوض وي. او وړاندې تير شوي دي. چه اتلاف بالعوض چونكه د عدم اتلاف په مرتبه كې وي. په دې وجه ددي ضمان نه واجبيږي. او هر كله چې د اتلاف بالعوض په صورت كې ضمان نه واجبيږي. نو په دې گواهانو به هم ضمان نه واجبيږي.

وَإِنْ كَانَ بِأَقْلٍ مِنَ الْقِيَمَةِ فَمِنَ النِّقْصَانِ او كه د قيمت نه د كم په عوض د خرڅولو گواهي نې وركړله. نو دواړه به د نقصان ضامن وي.

تخريج او كه مستري د قيمت نه د كم په عوض مثلاً داووه سوو روپو په عوض د مذكوره غلام اخستلو دعوه او كړله. او هم ددي مطابق گواهانو گواهي وركړله. او بيا د قاضي د فيصلې نه روسته گواهانو د خپلې گواهي نه رجوع او كړله. نو دواړه گواهان به د بائع لپاره د نقصان په اندازه يعنى د اووه سوه روپو ضامن وي.

دليله څكه چې دوي د غلام هغه جزء كوم چې د پنځه سوه روپو په مقابل كې دي. بلاعوض تلف كړي دي. يعنى د غلام ماليت زر روپې دي. او بائع ته صرف پنځه سوه روپې ملاؤ شوي دي. نو گويا گواهانو نيم غلام بلاعوض تلف كړي دي. او وړاندې تير شوي دي. چه د اتلاف بلاعوض په صورت كې تلف كونكي باندې ضمان واجبيږي. نو په گواهانو به د هغه مقدار ضمان واجب وي. كوم نې چې بلاعوض تلف كړي دي. يعنى پنځه سوه روپې كوم چې د نقصان مقدار دي. گواهان به ددي ضامن وي.

په طلاق قبل الدخول باندې د گواهانو نه رجوع كولو كې د ضمان حكم

وَإِنْ كُنْهُمَا أَغْلَى رَجُلٍ او كه دوه گواهانو په يوسري باندې گواهي وركړله. **أَنَّهُ طَلَّقَ أَمْرَأَتَهُ قَبْلَ الدَّخُولِ** چا چې ده خپلې ښځې سره د دخول نه وړاندې طلاق وركړي دي. **فَمُرُوجًا فَمِنْ نِصْفِ الْمَهْرِ بَيَا** هغوي رجوع او كړله. نو دواړه به د نصف مهر ضامن وي. **وَإِنْ كَانَ بَعْدَ الدَّخُولِ لَمْ يَقْعِمَا** او كه پس د دخول نه وي نو بيا دواړه نه ضامن كيږي

تخريج صورت د مسئلې دادې. كه ښځې دعوه او كړله. چه زما ميره ماته د دخول نه وړاندې طلاق راكړې دي. او ميره ددي منكر دي. بيا د ښځې موافق دوه گواهانو گواهي وركړله. چه ددي ښځې ميره د دخول نه وړاندې دي ته طلاق وركړي دي. نو ددي گواهي موافق قاضي په زوجين (ښځه خاوند) كې تفريق او كړو. او ددي ښځې مهر كه مسمي وو. نو په ميره باندې نصف مهر واجب كړو. او كه مهر مثل وو. نو په ميره باندې نې متعه واجب كړله. يا ددي فيصلې نه روسته دواړه گواهانو د خپلې گواهي نه رجوع او كړله. نو دا دواړه گواهان به د مهر مسمي په صورت كې د نصف مهر ضامن وي. امام احمد رحمته الله

هم ددي قائل دي. اود امام مالك او امام شافعي رحمهما الله هم يو روايت دادې. **دليله** څكه دليل دادې. چه ښځې سره د دخول نه وړاندې د مهر ساقطيدلو هروخت امكان دي. كه ښځې د خپل ميره هغه خوي ته په وطې باندې قدرت وركړو (كوم چې د مخكنې ښځې نه پيدا دي). يا دي په شهوت سره دده (خاوند) دخوي كوټي واخستله. يا العياذ بالله ښځه مرتده شوه. نو مهر بالكل ساقطيږي. يعنى د دخول نه وړاندې د داسې قسمه نشوز او نافرمانۍ په وجه د ميره ذمي نه مهر بالكل ساقطيږي. بهر حال كوم مهر چې د ميره په ذمه دي. د دخول نه وړاندې هغه نه موكد كيږي. بلكه

ساقطولو ته نژدې وی. خو گواهانو د طلاق گواهی ور کولو سره نصف مهر مؤکد کړې دي. ځکه چې د طلاق قبل الدخول په وجه میړه باندې نصف مهر ادا کول واجبېږي. او په مؤکد (بخول) باندې هم هغه واجبېږي. کوم چې په موجب (واجبونکي) باندې لازمیږي. او گواهانو که پخپلې گواهی سره څه لازمولي. او بیا هغوی د خپلې گواهی نه رجوع کړې وه. نو په هغوی به ضمان واجبیدلو. نوم دغه ډول هرکله چې دوه گواهانو پخپلې گواهی سره نصف مهر مؤکد کړې دي. او بیا ټي ددې نه رجوع کړې ده. نو په هغوی به ضمان واجب وی. په موجب چې کوم واجبېږي. په مؤکد هم هغه واجبېږي.

د غلام آزادولو پخواهې نه په رجوع کولو کې د ضمان حکم

وَإِنْ شَهِدَا أَنَّهُ أُعْتِقَ عَبْدًا وَكَه دوه گواهانو په دې خبره گواهی ورکړله. چه ده خپل غلام آزاد کړې دي. ثُمَّ رَجَعَا فَمَيَّاقَتُمَا دواړو رجوع او کړله. نو دواړه به ددې غلام د قیمت ضامن وی.

توضیح صورت د مسئلې دادې. دوه سرو گواهی ورکړله. چه عارف خپل غلام آزاد کړې دي. قاضی ددې مطابق فیصله ورکړله. بیا دواړه گواهانو د خپلې گواهی نه رجوع او کړله. نو دواړه گواهان به د مولا لپاره د غلام د قیمت په اندازه د مال ضامن وی. دواړه گواهان که مالداره وی. او که فقیران وی. **دلیل** ځکه چې دوی دواړو کوم څه تلف کړي دي. یعنی غلام هغه مال متقوم دي. او دا تلف کول بلاعوض دی. او وړاندې تیر شوی دی. چه بلاعوض تلف کول ضمان واجبوی. ځکه به دواړه گواهان د مولا لپاره د غلام د قیمت ضامن وی.

د قصاص پخواهې نه په رجوع کولو سره د ضمان حکم

وَإِنْ شَهِدَا بِقِصَاصٍ او که گواهانو د قصاص گواهی ورکړله. ثُمَّ رَجَعَا بَعْدَ الْقَتْلِ فَمَيَّاقَتُمَا ټي د قتل نه روسته رجوع او کړله. نو دوی به د دیت ضامن وی. وَلَا يُقْتَصُّ مِنْهُمَا أَوْ د گواهانو څخه به قصاص نشي اخستی.

توضیح صورت د مسئلې دادې. چه یو سړی مثلاً حامد دعوه او کړله. چه خالد زما پلار عمداً په ناحقه قتل کړې دي. او خالد ددې منکر دي. بیا دوه گواهانو گواهی ورکړله. چه واقعتاً (په حقیقت کې) خالد د حامد پلار عمداً په ناحقه قتل کړې دي. قاضی په دې شهادت باندې فیصله ورکړله. او حامد د خپل پلار په قصاص کې خالد قتل کړو. ددې نه روسته گواهانو د خپلې گواهی نه رجوع او کړله. نو دا گواهان به د خالد وارثانو لپاره د دیت ضامن وی. او دیت به د گواهانو په عاقله (د خاندان په خلق) باندې واجب وی. او ددې گواهانو څخه به قصاص نشي اخستی. د حضرت امام مالک رحمته الله علیه هم دا مذهب دي.

دلیل دلیل دادې. چه قتل د یو فعل نوم دي. او د قتل دا فعل د گواهانو د اړخه اونه موندې شو. بلکه د قاتل د قتل مرتکب ولی د قصاص دي. او په ولی د قصاص باندې د قاتل د قتل قصاص نه لازمیږي. نو هرکله چې ولی د قصاص کوم چې مرتکب قتل دي. په هغه باندې د قاتل د قتل قصاص نه لازمیږي. نو دده نه علاوه یعنی گواهان کومو چې د قاتل د قتل ارتکاب نه دي کړې. هغوی باندې به د قاتل د قتل قصاص څنگه لازمیږي. حاصل داچه د شهادت نه د رجوع کولو نه روسته د گواهانو نه د قاتل د قتل قصاص نشي وصولولی.

د شهود فرع په رجوع سره د ضمان حکم

وَإِنْ رَجَعَ شَهِدُ الْقَرْعِ فَمِنُوا أَوْ كَهُ شَهِدُ فِرْعَ رَجُوعَ أَوْ كَرِهَ. نو ضمان به وی.

توضیح صورت د مسئلې دادې، که د شهادت علی الشهادت په صورت کې شهود فرع د خپل شهادت نه رجوع او کړله، نو بالاتفاق د مشهود ضمان به هم په هغوی واجب وی. **دلیل** دا دی چې د قاضی په عدالت کې شهود فرع گواهی ورکړې ده، نو تلف کول به هم دوی اړخ ته منسوب وی. او هرکله چې تلف دوی اړخ ته منسوب کیږي، نو ضمان به هم په دوی باندې واجب وی.

د شهود فرع د نجات نه د شهود اصل انکار او په رجوع سره د ضمان حکم

وَإِنْ رَجَعَ شَهِدُ الْأَصْلِ أَوْ كَهُ شَهِدُ فِرْعَ رَجُوعَ أَوْ كَرِهَ. وَكَأَلَا أَمْرُ شَهِدِ شَهِدُ الْقَرْعِ عَلَى شَهِدَاتٍ تَسَاوِي وَنِيلَ جِهَ مَوْنٍ. پخپل شهادت باندې شهود فرع شاهد نه دی مقرر کړی. فَلَا ضَمَانَ عَلَيْهِمْ. نو په شهود اصل به ضمان واجب نه وی.

توضیح صورت د مسئلې دادې، که شهود اصل دا اوونیل، چې مونی شهود فرع پخپل شهادت باندې شاهد نه دی جوړ کړی، او شهود فرع پخپل شهادت باندې باقی دی، نو په شهود اصل به بالاجماع ضمان واجب نه وی.

دلیل دا دی چې هغوی سبب اتلاف یعنی پخپل شهادت باندې د شاهد جوړولو انکار کړې دي، یعنی د شهود فرع په شهادت سره چې د مدعی علیه کوم مال تلف شوې دي، یعنی ته ورکړې شوې دي، د هغې سبب مونږ نه یو څکه چې مونی پخپل شهادت باندې شهود فرع شاهد نه دی جوړ کړی، نو هرکله چې شهود اصل د سبب اتلاف منکر دی، نو په دوی به ضمان اتلاف هم واجب نه وی.

د شهود فرع په مقررولو د شهود اصل د غلطي غلطی په اقرار کولو د ضمان حکم

وَإِنْ قَالَ الشَّاهِدُ نَأْهَمُ أَوْ كَهُ شَهِدُ فِرْعَ رَجُوعَ أَوْ كَرِهَ. نو اصل به ضمان وی. وَغَلِطْنَا فَمِنُوا أَوْ مَوْنٍ غَلَطِي

توضیح که شهود اصل اوونیل، چې مونی فروع پخپل شهادت باندې شاهد جوړ کړی وو، خو زمونږ نه غلطی شوې ده، یا نې داسې اوونیل، چې مونی هغوی شاهد جوړ کړی وو، خو مونی رجوع کړې وه، نو په دې دواړه اقوالو کې به د امام محمد رحمته الله علیه په نیز شهود اصل ضامن وی.

دلیل د امام محمد رحمته الله علیه دلیل دادې، چې شهود فرع د شهود اصل شهادت د قاضی مجلس اړخ ته منتقل کولو کې د شهود اصل قائم مقام دی، هم دا وجه ده، چې د قاضی د قضاء لپاره د شهود اصل عادل کیدل هم شرعاً معتبر دی. بهر حال هرکله چې فروع د اصول قائم مقام دی، او فروع د اصول شهادت د قاضی په عدالت کې نقل کړې دي، نو داسې شوه، گویا شهود اصل د قاضی په مجلس کې پخپله حاضر شوی وو، او گواهی یې ورکړې وه، او بیا په مجلس کې حاضر شوې دي، او رجوع یې کړې ده، او په داسې کولو سره اصول باندې ضمان واجبیږي، نو په ذکر شوې مسئله کې به هم اصول باندې ضمان واجب وی.

مسلك الشیخین» اود شیخینو رحمہما اللہ پہ نیز پہ شہود اصل بہ ضمان واجب نہ وی. (۱)
دلیلہا» دلیل دا دې چې د فروع شہادت د قاضی په مجلس کې موجود شوې دې. د اصول شہادت نہ دې موجود شوې. بہر حال هر کله چې قاضی د فروع د شہادت مشاہدہ کړې ده. نو د فروع شہادت بہ حجت وی. او ہم ددې مطابق بہ قاضی فیصلہ ورکوی. اود اصل شہادت چونکہ د قاضی په مجلس کې نہ دې موجود شوې. ځکه بہ د اصول شہادت حجت نہ وی. او هر کله چې د اصول شہادت حجت نہ دې. او قاضی د هغوی په شہادت باندې فیصلہ نہ ده ورکړې. نو د هغوی د خپل شہادت نہ رجوع کول بہ د اتلاف سبب ہم نہ وی. او هر کله چې د اصول رجوع کول د مشہود بہ د اتلاف سبب نہ دې. نو په هغوی بہ ضمان ہم واجب نہ وی.

وَأَنَّ قَالَ شَهْدُ الْقَرْعِ كَذَبٌ شَهْدُ الْأَصْلِ أَوْ غُلَطَاوِي شَهَادَتُهُمَا وَكَه فروع او وئیل. چه شہود اصل دروغجن دی. یا هغوی په دې اړه کي غلطی کړې ده. لَمْ يُلْتَقِ إِلَى ذَلِكَ نَدَوِي دې قول اړخ ته بہ رجوع نشی کولی.

تصريح» علامہ مرغینانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. کہ د قاضی د قضاء نہ روستہ شہود فرع او وئیل. چه شہود اصل په مدعی علیہ باندې د درغو گواهی ورکړې ده. یا شہود اصل په دې اړه کي غلطی کړې ده. نو د شہود فرع دې قول اړخ ته بہ توجہ نشی ورکولی.
دلیلہ» ځکه چې قاضی کومه فیصلہ ورکړې ده. هغه بہ ددوی په دې قول سرہ نہ باطلیږی. ځکه چې ددوی په دې قول کې د صدق او کذب دواړو احتمال دې. او د احتمال په وجہ د قاضی فیصلہ نہ باطلیږی. نو د قاضی فیصلہ بہ باطل نہ وی.

د احصان د گواهانو په رجوع باندې عدم ضمان

وَأَشْهَدُ أَرْبَعَةً بِالزَّانَا وَكَه چې څلورو کسانو د زنا گواهی ورکړه و شأهْدَانِ بِالْأَحْصَانِ او دوو کسانو د احصان یعنی واده کړی کیدو گواهی ورکړه فرجہ شہود الاحصان بیا د احصان گواهانو رجوع اوکړه لم یضمنونو دوی بہ نہ ضامن کیږی.

تصريح» څلورو گواهانو په دې خبرہ گواهی ورکړه چې زید زنا کړې ده او دوه کسانو د زید په احصان گواهی ورکړه چې دې واده شوې دې. دې گواہو په نتیجہ چې زید ته رجم ورکړي شو ددې نہ پس د احصان گواهانو د خپلې گواہی نہ رجوع اوکړه نو کہ دې محصن نہ وو د رجم نہ بہ بیج شوې وو خو د دې دوو گواهانو په گواہی سرہ هغه رجم شو. خو په دې صورت کبني هم دغه د احصان دوه گواهان بہ ضامن نہ وی.

دلیلہ» ځکه چې د حد زنا علت زنا نہ ده اود احصان گواهان زنا نشی ثابتولی ځکه چې زنا خو د وارندې نہ څلورو گواهانو په خپل شہادت سرہ ثابتہ کړې ده ددې وجہ کومو کسانو چې د احصان گواهی ورکړې ده د هغوی په رجوع باندې په هغوی باندې دیت نہ لږمیږی چې د زید وارثانو ته د زید دیت ورکړی.

(۱) القول الرابع هو هذا قول الشیخین رحمۃ اللہ علیہ کذا فی الدر المنقذ (۳۰۳/۳) وفتح القدير (۵۵۰/۶) وبتویر
 (الابصار (۴۴۳/۴) نقلًا عن القول الرابع (۱۴۶۲) -

د تزكيه او تعديل كونكو په رجوع سره د ضامن حكم

وَإِذَا جَعَلَ الْمُزَكَّوْنَ عَنْ التَّزْكِيَةِ أَوْ كَرِهَ تَعْدِيلَ كَوْنِكُو د تزكيه نه رجوع او كړله فَمَيَّنُوا نُو هغوى
به ضامن وى. ( )

تدريج صورت د مسئلې دادې، كه گواهانو د يو كس خلاف د مال گواهي وركړله، بيا تزكيه كونكو ددې گواهانو تزكيه او كړله، او قاضى د مدعى عليه خلاف د مال فيصله او كړله، او ددې فيصلې په بنا (بنیاد) مدعى په مال مشهود به باندې قبضه او كړله، ددې نه وروسته تزكيه كونكو د خپلې تزكيه او تعديل نه رجوع او كړله، نود حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله عليه په نيز تزكيه كونكى به د مدعى عليه لپاره د مال مشهود به ضامن وى، امام مالك او امام محمد رحمهما الله هم ددې قائل دى.

التعميد د امام ابوحنيفه د دليل بيانولو نه وړاندې د تمهيد په طور دا خبره زده كړه چې د علت، سبب، شرط، او علامت په منځ كې توپير دادې، چې علت په حكم كې دننه موثر وى، سبب د تاثير نه بغير حكم اړخ ته مفضى وى، او شرط نه په حكم كې دننه موثر كيږي، او نه حكم اړخ ته مفضى كيږي، بلكه د حكم وجود د هغې په وجود باندې موقوف وى، او علامت هغه دې، په كوم چې حكم دلالت او كړي، خود حكم وجود د هغې په وجود باندې موقوف نه وى، لكه مثلاً يو كس خپلې ښځې ته ،، انت طالق ان دخلت الدار،، او وويل، نو،، انت طالق،، د طلاق واقع كيدلو علت، او،، دخول دار،، شرط دې، او شهادت د قاضى د حكم لپاره سبب دې، او د ترين (ريل گاړي) راتلو نه وړاندې هارن وهل د ترين د راتلو علامت دې.

دليله اوس دليل ته راشه د حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله عليه دليل دادې، چې تزكيه د گواهي كارآمد (او گټور) جوړولو علت دې، يعنى قاضى د هغه گواهي موافق عمل كوي، د كومې گواهي د گواهانو چې تعديل شوې وى، او گواهي د قاضى د فيصلې علت دې، حاصل داچې د قاضى د فيصلې علت شهادت دې، او د شهادت كارآمد جوړولو علت تعديل دې، نو تعديل كول د علة العلة په معنى كې شو، او حكم چې څنگه علت اړخ ته منسوب كيږي، دغه ډول علة العلة اړخ ته هم منسوب كيږي.

مسلك الصاحبين په زير بحث مسئله كې صاحبين رحمهما الله فرمانى، چې تزكيه كونكى به ضامن وى، **دليلهما** دليل دادې، چې تزكيه كونكو د گواهانو تعريف كړې دې، په كومې دعوه نې گواهي نه ده وركړې، نو د قاضى هغه فيصله دكوم په وجه چې د مدعى عليه مال تلف شوې دې، په تزكيه باندې نه دې واقع شوې، بلكه د گواهانو په گواهي باندې واقع شوې دې، او هر كله چې د قاضى فيصله په گواهي باندې واقع شوه، او په تزكيه باندې واقع نشوه، نود مدعى عليه مال تلف كيدل په تزكيه كونكو اړخ ته نه منسوب كيږي، او هر كله چې اتلاف تزكيه كونكو اړخ ته منسوب نه دې، نو د تزكيه نه د رجوع كولو په صورت كې به په تزكيه كونكو باندې ضامن هم واجب نه وى.

د گواهانو د يمين او د شرط د وجود گواهي له په رجوع كولو د ضامن حكم

وَإِذَا كُنْهَذَا شَاهِدًا بِالْيَمِينِ أَوْ كَرِهَ دوه گواهانو د يمين گواهي وركړله وَشَاهِدًا أَنْ يَوْجُودَ الشَّرْطِ او دوه

(^۱) القول الرابع هو هذا قول الإمام الأعظم رحمته الله عليه كذا في فتح القدير (۵۵۱/۶) والجمع (۳۰۴/۳) والبحر الرائق (۴۳۸/۴) نقلًا عن القول الرابع (۱۴۶۲) -

گواهانو د وجود شرط گواهی ورکړله. ثُمَّ رَجَعُوا بِهَا خَلُورَ واره گواهانو رجوع اوکړله. قَالَ ضَمَّانُ عَلَى شَهْدِ الْيَمِينِ خَاصَّةً تَوْضِيحاً بِمَنْ هُوَ شَاهِدٌ يَمِينٌ بَانَدِي وَاجِبٌ وَی.

توضیح صورت د مسئلې دادې. چه دوه سرو د یمین عتاق گواهی ورکړله. مثلاً دا گواهی نې ورکړله. چه خالد خپل غلام ته، ان دخلت هذه الدار فانت حر، ونیلی دی. یا یی د یمین طلاق قبل الدخول گواهی ورکړله. مثلاً وی. نیل. چه خالد د خول نه وړاندې خپلې ښځې ته، ان دخلت هذه الدار فانت طالق، ونیلی دی. بیا نورو گواهانو د وجود شرط گواهی ورکړله. یعنی ددې خبرې گواهی نې ورکړله. چه غلام یا ښځه په کور کې داخل شوی دی. نو قاضی د غلام آزادولو، یا د ښځې د مطلقه کیدلو فیصله ورکړله. بیا څلور واره گواهانو د خپلې گواهی نه رجوع اوکړله.

وجوب الضمان نود غلام د قیمت یا د نصف مهر ضمان به خاص طور باندې د یمین په گواهانو باندې واجب وی. یعنی خالد لپاره به ضمان هغه گواهانو باندې واجب وی. چاچه دا گواهی ورکړې وه. چه خالد خپل غلام ته، ان دخلت هذه الدار فانت حر، یا خپلې غیرمدخول بها ښځې ته، ان دخلت هذه الدار فانت طالق، ونیلی دی. او کومو گواهانو چې دا گواهی ورکړې وه. چه د دخول دار شرط موجود شوې دې. په هغوی به ضمان واجب نه وی.

دلیل دلیل دادې. چه د غلام د آزادی او د ښځې د طلاق سبب هم دا یمین دې. یعنی، انت حر، او، انت طالق، کوم چې په دخول دار باندې معلق دې. هم دا د غلام آزادولو او د ښځې د مطلقه کیدلو سبب دې.

کِتَابُ آدَابِ الْقَاضِي

ترجمه (دا) کتاب د ادب القاضی (په بیان کښې) دې.

تصريح الربط بما قبله د کتاب الشهادات په احکامو کښې د دې خبرې ذکر شوې وو. چې د دعوی د اثبات دپاره د گواهی ضرورت دي او گواهی به د قاضی په عدلت کښې کولې شی د دې وجې نې په کتاب الشهادات پسي کتاب آداب القاضی ذکر کړل.

معني القضاء لغة وشرعاً د قضاء لغوی معنی لازمول دی. او په شریعت کښې قضاء هغه قول دي. کوم چه په ولایت عامه سره صادر شی. یعنی کوم کس ته چه ولایت عامه حاصل دي. د هغه نه صادر شی. او څوک چه دده د قول مخاطب وی. په هغه لازم شی.

المراد من الأدب د ادب معنی ښائسته اخلاق او ښه خصلتونه دي. او دلته ترې داسې امور مراد دي. کوم چه شرعاً محمود وی. قاضی هغه لازم اونیسی. مثلاً انصاف عام کول، ظلم ختمول، د شریعت په حدودو او سنتو باندې قائم پاتې کیدل.

ثبوت القضاء بأدلة الشرع ① قضاء په کتاب الله، سره ثابته ده لکه د الله تعالی ارشاد دي.

(وَإِنْ أَحْكَمَ بَيْنَهُمْ يَأْتِزِلُ اللَّهُ) ② اود نبی ﷺ په سنت سره هم ثابته ده حضرت علی او معاذ رضی الله عنهما چه

کله دا دواړه نبي قاضيان جوړ کړل او خپل د قضای مقام ته نې لیږل نو دا نې ورته فرمانیلی وو ۴۵
تقدی یا معاذ؟ فقال بکتاب الله قال فان لم تجد قال بسنة رسول الله ﷺ قال فان لم تجد قال اجماعهم برأي قال

الحمد لله الذي وفق رسول الله لما يرضي رسول الله

③ د قضاء په مشروعیت باندې د مسلمانانو اجماع هم ثابت ده.

اود عقل په ذریعه داسې ثابت ده. چه په قضاء بالحق کښې به عدل ښکاره کیږي. د ظالم ظلم به لرې کیږي. او ظالم ته به انصاف ملاوېږي. اودا داسې څیزونه دي. چه دې طرف ته د هر عاقل عقل دعوت ورکوي. نو معلومه شوه. چه عقلاً هم قضاء ثابت ده.

د قضاء د عهدي لپاره شرائط

وَلَا تَصِحُّ وَلَايَةُ الْقَاضِي د قاضی متولی کیدل نه صحیح کیږي. حَتَّى تَعَيَّنَ فِي الْمُوَلَّى شَرَايِطُ الشَّهَادَةِ تردې چې کوم کس متولی کړې شی. چه په ده کې د گواهي شرطونه موجود وي. وَيَكُونُ مِنْ أَهْلِ الْإِجْتِهَادِ اودې د اهل اجتهاد څڼې هم وي.

حل اللغة < ① ولاية متولى كيدل - ② مجتمع - جمع کیږي -

توضیح < اجتماع شروط الشهادة في المولى > د یوسرى قاضی جوړول به هغه وخت جائز وي. چه کله په ده کې د شهادت واره شرطونه موجود شی. مثلاً مسلمان وي، بالغ وي، عاقل وي، آزاد وي، او نابینا (روند) او محدود فی القذف نه وي. او غوره داده. چې عادل وي، عقیف (پاکدامن) وي، عالم بالسنة وي. اود ځان نه د مخکنو قاضیانو په طریقه وي.

کون القاضي من اهل الاجتهاد > د قدوری د عبارت (ولاتصم) نه معلومیږي. چه د اجتهاد شرط، شرط صحت دي. یعنی د قوت اجتهاد نه بغیر څوک قاضی جوړول جائز نه دی. خو صحیح خبره داده. چه د اجتهاد شرط اولویت (غوره والی) دي. یعنی غوره داده. چه قاضی مجتهد وي. زموږ په نیز جاهل یعنی غیر مجتهد قاضی جوړول جائز دی. کذا في الهداية

د قضاء عهده قبولو حکم

وَلَا بَأْسَ بِالذَّخُولِ فِي الْقَضَاءِ لِمَنْ يَتَّقِي بَيْعِيَهُ فرماني. اود هغه کس لپاره د قضاء عهده قبولو کي ښځه باک نشته. کوم چې پخپل ځان باندې اعتماد لري. اَکْهَ يُؤْذِي قَرْضَهُ چې دي به د قضاء فريضه ادا کوي.

حل اللغة < ① لا باس - پراخ نشته - ② بالدخول - په داخلیدو - ③ يتق - چه اعتماد نې وي - ④ أن يؤذي - چه ادا

به کړي

توضیح < ابو الحسن قدوری رحمه الله فرماني. که یوسرى ته پخپل ځان باندې دا اعتماد وي. چه دي به د قضاء فريضه سرته اورسوي. یعنی د حق مطابق فیصله کولې شی. نو دده لپاره د قضاء عهده قبولو کي ښځه حرج نشته.

والله < ① دليل دادې. چه صحابه کرام و الله د قضاء عهده قبول کړې ده. لکه چې په عهد رسالت کې د حضرت معاذ رضي الله عنه قاضی کیدل معروف او مشهور دی. او حضرت علي رضي الله عنه پخپله فرماني. (بعث رسول الله صلى الله عليه وآله إلى اليمن قاضياً..... الحديث) دغه ډول نور احادیث هم د قضاء په قبولو کي راغلي دي. مونږ صرف په دي باندې اکتفاء او کړله.

② قاضی چونکه امر بالمعروف نهی عن المنکر کوي. په دي وجه قاضی کیدل فرض علی الکفایه دی. که څوک هم دا عهده قبول نکړي. نو واره به گناهکار وي. دلته کې د قدوری په عبارت باندې اشکال کیدای شی. هغه دا چې قاضی کیدل فرض علی الکفایه دی. اود فرض علی الکفایه اولی مرتبه ندب او استحباب ده. نو ددې قبول به کم از کم مستحب وي. حالانکه قدوری رحمه الله د (لا باس) لفظ

ذکر کرې دې چه دا په اباحت باندې دلالت کوي؟ ددې خراب دادې چه د قضاء په عهده کې چونکه ډیر لوی خطرات دی او هر سرې دا پوره طور باندې نشی برداشت کولی په دې وجه مصنف رحمته الله علیه (لاهلې) لفظ ونیلو سره جواز بیان کړې دی.

د قضاء عهده قبول د جا لپاره مکروه ی ؟

وَبُكَرَةُ الدُّخُولِ فِيهِ لَيْتَنَ يَخَافُ الْعَجْزَ عَنْهُ فَرَمَانِي. او کوم کس چې د قضاء بالحق نه د عاجزۍ پره لری وَلَا يَأْمَنُ عَلَى نَفْسِهِ الْخَيْفَ فِيهِ او پخپل خان باندې په حکم قضاء کښې د ظلم نه مطمئن نه وی نو دده په قضاء کې داخلیدل مکروه دی.

حل اللغة ① يخاف ويرى ② يامن سه امن وي ③ العيف ظلم.

تصريح که يو سړی ته د قضاء بالحق نه د عجز خطره وی او د ظلم او بې انصافۍ نه پخپل خان باندې مطمئن نه وی نو داسې سړی لپاره د قضاء عهده قبول مکروه تحریمی ده.

دليله ددې لپاره چې د قضاء عهده قبول د قبيح (ناکاره) امر يعنی د ظلم او بې انصافۍ کولو وسيله او ذريعه نشی.

کراهة قبول القضاء عند البعض د بعض عالمانو په نیز د قضاء عهده قبول مطلقاً مکروه تحریمی ده که پخپل خان باندې اعتماد کړی او که پرېری.

دليلهم ددې حضراتو دليل د حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا حديث دی چه کوم سړې قاضی مقرر کړې شو گویا دې د چاره نه بغير ذبح کړې شو. د قضاء عهده ته د چارې نه بغير ذبح کولو سره ځکه تشبیه ورکړې شوې ده چه چاره په ظاهر او باطن دواړو کې موثر وی او د چاره نه بغير ذبح د روح وتلو په وجه باطن کې موثر کېږی او په ظاهر کې نه موثر کېږی. دغه ډول د قضاء وېال (بوج) په ظاهر کې نه موثر کېږی خو په باطن کې موثر کېږی ځکه چې د قضاء عهده په ظاهر کې يو عظيم الشان منصب دې خو په باطن کې واره هلاکت هلاکت دې هم دا وجه ده چه حضرت امام ابوحنيفه رحمته الله علیه ته درې ځله د قضاء عهده پيش کړې شوه خو درې واره ځل نې انکار اوکړو او د انکار کولو په وجه هر ځل دیرش دیرش کورې اوو هلي شو. دغه ډول امام محمد رحمته الله علیه ته د قضاء عهده پيش کړې شوه نو امام محمد رحمته الله علیه هم انکار اوکړو. تردې چې امام موصوف رحمته الله علیه په قید خانه کې بند یوان کړې شو نو مجبوراً نې قبول کړو.

القول الصحيح علامه مرغینانی رحمته الله علیه په هدايه کښې فرمائی صحیح قول دادې چه د عدل او انصاف قانمولو په اراده سره د قضاء عهده قبول جائز دی يعنی که قاضی شو نو گناهگار به نه وی خو عزیمت ددې پرېښولو کې دې او ددې مثال په موزو باندې مسح او په سفر کې روژه ده يعنی لکه څنگه چې په موزو باندې مسح کول رخصت او پښې وينخل عزیمت دې او په سفر کې افطار رخصت او روژه نیول عزیمت دې. دغه ډول د قضاء عهده قبول رخصت او پرېښول نې عزیمت دې د ترک کولو په عزیمت کیدلو باندې دليل دادې که قاضی مجتهد نه وی نو ددې امکان دې چه دې غلطی اوکړی او ده د صحیح فیصلې توفیق نه وی یا قاضی پخپله مجتهد نه وی او بل څوک دده اعانت اونکړی حالته که په دې صورت کې اعانت ضروری دې نو ددې حالاتو په لحاظ سره ترک کول عزیمت دی.

مؤررة فريضة قبول القضاء صاحب د هدايه ليکلی دی که د قاضی کیدلو لاحق هم دا سړی وی او بل هېڅ څوک موجود نه وی نو په داسې صورت کې د قضاء عهده قبول فرض دی چه د بنده گانو د حقوقو ساتنه اوکړی او عالم د ظلم د فساد نه خالی کړی.

قضاء عهده طلب کولو حکم

وَلَا يَنْفِي أَنْ يَطْلُبَ الْوَلَايَةَ وَلَا يَأْتِيَهَا فَرَمَانِي. او مناسب دادی. چه نه (خوک) ولایت لتون کړی. او نه ددې درخواست او کړی.

حل اللغة ① **الولاية** - عهده -

نصيح ابو الحسن قدوری رحمته الله فرمائی. که خوک سرې د قاضی کیدلو صلاحیت لری. بیا هم ده له پکار دی. چه نه خودې په زړه سره ددې خواهش او کړی. اونه په ژبه سره ددې درخواست او کړی. **والله** ① ځکه دحضرت انس رضي الله عنه حدیث دی. مَنْ طَلَبَ الْقَضَاءَ وَكَلَّ إِلَى نَفْسِهِ وَمَنْ أَجْبَرَ عَلَيْهِ نَزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ يَسْأَلُهُ ① چه کوم سرې د قضاء عهده طلب کړله. دې خپل نفس ته اوسپارلې شو. او خوک چې په دې باندې مجبوره کړې شو. په ده باندې یوه فرېشته راکوڅېږی. چه دې په صحیح لاره باندې ساتی. ② عقلی دلیل دادې. چه کوم سرې د عهدې طالب دې. گویا ده پخپله پوهه، تقوی، او ذکاوت باندې

اعتماد او کړو. او په دې څیزونو باندې د اعتماد کولو په وجه په غرور او کبرکي اخته شو. او کوم کس چې د غرور او تکبر په وجه خپل نفس باندې اعتماد کوی. دې د توفیق الهی نه محرم پاتې کیږی. ځکه د الله تعالی ارشاد دی. إِنْ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ ② او خوک چې د قضاء عهده قبولولو باندې مجبور کړې شو. دې پخپل پروردگار باندې اعتماد کوی. او خوک چې په الله تعالی باندې اعتماد کوی. هغه ته د الله تعالی توفیق ملاوړیږی. په دې وجه عهده نه طلب کول مناسب دی. او که د بزرگانو د اړخه ورکړې شی. نو په قبولولو کې هېڅ باک نشته.

د قضاء عهده ستاېولو نه روسته ضروري امور

وَمَنْ قَلَّدَ فِي الْقَضَاءِ سَلِمَ إِلَيْهِ دِيَوَانُ الْقَاضِي الَّذِي كَانَ قَبْلَهُ فَرَمَانِي. او کوم کس چې قاضی مقرر کړې شو. هغه دې مخکې د قاضی دفتر لتون کړی.

حل اللغة ① **سلم** - حواله به کړې شی - ② **ديوان** - رجستر -

نصيح کوم سرې ته د قضاء عهده سپارلې شوې ده. دده د ټولو نه رومې کار دادې. چه دې د معزول شوی قاضی نه د هغه تهيلو په اړه کي پوښتنه او کړی. په کوم کې چې سرکاری فائولونه او ریکارډ ايځودلې شی.

المراد من الديوان علامه مرغینانی رحمته الله فرمائیلی دی. چه د دیوان نه مراد د چمپرې هغه تهيلی دی. په کوم کې چې د ساتنه په غرض څه شی کیځودلې شی. او ددې خوله بندولې شی. نو قاضی سره چې کومې تهيلی وی. په هغې کې سجلات (رجستر) یعنی د خلکو د مقدمو فائولونه (او ریکارډ) ايځودلې شی. او نور دستاويزات مثلاً د اوقاف فائولونه ايځودلې شی. او په خاوندانو او وارثانو باندې چې د کومو خلکو نفقات مقررولې شی. د هغې تحریرات او فائولونه هم ايځودلې شی. بهر حال لنډيز داده. چه بحال قاضی به د معزول قاضی نه د ذکر شوی تهيلو په اړه کي ځکه معلومات کوی. چه په دې تهيلو کي

① الحديث المذكور من حديث انس رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الاصلية باب ٣ رقم ٣٥٧٨ والترمذی في الأحكام باب ١ رقم ١٣٢٣ وابن ماجه في الأحكام باب ١ رقم ٢٣٠٩ وأحمد في المسند (١١٨/٣) والحاكم في المستدرک (٩٢/٤) والبيهقي في السنن الكبرى (١٧٢/١٠) رقم ٢٠٢٤٩ ولی معرفة السنن والآثار رقم ٥٨٥٥ -

د مقدماتو رجسټري او نور دستاويزات (او فائيلونه) څكه اېڅودلې شى. چه د اړتيا په وخت په كار راشى. نودا به د موجوده قاضى په لاس كې اېڅودلې شى. څكه چې اوس د ټولو معاملاتو تعلق د موجوده قاضى سره دې. معزول شوى قاضى سره د هيڅ معاملې څه تعلق پاتې نشو. دې خود عامو خلقو پشان يو فرد جوړ شوې دې.

د قيديانو سره د نوي قاضى سلوك كول

وَيَنْظُرُ فِي حَالِ الْمَحْبُوسِينَ او نوې قاضى دې د قيديانو په حال باندې نظر واچوى.

هل اللغة < ① ينظر - گوري - ② المحبوسين - قيديان - ③ اعترف - اقرار او كړو - ④ الزم - لازم به كړى

توضيح < ابو الحسن قدورى رحمته الله فرماني. چه نوې قاضى د چارج اخستلو نه روسته د ټولو نه وړاندې دې د قيديانو په حال باندې نظر او كړي. يعنى څوك سرې قيد خانې ته اوليكي. ددوى تعداد او ددوى نومونه معلوم كړي. او ددوى نه دا معلومات او كړي. چه دوى په څه وجه قيد خانه كې اچولې شوى دى. دليله < څكه چې قاضى د مسلمانانو د امورو او معاملاتو نگران مقررولې شى. اود معزول قاضى قول حجت نه جوړېږي. په دې وجه د قيديانو حالات معلومول ضرورى دى. او ددې صورت دادې. چه نوې قاضى قيديان او مدعيان راجمع كړي.

فَمَنْ اعْتَرَفَ مِنْهُمْ بِحَقِّ الزَّمَةِ اَيَّاهُ نو كوم قيدى چې د حق اقرار او كړو. نوهغه به په ده باندې لازم كوي.

توضيح < نوكه كوم قيدى د خپل مدعى د حق خپل ځان باندې اقرار او كړو. نو نوې قاضى به په ده باندې دا حق لازم كړي. اود مدعى به مطالبه كولو باندې به دې قيد خانې ته واپس كولى شى. دليله < څكه چې اقرار داسې حجت دې. چه په اقرار كونكى باندې هغه شى لازم كړي. د كوم څيز چه ده اقرار كړې دې. اوهركله چې مدعى د خپل حق په وجه دده د قيد كولو درخواست او كړي. نودې به قيد كولى شى.

وَمَنْ اُنْكَرَ لَمْ يُقْبَلْ قَوْلُ الْمَعْزُولِ عَلَيْهِ او چاچه انكار او كړو. د هغه خلاف به د معزول قول قبول نه وي. اِلَّا بِبَيِّنَةٍ خو په بيينه سره.

هل اللغة < اُنْكَرَ - انكار او كړو -

توضيح < اوكه قيدى د خپل مدعى د هغه حق انكار او كړو. كوم چې د حبس او قيد سبب دې. او معزول قاضى كه دده د قيد كيدلو دسبب خبرور كړو. نودمعزول قاضى قول به نه قبلېږي. دليله < څكه چې معزول قاضى معزول كيدلو سره د رعايا، رعيت، يو فرد جوړ شوې دې. اود يو فرد گواهي حجت نه وي. بالخصوص كله چې پخپل ذاتى فعل باندې وي. نوپه درجه اولي به حجت نه وي. نود معزول قاضى دا قول چه، ما دا په دې وجه قيد كړې دې. چه په ده باندې قيد برحق دى، حجت نه به وي. امام شافعى او امام مالك رحمهما الله هم ددې قائل دي.

فَإِنْ لَمْ تَقُمْ بَيِّنَةٌ لَمْ يُعْمَلْ بِتَعْلِيلِهِ بيا كه بيينه قائم نشو. نو نوې قاضى به ددې قيدى په آزادولو كې جلتي نه كوي. حَتَّى يُنَادِيَ عَلَيْهِ تَرَدَّى چې په دې باندې آواز اعلان او كړي. وَيَسْتَظْهَرُ فِي أَمْرِهِ او دده په معامله كې نظر او كړي.

هل اللغة < ① لم تقم - قائم نكړل - ② تغليبه - خالى كول - ③ لم يعمل - تلوار نكړى -

تذریح: اوکه د قیدی خلاف بینه پیش نکړي شو. یا مدعی حاضر نشو. او قیدی دعوه او کړله. چه زما خلاف هیڅ څوک مدعی نشته. زه په ناحقه باندې قید شوی یم. نو نوې قاضی به دده په آزادولو باندې جلتی نه کوي. بلکه څو ورځې به اواز کوي. چه د قاضی د اړخه دا اعلان کولې شی. چه فلانې د فلانې څوې چې په فلانې قیدخانه کې بند یوان دي. که په ده باندې دچا څه مطالبه وي. نو حاضر دي شی. او خپله مطالبه دي ثابت کړي. نوکه مدعی حاضر شو. څو صحیح ده. گنې قاضی دي څو ورځو پورې دا اعلان بیا اوکړي. څو ورځې اعلان کولو باندې که مدعی حاضر نشو. نو نوې قاضی دي د قیدی نه کښل بنفسه واخلې. او آزاد دي کړي.

دلیل: د قیدی خلاف گواه نه موجود کیدلو په صورت کې قیدی په جلتی سره د نه آزادولو حکم په دي وجه ورکړې شوې دي. چه د معزول قاضی فعل یعنی دده قید کول په ښکاره صحیح معلومېږي. ځکه به نې زر نه خلاصوي. ځکه ډیره ممکن ده. چه مدعی غائب وي. او په زر آزادولو سره د مدعی حق باطل شی. په داسې حال کې چې دچا حق باطلول جائز نه دي.

د امانتونو اود اوقافو آمدنی سره د نوې قاضی سلوک

وَيَنْظُرُ فِي الْوَدَائِعِ وَالْأَقْفَاءِ وَالْأَقْفَاءِ أَوْ نَوِي قَاضِي بِهِ د امانتونو اود اوقاف د حاصلاتو (آمدنی) کې نظر اوکړي. فَيَعْمَلُ عَلَى حَسَبِ مَا تَقُومُ بِهِ الْبَيِّنَةُ نو ځنگه چې گواهان قائم وي. هم د هغې مطابق دي په دي مالونو کې عمل اوکړي. اَوْ يَعْرِفُ بِهِ مَنْ هُوَ فِي يَدِ كَوْم كَسْ په قبضه کې چې وي. هغه دي اقرار اوکړي.

هل اللغة: ① الودائع - امانتونه - ② الأقفاء - خلاصه.

تذریح: جدید قاضی د قیدیانو د معلومات کولو نه روسته به د امانتونو معلومات اوکړي. کوم چې معزول قاضی خپل امانت گرو سره اېخودی دی. اود اوقافو په آمدنی او خرج باندې دي هم نظر اوکړي. چه د اوقافو آمدنی د شرائطو مطابق تقسیمېږي. اوکه نه. اودا معلومات دي هم اوکړي. چه د اوقافو متولي د اوقافو جائیداد چرته پخپله خو نه پتوي. نو قاضی جدید به د امانتونو اود اوقافو په مالونو کې د گواهانو د گواهي موافق عمل کوي. مثلاً په دي خبره گواهي ورکړي شوه. چه خالد سره کوم امانت دي. هغه د حامد دي. نو جدید قاضی به ذکر شوي امانت د خالد نه اخلې. او حامد ته به نې ورکوي. یا قابض اقرار اوکړي. چا چې ما سره دا د فلانې امانت دي. نو جدید قاضی به ددې موافق عمل کوي.

دلیل: د بینه یاد قابض د اقرار موافق عمل کولو دلیل دادې. چه د قاضی جدید د عمل کولو لپاره د حجت شرعيه موجود کیدل ضروري دي. او بینه اود قابض اقرار، په دي دواړو کې هر یو حجت شرعي دي. لهدا جدید قاضی به د بینه موافق هم عمل کوي. اود قابض د اقرار مطابق د عمل کولو به هم پابندی کوي.

وَلَا يَقْبَلُ قَوْلَ الْمَعزُولِ اونه به شی قبلولې قول د معزول قاضی الْأَنْ يَعْرِفَ الَّذِي هُوَ فِي يَدِهِ مِمْكِر د اچه په قبضه کې امانتونه دي. هغه اقرار اوکړي. اَنْ الْمَعزُولُ سَلَّمَهَا إِلَيْهِ چې معزول قاضی ده ته سپارلی وو. فَيَقْبَلُ قَوْلَهُ فَيَسْأَلُو ددې امانتونو په اړه کې به د معزول قاضی قول قبول وي.

هل اللغة: ① سلم - سپارلی وه - ② المعزول - فارغ کړې شوې.

توضیح: او که معزول قاضی د قابض خلاف څه او وئیل. مثلاً معزول قاضی او وئیل. چه خالد سره د حامد زر روپۍ امانت دی. او خالد ددې انکار او کړو. او وې وئیل. چه دا زر روپۍ خو زما دی. نو په دې صورت کې به د معزول قاضی قول نه قبلېږي. ځکه چې د معزول کیدلو په وجه دې د رعایا، رعیت، یو فرد دې. او خاتله د یو سړی قول حجت نه وی. په دې وجه به د معزول قاضی قول نه قبلېږي. البته که قاضی اقرار او کړو. چه دا امانت معزول قاضی ماته سپارلې وو. او ماته دا معلومه نه ده. چه د چا دې. یا قابض دا او وائی. چه دا امانت معزول قاضی ماته سپارلې وو. اودا د فلانی د خوی د فلانی دې. او معزول قاضی هم دده لپاره اقرار کوي. نو په دې دواړو صورتونو کې به د معزول قاضی قول قبول وی. **دلیل:** ځکه چې د قابض په اقرار سره ثابتې شوه. چه په امانت باندې به اصل کې د معزول قاضی قبضه وه. او هر کله چې په اصل کې د معزول قاضی قبضه وه. نو گویا ذکر شوی امانت فی الحال هم د معزول قاضی په قبضه کې دې. اود امانت په سلسله کې چونکه امین یعنی د قابض قول معتبر وی. په دې وجه ذکر شوی دواړو صورتونو کې به د معزول قاضی قول قبول وی.

د قاضی د ناستې ځای اود کیناستلو کیفیت

وَيَسْلُ لِلْحَكْمِ جُلُوسًا ظَاهِرًا فِي الْمَسْجِدِ فَرْمَانِي. او قاضی به د فیصلې کولو لپاره په جemat کې ښکاره کینی.

هل اللغة: ① یعنې: کښینی به.

توضیح: قاضی به د مقدماتو د سماعت (اوریدلو) لپاره په جemat کې ښکاره کینی. **دلائل:** ① چه په مسافرو او بعض مقیمو خلکو باندې دده ځانې مشتبه نشي. او جامع مسجد زیات غوره دې. ځکه چې جامع جemat داسې مشهور مقام وی. چه دا هر ډول کس پیژني. هلته کې به په تلو کې هیڅ چاته څه تکلیف نه وی. خودا هغه وخت دی. کله چې جامع جemat د ښار په منځ کې وی. خو که جامع مسجد د ښار په اطرافو کې وی. نو قاضی دې دداسې جemat انتخاب او کړي. چه د ښار په منځ کې وی. چه د هر اړخ خلق په آسانتیا سره راوړسي. امام مالک او امام احمد ورحمهما الله هم ددې تفصیل قائل دی. (۱)

② دلیل دا حدیث دی. (اما بليت المساجد للكر الله والحكم) (۲) یعنې جमतونه د الله ﷻ د ذکر اود مقدماتو د فیصلو لپاره جوړ شوی دی. علامه ابن الهمام رحمه الله فرمائی دی. چه دا حدیث په دې الفاظو سره مشهور نه دي.

③ رسول الله ﷺ به په خپل معتكف کې د مقدماتو فیصله فرماتیل. (۱) لکه چې په صحیحینو کې د سهل بن سعد رضی الله عنه د لعان حدیث دې. په هغې کې دا ذکر دی. چه یو سړی او ښځې په جमत کې لعان

④ **مسلك الشافعي:** - حضرت امام شافعی رحمه الله فرمائی. چه د مقدماتو د سماعت لپاره د قاضی په جमत کې کښیناستل مکروه دی.

(۱) غریبه الزیلعی رحمه الله هذا اللفظ ثم اخرج من حديث انس رضي الله عنه قال بينما نحن في المسجد مع رسول الله ﷺ إذ جاء اعرابا فقام يهرول في المسجد فقال اصحاب رسول الله ﷺ ما هم، فقالوا قريظة لا تزموهم، دعوه فتركوه حتى قال ثم انه دعاه فقال له ان هذه المساجد لا تصلح لي من هذا البول ولا القذر وإنما هي للذكر الله والصلاة وقرأه القرآن قال وأمر رجلا من القوم فعا بدلو من ماء فلشنت عليه قال محققه نفس الدين أخرجه مسلم في الطهارة رقم ١٠٠ والبخاري في الأدب ٣٥ رقم ٦٠٢٥ مختصراً من حديث انس وابن ماجه في الطهارة باب ٧٨ رقم ٥٢٨ وأحمد في المسند (١٩١/٣).

او کړو. حالانکه په دوی کې یو یقینا دروغمن دی. نو معلومه شوه. چه د دروغو قسم او دروغ وئیل، په جات کې د مقدماتو د فیصلو کولو لپاره مانع نه دی.

دغه ډول په خلفای راشدین هم د مقدماتو د فیصلو لپاره په جات کې کیناستل. (۱) لکه چې د حضرت عمر او حضرت عثمان رضی الله عنهما په جات کې د مقدماتو اوریدل ثابت دی. او قاضی ابوبکر ابن محمد بن عمرو بن حزم چې د حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنه په زمانه کې قاضی وو. په جات کې به کیناستلو. او فیصلې به یې ورکولې.

قاضی لپاره د هدیه قبلولو حکم

وَلَا يَقْبَلُ هَدِيَّةَ الْإِمْرِئِ ذِي رَجْمٍ مَّحْرُومًا مُنْهُ فَرَمَانِي. او قاضی به د هېڅ چا هدیه نه قبلوی. سوا د خپل ذی رحم محرم، اَوْ مِمَّنْ جَرَتْ عَادَتُهُ قَبْلَ الْقَضَاءِ يَمْنَاهَا ذَاهِبًا داسې کس دچا سره نې چې د قاضی کیدلو نه وړاندې خپل منع کې د هدیه اخستلو او ور کولو عادت جاری وو.

هل اللغة > ① يقبل - قبلوی - ② هدية - ډالۍ - ③ مهادات - ډالۍ ورکول -

توضیح > په هدیه او رشوت کې توپیر دی. رشوت په دې شرط سره ورکولې شی. چه اخستونکې دده کومک او کړۍ. او په هدیه کې دا شرط نه دي. ابو الحسن قدوري رحمه الله فرماني. چه قاضی به د دوه کسانو نه علاوه د هېڅ چا هدیه نه قبلوی.

① ذی رحم محرم یعنی قرابت دار (رشته دار) ② دچا سره چې د قاضی کیدلو نه وړاندې د هدیه اخستلو او ور کولو عادت جاری وو.

دلیل حرمه قبول الهدیه > په بخاری شریف کې د ابو حمید الساعدي نه نقل دی. (أن رسول الله ﷺ إصم رجلاً من الأدعي الصدقة فلما قدم قال هذا لكرمها أهدى لي فقال رسول الله ﷺ فلا جلس في بيت أمه أو بيت أمه فينظر أهدى له أم لا) یعنی رسول الله ﷺ د ازد قبیلې یو سړي په صدقه باندې مقرر کړو. بیا کله چې دې راغی. نو وې وئیل چه دا ستاسو مال دي. اودا ماته هدیه راکړې شوې ده. نو رسول اکرم ﷺ اوفرمانیل. دې ولي د خپل مور یا خپل پلار په کور کې نه کیناستلو. چه کتلی شوی وو. چه ده ته هدیه ور کولای شی او که نشي ورکولې؟

دلیل جواز القبول من ذی رحم محرم > اود ذی رحم محرم هدیه قبلول ځکه جائز دی. چه دا هدیه د صله رحمې په وجه ده. د قاضی کیدلو په وجه نه ده.

دلیل جواز القبول من جرت العادة علي الهدیه قبل القضاء > اوهم دغه ډول د قاضی کیدلو نه وړاندې چې دچا سره د هدي د لین دین عادت جاری وو. د قاضی کیدلو نه روسته د هغه هدیه قبلول به د قاضی کیدلو په وجه نه وی. بلکه د مخکنی عادت په وجه به وی. او کومه هدیه چې د قاضی کیدلو په وجه نه وی. د

(۱) قال فيه الزبلي رحمه الله غريب ثم قال وفي صحيح البخاري في باب من قضى ولاعن في المسجد، ولاعن عمر عند منوال النبي ﷺ وقضى شريح، الشعبي ويحيى بن عمر في المسجد وقضى مروان على زيد بن ثابت باليمن عند المنير كذا في نصب الرأية (١٤٥/٤) -

(١) قال الزبلي رحمه الله غريب ثم قال وفي صحيح البخاري في باب من قضى ولاعن في المسجد، ولاعن عمر عند منوال النبي ﷺ وقضى شريح، الشعبي ويحيى بن عمر في المسجد وقضى مروان على زيد بن ثابت باليمن عند المنير كذا في نصب الرأية (١٤٥/٤) -

هغې په قبلولو کې هېڅ باک نشته. په دې وجه د ذی رحم محرم هدیه، اود چا سره نې چې د مخکې نه عادت جاري وو، ددوی هدیه قبلول جائز دی.

وَلَا يَحْتَضِرُ دُعْوَةَ الْأَنْ تَكُونُ عَامَّةً أَوْ هَيْجَ دُعوت كې به نه ځی. سوا ددې نه که عام دعوت وی.

تذریح: قاضی به خصوصی دعوت نه قبلوی. البته عام دعوت قبلولې شی.

دلیل: ځکه چې خصوصی دعوت به د قاضی کیدلو په وجه وی. او ددې په قبلولو سره به متهم کیږي په خلاف د عام دعوت، ځکه چې عام دعوت قبلولې شی. ځکه چې د عمومی دعوت په قبلولو کې به قاضی نه متهم کیږي.

دخول القريب في الحكم: علامه مرغینانی رحمته الله په هدایه کښې فرماني. چه په دې حکم کې یعنی په خصوصی دعوت نه قبلولو کې د قاضی قریبی رسته دارهم گډ دی. یعنی قاضی به خصوصی دعوت نه قبلوی. دعوت کونکې که اجنبی وی. او که ذی رحم محرم وی. هم دا د شیخینو رحمهما الله قول دي.

مسلك محمد: حضرت امام محمد رحمته الله فرماني. چه قاضی د ذی رحم محرم دعوت قبلولې شی. اگرچه خصوصی دعوت وی. (۱) لکه څنگه چې دده هدیه قبلولې شی.

الفرق بين العام والخاص: او په عام او خاص دعوت کې توپیر دادي. که داعی ته دا معلومه شی. چه قاضی به رانشی. نو دې دا ملتوی (روسته) کړی. نو دا خاص دعوت دي. او که داسې نه وی. نو دا عام دعوت دي. او بعضو مشائخو فرمایلي دي. چه د لسو سړو نه کم خاص دعوت دي. او که داسې نه وی. یعنی ددې نه زیات وی. نو دا عام دعوت دي. او بعضو فرماني. چه د نکاح او سنت (ختنه) دعوت، عام دعوت دي. او ددې نه علاوه خاص دعوتونه دي.

قاضی لپاره فریقینو سره د برابرۍ حکم

وَيُشَدُّ الْجَنَازَةَ وَيَعُوذُ الْمَرِيضُ فرماني. او قاضی به جنازې ته حاضرېږي. اود مریض عیادت (بیمار پرسی) به کوی.

هل اللغة ① يشهد - حاضرېږي - ② يعود - بیمار پرسی کوی -

تذریح: قاضی دې په جنازه کې شرکت کوی. اود بیمار، بیمار پرسی دې کوی.

دلیل: ځکه چې دا دواړه شيان د خلقو د حقوقو څنې دي. نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمایلي دي. چه د یو مسلمان په بل مسلمان باندې شپږ حقونه دي. په هغې کې یو په جنازه کې حاضریدل هم دی. او یو د بیمار بیمار پرسی کول هم دی. په مسلم شریف کې د ابو هریره رضی الله عنه نه روایت دي. (قال رسول الله صلی الله علیه وسلم حق المسلم على المسلم خمس: رد السلام، وإجابة الدعوة، وعيادة المريض، وإتباع الجنائز، وإذا استصحبك فانصبر، له فله في السادسة) (۲) یعنی د یو مسلمان په بل مسلمان باندې پنځه حقونه دي. د سلام خواب ورکول، د فرنجی خواب، دعوت قبلول، د بیمار بیمار پرسی کول، د جنازې اتباع کول، او کله چې دې تانه نصیحت او غواړی، نو ده ته نصیحت کوه. هم دا شپږم حق دي.

(۱) القول الرابع هو هذا قول محمد صلی الله علیه وسلم في دعوة القريب كذا في رد المحتار (۳/۴۷۸) والبحر الرائق (۲/۲۸۱) وبحر الرائق (۲۸۰/۶) نقلا عن القول الرابع (۱/۶۶۲) -

(۲) أخرجه البخاري في الجنائز باب الأمر بإتباع الجنائز رقم ۱۲۴۰ ومسلم في السلام باب من حق المسلم على المسلم رد السلام رقم ۴ وأحمد في المسند (۳۷۲/۲) -

وَلَا يَصِفُ أَحَدُ الْخَصْمَيْنِ دُونَ خَصْمِهِ أَوْ قَاضِي بِهِ بِمَدْعَى عَلَيْهِ كَيْ دِيُوكَسْ دَعْوَتِ د بِلْ كَسْ
نه بغیر نه کوی.

هَلْ اللُّغَةُ ① یضیف-میلمه کوی-② خصم-جکړه کونکې-

توضیح: قاضی به داسې هم نه کوی. چه په مدعی او مدعی علیه کې د یو دعوت اوکړی. اود بل دعوت
اونکړی.

والله ① څکه د حضرت علی رضی الله عنه حدیث دې. (انه قال لما نزل رسول الله ﷺ أن نضيف الخصم إلا أن يكون عصمه
مع) (۱) حضرت علی رضی الله عنه فرماني. چه رسول الله ﷺ مونږ منع کړی یو. چه مونږ د خصم ملمستیا
اوکړو. مگر دا چې دده سره دده خصم هم وی. (نو خیر دې) یعنی په مدعی او مدعی علیه کې د یو کس د
دعوت نه منع شوې ده. څکه ددې دواړو دعوت اوکړی. نو هیڅ باک نشته.
② دوهم دلیل دادې. چه په داسې کولو کې به قاضی متهم کیږي. یعنی خلق به دا خیال کوی. چه قاضی
ددې سړی (مدعی یا مدعی علیه) اړخ ته مانل دې.

قاضی لپاره ځواهانو ته د تلقین کولو حکم

فَإِذَا حَضَرَ أَوْ كَلَهُ جَپْ (مدعی او مدعی علیه) دواړه حاضر شی. سَوَى بَيْنَهُمَا فِي الْجُلُوسِ وَالْإِقْبَالِ نَوَ
قاضی به د دواړو په منځ کې کیني. او په توجه کولو کې به برابری کوی.

هَلْ اللُّغَةُ ① سوی-برابروي-الجلوس-ناسته-الإقبال-خیال ساتل

توضیح: چه کله مدعی او مدعی علیه حاضر وی. نو په ناسته او توجه کولو کې دې د دواړو په منځ
کې کیني. یعنی په ناسته کې دې یو ته په بل باندې فضیلت ور نکړی. بلکه دواړو لپاره دې برابری
وی. تردې که یو کس په مسند (گدۍ) باندې کینول مناسب وی. نو دوهم دې هم دغه ډول کینوی. او یو
بنی او بل چه (چپ) اړخ ته دې هم نه کینوی. څکه چې بنی اړخ والا ته په چپه اړخ والا باندې یو ډول
فضیلت حاصل دې. په دې وجه به په دې صورت کې برابری حاصل نشی. او قاضی به دواړه یو اړخ ته
هم نه کینوی. څکه چې په دې صورت کې به یو قاضی ته زیات نژدې وی. او یو به کم نژدې وی. نو په دې
صورت کې به هم برابری قائم پاتې نشی. مناسب داده. چه مدعی او مدعی علیه دواړه قاضی ته مخکې
په مخکې کیني. دغه ډول دواړو اړخ ته په کتلو او توجه کولو کې دې هم برابری اوکړی. یعنی قاضی دې
دواړو اړخ ته برابر متوجه وی. او دواړو ته دې یوشان گوري.

دلیل: د حضرت ام سلمه رضی الله عنها حدیث دې. ام سلمه رضی الله عنها فرماني. رسول الله ﷺ او فرمانيږل. چه کوم
کس په مسلمانانو کې د قضا په منصب سره اخته کړي شو. دې دې د فریقینو په منځ کې کیناستلو،
اشاره کولو، او په کتلو کې برابری اوکړی. او په احوال الخصمین دې د دوهم نه زیات آواز اوچت نکړی. (۱)

وَلَا يُسَارُّ أَحَدُهُمَا وَلَا يُشِيرُ إِلَيْهِ وَلَا يُلْقِنُهُ حُجَّةً أَوْ دَ تَهْمَةً بِه وَجْه به په دوی دواړو کې د یو کس سره په غوږ کې
خبره نه کوی. اونه به یو کس اړخ ته اشاره کوی. اونه به ده ته د حجت تلقین کوی.

(۳۷۳) من حدیث علي رضی الله عنه أخرجه إسحاق بن راهويه رحمه الله في مسنده ورواه عبدالرزاق في مصنفه والدارقطني في کتاب
الزلف والمختلف کذا في نصب الرأية (۱/۴۶۶)۔

(۱) من حدیث ام سلمه رضی الله عنها أخرجه الطبرانی في معجمه الکبر وأشار إليه الهیثمی في مجمع الزوائد (۱/۱۹۴)۔

هل اللغة > ① یسار - کینت خبرې کوی ② لایشر - اشاره دې نه کوی ③ یلقن - خود نه کوی

توضیح > قاضی دې د یو سره کینت کینت (پته پته) خبرې نه کوی. او پخپل لاس، یا سر یا ورپخوسره دې اشاره نه کوی. اونه دې ده ته د حجت تلقین کوی.

هالاله > ① خکه چې په داسې کولوکې قاضی په رشوت او طرفدارۍ سره متهم کیدای شي. نو د تهمت نه د بېج کیدلو لپاره دې ذکرشوی کارونو نه ځان بچ اوساتي.

② دوهم دلیل دادې. چه په داسې کولوکې د دوهم کس زړه ماتېږي. (او همت ختمېږي). خکه به دې خپل حق پرېږدي. یعنی کله چې دې دا خیال اوکړي. چه د قاضی طبیعی میلان زما خصم اړخ ته دې. نو د قاضی څخه به د انصاف امید نه ساتي. او خپل حق به پرېږدي.

قاضی لپاره په قیدکې د اچولو هدايات

فَإِذَا ثَبَّتَ الْحَقَّ عِنْدَهُ أَوْ كَلَهُ فِيهِ د قاضی په نیز حق ثابت شو. وَطَلَبَ صَاحِبَ الْحَقِّ حَبْسَ غَيْرِهِ أَوْ صَاحِبَ حَقِّ د خپل قرضدار قید کول طلب کړل. لَمْ يُعْجَلْ بِحَبْسِهِ نُو دده په قید کولوکې به جلتی نه کوی. وَأَمْرُهُ بِدَفْعِ مَا عَلَيْهِ أَوْ قرضدار ته به حکم اوکړي. چه څه په ده باندې دی. هغه ورکړي.

هل اللغة > ① ثبت - ثابت شي ② حبس - بنده کړي شي ③ غريم - قرضدار ④ دفع - ورکول

توضیح > صورت د مسنلې دادې. چه کله د صاحب حق، حق د قاضی په نیز ثابت شي. او صاحب حق د خپل قرضدار گرفتارولو مطالبه اوکړي. نو که د ده حق د اقرار په ذریعه ثابت وي. نو قاضی به د قرضدار په قید کولوکې جلتی نه کوی. بلکه قرضدار ته به حکم ورکوي. چه دې صاحب حق قرضه اداکړي. قرضه که یو درهم وي. او که ددې نه کم وي. یا زیات وي.

دلیل > دلیل دادې. چه قید او جیل د ټال متول سزا ده. نو په قید کولو سره د قرضدار د اړخه ټال ډواړه ښکاره کول ضروري دي. نو هرکله چې د قرضدار د اقرار په وجه د صاحب حق، حق ثابت شونو. په بېل کې به دده د اړخه ټال متول نه ښکاره کیږي. خکه دې به دا واني. چه ماته د مهلت ملاویدلو امید ووپه دې وجه ما د ځان سره مال رانورو. اوس که تاسو د مهلت ورکولو نه انکار کوئ. نو زه ستاسو حق اداکوم. خو که د صاحب حق، حق ثابتیدلو. نه روسته قرضدار دده د حق ادا کولو نه منع شونو. په دې صورت کې چونکه د قرضدار د اړخه ټال متول اوموندې شو. خکه به قاضی دې قید کوی.

د پور په عوض کې د قید کولو حکم

فَإِنْ اُتْمَنَ فَرْمَانِي بِيَا كَه دې (د ادا کولونه) منع شو. حَبَسَهُ فِي كُلِّ ذَيْنَ لَوْنُهُ بَدَلًا عَنْ مَالٍ حَصَلَ فِي يَدَيْهِ نودې به په هر داسې قرضه کې قید کوی. کوم چې دداسې مال عوض وي. کوم چې دده په قبضه کې حاصل شوې دې. كَتَمَنَ التَّبْيِيعَ وَيَبْدَلُ الْقَرْضَ لَكَ د مبيع ثمن اود قرض بدل، أَوَ التَّزَمَهُ بِعَقْدٍ يَأْتِي عَقْدَ سَرِه د لازم کړې دې. كَالْمَهْرِ وَالْكَفَالَةِ لَكَ مَهْر اود كفاله مال.

هل اللغة > ① دين - قرض ② لازم - لازم شو ③ ثمن - قیمت ④ عقد - معاهده

توضیح > ابو الحسن قدوري رحمه الله فرماني. که د قاضی د حکم نه روسته قرضدار د پور ادا کولو نه منع شو. او قرضخواه دده د قید کولو مطالبه اوکړله. نو قاضی به دې د هر داسې پور په بدله کې قید کوي. کومه قرضه چې دداسې مال عوض وي. کومه چې ده پخپله قبضه کې اخستي دي. لکه د مبيع ثمن، یعنی په قرضدار اگرچه د ثمن قرضه واجب شوې ده. خو مبيع دده په قبضه کې راغلې دي. یا

داسې قرضه وی. کومه چې ده په عقد سره پخپل ځان باندې لازم کړې ده. لکه په عقد نکاح سره نې د مهر مال لازم کړې وی. یا نې په عقد کفاله سره مال مکفول به لازم کړې وی.

دلیل د دلیل دادی. چه هر کله د قرضدار په قبضه کې مال راغی. نو ددې مال په ذریعه دده مالداره کیدل ثابت شو. او کله چې توانگر د پور ادا کولو نه منع کیږي. نو دې قید کولې شی. نو په دې قرضه کې به ذکر شوي قرضدار قید کولې شی. یعنی دده څخه به مطالبه کولې شی. چه کوم مبيع دده په قبضه کې دې. دادې خرڅ کړې. اود بائع ثمن دې ادا کړي. او پخپل اختیار سره خپل ځان باندې د مال لازمولو اقدام کول، دده د مالداره کیدلو دلیل دي. ځکه چې انسان پخپل ځان باندې دداسې مال التزام کوي. کوم چې دې ادا کولې شی. نود مهر او کفاله مال کله چې ده په خپله ذمه اخستي دي. نو گویا دا ادا کولې شی. علامه مرغینانی رحمته الله علیه فرماني. چه په متن کې د مهر نه مراد مهر معجل دي. مهر مؤجل نه دي. ځکه چې عاده مهر معجل سپارلې کیږي. مهر مؤجل نه سپارلې کیږي. نود مهر معجل نه ادا کولو په صورت کې به قید کیږي. اود مهر مؤجل نه ادا کولو په صورت کې به نه قید کیږي.

د نه قید کولو بعض امور

وَلَا يَجْبُئُهُ فِي مِائِي سَوِي ذَلِكَ فَرَمَانِي. اود ذکر شوي پور څخه به علاوه کې قاضی دې نه قید کوي. إِذَا قَالَ الْإِنْسَانُ قَبِيْرٌ كَلَهُ جِي دده دا اووئیل. چه زه فقیر یم. لِأَنَّ يَثْبُتَ غَرْمُهُ أَنْ لَهُ مَالًا (۱) مگر داچه دده قرضخواه دا ثابت نه کړي. چه دده سره مال موجود دي.

هل اللغة < سوي - علاوه - غرم - قرضدار -

تفصیل که په قرضدار باندې داسې قرضه وی. کومه چې د څه مال په عوض کې لازم شوي وی. یا د کوم عقد په وجه نې ددې التزام کړې وی. او بیا قرضدار دا اووانی. چه زه فقیر یم. اود پور ادا کولو نه منع شو. نو قاضی به دې قید کوي. خو ددې دواړو صورتونو نه په علاوه کې که قرضدار دا اووانی. چه زه فقیر یم. نو قاضی به دې نه قید کوي. خو که گواهانو دا ثابت کړل. چه دده سره مال موجود دي. نو قاضی به دې قید کوي. مثلاً یو سړی دچا مال تلف یا غصب سره ضائع کړو. یا په ده باندې څه تاوان واجب شو. بیا ده د عوی او کړل. چه زه غریب یم. نو دده دا قول به قبلولې شی. او قاضی به دې نه قید کوي. خو که قرضخواه اووئیل. چه داسې نه ده. بلکه ده ته د ادا کولو قدرت حاصل دي. اوده دا خبره د بینه په ذریعه ثابت کړل. نو قاضی به دې قید کوي.

دلیل دلیل دادې. چه ترکومه پورې د قرضخواه د اړخه د قرضداري د مالداره کیدلو څه دلیل اونه موندې شی. ترهغه وخته پورې به دهغه کس قول معتبر وی. په چاچه قرضه ده. ځکه چې دې دخپل حال نه زیات خبر دي. (صاحب البیت اندی مافی البیت) خو کله چې قرضخواه په بینه سره د قرضدار توانگر کیدل ثابت کړل. نود مدعی علیه په ادا کولو باندې قدرت حاصل شو. اوهر کله چې قرضدار د دین په ادا کولو باندې قادر دي. خو ددې باوجود نې ادا نکړو. نودې به د ټال متول کولو په وجه قید کولې شی.

وَيَجْبُئُهُ كَهْمُزَيْنِ أَوْ لَوْلَا نُو قَاضِي بِهِ دې دوه درې میاشتي قید کوي. ثُمَّ سَأَلَ عَنْهُمَا بِهِ دده حال معلوموی. فَأَخْبَسَ لِقَامِهِ ظَلَمَهُ مَحْبُوسَ كُولَ فِي الْحَالِ دده د ظلم ښکاره کولو په وجه دی.

(۱) القول الراجح هو هذا القول الأول (من عدم الحبس إلا ان يثبت الغرم وجود ماله) كذا في رد المحتار (۳۵۲/۴) وجمع الألف (۳۳۵/۳) والبحر الرائق (۲۸۵/۶) نقلاً عن القول الراجح (۱۱۰/۲) -

هل اللغة > ثورین - دوه میاشتې - لاله - درې - یسال - پوښتنه کوی -

تدوین > علامه مرغینانی رحمۃ اللہ علیہ فرمائی. چه په کوم صورت کې د قرضخواه قول (چې قرضدار توانگر دې) معتبر وی. یا په کوم صورت کې د قرضدار قول (چې زه فقیر یم) معتبر وی. خو قرضخواه د بینه په ذریعه ثابت کړی. چه دده سره مال موجود دې. نو په دې دواړو صورتونو کې به قاضی قرضدار ددوه یا درې میاشتو لپاره قید کړی. بیا به دده د گاونډیانو اود متعلقینو خلقو نه دده د فقیرۍ او مالدارۍ په اړه کې پوښتنه اوکړی. چه دا قرضدار فقیر دې. او که توانگر دې؟
دلیل > قید کوی به نه ځکه چه د مال متول کولو په وجه فی الحال دده ظالم کیدل ښکاره شوی دی. اود ظلم سزا قید ده. په دې وجه به دې قید کولې شی.

د قرضدار قیدی د قید کولو موده

فَإِنْ لَمْ يَنْظُرْ لَهُ مَالٌ خُلِيَ سَبِيلُهُ بِيَاكِهِ دده هيڅ مال ښکاره نشی. نو دده لاره دې پرېږدی.

هل اللغة > ① خل - پرېږدی - ② سبيل - لاره -

تدوین > د قید موده تیریدلو نه روسته که قیدی سره مال ښکاره نشو. نو قاضی به دې آزاد کړی.
دلیل > ځکه چې داسې اوس د مالداره کیدلو پورې د مهلت موندلو مستحق شوې دې. لکه چې د الله تعالی ارشاد دې. (وَإِنْ كَانَ دُوعُسْرَةً فَنُظِرَ إِلَىٰ مُيسْرَةٍ ثُمَّ أُوْهِرَ كَلَهُ جِی داسې د مهلت موندلو مستحق شو. نو ددې نه روسته به دده قید کول سراسر ظلم وی. اود ظلم لرې کول چونکه ضروری دی. په دې وجه به
قاضی قیدی آزاد کړی.

وَلَا يَحُولُ بَيْنَهُ وَبَيْنَ عَرْمَائِهِ دده او دده د قرضخواهانو په منځ کې دې منع نه کوی.

هل اللغة > ① خل - خالی کړو - ② يهول - رکاوت کیږی - ③ عرماء - قرضخواهان - ④ کلام - بحث - خبرې
تدوین > قاضی دې دده اود قرضخواهانو په منځ کې نه حائل کیږی. اودا په ملازمت کې کلام دې. یعنی دا په دې اړه کې کلام دې. چه د قیدی د آزادیدلو نه روسته به قرضخواه په ده پسې لگی. او که نه لگی؟ ددې تفصیل به انشاء الله په کتاب الحجر کې ذکر کولې شی.

د ښځې په نفقه کې د میره قید کولو حکم

وَتَجَسُّسُ الرَّجُلِ فِي نَفَقَةِ زَوْجَتِهِ او سړي به د خپلې ښځې په نفقه کې قید کولې شی.

هل اللغة > ① تجسس - بندولی شی - ② الرجل - سړي - ③ زوجة - ښځه -

تدوین > صورت د مسنلې دادې. که قاضی په یو سړي باندې دده د ښځې نفقه مقرر کړې وی. یا ښځې او میره د نفقې په څه مقدار باندې اتفاق کړې وی. بیا میره د ښځې نفقه ادا نکړله. او ښځې د قاضی په عدالت کې مقدمه پیش کړله. نو قاضی به میره قید کوی.
دلیل > ځکه چې د نفقه نه ور کولو په وجه د میره ظالم کیدل ښکاره شوی دی. اود ظالم سزا جیل او قید دې. په دې وجه به میره د ښځې د نفقه نه ور کولو په وجه قید کولې شی.

خوې په پور کې د پلار قید کولو حکم

وَلَا يَجَسُّسُ الْوَالِدُ فِي ذَنْبِ وَلَدِهِ او پلار به دده د خوی په نفقه کې نشی قید کولې.

توضیح > او پلار به د خپل خوی د پور په وجه نشی قید کولې. یعنی که دخوی په پلار باندې قرضه وی او پلار نه ادا نکړی او خوی قاضی ته مقدمه پیش کړی. نو قاضی به دده پلار نه قید کوی. **دلیل** > ځکه چې قید کول یو ډول سزا ده. او خوی ته په پلار باندې د داسې سزا استحقاق نشته. تردې که پلار خوی په قصد سره قتل کړو. نو د پلار څخه به قصاص نشی اخستلې. او که پلار پخپل خوی باندې د زنا تهمت اولگولو. نو په پلار به حد قذف نه جاری کیږی. دغه ډول که پلار د خوی قرضه ادا نکړی. نو خوی ته دا حق حاصل نه دی. چه د خپلې پور په وجه پلار قید کړی.

إِلَّا إِذَا امْتَنَعَ مِنَ الْإِنْفَاقِ عَلَيْهِ خَوْفُ بَلَارٍ په خوی باندې د خرچ کولو نه انکار او کړی.

هل اللغة امتنع منع شي الإنفاق - خرچ کول -

توضیح > البته که پلار دخپل خوی د نفقه ورکولو نه انکار او کړو. نو دې به قید کولې شی. **دلیل** > ځکه چې په نفقه ورکولو کې دده د بچی ژوند او پرورش دی. او په نفقه نه ورکولو کې دده د هلاکولو کوشش دی. نو بچی د هلاکولو د ارادې نه دمنع کولو لپاره به دې قید کولې شی.

د ښځې قاضی جوړېدلو حکم

وَيُجْزَى قَضَاءُ الْمَرْأَةِ فِي كُلِّ شَيْءٍ إِلَّا فِي الْحُدُودِ وَالْقِصَاصِ اود ښځې حکم قضاء په هر څیز کې جائز ده. علاوه د حدود او قصاص نه.

توضیح > د حدود او قصاص نه علاوه په هره معامله کې ښځه قاضی جوړول جائز دی. اود حدود او قصاص نه علاوه په هره معامله کې به ددې فیصله نافذ وی. احناف رحمهم الله هم ددې قائل دی. ^(۱) **دلیل** > دلیل د ښځې د قضاء حکم ددې په شهادت باندې قیاس کړې شوې دي. یعنی حکم قضاء د شهادت د حکم نه مستفاد دی. نو کوم کس چې د شهادت اهل دی. هغه به د قضاء اهل هم وی. او څوک چې د شهادت اهل نه دی. هغه به د قضاء اهل هم نه وی. نو د ښځې شهادت چونکه د حدود او قصاص نه په علاوه کې جائز دی. په دې وجه د حدود او قصاص نه په علاوه کې به ددې د قضاء حکم هم جائز وی. او په حدود او قصاص کې د ښځې شهادت جائز نه دی. په دې وجه حدود او قصاص کې به ددې د قضاء حکم هم جائز نه وی.

په کومو حقوقو کې به د قاضی خط قبولوي شی؟

وَيُقْبَلُ كِتَابُ الْقَاضِي إِلَى الْقَاضِي فِي الْحَقُوقِ او، کتاب القاضی الی القاضی، په حقوقو کې قبولي شی. ادا الکتاب په عیند کله چې دوهم قاضی په وړاندې ددې خط شهادت ورکړې شی.

توضیح > د قاضی خط د بل قاضی په نوم داسې حقوقو کې مقبول دی. کوم حقوق چې د شبهاتو باوجود ثابتیږی. په دې شرط چې دوه گواهان مکتوب الیه قاضی په وړاندې دا گواهی ورکړی. چه دا خط د فلانی قاضی دی. او دا د هغه مهر دی. او کوم حقوق چې د شبهاتو په وجه لرې کیږی. لکه حدود او قصاص، په هغې کې د یو قاضی خط د بل قاضی په نوم نه قبولیږی.

^(۱) **مسک الاثمة** - امام مالک، امام شافعی او امام احمد رحمهم الله فرماني. چه ښځه په هيڅ معامله کې هم قاضی جوړول جائز نه دی. او ددې فیصله به نه په حدود او قصاص کې نافذ وی. او نه به په بله څه معامله کې نافذ وی.

فَإِنْ شَهِدَ وَاعْلَى غَضْمَ حَاضِرٍ حَكَمَ بِالشَّهَادَةِ أَنْوَكَهْ گواهانو په خصم حاضر باندې گواهی ورکړله. نو کاتب قاضی به د شهادت موافق حکم ورکوی. وَكَتَبَ بِمُكْتَوَبِهِ خُكْمَ حُجَّتِ اَوْمُونْدِي شَو. او خپل حکم به لیکي.

حل اللغه ① حاضر موجود - ② حکم - فیصله او کره -

توضیح: که گواهانو د مدعی علیه په وړاندې گواهی ورکړله. نو چونکه شرعی حجت اوموندي شو. په دې وجه به کاتب قاضی د شهادت موافق حکم ورکوی. او خپل دا حکم به لیکي. چې ما د گواهی موافق په فلانی مدعی علیه باندې حکم ورکړي دي. دې ته سجل وئيلي شي. الاشکال: خو دلته کې دا سوال کیږي. چه هرکله گواهی د مدعی علیه په وړاندې ورکړي شوې ده. او هم دده په موجودگي کې حکم ورکړي شو. نو بیا دوهم قاضی ته د خط اورلو څه اړتیا دي؟ الجواب: ددې خواب دادې. چه داسې کیدای شي. چې قاضی په حاضر مدعی علیه باندې حکم ورکړي وي. خودا ئې جاری کړي نه وي. او په دې موده کې مدعی علیه بل ښار ته لاړشي. نو د حکم جاری کولو لپاره د هغه خاڼي قاضی په نوم د خط لیکلو اړتیا راپېښیږي.

وَإِنْ شَهِدَ وَابْتَعَرِ حَضَرَ غَضْمَهُ أَمْرٌ تَكْمُلُ اَوْكَهْ گواهانو د خصم حاضریدلو نه بغیر گواهی ورکړله. نو کاتب قاضی به په دې باندې حکم نه کوي.

توضیح: اوکه گواهانو د خصم (مدعی علیه) په غیر موجودگي کې گواهی ورکړي وي. دلیله: نو چونکه د غائب په خلاف حکم ورکول جائز نه دي. په دې وجه به کاتب قاضی حکم نه ورکوي. بلکه صرف شهادت به لیکي. چه مکتوب الیه قاضی ددې گواهی موافق حکم ورکړي. هم دې ته خط حکمی وائي.

وَكَتَبَ بِالشَّهَادَةِ إِلَيْكَ مِمَّا الْمَكْتُوبُ إِلَيْهِ اَوْ قاضی به شهادت لیکي. چه مکتوب الیه قاضی ددې گواهی مطابق فیصله ورکړي.

توضیح: الفرق بين السجل والخط الحكمي: د سجل او خط حکمی په منځ کې توپیر دادې. چه سجل کله مکتوب الیه قاضی ته اورسي. نوهغه به دا نافذ کوي. که دا دده د رائي موافق وي. اوکه مخالف وي. ځکه چې په دې کې کاتب قاضی ورکړي شوې حکم موجود دي. اود خط حکمی په صورت کې که د مکتوب الیه قاضی د رائي موافق وي. نو نافذ به ئې کړي. گني نه به ئې نافذ کوي. ځکه چې په دې کې د کاتب قاضی حکم موجود نه دي. هم دا علامه خط حکمی په حقیقت کې د شهادت منتقل کولو نوم دي. یعنی د قاضی مکتوب الیه اړخ ته ئې شهادت منتقل کړي دي. چه مکتوب الیه قاضی هم ددې مطابق حکم ورکړي.

معرفة الأمور الخمسة: اود،، کتاب القاضی الی القاضی،، لپاره یو څو شرطونه دي. چه دا به روسته ذکر کوو. من جمله د هغې نه د پنځه څیزونو معلومیدل ضروری دي.

① کاتب قاضی معلوم وي. ② قاضی مکتوب الیه معلوم وي. ③ د کرم شي: په اړه کې چې خط دي. ④ او دچا لپاره چې خط دي. یعنی مدعی، ⑤ هغه معلوم وي. اود چا خلاف چې خط دي. یعنی مدعی علیه هغه معلوم وي.

دلیل الجواز: د،، کتاب القاضی الی القاضی،، اجازت ورکړي شوې دي. او اړتیا په دې شان ده. چه ډیر ځله مدعی لپاره مدعی علیه او گواهان جمع کول مشکل وي. په دې طریقه چې گواهان خود مدعی په

بنار کې وی. او مدعی علیه په بل بنار کې وی. او گواهان د مدعی علیه بنار ته تللو لپاره تیار نه دي. او مدعی علیه د گواهانو بنار ته راتگ لپاره راضی نه دی. نو په داسې صورت کې ده، کتاب القاضی الی القاضی، نه بغیر بل څه شکل نه جوړیږي. نو ده، کتاب القاضی الی القاضی، اجازت ورکړې شو. اودا د شهادت علی الشهادت مشابه شو. نو لکه څنگه چې د بنده گانو حقونو ژوندی کولو لپاره شهادت علی الشهادت جائز کړې شوې دي. هم دغه شان، کتاب القاضی الی القاضی، هم جائز کړې شوې دي.

ددې نه روسته دې خط راوړي. په دې مهر اولگوي. بیا دې دا خط مدعی ته حواله کړي. نو کله چې مدعی دا خط مکتوب الیه قاضی ته بیان کړي. چه دا د فلانی قاضی خط دی. نو هغه دې په دې باندې گواهان طلب کړي. بیا کوم وخته پورې چې مدعی علیه حاضر نشي. د گواهانو سماعت به نه کوي. یعنې گواهی به نه اوري. او کله چې دې حاضر شي. او اقرار او کړي. چه هم زه فلان بن فلان یعنی شاهد د ماجد آله آبادی خوي یم. نو مکتوب الیه قاضی به د گواهانو سماعت او کړي. او که مدعی علیه انکار او کړي. نو مدعی دې پخپلو گواهانو سره ثابته کړي. چه هم دا شاهد بن ماجد آله آبادی مدعی علیه دي. نو مدعی علیه د ثبوت نه روسته دې د مدعی د گواهانو سماعت او کړي. چه دا د فلانی قاضی خط دی. بیا به مکتوب الیه قاضی د گواهانو نه پوښتنه کوي. چه قاضی په دې کې څه لیکلی دی. هغه ئې تاسو ته اورولې وو. که دوی اقرار او کړو. او گواهی ئې ورکړله. چه دا خط هم د هغه دی. او هم د هغه مهر دی. نو مکتوب الیه قاضی به ددوی د عدالت او دیانت معلومات او کړي. نو کله چې ددوی عدالت او دیانت ثابت شي. نو مدعی علیه په موجودگي کې به مهر اوشلوي. او خط به واوړوي.

د مکتوب الیه قاضی لپاره د خط قبولولو شرطیت

وَلَا يَقْبَلُ الْكِتَابُ فَرْمَانِي. او مکتوب الیه قاضی به د کاتب قاضی خط نه قبلوي. إِلَّا بِشَآءِ ذَوِّ رَجُلَيْنِ
أَوْ ذَوِّ جُلٍّ وَآثَرَاتَيْنِ مگر د دوه سړو یاد یو سړی اود دوه ښځو په گواهي سره،

حل النسخه ① شهادة-گواهي- ② رجلین-جمع د رجل سړي- ③ امرأتین-جمع د مرأاة ښځه- ④ يقبل-قبولوي شی

توضیح: مکتوب الیه قاضی به د کاتب قاضی خط هغه وخت قبلوي. کله چې په دې باندې بینه موجود وي. یعنی دوه عادل سړي یا یو سړي او دوه ښځې گواهي ورکړي. چه دا د کاتب قاضی خط اود هغه مهر دی. او هغه مونږ گواهان مقرر کړي یو.

دلته د دلیل دادې. چه یو خط چونکه د بل خط مشابه وي. په دې وجه د کاتب قاضی خط کیدل، د حجت تامه نه بغیر نه ثابتیږي. اود حجت او بینه کیدل ځکه شرط دی. چه د قاضی د خط په ذریعه مدعی علیه باندې هغه شی لازمولې شي. کوم چې په خط کې دننه لیکلی شوی دی. او په چا باندې یو شی لازمول د بینه نه بغیر نه کېږي. په دې وجه د قاضی د خط قبولولو لپاره بینه او حجت تامه کیدل ضروري دی. اود یو سړی اود دوه ښځو شهادت قبولول ځکه جائز دی. چه وړاندې تیر شوی دی. چه د قاضی خط په داسې حقونو کې قبلېږي. کوم حقونو چې په شهادتو سره نه ساقطیږي. او کوم حقونو چې په شهادتو سره نه ساقطیږي. په هغې کې سړو سره د ښځو شهادت هم قبلولې شي. په دې وجه د قاضی د خط قبولولو لپاره د یو سړي او دوه ښځو شهادت هم کافي دي.

د کاتب قاضی گواهانو خط اورول او مهر لگول

وَيَجِبُ أَنْ يَتَرَكَّ الْكِتَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتَعَرَّفُوا لِفِيهِ أَوْدَ كَاتِبِ قَاضِي لِبَارِهِ وَاجِبَ دِي. چه دې گواهانو ته خط واوړوي. چه دوی ددې د مضمون نه خبر شي.

تصريح شهادت وغيره كوم څه چې كاتب قاضي پخپل خط كې ليكلي دي. قاضي كاتب به د خط پوره مضمون گواهانو ته اوړوي.

دليله ځكه كه گواهانو ته د خط مضمون معلوم نه وي. نو ددوی گواهي به د علم نه بغير وي. اود علم نه بغير گواهي وركول باطل دي. لكه چې د الله تعالى ارشاد دي. **دَلَّامَنْ كُفِّرَ بِالْحَقِّ وَهُمُ الْمُكَلِّمُونَ**، خو چاچه گواهي وركړله رشتونې، او دوی خبر وو، يعنې كه يوكس د خپل علم مطابق رشتونې گواهي وركړله. نو هغه معتبر ده. ددې آيت نه معلومه شوه. چه گواه ته دهغه شي علم ضروري دي. د څه په اړه كې چې دې گواهي وركول غواړي.

قَوْلُهُمْ وَلِيَهُمُ الْإِيمَانُ دې پرې مهر اولگوي. اودا خط دې دوی ته اوسپاري.

تصريح بهر حال كاتب قاضي چې كله د گواهانو په وړاندې خط واوړولو. نو ددوی په موجودگي كې دې مهر اولگوي. او بند دې كړي. د طرفينو رحمهما الله په نيز دې دا خط گواهانو ته حواله كړي. اود امام ابويوسف **رَضِيَ** په نيز دې مدعي ته حواله كړي. او مهر لگول او بندول، **دليله** په دې وجه دې پرې مهر لگوي چه په مضمون كې دننه د څه تغير او تبديلي شبه پاتې نشي.

د مكتوب اليه قاضي د خط قبلولو حكم

وَإِذَا وَصَلَ إِلَى الْقَاضِي فَرَمَانِي. بيا كله چې دا خط مكتوب اليه قاضي ته اورسي. **لَمْ يَقْبَلْهُ إِلَّا بِمَعْرِفَةِ الْخَصْمَيْنِ وَهَؤُلَاءِ** دا نه قبلوي. مگر د مدعي په وړاندې،

حل اللغة ① وصل-اورسيږي- ② حفرة-موجودگي- ③ حضور-موجودگي

تصريح ابو الحسن قدوري **رَضِيَ** فرماني. چه كله د كاتب قاضي خط مكتوب اليه قاضي ته ملاوشي. نو مكتوب اليه قاضي به دا خط د مدعي عليه په موجودگي كې قبلوي. يعنې د مدعي عليه په حاضريدو سره دې دا خط د مدعي يا گواهانو نه وصول كړي.

دلائله ① دليل دادې. چه دا خط د مكتوب اليه په وړاندې د گواهي ادا كولو په مرتبه كې دي. اود گواهي ادا كولو په وخت د مدعي عليه موجوديدل ضروري دي. نو ددې خط قبلولو په وخت به هم د مدعي عليه حاضريدل ضروري وي.

② دوهم دليل دادې. چه د كاتب قاضي خط د شهادة على الشهادة په مرتبه كې دي. ځكه چې قاضي كاتب د خپل خط په ذريعه د گواهانو الفاظ مكتوب اليه قاضي اړخ ته منتقل كوي. لكه څنگه چې فرع شاهد د اصل شاهد د شهادت الفاظ نقل كوي. اود، شهادة على الشهادة، سماعت لپاره د مدعي عليه موجوديدل ضروري دي. نو دلته كې هم د قاضي خط قبلولو په وخت د مدعي عليه موجوديدل ضروري دي.

مكتوب اليه قاضي لپاره د خط د مهر چك كول

وَإِذَا سَأَلَهُ الشَّهَدُ إِلَى نَظَرِ إِلَى غَاوِي، فرماني. بيا كله چې د مدعي عليه په موجودگي كې، گواهان مكتوب اليه قاضي ته دا خط اوسپاري. نو مكتوب اليه قاضي دې ددې مهر اوگوري. **فَإِذَا تَعَرَّفَ وَأَنَّ**

کتاب فلان القاضي بيا کله چې گواهان گواهی ورکړی. چه دا خط د فلانی قاضی دې. سَلَّمَهُ إِلَيْنَا
فی قبلیس حکمیه و قضائه هغه مونږ ته دا خط د حکم او قضاء پخپل مجلس کې سپارلې وو. وقرأه
عَلَيْنَا وَتَمَّه او مونږ ته یې اورولې وو. او خپل مهر یې اولگولو. او بند یې کړو. فَتَمَّه الْقَاضِي وَقَرَأَهُ عَلَي
الْقَضِيَّةِ الْأَمْرَ مَافِيهِنو مکتوب الیه قاضی به دا کلاؤ کړی. او مدعی علیه ته به یې واوړوی. او کوم څه
چې په خط کې دی. هغه به په ده باندې لازم کړی.

هل اللغة ① سلم-ورکړی-② نظر-گوری-③ کتاب-خط-④ ختم-مهر یې اولگولو

نور ⑤ کله چې د مدعی علیه په موجودگي کې گواهانو یا مدعی د قاضی دا خط قاضی مکتوب
الیه ته اوسپارلو. نو قاضی مکتوب الیه به د ټولو نه وړاندې ددې مهر او گوری. بيا کله چې گواهان
گواهی ورکړی. چه دا د فلانی د خوی د فلانی ښار د قاضی خط دې. هغه مونږ ته دا خط پخپل مجلس
قضاء کې اوسپارلو. او مونږ ته یې واورولو. او زمونږ په وړاندې یې مهر اولگولو. اودا یې بند کړو. نو
مکتوب الیه قاضی به دا خط کلاؤ کړی. او مدعی علیه ته به یې واوړوی. اوڅه چې په خط کې لیکلی
شوی دی. هغه دې په مدعی علیه باندې لازم کړی. په دې شرط چې د مکتوب الیه قاضی په رائي کې د
کاتب قاضی لیکلي شوي فیصله او شهادت د اسلامی شریعت موافق وی. او مدعی علیه سره ددې
خلاف څه حجت نه وی. دا د طرفینو مذهب دې.

مسک ابی یوسف ⑥ د قاضی امام ابویوسف رحمه الله مذهب دا دې چې صرف په دې خبره باندې گواهی کافی
ده. چه دا خط د فلانی قاضی دې. اوهم د هغه مهر دې. دومره قدرې گواهی نه روسته د مکتوب الیه
قاضی لپاره خط قبول جائز دی. پاته به ذکر شوو امورو کې هیڅ شی شرط نه دې. (۱)

په حدود او قصاص کې د قاضی الی القاضی خط قبولو حکم

وَلَا يَقْبَلُ كِتَابُ الْقَاضِي إِلَى الْقَاضِي فِي الْحُدُودِ وَالْقِصَاصِ او په حدود او قصاص کې به. کتاب
القاضی الی القاضی. نه قبلېږی.

نور ⑦ په حدود او قصاص کې. کتاب القاضی الی القاضی. نه قبلېږی. هم دا یو قول د امام
شافعی رحمه الله هم دې. (۲)

والله ⑧ دلیل دادې. چه په خط د قاضی کې د بدلیت شبه موجود ده. په دې طریقه چې اصلی
گواهانو دکاتب قاضی په وړاندې گواهی ورکړې ده. او کاتب قاضی دا لیکلې ده. او مکتوب الیه
قاضی اړخ ته یې منتقل کړې ده. نو دا د. شهادة علی الشهادة. د قبیلې ځنی شو. او په حدود او
قصاص کې. شهادة علی الشهادة. نه قبلېږی. په دې وجه به. کتاب القاضی الی القاضی. هم نه
قبلېږی.

⑨ د حدود او قصاص بنا (بنیاد) په ساقطولو دې. یعنی ممکن کوشش دا کول پکار دی. چه دا ساقط
کړې شی. حالانکه د قاضی خط قبولو کې ددې ثابتول لازمیږی. په دې وجه حدود او قصاص کې به د

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي يوسف رحمه الله كما ظهر من قبل ولي شرط ظهور العدالة الأصح قول محمد رحمه الله كذا في
النباهة (۳۸۸/۶) والبحر الرائق (۱/۷) فلا عن القول الرابع (۱۱۵/۲) -

(۲) مسک مالک واحد - امام مالک او امام احمد رحمتهما فرمائی. چه په حدود او قصاص کې به هم. کتاب
القاضی الی القاضی. قبولېږی شی. دا یو قول د امام شافعی رحمه الله هم دې.

قاضی خط نه قبلېږي...

قاضی لپاره د نائب جوړولو حکم

وَلَيْسَ لِلْقَاضِي أَنْ يَسْتَخْلِفَ عَلَى الْقَضَاءِ او قاضی ته دا اختیار نشته. چه په قضاء باندې خپل خليفه مقرر کړي. إِلَّا أَنْ يَفُوضَ إِلَيْهِ ذَلِكَ مَكَرَ داکه ده ته دا اختیار سپارلې شوې وي.

هل اللغة > ① يستعلف - قسم وړکوي. ② يفوض - سپارلې شی.

توضیح > قاضی ته دا اختیار نه وي. چه دې د عذر په وجه یاد عذر نه بغیر د قضاء په سلسله کې څوک خپل نائب او خليفه مقرر کړي. البته که سلطان او حاکم اعلی ده ته دا اختیار وړکړي وي. نو نائب مقررول جائز دی. امام مالک، امام شافعی او امام احمد ^{رحمهم} هم ددې قائل دي. دلیل > ځکه چې ده ته د قضاء عهده سپارلې شوې ده د قاضی جوړولو ذمه واری ورته نه ده حواله شوې. نو دا داسې شوه. لکه د یو وکیل د خپل خان په ځانې بل څوک وکیل کول، یعنی لکه څنگه چې د موکل د اجازت نه بغیر وکیل ته دا اختیار نشته. چه دې بل څوک د خان په ځانې وکیل مقرر کړي. دغه ډول قاضی ته د سلطان د اجازت نه بغیر دخپل نائب او خليفه مقررولو اجازت نشته.

د قاضی په عدالت کې د حاکم د حکم پلي کولو مسئله

وَإِذَا رَفَعَ إِلَى الْقَاضِي حُكْمٌ حَاجِزٌ أَمْرًا فَرْمَانِي. اوکه یو قاضی ته د حاکم د حکم مرافعه اوکړې شوه. نو قاضی به دا حکم نافذ کوي. إِلَّا أَنْ يُخَالِفَ الْكِتَابَ وَالْأُسْطُوذَةَ أَوَ الْإِجْمَاعَ خوکه دا حکم د کتاب، یا سنت یا اجماع خلاف وي.

هل اللغة > ① رفع - یوړې شی. ② أمضا - نافذ کړی. ③ يخالف - مخالفت کوي. ④ الكتاب - قرآن

توضیح > که د یو قاضی په عدالت کې د یو حاکم د حکم مرافعه اوکړې شوه. یعنی اپیل اوکړې شو. نو قاضی به هم هغه مخکني حکم نافذ کوي. په دې شرط چې د حاکم دا حکم د کتاب الله، سنت رسول ^ﷺ او د اجماع خلاف نه وي. که د حاکم حکم په ذکرشوي دلیلونو کې د کوم یو خلاف وي. نو قاضی اعلی چاته چې مرافعه شوې ده. هغه به دا حکم نه نافذ کوي. مثلاً ماتحت قاضی د، متروک التسمیه عامداً، د حلال کیدلو حکم ورکړو. حالانکه دا حکم د الله تعالی د قول ^{لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ} خلاف دي.

یامثلاً ماتحت قاضی دا حکم ورکړو. چه مطلقه ثلاثه د وطی نه بغیر صرف زوج ثانی سره په نکاح کولو رومبی مېړه لپاره حلاله شوې ده. حالانکه دا حکم د حدیث رفاعه (لاحق تلوای من عیلمه ویدون من عیلمک) خلاف دي.

یا مثلاً ماتحت قاضی د نکاح متعه د حلال کیدلو حکم ورکړو. حالانکه دا حکم د اجماع صحابه ^{رضی الله عنهم} خلاف دي. نوکه په دې صورتونو کې د قاضی اعلی په عدالت کې اپیل اوکړې شو. نو قاضی اعلی به د ماتحت قاضی دا حکم نه نافذ کوي. کوم چې د کتاب الله، یا سنت رسول ^ﷺ یا د اجماع خلاف دي.

أَوْ يَكُونُ قَوْلًا لَا دَلِيلَ عَلَيْهِ په دې طریقې چې داسې قول وي. چه په دې باندې هیڅ دلیل موجود نه وي (نو بیا به ئې نه نافذوي).

توضیح > که د اعلی قاضی په عدالت کې د ماتحت قاضی د کومي فیصلي اپیل اوکړې شو. نو قاضی اعلی به هم دا فیصله نافذ کوي. خوکه د ماتحت قاضی فیصله د قرآن، حدیث یا اجماع خلاف وي. لکه چې وړاندې ددې مثالونه تیر شو. یا د ماتحت قاضی حکم داسې قول وي. چه په دې باندې هیڅ دلیل نه

وی. مثلاً ماتحت قاضی دولس کاله تیریدلو باندې په مطالبه کې د تاخیر په وجه د قرضدار د ذمی نه د پور ساقطولو حکم ورکړو. اودا داسې قول دي. چه په دې باندې هیڅ دلیل شرعی نشته نو په دې صورتونو کې به قاضی اعلی د ماتحت قاضی فیصله نه نافذ کوی.

په غائب باندې د قاضی د فیصلې حکم

وَلَا يَكْفِي الْقَاضِي عَلَى غَائِبٍ فَرَمَانِي. او قاضی به په یو غائب باندې حکم نه ورکوی. إِلَّا أَنْ يَحْضُرَ مِنْ يَوْمٍ مَقَامَهُ مَكَرَ دَاجِهٍ د هغه قائم مقام حاضر وی.

تدوین: که مدعی علیه غائب وی. که د ښار نه غائب وی. او که په ښار کې پټ وی. خود قاضی د مجلس نه غائب وی. نو زموږ په نیز قاضی د بینه په وجه نه دده خلاف حکم ورکولی شی. اونه دده موافق حکم ورکولی شی. یعنی د غائب مدعی علیه په خلاف او موافق دواړه شان فیصله ورکول ناجائز دي. که قاضی د غائب خلاف یا موافق څه فیصله ورکړله. نو دا به نشی نافذ کولی. که د مدعی علیه غائب څوک قائم مقام موجود وی. مثلاً دده وکیل وی. یا وصی وی. نو په دې صورت کې زموږ په نیز قضاء علی الغائب جائز ده. (۱)

دلائل: ① دلیل دادې چه د بینه په دې طریقه حجت کیدل چې په دې باندې عمل کول واجب وی. په دې موقوف دي. چه منکر یعنی مدعی علیه د بینه په دفع کولو او په دې کې د طعن کولو نه عاجز وی. اود مدعی علیه عاجز کیدل به هغه وخت معلومیږي. کله چې مدعی علیه پخپله موجود وی. یا دده نائب موجود وی. نو هر کله چې مدعی علیه اودده نائب دواړه غائب وی. نو دده عاجز به نه معلومیږي. او هر کله چې دده عاجز معلوم نشو. نو د بینه حجت شرعی کیدل به هم نه ثابتیږي. او هر کله چې د مدعی علیه اونائب په غیر موجودگي کې د بینه حجت شرعی کیدل ښکاره نشو. نو ددې بینه په وجه د مدعی په حق کې د قاضی فیصله به هم ټیټک نه وی. ددې دلیل نه معلومه شوه. چه قضاء علی الغائب ناجائز ده.

② دوهم دلیل کوم چې علامه مرغینانی رحمته الله علیه ذکر کړې دي. دادې. چه په شهادت او بینه باندې عمل صرف د جگړې ختمولو لپاره جائز دي. او جگړه به هغه وخت پیدا کیږي. کله چې مدعی علیه د مدعی د دعوي نه انکار او کړي. اود مدعی علیه په غیر موجودگي کې انکار نه موجود کیږي. نو هر کله چې د مدعی علیه غائب کیدلو په وجه انکار اونه موندې شو. اود انکار نه موجود کیدلو په وجه جگړه پیدا نشوه. نو په شهادت په عمل کول هم جائز نه وی. یعنی د مدعی علیه په غیر موجودگي کې که قاضی فیصله ورکړله. نو دا به نافذ نه وی. او په دې به عمل کول جائز نه وی. ددې دلیل نه هم ثابت شوه. چه قضاء علی الغائب جائز نه ده.

پخپله حالت منظورول او دده په فیصله باندې د متفق کیدلو حکم

وَإِذَا احْتَمَدَ جُلَّانَ رَجُلًا أَوْ كَلَهُ جِي دوه سرو یو سري حکم جوړ کړو. يُتَّبَعُ مَا قَدَّرَ ضَمَانًا وَحَكْمُهُ جَزَاءُ وَ د دواړو په منځ کې فیصله ورکړه. او دواړه دده په حکم کیدلو باندې راضی شونو جائز دي.

(۱) حضرت امام شافعی رحمته الله علیه فرماني. که مدعی علیه د ښار نه غائب وی. او که په ښار کې پټ وی. خود قاضی د مجلس نه غائب وی. نو په دې باندې فیصله ورکول جائز دي. د امام مالک او امام احمد رحمته الله علیهم دا قول دي.

توضیح: کہ دوه سرو په یوه نزاغی مسئله کې څوک دریم سرې حکم (ثالث) مقرر کړو. او دده په فیصله پاندي راضي شو. نو دا جائز دی.

دليله ۱: څه ځه چې د دواړو په ذات باندې ولايت حاصل دې، نو ددې دواړو پخپله مسئله کې څوک دريم سرې حکم جوړول صحيح دى. او هرکله چې حکم جوړول جائز دى، نو د حکم فيصله به هم په دې دواړو باندې نافذ وي. البته ددې دواړو نه په علاوه باندې به نافذ نه وي. لکه مثلاً که د مشتری او بائع په منع کې د اختلاف په وجه دواړو يو دريم سرې حکم مقرر کړي. بيا د حکم د فيصلې مطابق مشتری خپل بائع ته مبيع واپس کړي. نو بائع لپاره به خپل بائع اړخ ته واپس کول جائز نه وي. څکه چې بائع ثانی او مشتری چاچه حکم مقرر کړي دې، په دوی به د حکم فيصله نافذ وي. خو په بائع اول کوم چې ددې دواړو نه غير (علاوه) دې، په هغه به دده فيصله نافذ نه وي.

اِذَا كَانَ بِصِفَةِ الْحَاكِمِ اَوْ دَا حَكَمَ هُفَ وَخَت دِي. کله چي محکم دحاکم صفت سره وي.

نوعیه حکم هغه سرې کیدای شی. په چاګې چې د حاکم او قاضی جوړېدلو صلاحیت وی. یعنې لکه څنګه چې قاضی لپاره د شهادت اهل کیدل شرط دی. دغه ډول د حکم لپاره هم د شهادت اهل کیدل ضروري دي.

دليله ۴: ځکه چې حکم ددې دواړو سرو په منځ کې چاچه حکم مقرر کړې دې، په منزل د قاضی دې، اود قاضی لپاره چونکه د شهادت او قضاء اهل کيدل ضروری دې، په دې وجه حکم چې د قاضی په مرتبه کې دې، د هغه لپاره به د شهادت او قضاء، اهل کيدل شرط وی، نوکه دوه سرو يوه ښځه په داسې مسئله کې حکم مقرر کړله، کوم چې په شهادت سره هم ثابتیږي، نو دا جائز دی، ځکه چې په داسې مسئله کې ښځه د شهادت اهل ده.

وَلَا يُؤْخَذُ بِمِصْرَةٍ غُفْرِ الْعَيْدِ وَالَّذِي يَمْنُ الْغَدُ وَذِي الْقَدْحِ وَالْفَاقِيقِ وَالصَّبِي أَوْدِ كَافِرٍ، غَلَامٍ، ذَمِيٍّ، مَحْدُودٍ فِي الْقَدْرِ، فَاسِقٍ أَوْدِ نَابَالِخٍ حَكَمَ جَوْرُولَ جَانِزَ نَهْ دِي.

هل اللغة < ① تعكیم-حاکم جورول-② العبد-غلام-

تسريح کافر، غلام، ذمی، محدود فی القذف، فاسق او نابالغ حکم مقررول جائز نہ دی۔

دليله ۱۰ څخه چې په ذکرشو کسانوکې چونکه د شهادت لياقت موجود نه دې، په دې وجه ذکرشوی نفر قاضی نشی جوړېدلی. او هر کله چې قاضی نشی کيدلی، نو حکم هم نشی کيدلی. خو دمی حکم مقررول هغه وخت ناجائز دی. کله چې دې مسلمان حکم مقررکړي وی. او که دميانو څوک دمی حکم مقررکړ. نو دا جائز وی څکه چې دمی د مسلمانانو په حق کې اگرچه اهل شهادت څڼې نه دې. خود اهل دمه په حق کې د شهادت اهل کيدای شي.

د ثالث نه د جوړونکو د رجوع حکم

وَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنَ الْمُعْذِرِينَ أَنْ يَرْجِعَ أَوْ بِهٖ حُكْمٌ جَوْرُونِكِي دَوَارَه سِرَوَكِي هِرِيوَتَه د حُكْم جَوْرُولو
نه د رجوع اختيار دې. مَا لَمْ يُكْرَمْ عَلَيْهَا تَرْكُومَه پورې چې حُكْم په دوی باندې حُكْم نه وی صادر
کړي.

لەوان: د حکم جوړونکو دواړه کسانو کې هریو ته د حکم د حکم کولو نه مخکې مخکې د حکم جوړولو نه د رجوع اختیار دی. یعنی د حکم د حکم کولو نه مخکې مخکې دواړو کې هریو دا ونیولې

شی. چه اوس تاسو زما حکم نه یئ: هم دا دامام شافعی رحمته الله قول دې. اود امام مالک رحمته الله یو روایت هم دا دې. اود امام احمد رحمته الله نه هم یو روایت دادې.

دلېله > دلیل دادې. چه حکم هم ددې دواړو په اتفاق سره مقرر کړې شو. نو ترکومه پورې چې دوی دواړه دده په حکم کیدلو باندې راضی وی. هغه وخت پورې به ده ته د حکم او فیصله کولو اجازت وی. او کله چې په دواړو کې یوکس د ناراضګۍ اظهار اوکړو. نو ده ته به د حکم کولو اجازت نه وی. ځکه چې د چا وجود دوه څیزونو سره متعلق وی. د هغه د موجود کیدلو لپاره د دواړه څیزونو موجود کیدل ضروری دی. خو ددې د معدوم کیدلو لپاره د دواړه څیزونو معدوم کیدل ضروری نه وی. بلکه که په دواړه څیزونو کې یو شی هم معدوم شو. نو هغه شی به معدوم وی. نو هم په دې وجه ونیلی شوی دی. چه د حکم حکم باقی ساتلو لپاره د دواړه سرو راضی پاتې کیدل ضروری دی. او دده حکم کیدل ختمولو لپاره د یو ناراض کیدل هم کافی دی.

لَاَ اَحْکَمَ عَلَیْهِمَا اِلَّا مَهْمَا او کله چې حکم حکم ورکړو. نو په دې دواړو به لازم وی.

تصريح > که حکم کوم حکم صادر کړو. نو د حکم دا حکم به لازم وی. او په فریقینو کې به هیڅ یو ته د انحراف حق نه وی. لکه که قاضی یوه فیصله ورکړله. بیا سلطان دې معزول کړو. نو د قاضی دا فیصله نافذ اولازم وی. هم دا یو قول د امام شافعی رحمته الله دې. اود امام مالک او امام احمد رحمهما الله مذهب هم دا دی.

دلېله > ځکه چې حکم کوم وخت حکم ورکړې دې. دغه وخت ده ته په دواړو باندې ولایت حاصل وو. اود صاحب ولایت حکم لازم وی. په دې وجه د حکم ذکر شوې حکم به هم لازم وی.

اِلَّا اَنَّا نَقَرُّ حُکْمَهُ اِلَى الْقَاضِي قَوَاقِفَ مَذْهَبَةٍ اَوْ مُضَافَا اَوْ د حکم مرافعه قاضی ته اوکړې شوه. اودا حکم دده د مذهب موافق وو. نو قاضی به دا نافذ کوی.

هل اللغة > رفع - پورې شی - **امضا** - نافذ کړی -

تصريح > که د حکم د حکم قاضی ته مرافعه اوکړې شوه. اودا حکم د قاضی د مذهب موافق وی. نو قاضی به د حکم حکم نافذوی.

دلېله > ځکه چې د حکم حکم ماتول او بیا هم دغه ډول ددې په مضبوطولو کې هیڅ فائده نشته. یعنې په دې کې څه فائده نشته. چه قاضی مخکې د حکم حکم مات کړی. او بیا د خپل اړخه هم دغه حکم صادر کړی. اود قاضی په عدالت کې مرافعه کولو سره به دا فائده وی. چه هرکله قاضی د حکم حکم نافذ کړو. بیا د یو داسې قاضی په عدالت کې مرافعه اوشوه. دچا د مذهب چې دا حکم موافق نه دې. نو دې دوهم قاضی ته به ددې د ماتولو اجازت نه وی. ځکه وړاندې تیر شوی دی. که یوه مجتهد فیه مسئله یو قاضی نافذ کړله. نو دوهم قاضی (چاته چې مرافعه شوې ده) ته به ددې د ماتولو اجازت نه وی.

اَنَّا نَحَالِفُهُ اِنْ ظَلَمَهُ او که د حکم حکم د قاضی د مذهب خلاف وو. نو دا به باطلوی.

تصريح > او که د حکم حکم ددې قاضی د مذهب مخالف وی. د چا په عدالت کې چې مرافعه شوې ده. نو قاضی به د حکم حکم باطل کړی.

دلېله > ځکه چې د حکم حکم په قاضی باندې لازم نه دې. او په قاضی باندې د حکم حکم لازمول ځکه نه دې. چه د قاضی د اړخه دده د حکم جوړول نه دی موجود شوی. اودا خبره وړاندې تیره شوې ده. چه د

حکم حکم په هغه چا لازمېږي. چاچه دې حکم جوړ کړې وي. دده نه په علاوه باندې نه نافذ کېږي. په دې وجه د حکم دا حکم به په قاضی باندې لازم نه وي.

په حدود او قصاص هېڅي د ثالث جوړولو حکم

وَلَا يُجْزَى الْمُتَكَبِّرُ فِي الْحُدُودِ وَالْقِصَاصِ اَوْ بِه حدود او قصاص کې حکم جوړول جائز نه دی.

تفصیل: په حدود او قصاص کې حکم جوړول جائز نه دی. زموږ په احنافو عالمانو کې دا مذهب د امام خشاف رحمته الله علیه دې. شیخ ابوالحسن قدوسی او علامه مرغینانی رحمهما الله هم دا اختیار کړې دي. خو دلته کې د حدودو نه هغه حدود مراد دي. کوم چې خالص د الله تعالی حق دي. لکه حرزنا او حد شرب خمر، دلیل د دلیل دادې. چه حکم مقرر ونکو ته پخپل خان او وینه باندې هیڅ ولایت حاصل نه دي. هم دا وجه ده. چه چاته د خپلې وینې مباح کولو اختیار نه دي ورکړې شوي. نو هرکله چې چاته پخپل خان او وینې باندې ولایت حاصل نه دي. اود خپلې وینې مباح کولو اختیار نه دي ورکړې شوي. نو دده په رضامندی سره به دده وینه نه مباح کېږي. او هرکله چې د رضامندی باوجود خپله وینه مباح نشوه. نو د قصاص وینه تویولی لپاره به څوک حکم مقررول هم جائز او مباح نه وي.

وَأَنْ حَكَمًا فِي ذِمَّةٍ خَطَأً قَفَضَ الْحَاكِمُ عَلَى الْعَاقِلَةِ بِأَلَيْةٍ لَمْ يَنْفُذْ حُكْمَهُ اَوْ که دوه سرو په قتل خطا کې دي حکم جوړ کړو. نو دده په عاقله باندې د دیت فیصله ورکړله. نو دده فیصله به نه نافذ کېږي.

تفصیل: که دوه سرو په قتل خطا کې څوک حکم مقرر کړي. او حکم په عاقله (مددگار خاندان) باندې د دیت حکم ورکړي. نو د حکم دا حکم به نافذ نه وي. دلیل: ځکه چې عاقله دې د خپل اړخه حکم نه دي مقرر کړي. په دې وجه به عاقله باندې حکم ته هیڅ ولایت هم حاصل نه وي. او هرکله چې عاقله باندې حکم ته څه ولایت حاصل نه دي. نو په عاقله باندې به د حکم حکم هم نافذ او لازم نه وي.

ثالث لپاره د بینه په سماعت یا په انکار د قسم باندې د فیصلې حکم

وَيَجُوزُ أَنْ يَتِمَّ الْبَيِّنَةُ وَيَقْضَى بِالْاِنْكَارِ اود حکم لپاره جائز دی. چه دې د بینه سماعت او کړي. اود قسم په انکار باندې حکم ورکړي.

هل اللغة: سمع - اوری - البینه - گواهان - النکول - انکار.

تفصیل: کله چې دوه کسانو څوک خپل حکم مقرر کړي. نو د حکم لپاره دا خبره جائز ده. که مدعی بینه پیش کړي. نو دده د بینه سماعت او کړي. او مدعی سره د بینه نه کیدلو په صورت کې مدعی علیه نه قسم واخلي. او چه مدعی علیه د قسم نه انکار او کړي. نو حکم د مدعی په حق کې فیصله ورکړي. دغه ډول که مدعی علیه د مدعی په حق کې اقرار او کړي. نو په دې اقرار سره به هم حکم فیصله ورکوي. دلیل د دادې. چه د بینه سماعت، د مدعی علیه د قسم په انکار باندې فیصله ورکول، او په اقرار باندې حکم ورکول، درې واړه خبرې د شریعت موافق دي. او حکم نه د شریعت موافق د هر کار اجازت وي. نو ددې خبرو پوره کولو اجازت به هم وي.

وَكُلُّ الْحَاكِمِ الْأَبْيَهِ وَوَجِيه وَكُلِي وَبَاطِل اود حاکم حکم د خپل موریلار، ښځې، او اولاد لپاره باطل دي.

هل اللغة: ① حکم - فیصله - ② الأبوی - موریلار -

خلقو په مینځ کښې د اجرت نه بغیر تقسیم کوی. او هغه ته به د بیت المال نه تنخواه ملایوېږي. لکه څنګه چې قاضی ته نه ملایوېږي. ځکه چې تقسیم هم یو قسم قضاء ده.

دلیل: ځکه چې د خلکو جګړې په مکمل طریقې هغه وخت ختمیږي. چې د فیصلي مطابق تقسیم هم اوشی. او چونکه د تقسیمونکي فائده به ټولو خلکو ته رسیږي. نو د هغه خرچه هم د عامو خلکو په مالونو کښې کیدل پکار دی. او د هغوی مال د بیت المال دي. ځکه چې منفعت په اندازه د ضمان وی. نو چاته چې منفعت (فائده) حاصله شی. هم په هغه باندې د تقسیمونکي د خرچې بوج اچول پکار دی.

قاضی دپاره د تقسیمونکي مقررو لړ دویم صورت

إِنَّا لَمْ نَفْعَلْ نَصَبًا قَائِمًا يَقْسُمُ بِالْأَجْبِي نَوَكُهُ قَاضِي دَاسِي اُونَكِرِي. نو څوک دې تقسیمونکي مقرر کړي. چې هغه اجرت سره تقسیم کوی.

توضیح: که قاضی په مذکوره طریقې باندې تقسیمونکي مقرر نکړي. نو بیا دې داسې اوکړي. چې څوک عادل سړي دې ددې کار دپاره مقرر کړي. او اجرت دې دهغه خلکو ته اخلی. د چا تقسیم چې کوی.

دلیل: ځکه چې دلته مخصوص نفع هم دوی ته رسیږي. نو اجرت به هم دوی ادا کوي. او قاضی دې د هغه اجرت مثلي هم مقرر کړي. ګڼي د حکومت د سړي کیدو په وجه به په خلکو ظلم کوي. او د زیات مطالبه به کوي. او خلق به په ورکولو مجبور وي. خو افضله طریقې هم هغه ده. چې دده تنخواه د بیت المال نه مقرر کړې شی. چې په دې کښې خلکو دپاره آسانتیا ده. او د تهمت شبه هم ختمیږي.

د تقسیمونکي د اوصافو بیان

(وَيَجِبُ أَنْ يَكُونَ عَدْلًا مَأْمُونًا عَالِمًا بِالْقِسْمَةِ) او واجب دی. چې تقسیمونکي عادل وي. امانت دار وي. په تقسیم پوهیږي.

توضیح: خو په دې زمانه کښې قاضی هم بدنیته وي. نو دا کار د بادشاه حواله کول پکار دی. چې هغه د هر کس تنخواه مقرر کړي. او قطعی طور باندې داسې اسباب پیدا کړي. چې هغې سره حکام (افسران) د عوامو نه هیڅ رشوت واخلستلي شی. او د مخکښې زمانې خلق به حق پرست وو. خاص کر قاضی به یو متقی، پرهیزګاره سړي وو. او د شریعت حکم به یې ورکولو. چې د جهنم او د آخرت د عذاب د پرې به یې رشوت وغیرې طرف ته خیال هم نه کولو. بلکه د شریعت مطابق به یې په ټولو کارونو کښې فیصله کوله. د دغه شان بادشاهانو او قاضیانو د عدل (او انصاف) په وجه بادشاهي روښانه وی. او د هغوی د یوې ورځې عدل د عبادت کونکو د ټول کال عبادت نه پورته وو. او اوس دا خبره پاتې نشوه. د دې وجې امام قنوی په دې عبارت کښې فرماني چې په قاضی کښې ددې درېو صفاتو کیدل ضروري دی. چې عادل وي. امانت دار وي. او د تقسیم د مسئلو نه خبر وي.

دلیل: ځکه چې تقسیم هم یو قسم قضاء ده. نو د قاضی صفات به ده کښې هم کیدل پکار دي. او د تقسیم دپاره په دې باندې قدرت ضروري دي. او قدرت به علم سره راځي. او دده په قول باندې اعتماد ضروري دي. او اعتماد به هغه وخت وي. کله چې دې عادل او امانت دار وي.

قاضی به په یو تقسیمونکي خلق نه مجبوروي

وَلَا يُجْبَرُ الْقَاضِي النَّاسَ عَلَى قَائِمِهِ (او قاضی دې خلق په یو تقسیمونکي نه مجبوره وي.

هل اللغة: ① لا يجبرونش مجبوره کولي

توضیح: یعنې قاضی به خلق نه مجبوره کوي. چې هم په دې تقسیمونکي تقسیم اوکړي. **دلیل:** ځکه چې دا په عقد کولو باندې زبردستی ده. حالانکه عقدونو کښې زبردستی نه چلیږي. او که

قاضی یوکس متعین کړی. نو هغه به د خلقو نه زیات اجرت اخلي. اودا به گنړی. چه زما نه علاوه خو بل شوك تقسیمونکې هسې هم نشته.

د مختلک تقسیم کونکو حکم

(وَلَا يَزُكُّ الْقَاسِمُ يَزُكُّ كُونَ) او نه به پر پرېدی تقسیمونکي، چه هغوی شرکت او کړی.

توضیح: د ټول تقسیمونکي یو ځانې شی. او تقسیمول نه کوی. نو په دوی دې قاضی پابندی اولگوي. دلیله: که داسې اونکړی نو ټول به اتفاق او کړی. چه دومره اجرت به وی. نو اجرت به گران شی. او کله چه ددوی شرکت نه وی. نو هر یو به رامنډې وهی. چه چرته بل تقسیمونکي پسې لار نشی. نو په طریقه به اجرت کم وی.

د تقسیم کونکي د اجرت حکم

وَأَجْرَةُ الْقَاسِمِ عَلَى عَدَدِ دَعْوَاهُمْ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ (۱) او د تقسیم اجرت به د رووسود تقسیم کونکو افرادو د عدد مطابق وی. د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز،

توضیح: د تقسیمونکي اجرت به په کوم حساب سره ورکولې شی. کله چه دیو کس حصه کمه وی. او د بل زیاته وی؟ نو وې فرمائیل. چه د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز چه څومره سړی دی. په هغوی به برابر اجرت وی. د حصو د کمی زیاتی لحاظ به نشی کولې. د لاله: ① د امام ابوحنیفه رحمه الله دلیل فرماني. ① چه په تقسیم کېنې د هریو کس حصه جدا کولې شی. نو لکه څنگه چه لږ د زیات نه جدا کولې شی. هم دغه شان زیات د لږ نه جدا کولې شی. نو بیا د کم او زیات جدا کول برابر شونو. اجرت به هم برابر وی. ② او دغه شان کله وړه حصه حساب مشکل جوړه وی. او کله ددې په عکس کېږي. نو اصل مدار په جدا کولو شو. چه په دې کېنې فرق نشته.

وَقَالَ رَحِمَهُمُ اللَّهُ عَلَى قَدَرِ الْأَصْبَاءِ (فرمائیلی دی امام ابویوسف او امام محمد رحمهما الله، چه د حصو د مقدار مطابق به وی.

توضیح: مسلک صاحبین: صاحبین رحمهما الله فرماني. چه څومره حصه وی. د هغې مطابق به اجرت وی. دلیله: څکه چه اجرت دلته د ملکیت د بار خرچه ده. نو څومره چه دچا ملکیت وی. هغومره به په هغه اجرت وی. مثلاً په یو کور کېنې د زید حصه نیمه ده. او د بکر دریمه حصه ده. او د خالد شپږمه ده. هغوی دا تقسیم کړو. چه ددې اجرت دولس روپۍ مقرر شونو. د امام صاحب رحمه الله په نیز هر یو باندې درې درې روپۍ شوې. او د صاحبینو رحمهما الله په نیز زید باندې شپږ روپۍ، او بکر باندې څلور روپۍ، او خالد باندې دوه روپۍ شوې. څکه چه ملکیت هم په دې حساب سره دې.

د نړېځانو د میراث دعوه. او د قاضی نه د تقسیم مطالبه کول

وَلَا حَظَّ الزَّوْجُ عِنْدَ الْقَاضِي (او کله چه قاضی ته شریکان حاضر شی. وَفِي أَيْدِيهِمْ دَارٌ أَوْ ضِيعةٌ او ددوی په قبضه کېنې کور یا زمکه وی وَأَدْعَاؤُهُمْ وَلَوْ هَاعَنَ فَلَا تَن. او هغوی دعوه او کړه. چه هغوی

(۱) القول الرابع هو هذا قول الإمام أبو حنيفة رحمه الله كذا في البرالنتقى (۱۲۹/۴) وملنقى الأبحر (۱۲۹/۴) ورداغتار (۱۸۰/۵) ولعب (۲۶۶/۵) نفلا عن القول الرابع (۲۷۷/۲).

دا د فلائی نه میراث کښې اخستې ده. لَمْ يُقْبَلْهَا الْقَاضِي عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ نو د امام ابوحنيفه رحمه الله په نیز به قاضی دا نه تقسیموی حَتَّى يَقْبَلُوا الْبَيْتَةَ عَلَى مَوْتِهِ وَعَدَدٌ وَكَثِيرَةٌ تردې چه هغوی دده په مرگ او دده د وارثانو په تعداد باندې گواهان قائم کړي.

توضیح < شریکان قاضی ته حاضر شی. او دا دعوه اوکړي. چه دا د فلائی میراث دي. مونږ ته ملاو شوې دي. او د تقسیم مطالبه اوکړي. د امام ابوحنيفه رحمه الله په نیز گواهان قانمول ضروری دي. **دلیل** < دلیل دي. ددې حاصل دا دي. چه ترکومه پورې د مړي ترکه (میراث) تقسیم نکړي شی. هغه وخته پورې دا دمړي ملک دي. نو هرکله چه دا تر اوسه پورې د مړي ملک شو. نو د قاضی فیصله به قضاء علی المیت وی. او چونکه اقرار محدود حجت دي. چه دا په مړي باندې حجت نشی کیدي. په دې وجه به گواهان قانمول ضروری وی. چه د هغې په بنیاد قضاء علی المیت اوکړي شی. اوددې خبرې دلیل چه ترکه (میراث) د تقسیم نه وړاندې د مړي ملک دي؟ دا دي چه که مړي چا دپاره د وینځې وصیت کړي وی. او د موصی د مرگ نه پس د تقسیم نه وړاندې بچي پیدا شو. نو په دې بچی کښې به هم وصیت جاری کیږي. دغه شان به داسي زیاتوالی سره د مړي ترکه ادا کولې شی. ددې نه ثابت شوه. چه د تقسیم نه وړاندې د مړي ملک برقرار (باقی پاتې) دي.

وَسَالَا او صاحبین رحمهم الله فرمائی قَسِمَهَا بِأَعْيَرِافِهِمْ چه دا به ددوی د اقرار مطابق تقسیموی. وَيَذْكُرُ فِي كِتَابِ الْقِسْمَةِ او د تقسیم په رجستر کښې به نې لیکي، اَلَّه قَسَمَهَا يَقُولُهُمْ. چه ده دا ددوی د قول مطابق تقسیم کړې ده.

توضیح < او د صاحبینو رحمهم الله په نیز به د گواهانو قانمولو نه بغیر ددوی د اقرار مطابق تقسیم کولې شی. البته قاضی به دا یادداشت دپاره د تقسیم په رجستر کښې دا لیکي. چه دا تقسیم ددوی د قول مطابق شوې دي. که بل څوک شریک راوځي. چه د هغه د نقصان اونشی. **دلیلها** < دلیل دا دي. چه زمکه د شریکانو په قبضه کښې ده. چه دا د ملک دلیل دي. او ددوی اقرار ددوی د صدق علامت دي. او هیڅ څوک ددوی په دعوه کښې مخالف نشته. نو لکه څنګه چه په دویم او دریم صورت کښې د گواهانو قانمولو نه بغیر تقسیم شوې دي. دغه شان به دلته کښې هم کول پکار وی. ځکه چه د گواهانو قانمولو ضرورت د منکر خلاف راپېښیږي. او دلته څوک منکر نشته. نو گواهان قانمول به عبث وی. په دې وجه به قاضی د گواهانو قانمولو نه بغیر تقسیموی. خو تقسیم به په کاغذونو (رجستې) کښې لیکي. چه ما دا تقسیم ددوی په اقرار باندې کړې دي. چه دا تقسیم هم ددوی حده پورې محدود پاتې وي. او که اتفاق سره بل څوک شریک وی. هغوی پورې متعدی نشی.

اقسام التقسیم < **نهییه** < د تقسیم دوه قسمونه دي ① تقسیم بالبیئنه ② تقسیم بالاقرار. رومې به غیر طرف ته متعدی وی. او دویم به غیر طرف ته متعدی نه وی. که تقسیم اقرار سره شوې وی. او د مړي ام ولد او دده مدبر د آزادې دعوه اوکړله. نو قاضی به ددوی د آزادې فیصله نه کوي. ترکومه پورې چه دا دواړه د مولا په مرگ باندې گواهان قائم نکړي. ځکه چه دا تقسیم بالاقرار دي. چه دا غیر طرف ته نه متعدی کیږي. او که د تقسیم بالبیئنه صورتی وی. او ام ولد او مدبر د آزادې دعوه اوکړله. نو قاضی به په دوی باندې د مولا په مرگ باندې گواهان قانمول نه لازمی کوي. بلکه د گواهانو قانمولو نه بغیر به ددوی د آزادې فیصله ورکوي. ځکه چه دا تقسیم غیر طرف ته متعدی کیږي.

وَإِنْ كَانَ الْمَالُ الْمُشْتَرَكُ مَالًا مَشْتَرَكًا او که مشترک مال د زمکې نه علاوه (د بل څه منقوله) ځین وی وَأَعْوَالًا مِيرَاثًا. او هغوی دعوه اوکړي. چه دا میراث دي قَسَمَهُ فِي قَوْلِهِمْ يَجْعَلُوهُ قاضی به

ددوی د تولو د قول مطابق دا تقسیموی.

توضیح > په دې عبارت کښې دویم صورت بیانوی که د زمکې نه علاوه په منقوله څیزونو کښې د یو څیز په باره کښې هم دا دعوه اوکړی. او د تقسیم مطالبه اوکړی.

وَإِنْ أَدْعَاؤُنِي الْعُقَارِ أَوْ كَهْ دوی د زمکې په باره کښې دعوه اوکړی أَهْلُهَا الشَّرَافَةُ فَهِيَ بَيْنَهُمَا. چه هغوی دا اخستی ده. نو قاضی به دا ددوی په مینځ کښې تقسیموی.

توضیح > په دې عبارت کښې دریم صورت بیانوی یعنی مسئله هم د زمکې ده. خو په میراث کښې د ملاویدو دعوه نه وی. بلکه د اخستلو دعوه وی. نو په آخری دواړو مسئلو کښې زمونږ د ثلاثه عالمانو اتفاق دې. چه دوی کښې د گواهانو قائمولو حاجت نشته. بلکه د گواهانو قائمولو نه بغیر به قاضی دا تقسیموی. او رومی مسئله اختلافی ده.

د شریکانو د ملک سبب نه خودولو سره د تقسیم د مطالبې حکم

وَإِنْ أَدْعَاؤُكَ أَلَمَّا لَمْ يَكُنْ لَكَ شَرِيكٌ أَوْ كَرِهْتَ دوی د ملک دعوه اوکړله. او دوی دا ذکر نکړل. چه دوی طرف ته دا څنگه منتقل شوه. فَهِيَ بَيْنَهُمَا نو قاضی به دا ددوی په مینځ کښې تقسیموی.

توضیح > شریکان قاضی ته حاضر شی. او د تقسیم دعوه اوکړی. او دا او نه ښائی. چه دا زمکه دوی ته څنگه ملاو شوې ده. نو چونکه دوی د هیڅ چا دپاره د مخکنی ملکیت اقرار نه دې کړې. چه دې سره قضاء علی الغیر لازمیږي. په دې وجه به قاضی ددوی په مینځ کښې دا زمکه تقسیموی.

دلیل > ځکه چه دې تقسیم کښې قضاء علی الغیر نشته. ځکه چه دوی د خان نه علاوه دپاره د ملک اقرار نه دې.

که د خپلې خپلې حصې نه انتفاع اخستل ممکن وي نو د یوکس په مطالبې به تقسیم کولای شئ

(وَإِذَا كَانَ كَلٌّ وَاحِدٌ مِنَ الشَّرَكَاءِ يُنْفَعُ بِتَصْيِيهِ أَوْ كَلَهُ شَرِيكًا كُنِيَ هِرْيُوكَس د خپلې حصې نه انتفاع حاصلولی شی. قَسَمَ يَطْلُبُ أَحَدُهُمْ) نو قاضی به په دوی کښې د یوکس په طلب باندې تقسیم کوی. (اگرچه دویم انکار کوی).

توضیح > که د تقسیم نه وروستو هر شریک د خپلې حصې نه نفع حاصلولی شی. نو هرکله چه شریکانو کښې یو کس د تقسیم مطالبه اوکړله. نو قاضی به تقسیم کوی. او په دې کښې به قاضی دپاره منکر باندې زیردستی جائز وی

دلیل > ځکه وړاندې تیر شوی دی. چه کوم څیزونه د تقسیم احتمال لری. هغه کښې تقسیم کول لازمی حق دې.

په دوو شریکانو کښې د یوکس د حصې په وجه جدا انتفاع نشی کیدی نو د تقسیم حکم

(وَإِنْ كَانَ أَحَدُهُمَا يُنْفَعُ وَالْآخَرُ يُسْتَفْعَى بِهِ لِغَلَّةٍ تَصْيِيهِ أَوْ كَلَهُ شَرِيكًا كُنِيَ هِرْيُوكَس د خپلې حصې نه) نفع اخستل شی. او دویم کس ته به د خپلې حصې د کموالی په وجه ضرر وی. فَإِنْ طَلَبَ صَاحِبُ الْكَفِيَّةِ قَسَمَهُ كَه د زیاتې حصې والا مطالبه اوکړی. نو قاضی به تقسیم کوی. وَإِنْ طَلَبَ صَاحِبُ الْقَلِيلِ كَسَمَ بَقِيَّتَهُ) اوکه د لږې حصې والا مطالبه اوکړی. نو قاضی به تقسیم نه کوی.

هل الغلة ① يستفد: ضرر رسی ② ينفع: نفع اخلی

توضیح > دوه شریکان دی. په دوی کښې د یو شریک حصه ډیره کمه ده. چه د تقسیم نه وروستو د کوم نه

انتفاع نشی کیدی. او د دویم حصه زیاته ده. چه د تقسیم نه روستو هم د هغې نه فائده اخستلې شی. او په دوی کښې یوکس د تقسیم مطالبه کوی. نو اوس به قاضی څه کوی؟ نو په دې کښې درې قوله دی رومبې قول د امام قدوری رحمته الله علیه دی. چه طلب کونکي که د زیاتې حصې مالک دي. نو تقسیم به کولې شی. او د کمې حصې والا په طلب به تقسیم نشی کولې. **دلیله** څکه د رومبې طلب معتبر دي. څکه چه دهغه نفع برقرار ده. او د دویم طلب معتبر نه دي. څکه چه هغه پخپلې بریادې پسې لگیدلي دي.

د جدا حصې نه د انتفاع نه کیدو باوجود رضامندی سره د تقسیم حکم

(وَأَنْ كَانَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا يَسْتَفِرُّ أَوْ هَرِ يُو تَهْ ضَرَرٌ وَی. لَمْ یَقِمْهُمَا إِلَّا بِرَاضٍ مِمَّا) نو قاضی به دا نه تقسیموی. خو ددوی دواړو رضامندی سره.

هل اللغة ۱ قواضیها: په راضی کیدو د دواړو

تخریج څه یعنی که دیوکس حصه دومره لږه وی. چه د تقسیم نه روستو د انتفاع قابل پاتې نشی. نو قاضی هغه وخت تقسیمولې شی. کله چه دواړه راضی شی. گنتی نه به تقسیموی. **دلیله** څکه د تقسیم موضوع هم دا وه. چه په دې سره د منفعت تکمیل کیدی شی. او دلته منفعت فوت کول دی. البته که دواړه راضی وی. نو قاضی به تقسیم کوی. څکه چه دا ددوی دواړو حق دي. او پخپل معاملات او حالات هغوی ښه پیژنی. البته د قاضی کار په ښکاره باندې اعتماد کول دی. او ښکاره ضرر او نقصان دي. نو د یو په مطالبه باندې به په ښکاره باندې اعتبار کوی. او د دواړو مطالبه به د ښکاره بدلونکي وی. څکه د دواړو رضامندی نه دا معلومیږي. چه کیدی شی. دې کښې څه منفعت وی. علامه زیلعی رحمته الله علیه په تبیین کښې فرمایدی دی. چه قاضی به د دواړو په مطالبه باندې هم تقسیم نه کوی.

په منقوله یو جنس خپرونو کښې د شریکانو په مطالبې سره د تقسیم حکم

(وَيَقْسَمُ الْعُرُوضُ إِذَا كَانَتْ مِنْ صِنْفٍ وَاحِدٍ) او سامانونه به قاضی تقسیموی. (په زبردستی سره). کله چه د یو جنس څنې وی.

تخریج څه په منقول څیز کښې شریکانو د قسمت مطالبه اوکړله. او هغه یو جنس دي. مثلاً کپړې دي. نو د جنس د متحد کیدو په وجه به دلته برابری حاصلیږي. او په منفعت کښې به تکمیل حاصلیږي. او دا د تقسیم مقصد او موضوع ده. نو قاضی به تقسیموی. او په دې کښې به قاضی دپاره متکرر باندې زبردستی جائز وی.

په دوو جنسونو کښې قاضی دپاره د تقسیم حکم

(وَلَا يَقْسَمُ الْجَمْعُ بَيْنَ بَعْضِهِمَا فَي بَعْضٍ) او قاضی به په دوو جنسونو کښې تقسیم نه کوی. په دې کښې بعض په بعضو کښې،

تخریج څه. په رومبې صورت کښې خو قاضی ته د زبردستی کولو ولایت حاصل دي. خو که دوه جنسونه وی. نو بیا قاضی ته ولایت د زبردستی نشته. مثلاً اوبښان او اسونه وی. نو په دې کښې به خو اختلاط (ګډون) نه وی. چه تقسیم دلته د جدا والی دپاره او ګرځولې شی. بلکه دا به د معاوضې صورت وی. او په معاوضه کښې زبردستی نشی کولې. بلکه ددې آسانه طریقه هم دا ده. چه شریکان راضی شی. نو بیا داسې تقسیم جائز دي.

غلام او جواهرات قاضی په زبردستی تقسیمولې شی اوڅه نه؟

(وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ لَا يَتَقَسَّمُ الرَّاقِيقُ وَالْجَوَاهِرُ) (۱) او افرمائیل امام ابوحنیفه رحمته الله علیه قاضی به تقسیم نه کوی د غلام او د هیرو ددوی دواړو د تفاوت په وجه،

هل اللغة ① الرقيق، خالص غلام ② الجواهر؛ جمع د جوهرة، ملغره

تدريج ③ په غلامانو کښې خپل مینځ کښې ډیر زیات تفاوت دې. او هم دغه شان په هیرو کښې، نو قاضی به په دې کښې زبردستی سره تقسیم نه کوی.

دلیل ④ دلیل دا دې. چه د صاحبینو رحمهم الله غلامان په څاروو باندې قیاس کول صحیح نه دی. ځکه چه څاروو کښې د جنس د اتحاد په صورت کښې لږ تفاوت دې. او په انسانانو کښې د باطنی معانو او باطنی کمالاتو د اختلاف په وجه ډیر زیات تفاوت دې. هم دا وجه ده. چه فقهاء سړی او ښځې مختلف الجنس شماری. او په څاروو کښې نر او ماده د یو جنس شماری.

(وَقَالَ: ابویوسف و محمد یَقْسِمُ الرَّاقِيقُ) او صاحبین رحمهم الله فرمائی. د غلامانو تقسیم به کوی.

تدريج ⑤ مملک الصاحبین ⑥ صاحبین رحمهم الله فرمائی. چه د غلامانو جنس متحد دې. په دې وجه به تقسیم کولې شی.

دلیلها ⑦ لکه څنگه په اوشانو او جیلو کښې د ډیر زیات تفاوت باوجود تقسیم جائز دې. دغه شان په غنیمت کښې چه کوم غلامان ملو شی. د هغوی تقسیم جائز دې. نو دلته به هم غلامانو کښې تقسیم جائز وی.

الجواب عنه ⑧ دا قیاس هم صحیح نه دی. ځکه چه غنیمت کښې د مجاهدینو حق صرف مالیت کښې دې. او په مذکوره غلامانو کښې د شریکانو حق عین او مالیت دواړو کښې دې. هم دا وجه ده. چه امام نه حق شته. چه د غنیمت غلامان خرڅ کړي. او د هغوی قیمت مجاهدینو کښې تقسیم کړي. او دلته قاضی ته ددې حق نشته. معلومه شوه. چه مذکوره قیاس صحیح نه دی.

الاقسام الثلاثة للجواهر ⑨ په هیرو کښې د تقسیم نه کولو بیان کړې دې. اوس دلته درې قوله بیانوی ⑩ که ددې جنس مختلف وی. نو بیا قاضی زبردستی سره تقسیم نشی کولې. لکه څنگه چه د غمو او یاقوتو جنس مختلف دې.

⑪ په غټو هیرو کښې تفاوت زیات دې. او په وړو کښې کم دې. نو په رومبی کښې تقسیم صحیح نه دې. او په دویم کښې جائز دې

⑫ مطلقاً جائز نه دې. ځکه چه هیرو کښې د مطلق غلامانو نه زیات جهالت دې. او هرکله چه غلامانو کښې زبردستی سره تقسیم نه کیږي. نو په هیرو کښې به په درجه اولی نه وی.

دلیل ⑬ ددې خبرې دلیل چه په هیرو کښې تفاوت د غلام د تفاوت نه زیات دې دا دې که یوکس د یوې ښځې سره نکاح او کړله. او په مهر کښې ئې د یاقوتو یا غمو نوم واخستلو. نو چونکه په دې کښې ډیر زیات تفاوت دې. په دې وجه به دا تسمیه معتبر نه وی. او که په غلام ئې نکاح کړې وی. نو دلته کښې تسمیه صحیح ده. د هدایه په دریم جلد باب المهر کښې ددې تفصیلات موجود دی.

(۱) القول الرابع هو قول أبي حنيفة رحمته الله علیه كذا في ملفي الأبحر (١٢٠/٤) وكرو (ص، ٣٥٦) والدراختار (١٨٣/٥) نقلاً عن القول الرابع (٢٧٨/٢) -

د فصل خانې ، کوهې ، او د جرندې د تقسیم مسئله

(وَلَا يَقْسَمُ حَمَامٌ وَلَا بَطْرًا وَلَا رَحَى إِلَّا أَنْ يَتَرَأَى الشَّرْكَاءُ، او غسل خانه او کوهې او جرنده به نشي تقسیمولې. خو دا چه شریکان راضی شی.

هل المنة؟ ① حمام: د گرمو اوبو غسل خانه ② بَطْر: کوهې ③ رَحَى: جرنده

توضیح < که دا خیز داسې وی. چه دا تقسیم نه پس چا دپاره هم قابل د انتفاع پاتې نشی. کوم چه ددې نه مقصود وو. نو دلته به تقسیم سره ضرر وی. په دې وجه قاضی د رضامندی نه بغیر دا نشي تقسیمولې. او په رضامندی سره ئې تقسیمولې شی. د غسلخانې، کوهې، او جرندې هم دا حال دې.

د وراثانو په حاضرېدو او گواهانو قائمولو سره د تقسیم حکم

(وَأَذْهَبَ وَأَرْثَانِ عِنْدَ الْقَاضِي وَأَقَامَا الْكَيْفَةَ عَلَى الْوَقْفِ وَعَدَدِ الْوَرَثَةِ، او کله چه دوه وراثان حاضر شی. او د وفات او وراثانو په تعداد باندې گواهان قائم کړی. وَالذَّارِفِ أَيْدِيَهُمَا، او کور د هغوی په قبضه کښې وی. وَمَعَهُمَا رِثٌ غَائِبٌ، او هغوی سره څوک غائب وارث وی. فَمَهَا الْقَاضِي يَطْلُبُ الْخَاضِرِينَ، نو قاضی به دا د حاضرینو په مطالبه باندې تقسیموی وَيُنْصِبُ وَكِيلًا يَقْبِضُ نَصِيبَهُ، او یو وکیل به مقرر کوی. چه هغه د غائب په حصه باندې قبضه او کړی.

توضیح < که دوه وراثان حاضر شو. او د مورث په وفات باندې او د وراثانو په تعداد باندې ئې گواهان قائم کړل. او یو بل وارث هم دې چه هغه غائب دې. او کور هم ددوی په قبضه کښې دې. کوم چه موجود دې. نو قاضی به دا ددوی په مینځ کښې تقسیم کړی. او غائب دپاره به یو وکیل مقرر کړی. چه دې د هغه په حصه باندې قبضه او کړی.

دلیل < ځکه چه دې کښې د ټولو رعایت دې. او د غائب او پچې دپاره دشفقت سبب دې. او د گواهانو قائمولو مخکښې اختلاف کوم چه د امام صاحب او صاحبینو رضه په مینځ کښې وو. هغه دلته هم شته.

د یو مختري په غیر موجود کښې قاضی دپاره د تقسیم حکم

(وَلَوْ كَانُوا أَثَرِينَ لَمْ يَقْسِمْ مَعَ غَيْبَةِ أَحَدِهِمْ، او که دوی اخستونکی وی. نو قاضی به په دوی کښې د یوکس په غائب کیدو سره نه تقسیموی.

توضیح < دوه کسان قاضی ته حاضر شو. او ددوی په قبضه کښې یو کور وغیره دې. دعوه دعوه او کړله. چه مونږ دا کور د فلائی سړی نه اخستی دې. او مونږ درې شریکان یو. په مونږ کښې یو غائب دې. او مونږ تقسیم غواړو. نو آیا قاضی تقسیمولې شی؟ نو وې فرمائیل. که ټول موجود وې. نو قاضی به تقسیمولو. خو دلته به نه تقسیموی. اگر چه حاضر شوی شریکان په اخستلو باندې گواهان هم قائم کړی. بیا به هم قاضی نه تقسیموی.

الاشکال < که څوک اعتراض او کړی چه په اولنی صورت کښې یعنی کله چه یو وارث غائب وی. نو هلته د تقسیم کولو حکم ورکولې شی نو دلته په دې صورت کښې د تقسیم نه انکار ولې کولې شی

الجواب عنه < نو ددې نه جواب دا دې چه په رومبی صورت کښې په شریکانو کښې یوکس دمړی د طرفه خصم مقررولې شی. او دلته د نیابت هیڅ صورت نشته. بانع خو د مینځ نه بالکل خارج شوې دې. او په حاضر شریک کښې هم دا صلاحیت نشته. چه دې د غائب شریک نائب او خلیفه جوړ شی. نو دلته قضاء علی الغائب لازمیږي. او په رومبی صورت کښې قضاء علی الغائب نشته. بلکه د متخاصمینو مخامخ قضاء ده.

(وَإِنْ كَانَ الْعَقَارُ فِي يَدِ الْوَارِثِ الْقَاصِبِ أَوْ شَىْءٍ مِنْهُ أَوْ كَهْ زَمْكَهَ يَا دَدِي خَه حصه د غائب وارث په قبضه كېږي وي. نو قاضي به نه تقسيموي. كورنۍ، اوهم دغه شان (حكم دې) كله چه د غائب د مودع (امين) سره وي نو تقسيم به نشي كولي.

توضیح: دا صورت د پنځمې مسئلې تمه ده. په هغه مسئله كېږي كله چه زمكه د حاضرينو شريكانو په قبضه كېږي وه. حكم دا وو. چه تقسيم به كولي شي. او په تمه كېږي نې او فرمائيل. كه زمكه هم د هغه وارث په قبضه كېږي ده. كوم چه غائب دې. كه ټوله د هغه په قبضه كېږي وي. او كه بعضي وي. يا دهغه غائب وارث مودع (امين) سره وي. نو په دې صورتونو كېږي كه گواهان قائم شوي وي. او كه قائم شوي نه وي. بهر حال قاضي به تقسيم نه كوي.

دليله: ځكه چه د غائب او ماشوم قبضه ده. حالانكه ددوي هيڅ څوك مقرر شوې نائب او وكيل موجود نه دي. نو كه دلته تقسيم جائز او گرځولي شي. نو د داسې خصم نه بغير قضاء لازميږي. كوم چه ددوي د طرفه نائب وي. او دا به قضاء على الغائب او په ماشوم باندې قضاء وي. چه دا جائز نه ده.

د يو وارث په هاضريدو سره قاضي دپاره د تقسيم حكم

(وَإِنْ حَضَرَ الْوَارِثُ وَاجِدٌ لَمْ يُقَسِّمُوا وَكَهْ يُو وارث حاضر وي. نو قاضي به تقسيم نه كوي.

كل اللغة: ① مقاسم (بالكس) اسم فاعل مقاسم، تقسيمونكي (بافتح) اسم مفعول تقسيم كړې شوي

توضیح: دا هم د مذكوره تمه جزء دې. كه صرف يو وارث حاضر وي. او گواهان هم قائم كړي. بيا به هم قاضي تقسيم نه كوي. كه زمكه د هغه په قبضه كېږي وي. او كه د غير په قبضه كېږي وي. **دليله:** ځكه چه فيصلي دپاره كم از كم دوه شريكان حاضريدل ضروري دي. ځكه دانشي كېږي. چه يو سرې دې مخاصم هم وي. او مخاصم هم وي. او هم دې مقاسم وي. او مقاسم هم وي. په دې وجه دلته تقسيم نشي كولي.

په يو ښار كې د مشتركو كورونو د تقسيم طريقه

(وَإِذَا كَانَتْ دُورًا مُشْتَرَكَةً فِي يَمِينٍ وَاجِدًا وَكَلَهُمْ چه په يو ښار كېږي مشترك كورونه وي. **قسمت كل** د اړخې جديتافي قول ابی حنیفه رحمته الله علیه (١) نو د امام ابوحنيفه رحمته الله علیه د قول مطابق به قاضي هر يو كور جدا جدا تقسيموي.

توضیح: هر كور جدا جدا تقسيمول دا تقسيم ځانله ځانله دي. او ټول يو ځانې ملاوول او تقسيمول دا تقسيم د جمعي دې. نو په يو ښار كېږي مختلف كورونه دي. نو ددې تقسيم به څنگه كيږي؟ نو وي فرمائيل. چه د امام صاحب رحمته الله علیه په نيز به هر كور جدا جدا تقسيمولي شي. **دليله:** د امام ابوحنيفه رحمته الله علیه دليل چه ونې شمارل دي مطلب دې. او كه امونه خوړل. يعنې صرف د معنی او مقصود اعتبار كيږي. او دا ښكاره ده. چه په مقصود كېږي د ښارونو او محلو بدليدو سره ډير زيات اختلاف پيدا كيږي. دغه شان د گاونډيانو په وجه، او د جمات نه د لرې والي او نيز دې والي په وجه ډير زيات اختلاف وي. نو هر كله چه خبره دغه شان ده. نو بيا به يو ځانې ملاوولو سره تقسيم كېږي برابري

(١) القول الرابع هو هذا القول ابی حنیفه رحمته الله علیه كذا في جميع الآثار (١٣٠/٤) وملف (١٤٠/٤) والحادیة (٢١٣/٣) نقلًا من القول الرابع (٢٧٩/٢).

نه کیږي کوم چه د تقسیم اصلی مقصد دی.

وَقَالَا: إِنَّ كَانَ الْأَصْلُ لَمْ يَقْبَلْهُ بَعْضُ قَسَمَيْهَا) او صاحبین رحمہما اللہ فرمائی کہ شریکانو دپاره په دې کښې بعض د بعضو سره ملاولو کښې تقسیم غوره وی. نو هم دغه شان دې تقسیم کړی.

توضیح: مسلک العاجین > صاحبین رحمہما اللہ فرمائی. چه د قاضی په رانې باندې موقوف ده. که جدا جدا تقسیمول غوره گنړی. نو داسې دې او کړی. او که یوځانې ملاوول او تقسیمول ددوی دپاره غوره گنړی. نو دا دې اختیار کړی.

دلیلها: > اوسیدل خوپه هرکور کښې حاصلیدې شی. خو په بعضو کورونو کښې چه کوم آرام او راحت ملاوېږي. هغه په نورو کښې نه ملاوېږي. داسې کیږي. او دا وړاندې تیر شوی دی. چه د یو جنس څیزونه به یو ځانې ملاوولو سره تقسیمېږي. او مختلف جنسونو والا به جدا جدا تقسیمېږي. نو صاحبین رحمہما اللہ فرمائی. چه په کور کښې دوه جهته دی. د اتحاد د جنس هم، او د اختلاف د جنس هم، نو مونږ د دواړو رعایت کولو سره دا معامله د قاضی رانې باندې پریخودله. هغه د اتحاد جنس اعتبار کولو سره تقسیم د جمعې اختیار کړی. نو کولې شی. او د جنس د اختلاف اعتبار کولو سره جدا جدا تقسیم اختیار کولې شی. نو هم کولې شی. که مونږ دا او گورو. چه کورونه صرف په اوسیدو کښې ټول برابر دی. او په نوم او صورت کښې هم اتحاد شته. نو ددې نه د جنس د اتحاد پته لگي. او که نورو عوارضو ته او کتلې شی. نو چونکه په معنی کښې تفاوت دې. نو ددې نه د جنس د اختلاف پته لگي. بهر حال مونږ د دواړو لحاظ کړې دې.

د کور او زمکې یا د کور او دوکان د تقسیم طریقہ

(وَأَنَّ گَانَتْ دَارُ وَبِيعَةً أَوْ دَارًا وَحَاتُوا تَأْسِرَ كُلِّ وَاحِدٍ عَلَى جِدَّةٍ)

هل اللغة > ① حانون، دکان

توضیح: > زمکه او کور، دوکان او کور مختلف جنسونه دي. نو ددې تقسیم به جدا جدا وی. او ددې مختلف جنس والا کیدل امام قدوري او امام خصاف رحمہما اللہ نقل کړی دی. خو په مبسوط کښې یو جزیه ده. چه د کور په بدله کښې دوکان کرایه باندې اخستل، یعنی کور هم په کرایه باندې وی. او ددې اجرت دوکان وی. نو دا جائز ده. ددې نه معلومه شوه. چه کور او دوکان د یو جنس دی. اوس دوه صورتونه دي. یا خو دا اووینلې شی. چه په دې مسئله کښې دوه روایتونه دي. یو د جنس د اتحاد، او دویم اختلاف د جنس، یا بیا داسې اووینلې شی. چه دی خو دواړه مختلف جنس والا، خو د یو جنس کیدو شبه موجود ده. او د سود په طرف کښې شبه د حقیقت په درجه کښې وی. په دې وجه دلته د سود د حرمت په وجه مذکوره اجارې ته نا جائز اووینلې شو.

اود سود شبه په دې وجه ده چه هرکله چه کور او دوکان یو جنس شمارلې شی. نو دلته اگر چه کمې زیاتې جائز وی. خو قرض نه جائز کیږي. او په اجاره کښې منافع په یو ځل نه وی. بلکه گویا قرض دي. چه دا په مزه مزه ادا کولې شی. په دې مقام عنايه، نتائج الافکار، او مجمع الانهر کښې سوالونه او جوابونه دي. د چا چه شوق وی. او دې گوري.

د تقسیم طریقہ

وَيَنْبَغِي لِلْكَائِمَاتِ بِصَوَرٍ مَا يَفِي بِهِ) او تقسیمونکی دپاره مناسب دی. چه کوم تقسیموی. د هغې نقشه جوړه کړی. (وَيُعْدِلُهُ) یعنی یسویه علی یمساواو دا د تقسیم په حصو باندې برابر کړی. (وَيُكْرَهُ)

لَيُعْرِفُ قُدْرَتَهُ او ددې ناپ اوکړی. چه ددې مقدار معلوم شی (وَيَقْوَمُ الْبِنَاءُ) او د عمارت قیمت اولگوي. (وَيُقَوِّدُ كُلَّ نَصِيبٍ عَنِ الْبَاقِي بِطَرِيقِهِ وَتَرْبِيَةِ او هره حصه دې د باقی نه جدا کړی. د هغې د لارې او اوبو سره. حَتَّى لَا يَكُونَ لِنَصِيبٍ بَعْضُهُمْ نَصِيبُ الْآخَرِ تَعَلُّقٌ) تردې څه په دې کښې د بعضو د حصې د بعضو سره تعلق پاتې نشی.

فصل ۱۰ دا ټولې خبرې د تقسیمونکي د آسانتیا دپاره دی. چه مخکښې ددې زمکې نقشه په کاغذ باندې جوړه کړی. چه په ذهن کښې وی. او ددې څومره حصه دار دی. د هغې په اعتبار سره د زمکې حصې برابرې کړی. او د هغې ناپ اوکړی. چه معلومه شی. چه څومره ده. او چونکه آخر کښې قیمت ته هم ضرورت راپېښیدې شی. په دې وجه دې د مخکښې نه د عمارت قیمت اولگوي.

دليله ۱۰ دا د دې دپاره چه جگړه بالکل ختمه شی. نو که ممکن وی. د هر یوکس حصه دې سره د لارې او اوبو جدا جدا کړی.

حکم الافراز بالطریق والشوب امام قدوري رحمته الله چه کوم دا فرمائیلې دی. چه هره یوه حصه سره د لارې او اوبو جدا کړی. دا د افضلیت بیان دی. گنی که قاضی داسې اونکړی. یا داسې ممکن نه وی. نو بیا هم جائز ده. او خسري اچول څه ضروري نه دی. بلکه د زړونو مطمئن کولو، او ددې تهمت لرې کولو دپاره دی. چه قاضی د فلانی طرف داری کړې ده. گنی که قاضی د خسري نه بغیر پخپله حصې مقرر کړی. نو کولې شی. ځکه چه قاضی ته ولایت د الزام حاصل دی. او دا هم د قضاء کار دی. او که تقسیمونکې وی. نو هغه هم د قاضی نمائنده (نائب) دی. هغه هم حصې مقررولې شی.

د زمکې حصې مقررول، نومونه مقررول، یا قرعه اندازی څول

ویکتب اسمیهماو د هغوی نومونه به اولیکي وبعملها قرعة او جوړه به کړی د هغوی خسري لُحْمُ الْقَيْبِ نصیب یا الْأَوَّل بیا دې نومونه مقرر کړی. د یوې حصې رومبی سره، وَاَلَّذِي يَلِيهِ بِالْأَثْنَانِ او کومه چه دې سره متصل ده. هغه په دویم وَاَلَّذِي يَلِيهِ بِالْأَثْنَانِ او کومه چه دې سره متصل ده. هغه په دریم وعلی هذا او دغه شان ورپسې قیاس کوه لُحْمُ غَرَبِ الْقَرْعَةِ، فَعَنْ غَرَبِ اسْمِهِ وَأَوَّلُ السَّهْمِ الْأَوَّلِ بیا دې قرعه (خسري) اوباسی. نو د چا نوم چه مخکښې راوخی. هغه دپاره رومبی حصه ده. وَمِنْ غَرَبِ ثَانِيَا او دچا چه دویم راوخی، فَلَهُ السَّهْمُ الثَّانِي. هغه دپاره دویمه حصه ده.

هل اللغة ① القرعة: خسري

فصل ۱۱ یعنی د زمکې حصې دې جوړې کړی. د هغې نومونه دې مقرر کړی. چه دا رومبی حصه ده. او ددې نه روستو والا دویمه ده. او ورپسې دریمه ده. بیا دې قرعه اندازی اوکړی. (خسري دې اوباسی). نو د چا نوم چه مخکښې راوخی. هغه ته دې رومبی حصه ورکړی. او د چا چه دویم خل راوخی. د هغه دویمه حصه ده. او د دریم دریمه حصه ده.

القاعدة ۱ اوس دلته دا سوال وو. چه زمکه به په څومره حصو تقسیموی؟ نو دلته ددې جواب ورکوی. او مطابقت وی.،،، وهو ظاهر،،، او که په حصو کښې تفاوت دي. نو کومه حصه چه د ټولو نه وړه ده. هغه واخله. او په دغومره حصو باندې ټوله زمکه تقسیم کړه. په دې سره به د ټولو حساب راوخی. مثلاً درې شریکان دی. او د ټولو حصه برابر ده. نو په دریو به تقسیمولې شی. او که درې شریکان دی. او د یو حصه نصف ده. او د دویم دریمه حصه ده. او د دریم کس شپږمه ده. نو د زمکې به شپږ حصې کولې شی. بیا

به رومبی ته درې حصې او دویم ته دوه حصې او دریم ته به یوه حصه ورکولې شی: دغه شان څلور شریکان دی. د یو نصف ده. او د دویم دریمه حصه ده. او د دوو دولسمه حصه ده. نو د زمکې به دولس حصې جوړولې شی. آخری دواړو ته به یوه یوه او دویم ته به څلور حصې او رومبی ته به شپېر حصې ملایږی.

په تقسیم کښې دراهم او دانایر د شریکانو په رضامندی سره شریکولې شی

(وَلَا يَدْخُلُ فِي الْقِسْمَةِ الدَّرَاهِمُ وَالِدَانِيرُ إِلَّا بِتَرَاضِيهِمْ) په تقسیم کښې دې دراهم او دانایر نه داخلوی. خو د شریکانو په رضامندی سره

تصريح: د زمکې په تقسیم کښې به د شریکانو د رضامندی نه بغير دراهم او دانایر نشي داخلولی. **دليله** څکه چه ددوی شرکت په زمکه کښې دې. په دراهمو کښې نه دي. او تقسیم په هغه څیز کښې وی. په کوم کښې چه شرکت وی. او هغه زمکه ده. او په داسې کولو سره برابری نشي کيدې. څکه د چا په حصه کښې چه زمکه راغله. نو هغه خو په دې قبضه کونکې شو. او دا قبضه کونکې به چه چاته روي ورکوی. هغه په ده باندي اوس واجب دی. چه ورکړې نې نه دی. نو برابری چرته پاتې شوه؟

که د تقسیم په وخت د لارې او لختې ذکر نه وي شوي نو اوس به څه کړي؟

(قَالَ قَسْمٌ يَنْتَهُمُ وَلَا أَحَدُهُمْ مَيْلٌ فِي مِلْكِ الْآخَرِ) نو که قاضی ددوی په مینځ کښې تقسیم اوکړو. او په دوي کښې د یوکس لختې دې. د بل کس په حصه کښې. **أَوْطَرِيقٌ لَمْ يَشْطَرِطْ فِي الْقِسْمَةِ**، **فَإِنْ أَمْكَنَ صَرَفَ الطَّرِيقَ وَالْمَيْلَ عَنْهُ** یا لاره ده. چه شرط شوې نه ده په تقسیم کښې. نو که لاره او لختې ددې (حصې) نه اړول ممکن وی. **لَيْسَ لَهُ أَنْ يَشْطَرِطَ** نو هغه ته حق نشته. چه هغه د بل په حصه کښې لاره جوړه کړی. **وَسِيلٌ فِي نَصِيبِ الْآخَرِ** او د بل په حصه کښې لختې اوباسی **(وَإِنْ لَمْ يُمْكِنْ فَيُخْتِ الْقِسْمَةُ)** او که ممکن نه وی. نو تقسیم به فسخ کولې شی.

حل اللغة ① **الميل**: د اوبو لاره، لختې ② **يستطرق**: لاره جوړول

تصريح: قاضی د شریکانو په مینځ کښې تقسیم اوکړو. او د تقسیم په وخت نې د لارې او د لختې هیڅ ذکر اونکړو. او حال دا دي. چه یو د بل کس په حصه کښې تیرېږی. او د هغه په حصه کښې خپله نالی بهیږی. نو اوس به چه سپړی؟ نو وې فرمانیل. چه اوس دوه صورتونه دی ① که هغه خپله لاره او نالی خپله حصه کښې جوړولې شی. نو بیا اړول ضروری دی. ② او که نشي جوړولې. یعنی دهغه حصه ددې برداشت نشي کولې. نو بیا به تقسیم فسخ کولې شی. او دوباره به تقسیمولې شی. څکه چه دې صورت کښې د تقسیم مقصود کوم چه د منفعت پوره والي دي. حاصل نشو.

دليله څکه چه د تقسیم معنی جدا جدا کول او تفریق دي. او د جدا کیدو پوره والي دا دي. چه د هر یوکس د بل حصې سره هیڅ تعلق باقی پاتې نشي او ددې اثبات ممکن دي. د لارې او لختې اړولو سره. ددې غیر طرف ته. د ضرر نه بغير نو اړولې به شی. هغې طرف ته

په پورتنی چت او لاندینی چت کښې د تقسیم طریقہ

(وَإِذَا كَانَ سَفْلٌ لَأَعْلَوْهُ وَاعْلَوْ لَأَسْفَلَ) له او کله چه لاندینی منزل (کور) وی. چه ددې دپاسه بالاخانه نه وی. او بالاخانه وی. چه هغې دپاره لاندې منزل (کور) نه وی. **وَسَفْلٌ لَهُ عُلُوٌّ قَوْمٌ كُلٌّ وَاحِدٌ عَلَى جَدِّهِ** او دغه شان لاندې منزل وی. چه هغې دپاره بالاخانه وی. نو د هر یو به جدا قیمت لگولې شی.

وَلَيْسَ بِالْمَقْصُودِ أَوْ دَقِيقَتِهَا فِي تَقْسِيمِ كَوَلِي شَيْ وَلَا يُعْتَبَرُ بِغَيْرِ ذَلِكَ (۱). او ددې نه د علاوه اعتبار به نشي کولې.

نسخه ۱: د زيد او عمر اشتراك دې، عني په رومبي کور کښې زيد او عمر پورتنی منزل کښې شريك دې. او لاندینی منزل د بل چا دې. او په دویم کور کښې زيد او عمر په لاندینی منزل کښې شريك دې. او پورتنی منزل د بل چا دې. او په دریم کور کښې دواړه منزله (چتونه) شريك دې. اوس دوی دواړو د قاضی نه د تقسیم مطالبه او کرله. نو قاضی به څه کوي؟

نو امام محمد رحمته الله علیه فرماني. چه د هر کور دې جدا جدا قیمت اولگولې شي. او د قیمت په اعتبار سره دې تقسیم کړي شي. او هم په دې فتوی ده. خو دلته ښکاره د عبارت نه دا معلومیږي. چه مطلقاً به د قیمت په اعتبار سره تقسیم کولې شي. خو په شامی او مجمع الانهر وغیره کښې صراحت دې. چه د عمارت قیمت به لگولې شي. او خالص د زمکې او صحن قیمت تقسیم به گزونی (ناپ کولی) سره کولې شي. رحم الاختلاف في الساحة واما البناء فيقسم بالقيمة [اتفاقاً كما في الجوهرة] شامی ص ۱۷۷: ۵۴، سبک الأنهر ص: ۲۳۳۳.

مجمع الأنهر ص: ۲۳۳۷]

فایله ۱: د امام محمد رحمته الله علیه دلیل دې. چه په لاندینی منزل (کور) کښې کوهی جوړیدې شي. تاخانه او اصطبل (د څاروو ترلو ځاني) جوړولې شي. چه دا په بالاخانه کښې نشي جوړیدې. او په تقسیم کښې برابری مقصود ده. او هرکله چه په دې دواړو کښې ښکاره تفاوت دې. نو بیا د قیمت نه بغیر برابری نشي کیدې.

مسئله الشیخین: په مذکوره مسئله کښې شیخین فرماني چې په گزونیو سره به تقسیم کولې شي **فایله ۲:** دلته شراکت په زمکه او آبادی کښې دې. قیمت کښې نه دې. او شراکت چه په کوم څیز کښې وي. تقسیم هم د هغې کول پکار دي. او صرف د اوسیدو په لحاظ دواړه منزله (کورونه) برابر دي. او په راحت (او آرام) کښې د تفاوت لحاظ نه دې ساتلې شوي. بهر حال تقسیم به ناپ سره کولې شي. په دې کښې د شیخینو رحمهما الله اتفاق دې. خو طریقه به کومه اختیارولې شي. به دې کښې د دواړو اختلاف دې.

د تقسیم نه روستو په شریکانو کښې د اختلاف مسئله

(وَإِذَا اخْتَلَفَ الْمُتَقَاسِمُونَ أَوْ كَلَهُ جِهَةً شَرِيكَانِ تَقْسِيمُونَ خِيْلَ مِیْنِ كُنِي اِخْتِلَافِ اَوْ كَرِي فَشَوْدُ اَلْقَائِمَاتِ. اودوه تقسیمونکی گواهی ورکړی. فَوَلَّكْتُ هُمَا اَدْتَمَّتَا (۲) نو ددوی گواهی به قبلولې شي.

هل اللغة ۱: ① المتقاسمون: جمع د متقاسم، تقسیم کونکی

نسخه ۱: تقسیمونکو د شریکانو په مینځ کښې تقسیم او کړو. اوس په شریکانو کښې اختلاف شو. په دوی کښې یو کس اوونیل. چه زما حصه ما ته نه ده رارسیدلې. حالانکه زما حصه په فلائی کمره کښې هم وو. او دوه تقسیمونکو دا گواهی ورکړله. چه ده خپله حصه اخستې ده. نو آیا ددوی گواهی به قبلولې

(۱) القول الرابع هو هذا قول محمد رحمته الله علیه كذا في بحر (۲۷۹\۸) ونصب (۲۷۲\۵) وملفتي البحر (۱۳۳\۴) ومجمع الأثر (۱۳۳\۴) نقلاً عن القول الرابع (۲۸۰\۲).

(۲) القول الرابع هو هذا قول الشیخین كذا في ملفي (۱۳۳\۴) والدر المنطقي (۱۳۴\۴) والبحر (۲۸۱\۸) نقلاً عن القول الرابع (۲۸۱\۲).

شی؟ نو امام قدوری رحمته مطلقاً او فرمائیل، چه قبولی به شی، یعنی به دې کینې اختلاف نه دې نقل کړې. ددې نه معلومېږي. چه د امام قدوری رحمته په نیز د خصاف رحمته قول معتبر دې، چه په دې کینې هم اختلاف نه کیدل ذکر دې.

دایله ۱ د امام محمد رحمته دلیل دې، چه دلته تقسیمونکی پخپل فعل باندې گواهی ورکوي. حالانکه پخپل فعل باندې گواهی نه قبلېږي. لکه مثلاً زید اوونیل. که خالد نن یوه سپیاره تلاوت اوکړو. نو زما غلام آزاد دې. غلام د خپلې آزادۍ دعوه اوکړله. او خالد د یوې سپیاري ونیولو گواهی ورکړله. چه غلام آزاد شی. نو د خالد گواهی به معتبر نه وی. ځکه چه هغه پخپل فعل باندې گواهی ورکړې ده. دغه شان به دلته هم گواهی معتبر نه وی.

د شریف د غلط تقسیم دعوه ګول

وَإِذَا ادَّعى أَحَدُهُمَا الْغَلَطَ او کله چه په تقسیم کونکو کینې یوکس د غلطۍ دعوه اوکړله. وَزَعَمَ أَنَّهُ أَصَابَهُ شَيْءٌ فِي يَدِ صَاحِبِهِ او وی ونیل. چه په دې خبرونو کینې کوم چه ده ته رسیدلی دی. یو څیز دده د ملګری په قبضه کینې دې. وَقَدْ أَشْهَدَ عَلَى نَفْسِهِ بِالْإِسْتِيفَاءِ حالانکه هغه پخپل نفس باندې د وصولولو اقرار کړې وو. لَمْ يَصْدُقْ عَلَى ذَلِكَ إِلَّا بِبَيِّنَةٍ نو په ده به ددې تصدیق نشی کولې. خو گواهانو سره.

تدريج ۱ مثلاً یوکور د دریو سرو په مینځ کینې مشترک وو. هغوی تقسیم اوکړو. او پخپل خپل حق باندې نې قبضه اوکړله. اوس په دوی کینې یوکس د غلطۍ دعوه کوي. او وانی. چه فلاڼی کمره هم زما په حصه کینې ده. نو دلته به دوباره تقسیم نشی کولې. خو مدعی نه به د غلطۍ ثابتولو دپاره د بینه قانوملو مطالبه کولې شی. که هغه گواهان قائم کړل. نو ډیره ښه ده. ګنې دده په مطالبه به قاضی د نورو گواهانو نه قسم اخلي. هغوی کینې یوکس قسم اوخوړلو. او یو انکار اوکړو. نو د مدعی او د منکر حصې به یوځانې جمع کولې شی. او ددوی د حصو په اندازه به دوباره تقسیمولې شی. او قسم خوړونکي به د مینځ ته خارجېږي. په [بدائع ص: ۲۶ ج ۷] باندې دا مسئله په واضحو الفاظو کینې تیره شوې ده.

د خصم قول به معتبر وی

وَإِنْ قَالَ قَدْ اسْتَوْفَيْتَ حَقِّي لَمْ يَحِلَّ لَهُ أَنْ يَقْبِضَ بَعْضُهُ أَوْ كَهُ. چه ما خپل حق وصول کړې وو. او تا د هغې نه څه واخستلو. قَالَ الْقَوْلُ قَوْلُ خَصْمِيهِ مَرَّتَيْنِ نو سره د قسم نه به دده د خصم قول معتبر وی.

تدريج ۱ او د منکر قول سره د قسم نه معتبر وی. نو د خصم قول به معتبر نه وی.

دایله ۱ ځکه چه هغه دده په غصب باندې دعوه کوي او هغه منکر دې.

د تقسیم په بعضي حصه باندې د عدم قبضې دعوه ګول

(وَإِنْ قَالَ أَصَابَنِي إِلَى مَوْضِعٍ كَذَا فَلَمْ يُسَيِّئْهُ إِلَيَّ او که ده اوونیل. چه زه نې د فلاڼی ځانې پورې رسیدلې ووم. نو هغه ما ته رانکړو. وَلَمْ يُشْهَدْ عَلَى نَفْسِهِ بِالْإِسْتِيفَاءِ وَكَذَلِكَ شَرِيكُهُ او هغه پخپل نفس باندې د وصولولو اقرار اوکړو. او د هغه شریک دده تکذیب اوکړو. تحالف وفسخت القسمه نو دواړه به قسم خوري. او تقسیم به فسخ کولې شی.

تدريج ۱ دلته مدعی د قبضې اقرار نه دې کړې. بلکه داسې نې اوونیل. چه زما حصه دهغه ځانې پورې ده. چه دا ماته رانکړې شوه. او دویم شریک منکر دې. او دې دروغجن کوي. نو چونکه دلته په هغه مقدار کینې اختلاف دې. چه دا به تقسیم سره حاصلېږي. نو دا داسې شوه. لکه څنګه چه بانع او مشتری د مبيع په مقدار کینې اختلاف اوکړي. نو په باب التحالف کینې د ذکر شوی حکم مطابق لکه څنګه چه

بیع کنبی د دواړو نه قسم اخستلې شی. او بیع فسخ کولې شی. دلته به هم تقسیم فسخ کولې شی.

د مستحق راوولو مسئله

(وَإِنْ أَسْتَحَقَّ بَعْضُ نَصِيبِ أَحَدِهِمَا بَعْضَهُ) او کله چه په دوی دواړو کنبی د یوکس معین بعضی حصه مستحقه راوړي. لَمْ تَلَسْهُ الْقِسْمَةَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ، وَجَمَّ بِمِصَّةٍ ذَلِكَ مَنْ نَصِيبِ شَرِيكِهِ (۱) نو د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز به تقسیم نشي فسخ کولې. او هغه به دخپلې حصې په اندازه د خپل ملگری په حصه کنبی رجوع کوي. وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَلَسْهُ الْقِسْمَةَ، او امام ابویوسف رحمته الله علیه فرماني. چه تقسیم به فسخ کولې شی.

حل اللغة > ① معین: معلوم ⑦ شائع: خور وور،

توضیح > د زید او خالد په مینځ کنبی پوره کور مشترک وو چه دا مثلاً درې سوه گزه مربع دي. زید او خالد تقسیم اوکړو. نو د زید په حصه کنبی د لاري د طرف حصه راغلل. چه دا قیمتي وی. بهر حال د زید سل گزه د خالد د دوو سوو گزو برابر ده. د قیمت او مالیت په اعتبار سره. چه صورت شي دا دي. چه دواړه پخپلو خپلو حصو باندې قابض شونو ساجد د قاضي په عدالت کنبی د استحقاق دعوه اوکړله. او په دې نې گواهان پېش کړل. نو خورمه چه دده استحقاق وو. هغه ساجد ته ملاو شو. اوس به د تقسیم څه حکم وي؟ نو دلته ددې بیان کوي.

الصور الثلاثة > خلاصه د کلام دا چه ددې درې صورتونه دي ① ساجد د زید په حصه کنبی صرف د یوې کمرې دعوه اوکړې. ددې حاصل دا دي. چه ساجد د زید په حصه کنبی په یو معین جزء کنبی دعوه کړې ده. چه دا ما په مذکوره نقشه کنبی مستحق سره تعبیر کړې دي.

② ساجد د زید په حصه کنبی د غیر معین جزء دعوه اوکړې. یعنی اوواڼي. چه په دې کنبی زما دریمه حصه ده. یا څلورمه حصه ده. وغیره. دا ما په مذکوره نقشه کنبی مستحق ثلث سره تعبیر کړې دي.

③ ساجد دا دعوه اوکړې. چه په پوره کور کنبی زما نصف دي. یعنی دده حصه خوره ده. د زید او خالد دواړو په حصو کنبی. بهر حال دا درې صورتونه دي.

④ د هر یو حکم جدا جدا دي. په رومي صورت کنبی به تقسیم نه فسخ کیږي. چه په دې د ټولو اتفاق دي. البته ساجد چه خورمه حصه د زید نه اخستې ده. ددې حساب به هغه د خالد سره اوکړي. او د خپل حساب په اندازه به د خالد نه واپس اخلي. او د دوباره تقسیم حاجت به نه وي. ⑦ او په دریم صورت کنبی به بالاتفاق تقسیم فسخ کولې شی.

الصورۃ الاختلافية > ⑤ او دویم صورت اختلافی دي. د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز به تقسیم نه فسخ کیږي. او د رومي پشان به زید د خالد نه د خپل حساب په اندازه واپس اخلي. او د امام ابویوسف رحمته الله علیه په نیز به تقسیم فسخ کولې شی. او امام محمد رحمته الله علیه د اصح قول مطابق امام صاحب رحمته الله علیه سره دي. دا اصل مسئله او په دې کنبی د اختلاف تفصیل دي.

دلایلهما > د طرفینو رحمهما الله دلیل دي. فرماني زید، ساجد او خالد په یو کور کنبی شریک دي. ددې په مخکنی حصه کنبی د زید، خالد او ساجد درېو وارو اشتراک دي. او په روستنې حصه کنبی صرف د زید او خالد اشتراک دي. په دې کنبی د ساجد هیڅ حصه نشته. اوس زید او خالد تقسیم غواړي. چه په

(۱) القول الرابع هر هذا قول أبي حنيفة رحمته الله علیه كذا في (ملطى الأبحر (۱۳۵/۴) وجمع الأبحر (۱۳۵/۴) والذرائع (۱۳۵/۴) ورداهنا (۱۸۷/۵) نقلاً عن القول الرابع (۲۸۲/۲) -

دې کښې دا فیصله اوشوه، چه په مخکنې حصه کښې خالد خپله حصه زید ته ورکړله، او زید ته نه د روستنې حصې په ځانې د نصف څلورمه ورکړله، نو اوس به صورت دا وی، چه په مخکنې نیمه کښې زید او ساجد نیمه په نیمه شریک شو، او په روستنې نیمه کښې د خالد ۳/۴ او د زید ۱/۴ شوه، او دا مذکوره تقسیم بالکل صحیح دې، چه په دې کښې د جدا کیدو معنی موجود کیدل ضروری دی، نو هرکله چه ابتداء کښې دغه شان تقسیم کیدې شی، نو که په ابتداء کښې بعینه هم دا صورت راوځي، نو دا به ولې جائز نه وی، او دلته به جدا جدا کیدل ولې زائل کیږي، حالانکه کله چه دلته کښې د زید په حصه کښې د ساجد استحقاق په جزء شائع کښې ثابت شو، بالکل هم دغه صورت دې، نو معلومه شوه، چه په دې صورت کښې د تقسیم معنی باقی ده، نو بیا به د تقسیم فسخ کولو ضرورت نه وی، نو لکه څنګه چه د معین جزء د استحقاق په صورت کښې د جدا جدا کیدو معنی موجود ده، دغه شان دلته هم موجود ده.

دلیل ابي یوسف دا د امام ابویوسف رحمته الله علیه دلیل دې، ددې حاصل دا دې، که په دواړو حصو کښې د مستحق استحقاق په طریقه د شیوع وی، نو تقسیم به بالا جماع فسخ کیدو، ولې؟ ځکه چه مستحق دریم شریک دې، او د شریک د رضامندی نه بغیر تقسیم شوې وو، چه دا د اصول مطابق فسخ کیږي، او بالکل هم دا صورت په جزء شائع کښې هم دې، نو دا تقسیم به هم فسخ کیږي.

الغناصیه ینهما اوس پاتې شوه دا خبره چه په مقیس او مقیس علیه کښې څه مناسبت دې، نو په مذکوره صورت کښې به زید د خالد په حصه کښې څلورمه په طریقه د شیوع (او حصه دارئ) اخلی، نو د تقسیم معنی یعنی جدا جدا کیدل معدوم شو، نو بیا تقسیم څنګه باقی پاتې شو، او په متفق علیه صورت کښې چونکه استحقاق په جزء معین کښې دې، نو د زید رجوع به هم په جزء معین کښې وی، نو د تقسیم معنی باقی ده، په دې وجه به بالا جماع تقسیم نه فسخ کیږي.

کتابُ الْاِکْرَاهِ

ترجمه (دا) کتاب د اکراه (په بیان کې) دې.

تفصیح د عقد موالات په ذریعه د اعلیٰ حال، حرمت نه حلت اړخ ته تبدیلېږي، مطلب دادې، که موالات نه وو، نو د مولا اسفل مال اخستل به حلال نه وو، کله چې عقد موالات اوشو، نو اوس دده لپاره دده مال اخستل حلال شو، بالکل هم دا خبره اکراه کې ده، چه په دې کې د مخاطب حال د حرمت نه حلت اړخ ته بدلېږي، یعنی دده لپاره چې د کوم شی مباشرت د اکراه نه وړاندې حرام وو، هغه د اکراه نه روسته حلالېږي، په دې وجه نه د موالات نه روسته کتاب الاکراه ذکر کړې دې.

د اکراه لغوي او اصطلاحی تعریف

اَلْاِکْرَاهُ بِثَبُتِ حُكْمِهِ اِذَا حَصَلَ مِنْ بَقْدَرٍ عَلٰی اِيقَاعِ مَا يُوَعَدُ بِهِ سُلْطَانًا كَانَتْ اُولَئِهَا د اکراه حکم ثابتېږي، کله چې حاصل شی، د هغه کس نه چې قادر وی، د هغې پر واقع کولو باندې، د کوم څه نه چې دهمکې ورکړې ده، بادشاه وی، او که غل وی.

تفصیح **الاکراه لغة** اکراه په لغت کې د یو کس مجبوره کول او په نا خوښه کار باندې راضی کولو ته وائی.

الاکراه اصطلاحاً په اصطلاح د فقهاؤ کې اکراه هغه فعل دې، چه هغه سرې د بل په سبب سره داسې اوکړي، چه د هغه رضامندی ختمه شی، یا د هغه اختیار فاسد شی.

اقسامه د اکراه دوه قسمونه دي. ① اکراه ملجئ (اکراه) ② اکراه ملجئ هغه ده، چه هغې کې مکروه

نه د خپل خان یا د یو اندام هلاکیدو خطره وی. لکه د قتل یا د لاس کټ کولو وغیره دهمکي ورکول په دې صورت کې دمکړه رضامندی فوت کیږي. او اختیار فاسد یږي. ⑦ اکراه غیر ملجئ (اکراه قاصی، اکراه غیر ملجئ هغه دې چه هغې کې د خان یا اندام هلاکیدلو خطره نه وی. بلکه صرف رضامندی فوت کیږي. لکه د قید دهمکي، یا د وهلو وغیره دهمکي ورکولو په صورت کې. نو د رضا فوت کیدل د اختیار د فساد نه عام دي. ځکه چې مقابل د رضا کراهت دي. او مقابل د اختیار جبر (زبردستی) دي. او د قید کولو او د وهلو ټکولو په اکراه کې بلا شبه اکراه موجود ده. نو رضا معدوم شوه. خو اختیار سره د وصف د صحت نه موجود دي. ځکه چې اختیار هغه وخت فاسد یږي. کله چې د خان یا د یو اندام فوت کیدلو خطره وی. نو اکراه ملجئ به هغه تصرفاتو کې موثر وی. په کومو کې چې د رضا حاجت وی. لکه بیع، اقرار، او اجاره وغیره. او اکراه ملجئ به ټولو تصرفاتو کې موثر وی. **فائدة** که اکراه ملجئ وی. او که غیر ملجئ وی. په دواړو صورتونو کې نه په دې سره د مکړه اهلیت باطلیږي. او نه دده نه تطاب (کم عقل توب) وضع کیږي. ددې دلیل دادې. چه د مکړه افعال په فرض، خطر و اباحت، او رخصت کې مختلف کیږي. او کله دې گناهگار یږي. او کله مستحق د اجر او ثواب وی. مثلاً په ده باندې د نفس قتل، لاره کې شوکه کول، او زنا وغیره حرام ده. نو هغه به ددې په مباشرت (او په دې باندې عمل کولو) سره گناهگار یږي. او که منع شی. نو ثواب به ملاویږي. دغه ډول دده لپاره د مردارې خوړلو، او د شرابو څښلو اباحت دي. او د کلمه کفر و نیلو رخصت دي. شیخ فخر الاسلام بزدوی رحمته الله علیه په خپلو اصولو کې یو دریم ډول بل هم ذکر کړې دي. او هغه دا چې پلار یا خوښ یا هغه څوک چې ددوی قائم مقام وی. د هغه د قید کولو دهمکي ورکړي. (د کله لم پچله من اقسام الاکراه لعدم ترتب احکامه علیه).

شرط تحقق الاکراه د اکراه د تحقق لپاره دوه شرطونه دي: ① مکړه په هغه امر باندې قادر وی. د کوم چې هغه یره ورکوي. که هغه د وخت بادشاه وی. او که غل وی. یا بل څوک وی. د امام صاحب رحمته الله علیه نه چې یو روایت دادې. چه اکراه د بادشاه نه بغیر بل څوک نشي کولې. دا د هغوی د زمانې په لحاظ سره دی. چه هغه زمانه کې به داسې قدرت صرف بادشاه ته حاصل وو. نن سهار دا خبره نشته. نن سهار خو د هر فساد کونکي نه اکراه کیدای شي. لکه څنگه چې د صاحبینو رحمهم الله قول دي. او هم په دې فتوی ده. ⑦ مکړه ته ددې خبرې غالب گمان وی. چه مکړه د کومې خبرې دهمکي ورکوي. هغه به دا خامخا کوي.

د اکراه د احکامو تفصیل

وَإِذَا كَرِهَ الرَّجُلُ عَلَى بَيْعِ مَالِهِ كُلَّهُ جَبْرًا مَجْبُورًا كَرِهَ شَوْ يُوَسَّرُ د خپل مال په خرڅولو، أَوْ عَلَى شَرَاءٍ سِلْعَةٍ بِأَيِّ د یو سامان په اخستلو، أَوْ عَلَى أَنْ يَقْرَأَ جُلَّ بِالْف دهره یا د چا لپاره د زر (د رهمو) په اقرار کولو، أَوْ بِإِجْرَاءٍ وَأَكْرَهَ عَلَى ذَلِكَ بِالْقَتْلِ أَوْ بِالْعَرْبِ الشَّدِيدِ أَوْ بِالْحَبْسِ یا د خپل کور په کرایه ور کولو باندې، په قتلولو یا سختو وهلو یا د قید کولو په دهمکي سره، فَبَسَّغَرُو هغه خرڅ کړو. أَوْ اشْتَرَى قَبْوً بِالْحَبْسِ إِنْ شَاءَ أَمْضَى الْبَيْعِ نو هغه ته اختیار دي. که غواړي بیع دي جائز اوساتي. وَإِنْ شَاءَ فَسَخَّاهُ او که غواړي. ماته دي کړي. وَدَجَّهَ بِالْبَيْعِ (او مبيع دي واپس واخلی.

توضیح یو سړی لږه په دهمکي د قتل، یا په زبردستو وهلو ټکولو، یا اوږدې زمانې پورې په قید کولو د یو شی په خرڅولو، یا اخستلو یا اقرار کولو باندې مجبور کړي شو. او هغه دا شی خرڅ کړو. یا

نہی واخستلو. یا نہی دهنی اقرار او کړو. نو د اکراه د زوال نه روسته هغه ته اختیار دی. که غواړی دا عقود دې نافذ کړی. او که غواړی. فسخ دې کړی. ددې قاعده کلیه داده. چه زموږ په نیز د مکره واره تصرفات د قول په لحاظ سره منعقد کیږی. اوس په کومو عقودو کې چې فسخ احتمال شته. لکه بیع او اجاره وغیره، هغه دې فسخ کولې شی. او په کومو عقودو کې چې د فسخ احتمال نشته. لکه طلاق، نکاح، عتاق، تدبیر، استیلا، نذر وغیره، هغه دې نشی فسخ کولې. بلکه هغه لازمیږی. البته د آنده ثلاثه ^۱ په نیز نه لازمیږی.

دلیل > یعنی په اکراه ملجئ سره رضا معدوم کیږی. حالانکه ددې عقودو د صحت شرط دادی. چه خپل منځ کې رضامندی موجود وی. لکه د الله تعالی ارشاد دې ^۲ لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ تَكُونُوا بَيْنَ تَرَافِئِكُمْ ^۳ او ذکر شوی دهمکیانو سره اکراه کولو کې رضامندی ختمیږی. نو عقد به فاسد وی. ځکه چې د شرط نه موجود کیدلو په وجه د مشروط هم نفی کیږی.

په حقوق العباد کې د اکراه حکم

قَارُنْ كَانَ قَبْضَ الثَّمَنِ طَوْعًا یا که مکره په خوشحالی سره ثمن باندې قبضه او کړله. فَقَدْ أَجَازَ ^۴ **الْبَيْعَ** نو د بیع اجازت نهی ورکړو.

تفصیل > که مکره خرڅ کړو، د زبردستی په وجه، او ددې قیمت نهی په خوشحالی واخستلو. نو په خوشحالی قیمت اخستل، بیع نافذ کول، او ددې نه راضی کیدل دی.

دلیل > ځکه چې ثمن په خوشحالی قبول د اجازت دلیل دی. لکه په بیع موقوف کې د مالک په ثمن باندې قبضه کول، دلالة اجازت وی. او که اکراه صرف په عقد د بیع باندې وی. د مبیع په سپارلو باندې نه وی. او هغه مبیع په خوشحالی اوسپاری. نو دا هم دلیل د اجازت دی.

(وَإِنْ كَانَ قَبْضُهُ مُكْرَهًا وَكَانَ ثَمَنُ بَانْدِي نَهِي قَبْضَهُ د مجبوری نه او کړله. فَلَيْسَ بِأَجَازَةً اجازت نه دی. **وَعَلَيْهِ رَدُّهُ** اِنْ **كَانَ قَائِمًا فِي يَدِهِ**) او په ده باندې واپس کول واجب دی. که دده سره قانم وی.

تفصیل > او که بائع ثمن باندې قبضه د مجبوری نه او کړله. نو دا به اجازت نه وی. او په ده به واپس کول واجب وی. که هغه دده سره په دې حالت کې موجود وی. ځکه چې د اکراه په وجه عقد فاسد دی. او که ثمن هلاک شوي وی. نو دده به هیڅ نشی اخستلی.

دلیل > ځکه چې مکره سره دا ثمن امانت وو. ځکه چې ده هغې باندې د مشتری په اجازت سره قبضه کړې وه. او کله چې قبضه په اجازت د مالک وی. نو هغه موجب د ضمان هغه وخت وی. کله چې قبضه د تملک لپاره وی. حالانکه دلته کې بائع ثمن باندې قبضه تملک لپاره نه ده کړې. ځکه چې هغه خو ددې په قبضه کولو مجبور وو. نو ثمن دده سره امانت شو. او د امانت په ضائع کیدلو سره ضمان نه راځی.

وَإِنْ هَلَكَ الْمُشْتَرِي فِي يَدِ الْمُشْتَرِي او که مبیع هلاک شو. مشتری سره. **وَهُوَ غَيْرُ مُكْرَهٍ** حالانکه هغه مکره نه دی. **فَمِنْ قِيَمَتِهِ** نو هغه به ددې د قیمت ضامن وی.

تفصیل > بائع په زبردستی یو شی خرڅ کړو. او مشتری هغه د زبردستی نه بغیر واخستلو. بیا هغه مشتری سره هلاک شو. نو مشتری به بائع ته ددې د قیمت تاوان ورکوی.

دلیل > ځکه چې د مکره بیع فاسد ده. او بیع فاسد کې هم مبیع مشتری باندې مضمون وی.

(وَلِلْمُكْرَهَاتِ أَنْ يَقْبِضَ الْمُكْرَهَاتُ أَنْ شَاءَ) او مکره لپاره اختیار دی. که غواړی. مکره نه تاوان واخلي.

توضیح بائع په زبردستی یو شی خرڅ کړو او مشتری هغه د زبردستی نه بغیر واخستلو بیا هغه مشتری سره هلاک شو. نو مشتری به بائع ته ددې د قیمت تاوان ورکوي.

دلیل ځکه چې دمکړه بیع فاسد ده او بیع فاسد کې هم مبیع مشتری باندې مضمون وی خو مکړه نه دا اختیار هم شته چه چا په ده باندې زبردستی کړي وه هغه نه د قیمت تاوان واخلي ځکه چې د ترکومه پورې د هلا کولو معنی موجود وی. هلته کې مکړه (مجبور) ددې مکړه آله وی. (اگرچه د کلام کیدلو په حیثیت سره هغه آله نه ده) (لأن التكلم بلسان الغير لا یصح) نو گویا مکړه د بائع (مکړه) مال مشتری ته ورکړو. نو مکړه ته اختیار دې چه مکړه او مشتری دواړو کې د چا نه غواړي تاوان واخلي.

په حقوق الله کې د اضرار حکم

وَأَنْ أَكْرَهَ عَلَى أَنْ يَأْكُلَ الْيَتِيمَ أَثْمَرَ الْخَمْرِ، كَهَ مَجْبُورٍ كَرِهَ شَوْبَهُ مَرْدَارٍ خَوَّلُوْهُ يَأْ شَرَابِ خُبْنَلُوْ بَانْدِي، فَأَكْرَهَ عَلَى ذَلِكَ يَحْبِسُ أَوْ قَرْبَ أُوقِيْدِيْ قَيْد كُولُوْ يَأْ وِهْلُوْ، يَأْ د هتکړې په اچولو دهمکي ور کولو سره، لَمْ يَحِلْ لَهُ إِلَّا أَنْ يُكْرَهَ بِمَا يَخَافُ مِنْهُ عَلَى نَفْسِهِ أَوْ عَلَى عُضْوٍ مِنْ أَعْضَائِهِ، بِنُو حِلَالٍ بَه نَه وې. مگر دا چې مجبور کړې شی په داسې دهمکي سره، چې هغې سره خطره وي. د خپل خان یا د یو اندام، فَإِذَا خَافَ عَلَى ذَلِكَ نَفْسَهُ چې ددې یره وي. وَيَسَعُهُ أَنْ يَقْدِرَ عَلَى مَا أَكْرَهَ عَلَيْهِ (نو گنجانش شته چه وراوړاندې شی هغه شی ته په کوم چې مجبور کړې شوې دې).

توضیح یوسي د خنزیر یا د مردار د غوښې په خوړلو، یا د شرابو او وینې څښلو باندې د جیل او وېلو او د قید کولو او بندولو یره او دهمکي ور کولو باندې مجبور کړې شو. نو هغه لپاره ددې څیزونو خوراک صحیح نه دې.

دلیل ځکه چې ددې محرماتو د خوراک اباحت د اړتیا په وخت دې او اړتیا هغه وخت ده چه کله د خان یا د یو اندام د هلاکت یره وي. نو که یو کس د نفس قتلولو یا د یو اندام کت کولو یره ورکړله او مجبوره نې کړو. نو په دې صورت کې دده لپاره خوراک حلال دې.

(وَلَا يَسَعُهُ أَنْ يَصْبِرَ عَلَى مَا تَوَعَّدَ بِهِ، أَوْ دَبْجُوزَ ۰؛ گنجانش به نه وي چه په دې باندې صبر اوکړي. د کومې چې دهمکي ورکړې شوې ده. فَإِنْ صَبَرَ حَتَّى أَوْقَعُوا بِهِ وَلَمْ يَأْكُلْ، كَهَ دَه صَبْر اوکړو. تردې چې هغه داسې اوکړل او ده او نخوړل. فَهُوَ أَثِمٌّ نُو گنهگار به وي. لِأَنَّهُ لَمْ يَأْبِ يَهْ ځکه چې هرکله دا شی جائز کړې شو.

توضیح که هغه نې اونه خوري او صبر اوکړي او د خان قرباني ورکړي. نو گنهگار به وي. **دلیل** به منع کیدلو سره پخپل خان هلا کولو باندې د غیر مددگار (او معاون) شو. نو گنهگار به وي. لکه څنگه چې په حالت د مخصصه (سخته لوگه) کې کیږي.

مکړه لپاره د هکله د هکله او د نورو ځانواو وېلو حکم

(وَأَنْ أَكْرَهَ عَلَى الْكَافِرِ بِاللَّهِ تَعَالَى أَنْ يَصْبِرَ عَلَى مَا تَوَعَّدَ بِهِ، أَوْ قَرْبَ أُوقِيْدِيْ قَيْد كُولُوْ يَأْ وِهْلُوْ، يَأْ د هتکړو، یا قید، یا د وېلو دهمکي ور کولو سره، لَمْ يَحِلْ لَهُ إِلَّا أَنْ يُكْرَهَ بِمَا يَخَافُ مِنْهُ عَلَى نَفْسِهِ أَوْ عَلَى عُضْوٍ مِنْ أَعْضَائِهِ) نو دا به اکراه نه وي. تردې چې مجبور نکړي شی په داسې دهمکي سره، چې هغې سره یره وي د خان، یا د یو اندام.

توضیح که یو مسلمان د قید و بند او د وهلو ټکولو په دهمکې سره د کفر کلمې په ونيلو، او د نبی کریم ﷺ په شان مبارک کې گستاخانه الفاظ او ښکلو باندې مجبور کړې شو. نو دا اکراه نه ده. **دلیل** څکه چې هر کله په قید و بند و غیره سره د شرابو په څښلو کې اکراه نه کیږي. نو کفر کوم چې په حرمت کې دهغې نه سخت دي. هغې کې به په طریق اولی اکراه نه وي.

(فَإِذَا خَافَ عَلَىٰ ذَٰلِكَ نُو هَرَكَلَه چې ددې خطره وی. وَيَسْعَهُ أَنْ يَظْهَرَ مَا أَمْرُوهُ بِهِ نُو گنجانش شته چه ښکاره کړی. هغه د کوم چې دوی حکم کړې دي. وَيُؤْتِي، او توريه او کړی. فَإِنْ أَظْهَرَ ذَٰلِكَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ که هغه دا ښکاره کړله. په داسې حالت کې، چه دده زړه په ایمان سره مطمئن دي. فَلَا لَمَمَ عَلَيْهِ) نو په ده به ټناه نه وي.

توضیح البته که د نفس قتل، یا د یو اندام د پري کولو په وجه د کفر کلمې ونيلو باندې یا د نبی کریم ﷺ په شان کې په بد رد او کنخلو ونيلو باندې مجبور کړې شو. نو دده لپاره د توريه په طور پخپله ژبه د ونيلو گنجانش شته. په دې شرط چې دده زړه په ایمان مطمئن وي.

دلیل د عمار رضی الله عنه حديث دي أخذ المشركون عمار بن ياسر فلم يتركوه حتى سب النبي ﷺ وذكر الهتهم بخبرهم تركوه فلما أتى رسول الله ﷺ قال له انصرف ما وراكم قال: شربا رسول الله ﷺ ما تركت حتى دلت منك وذكر الهتهم بخبرهم قال: فكيف تجد قلبك قال: مطمئنا بالإيمان قال: فإن عادوا فعد^(۱) یعنی عمار بن ياسر رضی الله عنه مشرکانو او نیولو. او ترکوه مپورې چې هغه د هغوی د بتانو تعریف او د نبی کریم ﷺ بد رد نه ووکړې. هغه وخته پورې هغوی هغه پري نخودلو. هغه د نبی کریم ﷺ په خدمت کې حاضر شو. واقعہ نه بیان کړله. نبی کریم ﷺ پوښتنه او کړه. هغه وخت ستا د زړه څه حالت وو؟ عرض نه کړل، انهي د الله رسوله ﷺ ازما په زړه کې ایمان مضبوط وو. نبی کریم ﷺ او فرمانیل. که مشرکان بیا داسې اوکړي. نو ته هم دغه ډول کوه.

(فَإِنْ صَبَرَ حَتَّى قُتِلَ) او که ده صبر اوکړو. تردې چې قتل کړې شو. وَلَمْ يَظْهَرَ الْكُفْرَ خُو ده کفر ښکاره نکړو. گان ما جورا) نو هغه ته به اجر ملاوېږي.

توضیح د ذکر شوې توريه عقلی دلیل دي. ددې تقرير دادې. چه ایمان د ژبي د اقرار او د زړه د تصديق نوم دي. چه ددې رکن اصلی تصديق دي. کوم چې په مذکوره صورت کې قائم دي. نو په داسې ښکاره کولو سره ایمان په حقیقت کې نه فوت کیږي. او په منع کیدلو کې حقیقت کې د خان (نفس) تللو خطره وی. په دې وجه د کفر ښکاره کولو گنجانش شته. خو که هغه په دې حالت کې صبر اوکړي. او په ژبه کلمه د کفر اونه گرځوي. نو د ثواب مستحق به وي.

دلیل که په صبر کولو باندې د اجر مستحق کیدلو عقلی دلیل دا دي. چه د کفر د قباحته په وجه حرمت باقي دي. نو هغه اکراه باندې صبر کولو سره د محرم شرعي نه خان ساتونکي او د شرعي نهی تعمیل کونکي شو. او دین د اعزاز په خاطر د کلمه کفر ښکاره کولو نه منع کیدل د مضبوطې حوصلې د میړه دي. او په دې کې هیڅ شک نشته. چه د رخصت اختیارولو په نسبت عزیمت باندې عمل کول

افضل دی۔ پیہ خلاف د مردارې خورلې، اود شرابو څښلو، چه په دې کې د استثناء (أَلَا مَا أَفْطَرُوا لَهُمُ الْآيَةَ) په وجه اباحت اوشو.

مکړه لپاره مسلمان ته د نقصان رسولو حکم

وَأَنْ أَكْرَهَ عَلَى إِيْلَافٍ مَالٍ مُسْلِمٍ بِأَمْرِ يَخَافُ مِنْهُ عَلَى نَفْسِهِ أَوْ عَلَى أَعْضَائِهِ كَمَا مَجْبُورٌ كَرِي شُو. د يوکس مال هلا کولو باندې، په داسې دهمکې سره چې هغې سره خطره وی. د خپل خان يا د يو اندام، وَيَسَعُهُ أَنْ يَفْعَلَ ذَلِكَ) نو گنجانش شته. چه اوکړی.

توضیح: که د نفس په قتلولو يا د يو اندام کت کولو په دهمکې سره د يو مسلمان مال هلا کولو باندې مجبور کړې شو. نو دده لپاره د داسې کولو گنجانش شته. دليله: ځکه چې د اړتيا په وجه د غير مال جائز کېږي. لکه څنگه چې په حالت د مخصه (د سختې لوڼه) کې کېږي. او دلته کې هم اړتيا متحقق شو. چه خان بچ کول دی. نود غير مال هلاکولې شی. او که هلاک نې نکړی. بلکه په تکليف باندې صبر اوکړی. نو ثواب به ملاوړی.

وَلِصَاحِبِ الْمَالِ أَنْ يُضَيِّقَ الْكُفْرَةَ) اود مال مالک ته اختيار دي. چه مکړه نه تاوان واخلي.

توضیح: بيا د مال مالک لکه څنگه چې د مکړه نه تاوان اخستې شی. هم دغه ډول هغه د مکړه نه هم اخستې شی. دليله: ځکه چې دا وړاندې معلومه شوه. چه افعالو کې فاعل د حامل لپاره آله کېدای شی. او مال هلاکول هم د افعالو د قبيلې څخې دی. نو گویا مکړه د مکړه په ذریعه د فلائی مال هلاک کړو. نو هغه د مکړه نه تاوان اخستې شی.

مکړه لپاره د قتل کولو حکم

وَأَنْ أَكْرَهَ يَقْتُلَ عَلَى قَتْلِ غَيْرِهِ كَمَا مَجْبُورٌ كَرِي شُو د قتل په دهمکې سره. د بل کس په قتلولو باندې. كَمَا مَجْبُورٌ أَنْ يَقْتُلَ غَيْرَهُ هغه لپاره گنجانش نشته. چه د هغه په قتل باندې اقدام اوکړی. وَيَضُرُّ حَتَّى يَقْتُلَ بلکه صبر دي اوکړی. تردې چې پخپله قتل کړې شی. فَإِنْ قَتَلَهُ هغه نې مسلمان کړو. گان ایتما) نو گناهگار به وی.

توضیح: او که د نفس قتلولو په دهمکې سره د يو مسلمان په قتل باندې مجبور کړې شو. نو هغه ته د قتلولو گنجانش نشته. که قتل نې کړی. نو گناهگار به وی. دليله: ځکه چې مسلمان قتلول په هيڅ حالت کې هم جائز نه دی.

وَالْقِصَاصُ عَلَى الَّذِي أَكْرَهَ إِنْ كَانَ الْقَتْلُ عَمْدًا) او قصاص به په هغه چا وی چې هغه زور کړې وی که قتل عمد او وی.

توضیح: په دې وجه که ده په قصد سره قتل کړو. نو په اکراه کونکې باندې به قصاص وی دليله: دليل دادې. چې دي مکړه په حقيقت کښې قتل نه دي کړي دي خو مجبوره کړې شوې دي لکه چې دې د تيره آله په ځانې استعمال شوې دي او قاعده دا د چې څوک آله د قتل استعمال کړی په هغه باندې قصاص وی

د مکړه د طلاق او اعتاق حکم

وَأَنْ أَكْرَهَ عَلَى طَلَاقِ امْرَأَةٍ كَمَا مَجْبُورٌ كَرِي شُو د خپلې ښځې په طلاق ورکولو، أَوْ عِتْقِ غَيْرِهِ يَد

خپل غلام په آزادولو، فَقَعَلَ او هغه اوکړل. وَقَمَّ مَا أَكْرَهَ عَلَيْهِ نَوَ واقع کېږي به هغه په کوم چې دې مجبور کړي شوې دي.

توضیح: که ښځې ته په طلاق ورکولو یا د غلام په آزادولو باندې مجبور کړي شو. او هغه طلاق ورکړو. یا نې غلام آزاد کړو. نو دا امور واقع کیږي. ددې تفصیل په کتاب الطلاق کې تیر شوې دي.

(وَيَرْجِعُ عَلَى الَّذِي أَكْرَهَهُ يَقِيمَةُ الْعَبْدِ) او رجوع به کوی په هغه کس باندې چاچه دې مجبور کړي دې. د غلام په قیمت،

توضیح: د آزادی په صورت کې به مکړه د اکراه کونکي نه د غلام قیمت اخلي. **دلیل:** ځکه چې د هلاکت په حق کې مکړه د اکراه کونکي آله کیدای شي. نو هلاکت به هم هغه اړخ ته منسوب کیږي. او دا ضمان چونکه ضمان د هلاکت دې. چه دا په مالداري او غریبي سره نه مختلف کیږي. په دې وجه به د غلام قیمت اخلي. که اکراه کونکي توانگر او که غریب وي.

(وَيَرْجِعُ بِنِصْفِ مَهْرِ الْمَرْأَةِ إِنْ كَانَ قَبْلَ الدَّخُولِ) اود اکراه کونکي څخه به د ښځې نصف مهر واپس اخلي. که طلاق د صحبت نه وړاندې وي

توضیح: او د طلاق په صورت کې به د اکراه کونکي نه د مهر مسمی نصف اخلي. په دې شرط چې طلاق د دخول نه وړاندې وي.

دلیل: وجه داده. چه په میره کوم مهر واجب وو. نو هغې کې د ساقطیدلو احتمال وو. یعنی (کیدای شي) فرقت (او جدائی) د ښځې د اړخه واقع شي. خو کله چې طلاق واقع شو. نو مهر مؤکد شو. نو د مال دا هلاکت به اکراه کونکي اړخ ته منسوب وي. او مکړه به دده نه د نصف مهر اخستلو حقدار وي.

حکم سورة الوطي: خو که هغه وطی کړې وي. نو د اکراه کونکي نه هیڅ هم نشي اخستلي. ځکه چې اوس مهر د وطی په وجه مؤکد شوې دي. د طلاق په وجه نه دې مؤکد شوې. نو صرف د ملک نکاح هلاکت باقی پاتې شو. او ملک د نکاح (په وخت د وتلو) مال نه دي. او کوم شي چې مال نه وي. د هغې ضمان مال سره نه کیږي.

(وَإِنْ أَكْرَهَ عَلَى الزَّوْجَةِ يَكُفِّرُ بِهَا زَوْجًا كَرِهًا) او د اکراه کونکي مجبور کړي شو. وَجَبَ عَلَيْهِ الْحَدُّ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ. نو په مکړه به حد واجب وي. د امام ابوحنيفه رحمه الله په نیز..

توضیح: که یوکس په زنا کولو باندې مجبور کړي شو. او هغه زنا اوکړله. نو د امام ابوحنيفه او امام زفر رحمهما الله په نیز به په ده باندې حد د زنا واجب وي.

دلیل: ځکه چې سړی اړخ ته د زنا تصور د آلي منتشر کیدلو نه بغیر نه کیږي. او د آلي انتشار د لذت نه بغیر نه کیږي. او لذت کیدل د خوشحالي په طور د کولو دلیل دي.

(لَا أَنْ يَكْرَهُهُ السُّلْطَانُ، خو که ده لره بادشاه مجبور کړو. (نو حد به نه وي). وَقَالَ الْأَصْحَابُ رَحِمَهُمُ اللَّهُ) فرماني. لَا يَلْزَمُهُ الْحَدُّ (چې په ده به حد لازم نه وي.

توضیح: البته که په دې فعل باندې مجبور کونکي بادشاه وي. نو حد به واجب نه وي. **دلیل:** ځکه چې د حد وجوب د زجر لپاره وي. او اکراه سره ددې اړتیا نشته. نو په دې فعل سره دده مقصد خپل هلاکت لرې کول دي. شهوت پوره کول نه دي. نو دا اسقاط به په حد کې شبه جوړیږي. پاتې شو د آلي انتشار، نو هغه کله کله طبعی طور باندې هم کیږي. لکه د اوده سړی د آلي انتشار د ارادي

او اختیار نه بغیر کیری. بیا د بادشاه استثناء د امام ابوحنیفه رحمہ اللہ په مرجوع الیہ قول کې دی. د مخکنی قول مطابق اکراه کونکې که بادشاه وی. او که دده نه علاوه بل څوک وی په دواړو صورتونو کې حد واجب دي. د صاحبیني رحمہما اللہ په نیز دواړو صورتونو کې حد واجب نه دي.

مکره په مرتد کیدلو باندې د مجبوره ځپلو حکم

وَإِذَا كُرِهَتْ عَلَى الرَّدِّ فَكَهْ مجبور کړې شو په مرتد کیدلو باندې، لَمْ تَكُنْ أَهْرَاقُهُ مِنْهُ نو دده ښځه به بانه نه وی.

تفريح نفس مسئله آسانه ده. **دليله** ځکه چې د ردت تعلق اعتقاد سره دي. آیا نه گوري. که دده زړه په ايمان مطمئن وي. نو نه کافر کېږي. اولته د کفره اعتقاد کې شک دي. نو د شک په وجه بانه کيدل به نه ثابتیږي.

کِتَابُ السَّيْرِ

ترجمه (دا) کتاب د جهاد په بیان کېږي دي.

تفريح تعريف السيرة < السير جمع د سيرة، ده. اودا طريقې ته وائي په کارونو کېږي، (يعنی کارونه چه په کومه طريقه باندې کولی شی. هغې ته، السيرة) وائي.

تعريف السير فرعا < اوبه شريعت کېږي خاص دي په طريقې دنبي صلی اللہ علیہ وسلم پورې په غزواتو خپلو کېږي، (يعنی نبی صلی اللہ علیہ وسلم چه په کومه طريقه جهاد کړې دي. هغه طريقې ته سيرة وائي)

د جهاد حکم

الْجِهَادُ قَرْضٌ عَلَى الْكِفَايَةِ إِذَا قَامَ بِهِ قَرِيبٌ مِنَ النَّاسِ سَقَطَ عَنْ الْبَاقِينَ

ترجمه و تفريح جهاد په عامو حالاتو کېږي، فرض کفايه دي. کله چه اودريږي په دي باندې يوه ډله د خلقونه، نوسا قطيږي د نورو نه، يعنی جهاد فرض کفايه دي. ځکه چه د فرض کفايه تعريف دا دي. چه په مسلمانانو کېږي يوه ډله هغه کوي. نو د ټولو غاړه خلاصه وي. او که څوک نې هم نه کوي. نو ټول به گناهگار وي. لکه د جنازې مورخ راواخله. په متن کېږي دوه خبرې دي. يوه دا چه جهاد فرض دي. اوبله دا چه علی الکفايه دي.

د الله ① دالله تعالی د دي ارشاد دوجې چه ﴿وَلَا تُلْوَ الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُفَالُوكُمْ كَافَّةً﴾ جنګيږئ مشرکانو سره تاسو ټول لکه څنګه چه جنګيږي دوی تاسو سره ټول، (نواصل په کتاب الله سره د جهاد فرضيت ثابت دي.

① نبی کریم صلی اللہ علیہ وسلم فرمايلي دي الْجِهَادُ مَا ضَرَّ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ { د جهاد به جاري وي تر قيامته پورې

د جهاد پر يهود و جهاد

﴿إِنْ لَمْ يُقْمِرْهُ أَحَدًا أَيْمَ بَحِيمِ النَّاسِ بِذِكِّهِ﴾

ترجمه و تفسیر > اوکه اهتمام اونکر لوددی (جهاد) هیخ کس په مسلمانانو کښې، نو گناهگار یې ټول خلق په پریخودو ددی (جهاد چه فرض کفایه دی)

دالله > ① ځکه چه وجوب په ټول (خلق) دی. او په ترك د واجب گناه لازم یې. اودویم دلیل ددی د فرض کفایه دپاره دا بیانوی

② ځکه چه مشغول کیدو د ټولو (خلق) په دی (جهاد) کښې ختمیدل د سامان د جهاد دی. لکه اسونه، او وسله شوه، (نور کله چه سامان او آلات د جهاد ختم شی. نولازمی خبره ده. چه جهاد به په څه کیږی؟ ددی وجی ضروری ده. چه څه مسلمان په جهاد کښې مشغول وی. او څه کسان په هغه کارونو کښې مشغول وی. چه د جهاد دپاره د اسبابو او ذرایعو حیثیت لری. لکه په موجوده وخت کښې سائنسی علوم، اقتصادی علوم وغیره شول. هر کله چه د جهاد اسبابو او آلاتو پیدا کول هم ضروری دی. او بعضی خلق به په دې کښې مشغول کیدل ضروری دی. نونتیجه دا راووتله. چه (واجب یې (جهاد) علی الکفایه، (یعنی چه بعضی مسلمانان په کښې مشغول وی. نو د نورو غاړه خلاصه شوه)

د اقدامی جهاد حکم

(وَقَاتِلِ الْكُفَّارَ وَاجِبٌ) وَإِنْ لَمْ يَنْدَعُوا

ترجمه و تفسیر > او جنگ کول د کافرانوسره واجب دی اگر چه هغوی حمله نه وی کړې په مونږ باندې، یعنی کله چه کافران د اسلام قبولولو او د جزیه ورکولو نه انکار او کړی. نو ددی نه پس دوی سره جهاد کول واجب دی. اگر چه ددی د وارو خیزونو نه منلو نه پس هغوی په مسلمانانو حمله نه وی کړې. **دلیل** > د جهاد په فرضیت چه کوم آیاتونه او احادیث راغلی دی. لکه د الله تعالی قول چه جنگیږئ کافرانوسره ټول، دغه شان نبی ﷺ فرمایلی دی. جهاد به تر قیامته پورې جاری وی. اوددی بیان په کښې نشته. چه هله په تاسو جهاد لازم یېږی. چه کافران په تاسو حمله او کړی. نو ددی نصو صودعوم دوجې اقدامی جهاد هم جائز دی

په چاچه جهاد فرض نه دی

(وَلَا يُجِبُ الْجِهَادُ عَلَى صَبِيٍّ)

ترجمه و تفسیر > اونه (واجب یې (جهاد) په ماشوم باندې **دلیل** > پکار ده چه ماشوم باندې آسانتیا اوشفقت او کړې شی. او که مونږ به ده جهاد واجب کړو. نو جهاد چونکه گران کار دی. نو دی په مشقت کښې اخته کیږی. اوشفقت د مشقت تقاضا نه کوی. او بله دا چه ماشوم مرفوع القلم دی

(وَلَا عُبَى وَلَا امْرَأَةً)

ترجمه > اونه (واجب یې) په غلام او په ښځه

تفسیر > **دلیل** > په عامو حالاتو کښې به غلام دخپل مولی او په ښځه باندې د خپل خاوند حق مقدم دی. البته که د جهاد دپاره عام اعلان اوشی. نور بیا به د مولی اود خاوند اجازت نه بغیر جهاد ته ځی

(وَلَا اَعْمَى وَلَا مُقْعَبٍ وَلَا اَقْطَمَ)

ترجمه > اونه (واجب یې) په روند او په شل اوچه پښه نه کټ شوې وی.

تفسیر > **دلیل** > په جهاد کښې شرکت ددی دپاره وی. چه د دشمن مقابلې او کړی. یا د مجاهدینو مدد او کړی. اودا کسان په خپله د نورو د خدمت محتاج دی. نو دوی به په خپله څه جهاد او کړی

دشمن د حملې په صورت کې د جهاد حکم

فَإِنَّ هَجْمَ الْعَدُوِّ عَلَى بَلَدٍ وَجَبَ عَلَى جَمِيعِ الْمُسْلِمِينَ الدَّفْعُ تَحْرِيمُ الْمَرْأَةِ بِغَيْرِ إِذْنِ زَوْجِهَا وَالْعَبْدُ بِغَيْرِ إِذْنِ الْمَوْلَى (المؤلف)

هل اللغة ① هجوم: حمله ② العدو: دشمن ③ بلده: ښار

ترجمه و تفسیر: که حمله او کرله دشمن (یا ناڅاپه حمله یې او کرله) په یو ښار (د مسلمانانو) باندې واجب شوه په ټولو خلقو باندې، دفاع کول (او مقابلې کول او مقابلې کول د دشمن، نې اوڅی به ښځه بغير اجازه د خاوند نه او غلام بغير اجازه د مولی نه،

دليله: (او دليل دا دې چه) اوگرځيدلو جهاد فرض عين، او ملك يمين (په غلام او ووينځه کېښې) اورقيت د نکاح په ښځه کېښې نه ښکاره کېږي په مقابلې د فرض عين څيزونو کېښې. (يعنی چه کله د مولی او خاوند د حق مقابلې د فرض عين سره راشي. نو فرض عين به مقدم وی د دوی په حقوقو باندې. اول به فرض عين ادا کولې شي) لکه په مونځ او روژه کېښې. يعنی که مولی یا خاوند ښځه د فرضی مونځ یا روژې نه منع کوي. نو دوی به په دې کېښې دهغوی تابعداري نه کوي. ځکه چه د مخلوق تابعداري به په څيز کېښې نه کوي. چه د خالق په کېښې نافرمانی وی)

حکم الجهاد قبل النفي العام: په خلاف دعام اعلان نه وړاندې (يعنی چه د جهاد دپاره عام اعلان نه وی شوې. نو په هغه صورت کېښې د غلام دپاره د مولی نه او د ښځې دپاره د خاوند نه اجازه غوښتل ضروری دی) ځکه چه بغير ددې دواړو غلام او ښځې نه گذاره کېږي (د دشمن د مقابلې. نو دعام اعلان نه وړاندې چونکه غلام او ښځې ته څه ضرورت نه وی) نونشته ضرورت باطل کولو حق د مولی او د خاوند نه بغير ضرورت)

(وَأَذْخَلَ الْمُسْلِمُونَ دَارَ الْحَرْبِ فَحَاصَرُوا مَدْيَنَةَ أَوْجِصًا دَعَوْهُمْ إِلَى الْإِسْلَامِ)

هل اللغة ① حاصروا: گيراف و اچوی ② مدينة: ښار ③ حصن: قلعه

ترجمه و تفسیر: کله چه داخل شې مسلمانان دار الحرب (د کافرانو ملک) ته، او محاصره کړې (گير کړې) یو ښار یا قلعه، (يعنی هر هغه ځانې چه دهغې مينځ ته بغير اجازه ته ورتلل نشی کيدې. نو د ټولونه اول) رابلی به دوی اسلام ته (چه تاسو اسلام قبول کړی)

دليله: د دې وجې چه فرمايیلی دی حضرت ابن عباس رضی الله عنه چه نبی ﷺ هيڅ یو قوم سره جهاد نه دې کړي. تردې چه راوبلل به نې دوی اسلام ته (چه تاسو ایمان راوړی، د)

فَإِنَّ أَجَابًا وَكَافِرًا عَنِ قِتَالِهِمْ

ترجمه و تفسیر: که دوی قبول کړلو دعوت (او اسلام نې قبول کړل) نو منع به شی (مسلمانان یا منع به کړی مسلمانان ځانونه خپل) د جنگ ددوی نه (يعنی دوی سره به جنگ نه کوي) دليله: دوجې د حاصلیدو د مقصود (د جهاد چه کوم مقصد دی. هغه به دار الکفر کېښې د الله تعالی د دين غلبه ده. نو چه دوی ایمان راوړل. هغه مقصود بغير د قتال نه حاصل شو. نو قتال ته څه حاجت پاتې نشو. او دوی سره به د جنگ کولو نه ځکه منع کېږي) بقینا فرمايیلی دی نبی ﷺ أَمَرْتُ أَنْ أَقَاتِلَ النَّاسَ

حَتَّى يَقُولُوا لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ماته حکم شوي دي چه جنگيره خلقو سره تردې چه دوي اوواني. نشسته لاق دعبادت سوا دالله نه حديث ترآخړه پوري اولوله، يعنې اوچاچه لاله الله اوويل. نوده محفوظ کرل زما نه مال خپل اونفس خپل مگرېه حق دشريعت سره، يعنې که دي يومسلمان قتل کړي. يا زنا اوکړي. نوبيا به دده وينه محفوظ نه وي. اودده حساب په الله تعالى دي. نوکه به ظاهره نبي کلمه ونيلي وي. اوبه باطن کښې کافر وي. زه به ظاهره گورم. دنفاق حساب به ورسره الله تعالى دقيامت په ورځ کوي.

دجزیه مطالبه کول

(وَإِنْ اٰمَنُوا دَعَوْهُمْ اِلٰى اَدَاِ الْخِزْيَةِ)

ترجمه و تفسیر: اوکه منع شو دکافران يعنې دایمان راوړلونه نې انکار او اړکولې راوبه بلی دوي دکافران ادا کولو دجزیه ته

دليله: په دې دعوت ورکولوياندي حکم کولورسول الله ﷺ دلښکرو اميرانو ته (چه اول به تاسو دوي ته دایمان دعوت ورکوئ. خوکه دایمان راوړلونه انکار اوکړي. نو دا به ورته وانې. چه جزیه قبوله کړي. يعنې تاسويه مونږ ته ټيکس راکوئ. اودهغې په بدله کښې به اسلامي حکومت تاسوته د جان اوماال امن درکوي)

جزیه ورکولونه تياريدل

(فَإِنْ بَدَّلُوها قَلْبَهُمْ مَّا لِلْمُسْلِمِينَ وَعَلَيْهِمْ مَا عَلَيْهِمْ)

ترجمه و تفسیر: که دوي قبوله کړي دا (جزیه مسلمانانو ته، يعنې په ورکولوياندي راضي شي. اگرچه ورکړې نې نه وي) نودوي دپاره به هغه (حقوق) وي. کوم چه د مسلمانانو دپاره وي. اسلامي حکومت به د دوي د مال او جان حفاظت کوي. اوبه دوي باندي به وي هغه ذمه واري وي. کومه چه په مسلمانانو وي. بلکه دحاکم اطاعت کول وغيره. اودوي ته به په جزیه ورکولو د مال او جان حفاظت ملاويږي. دليله: د قول د علي عليه السلام د وحي (هغوي فرماييلي دي) يقيناً دوي دکافران ورکوي جزیه دې دپاره چه شي چه وينې ددوي (په حفاظت کښې) پشان د وينو زمونږ اووشي مالونه د دوي پشان د مالونو زمونږ. نولکه څنگه چه د مسلمان دمال او جان حفاظت د اسلامي حکومت ذمه واري ده. دغه شان به د هغه کافرانو دجان اوماال حفاظت هم داسلامي حکومت ذمه واري وي. څوک چه جزیه ورکوي، د

د دعوت اسلام له وړاندي د جهاد کولو ممانعت

(وَلَا يُجْزَوْنَ أَنْ يَقَاتِلَ مَنْ لَمْ تَبْلُغْهُ دَعْوَةُ الْإِسْلَامِ أَوْ لَمْ يَأْتِ الْإِسْلَامَ أَنْ يَدْعُوهُمْ)

ترجمه و تفسیر: اوجانز نه دي چه جنگ اوکړې شي دهغه چا سره چه نه وي رسيدلي هغه ته دعوت داسلام (يعنې چا ورته د اسلام دعوت نه وي ورکړي. مگر دا چه راوي بلی دي داسلام ته، دالله ① د وحي د وينا دښې ﷺ نه په وصيت کولو کښې د لښکرو اميرانو ته يعنې کله چه به نبي ﷺ

٢) من حديث أبي هريرة رضي الله عنه أخرجه البخاري في الجهاد باب ١٠٢ ومسلم في الجهاد رقم ١) وأبو داود في الجهاد باب ٩٢ واحد في المسند (٣١٢).

١) غرہ الزیلعی رحمه الله هذا اللفظ ثم نقل رواية أبي الجنوب الأسيدي قال قال علي بن أبي طالب رضي الله عنه من كانت له ذمتنا فدمه كدمنا ودينه كديننا، وعزاه إلى دارقطني (نصب الراية ٥٨٧٣).

د جهاد دپاره لښکر لیږل. نودهغوی امر ته به ئې د احکم کولو. چه، دوی (کافران) راوبله، گواهی ددی خبرې ته چه نشته لائق د عبادت سوا د الله تعالی نه (یعنی د الله تعالی وحدانیت طرف ته دعوت ورکړه).

۵

۶ په دعوت ورکولو سره به دوی پوښه شی. چه مونږ (مسلمانان) دوی (کافران) سره د دین دپاره جنگ کوو. د دوی د مالونو اخستلو دپاره ورسره نه کوو. (چه ددوی نه به ددوی مالونه اخلی اود قید کولو د اهل و عیال ددوی دپاره) یعنی زموږ مسلمانانو د جهاد مقصد د نورو قومونو پشان د مال اود دولت لوټ کول اود دینم غلام جوړول نه دی. بلکه مونږ صرف د الله تعالی د دین د غلبه دپاره جهاد کوو. نودوی به ددی نه متاثره شی. چه دا خلق د مال دولت لالچیان نه دی) نوکیدې شی چه دوی قبول کړی (دعوت د اسلام) نومونږ به خلاص شود مشقت د جنگ نه (ځکه چه د کوم مقصد دپاره مونږ جهاد کولو. هغه مقصد د جهاد نه بغیر حاصل شی)

د دوباره دعوت ورکولو استحباب

(وَيَسْتَجِبُ أَنْ يَدْعُوهمْ بَلَقْتَهُ الدَّعْوَةُ إِلَى الْإِسْلَامِ)

ترجمه و تفسیر: او مستحب دی چه دعوت ورکړی هغه چاته چه رسیدلې وی ورته دعوت (د دین اسلام) دپاره د مبالغه کولو په وړولو کښی، (یعنی چه دوی ته دوباره اووئیلی شی. چه تاسو ایمان راوړئ. ګڼی بیا به ستا د مال او جان خیر نه وی)

وَأَكْبَبُ ذَلِكَ

ترجمه و تفسیر: او واجب نه دی دا (دوباره دعوت ورکول)

دلالت: ۱ ځکه چه په صحت سره ثابته شوې ده. چه نبی ﷺ ناڅاپه حمله کړې وه په بنی مصطلق (چه د بنو خزاعه یوه قبيله وه) په داسې حال کښی چه هغوی غافله وو. ۲ اودغه شان اسامه بن زید ﷺ ته ئې حکم کړې وو. چه ناڅاپه حمله اوکړی په (فلسطین کښی) په ابنا مقام باندې په وخت د صبا، اوبیا پرې هور اولگوی. (۳)

د اسلام اوجزه ورکولونه د انکار صورت

فَإِنْ أَتَوْا السَّعَاءَ أَوِ الْبَلَاءَ عَلَيْهِمْ وَأَخْرَبُوهُمْ

ترجمه و تفسیر: (اېو الحسن قدوری ﷺ) فرمائی. که دوی (کافران) انکار اوکړل (د جزیه ورکولونه) نومدد به اوغواړی (مسلمانان) د الله تعالی په دوی (کافران) باندې، او جنگ به اوکړی دوی (کافرو) سره. دلالت: دوجې د وینا د نبی ﷺ نه په حدیث د سلیمان بن بریده ﷺ د کوم چه وړاندې په شرح کښی

(۲) تقدم ترجمه فی حدیث بریده ﷺ.

(۲) من حدیث ابن عون ﷺ ترجمه البخاری فی الجهاد باب ۱۰۲ و مسلم فی الإيمان رقم ۳۳.

(۳) من حدیث اسامة بن زید ﷺ رسول الله ﷺ کان عهد إلیه، فقال أفرع علی أبنی صحاباً وحرقت أخرجه أبو داود فی الجهاد رقم ۲۶۱۶ و ابن ماجه فی الجهاد رقم ۲۸۴۳.

تیر شو. په هغې کښې دا هم دی، که دوی (کافران) انکار او کړلو ددې ایمان راوړلې نه، نو راژبېله دوی ورکولو د جزیه نه، چه ایمان نه راوړی نو جزیه را کړی، تردې چه (په دغه حدیث کښې) نبی ﷺ فرمایلی دی. که دوی (کافران) انکار او کړی ددې (جزیه ورکول) نه، نو مدد غواړه دالله تعالی نه په دوی باندې، او جنگیبه دوی سره، (۱)

د مچو لوی لکولو حکم

وَنَصَّبُوا عَلَيْهِمُ الْمَجَانِيقَ

هل اللغة؟ ① نصب، او درول، ② مجانيق، جمع ده هغه لویه لینده چه غټ کانړی په کښې ویشتلې شی ترجمه: او اوبه لکوی په دوی (کافران) باندې (د مقابلې په غرض) «مچونه»، دا یوه غټه لینده ده، چه په دې کښې غټ کانړی کیځوډي شی. اوبیا پرې په دشمن باندې گزار کولې شی. په پخوانی زمانه کښې به ددې نه د قلعه گانو ماتولو کار اخستی شو. اوبه موجوده زمانه کښې د توپواو میزائلونه دا کار اخستی شی. ددې وجې د منجنيق استعمال ترک شوې دي

دلېله: لکولې وې رسول الله ﷺ په اهل طائف باندې (په غزه حنین کښې) (۲)

(وَحَرَّوْهُمُ)

تخریب: او اوبه سوزوی دوی (یعنی د دشمن علاقې)

دلېله: ځکه چه نبی ﷺ سوزولې وو مقام بویره (۳) (هغه دا چه نبی ﷺ د یهودواو بنونضیرود قجورونې سوزولې وې. او کټ کړې وې. خوددې نه دا نه معلومیري: چه د کافرانوسوزول هم جائز دی. ځکه چه په بل حدیث کښې ددې نه منع راغلې ده. چه په اور باندې به صرف هغه ذات عذاب ورکوی. چه مالک او خالق د اور دې)

داو بویر یهودو لولو وکت کولو او پتو خرابولو حکم

وَأَرْسَلُوا عَلَيْهِمُ الْمَاءَ وَفُطَعُوا الشَّجَرَهُمْ وَأُفْسِدُوا زُرُوعَهُمْ

ترجمه و تخریب: (ابو الحسن قدوری رحمه الله) فرمائی. او راخوشې به کړی په دوی (کافران) باندې اوبه، او کټ به کړی ونې ددوی او خراب به کړی فصلونه د دوی دلېله: ځکه چه په دې ټولو کارونو کښې ددوی (کافران) ذلت، ددوی غصه کول، او د دوی طاقت ختمول، ددوی د ډلې منتشر کول دی. (اگر چه فی نفسه دا کارونه جائز نه دی. لیکن ددې په کولو کښې مقصود دا دي، چه کافران دې ته اوگوری. نو دهغوی حوصله به کمزورې شی. او هم دا خیزونه به دهغوی د شکست اوماتی سبب او گرځی، نو کیږي (کول ددې کارونو) جائز.

(۱) تقدم ترجمه لی حدیث بریده (۱۱۱۱)۔

(۲) من حدیث ثورین یزید رحمه الله أخرجه الترمذی فی الإستبذان وأخرجه ابوداود فی المراسیل بروایة مکحول (نصب الرأیة ۵۸۹\۳)۔

(۳) من حدیث ابن عمر رحمه الله أخرجه البخاری فی المغازی باب ۱۴ ومسلم فی الجهاد رقم ۲۹ وأبوداود فی الجهاد باب ۸۳ رقم ۲۶۱۵ والترمذی فی السیر باب ۴ وابن ماجه فی الجهاد باب ۳۱ رقم ۲۸۴۴ وأحمد فی المسند (۱۲۳\۲)۔

د مسلمان په وجه په کافرانو د کفارو له نصی بدولې

(وَأَلَّا يَأْسَ بِرُفْقِهِمْ وَأَنَّ كَانَ فِيهِمْ مُسْلِمًا أَوْ كَانِ)

ترجمه و تفسیر: او نشته څه باک په کافرو ویشتلود دوی د کافرانو کښې اگرچه وی په دوی کښې مسلمان قیدی یا مسلمان سوداگرو. او دوی هغه مسلمان د ډال په طور دخپل لښکرو راندې کړی. که دوی په مونږې گذار کوی. نو دا خپل مسلمان ورور به اولی. بلکه که داسې وی. نو هم به مسلمانان په کافرانو د کافرو گزارونه کوی.

د الله څکه ① چه په ویشتلو کښې مقصد لري کول د ضرر عام دي. د ډلې د مسلمانانو نه یعنې مسلمانان چه په کافرانو باندې د کافرو گزارونه کوی. په دې کښې د دوی مقصد دا وی چه ټول مسلمانان د کافرو د شره محفوظ شی. او د مسلمانانو په گذار مسلمان قیدی یا سوداگر مری. نو په قتل کولو د مسلمان قیدی او سوداگر کښې ضرر خاص دي. چه صرف دغه قیدی او سوداگر ته رسی. ځکه چه قاعده دا ده. که د عامو خلکو د فاندې دپاره یوکس ته نقصان وی. نو د هغه د نقصان دوجې به د عامو خلکو فائده نشی پریخو دي. مثلاً د غل په لاس کټ کولو کښې عامو خلکو ته دا فائده ده. چه څوک دې ته گوري. که غلا او کرم. نولاس به مې کټ کیږی. د دې وجې به څوک د غلا جراعت نشی کولې. او په معاشره کښې به خلکو ته امن ملاؤ شی. اوس په لاس کټ کولو کښې اگرچه د غل نقصان دي. خو د عامو خلکو د فاندې په مقابله کښې به دده نقصان نه نشی کتې.

⑦ او د دې دپاره بل عقلی دلیل که د کافرانو په ډله کښې مسلمان موجود وی. نو هم به په هغوی حمله کولې شی. او د هغه مسلمان دوجې به حمله او د کافرو ویشتل نشی بدولې. دا بیانوی او بله دا چه دیر کم کرته داسې وی. چه خالی وی یوه قلعه د کافرانو د مسلمان نه. نو که چرته منع او کړې د حملې کولو او د کافرو ویشتلو ته دده د مسلمان په وجه، نویند به شی دروازه د جهاد د حالته کښې نې ځکه فرمایلی دی. چه جهاد به تر قیامت پورې جاری وی.

د مسلمانانو ماشومانو او قیدیانو ته ډال جوړولو په صورت کښې د حملې حکم

(وَأَنَّ تَكُونُوا بِبَيِّنَاتٍ مُّسْلِمِينَ أَوْ بِالْأَسَارِ لَمْ تَكُونُوا عَنْ رُفْقِهِمْ)

هل اللغة ① قول: ډال جوړول ⑦ ومي: ویشتل

ترجمه و تفسیر: او که د کافرانو ډال جوړ کړی د ماشومانو د مسلمانانو نه یا د مسلمانانو قیدیانو نه به منع کیږی (مسلمانان) د ویشتلو د دوی نه. بلکه په دوی به گزارونه کوی. **د الله څکه** د هغې وجې نه کومه چه مونږ بیان کړه. چه په ویشتلو کښې د عامو مسلمانانو فائده ده. او په نه ویشتلو کښې د دغه مخصوص ماشومانو او قیدیانو فائده. او انفرادی فاندې دپاره به اجتماعی فائده نشی پریخو دي.

وَيَقْضُونَ بِالرُّفْقِ الْكُفَّارَ

ترجمه و تفسیر: البته دومره ده. چه کله دوی په کافرانو باندې گذار کوی. نو قصد کوی به په ویشتلو کافران یعنې دوی به دا وانی. چه دا مونږ کافران اولو. د مسلمان د ویشتلو قصد به په زړه کښې نه راوولی.

د الله څکه چه په دې صورت کښې چه مسلمانان ماشومان یا قیدیان د کافرو په ډله کښې د ډال په طور استعمال لري که متعذر او گران وی فرق کول د کافرو مسلمان په مینځ کښې چه په دې کښې کافر کوم دي او مسلمان. کوم دي؟ چه په کافر گذار او کړی. او مسلمان بچ کړی. خو ممکن ده

پیژندگلو کول په قصد اواراده کښې. چه په نیت کښې دا راوړلی چه زه په دې خپل گذارباندي کافراولم. مسلمان نه اولم. اوبه دې قاعده به عمل کولې شی. «ما لا یدرک کله لا یتدک کله» یعنی چه ټول نشی رالاندې کولې. ټول به پریخوې هم نشی. اود کافرانو ویشتلو او د مسلمان د بچ کولو قصد به خکه کوی. چه جهاد لوی عبادت اوتابعداري ده اوتابعداري په اندازه د قدرت وی. یعنی سرې هغه هومره تابعداري کولې شی. اوبه هغه هومره تابعداري مکلف دې. خومره چه دده په وس اوقدرت کښې وی. اوبه موجوده صورت کښې دې په دې نه دې قادر. چه دکافرو په صف کښې مسلمان دخپل گذارنه بچ کړی. خو په دي قادردي. چه په گذار کولو کښې د کافر ویشتلونیت اوکړی.

خَان سره دارالحرې ته د زاناوا مصاحفو بونل او اوړل

وَلَا بَأْسَ بِالْغُزَاةِ مِنَ الْمَصَافِحِ مَعَ الْمُتَلَبِّينَ إِذَا كَانُوا عَسْكَارًا عَظِيمًا يُؤْمِنُ عَلَيْهِ

ترجمه و تخریج: (ابو الحسن قدوری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ) فرمائی. اونشته باک په بوتلود زنانو (دارحرب ته اوبه اوړلود) مصاحفو سره د مسلمانانو چه وی لښکر (د مسلمانانو) لوني چه (غالب گمان د) امن وی دهغې (دواپس راتلو).

دلیل: او د غالب قیدموخکه کیخودلو. چه) غالبه (په لوني لښکر کښې) سلامتیا وی. چه دا لوني لښکر چونکه د خپل تعداد اواسبابو په وجه طاقتور دې. نو غالب گمان هم دا وی. چه دوی ته به فتح حاصلیږی. او غالب پشان د متحقق وی. (یعنی کوم خیزچه په غالب گمان سره حاصل وی. دا حکما داسی ده. لکه چه په حقیقت کښې حاصل وی. لکه که د یوکس دا غالب گمان وی. چه په دغه خانې کښې به اوبه وی. اودې دا اوبولتون اونکړی. اوبه تیمم باندې مونځ اوکړی. دده تیمم نه صحیح کیږی. اگر چه دا احتمال شته. چه هلته کښې اوبه نه وی. خو چونکه غالب گمان داسې دی. لکه چه موجود وی. ددې وجې دده تیمم نه صحیح کیږی. دغه شان په زیر بحث مسئله کښې هم چه غالب گمان ددوی غلبه وی. نو ددې نه دا هم معلومیږی. چه دوی به واپس شی.

(وَيُكْرَهُ إِخْرَاجُ ذَلِكَ فِي سَرِيَّةٍ لَا يُؤْمِنُ عَلَيْهِ)

ترجمه و تخریج: (اومکروه دی بوتل ددې (بنځواو مصاحفو) په هغه سريه (ورکوټی لښکر) کښې چه (غالب گمان د) امن نه وی په هغې باندې. بلکه دکم والی دوجې دا ویره موجود وی. چه کیدې شی. مشکلاتو سره مخامخ شی

دلیل: خکه چه په دې (صورت کښې چه غالب گمان دامن نه وی بلکه دخطري پيش کیدووی) ورمخامخ کول ددوی (بنځو) دی ضائع کیدو ته اورسوانی ته (چه مسلمانان دکافرو مقابلې کوی. اوخدانې دې نکړی دوی ته شکست ملاؤ شی. نوکومې زنانه چه ئې خان سره بوتلی وی. هغوی به دکافرو په قبضه کښې راشی. دهغوی عصمت اوعزت به محفوظ پاتې نشی. اودا لویه رسوانی ده) اومخامخ کول د مصاحفو دې بې عزتی ته (یعنی کوم قرآن شریفونه چه ئې وړی وی. هغه به وړک شی. یا به ئې دشمن بې حرمتی اوکړی) خکه چه کافران سپکوالې کوی ددې (مصاحفو) دپاره دغصه کولود مسلمانانو. اوهم دا تاویل دې صحیح د قول د نبی ﷺ دپاره چه سفرمه کوی د قرآن سره زمکې د دشمن تلو، (یعنی دا منع چه راغلې ده. په هغه صورت کښې چه دقرآن پاک د ضائع کیدو خطره

وی. اوکه غالب گمان دا وی. چه په دغه خاڼي کښي به مسلمانانوته کامیابی ملاوړی. نوییا د ښخو په پرتلو او د مصاحف په وړلو کښي څه کړايت نشته)
مُورَةُ الْعَوَازِ > اوکله چه داځل شی مسلمان ددوی (وطن) ته په امان سره لکه په موجوده وخت کښي چه مسلمانان د کافرانو ملک ته ویزه اخلي. اوځی. نو نشته باک چه واخلی خان سره مصحف، (دغه شان حکم د نورو دینی کتابونو هم دې. لکه تفسیر حدیث فقه) چه وی (دغه کافران) داسې خلقی چه وفا کوی د وعدې یعنی چه مسلمان سره نې دامن لوږ کړې وي. چه تاته به دلته څه نقصان نه رسی. او هغوی د لوظ خلاف ورزی نه کوی. نوییا د دغه کافرو ملک ته د قرآ پاک ورل جائز دی څکه چه ظاهر عدم تعرض دې. چه کله سړي یو ملک ته په ویزه باندې داخل شی. نو غالب گمان هم دا وی. چه هغوی به ده ته څه نه وائي. اوکه داسې خلق وی. چه د وعدې پابند نه وی. نوییا د داسې کسانو ملک ته خان سره قرآن شریف اوږل جائز نه دی)

د خاوند او مولی نه د اجازت غوښتنو حکم

(وَلَا تَقَاتِلِ الرَّأۡةَ اِلَّا بِاِذۡنِ زَوْجِهَا وَلَا يَزِنُ سَيِّدٌ)

ترجمه و تخریج > اوجهاد به نه کوی ښځه مگر په اجازت د خاوند خپل، اونه (به جهاد کوی) غلام مگر په اجازت د مولی خپل، دهغه وجې نه کومه چه مونږ بیان کړه. (چه په حقوق الله باندې حقوق العباد مقدم دی)

(اَلَا اَنۡ يَّجۡمَعُ الْعَدُوۡ

هَلِ اللِّفۡةُ > ① پهیم: ناڅاپی حمله

البته دا چه حمله اوکړی دشمن په وطن (نويه دغه وخت کښي د خاوند او مولی د اجازت نه بغیر هم د ښځې او غلام دپاره په جهاد کښي شرکت کول جائز لکه ضروری دی) د وجې د ضرورت نه،

د دوهوکه، خیانت او مثله ممانعت

وَتَنۡبِیۡهِ لِلۡمُسْلِمِیۡنَ اَنۡ لَا یَقۡتِلُوۡا وَلَا یَقۡلُوۡا وَلَا یُمۡتَلِکُوۡا

هَلِ اللِّفۡةُ > ① الغلو: دوهوکه کول ② العتلة: انساني اندامونه کټ کول ③ الغلول: په مال غنیمت کښي د تقسیم نه وړاندې څه خیز اخستل.

ترجمه و تخریج > اومناسب دی (یعنی حرام دی) د مسلمانانو دپاره چه نه کوی دوهوکه اونه (به کوی) خیانت (به مال غنیمت کښي) اونه (به کوی) مثله

دلهله > څکه چه دا کارونه د مسلمان د شان سره نه ښائی. د نبی ﷺ ارشاد دې لَا تَقۡلُوۡا وَلَا تَقۡتِلُوۡا وَلَا تُمۡتَلِکُوۡا { (چه تاسویه (مال غنیمت کښي) خیانت مکوی. اودوهوکه مه کوی (دشمن سره) او مثله مکوی. (د دشمنانو په لاشونو)

د جهاد نه معذوره خلغو په جهاد کښي دله قتلولو حکم

(وَلَا یَقۡتُلُوۡا اِمۡرَاۡةً وَّ لَا صَبِیًۡا وَّ لَا شِیۡفَاۡئِیًۡا وَّ لَا اَعۡمٰی وَّ لَا مُعۡتَدًا)

الجهاد باب ۸۱ رقم ۹۲ وایوداود فی الجهاد باب ۸۱ رقم ۲۶۱۰ وابن ماجه فی الجهاد باب ۴۵ رقم ۲۸۷۹ و مالک

فی الجهاد رقم ۷ و اجمد فی المسند (۶۸) و السنن الکبری (۲۳۸۵) و رقم (۸۰۶۰).

(۱) کذا فی حدیث بریده رضی الله عنه تقدم مخرجه.

د لغت هل: ① شيخ فاني، هغه بودا چه ډير کمزوري وي

ترجمه و مشورې: اونه به قتلوي (مسلمانان په جنگ کېنې) بنځه اونه ماشوم اونه شيخ فاني (چه ډير بودا شوې او کمزوري شوې وي) اونه شل اونه روند، (١)

هالته: ① ځکه چه مباح گرځونکي د قتل هغه جنگ دي. (چه کوم کسان د مسلمانانوسره مقابلې کوي. صرف هغه به په جهاد کېنې قتلولي شي) اونه متحقق کېږي د دوي نه دا (جنگ) او ددي وجي (چه څوک جنگ نشي کولې هغه به نشي قتلولي) نشي قتلولي هغه کس چه يوطرف نه وچ شوې وي. (لکه فالج وهلي وي) اوچه بنې لاس نه کت شوې وي. او هغه کس چه بنې لاس اوگسه پښه نه کت شوې وي. ادل بدل.

① په صحت سره ثابته شوې ده. چه نبی ﷺ منع کړې ده د قتلولو د ماشومانو او ښځونه، د
② بل نقلی دليل دا هم دي: په کوم وخت کېنې چه اوليدله رسول الله ﷺ يوه بنځه قتل شوې نووي فرمانيل. افسوس، نه وه دا چه جنگ نه کولې شونوولي قتل شوې ده؟ د

إِلَّا أَنْ يَكُونَ أَحَدُهُمَا عَيْنًا لِرَأْيٍ فِي الْحَرْبِ

ترجمه و تضيي: مگر دا چه وي يوکس په دي مذکورينو کېنې چه دهغه رائي (او تجربه) وي په جنگ کېنې، (او دخپلې او تجربه په بنياد خپلو کافرونه داسې تجويزونه اومشورې ورکوي. چه هغوی ته پرې فائده رسي) يا بنځه بادشه وي (نوددي قتل کول جائز دي)

دليله: دوجي د رسيدو د ضرر ددي بندگانوته (چونکه په کافر لښکر کېنې ددي عزت وي. اودا چه څه حکم کوي. نو کافرددي حکم مني. نو هغوی به مسلمانانوته تکليف رسولو کېنې او ددوي په قتلولو کېنې کوشش کوي. نوچه دا قتل کړې شي. په دي سره به دهغوی حوصلي ښکته شي. اومسلمانانوته به فتح نصيب شي)

إِلَّا أَنْ تَكُونَ الْمَرْأَةُ مَلِكَةً وَلَا يَقْتُلُوا الْمُجْتَنِّبَ مَكَرًا

تضيي: په دي صورت کېنې دښځې قتل جائز دي چې هغه بادشاه وي. نود هغې قتلول جائز دي.
دليله: ځکه چې د هغې په قتلولو سره به د کافران حوصلي کمزوري شي. او که څه تعريض ورته اونه کړې شي نوکيدې شي هغه په خپلې تجربې اومشرې سره مسلمانانو ته نقصان اورسوي.

١) ملك الشافعي: - امام شافعي رحمه الله مخالفت کوي زمونږ سره په شيخ فاني، شل او روند کېنې، ځکه چه مباح گرځونکي (د قتل د کافران) په نيزده (امام شافعي رحمه الله) کفر دي. (نه عجز د قتل نه. اودا کسان کافران دي. د دي وجي ددوي قتل کول جائز دي)

١) قال الزيلعي رحمه الله قلت غريب هذا اللفظ وأخرج الجماعة إلا ابن ماجه (أي البخاري في الجهاد باب ١٤٧ ومسلم في الجهاد رقم ٢٥ وأبو داود في الجهاد باب ١١١ رقم ٢٦٦٨ والترمذي في السور باب ١٩ والدارمي في السور باب ٢٤ ومالك في الجهاد رقم ٩ وأحمد في المسند (٢٢٢٢) والنسائي في السنن الكبرى (١٨٥٥) رقم ٨٦١٨) -

٢) من حديث رباح بن الربيع الصفي رحمه الله قال قال كنا مع رسول الله ﷺ في غزوة فرأى الناس محبطين على شيء فبعث رجلاً فقال: انظر علي ما اجمع هؤلاء؟ فجاء فقال: امرأة قيل فقال: ما كانت هذه لتقاتل أخرجه أبو داود في الجهاد باب ١١١ رقم ٢٦٦٩ والحاكم في المستدرک (١٢٢٢٢) وأحمد في المسند (٤٨٨٨٣) -

په میدان جهاد کښې د لیونې د قتل مصانعت

(وَلَا يَغْتُلُوا أَخِيَهُمْ)

ترجمه و تدریج > اونه به قتلوی شی لیونی
دلیل > ځکه چه دې نه دې مخاطب (په احکامود شریعت، نودده کفرهم معتبر نشو. اوچه کفرني معتبر نشو. نو جهاد خود کافر سره کیري)
الاستثناء > البته دا که دې جنگ کوی (د کافرانو په ملگرتیا کښې د مسلمانانوسره) نو قتل کولې به شی دپاره د دفع کولو د شره دده (چه مسلمانان دده د شرته محفوظ شی)
کافر فرسره د صلح کولو جواز

(وَإِنْ رَأَى الْإِمَامُ أَنَّ يُصَالِحُ أَهْلَ الْحَرْبِ أَوْ رِيقًا مِنْهُمْ وَكَانَ فِي ذَلِكَ مَصْلَحَةٌ لِلْمُسْلِمِينَ فَلَا بَأْسَ بِهِ)

ترجمه و تدریج > اوکله چه اووینی (مناسب اوگنري) امام چه صلح اوکړی د حریسانو (د کافرانو) سره یا یوې ډلې سره په دوی کښې، اووی په دې (صلح) کښې مصلحت (اوڅیگره) دپاره دمسلمانانو نونشته څه باک په دې (صلح) کښې،
والله ① > دوجې دوینا د الله تعالی نه، اوکه دوی (د کافران) ټیټ (یعنی اماده) شی. صلحې ته، نوای پیغمبره، ته هم (د مسلمانانو د مصلحت دپاره) غاړه کیرده دوی ته، او مصلحت ورسره اوکړه. اوځکه ته ددې نه ویریرې. چه هسې نه دوی دوهوکه اوکړی. اوپه صلح او اعتماد کښې راته نقصان اورسوی. نوددې پرواه مکوه. بلکه) بهر ورسره اوکړه (په راروانو حالاتو کښې) په الله تعالی باندې،
صلح کړې رسول الله ﷺ > داهل مکه (دمکې کافرانو) سره په کال د حدیبیه (چه شپږم کال د هجرت و) په دې چه نه به وی جنگ په مینځ دده (نبی ﷺ) اودوی (د کافرانو) کښې لس کاله، (د نوددې نه هم دا ثابت شوه. که په مصلحت کښې دمسلمانانو خیروی. نو صلح کول جائز بلکه افضل دی.
د صلح په جواز باندې عقلی دلیل دا دې چه مصلحت جهاد دي معنی چه د مسلمانانوپه کښې خیروی (او صلح معنی جهاد دي) ځکه چه مقصود (د جهاد لپري کول د شر دی. چه مسلمانان د کافرود شرته محفوظ شی، حاصل دي په دې (صلح) سره، (ځکه چه کله د کافرانو او مسلمانانوپه مینځ کښې دامن معاهده اوشی. نو مسلمانان به د کافر د حملې کولو نه په امن کښې وی. نود معنی او مقصود په اعتبار سره دا هم جهاد شو)

د صلح ماتولواعلان

(وَإِنْ صَلَّاهُمْ مَدَّةً ثُمَّ رَأَى أَنَّ نَقْضَ الصَّلَاحِ أَفْقَرُ مِنْ بَدَأِ الْبَيْتِ وَمَقَاتِلِهِمْ)

ترجمه و تدریج > اوکله چه مصلحت اوکړی (امام) دوی سره دڅه موده دپاره، بیا اووینی ماتول د صلحې زیات بهر (د مسلمانانو دپاره یعنی د صلحې په ماتولو کښې دمسلمانانوزیات خیروی) نو صلح به ماته کړی دوی سره (یعنی هغوی ته به خبر ورکړي. چه زمونږ اوستاسوپه مینځ کښې چه کومه صلح شوې وه. هغه ختمه شوه. اوس تاسو هم آزاد ئې اومونږ هم. او صلح ماتول جائز دی)
والله ① > د صلح حدیبې په شرطونو کښې یو شرط دا هم وو. چه دکومې قبیلې سره د مشرکانو

معاهده وی. مسلمانان به د دهغوی سره جنگ نه کوی. او نه به دهغوی خلاف چا سره مدد کوی. او د کومو قبیلو سره چه د مسلمانانو معاهده وی. مشرکان به د هغوی سره جنگ نه کوی. او نه به د هغوی خلاف چا سره مدد کوی. دصلح حدیبی نه پس قبیله بنو خزاعه د مسلمانانو او قبیله بنو بکر دقریشو ملگری شو. د د دواړو قبیلو کښه د پخوا نه د شمنی را روانه وه. د د د وچه بنو بکر په بنو خزاعه باندې حمله اوکړه. قریشو د وعدې خلاف ورزی اوکړه او بنو بکر سره امداد اوکړو. د بنو خزاعه مشر عمرو بن سالم مدینې منورې ته لاړلو. او نبی کریم صلی الله علیه وسلم نې د قریشو د خلاف ورزی نه خبر کړو. چه قریشو تاسو سره معاهده کړې وه. چه مونږ به دهغه چا خلاف د هغوی د دشمن سره مدد نه کوو. دچا سره چه ستاسو معاهده وی. او اوس بنو بکر په مونږ حمله اوکړه. او مشرکانو ورسره مدد اوکړلو. او تاسو سره چه نې کومه معاهده کړې وه. دهغې خلاف ورزی نې اوکړه. نبی کریم صلی الله علیه وسلم قریشو ته خبر او لیگلو چه د بنو خزاعه د قتل شوو کسانو دیت (تاوان) ورکړی. یا د بنو بکر د معاهدې نه لاس واخلي. او که داسې نه کوئ. نو بیا د صلح حدیبی ماتولو اعلان اوکړی. قریشو د صلح حدیبی د ماتولو اعلان اوکړو. بیا روستو په خپلو کړو پښیمانه شو. او د معاهدې نوې کول نې اوغوښتل. خو نبی علیه السلام ترې انکار اوکړو. نبی کریم صلی الله علیه وسلم په لسم د رمضان المبارک سنه ۸ هـ (جنوری ۶۳۰ عیسوی) په ورځ د چهار شنبې (بده) لس زره اسلامی لښکرخان سره روان کړلو. او مکې طرف ته روان شو. او الله تعالی ورته په مکه فتح ورکړله. (۱)

② بله دا چه «دصلح جواز خوپه هغه وخت کښې وو. چه په صلح کښې د مسلمانانو فائده وه. مثلاً دصلحې د معاهدې باوجود دکافرو نه دعهد شکنۍ ویره وه. نوپه دې صورت کښې مصلحت په دې کښې دې. چه صلح ماته شی.

دکافرو د طرفه د غدارۍ صورت

(فَاتَّيَّسُوا بِخِيَانَةِ قَائِلِهِمْ وَلَمْ يُنْذِرِ اللَّهُ أَوْ إِذَا كَانَ ذَلِكَ بِاتِّفَاقِهِمْ)

ترجمه و توضیح که شروع اوکړه هغوی (کافران) په خیانت (اود وعدې پابندی نې اونکړله) نوجنگیږی به دوی سره اوعلان د ماتولود معاهدې دصلح به نه کوی. دوی ته چه زمونږ اوستاسو په مینځ کښې ستاسود غدارۍ دوجې دصلحې معاهده ماته شوه) کله چه وی دا «د معاهدې ماتول» په اتفاق دهغوی سره.

دلیل ځکه چه «داتفاق په صورت کښې» دوی اوگر خیدل ماتونکی د معاهدې، نو نشته حاجت ماتولود معاهدې ته «چه مسلمانان ورته د معاهدې ختمولو اعلان اوکړی. ځکه چه هغوی په خپله د معاهدې خیال اونه ساتل.

د هېږي کافرو غلام مسلمانیدل

(وَإِذَا خَرَجَ عَبْدٌ مِّنَ عَسْكَرِ الْمُسْلِمِينَ فَمِمَّا هَارَ)

ترجمه و توضیح اوکله چه راشی د هغوی حربیانو څه غلامان د مسلمانانو لښکر ته نو هغوی آزاد دی **دلالت** ① ددې وجې چه روایت شوې دې چه څه غلامان دغلامانود طائف «دخلفو» مسلمانان شول. او راغلل رسول الله ﷺ ته نو نبی ﷺ فیصله اوکړله دآزادۍ د هغوی. او وې فرمائیل چه دوی آزاد شوی

(۱) من حديث مسورين عزمة ومروان بن الحكم رضي الله عنهما أخرجه البيهقي في دلائل النبوة والطبراني في المعجم الكبير والصفوين حديث ميمونة رضي الله عنها وابن أبي شيبة مرسلاً من حديث عروة رضي الله عنه (نصب الرأية ۵۹۷/۳).

د الله تعالی دى! يعنى الله تعالى دوى ته داسلام توفيق ورکړلو. اوددې اسلام په و جه دوى ته حریت او آزادی ملاؤ شو.

٩) بله دا چه ده (يعنى دحربى غلام چه دمسلमानو لښکر ته راوتختى) محفوظ کړلو خان خپل په راتلو سره مونږ ته په پريخود سره مولى خپل (يعنى هرکله چه ده خپل مولى پريخودل اواسلامى لښکر ته نې خان راوړمسول. نو محفوظ شو) اویا (محفوظ نې کړلو خان خپل) په یوځاني کیدو باندې لښکر د مسلمانانو سره، کله چه غالب شى (مسلمانان) په دارالحرب باندې (يعنى يا ورته حفاظت د اولنى وجې ملاؤ شو. چه خپل مولى نې پريخودل. اویا ددې چه د مسلمانانو په لښکر کې شامل شو

په دارالحرب کې دگياه اوخوراک دخیزونو استعمال

وَلَا يَأْتِيَنَّ أَنْ يَنْفِلَ الْفَسْكَرُفِي ذَا الْحَرْبِ وَيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِمْ وَمِنْ عُلُقَمَافِي

هل اللغة: ١) علف: گياه

ترجمه و تفسیر: (ابو الحسن قدورى رضى الله عنه) فرمانى. اونشته باک په دې چه گياه ورکړى (اسلامى) لښکر په دارالحرب کېنې (خپلو څارو ته) اوخوراک اوکړى دهغه څه نه چه مومى نې دوى (اسلامى) لښکى د خوراک دخیزونو نه،

توضیح صاحب الهدایه: صاحب دهدایه فرمانیلې دى چې امام قدورى رضى الله عنه مطلقاً دا ذکر کړى دى. چه د غازيانو دپاره دمال غنیمت د گياه اودخوراک خیزونه استعمالول جائز دى. اود حاجت قید نې په کېنې نه دې لگولې. که حاجت ورته وى. نو استعمالولې نې شى. او که حاجت نې نه وى. نونشې، اویقینا شرط کړې نې دې دا (حاجت) په یو روایت (دسیر صغیر) کېنې، اونه دې شرط کړې (په روایت دسیر کبیر) کېنې.

دلیل روایة الاطلاق: وجه داول روایت (چه حاجت نې په کېنې شرط کړې دې) دا ده. چه دا (گياه اودخوراک خیزونه) مشترک دى په مینځ د غازيانو کېنې، نونه به وى مباح فائده اخستل ددې نه مگر د ضرورت په وجه، لکه څنگه چه په جامو اوسورلو کېنې دى. (يعنى دمال غنیمت نه دجامو او سورلو استعمال بغير د حاجت نه مباح نه دى)

دلیل روایة الاشتراط: اووجه ددویم روایت (چه د گياه اوخوراک د خیزونو استعمال جائز دى) قول دبنی رضى الله عنه دې په طعام د خیبر کېنې، کُلُوْهَا وَاعْلِقُوْهَا وَلَا تَحْمِلُوْهَا { (د قجورې وغیره) خورئ، اوددې نه گياه ورکړئ (خپلو څارو ته) (ومه نې اوړئ بل ځانې ته، (يعنى دلته ستاسودپاره ددې خوراک جائز دى. بل ځانې ته نې اوړل جائز نه دى)

د مال غنیمت نه د تېلو د استعمال جواز

وَلْيَسْتَعْمِلُوا الْخَطَبَ (وَيَذْنِبُوا بِالْذَّهْنِ)

هل اللغة: ١) الخطب: لرگى ٢) الذهن: تېل

ترجمه و تفسیر: (اومجاهدين) استعمالولې شى لرگى اوغورول کولې شى په غورو باندې،

١) من حديث ابن عباس رضى الله عنه أخرجه احمد فى مسنده وابن أبى شيبة فى مصنفه والطبرانى فى معجمه (نصب الرأية ٦٥٦٣) -

٢) من حديث عبدالله بن عمرو رضى الله عنه أخرجه البيهقى فى كتاب المعرفة (نصب الرأية ٦٢١٣) -

تقسیم نه وړاندې د بیت المال د هر قسم وسله داستعمال اجازت

(وَيُفَايِلُوا بِمَا يَجِدُونَهُ مِنَ السِّلَاحِ كُلِّ ذَلِكَ بغير قسمه)

لوحه و تفریح: «اوجنگ به کوی (غازیان) په هغه څه چه مومی نی د وسله نه هر قسمه بغير د تقسیم نه، توضیح صاحب الهدایه: صاحب د هدایه فرمائیلی دی چې د ابو الحسن قدوری ددې قول تاویل دا دی چه کله محتاج شی دې (د بیت المال وسله ته) په داسې شان چه نه وی ده سره وسله

دوسله خرڅولو او جمع کولو حکم

(وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَبْعُوا مِنْ ذَلِكَ شَيْئًا وَلَا يَتَمَكَّنُوا لَهُ)

لوحه و تفریح: «اوجانز نه دی چه دوی (غازیان) خرڅ کړی ددې (څیزونو نه کوم چه ذکر شو په دې قول سره چه «من العلف للدواب وأخذ الطعام للأكل والخطب للاستعمال وإدخال السلاح للقتال» نه څه څیز ، اونه به ذخیره کوی دا (څیزونه کوم چه اوس اجمالا ذکر شول)

دلیل: ځکه چه خرڅول مرتب کیږی په ملک باندې (چه په یو څیز باندې د وړاندې نه ملک ثابت وی. نو هغه څیز خرڅولې شی) اونشته ملک (په مال غنیمت باندې) لکه څنگه چه مونږ وړاندې بیان او کړ لو چه په دارالاسلام کښې د حفاظت نه وړاندې په مال غنیمت باندې ملکیت نه راځی او یقینا دا نفع اخستل ددې څیزونو نه) اباحت دې (د وجې د ضرورت د استعمال نه) او اوگر خیدل پشان د مباح له الطعام (یعنی مثلاً زید بکر ته اوواڼی. زما د طرفه تا دپاره ددې طعام خوراک مباح دې. نو په دې اباحت سره بکر لره دا نه دی جائز چه هغه طعام خرڅ کړی، دغه شان د ذکر شوو څیزونو استعمال د غازیانو دپاره مباح دې. خو خرڅول ور له جائز نه دی)

توضیح التوکیل: صاحب د هدایه فرمائیلی دی چې دا قول د ابو الحسن قدوری رحمته الله علیه چه «ولا یتمولونه» به دې کښې اشاره ده دې خبرې ته چه دوی (غازیان) به نه خرڅوی دا (مال غنیمت) په مقابل د سرو او سپینو زرو او سامان تجارت کښې (چه مال غنیمت ورکړی اودا څیزونه واخلی. اودا خبره چه دا څیزونه به په سرو او سپینو زرو او سامان تجارت نه خرڅوی ددې لفظ تمول نه معلوم کیږی. ځکه چه تمول مالدارئ ته وائی. او مالداره کیږی سرې هله چه دې د سرو ، سپینو او سامان تجارت مالک وی) ځکه چه نشته ضرورت دې (سرو، سپینو زرو او سامان تجارت) ته (څنگه ضرورت چه د خوراک ځکاک څیزونو سره تړلې شوې دې. یعنی که سری ته خوراک ځکاک نه ملاویږی. نو دا د ده د هلاکت سبب گرځی. نو هر کله چه سرو او سپینو زرو او سامان تجارت ته د خوراک د څیزونو پشان ضرورت نشته. نو دا څیزونه به سرو او سپینو زرو او سامان تجارت خرڅول جائز نه دی. احقر شاه فیصل وائی. چه د یتمولونه لفظ نه دا مترشحه کیږی. که په غازیانو باندې داسې سخت وخت راشی. چه د خوراک ځکاک ذخیره ورسره ختمه شی. نو که په دغه وخت کښې دوی مال غنیمت خرڅ کړی. یا په مال غنیمت باندې د خوراک ځکاک څیزونه واخلی. نو دا به جائز وی. ځکه چه لکه څنگه د ضرورت په وجه د دوی دپاره د مال غنیمت نه د خوراک څیزونه خورل او استعمالول جائز وو. نو دغه شان د سخت ضرورت په وخت کښې که د مال غنیمت په بدله کښې دوی ته طعام ملاویږی. نو دا به هم جائز وی. والله اعلم)

په دارال الحرب کښې د هغه اسلام قبولول

(وَمَنْ أَسْلَمَ مِنْهُمْ أَحْزَبًا سَلَامًا وَنَفْسًا)

توجه و تفریح > اوڅوک چه مسلمان شود دوی (حربیانو) نه، په دارالحرب کښې، ده محفوظ کړلو په اسلام خپل سره نفس خپل، (یعنی داسلام قبلولونه پس مسلمانان دې نشی قتلولوې. اونه نې قید کولوې شی)

دلیل > ځکه چه اسلام منافی دې په ابتداء د غلام جوړلوسره (یعنی چه یوکس مسلمان وی. نو دې غلام نشی جوړیدی. ځکه چه داسلام او غلامی په مینځ کښې منافات دی. توجه اسلام وی. رقیقت به نه راځی. البته دا منافات د رقیقت په ابتدائی حالت کښې دی. که ابتدائی حالت نه وی. نوییا منافات نشته. لکه یو کافریه قید کښې راوستې شی. او دې په غازیانو کښې دیوکس په حصه کښې راشی. نو دې کافر غلام دی. که دغلامی نه پس ده اسلام قبول کړلو. نوییا به هم غلام وی. ځکه چه دلته دغلامی په اول کښې اسلام نه دې راغلي. بلکه دهغې نه روسته راغلي. او په دې کښې منافات نشته) *

(وَأَوْلَادُ الصَّغَارِ)

توجه و تفریح > (اوده محفوظ کړل په اسلام راوړلوسره) اولاد خپل ماشومان، **دلیل** > ځکه چه هغوی هم مسلمانان دی. په اسلام دده سره تبعاً (یعنی هرکله چه په دارالحرب کښې کافر مسلمان شو. نو دده په اسلام سره دده نفس اومال ته حفاظت ملاؤ شو. اودغه شان دده ماشومانو بچونه هم حفاظت ملاؤ شو. ځکه چه هغوی په دین کښې دده تابع دی. چه دې په کوم دین وی. په هغه دین به نې اولاد هم وی. لکه نسی ﷺ چه فرمائیلی دی. هر ماشوم په فطرة اسلامی پیدا کیږی. خودده موریلار دده نه یا یهودی یا نصرانی یا مجوسی جوړ کړی. چه څنگه ماحول کښې پاتې شی. هم به هغه رنګ کښې رنګ شی)

(وَكُلِّ مَالٍ هَوْفِي يَدٍ)

توجه و تفریح > اوهر هغه مال (نې په خپل اسلام راوړلو سره محفوظ کړل) کوم چه دده په لاس (قبضه اوملکیت) کښې وی.

دلیل > ① د وجې د قول د نبي ﷺ نه مَنْ أَسْلَمَ عَلَى مَالٍ فَهُوَ لَهُ (چا چه اسلام قبول کړلویه مال سره) (یعنی د اسلام په وخت کښې دهغه په ملکیت کښې څه مال وو) نوهغه دده (په ملکیت کښې باقی) دی. (ددغه مال نه په اسلام راوړلو سره دده ملکیت نه ژانله کیږی. لکه څنگه چه په اسلام راوړلوسره دده دخپلې مشرکې ښځې ملک نکاحی ژانله کیږی)

② اوپله دا (یعنی په اسلام راوړلوسره دده دمال محفوظ کیدو بل دلیل دا دی) چه وړاندې شوې دې پد حقیقی دده (نومسلم) دې (مال) باندې د لاس د غلبه کونکو (غازیانو) نه، په دې (مال) باندې، (یعنی په دغه مال باندې د نومسلم قبضه په هغه وخت کښې راغلي وه چه لا پرې دغازیانو غلبه نه وه راغلي. نو داسلام راوړلونه پس به دغه مال هم دهغه په ملکیت کښې باقی وی. ځکه چه د غازیانو نه وړاندې دغه څیز دده په ملکیت کښې موجود وو. اود غازیانو غلبه خو پرې روسته راغلي ده. خودې غلبې دغه مال دخپل مالک د ملکیت نه اونه ویستل ځکه چه دغلبې نه وړاندې هغه په خپل اسلام سره خپل مال محفوظ کړی وو)

(أَوْدَعَهُ فِي يَدِ مُسْلِمٍ أَوْ قَبِي)

ترجمه و تفسیر - او یا امانت وی «دا په ږیر» باندې عطف دې. یعنی ده په اسلام راوړلو سره دخپل هغه مال

حفاظت اوکړلو. کوم چه دده په قبضه کښې دې. اودغه شان دهغه مال حفاظت نې اوکړلو. کوم چه دده امانت پروت وی، په لاس د مسلمان یا ذمی کښې، ځکه چه دا «امانت» په صحیح لاس کښې دې. «د مسلمان اودمی لاس دې. یعنی که یوکس دمسلمان یا ذمی سره څه څیز امانت کیږدې. نودغه امانت به محفوظ وی.

دلیل - ځکه چه حکومت د مسلمان اود ذمی د مال اوجان د حفاظت ذمه وار دې. نوکه دوئ خان سره دچا څیز امانت کیږدې. په هغې باندې به ددوئ امانت قبضه صحیح وی) اودید) محترم کښې دې. «یعنی دمسلمان سره نې امانت کیږدې دې. اودمسلمان قبضه عندالشرع محترمه ده. اوحری قبضه عندالشرع محترم نه ده) اوقبضه دده «یعنی هرواحد که مسلمان وی اوکه ذمی» پشان دقبضه د ده «امانت کیږونکې» ده. نوکویا کوم کس سره چه امانت کیږدې شوې دې. هغه ددغه امانت په حفاظت کښې د امانت کیږونکي نائب دې. اوکوم حکم چه دمنوب وی. په وخت دعدم منوب کښې هغه حکم د نائب وی)

د غلبي نه پس د دارالحرب د زمکې حکم

(قَاتُ ظَهْرًا عَلَى الدَّائِرَةِ قَاتُ فَيُ)

د لغت حل: ① العار: زمکه

ترجمه و تفسیر - که مونږ غالب شو په دارالحرب باندې، «اوهغه مو قبضه کړل» نوزمکه د هغه «نومسلم» مال فی دې. «ځکه چه ددغه نومسلم سره مقابله نه ده شوې. ځکه چه هغه دخپل اسلام د وجې مسلمانانوسره جنگ نه دې کړې. یعنی کله چه په دارالحرب باندې مسلمانان قبضه اوکړې. نو د دارالحرب د مسلمان مال منقول خومحفوظ شو. البته کوم مال چه غیرمنقول وی. لکه زمکه، نوهغه محفوظ نه دې. بلکه هغه به په نیزمال فی وی)»

دلیل - دلیل دا دې. چه زمکه په قبضه د ملک دخلقوکښې وی اودهغې د بادشاه په قبضه کښې وی. اودا «سی زمکې اوباغونه» هم من جمله دارالحرب نه دی. «یعنی په دارالحرب کښې حسابیږي» نونشوه «زمکه د نومسلم» په قبضه دده کښې حقیقه «بلکه په دارالحرب کښې شوه. نوچه څه حکم د دارالحرب د زمکووی. هغه به ددې نومسلم د زمکې هم وی. یعنی دا به د نومسلم په ملکیت کښې باقی نه وی) اووئیلی شوی دی چه دا قول (چه د نومسلم زمکه به مال فی وی) دامام ابوحنیفه او ابویوسف رحمهما الله آخرې قول دې.

د نومسلم بڼه مال فی دې

(نَدَّجَتْهُ فَيُ)

ترجمه و تفسیر - اوښخه دده «نومسلم مال» فی دې. **دلیل** - ځکه چه دا کافره حریبه ده. تابع نه ده دده په اسلام کښې، «لکه څنگه چه ددې بال بیج دده تابع وی په اسلام کښې)

① «ملک الشافعي: امام شافعی رحمه فرماني چه دغه «زمکه یعنی مال غیرمنقول» دده «نومسلم» دپاره دې.

وَحَلَّاهُ فَيَ (۱)

ترجمه: او حمل ددې (مال فی دې) (۱)
دلیل: دلیل دا دې چې دې (حمل) جزء ددې (حریبه کافره) دې. نو دې به غلام وی په غلامی د هغې سره، (یعنی دا حمل چونکه د مور په رحم کښې دې. دده جدا حیثیت نه دې. بلکه د مور د بدن یو جزء دې. نو لکه څنګه چې مور وینځه ده. دغه شان به ددې دا جزء چې حمل دې به هم مملوک وی. او چې مملوک شو. نو مال فی به حسابیږي)

وَأَوْلَا ذَا الْكِبَارَةِ فَيَ (۲)

ترجمه و تفریح: او دده (نومسلم) بالغ اولاد مال فی دې.
دلیل: ځکه چې دوی کافران حریبان دی. او (دپلار) تابع نه دی. ددې وجې دپلار داسلام په وجه په دوی داسلام حکم نشی لګولې)

په حریبانو کافرانو باندې د وسله خرڅولو ممانعت

(وَلَا يَنْفِي أَنْ يَسَاغَ السِّلَاحُ مِنْ أَهْلِ الْحَرْبِ وَلَا يَجْزِي النَّبِيَّ)

ترجمه و تفریح: او مناسب نه دی. (یعنی حرام دی) چې خرڅه کړې شی وسله په حریبی کافرانو باندې، اونه به شی وړلې (وسله) دوی ته، (یعنی مسلمانان سوداګر دې په حریبی کافرانو وسله نه خرڅوي)
دلائل: ① ځکه چې نبی ﷺ منع کړې ده. دخرڅولو د وسلې نه په حریبی کافرانو باندې، اود اوړلونه هغوی ته. (۱)

② اوبله دا چې په دې کښې مضبوطول د هغوی دی په جنګ دمسلمانانو، نو ددې وجې به منع کولې شی د دې (خرڅولو او وړلې) نه، او دغه شان اسونه دی. د هغې وجې چې مونږ بیان کړه. (یعنی په دې کښې په مسلمانانو باندې د هغوی غالب کول دی) او دغه شان اوسپنه ده (یعنی دا به هم په کافرانو نشی خرڅولې اونه به هلته اوړلې شی) ځکه چې دا (اوسپنه) اصل د وسله دی. (ددې نه وسله جوړیږي)

د قیدیانو په بدله کښې د فدیې اخستلو حکم

(وَلَا يُقَادَى بِالْأَسَارَى عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ، (۲))

هل اللغة: ① يفادي: فدية ورکوي

ترجمه و تفریح: او فدی به نه اخلي په عوض د قیدیانو د کافرانو نه چې قید ورکړي اود خلاصو په بدله کښې ترې قیمت واخلي، په نیزد امام ابو حنیفه رحمته الله علیه.
دلیل: دلیل دا دې چې په دې (پریځود) د کافرانو کښې چې خپل هدار الحرب ته واپس شی، مدد کول دی

① مسلک الشافعي: - امام شافعی رحمته الله علیه فرماني چې دې (حمل) مسلمان دي په تابعداري (دپلار) کښې،

(۱) قال الزيلعي رحمته الله علیه غريب هذا اللفظ روى البيهقي في سننه والبرزالي مستنده والطبراني في معجمه من حديث ... عمران بن حصين رضي الله عنه أن رسول الله ﷺ لم ي عن بيع السلاح في الفتنة (نصب الرأية ٥٩٩٣).

(۲) القول الراجع هو هذا قول الإمام رحمته الله علیه كذا في الدر المنثور (٦٤٩١) ورد اختار (٢٥١٣) والهندية (٢٠٦٢) وفتح القدير (٢٢٠٥) ورد اختار (٢٥١٣) لكن رجح العلامة ابن الممام رحمته الله علیه قول الصاحبين رحمته الله عليهم ثم قال المفتي غلام قادر مدظله العالي ترجيح ابن الممام رحمته الله علیه اليق لهذا الزمان إلخ وإن كنت تريد التفصيل فارجع إلى القول الراجح (٤٨١١) -

کفر سره، ځکه چې دې به واپس کيږي دپاره دجنگ مونږ سره یعنې چې دوی دخپل کافرانوسره ملگري شي. نو دهغوی قوت او طاقت به پرې زیات شي. او بیا به دمسلمانانو د مقابلې دپاره دکافرانوسره یوځای شي، اودفع کول د شرد جنگ ددوی غوره دی د خلاصولو دقیدی مسلمان نه (چې هغه دکافرانو د قیدنه خلاص کړي شي) ځکه چې دې (مسلمان قیدی) پاتې شي په لاسونو دهغوی (کافرانو) کښې نودا امتحان دې (دالله تعالی د طرفه) په حق دهغه کښې، چې نسبت ئې نه کيږي مونږ (یعنې ددې امتحان نسبت مونږ ته نه کيږي. چې مسلمانانو په امتحان کښې اچولې دي. بلکه خلق دا وائی چې الله تعالی په امتحان کښې اچولې دي) اوامداد کول به واپس کولود قیدی دهغوی ددې نسبت کولې شي مونږ ته (یعنې که مونږ دهغوی قیدی هغوی ته واپس کړو. اوپه دې باندې هغوی ته قوت ملاؤ شي. نو ددې قوت نسبت مونږ ته کيږي. ځکه چې مونږ دخپله لاسه دغه قیدی هغوی ته واپس کړلو. چې نن دوباره زمونږ د مقابلې دپاره دکافروپه صف کښې ولاړ دي)

وَقَالَا يُفَادَى بِهَذَا أَسَارَى الْمُسْلِمِينَ

ترجمه و تدریج: «مسلم الصالحین» او فرمائی صاحبین رحمہما اللہ په فدیہ کښې به اخلی ددوی (قیدیانو) قیدیان مسلمانان، اودا (جواز د مسلمانانو قیدیانو په فدیہ کښې اخستل) **دلیلہ** ځکه چې په دې (عمل) کښې خلاصول دمسلمان دی. (دکافرو د قبضه نه) اودا (خلاصول دمسلمان زیات غوره دی دقتل دکافرنه، اود فاندې اخستلونه په ده (کافرباندې) **په قیدیانو د احسان کولو حکم**

وَلَا يَجُوزُ النَّسْ عَلَيْهِمْ

ترجمه و تدریج: «اوجانز نه دې احسان کول په دوی یعنی کافرانو قیدیانو باندې، چې بغیر د فدیہ اخستلونه آزاد کړي شي» (۱) **دلیلہ** (دلیل) قول دالله تعالی دې. چې «فَاَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ»

(وَإِذَا قَتَلَ الرَّامِلُ دَةً غَنَوةً) فَهُوَ بِالْأُخْيَارِ إِنْ شَاءَ قَسَمَهَا بَيْنَ الْقَائِمِينَ

د لغت حل: ① الغنوة: بغیر دجنگ نه فتح

ترجمه و تدریج: «اوکله چې فتح کړی امام (دمسلمانانو) یوښار په طاقت سره یعنې په زور (یعنې جنگ اوشی. اوپه جنگ کښې کافر مغلوبه شي. او مسلمانانو ته فتح نصیب شي) نو دې (امام) ته اختیار دي. که خوښه ئې شي. نو تقسیم دې کړی دغه ښار په مینځ د (مجاهدینو) غازیانو کښې، **دلیلہ** د خیر د فتح نه پس رسول الله ﷺ خیر په اتلسو حصو کښې تقسیم کړې وو. اوپه هره یوه حصه کښې ئې دسلسرو حصه داخله کړې وه. که داسلامی لښکر فوخیان ضرورت مند وی. نو بېتره هم داده. چې دغه ښار په هغوی کښې تقسیم کړی. (۲) **اقسام الاموال العاصلة غنوة** یاداستی کله چې مسلمان حکمران دکافروپه علاقه حمله اوکړی. او هغه قبضه کړی. نو په داسې صورت کښې حاصل شوي مال په درې قسمه وی.

۱) **مسلم الشافعی**، - امام شافعی (رحمہ) فرمائی. چې په دوی باندې احسان کولې شي

(۱) من حدیث زید بن اسلم ان عمر بن الخطاب قال والذی نفسی بیده لولا ان اترك آخر الناس بیانا لیس لهم شی ما فتحت علی قریة الا قسمتها کما قسم رسول الله ﷺ خیر ولكن اتركها لهم خزانة یقتسمونها أخرجه البخاری فی المغازی باب ۳۸-

① ساز و سامان، نودوی قسم نه به اول پنجمه حصه او بپاسی. اوباقی خُلو ر حصی به په هغه مجاهدینو تقسیم کړې. چاچه په دغه جهاد کښې حصه اخستې وی. اوبه دغه مال کښې مسلمان حکمران ته د تصرف اختیار نشته. چه د خمس او مجاهدینونه سوا په بل مصرف کښې نې اولگوي.

② زمکې، اود مفتوحه علاقې زمکې په تقسیم کښې به د فقه حنفی مذهب مطابق اول ددې نه خمس اوباسی. اوباقی زمکې به د اسلامی لښکر په شریکو مجاهدینو تقسیم کړی. اوکه د اهل ذمه کیدو شرط موجود شی. نو په دې صورت کښې به دغه مفتوحه زمکې د سابقه مالکانو په ملکیت کښې پریخودی شی. اوبه دغه زمکو به خراج مقرر کړې شی. اوبه دغه کسانو په جزیه مقرر کړې شی.

③ قیدیان، اود قیدیانو په باره کښې امام ته درې قسمه اختیار دي.

الف. **الغيار العاصل في الاسارى** ① سړی دې قتل کړی. او ماشوم او ښځې دې قیدیانې کړی

② د اسلامی حکومت حکمران ته دا اختیار هم حاصل دي. چه کافران قیدیان غلام جوړ کړی. په دې صورت کښې به پنځه حصه غلام ترې جدا کړی. اوباقی غلامان به په اسلامی غازیانو باندې تقسیم کړی. ځکه چه دوی هم د مال غنیمت په معنی کښې دي. نودوی تقسیم به هم د مال غنیمت پشان وی. البته په غلامانو جوړولو کښې دا شرط شته. چه قیدیان عرب نه وی. اویا مرتد نه وی. ځکه چه دوی نه غلامان نشی جوړولې. بلکه دوی به قتل کولې شی. اویا به ترغیب ورکولې شی. چه اسلام دوباره قبول کړی.

③ که اسلامی حکمران غواړی. نودوی دې بغیر دغه عوض نه دا حسان په طور پریږدی.

د مفتوحه علاقې زمکې د خپلو مالکانو په قبضه کښې پریخودل

(وَإِنْ شَاءَ أَهْلُهَا عَلَيْهِمْ وَأَوْضَعْنَاهُمْ عَلَى الْعِزَّةِ وَعَلَى أَرْضِيهِمُ الْخِرَابُ)

ترجمه: اوکه اوغواړی (امام) نور قراردادې اوساتی مالکان دهغې په هغه مال باندې، او مقرر دي کړی په هغوی باندې جزیه، (یعنی هغه ټیکس چه دوی به نې مسلمان حاکم ته ورکوی. اود هغې په بدله کښې به اسلامی حکومت ددوی د جان او مال حفاظت کوی) اود هغوی په زمکو باندې خراج (یعنی د کافر د زمکو په پیداوار کښې به اسلامی حکومت څه حصه اخلي دي ته خراج وانی).

دلیل: دغه شان کړی وو حضرت عمر رضی الله عنه د عراق د کلو په زمکو، په موافقت د صحابو رضی الله عنهم او تعریف نه وو بیان شوې دهغه چا چه مخالفت نې کړې وو ددوی (حضرت عمر رضی الله عنه چه حضرت بلال اوسلمان فارسی رضی الله عنه وو) اوبه دې ټولو کښې، که دغه زمکې په مسلمانانو غازیانو باندې تقسیمول وی. اوکه دهغې د مالکانو په قبضه کښې پریخودل وی. اود هغې په بدله کښې په هغوی خراج مقرر کول وی. (۱)

فتح العراق: د عربو د علاقو فتح کولونه پس د عراق فتح د ټولو نه لویه فتح وه. کله چه عراق فتح شو. نو حضرت عمر رضی الله عنه د عراق د کلود زمکو د تقسیم په باره کښې د صحابه کرامو رضی الله عنهم سره مشوره او کړله. چه دې زمکو سره څه اوکړو.

① حضرت علی رضی الله عنه او فرمانيښل. د عراق د کلو زمکې دې نشی تقسیم کولې. بلکه دا دي د ټولو مسلمانانو یوه مشترکه سرمایه پریخودی شی.

② حضرت معاذ رضی الله عنه او فرمانيښل. که د عراق د کلو زمکه تقسیم کړې شی. نوداسې به مسلمانانو ته ډیره

(۲) لال الزهلی رحمته الله علیه روی ابن سعد لی ترجمه عثمان بن حنیف ... عن الحكم ومحمد بن المبرد نصب الراية

لویه زمکه په لاس راشی. خو هسې نه چه روسته دا زمکه د یوکس په ملکیت کښې راشی. اود روسته راتلونکی مسلمانانو دپاره څه لاره پاتې نشی.

⑤ حضرت بلال رضی الله عنه اوسلمان فارسی رضی الله عنه اوفرمانیل. چه دخیبرد تقسیم پشان دې دا زمکې هم په مجاهدینو تقسیم کړې شی. دکافی بحث نه پس دا فیصله اوشوه. چه دعراق زمکې دې هم دخپل مال کانویه قبضه کښې پریخودې شی. اوددوئ په نفسونو دې جزیه مقرر کړې شی. اوبه زمکو خراج، نو تپو لصحابه کرام رضی الله عنهم په دې فیصله باندې اتفاق اوکړلو. البته حضرت بلال اوسلمان فارسی رضی الله عنهما نه په اول کښې اختلاف کړې وو. خو امام محمد رضی الله عنه په سیر کبیر کښې ذکر کړې دی. چه حضرت بلال اوسلمان فارسی رضی الله عنهم دخپلې راتې نه رجوع کړې وه.

د جنجی قیدیانو قتل او غلامان جوړول

وَهُوَ فِي الْأَسَارَى بِالْحَيَاةِ إِنْ شَاءَ قَتْلُهُمْ

هل اللغة ① الغيار: اختيار ② الأسارى: قيديان

ترجمه و توحيد: اودې (امام) په باره د قيديانو کښې اختيار مند دې. که غواړی قتل دې کړی دوی، دلالت ① ځکه چه نبی صلی الله علیه و آله قتل کړې وو. دفتح مکه په موقع باندې نبی صلی الله علیه و آله ته یوکس خبر راوړلو. چه ابن خطل دکعبی غلاف نیولې دې. اوحرم په مسجد حرام کښې ولاړ دې. نبی صلی الله علیه و آله حکم اوکړلو. دې قتل کړی. دا ابن خطل اول مسلمان شوې وو. نبی صلی الله علیه و آله د صدقویه راغونډولوباندې یوخانې ته اولیږلو. اوبه غلام اویوانصاری تې ورسره هم کړلو. په لاره کښې ده غلام ته روټی تیارولو حکم اوکړلو. خو هغه ته خوب ورغلې وو. نو اوده شو. دې په غصه کښې راغلو. او هغه غلام تې قتل کړلو. بیا ورته سوچ ورغلو. چه ددې غلام په قصاص کښې به نبی صلی الله علیه و آله ما قتل کوی. نو خان سره تې د صدقې خاړوی واخستل. اومکې ته لاړلو. اومرندشو. اوبیا به تې په اشعارو اودسندرغاړو په سندرو کښې د نبی صلی الله علیه و آله هجو کوله. چونکه دې کس درې جرمونه کړي وو. اوده جرم سزا قتل وو. د قتل سزا قصاص، د ارتداد سزا قتل، د نبی صلی الله علیه و آله دهجو سزا قتل. کذا فی سیره المصطفی لمولانا محمد ادریس کاندهلوی. (۱)

② اوبله دا چه په دې قتل کولو دکافرانو کښې ختمول د ماده فساد دی. یعنی کافران په زمکه کښې فساد خوروی. لکه دشرک ارتکاب هم فساد دې. دغه شان دمسلمانانو مقابلله کول هم فساد دې. نوچه قتل شی. دفساد جرړه به ختمه شی.

﴿إِنْ شَاءَ اسْتَرْقُوا﴾

هل اللغة ① الاسترقاق: غلامان جوړول

ترجمه و توحيد: اوکه اوغواړی (امام) نو غلامان دې کړی دوی (قيديان) دليل ② ځکه چه په دې (غلامی) کښې دفع د شر ددوی ده، (ځکه چه دوی به مغلوب اومحکوم وی. دمقابلې طاقت به په کښې نه وی) سره د ویرې فاندې نه دمسلمانانو یعنی چه دوی دمسلمانانو غلامان جوړ شی. نومسلمانانو ته هم مالی فائده ده. اوهم بدنې فائده. مالی فائده خودا ده. چه مال متقوم دې. اوجانی فائده دا چه خدمت ترې اخستي شی.

(۱) لیه احادیث منها حدیث انس رضی الله عنه ان النبی صلی الله علیه و آله دخل عام الفتح وعلی رأسه مغفر فلما نزع جاءه رجل فقال یا رسول الله ابن خطل متعلق باستار الکعبة لقال اقلوه اخرجه البخاری فی المغازی باب ۴۸ و مسلم فی الحج رقم ۴۵۰.

وَإِنْ شَاءَ تَرَكْتَهُمْ أَهْرَارًا ذِمَّةً لِلْمُسْلِمِينَ

هل اللغة ① اهرار: جمع د حر، آزاد

ترجمه و تخریج: اوکه اوغورای پری دې ږدی دوی آزاد په ذمه د مسلمانانو کښې، یعنی بحیثیت د ذمیانو دې په اسلامی وطن کښې خوشې کړی.
دلیل: دهغه وجې چه مونږ بیان کړه. په واقعده حضرت عمر رضی الله عنه کښې چه دعراق خلق ئې د ذمیانو په حیثیت آزاد پریخودی وو.

د احسان په طور قیدیان دارالحرب نه واپس کول

(وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَرْدُّهُمْ إِلَى دَارِ الْحَرْبِ)

ترجمه و تخریج: اونه دی جائز چه واپس کړی (امام) دوی دارالحرب ته
دلیل: ځکه چه په دې (واپس کولو) کښې مضبوطول ددوی (حریانو) دی په مسلمانانو باندې.

ددشمن خاړوی دارالاسلام ته راوستلونه د مجز صورت

(وَإِذَا أَرَادَ الْإِمَامُ الْعَوْدَ إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ وَمَعَهُ مَوَالٍ فَلَمْ يَقْدِرْ عَلَى تَقْلِبِهَا إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ دَجَبَهَا وَحَرَقَهَا وَلَا يَغِيرُهَا وَلَا يَتْرُكُهَا)

هل اللغة ① الموال: واپس کیدل ② موال: جمع د ماشیه خاړوی ③ الذبح: حلالول ④ الحرق: سوزول ⑤ الغزو: زخمی کول

ترجمه و تخریج: اوکله ه اراده اوکړی امام د واپس کیدو (دارالاسلام ته) اوده سره خاړوی وی (لکه گټې، چلنی، وغیره) او قادر نه وی په نقل کولو، یعنی بوتلی، دهغې دارالاسلام ته، نو ذبح دې کړی او اودې سوزی (پس د ذبح کولو نه) اوزخمی کوی دې نه (چه پښې لاس یا نور اندامونه ترې گټ کړی، اونه دې پرېږدی داسې.)

دلیل: دلیل دا دې، چه ذبح د حیوان جائزه د غرض صحیح دپاره، او نشته غرض (او مقصد) زیات صحیح د ماتولو د طاقت د دشمن (ځکه چه مونږ دا خاړوی ذبح کړو. نو په دې باندې د دشمن مادی قوت کمزورې شو. او چه مادی قوت کمزورې شی. دا د فوخی قوت د کمزورې مقدمه ده) بیا به سوزولې شی (دغه خاړوی پس د ذبح کولو نه، په اور سره، دې دپاره چه ختمه شی فائده ددې دکافرانو نه (اود هغوی) دفاندې اخستو قابل پاتې نشی، اودا (سوزول) او گرخیدل پشان ترولو دکورونو، یعنی دکافرانو کورنه نورول جائز دی. ځکه چه په دې کښې هغوی ته مادی نقصان رسی،
د مال غنیمت د تقسیم وخت

(وَلَا يَتِمُّ غَنِيمَتُهُ فِي دَارِ الْحَرْبِ حَتَّى يَخْرُجَهَا إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ)

ترجمه و تخریج: اونه به تقسومی غنیمت په دارالحرب کښې تر دې چه راوې باسی (دهغې نه) دارالاسلام ته، (او محفوظ شی،) ①

① مسلک الشافعي: - فرمانی امام شافعی رحمه الله پری دې ږدی دغه شان (بغیر د ذبح کولو نه)
② مسلک الشافعي: - او فرمانی دی امام شافعی رحمه الله نشته باک په دې کښې، چه په دارالحرب کښې د مال غنیمت تقسیم اوشی.

دلیل د دې، چه نبی ﷺ منع کړې ده د بیع د مال غنیمت نه، په دارالحرب کېږي (یعنې په دارالحرب کېږي به مجاهدین اخستل او خرڅول نه کوي) (۱)

د معاون او مقاتل په اسحاق غنیمت کېږي برابري

(وَالرَّذَوُ الْمُقَاتِلُ فِي الْعُسْكَرِ سَوَاءٌ)

حل اللغة < ① الرده: مدد کول ② العسکر: لښکر

ترجمه و تشریح < (ابو الحسن قدوري رحمه الله) فرماني. مددگار او جنگ کونکې دواړه برابر دي په لښکر کېږي، (نو څومره حصه چه مقاتل ته ملاوېږي، هغه هومره به معاون ته هم ملاوېږي) دلیل < دوجې د برابري ددوی نه په سبب (د اسحاق غنیمت) کېږي، اودا (سبب د اسحقان) تیریدل دي (داسلامي سرحدنه، د احنافو په نیز، بس چه د اسلامي سرحدنه تیر شي. نو د فتح په صورت کېږي دي مستحق غنیمت دي)

دارالاسلام ته د واپس کېدونه وړاندې د لښکر سره یوځای کېدل

(وَإِذَا لَحِقَهُمُ الْمَدَدُ فِي دَارِ الْحَرْبِ قَبْلَ أَنْ يُخْرِجُوا الْقَيْمَةَ إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ شَارَكُوهُمْ فِيهَا)

حل اللغة < ① العدد: مددگاران ② الانتفاء: ختمیدل

ترجمه و تشریح < او کله چه یوځای شي دوی (مجاهدین) سره مددگار په دارالحرب کېږي وړاندې ددې نه

چه دوی رارولې وي غنیمت دارالاسلام ته نوښریکېږي به (دغه مددگاران د لښکر سره) په دې (غنیمت کېږي) (۱)

دلیل < د اسلامي سرحدنه تیریدل شرط دي. نو په زیر بحث مسئله کېږي زمونږ په نیزدا مددگاران څکه مستحق د غنیمت دي. چه دوی داسلامي سرحدنه تیر شوي دي.

اسباب قطع الشوکه < یقینا ختمېږي حق د شرکت په نیز زمونږ (یعنې کوم کسان چه دمدد دپاره د لښکر سره دجنگ نه پس یوځای شي. نو دوی حق د مال غنیمت نه په درې طریقو ختمېږي. که په دغه دریو کېږي یوه هم موجود شي. نو دوی مستحق د شرکت نه دي. او که په دې کېږي یوه نه وي. نو بیا مستحق د غنیمت دي) په محفوظ کولو سره، (په دارالاسلام کېږي) یا په تقسیم دامام سره په دارالحرب کېږي، او یا په خرڅولو د غنیمت په دارالحرب کېږي، څکه چه په هره یوه طریقه ددې (دریو وارو) نه، پوره کېږي ملک (د مجاهدینو په غنیمت) نو ختمېږي حق د شرکت (په مال غنیمت کېږي) دمددگارانو، (او په زیر بحث مسئله کېږي په دغه دریو کېږي یوه هم نه ده موجود شوې. نو څکه مستحق د غنیمت دي)

د لښکر د بار اړا نه دپاره د مال غنیمت حکم

وَلَا حَقَّ لِأَهْلِ سُوْقِ الْعُسْكَرِ فِي الْقَيْمَةِ إِلَّا أَنْ يُقَاتِلُوا

(۱) لال الزهلي رحمه الله غریب جداً (نصب الراه ۶۱۹/۳)۔

(۲) مسلک الشافعي: - دامام شافعي رحمه الله پس د ختمیدو دجنگ نه، (یعنې دامام شافعي رحمه الله په نیز که جنگ ته حاضر شوي نه وي. نو اگر چه غنیمت نه دارالاسلام ته نه وي رارولې. او ددې نه وړاندې ورسره مددگاران یوځای شي. په مال غنیمت کېږي ددوی حصه نه کېږي)

ترجمہ و تفسیر: «ابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ فرمائی: اونشتہ حق د بازارانو د لیکر دپارہ پہ غنیمت کینی، یعنی کوم کسان چہ پہ جنگ کینی شریک شوی نه وی، بلکه پہ کوم خانی کینی اسلامی فوج دپیرہ وی، دوی هلته د مجاهدینو د ضرورت دپارہ د خوراک خکا ک خیزونه جمع کړی وی، او هغه خرغوی، نوز مونږ په نیزیه مال غنیمت کینی دهغوی حصه نشته، مگر دا چہ دوی شرکت کړی وی په جنگ کینی، (نویا د مال غنیمت حقدار دی)»^(۱)

دلیل: دلیل دا دی، چہ نه دې موجود شوي تیریدل «د اسلامی سرحد نه» په قصد د جنگ (یعنی دا سوداگر چہ د اسلامی لینکرسره د اسلامی سرحد نه تیریدل، نو د دوی اراده د جهاد نه وه، بلکه د تجارت وه، چہ مونږ په مجاهدینو باندې د دوی د ضرورت خیزونه خرغوی نو معدوم شو سبب ظاهری د اسحقاق غنیمت، یعنی د اسحقاق غنیمت دپارہ سبب دا وو، چہ دوی د جهاد په اراده د اسلامی سرحد نه راوړیدلي وی، او داسې نه ده شوي، نو د اسحقاق غنیمت سبب موجود نشو، اوس هرکله چہ د اسحقاق غنیمت ظاهری سبب نشته، نو اعتبار به کولې شی د سبب حقیقی، چہ جنگ دی، (یعنی چہ اسحقاق غنیمت ظاهری سبب موجود نه شو، نو اوس به ظاهری سبب ته گورو، چہ جنگ دی، که هغه موجود شوي وی، نو اسحقاق د غنیمت به وی، او که نه وی، نو اسحقاق غنیمت به نه وی، او په زیر بحث مسئله کینی حقیقی سبب چہ جهاد دی، د دې مجاهدینو نه نه دې موجود شوي، نو خکه به دوی مستحق د مال غنیمت نه وی)

په مسلمانانو کینی د یوکی کافره امان ورکول

وَأَذَانُ رَجُلٍ حُرٍّ أَوْ أَمْرًا حُرًّا كَغَاثِرٍ أَوْ جَمَاعَةٍ أَوْ أَهْلِ حِمَى أَوْ مَدِينَةٍ صَوَّأَسَانَهُمْ وَلَمْ يَجْزِلْ أَحَدٌ مِنْ السَّيْلِينَ قَتْلَهُمْ

ترجمہ و تفسیر: کله چہ امان ورکړی سړي آزاد، یا ښځه آزاده (امان ورکړی، یو کافره، یا یوې ډلې «د کافرانو ته» او اوسیدونکو د قلعي ته «امان ورکړی» یا اسیدونکو د ښارو ته «امان ورکړی» یو صحیح دې امان ورکول د دوی، اوجانزته دی دهیڅ یوکس د مسلمانانو دپارہ، جنگ کول دهغوی سره، «اگر چہ کوم کس امان ورکړی وی، هغه شل یا روڼد یا گود وی»

دلیل: دلیل په صحت د دې «امان» کینی قول د نبی ﷺ دی، چہ مسلمانان برابر دی، وینی د دوی، په قصاص اودیت کینی، په مالدار او فقیر دغه شان په معزز او غیر معزز کینی فرق نشته، که شریف قاتل وی، نو د غیر شریف مقتول په بدله کینی به قصاص کولې شی، او کوکوش به کوی د ذمه ورائی د دوی دپارہ، ادنی په دوی کینی، یعنی کم مقدار چہ یوکس دی، (یعنی که په مسلمانانو کینی یوکس یوه ذمه واری واخستله، نو ټول مسلمانان به دهغه ذمه واری پوره کولو کوکوش کوی، نو د دې حدیث مطابق که آزاد سړی یا ښځې کوم حربی ته امان ورکړل، په نورو مسلمانانو دده د امان ورکولو احترام واجب دی، چہ دغه کافره به څه نه وائی)»^(۱)

(۱) **ملک المغانی:** - فرمائی امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ په یو د دوو قولونه دده کینی چہ حصه به مقرر کولې شی د دوی دپارہ په مال غنیمت کینی، او بل قول یې زمونږ د مذهب مطابق دی.
(۱) من حدیث علی بن ابی طالب رضی اللہ عنہ أخرجه البخاری فی المغازی باب ۵۹ و مسلم فی الجهاد رقم ۵۹ و ابوداود فی الجهاد باب ۱۱۴ و احمد فی المسند (۲/۲۶۶۲).

به امان کښې د مسلمانانو نقصان په صورت کښې امان ماتول

﴿الآن يَكُونُ فِي ذَلِكَ مَعْصِدَةٌ لِّتَهْلِكَ أَلْسِنُ الْإِمَامِ﴾

ترجمه و تفسیر: مگر دا چه وی په دې (امان ورکولو د یو مسلمان کښې) نقصان (د مسلمانانو نورماته به کړی وعده (دامان) هغوی سره، (او اعلان به ورته اوکړی. چه زمونږ فلاڼی مسلمان چه تاسوته امان درکړې وو. هغه امان مونږ ماتوو. اود دې امان ماتولو مثال دا دې. دې) د ذمی امان ورکول

﴿وَلَا يَجُوزُ أَمَانُ ذِمَّتِهِ﴾

ترجمه و تفسیر: اونه دی جائز امان ورکول (حربیانوته) د ذمی دلالت: ① ځکه چه دې (ذمی) متهم دې په دوی (حربیانو) باندې (چوکه ذمی هم کافر دې نودده په امان ورکولویه ده باندې دا تهمت لگیدې شی. چه دا امان دې دخپل مذهبی تعصب په وجې ورکوی ② دغه شان (بله وجه د ذمی د امان عدم جواز دا ده. چه) نشته ولایت دده (ذمی) په مسلمانانو باندې (ځکه چه الله تعالی فرمایلی دی ﴿وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا﴾ اود ذمی دامان ورکولو د وجې په نورو مسلمانانو باندې دده د امان احترام لازمول هم ولایت دې. کوم چه جائزه دې)

د قیدی اوسوداگر امان ورکول

﴿وَلَا يُبْرَأُ وَلَا تَأْجِرُ يَدْخُلُ عَلَيْهِمْ﴾

ترجمه و تفسیر: اونه (دې جائز امان ورکول) د قیدی (چه د حربیانو په قید کښې وی) اونه د سوداگر چه داخل شوې وی په هغوی باندې (یعنی دهغوی ښارته د تجارت دپاره. یعنی که مسلمان قیدی یا سوداگر حربیانوته امان ورکړی. نوددوی دامان ورکولو د وجې په مسلمانانو باندې د هغوی دامان احترام ضروری نه دې)

دلالت: ① ځکه چه دا دواړه (که مسلمان قیدی دې او که سوداگر دې) مغلوب دی په لاسونو د هغوی کښې، نونه ویرېږی (حربیان) ددوی (قیدی اوسوداگر) نه. او امان خاص دې په محل د ویرې پورې. (یعنی کوم کس چه ددې اهلیت لری. چه دې حربیانوته امان ورکړی. اوبه نورو مسلمانانو دده د امان احترام لازم وی. نودهغې په شرطونو کښې یو شرط دا هم دې. چه دغه امان ورکونکي دانسې وی. چه کافران دهغه نه ویرېږی. اوبه زیر بحث صورت کښې قیدی اوسوداگر دواړه مغلوب دی. کافران د دوی نه نه ویرېږی. نوځکه ددوی امان ورکول معتبر نشو)

② اویل عقلی دلیل دا بیانونی، اوځکه چه دا دواړه (قیدی اوسوداگر) مجبورولي شی په دې (امان ورکولو) باندې، چه حربیان ئې مجبوره کړی. چه تاسو مونږ ته امان راکړئ. گنی تاسو قتل کوو) نوخالی کیږی امان د مصلحت (د مسلمانانو نه، اوکله چه په امان ورکولو کښې د مسلمانانو خیرنه وی. نو که یو کس امان ورکړې هم وی. امام به دهغه امان ماتوی. نوپه دې صورت کښې چونکه ددوی امان ورکول هم د مسلمانانو د خیرنه خالی دې. ځکه به نشی قبلولی

دهمده مجبور د امان مسئله

(وَلَا يَجُوزُ أَسَانُ الْقَبْدِ الْمَجْبُورِ عَلَيْهِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ إِلَّا أَنْ يَأْذَنَ لَهُ مَوْلَاهُ فِي الْقِتَالِ) (١)

لوجه و لغوی: «اونه دي جائز امان ورکول د عبد مجبور چه دي د تجارت کولونه منع شوې وي، په نيز دامام ابو حنيفه رحمه الله البته دا چه اجازت کړې وي ده ته مولى دده په جنگ کولو کښې، (چه ته په جهاد کښې شرکت کولې شي) د امام ابو حنيفه رحمه الله دليل دا دي. چه دي (عبد) بند کړې شوې دي د جنگ کولونه (خکه چه مولى منع کړې دي) نونه صحيح کيږي امان ورکول دده، خکه چه دوى (حرييان) نه ويرېږي دده (عبد مجبور) نه، (خکه چه هغوى ته دا پته ده چه دي زمونږ سره جنگ نشي کولې. خکه چه مولى منع کړې دي) نوملاقات اونکرلو امان دمحل خپل سره (اومحل د هغې ويره ده. يعنى د امان دپاره دا شرط دي. چه خوک امن ورکوي. هغه داسې وي. چه حربي دهغه نه ويرېږي. اوپه زير بحث مسئله کښې کافران دده نه خکه نه ويرېږي. چه مولى دي د جهاد کولونه منع کړې دي. نوخکه دده امان نه صحيح کيږي)

وَقَالَ ابُو يُوْسُفَ وَمُحَمَّدُ بَيْهَقُ (امانه)

لوجه: «اوفرمانى امام ابو يوسف رحمه الله او امام محمد رحمه الله چه صحيح کيږي امان دده (امان ورکول د عبد مجبور)

توضیح: «دلالتها» ① د صاحبينو دليل قول دبنی عليه السلام دي. «أَسَانُ الْقَبْدِ أَمَانٌ» (٢) چه امان د غلام امان دي. (يعنى که مسلمان غلام چاته امان ورکړي. نوپه نورو مسلمانانو دده د امان احترام لازم دي. اودده امان صحيح دي)

② اوپل ددي وجي (د غلام امان صحيح دي. چه دي (غلام) مومن دي اوصاحب دقوت دي. (اودامان داهليت په شرطونو کښې ايمان اوقوت هم شرط دي) نو صحيح کيږي امان دده دوجي دقياس نه په عبدمازون باندې. بلکه خنکه چه د عبدمازون چه مولى ورته د جهاد کولو اجازت کړې وي. او هغه چاته امان ورکړي. نو دهغه امان صحيح دي. دغه شان به د عبد مجبور امان هم صحيح وي) الجواب عنه: «د عبد مجبور عن القتال قياس په عبدمازون فى القتال باندې صحيح نه دي. خکه عبد مازون ته دقتال اجازت شته» خکه چه ويره دده نه متحقق ده. (خکه چه دي په جهاد کښې شرکت کولې شي. نور حرييان ترې ويرېږي. چه په مونږ به حمله اوکړي. اودا خيزه عبد مجبور کښې نشته. نو دا قياس مع الفارق شو. کوم چه جائز نه دي)

دهاخرانو په هغه مالونو ملکت واللل کوم چه هغوى د اهل کتابونه قبضه کړي وي

(وَأَذَاغَلِبَ الثَّرَكُ عَلَى الرُّومِ فَسَبَّوْهُمُ وَأَعْدَاؤُهُمْ مَلَكُومًا) (٣)

(١) القول الرابع هو هذا قول الإمام كذا في فتح القدير (٢١٤/٥) والنعابة (٢١٤/٥) والحناية (٤٦١/٤) ورداختار (٢٥٠/٣) نقلاً عن القول الرابع (٤٨٠/١) -

(٢) قال الزبيلى رحمه الله غريب ورى عبدالرزاق في مصنفه... عن ضيل بن يزيد الرقاشى قال شهدت قرية من قرى فارس يقال لها: شاهرنا فحاصرناها شهراً حتى إذا كنا ذات يوم وطعناهم أن نصحبهم إنصرفنا عنهم عند الغيل فتخلف عبدنا فاستأنوه فكذب إليهم في سهم أماناً ثم رمى به إليهم فلما رجعنا إليهم خرجوا في ليالهم ووضعوا أسلحتهم فلحقنا ما شاكنا فقالوا: لا ندري عبدكم من حرکم وقد خرجنا بأمان فكذبنا إلى عمر رضي الله عنه فكذب عمر رضي الله عنه إن العبد المسلم من المسلمين وأمانه أمانهم رواه ابن أبي شيبة في مصنفه وزاد وأجاز عمر رضي الله عنه أمانه (نصب الرأية ٦٠٦٣) -

توجه و تخریج > اوکله چه غالب شی تاتاریان (کافران) په رومیانو عیسایانو باندې، او هغوی (رومیان) قیدیان کړی. او واخلی مالونه دهغوی
دلیل > ځکه چه غلبه یقیناً متحقق شوې ده په مال مباح باندې او هم دا (استیلاء په مال مباح باندې) سبب دې (د ملک راتلو په هغې باندې) لکه چه مونږ به یې بیان کړو

وَأَذْأَعْلَبْنَا عَلَى التُّرْكِ حَلَّ لَنَا مَا نَحْنُ لَهُ مِنْ ذَلِكَ

توجه > اوکله چې غلبه اوکړه مونږ (مسلمانانو) په ترکیانو (کافرانو) نوحلال دی زموږ (مسلمانانو) دپاره هغه څه چه مومو یې مونږ ددغه نه (کوم چه ترکیانو کافرانو د رومیانو عیسایانو نه اخستی وی)
دلیل > دوجې د قیاس نه په ټول مالونو ددوی (ترکیانو کافرانو، یعنی لکه څنگه چه مونږ د ترکیانو په خپلو مالونو باندې غلبه اوکړو. نو دهغې مالکان جوړیږو. دغه شان به دهغه مالونو هم مالکان جوړیږو. کوم چه هغوی د رومیانو عیسایانو نه اخستی وی. یعنی زموږ دپاره دواړه برابری
د کافرانو په هغه مالونو ملکیت راتلل کوم چه هغوی د اهل کتابونه قبضه کړی وی

وَأَذْأَعْلَبْنَا عَلَى التُّرْكِ عَلَى الرُّومِ قَسْبُهُمْ وَأَخْذُوا أَمْوَالَهُمْ مَلَكُوها

توجه و تخریج > اوکله چه غالب شی تاتاریان (کافران) په رومیانو (عیسایانو) باندې، او هغوی (رومیان) قیدیان کړی. او واخلی مالونه دهغوی
دلیل > ځکه چه غلبه یقیناً متحقق شوې ده په مال مباح باندې او هم دا (استیلاء په مال مباح باندې) سبب دې (د ملک راتلو په هغې باندې) لکه چه مونږ به یې بیا کړو

وَأَذْأَعْلَبْنَا عَلَى التُّرْكِ حَلَّ لَنَا مَا نَحْنُ لَهُ مِنْ ذَلِكَ

توجه > اوکله چې غلبه اوکړه مونږ (مسلمانانو) په ترکیانو (کافرانو) نوحلال دی زموږ (مسلمانانو) دپاره هغه څه چه مومو یې مونږ ددغه نه (کوم چه ترکیانو کافرانو د رومیانو عیسایانو نه اخستی وی)
دلیل > دوجې د قیاس نه په ټول مالونو ددوی (ترکیانو کافرانو، یعنی لکه څنگه چه مونږ د ترکیانو په خپلو مالونو باندې غلبه اوکړو. نو دهغې مالکان جوړیږو. دغه شان به دهغه مالونو هم مالکان جوړیږو. کوم چه هغوی د رومیانو عیسایانو نه اخستی وی. یعنی زموږ دپاره دواړه برابری

وَأَذْأَعْلَبُوا عَلَى أَمْوَالِنَا وَأَحْرَزُوا بَدَارَهُمْ مَلَكُوها

توجه و تخریج > اوکله چه غلبه اوکړی (کافران) په مالونو زموږ الله دې نکړی او محفوظ کړی دا (مالونه زموږ) په خپل ملک کښې نو مالکان جوړیږی دهغې (مالونو) (۱)
دلیل > دلیل دا دې چه غلبه (د کافرانو) راغلې ده په مال مباح باندې (ځکه چه غلبه دې ته واتی. چه په یو څیز باندې په داسې طریقه قدرت راشی. چه فی الحال ترې هم فائده اخستی شی. او د روسته دپاره یې ذخیره کولی هم شی. او په داسې طریقه باندې قدرت هله راځی. چه هغه څیز په خپل ملک او کود کښې محفوظ کړی. او چه کله کافران د مسلمانانو په مال غلبه اوکړی. او خپل ملک ته یې یوسی. نو د مسلمان د حق دوجې چه دغه مال ته کوم عصمت ملاؤ شوې وو. هغه زائله شو. او مباح او گرځیدلو. او داسې شو.

(۱) فرمانی امام شافعی رحمه الله نه مالکان کیږی (کافران) ددې (مالونو زموږ) چه خپل ملک کښې یې محفوظ کړی.

د مسلمانانو د واپاره په خپل مال باندې غلبه

(فَإِنْ ظَهَرَ عَلَيْهَا الْمُسْلِمُونَ فَوَجَدُوا فِيهَا قَبْلَ الْقِيَمَةِ لَيْسَ لَهُمْ بِغَيْرِ شَيْءٍ، وَإِنْ وَجَدُوا فِيهَا بَعْدَ الْقِيَمَةِ أَغْدَوْهَا بِالْقِيَمَةِ إِنْ أَحْبَبُوا)

ترجمه و تفسیر > که غالب شوی په دغه مال باندې، کوم چه د مسلمانانو نه کافرانو قبضه کړې وو) مسلمانان، او اوموندلو هغه (مال خپلوزو) مالکانو، وړاندې د تقسیم (د مال غنیمت) نه، نو دغه مال ددوی (خپلو سابقه مالکانو) دپاره دې بغیرد څه خیزنه (بلکه دوی ته به مفت ملایوېږي. ددې په عوض کښې به قیمت وغیره نه ورکوي، او که وې موندلو هغه مال (چه ددوی نه کافرانو اخستې وو) پس د تقسیم (د مال غنیمت) نه (او دوی دغه مال د یوغازی په حصه کښې راغلي وو) نواخلي به نې په قیمت سره که غواړي، یعنی که دا غواړي، چه زما سابقه مملوک خیزدې، زه دا غواړم، چه زما لاس ته راشي، ځکه چه ما سره نې وخت تیر شوې دي، نو چه د کوم غازي په حصه کښې هغه راغلي وی، هغه ته به نې قیمت ورکړي. او هغه خیز به ترې تر لاسه کړي، (قیمت به ورکوي)

دلیل > د وچې د قول د نسی نسی ترې به دې (حکم) کښې (چه یو صحابی رضی الله عنه ته نې فرمایلی وو) که تا اومندلو هغه (څیز کوم چه ستا نه کافرانو قبضه کړې دي) وړاندې د تقسیم (د مال غنیمت) نه، نو هغه ستا دې بغیرد څه عوض نه، او که اودې موندلو هغه پس د تقسیم (د مال غنیمت) نه، نو هغه ستا دپاره په قیمت دي. (چه دچا په حصه کښې رسیدلې وی، هغه ته به نې قیمت ورکوي.)

په دارالحرب کښې د مختري له دخپل مال اخستلو حکم

(وَإِنْ دَخَلَ دَارَ الْحَرْبِ تَاجِرٌ فَاشْتَرَى ذَلِكَ فَآخَرُجَهُ إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ فَقَالَ لِكُلِّ الْأَوَّلِ بِالْحَيَاةِ إِنْ شَاءَ أَخَذَهُ بِالْجَنِّ الَّذِي اشْتَرَاهُ بِهِ التَّاجِرُ، وَإِنْ شَاءَ تَرَكَهُ)

ترجمه و تفسیر > او که داخل شو دارالحرب ته (زید) سوداگر، او وائي اخستلو هغه (څیز کوم چه د مسلمانانو نه کافرانو اخستې وو) او راؤني وړلو دارالاسلام ته، نو اولنی مالک ته اختیاري دي، که خوښه نې وی نو وادي اخلي هغه (سابقه مملوک خیز خپل) په هغه قیمت چه اخستې وی (زید سوداگر) په هغې باندې، او که غواړي پرې دیگدی. او که سابقه مالک ته بغیر قیمت د سوداگر نه دخپل سابقه مملوک خیز اجازت نشی ورکولې)

دلیل > ځکه چه ده (سوداگر) ته ضرر رسی په اخستلو سره مفت (یعنی چه سوداگر به دارالحرب کښې په پيسواختی وی. او دلته نې ترې سابقه مالک مفت واخلې، نو به دې کښې سوداگر ته نقصان دي، ځکه به داسې نشی کولې، ولې ته گوري نه چه ده (سوداگر) ورکړې دې عوض (چه ثمن دی) په مقابله دهغه خیز کښې (چه سابقه دده ملک وو) نو دې برابرې دشفقت په هغه صورت کښې چه مونږ اوونیل (چه سوداگر به څومره قیمت په دارالحرب کښې اخستې وی او هغه ته به څومره باندې پریوتې وی، هغه قیمت دې ورته ورکړي. او خپل سابقه مملوک خیز دې ترې واخلې)

هر بیان د غلبه په صورت کښې زموږ د هومو خبرونو مالکان نشي جوړېدي ؟

(وَلَا يَمْلِكُ عَلَيْهَا أَهْلُ الْحَرْبِ بِالْغَلْبَةِ مَذْهَبُنَا وَأَمَّا بَأُولَادِنَا وَمُكْتَرِبِينَ وَأَحْرَارَنَا وَتَمْلِكُ عَلَيْهِمْ جَمِيعُ ذَلِكَ)

ترجمه و توضیح «اونه مالکان کیچی حریبان زمونږ (چه دا ملکیت راشی ددوی) په غلبی کولو (چه په مسلمانانو غالب شی) دمدير، اوامهات الاولاد او مکاتبانو او اصیلو زمونږ (یعنی که حریبان په مسلمانانو غالب شی) او دوی آزاد مسلمانان یا اصیلی ښځی یا د مسلمانانو مدبریا ام ولده اونیوله. نو دا کسان د حریبانو مملوک نه جوړیږی (اومونږ مالکان کیږو دهغوی نه ددې ټولو (یعنی که مسلمانان په حریبانو غلبه او کړی) او دا کوم کسان چه ذکر شول. دوی د مسلمانانو په قید کښی راشی. نو مسلمانان د دوی مالکان جوړیږی). اومونږ مالکان کیږو دهغوی نه ددې ټولو (یعنی که مسلمانان په حریبانو غلبه او کړی او دا کوم کسان چه ذکر شول. دوی د مسلمانانو په قید کښی راشی. نو مسلمانان د دوی مالکان جوړیږی. او دوی په مونږ غلبه او کړی. اومونږ قیدیان کړی. نو دوی زمونږ مالکان نه جوړیږی).

دلیل «ځکه چه سبب (د مملوکیت چه غلبه ده) پیدا کوی ملک په محل خپل کښی (یعنی چه په کوم څیز باندې غلبه راشی. نو په دغه څیز باندې د غالب راتلونکی ملکیت په هغه صورت کښی ثابتیږی. چه هغه مغلوب څیز قابل د ملکیت وی) اومحل (د ملکیت) مال مباح دي. او آزاد کس معصوم وی. په اعتبار دخپل نفس سره (یعنی د آزاد کس وینه محترمه ده. په ده باندې د چا ملکیت نشی راتلې. نو که حریبان آزاد مسلمانان قید کړی. هغوی ددوی مالکان نشی جوړیږی).

د مسلمان نه د غلام تبدیل او د کافرانو په هغه قبضه کول

(وَإِذَا بَقِيَ عَبْدٌ يُسْلِمُ قَدْ خَلَّ إِلَيْهِمْ فَأَخَذُوهُ وَلَمْ يَمْلِكُوهُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ،

ترجمه و توضیح «او که چه اوختی مسلمان غلام د مسلمان او داخل شی هغوی ته (د حریبانو ملک ته) هغوی نی اونیسی. نو په دې نیولو باندې کافران ددغه غلام) نه مالکان کیږی. په نیز دامام ابوحنیفه (رحمه الله علیه).

دلیل «دامام ابوحنیفه (رحمه الله علیه) دلیل دا دي. چه دې (غلام) ښکاره شوې ده قبضه دده په خپل خان باندې په وتلو سره زمونږ د وطن (دارالاسلام) نه، (نوچه دې د دارالاسلام نه بهر شو. په ده باندې د مالک قبضه هم ختمه شوه) ځکه چه اعتبار ددې (قبضه د مالک په غلام باندې په دارالاسلام کښی) شته، د وجې د ثابتوالی د قبضې د مولی په ده (غلام) باندې دپاره د قدرت ورکولو ده (مولی) ته د فاندې اخستلو (د غلام نه). یعنی په دارالاسلام کښی چه مونږ په غلام باندې د مولی د قبضې قائل یو. ددې دپاره چه غلام موجود وی. نومولی به ترې فائده اخلی. په خپل کار به نی راولی) اویقیناً ختمه شوه قبضه د مولی (ځکه چه کله غلام د دارالاسلام نه دارالکفر ته اوختیدلو. نو د مولی قبضه ختمه شوه. اوس دې دهغه نه فائده او خدمت نشی اخستی. ځکه چه هغه موجود نه دي) نو هر کله چه د مولی قبضه دده نه ختمه شوه. نو اوس دې څه بې روح یا بې عقله څیز خونه دي. چه په خپل خان کښی به نی هم واک اختیار نه وی) نو ښکاره شوه قبضه دده په خپل خان باندې او اوگر خیدلو معصوم په اعتبار دخپل نفس سره، (ځکه چه دده نفس محترم دي د ده نه د فاندې اخستلو په غرض دده حفاظت نشی کولی. نو په ده باندې ملکیت هم نشی راتلې. ځکه چه ملکیت خو په هغه څیز باندې راځی. چه هغه سړی خان سره محفوظ کړې وی. او په وخت د ضرورت ترې فائده اخلی) نویاتې نشو محل دپاره د ملکیت، (د بېل چا بلکه دې اوس په خپله د خپل خان مالک شو).

(وَقَالَ الْأَمَلِيُّ كَوْنُهُ)

مسلك المايجين «اوفرمانی صاحبین رحمهم الله مالکان کیږی.

دلیلها > ځکه چه عصمت «یعنی غلام چه د غیرد مملوکیته نه محفوظ وو) د حق د مالک د وجې وو، ځکه چه دهغه قبضه پرې قائمه وه. اویقیناً زائله شوه (د مالک قبضه په تختیدو سره دار الکفرته) اوددې وجې چه د مالک قبضه ترې ختمه شوې ده) که نیسی ده لره کافران په دارالاسلام کښې (او دار الکفرته نه) بوځي، نو مالکان کیږي نه. نو لکه څنگه چه په دغه صورت کښې پرې د کافرانو ملک راځي. دغه شان به په زیر بحث مسئله کښې هم راځي.

د مسلمانانو څاروي د حریانو په قبضه کښې د راتلو حکم

(وَإِنْ نَذَرْتَهُمْ يُبِيرُوا فَاعْذُوهُمْ مَلَكَوهُ)

ترجمه و تفسیر > او که اوتختیدلو اوښ «د مسلمانانو» هغوی (حریانو) ته، او هغوی اونیولو هغه، (او ښ) نو مالکان کیږي (حریان) دهغې (اوښ).

دلیل > دوچې د ثابت کیدو د غلبه نه (چه د حریانو په دغه څاروي باندې غلبه اوقبضه راغله. اوداسې نشو ونیلې. چه دغه اوښ هر کله د دارالاسلام ته بهر شو. نو دخپل مالک قبضه پرې ختمه شوه. او دخپل واک اختیار مالک شو. لکه څنگه چه مونږ په غلام کښې ونیلې وو) ځکه چه نشته اختیار ددې بې زینته څاروو دپاره چه ښکاره شي (دغه اختیار) په وخت د وتلو (ددې څاروي) زمونږ د دارالاسلام نه (یعنی په څاروي کښې دا صلاحیت اواهلیت نشته. چه دې دخپل خان مالک جوړ شي).

غازیانو ته بطور امانت مال غنیمت هواله کول

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لِلْإِمَامِ حُرْمَةٌ فَعَبَّلْ عَلَيْهِمُ الْقَنَابِيرَ قَتَمَهَا بَيْنَ الْقَائِمِينَ قِطْمَةً إِيذًا لِيَسْمَوْهَا أَلْسِي دَايِ
الْإِسْلَامِ لَمْ يَزِجْهَا مِنْهُمْ فَيَقْتَمِهَا)

د نفت حل: ① العمولة: سورلی: ② الارتجاع: تقسیمول

ترجمه و تفسیر > او که نه وی (په دارالحرب کښې) دامام سره سورلی چه بار کړی په هغې باندې غنیمتونه، نو تقسیم به نه کړي په غازیانو باندې په طور د تقسیم امانت، چه یوسی دا (غنیمت) دارالاسلام ته، اوبیا به واپس کړی دا (غنیمت) ددوی نه، نو تقسیم به نه کړی په دوی باندې،
توضیح عبارت القدوری > صاحب د هدایه فرمانیلې دی په مختصر القدوری کښې مطلقاً ذکر کړی دی. چه امام به دامانت په طور غنیمتونه غازیانو ته ورکړي. چه دا دارالاسلام ته اورسوي. اوهلته به نه واپس کوي. دا نه دی ذکر کړې چه هغوی په دې اورو باندې راضی وی او که نه، نو ددې نه دا معلومېږي. که هغوی نه بطور امانت اورو باندې راضی وی او که نه وی. په دواړو صورتونو کښې به مال غنیمت بطور امانت دارالاسلام ته اوړي او دا اطلاق روایت د سیر کبیر دې. چه په هغې کښې امام محمد عليه السلام دا حکم مطلقاً ذکر کړې دې.

دلیل > ځکه چه سورلی اوڅه چه په هغې بار کولې شي. (تول) د غازیانو دپاره دی. چه کله دارالاسلام ته اورسوي. نو هم په دوی به نه تقسیموي. نو که زړه نه شي وای او که بد، د دارالحرب نه به نه دارالاسلام ته نقل کوي.

د تقسیم نه وړاندې د مال غنیمت د خرڅولو ممانعت

(وَلَا يُجُوزُ بَيْنَهُمُ الْقَنَابِيرُ قَبْلَ الْقِسْمَةِ فِي دَارِ الْحَرْبِ)

ترجمه و تفسیر > اوجانزته دی خرڅول د مال غنیمت وړاندې د تقسیم نه په دارالحرب کښې،
دلیل > ځکه چې مال غنیمت ترڅو پورې په دارالاسلام کښې محفوظ شوي نه وی. نو ملک نه ثابتیږي. نو چې د یو څیز مالک نه وی هغه به خرڅ څنگه کړي!

وَمِنْ مَاتَ مِنَ الْقَائِمِينَ فِي دَارِ الْحَرْبِ فَلَا حَقَّ لَهُ فِي الْقِيَمَةِ

ترجمه و تفسیر: او څوک چه مړ شوی په دارالحرب کېږي د غازیانو نه، نو نشته حق دده دپاره په مال د تقسیم کېږي،

دلیل: ځکه چه په دارالاسلام کېږي د محفوظ کیدونه وړاندې په مال غنیمت باندې ملکیت نه راځي

وَمِنْ مَاتَ مِنَ الْقَائِمِينَ بَعْدَ اخْرَاجِهَا إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ فَتَصِيبُهُ لَوَزْنِهِ

ترجمه: او څوک چه مړ شو د دوی (غازیانو) نه پس د راویستلو ددې (مال غنیمت د دارالکفر نه) دارالاسلام ته، نوحصه د ده دپاره د وارثانو دده.

دلیل: ځکه چه کله مال غنیمت درالاسلام ته راوړسیدل. نویه دې باندې د غازیانو ملکیت راغلو. اود ملکیت راتلونو پس که سړي مړ شي. نودده مملوک څیزوارثان په میراث کېږي اوړی ځکه چه میراث جاری کیږي په مملوک څیز کېږي، اونه راځي ملکیت وړاندې د حفاظت نه (په دارالاسلام کېږي) بلکه ملکیت چه راځي. نوددې (په دارالاسلام کېږي) د حفاظت نه پس،

وَلَا بَأْسَ أَنْ يَقْتُلَ الْأَمَامُ فِي حَالِ الْقِتَالِ وَيُخَرِّصَ بِالنَّقْلِ عَلَى الْقِتَالِ قَيْتُولٌ "مَنْ قَتَلَ قَتِيلًا فَلَهُ سَلْبُهُ" وَيَقُولُ لِلشَّرِيعَةِ قَدْ جَعَلَتْ لَكُمْ الرِّيمَ بَعْدَ الْحَمْسِ

هل اللغة: ① التنفيل: مجاهدته د انعام په توگه څه څیز ورکول ② يعرض: تيزوی ③ سلب: سامان

ترجمه و تفسیر: په دې خبره کېږي څه حرج نشته، چه تنفیل اوکړي امام په حالت د قتال کېږي اوتيزی ورکړي په جنگ کولو اودا اوواټنۍ چاچه کافرقتل کړلو. نودغه (مجاهد) دپاره د هغه (مقتول کافر) سامان دي. او (پا) اوواټنۍ. سريه (ورکوي لښکر ته، بيشکه ما اوگرځوله ستاسودپاره څلورمه حصه (علامه مرغينانی رحمه فرماني) معنی ددې (چه ستاسودپاره مې څلورمه حصه اوگرځوله) پس د ويستلو د خمس نه (چه د خمس د مصارفونه پس کومې څلور حصې پاتې شي. په هغې کېږي به يوخمس ستاسو وي. مثلاً شل زره روپۍ په مال غنیمت کېږي وي. په هغې کېږي يوخمس شو. چه څلور زره روپۍ دي. اوباقی شو څلور حصې چه شپاړس زره روپۍ دي. نویه هغې کېږي امام غازیانوته بطور د تنفیل صرف يوه حصه ورکولې شي. چه څلور زره روپۍ دي. اوباقی پاتې شوې درې حصې چه دولس زره روپۍ دي. هغه به دباقي ټول لښکر شي.

دلیل: ځکه چه دا د انعام په طور مجاهدینوته څه ورکول په جهاد باندې ددوی اماده کول دي. اوتيزول (د مجاهدینو په جهاد باندې) مستحب دي. الله تعالی فرمایلی دي (وَحَرِّصَ الْمُؤْمِنِينَ) (ای پیغمبر ﷺ) تيز کړه مسلمانان په قتال باندې (کافروسره) اودا (تنفیل هم) يو قسم تحريض (تيزول) دي.

په دارالاسلام کېږي د غنیمت د محفوظ کیدونه پس تنفیل

وَلَا يَقْتُلُ بَعْدَ اخْرَاجِ الْقِيَمَةِ

ترجمه و تفسیر: اودانعام په طور به نشي ورکولې (يوکس يا يوې ډلې ته څه څیز د مال غنیمت نه) پس د محفوظ کیدو د غنیمت نه په دارالاسلام کېږي،

① فرماني امام شافعي رحمه څوک چه مړ شو. دوی (غازیانو) کېږي، پس د (مکمل کیدو د) شکست د کافرانو، نومیراث به اوړي شي دده حصه دوجې د قیام د ملک نه په دغه مال غنیمت کېږي دده

دلیلہ > خُکھ چہ حق د غیر چہ نور غازیان دی) متحقق شو بہ دے (غنیمت) کنبی،

لشکر بہ د خمس نہ نہ وی

(الْأَمِينُ الْحَمِيمُ)

ترجمہ و تفسیر > امام د تنفیل اعلان کولے شی، مگر نشی کولے د خمس نہ
دلیلہ > خُکھ چہ نشته حق د غازیان دپارہ بہ خمس (د مال غنیمت) کنبی، بلکه دا خود هغه درے
مصارف دپارہ دے. کوم چہ وړاندې تیر شول

د اعلان نہ بغیر د قاتل د مقتول د سامان په استحقاق کبې اختلاف

(وَأَذْأَلْمُيَعْلُ السَّلْبُ لِقَاتِلِ قَوْمِهِمْ مِّمَّا كَفَرُوا مِنَ الْقَالِيلِ وَغَيْرِهِ فِيهِ سَوَاءٌ)

ترجمہ و تفسیر > اوکله چہ اونه گروخی (امام) سامان (دمقتول) دپارہ د قاتل (اودا اعلان اونکرې) چہ چا
کوم کافر قتل کړل. نو دهغه سامان په د مال غنیمت نہ سوا دهغه د قاتل وی) نوهغه (سامان د مقتول
حربی کافې به وی د مال غنیمت ختی، اوقاتل اوسوا د قاتل نه په دغه (سامان) کنبی برابردی. دانه چہ
قاتل ته به دمقتول سامان کنبی خه زیاتی ملاویری) (۱)

دلیلہ > دلیل دا دی. چہ دا (سامان دمقتول کافې اخستی شوې دې په قوت د لښکر سره،) (خکھ که
چیرته دې یواځې وې. نوهغه کافر نه نشو قتل کولې. ده ته چہ دهغه په قتل کولو قدرت ملاؤ شو. نو د
خیلو ملگریو په ډاډ سره ملاؤ شوې دې) (نوی په (سامان د مقتول) غنیمت، (اوپه مال غنیمت شو)
نو تقسیمولې به شی په شان د تقسیم د مال غنیمت، لکه خنګه چہ گویا دې په دې (خبره) باندې نص،
چہ قول د الله تعالی دی: ﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ﴾ گوری په دې آیت کنبی ددې ذکر نشته. چہ قاتل

ته به د مقتول سامان په هر حالت کنبی ملاویری. که امام ورله د انعام اعلان کړې وی او که نه)

① افر مانیلی دی نبی ﷺ حبیب بن ابی مسلمة (رضی الله عنه) ته لَئْسَ لَكَ مِنْ سَلْبِ قَتِيلِكَ إِلَّا مَا طَابَتْ بِهِ
نَفْسُ إِمَائِكَ (۲) نشته ستا دپارہ د سامان د مقتول ستا نه مگر هغه چہ راضی وی په هغې باندې
نفس د امام ستا (یعنی که امام تاته ستا د مقتول سامان درکوی. نو تیک ده. او که هغه نه درکوی. نو د
هغې د استحقاق دعوی نشې کولې)

دمقتول د سامان بیان

(وَالسَّلْبُ مَا عَلَى الْمَقْتُولِ مِنْ ثِيَابِهِ وَبِلَاحِهِ وَمَرْكَبِهِ،

هل اللقعة ① ثياب: جامې ⑦ سلاح: وسله ⑧ مرکب: سوری

① مسلک الشافعي:-- فرمانی امام شافعی (رضی الله عنه) چہ سامان (دمقتول حربی) دپارہ د قاتل (دهغه) دې. خو به دې
شرط چہ وی اهل ددې چہ حصه مقرر کړې شی ده دپارہ په مال غنیمت کنبی، یعنی که په مال غنیمت
کنبی د حصی اخستو قابل وی. نو دغه چہ کوم کافر قتل کړې وی. دې دهغه د سامان مستحق دې. (او بل
دا (شرط) چہ ده (قاتل) هغه (حربی کافر) قتل کړې وی. په داسې حال کنبی چہ د هغه (کافر) مخ وی.
شا ئې نه وی. یعنی هغه دې قاتل مسلمان سره جنگ کولو ته تیار وی)

① قال الزهلي (رضی الله عنه) هكذا وقع في الهداية: حبيب بن أبي سلمة (رضی الله عنه) وصوابه حبيب بن مسلمة (رضی الله عنه) والحدث رواه الطبرانی
ل معجمه الكبير (نصب الراية ۳/ ۶۴۸)۔

ترجمه و تخریج اوسامان هغه دي. چه وي په مقتول باندې دجامه دهغه اود وسلې دهغه اود سورلي د هغه نه، (يعني دا خيزونه په سلب کښې اوسامان کښې شامل دي)

د دارالحرب نه په وتلو سره د مال غنيمت جائز الاستعمال خيزونه هرام بگرځيدل

(وَإِذَا خَرَجَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ دَارِ الْحَرْبِ لَمْ يَزْنِ أَنْ يَغْلِبُوا مِنَ الْغَنِيمَةِ وَلَا يَأْكُلُوا مِنْهَا شَيْئًا)

ترجمه و تخریج اوكله چه اوځي مسلمانان د دارالحرب نه نونه دي جائز چه گياه وركړي (خپلوڅارووته) د مال غنيمت نه، اونه دي جائز چه خوراك اوكرې دهغې نه

دلائله ① ځكه چه ضرورت ختم شواوپه (دارالحرب كښې د دې خيزونودخوراك) اباحت ددې (ضرورت) په وجه وو.

② اورد دې دليل په وجه هم چه په مال غنيمت كښې د مسلمانانو حق نور هم مضبوط شوې دې (او د دې مضبوطيا دليل دا دې چه) تردې چه (كه په دې غانمينو كښې څوك وفات شو نو) ميراث به اوړي (وارث د دغه مړي چه غانم دې) د حصې دده (مړي چه غانم دې) اونه دې (دا حكم د ميراث اوړو) وړاندې د ويستلو (د مال غنيمت ددارحرب نه) دار اسلام ته (تردې كه دغه غانم په دارحرب كښې وفات شوې وې نو د ده وارثانو د ده نه ميراث نشو اوړلي)

(وَمَنْ فَضَّلَ مَعَهُ عَلَفَ أَوْ طَعَامَ رَدَّهُ إِلَى الْغَنِيمَةِ)

ترجمه و تخریج اوهه څوك چه زياتي شي د هغه سره څه گياه يا د خوراك خيز نو هغه به واپس كوي مال غنيمت ته (يعني په دارالحرب كښې د مال غنيمت نه د خوراك څه خيز اخستې وي اودارالاسلام ته داخل شواولا تقسيم د مال غنيمت نه وي شوې. نوكه په هغه خوراك كښې ده سره څه باقي وي. هغه به په مال غنيمت كښې جمع كوي)

دليله دليل دا دې. چه اختصاص (يعني په دارالحرب كښې چه د مال غنيمت نه يو خيز د يو كس دپاره خاص شوې وي. اوهغه ترې فائده اخستې شوه) نو هغه دضرورت دحاجت د وجې وو. (يعني هغه خيز ته حاجت وو. ځكه ددغه كس دپاره په خصوصيت سره د هغې نه فائده اخستل جائز وو) اويقينا ختم شو ضرورت (ځكه چه اوس خو دارالاسلام ته واپس شو. دا خپل وطن دې. سړي په كښې خپل ضروريات دمال غنيمت نه بغير هم پوره كولي شي)

د تقسيم طريقه

(وَيَقْسِمُ الْأَرْبَاعَةُ الْغَنِيمَةَ فَيُخْرِجُ حَسْمًا)

ترجمه و تخریج فصل دې په بيان د طريقې د تقسيم (د مال غنيمت) فرمائي (ابو الحسن قدوري رحمه الله) اوتقسيم به كړي امام مال غنيمت، نوابه باسي (دټولونه اول) پنځمه حصه د هغې، (مال غنيمت) نه، **دليله** د وجې د قول دالله تعالی نه، (پوهه شي چه كوم خيز تاسو غنيمت كړئ) نو دالله تعالی دپاره ده پنځمه حصه د هغې اودهغه د رسول دپاره. استثناء كړې ده الله تعالی دپنځمه حصې، (نوچه پنځمه حصه ترې لاره شي. باقي پاتې شوې څلور حصې)

(وَيَقْسِمُ الْأَرْبَاعَةُ الْأَرْبَاعَ بَيْنَ الْقَائِمِينَ)

ترجمه اوتقسيم به كړي (باقي) څلور حصې په منځ د غازيانو كښې، **دليله** ځكه چه نبی ﷺ تقسيم كړې وو مال غنيمت (يعني ددې څلور حصې) په منځ د

غازیانو کښې، (۱)

د فارسی اوراجل د حصو تفصیل

لِقَارِيسِ مَخْمَانٍ وَلِلرَّاجِلِ مَخْمَرٌ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى (۲)

حل اللغة: ① سهم حصه ② فارس: د اس سور

ترجمه و تفسیر: بیا دپاره د فارس چه په جهاد کښې نې دخپل اس سره حصه اخستې وی، اودپاره د راجل چه صرف دې په جهاد کښې شریک شوي وی، یوه حصه ده په نزد امام ابوحنیفه رحمه الله.

دلیل: دامام ابوحنیفه رحمه الله دپاره دلیل دا حدیث دې ابن عباس رضي الله عنهما فرمائی چه نبی ﷺ ورکړې وې فارس ته دوه حصې، اوراجل ته یوه حصه، (۳)

الاستدلال: (نوددې حدیث نه دا معلومه شوه چه د فارس دوه حصې کیږي، اود راروان حدیث کوم چې د صاحبینو مستدل دې د هغې نه به معلومه شی، چه د فارس درې حصې کیږي. خو دواړه فعلی حدیثونه دی یعنی د نبی ﷺ د فعل ذکر په کښې دې. قول نشته، نومتعارض شو دوه فعلونه د نبی ﷺ راوکلله چه د نبی ﷺ دوه فعلی احادیث متعارض شی. نویبیا قاعده دا ده چه قولی حدیث ته رجوع کولې شی. نوچه قولی حدیث د کوم مؤید وی. په هغه حدیث عمل کولې شی. نو اوس په دې مقام کښې هم دغه قاعده باندې عمل کولې شی. او هغه داسې چه رجوع به کولې قول د نبی ﷺ چه د نبی ﷺ قول د کوم عمل مؤید دې، اویقینا فرماتلی دی نبی ﷺ د فارس دپاره دوه حصې دی اود راجل دپاره یوه حصه ده. (۴)

(وَقَالَ: لِلْقَارِيسِ ثَلَاثَةٌ أَسْهُمٍ)

ملک الصحابین: فرمانی صاحبین رحمهم الله چه د فارس دپاره درې حصې دی.

دلالتها: ① یونقلی دلیل دې. دهغې بیان دا دې. دوجې دهغه حدیث نه چه روایت نې کړې دې ابن عمر رضي الله عنهما چه نبی ﷺ مقرر کړې وې دپاره د فارس درې حصې، اودپاره د راجل یوه حصه، (۵)

الجواب عنه: صاحبینو رحمهم الله چه د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما په روایت باندې استدلال کړې دې. نودغه استدلال به څنگه صحیح شی. حالانکه یقیناً روایت کړې شوي دې دابن عمر رضي الله عنهما نه چه نبی ﷺ مقرر کړې وې د فارس دپاره دوه حصې اود راجل دپاره یوه حصه، اود اصول حدیث دا قانون دې. چه کله د یو راوی دوه روایتونه متعارض شی. نو د بل راوی حدیث ته به گورو. چه هغه د کوم مؤید وی. په هغې به

(۱) من حدیث ابن عباس رضي الله عنهما مجمع الزوائد للهيثمی (۳۴۰/۱۵۰)

(۲) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رضي الله عنه كذا في الخانية (۴۶۳/۴) ورداغتار (۲۵۶/۳) والبحر الرائق (۸۸/۵) نقلًا عن القول الرابع (۴۸۴/۱) -

(۳) قال الزبلي رحمه الله قلت غريب من حدیث ابن عباس رضي الله عنهما وفي الباب احادیث منها حدیث مجمع بن جارية رضي الله عنها ... وفيه فاعطى الفارس سهمين واعطى الراجل سهماً أخرجه ابوداود في الجهاد باب ۱۴۳ رقم (۲۷۳۶) -

(۴) قال الزبلي رحمه الله قلت غريب جداً واعطى من عزاء لابن أبي شبة وسياتي لفظه في الحديث الذي بعد هذا (نصب الراية ۶۳۲/۳) -

(۵) من حدیث ابن عمر رضي الله عنهما أخرجه البخاری في الجهاد باب ۵۱ ومسلم في الجهاد رقم ۵۷ وابوداود في الجهاد باب

۱۴۳ رقم ۲۷۳۳ والترمذی في السير باب ۶ وابن ماجه في الجهاد رقم ۲۸۵۴ وأحمد في المسند (۲۲) -

عمل کولې شی. نو دغه شان په دې مقام کېنې هم، کله چه متعارض شول دواړه روایتونه دده رابن عمر (رضی الله عنه) نو ترجیح به ورکولې شی. روایت د بل (صحابی) ته،

⑦ اوڅکه چه استحقاق (د غنیمت) راځی په کفایت باندې، (چه د جهادی ضروریاتو کفایت اوکړی) او کفایت د ده (فارس) په درې چنده د راجل دي. (یعنی راجل چه خورمه قربانی په جهاد کېنې ورکوی. نو فارس دهغې په درې حصې قربانی ورکوی. یوه درې چنده د کفایت تفصیل دا دي) څکه چه دې (فارس عمل کوی) دپاره د واپس کیدو، اومندې او ثابت پاتې کیدو وی. (یعنی دې درې کارونه کولې شی. مجاهد پرې د دارالحرب نه دارالاسلام ته واپس راتلې شی. په دشمن پسې منډه هم وهلې شی. اوبه میدان جنگ کېنې داس دپاسه د سورلی په حالت کېنې مقابلې کولې شی. نو دا درې کارونه شو. څکه د درې حصو حقدار دي)

الجواب منه > د دې نه جواب دا دي چه واپس راتلل اومنده وهل دواړه د یو جنس عمل دي. په عرف کېنې هم دي ته دوه عمله نشی وئیلې. نو هر کله چه واپس راتلل اومنده وهل دواړه یو عمل شو. نو یو عمل بل باقی شو. چه په میدان جنگ کېنې ثابت پاتې کیدل. اوبه دوه عملونو باندې ترتب د دوو حصو کېنې. نو معلومه شوه. چه د فارس دوه حصې کېنې (نو کېنې کفایت دده (فارس) پشان کفایت د راجل، نو پورته به وی (فارس) په راجل باندې، په یوه حصې سره،

غازی ته د اس د حصې برابر حصه ملاوېدل

(وَلَا يَسْمُرُ الْاَلْفَرِيسُ وَاجِبُ)

ترجمه و تفسیر > اونه به شی ورکولې (هغه غازی ته چه په جهاد کېنې نې دوه اسونه شریک وی) مگر حصه دیواس (نوټولې به ده ته دوه حصې ملاوېږی. یوه دده خپله اویوه دده داس) دا د طرفینو مسلك دي.

دلائله > ① طرفینو دپاره دلیل دا دي. چه براء بن اوس بوتلی وو دوه اسونه (جهاد ته) نو حصه نه وه ورکړې ده ته رسول الله مگر دیواس (نوټولې نې ده ته دوه حصې ورکړې وې. یوه دده خپله اویوه دده د دوواسونې) ②

② اوبل (عقلی دلیل دا دي. چه) جنگ نه کیږی مگر په یواس باندې په یو وخت کېنې، (یعنی په یو وخت کېنې یوکس غازی په دوو اسونو سورلی نشی کولې. بلکه په اوس به سورلی کوی) نونه دي سبب ظاهري (د استحقاق غنیمت چه د اسلامی سرحد نه تیریدل دي) مفضی جنگ کولو ته په دواړو (اسونو) باندې، (بلکه دې که جنگ کوی په یواس کوی) نوحصه به مقرر کولې شی دیواس دپاره، اوددې وجې (چه په دواسونو باندې په یو وخت کېنې جنگ نشی کیدې، اودا چه نه دي سبب ظاهري مفضی قتال ته په دواړو باندې) حصه نشی مقرر کولې د درې اسونو دپاره، (بلکه ددريم اس د وجود اوعدم وجود څه اعتبار نشته. هم ددې علت د وجې که یوکس سره درې اسونه وی. نو هم دې په یو وخت په درې اسونو باندې قتال نشی کولې. نولکه څنگه چه د استحقاق غنیمت په باب کېنې د دریم اس وجود اوعدم وجود برابر دی. دغه شان د دویم اس وجود اوعدم وجود برابر شو)

١) القول الرابع هو هذا قول الطرفين رضي الله عنهم كذا في فتح القدير (٢٣٨٥) والحماني (٢١٢٤) والهندية (٢١٢٢) فلا

عن القول الرابع (٤٨٥١١) -

١) من حديث قال الزهلي رضي الله عنه قلت غريب بل جاء عنه عكسه (نصب الرأية ٦٣٥١٣) -

مسئله ابی یوسف: فرمائی امام ابو یوسف: چه ورکولې په شی غازی ته حصه د دوو اسونو، دله ددې وجه چه روایت شوي دي چه نبي ﷺ حصه ورکړې وه د دوو اسونو، یو غازی ته. یعنی ده ته نې پنځه حصې ورکړې وې. یوه د غازی خپله حصه اودوه حصې دیو اس اودوه حصې د بل اس لکه حضرت ابو عمره بشیر بن عمر بن محسن ﷺ چه روایت کړې دي. چه رسول الله ﷺ ماته زما د دوو اسونو څلور حصې او زما یوه حصه را کړې وه. او دغه شان ماته پنځه حصې ملا شوي وې. (۱)

الجواب منه: دا روایت محمول دي په انعام ورکولوياندي، یعنی نبي ﷺ ابن محسن ته د دوو اسونو حصې داستحقاق په طور نه وې ورکړې. بلکه دانعام په طور نې ورکړې وې. نو په هغې باندې استدلال صحیح نشو. اویطور انعام ورکول دامام دپاره جائز دی، بلکه څنگه چه ورکړې وې (نبي ﷺ) سلمه بن اکوع ته دوه حصې په مال غنیمت کښې، حالانکه هغه راجل وو. (دا دوه حصې نې د انعام په طور څکه ورکړې وې، چه هغوی به د فارس پشان منډه وهله)

د عجمي او عربي اسونو په استحقاق غنیمت کښې برابرې

(وَالْبَرَّادِيُّ وَالْعَتَّاقُ سَوَاءٌ)

ه لغت حل: ① البراديين: جمع د براذ عجمي اس ② العتاق: عربي اس
ترجمه و تفریح: عجمي او خالص عربي اسونه برابر دی په استحقاق د غنیمت کښې
دالله ① څکه چه ویرول (د دشمن) منسوب دی جنس اسونو ته په کتاب (قرآن پاک) کښې، قال الله تعالی فرمائیلی دی. (او تیارې کوي د کافرانو د مقابلې دپاره څومره چه موس کيږي د قوت حاصلونه، (او تیارې د اسونو، چه وپروې په هغې، قوت او اسونو دشمنان دالله تعالی اودشمنان خپل، الاستدلال: په دې آیت کښې دالله تعالی د دشمن د مقابلې دپاره د جنگي اسبابو او وساتلو د تیارې حکم کړې دي. او په دغه جنگي سازوسان کښې نې اسونه یاد کړي دي. او مقصد ددې تیارې نې دا خودلې دي. چه په دې باندې تاسو کافران وپروئ. نو په آیت کښې د «عیل» ذکر دي، (او اسم د «عیل» منطبق کيږي (یعنی ددې اطلاق کيږي، په عجمي او عربي اسونو، باندې په یوځل، (یعنی دخپل اطلاق په ټولو کيږي)

② اود برابري بل دلیل نې دا دي. چه عربي اسونه اگر چه (د دشمن په) رالاتدي کولو کښې یا وایس راتلو کښې تکره دی. نو عجمي اسونه په تکلیف باندې صبر کولو او او په راتاویدو کښې زیات تکره دي. نو په هریو قسم کښې (که عربي دی او که عجمي) فائده ده معتبره، نو دواړه په استحقاق د مال غنیمت کښې برابر شول.

داوین او قهر دپاره حصه نشته

(وَلَا تَهْمِلُ زَاجِلَةً وَلَا تَقِلُّ)

ترجمه و تفریح: اوشته حصه دپاره د مضبوطي او نې. او نه دپاره د قهر
دله: په جهاد کښې چې کوم اوښ یا قهر د غازیانو دپاره استعمال شي نو د هغې دپاره څه حصه نشته لکه څنگه چې د اس دپاره شریعت حصه مقرر کړې ده څکه چې قرآن پاک کښې الله تعالی دا فرمائیلی

دی چې تاسو د اسونو په تیاری سره دشمن او وروڼ په هغې کښې د اوبسانو او د قچرو ذکر نشته. نوڅکه به ورله حصه هم نه وی.

دارالحرب ته راجل اویا فارس څرغیدل او ددې په عکس

(وَمَنْ دَخَلَ دَارَ الْحَرْبِ فَأَيَّاسًا فَتَنَّقَ قَرْسُهُ اسْتَمَقَّ سَهْمُ فَارِسٍ وَمَنْ رَاجِلًا فَاشْتَرَى قَرْسًا اسْتَمَقَّ سَهْمُ رَاجِلٍ)

ترجمه و تشریح اوڅوک چه داخل شودارالحرب ته په اس سور، (اوددخول نه پس) نوهلاك شو اس د ده، نو مستحق دې دا (فارس) د حصې د يو فارس (يعنی چه نوروداسونوخواوندانوته څه حصه ملاويږي. هغه به ده ته هم ملاويږي) اوڅوک چه داخل شو(دارالحرب ته) پيدل، نوواڼي اخستلوپه دارالحرب کښې، اس مستحق کيږي په مال غنيمت کښې، دحصې د راجل (يعنی صرف يوه حصه به ورته ملاويږي)

دليله دليل دا دې. چه تيريدل(داسلامي سرحدنه) نفس ددې (يعنی صرف دا تيريدل) جنگ دې. څکه چه راځي په هغوی (حريانو) باندې ويره په دې (تيريدو د اسلامي سرحد نه، يعنی د سرحد نه تيريدل اگرچه حقيقي قتال نه دې. ليکن سبب داو ذريعه د قتال ده. اوکله کله سبب هم قائم مقام د مسبب گرځي. بادشاه د ښار جوړولو حکم اوکړي. گلکاران ښار جوړ کړي. او بيا خلق دا واڼي. چه بادشاه ښار جوړ کړلو حالاتکه بادشاه په خپله نه وی جوړ کړي. خوچونکه بادشاه د ښار جوړولو سبب وو. څکه هغه ته مجازا د ښار جوړولو نسبت کيږي. دغه شان په زير بحث مسئله کښې تيريدل اگرچه په حقيقت کښې قتال نه دې. خو چونکه دا تيريدل ذريعه او سبب د قتال دې. څکه ورته قتال ونييلې شی. اوچه قتال شو. نو ترتب د احکامودجهد به په تيريدو باندې کيږي(او حالت پس د دې نه حالت د دوام دې. نو نشته اعتبار د هغې (حالت دوام اوممکن نه دې ترتب د احکامو په حالت د دوام باندې څکه چه د فارس دپاره دا ممکن نه ده. چه هميشه دپاره دې په اس سور وی. او توره وهی. بلکه ده سره انساني ضروريات هم تړلي دی. کله به د اودس ماتې دپاره د اس نه راکوزيږي. کله به د خوراک ځکاک دپاره کله به د بل څه دپاره، نو اوس که مونږ دده د عين قتال وخت معتبر کوو. نو دې مستحق د فارس دحصې دې. خو په کوم وخت کښې چه دې د اس نه راکوز شوې وی. نوکه هغه وخت معتبر کوو. نو بيا د فارس د حصې نه محرومه کيږي. څکه مونږ وايو چه دارالحرب ته د داخلیدو نه پس دده حالت د دوام دې. ددې اعتبار نشي کولې)

دچاچه په مال غنيمت کښې حصه نشته

(وَلَا يُسْمَرُ لِمَمْلُوكٍ وَلَا أَمْرًا وَلَا دِيْنًا وَلَا صَبِيٍّ وَلَكِنْ يَرْضَعُهُمْ عَلَى حَسَبِ مَا يَرَى الْأَمَامُ)

هل اللغة ① الرضخ لربه حصه

ترجمه و تشریح اونه به شی ورکولې (په مال غنيمت کښې حصه) غلام ته، اونه ښځې ته اونه ماشوم ته، اونه لیبونی ته، اونه ذمی ته، بلکه معمولی څيز به ورکولې شی دوی ته. (رضخ په ډيرمال کښې معمولی غوندې ورکولو ته واڼی) په هغه مناسب چه گټورې نې امام (ورکول دهغې)

دلیلہ مطلقاً > دوجی دھغه حدیث نہ چہ روایت شوې دې چہ نبی ﷺ به نہ ورکوله حصہ زنانو اوماشومانو او غلامانو ته، (په مال غنیمت کښې) بلکه وو چہ ورکول به نې لږ غوندې حصہ دوئ ته، (١) (نودې حدیث نہ معلومه شوه، چہ ددوئ په مال غنیمت کښې دعامو غازیانو پشان حصہ نشته)

دلیل عدم سهل الذمی > جهاد عبادت دې، اودمی نه وی اهل عبادت، (ځکه چہ دعبادت دصحت دپاره ایمان شرط دې، اویہ دوئ کښې ایمان نه وی)

دلیل عدم سهل المرأة والعبي > اوبنځه اوماشوم عاجز دی ددې (قتال) نه، اوددې وجې (چہ دوئ دخپل ضعف دوجې دقتال اوجنگ طاقته نه لری، نه دې پیوست شوې په دوئ (دواړو) پورې فرضیت دجهاد، (یعنی په عامو حالاتو کښې په بنځه اوماشوم باندې جهاد نه دې فرض شوې)

دلیل عدم سهم الغلام > غلام چہ دې موقع نه ورکوی ده ته مولی (دجهاد کولو) اودده (مولی دپاره جائز دی په عامو حالاتو کښې) منع کول دده (غلام د شرکت نه په جهاد کښې البته دا چہ دشمن حمله اوکړی، او عام اعلان اوشی نوییا دمولی داجازت ضرورت نشته، ځکه چہ په دغه وخت کښې دا فرض عین گرځی، اومولی خپل غلام د فرض عین نه نشی منع کولی، نو په مال غنیمت کښې ددوئ حصہ نشته)

دلیل الرضخ > مگردومره ده چہ رضخ لږ غوندې خیزیه ورکولې شی دوئ ته دپاره د تیزولو (ددوئ) په جهاد باندې (چہ په جهاد کښې په شوق سره شرکت کوی)

د خمس تقسیم

(وَأَمَّا الْخُمْسُ فَيُقَسَّمُ عَلَى ثَلَاثَةِ أَصْهُمٍ: سَهْمٍ لِلْيَتَامَى وَسَهْمٍ لِلْمَسَاكِينِ وَسَهْمٍ لِأَنْبَاءِ السَّبِيلِ)

ترجمه و تفسیر > اهرچه خمس دې، (یعنی کله چہ د مال غنیمت نه پنځمه حصہ جدا کړې شی، اوباقی څلور حصې په غازیانو تقسیم شی، نوددغه خمس تقسیم بیا په دې طریقه دې) تقسیمولې به شی په درې حصو باندې، یوه حصہ د یتیمانو دپاره، اوبله حصہ د مسکینانو دپاره، اودریمه حصہ د مسافرو دپاره،

دلائله > ① دلیل دا دې، چہ څلورو واره خلفاء راشدینو ﷺ (حضرت ابوبکر، عمر، عثمان اوعلی ﷺ) تقسیم کړې دې دا (خمس) په درې حصو باندې، په هغه طریقه چہ مونږ بیان کړه. (اشاره ده دې قول ته «لِقِسْمِ هَلْ ثَلَاثَةِ أَصْهُمٍ» تر آخره پورې، دحضرت ابن عباس رضی الله عنہ نه روایت دې، چہ خمس به د رسول الله ﷺ په زمانه کښې په پنځو حصو تقسیمولې شو، یوه حصہ دالله دپاره (یعنی دالله تعالی حصہ به د مسلمانانو دڅیگرې په کارونو کښې خرچ کولې شوه، لکه جمات جوړول، بېل جوړول وغیره) اوبله حصہ د رسول الله ﷺ دپاره، اوبله حصہ د نبی ﷺ د خپلوانو دپاره، اوبله حصہ د یتیمانو دپاره، اوبله حصہ دمسکینانو دپاره، اوبله حصہ دابن السبیل دپاره، بیا تقسیم کول حضرت ابوبکر، عمر، عثمان اوعلی رضی الله عنہم په درې حصو باندې، یوه حصہ د یتیمانو دپاره، بله د مسکینانو دپاره، اودریمه د ابن السبیل دپاره، په خلفاء راشدینو یسې مونږ احناف اقتداء، کوو، اوددوئ د اقتداء په صحت کښې څه خبره نشته، (٢)

(١) من حدیث ابن عباس رضی الله عنہم أخرجه مسلم ل الجهاد والسر رقم ١٣٧۔

(٢) من حدیث ابن عباس أخرجه أبو یوسف عن ابی صالح عن ابن عباس (نصب الرأية ٦٤١٣)۔

① فرمائی دى نبی ﷺ بِأَمْعَشَرَتَيْنِ مَا شِوَاهُ اللّٰهُ تَعَالٰی كَرَّةً لَّكُمْ عَسَاةَ النَّاسِ وَأَوْسَاغُهُمْ وَعَوْضَكُمْ مِنْهَا خُمُسٌ الْخُمُسِ {^(۱)} ای تولى د بنوهاشموالله تعالى ناخوښه كړى دى ستاسودپاره مستعمل اوښه د خلكو او خبري د دوى (خلكو يعنى د خلكو د گناهونو خبري د كومو نه چه هغوى د زكاه اوصداقاتو وركولو په ذريعه خان پا كړى. تاسودپاره ناخوښه كړى دى) اوښه بدله كښي نې دركړې دي تاسوته (په مال غنيمت كښي) پنځمه حصه،

وَيَذْخُلُ لِقَرَاءِ ذَوِي الْقُرْبَىٰ فِيهِمْ وَيَقْدُمُونَ،

ترجمه > اوداخليږي فقيران د خپلوانو (درسول الله ﷺ) په دوى (يعنى درې صنفو) كښي (يعنى ذوى القربى څه مستقل مصرف نه دي. بلكه كه په ذوى القربى كښي څوك يتيم يا مسكين يا ابن السبيل وي. نوهغه به هم د خمس مصرف وي.

الاشكال > دا كومه طريقه چې تاسو بيان كړه نو بيا د ذوى القربى د ذكر كولو مقصد څه شو. ځكه چه يو كس فقير يا يتيم يا مسكين وي. نو كه هغه ذوى القربى نه وي. نو هم د خمس مصرف دي. الجواب > اگر چه دا صفات په غير ذوى القربى كښي وي. نوهغوى هم د خمس مصرف دي. ليكن كله چه په مصارف كښي ذوى القربى او غير ذوى القربى دواړه قسم خلق جمع شي. نو بيا به مسئله دا وي. چې پراندي كولي به شي (خپلوان د رسول الله ﷺ په باقى درې قسمونو باندې چه غير ذوى القربى وي)

وَلَا يَذْخُرُ إِلَىٰ أَغْنِيَائِهِمْ شَيْءٌ

ترجمه > اونه به شي وركولي مالدارانو ته په دوى (خپلوانو د رسول الله ﷺ) كښي. تخرىج > په سيدانو كښي كه څوك مالداران وي نو هغوى ته به نشي وركولي په خمس كښي د الله او د رسول ﷺ دهصص مطلب

فَأَمَّا ذِكْرُ اللَّهِ تَعَالٰى لِنَفْسِهِ فِي كِتَابِهِ مِنَ الْخُمُسِ فَأَمَّا هُوَ لَا فَيَسَّارُ الْكَلَامِ وَتَبَرُّكًا بِاسْمِهِ،

حل اللغة > ① تېرك: بركت حاصلول، خير حاصلول ② افتتاح: شروع كول

ترجمه و تخرىج > ذكر دالله تعالى د خپل خان دپاره په كتاب خپل د خمس (چه خمس كښي د الله تعالى دپاره حصه ده. حالانكه الله تعالى د خلقو د مال دولت نه غنى او لاپرواه دي. خو بيا هم دالله تعالى د نوم ذكر چه په دې آيت كښي شوې دي). نو دا (ذكر د نوم دالله چه (وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَأَنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ) دپاره د شروع د كلام دي. چه تبرك حاصل شي په نوم دالله تعالى (يعنى په آيت كښي دالله تعالى د نوم ذكر صرف دتبرك دپاره راغلي دي. دا نه چه الله تعالى د غنيمت په خمس كښي والعياذ بالله مستقل مصرف دي)

وَسَمِعَ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ سَقَطَ بَنُوهُ كَمَا سَقَطَ الصَّغِيرُ

ترجمه > او حصه د نبی ﷺ ساقط شوې ده په وفات د دوى (نبی ﷺ) (۱) لكه چه ساقط شوې ده حصه د

(۱) من حديث مطعم بن جبير رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الخراج والإمارة واللفظ باب ۲۰ رقم ۲۹۸۰ والنسائي في اللفظ باب ۱ وابن ماجه في الجهاد باب ۴۶ رقم ۲۸۸۱ -
(۲) ملك الشافعي - فرمائی امام شافعی رحمته الله چه منتقل كېږي په حصه د پيغمبر ﷺ خليفه ته (نو د

رشته داری د نبی علیه السلام.

دلیل ۴ خکه چه نبی ﷺ مستحق وو ددی (صفی) دخپلې پیغمبرۍ په وجه، اونشته پیغمبر ﷺ پس دده (نبی ﷺ) نه (بل خوک) او صفی هغه څیز وو. چه منتحب کولو به نبی ﷺ دخپل خان دپاره د مال غنیمت نه لکه زغر، توره او وینځه (نولکه څنگه چه د نبی ﷺ په وفات باندې صفی ختم شو. نودغه شان په مال غنیمت کښې د نبی ﷺ حصه هم ختمه شوه)

(وَعَمْرُو بْنُ الْقُرَيْشِ كَانُوا يَسْكُونُهُ فِي زَمَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّضَرَةِ

لوجه و تخریج > اوحصه دذوی القریې (چه دغه ذوی القریې نه) مستحق شوی وو (په خمس کښې) په زمانه د نبی ﷺ کښې په مدد کولو سره (چه دنبی ﷺ سره نه) مدد کړې وو)
دلیل ۴ > د نبی کریم په زمانه کښې ذوی القریې ته خکه په خمس کښې حصه ملاییده چی هغوی د نبی کریم ﷺ سره مدد کولو او د نبی کریم ﷺ د وفات نه پس د هغوی د مدد سلسله ختمه شوه نو حصه به نه هم ختمه وی.

د خمس نه د ذوالقربی فقیرونه د ورکولو حکم

(وَيُعَدُّ بِالْفَقْرِ

لوجه و تخریج > اویس ددې (زمانې د نبی ﷺ نه مستحق گرځی ذوالقربی) په وجه د فقیرۍ (یعنی دنبی ﷺ د زمانې نه پس د ذوالقربی په حیثیت په خمس کښې ددوی حصه نشته. البته چه کوم کسان په ذوالقربی کښې فقیران وی. نوهغوی ته ورکولې شی. او مالدارانو ته نشی ورکولې)
دلیل ۴ > د فقریه وجه د ذوالقربی داستحقاق خمس عدم صحت دا) ده. چه په دې خمس کښې معنی د صدقه ده. په نظر کولوسره مصرف ته، (یعنی دخمس مصرف چونکه یتیمان، فقیران او ابن السبیل دی. اوهم دا کسان د زکاة په مصارفو کښې هم دی. نولکه څنگه چه زکاة سیدانو ته نشی ورکولې. نو دغه شان د خمس مصارف هم دغه د زکاة مصارف دی. پکارده چه دوی ته هم خمس ورکړې شی) نوحرام به وی (خمس په سیدانو باندې) لکه څنگه چه حرام دی عماله، (یعنی که سیدسړي د صدقاتوبه راغونډولو باندې مقرر شی. اودې دخلقونه زکاة راغونډوی. نودې بیا هم د زکاة راغونډولود عمل په وجه د زکاة مستحق نه دي. دغه شان دلته هم دخمس مستحق نه دي)

دامام داجازت نه بغیر د دارالحرب نه څه اخستل

(وَإِذَا دَخَلَ الْوَاحِدُ أَوِ الْإِثْنَانِ إِلَى دَارِ الْحَرْبِ مُؤَيَّرَيْنِ. بِغَيْرِ أَذْنِ الْأَمْرَاءِ أَخَذُوا شَيْئًا كَرِهَتْهُنَّ

هل الله؟ ① الاختلاس، تختول

لوجه و تخریج > اوکله چه داخل شی یوکس یا دوه کسان دارالحرب ته لوت کونکی، چه هلته دخلقو مالونه لوت کړي) بغیر داجازت دامام نه، اودوی. واخستل څه څیز، (دخلقونه په غلا یا په زبردستی) نوخمس به نه ورکوی.

دلیل ۴ > (خکه چه خمس په مال غنیمت کښې وی. اودا مال غنیمت نه دي) خکه چه (مال غنیمت هغه وی. چه اخستی شوی وی په زورسره، اویا په غلبه سره) چه غازیان د حریانو په مال باندې غلبه اوکړي) نه تختولو او غلا، اوخمس وظیفه ددې (مال غنیمت ده)

نبی ﷺ د وفات نه پس به په خمس کښې د خلیفه وخت حصه وی)

په دارالحرب کښې د طاغوتوي آلم په لوب کښې د خمس حکم

(وَأَنْ دَخَلَ جَمَاعَةٌ لَهُمْ مَنَعَةٌ فَأَخَذُوا شَيْئًا خِيسَ وَإِنْ لَمْ يَأْذَنْ لَهُمُ الْإِمَامُ)

توضیح - اوکه داخله شوه یوه ډله . د اوبه دارالحرب کښې نې دربیانوڅه خیز لوب کړي او دود هغوی دپاره قوت (او قوت چه په څومره کسانو حاصلېږي. نوبه محیط کتاب کښې دامام ابویوسف رحمه الله نه نقل دی. چه په څومره کسانو قوت حاصلېږي. هغه لس کسان دی) په دې کښې خمس دی. اگر چه اجازت نه وی ورکړي دوی ته امام، (او خمس په کښې واجب دی)

دلائله ① ځکه دا (مال) اخستې شوې دې په زور اوبه غلبې سره، (او کوم خیز چه په دارالحرب کښې د حربی کافرونه په غلبې اوزور سره واخستې شی. نو هغه غنیمت وی) نو دا غنیمت شو. (اوبه غنیمت شو. نو په غنیمت کښې خمس وی. په دې کښې به هم خمس وی)

② اوبله دا چه واجب دې په امام باندې مدد کول دوی سره، ځکه که پریریدی دوی (او دوی سره نه کوی) نو کمزوری به شی مسلمانان (نو هر کله په امام باندې ددوی سره مدد کول ضروری شو. نو دا داسې شوه. لکه چه دامام په اجازت سره دوی دغه لوب کړي وی. او وړاندې تیر شوی دی. چه کوم لوب دامام په اجازت سره وی. په هغې کښې خمس وی. نو په دې کښې به هم خمس وی)

(وَأَذَا دَخَلَ السُّلَيمَانُ دَارَ الْحَرْبِ تَأَخَّرَ أَفْلَاحُ بَنِي لَهْ أَنْ يَتَعَرَّضَ بَنِي عِمْرَانَ أَمْوَالَهُمْ وَلَا يَمْنَعُهُمْ)

هل اللغة ① يتعرض: وړاندې شی،

ترجمه و توضیح - اوکله چه داخل شی مسلمان په داسې حال کښې چه وی دې سوداگرانو حلال نه دی ده (مسلمان مستامن) دپاره چه تعرض اوکړي څه خیز ته د مالونو د هغوی نه اونه د نفسونو د هغوی نه، (یعنی دده دپاره دا حرام دی. چه د هغوی په مال په ناجائزه طریقه قبضه اوکړي. یا په هغوی کښې چاته جاني نقصان اوسوی)

دلیل ځکه چه ده (مسلمان مستامن) ذمه واری ورکړې ده هغوی (د دارالحرب کافرانو) ته چه څه نقصان به نه رسوی هغوی ته، (ځکه چه هغوی چه ده ته خپل ملک ته د داخلیدو اجازت ورکړې دې. نو په دې شرط چه دې به د هغوی مالونو او نفسونو ته څه نقصان نه رسوی. لکه به موجوده وخت کښې چه د یو ملک نه بل ملک ته څی. نو ویزه او پاسپورټ ورکوي) د وجې د امان طلبولونه، یعنی هغوی ورته په دې شرط باندې خپل ملک په امن سره د اوسیدو اجازت ورکړې دې. چه دې به د هغوی مالونو او نفسونو ته تعرض نه کوي. او مسلمان به د معاهدې پابندی کوي، نو تعرض کول (مالونو او نفسونو د کافرانو ته) پس ددې ذمه واری ورکولونه) کیږي دهوکه (د هغوی سره) اود هوکه (په اسلام کښې) حرامه ده. (لکه د حضرت عمر رضی الله عنه په روایت کښې چه راغلی دی. چه رسول الله صلی الله علیه و آله فرمایلی دی. ددهوکه باز دپاره به د قیامت په ورځ یو بیرغ اولگلولي شی. اودا به ونیلي شی. چه دا د فلانی دهوکه ده)

(فَإِنْ غَدَرَ بِهِمْ فَأَخَذَ شَيْئًا وَخَرَجَ بِهِ) (مَلِكُهُ مِلْكًا مَغْظُورًا)

ترجمه و توضیح - اوکه ده دهوکه اوکړه هغوی (کافرانو) سره، (مصنف فرمائی) زما مقصد سوداگران دې. (یعنی چه مسلمان سوداگران چه د مستامن په حیثیت د کافرانو ملک ته داخل شوي وو) او وائي اخستل څه خیز (په ناجائزه طریقه د هغوی نه) او راوي ویستل هغه (د دارالحرب نه) نو مالک شود هغې په ملک حرام سره (یعنی دا سوداگران ددغه خیز مالک شو. خودا ملکیت نې په حرامه طریقه راغلي دې. او ملکیت نې پرې راځي) د وجې د راتلو د غلبې نه په مال مباح باندې (ځکه چه د کافرانو مال مباح دې. نو دې د هغې مالک جوړېږي)

فُوزُ الْمُتَنَبِّئِي (په)

ترجمه: البته دومره ده چه دغه (مال) حاصل شوې دې په سبب د دوه کي سره، د **دليله** څخه چه ده خو ورسره دا معاهده کړې وه. چه زه به ستاسو په ملک کښي ستاسو مال اوجان ته تعرض نه کوم) نو پيدا کړله دې دوه کي پليسي په دغه (مال ماخوذه) کښي (واوځانده) دا ده چه سړي په يوه ناجائزه طريقه د يو خيز مالک شي. نوهغه خيز دده دپاره حرام وي. او په ده باندې دهغي صدقه کول واجب وي) نوحکم به کولې شي (دې سوداگرته) د صدقه کولو دهغي (خيز کوم چه نې په ناجائزه طريقه د دارالحرب نه راوړي دې) څخه چه دا مسئله ده چې کوم مال په ناجائزه طريقه حاصل شي او اصل مالک ته دهغي واپس کول گران وي نو ثواب د نيت نه بغير به هغه صدقه کوي.

دهري دپاره په دارالاسلام کښي دامان غوښتلو موده

وَإِذَا دَخَلَ الْحَرَبُ الْإِسْلَامَ أَمَّا لَمْ تُكْضَ لَهُ أَنْ يَقِيمَ فِي دَارِئَاتِهِ وَيَقُولَ لَهُ الْإِمَامُ: إِنَّ أَقَمْتَ تَحَامًا
النَّوْءَ وَصَعْتَ عَلَيْكَ الْحَزِيَّةَ

ترجمه: و تهرېځ (دا) فصل په بيان د مستامن حربي دا حکامو کښي دې، ابو الحسن قدوري **دليله** فرماني. او کله چه راشي حربي زمونږ ملک ته په داسي حال کښي چه ده امن غوښتي وي نو قدرت به نشي ورکولې (مستامن) ته چه ديره شي په ملک زمونږ کښي (چه دارالاسلام دې) يو کال (بلکه ديو کال نه به کمه موده تيروي) اوواني به امام ده (حربي مستامن) ته که ته ديره شوې پوره يو کال په دارالاسلام کښي، نومقرر کوم به زه په تا باندې جزیه

دليله اصل په دې باب کښي) دا دې. چه قدرت به نشي ورکولې چه ستوگنه اختيار کړي په ملک زمونږ کښي مگر په حالت د غلامۍ کښي يا د جزیه کښي (چه په ده باندې به جزیه مقرر وي. او دا ده ته په دارالاسلام کښي ديو کال ستوگنه اجازت چه نشي ورکولې) څخه چه دې (حربي مستامن) گرځي جاسوس دهغوي (حربيانو) دپاره (يعني زمونږ د ملک د رازونويه خپلو حربيانو ته خبر ورکوي) اومدد ورکونکي په مونږ باندې (يعني د مسلمانانو خلاف به خپلو حربيانو سره مدد کوي. مثلاً چه فلا تي خاتي باندې حمله اوکړي. او دا کار داسي اوکړي. وغيره) نور سيري ضرر (د يو کال په اقامت سره) مسلمانانو ته

فَإِنْ أَقَامَ سَنَةً أَحَدُ مَنَ الْهَزِيَّةَ وَصَارَ دُفِيًّا

ترجمه: و تهرېځ (نو که پاتې شو په دارالاسلام کښي) يو کال نوجزیه به ترې اخستلې شي او دې ذمی شو.

دليله څخه چه هر کله ده استوگنه اوکړله يو کال په دارالاسلام کښي) پس د وينا د امام نه ده ته (که تا يو کال تير کړلو. نو په تا به جزیه مقرر کوم) او گرځيدلو دې لازمونکي (په خپل خان باندې) د جزیه، نو گرځي ذمی (څخه چه ذمی هم هغه چاته وائي. چه مسلمان نه وي. خو په دارالاسلام کښي اوسيري. او اسلامي حکومت ته جزیه ورکوي)

وَلَا يُفْرَكُ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى دَارِ الْحَرْبِ

ترجمه: نه به شي پريځودې چه واپس شي دارالحرب ته **دليله** څخه چه معاهده د ذميت نشي ماتيدې څنگه به ماته شي حالانکه په دې کښي ختميدل د جزیه دي.

وَأَنْ عَادَ إِلَى دَارِ الْحَرْبِ وَيَرْكَ وَيُذِيعَ عِنْدَ مُسْلِمٍ أَوْ ذِيٍّ أَوْ يَتَأَمَّرُ فِي مَدِينَةٍ مَبْأَحًا بِالْقَوْدِ

توجه و تدبیر اوکه چرته حربی (کافی) داخل شو ملک زمونې ته (چه دارالاسلام دي) په امان سره اویا واپس شو دارالحرب ته اوپرې نې خودل امانت د یومسلمان سره اویا ذمی سره اویا قرض په ذمه ددوی (یعنی ذمی یا مسلمان باندې نې قرض پاتې شی) نواوگرځیده وینه دده (حربی) مباح په واپس کیدو سره (خپل دار الحرب ته) نوکه مسلمان ددې حربی قاتل شو. په هغه باندې څه نشته) **دلیله** ځکه چه ده (حربی) باطل کړلو امان خپل (په واپس کیدو سره دارالحرب ته)

وَمَا فِي ذَاكَ إِلَّا سَلَامٌ مِنْ مَّالِهِ عَلَى غَلَطِهِ، فَإِنْ أَيْرَأَوْ ظَهَرَ عَلَى الذَّارِقِ قَتِيلٌ سَقَطَتْ ذُبُونُهُ وَصَارَتْ الذُّبُوبَةُ قَيْشًا

توجه او هغه چه وی په دارالاسلام کښې دمال دده نه (دامانت یا د قرض په صورت کښې) په خطره کښې دي. نوکه قیدی کړې شو دې (حربی واپس تلونکې خپل وطن ته) اویا غلبه اوکړې شوه په دارالحرب باندې. اودې قتل کړې شو. نوساقط شول قرضونه دده (حربی دائن د هغه کسانو نه په چا باندې چه نې قرضونه وو) او اوگرځیدلو امانت مال فی (یعنی غنیمت)

چه مسلمانان ئې بغیردجنگه حاصل کړی دهغې حکم

وَمَا أُوجِفَ عَلَيْهِ الْمُسْلِمُونَ أَمْوَالُ أَهْلِ الْحَرْبِ بِغَيْرِ قِتَالٍ يُصْرَفُ فِي مَصَالِحِ الْمُسْلِمِينَ كَمَا يُصْرَفُ الْخَرَاجُ

توجه و تدبیر او هغه چه حاصل کړی مسلمان په رعب اوویرولوسره هغه د مالونو د حریانو نه بغیرد جنگ نه (یعنی مسلمانان بغیردجنگ نه صرف په رعب اوویرولوسره د حریانو نه دهغوی مالونه واخلي) نوخرچ کولې به شی مصالحودمسلمانانو کښې (لکه پلونه جوړول، لارې جوړول شفاخانې جوړول وغیره شول) لکه څنگه چه خرچ کولې شی مال خراج (په مصالحود مسلمانانو باندې)

دلیله دلیل دا دي. چه روایت شوې دي چه نبی ﷺ اخستې وه جزیه اودغه شان حضرت عمر رضی الله عنه او معاذ رضی الله عنه اوکیخودلې ئې وه په بیت المال کښې اوخمس ئې نه وو اخستې دهغې نه اویل عقلی دلیل دادي. چه دا (ما اوجف علیه المسلمون) داسي مال دي چه اخستې شوې دي په طاقت د مسلمانانوسره بغیردجنگ نه (بلکه د کافرانو نه په رعب سره اخستې شوې دي) (۱)

أَرْضُ الْعَرَبِ كَتَبَ أَرْضُ عُمَرُ، وَهِيَ مَا بَيْنَ الْعُدَيْبِ إِلَى أَقْصَى حَجْرٍ بِالْيَمَنِ وَبِمَهْرَةَ إِلَى حَدِّ مَشَارِقِ الشَّامِ وَالسَّوَادِ كُلُّهَا أَرْضُ خَرَجٍ، وَهِيَ مَا بَيْنَ الْعُدَيْبِ إِلَى عَقْبَةِ حُلْوَانَ، مِنْ الْعَلَكِ إِلَى عِبَادَانَ

توجه و تدبیر د عربوتوله زمکه عشری ده. اودا زمکه د عذیب نه (چه د تسیم قبيله اوبه دي) واخله تر آخری حصی دمهر حجر (یعنی غټ کانړی) پورې په یمن کښې کښې ترملک شام پورې، اود سواد (دکلو د عراق) زمکه خراجی ده. اودا (سواد عراق) د عذیب مقام نه واخله ترعقبه حلوان پورې ده. (۲) پلنوالی په لحاظ سره، اود علث مقام نه ترعبادان مقام پورې (په اور دوالی).

دلیله ځکه چه نبی ﷺ او خلفاء راشدینو ﷺ نه دی اخستې خراج د زمکو د عربو نه، (۲)

(۱) قال الزیلعی رحمه الله أخرجه أبو داود في كتاب الخراج عن ابن لعدي بن عدي الكندي (نصب الرأية، ۶۵۹/۳).

(۲) قال الزیلعی رحمه الله كذا روی أبو عبد الله القاسم بن سلام في كتاب الأموال (۵۷/۱) نصب ۶۶۱/۳.

د عراق د کلود زمکه حکم

وَأَرْضُ السَّوَادِ مَمْلُوكَةٌ لِأَهْلِهَا يَمُوزُ بَيْنَهُمْ هَذَا وَتَصَرُّفُهُمْ فِيهَا

لوجه و توضیح: فرمائی (ابو الحسن قدوری رحمته) اوزمکه د عراق د کلو مملوکه ده دهغی د اوسیدونکو جائز دی دهغوی (اهل عراق) دپاره خرڅول دهغی او تصرف کول دهغوی په هغی (زمکي) کښي

دليله: ځکه چه امام کله فتح کړی یوه زمکه په قوت او غلبه سره نو جائز دی ده (امام) دپاره چه باقی پاتي کړی (ملکیت او قبضه) د مالکانو دهغی (زمکي) په هغی (زمکه) او مقرر کړی په هغی (زمکي) اوبه سر نو دهغوی خراج (یعنی په زمکو باندې خراج او په نفسونوې جزیه مقرر کړی) نو پس د مقرر کولو د خراج نه په زمکو دهغوی) باقی پاتي کښي زمکي مملوکی د مالکانو دهغی (یعنی چه هغوی دخپلو زمکو خراج ورکوی. نو دغه زمکي به هم دهغوی په ملکیت کښي باقی وی)

دهغوی زمکي یزندانلو

وَكُلُّ أَرْضٍ أَسْلَمَ أَهْلُهَا عَلَيْهَا أَوْ قُبِضَتْ عَنْهُمْ وَقُبِضَتْ بَيْنَ الْأَعْيَانِ قَبْضُ عَشْرِ

لوجه و توضیح: فرمائی (ابو الحسن قدوری رحمته) اوهره یوه زمکه چه اسلام قبول کړی اوسیدونکي دهغی اویا فتح شی په زور سره او تقسیم شی په مینځ د غازیانو کښي نوهغه زمکه عشری ده.

دليله: ځکه چه حاجت پښی شوې دې) په اول کښي مقرر کولو د عشرته په مسلمان باندې او عشر (داسې څیز دې چه) زیات لائق دې د مسلمان پورې ځکه چه په دې (عشر) کښي معنی د عبادت ده. (یعنی د مسلمان نه چه دهغه د زمکي عشر اخستې شی. نو دا صرف ټيکس نه دې. لکه څنگه چه جزیه ده. بلکه) په دې (عشر) کښي معنی د عبادت ده (یعنی مسلمان په عشرور کولو کښي خپل رب ته دخپلي بندگي او تابعداري خودنه کوی)

په زور سره د فتح شوي زمکي حکم

وَكُلُّ أَرْضٍ قُبِضَتْ عَنْهُمْ فَأَسْلَمَ أَهْلُهَا عَلَيْهَا قَبْضُ خَرَجٍ

لوجه و توضیح: اوهره یوه زمکه چه فتح شی په طاقت سره (چه مسلمان په زور باندې په هغی قبضه او کړی) اویا پاتي کړی (امام) مالکان دهغی (زمکي) په هغی باندې نوهغه (زمکه) خراجی ده.

دليله: ځکه چه حاجت پښی شوې دې داول نه مقرر کولو ته په کافر باندې (یعنی چونکه دغه زمکه داول نه خراجی گرځیدلې ده. نو که روسته د کافر نه د مسلمان قبضي او ملکیت ته لاړه شی. هم به خراجی وی) او خراج زیات لائق دې دده (کافر) پورې.

استثناه: مکه: مکه خاص کړې شوې ده ددې (قاعده) نه ځکه چه رسول الله صلی الله علیه و آله فتح کړې وه دا (مکه) په زور سره او پر یخودې نې وه خپلو مالکانو ته اونه نې وو مقرر کړې خراج (۱) په هغوی باندې نوددې قاعده مطابق بیا خو پکار دا ده. چه د مکي زمکه هم خراجی وه. خوداسې نه ده. ځکه چه ددې قاعدې نه هغه مستثنی ده)

(۱) قال الزهلي رحمه الله له احاديث استدلل بها العلماء على ان مكة فتحت عنوة ثم روى رواية أبي هريرة رضي الله عنه وعزاه إلى مسلم (نصب الرأية، ۶۶۳/۳).

فیرآبادہ زمکہ آبادول

وَمِنْ أَحْيَاءِ أَرْضَنَا فَيَسَّرَ عِنْدَ أَبِي يُوسُفَ مَقْتَبَرَةً بِمَنْزِلِهَا، (۱) فَإِنْ كَانَتْ مِنْ حَيْثُ أَرْضِ الْخَرَاجِ فَهِيَ خَرَاجِيَّةٌ، وَإِنْ كَانَتْ مِنْ حَيْثُ أَرْضِ الْعَشْرِ فَهِيَ عَشْرِيَّةٌ

هل اللغة ① هیز، نزدی، قریبہ

ترجمہ و تفسیر: اوچا چہ ژوندی کرہ (یعنی آبادہ نہ کرہ) زمکہ مرہ (یعنی شاہہ چہ دچا ملکیت نہ وی. اونه پہ دغہ حالت کنبی خہ فائده اخستی شی، اودہ پہ کنبی خہ فصل اوکرل. اودکرکروندہ قابلہ نہ کرہ) نوهغه پہ نیزدامام ابویوسفؒ قیاس گولہ شی. یہ هغه زمکہ چہ نزدی وی دے (خراجی زمکہ سرہ) نوکہ وی نزدی دزمکہ خراجی سرہ معنی ددی (بحیزها) چہ نزدی وی دے. نوهغه بہ خراجی وی. اوکہ وی نزدی د عشری زمکہ سرہ، نوهغه بہ عشری وی.

تعریف اراض العوان: پہ پینتو کنبی ارض موات شاہہ زمکہ تہ وائی. دے تہ پہ عربی کنبی «ارض خالصہ» وائی. ① دظاہرروایت مطابق ارض موات هغه زمکہ تہ وائی. چہ هغه دچا ملکیت نہ وی. اونه دچا مخصوص حق وی. اوقابل د منفعت ہم نہ وی.

② دامام طحاویؒ پہ نیزارض موات هغه زمکہ تہ وائی. چہ آبادی تہ نزدی نہ وی
③ دامام ابویوسفؒ پہ نیزارض موات هغه زمکہ تہ وائی. چہ هغه د آبادی نہ دومرہ لرے وی. چہ پہ اوجت آواز سرہ هم هغه تہ آواز نہ رسی. پہ ظاہرروایت کنبی چہ امام طحاوی اوامام ابویوسفؒ کوم شرطونہ کیخودے دی. هغه شرط نہ دی. دظاہرروایت مطابق کومہ زمکہ چہ دسمندراو دریاب پہ وچیدو باندی خالی شی. هغه هم د ارض موات پہ حکم کنبی ده. قطع نظر ددی نہ چہ دغہ زمکہ آبادی سرہ نزدی ده اوکہ لرے. دظاہرروایت پہ بناء خنگل هم د ارض موات پہ حکم کنبی راخی. صاحب بدائع الصنائع فرمائیلی دی. چہ صحیح قول ظاہرالروایت دے.

اقسام ارض العوان: د روایاتواواحادیثو پہ رنہا کنبی شاہہ زمکہ پہ درے قسمہ ده. ① چہ همیشه دپارہ دکرکروندہ قابلہ نہ وی.

② شاہہ زمکہ، یعنی هغه زمکہ چہ قابل د کرکروندہ وی. خودخہ وجہ نہ پہ کنبی خلق کروندہ نہ کوی. لکہ داسی زمکہ چہ آبادی ترے ختم شوے وی. اودغہ شان شاہہ پرتہ وی. خوک نہی آبادونکی نہ وی. یا داسی زمکہ چہ دهغه آبادولوتہ د پیرمحنت او خرچہ ضرورت وی. خک نہی خوک آبادولوتہ غارہ نکدی. لکہ زمونہ پہ سرحد کنبی د کرک ضلع زمکہ شوه.

③ خالصہ زمکہ پہ مفتوحہ علاقو کنبی پہ هغه تولوزمکوباندی د خالصہ اطلاق کیسے. کوم چہ داسلامی حکومت دپارہ خاص شوے وی.

اقسام الارض الغاص: داسی زمکہ پہ شپہ قسمہ دی. ① دکومی زمکہ مالک چہ پہ جنگی کنبی قتل شوے وی

② دکومو زمکو مالکان چہ تختیدلی وی.

③ کومی زمکہ چہ د بادشاہ د اخراجاتو د پورہ کولودپارہ خاص شوی وی

④ هغه زمکہ چہ د شاہی خاندان اوافسران جاگیروی

⑥ هغه زمکه چه په هغې کښې جهيلونه او بندونه وې. نوهغه هم په خالسه زمکه کښې راځي.
⑦ هغه زمکې چه د يو څو کسانو په قبضه کښې وې. او دهغوی پرې خپل عيش عشرت کوی. اود اسلامي حکومت د غلبه نه پس دهغې څوک مالک يا ابادونکې نه وې. نو دا هم د خالسه زمکه په زمره کښې راځي.

(وَالْبَيْعَةُ عِنْدَنَا عَشْرِيَّةٌ يَأْتِيهَا بَعْضُ الصَّحَابَةِ)

هل اللغة ① فناء الدار: د کور میدان، ② العام: آبادي

ترجمه و تخریج > اوبصره په نیز دده (ابویوسف) ټوله عشری ده. په اجماع د صحابو ترمنځ.
دلیل > ځکه چه نزدې وی یو څیز ته، نور وکولې شی هغې ته حکم دهغې (څیز نو چونکه د بصره سره عشری زمکې نزدې دی. بصره به هم عشری وي) لکه څنگه چه د کور مخې ته میدان ته هم دهغې (کور حکم ورکولې شی. (اگر چه میدان د کور داوښه ملکیت کښې داخل نه وي) تردې چه جائز ده د مالک دهغې (کور) دپاره فائده اخستل دهغې (فنا) نه، اودغه شان جائز نه دی. اخستل (دخارج) دهغه زمکې نه چه نزدې وی آبادي ته (ځکه چه هغه هم د آبادي په حکم کښې ده. او کومه زمکه چه په آبادي کښې گیره وي. په هغې باندې عسریا خارج نه وي)

دعسری زمکې اطلاق په کومو زمکو کې؟

(وَقَالَ مُحَمَّدٌ: إِنَّ أَحْيَاءَهَا يَبْلُو حَقَّهَا وَأَوْعَيْنَ اسْتَعْرَجَهَا أَوْ مَاءٍ دُخْلَةً أَوِ الْأَنْهَارَ الْعِظَامَ الَّتِي لَا يَمْلِكُهَا أَحَدٌ قَبِي عَشْرِيَّةٌ)

د لغت حل: ① بلي: کوهي ② حق: کنده، ③ العظام: جمع د عظيم، الوني

ترجمه و تخریج > اوفرمانيلي دی. امام محمد عليه السلام (په جامع صغیر کښې) که ژوندني کړه دا (شاره زمکه) په (اوبود) کوهي (سره) چه کنستی شي وی (په دغه شاره زمکه يا دې ته نزدې زمکه کښې يعنی د دغه کوهي نه ورته اوبه ورکوي) او يا په چينې (داوبوسره) چه راويستی شي وی (دغه چينه په کنستلوسره) او يا په اوبو د دجله يا درياني فرات چه دهغې نه ورته لختي يا ورکوتې نهرواوباسی (او يا (نې سیراب کړی) په هغه لوني نهرونو باندې چه مالک نې نه وي څوک، نودغه زمکې عشری دی. (په دې کښې به عشری وي)

(وَأَنَّ أَحْيَاءَهَا يَسَاءُ الْأَنْهَارَ الَّتِي اخْتَفَرَهَا الْأَعَاجِمُ) مِثْلُ نَهْرِ الْمَلِكِ وَنَهْرِيذْ دَجْرْد (فِي عَرَايَةِ)

ترجمه و تخریج > اوکه ژوندني کړه (يعنی آبادي نې کړه) دا (شاره زمکه) په اوبود نهرونوهغه چه کنستی وي عجميانو لکه نهرد بادشاه يا نهرد يزدجر نو دا (قسم زمکې) خارجي دی. دهغه وجې چه مونږ ذکر کړه. چه اعتبار به (هغه) اوبو لره وي (په کومو چه دغه زمکه خوب شوي وي. که هغه اوبه د عشری زمکې وي. نو دا زمکه به عشری وي. او که د خارجي زمکې وي. نو دا زمکه به خارجي وي. اودا اوبه د عشری او خارجي دپاره مدارگرځوي)

دلیل > ځکه چه دا (اوبه) سبب دې دپاره د لونیدود فصلونو چه کوم فصل ته اوبه ورنکړې شي. نو هغه نه وده نه کوی)

دخارج مقرر کولو معيار

وَالْحَرَاجُ الَّذِي وَضَعَهُ عُمَرُ عَلَى أَهْلِ السَّوَادِ مِنْ كُلِّ جَرَبٍ يَبْلُغُهُ الْمَاءُ وَيَصِلُهُ لِلزَّرْعِ قَبِيْرٌ هَائِشٍ وَهُوَ الْمَاءُ وَدِرْهَمٌ مِنْ جَرَبٍ الرَّطْبَةِ خَمْسَةٌ دَرَاهِمٌ مِنْ جَرَبٍ الْكُرْمِ الْمَتَصِلِ وَالْفَيْحِلِ الْمَتَصِلِ عَشْرَةٌ

هل اللغة ① العریب، هغه زمکه چه اوږدوالی نې د کسری بادشاه د گز په حساب سره شپيته گزه وو. اود کسری بادشاه گز اووه موتی وو. حالانکه گزونه شپې موتی وی ② الوطبة، ددې اطلاق په تړه، خربوزه، بادرنگ باتینگر و غیره باندې کیږي ③ الکوم، انگور ④ النخیل، قجوري

توجه و تفریح ۱۰ اوخراج هغه چه مقرر کړي وو حضرت عمر رضی الله عنه نوو (په عراقیانو باندې) په هریو جریب (یعنی هغه زمکه چه اوږدوالی نې د کسری بادشاه د گز په حساب سره شپيته گزه وو. اود کسری بادشاه گز اووه موتی وو. حالانکه گزونه شپې موتی وو) باندې چه رسیدلي به ورته اوبه اوصلاحیت لری د پیداوار نودهغې په پیداوار کینې) هاشمی قفیز وو. او هغه (هاشمی قفیز) یوصاع اویو درهم وو. اوبه جریب د رطبه کینې (رطبه د راه په فتح سره جمع د رطاب ده. ددې اطلاق په تړه، خربوزه، بادرنگ باتینگر و غیره باندې کیږي) پنځمه درهمه دی. اوبه جریب د انگور و باندې چه پیوست وی (یعنی چه د یویل د پاسه وی. اوزمکه پرې ټوله ډکه وی. خالی خانې په کینې نه وی) او قجوري پیوست باندې لس درهمه دی.

دلیل ۱۱ دا (مقدار) نقل شوې دې د حضرت عمر رضی الله عنه نه خکه چه دوی (حضرت عمر رضی الله عنه) لیدلي وو حضرت عثمان بن حنیف رضی الله عنه د عراقی زمکو د پیمانش دپاره، تردې چه هغه پیمانش او کړلو د عراقی زمکو، او گرځولې نې وو حضرت حذیفه رضی الله عنه نگران په ده (عثمان بن حنیف رضی الله عنه) باندې (هرکله چه پیمانش کړل، نې اورسیده (دغه عراقی زمکه) درې کروړه او شپيته لکهه جریبو ته اومقررې کړلو (خراج) په دغه زمکه باندې هغه شان خنکه چه مونږ بیان او کړلو. اوو دا (مقرر کول د خراج د حضرت عمر رضی الله عنه) په موجودگي د صحابه کرام رضی الله عنهم کینې بغیرد څه انکار نه (یعنی هغوی پرې انکار اونکړل) نوشو (دا عمل د حضرت عمر رضی الله عنه اوسکوت د صحابو رضی الله عنهم) اجماع د دوی (صحابو رضی الله عنهم) د طرفه په دې مقدار باندې) (۱)

التوضیح الضروري ۱۲ په قفیز کینې یوصاع غله وی. کومه چه تقریباً درې نیم سیره وی. اویوسیر شپاړس چیتاکي وی. اوبه موجوده زمانه کینې د کلوگرام رواج دې نود چیتاکو په حساب سره یو کلوگرام اتلس چیتاکي وی. داخبره یاده ساتي: چه د حضرت عمر رضی الله عنه په زمانه کینې د یو قفیز قیمت درې روپي وو. اولس درهم د اووه مثقالو برابر وو. اود یو درهم وزن د درې ماشو اویوې رتی برابر وی. اود یو مثقال وزن څلور ماشي او څلور رتی وی. اود یوصاع وزن د مثقال په حساب سره دوه سوه اویا ټوله دې. اود درهم په حساب سره دوه سوه درې اویا ټوله دې. (اشرف الالهاده شرح هدایه از مولانا محمد ابوبکر قاسمی)

په ټټو اوباخ کینې د خراج مقرر هو لوطریفه

وَمَا يَوِي ذَلِك مِنْ الْأَصْنَافِ يَوْضَعُ عَلَيْهَا بِحَسَبِ الطَّاقَةِ

توجه و تفریح ۱۳ (ابو الحسن قدوري رحمته الله) فرماني. او هغه چه وی سوا ددې قسمونو نه، (چه د انگورو، غله او رطابو زمکې اویاغونه دی) مقرر کولې به شی په دې باندې (خراج) په اندازه د طاقت (دزمکه) **دلیل** ۱۴ خکه چه نشته په دې (خیزونو) کینې مقرر کول د حضرت عمر رضی الله عنه نه (چه هغه د زعفرانو و غیره

په باغونو کښې خومره خراج مقرر کړې دې. البته دومره ده چه، یقیناً معتبر کړې دې حضرت عمر رضی الله عنه په دغه څیزونو کښې (کوم چه وړاندې تیر شو) طاقت (حالت یعنی په پیداوار کښې د کمې او زیاتې گټې په اندازه باندې حضرت عمر رضی الله عنه خراج مقرر کړې دې. چه په چا کښې گټه زیاته وی. اومشقت کم و. په هغې باندې نې زیات خراج مقرر کړې دې. اوچه په چا کښې مشقت زیات او گټه کمه وی. نوپه هغې باندې نې کم خراج مقرر کړې دې. نو دغه اصول به په نورو څیزونو کښې هم مدنظر ساتلې شی) نو مقرر کولې به شی په دې څیزونو باندې (چه زعفران وغیره دې) په اندازه د طاقت (د زمکې او باغونو، یعنی په کومو باغونو او زمکو کښې چه د تیرو شوو څیزونو نه علاوه نور څیزونه کیږي. لکه زعفران شو. نوپه هغې کښې به د زمکې او پیداوار حالت ته کتلې شی) ځکه چه نشته په دې څیزونو کښې (چه زعفران وغیره دې) مقرر کول د حضرت عمر رضی الله عنه او یقیناً معتبر کړې دې حضرت عمر رضی الله عنه حالت د زمکې په دې (انگور، غله اورطاب) کښې نو معتبر کوو به نې مونږ په هغه څه کښې چه نه وی مقرر کول په هغې کښې (د حضرت عمر رضی الله عنه د طرفه لکه په زعفران کښې)

دهراج د زیادت په صورت کښې دهغې دکمې اجازت

إِن لَّمْ يُطِيقْ مَا وَضِعَ عَلَيْهَا نَقَصَهَا (الْأَمْامُ)

لوجه و تخریج: ابو الحسن قدوری رحمته الله فرمائی. چه که طاقت نه لری زمکه د هغه محصول چه مقرر شوی وی په هغې (زمکه) باندې نو کمې به او کړی امام دوی (مالکانو د زمکې په محصول دهغې پیداوار کښې)

دلیل: حضرت عمر، حذیفه اوعثمان بن حنیف رضی الله عنه د عراق د زمکې نه د خراج راجع کولو دپاره اولیل. او واپس راغلل. نو دغه مکالمه ورسره شوې وه. کومه چه کتاب کښې ذکر ده) اودا (قول) دلالت کوی په جواز د نقصان باندې (یعنی حضرت عمر رضی الله عنه چه استفسار کوی. چه داسې خو نه ده. چه تاسویه یوه زمکه دهغې د طاقت نه زیات محصول مقرر کړې وی. نو ددې استفسار مطلب دا دې. که چرته داسې وی. نوچه مونږ ددغه زمکو محصول اخرج کم کړو.) (۱)

دهراج ختمیدو صورتونه

وَإِذَا غَلَبَ عَلَى أَرْضِ الْخَرَاجِ الْمَاءُ وَالْقَطْعُ عَنْهَا أَوْ اضْطَرَّ الزَّرْعُ أَقَاةً فَلَا خَرَاجَ عَلَيْهِمْ

هل اللغة: ① الاصطلاح: راتلل، لگیدل، واقع کیدل ② الزرع: فصل، کروند

لوجه و تخریج: اوکه غلبه او کړله. په زمکه خراجي باندې اوبو (سیلاب پرې راغلی) یا اوبه ختمې شوې ددې سره اویا اولگیدلو په فصل باندې څه آفت، (چه دهغې د وجې ددې پیداوار ختم شی) نو نشته خراج په هغوی باندې

دلیل: ځکه چه فوت شو قدرت په پیداوار باندې اوهم دا (قدرت) نماء تقدیری ده چه معتبره ده په خراج کښې (یعنی چه یوه زمکه داسې وی. چه په هغې کښې د پیداوار صلاحیت وی. نو دهغې په مالک باندې به خراج مقرر کولې شی. اگر چه هغه په دغه زمکه کښې څه نه وی کړلې. ځکه چه دا خو دده کوتاهې ده. نوپه زمکه کښې د پیداوار صلاحیت تقدیری نماء ده. اوبه پیداوار کښې زیادت دې. اودا کوم علتونه چه دلته بیان شو. به دې سره په زمکه کښې د پیداوار صلاحیت ختم شو. نو تقدیری نماء کومه چه مونږ د خراج دپاره معیار گرځولې وه. هغه ختمه شوه. نو خراج به هم ختم شی. اوبه هغه صورت

کنبې (هم خراج ساقطیږي، چه راشي په زمکه باندې څه افت او قوت شی نساء تقدیری په بعضې کال کنبې (یعنی که زمکه باندې یو داسې افت راشي، چه عارضی طور د کرکونده قابله پاتې نشي. خویبا د زراعت قابله وی. نویه دې صورت کنبې که هم ددې نه څه پیداوار اوشی. په هغې کنبې به خراج نه وی.)

د زمکه بیکاره پریځودو باندې د خراج مدم سقوط

وَأَنَّ عَظَمَاءَ صَاحِبِهَا فَتَعَلَّيْهِ الْخَرَاجُ

حل اللغة: ① العطلة: بیکاره کول، بغیر کړوندې پریځودل

ترجمه و تدریج: او که بیکاره نې پریځودله دا (زمکه او څه نې په کنبې اونکړل) نو په مالک ددې (زمکې) خراج دې.

دلیل: ځکه چه قدرت (د کرلی) حاصل وو ده (مالک) ته، او هغه (قدرت هغه ووچه) ضائع کړلو ده (ځکه چه زمکه نې خالی پریځودله)

د خراج د اسلام په صورت کنبې دده د زمکې حکم

وَمَنْ أَسْلَمَ مِنْ أَهْلِ الْخَرَاجِ أَحَدٌ مِنْهُ الْخَرَاجُ عَلَى حَالِهِ

ترجمه و تدریج: او چا چه اسلام قبول کړلو. د خراجیانو نه، نو اخستې به شی دده نه خراج په خپل حالت باندې (لکه څنگه چه به ترې وړاندې اخستې شو)

دلیل: ځکه چه په دې (خراج) کنبې معنی دموثه (مشقت) ده. (یعنی خراج یو داسې څیز دې. چه ددې د مقرر کولو د اړومدار د زمکې په حالت دې. د دې د مالک په حالت نه دې. نو د اول نه چه په دې زمکې باندې خراج مقرر شوې دې. نو هم دغه خراج به مقرر وی، په حالت د بقاء (د زمکه) کنبې، (چه زمکه باقی وی. نو خراج به هم باقی وی) نومسکن (جائز شو) باقی پاتې کول ددې (خراج) په مسلمان باندې (ځکه چه په مسلمان کنبې دا صلاحیت شته. چه دې ددغه زمکې خراج ورکړی. داسې نه ده. چه دې د زمکې د خراج ادا کولو نه عاجز دې. بلکه لکه څنگه چه نې په حالت د کفر کنبې ددې خراج ورکولو. دغه شان به په حالت د اسلام کنبې هم ورکوی. ځکه چه د زمکې حالت بدل شوې نه دې. دده حالت بدل شوې دې. او د خراج تعلق د زمکې سره دې. د مالک د زمکې سره نه دې. هم دا وجه ده. چه عشری زمکه که د ماشوم په ملکیت کنبې وی. هم به په هغې کنبې عشر وی. اگر چه د ماشوم په مال کنبې زکاة نشته. او بله دا که مونږ دده نه د زمکې خراج ساقط کړو. نو مونږ به دې ته محتاج یو. چه دده په زمکه باندې عشر مقرر کړلو. او په خلاف د جزیه یعنی که یو ذمی کافر مسلمان شی. نو دهغه نه چه جزیه ساقطه شی. د جزیه په بدل کنبې په هغه باندې د بل څیز مقرر کولو ضرورت نشته)

د مسلمان دپاره د خراجی زمکې اختل

وَيَجُوزُ أَنْ يَشْتَرِيَ الْمُسْلِمُ مِنْ الْأَرْضِ الْخَرَاجِ وَيُعَدَّ مِنْهُ الْخَرَاجُ

ترجمه و تدریج: او جائز ده. چه واخلی مسلمان خراجی زمکه د ذمی نه او واخستې شی دده (مسلمان) نه خراج دهغه وجې کومه چه مونږ بیان کړه. «لأن فيه معنى الموثنة ليعتبر موثنة في حالة العلم»
دلیل: او په یقین سره ثابت ده. چه صحابو رضی الله عنهم اخستې وې خراجی زمکې (د میانونه) او وو هغوی صحابو رضی الله عنهم (چه) ادا کول به نې خراج دهغې (خراجی زمکو) (۱) نو دا (عمل) د صحابو رضی الله عنهم دلالت

کوی په جواز د اخستلو (د خراجی زمکې) او په جواز د اخستلو د خراج (ددې مسلمانانونه) او ورکول ددې (خراج) مسلمان ته بغیر د کراهه نه،

د هراچې له مخې په پیداوار کې د عشر مدم فرضیت

(وَأَعْتَرَفَ النَّبِيُّ مِنْ أَرْضِ الْخَزَاجِ)

ترجمه و تدریس: اونشته عشریه خراجی زمکه کښې ^(۱)
دلالت: ① دلیل قول د نبی ﷺ دې. لَا يَجْعَلُكُمْ عَشْرًا وَخَزَاجُ أَرْضِ مُسْلِمٍ ^(۲) چه نه جمع کښې عشر او خراج په زمکه د مسلمان کښې،

① اوله دا چه هیڅ چا په امامانو عاداتو او ظالمانو کښې جمع والې نه دي کړې په دې کښې، او کافي ده اجماع ددې امامانو حجت (چه په یوه زمکه کښې به عشر او خراج نه جمع کښې).
 ② او ځکه چه خراج واجبیږي په هغه زمکه کښې چه فتح شوي وی په قوت او زور سره، او عشر (واجبیږي) په هغه زمکه کښې چه اسلام راوړي وی اوسیدونکو د هغې (زمکې) په تابعاری (او خپلې خوښې) سره، او دا دواړه وصفونه (چه زور او رضا ده) نه جمع کښې په یوه زمکه کښې (چه یوه زمکه دې هم په زور باندې فتح شوي وی او هم په رضا باندې)

د جزای قسمونه

(وَيَسَّ عَلَى مُرَيْتَيْنِ: جَزِيَّةُ لَوْضٍ بِالْأَرْضِ وَالصَّلَاحُ فِتْقَانٌ حَسْبَ مَا يَقْرَعُ عَلَيْهِ الْإِثْقَانُ)

ترجمه و تدریس: اودا (جزیه) په دوه قسمه ده. (یوه) جزیه هغه ده، چه مقرر کولې شی په رضا او صلحې سره (یعنی چه کافر د مسلمانانو سره د جزیه په مقرر کولو باندې متفق شی. چه ټیک ده تاسو ته به مونږ جزیه در کوو. او تاسو به زموږ د مال اوجان حفاظت کوئ) نو مقرر کولې به شی دا (قسم جزیه د صلح او رضا) په هغه شان چه څنگه پرې راشی اتفاق (د مسلمانانو او کافرانو)

دلالت: ① حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرماني. چه نبی ﷺ د اهل نجران سره (نجران د یمن یوه علاقه ده. چه نصاری په کښې اوسیدل) په دې باندې صلح کړې وه. چه تاسو به مونږ ته یوزر او دوه سوه جوړې راکوئ. اوددې راکول به په دې طریقه وی. چه نیمې جوړې یعنی شپږ سوه به د صفریه میاشت کښې راکوئ. او باقی نیمې چه شپږ سوه دی. دا به د رجب په میاشت کښې راکوئ. او مسلمانانوته به دیرش اسونه، دیرش زره، دیرش اوبشان، او د دې نه علاوه دیرش توري نیزې غشی ورکوي. خو په دې شرط چه مسلمانان به د دې جنگی سازو سامان د واپس ورکولو دمه واری وی اوبنې ﷺ ورته دا ضمانت ورکړل. که دا جزیه تاسو راکوئ. نو د اسلامی حدودو کښې چه کومې علاقه دی. به دغه علاقو او ځایونو کښې به د عیسایانو گرځې نشی غورځولې. اونه به څوک عیسایان د وطن نه ویستلې شی. ترخوچه نې معاهده ماته کړې نه وی. او یا نې سود خوړل شروع کړې نه وی. (یعنی که معاهده ماته کړې. یا سود خوړل شروع کړی. نو بیا ددغه علاقه نه دده ویستل جائز دی. ^(۳))

② اوڅکه چه موجب (یعنی هغه مقدار مال چه په اتفاق سره مقرر شوې وی) هغه د دواړو طرفونو ته په

^(۱) فرماتیلې دی امام شافعی رحمه الله جمع والې به کوی په مینځ ددې دواړو (عشر او خراج) کښې

(۱) من حدیث عبدالله بن مسعود رضی الله عنه أخرجه ابن عدی فی الکامل (۲۵۵/۷)۔

(۱) من حدیث ابن عباس رضی الله عنه أخرجه أبو داود فی کتاب الخراج والإمارة والقی باب ۳۰ رقم ۳۰۴۱)۔

رضامندی ده. (چه د مسلمانانو او کافرانو په کوم مقدار باندې اتفاق راغلی وی، نونه دې جائز تجاوز کول (یعنی اوریدل) سوا دهغه مقداره نه چه واقع شوې وی په هغې باندې اتفاق (یعنی جانبینو چه د خراج په کوم مقدار باندې په اتفاق سره معاهده کړې ده. په هغه مقدار کېښې به کمې زیاتې نشي کولی. مثلاً که په کال کېښې نې دوه زره روپۍ مقرر کړې وی. نو په دې دوو زرو روپو کېښې به کمې زیاتې نشي کولی).

(وَجَزِيَّةٌ يَّتَقَيَّ الْإِسْلَامُ بِوَضْعِهَا إِذَا غَلَبَ الْإِسْلَامُ عَلَى الْكُفْرِ، وَأَقْرَهُمْ عَلَى أَفْلَاحِهِمْ، فَيَضُمُّ عَلَى الْفَقِيرِ الْقَضَاءُ الْفَتَاءُ فِي كُلِّ سَنَةٍ ثَمَانِيَّةٌ وَأَرْبَعِينَ دِرْهَمًا يَأْخُذُ مِنْهُ فِي كُلِّ شَهْرٍ أَرْبَعَةٌ دَرَاهِمًا. وَعَلَى الْمُتَوَسِّطِ الْحَالِ أَرْبَعَةٌ وَعِشْرِينَ دِرْهَمًا فِي كُلِّ شَهْرٍ دَرَاهِمًا، وَعَلَى الْفَقِيرِ الْمُعْتَمِلِ اثْنَتَيْ عَشَرَ دِرْهَمًا فِي كُلِّ شَهْرٍ دَرْهَمًا)

لوحه و تفسیر: او بل قسم هغه، جزیه ده. چه ابتداء کړې وی امام د مقرر کولو دهغې کله چه غلبه کړې وی امام په کافرانو باندې او برقرارنې پاتې کړې وی هغوی (کافران) په خپلو ملکیتونو باندې (یعنی دهغوی نه نې د هغوی مملوکه زمکې وغیره نه وی اخستی) نو مقرر کوی به (په دې قسم کېښې) په مالدارانو باندې چه مالدارۍ نې ښکاره وی. په هر کال کېښې اته څلویښت درهم، او اخلی به ددوی نه په هره میاشت کېښې څلور درهم او (مقرر کوی به) په میانه حال باندې (چه نه نې مالدارۍ ښکاره وی. اونه فقیری. بلکه ددې دواړو په مینځ کېښې وی. لکه بالفرض که دې مسلمان وی. نو چه نه په ده باندې زکاة واجب وی. ځکه چه صاحب نصاب نه وی. اونه ده دپاره زکاة اخستل جائز وی. ځکه چه مصرف هم نه وی. بلکه ددې دواړو په مینځ کېښې وی. چه خپله گزاره نې روانه وی. نودغه شان دلته په باب د جزیه کېښې هم چه نه مالدار وی اونه فقیر څلیریشتم درهم په هره یوه میاشت کېښې (په ورکوی) دوه روپۍ او (مقرر کوی به) په فقیر معتمل باندې (چه د ضرورت نه زیات مال گټی خو مال نه جمع کوی) دولس روپۍ (ورکوی به) په هره میاشت کېښې یوه روپۍ. اودا (کوم ذمیانو درې حالتونو ته تقسیم) (۱)

دالله ۱: د ازمونې مذهب منقول دې د حضرت عمر، عثمان، علی رضی الله عنهم نه (۲) او انکار نه دې کړې په دوی باندې هېڅ یوکس د مهاجرینو او انصار صحابو رضی الله عنهم نه، (نومعلومه شوه. چه د مالدار، میانه حال او غریب په مینځ کېښې چه د احنافو کوم فرق کړې دې. دا صحیح دې. ځکه چه دلیل ورله شته.

جزیه به په څا مقرر کولی شی؟

وَوَضَعُ الْجَزِيَّةَ عَلَى أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُجُوسِ

لوحه و تفسیر: او مقرر کولی به شی جزیه په اهل کتاب (یعنی یهود او نصاری) باندې، او په مجوسو باندې (که هغوی عربیان وی او که عجم وی. او مجوس هغه کسان دی. چه د نور او ظلمت د خداتې قاتلین دی. اودا واتی. چه خیر د نورد طرفه وی. او شر د ظلمت تیاره د طرفه وی. او هم دا وجه ده. چه دوی د اور عبادت کوی. ځکه چه اور هم نور دې. کذا فی البیانیه)

دالله ۲: ① دوجې د قول دالله تعالی نه (چه او جنگیږی دهغه کسانوسره چه ایمان نه راوړی نه په الله

① **ملک الشافعی:** - فرمانی امام شافعی رحمته الله علیه مقرر کوی به (امام) په هریا لڅ باندې یو دینار یا هغه چه برابر وی د دینار سره مالدا راو فقیر (دواړه) په دې (مقدار جزیه) کېښې برابر دی. (دا نه چه د مالدارنه دې په کال کېښې اته څلویښت اود میانه نه څلیرشت او غریب نه دولس روپۍ اخستی شی.

② الروایة عن عمر رضی الله عنه أخرجه ابن ابی شیبة فی مصنفه (نصب، ۶۷۳۳).

باندې اونه په ورځ د آخرت اونه حراموی هغه څه چه حرام کړی دی الله اونه قبلوی دین حق دهغه کسانو نه چه ورکړې شوې دې ورته کتاب په لاس باندې او وی دوی ذلیل،
 ⑦ اومقررکړې وه رسول الله ﷺ جزیه په مجوس باندې، بلکه په بخاری کښې چه دی چه نبی ﷺ د مقام حجرېه مجوسوباندې جزیه مقررکړې وه(۱)

د جزیې اخستلو له وړاندې دهافرانود بشو اوماشومانوهم

وَعَبْدَ الْأَوْثَانِ مِنَ الْعَجَمِ

لوجه و تدبر< اومقررکولې به شی جزیه په بت پرستو عجمیانوباندې
 دلېله> دلیل دا دې.چه جانز دی غلامان جوړول دهغوی یعنی داهل کتابو او مجوسو نه د علاوه نورو کافرانو، نو جانز به وی مقرر کول د جزیه په هغوی باندې،

د مړیو د مشرکانو او مرتدینو د بشو اوماشومانوهم

وَلَا تُؤْخَذُ عَلَى عَبْدٍ الْأَوْثَانِ مِنَ الْعَرَبِ وَلَا عَلَى الْمُؤْتَدِيَةِ

لوجه و تدبر< اونشته جزیه مقررکول په بت پرستو عربو اونه په مرتدیانو،
 دلیل عدم قبول الجزية من مشرك عربي> ځکه چه کفر د دې دواړو (دلی) سخت دې.هرچه مشرکان د عربو دی.نوددوی کفر زیاته گناه ده) ځکه چه نبی ﷺ پیدا شوې وو ددوی په مینځ کښې اوقرآن پاک نازل شوې وو په ژبه ددوی نو (دقرآن) اعجاز ددوی په حق کښې ښکاره وو.خوددې باوجود چه هم په دوی کښې پیغمبرپیدا شوې وو.اوهم ددوی په ژبه قرآن نازل شوې وو.دوی ایمان راوړنی.توبقیناً چه دوی د سخت عذاب مستحق دی.اوهغه دنیاوی سزا دا ده.چه دوی به یا ایمان راوړی.اویا به قتلولې شی.جزیه قبلول د دوی نه نشته)

دلیل عدم قبول الجزية من مرتد< اهرچه مرتد دې(نویه ده باندې جزیه مقررکول نشته)ځکه چه ده انکارکړې دې د رب خپل نه پس ددې نه چه ده ته توفیق ملاؤ شوې وو داسلام او پوهه شوې وو دې په خوربانو ددې(اسلام،نوجه الله تعالی په ده باندې یوځل دومره عظیم احسان اوکرلو.چه داسلام غوندې اوچت نعمت نی ورته ورکړلو.اودې د اسلام دخوښانونه هم خبرشو.اوددې نه پس دې کفر کوی.نودې دهیڅ قسم رعایت مستحق نه دې) نو نه به شی قبلولې د دواړو فرقو نه (که داهل عربو بت پرست دی.اړکه مرتدیان دی)

په بشو او ماشوم باندې د جزیه عدم وجوب

وَلَا جُنَّةَ عَلَى امْرَأَةٍ وَلَا صَبِيٍّ

لوجه و تدبر< اونشته جزیه په ښځه او په ماشوم باندې
 دلېله> ځکه چه جزیه واجب شوې ده په بدل کښې د قتل (دهغه کسانوچه په جنگ کښې مغلوبه شوې وی.نودوی مستحق دقتل وو.خوچه تسلیم شو.نود قتل په بدله کښې په دوی جزیه مقررکړې شوه) یا د جنگ نه، (یعنی د نصرت نه مطلب دا چه څوک په اسلامی سلطنت کښې اوسېږی.نویه ده باندې لازم

(۱) لیه احادیث منها حدیث جمالد وهو ابن عبدة المکی قال انا کتاب عمر بن الخطاب قبل موته سنة، لوقو بین کل دی محرم من الجوس ولم یکن عمر ﷺ اخذ الجزية من الجوس حتی شهد عبدالرحمن بن عوف ﷺ ان رسول الله اخذها من مجوس هجر اخرجه البخاری فی الجزية باب ۱ و ابو داود فی الخراج والإمارة باب ۳۱ وأحمد فی المسند (۱۹۱۱)۔

ده. چه په خپل مال او جان سره د اسلامی حکومت حفاظت کوي. که دې مسلمان وی. او که مسلمان نه وي. نو چونکه دده همدردی د کافرانو سره وي. دده نه دا توقع نشي کيدې. چه دې به داسلامی حکومت دحفاظت دپاره د جان يا د مال قرباني ورکړي. نو ددې مالی او جانی قرباني په بدله کښې شريعت په ده باندې جزیه مقرر کړې ده. چه دې چونکه په اسلامی حکومت کښې اوسيدې. نولکه چه څنگه په نورو مسلمانانو باندې په وخت د ضرورت د اسلامی حکومت سره مدد کول ضروری دی. دغه شان په ده باندې هم ضروری دی. نو ددغه نصرت په بدله کښې په ده جزیه مقرر شوه. اودا دواړه دکه ښځه ده او که ماشوم) نشي قتلولي (په جنگ کښې. بلکه دوی ته په تعرض نشي کولي. او وړاندې تیر شو. چه جزیه د قتل بدله ده. چه کافر جزیه ته غاړه کېږدی. نو دې د قتل نه بچ شو. اود ماشوم او ښځې قتلول جائز نه دی. نو ځکه پرې جزیه هم نشته) او نه دوی جنگ کولي شي. د وجې د عدم اهلیت نه (یعنی په ماشوم او ښځه کښې د جنگ کولو اهلیت او صلاحیت نه وي. نو ځکه په دوی باندې په جان او مال سره د اسلامی حکومت مدد او نصرت کول لازم نه دی. ځکه چه دوی کمزوری دی. او وړاندې تیر شو. چه جزیه د نصرت بدل دي. چه مسلمانان په خپل جان او مال سره داسلامی حکومت حفاظت کوي. نو دوی به ددغه نصرت په بدله کښې جزیه ورکوي. خو چونکه په ماشوم او ښځه باندې نصرت واجب نه دي. نو جزیه پرې هم نشته. ځکه چه جزیه بدل د نصرت نه دي. او چه مبدل منه نه وي لازم بدل به څنگه لازم شي!)

په ښل روند او بوډا باندې دجزیه عدم جواز

(وَلَا زَيْب)

د لغت حل: ① زمن: شل

ترجمه و تخریج: (اونشته (جزیه) په شل، باندې

دلیل هم هغه دي کوم چې مونږ په ښځې او ماشوم باندې د عدم وجوب په مسئله کښې بیان کړل چې ځکه چه جزیه واجب شوې ده په بدل کښې د قتل الخ

(وَلَا عَلَى فَقِيرٍ غَيْرِ مُعْتَمِلٍ)

ترجمه و تخریج: (اونشته (جزیه) په معتمل (هغه فقیر چه دهغه گټه دهغه د خرچ نه زیاته نه وي) باندې)

دلیل: ① حضرت عثمان رضی الله عنه نه وه مقرر کړې دا (جزیه) په فقیر غیر معتمل باندې او وړا (عمل حضرت عثمان رضی الله عنه) په موجودگي د صحابو رضی الله عنهم کښې، (نویه هغوی کښې چا په حضرت عثمان رضی الله عنه باندې انکار نه دي کړي. نو دا اجماع سکوتی شوه. چه په فقیر غیر معتمل باندې جزیه نشته.

② اوبله دا چه خراج د زمکې نشي مقرر کولي په هغه زمکه چه نه وي صلاحیت په هغې کښې د پيداوار) نو دغه شان دا خراج (جزیه) ده. او خراج د راس دي. به نشي مقرر کولي په هغه کس باندې چه په هغې کښې د گټلو صلاحیت نه وي)

په راهبانو دجزیه مقرر کولو حکم

(وَلَا تُؤْخَذُ عَلَى الرِّهَابَانِ الَّذِينَ لَا يُحَاطُونَ النَّاسَ)

ا) مسلک الشافعي: - امام شافعي رحمته الله فرماني. چه په متمل فقیر باندې جزیه واجب ده)

ترجمہ و توضیح اوتہ به شی مقرر کولې (جزیه) په راهبانو باندې هغه کسان چه گډون نه کوی د خلقو سره بلکه دخلقو نه خائله به خپله عبادت خانه کښې وی) **دلیل** اووجه د پورته کولو(دجزیه) ددوی (راهبانو) نه (دا ده) چه نشته قتل په دوی باندې ځکه چه دوی گډون نه کوی دخلقو سره (په جنگ کښې) اوجزیه په حق ددوی (اهل کتابو) کښې په بدله د ساقط کولو د قتل کښې ده. (چه دوی جزیه ورکړی. نو دوی به د قتل نه بچ شی. او هرکله چه د راهبانو قتل نشته. نو جزیه به پرې هم نه وی. ځکه چه مبدل منه نه وی. نو بدل به هم نه وی) **دچاته جزیه ساقطیږي!**

(وَمَنْ أَسْلَمَ وَعَلَيْهِ جَزِيَّةٌ سَقَطَتْ عَنْهُ)

ترجمہ و توضیح اوچا چه اسلام قبول کړلو. اوپه ده باندې جزیه وی. نو ساقطیږي (جزیه) دده نه (د اسلام نه پس به دې جزیه نه ورکوی)

دالله ① دلیل د نبی ﷺ قول دې. لَيْسَ عَلَى مُسْلِمٍ جَزِيَّةٌ { ١ } چه نشته په مسلمان باندې جزیه په دې کښې دا تفصیل نشته. چه پیدانشی مسلمان وی. اوکه د روسته ئې ایمان راوړې وی)

⑦ اوبله دا چه دا (جزیه) واجب شوې ده (په کافر باندې) په حیثیت د سزا په کفر باندې (چه ده یو حق دین چه دین اسلام دې. دهغې د قبولولو نه انکار کړې دې. نو ده ته دې په دنیا کښې هم ددې عمل سزا د جزیه په شکل کښې ملاؤ شی) اوددې وجې (چه دا جزیه جزا د کفر ده) نامداره کړې شوې ده په جزیه سره او دا (جزیه) او جزاء (دواړه) یوه معنی لری. (ځکه چه جزیه هم د کفر جزاء ده. نو هرکله چه جزیه سزا د کفر ده. اودې کس د کفر نه توبه اوویستله. اوپه اسلام کښې داخل شو. نوییا قانون دا دې (چه) جزاء د کفر ساقطیږي په اسلام سره (مثلاً چه حری کافر وی. نو دې واجب القتل دې. خوچه ده اسلام قبول کړلو. نو دده سزا چه قتل وو. هغه په اسلام راوړلو سره ساقط شو)

⑧ اوځکه چه مقرر کول د سزا په دنیا کښې نه وی مگر دپاره د لرې کولو د شراویقینا هغه (شر) دفع شو په اسلام باندې (یعنی جزیه چه مقرر کولې شی. نو دا یو قسم سزا ده. چه کافرت هغه په کفر باندې په دنیا کښې ورکولې شی. هم دا وجه ده. چه دمی کافرکله جزیه ورکوی. نویه رسوائې اوذلت باندې ئې ورکوی. اودا جزیه چه په ده باندې په دنیا کښې مقرر کولې شی. نو ددې دپاره چه دده د شر نه مسلمانان محفوظ وی. هغه داسې چه په ده باندې جزیه مقرر وی. نو دې به د جزیې د رقم پیدا کولو دپاره مزدوری کوی. نوچه مزدوری کوی. دده جان به هم په خپل کار کښې مشغول وی. اوچه بیا په مزدورۍ باندې کومې پیسې اوگټې. نو هغه به د جزیه په شکل کښې اسلامی حکومت ته ورکړی. نومال ئې هم خرج شو. نویه دې طریقده به دې د مسلمانانو خلاف خپل جان او مال نشی استعمالولی. اوکه چیرته په ده باندې جزیه نه وه مقرر، نو دې به د مسلمانانو خلاف سازشونو جوړولو او دوی ته نقصان رسولوته اوزگاروی) اویقینا لرې شو شر (ددې کافر) په اسلام سره (چه مسلمان شو. نو دده د شر ویره ختمه شوه. نو د کومې ویرې د وجې چه په کافرانو باندې جزیه مقرر شوې وه. هغه ویره ختمه شوه. نو جزیه هم ختمه شوه. گویا چه د کافرانو د شر نه ویره د جزیه مقرر کولو سبب وو. اودا قاعده ده. چه په انتفاء د سبب سره انتفاء د مسبب راځی)

① من حدیث ابن عباس رضی الله عنه أخرجه أبو داود في الحراج باب ۳۳ رقم ۳۰۵۳ والترمذی في الزکاة باب ۱۱ واحد في المسند (۲۲۳/۱)۔

د دوو هالوپه جزیه کنی نداخل

(وَأَنَّ أَجْمَعَهُ عَلَيْهِ الْخَوْلَانُ تَدَاَعَلَتْ الْهَزْبَانُ).

ترجمه و تفسیر: اوکه جمع شی په ده (ذمی) باندې (جزیه) د دوو کلونو، نو تداخل به راخی په دې کنی (یعنی چه د یو کال جزیه ورکړی. نو دا به د بل کال د جزیه نه هم کالی کیږی)

وَلَا يَجُوزُ اخْدَاثُ بَيْعَةٍ وَلَا كَيْسِيَّةٍ فِي دَارِ الْإِسْلَامِ

ه لغت حل: ① احدث: جوړول ② بئعه: د یهودیانو عبادت خانه ③ کنسیه: د نصاراو عبادتخانه

ترجمه و تفسیر: اوجائز نه دی از سرو نو جوړول د عبادت خانې د یهودو او د عبادت خانې د عیسایانو په دارالاسلام کنی.

دلیل: لَا عَصَاءَ فِي الْإِسْلَامِ وَلَا كَيْسِيَّةَ { (۱) } دوچې د قول د نبی ﷺ نه چه نشته خصی کول په اسلام کنی، چه یو سرې خپل خان خصی کړی. او دې په جماع باندې قادر پاتې نشی) اونه کنسیه، یعنی عبادت خانه د یهودیانو او مراد د دې نه د اول نه جوړول ددې دی. (یعنی په دارالاسلام کنی د یهودو د عبادت خانې د اول نه جوړول جائز نه دی.

حکم معابد الکفار من قبل: اوکه بالفرض د وړاندې نه موجود وی. نو دهغې په باره کنی دا حدیث نه دې ځکه چه د نورو روایاتو نه معلومیږی. چه کله اسلامی لښکر په دارالحرب باندې غلبه اوکړی. نو دهغوی عبادت خانوته به څه نه وائی. البته کوم حدیث چه علامه مرغینانی نقل کړې دې. امام بیهقی او ابو عبید رحمهما الله دا نقل کړې دې. خودا حدیث ضعیف دې. تفصیل په نصب الرایه او بنایه شرح هدایه کنی کتلې شی.

اقسام بلاد المسلمین: د مسلمانانو ښارونه په درې قسمه دی. ① یوهغه چه هغه مسلمانانو آباد کړې وی. لکه بصره، شوه. نو په داسې ښارونو کنی د عالمانو ﷺ په اجماع سره د غیر مذهبود عبادت خانو جوړولو اجازت نشته. اودوی ته به په دې کنی د خپل مذهبی رسوماتو اجازت نشی ورکولې ② دویم هغه ښارونه دی. چه مسلمانانو په زور باندې فتح کړې وی. نوبه اجماع د عالمانو په داسې ښارونو کنی د غیر مذهبود عبادت خانو جوړول جائز نه دی. او که د وړاندې نه په کنی موجود وی. نو د هغې نېول واجب دی او که نه، په دې باره کنی د عالمانو ﷺ اختلاف دې. دامام شافعی او مالک رحمهما الله اودغه شان د امام احمد ﷺ په یو قول کنی به دا وجوب نرولې شی. او د احنافو ﷺ په نیزیه غیر مذهبو ته حکم کولې شی. چه دا په کورونو کنی بدلې کړی. اودوی ته به په هغې کنی د عبادت اجازت نشی ورکولې. خو نرولې به هم نشی. خودا حکم په دې شرط دې. چه د فتح نه پس نې. هغوی سره صلح کړې وی. اودوی د میان جوړ کړې شوی وی. ځکه صحابه کرامو ﷺ دیر ښارونه هم دغه فتح کړې وو. اودهغوی عبادت خانې نې نه وې نرولې

③ هغه ښارونه چه په صلح باندې فتح شوی وی. نو که په دې نې ورسره صلح کړې وی. چه زمکه به د دغه دیمانوی. او خراج په اسلامی حکومت ته ورکوی. نو هغوی لره د عبادت خانو جوړول جائز دی. او که په دې نې ورسره صلح کړې وی. چه حکومت به د مسلمانانو وی. اودوی به جزیه ورکوی. نوبه دې صورت کنی چه دوی د عبادت خانو په باره کنی څنگه فیصله کړې وی. هغه شان به وی. که د

مسلمانانونه نه د عبادتخانود جوړولو اجازت اخستې وى. نوبيا نه نشى منع كولى. او كه اجازت نه ترې نه وى اخستې. نوبيا به نه منع كوى. او غوره دا ده. چه دوى سره په دې صلح او كړې. چه نورې عبادت خانې به نه جوړوي. لكه څنگه چه حضرت عمر رضي الله عنه كړې وو.

د لويديځې هرهجه او عبادت خانې حكم

(وَإِذَا أَهْمَدَمَتِ الْبَيْتُ وَالْكَنَائِسُ الْقَدِيمَةَ أَعَادُوهَا)

هل اللغة > ① الموصوفة: د راهب عبادت خانه ② دالمة: هميشه دپاره

ترجمه و توحيد > او كه اونرېدله عبادتخانه د يهوديانو او زړې گرجې د عيسايانو، نودوباره به نه جوړې كړي.
دليله > څكه چه عمارتونه نه پاتې كيږي هميشه دپاره، او هر كله چه برقرار پاتې كړلو انام (د مسلمانانو ذميانو لره په دارالاسلام كېنې) نوبينا ده وعده او كړې دوى (ذميانو) سره د دوباره جوړولو (كه چرته اونرېرى عبادت خانې دهغوى)

وَيُغَادِرُ أَهْلَ الْبَيْتِ بِالْمَمْلُوكِينَ فِي زِيَمُوهُمْ أَكْبَرُ مَوْسُو وَ جِهْمُو قَلَانِيْسُهُمْ وَلَا يَرْكَبُونَ الْخَيْلَ وَلَا يَتَعَلَّمُونَ السِّلَاحَ

هل اللغة > ① زي: لباس ② هراكب: جمع د مركب، سورلى ③ سورج: جمع د سراج، د اس زين ④ قلايس: جمع د قلنسوة، توپى ⑤ الخيل: اسونه ⑥ السلاح: وسلې

ترجمه و توحيد > سختي به كولى شى د ذميانو سره په تميز كولو سره د مسلمانانو نه: يعنى چه ذميان د مسلمانانو نه جدا معلومېږي) په لباس دهغوى (ذميانو) كېنې او به سورلواو به زينتواو به ټوپو كېنې، (يعنى دا خيزونه به ددوى د مسلمانانو پشان نه وى. بلكه د مسلمانانو به يو شان جامې، سورلى زينتو او توپې وغيره وى. او د ذميانو بيل شان) نو نه به سورېږي (ذميان) په اسونو باندې، (څكه چه اس دعزت سورلى ده. او د ذمى قابل داهانت دې واونه به او چوى وسله څكه چه په وسله كېنې سرې رعب دارنېكارى. او پكارده چه ذمى خوار او ذليله ټېكارى)

دلائله > ① سلوك به كولى شى دوى سره دغه په امتياز سره د مسلمانانونه) دپاره د ټېكاره كولو د ذلت ددوى (څكه چه الله تعالى د جزيه وركولو حكمت دا بيان كړې دې. چه دوى په ذلت او رسوايې سره جزيه وركوي)

② اودپاره د حفاظت د كمزورو (او غريبانو) مسلمانانو په اعتبار د دين سره يعنى كه ذميانوته د ښه خوراك او پوشاك او استوگنه اجازت وركړې شى. نو هسې نه چه كوم كمزورى او غريبانان مسلمانان دى. د هغوى په زړه كېنې دا راشي. چه دا دالله تعالى دشمنان دى. اودوى په ښه حالت كېنې ژوند تېروي. اومونږ په حق دين باندې يو. او بيا هم د سختو او مشقونو ژوند تېروي)

③ او څكه چه د مسلمان عزت كولى شى (دده داسلام په وجه) اود ذمى سپكوالې كولى شى (دده د كفرد وجې. نو څكه به ورسره داسې امتيازى سلوك كوى)

په هومو خبرولو د ذمت معاهده نه ماتېږي؟

(وَمَنْ أَشْتَكَمَ مِنَ الْجَزْيَةِ أَوْ قَتَلَ مُسْلِمًا أَوْ سَبَّ النَّبِيَّ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَوْ ذَنَّى بِمُسْلِمَةٍ لَمْ يُلْتَقِضْ عَهْدُهُ)

ترجمه و توحيد > او څوك چه منع شى د جزيه وركولو نه: يعنى د جزيه وركولو نه نه انكار او كړلو او بيا نه قتل كړلو مسلمان او يا نه څنگل او كړلو نبي صلى الله عليه وسلم ته او يا نه زنا او كړله د مسلمانې ښځې سره، نو نه ماتېږي معاهده دده (كومو چه ده د جزيه وركولو په وخت كېنې كړې وه)

دلیل ۷ دلیل دا دی، چه کنخل کول نیی ﷺ ته کفر دې دده (ذمی) د طرفه او کفر چه یوخانی وی په وخت د عهد ذمیت کښې، نه منع کوی دا (معاهده د ذمیت، یعنی په کوم وخت کښې چه ذمی کافر جزیه قبولی. او معاهده د ذمیت کوی، نویه هغه وخت کښې هغه کافروی، اوددې باوجود دده کفر د عهد ذمیت سره منافعی نه وی، بلکه کفر هم وی. او ذمیت هم وی) نوروسته راتلونکې (کفر چه د نبی ﷺ په کنخلوسره راغلی وی) به نه ماتوی دغه (امان د ذمیت، یعنی هرکله چه د ذمیت د معاهدې لیکلو په وخت کښې دې کافر وی، اودده عهد ذمیت صحیح وی، نودغه شان که روسته دده د خولې نه کفر به اوشرکيه الفاظ واوړی. هم به عقد ذمیت نه باطلېږی)

دارالحرېب ته په تلو سره عهد ذمیت باطلیدل

وَلَا يَنْقُضُ الْعَهْدُ الْأَيْمَانَ يَلْجَأُ بَدَارِ الْحَرْبِ أَوْ يُغْلِبُوا عَلَى مَوْجِعٍ فَيَمَارِئُونَنَا

ترجمه و تفسیر اونه ماتېږی معاهده (د ذمیت په دارالاسلام کښې) مگردا چه لاې شی دارالحرېب ته، نویا نی عهد ذمیت باطلېږی، او غالب شی (کافران) په یوخانی باندې او جنگېږی زمونږ سره، (نویه دې صورت کښې هم معاهده ماتېږی)

دلیل ۸ ځکه چه اوگر څیدل دوی جنگ کونکی زمونږ سره، نو خالی به شی عقد ذمیت د فاندې نه او هغه فائده لرې کول شرد جنگ دی.

وَإِذَا رَأَوْا تِلْكَ السُّلُومَ عَنِ الْإِسْلَامِ عُرِضَ عَلَيْهِ الْإِسْلَامُ فَإِنْ كَانَتْ لَهُ شِبْهَةٌ كُشِفَتْ لَهُ

ه لغت حل: ① اعترف: پېښه شوې ② فزع: لرې کولې شی

ترجمه و تفسیر فرماني (ابو الحسن قدوری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ) اوکله چه واپس شی (والعیاذ بالله) مسلمان داسلام نه نو پیش به کړې شی په ده باندې اسلام (اودا به ورته اووښلی شی، چه دوباره اسلام قبول کړه) که چیرته وی دده څه شبه (د دین اسلام په حقانیت کښې چه د هغې د وجې دې مرتد شوې وی) نولرې به کړې شی (هغه شبه) دده نه

دلیل ۹ ځکه چه کیدې شی راغلی وی ده ته څه شبه (په حقانیت داسلام کښې) نو لرې به کړې شی. اویه دې (پیش کولو داسلام) کښې دفع کول د شر دده (مرتد) دی په یوه ښه طریقه د دوو طریقو نه (یعنی هرکله چه دې مرتد شو، نومسلمانانواو اسلام ته دده نه خطر پیدا شوه، نودده د شر لرې کولو دپاره اسلام دده د قتل حکم کړې دې، چه دقتل په ذریعه مسلمانان او اسلام دده د شرته محفوظ شی، نودده د شر لرې کولو دپاره یوه طریقه دده قتل دی، اوبله طریقه نی دا ده، چه ده ته داسلام دعوت ورکړې شی، کیدې شی، چه دې مسلمان شی، اوبنکاره خبره ده، چه یوکس په کفر باندې قتل کړې شی، دهغې نه دا غوره ده، چه دې بیرته مسلمان شی، اویه اسلام مړشی)

حکم عرض الاسلام البته دا ده، چه پیش کول (داسلام مرتد ته) لکه څنگه چه عالمانو رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ فرمایلی دی، واجب نه دې، ځکه چه دعوت (داسلام) رسیدلې دې ده ته وړاندې (ځکه چه دې څه داسلام نه ناخبره خونه دې، بلکه داسلامی تعلیماتو لاندې نی ژوند تیر کړې دې، خوییا هم اسلام پیش کول ښه خبره او غوره طریقه ده)

د مرتد د دلیل کولو حکم

وَتَحْسِبُ ثَلَاثَةَ آيَاتٍ، فَإِنْ أَسْلَمَ وَالْأَقِيلُ

ترجمه و تفسیر (او قید کولې به شی (مرتد) درې ورځې که اسلام نی راوړلوشو، ډیره ښه خبره ده) اوکه نه (داسلام راوړلونه نی انکار او کړل) قتلولې به شی

دلیل ۱ درې ورځې، اودرې ورځې به په جیل کېښي قید کولې شی، ځکه چه دا (درې ورځې) مودده چه مقرر شوې ده دپاره دسرې کولو دغذرونو یعنې چه یوکس یوکار کوی، اوهغه په کېښي اختیار غواړی. نودرې ورځې مهلت ورته ورکولې شی.

روایه عن ابي یوسف د امام ابو یوسف رحمته الله نه نقل دی. چه شان دا دي. مستحب دی چه مهلت ورکړې شی ده (مرتد) ته درې ورځې که ده (مرتد) درخواست کړې وی د دي (مهلت) اوکه نه، (درخواست او مطالبه ئې نه وی کړې. یعنې د درې ورځو مهلت ورکولو استجابی حکم دي وجوب حکم نه دي).^(۱)

دلائل عدم الامهال ① دلیل قول دالله تعالی دي. چه قتل کړئ مشرکان الله تعالی په دي آیت کېښي د مشرکانو دقتل حکم مطلقاً کړې دي، بغیر د قید د مهلت ورکولو نه، نوهرکله چه الله تعالی د مهلت ذکر نه دي کړې. دخپل طرفه د درې ورځو ورکول په کتاب الله باندې زیادت دي. کوم چه ټیک نه دي.

② اودغه شان قول د نبی صلی الله علیه و آله دي **مَنْ بَدَّلَ دِيْنَهُ فَاَقْتُلُوْهُ** ^(۲) چا چه بدل کړلو دین خپل نوتاسونې قتل کړئ (گورئ) په دي حدیث کېښي هم نبی صلی الله علیه و آله مطلقاً دمردت سزا قتل خودلي ده. د مهلت ورکولو ذکر ئې په کېښي نه دي کړې. اودریم دلیل دا بیانونی، اوځکه چه دي (مرتد) کافر حری دی. (حربی کافر ځکه دي چه نه خودې ذمی دي چه جزیه ورکوی. اونه مستامن دي. نوده سره به دحربی کافر معامله کولې شی. او رسیدلې دي ده (مرتد) ته دعوت (د اسلام) نو قتلولې به شی فی الحال بغیر دمهلت ورکولو نه.

د اسلام پیش کولونه وړاندې دمردت قتلول

فَاِنْ قَتَلْتُمْ قَائِلًا قَبْلَ عَرْضِ الْاِسْلَامِ عَلَيْهِ كُفْرًا لَهُ ذَلِكْ، وَلَا شَيْءَ عَلَي الْقَائِلِ

ترجمه و تفسیر فرماني، ابو الحسن قدوری رحمته الله که قتل کړلو ده (مرتد) لره یوقتل کونکي وړاندې د پیش کولو داسلام نه (چه ده ته ئې اسلام نه وی پیش کړې. چه بیرته اسلام ته راواوړه. اوقتل ئې کړې) نوموړو دي (دا قتل) اونشته څه خیز (دیت یا قصاص) په قاتل باندې،

المراد من الکراهة او مطلب د کراهت په دي مقام کېښي پریخودل د استحباب دی. (دهغه چا په نیزچه داسلام پیش کول ورته مستحب گڼی) اونفی دضمان ده. (یعنې په دي قاتل باندې د مقتول ضمان نشته چه د هغه وارثانوته دیت ورکړی.

دلیل ۱ اوپه ده باندې دڅه خیز د عدم وجوب دلیل دا دي چه کفر مباح کونکې دقتل دي. (یعنې دحربی کافر قتل مباح دي) اوپیش کول داسلام (ده ته) پس د رسیدود دعوت نه واجب نه دي. (البته څوک چه داسلام پیش کول واجب گڼی. د هغوی په نیزد عرض اسلام نه وړاندې دمردت قتل حرام دي).

مړده بڼه به نشي قتلولې

(وَأَمَّا الْمَرُءُ إِذَا ارْتَدَّتْ فَلَا تُقْتَلُ)

دالله ۱ دلیل دا دي. چه نبی صلی الله علیه و آله منع کړې ده د قتلولو د زنانو نه ^(۳) (لکه وړاندې چه حدیث

① **مسک الشافعي** :- دامام شافعی رحمته الله نه نقل دی. چه په امام باندې لازم دی. چه مهلت ورکړی ده (مرتد) ته درې ورځې اوجانز نه دی ده (امام) دپاره چه قتل کړی دي (مرتد) وړاندې دي (درې ورځو) نه،

② من حدیث ابن عباس رضی الله عنه اخرجه البخاری فی کتاب الجهاد باب ۱۴۹ (استابته المرتدین باب ۲) -

③ تقدم ترجمه فی وسط کتاب الجهاد -

تیر شو. چه نبی ﷺ به جنگ کنبی یوه ښځه قتل شوې بیا موندله. نووې فرمائیلې دا ولې قتل شوې ده. دې خو جنگ نشو کولې. نوهرکله چه کافره ښځه نشی قتلولې. دغه شان به مړته ښځه هم نشی قتلولې.

۱) اوبله دا چه په عقوباتو کنبی اصل روستو کول د سزا دې آخرت ته، ځکه چه تندۍ کول په دې (سزا) باندې خلل راوولی په معنی د امتحان کنبی، «یعنی دالله تعالی قانون په دې باندې جاری دې. چه څوک گناه اوکړی. نو سمدستی په دنیا کنبی ده ته د هغې سزا نه ورکوی. بلکه مهلت ورکوی. اودهغې سزا بیا په آخرت کنبی ورکوی. اونکته په کنبی دا ده. چه چیرته د گناه په کولو په دنیا کنبی سزا ملاویدله. نو خلقو به دالله تعالی د ویرې گناه نه پریځودله. بلکه د دنیاوی سزا د وجې به نې پریځودله. او اوس چه په دنیا کنبی په گناه باندې سزا نه وی. اوددې باوجود څوک دگناه نه ځان ساتی. نو دې په صحیح معنی کنبی دالله تعالی نه ویریدونکې دې. اودې په امتحان کنبی کامیاب دې.

وَلَكِنْ تَحْبِسْ حَتَّى تُلَیْمَ

ترجمه و تخریج: فرمائی لیکن قید کولې به شی (مړته زنانه) تردې چه اسلام قبول کړی. (او قتلولې به نشی) **دلیل** ځکه چه دا (مړته) منع شوه د پوره کولو د حق دالله تعالی پس د اقرار نه (یعنی دې چه یوخل کلمه اوونیلې. نو دې دالله تعالی سره وعده اوکړله. چه زه به ستا حقوق ادا کوم، هرکله چه دې یوخل وعده کړې ده) نو مجبوره کولې به شی په پوره کولو دهغې (یعنی حق دالله) لکه څنگه چه په حقوق العباد کنبی (بندولې) شی (یعنی که دچا په زید باندې قرض وی. نو دان ته دا اختیار شته. چه مدیون په خپل قرض کنبی بندی کړی).

د مړتد د مملوک څیزونو نه د ملک زوال

وَيَزُولُ مَلِكُ الْمُرْتَدِّ عَنْ أَمْوَالِهِ بِرَدِّهِ زَوَالُ عَارِضٍ، فَإِنْ أَسْلَمَ عَادَتْ أَلَى حَالِهَا

ترجمه و تخریج: فرمائی (ابو الحسن قدوری رحمه الله) او زانله کیرې ملک د مړتد د خپلو مملوک څیزونو نه په مړتد کیدو سره په زوال عارضی سره چه (اود زوال عارضی تفصیل دا دې) که اسلام نې (بیرته) قبول کړل. نو گرځی مالونه خپل (پخوانی) حالت ته (یعنی بیرته دده مملوک گرځی) فرمائیلی دی مشانخر **دلیل** دا (حکم) په دې مسئله کنبی دامام ابوحنیفه رحمه الله دې. (۱)

دلیل دلیل دا دې. چه دې (مړتد) حربی دې (ځکه چه نه مستامن دې اونه ذمی دې) اومغلوب دې (ځکه چه) په لاسونو زموږ کنبی (اوجه دې مړتد شو. نو دده د نفس عصمت ختم شو) تردې چه قتل کولې شی. اونشته جواز د قتل (دکافی) مگر په فساد سره، (چه دې دمسلمانانو سره جنگ کوی. اوده نه مسلمانانو ته خطره وی. اوکه د ده نه د فساد ویره نه وی. نویبا د کافر قتل مباح نه دې. هم دا وجه ده. چه روند اوگود او شیخ فانی په جنگ کنبی نشی قتلولې. ځکه چه د دوی نه مسلمانانو ته د سر رسولو ویره نه وی) اودا خبره (چه دې حربی دې او زموږ په لاسو نو کنبی مغلوب دې) واجبوی زوال د ملک دده (مړتد) او مالکیت دده (مړتد) البته دومره ده چه دې (مړتد) بللې شوې دې اسلام ته په زور کولو سره په ده (یعنی مړتد به بیرته اسلام قبولولو ته مجبوره کولې شی) او امید کیدې شی د واپس کیدو دده (مړتد) دې (اسلام) ته (ځکه چه ده د اسلامی معاشرې لاندې ژوند تیر کړې دې. ده ته به څه نه

۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في مجمع الزوائد (٦٩٠/١) وفتح القدير (٣١٣/٥) ورد

الهام (٣٢٨/٣) نقلًا عن القول الرابع (٤٩٨/١) -

خه داسلامی تعلیماتو ثمرات او فوائد معلوم شوی وی نو چه هغې ته اوگوری. کیدې شی چه اسلام قبول کړی، نو مونږ توقف او کړلو په کار دده کښې (اود توقف تفصیل دا دې) که ده ایمان راوړلو. نواوېه گرځولی شی عارض لکه چه دا هلو و نه، په حق ددې حکم کښې او ن نه وی کړې سبب (یعنی مملوک څیزونه نه دده د ملکیت په نه ختمیدو کښې. او هرچه نور احکام دی. نوهغه به موجود گننلی شی. لکه په ارتداد باندې دده ښځه میتوته شوه. او کلمه د شهادت په دوباره وائی. ځکه چه دده ارتداد ددې حکمونو په باب کښې معدوم نشی گرځولی. بلکه په دې به احکام مرتب کولې شی) او اوگرځیدو دې لکه چه همیشه دپاره مسلمان وو. او عمل نه وی کړې شوی په سبب (یعنی سبب د زوال ملک چه ارتداد دې. کله چه مرتد دوباره مسلمان شو. نو ارتداد چه د ملک د زوال سبب دې. داسې به وی لکه چه دغه سبب یعنی ارتداد هلو موجود شوي نه دي)

مسلك الصالحين په نيزد صاحبينورحمهالله نه زائله کيږي ملک دده

دليله ځکه چه دې (مرتد) مکلف دې (اوممکن نه دی د مکلف دپاره ادا کول د موجب تکليف مگر په ملک سره، یعنی مکلف هله يو حکم پوره کولې شی. چه دهغه حکم پوره کولو اسباب ده سره وی) اومحتاج دې نوترد قتليدو پوري به باقی وی ملک دده (اوپه کله قتل کړې شی. نو ملکیت به نې ختم شی) پشان د هغه کس چه حکم شوې وی په هغه د رجم اود قصاص (نود رجم اوقصاص کيدو نه وړاندې دده په خپل مملوک څیزونو باندې ملکیت باقی وی. نودغه شان په زیر بحث مسئله کښې به هم د مرتد د قتل کيدو نه وړاندې دده په خپلو مملوکو څیزونو باندې ملکیت باقی وی)

د مرتد د ميراث هضم

وَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ عَلَى رِدَّتِهِ اتَّقَلَ مَا كَتَبَهُ فِي حَالِ الْإِسْلَامِ إِلَى وَرَثَتِهِ الْمُسْلِمِينَ، وَكَانَ مَا كَتَبَهُ فِي حَالِ رِدَّتِهِ قِيَّتًا

ترجمه و تفسیر اوکه مړ شو (مرتد) یا قتل کړي شوي ارتداد خپل (یعنی د ارتداد په سزا کښې قتل کړې شی) نو منتقل کيږي په هغه څه چه حاصل کړی وی ده (مرتد) په حالت د اسلام خپل کښې وارثانو دده ته چه مسلمانان دی. او کيږي به هغه څه چه حاصل کړی وی ده (مرتد) په حالت د ارتداد خپل کښې (یعنی دارتداد نه پس) مال فی (نودمال فی) چه کوم مصارف دی. په هغې کښې به د مرتد دحالت کفر حاصل شوې څیزونه هم صرف کولی شی. اودا (حکم) په نيزد امام ابوحنيفه رحمته الله علیه دي. (چه د حالت

اسلام کښه به مسلمانانوته ملاويږي. اودحالت کفرگته به مال فی وی) (۱)

دليله دامام ابوحنيفه رحمته الله علیه دپاره دليل دا دې. چه ممکن دې اضافت (د ميراث اوړلو) گټې د اسلام ته، (یعنی کوم کسب چه په حالت داسلام کښې شوی وی. نوکه مرتد په حالت د کفر کښې هم مړ شی. هغه به ترې مسلمان وارث اوړي، دوجې دوجود ددغه (گټې) وړاندې د مرتد کيدو نه (یعنی دليل نې دا دې. چه دغه کسب مسلمان ځکه په ميراث کښې اوړې شی. چه دا کسب داسلام د وخت گټه ده. نوکه بالفرض دا کس په حالت داسلام کښې مړ شوي وو. نومسلمان به ترې ميراث اوړلو. نودغه شان به که په حالت د کفر کښې مړ شی. خو کسب نې دحالت اسلام وی. هم به نې اوړي) اونه دې ممکن اضافت (د توريث حالت د اسلام ته) د کسب د ارتداد، (یعنی کوم کسب چه په حالت د ارتداد کښې شوی

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمته الله علیه كذا في الحاشية (٤٧١/٤) ورد المختار (٣٢٩/٣) والمندية (٢٥٤/٢) نقلاً عن القول الرابع (٤٩٩/١) -

وی. نو ددی اضافت حالت داسلام ته نشی کیدی. او داسی نشی و نیلې، چه د ارتداد کسب داسی دی. لکه د حالت اسلام کسب، او مسلمان نې ترې په میراث کښې اوړې شی) د وجې دعدم وجود ددې (گټې) وړاندې د ارتداد نه، (یعنی دا کسب دحالت اسلام نه دی. بلکه د حالت ارتداد دی. نوځکه ددې نسبت حالت اسلام ته نشی کولی. اوچه نسبت نې نشی کولی) او شرط ددې (میراث اوړلی) وجود ددې (کسب) دی. وړاندې ددې (مرتد کیدو) نه، (یعنی مسلمان هله دکافرنه میراث اوړې شی. چه کافرکوم کسب کړې وی. هغه چه حالت داسلام کښې دده په ملک کښې موجود وی)

ملک الصالحین > فرمائی امام ابویوسف او محمد رحمهما الله دواړه (که د حالت اسلام گټه وی او که دحالت ارتداد) د وارثانو دده (مرتد) دپاره دی.

دلیله > دصاحبینو رحمهما الله دپاره (دلیل دا دی. چه) بیشکه ملک دده (مرتد) په دواړو گټو کښې (که د حالت اسلام گټه ده او که دحالت ارتداد) باقی دی (په خپلومملوکو خیزونویاندې) بناء په هغه چه مونې بیان کړې دي چه دې مکلف اومحتاج دې) نومنتقل کیږی به (ملکیت دده نه) په مرگ دده (مرتد) سره وارثانو د ده ته، اواضافت به کولی شی ددې (گټې) هغه زمانې ته چه وړاندې د ردت دده نه وی. (یعنی کوم مال چه د مرگ په وخت کښې دمترتد نه پاتې شی. نو دا به داسی گټلې شی. چه دا د ده د اسلام د وخت گټه ده) ځکه چه ردت سبب د مرگ دی. (یعنی کله چه دې مرتد شو. نو دده دا ارتداد سبب د مرگ دی. ځکه چه د ارتداد په وجه به دې قتل کولی شی. نوگویا چه د ده ارتداد حکمی مرگ دی. او دا داسی شوه لکه چه دې په حالت اسلام کښې مړ شوي دي. نو شو میراث وړل د مسلمان د مسلمان نه،

دمرتد د دارالحرب سره په الحاق د ده دملکیت زوال

وَأَنَّ لِحَقِّ بَدَارِ الْحَرْبِ مَرْتَدًا وَحُكْمَ الْحَاكِمِ بِلِحَاقِهِ عَتَقَ مَذَبُورَةً وَأَمَهَاتُ أَوْلَادِهِ وَحَلَّتِ الدِّيُونُ أَلَيْسَ عَلَيْهِ وَأَثْقَلُ مَا اكْتَسَبَهُ فِي حَالِ الْإِسْلَامِ إِلَى وَرَثَتِهِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ).

ترجمه و توضیح > فرمائی (ابو الحسن قدوری رحمه الله) او که یوځانې شو مرتد د دارالحرب سره، (یعنی د دارالاسلام نه دارالحرب ته اوختیدلو) اوحکم اوکړلو قاضی په لحاق دده (چه دې اوس د دارالحرب اوسیدونکې شو. اودحریانو سره ملگری شو) نو آزادپری مدبر(غلام) دده اوامهات الاولاد، اواوجب الادا شول قرضونه (موجله) هغه چه په ده باندې وی. (یعنی دچا چه په ده باندې په نیټه قرض وی. نو هغه به فی الحال واجب الادا اوگرځی) اومننتقل کیږی هغه مال چه کسب کړي وی ده (مرتد) په حالت داسلام کښې وارثانو د ده (مرتد) ته، د مسلمانانو نه (یعنی دده ته چه په دارالاسلام کښې دسابقه غلامانو نه علاوه څه پاتې شی. هغه به دده وارثان اخلي) (۱)

دلیله > دلیل دا دی چه دې (مرتد) په یوځانې کیدو سره (دارالحرب کښې) اوگرځیدلو د حریانوڅی. اودوی (حریان) مړه دی په حق داحکامو داسلام کښې، دوجې د ختمیدو د ولایت دا الزام ددوی نه لکه څنگه چه ختم دې دا (ولایت) د مړو نه (یعنی کوم کسان چه په دارالحرب کښې وی. نوپه دوی باندې د مسلمان حاکم څه وس او قدرت نه رسی. ځکه چه هغه دده د ولایت دلاتدې نه وی. نولکه څنگه چه مړی په اسلامی احکامو لکه مونیخ وغیره شو. نشی مجبوره کولی. دغه شان کوم کسان چه په دارالحرب کښې وی. هغوی هم داسلامی احکامو په ادا کولونشی مجبوره کولی)

(۱) **ملک الشافعی** :- فرمائی امام شافعی رحمه الله باقی پاتې کیږی مال دده (مرتد) موقوف لکه څنگه چه وړاندې وو. اوحاکم به دهغې حفاظت کوی

دلیل اشتراط حکم القاضی البتہ دومرہ دہ چہ نہ محکم کیہی ملحق کیدل د دہ (مرتد بہ دار الحرب پوری) مگر بہ فیصلہ د قاضی (یعنی کہ مرتد دار الحرب تہ لار ہم شی. نوییا ہم دے داسلامی احکامو بہ حق کنبی دمر و پشان نہ دے. ترخو چہ قاضی ددہ د لحوق فیصلہ نہ وی کری. اودا دار الحرب تہ صرف بہ تختید و باندی مونہ ددہ د لحوق احکام خکہ نہ جاری کوو) دوچی داحتمال د واپس راتلو ددہ (مرتد) نہ چہ دے بیرتہ دارالاسلام تہ راشی، نو ضروری دہ فیصلہ (دقاضی بہ لحوق ددہ دار الحرب سرہ) اوکلہ چہ ثابت شی مرگ د دہ (مرتد) بہ فیصلہ د قاضی سرہ) نو ثابت شول احکام متعلقہ بہ دہ (مرتد) پوری. اوہغہ (احکام) دی. کوم چہ مونہ ذکر کری دی. (چہ ددہ مدبر اوام ولدہ آزاد پئی. اوددہ دنیتهی قرضونہ فی الحال واجب الادا گرخی. اوددہ مملوک خیزونہ ددہ وارانوتہ منتقل کیہی) لکہ خنگہ چہ (ثابتیہی دا احکام) بہ مرگ حقیقی کنبی.

(يُقَضُّ الدَّيُونُ الَّتِي لَزِمَتْهُ فِي حَالِ الْإِسْلَامِ مِمَّا كَتَبَهُ فِي حَالِ الْإِسْلَامِ، وَمَا لَزِمَهُ مِنْ الدَّيُونِ فِي زَمَانِهِ يُقَضَّى مِمَّا فِي حَالِ زَمَانِهِ)

ترجمہ و تفسیر اودا کولہ بہ شی قرضونہ ہغہ چہ لازم شوی وی بہ دہ (مرتد) باندی بہ حالت د اسلام کنبی دہغہ مال نہ چہ حاصل کری وی دہ بہ حالت داسلام کنبی، اوہغہ چہ لازم شوی وی بہ دہ باندی بہ حالت د ردت کنبی دقرضونہ نو ادا کولہ بہ شی دہغہ مال نہ چہ حاصل کری وی دہ بہ حالت د ردت کنبی

بہ قضاء الدین من کسب الاسلام اود دوی (امام ابوحنیفہ رحمہ اللہ) نہ بل روایت دا دے. چہ شروع بہ کولہ شی بہ خلاصول د قرضونہ ددہ) دگتی داسلام نہ (یعنی بہ دہ باندی چہ کوم قرضونہ لازم شوی وی. کہ بہ حالت داسلام کنبی وی اوکہ بہ حالت د ردت کنبی تول بہ اول دہغہ مال نہ ادا کولہ شی. کوم چہ دہ بہ حالت داسلام کنبی گتلی دے) اوکہ نہ پورہ کیہی بہ دغہ (کسب د حالت اسلام) نو پورہ کولہ بہ شی (قرضونہ ددہ) د گتہی د ردت نہ (یعنی کہ بہ ہغہ مال ددہ قرضونہ خلاص نشو. کوم چہ دہ بہ حالت اسلام کنبی گتلی وو. نوییا بہ د ہغہ مال نہ ددہ قرضونہ ادا کولہ شی. کوم چہ دہ بہ حالت د ردت کنبی گتلی وی)

دلیلہ وجہ داول روایت (چہ ادا کول دہریو قرض دہغہ حالت بہ گتہ بہ کوم کنبی چہ پرے قرض لازم شوے وی) چہ مستحق (مراد د مستحق نہ قرض دی. یعنی قرض لازم شوے دے) بہ دوو سببو مختلفو (یعنی ہغہ سبب چہ بہ حالت داسلام کنبی واقع شوے دے) اوہل ہغہ سبب چہ بہ حالت د ردت کنبی واقع شوے دے. نودا سببونہ دیوبل نہ د وخت بہ اعتبار سرہ مختلف دی) و احاصلیدل دہرواحد دگتو نہ (چہ گتہ دحالت اسلام دہ اوگتہ د حالت ردت دہ) بہ وجہ دہغہ سبب سرہ چہ لازم شوے دے بہ ہغہ باندی قرض، (مثلاً زید بہ حالت اسلام کنبی یوخیز قرض واخستلو. اوییا نہی بہ حالت اسلام کنبی ہغہ خیز بہ گتہ باندی خرخ کرلو. دغہ شان ددے بہ عکس چہ یوخیز نہی بہ حالت ردت کنبی قرض واخستلو. اوییا نہی بہ گتہ خرخ کرلو) نو ادا کولہ بہ شی ہریو قرض دہغہ گتہی نہ چہ حاصلہ شوے وی بہ دغہ حالت کنبی (نود اسلام د حالت قرض بہ بہ ہغہ گتہ باندی خلاصولہ شی. چہ داسلام بہ حالت کنبی نہی گتلی دہ. اود ردت دحالت قرض بہ بہ ہغہ گتہ باندی خلاصولہ شی. چہ بہ حالت د ردت کنبی دہ تہ حاصلہ شوے وی) ددے دپارہ چہ شی تاوان بہ مقابلہ د نفع کنبی، (مراد دتاوان نہ د قرض خلاصول دی. نودحالت اسلام تاوان یعنی قرض بہ د دغہ حالت بہ گتہ خلاص کری شی. اودحالت ردت تاوان یعنی قرض بہ ددغہ حالت بہ گتہ خلاص کری شی)

بِهِ قِضَاءُ الدِّينِ مِنْ كَسْبِ الرِّفَةِ» او ددوی (ابوحنیفه رحمته الله) نه ددې په عکس (قول هم) منقول دی. (یعنی چه اول به دده د ردت د وخت په گټه قرضونه خلاصولی شی. اوکه په هغې خلاص نشو نو بیا به دحالت اسلام په گټه باندې خلاصولی شی)

دلیلها > وجه د روایت (چه د دواړو حالتو قرض به د اسلام د وخت په گټه باندې خلاصولی شی) چه گټه دحالت اسلام ملک دده (مرتد) دې هم دا وجه ده. (چه دې ددغه گټې مالک دې) نائب جوړیږي د ده (مرتد) وارث په دې (گټه دحالت اسلام) کښې، (یعنی په حالت اسلام کښې چه ده کومه گټه کړې ده په هغې باندې دده ملکیت صحیح دې. ځکه چه دې نه وی. نودده وارث به دهغې حقداروی) اود شرط ددې خلافت نه. فراغت دې دحق د مورث نه (یعنی کوم کس چه وفات شی. نودده وارث دده دمال خلیفه اونائب جوړیږي. خو په دې شرط چه کوم مال د مړي نه پاتې شوی وی. په هغې باندې دهغه حقوق ادا کړې شی. اودهغه په حقوقو کښې دا هم دې. که په هغه باندې قرض وی. نواول به قرض ادا کولې شی. اوچه دقرض نه زیاتی شی. نو بیا به وارث ته پاتې کیږي) نومقدم کولې به شی قرض به دې (وراثت) باندې. (یعنی اول به قرض خلاصولی شی. اوکه دهغې نه زیاتی شو. بیا به ئې وارث حقدار وی)

دمرتد تصرفاتو په صحت کښې اختلاف

وَمَا بَاعَهُ أَوْ امْتَرَاهُ أَوْ تَصَرَّفَ فِيهِ مِنْ أَمْوَالِهِ فِي حَالِ رِدْيَةٍ فَبِمَا وَفَّقَ، فَإِنْ أَسْلَمَ صَحَّتْ عُقُودُهُ، وَإِنْ مَاتَ أَوْ قُتِلَ أَوْ لُحِقَ بِدَارِ الْحَرْبِ بَطَلَتْ

ترجمه و تفسیر > اومغه چه خرڅ نه کړی (مرتد) یا ئې واخلی اویا تصرف اوکړی په هغې کښې دمالونو خپلونه، په حالت د ردت خپل کښې، نودا (ټول تصرفات) به موقوف وی. که اسلام ئې (دوباره) قبول کړلو. نوصحیح شو عقود دده. اوکه مړ شویا قتل کړې شو اویا ملحق شوی به دارالحرب پورې نیواطل شول (دغه ټول تصرفات دده) اودا حکم (د وقوف دتصرفاتو دمرتد) په نیز دامام ابوحنیفه رحمته الله دې.

دلیلها > دامام ابوحنیفه رحمته الله دپاره دلیل دا دې. چه دې (مرتد) حربی دې (ځکه چه نه مستامن دې اونه ذمی دې) مغلوب دی په لاسونوزموني کښې (یعنی زموني دتصرف لاتدې دې) اوموقوف کیدل دتصرفات مبنی دی په دې (توقف دملک) باندې. (نوکه ملک ثابت وی، تصرف به هم نافذ وی. اوکه ملک موقوف وی. نوتصرف به هم موقوف وی)

مسلك الصاحبين > اوفرمانیلې دی امام ابویوسف اوامام محمد رحمته الله جائز دی هغه څه چه ده (مرتد) کړی دی په دواړو حالتونو کښې (که ده دوباره اسلام قبول کړلو اوکه مړ شویا قتل کړې شو)

دلیلها > دصاحبینو رحمهما الله دپاره دلیل دادي. چه صحت (ددې تصرفاتو) اعتماد کوی په اهلیت (د متصرف. یعنی چه متصرف کوم تصرف کوی. چه دې ددغه تصرف اهل وی. نو هله به دده تصرف صحیح کیږي) اونها (د تصرف) اعتماد کوی. په ملک باندې (یعنی تصرف به هله نافذ کیږي. چه په کوم څیز کښې متصرف تصرف کړې وی. هغه دده ملکیت وی) او په موجوده صورت کښې (نشته څه پتوالې په وجود داهلیت (دمتصرف) کښې (اوددې دپاره دلیل چه دې اهل د تصرف دې. دابیانونی) ځکه چه دې (مرتد) مخاطب دې (د شرعیت په احکامو. اودده دمخاطب کیدو دلیل دا دې. چه په ارتداد سره دې واجب القتل دې. نوکه دې مکلف نه وو. ولې به واجب القتل گرځیدلو) اودغه شان (ښکاره دې) ملکیت دده. (په متصرف فیها څیزونو کښې) دوچی د قیام ددې (ملک) وړاندې د مرگ دده نه (یعنی چه ترخو پورې دې مړ شوي نه وی. نو دغه څیزونه دده په ملکیت کښې دې)

دمرتد اسلام قبول او دوباره دارالاسلام ته په راتلوده د مال مورونه حکم

وَأَنَّ عَادَ الْمُزْنَدَ بَعْدَ الْحُكْمِ بِحَاقِيقِهِ إِلَى دَارِ الْإِسْلَامِ مُسْلِمًا قَسَمًا وَجَدَةً فِي يَدِ وَرَثَتِهِ مِنْ مَالِهِ بَعَيْنِهِ أَخَذَهُ

ترجمه و تفسیر: که راواپس شو مرتد پس د فیصلې (کولو د قاضی) نه په ملحق کیدو دده (مرتد) دارالحرب سره. په داسې حال کې چې په وی دی مسلمان (یعنی دمرتد په دارالحرب پورې د الحاق حکم قاضی کړې وی. او په دارالاسلام کېنې دده مال دده په وارثانو تقسیم شوې وی. خودې بیرته مسلمان شی. او دارالاسلام ته راشی. نوهغه چه وی مومی دې په لاس د وارث خپل کېنې دمال خپل نه بعینه (یعنی کوم مال چه دده وی. هغه مال وارث ته پاتې شوې وی. اوچه دې دوباره مسلمان شی. نوهم هغه مال دده د وارث سره وی) نواخلی به نی

دلیل: ځکه وارث خلیفه جوړ شوې دده (مرتد) په دغه (مال) کېنې، د وجې د عدم احتیاج دده (مرتد) دغه مال ته په دارالاسلام کېنې، ځکه چه دارالاسلام کېنې که مثلاً د ده کور وو. او دې ترې د ارتداد نه پس دارالحرب ته اوختیدلو. نو دې خودغه کور کېنې نشی اوسیدې، اوچه کله مسلمان راواپس شو. نو محتاج شو دې (مال) ته، نو وړاندې کولې به شی (دغه مال) ده ته، (چه دې پرې خپل احتیاج پوره کړی)

وَالْمُزْنَدَةُ إِذَا تَصَرَّفَتْ فِي مَالِهَا فِي حَالِ رَدِّهَا جَازَتْ تَصَرُّفُهَا

ترجمه و تفسیر: او مرتده ښځه کله چې دا د تصرف کوی په خپل مال کېنې په حالت د ارتداد خپل کېنې نو جائز دې تصرف دې

دلیل: هرکله چې مرتده ښځه قتلولې نشی بلکه قید کولې به شی تردې چې دوباره اسلام قبول کړی نو ښکاره خبره ده چې دا به دخپل ژوند ضروریاتو پوره کولو دپاره تصرفات کوی. نو دا چې د ارتداد په وخت کېنې کوم تصرفات کوی هغه به صحیح او نافذ وی.

(وَنَصَّارَى نِصِّ تَقْلِبَ يُوْخَدُ مِنْ أَمْوَالِهِمْ ضِعْفُ مَا يُوْخَدُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ مِنَ الزَّكَاةِ)

ترجمه و تفسیر: (دا) فصل دې (په بیان د احکامو د بنو تغلب د جزیه په کېنې) اونصاری د بنو تغلب اخستلې به شی د مالونو ددوی نه دوچنده دهغه څه چه اخستې شی د مسلمانانو نه دزکاة (یعنی د مسلمانانو نه چه څومره زکاة اخستې شی. دهغې په دوچنده به د بنو تغلب د عیسایانو نه اخستې شی. پکارخودا وه. چه ددوی نه هم دعامو کافرانو پشان جزیه اخستې شوه. دکوم بیان چه وړاندې اوشو. خوددوی نه دزکاة په دوچنده اخستې شی)

دلیل: ځکه چه عمر رضی الله عنه صلح کړې وه د دوی (بنو تغلب) سره په دې باندې (چه د دوی نه به د مسلمانانو د زکاة په دوچنده جزیه اخلی) اودا (صلح د حضرت عمر رضی الله عنه) وه په موجودگي د صحابو رضی الله عنهم کېنې (خوچا پرې هم انکار اونکرلو. نو دا اجماع سکوتی شوه. اواجماع حجت دې. بیا خاص کرد صحابه کرام رضی الله عنهم اجماع) (۱)

نن هم بنو تغلب؟ بنو تغلب په اصل کېنې عربی النسل وو. د جاهلیت په دور کېنې نې عیانیت قبول کړې وو. حضرت عمر رضی الله عنه په خپل دور خلافت کېنې د دوی نه جزیه اوغوستله. خو دوی انکار اوکرلو. او ورته نې اووئیل چه زمونږ نه به هم د مسلمانانو پشان زکاة اخلې. خو حضرت عمر رضی الله عنه او فرمائیل. چه زه د مړنک نه صدقه نه اخلم. په دې باندې بعضې تغلیبیان د روم د نصارو سره ملاؤ شو. په دې باندې

(۱) تقدم ترجمه فی آخر باب زکاة الخلیف.

حضرت نعمان بن زرعہ رضی اللہ عنہ اوفرمائیل ای امیرالمومنین دا عرب قوم دی. اوبہادرہم دی. دوی دجزیہ پہ ورکولو کنبی خپل هتک او بی عزتی گنری. اودا ورته شرم ښکاری. د دوی نه د زکاة په نوم باندې جزیه اخله. هسې نه چه دوی د رومیانو سره تل شی. اوزمونې دشمن په دوی سره په مونې باندې مدد حاصل کری. دحضرت عمر رضی اللہ عنہ دا مشوره خوښه شوه. او د دوی په سرواو ښخوباندې نې د مسلمانانو د زکاة په دوچنده مقررہ کرله. اودا نې ورته اوفرمائیل دا جزیه ده. باقی چه تاسو ورته څه نوم ورکوئ. هغه ورته ورکړی. اوبه دغه وخت کنبی چه کوم نور صحابه کرامو رضی اللہ عنہم موجود وو. هغوی ددوی په دې عمل باندې انکار اونکړلو. بلکه متفق شو ورسره. نو دا اجماع شوه.

دخراج وغيره مصارف

وَمَا جَاءَ الْإِسْلَامُ مِنَ الْخَرَاجِ وَمِنْ أَمْوَالِ بَنِي ثَغْلِبَ وَمَا أَهْلُ الْخَرْبِ إِلَى الْإِسْلَامِ وَالْحَزَنَةُ يُعْفَى فِي مَصَالِحِ الْمُسْلِمِينَ فَيَسَّرَ مِنْهُ الْبُغُورُ كُنْزِي الْقَنَاطِرَ وَالْجُورُ وَتُعْطَى مِنْهُ قَضَاةُ الْمُسْلِمِينَ وَغَنَاهُمْ وَعَلِمَاؤُهُمْ مَا يَكْفِيهِمْ وَيَذْفَرُ مِنْهُ أَرْزَاقُ الْمَقَاتِلَةِ وَذَرَارِيهِمْ

هـ اللغة ① الثغور: د لوښی سورې ② القناطر: په دریابونو باندې ترلې شوې پولونه ③ الجور: په نهرونو باندې جوړ کړې وشې پلونه

ترجمه و تدریج: فرمائی ابو الحسن قدوری رحمۃ اللہ علیہ اوهغه چه راجع نې کړی امام د خراج (دزمکې) اود مالونود بنوتغلب نه او هغه چه هدیه نې کړی اهل حرب امام (دمسلمانانې ته او (دغه شان) جزیه، نوخرچ کولې به شی په خیرخیگره د مسلمانانو کنبی، لکه داسلامی مملکت سرحدونه په لښکروسره) د لوښو د سورو بندول، (مثلا چه کوم مات شوی وی هغه پیوند کړی، اوجوپول دورو پلونواود دریابونودپلونه، (نوداکوم څیزونه چه وړاندې ذکرشو. دجزیه وغیره مصارف دا دی. او ورکولې به شی قاضیانود مسلمانانوته اوعاملانود دوی (مسلمانانې ته اوعالمانوته د دې (جزیه وغیره) نه په هغه مقدارچه کافی کیږی د دوی دپاره او ورکولې به شی ددې (مالونې نه خرچه د فوخیانوود هغوی د اولاد،

دلیل: ځکه چه دا (کوم مال چه مونې ته راکوی) مال د بیت المال دې. ځکه چه دا (مال ماخوذه دې د بنوتغلب نه) رسیدلې دې مسلمانانوته بغیرد جنگ نه، اودا (بیت المال) تیارشوی دې دپاره د مصالحود مسلمانانو، اودا کسان (چه قاضی، عالمان وغیره دې) کارکونکی دی ددوی (مسلمانانې) اود خرچه د اولاد په پلارانباندې وی. نوکه چیرته ورنکړې شی دوی (قاضیانووغیره ته) مال چه کافی وی د دوی دپاره، نو دوی به محتاج وی مزدوری کولو ته، (اوپه مزدوری کوی) نونه به اوزگاریرې جنگ کولوته.

دباغیانوپه یوه علاقه باندې غلبه کول

وَإِذَا انْقَلَبَ قَوْمٌ مِنَ الْمُسْلِمِينَ عَلَى بَلَدٍ وَخَرَجُوا مِنْ طَاعَةِ الْإِمَامِ وَعَاوَهُمُ إِلَى الْعُدُوِّ إِلَى الْجَمَاعَةِ وَكَشَفَ عَنْ شُبُهَتِهِمْ

ترجمه و تدریج: اوكله چه غالب شی یوقوم دمسلمانانونه په یوښارباندي، اواوخی دتابعداری دامام نه، نو(امام به) راوبلی دوی واپس کیدو ته ډلي دمسلمانانوته یعنې دوی ته به دا دعوت ورکړې شی. چه تاسو مخالفت اویغاوت مکوی. اود نورو مسلمانانوسره متفق شی) اولرې به کړې شی شبهات ددوی(د کومو د وجې چه دوی دامام نه بغاوت کړې وی)

دلالت: ① امام ته پکار دی. چه دباغیانوسره سمدستی جنگ نه شروع کوی. بلکه دوی ته دعوت ورکړی. چه تاسو دخپل مخالفت نه منع شی. ځکه چه حضرت علی رضی اللہ عنہ هم داسې کړی وو. دحضرت

عثمان رضی اللہ عنہ د قصاص پہ بارہ کنبی حضرت علی رضی اللہ عنہ او حضرت امیر معاویہ رضی اللہ عنہ پہ مینځ کنبی اختلاف پیدا شو. حضرت امیر معاویہ په هغه وخت کنبی دشام گورنو و. په نتیجه کنبی جنگ صفین او شو په جنگ کنبی د امیر معاویہ رضی اللہ عنہ فوځ شکست ته نژدی شو. نو قرآن پاک نهی اوچت کړلو. چه فیصله به په دې کوو. نو حضرت علی رضی اللہ عنہ او حضرت امیر معاویہ دخپل طرف نه یو یو کس حکم مقرر کړلو. د حضرت علی رضی اللہ عنہ د طرفه ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ او د حضرت امیر معاویہ د طرفه عمرو بن العاص رضی اللہ عنہ مقرر شول. په دې باندې د حضرت علی رضی اللہ عنہ د فوځ نه یوه ډله جدا شوه. چه تاسو په کتاب الله فیصله اونکړه. بلکه حکمین مومقرر کړل. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمانی. ما حضرت علی رضی اللہ عنہ ته او وینل. چه کله ددوی غصه سره شی. نو تاسو ما دوی ته او ویریه. چه زه دوی سره خبرې او کړم. کیدې شی. دوی دخپل مخالفت نه راوگرځی. نو حضرت علی رضی اللہ عنہ راته او وینل. زه ویریرم. هسې نه چه تاسو ته څه نقصان اورسوی. ما ورته او وینل. د فکر خبره نه ده. الله به خیر کړی. دوی فرمانی. چه زه ور غلم. کله چه دوی زه اولیدم. نو دوی و وینل. تاسو څه دپاره تشریف راوړې دې. ما ورته او وینل. زه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د صحابه کرامو رضی اللہ عنہم او د حضرت علی رضی اللہ عنہ د طرفه چه د نبی صلی اللہ علیہ وسلم د تره خوښې اوخوم دې. راغلي یم. ستاسونه دا تبوس کول غواړم. چه آخر تاسو په حضرت علی رضی اللہ عنہ کنبی داسې کوم عیب اولیدلو. چه دهغې د وجې تاسو دهغه مخالف شوی. تاسو ماته هغه بیان کړی. کیدې شی. چه تاسو مطمئن کړم. نو هغوی او وینل. هغه درې خبرې دی. یوه دا چه علی رضی اللہ عنہ د الله تعالی په دین کنبی ابو موسی اشعری رضی اللہ عنہ حکم مقرر کړل. حالانکه الله تعالی فرمانیلی دی. **(إِنَّ الْحُكْمَ لِلَّهِ)** دویمه خبره دا ده. چه حضرت علی رضی اللہ عنہ د امیر معاویہ رضی اللہ عنہ سره جنگ او کړلو. او په هغوی باندې نهی غلبه هم حاصله کړه. خو نه نهی د هغوی مالونه حاصل کړل. او نه نهی دهغوی ښځې وینځې جوړې کړې. او نه نهی ماشومان غلامان کړل. اوس خبره دا ده. که دوی کافران وو. نو د کافرانو مالونه مال غنیمت وی. او ښځې او بچی نهی هم وینځې او غلامان جوړولی شی. او که دوی کافران نه وی. مسلمانان وی. نو د مسلمان سره جنگ کول حرام دی. بیا نهی ورسره جنگ ولې کولو. دریمه خبره دا ده. چه علی رضی اللہ عنہ په حکم نامه کنبی دخپل نوم نه د امیر لفظ کت کړلو. اوس که دې امیر نه وی. معاویہ رضی اللہ عنہ به امیر وی. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ فرمانی. چه ما ورته او وینل. که زه کتاب الله اوسنت رسول الله صلی اللہ علیہ وسلم نه تاسو ته ددې اعتراضاتو جوابونه درکړم. نو آیا تاسو به دخپلې خبرې نه منع شی. او مخالفت به پریردې. نو هغوی او وینل. په الله قسم مونږ به مخالفت پریردو. ما ورته او وینل. الله تعالی فرمانیلی دی. **(يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصِّدِّقَ وَأَنْتُمْ حُرُمٌ وَمَنْ قَتَلَهُ يَسْتَكْمِرْ مُتَعَبِدًا عَنِ الْقَتْلِ مَا قَتَلَ مِنَ الْقَوْمِ تُكَلِّمُهُمْ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ هَذَا يُلَئِمُ الْكَعْبَةَ)** یعنی دا حرام په حالت کنبی تاسو ښکاره کوئ. او چه کوم کس ښکار او کړلو. نو دهغې ښکار د قیمت مقرر کولو دپاره الله تعالی په مسلمانانو کنبی په دوو عادلانو باندې دهغې ذمه واری اچولې ده. حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دهغوی د دویم اعتراض جواب دا ورکړلو. چه په جنگ جمل کنبی چه د حضرت علی رضی اللہ عنہ او حضرت عائشې رضی الله عنها په مینځ کنبی قتال شوې وو. که چیرته په هغې کنبی حضرت عائشه رضی الله عنها گرفتاره شوې وه. نو آیا هغه وینځه جوړول به جائز وو. حالانکه هغه خود مسلمانانو موده. نو که تاسو دا جائز گنئ. بیا تاسو مسلمانان نه نهی. نو لکه څنگه چه په جنگ جمل کنبی دغه شان نشو کیدې. دغه شان به په دې موقع جنگ صفین کنبی هم نشی کیدې. د خوار جود دریم اعتراض جواب حضرت ابن عباس رضی اللہ عنہ دا ورکړلو. چه د صلح حدیبیه په موقع نبی صلی اللہ علیہ وسلم په معاهده کنبی دخپل نوم نه د رسول لفظ لرې کړې وو. حالانکه ددې لفظ په لرې کولو نبی صلی اللہ علیہ وسلم د پیغمبری نه نه وو وتلې. نو دغه شان حضرت علی رضی اللہ عنہ هم د خلافت نه نه اوځی. چه کله نهی دا مسکت جوابونه واوریدل. نو خوار چه د هغوی شمار شپې زړه وو. په

هغوی کښې دوه زره دحضرت علی رضی الله عنه اطاعت ته راواوړیدل. اوڅلور زره په خپل ضد قائم پاتې شو. او مقتول شول. ددې واقعه نه ثابته شوه، چه د باغیانو سره جنگ کول جائز دی. (۱)

⑦ اوبله دا آسانه طریقه په دواړو طریقو کښې، (چه دباغیانو د شردفع کول مقصود دی. نوددوی د شردفع کولو دپاره دوه طریقې دی. یوه دا چه دوی ته دعوت ورکړې شی. اوددوی شبهات لري کړي شی. اوددوی واپس دامام په اطاعت کښې داخل شی. اودویمه طریقه دا ده، چه دوی سره جنگ اوکړې شی. اوقتل کړې شی. خو په دې دواړو طریقو کښې د دعوت طریقه آسانه ده. ځکه چه په دې کښې (جنگ نه حفاظت دې) اوکیدې شی چه شردفع شی په دې (دعوت باندې) نوشروع به کولې شی ددې (دعوت) نه، (که په دعوت اونشوه. نوییا به ورسره جنگ کولې شی)

باغیانوسره دجلب شروع کولوممانعت

(وَلَا يَبْدَأُ بِالْقِتَالِ حَتَّى يَبْدُعُوهُ، فَإِنْ يَدْعُوا قَاتَلَهُمْ حَتَّى يَفَارِقَ جَمَاعَتَهُمْ)

ترجمه و تشریح: اوشروع به نه کوی (امام) په جنگ کولو (باغیانوسره) تردې چه شروع اوکړي هغوی (باغیان) که هغوی شروع اوکړه په دې (جنگ) نوجنگ به کوی هغوی سره تردې چه ماته شی جمع ددوی. (اوتختی)

دلیل: دلیل دا دي. چه حکم مرتب کیري (دجواز قتال باغیانوسره) په دلیل (دقتال) باندې، اوهغه چه جمع کیدل دی. اومنغ کیدل دی. یعنی کله چه دوی راجمع شی. نوددوی قوت پیدا شو. اودغه قوت به په جنگ باندې ختمیري (اودا ترتب دحکم په دلیل باندې. ځکه کولې شی) چه شان دا دي. که چیرته انتظار کوی امام د حقیقی جنگ د دوی (چه کله دوی حمله اوکړي. نوییا به ورسره گورو) نو ډیرکته داسې وی. چه ممکن نه وی ده (امام) لره دفع کول (ددوی دحمله، ځکه چه دوی حمله اوکړي. اوامام ورته د وړاندې نه تیاري نه وی کړې. یا اسلامی لښکر په غفلت کښې وی. نوییا به څه دوی دباغیانو مقابله اوکړي) نومرتب کولې به شی حکم (دجواز قتال) په دلیل باندې، دوجې د ضرورت د دفع کولو شر د دوی. (یعنی باغیانوسره د جنگ شروع کول ځکه جائز دی. چه ددوی دطرفه د شرویره ده)

دباغیانو مددچار جماعت سره څه عمل پکار دي ؟

(وَإِنْ كَانَتْ لَهُمْ فِئَةٌ أَمْهَزَ عَلَى جَرِيحِهِمْ وَأَلِيمٌ مُؤْلِمٌ)

هل اللغة: ① فئة: ډله ② امهز: تلواړه کوی ③ الاندفاع: دفع کول

ترجمه و تشریح: که چیرته وی ددوی (باغیانو) دپاره ډله (چه ددوی مدد کوی) نوتلواړقتل به اوکړي شی دزخمی ددوی (یعنی کوم کس چه په دوی کښې زخمی شوی وی. هغه به زرقتلولي شی) اومنده به وهلي شی په تختیدونکي ددوی (یعنی کوم کس چه په دوی کښې تختی. نوهغه به رالاندې کولې شی) دپاره د دفع کولو د شرد دوی (ډلې) چه یوځاني نشی (زخمی اوتختیدونکي) د دوی (باغیانو)

سره،

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ فِئَةٌ لَمْ يَمْهَزْ عَلَى جَرِيحِهِمْ وَلَمْ يَتَّبِعْ مُؤْلِمٌ)

اوکه چیرته نه وی ددوی (باغیانو) ډله (مدد کونکي) نو نه به شی قتلولي زخمی ددوی اونه به شی رالاندې کولې تختیدونکي ددوی.

هليله دوجي د دفع كيدو د شريفير ددي (قتلولواو تختولونه)

(وَلَا تَسْبِيْ لَهُمْ ذَرْيَةً وَلَا يَسْمُوْهُمْ مَّالٌ)

ترجمه و تفسیر: اونه په شی قید کولې ماشومان د دوی اونه به شی تقسیم کولې په حیثیت دمال غنیمت) مال د دوی

هلاله ① جمل په عربی کښي اوبښ ته وائی چونکه په دې جنگ کښي حضرت عائشه رضی اللہ عنہا په اوبښ باندې سوره وه. ځکه ورته جنگ جمل وائی. ددې جنگ شان ورود داسي دې. چه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ قاتلین حضرت عثمان رضی اللہ عنہ یو کم پنځوس ورځي محاصره کړي وو. اوبيا نې ډیر په ظالمانه مرگ سره قتل کړلو. د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د شهادت نه پس حضرت علی رضی اللہ عنہ ته خلافت ملاؤ شو. ډېد قسمتي نه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ په قتل کښي چه کوم کسان ملوث وو. هغوی د حضرت علی رضی اللہ عنہ سره بيعت کولوته وړاندې شو. خلقو ددې نه دا اندازه واخستله. چه حضرت علی رضی اللہ عنہ د عثمان رضی اللہ عنہ د قاتلینوسره په صلاح وو. صحابه کرامو رضی اللہ عنہم د حضرت علی رضی اللہ عنہ نه مطالبه شروع کړله. چه تاسود حضرت عثمان قاتلینونه قصاص واخلي. خو چونکه یو خود حضرت عثمان قاتلین ښکاره معلوم نه وو. اوبله دا چه هغوی ته دومره قوت اوطاقت حاصل شوي وو. چه دخپل خلافت په ابتدائي ورځو کښي د حضرت علی رضی اللہ عنہ په وس او قدرت کښي دا خبره نه وه. چه دهغوی نه قصاص واخلي. ددې وجې هغوی به دا ونييل. چه زه به ضرور د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ قصاص اخلم. خبر په دې دوران کښي څه کسان حضرت عائشي رضی اللہ عنہا ته لارل. دا په دغه وخت کښي په مکه معظمه کښي وه. او هغې ته نې اوو نیل. چه ستاسوپه سرکردگي کښي چه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ د قصاص مطالبه اوشی. نو کيدې شی. په دې باندې عمل اوشی. او بیل حضرت عائشي رضی اللہ عنہا ته دا خبره هم په غوږو کښي واچولې شوه. چه حضرت علی رضی اللہ عنہ د حضرت عثمان په قتل کښي صلاح کار وو. ددې وجې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا په اوبښ باندې سوره شوه. بل طرف ته حضرت علی رضی اللہ عنہ ته هم د حضرت عائشي رضی اللہ عنہا د لښکر علم اوشو. نو هغوی هم دلښکر سره راروان شول. کله چه دواړه لښکري یو ځاني ته اور سیدی. نو حضرت علی رضی اللہ عنہ حضرت عائشي رضی اللہ عنہا ته د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ دقتل نه خپل برایت ښکاره کړلو. په دې باندې حضرت عائشه رضی اللہ عنہا اودهغې لښکر مطمئن شول. خود حضرت علی رضی اللہ عنہ په لښکر کښي چه د حضرت عثمان رضی اللہ عنہ کوم قاتلان موجود وو. هغوی سره ویره شوه. که چیرته د دوی دواړو صلح وشوه. نوبیا زمونږ خیر نشته. نو د شپې شپې څه کسانود حضرت عائشي رضی اللہ عنہا په لښکر حمله اوکړله. او څه کسانود حضرت علی رضی اللہ عنہ په لښکر. د دواړو لښکرو دا گمان اوکړلو. چه مونږ سره د هوکه اوکړي شوه. اودغه شان په غلط فهمي کښي د یو بیل په قتلولو کښي لگيا شول. دې ته د جنگ جمل واقعه وائی. په دې کښي حضرت علی رضی اللہ عنہ امام برحق وو. ددې وجې چه ددوی کوم هدايات دی. هغې ته شرعی حیثیت حاصل دي. (۱)

② اوبله دا چه دوی دباغيان، مسلمانان دي. او اسلام حفاظت وروکړی نفس اومال ته، (نود مسلمان نفس اومال ته به تعرض نشی کولې. لکه نبی صلی اللہ علیہ وسلم چه فرمائیلی دی. چا چه ایمان راوړلو. نو ده زما نه خپل مال او جان محفوظ کړی) اونشته څه باک چه جنگ اوکړي شی دوی دباغيانو) سره هم دهغوی په وسله باندې. چه وړاندې ترې اخستي شوي وی) که محتاج شول مسلمانان دي (وسله دباغيانو) ته،

ولا بأس بأن یقاتلوا مسلحهم ان احتاج المسلمون الیه

ترجمه و تفسیر: اوڅه ټاک نشته چې د باغیانو سره په وسله سره او جنگپری که مسلمانان دې ته محتاج شو.

دلیل: څومره چې کیدې شی چې جنگ اوښی او که د جنگ نوبت راشی نو چې وسله استعمال نشی خو که بغیر د وسلې استعمال نه کار نه کړی نو بیا جائز ده چې د باغیانو سره په وسله سره جنگ اوکړی شی چې د دوی د شر نه اسلامی ریاست محفوظ شی.

(وَمَنْ يَسْرِ الْأَمْرَ أَمْوَالَهُمْ فَلَا يُرَدُّهَا عَلَيْهِمْ وَلَا يُغْنِيهَا عَنْهُمْ يَتُوبُوا فَإِنَّهَا عَلَيْهِمْ)

ترجمه: او بڼد به کړی امام مالونه د دوی (باغیانو) نو نه به ئې واپس کوی دوی (باغیانو) ته اونه به ئې تقسیموی (په مینځ د مسلمانانو کښې) تردې چه توبه اوباسی (د بغاوت نه) چه توبه اوباسی) نو واپس به ئې کړی دوی (باغیانو) ته.

دلیل عدم القسمة: هر چه نه تقسیمول دی. (چه د مال غنیمت پشان به ئې نه تقسیموی) ځکه چې دا د مسلمانانو مال دې نو په دې سره د هغوی د اجازت نه بغیر فائده اخستل جائز نه دی

دلیل جواز العیس: او هر چه بڼدول دی. نو دپاره د دفع کولو د شر د دوی (باغیانو) چه د دوی قوت به ختم شی. (یعنی چه وسله ترې واخستې شی. نو دوی به مسلمانانو ته ضرر نشی رسولې. او چه وسله ورسره وی. نویه دوی به حمله اوکړی) نو ددې وجې (چه د دوی قوت ختم شی. او دوی د شر نه مسلمانان محفوظ شی)

دلیل رد الاموال: او هر چه واپس کول دی پس د توبې نه (یعنی چه باغیان توبه اوباسی. نو د دوی مالونه به دوی ته واپس کولی شی) دوجې د ختمیدو د ضرورت نه، (ځکه چه د دوی نه خو وسله او اسونه په دې مقصد اخستې شوی وو. چه په دې باندې مسلمانانو ته ضرر اونه رسوی. خو چه دوی توبه ویستله. نو د ضرر ویره ختمه شوه. نو ضرورت هم ختم شو)

د باغیانو د اخستی عشا وخراج حکم

(وَمَا جَاءَ أَهْلَ الْبَيْتِ مِنَ الْبِلَادِ الَّتِي غَلَبُوا عَلَيْهَا مِنْ الْخَرَاجِ وَالْعَشْرِ لَمْ يَأْخُذْهُ إِلَّا مِمَّا تَانِيَا)

هل اللغة: ① الجبابة: اخستل

او هغه چه وائي اخلی باغیان (دا وایسیدونکود) ښارونو هغه نه چه غلبه کړی وی دوی په هغې (ښارونو) خراج او عشر، نونه به ئې اخلی امام (د مسلمانانو د هغوی نه) دپاره.

دلیل: ځکه چه اختیار د اخستلو (د عشر او خراج) ده (امام) ته دې. په وجه د حفاظت، (چه امام د دوی حفاظت کوی) او په موجوده صورت کښې چه باغیانو د دوی نه خراج او عشر واخستلو حفاظت ئې اونکړلو د هغوی، (نو ځکه به ترې دپاره خراج او عشر نه اخلی. بیا)

(فَإِنْ كَانُوا نَوَافِلَ فِي حَقِّهِ أَجْزَآءُ مِنْ أَخْذِ مَنَّهُ)

ترجمه: که چیرته هغوی (باغیانو) خرچ کړلو (دغه خراج او عشر کوم چه ئې د مسلمانانو نه اخستی وی) په خپل مصرف کښې، نو جائز شو (دغه خراج او عشر) دهغه چا دپاره چه اخستې شوې وی د هغه نه، دوجې د رسیدو د حق نه خپل مستحق ته.

دلیل: ځکه که د مسلمانانو امام ترې اخستې وو. نو هغه به هم خپلو مستحقینو ته ورکول. او باغیانو هم ورکړل. نو خپل مستحق ته اورسیدلو. البته په واسطه کښې فرق راغلو.

(وَإِنْ لَمْ يَكُنْ نَوَافِلَ فِي حَقِّهِ فَعَلَى أَهْلِهِ فِيمَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ اللَّهِ تَعَالَى أَنْ يُبْعِدُوا وَذَلِكَ)

ترجمه و توضیح اوکه نه وو دوی «باغیان چه» خرج کړي وو «دغه خراج او عشي په مصرف خپل کښي، بلکه د عشاو خراج چه کوم مصارف دي. دهغي نه علاوه په خپلونورو مقاصدو کښي نې استعمال کړل نوپه ورکونکي د هغي. «عشاو خراج، يعني چه دچا نه باغيانو عشاو خراج اخستي وي. نوپه هغوی باندې لازمه ده» په مينځ دهغه او الله کښي، چه دوباره ورکړي دغه «عشر يا خراج، خراج اگر چه دکافريه زمکه کښي وي. خوچه خراجي زمکه دمسلمان په ملکيت کښي راشي. نو دې به هم دهغي خراج ورکوي. نوځکه به مسلمان هم خراج دوباره ورکوي. چه غاړه نې خلاصه شي. اوکه دکافرنه نې خراج اخستي وي. نوچونکه هغه خود ثواب په نيت باندې خراج نه ورکوي. بلکه د هغه په حق کښي خودا يودنياوي تيمکس دي. چه دخپل جان اومال دحفاظت په بدله کښي نې مسلمان بادشاه ته ورکوي، **دليله** «ځکه چه اوته رسيدلو» دغه عشر او خراج خپل مستحق ته، «نودا داسې شوه. لکه چه يوکس دزکاة پيسي دخپل مال نه جدا کړي. او هغه نې لا فقيرانو ته نه وي ورکړي. چه ضائع شي. نو ده باندې دوباره زکاة ورکول واجب دي. ځکه چه اولنې پيسي خپلو مستحقينو ته اوته رسيدلې. دغه شان دلته به هم دوی دوباره عشاو خراج ورکوي»

الاعادة في الفراج صاحب دهدايد رحمته الله فرمايلي دي عالمانو رحمته الله دوباره ورکول په دوی

«مسلمانانو ماغو ذمتهم الغرايو والعشر» باندې په خراج کښي دي «ديانة» ځکه چه دوی «باغيانو» سره جنگيدونکي دي. نوشول «باغيان» مصارف د خراج، اگر چه وي دوی «باغيان» مالداران، «ځکه چه باغيان اگر چه باغيان دي. خود اسلام نه خو خارج شوی نه دي. اود خراج مصرف مسلمانان دي. نوځکه د هغه مسلمانانو خراج ادا شو. دچا نه چه باغيانو خراج اخستي وي. اگر چه چاته دغه خراج ملاؤ شوي وي هغوی مالداران وي. ځکه چه د خراج په مصرف کښي فقر شرط نه دي»

الاعادة في العشر اوپه عشر کښي چه باغيانو دمسلمانانو نه عشاو اخستي وي، که وي «باغيان» فقيران نوهم دغه شان حکم دي. «يعني چه دچا نه عشاو اخستي شوي وي. په هغوی باندې ديانة دوباره ورکول نشته» ځکه چه دا «عشر حق د فقيرانو دي. «او باغيان هم فقيران اومسلمانان دي. اگر چه نافرمان دي. نوځکه ددوی عشاو ادا شي»

کتاب الحصر والاباحة

ترجمه «دا» کتاب د ناروا او رواو «د احکامو په بيان کښي» دي.

توضیح صاحب دقدوري رحمته الله د دې نه وړاندې کتاب السير بيان کړو په هغي کښي د مال غنيمت احکام وو. او کوم خيزونه چې په مال غنيمت کښي حاصل شي په هغي کښي د بعضو استعمال جائز دي او د بعضي ناجائز د دې وجې نې ورپسې کتاب الحصر والاباحة ذکر کړو.

د سرو او بشو دپاره د رينمو اغوستلو حکم

لايحل للزجاج لئس الخويجه سرو دپاره رينمو اغوستل حلال نه دي

توضیح مسئله ښکاره ده اشکال په کښي نشته.

دليله «ځکه چه نېي کریم ﷺ د رينمو او ديباج «خالص رينمو» اغوستلو نه منع فرمايلي ده او وي

فرمانیل إِنْشَاءَ بَلْبَسَةٍ مِنْ لَذَائِقِ لَهْفِ الْأَخِيرَةِ (۱) چه ،، دا هغه کس اغوندی. د چا چه آخرت کښې هیڅ حصه نه وی،،

وَيَحِلُّ لِلنِّسَاءِ بِنَخْوِ دِپَارِه حلال دی

تذریح: مسنله ښکاره ده اشکال په کښې نشته.

دلیل: د حضرت علی (ع) نه روایت دی أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ خَرَجَ بِأَحَدِي يَدَيْهِ خَيْرِيًّا وَالْآخَرَى دَهَبًا وَقَالَ: هَذَانِ مُرْمَانٌ عَلَى ذُكُورٍ أَمْتِي حَلَالٌ لِأَنَاثَتِهِمَا (۲) .. چه نبی کریم (ص) بهر ته تشریف راوړو او ددوی سره په یو لاس کښې رینیم او په دویم لاس کښې سره زرو او وې فرمائیل. چه دا دواړه د امت په سره باندې حرام دی. ددوی ښخو دپاره حلال دی،

د رینیمو په تکیه او په دې باندې د اوده کیدو حکم

وَلَا يَأْسُ بَتَوَسُّدٍ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ. او هیڅ باک نشته. د رینیمو تکیه لگولو کښې، د امام ابوحنیفه (رحمته الله علیه) نیز.

تذریح: د امام صاحب (رحمته الله علیه) په نیز د رینیمو په تکیه لگولو کښې هیڅ باک نشته.

دلیل: ① د حضرت عبدالله بن عباس (رضی الله عنه) په تولاتی به د رینیمو تکیه پرته وه نوهسې به نه وه پرته بلکه تکیه به نی ورته لگوله.

وَقَالَ: بُكْرَةٌ تَوَسُّدٍ او صاحبین رحمهم الله فرمائی. مکروه دی تکیه لگول دې ته

مسلك الصالحين: د صاحبینو په نیز د رینیمو بالخ ته تکیه لگول مکروه دی

دلالتهم: ① د صاحبینو رحمهم الله دلیل د ذکر شوو احادیثو عموم دي. د کما هو ظاهر ویه بحث فی النتائج

② او په دې وجه هم (مکروه دی). چه دا د عجمو پاشاهانو او متکبرینو طریقه ده. او ددوی سره تشبیه حرام ده. او د حضرت عمر فاروق (رضی الله عنه) فرمائن دي. چه د عجمیانو طریقه اختیار ولونه خپل خانونه بچ کړي. (۳)

د صاحبینو رحمهم الله په نیز حالت د جلب مستندی دي

وَلَا يَأْسُ بَلْبَسِ الْحَرِيِّ وَالَّذِي يَأْسُ فِي الْحَرْبِ عِنْدَهُمَا او په جنگ کښې د صاحبینو رحمهم الله په نیز په

۱ - قال الزبلي رحمه الله ما حديثان للأول أخرجه الجماعة عن حذيفة رضي الله عنه الذي تقدم تخريجه عن قريب وأما الثاني فأخرجه البخاري في الجمعة باب ۷ ومسلم في ۱ اللباس رقم ۶ وأبو داود في الصلاة باب ۲۱۳ والنسائي في الجمعة باب ۱۱ ومالك في اللباس رقم ۱۸ من حديث عبد الله بن عمر رضي الله عنهما أن عمر بن الخطاب رضي الله عنه رأى حلة عند باب المسجد فقال يا رسول الله لو اشتريت هذه لبستها يوم الجمعة وللوفد إذا قدموا عليك فقال رسول الله ﷺ إنما يلبس الحرير في الدنيا من لا خلاف له في الآخرة ثم جاء رسول الله ﷺ منها حلل فأعطى عمر منها حلة فقال عمر رضي الله عنه يا رسول الله كسوتها وقد لئت ما لئت؟ فقال رسول الله ﷺ إن لم أكسها لبستها فكساها عمر أخاه مشركاً (نصب: ۵۲۱/۴)

۲ - أخرجه البخاري في ۱ الجنائز باب ۲ ومسلم اللباس رقم ۲ والترمذي في الأدب باب ۴۵

۳ - أخرجه ابن حبان في صحيحه في النوع التاسع من القسم الرابع من حديث شعبة عن قتادة رضي الله عنه (نصب: ۵۲۵/۴).

رینمو او دیاج (چه تنسته او بوده نی دواړه د رینمو وی) اغوستو کښې هیڅ پاك نشته

هل اللغة ① الدیاج: غټ رینم ② العرب: جنگ

تذریح: د صاحبینو رحمهم الله په نیز په جنگ کښې د رینمو په اغوستو کښې هیڅ پاك نشته.
دلالة ① امام شعبی روایت کړې دې اَلله عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ رَخَّصَ فِي لَيْسَ الْحَرِيصِ وَالَّذِي يَأْكُرُ فِي الْحَرْبِ (چې نبی کریم ﷺ اجازت ورکړې دې په جنگ کښې د رینمو او دیاج اغوستلو.
او د دې وجې په دې کښې ضرورت دې ځکه چې خالص رینم زیات مدد کونکی دی او زیات هیبت اچونکی دی د خپل چمک په وجه د دښمن په سترگو کښې.

د امام صاحب رحمه الله نقطه نظر

وَيَكْرَهُ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ او د امام ابوحنیفه رحمه الله په نیز مکرره دې.

تذریح: امام ابوحنیفه رحمه الله خالص رینم اغوستل په جنگ کښې هم مکرره گرځوی.
دلیل: ځکه چې ددې په ممانعت کښې کوم احادیث وړاندې ذکر شوی دی. هغې کښې د جنگ او غیر جنگ تفصیل نشته.
تنبیه: کله چې فوجیان د جنگ تیاری کوی. نو په رینمو اغوستلو کښې هیڅ پاك نشته. اگرچه اوس دښمن حاضر شوې نه وی. خو په دې کښې به مونځ نه کوی. البته که د دښمن یره وی. نو په دې کښې مونځ هم کولې شی.

که پلنوالې د رینمو او اوږدوالي د رینمو نه وی نوڅه حکم دي ؟

وَلَا بَأْسَ بِالَّذِي يَلْبِسُ الْحُرْمَ وَنَشْتَهُ هَيْجَ بَاكٍ په اغوستلو داسې جامې اِذَا كَانَ سَدَاةَ الْيَوْمِ مَا جِيءَ د هغې اوږدوالي د رینمو وی وَكَمْثَةً قَطَنًا أَوْ خَزًّا او پلنوالې د مالوچو یا وړو وی

هل اللغة ① خز: دیو دریایی خنور د ایختو (وړی) نه جوړه شوې کپړه، ② سدی درسداء: نه د اسم مفعول صیغه ده. په معنی د تانا اوږد، سدی: پانا (تنسته، ملاست تارونه) ③ لعمه: تانا (بوده، ولاړ تارونه) ④ القطن: مالوچ
تذریح: مسئله واضح ده.

دلیل: ځکه چې صحابو به خز (د وړی او رینمو جوړه شوې کپړه) اغوستله (۱)

سرو دپاره په سرو زرو سره بڼاست جوړول جائز نه دي

وَلَا يَجُوزُ لِلرَّجُلِ التَّخَلِّيَ بِالذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ او سرو دپاره په سرو زرو سره بڼاست کول جائز نه دی او نه په سپینو زرو سره

هل اللغة ① التخلي: بڼاست ② الغاتم: گورمه ③ السيف: توره

تذریح: د سرو دپاره د سرو زرو او سپینو زرو زیور جائز نه دی. د هغه احادیثو په وجه کوم چې تبر شوی دی. او په دغه روایاتو کښې اگرچه صرف د سرو زرو ذکر دې. خو سپین زر هم ددې د جنس څنې

۱- من حديث حکیم بن عمر رضی الله عنه أخرجه ابن عدی فی الكامل فی حقهاء الرجال (۲۵۰/۵)

۲- قال الزیلعی رحمه الله لیه اثارها نقل عمل عمران بن الحصین وأنس بن مالک وغیرهما (نصب: ۵۲۷/۴)

دی. په دې وجه به د سپینو زرو هم دا حکم وی. **دلیل** وړاندې حدیث تیر شوې دې چې نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی سره او ریښم دواړه زما د امت په نارینه باندې حرام کړي شوی دی

ولا یاس بالحق والیمنطقه وجاهیه السیف من الفضة او نشته څه بلك په گوتمه او ملابند او د توري زیور سره، سپینو زرو سره

تخریج البته د سپینو زرو گوتمه او د سپینو زرو ملابند (کمرپټی) او د سپینو زرو هغه زیور کوم چه په توره باندې اوخیژولي شی. نو جائز دی. **دلیل** د سپینو زرو گوتمه وغیره څکه جائز ده. چه ددې په جواز کښې ډیر آثار رانقل دی. نبی کریم ﷺ هم د سپینو زرو گوتمه جوړه کړې وه. او د گتمې او ملابند او د توري په باره کښې روایات ذکر دی. او گوري: [نصب الرايه ص: ۲۳۲، ج: ۴]

ومجوز للنساء التحلی بالذهب والفضة واجازت دی د ښځو دپاره کالی اوچول د سرو زرو او د سپینو زرو

تخریج نفس مسئله آسانه ده د تشریح ضرورت نشته. **دلیل** وړاندې تیر شوې دې چې نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی سره او ریښم دواړو زما د امت په نارینه باندې حرام کړي شوی دی **الاستدلال** په حدیث کښې د ذکر قید نه معلومیږي چې د زنانو دپاره د سرو او ریښمو استعمال جائز دی

د ماشومانو دپاره د ریښو او سرو زرو اچولو حکم

وَيُكْرَهُ أَنْ يُلْبَسَ الصَّبِيُّ الذَّهَبَ وَالْحَرِيرَ او مکروه دی. هلك سره زر، او ریښم واغوندي

تخریج لکه څنگه چه سره زر او ریښم سرو لره اغوستل حرام دی. دغه شان ورو هلکانو ته اغوستل هم حرام دی. لکه څنگه چه شراب څکل حرام دی. نو څکول هم حرام دی. **دلیل** لکه څنگه چې د سرو دپاره پخپله سره زر او ریښم استعمالول حرام دی دغه شان ماشومانو ته اغوستل به هم حرام وی. لکه څنگه چې پخپله قبلي طرف ته متیازې کول مکروه تحریمي دی دغه شان ماشوم قبلي طرف ته کینول هم مکروه تحریمي دی.

د سرو زرو او سپینو زرو په لوڅو هڅې د خوراک څښاک حکم

وَلَا يَجُوزُ الْأَكْلُ وَالشَّرْبُ او جائز نه دې خوراک او څښاک وَالْإِذْهَانُ وَالنَّظْفَرُ او تیل لکول، او خوشبو لکول فِي آيَةِ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ د سرو زرو او سپینو زرو په لوڅو کښې لِلرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ د سرو او ښځو دپاره

تخریج نفس مسئله آسانه ده.

دلیل ① نبی کریم ﷺ د هغه سړي په باره کښې فرمائیلی دی څوک چه څکل کوی. د سرو زرو

اوسپینو زرو په لوڅو کښې، چه هغه پخپله خپته کښې د جهنم اور اچوی (۱)
 (۲) حضرت ابوهریره رضی الله عنه ته سپینو زرو په لوڅی کښې اوبه ورکړې شوې. نو هغوی دا قبول نکړلې او داسې ئې اوفرمانیل. **ثُمَّ اَنَّا نَعْنُو رَسُولَ اللَّهِ ﷺ** (۱) چه مونږه ددې نه رسول الله ﷺ منع کړی یو.
دلیل العروة فی الادمان والتطیب هرکله چه دا (ممانعت) په څکلو کښې ثابت شو نو هم دغه شان په تیلو لگولو او ددې په مثل کښې (هم ممانعت) دې. ځکه چه دا د څکلو په معنی کښې دی. او ځکه چه دا د مشرکانو هیئت سره تشبیه ده

د سیکې، شیشې، او د عقیق د لوڅو استعمالولو حکم

وَلَا يَأْتِي بِاسْتِعْمَالِ آتِيَةِ الزَّجَاجِ وَالرَّصَاصِ وَالْبَلُورِ وَالْعَقِيقِ او هيڅ باک نشته. د د کانچ (شیشې) په لوڅو کښې او سیکې (سیسې) په لوڅو کښې، او د بلور (یو قسم شیشه) او د عقیق (په لوڅو کښې)

حل اللغة ① آتیه: لوتښې ⑦ الرصاص: سیکه ⑥ الزجاج: شیشه ⑤ البلور: د شیشې یو قسم دې ③ عقیق: دا هم د شیشې یو قسم دې

تذریع د دې ذکر شوو ټولو لوڅو استعمالول جائز دی.
دلیل د دې څیزونو نه په جوړو شوو لوښو کښې خوراک څکاک څکه جائز دې چې د دې په استعمال باندې څوک فخر نه کوی بلکه که پخواه زمانه کښې پرې فخر کول هم خو نن صبا د غریبانانو کره د شیشې لوښی موجود دی.

د سپینو زرو لگولې شوي لوڅو، گدئ، کټ، او کرسئ استعمالولو حکم

وَيَجُوزُ التَّرَبُّ فِي الرِّثَاءِ الْمُفَضِّضِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رضی الله عنه (۲) او جائز دی څکل په داسې لوڅو کښې، چه دهغې په غاړو باندې سپین زر لگولې شوې وی. د امام ابوحنیفه رضی الله عنه په نیز وَالرَّكُوبُ عَلَى السَّرِيرِ الْمُفَضِّضِ او سوریډل په داسې گدئ باندې، چه هغې ته سپین زر لگیدلی وی وَالْجُلُوسُ او کیناستل په عَلَى السَّرِيرِ الْمُفَضِّضِ، او په داسې کټ باندې، چه هغې کښې سپین زر لگیدلی وی.

حل اللغة ① المفَضِّض: لگولې شوې، ⑦ السرج: گدئ ⑤ الجلوس: ناسته ③ السرو: کټ

تذریع مفَضِّض: په کوم چه سپین زر خپجولې شوې وی. یعنی ددې په غاړو باندې سپین زر لگولې شوی وی. حضرت امام صاحب رحمته الله علیه فرماني. چه کله خالص د سپینو زرو لوڅې نه وی بلکه لوڅې یا د استعمال آله د بل څه څیز ده. او ددې په غاړو باندې سپین زر خپجولې شوې وی. نو ددې استعمال

(۱) من حديث ام سلمة رضی الله عنها أخرجه البخاری في الأشرطة باب ۲۸ ومسلم في اللباس رقم ۱ وابن ماجه في الأشرطة باب ۱۷ والدارمی في الأشرطة باب ۲۵ ومالك في صفة النبي ﷺ رقم (۱۱) -

(۲) قال الزبلي رحمته الله علیه غريب من حديث أبي هريرة رضی الله عنه وهو الكتب الستة عن حذيفة من رواية عبد الرحمن بن أبي ليلى قال استسقى حذيفة رضی الله عنه لسقاء جموسي في إزاء من لفة فقال إني سمعت رسول الله ﷺ يقول: لا تلبسوا الحرير ولا الديباج ولا تشربوا في آنية الذهب والفضة ولا تأكلوا في صحالها فإنها لهم في الدنيا ولكم في الآخرة أخرجه البخاری في الأشرطة باب ۲۹ ومسلم في اللباس رقم ۵ وأبو داود في الأشرطة باب ۱۷ والترمذی في الأشرطة باب ۱۰ والنسائي في الزينة باب ۸۷ وابن ماجه في الأشرطة باب (۱۷) (نصب: ۵۱۸/۴)

(۳) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رضی الله عنه كذا في خاتمة (۳۷۰/۴) كرو (۳۶۷) هدية (۳۴۴/۵) نقلًا عن القول الرابع (۲۹۹/۲) -

جائز دی. په دې شرط چه د سپینو زرو د ځانې نه پرهیز کوی. یعنی که د څکلو لوڅې دې. نو د سپینو زرو ځانې ته خوله نه لگوی. بلکه بل ځانې ته خوله لگوی. دغه شان که په گدئ باندې سپین زر اولگولی شو. نو د سپینو زرو په ځانې باندې نه کینی. په بل ځانې باندې کینی. نو دا جائز ده. دغه شان که په یوه کرسې باندې سپین زر خیجولې شوې وی. یا په کټ باندې، نو دواړو صورتونو کینی د سپینو زرو په ځانې باندې نه کینی. نو جائز ده.

دلیل ۱ امام صاحب رحمته الله علیه فرماني، چه د توابعو اعتبار نشي کولې. او دلته چه کوم سره زر او سپین زر لگولی شوی دی. دا ټول تابع دی. نو دا به مکروه نه وی. لکه کله چه د چوغي چهار د رینمو وی. او هم دغه شان که د رینمو نه په کپړه کینې نقش ونگار او کړې شی. نو دا مکروه نه ده. او هم دغه شان که د گتمې نه غمی کینې د سرو زرو میخ وی. نو دا هم د تابع کیدو په وجه مکروه نه دي.

مسلك المأهين دا ذکر شوی ټول صورتونه امام صاحب رحمته الله علیه جائز گرځولی دي. او امام ابویوسف رحمته الله علیه مکروه گرځوی. او پاتې شوه مسئله د امام محمد رحمته الله علیه په دې کینې دوه قوله دي: ① بعض حضراتو روایت کړې دي. چه دوی د امام صاحب رحمته الله علیه سره دي. او ددې دحلت قائل دي. ② او بعضو حضراتو فرماتیلی دي. چه دوی د امام ابویوسف رحمته الله علیه سره دي. او ددې د کراهت قائل دي.

دلیل ۲ د صاحبینو رحمهم الله دلیل دا دي. چه د لوڅو د بعضو اجزاو استعمال گویا ټولو اجزاو استعمال دي. نو لکه څنگه چه د سرو زرو او سپینو زرو د ځانې استعمال مکروه دی. دا به هم دغه شان مکروه وی.

وَيُكْرَهُ التَّشْيِيرُ وَتَعَشِيرُ (په لسم آیت باندې علامت لگول) وَالنَّقْطُ فِي الْمُصْحَفِ

حل اللغة ① **التعشير**: تعشير: په هر لسم آیت باندې نشان لگول، نقطه: نقطې لگول، تجريد: خالی کول

تجريد د قرآن نه علاوه (نور هيڅ) او نه ليکلي شي. مطلب دا دي. چه حديث کينې حکم ورکړې شوې دي. چه قرآن د غير قرآن نه خالی کړي. په دې وجه أمين هم نشي ليکلي. نو په قرآن باندې نقطې او اعراب لگول، دغه شان په هر لسم آيات باندې نشان لگول، او لکه مقررول، ټول مکروه دي.

دليل ۱ د حضرت ابن مسعود رضي الله عنه چې چه قرآن د نورو څيزونو نه خالی کړي (۱) او تعشير وغيره لگول د تجريد (خالی کول) منافي دي. او تعشير او نقطې به په آياتونو يادولو کينې مخل وي. او په اعراب يادولو کينې به مخل وي. ځکه چه ټول خلق به په ليکلي شوي باندې اعتماد کوي. او يادول به پرېږدي. خو مشانڅو فرماتیلی دي.

الفوق في زمانه چه زمونږ په زمانه کينې عجميانو دپاره د اعراب او نقطو لگول ضروري دي. گني ددې نه بغير به او نشي ونيې. نو ددوی په حق کينې د اعراب وغيره کيدل ضروري دي. گني هغوی به بالکل قرآن پرېږدي. په دې وجه اعراب وغيره خوښ گنري شوي دي. خلاصه دکلام دا چه دا بدعت حسنه دي.

د مصحفونو بناسته کولو حکم

وَلَا بَأْسَ بِتَحْلِيَةِ الْمُصْحَفِ أَوْ بِه قرآن بناسته کولو کينې هيڅ باک نشته ونقش المسجدين وعرفته بماء

اللَّهُمَّ اَوْ دِ جَمَات د سِرُو زَرُو پِه اَوِيو سره نقشدار او ښانسته کول.

هل اللغة > ① تعلية: ښانسته کول ⑦ قزین: مزین کول {

تخریج > قرآن کریم په زیوراتو سره ښانسته کول جائز دی. لکه څنگه چه جَمَات د سِرُو زَرُو پِه اَوِيو سره ښانسته کول جائز دی. خو دا ښانسته کول د جَمَات په مال سره کول پکار نه دی. بلکه متولی دې پخپل مال سره او کړي. که د جَمَات په مال سره نې او کړي. نو متولی به ضامن وي.

دلیل > په موجوده وخت کېنې خلقو خپل کورونه په نقش اونگار سره ښانسته کړي دي اود خلقو طبیعتونه داسې جوړ شوي دي چې هغه جَمَات ته دمانځه دپاره ځي په کوم کېنې چې سهولیات زیات وي بله دا هم چې غیر مسلمه خلق د خپلو عبادتخانو په ښانست کېنې کوشش کوي نوموړ لره هم پکار دی چې د هغوی نه وروسته نشو. بله دا چې جَمَاتونه اسلامي شعائر دي. نو د دې ښانست پکار دی

د خصی نه د خدمت اخستلو حکم

وَكُرَاهُ اخْتِلَافُ اَمْرِ الْخَصِيَّانِ اَوْ د خصيانو نه خدمت اخستل مکروه دی

هل اللغة > ① خصيان: جمع د خصی، هغه څوک چه هڅی ترې ويستلې شوې وي

تخریج > یعنی کوم خلق چه خصیې (هڅی) اوباسی. او هیجرا او خصیان کیږي. د هغوی نه خدمت اخستل مکروه دی.

دلیل > ځکه کله چه ددوی نه خدمت اخستلې شی. نو نورو خلقو ته به هم شوق کیږي. چه دا خو د آمدنی ذریعه ده. نو هغوی به هم ځان نه هیجراگان جوړه وي. حالانکه دا حرام دی. ځکه چه دا مثله کول دی. چه ددې نه صراحت سره منع شوې ده.

د څارو و خصی کول. او خر په اسپي د څیجولو حکم

وَلَا يَأْسُ بِخِصَاءِ الْبَهَائِمِ اَوْ د څارو په خصی کولو کېنې،

هل اللغة > ① اخصاء: خصی کول

تخریج > د څاروی خصی کولو باندې څه باک نشته.

دلیل > د څاروی په خصی کولو کېنې دڅاروی هم فائده ده. چه دا ښه سربه کیږي. او چاقیږي. او د انسان فائده هم ده. چه ددې د شر نه محفوظ کیږي.

وَلَا زَاءُ الْخَيْلِ عَلَى الْخَيْلِ اَوْ خر په اسپو باندې اچولو کېنې هیڅ باک نشته

هل اللغة > ① انزاء الحمير: خره په اسپو اچول

ترجمه > او خر په اسپي باندې څیجول، ددې دپاره چه خچره پیدا شی. نو جائز دی.

دلیل > ځکه چه نبي کریم ﷺ په خچر باندې سور شوي دي. (۱) که دا (خر په اسپه څیجول) حرام وي. نو نبي کریم ﷺ به په خچر باندې نه سواریدو. چه ددې ممنوع فعل دروازه کلاو نشی.

(۱) من حدیث براء بن عازب رضی الله عنه أخرجه البخاری فی الجهاد باب ۵۲ ومسلم فی الجهاد رقم ۷۸ والترمذی فی الجهاد باب ۱۵ واجمل المسند (۲۸۰/۴)۔

په هدیه او اجازت کښې د غلام، وینځې او د بچي د خبر حکم

وَيَجُوزُ أَنْ يَقْبَلَ فِي الْهَدِيَّةِ وَالْإِذْنِ قَوْلُ الْعَبْدِ وَالصَّبِيِّ أَوْ جَائِزُ دِيْهِ بِهَدِيَّةٍ أَوْ إِجَازَتِ كُنْهِي د غلام او د ماشوم قول،

هل اللغة ① الهدية: دالتي ② الصبي: ماشوم

توضیح: که ماشوم یا غلام یا وینځه هدیه راوړي. چه زما پلار یا زما مالک رالیکلې ده. یا دوی په دوکان کښې څه سامان اخستلو دپاره ځي. او وائي. چه مونږ ته د اخستلو او خرڅولو اجازت دې. نو ددوی قول به قبولې شی.

دلیل: ځکه چه عادت (او رواج) هم دا دې. چه هدیه هم ددوی په لاسونو لیکلې شی. او دا ممکن نه ده. چه دوی هر وخت د اجازت گواهان خان سره ترلی گړځوي. نو که ددوی قول معتبر نه وي. نو ډیره زیاته تنگسیا به لازمه شی.

په دیاناتو او معاملاتو کښې د فاسق د قول حکم

وَيَقْبَلُ فِي الْمَعَامَلَاتِ قَوْلُ الْفَاسِقِ أَوْ بِه معاملاتو کښې به د فاسق قول قبولې شی وَلَا يَقْبَلُ فِي أَخْبَارِ الدِّيَّانَاتِ الْعَدْلُ أَوْ بِه دیاناتو په خبرو کښې به نشي قبولې. مگر د عادل (مسلمان) قول.

اقسام المعاملات: زده کړه دا خبره چه معاملات په درې قسمه دي ① په کومو کښې چه الزام نه وي. لکه مضاربات او د تجارت اجازت، نو په دې قسم کښې صرف عقل کافی دي. عدالت وغیره شرط نه دي. ② په کومو کښې چه خالص الزام وي. لکه هغه حقوق په کومو کښې چه خصوصیات جاری کیږي. نو په دې قسم کښې د شهادت د ټولو شرطونو کیدل ضروري دي.

③ په کومو کښې چه من وجه الزام وي. او من وجه نه وي. لکه وکیل معزول کول، او په ماذون باندې پابندی یعنی حجر چه په دې کښې هم وکیل باندې الزام دي. چه د معزول کولو نه روستو هغه د اخستلو پخپله ذمه دار دي. او د حجر (بندیز) نه پس د عقد فاسدولو الزام دي. او د الزام وجه دا ده. چه موکل او مولا خالص پخپل حق کښې تصرف کوي. نو په دې اعتبار سره د اذن (اجازت) پشان شو. په دې قسم کښې د امام صاحب رحمه الله نیز عدد د شهادت یا عدالت ضروري دي. خلاصه د کلام دا چه دلته د معاملاتو نه رومبي قسم معاملات مراد دي.

وجه قبول قول الفاسق في المعاملات: د معاملاتو (یعنی هغه معاملاتو په کومو کښې چه الزام نه وي. ځنی د نورو معاملاتو دا حکم نه دي) واقع کیدل د مختلف قسمه خلقو په منځ کښې کیږي. نو که په دې کښې د عدالت شرط اولگولې شی. نو ډیر زیات حرج به لازم شی. په دې وجه دا حکم ورکړې شوې دي. چه د فاسق قول به هم معاملاتو کښې معتبر وي. نو هرکله چه خبره هم داسې ده. نو عادل او فاسق، کافر او مسلمان، غلام او آزاد، سړي او ښځه ټول برابر دي. او د ټولو قول به معتبر وي.

وجه عدم قبول قول الفاسق في الديانات: دیانات دومره زیات نه واقع کیږي. (د دیاناتو نه خالص دیانات مراد دي. ضمنی دیانات مراد نه دي. او هغه دیانات مراد نه دي. کوم چه د ملک زوال ته متضمن وي) لکه خومره چه معاملات واقع کیږي. نو که په دیاناتو کښې زیات شرطونه اولگولې شی. نو په دې کښې به هیڅ باک نه وي. نو په دیاناتو کښې به صرف د مسلمان عادل قول معتبر وي. د فاسق او کافر به (معتبر) نه وي. ځکه چه فاسق خو پخپله د خپلو دروغو ونیلو په وجه متهم دي. نو په دې خبر کښې هم هغه دروغ ونیلې شی.

د پردی بڼې مخ او لوی ته د غلو حکم

وَلَا يَجُوزُ أَنْ يَنْظُرَ الرَّجُلُ مِنَ الْأُجُنُبِيَّةِ إِلَى وَجْهِهَا وَكَفِّهَا أَوْ جَانِبِهَا د. ده. ۱۵ چه اوگوری سړې پردۍ
ښځې طرف ته، خو د هغې مخ او د هغې دواړه تلو ته

سړې د څه ضرورت نه بغير د پردې ښځې بدن او گوري. جائز نه ده. علاوه د مخ نه او تلی نه. **والله** ① د الله تعالی ددې فرمان د وجې (وَلَا يَبْدِيْنَ زِيْنَتَهُنَّ اِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا) اودوی دې نه ښکاره کوی زینت خپل مگر هغه چی ښکاره وی د دې نه.

۱. خایونه د زینت پټ ساتی: ① مخ او تلی ښکاره کول جانز دی. حضرت علی او حضرت ابن عباس ډډې آیت په تفسیر کښې فرمائی. چه د (مَا ظَهَرْنَا) نه مراد رانجو او گتمه ده. (۱) او د مجاز مرسل د څلیرښت علاکو نه یوه علاقه د حالت او محلیت هم ده. یعنی حال و نیل او محل مراد اخستل، او محل و نیل نه حال مراد اخستل. نو دلته حال و نیلې شوې دې. او محل مراد اخستې شوې دې. یعنی رانجو سره سترگې او دا په مخ کښې وی. نو د رانجو نه مراد مخ دې. او د گتمې نه مراد گوته ده. او دا په تلی کښې وی. نو د (مَا ظَهَرْنَا) نه مخ او تلی مراد دی. او دغه شان آیت کښې د زینت نه مراد د زینت خایونه دی. د علاقې د حالت په وجه، او په خایونو د زینت کښې د مخ او تلی نه علاوه ټول بدن داخل دي.

۷) د دې دواړو اندامونو ښکاره کولو ته ضرورت دې، ځکه چې ښځو ته کله کله سپړو سره په معاملاتو کې د اخستلو خرڅولو ضرورت راپېښیږي.

تنبیه: دا حکم د سلفو (مقدمینو) په زمانه کېښی وو. او زموږ په زمانه کېښی به ددې ښځو د مخ کتلو نه منع کولې شی. او د والوالجیه په کتاب الایمان کېښی دی. چه دا مکروه دی. او شهوت سره حرام دی. لکه څنگه چه به نادره الفتاوی کېښی دی. [سکب الایهرص: ۴۶، ج ۲]

د پردی بڼې مخ کتل کله جائز دی؟

فَإِنْ كَانَ لَا يَأْمَنُ الشُّبُهَانُو كِه دِي د شهوت نه په امن كېښې نه وی لمر نظر اَلَى وَجْهَهَا إِلَّا جَافَقُوْهُ
به گوري د ښځې مخ طرف ته، خو د څه حاجت به وجه

توضیح: ورنه این چه کوم حکم بیان کری و چه د پردی بنخه میخ او تلی کتل جائز دی. نو دا هغه وخت جائز دی. کله چه شهوت نه وی. اوکه شهوت وی. نو جائز نه دی. البته که شهوت ضرورت وی. نو کتلی شی. اگرچه شهوت وی. او ضرورت دا چه مثلاً بنخه باندی گواهی ورکول وی. یا هغه سره د نکاح اراده وی. یا وینځه ده. چه ددی د اخستلو اراده وی.

دليله که د نبی کریم ﷺ ارشاد دې من نظر آلی محاسن امراً اُجُنُبِيَّةً عَنْ كَهْوَةٍ صَبَّ فِي عَيْنَيْهِ الْإِنْسَانُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ (کوم کس چه اوکتل د یوې پردې ښځې د ښانست خاښوونو طرف ته په شهوت سره نو د قیامت په ورځ به د هغه په سترگو کښې سیمه (قلعې) اچولې شی

١٠ أمال وأية عن ابن عباس رضي الله عنه لما خرج الطير إلى تفسيره (نصب: ٤/٥٩٣)۔

(١) قال الزهلي رحمه الله: «غريب والمعروف من إستمع إلى حديث قوم وهم له كارهون أو يفرون منه صب في آذنيه الآنك يوم القيامة أخرجه البخاري في صحيحه في كتاب التعبير (نصب: ١٤/٥٤)»

اگرچه احقر شاه فیصل به المرأة الصافیة کنبی و امام زلیعی رحمته نه د حدیث ضعف نقل کرو خو نور صحیح حدیثونه په وعید کنبی وارد دی. که په کتلو کنبی د شهوت یره (یعنی ظن غالب) وی. بیا به هم د حاجت (او ضرورت) نه بغیر نه گوری. چه د حرام نه بچ شی. امام قدوری رحمته فرمایلی دی. کله چه د شهوت په امن کنبی نه وی. نو نه به گوری. ددی نه دا خبره معلومه شوه چه که ده ته د شهوت شک وی. بیا هم کتل جائز نه دی. لکه څنگه چه د یقین او غالب گمان په صورت کنبی جائز نه دی.

حومة من الوجه والید که شهوت نه وی. نو د ښځې مخ او ددې لاس کتل جائز دی. خو لاس لگول جائز نه دی. اگرچه شهوت هم نه وی. ولې؟ ځکه چه ضرورت نشته. او په دې کنبی ابتلاء عام نه ده. او په کتلو کنبی ضرورت هم شته. او بلوی هم شته. او دلته داسې نص هم موجود دې. چه د لاس لگولو په حرمت باندې دلالت کوی. او حرامونکې نص دا حدیث دې. چه کوم کس داسې ښځې ته لاس اولگولو چه دې ته لاس لگول شرعاً جائز نه دی (یعنی دا نه دده ښځه ده او نه وینځه ده) نو د قیامت په ورځ به دده په لاس باندې انگار (سروټکه) ایخوډې شی. او دا د لاس لگولو حرمت هغه وخت دې. کله چه دا پردی ښځه خوانه وی. چه دې طرف ته طبیعت مانل کیږی. خو که دا بوډی وی. یعنی داسې چیچره وی. چه دې طرف ته د طبیعت میلان نه کیږی. نو ددې سره مصافحه کولو او ددې لاس سره په لاس لگولو کنبی هیڅ باک نشته. ځکه چه د فتنې یره نشته.

حکم من وجه الصغیرة که وړه ماشومه ده. چه دا اوسه پورې لا د شهوت حد ته نه ده رسیدلې. نو دې ته په کتلو او دې ته په لاس اوړلو کنبی چونکه د فتنې یره نشته. نو دا ټول جائز دی. علامه شامی په [ردالمحتار: ۲۳۵، ج ۵] باندې په دې باندې بحث کړې دی.

وَيَجُوزُ لِلْقَاضِي إِذَا رَأَى أَنَّ يَحْكُمَ عَلَيْهَا او جائز ده قاضی دپاره، کله چه هغه اراده اوکړې په ښځه باندې د فیصلې کولو **وَلِلشَّاهِدِ إِذَا رَأَى أَنَّ الشَّهَادَةَ عَلَيْهَا** او گواه دپاره کله چه هغه په ښځه باندې د گواهي ورکولو اراده اوکړې **النَّظَرِ إِلَى وَجْهِهَا** دښځې مخ ته کتل **وَأَنَّ خَافَ أَنْ يَشْتَبَى** اگرچه د شهادت یره کوی

تصريح قاضی او گواه ته د فیصلې او شهادت ادا کولو دپاره دښځې مخ ته کتل جائز دی. اگرچه د شهوت یره وی. بیا هم (جائز دی)

دلیل ځکه که هغه د شهادت د یرې په وجه د کتلو نه منع شی. نو فیصله به څنگه کوی. او شهادت به څنگه ورکوی. نو د فیصلې او شهادت ادا کولو دروازه به بنده شی. چه په دې سره به د خلقو حقوق ضائع شی. او د خلقو د حقوق ژوندی کولو ضرورت دې. نو کتل به جائز وی.

استحباب عدم الشهوة خو دوی دواړه دې د شهوت پوره کولو قصد نه کوی. بلکه د فیصلې او شهادت ادا کولو قصد دې اوکړی. ځکه چه نیت خو صحیح کیدي شی. نو د کوم څیز نه چه بچ کیدل ممکن دی. د هغې نه بچ کیدل به ضروری وی. او د بد قصد نه بچ کیدل ممکن دی.

د اکتبر دپاره د ښځې د مرض ځانې کتلو حکم

وَيَجُوزُ لِلطَّيِّبِ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى مَوْضِعِ الْمَرَضِ مِنْهَا او جائز ده داکتر دپاره دا چه اوگوری دښځې د مرض ځایونو طرف ته

تصريح که ښځه بيماره وی. او مرض په نازک (خطرناک) ځانې باندې وی. نو داکتر دپاره جائز دی. چه صرف د مرض ځانې اوگوری. او ددې علاج اوکړی.

دلیل ځکه چه دا جواز د ضرورت په وجه دې. نو د ضرورت په اندازه به اجازت وی.

فَلْ تَعْلِمِ الْمَدَاوَةَ إِلَى امْرَأَةٍ > او غوره داده، چه سړې پخپله علاج اونکړي، بلکه یوې ښځې ته اوبښاني، اوهغه دا کار پوره کړی.

دلېله > ځکه چه اگرچه ښځې دپاره هم جائز نه ده، چه هغه د یوې ښځې شرمگاه یا عورت اوگوری بهر حال د جنس، جنس طرف ته کتل بیا هم معمولی دی، خو که څوک ښځه داسې ملاو نشی، نو بیا دې ټول بدن پټ کړې شی، او صرف هغه ځانې دې ډاکټر اوگوری، کوم ځانې چه مرض دي.

نظيره > ددې نظیردا دې چه د ښځو ختنه کونکې ښځه او د سرو ختنه کونکې سړې به صرف د ختنه کولو ځانې گوری، باقی به نه گوری، هم دغه شان د ډاکټر حکم دي، او هم دغه شان که د ضرورت په وجه او د سختې کمزورۍ (ټپ والی)، په وجه د حقنې کولو ضرورت وی، نو حقنه کونکې سړې به د حقنه کولو ځانې گوری، ځکه چه حقنه کول هم یو علاج دي، چه دا د بعضو مرضونو دپاره ضروری دي، او په بعضو کښې فائده مند دي، او په بعضو کښې طاقت ورکوی.

تنبیه ① ② > [سکب الاثرین ص: ۴۹۲، ج ۲] باندې دی، چه ختنه کول عذر نه دي، ځکه چه بالغ خپله ختنه پخپله کولې شی، یا دې نکاح اوکړی، او پخپله ښځه دې خپله ختنه اوکړی، یا دې وینځه واخلي، او په هغې دې خپله ختنه اوکړی،، قلت،، دغه شان د ښځو په حق کښې هم هیڅ عذر نه دي، ځکه چه ددوی په حق کښې دا صرف اعزاز دي، سنت نه دي، د علامه عینی **رحمته** د قرمانیل چه د سرو او ښځو دواړو دپاره ددې پریخودل جائز نه دی، تسامح ده. اوگوری: [شامی ص: ۲۳۷، ج ۵]

تنبیه ③ > ختنه کول سرو دپاره سنت موکده دي، او د شعائر اسلام څخې دي، او ختنه کول د ښځو دپاره د مرتبې او اعزاز خیز دي، نو بهر حال د سرو او ښځو ختنه کولو په باره کښې حافظه دپاره او ختنه کونکې دپاره شرمگاه کتل جائز دی، ځکه چه دا یو قسم ضرورت دي، نو هم دا حال به د ډاکټر د کتلو هم وی،، فتاوی،،

تنبیه ④ ⑤ > که حقنه دڅه مرض په وجه نه وی، بلکه منفعت دپاره کوی، چه په جماع باندې قوت حاصل شی، نو دا زموږ په نیز حلال نه دی،، کمال الذخیر،، [شامی ص: ۲۳۷، ج ۵]

سرى دپاره د سرى څومره بدن کتل جائز دی؟

وَيَنْظُرُ الرَّجُلُ مِنَ الرَّجُلِ إِلَى جَمِيعِ بَدَنِهِ إِلَّا مَا بَيْنَ سُرَّتِهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ او گورې دې سړې د سړې ټول بدن طرف ته، خو کومه چه دده د نوم د منځ نه د کوندو پورې ده

هل اللغة > ① سورة: نوم ② وگبه: پندى

توضیح > یوسړې د بل سړې ټول بدن ته کتلې شی خو د نامه نه واخله تر پندو پورې نشی کتلې.

دلېله > دښى کریم **ﷺ** ارشاد دي **عَوْرَةُ الرَّجُلِ مَا بَيْنَ سُرَّتِهِ إِلَى رُكْبَتَيْهِ وَيُؤَيِّمُ مَا دُونَ سُرَّتِهِ حَتَّى يُجَاوِزَ رُكْبَتَيْهِ** د سړې عورت (ستن) هغه دي، کوم چه دده د نوم دمنځ نه دده د کوندو پورې دي او نقل دی، چه کوم چه دده د نوم د لاندې دي تردې چه دده د کوندو نه زیاتى شی

وَيَنْظُرُ لِلْمَرْأَةِ أَنْ تَنْظُرَ مِنَ الرَّجُلِ إِلَى مَا يَنْظُرُ إِلَيْهِ الرَّجُلُ اود ښځې دپاره جائز دی چى د سړې د بدن هغه حصې ته اوگوری کوم ته چې دبل سړې دپاره کتل جائز وی

توضیح > د سړې د بدن چې کومې حصې ته د بل سړې دپاره نظر کول جائز دی نود ښځې دپاهر هم جائز دی چې هغه حصې ته اوگوری مثلاً یو سړې د بل سړې مخ ته کتلې شی، دغه شان ښځې هم د هغه مخ ته

کتلی شی. دغه شان شاه او خيته خو په دې شرط چې شهوت ئې نه پيدا کيږي. او که د ښځې شهوت پيدا کيږي نو بيا ورله کتل جائز نه دی.

ښځې دپاره د سړي يا د بلې ښځې غومره بدن کتل جائز دي؟

وَيَنْظُرُ الْمَرْأَةُ مِنَ الْمَرْأَةِ إِلَى مَا يُؤْزِلُ الرَّجُلَ او گوري دې ښځه د بلې ښځې هغه خانې کوم چه جائز دي. سړي دپاره، اَنْ يَنْظُرَ الْيَتِيمَ مِنَ الرَّجُلِ چه کتلې شی هغې ته بل سړي.

توضیح: سړي چه دبل سړي غومره حصه کتلې شی. دغومره يوه ښځه دبلې ښځې کتلې شی. **دليله:** ځکه چه دا د يوجنس دی. او عام طور باندې شهوت نه کيږي. لکه د يو سړي بل سړي ته په کتلو کښې، او په دې وجه هم چه ښځې د دومره بدن د ښکاره کولو په غسل خانه وغيره کښې ضرورت محسوسوي. نو ددې به اجازت وي.

سړي دپاره د خپلې وينځې او ښځې د شرمگاه کتلو حکم

وَيَنْظُرُ الرَّجُلُ مِنْ أَمْتِهِ أَلْتِي تَحِلُّ لَهٗ او سړي کتلې شی د خپلې هغه وينځې ته کومه چه دده دپاره حلال ده وَنَوَاجِيَهٗ إِلَى قَرْجِهٖ اود خپلې ښځې نه ددې شرمگاه طرف ته

توضیح: سړي د خپلې ښځې او هغه وينځې ټول بدن کتلې شی. کومه چه دده دپاره حلال ده. که شهوت وي. او که نه وي.

دليله: د نبی کریم ﷺ حديث دې غُصَّ بَصْرَكَ إِلَّا عَنْ أَمْتِكَ وَأَمْرَأَتِكَ (۱) چه خپل نظر ښکته کوه. مگر د خپلې وينځې نه، او د خپلې ښځې نه

سړي د خپلو محارمو ښځو کوم اندامونه کتلې شي او کوم نشي کتلې؟

وَيَنْظُرُ الرَّجُلُ مِنْ ذَوَاتِ مُحَارِمِهِ إِلَى الْوَجْهِ وَالرَّأْسِ وَالصَّدْرِ وَالسَّاقَيْنِ وَالْعُضْدَيْنِ او سړي دې گوري د محارمو نه مخ، او سر، اوسينې، او پټلوي، او متو طرف ته وَلَا يَنْظُرُ إِلَى ظَهْرِهَا وَيَنْظُرُ إِلَى قَرْجِهَا وَفَرْجِهَا او نه دې گوري د هغې شا او خيته او ددې روڼ طرف ته

هل اللغة: ① الوجه: مخ ② الصدور: سينه ③ الساقين: تشنيه د ساق: پټلوي ④ العضدين: تشنيه د عضد: مټ ⑤ ظهر: شاه ⑥ بطن: خيته

توضیح: تعريف المعموم محرم هغه وي. چه ددې سړي او ښځې په منځ کښې نکاح نه جائز کيږي. که دا رسته د نسب وي. او که د سبب وي. او د سبب نه مراد رضاعت او مصاهرت (زوم جوړيدل) دی. ځکه چه دلته هم ضرورت دي. او د رعيت کموالي دي. بيا که مصاهرت د نکاح په وجه قائم شوې وي. او که د زنا په وجه، د ذکر شوی دليل په وجه.

کومې ښځې چه د سړي محرم دی. د هغوی مخ، سر، سينه، پټلوي او متې کتلې شی. او خيته او شا او روڼ نشي کتلې.

(۱) من حديث مزين حكيم عن ابيه عن جده معاوية بن حيدة رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الحمام باب ۲ رقم ۴۰۱۷ والترمذي في الأدب باب ۲۲ رقم ۲۷۶۹ وابن ماجه في النكاح باب ۲۸ رقم ۱۹۲۰ والنسائي في السنن الكبرى (۳۱۳/۵) رقم ۸۹۷۲.

۱) **وَاللَّهِ** د الله تعالی ارشاد دې **وَلَا يُبَيِّنُ زَيْنَتُهَا إِلَّا لِلْمُؤْمِنِينَ** {الآیه په دې آیت کېنې خپلو محارمو دپاره د زینت ښکاره کولو اجازت ورکړې شوې دې. او د زینت نه مراد خایونه د زینت دی. او دا هم هغه خایونه دي. کوم چه ذکر دی. او په دې کېنې مړوند، مړی، غوږونه، او خپې داخل دی ځکه چه دا ټول د زینت خایونه دي. لکه څنگه چه په دې ټولو خایونو کېنې د زیوراتو وغیره اغوستلو عام عادت دې. البته اوگي، شا او روڼ د زینت خایونه نه دي. نو ددې د ښکاره کولو اجازت به نه ملاوېږي.

۲) د محارمو ته د کتلو عقلی دلیل دې. چه داسې رشته داران به اجازته د یو بل کورونو ته ورځي. نو که دې خایونو ته کتل حرام شوې وي. نو ډیر حرج (او تنگی) به لازم شوې وو. او د همیشوالی د حرمت په وجه رغبت کم وی. البته ددې نه علاوه نور خایونه مثلاً خپته، اوگي او روڼ، دې ته به کتل جائز نه وي. ځکه چه ددې د ښکاره کولو عادت نشته. او د زینت د خایونو نه علاوه قرآن اجازت نه دې ورکړې. او دا د زینت خایونه نه دي.،،،،، کما مر،،،

د خپلو محارمو د بدن کومو خایونو ته لاس اوړل جائز دی

وَلَا يَأْتِسُ او هیڅ باک نشته **بِأَنْ يَمَسَّ مَا جَازِلَهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَيْهِ مِنْهَا** چه دې لاس اولگوي د محارمو هغه حصې ته کومې حصې ته چه کتل جائز دی

تفصیل د خپلو محارمو څومره بدن کتل چه جائز دی. هغې ته لاس لگول هم جائز دی.

دلیل ځکه چه د محرمیت رشتې په وجه شهوت کم دې. او د سفر کولو په حالت کېنې د لاس لگولو ضرورت راپېښېږي. البته د پردې ښځې مخ او لاس کتل جائز وو. خو لاس اوړل جائز نه دی. ځکه چه هلته شهوت کامل دې.

د بل کس د وینځې دغومره حصې کتلو چټکاسته؟

وَيَنْظُرُ الرَّجُلُ مِنْ مَثَلِ كَوْنِهِ غَيْرِهِ إِلَى مَا يَجُوزُ لَهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَيْهِ مِنْ ذَوَاتِ نَحْوِهِ او گوري دې سرې د پردې وینځې هغه ځانې ته کوم ځانې ته چه دې کتلې شي. د خپلو محارمو نه

تفصیل سرې چه د خپل ذی رحم محرم ښځو څومره بدن کتلې شي. دغومره بدن د پردې وینځې کتلې شي.

دلیل ځکه چه دا وینځه د خپل مولا په کار(خدمت) کېنې بهر ته اوځي. او د خپل مولا د میلمنو خدمت کوي. او هغه د خپل کار په کېږو کېنې وي. نو لکه څنگه چه د محارمو په حق کېنې د آزادې ښځې حال دې، په کور کېنې دننه اوسیدو سره، هم دغه حال د وینځې د کور نه بهر دې.

د وینځې اخستلو دپاره لاس لږلول هم جائز دی

وَلَا يَأْتِسُ بَأَنْ يَمَسَّ ذَلِكَ إِذَا ارَادَ الْيَمِينِي او هیڅ باک نشته. ده ته لاس لگول (هغه خایونو ته د کومو کتل چه جائز دي)، کله چه دې د اخستلو اراده کوي. **وَأَنْ خَافَ أَنْ يَشْتَمِيَ** اگر چه دې د شهوت یره لری

تفصیل نفس مسئله آسانه ده.

دلیل ځکه چه شهوت سره لاس لگول معنا جماع ده. چه ددې اجازت نشته. البته شهوت سره کتل جماع نه ده. نو د رومبي (لاس لگول) اجازت نشته. او د دویم (د کتلو) اجازت دې. او که د اخستلو اراده نه وي. نو لاس لگول او کتل به هله جائز وي. چه شهوت نه وي.

مسئله د ضرورت په وجه لاس لگول جائز دی. چه دده د بدن نرمی معلومه شوي. او دا صحیح غرض دې. بعضو حضراتو وینلی دی. که شهوت وي. نو زموږ په زمانه کېنې لاس لگولو ته جائز نشي

ونیلې اوبه .. اختیار شرح مختار، کښې هم په دې جزم ښکاره کړې دي.
خصی دپاره پردی ښځې طرف ته دکتلو حکم

وَالْخَصِي فِي النَّظَرِ إِلَى الْأُجُنُبَةِ كَالْفَخْلِ او خصی (چه هڅی: نې ټکولې شوې وی) پردی ښځې طرف ته په کتلو کښې د نر پشان دي

حل اللغة ① **الخصي**: هغه څوک چه هڅی: نې ټکولې شوې وی ② **فعل**: نر

توضیح: پردی ښځې ته په کتلو کښې چه کوم حکم د نر دي. هم هغه د خصی دي.

دلیل: د حضرت عائشې رضی الله عنها فرمان په دې دلالت کوی. چه دا مثله کول دي. نو دا جائز نه دی. نو ددې ناکاره فعل په وجه هغه کار نشی جائز کیدی. کوم چه ددې نه وړاندې حرام دي. او خصی هم نر دي. جماع کولې شی. (۱)

غلام دپاره خپله مالکته کتل جائز نه دی

وَلَا يَحِلُّ لِلْمَوْلَىٰ أَوْ غُلَامٍ دِپَارِه جَانز نه أَنْ يَنْظُرَ مِنْ سَيِّدَتَيْهِ. دا چه اوگوری خپلې مالکې ته **لَا مَأْجُوزَ لِلْأُجُنُبِ النَّظَرُ إِلَيْهِمْ** مگر دومره حصه چه ددې څومره حصه چه پردې سرې کتلې شی.

توضیح: غلام د خپلې مالکې صرف دومره بدن کتلې شی. لکه څومره چه بل اجنبی سرې کتلې شی. (۲)

دلیل: ځکه چه رشته د محرمیت نشته. بلکه فی الجمله غلام ددې سره د نکاح صلاحیت لرلې شی. چه هغه آزاد کړی. نو نکاح به جائز وی. او شهوت هم پوره دي. او غلام داسې نر دي. چه دې نه محرم دي. او نه خاوند دي. او دلته ضرورت هم نشته. ځکه چه غلام خو دکور نه د بهر کار کوی. نو بیا د داخلیدو ضرورت نشته.

د وښځې او ښځې نه عزل دپاره د اجازت حکم

وَيَعْزَلُ عَنْ أَتَمِّهِ يَغْفِرُ أَذْنَهَا او عزل کولې شی. خپلې وښځې سره بغیر دهغې اجازت نه

حل اللغة ① **العزل**: چه کله انزال کیږی نو ذکر د فرج نه راوړیسی او بهر انزال اوکړی.

توضیح: که خپلې ښځې سره عزل کول او غواړی. نو ددې د اجازت نه بغیر نشی کولی.

دلیل: نبی کریم صلی الله علیه و آله د وښځې په باره کښې د هغې مالک ته فرمایلی وو **اعْزِلْ عَنْهَا إِنْ شِئْتَ** (۳) که ته غواړی. نو ددې سره عزل کوه.

وَلَا يَعْزِلُ عَنْ زَوْجَتِهِ او عزل به نه کوی. خپلې ښځې سره **إِلَّا بِإِذْنِهَا** خو دهغې په اجازت سره (کولی شی).

توجه: او خپلې وښځې سره د هغې د اجازت نه بغیر عزل جائز دي.

① قال الزيلعي رحمه الله غريب واخرج ابن أبي شيبة في مصنفه عن ابن عباس رضي الله عنه.. قال خضاء البهائم مثله ثم تلا (ولا تأمرهم فليفرن خلق الله) (نصب: ۵۵۴/۴).

② **ملك مالك**: - امام مالك رحمه الله فرمائی چې غلام د خپلې مالکې دپاره د محرم پشان دي. نوچې کومو خایونو ته محرم کتې شی هغې ته غلام هم کتې شی.

③ من حديث جابر رضي الله عنه أخرجه مسلم في الطلاق رقم ۲۴ وأبو داود في النكاح باب ۴۸ وأحمد في المسند (۳۱۲/۳).

نوع ۱ «ولله» ① د آزادی ښځې په باره کښې نښې کریم ﷺ د عزل کولو نه منع فرمانیلې ده (۱) ② په وطن کولو کښې د آزادی ښځې حق دی. په دې وجه هغه د وطن مطالبه کولې شی. د شهوت پوره کولو دپاره هم، او د بچی حاصلولو دپاره هم، نو هرکله چه ددې (آزادی) حق دی. نو خاوند ته به حق نه وی، چه ددې داجازت نه بغیر ددې په حق کښې نقصان اوکړی.

په غله او د خاروو په خوراهه کښې د احتکار (مخور هولو) حکم

وَيُكْرَهُ الْإِحْتِكَارُ فِي أَقْوَابِ الْأَذْمِيَّةِ وَالْمَهَارِ بِمُحْتَكَارٍ (غله د گران والی په انتظار کښې جمع ساتل) مکروه دی. د انسانانو په غذاگانو کښې، او د خاروو په غذاگانو کښې إِذَا كَانَ ذَلِكَ فِي بَلَدٍ يَحْتَكَرُ الْإِحْتِكَارُ بِأَهْلِيهِ كَلَهُ چه دا په داسې ښار کښې وی. چه احتکار ددې د اوسیدونکو دپاره مضر وی

هل اللغة ① الاحتکار: د گران والی دپاره غله ذخیره کول ② بلده: ښار

نوع ۲ د انسانانو او د خناورو د خوراک څیزونه په دې نیت باندې ذخیره کول چې قیمت به یې زیات شی او د دغه ښار خلقو ته د دغه څیز ضرورت هم وی نو دا عمل مکروه دی. اوکه دده په احتکار باندې خلقو ته څه ضرر نه رسی نو بیا به احتکار کښې څه گناه نشته.

ولله ① د نبي کریم ﷺ حدیث مبارک دی **وَالْمُحْتَكَرُ مَلْعُونٌ** (یعنی کوم کس چې احتکار کوی په هغه د الله تعالی لعنت دی).

② دویم عقلی دلیل دا دی چه دې سره د خلقو حق متعلق شوې دي. نو ددې په نه خرڅولو سره د عوامو حق باطلول او دوی پرېشان کول دی. نو د ضرر په صورت کښې دا مکروه دی. اوکه به څه وجه ضرر نه متعلق کیږي. نو مکروه نه دي. ځکه چه مالک خپل ملکیت منع کړي (او جمع ساتلي) دي. چه ددې هغه ته حق شته. او چاته د نقصان رسولو نه بغیر یې منع کړي دي. یاد ساتی: چه احتکار چه کله د ښار د خلقو دپاره مضر وی. نو مکروه تحریمی دي. اوکه د ښار خلقو له مضر نه وی. نو مکروه نه دي.

د خپلې زمکې د غلې احتکار هوولو حکم

وَمَنْ احْتَكَرَ غَلَّةً ضَعِيفَةً او چا چه د خپلې زمکې غله بنده اوساتله **أَوْ مَا جَلَبَهُ مِنْ بَلَدٍ آخَرٍ** یا کومه غله چه ده دبل ښار نه راوړلې ده. (او هغه یې بنده اوساتله). **فَلَيْسَ بِمُحْتَكَرٍ** نو دې محتکر (جمع کونکي) نه دي.

هل اللغة ① ضعیفه: زمکه ② بلده: ښار

نوع ۳ کوم کس چه دخپلې زمکې غله بنده اوساتی. نو دې به احتکار کونکې نه شمارلې کیږي. **دلیل عدم الاحتکار العمرة الاولى** ځکه چه دا خالص دده حق دی. چه په دې کښې دعامو خلقو حق نه متعلق شوي. ځکه که ده پخپله زمکه کښې غله نه کرله. نو ده ته حق وو. دغه شان ده ته د نه خرڅولو هم حق شته.

(۱) من حدیث عمر بن الخطاب رضی الله عنه أخرجه ابن ماجه فی النکاح باب ۳ وأحمد فی المسند (۳۱۱) والبيهقي فی السنن الكبرى (۳۷۱۷) رقم (۱۴۳۲۴).

(۲) من حدیث عمر بن الخطاب رضی الله عنه أخرجه ابن ماجه فی التجارات باب ۶ رقم (۲۱۵۳) ومسلم فی التوبة رقم ۵۳ وأبو داود فی الجهاد باب ۱۶ وأحمد فی المسند (۴۵۹۳).

دلیل مدم الاحتکار المصرة الثانية ^۱ خکه چه د عامو خلقو حق دې غلې سره متعلق وی. گوم چه ښار کښې جمع کړې شی وُجِلِبَ اِلَى فَنَامَهَا او کوم چه د ښار په احاطه کښې راوړلې شی کومه غله چه ښار ته دېل خاښ نه راوړلې شی. او هلته راوړلو سره خرڅولې شی. او څوک دا واخلي. او بنده نې اوسانې. نو دا مکروه دی. او که د بل یو ښار نه غله راوړی. او جمع نې کړی. نو دا دامام صاحب ^{رحمه الله} په نیز احتکار نه دي.

بادشاه دپاره د خپلونو او خوڼو مقرولو حکم

وَلَا يَتَنَبَّيْ السُّلْطَانُ اَنْ يُسَيِّرَ عَلَى النَّاسِ او بادشاه دپاره مناسب نه دی. چه په خلقو باندې نرخ مقرر کړی.

هل اللغة ① **المصور**: گرانې راوستونکې ② **السلطان**: بادشاه ③ **القاضي**: بندونکې ^۱

توضیح: بادشاه دې کنترول ریت نه مقرر کوی.

دلیل ^۲ د نبی کریم ^{صلی الله علیه و آله} فرمان دې لَا تُسَيِّرُوا اِذَا كَانَ اللهُ مُرْسِلَ الْفَيْصِ الْقَابِضِ الرَّازِقِ ^۳ چه تاسو نرخ مه مقرر کوی الله تعالی نرخ مقرر کونکې دې تنگی او فراخی ورکونکې رزاق دې **د جلب په ورځو کښې وسله خرڅول مکروه دی**

وَيُكْرَهُ بَيْعُ السِّلَاحِ فِي أَيَّامِ الْفِتْنَةِ چه د فتنې (فساد) په وخت وسله خرڅول مکروه دی

توضیح: کله چه بعضو خلقو د عادل امام په باره کښې دده خلاف بغاوت راپورته کړو. نو په داسې ورځو کښې د فسادیانو او باغیانو په لاس وسله خرڅول مکروه دی. خو کله چه دا معلومات وی. چه دې د باغیانو څنې دي.

دلیل ^۴ خکه چه دا په گناه باندې امداد کول دی. او د الله تعالی فرمان دې (وَلَا تَعَاوُزُوا عَلَى الْإِسْلَامِ وَالْعُدُوِّ اِيَّاهُ) او که دا معلومه نه وی. چه دې د باغیانو څنې دي. نو بیا دده په لاس وسله خرڅولو کښې هېڅ باک نشته. خکه کیدې شی. چه هغه دا په فتنه کښې استعمال نکړی. نو مقابل طرف ته صرف شک دي. او د شک په بنیاد به بیع ته مکروه نشی وئیلې. دا مسئله [هدایه په دویم جلد کښې] تیره شوې ده.

د انځورو شیره خرڅول جائز دی

وَلَا بَأْسَ بِبَيْعِ الْعَمِيرِ او د انځورو په شیرې خرڅولو کښې هېڅ باک نشته **مَنْ يَتْلُمُدْ** هغه سړی په لاس چه د هغه په باره کښې معلومه وی **اَنْهُ يَتْلُمُدْ عَمْرًا**. چه هغه به ددې نه شراب جوړه وی

هل اللغة ① **العصير**: د انځورو جوس

توضیح ^۵ د یو سړی په باره کښې دا معلومه ده. چه هغه به د انځورو د شیرې نه شراب جوړه وی. ددې باوجود هم د هغه په لاس د انځورو شیره خرڅول جائز دی.

دلیل ^۶ خکه چه گناه شرابو سره متعلق ده. او شراب به ددې د بدلولو نه پس جوړیږی. په خلاف د وسلې، خکه چه گناه وسلې سره د بدلولو نه بغیر قائمیږی. په دې وجه د فتنې په ورځو کښې د وسلې بیع مکروه ده. او د انځورو د شیرې بیع جائز ده.

① من حدیث انس ^{رضی الله عنه} أخرجه أبو داؤد فی البیوع باب ۴۹ رقم ۲۹۴۵ والترمذی فی البیوع باب ۷۳ وابن ماجه فی التجارات باب ۲۷ رقم ۱۳۳۶)۔

کِتَابُ الْوَصَايَا

ترجمه > (دا) کتاب د وصیتونو په بیان کښې دې.

الافاظ الاصطلاحية > ① موسی: وصیت کونکې، ② موسی له: هغه سرې چا دپاره چه وصیت اوکړې شی

③ موسی به: هغه څیز د کوم چه وصیت اوکړې شی.

حکما > اود وصیت حکم دا دې. چه موسی له د موسی به په ملک جدید سره مالک کیږي. لکه څنگه چه

د هېي په صورت کښې موهوب له مالک کیږي. او موسی د موسی له قائم مقام جوړېږي.

شروطها > د وصیت دپاره یو څو شرطونه دی ① موسی ته دا اهلیت وی. چه هغه په چا باندې تبرع او

احسان کولې شی.

② موسی قرضدار نه وی.

③ د وصیت په وخت موسی له ژوندې وی. اگر چه هغه اوس د مور د خیتې نه پیدا شوي نه وی. یعنی

د جنین دپاره هم وصیت جائز دې. په دې شرط چه هغه د وصیت په وخت یقینا په خیته کښې موجود

وی. یعنی د وصیت نه شپږ میاشتو کښې پیدا شی.

④ موسی له د موسی وارث نه وی.

⑤ موسی له د موسی قاتل نه وی.

⑥ موسی به قابل تملیک وی.

⑦ د ترکې د دریمې نه د زیات وصیت نه وی.

د وصیت شرعي هیئت

الْوَصِيَّةُ غَيْرُ وَاجِبَةٍ وَهِيَ مُسْتَحَبَّةٌ > چه وصیت واجب نه دې. مستحب دې

تصريح > وصیت واجب نه دې. بلکه دا مستحب دې.

وجه الاستعانة > د وصیت جواز د استعسان په وجه دې. ځکه چه خلقو ته ددې حاجت دې. لکه څنگه چه

خلقو ته د اجارې حاجت دې. وجه ددې دا ده. چه انسان امیدونو راگیر کړې دې. چه ددې په وجه دې

ډیرې زیاتې کوتاهیانې کوي. خو کله چه په مرض کښې راگیر شونو اوس دې خپیمانه شونو شریعت

هغه ته اجازت ورکړو. چه د امیدونو په چکر کښې چه د مال په باره کښې کومې کوتاهیانې شوي

دې. هغه پوره کړه. که هغه په دې مرض کښې مړ شی. نو د آخرت مقصد به نې پوره شی. او که مړ نشي. نو

په دنیاوی مقصدونو کښې به نې اوس استعمال کړي. او فائده به حاصله کړي. او په وصیت کښې هم دا

کیږي. په دې وجه دا وصیت جائز ګرځولې شوې دې.

القياس > او د قیاس تقاضا دا ده. چه وصیت جائز نه وی. ځکه چه موسی موسی له په داسې وخت مالک

جوړوي. کله چه موسی پخپله هم مالک نه وی. او که د یوکس ملکیت باقی وی. خو هغه د ملکیت نسبت

راروانې زمانې طرف ته اوکړي. او داسې اوواني. چه ته ما ددې څیز صباله مالک جوړ کړي. نو دا تملیک

باطل دې. حالانکه د مملک ملکیت نن هم شته. او صباله هم شته. ددې باوجود دا باطل ګرځولې شوې

دې. نو هرکله چه د مرګ نه روستو د سره ملکیت پاتې نه وی. نو هلته خو په درجه اولی باطلیدل پکار

دې. بهر حال د قیاس تقاضا دا ده. خو قیاس پریخودې شو.

ولا يجوز الوصية لوارثها و جائز نه دې وصیت دپاره د وارث

تصريح > د وارث دپاره وصيت جائز نه دي

دليله > ځكه چې نبی کریم ﷺ د دې نه منع کړې ده (أَلَا وَصِيَّةٌ لِّوَارِثٍ)؛ یعنې خبردار د وارث دپاره وصيت نشته. دا نفی ده خو په حکم د نهی کښې ده. نو عدم جواز فائده کوی.

پوره د خپل څومره مال پورې وصيت کولې شي؟

وَلَا يَجُوزُ لِمَا زَادَ عَلَى الثَّلَاثِ او دغه شان د ثلث مال نه زيات کښې وصيت جائز نه دي.

تصريح > د مرض الموت مريض ته د مال حق دريمې حصې مال پورې دي. نو دريمې حصې پورې هغه تصرف کولې شي. ددې نه په زيات کښې وصيت کول جائز نه دي.

دليله > ځكه چه حديث کښې د حضرت سعد بن وقاص رضي الله عنه تفصيلي واقعه موجود ده. چه په هغې کښې نبی کریم ﷺ د پوره مال وصيت نه او د نيم مال د وصيت نه منع فرمائيلې ده. او په دريمه حصه مال کښې نې د وصيت کولو اجازت ورکړې وو. او ورسره نې دا هم فرمائيلې وو. چه داسې (وصيت کول) په ثلث کښې هم زيات دي.

د دريمې حصې نه زيات وصيت د وارثانو په اجازت باندې موقوف دي

إِلَّا آتَانِ يَجِزُهُ الْوَرَثَةُ بَعْدَ مَوْتِهِ خو دا چه وارثان ددې (دريمې نه د زيات) اجازت ورکړي.

تصريح > د وارث دپاره وصيت کول دغه شان د دريمې نه د زيات مال وصيت کول جائز نه دي. خو که مريض د وارث دپاره يا د دريمې حصې نه د زيات وصيت اوکړو. او د هغه د مرگ نه وروستو وارثانو د هغې اجازت ورکړو. او وارثان بالغ وي. نو بيا جائز دي.

دليله > ځكه چه ددې وصيت ممتنع کيدل، د وارثانو د حق په وجه وو. او هرکله چه هغوی خپل حق ساقط کړو. نو جائز دي.

قاتل دپاره وصيت کول څنگه دي؟

وَلَا يَجُوزُ الْوَصِيَّةُ لِلْقَاتِلِ او جائز نه دي وصيت قاتل دپاره

تصريح > قتل د ارث دپاره د منعې سبب نه دي. گنې که قتل عمد او وی او که خطا سره وي. دا د ارث نه مانع دي. (۲)

دالاله > ① ځكه چه دې کښې صفا حديث موجود دي. (لا وصية للقاتل....) د قاتل دپاره وصيت نشته ② دويمه وجه دا ده. چه قاتل موصی قتلولو سره د وصيت مال په جلتی سره اخستل غواړي. حالانکه شريعت دا فيصله کړې ده. چه دا مال به د موصی د مرگ نه پس ملاوېږي. نو داسې جلدباز بالکل محروم کولې شي. لکه څنگه چه هم په دې سبب سره وارث د ميراث نه محروم کولې شي.

(۱) من حديث أبي امامة رضي الله عنه أخرجه أبو داود في الوصايا باب ٦ رقم ٢٨٦٩.

(۲) د امام شافعي رحمته الله په نیز که موصی د یوکس دپاره وصيت اوکړو او بيا هغه موصی له راولږېدو دي نې قتل کړو يا يو کس په بل باندې گذار اوکړو او د گذار نه پس هغه د دې ضارب دپاره وصيت اوکړو او هم د دغه ضرب نه مړ شو نو په دواؤو صورتونو کښې وصيت جائز دي.

د مسلمان او ذمی د یو بل دپاره د وصیت ګولو حکم

فَوَازُ أَنْ يُوصِيَ الْمُسْلِمُ لِلْكَافِرِ وَالْكَافِرُ لِلْمُسْلِمِ) او جائز دي چه وصیت او کړی مسلمان کافر دپاره، او کافر د مسلمان دپاره

تبریع که مسلمان کافر دپاره او کافر د مسلمان دپاره وصیت او کړی. نو جائز دي. **دلیل** څکه چه وصیت یو تبرع (احسان) دي. او ذمیان هم د تبرع او احسان قایل دي. الله تعالی فرمایلی دی (لَا يَنْهٰكُمْ اللّٰهُ عَنِ الْاٰیٰتِیْنَ لَمْ یَنْهٰی لَکُمْ فِی الدِّیْنِ وَلَمْ یَنْهٰی جُؤْکُمْ فِیْ دِیَارِکُمْ اَنْ تَبٰوُوْهُمُ وَتُقِیْلُوْا اَلِیْهِمْ) (

الله تعالی تاسو ته هغه خلقو سره د نیکۍ او د انصاف سلوک کولو نه نه منع کوی. چه هغوی نه د دین په باره کښې تاسو سره جنگ کوی. او نه هغوی تاسو د ستاسو د کورونو نه اوښکلی یی، نو په دي آیت کښې د ذمیانو دپاره په ژوند کښې د تبرع او احسان جواز ثابت شو. او ورسره دا هم ثابت شوه. چه ددوی دپاره وصیت هم جائز دي.

عدم جواز الوصیه للکافر العربی البته هغه کافر حری کوم چه دار الحرب کښې دي. هغه دپاره وصیت باطل دي. البته که هغه مستامن وی. نو دهغه حکم هم د ذمی پشان دي.

دلیل (اَمْثَلُ اَتَهْتَمُّمُ اللّٰهُ عَنِ الْاٰیٰتِیْنَ فَتَلُوْکُمْ فِی الدِّیْنِ وَآخِرُ جُؤْکُمْ فِیْ دِیَارِکُمْ وَظَهَرَ اَعْلٰی اَخْرَاجُکُمْ اَنْ تَوَکُوْهُمُ) الله تعالی تاسو د هغه خلقو سره د دوستۍ کولو نه منع کوی. کوم خلق چه تاسو سره د دین په باره کښې جنگ کوی. او تاسو نې ستاسو د کورونو نه اوښکلی. او ستاسو په ویستلو کښې شریک شو.

الاستدلال ددې آیت نه چه لکه څنگه دا معلومه شوه. چه حریانو سره دوستی کول ممنوع دي. دغه شان دا هم معلومه شوه. چه ددوی دپاره وصیت کول باطل دي. او بیا وصیت د ژوندو دپاره وی. او زموږ په نیز حری د مړی په درجه کښې دي. نو دده دپاره وصیت څنگه جائز کیدی شی.

د مړي نه روستو د وصیت قبولولو یا رد ګولو حکم

وَقَبُولُ الْوَصِيَّةِ بَعْدَ الْمَوْتِ) او د وصیت قبول د مرګ نه پس دی فَإِنْ قَبِلَهَا الْمَوْصِي لَهُ فِي خَالِ الْحَيَاةِ أَوْ زَوْجًا فَقَدْ لَيْكَ بَاطِلٌ نو که موصی له د موصی په ژوند کښې وصیت قبول کړو. یا نې رد کړو. نو دا باطل دي.

تبریع په میراث کښې دا شرط نشته. چه وارث نې قبول هم کړی. څکه چه میراث کښې اسباب نه وی. چه ددې د قبولولو حاجت راپېښ شی. بلکه ارث خو په طریقه د خلافت دي. او په هېه کښې چه لکه څنگه ملګر جدید حاصلېږی. دغه شان په وصیت کښې هم ملګر جدید حاصلېږی. نو په وصیت کښې د وصیت د جواز دپاره اگر چه د موصی له قبولولو شرط نه دی. خود موصی به د مالګ کیدو دپاره د موصی له قبولولو شرط دی.

دلیل ددې تفصیل نه معلومه شوه. چه د موصی له د مملوک کیدو دپاره د موصی له د طرفه قبولولو پکار دي. خو دا قبول د موصی د مرګ نه پس کیدل پکار دي. د موصی په ژوند کښې چه کوم قبول او رد کول موصی له کړی دی. د هغې هېڅ اعتبار نشته. څکه چه لکه څنگه د هغه قبولولو هېڅ اعتبار نشته. کوم عقد چه د وصیت نه وړاندې وی. دغه شان د هغه قبولولو اعتبار نشته. کوم چه د وصی په ژوند کښې وی. ددې وجه ښکاره ده. چه د وصیت د حکم ثبوت د مرګ نه پس دي. نو قبولولو به هم دغه وخت معتبر وی.

صورة الجواز البته بعضي صورتونه داسې دي. چه ۱ د موصی له د قبولولو نه بغیر استحسانا جائز

دی. لکه مثلاً د وصیت نه روستو د موسی انتقال اوشی. بیا د قبلولو او رد کولو نه بغیر د موسی له هم انتقال اوشی. نو استحساناً به موسی به د موسی له د وارثانو وی. (د سیحین تفصیله)
د دریمې حصې مال نه کم کښې د وصیت کولو د استحباب بیان

وَأَسْتَحَبُّ أَنْ يُوصِيَ الْإِنْسَانُ بِذَوِي الثَّلَاثِ (مستحب دی. چه انسان د ثلث نه د کم وصیت او کړی.

توضیح > شریعت انسان لره دده د ژوند په آخری لمحاتو کښې پخپل دریمه حصه مال کښې د تصرف اختیار ورکړې دې. نو په دریمه حصه کښې دده دپاره وصیت کول جائز دی. خو هغه دپاره مستحب دا دی. د پوره دریمې وصیت اونکړی. بلکه د کم وصیت او کړی.
دلیل > ځکه چه د کم وصیت کولو په صورت کښې چه کوم مال ده خپلو وارثانو دپاره پریخوډې دې. نو په دې کښې خپلوانو او رسته دارانو سره سلوک او صله رحمی ده. چه دا محمود فعل دې. او که دده پوره دریمې وصیت او کړو. نو ده خپل حق وصول کړو. نو دا هیڅ صله رحمی، او احسان او حسن سلوک نه دې. بهر حال د ثلث نه د کم وصیت دې او کړی.

د موسی په وړاندې د وصیت قبلولو نه پس دده په غیر موجود کښې د رد کولو حکم

وَإِذَا أَوْصَى إِلَى رَجُلٍ أَوْ كَلَهُ جِئَ يُوَكِّسُ وَصِيَّ جَوْرٍ كَرِهَ فَوَازُ الْمُبْتَدِي (وَصِيَّ جَوْرٍ يَدُلُّ د موسی په وړاندې قبول کړو وَرَدَهَا فِي غَيْرِ وَجْهٍ فَلَيْسَ بِرَدٍّ أَوْ وَصِيَّ جَوْرٍ يَدُلُّ د موسی په غیر موجود کښې کښې وصی جوړیدل رد کړل. نو نه رد کیرې

توضیح > زید خپل مرگ ته نیزدې خالد خپل وصی جوړ کړو. او خالد دا ذمه داری قبوله کړله. یعنی د موسی په وړاندې خالد قبوله کړله. او بیا نې د هغه په غیر موجود کښې کښې وصی جوړیدل رد کړل. نو وصی جوړیدل به نه رد کیرې.

دلیل > ځکه چه زید خو په خالد باندې اعتماد کولو سره د دنیا نه رخصت شوې دې. نو که د خالد رد کول معتبر شی. نو په دې کښې سخت ضرر دې. او په دې کښې زید ته د هوکه ورکول دی. او د هوکه ورکول حرام دی. نو د زید دا رد کول به مردود وی.

د موسی په وړاندې د رد کولو حکم

فَإِنْ رَدَّهَا فِي غَيْرِ وَجْهٍ فَبُورَةٌ نَوَكَة وَصِيَّ جَوْرٍ يَدُلُّ د موسی په وړاندې رد کړو. نو دا به رد وی

توضیح > که خالد د زید په وړاندې وصی جوړیدل رد کړل. نو رد به وی. ځکه چه زید ته دا اختیار نشته. چه هغه په بل کس باندې دا تصرف لازم کړی. یعنی زید ته په خالد باندې د ولایت الزام حاصل نه دی. او کله چه خالد د زید په وړاندې رد کړو. نو په دې کښې د د هوکې هم څه خبره نشته.
دلیل > ځکه چه دلته زید بل څوک خپل وصی مقرر کولې شی.

د وصیت قبلولو نه بغیر د ملکیت مسئله

وَالْمَوْصِي يَهْمُكَ بِالْقَبُولِ (۱) او د موسی به د قبلولو په وجه ملکیت کښې راځی

توضیح > ددې مسئلې څه تفصیل اوس وړاندې تیر شوې دې. هلته فرمانیلې شوی وو. چه وصیت قبلولو

(۱) القول الرابع هو هذا قول الجمهور **يَهْمُكَ** كذا في الفقه الإسلامي (۲۲/۸) ورد اختار (۴۶۵/۵) وملفتی (۴۲۰/۴) والمندية (۹۰/۶) نقلًا عن القول الرابع (۳۷۲/۲) - ج۱.

د مرگ نه روستو معتبر دي. بهر حال زموږ په نيز چه تركومه پورې موسى له قبول نكړي. تر هغه وخته پورې به هغه د موسى به نه مالك كيږي.

دليله د دليل دا دي چې په وصيت كېنې د ملك جديد اثبات دي. ددې واضح دليل دا دي. كه مريض موسى يو خيز واخستلو. او مثلاً د زيد دپاره ئې وصيت او كړو. بيا زيد دا خيز عيب دار اوموندلو. نو زيد ته دا اختيار نشته. چه ددې عيب په وجه دا خيز د موسى بائع ته واپس كړي. او كه يو مريض د خپل ټول مال وصيت او كړو. مثلاً د زيد دپاره، بيا مريض د تركه نه څه خيز خرڅ كړو. او مشتری په دغه خيز كېنې عيب اوموندلو. نو مشتری ته به دا حق نه وي. چه دا موسى له ته واپس كړي. خلاصه د كلام داچه په وصيت كېنې د ملك جديد اثبات دي. او هيڅ يوكس د چا ملكيت هغه وخته پورې نشي ثابتولې. تركومه پورې ئې چه هغه قبول نكړي.

د وصيت قبولولو نه وړاندې د موسى له مرگيدو مسئله

الْأَفَى مُسْأَلَةٌ وَاحِدَةٌ خو په يوه مسئله كېنې (د موسى له په ملك كېنې داخليږي). وَهِيَ أَنْ يَكُونَ الْمَوْصِي ثُمَّ يَمُوتَ الْمَوْصِي لَمْ يَقْبَلِ الْقَبُولَ او هغه دا ده. چه موسى مړ شي. بيا د قبولولو نه وړاندې موسى له مړشې قَبُولُ الْمَوْصِي پدې ملكي وَرَثَتُهُ نو موسى به د موسى له د وارثانو په ملكيت كېنې داخليږي

تفصيل موسى به په هغه وخت د موسى له په ملكيت كېنې داخليږي. كله چه د موسى له د طرفه قبول اوموندې شي. خو دا يوه مسئله استحساناً ددې اصولو نه مستثني ده. او هغه دا ده. چه اول موسى مړ شي. او تر اوسه پورې موسى له قبول كړې نه وو. چه هغه هم مړ شو. نو دلته استحساناً دا حكم ور كړې شوې دي. چه د موسى له وارثان به د موسى په وارث وي

وجه الاستحسان د استحسان دليل دا دي. چه د موسى د طرفه خو وصيت مكمل او پوره دي. نو دده د طرفه به وصيت نه فسخ كيږي. البته تر اوسه پورې چه كوم وصيت موقوف دي. دا د موسى له د حق په وجه دي. نو هغه ته اختيار دي. كه غواړي. رد دي كړي. او كه غواړي. اجازت دي ور كړي. خو هر كله چه د قبول نه وړاندې موسى له مړ شو. نو موسى پخپله دده په ملكيت كېنې داخل شو. او ددې مثال بالكل داسې دي. لكه چه مشتری د خپل خان دپاره خيار شرط كړې وي. او تر اوسه پورې مشتری اجازت نه وو ور كړې. چه په دريو ورځو كېنې دننه هغه مړ شو. نو بيع مكمل كيږي. او بيع د مشتری وارثانو دپاره كيږي. دغه شان دلته هم ده.

القياس دلته د قياس تقاضا دا ده. چه وصيت باطل شي. ځكه چه د موسى له د طرفه قبول اونه موندې شو. نو ددې صورت داسې شو. لكه چه بائع ايجاب او كړو. او مشتری تر اوسه پورې قبول كړې نه وو. چه دغه انتقال اوشو. نو ايجاب باطل شو. دغه شان دلته كېنې وصيت باطليدل پكار وو. خو موږ قياس پريخودې دي. او په استحسان مو عمل كړې دي.

قاضی د پوهنې وصی غلام، كافر او فاسق د وصيت نه اوبځلي شي

وَمَنْ أَوْصَى إِلَى عَبْدٍ أَوْ كَافِرٍ أَوْ فَاسِقٍ او كوم كس چه يو غلام، يا كافر يا فاسق وصی جوړ كړو **أَغْرَضَهُمُ الْقَاضِي مِنَ الْوَصِيَّةِ وَنَصَّبَ عَلَيْهِمُ غَيْرَهُمْ** نو قاضي به هغوی د وصی جوړېدو نه خارجوي. او ددوی نه به غير مقرر كوي

تفصيل كه زيد د خالد غلام خپل وصی جوړ كړو. يا ئې يو كافر يا فاسق خپل وصی جوړ كړو. نو امام قدوري رحمته الله عليه قاضي به دوی درې واړه د وصی جوړېدو نه خارجوي. او ددوی نه علاوه

به یوکس مقرر کوی.

دلیل صفة الوصية والاخراج > ددوی وارو په حق کښې وصیت څکه صحیح گرځولې شوې دې. چه به دې ددوی وارو کښې اصل شفقت شته. خو په دې کښې نقصان او کمی ده. نو د اصل موجود کیدو په وجه صحت اوشو. او د نقصان موجود کیدو په وجه خارجول صحیح شو. اوس پاتې شوه دا خبره چه اصل قدرت څنگه شته. د دې تفصیل دا دې چه غلام ته داسې شته. چه هغه عاقل بالغ دې. نو هغه د تصرف اهل دې. او فاسق ولایت لری.

او پاتې شو کافر نو فی الجمله هغه ته هم ولایت شته. مثلاً یو کافر یو مسلمان غلام واخستلو. نو د هغه اخستل صحیح دی. او په غلام به د کافر مشتری ملکیت ثابت وی. او کافر مشتری ته به په دې غلام باندې ولایت حاصل وی. هغه بله خبره ده. چه په دغه کافر به ددې مسلمان غلام په خرڅولو باندې زبردستی کولې شی. بهر حال معلومه شوه. چه فی الجمله کافر ته هم ولایت شته. خو په دوی کښې د هیڅ یوکس شفقت کامل او تمام نه دې. ځکه چه د غلام ولایت خو د آقا په نظر او کرم باندې دې. که هغه اجازت ورکړی. نو باقی دې. گنې ختم به وی. او د اجازت ورکولو نه پس هم چه کله آقا او غواړی. هغه لره مجبور علیه گرځولې شی. او په کافر کښې د نقصان سبب دا دې. چه هغه کافر دې. چه هغه لره دیني دشمنی په دې خبره راپورته کوی. چه هغه مسلمان دپاره شفقت پرېږدی. او په فاسق کښې دا کمی ده. چه هغه خیانت سره متهم دې. نو ددې وجوهاتو په بناء به قاضی دوی د وصی جوړیدو نه خارجوی. او ددوی په ځانې به بل څوک مقرر وی. چه د شفقت پوره پوره خیال اوساتلې شی.

د خپل غلام د وصی جوړولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى إِلَى عَبْدٍ نَفْسِيٍّ أَوْ جَاهٍ خَلٍّ غَلَامٍ وَصَى جَوْرَ كَرُو وَفِي الْوَرَكَةِ كِبَارًا وَبِهِ وَارثَانَو كښې بالغ خلق موجود وی لَمْ تَصِحَّ الْوَصِيَّةُ نو وصیت به صحیح نه وی

تفویح > که زید خپل غلام وصی جوړ کړو. نو که که ټول وارثان بالغان وی یا په دوی کښې بعضې خلق بالغ وی. نو په دې صورت کښې به وصیت صحیح نه وی. **دلیل** > بالغ ته حق شته. چه هغه دا وصی غلام منع کړی. او تصرف ته نې پرې نږدی. ځکه چه دا بالغ دهغه مولا دې او ده ته پخپل غلام باندې ولایت حاصل دې. او دې غلام ته دا حق هم شته. چه هغه خپله حصه خرڅه کړی. نو کوم مشتری چه دده حصه اخستی ده. هغه دا غلام د تصرف نه منع کولې شی. نو په دې طریق به دا وصی غلام د وصی جوړیدو د حق پوره کولو نه عاجز او قاصر وی. نو بیا به د وصی جوړیدو هیڅ فائده نه وی.

د وصیت د فرائضو پوره کولو له د عاجز سړي د وصی جوړولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى إِلَى مَنْ يَعْزُرُ عَنْ الْقِيَامِ بِالْوَصِيَّةِ أَوْ جَاهٍ داسې سړي وصی جوړ کړو. چه هغه د وصیت ادا کولو نه عاجز دې ضَمًّا إِلَيْهِ الْقَاضِي غُزْرَانَو قاضی به هغه طرف ته د هغه غیر ملاو کړی.

تفویح > زید خالد خپل وصی مقرر کړې وو. خو هغه د وصیت فرائض پوره کولو نه قاصر دې. بیا عاجز دې. نو په داسې موقع باندې به قاضی هغه سره بل څوک ملاو کړی. **دلیل** > چه د موصی او وارثانو دواړو رعایت اوشی ځکه چه په داسې کولو کښې به مکمل شفقت حاصلیږی. او په دې سره به د عاجز وصی حفاظت او صیانت هم کیږی. او په بعضو کارونو کښې به دویم دده کفایت کړی. نو کله چه دویم دده مددگار شو. نو شفقت تمام شوې دې.

د دوو پرو د وصی جوړولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى إِلَى اثْنَيْنِ أَوْ جَا حَه دوه کسان وصی جوړ کړل لَمْ يَجْزِلْ لِأَحَدِهِمَا أَنْ يَتَصَرَّفَ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ وَتَحْسِبُهُ ذَوَاتَ صَاحِبِهِ^(۱) نو په دوی کښې به یو کس دپاره دا جائز نه وی چه تصرف اوکړی د بل ملگری نه بغیر، د طرفینو په نزد،

توضیح: زید، خالد او بکر دواړه خپل وصی جوړ کړل. نو اوس سوال دادې. چه د ټولو کارونو په تصرف کښې ددوی دواړو جمع کیدل ضروری دی. په انفرادی طریقه هیڅ یو ته حق نشته. چه هغه تصرف اوکړی.

دلیلها: دلیل دا دې. چه وصی ته کوم ولایت ملاو شوي دې. دا د موصی د تفویض (او سپارل) په وجه ملاو شوي دي. نو ځنګه چه تفویض شوي دي. د هغې اعتبار به کولې شي. او کله چه موصی د ولایت تفویض اوکړو. نو د اجتماع وصف سره نې کړې دي. نو د اجتماع د وصف رعایت به ساتلي شي. ځکه چه دا شرط مفید هم دي. ځکه چه افراد ته هغه قوت حاصل نه وي. کوم چه اجتماع ته حاصل وي. او دلته موصی د دوو په رائي سره راضي شوي دي. د یو په رائي سره نه دي راضي شوي. او یو د دوو پشان نشي کیدي.

مسئله ابی یوسف: د امام ابویوسف رحمته الله علیه په نیز حق شته چه یو کس د خپل ملگری نه بغیر تصرف اوکړی. **دلیل:** دلیل دا دې. چه د وصی جوړیدو حاصل ولایت دي. یعنی موصی وصی ته د ولایت شرف ورکړې دي. او ولایت یو شرعی وصف دي. چه دا تجزی او انقسام نه قبلوی. نو هرکله چه ولایت تجزی نه قبلوی. نو هر وصی ته به پوره پوره ولایت حاصل وي. او هرکله چه پوره پوره ولایت حاصل شي. نو هر یو ته به د دویم (ملگری) نه بغیر د تصرفاتو حق وي. لکه مثلاً یو ښځه ده. او د هغې دوه روڼه دي. نو دواړه ته ددې په نکاح د ورکولو پوره ولایت دي. نو یو ته حق شته. چه د دویم روڼ نه بغیر د خدر نکاح اوکړی. نو دغه شان به دلته کښې هم دا حق وي.

الأفی شراکین المیتة وتجبیزه خود مری کفن اخستلو کښې، او دده په تجهیز کښې

توضیح: په دې عبارت کښې د هغه کارونو ذکر کوی په کومو کښې چې هریو وصی ته اختیار شته چې د خپل ملگری نه بغیر دغه کارونه اوکړی هغه دا دی

① که د مری د کفن اخستلو ضرورت وي. نو یو وصی به نې اخلي. انتظار به نشي کولې. چرته داسې اونشي. چه کومه پورې دویم وصی راځي. نو د مری لاش خراب شي. ددې تاخیر په وجه ګاونډیانو ته هم حق وي. چه هغوی مری دپاره کفن واخلي. ② د مری په تجهیز کښې به د دویم وصی انتظار نشي کولې. او په تجهیز کښې هغه ټول امور داخل دی. چه قبر کښې د مری ایځودو پورې چه کومو څیزونو ته هغه محتاج دي.

دلیل: په دې کارونو کښې ورته ځکه د تصرف کولو اختیار شته. که د مری د کفن اخستلو ضرورت وي. نو یو وصی به نې اخلي. انتظار به نشي کولې. چرته داسې اونشي. چه کومه پورې دویم وصی راځي. نو د مری لاش خراب شي. ددې تاخیر په وجه ګاونډیانو ته هم حق وي. چه هغوی مری دپاره کفن واخلي.

^(۱) القول الرابع هو هذا قول الطرفين رحمته الله علیهما كلا في رد المحتار (ص، ۴۹۷) والمغنية (۱۳۹/۶) وملفتی (۴۵۶/۴) ونفلا

عن القول الرابع (۳۸۶/۲) -

وَقَدْ أَمَّا أَوْلَادُهُ الْعَقَّارُ كَسَوْنَهُمْ بِهٖ دِي وَجِهٖ د تَاخِيرِ بِهٖ وَخْتِ بِهٖ گَاوَنَدِيَانِ د تَجْهِيْزِ مَالِكِ وِي.
اودماشومانو خوراك، اوددوی په کپړو اخستلو کښې

توضیح ۱۰ که د موصی د وړو ماشومانو دپاره د خوراک اخستلو ضرورت راپېښ شی. نو یو وصی اخستلې شی. د دویم انتظار به نشی کولې. ګڼی ترکومه پورې چه د دویم انتظار کولې شی. خطر ده. چه د سختې اولرې د وجې نه دا بچی مړه شی. ۱۱ دغه شان که د بچو دپاره د کپړو اخستلو ضرورت وې. نو ددې دپاره به د دویم وصی انتظار نشی کولې.
دلیل ۱۲ که په مذکور د دوو صورتونو کښې د بل وصی انتظار اوکړې شی. نو یره ده. چه بچی د بریند کیدو په وجه دگرمۍ پایځنۍ د سختوالی برداشت اونکړې شی. او مړه نشی.

دواړو وصیانو ته به د جدا جدا تصرف حکم کوم ځایي کښې وې؟

وَرَدُّ الْوَدِيعَةِ بَعْضُهَا أَوْ مَعِينٍ وَدِيعَتٍ وَآپس کول،

توضیح ۱۳ که موصی سره د یو کس متعین ودیعت وې. نو دهغې واپس کولو دپاره د دویم وصی د انتظار ضرورت نشته.

دلیل ۱۴ ددې کارونو ځانله د جائز کیدو وجه دا ده. چه دا امور د باب د ولایت سره تعلق نه ساتی. ځکه چه کوم کس د موصی د طرفه ولایت نه دې حاصل کړې. دا امور هغه هم پوره کولې شی. ځکه چه کوم کس د ودیعت مالک دې. کله چه هغه ته خپل سامان ملاو شی. نو هغه پخپله دا اخستلې شی.

وَتَنْظِيْنُ وَصِيَّةٍ بَعْضِهَا وَعَقْدُ عَبْدٍ بَعْضُهُ أَوْ ځکه چه دې کښې رانې طرف ته حاجت نشته. او متعین وصیت نافذ کول، او متعین غلام آزادول

توضیح ۱۵ که د یو متعین کس دپاره ټي وصیت کړې وې د هغې په نافذ کولو کښې به د دویم وصی د انتظار کولو ضرورت نه وې. او د یو متعین غلام آزادی وې. هغه دپاره هم د وصی د انتظار کولو ضرورت نشته.

دلیل ۱۶ ځکه چه دې کښې هم د رانې هیڅ ضرورت نشته. یو سړی سره د مړی په حق کښې خصومت کول وې. نو یو وصی کولې شی. ځکه چه خصومت خو به د دواړو د جمع کیدو په صورت کښې هم یو وصی کوی. چه به مجلس د قضاء کښې د دواړو د جمع کیدو په وجه شور شغف جوړ نشی. په دې که د یوکس دوه وکیلان وې. بیا به هم خصومت یوکس کوی.

وَقَضَاءُ الدَّيْنِ أَوْ د قرضونو ادا کول

توضیح ۱۷ دغه شان کله چه قرضخواه ته د خپل حق جنس ملاو شی. نو هغه دا پخپله اخستلې شی. د یوم وصی د موجودګۍ ضرورت نشته.

دلیل ۱۸ ځکه چه قرضخواه د هغه څیز مالک جوړېږی. کله چه هغه د خپل مقروض نه یو داسې څیز قبضه کړی کوم چې د هغه د حق دجنس نه وې

وَالْخَصُومَةُ فِي حَقِّقِ الْمَوْتِ أَوْ مَرِيٍّ بِهٖ حَقِّ كِئِئِیْ خِصْمَتِ کول

توضیح ۱۹ یا د قاضی په عدالت کښې ټي د مقدمه پیش کولو دپاره دوو کسانو ته وصیت اوکړو. نو اوس که یو کس د بل د حضور نه بغير مقدمه پیش کړه. نو دا جائز ده.

دلیل ۲۰ ځکه که دواړه په عدالت کښې خبرې کوی نو دا دعدالت د آدابو خلاف ده. نویس چې یو کس مقدمه پیش کړه جائز ده.

د دوو جدا جدا سړو دپاره د یو یو ثلث وصیت کولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى لِوَجْهٍ ثَلَاثَ مَالِيَةٍ أَوْ جَاهٍ دَ يُو سَرَى دپاره د خپل ثلث مال وصیت او کړو او د دویم کس دپاره نې د خپل ثلث مال وَلِلْآخِرِ ثَلَاثَ مَالِيَةٍ وَلَمْ يُعْزِزْ الْوَرَثَةَ قَالُوا لَكُمُ يَنْتَهَمَانِ نَصَفَاتِ او وارثانو اجازت ورنکړو نو ثلث به ددوی دواړو په منځ کښې (مشترک) وی

تفصیح: وړاندې تفصیلات تیر شوی دی. چه که د دریمې حصې نه د زیات مال وصیت نې او کړو نو د وارثانو اجازت سره دا (وصیت) نافذ کیدې شی. ګڼې نشی نافذ کیدې. اوس او ګورئ. چه زید د خپل ثلث مال وصیت خالد دپاره او کړو او د بکر دپاره نې هم د ثلث مال وصیت او کړو نو ددې دواړو وصیتونو مال دوه ثلثه (دوه دریمې حصې) شو او د وصیت نافذ کیدو محل صرف ثلث دې او وارثانو د ثلث نه په زیات کښې اجازت ورنکړو نو یو ثلث به د خالد او بکر په منځ کښې نیم په نیمه وی. **دلیل:** ځکه چه په یو ثلث کښې دومره وسعت او ګنجانش نشته. چه ددې نه هر یو ته پوره پوره ثلث ملاو شی. ځکه چه هرکله د وارثانو اجازت نه وی. نو وصیت په ثلث باندې نشی زیاتیدې او د استحقاق په سبب کښې دواړه برابر او مساوی دی. نو بیا به په استحقاق کښې هم دواړه برابر وی. او په ثلث کښې هم دا صلاحیت شته. چه په دې کښې شرکت کیدې شی. نو ثلث به ددوی دواړو په منځ کښې مشترک ګرځولې شی.

یو سړی دپاره د ثلث او دویم دپاره د سدس د وصیت کولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى لِأَخِيهِ مَالًا ثَلَاثًا وَلِلْآخِرِ بِالسُّدُسِ او که په دوی دواړو کښې نې یو دپاره د ثلث او دویم دپاره د سدس (شپږمې حصې) وصیت او کړو قَالُوا لَكُمُ يَنْتَهَمَانِ الْفَلَاحُ نو ثلث به ددوی دواړو په منځ کښې درې حصو سره تقسیمولې شی

تفصیح: که موصی د خالد دپاره د ثلث مال وصیت او کړو او د بکر دپاره نې د سدس (وصیت) او کړو نو دده مال نصف شو. او نصف د وارثانو د اجازت نه بغیر دوی ته نشی ورکولې. نو صرف ثلث به هم دوی دواړو ته ورکولې شی. ددې صورت به دا وی. چه خالد ته به د ثلث نه ۲/۳ او بکر ته به ۱/۳ ملاوېږي. **دلیل:** ځکه چه د دواړو استحقاق د وصیت په ذریعه شوې دې او دا صحیح سبب دې او په ثلث کښې دومره وسعت نشته چه دا ددوی دواړو حق پوره کړی.

یو دپاره د یو ل مال او دویم دپاره د ثلث د وصیت کولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى لِأَخِيهِ مَالًا بِحَبِيبٍ مَالِيَةٍ او که موصی په دوی دواړو کښې د یو دپاره د خپل پوره مال وصیت او کړو وَلِلْآخِرِ ثَلَاثَ مَالِيَةٍ او د دویم دپاره نې د خپل ثلث مال وصیت او کړو وَلَمْ يُعْزِزْ الْوَرَثَةَ او وارثانو ددې اجازت ورنکړو قَالُوا لَكُمُ يَنْتَهَمَانِ عَلَى أَرْبَعَةِ أَشْهُمٍ عِنْدَ أَبِي يُونُسَ وحمیدونو د صاحبینو رحمهما الله په نیز په ثلث ددوی دواړو په منځ کښې څلورو حصو باندې (تقسیمولې) شی

تفصیح: زید د خالد دپاره د خپل پوره مال وصیت او کړو او د بکر دپاره نې د ثلث مال وصیت او کړو نو وارثانو اجازت ورنکړو نو په دې کښې اختلاف دې. حضرات صاحبین رحمهما الله دا فرماني. چه د ثلث په څلور حصې کولې شی بیا به په دې کښې درې حصې خالد ته او یوه به بکر ته ورکولې شی. **دلیل:** د صاحبینو رحمهما الله دلیل دا دې چه په مذکوره صورت کښې د موصی اراده د دوو څیزونو

ده. ① دا چه هغه د ټول مال یوکس مستحق جوړول غواړی. خو دده دا اراده د وارثانو د حق په وجه نشی پوره کیدی. ② دویمه اراده ټی دا ده. چه هغه خالد ته په بکر باندې ترجیح ورکول غواړی. نو ددې تفضیل او ترجیح ورکولو نه هیڅ مانع موجود نه دی. نو تفضیل به ثابتیږی. لکه څنگه چه په محابات وغیره کښې تفضیل ثابت شوي دي.

وَكَاكَ أَبُو حَنِيفَةَ: الثَّلَاثُ يَنْتَهِمْنَ انْقِصَانِ ③ او امام ابوحنیفه رحمته الله علیه فرمایلی دی. چه ثلث به دوی دواړو په منځ کښې نیم په نیمه وی

توضیح: مسلک ابي حنيفة ④ او د امام صاحب رحمته الله علیه په نیز په ذکر شوی صورت کښې به دواړه په ثلث کښې برابر شریک وی.

دلیل ⑤ دا د امام صاحب رحمته الله علیه دلیل دی. ددې حاصل دا دی. چه کله وارثانو اجازت ورنکړو. نو د دریمې حصې نه زیات وصیت مشروع نه دی. ځکه چه د وارثانو د اجازت نه بغیر د ثلث نه زیات کښې ددې نافذ کولو هیڅ صورت نشته. نو د ثلث نه په زیات کښې وصیت بالکل باطل شو. او هرکله چه زیاتوالې باطل شو. نو په دواړو کښې برابری پاتی شوه.

وَلَا يَغْرِبُ أَبُو حَنِيفَةَ لِلْمَوْصِي لَهُ بِمَا زَادَ عَلَى الثَّلَاثِ إِلَّا فِي الْمُحَايَاةِ وَالسَّيَاقَةِ وَالذَّهْرِ أَهْمُ التَّوَسُّلَةِ ⑥ او امام ابوحنیفه رحمته الله علیه د موصی له په حق کښې د ثلث نه په زیات کښې د تناسب لحاظ نه کوی. خو په محابات کښې، او په سعایه کښې او په دراهم مرسله کښې.

توضیح: ① الترفيفان ② محابات فی البیع: د زید دوه غلامان دي. په دوی کښې د یو قیمت مثلاً یوولس سوه روپۍ دي. او د دویم شپږ سوه روپۍ دي. اوس د رومې قیمت والا وصیت زید د خالد دپاره اوکړو. او د دویم غلام ټی بکر دپاره اوکړو. او داسې ټی اوونیل. چه دا غلام په خالد باندې خرڅ کړه. په سل روپۍ کښې. او دا دویم په بکر باندې خرڅ کړی. په سل روپۍ باندې. نو هم دغه شان اوکړې شو. او زید ددې دواړو غلامانو نه علاوه هیڅ نه دی پریخودی. نو وصي به صرف په دریمه کښې نافذ کیږی. او دا دریمه به دواړو موصی له ته ددوی د حق تناسب سره ملاویږی. نو گویا زید د خالد دپاره د زرو روپو او د بکر دپاره ټی د پنځو سوو روپو وصیت کړې دی. چه ددې ثلث پنځه سوه دي. نو خالد دپاره به د پنځو سوو ۲۲۳ او بکر ته به ۱۱۳ ملاویږی. او باقی قیمت به د موصی وارثانو ته ورکولې شی. بهرحال د امام صاحب رحمته الله علیه په نیز که دا صورت مستثنی نه وي. نو خالد او بکر دواړو دپاره به د پنځو سوو نه نیم په نیمه وه. او باقی قیمت به د موصی وارثانو ته ورکولې شو. خو دلته دوی دا خپل اصول پریخودې دي. او د حق د تناسب په لحاظ سره ټی ثلث تقسیم کړې دي.

③ سعایه (دغلام مزدوری) دسعایه صورت دا دی. چه زید د خپلو دوو غلامانو د آزادولو وصیت اوکړو. او د زید ددې دواړو غلامانو نه علاوه هیڅ مال نشته. او په دوی کښې د یو قیمت دوه زره دي. او د دویم زر (روپۍ) دي. نو دا وصیت به په ثلث کښې نافذ کیږی. او په دوه ثلثو کښې به په دوی باندې قیمت واجب وی. چه دا په دوی گټه کوی. او وارثانو ته به ټی ورکوی. خو په دې ثلث کښې به د دواړو د قیمت په اندازه سره تقسیم کولې شی. او ددوی دواړو د قیمت مجموعه درې زره ده. چه ددې ثلث زر (روپۍ) دی. نو د کوم غلام قیمت چه دوه زره دي. د هغه د قیمت نه به (۶۶۶) روپۍ ساقطیږی. او

باقی به دې مزدوری کوی. او وارثانو ته به نې ورکوی. او دکوم غلام قیمت چه زر روپۍ دې. د هغه د قیمت ته به (۳۳۳) روپۍ سقاطیږی. او هغه به د خپل باقی قیمت دپاره مزدوری کوی. او وارثانو ته به نې ورکوی.

⑦ دراهم مرسله: ددې مطلب دا دې. چه دا متعین نکړې شی. چه ثلث دده او نصف دهغه وغیره. بلکه موصی مطلق داسې اوواتی. چه د دوو سوو روپو وصیت خالد دپاره دې. او د بکر دپاره د سلو روپو وصیت دې. او دده سره صرف هم دا مال دې. نو دا وصیت به صرف په ثلث یعنی سلو روپو کښې نافذ کیږی. چه په دې کښې به رومی ته (۶۶) روپۍ او دویم ته به (۳۳) روپۍ ملایږی.

القاعدة الكلية یوه قاعده کلیه ده چه د خالد او د بکر د حقوقو تناسب خو کتلې کیدې شی. خو د ثلث مال پورې کتلې کیدې شی. او که وصیت د ثلث نه زیات شی. بیا به د حقوقو تناسب ته نشی کتلې. بلکه دواړه به برابر په ثلث کښې شریکولې شی. او په ذکر شوی صورت کښې وصیت د ثلث مال نه زیات شوی دې. (بلکه څنگه چه ښکاره ده). نو ددې قاعدې مطابق به د تناسب لحاظ نه کیږی. بلکه دواړه به برابر شمارلې کیږی.

العائل المستثناة یوڅو مستثنی صورتونه البته ددې قاعدې کلپې نه درې مسئلې مستثنی دی: ① په بیع کښې محابات، ② د غلام مزدوری، ③ دراهم مرسله. اوس ددې دریو وارو تفصیل اوگوری.

د قرض برابر د مال مالک دپاره د وصیت کولو حکم

وَمَنْ أَوْصَىٰ أَوْ جَا وَصِيَّتَ أَوْ كَرَىٰ وَعَلَيْهِ دَيْنٌ يُحِيطُ بِمَالِهِ أَمْ تَجْزِ الْأَوْصِيَّةُ أَوْ هُفَ بَانْدِي دومره قرض دې. کوم چه دده مال ته محیط (راگیرونکي) دې. نو وصیت جائز نه دې.

تفویح که په یوکس باندې دومره قرض وی. کوم چه دده مال راگیرونکي دې. نو دده دپاره وصیت کول جائز نه دې.

دلیل ځکه چه دین وصیت باندې مقدم دې. د سراجی په شروع کښې ددې بحث تیر شوي دې. بیا په قرض او وصیت کښې زیات اهم حاجت قرض ادا کول دی. ځکه چه قرض ادا کول فرض دی. او وصیت خو صرف یو احسان دې. او د همیشه مسلم اصول دې. چه مخکښي د اهم نه ابتداء کولې شی. بیا درجه په درجه (باقی پاتې پوره کولې شی). او هرکله چه اهم قرض دې. نو ابتداء به هم ددې نه کولې شی. ددې نه پس د وصیت نمبر دې.

إِلَّا أَنْ يُبَيِّنَ الْقَرْمَاؤَمَن الدِّينَ خو دا چه قرضخواه هغه لره د قرض نه بری کړی

تفویح البته که قرضخواهانو مقروض د قرض نه بری کړې وی. نو اوس به دده مذکوره وصیت جائز وی.

دلیل ځکه چه قرض د ختمیدو په وجه مانع زائل شوې دې. نو په کوم صورت کښې چه څومره وصیت جائز دې. هغه به اوس ټول جائز وی. ځکه چه موصی د وصیت محتاج دې. چه ددې وجه د کتاب الوصایا په شروع کښې تیره شوې ده.

الفائدة ① که حری مستامن د خپل ټول مال وصیت اوکړی. نو جائز دې. ځکه چه وارثان نې نشته. (فتدیر) [شامی ص: ۴۱۸ ج ۵]

الفائدة ② د چاچه نه څوک وارث وی. او نه په ده قرض وی. نو هغه دپاره افضل دا دی چه پخپل لاس سره د صدقه کولو نه پس چه کوم مال باقی پاتې شی. د هغې ټول وصیت اوکړی. [شامی ص: ۴۱۸ ج ۵]

د خپل خوی د مال نه د یو سړی دپاره د وصیت کولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى بِنَصِيبِ ابْنِهِ فَأَلَوْصِيَّةُ بَاطِلَةٌ او موسى چې د خپل خوی د حصې وصیت اوکړو. نو وصیت باطل دی

تفصیح: که موسى داسې وصیت اوکړو. چه زما د خونی حصه فلانی دپاره وصیت دې. نو دا وصیت به جائز نه وی.

دلیل: ځکه چه د خونی حصه به دخونی ملکیت وی. نو موسى ته به دا حق نه وی. چه هغه د بل د مال وصیت اوکړی.

وَأَنْ أَوْصَى بِمِثْلِ نَصِيبِ ابْنِهِ جَازٍ او که د خپل خوی د حصې د مثل وصیت نې اوکړو. نو جائز دی فان کان له ابنان قل للموصی له الثلث نو که د موسى دوه خامن وو نو د موسى له دپاره به یو ثلث وی

تفصیح: او که موسى داسې وصیت اوکړو. چه زما د خونی څومره حصه ده. د هغې په اندازه ما د فلانی دپاره وصیت اوکړو. نو دا وصیت جائز دی. نو که د موسى دوه خامن وی نو د موسى له یو ثلث وی. دلیل: ځکه چه دلته موسى د بل د مال وصیت نه دې کړې. بلکه موسى به نې د غیر مال سره اندازه کړې دې. او په دې کښې هیڅ پاک نشته. ځکه قاعده مشهوره ده. چه د شی مثل ددې شی غیر وی. نو معلومه شوه. چه موسى د بل د حق وصیت نه دې کړې. بلکه د خپل خوی حق سره نې موسى به ناپ کړې دې. او د موسى په اندازه نې لگولی ده.

مسئله زکو: امام زفر رحمه الله فرمائی. چه لکه څنگه په دویم صورت کښې وصیت جائز دې. دغه شان په رومی صورت کښې هم جائز دې.

دلیل: که د امام زفر رحمه الله نظر په دې خبره دې چه فی الحال دا مال د خونی مال نشو. بلکه دا خو اوس لا ټول په ټوله د موسى مال دې. نو د غیر د مال وصیت نشو.

الجواب عنه: خو ددې جواب دا دې اگر چه دا فی الحال د خونی مال نه دې. خو د موسى د مرګ نه پس کله چه د موسى له د مالګ جوړیدو نمبر راځی. هغه وخت به دا د خونی مال وی. نو موسى ته دا حق چرته شته. چه هغه د غیر د مال وصیت اوکړی. نو دا وصیت به باطل وی.

په مرض الموت کښې د غلام آزادولو، یا د محاببات او د هې کولو حکم

وَمَنْ أَعْتَقَ عَبْدَهُ فِي مَرَضِهِ أَوْ بَاعَ أَوْ چا چه پخپل مرض الموت کښې یو غلام آزاد کړو. یا نې خرڅ کړو وَحَسَبَى أَوْ هَبَ او په دې کښې نې محاببات اوکړو. یا ده هبه اوکړه فَذَلِكَ كَغُلَّةٍ جَائِزٌ نو دا ټول جائز دی وَهُوَ مَعْتَبَرٌ مِنَ الثَّلَاثِ او دا به د دریمې نه معتبر وی وَيَضْرِبُ بِهِ مِمَّا أَصْحَابُ الْوَصَايَا اودې به په ثلث کښې د وصیتونو والا سره شریک وی

تفصیح: په مرض الموت کښې یو کس خپل غلام آزاد کړو. یا ده بیع اوکړه. او په بیع کښې نې محاببات اوکړو. مثلاً د دوه زره (روپۍ) څیز نې په شل روپۍ باندې خرڅ کړو. یا ده هبه اوکړه. نو دا ټول صورتونه جائز دی. (دا هم صحیح ده. او که داسې اوونیلی شی. چه دا ټول صورتونه وصیت دی. دا هم جائز ده). نو د یو ثلث نه به دا تصرف معتبر وی.

دلیل: ځکه چه وصیت کښې تعلیم د مرګ نه روستو طرف ته مضاف کیږی. او په دې کښې په یو کښې هم د مرګ نه روستو طرف ته اضافت نشته. بلکه ټول تصرفات د تنجیز په طریقه دی. بلکه مطلب

دا دي. چه دا ټول تصرفات د وصيت پشان د ثلث مال نه معتبر وي. او دي به د نورو وصيتونو والا سره شريكولي شي. اوس پاتې شوه دا خبره چه ددي ټولو تصرفاتو به د ثلث مال نه ولې اعتبار كولي شي؟ نو ددي وجه دا ده. چه دلته هم مال سره د وارثانو حق متعلق شوي دي.

كه ثلث نه كافي هيري. نو محابات او عتق كېښ به كوم يو مقدم وي؟

فَإِنْ حَآبَى لَمْ أَعْتَقْ او كه مريض محابات او كړو بيا نې آزاد كړو. **فَالْمَحَابَاتَةُ أَوْلَىٰ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ** نو دامام ابو حنيفه رحمته الله په نيز محابات غوره دي **وَإِنْ أَعْتَقَ لَمْ حَآبَىٰ قَهْمًا سَوَاءً** (۱) او كه هغه آزاد كړو بيا نې محابات او كړو. نو دوي دواړه برابر دي

توضیح د مرض الموت ټول وصيتونه برابر وي. يو ته په بل باندې فضيلت نه وي. نو ټول وصيتونو والا به په ثلث كېښ برابر شريك وي. يعنې د خپلې خپلې حصې په اندازه به ثلث كېښ ټول شريك وي. البته درې خيزونه داسې دي. چه دا د ټولو وصيتونو نه مقدم دي. ① د مرض الموت آزادول. ② د مرض الموت مدبر كول. ③ د مرض الموت محابات. دا درې خيزونه به د نورو وصيتونو نه مخكېني كولي شي. نو كه په دې دريو واړو كېښې د يو سره نور وصيتونه جمع شي. نو د ثلث نه به وړاندې دا پوره كولي شي. او كه د دې ادا كولو نه روستو په ثلث كېښې څه بېچ پاتې شي. نو نورو وصيتونو والا ته به ملاوړې. گني هيڅ به نه ملاوړېږي. خو كه محابات او آزادول جمع شي. نو د دې حكم په راروان متن كېښې راځي.

فصله د امام ابو حنيفه رحمته الله دليل دا دي. چه محابات د آزادۍ نه مقدم دي. ځكه چه محابات د عقد بيع په ضمن كېښې ثابتېږي. نو محابات د خپلې صيغې او الفاظو په اعتبار سره تبرع نه ده. بلكه د الفاظو په اعتبار سره دا عقد بيع ده. البته د معنى په اعتبار سره دا تبرع ده. او آزادۍ د لفظ او معنى هر اعتبار سره تبرع ده. نو ددي نه معلومه شوه. چه محابات زيات قوي دي. ځكه چه عقد معاوضه د خالص تبرع نه زيات قوي وي. نو هركله چه زيات قوي يعنې محابات وړاندې وي. او هلته كمزورې يعنې آزادۍ تلل غواړي. نو زيات قوي به هغې ته ديكه وركوي. او لري كوي به يې. او هركله چه د محابات مخې ته ددي پنجه نه خښېږي. نو ثبوت به چرته وي. او كه وړاندې آزادۍ اوموندې شي. او روستو محابات اوموندې شي. نو آزادۍ چونكه زيات كمزورې ده. په دې وجه آزادۍ محابات ته ديكه نشي وركولې. نو ددي دواړو په منځ كېښې مقابله ثابته شوه. او هركله چه د دواړو په منځ كېښې مقابله ثابته شوه. نو د مجبورۍ نه اوونيلې شو. چه دواړه مساوي او برابر دي.

وَقَالَ: الْجَفْقُ أَوْلَىٰ فِي الْمَسْأَلَتَيْنِ او صاحبين رحمهما الله فرماني. چه په دواړو مسئلو كېښې آزادۍ غوره ده.

توضیح صاحبين رحمهما الله فرماني. چه عتق په هر حال كېښې د محابات نه اولي دي. **توضيح الاختلاف** او امام ابو حنيفه رحمته الله فرماني. كه مخكېني مريض محابات كړي وي. او ددي نه پس نې آزاد كړي وي. نو په دې صورت كېښې محابات د عتق نه اولي دي. او كه ده مخكېني آزاد كړي وي. او بيا ده محابات كړي وي. نو دواړه برابر دي. د برابر كيدو مطلب دا دي. چه په ثلث كېښې به دواړه برابر شريك وي. او د محابات د مقدم كيدو مطلب دا دي. چه په ثلث كېښې به مخكېني محابات جاري

(۱) القول الرابع هو هذا قول أبي حنيفة رحمته الله كذا في ملفي (٤٣٧\٤) وكرو (٤١٩) والدر المختار (٨٢٢\٥) نقلًا عن

القول الرابع (٣٨٠\٢) -

کولې شی. که څه به پاتې شي. نو په باقی پاتې کښې به ازادۍ نافذ کېږي. گڼي (که څه باقی پاتې نشي نو نه به ازادېږي. او د ازادۍ مقدم کولو مطلب دا دي. چه د ثلث نه مخکښې به ازادۍ نافذ کولې شي. که څه به پاتې شي. نو په باقی پاتې کښې به محابات جاری کېږي. گڼي (که څه پاتې نشو. نو نه به جاری کېږي.

القاعدة الكلية يوه قاعده کلیه ده چه کله ډیر وصیتونه جمع شي. او په دې کښې هیڅ یو وصیت انفرادی طور باندې د ثلث نه زیات نه وي. نو دا ټول وصیتونو والا به برابر شریک وي. او بعضو ته به په عضو باندې افضلیت نشي ورکولې. مثلاً د زید ټوله ترکه دولس زره روپۍ دي. چه ددې ثلث څلور زره روپۍ جوړېږي. او زید د عمرو دپاره د زر روپو وصیت اوکړو. او بکر دپاره نې د دوو زرو روپو، او خالد دپاره نې د دریو زرو روپو، او ساجد دپاره نې د دوو زرو، چه ددې مجموعه اته زره جوړېږي. خو انفرادی طریقې باندې هیڅ یو وصیت د ثلث نه زیات نه دي. نو ټول وصیتونه صحیح دي. او ټول به په ثلث کښې شریک وي. خو دخیلو حصو تناسب سره. نو هر یو ته به دده د وصیت نصف ملاوېږي. چه ددې مجموعه څلور زره روپۍ جوړېږي. چه دا د ټولې ترکې ثلث دي. نو عمرو ته به پنځه سوه، او بکر ته به زر روپۍ، او خالد ته به پنځلس سوه، او ساجد ته به هم زر روپۍ ورکولې شي. او ددې ټولو مجموعه څلور زره روپۍ جوړېږي. خلاصه د کلام دا چه دلته هیڅ یو کس ته په بل باندې برتری حاصل نه ده.

المستثناة الثلاثة خو ددې قاعدې کلیې نه درې څیزونه مستثنی دي. که په دې کښې یوڅیز د نورو وصیتونو سره جمع شي. نو ددوی په وړاندې به دا وصیتونه ښکته کېږي. په ثلث کښې به مخکښې هغه نافذ کولې شي. کوم چه موجود دي. که څه به پاتې شي. نو په دې کښې به نور وصیتونو والا دخیلو حصو مناسبت سره شریک وي. وکه هیڅ به پاتې نشي. نو د وصیتونو والا دپاره به هیڅ نه وي. او هغه درې څیزونه دا دي.

① په مرض الموت کښې تنجیزاً آزادول،

② داسې ازادۍ کوم چه د موصی په مرگ باندې معلق وي. لکه مدبر جوړول، چه د مدبر ازادۍ د موصی په مرگ باندې کېږي. او مدبر جوړول د صحیح قید سره ځکه مقید کړې دي. چه د فاسد تدبیر نه احتراز اوشي. لکه مثلاً که موصی داسې اوونیل. چه دا غلام زما د مرگ نه یوه میاشت پس آزاد دي. نو دا مدبر کول صحیح نه دي. نو دې به د نورو وصیتونو والا نه نشي مقدم کولې. بلکه دا به د نورو وصیتونو والا سره شریک وي. او که مدبر کول صحیح وي. لکه مثلاً موصی دا اوواتی. چه دا غلام زما په مرگ باندې آزاد دي. نو دا ازادۍ به د نورو وصیتونو والا نه مقدم وي.

③ په بیع کښې محابات کله چه محابات په مرض الموت کښې وي. بهر حال دا درې څیزونه مستثنی دي. ددې نه علاوه باقی ټول وصیتونه داسې دي. چه په دې کښې یو ته په بل باندې هیڅ افضلیت نشته. بلکه دا ټول برابر دي. او هرکله چه د استحقاق په سبب کښې برابری او مساوات دي. نو په نفس استحقاق کښې به هم برابری وي.

دایلهامه صاحبین رحمهم الله فرماني. چه ازادۍ د محابات نه زیات قوی ده ځکه چه ازادۍ نشي فسخ کېدې. او محابات فسخ کېدې شي. یعنی که ازادونکي او غواړي. چه ازادۍ فسخ کړم. نو نشي نې کولې. او که غلام او غواړي. چه ازادۍ فسخ کړم. نو نشي کولې. او محابات اگر چه د موصی د طرفه فسخ نه قبلوي. خو د مشتری د طرفه فسخ قبلوي. مثلاً مشتری د څلور زره درهمو یو څیز په زر درهمه باندې واخستلو. او د باع مریض ددې مبیع نه علاوه هیڅ مال نشته. او وارثانو اجازت ورنکړو. نو مشتری ته به وئیلې شي. چه تا ته به صرف د مړي د دریمې حصې نه محابات ملاوېږي. او باقی قیمت به وارثانو دپاره پوره کولې شي. گڼي بیع فسخ کړه. نو اوس مشتری ته اختیار شته. که غواړي. باقی

قیمت دی ورکړی. او که غواړی. بیه دې فسخ کړی. نو معلومه شوه. چه محابات داسې څیز دې. چه دې ته فسخ لاحق کېدې شی. او آزادئ ته په هیڅ شان فسخ نشی لاحق کېدې.

په لفظ د حصې او جز، سره د یوېس دپاره د وصیت کولو حکم

وَمَنْ أَوْصَى بِشَيْءٍ مِنْ مَالِهِ أَوْ جَا فِيهِ بِخَلٍّ مَالٍ كَنْبِيٍّ د یوې حصې وصیت او کړو **فَلَهُ أَخْسَ يَمَامٍ**
الْوَرَّةُ إِلَّا أَنْ يُنْكَحَ عَنْ الْمُسْلِمِينَ نو موسی له دپاره به د وارثانو په حصو کنبې اخس (د ټولو نه کم) دې. خو دا چه اخس د سدس نه کم شی **فَيَتِمُّ لَهُ الْمُسْلِمُونَ** نو دده دپاره به سدس پوره کولې شی.

تفصیل: که موسی په دې الفاظو کنبې وصیت او کړو. چه زما د مال یوه حصه فلانی دپاره ده. یا زما د مال یو جزء فلانی دپاره دې. نو د حصې او د جزء دواړه یوه معنی ده. او په دواړو کنبې جهالت دې. او جهالت وصیت دپاره مضرت نه دې. نو وصیت به جائز او صحیح وی. خو په دې کنبې دا ابهام پاتې شو. چه هر کس ته به څومره ملاوړې. نو دا فیصله د موسی په وضاحت باندې موقوف ده. او که موسی وضاحت اونکړې شو. تردې چه د موسی انتفال اوشو. نو اوس به دده وارثان د موسی قائم مقام وی. نو وارثان به ددې وضاحت کوی. چه د حصې او جزء نه څه مراد دې؟ وارثان چه څه وضاحت هم او کړی. که هغه لږ وی او که ډیرووی. په دې باندې به عمل کولې شی. دا اصل مسئله ده. خو د کوفې د خلقو په اصطلاح کنبې به حصه د سدس په معنی کنبې استعمالیدله. په دې وجه د امام صاحب او د صاحبینو **کتاب** په نیز د حصې ونیلو په صورت کنبې اختلاف شو. کوم چه کتاب کنبې ذکر دې.

مسلك ابي حنيفة د امام ابوحنیفه **رحمته** په نیز ذکر شوی صورت کنبې به موسی له ته سدس ورکولې شی. نه به ددې نه کمولې شی. او نه به زیاتولې شی. او هم دا سدس په نسبې ذوی الفروضو کنبې د ټولو نه کمه حصه ده.

دلیل د امام ابوحنیفه **رحمته** دلیل دا دې. چه د حصې نه مراد سدس دې. د ابن مسعود **رضی الله عنه** نه مرفوعاً او موقوفاً یو روایت نقل دې. چه په دې کنبې هم دا فرمانیلی شوی دی. چه حصه سدس دې. (۱)

مسلك صاحبین صاحبین **رحمهم الله** فرمائی. که حصه نې اوونیله. نو د موسی د وارثانو حصو ته به کتلي شی. په هغوی کنبې چه د چاحصه د ټولو نه کمه وی. هم دڅومره حصه به موسی له ته ورکولې شی. خو که اتفاق سره چرته داسې راپیښ شو. چه په دې کنبې کمه حصه د ثلث نه زیاته شی. نو هلته به د وارثانو د اجازت نه بغیر د ثلث نشی زیاتولې. مثلاً موسی یوه لور پریخودله. چه هغې دپاره نصف دې. او بل هیڅ څوک وارث نې نشته. نو دلته د نصف نه کمه هیڅ حصه نشته. خود وارثانو د اجازت نه بغیر موسی له ته نصف نشی ورکېدې. په دې وجه به صرف ثلث ورکولې شی. او که وارثان مختلف وی. نو په دوی کنبې چه د کوم وارث حصه د ټولو نه کمه وی. هغومره به موسی له ته ورکولې شی.

دلیل د صاحبینو **رحمهم الله** دلیل دا دې. چه د حصې نه مراد په وارثانو کنبې د یوکس حصه ده. او چونکه وصیت د میراث خور ده. نو په وصیت کنبې به هم د حصې نه هم دا مراد اخستلې شی. او چونکه حصې مختلف دی. بعضی نصف ده او څلورمه ده، او اتمه ده، او چرته ثلثان او ثلث او شمن دې. او په داسې ځایونو کنبې اقل یقینی وی. نو د حصې نه به په ټولو کنبې کمه حصه مراد اخستلې شی. او که په یو ځانې کنبې موسی به د کمې حصې نه هم زیات شی. نو هلته به د ثلث نه زیات موسی

له ته نشی ورکولې. بلکه د ثلث نه زیات به وراثانو ته ورکولې شی. ځکه چه کله د وراثانو اجازت نه وی. نو موصی له ته د ثلث نه زیات نشی ورکیدې.

د مجهول جزء وصیت کولو سره د تفصیل مسئله

وَأَنْ أَوْصِيَ بِمُجْزِئٍ مَّا لِيَ أَوْ كَه د خپل مال نه نې د یو جزء وصیت او کړو قِيلَ لِلزَّوْجَةِ أَنْطَلَوْا مَا شِئْتُمْ نُو وراثانو ته به وئیلې شی. چه موصی له ته کوم څه تاسو غواړئ ورکړئ

تخریج: نوره مسئله وړاندې بیان وې ده البته دلته د حصې د وصیت کولو بیان دې. نو دا وصیت جائز دی
دلیل: ځکه چه جزء مجهول دې. چه دا لې او ډیر ته شامل دې. علاوه ددې خبرې نه چه جهالت د وصیت صحت ته مانع نه دې او وراثان د موصی قائم مقام دی نو بیان وراثانو طرف ته دې.

په دریمه حصه مال کښې مختلف قسمه وصیتونه راجمع کول. او ددې د ادا کولو مسئله

وَمَنْ أَوْصَى بِوَصَايَا مِنْ حُقُوقِ اللَّهِ تَعَالَى او چاچه وصیتونه او کړل. مختلف وصیتونه، د حقوق الله کښې وَقَدْ مَتَّ الْقَرَابِضُ مِنْهَا عَلَى غَيْرِهَانُو ددې نه به فرائض په نورو باندې مقدم کولې شی. قَدْ مَتَّهَا الْمَوْصِي أَوْ آخَرَهَا مِثْلَ الْحَجِّ وَالزَّكَاةِ وَالْكَفَّارَاتِ که موصی هغه مقدم کړې وی او که مؤخر کړې وی. لکه حج او زکاة او کفارات

تخریج: الوصية بالعقوق که د یوسری وفات اوشی. او د هغه په ذمه د الله تعالی بعضې حقوق دی. مثلاً مونځ، یا روژه یا زکاة یا حج یا کفاره یا نذر یا صدقة فطر، نو اوس دوه صورتونه دی. مرکیدونکی ددې په باره کښې څه وصیت کړې دې او که نه؟ که نه نې دې کړې. نو په وراثانو باندې ددې اداکول واجب نه دی. بلکه وراثانو ته د اوبښکلو او نه اوبښکلو اختیار شته. او که رومېې صورت وی. یعنی هغه وصیت کړې وی. نو د مرحوم د ثلث مال نه به دهغې اداکول واجب وی.

اقسام العقوق: بیا به د وصیتونو نه کوم وصیت مخکښې کولې شی. نو په دې کښې تفصیل دې. دغه وصیتونه به یا د الله تعالی حقونه وی. یا به د بنده گانو حقونه وی. او کوم چه د الله تعالی حقونه دی. هغه به یا ټول وصیتونه په فرائضو کښې داخل وی. لکه زکاة او حج او روژه، او مونځ، یا به ټول په واجباتو کښې داخل وی. لکه کفارات او نذر او صدقة فطر، یا به ټول وصیتونه په نفلو کښې داخل وی. لکه د نفی حج وصیت، او په فقیرانو باندې د صدقې وصیت، نو که وصی دا ټول وصیتونه جمع کړې وی. نو که د موصی ثلث مال د ټولو وصیتونو نافذ کولو دپاره کافی کیږی. نو دا ټول وصیتونه به نافذ کولې شی. او که د موصی ثلث مال ددې ټولو وصیتونو دپاره نه کافی کیږی. خو وراثانو اجازت ورکړو. چه دا ټول وصیتونه نافذ کړې شی. نو دا ټول به نافذ کولې شی.

تقديم الفرائض: او که وراثانو اجازت ورنکړو. نو اوس به کتلې شی. چه دا ټول وصیتونه په فرائضو کښې داخل دی او که نه دی؟ که ټول فرائضو کښې داخل وی. نو کوم وصیت چه موصی مقدم بیان کړې دې. د هغې نه به شروع کولې شی. او که بعضې فرائض او بعضې غیر فرائض وی. نو مخکښې به د فرائضو نه ابتدا، کولې شی. اگر چه موصی په ذکر کښې فرائض مؤخر کړی وی. او واجبات او تطوعات نې مقدم کړې وی.

وجه تقديم الفرائض: فرائض به ولې مقدم کولې شی؟ ځکه چه فرائض د نفلو نه اهم دی. او ښکاره هم دا ده. چه د موصی مقصد هم اهم مقدم کول دی. ځکه چه په کوم سړي باندې قرض وی. هغه عام طور باندې په خیراتونو او صدقو کښې نه مشغولیدې.

وَمَا لَيْسَ بِوَاجِبٍ قَدْ مَعْنَاهُ مَا قَدْ مَعْنَاهُ الْوُجُوبُ. او کوم چه واجب نه دی. په هغې کبښې به هغه مقدم کولې شی. کوم چه موصی مقدم کړې دي.

تړون: او وصیتونه چه کله د فرائضو او واجباتو څخې نه وی، بلکه د نوافلو څخې وی. نو کوم چه موصی مقدم بیان کړې دې، هم هغه به مقدم کولې شی.

دلیل: چه موصی به هم ددې نه شروع کوی. کوم چه د هغه به نیز اهم وی. او که هغه ددې خبرې صراحت کوی. چه ما کوم وصیت مقدم کړې دې، هغه دې مقدم کړې شی. نو بیا دهغې مقدم کول ضروری دی. نو دغه شان به هلته کښې هم مقدم کولې شی. کله چه ده صراحت نه وی کړې، خو په ذکر کښې نې هغه مقدم کړې وی.

د حج وصیت به خټک ادا کولی نی؟

وَمَنْ أَوْصَىٰ بِحَقِّهِ الْإِسْلَامَ كَوْمَ كَسٍ ۖ وَهُوَ أَحَقُّ بِحَقِّهِ الْإِسْلَامَ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ ۚ وَمَنْ أَوْصَىٰ بِحَقِّهِ الْإِسْلَامَ كَوْمَ كَسٍ ۖ وَهُوَ أَحَقُّ بِحَقِّهِ الْإِسْلَامَ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ ۚ وَمَنْ أَوْصَىٰ بِحَقِّهِ الْإِسْلَامَ كَوْمَ كَسٍ ۖ وَهُوَ أَحَقُّ بِحَقِّهِ الْإِسْلَامَ مِنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ ۚ

توضیح: په زید باندې حج فرض دې. هغه په مرض الوفاټ کښې وصیت اوکړو. چه زما د طرفه حج اوکړئ. نو په داسې صورت کښې به وراثتو باندې واجب وی. چه دفعه د مال نه حج اوکړی. او یو سړې منتخب کړی. چه هغه د موسی د ښار نه حج اوکړی. او دا حج به پیدل تللو سره نه گوی. بلکه په سوریدو به ښی کوی.

دلیل: خکه چه به زید باندی هم چه کوم حج فرض وو. هغه د خپل ښار نه واجب وو. هم دا وجه ده. چه په زید به هغه وخت حج فرض وی. کله چه هغه سره دومره مال وی. کوم چه دهغه د ښار نه حج کولو دپاره کافی وی. گنی که د لاری خرج او سورلی نه وی. نو په زید به د استطاعت نه کیدو په وجه حج فرض نه وی. نو هرکله چه په زید باندی حج ادا کول د خپل ښار نه واجب دی. او دهغه د مرگه نه روستو چه په کوم سړی باندی حج کولی شی. دا هم دهغه حج ادا کول دی. کوم چه په زید باندی واجب دی. او په زید باندی د خپل ښار نه حج کول واجب وو. نو دی به هم د زید د ښار نه حج کوی. او دا غیر چه کوم حج کوی. په سورلی باندی به نه کوی. خکه چه په زید باندی پیدل تللو سره حج کول لازم نه وو. بلکه په سوریدو باندی واجب وو. نو په غیر باندی به هم حج په هغه طریقه ادا کول واجب وی. په کومه طریقه چه به زید باندی واجب وو.

کله د ملت مال له د حج وسيت اخي پوره کيږي نو څه حکم دي ؟

فَإِنْ لَمْ تَجِدْ أَلْفَ الْوَيْلَةِ فَكَوْكَ مَقْدَارِ دَوَسِيتِ دِ نَفَقِ دِبَارِ كَافِي نَهْ وِي أَعْمَاعِنَهُ مِنْ حَيْثُ تَجِدُ
 اَمَنُ وَاَرِثَانِ دِي دِ هِنْدِ دِ طَرَفِ دِهْفِ خَانِي نَهْ حِجْ اَوَكْرِي. دِ كُومِ خَانِي نَهْ چِه رَسِيدِي شِي

فصل پنجم وړاندې دا خبره ډیر ځل تیره شوې ده، چه وصیت د مړي په ثلث مال کینسې نافذ کیږي. ددې نه په زیات کینسې نه نافذ کیږي. نو که مریض وصیت اوکړو. چه زما د مال نه دې حج اوکړي شی. خو دده سره دومره مال نشته. چه په هغې سره حج اوکړي شی. نو په داسې صورت کینسې چه د کوم ځاني نه حج کیدي شی. د هغه ځاني نه به کولې شی. مثلاً دومره مال شته. چه په هغې سره د دیوبند نه حج نشی کیدي. البته د بمبئی نه حج کیدي شی. نو د بمبئی نه به حج کولې شی. او دا حکم استحساناً دي.

وجه الاستحسان خو مونږ استحساناً دا جائز ګرځولې دي. ځکه چه مونږ ته دا خبره معلومه ده. چه د موصی مقصد دا دي. چه دده وصیت نافذ اوکړي شی. نو ترکومه پورې چه ممکنه وي. د هغه وصیت

نافذ کول واجب دی. او کومه طریقه چه بیان کړې شوې ده. دا طریقه ممکن ده. نو هم دا به اختیارولې شی. او د امکان حده پورې وصیت نافذ کول د مطلق وصیت باطلولو نه افضل دی. **القیاس** د قیاس تقاضا دا ده. چه اوس د موسى د طرفه دسره حج اوکړې شی. ځکه چه دهغه د وصیت مقصد دا دي. چه د دیوبند نه حج اوکړې شی. ځکه چه موسى د دیوبند اوسیدونکې دي. او د دیوبند نه په دومره مال سره حج نشی کیدي. نو هغه وصف د سره اونه موندې شو. کوم چه موسى بیان کړې دي. **د حاجي په لاره کښې مړ شيدل او د حج وصیت کولو مسئله**

وَمَنْ غَرِبَ مِنْ بُلْدٍ حَاجًّا أَوْ كُومٍ سَرَىٰ جِهَ د حج په ارادې د خپل ښار نه اووتلو قَمَاتُ فِي الطَّرِيقِ نو هغه په لاره کښې مړ شو وَأَوْضَىٰ أَنْ يَحْجَّ عَنْهُ أَوْ د وصیت نه اوکړو. چه دده د طرفه حج اوکړې شی حَجَّ عَنْهُ مِنْ بُلْدٍ وَعَنْدَ أَبِي حَبِيبَةَ نو دده د طرفه به دده د ښار نه حج کولې شی. د امام ابوحنيفه رحمه الله په نيز،

توضیح زید د خپل کور نه اووتلو. او صرف د حج په ارادې سره اووتلو. تجارت و غیره مقصد نه نه وو. او هغه په لاره کښې مړ شو. او دا وصیت نه اوکړو. چه زما د طرفه حج اوکړې شی. نو دده د طرفه به حج کولې شی. خو اختلاف په دې کښې دي. چه دا حج به د کوم ځانې نه کولې شی. د مړکیدونکې د ښار نه، او که د هغه ځانې نه کوم ځانې چه دهغه انتقال شوې دي؟ نو امام ابوحنيفه قول دا دي. چه د زید د ښار نه حج اوکړې شی.

دلیل د اما ابوحنيفه رحمه الله دلیل دا دي. چه هرکله هغه د حج پوره کولو نه وړاندې مړ شو. نو د هغه وتل به د غیر حج دپاره شمارلې شی. نو داسې شوه. لکه څنگه چه د سوداگر د مړک حکم دي. نو اوس به داسې گنرلې شی. لکه چه ده په ابتداء کښې د حج وصیت کړې دي. او وړاندې دا خبره تیره شوې ده. چه کله د حج وصیت اوکړې شی. نو د موسى د ښار نه حج کول واجبېږي. لکه څنگه چه واجب وو. هم هغه شان دا ادا کړې شی.

وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَحَمْدُ بْنُ حَنْبَلٍ عَنْهُ مِنْ حَيْثُ مَاتَ أَوْ صَاحِبِيْنِو رَحِمَهُمُ اللَّهُ فَرَمَانِيْلِي دى. چه دهغه ځانې نه به حج کولې شی. کوم ځانې ته چه هغه مړ شوې وو.

توضیح **مسئله صاحبين** حضرات صاحبين رحمهم الله فرماني. چه چرته د زید وفات شوې دي. د هغه ځانې نه به د زید د طرفه حج کولې شی. او صاحبينو رحمهم الله د احکم استحساناً فرمائيلې دي. **دليلها** د صاحبينو رحمهم الله دليل دا دي. چه هرکله موسى د سفر په ارادې سره وتلې دي. نو د هغه چه څومره سفر پوره شوې دي. دا قربت دي. او په هغه باندې د خپل ښار نه حج کول واجب وو. خو کوم سفر چه هغه پوره کړې دي. دغومره فريضه د هغه د ذمې نه ادا شوې ده. او د هغې ثواب هغه ته ملاز شوې دي. نو اوس به دويم سړي ددغه ځانې نه حج دپاره ليکلې شی. او داسې به گنرلې شی. چه موسى هم ددې ځانې اوسيدونکې دي. او هرکله چه هغه ددغه ځانې اوسيدونکې شمار کړې شو. نو دهغه د طرفه به هم ددغه ځانې نه حج کول واجب وي.

د ماشوم د وصیت حکم او د امام شافعي رحمه الله نقطه نظر

وَلَا تَصِحُّ وَصِيَّةُ الصَّبِيِّ (او د بچی وصیت صحيح نه دي)

تصريح که ماشوم وصیت او کړی. نو صحيح دي (۱)
دليله که دليل دا دي. چه بچي د تبرع اهل نه دي. حالانکه وصیت تبرع ده. او دویمه خبره دا ده. چه د بچی قول داسی نه دي. چه دا په ده باندې څه څیز لازم کړی. او که دده وصیت حقیر او منلې شی. نو دده د قول ملزم کیدل به لازمیري. او دا باطل دي.

وَلَا الْكَاتِبُ وَارَثُ تَرَكَ وَكَأَخَاو د مكاتب وصیت صحيح نه دي اگرکه دومره مال پرېږدي چې دده وصیت پرې پوره کیدي شی.

تصريح که مكاتب په زمانه د کتابت کښې وصیت او کړي چې زه مړ شم نو زما دومره مال به د فلانی وي. نو دده دا وصیت جائز نه دي.

دليله که څکه چې په کوم وخت کښې ده وصیت کولو. په هغه وخت کښې دي پوره آزاد نه وو. بلکه هله به آزادیدو چې بدل کتابت نې ادا کړو. نو چې آزاد نشو. نو غلام او دغلام وصیت صحيح نه وي.

د وصیت نه د رجوع کولو حکم

وَيُجْزَى الْمُوصِي (الرُّجُوعَ عَنِ الْوَصِيَّةِ) او موصی دپاره د وصیت نه رجوع جائز ده

تصريح که موصی د وصیت نه رجوع او کړی. نو جائز دي.
دليله که څکه چه وصیت تبرع ده. او تبرع چه ترکومه پورې تمام نشی. نو د هغې نه رجوع جائز ده. لکه څنگه چه د هېې د پوره کیدو نه وړاندې ددې نه رجوع جائز ده. چه ددې تفصیلی بیان په کتاب الهیه کښې تیر شوي دي.

د وصیت نه د رجوع کولو دوه طریقې

وَإِذَا صَرَّحَ بِالرُّجُوعِ كَانَ رُجُوعًا

هل اللغة ① صرح: تصريح او کړه، ښکاره والې او کړوا

تصريح وړاندې معلومه شوې ده. چه موصی دپاره د وصیت نه رجوع جائز ده. اوس فرمائی. چه په صراحت سره رجوع او کړي شی. نور رجوع صحيح کيږي
دليله چې په صريحو الفاظو کښې د رجوع صراحت او کړي نو ښکاره خبره ده چې رجوع صحيح شوه

د وصیت نه د انکار کولو حکم

وَمَنْ يَحْذَرُ الْوَصِيَّةَ لَمْ يَكُنْ رُجُوعًا وَچاچه د وصیت نه انکار او کړو. نو دا انکار به رجوع نه وي

تصريح وړاندې تیر شوی دي. چه د وصیت نه رجوع جائز ده. اوس ددې ځانې نه دا مسئله بیانولې شی. که موصی د سره د وصیت انکار او کړي. نو دا انکار به رجوع نه وي.

دليله که دليل دا دي. چه د وجود او انکار مقصد دا دي. چه په ماضی کښې د وصیت نفی او کړي شی. او هرکله چه په ماضی کښې نفی او کړي شوه. او هيڅ تبدیلی او نه موندې شوه. نو دا فی الحال هم منتفی شمار کړي شی.

وَمَنْ أَوْصَى بِجُزْأَيْنِهِ او چاچه د خپلو گاونډیانو دپاره وصیت او کړو **فَهُمَا الْمُلَاصِقُونَ عِنْدَ أَيْسَى حَنِيفَةَ**

(۱). د امام شافعی رحمه الله په نیز که بچي د خبر په کارونو کښې وصیت او کړي. نو جائز دي.

وی چه هغه شرعاً ددې محرم وی. یعنی دده (موصی) ښځې ته د هغوی سره همیشه دپاره نکاح حرام وی. لکه د ښځې پلار، او زور، او ماما، او تره وغیره. نو د ښځې داسې رسته داران ددې د خاوند اصهار (سخرگنۍ) ده. او دا د عربو عرف دی. او زموږ په ملک کې د صهر ترجمه په سخر سره کولې شی.

فایده ۱: د جویریې رضی الله عنه پلار د بنو مصطلق (قبیلې) سردار وو. کله چه د بنو مصطلق سره جهاد اوکړې شو. او هغوی قید کړې شو. نو جویریې رضی الله عنه هم قیدی راوستلې شوه. او دا د ثابت بن قیس رضی الله عنه یا ددوی د تره د خوښی په حصه کېښې راغلله. او دوی (جویریې رضی الله عنه خپل خان مکاتبه کړل. او جویریې رضی الله عنه ډیره ښائسته وه. خلاصه د کلام دا چه جویریې رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه و آله په خدمت کېښې راغلله. عرض شې اوکړو. چه ائ د الله رسول صلی الله علیه و آله ازه جویریې بنت الحارث یم. او کومه واقعه چه ما سره اوشوه. هغه ستا نه پته نه ده. او زه د ثابت بن قیس رضی الله عنه په حصه کېښې راغلې یم. نو ما خپل خان مکاتبه کړې دې. نو زه ستا په دربار کېښې ددې دپاره حاضره شوې یم. چه ستاسو نه د کتابت ادا کولو په باره کېښې سوال اوکړم. نو نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل. چه ته ددې نه افضل غواړې. هغې اوونیل. هغه څه دی. نو نبی کریم صلی الله علیه و آله او فرمائیل. چه زه ستا بدل کتابت ادا کړم. او تا سره نکاح اوکړم. هغې دا منظوره کړله. او نبی کریم صلی الله علیه و آله بدل کتابت ادا کړو. او دوی د هغې سره نکاح اوکړله. کله چه خلقو ته دا معلومه شوه. چه نبی کریم صلی الله علیه و آله د جویریې رضی الله عنه سره نکاح کړې ده. نو د بنو مصطلق نه چه چا په حصه کېښې کوم قیدی مملوک وو. دوی هغه آزاد کړو. او وې ونیل. چه دا خلق خو اوس د نبی کریم صلی الله علیه و آله اصهار (سخرگنۍ) دی.

د زومانو دپاره د وصیت حکم او د اختان مصداق

وَمَنْ أَوْصَىٰ لِأَخْتَانِهِ أَوْ جَاغَهُ د خپلو زومانو دپاره وصیت اوکړو فَالْخَتَنَ ذَوْرُ كُلٍّ ذَاتِ رَجْعٍ مَّحْرَمَةٌ
نو دده د هر ذی رحم محرم خاوند دپاره به وصیت وی

حل اللغة ① اختان: جمع دختن، زوم، د لور خاوند

توضیح: که یوکس دا وصیت اوکړو. چه زما زومانو ته دومره مال ورکړی. نو په اختان کېښې به د هر هغه ښځې خاوند داخل وی. کوم چه د موصی ذو رحم محرم دی. لکه خور، ترور، وغیره.
فایده ۱: ځکه چه دوی ټولو ته ختن (زوم) وائی. په دې باندې بعضو مشانخو رضی الله عنه فرمائیلی دی. چه دا د کوفې د خلقو عرف دی. گنۍ زموږ په عرف کېښې د اختان نه مراد د ښځو د خاوندانو محارم مراد دی. او هر کله چه ددې نه د ښځو د خاوندانو محارم مراد دی. نو بیا په دې خاوندانو کېښې عموم دی. که هغه آزاد وی. او که غلام وی. د موصی قریبی رسته دار وی، او که نه وی. ځکه چه لفظ د ختن دوی ټولو ته شامل دی.

اقرارو دپاره وصیت کولو کېښې به اقرارو کېښې خوب داخل و؟

وَمَنْ أَوْصَىٰ لِأَقْرَبٍ أَوْ جَاغَهُ د خپلو اقرارو دپاره وصیت اوکړو فَالْوَصِيَّةُ لِلْأَقْرَبِ قَالُوا قَرَبٌ مِنْ كُلِّ ذِي رَجْعٍ مَّحْرَمَةٌ نو وصیت په اقرب دپاره وی. بیا هغه چا دپاره کوم چه دده نه پس اقرب وی. یعنی د موصی هر ذو رحم محرم وَلَا يَدْخُلُ فِيهِمُ الْوَالِدَانِ وَالْوَلَدُ او په دې کېښې به مور پلار او اولاد نه داخلېږي وَلَا كُنْ لِلْأَعْدَاءِ دا وصیت به د دو یا زیاتو دپاره وی

توضیح: وصیت د میراث خور ده. او په میراث کېښې د الاقرب فالاقرب اعتبار کیږي. چه ددې تفصیل په باب العصباء، کېښې سراجی کېښې ذکر شوې دې. نو دغه شان به په وصیت کېښې هم د الاقرب

فالأقرب اعتبار كولي شي. او په ميراث كېنې د جمعې نه مراد دوه دي. نو دغه شان به په وصيت كېنې هم د جمعې نه مراد كم از كم دوه وي.

مسلك الصاحبين صاحبين رحمهما الله فرمانی. چه په اقرباو كېنې به هغه ټول حضرات داخل وي. كوم چه اسلام كېنې آخری پلار طرف ته منسوب وي. ددې څه مطلب دي؟ نو ددې په تفسير كېنې د مشائخ **فتاوى** دوه اقواله دي: ① يعنی هغه پلار كوم چه رومي اسلام راوړلې وي. لكه اولاد د حضرت علي عليه السلام ② رومي هغه پلار چه هغه د اسلام زمانه موندلې وي. او هغه مسلمان شوې نه وي. لكه اولاد د ابوطالب، چه كله څوك علوی د خپلو اقرباو دپاره وصيت او كړی. نو د رومي تفسير په اعتبار سره به اقرباو كېنې صرف د حضرت علي عليه السلام اولاد داخل وي. او د جعفر او د عقیل اولاد به په دې كېنې داخل نه وي. او د دویم تفسير په اعتبار سره به په دې كېنې د حضرت علي عليه السلام اولاد سره سره د جعفر او د عقیل اولاد هم داخل وي. خلاصه د كلام داچه د موسى نه واخله تر آخری پلاره پورې چه كوم به اسلام كېنې دي. د صاحبينو رحمهما الله په تيز به ددې په منځ كېنې ټول اولاد په دې وصيت كېنې داخل وي. كه هغه سړی وي او كه ښځې وي، كه اقرب وي او كه ابعد وي. دا ټول تفصيل د صاحبينو رحمهما الله په قول باندې دي.

دليلهما د صاحبينو رحمهما الله دليل دي. فرمانی. چه قریب د قرابت نه مشتق دي. نو چا سره چه قرابت قائم وي. هم هغه ته به قریب ونيلې كيږي. نو كوم سړی چه د خپل خاندان څڼې دي. كه هغه د ورحم محرم وي او كه نه وي. قرابت خو هر يو سره قائم دي. نو هر يو ته به قریب ونيلې شي.

په تره او ماما كوم كېنې زيات اقرب دي؟

وَأَزْأَوْصَى بِذَلِكَ وَلَهُ عَنَّا وَخَالَاتُ أَوْ كَلَهُ جَهْ هُفْ پَه دې باندې وصيت او كړی او دده دوه ترونه او دوه ماماگان دي. فَالْوَصِيَّةُ لِعَمَلِهِ عِنْدَهُ أَعْتَبَرْنَا لِقُرْبِ كَمَا فِي الرَّثِثِ نو دده دواړو ترونو دپاره به وي. د امام ابوحنيفه عليه السلام په تيز، د اقرب اعتبار كولو سره، لكه څنگه چه ميراث كېنې دي

تصريح د امام ابوحنيفه په تيز په ميراث كېنې د اقرب فالاقرب قاعده جاري ده. نو كه يو كس د خپلو رشته دارانو دپاره وصيت او كړو. او په هغوی كېنې دوه ترونه او دوه ماماگان وو. نو امام ابوحنيفه په تيز ترونه د ماماگانو نه اقرب دی د دې وجې به وصيت د ترونو دپاره وي ماماگانو ته به څه نه ملاويږي. **مسلك الصاحبين** د صاحبينو په تيز به وصيت كېنې هغه قاعده نه ده كومه چې د امام ابوحنيفه په تيز نه ده. نو ددې وجې به دي وصيت كېنې به د دواړو ترونو سره دواړه ماماگان هم حقدار وي.

د اقربا، دپاره ئې وصيت او كړو او صرف تره او دوه ماماگان دي نوڅه حكم دي؟

وَأَنَّ كَانَ لَهُ عَمْرُو خَالَاتُ أَوْ كَلَهُ مَوْصَى يُو تَرَهْ او دوه ماماگان وي قُلِّلَعَمْرُ التَّصْفُفْ نو تره دپاره د وصيت نصف دي وَلِلْخَالَاتَيْنِ التَّصْفُفْ او نصف د دواړو ماماگانو دپاره دي

تصريح كه موصی د اقرباو دپاره وصيت او كړو. او هغه صرف يو تره او دوه ماماگان پريځوي دي. نو نیم وصيت به د تره دپاره وي او نیم وصيت به د دواړو ماماگانو دپاره وي **دليله** چونكه اقربا، د جمعې صيغه ده. چه ددې دپاره كم از كم دوه افراد ضروري دي. او تره صرف يو كس دي. په دې وجه به دا تره صرف د نصف وصيت حقدار وي. او نصف بچ پاتې شو. نو دا به دواړه ماماگان اخلي.

وَقَالَ الْأَوْصِيَّةُ لِكُلِّ مَنْ يُلَسَّبُ إِلَى أَقْصَى أَبْ لُهُ فِي الْإِسْلَامِ او صاحبين رحمهما الله فرمانی. چه وصيت

زفر بکری په نیز د باقی پاتې ۳۰۰ ثلث یعنی ۱۰۰ به موسی له ته ورکولې شی. (۱)
هلبه د امام زفر بکری دلیل دا دي. چه ټول مال یعنی دراهم او چیلې به موسی له او وارثانو په منځ کښې مشترک وي. نو کوم مقدار چه هلاک شو، هغه هم مشترک دي. او کوم چه باقی پاتې دي، هغه هم مشترک دي. او اصول دا دي. چه کوم مال مشترک وي. د هغې هلاکت هم په شرکت باندې وي. او کوم چه باقی پاتې کیږي. د هغې بقاء هم شرکت باندې باقی پاتې کیږي. نو په ذکر شوي صورت کښې چه هرکله دا مال مشترک شو. نو هلاک شوي او باقی پاتې ټول مشترک شو. او که ترکه مختلف اجناس وي. او هلته موسی دا طریقه اختیار کړې وي. نو هلته د ټولو (امامانو) په نیز هم دا حکم دي. چه د باقی پاتې ثلث به موسی له ته ورکولې شی. مثلاً زید سره څه د چیلو رمه ده. او څه د اوبیانو ده. او څه د غویانو ده. او زید په دې کښې د یو ثلث وصیت او کړو. او اتفاق سره د هر یوې رمې دوه ثلثه هلاک شو. او صرف یو ثلث باقی پاتې شوي دي. نو هلته به بالاتفاق موسی له ته د هر جنس د باقی پاتې ثلث نه یو ثلث ورکولې شی. نو دلته کښې هم دغه شان پکار ده.

دلیل جمهور العنایة د جمهورو احنافو د طرفه د امام زفر بکری جواب دي. ددې حاصل دا دي. چه جنس واحد په مختلفو اجناسو باندې قیاس کول قیاس مع الفارق دي. ځکه چه په کتاب القسمة کښې دا بحث تیر شوي دي. په جنس واحد کښې به د تقسیم په درخواست باندې قاضی په باقی شریکانو باندې زبردستی کوي. او د مختلفو اجناسو په صورت کښې به قاضی زبردستی نه کوي. او ددې وجه دا ده. چه په یو جنس کښې د یو څیز ډیر شریکان راجمع کیدې شی. یعنی په دې کښې د موسی له هم حق وي. او د وارثانو حق هم وي. نو هرکله چه اجتماع اوشوه. یعنی د یو جنس په صورت کښې په ۹۰۰ سوه دراهمو کښې، نو د موسی له حق په وړاندې وي. ځکه چه وصیت د میراث نه مقدم وي. نو په دې کښې د موسی له حق اصالتاً وي. او د وارثانو حق تبعاً وي. او بیا قاعده کلیه دا ده. چه هرکله یو مال په اصل او تابع باندې مشتمل وي. او په دې کښې بعضې هلاک شي. نو هلاک شوي تابع طرف ته گرځولي شي. اصل طرف ته نشي گرځولي. لکه څنگه چه په مال مضاربت کښې هم دغه شان کیږي. نو دلته به هلاکت هغه ثلثان طرف ته گرځولي شي. کوم چه د وارثانو حق وو. او اصل ثلث باقی دي. نو هغه به موسی له ته ورکولې شي.

صورة الاجناس المختلفة که اجناس مختلف وي. نو هلته نه زبردستی کیدې شي. او نه ټول په شي. واحد کښې جمع کیدې شي. او هرکله چه دا ټول څیزونه نشي کیدې. نو د وصیت به د میراث نه تقدیم هم نه ثابتیږي. او نه به د اصل او تبع مسئله جاری کیدې شي. دا دلیل حاصل شو. او که موسی د دراهمو په ځانې درهم ونیلي وي. مثلاً داسې نې ونيلي وو. چه ما فلانی ته یو درهم هبه کړو. او مثلاً درې درهمه وو. چه د هغې نه دوه درهمه هلاک شو. او یو باقی پاتې شو. نو دا یو به موسی له ته ورکولې شي. یعنی دلته به دا نشي ونیلي. چه ددې یو درهم ثلث به موسی له ته ورکولې شي. باقی خبره واضحه ده.

د یو ثلث وصیت هولو له پس دوه ثلثه مال هلاک شي نو څه حکم دي ؟

وَمَنْ أَوْصَى بِثُلْثِ ثِيَابِهِ أَوْ خُوكِ جِئَ د خپلې دریمې حصې کپړو وصیت نې او کړو فَبَلَكَ ثُلْثُهَا وَيَقَى ثُلْثُهَا نُو په دې کپړو کښې دوه ثلثه هلاک شو. او ددې ثلث باقی پاتې شو وَهُوَ ثُلْثُ مِائَتَيْ

(۱) القول الراجح هو هذا قول زفر بکری کذا لي كشاف الاستار (٣٢٤/٢) وحاشية السعدی علی العنایة (٣٧٤/٩)
 وراهمار (٤٧٥/٥) والحق (٤٢٣/١٣) لَفَلَا عَنْ الْقَوْلِ الرَّاجِحِ (٣٧٦/٢) -

مِنْ مَالِهِ أَوْ دَا (باقی پاتې ثلث) دده د باقی پاتې مال د ثلث نه خارجېږي لَمْ يَسْتَقِ (الْأُلْفُ مَالِي) مِنْ الثَّيَابِ نو موسى له به مستحق نه وی. خو د باقی پاتې کپړ و د ثلث

توضیح: که موسى د خپلو کپړو د ثلث وصیت کړې وی. او اتفاق سره ددې کپړو نه دوه ثلثه هلاکې شي. او صرف یو ثلث باقی پاتې شي. نو موسى له ته به د باقی پاتې ثلث ملاوېږي. او که باقی پاتې ټول به ملاوېږي؟ نو په دې کښې تفصیل دي. که کپړې د مختلف جنس وي. نو د باقی پاتې کپړو ثلث به ملاوېږي. او که د یو جنس وي. نو باقی پاتې به ټول ملاوېږي. ځکه چه د جنس د اتحاد په صورت کښې کپړې د دراهمو پشان شوې. او هم دغه شان هر کیلی او وزنی خیز هم د دراهمو په مرتبه کښې دي. ځکه چه لکه څنگه چه په دراهمو کښې تقسیم باندې زبردستی جائز ده. دغه شان کیلی او وزنی خیزونو کښې تقسیم باندې زبردستی جائز ده. او لکه څنگه چه په دراهمو وغیره کښې جمع کول ممکن دی. دغه شان په کیلی او وزنی خیز کښې جمع کول ممکن دی.

چه مال نقد هم وي او قرض هم وي نو د زرو روپو وصیت به څنگه پوره کولې شي؟

وَمَنْ أَوْصَى لِزَجَلٍ أَلْفٍ دُرْهَمًا أَوْ مَا شَاءَ مِنْ ثَمَنٍ أَوْ قَرْضٍ هَمْ شَتَّةٍ فَإِنَّ خَوْبَ الْأَلْفِ مِنْ ثَلَاثِ الْعَيْنِ دُفِعَتْ إِلَى الْوَصِيِّ لَهُ نَوْ كَ زَر (درهم) راوخی. د نقد ثلث نه، نو زر (درهم) به موسى له ته ورکولې شي

توضیح: زید وصیت او کړو. چه زما د مال نه دې زر روپې بکر ته ورکړې شي. نو وصیت صحیح دي. خو زید څه مال نقد پریخودو. او بعضی مال هغه دي. کوم چه په خلقو باندې قرض دي. نو بکر ته چه کوم هزار روپې ورکولې شي. که نقد مال دومره وي. چه د هغې ثلث زر روپې جوړېږي. مثلاً درې زره یا ددې نه زیات نقد مال موجود دي. نو بکر ته به زر روپې ددې نقد مال نه ورکولې شي. دلیل: ځکه چه هر حقدار ته د هغه حق ورکول ممکن دی. د څه کمی نه بغیر، نو دې طرف ته به رجوع کولې شي

وَإِنْ لَمْ يَخْرُجْ أَوْ كَ زَر (درهم) د ثلث نه نه اوځي دَفِعَ إِلَيْهِ ثَلَاثُ الْعَيْنِ نو موسى له ته به د نقد مال ثلث ورکولې شي وَكُلُّ مَا خَرَجَ شَيْءٌ مِنَ الدَّائِنِ أَخَذَ لِنَفْسِهِ حَتَّى يَسْتَوْفِيَ الْأَلْفَ او د قرض نه چه کوم مقدار وصولېږي. د هغې نه به ثلث اخلي. تردې چه هغه (موصی له) زر (درهم) وصول کړي

توضیح: او که نقد مال دومره نه دي. بلکه کم دي. مثلاً ټولې زر روپې نقدې دي. او باقی مال په خلقو باندې قرض دي. نو بکر ته به د زرو روپو ثلث په نقدو کښې ورکولې شي. او باقی حصه به هغه ته د قرضو نه ملاوېږي. چه ددې صورت به دا وي. چه څومره قرض وصولېږي. د هغې دریمه حصه به بکر ته ورکولې شي. تردې چه د هغه حق پوره شي. یعنی زر روپې پوره شي. دلیل: ددې طریقې اختیارولو وجه دا ده. چه موسى له او وارثانو په ترکه کښې دواړه شریکان دي. ددې باوجود که نقد مال صرف موسى له ته ورکړې شي. نو د وارثانو په حق کښې کمی کول لازمیږي. او کمی ځکه لازمیږي. چه موسى له ته نقد مال ملاو شو. او وارثانو ته هغه مال ملاو شو. کوم چه په خلقو باندې قرض دي. حالانکه نقد مال د قرض نه غوره او افضل وي. ځکه چه قرض فی الحال مال نه دي. بلکه د وصولولو نه پس به مال وي. نو د موسى له او وارثانو په منځ کښې برابري به په هغه صورت کښې پاتې کېږي. کوم چه مونږ بیان کړې دي.

حمل دپاره د وصیت حکم

وَعَجَّزُ الْوَصِيَّةِ لِلْحَمْلِ وَبِالْحَمْلِ إِمَامٌ قَدُورِيٌّ أَوْ فَرَمَانِيْلٌ. او وصیت جائز دې د حمل اِذَا وَضِعَ لِأَقْلٍ مِنْ سِتَّةِ أَشْهُرٍ مِنْ يَوْمِ الْوَصِيَّةِ او د حمل وصیت هم جائز دې. کله چه دا د وصیت د ورځ نه د شپږو میاشتو نه په کم کښې پیدا شی

توضیح که یو بچي په خټه کښې دې. او دده د یو مورث وفات اوشی. نو حمل ته به هم میراث ملاوېږي. او میراث او وصیت گویا چه دواړه خويندې دی. نو که حمل دپاره وصیت اوکړې شی. نو جائز دې. او هم دغه شان که د حمل وصیت اوکړې شی. نو هغه هم جائز دې. مثلاً اووانی. چه زما د وینځې په خټه کښې چه کوم بچي دې. دا فلائی سړی ته ورکړی. نو دا هم صحیح دې. او وصیت جائز دې. خو دا وصیت حمل دپاره، یا وصیت د حمل هغه وخت جائز دې. کله چه حمل په خټه کښې موجود وی. ددې علامت دا دې. چه د وصیت د وخت نه د شپږو میاشتو نه په کم کښې پیدا شی.

دلیل جواز الوصية للحمل د حمل دپاره د وصیت د جواز دلیل دا دې. چه وصیت فی الحال مالک جوړول نه دی. بلکه د میراث پشان په دې کښې هم استخلاف دې. نو لکه څنگه چه میراث جائز دې. دغه شان وصیت هم جائز دې. ځکه چه وصیت او میراث پخپلو کښې د یو بل مثالونه دی. صرف دومره فرق دې. چه وصیت په رد کولو سره رد کیږي. او میراث نه رد کیږي. ځکه چه وصیت کښې د موصی د طرفه تمليك (مالک جوړول) دی. او کوم ځانې چه تمليك وی. هلته رجوع جائز ده. او په میراث کښې تمليك نشته. بلکه صرف استخلاف دې.

دلیل جواز الوصية بالحمل د حمل وصیت نو دا هم جائز دې. ځکه چه زمونږ خبره د داسې جنین حمل په باره کښې ده. چه دده د وصیت په وخت کښې موجود کیدل معلوم وی. او هرکله چه دلته دده موجود کیدل معلوم شوی دی. نو دا جنین به یو څو ورځې پس را موجود کیږي. او د مړی د حاجت او عجز په لحاظ سره د وصیت باب وسیع دې. او د وسعت دلیل دا دې. چه که یو کس وصیت اوکړو. چه زما په باغ کښې کومې میوې راشی. دا د فلائی دپاره وصیت دې. نو دا وصیت جائز دې. حالانکه میوې اوس موجود نه دی. نو کوم څیز چه موجود دې. د هغې وصیت به په درجه اولی جائز وی.

د حامله وینځې چا دپاره وصیت کول او د حمل استثناء کول

وَإِذَا وَصَّى لِرَجُلٍ بِجَارِيَةٍ أَوْ لِمَا أَتَتْهَا أَوْ كَلَّهَ وَصِيَّتُ د یو سړی دپاره د وینځې خو د هغې د حمل (نې اونکړو). صَحَّتْ الْوَصِيَّةُ وَالْإِسْتِثْنَاءُ وَصِيَّتُ او استثناء صحیح ده

حل اللغة ① افراد: خانله والي

توضیح که موصی د وینځې وصیت اوکړو. او ددې د حمل استثناء نې اوکړله. نو د وینځې وصیت صحیح دې. او استثناء هم صحیح ده. نو حمل به په وصیت کښې داخل نه وی.

دلیل صفة الوصية ځکه چه لفظی اعتبار سره لفظ د جاريه حمل ته شامل نه دې. خو که مطلق جاريه (وینځه) نې اووښلې. او د حمل استثناء نې اونکړله. نو د تابع کیدو په وجه به حمل هم د وینځې لاتدي داخل وی. او وصیت به صحیح وی. نو هرکله چه موصی یواځې د مور وصیت اوکړو. نو وصیت صحیح دې.

دلیل صفة الاستثناء او که یواځې د حمل وصیت اوکړی. نو دا هم جائز دې. نو ددې استثناء هم صحیح ده. ځکه چه قاعده کلیه هم دا ده. چه د کوم څیز یواځې عقد صحیح کیږي. د هغې د عقد نه استثناء هم کیدي شی. او د کوم څیز چه خانله عقد نشی کیدي. د هغې استثناء هم نه صحیح کیږي.

د داسې وينځې وصيت ښول، چه د موسى د وفات نه پس ددې بچي پدا شي نو څه حكم دي ؟

(وَمَنْ أَوْصَىٰ لِزُلْجَلٍ بِنَارِيَّةٍ أَوْ جَا فِيهِ د يوكس دپاره د وينځې وصيت او كړ و كړل د بَعْدَ مَوْتِ الْمَوْصِي قَبْلَ أَنْ يَقْبَلَ الْمَوْصَىٰ لَهُ وَلَدًا الْقَبْلَ الْمَوْصَىٰ لَهُ وَهِيَ تَرْجَا نَ مِنْ الثَّلَاثَةِ هغې د موسى د مرگ نه روستو اود موسى له د قبض كولو نه وړاندې بچي راوړو. بيا موسى له قبول كړو. هُنَا لِلْمَوْصَىٰ لَهٗ دوى دواړه به موسى له دپاره وى

توضيح: زید د خالد دپاره د خپلې وينځې وصيت او كړو. او د زید د مرگ نه روستو، د تركې تقسيمولو نه وړاندې وينځې يو بچي راوړو. او د وينځې او د بچي قيمت دومره دي. چه دوى دواړه د تركې د دريمې نه اوځى. يعنى تركه او ددوى دوه ثلثه يا ددې نه زيات موجود دى. نو وينځه او بچي دواړه به خالد ته ملاوړي.

دليله: ځكه چه وصيت كېنې مور اصالتاً داخله ده. ځكه چه ددې وصيت زید كړي دي. او بچي چونكه د وصيت په وخت كېنې مور سره متصل دي. نو بچي به د تبعيت په بناء وصيت كېنې داخل وي. او تركه د تقسيمولو نه وړاندې د مړى په ملكيت باندې باقى پاتې وي. ددې دليل دا دي. چه د مړى د تركې نه د مړى قرضې ادا كولې شي. نو هر كله چه تركه لا اوس د مړى (د زید) په ملكيت باندې باقى پاتې ده. او هيڅ مانع موجود نه دي. نو بچي به هم وصيت كېنې داخل وي. او هر كله چه مور او بچي (دواړه) په وصيت كېنې داخل شو. نو دوى دواړه به خالد ته ملاوړي.

كه مور او ځونې د ثلث نه نه اوځي نو څه حكم دي ؟

(وَأَنْ لَّمْ تَعْرِجْ جَا مِنْ الثَّلَاثَةِ اوه دوى دواړه د دريمې حصې نه نه اوځي فَزَيَّرَ بِالثَّلَاثَةِ موسى له به دريمه حصه اخلي وَأَخَذَ بِالْحَصَّةِ مِنْهُمَا جَمِيعًا فَيَقُولُ أَيْ يَوْسُفَ وَمُحَمَّدٍ وَرَحِمَهُمَا اللَّهُ او په دوى دواړو كېنې چه كوم يو دده په حصه كېنې راشي. هغه به اخلي. د صاحبينو رحمهما الله په قول باندې

توضيح: او كه مور او بچي دواړه د دريمې نه نه اوځي. يعنى ددوى د قيمت نه علاوه دوه ثلثه يا ددې نه زيات باقى پاتې نشى. نو د صاحبينو رحمهما الله په نيز به د مور او بچي دواړو نه په پوخاني ثلث وصولوي شي.

دليلهما: د صاحبينو رحمهما الله دليل دا دي. چه بچي هم په وصيت كېنې داخل شوي دي. اكر چه بچي په وصيت كېنې اصالتاً داخل دي. او بچي تبعاً داخل دي. بهر حال كه هر څنگه داخل شي. خو داخل دي. او هر كله چه بچي د اتصال د وخت نه وصيت كېنې داخل دي. نو اوس هر كله چه هغه د مور نه جدا شوي دي. نو اوس به د وصيت نه نه خارجېږي. نو اوس به داسې كنترول شي. چه مور او بچي په وصيت كېنې دواړه برابر داخل دي. نو اوس ددې هيڅ وجه پاتې نشوه. چه مور په بچي باندې مقدم كړي شي. او ددې مثال داسي دي.

(وَقَالَ أَبُو حَنِيفَةَ يَأْخُذُ ذَلِكَ مِنَ الْأَمْرِ فَإِنْ فَضَلَ شَيْءٌ أَخَذَ مِنْهُ الْوَلَدُ) او امام ابو حنيفه رحمه الله فرمائيلي دي. چه هغه به ثلث د مور نه وصولوي. نو كه څه بچ پاتې شي. نو هغه به د بچي نه اخلي.

۱م القول الرابع هوذا قول أبي حنيفة رحمه الله كذا في ملفي (٤٣٥\٤) ورداخبار (٤٨٠\٥) نقلاً عن القول الرابع

تذریح > مسلک ابي حنیفہ > امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ فرمائی۔ چہ ہفہ بہ خپلہ دریمہ حصہ د مور نہ اخلی۔ کہ د مور نہ ددہ دریمہ پورہ شی۔ نو صحیح ده۔ گنی کہ خہ پاتی شی۔ نو دا کمې بہ په بچی سرہ پورہ کولې شی۔

دلیلہ > د امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ دلیل دا دی۔ چہ په وصیت کښې مور اصل ده۔ او بچی د هغې تابع دی۔ او دا اصول پخپل خانی مسلم دی۔ چہ تابع د اصل مقابل نه جوړیږي۔ نو دلته بچی د مور مقابل څنگه جوړیږي شی۔ ځکه کہ په مور او بچی دواړو کښې وصیت نافذ اومنلې شی۔ نو بچی (چہ تابع دی) د مور (چہ اصل ده) مقابل وی۔ مور دپاره به په بعضې حصہ کښې وصیت باطلوی۔ او دا ناجائز ده۔ چہ بچی په اصل کښې وصیت باطل کړی۔ ځکه چہ د صاحبینو رحمہما رحمہما اللہ د قول مطابق د مور ۲۸۳ وصیت کښې داخل دی۔ او ۱۱۲ د وصیت نه خارج شو۔ او دا ټول د تابع په وچہ شوې دي۔

توضیحه فی فوہ المالک > مثلاً زید سرہ شپږ سوه درهمه دی۔ او یوه وینځه ده۔ چہ د هغې قیمت درې سوه درهمه دی۔ اوس زید ددې وینځې وصیت خالد دپاره اوکړو۔ نو وصیت صحیح دی۔ او پوره وینځه به خالد ته ملاوېږي۔ ځکه چہ وینځه د پوره ترکې دریمہ (حصہ) ده۔ خود زید د مرگ نه روستو او د ترکې تقسیمولو نه وړاندې دغه وینځې یو بچی راوړو۔ چہ د هغه قیمت هم درې سوه درهمه دی۔ اوس ټوله ترکہ ۱۲۰۰ سوه درهمه شوه۔ چہ ددې ثلث څلور سوه جوړیږي۔ نو د امام ابو حنیفہ رحمہ اللہ په نیز به پوره وینځه خالد ته ورکولې شی۔ خو اوس هم ددغه ثلث پوره نشو۔ نو د بچی د قیمت نه به ۱۸۳ نوره هم خالد ته ورکولې شی۔ اوس څلور سوه مالیت خالد ته ملاو شوې دي۔ چہ دا د دولسو سوو ثلث دی۔ او د صاحبینو رحمہما رحمہما اللہ په نیز به د مور او بچی دواړو ۲۸۳ خالد ته ورکولې شی۔ او دمور دوه ثلثه ۲۸۳ دوه سوه دراهم دی۔ او د بچی دوه ثلثه هم دوه سوه درهم دی۔ نو د دولسو سوو ثلث پوره شو۔ نو خالد ته به ددوی دواړو دوه ثلثه ملاوېږي۔ اوس به په دې باندې د فریقینو دلیلونه پیش کولې شی۔

د غلام د خدمت یا په کور کښې د اوسیدو وغیرہ د وصیت حکم

وَجَوَزَ الْوَصِيَّةَ بِذِمَّةِ عَبْدٍ وَوَسَّكَنَى ذَاوَالْيَمِينِ مَعْلُومَةً اود خپلو غلامانو د خدمت، اود خپل کوردسکني دمعين کالونو پورې وصیت کول جائز دي وَجَوَزَ بِذَلِكَ اَبْدًا او ددې وصیت د همیشه دپاره کول جائز دي

تذریح > لکه څنگه چہ انسان په خپل ژوند کښې د خپل څیز د منافعو نور خلق مالک جوړولې شی۔ چہ ددې یو څو صورتونه دی ① کرایه باندې نی ورکړی۔ نویه کرایه باندې اخستونکي د اجرت په بدلہ کښې د منافعو مالک شو۔ ② عاریت باندې نی ورکړی۔ د عاریت په صورت کښې عاریت باندې اخستونکي په مفتو کښې د منافع مالک کیږي۔ دغه شان انسان ته دا حق حاصل دي۔ چہ د خپل مرگ نه پس یوکس د خپل څیز د منافعو مالک جوړ کړی۔

دلیلہ > ځکه چہ لکه څنگه هغه ته د اعیان د وصیت حاجت راپېښیږي۔ د غه شان هغه ته د منافعو د وصیت حاجت راپېښیږي۔

د غلام د خدمت په وصیت کښې د نفاذ طریقہ

فَإِنْ خَرَجَتْ وَفِيهِ الْعَبْدُ مِنَ الثَّلَاثِ نَوَكه د غلام رقبہ د دریمي حصې نه اوخی سَلَّمَ إِلَيْهِ لِلْخُدْمَةِ نو غلام به موصی له ته سپارلې کیږي۔ چہ غلام د موصی له خدمت اوکړی

تذریح > زید د خالد دپاره د غلام د خدمت وصیت اوکړو۔ او د غلام قیمت دوه ثلثه دی۔ یا ددې نه زیات نور مال هم موجود دي۔ یعنی غلام د ثلث نه وتلې شی۔ نو غلام به خالد ته سپارلې کیږي۔ چہ غلام د خالد خدمت کوی۔

دلیلہ > خکہ چه د خالد حق په ثلث کښې دې په دې ثلث کښې وارثان دده مقابل نشی جوړېدې.

وَأَنْ كَانِ لَمْ أَسْأَلْ لَهُ عَزْوُهُ خکہ چه د موسی له حق په دریمه حصه کښې دې چه په دې کښې وارثان مقابل نشی جوړېدې. که د موسی د غلام نه علاوه مال نه وی **وَأَنْ كَانِ لَمْ أَسْأَلْ لَهُ عَزْوُهُ** خکہ چه د موسی له (خدمت) کوی یومانو غلام په دوه ورځې د وارثانو خدمت کوی. او یوه ورځ به د موسی له (خدمت) کوی

توضیح > اوکه موسی سره ددې غلام نه علاوه نور هیڅ مال نه وی. نو بیا به دا طریقه اختیارولې شی. چه دا غلام به دوه ورځې د وارثانو خدمت کوی. او یوه ورځ به د خالد خدمت کوی.
دلیلہ > خکہ چه د وارثانو حق دوه ثلثه دې. او د خالد حق یو ثلث دې. لکه څنگه چه د اعیانو په وصیت کښې کیږی. او غلام درې حصې کول، او ټکړې کولو سره تقسیم کیږی نشی. خکہ چه غلام په دې اعتبار سره غیر متجزی دې. نو اوس د مہایات (نمبرواری) نه علاوه هیڅ لاره نشته. نو مہایات به اختیارولې شی. چه دواړه حقونه پوره کړې شی. د وارثانو حق هم او د موسی له حق هم.
د موسی له په مرګ سره به موسی به وارثانو ته ورشولی شی

وَأَنْ مَاتَ الْمُوصَى لَهُ نَوْ كَه مَوْصَى لَه مَر شَوْ عَادَ إِلَى الْوَرَثَةِ نو موسی به وارثانو طرف ته راوایس کیږی

توضیح > زید د خالد دپاره پخپل کور کښې د اوسیدو وصیت کړې وو. او د زید د وفات نه پس د وصیت مطابق خالد په کور کښې اوسیدو. او اوس د خالد وفات اوشو. نو موسی به، به وارثانو ته حواله کولی شی.
دلیلہ > خکہ چه موسی د زید دپاره دا وصیت کړې وو. چه هغه د موسی د ملک په حکم باندې ددې نه نفع حاصله کړی. اوکه اوس موسی به د خالد وارثانو ته ورکړې شی. نو په دې سره به دا لازمیږی. چه د موسی د رضامندی نه بغیر په ابتدا کښې د موسی له وارثان د منافعو مستحق کیږی. حالانکه دا جائز نه ده. چه د مالک د رضامندی نه بغیر د ملک استحقاق اوشی.

وَأَنْ مَاتَ الْمُوصَى لَهُ فِي حَيَاةِ الْمُوصِي بَطَلَتِ الْوَصِيَّةُ او که د موسی په ژوند کښې موسی له مړ شی. نو وصیت به باطل وی

توضیح > اوکه د زید په ژوند کښې د خالد وفات اوشی. نو وصیت به باطلیږی.
دلیلہ > خکہ چه وصیت هم یو عقد دې. چه په دې کښې د ایجاب او قبول ضرورت دې. د موسی قول ایجاب دې. او د موسی د مرګ نه پس د موسی له ددې ایجاب قبولولو ته قبول ونیلې شی. او موسی پخپل ژوند کښې ایجاب کوی. او ددې ظهور د اثر په اعتبار سره د موسی د مرګ په وخت کیږی. او دلته چه کله موسی له د موسی په ژوند کښې مړ شو. نو د موسی ایجاب باطل شو.
نظیرہ > لکه مثلاً که بائع ایجاب کړې وو. او اوس لا مشتری قبول کړې نه وو. چه د مشتری وفات اوشو. نو د بائع ایجاب به باطلیږی.

په .. ولد فلان.. الفاظو سره د وصیت حکم

وَإِذَا أَوْصَى لَوْلِيٍّ فَلِلْوَلِيِّ او که چې د فلانی ولد دپاره وصیت اوکړو **فَالْوَصِيَّةُ يَنْهَمُونُ** وصیت به ددوی په منځ کښې **لِلذَكَرِ وَالْأُنْثَى** سَوَاءً نارینه او زنانه دپاره برابر وی

توضیح > ابن نه صرف خونی مراد وی. او په لفظ د ، ، ولد ، ، سره ځامن او لونړه ټول مراد وی. په نورو الفاظو کښې داسې چه لفظ د ولد په حقیقت کښې مطلق اولاد ته شامل دې. نو کله چه زید د خالد ولد

دپاره وصیت اوکړو. نو دخالد خامن او جینکې به په دې وصیت کښې برابر برابر شریک وی.

۳. فَلَانِي وَارَثَانُو. الفاظو سره د وصیت حکم

وَأَنْ أَوْصَى لِرِزْقَةٍ فَلَانٍ أَوْ كَه د فَلَانِي وَارَثَانُو دپاره وصیت اوکړو. قَالَ وَصِيَّتُهُ يَتِيمُهُمُ لِلدَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ نو وصیت به ددوی په منځ کښې د (لِلدَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ) په طریقه وی

توضیح: زید وصیت اوکړو. چه د فَلَانِي وَارَثَانُو دپاره وصیت دې. نو دلته به په هلك او جینې کښې د میراث مطابق تقسیم کولې شی. یعنی کوم چه جینې ته ملاوېږي. د هغې دوچند به هلك ته ملاوېږي. دلیله: ځکه چه د لفظ ورته تصریح دې طرف ته اشاره کوی. چه د زید اراده هم دا ده. چه د هلكانو حق د جینکو نه زیات وی. لکه څنگه چه په میراث کښې کیږي.

دوه کسانو دپاره د ثلث مال وصیت کولو نه پس معلومه شوه چه یو کس

مړ شوي دي نو څه حکم دي ؟

وَمَنْ أَوْصَى لِزَيْدٍ وَعَمْرٍو بثلث مَالِهِ أَوْ جَاچه وصیت اوکړو. د زید او عمرو دپاره، د خپل مال د ثلث قِذَا عَمْرٍو مِثْلَ نَوْعِ عَمْرٍو مړ دې قَالَ ثَلَاثُ كَلَّةٍ لِزَيْدٍ نُو ثلث به ټول په ټوله د زید دپاره وی

توضیح: بکر د زید او عمرو دواړو دپاره د خپل دریمه حصه مال وصیت اوکړو. خو عمرو ژوندې نه دي. بلکه هغه د وصیت کولو نه وړاندې مړ شوي دي. نو پوره ثلث به زید ته ملاوېږي. دلیله: ځکه چه مړې د وصیت اهل نه دي. او زید چونکه ژوندې دي. او د وصیت اهل دي. نو عمرو به د اهلیت نه کیدو په وجه د زید مقابل نه جوړېږي. او هغه ته به د ثلث ورکولو نه مانع نه جوړېږي. نظیره: لکه مثلاً که بکر د زید او دیوال دپاره د ثلث مال وصیت اوکړو. نو پوره ثلث به زید ته ملاوېږي. ځکه چه دیوال کښې اهلیت نشته. چه هغه (دیوال) ته هم ورکړې شی. نو عمرو (چه مړ دي) هم د دیوال په مرتبه کښې دي. او په دواړو صورتونو کښې به زید ته پوره ثلث ملاوېږي.

د دوو کسانو په منځ کښې د ثلث مال وصیت نه پس معلومه شی چه یو کس

مړ شوي دي نو څه حکم دي ؟

وَأَنْ قَالَ ثَلَاثُ مَالِي بَيْنَ زَيْدٍ وَعَمْرٍو وَزَيْدٌ مَيِّتٌ اوکه موسی اوونیل. چه زما دریمه حصه مال د زید او عمرو په منځ کښې دي. او زید مړ دې گانَ يَعْمُرُ وَنُصْفُ الثَّلَاثِ نو عمرو دپاره به د ثلث نصف وی

توضیح: که موسی هغه الفاظ استعمال کړي. کوم چه وړاندې تیر شو. چه زما د مال ثلث د زید او عمرو دپاره وصیت دي. نو ددې حکم خو ذکر شوي دي. او که هغه ددې په ځانې لفظ د بین (منځ) استعمال کړي. اوداسې اووانی. چه زما دمال دریمه حصه د زید او عمرو په منځ کښې ده. او په دوی کښې زید ژوندې نه دي. صرف عمرو ژوندې دي. نو عمرو دپاره به د ثلث، نصف وی.

دلیله: ځکه چه موسی کوم د بین (منځ) لفظ استعمال کړې دي. د هغې تقاضا هم دا ده. چه موسی په دوی دواړو کښې هر یو ته د ثلث نصف ورکول غواړي. او په مخکنۍ مسئله کښې داسې هیڅ لفظ نشته. چه هغه په دې خبره دلالت اوکړي. چه موسی په دوی دواړو کښې هر یو ته د ثلث نصف ورکول غواړي.

د وصیت په وخت مال موجود نه وي او روستو اوچتې نو د وصیت څه حکم دي ؟

وَمَنْ أَوْصَى بثلث مَالِهِ وَلَا مَالَ لَهُ ثَمَّا كَتَبَ مَالًا أَوْ جَاچه د مال د ثلث وصیت اوکړو. او هغه دپاره

مال نشته بیا موسى مال او گتلو استحقاق الوصى له کلت مائیکه عند الموت نو موسى له به د هغې مال د ثلث مالک وی. چه موسى د مرگ په وخت د کوم مالک وو

تدريج زید وصیت او کړو. چه زما د مال ثلث بکر ته ورکړی. خو زید سره مال نشته. البته زید د وصیت نه روستو مال او گتلو. اود مرگ په وخت ئې مال پریخودو. او هر شو نو زید چه د مرگ په وخت د خومره مال مالک دي. د هغې مال ثلث به موسى له ته ورکولې شی. **دلیل** ځکه چه په وصیت کښې د وصیت په وخت د مال وجود شرط نه دي. بلکه د مرگ په وخت د مال وجود شرط دي. او د مرگ په وخت مال موجود دي. ځکه چه د وصیت حکم د موسى د مرگ نه پس هم ثابتېږي. نو دغه وخت به ملکیت کتلي شی. ځکه چه د وصیت حقیقت هم دا دي. چه موسى گويا دا وائی. چه ته زما د مرگ نه روستو زما د مال په ثلث کښې زما خلیفه او زما قائم مقام یی.

کتاب القرائض

ترجمه د اکتاب دي د فرائضو احکامو په بیان کښې.

د فرائضو لغوی معنی اود اسمیه وجې

لفظ فرائض جمع ده او مشتق د فرض نه دي متعین څیز، چونکه په میراث کښې حصي متعین وی په دي وجې دغه حصو ته فرائض وئيلې شی. بیا په مزه مزه علم میراث ته فرائض او د فن واقف کار ته فرضی افرائض او وئيلې شو.

الفرائض اصطلاحاً د فقه او حساب هغه قواعدو باندې پوهیدل په کوم سره چه د هر یو وارث حصه د ترکه نه معلومه شی.

موضوعها د علم فرائض موضوع ترکه او وارثان دی. هم د دي دواړو احوالو سره په دي فن کښې بحث کولې شی.

فروعها و غایتها د دي فن غرض و غایت حقدارانو ته د هغوی حق رسول اود ترکه په تقسیم کښې د غلطی نه بچ کیدل دی.

حکماً د دي علم زده کړه فرض کفایه ده یعنی په اندازه د شرعی سفر په موجوده زمانه کښې ۸۷ کلو میتر ۷۸۲ میتر، ۴۰ سنتی میتر دي، د مقاماتو په مسافت کښې کم نه کم د یو عالم د فرائضو کیدل ضروری دي گنی په دغه کلو کښې اوسیدونکی ټول خلق به گناهگار وی.

فرائضاً د دي علم درې شرطونه دي: ① د مورث مرگ ② د مورث د مرگ په وخت د وارث وجود. ③ دا پیژندل چه په کوم طرف وارث جوړېږي د خپلولی د وجې نه که د نکاح د وجې نه یا د ولاء د وجې نه.

ارکانها د دي علم درې ارکان دي. ① وارث ② مورث (مړي) ③ حق مورث یعنی ترکه. **اسباب** ① نسب ② نکاح ③ ولاء.

د علم فرائض فضیلت

علم فرائض دیر اهم اود غتو فضیلتونو والا علم دي. د دي د اهمیت اندازه د دي خبرې نه لگولې شی چه الله تعالی نور احکام لکه مونځ روژه وغیره اجمالاً نازل کړی دی اود دي تفصیل ئې نبی کریم ﷺ ته حواله کړې دي اود وراثت ټول تفصیل ئې پخپله نازل کړې دي.

④ که د یوقسم هم عصبه نه وی نویایی پاتې ترکه به دوباره نسبی ذوی الفروض ته حصه ورکولې شی. زوجین ته به نه شی ورکولې ځکه چه هغه نسبی وارثان نه دی سببی یعنی د زوجیت د رشتې د وجې نه وارثان دی.

⑤ که د ذوی الفروض او عصبات نه څوک نه وی نو ذوی الارحام ته به ترکه ملاوړې تفصیل به د ذوی الارحام په باب کښې راځي.

⑥ که ذوی الارحام هم نه وی نومولی الموالات ته به ترکه ورکولې شی.

⑦ که د دغه پورتنو وارثانوته پوهم نه وی نو هغه سړې به وارث وی د چاد پاره چه مری دخپل غیره نه د نسب اقرار کړې دې یعنی چه د یومجهول النسب باره کښې نی دا ونیلی وی چه دا زما رور یا تره دې اوبه دې اقرار سره د هغه نسب د غیره ثابت شوې نه وی او اقرار کونکی دخپل اقرار نه ترمرگه پورې رجوع هم نه وی کړې نو هغه مقررله رور یا تره کیدو په حیثیت سره به وارث وی.

⑧ که د دغه پورتنو وارثانوته څوک هم نه وی او مری د چاد پاره د دریمې حصې نه د زیات یا د ټولې ترکه وصیت کړې وی نو د دریمې نه زیات یا ټوله ترکه به دغه موصی له ته ورکولې شی.

⑨ که د دغه پورتنو خلقونه هیڅوک هم نه وی نو مری ترکه به په بیت المال یعنی اسلامی حکومت په خزانه کښې جمع کولې شی چه په عامو مسلمانانو فقیرانو غریبانانو اومسکینانو او حاجت مندو خلقو باندې خرچ کړې شی. په اسلامی خزانه کښې بې لازې کیدل یاددې په عدم موجودگنی کښې په زوجین باندې ردوی خواداستی چه ذوی الارحام په موجودگنی کښې به په زوجین باندې ردونه وی د خلقونه دې ځانی کښې هیره کیري.

نوت: نن صابه هندوستان کښې چونکه اسلامی خزانه او بیت المال نشته نوچه کله یو وارث د یوقسم هم موجود نه وی نویاد مری ترکه په ځانی ذبیت المال په فقراو باندې خرچ کړي.

وَلَا يَرِثُ اَرْثَةَ الْمَمْلُوكِ وَالْقَاتِلِ مِنَ الْمَقْتُولِ وَالْمَرْثَةُ وَاَهْلُ الْيَتَامَى

هل اللغة: موده اسم فاعل ازافعال لوت کونکې دا په اصل کښې مرتد وو. ددوو دالونو په یوځانی د جمع کیدو د وجې د رومبی دال حرکت حذف کولو سره ادغام اوکړې شو. ترجمه: او وارثان کیدې نه شی څلورکسان غلام قاتل دمقتول وارث نه شی کیدې مرتد اودمختلف دین والا.

د موانع ارث بیان

توضیح: کله داسې هم کیږي چه وارث د وراثت د سبب په موجودگنی کښې په خپل ذات کښې د وصف موجود کیدو د وجې نه د وراثت نه محروم کیږي دغه اوصاف ته موانع ارث وائی. صاحب د کتاب موانع ارث څلور بیان کړی دی. ① ولایت: که وارث غلام دې نو د غلامیت د سبب د وجې نه به د خپل مورث د وراثت نه محروم کیږي. غلامی که دهرقسم نه وی. عبدالخالص مکاتب مدبر ام ولد او معتق البعض د راجع قول مطابق معتق البعض د غلام په حکم کښې دي، نه به چاته هم وراثت نه ملاوړې. د غلام د محرومیاد چه دده چه د غلام د خپل مال مالک نه وی دهغه ټول مال دهغه د آقا وی په دې وجه ده ته وراثت ورکول داسې دی لکه چه د ده آقانه وراثت ورکول وی چه د مری رسته دارنه دې. او غیررشته دارته بغیر د څه سبب نه وراثت ورکول بالااجماع باطل دی. په دې وجه غلام ته وراثت نه ملاوړې.

② قتل: قاتل د مقتول وارث نه وی. د قتل پنځه قسمونه دی. قتل عمد، شبه عمد، خطا، شبه خطا او قتل بالسبب په رومبو څلور قسمونو کښې قاتل د مقتول د وراثت نه محروم دې. البته په قتل بالسبب

سره د وراثت نه نه محروم کیږي. مگر یادساتنی چه د قتل دغه څلور صورتونه هغه وخت مانع ارث وی کله چه قاتل خپل مورث بغیرد شرعی وجه نه قتل کړي وی خوکه قتل د شرعی وجې نه وی مثلاً مورث نی قصاصاً قتل کړي وی یا حد زنا کښې رجم کړي وی یا د خپل خان بیج کولو دپاره نی مجبوراً قتل کړي وی نو په دې صورتونو کښې به قاتل د وراثت نه نه محروم کیږي.

قاتل ولي محروم کېږي؟

دالله تعالی رسول ﷺ ارشاد فرمانيږي دې: **الْقَاتِلُ لَا يَرِثُ**. [ترمذی ج ۲ ص ۳۱]. یعنی مقاتل وارث نه وی او د فقه قاعده ده چه من استعجل بالشئ قبل أوانه عوقب بهرمانه. کوم سړي چه یوڅیز د هغې د وخت نه وړاندې اخستل غواړي نو هغه د سزا په توګه د دغه څیز نه محروم کولې شی. که قاتل د وراثت نه محروم نه کړي شی نو خلق به د میراث د وجې نه خپل مورث قتل کوي او نظام عالم به تس نس شی.

① مسلمان به د مرتد وارث وی خومرتد به د مسلمان وارث نه وی. ځکه چه ارتداد په منزله د مرګ دې نوڅنګه چه مسلمان د خپل رشته دار د مرګ نه پس د هغه وارث کیږي دغه شان هغه د مرتد د ارتداد نه پس به د هغه وارث وی او د مرتد مالونه به په مسلمانانو وارثانو کښې تقسیم کولې شی. اولکه څنګه چه مرتد د ژوندی وارث نه وی دغه شان به یومرتد د یومسلمان وارث نه وی.

② دوه مختلف دینونه والا یعنی مسلمان د غیر مسلم او غیر مسلم د مسلمان وارث نه وی. ځکه چه دالله تعالی رسول ﷺ ارشاد فرمانيږي دې: **لَا يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَلَا الْكَافِرُ الْمُسْلِمَ** [بخاری ۱۰۰۱/۲]. یعنی نه خویه مسلمان د کافر وارث وی او نه کافر د مسلمان وارث. د کفر نه مراد د نبی کریم ﷺ د نبوت نه انکار دې. که دې سره د الله تعالی د وحدانیت نه انکار وی او که نه وی لهدا یهودیت نصرانیت مجوسیت هندوازم وغیره ټول کفر دې. بل قادیاني هم د مسلمان وارث نه شی جوړیدې او نه به مسلمان د قادیاني وارث وی. ځکه چه دوی هم د رسول الله ﷺ آخري نبی کیدونه انکاری دی دغه شان ملعون مرزا قادیاني نبی مني.

لکه څنګه چه مسلمانان د یویل وارثان وی دغه شان کافران هم په خپل مینځ کښې د یویل وارثان وی سره د دې چه هغوی د خپل مذهب په اعتبار د یویل نه مختلف وی. یهودی خپل نصرانی رشته او نصرانی د خپل یهودی رشته دار به وارث وی. وقس علی هذا.

وَالْفُرُوضُ الْمَحْدُودَةُ فِي كِتَابِ اللَّهِ تَعَالَى سِتَّةُ الْوَصْفِ وَالْأَرْبَعُ وَالْأَمْنُ وَالْثَلَاثَانُ وَالْثَلَاثُ وَالسُّدُسُ

ترجمه: او هغه حصې کومې چه مقرر دی کتاب الله کښې شپږ دی. نیمه څلورمه اتمه دریونه دوه دریونه یوه او شپږمه.

فروض مقدرة اودهغې مستحقین

تفصیل: <فروض> فرض جمع ده دکوم معنی چه حصه ده. په قرآن پاک کښې چه کومې حصې ذکر دی د هغې شمیر شپږ دی.

۱	نصف	نیمه	دو نه یو	۲/۱
۲	ربع	څلورمه	څلورونه یوه	۴/۱
۳	ثمن	اتمه	اتونه یوه	۸/۱
۴	ثلث	دریمه	دریونه یوه	۳/۱
۵	ثلثان	دو نهائی	دریونه دوه	۳/۲
۶	سدس	شپږمه	شپږونه یوه	۶/۱

ددې شپږو حصو مستحق په مختلفو حالاتو کېنې ټول دولس کسان دې څلورسری او اته ښځې د کوم تفصیل چه په مسئله نمبر ۱ کېنې تیر شوي دي.

وَالنِّصْفُ قَرْضُ غَمْسَةِ الْبَلَّتِ وَبَلَّتِ الزَّيْنُ إِذَا لَمْ تَكُنْ بِلْتُ الصُّلْبِ وَالْأُخْتُ لِأَبٍ وَأُمِّهِ وَالْأُخْتُ لِأَبٍ إِذَا لَمْ تَكُنْ أُخْتُ لِأَبٍ وَأُمِّهِ وَالزَّوْجُ إِذَا لَمْ تَكُنْ لِيُتَيْمٍ وَلَدٌ وَلَا وَلَدًا بَيْنَ وَانْ سَقَلَا

ترجمه > اونسف د پنځو کسانو حصه ده. لور نمسني کله چه حقيقي لورنه وي حقيقي خور د پلار شريك خور کله نه وي حقيقي خور او خاوند چه کله نه وي نو د مري خونې يا نمسې سره ددې که لاتدي نه وي.
توضیح > نصف حاصلونکي پنځه قسمه وارثان دادی: ① د هلكانو په عدم موجودگي کېنې که صرف يوه جينثي موجود وي نو هغې ته به د ټول مال نصف ملاوېږي. ② حقيقي اولاد په عدم موجودگي کېنې که يوه نمسني وي نو هغې ته به نيم مال ملاوېږي. ③ د لوڼو او نمسريه عدم موجودگي حقيقي خور که چرې يوه وي نو هغې ته به نيمه حصه ملاوېږي. ④ حقيقي خوئيندو په عدم موجودگي که چرې علائتي خور يوه وي نو هغې ته به نيمه حصه ملاوېږي. ⑤ که د مري ښځې خپل اولاد خونې لور که هم د دغه خاوند نه وي او که د بل نه وي. بل د نمسې اونمسو وغيره نه چه څوک موجود نه وي نو خاوندنې د نصف (۲/۱) ترکې مستحق دي.

څلورمه حصه حاصلونکي دوه وارثان دي

وَالزَّوْجُ لِكُلِّ زَوْجٍ مَعَ الْوَلَدِ وَالزَّيْنُ وَإِنْ سَقَلَا إِذَا لَمْ تَكُنْ لِيُتَيْمٍ وَلَدٌ وَلَا وَلَدًا بَيْنَ

ترجمه > د خاوند د پاره څلورمه حصه ده خوځي يا نمسې سره ددې که لاتدي نه وي او د ښځې د پاره ده کله چه د مري خونې اونمسې نه وي.
توضیح > ① که د مري اولاد يا د نارينه اولاد اولاد تر لاتدي پورې (خوځي لور نمسې لاتدي پورې) وي نو خاوند ته به څلورمه حصه ملاوېږي. دا خبره ياد ساتنې چه اولاد عام دي که نارينه وي که زاننه او که د دغه خاوند نه وي يا د وړاندينې خاوند نه وي البته د اولاد مري د مرگ په وخت ژوندی موجود کيدل ضروري دي. کوم اولاد چه وړاندي وفات شوې دهغې اعتبار نشته.
② که د مري اولاد يا د نارينه اولاد اولاد تر لاتدي پورې نه وي نو ښځوته به څلورمه ملاوېږي که ښځه نې يوه وي او که زياتې په ربع کېنې به ټولې برابر شريکي وي.

نم حاصلونکي يو وارث

وَالزَّيْنُ لِلزَّوْجَاتِ مَعَ الْوَلَدِ أَوْ وَلَدِ الزَّيْنِ

ترجمه > اوښمن د ښځو د پاره دې خوځي يا نمسې سره.
توضیح > ① نم حاصلونکې صرف يو وارث دي که د مري اولاد يا د نارينه اولاد (خوځي لور نمسې نمسني، لاتدي پورې وي نو ښځې ته به ۸/۱ ملاوېږي دلته هم که د يوه زيات وي نو نم په دغه ټولو کېنې برابر تقسيم کېږي.

دنان حاصلونکي څلور قسم وارثان دي

وَالثَّلَاثَانِ لِكُلِّ الثَّلَاثَيْنِ مَسَاعِدًا يَمِينُ قَرْضُهُ النِّصْفُ إِلَّا الزَّوْجِيَا

ترجمه > او ثلثان دهر دوو يا ددې نه زياتو د پاره دي دهغه خلقو نه د کومو حصه چه نصف يعنی نيمه ده بغير د خاوند نه.

توضیح > ثلثان حاصلونکی څلور قسم واران دی.

- ① د خامنویه عدم موجودگۍ کښې که چرته لونړه دوه یا زیاتې وی نوهغوی ته به ثلثان (ددریو نه دویمه) $\frac{2}{3}$ حصه ملاوړې کومه چه به هغوی په خپل مینځ کښې برابر تقسیم کوی.
- ② دصلبې اولاد په غیر موجودگۍ کښې که نمستی دوه یا ددوونو زیاتې وی نوهغوی ته به ثلثان ملاوړې او ثلثان به د هغوی په مینځ کښې برابر تقسیمیري.
- ③ د لونړو او نمسو په عدم موجودگۍ کښې که حقیقی خویندې دوه یا زیاتې وی نوهغوی ته به ثلثان ملاوړې.
- ④ د حقیقی خویندو په عدم موجودگۍ کښې که علای خویندې دوه یا زیاتې وی نوهغوی ته به ثلثان ملاوړې.

ثلث حاصلونکی دوه قسم واران دی

وَالْثَّلَاثُ لِلْأَمِّ إِذَا لَمْ يَكُنْ لِلْمَيِّتِ وَلَدٌ وَلَا وَلَدَاتَانِ مِنَ الْإِخْوَةِ وَالْأَخَوَاتِ قَصَاعِدًا وَيُقَرَّضُ هُنَا فِي مَسْئَلَتَيْنِ ثُلُثٌ مَا بَقِيَ وَهُمَا زَوْجٌ وَأَبَوَانِ وَأُمْرَأَةٌ وَأَبَوَانِ فَلِكُلِّ ثُلُثٍ مَا بَقِيَ بَعْدَ قَرْضِ الزَّوْجِ وَالزَّوْجَةِ وَهُوَ لِكُلِّ الثَّلَاثِ قَصَاعِدًا مِنْ وَلَدِ الْأُمِّ ذَكَوْرُهُمْ وَإِنَّمَا هُمْ فِيهِ سَوَاءٌ

ترجمه > اولث د مور دپاره دې کله چه نه وی د مړې خونې اونه نمسې اونه دوه روڼه او خویندې یادې نه زیات او مقرر کولې شی د مور دپاره په دوو مسئلو کښې د مابقیه دریمه او هغه داده چه کله وی خاوند او والدین یا ښځه او والدین نود مور دپاره ثلث دې. ددې نه چه کومه باقی پاتې شی د خاوند یا ښځې د حصې نه پس اولث دهرودو یا زیاتودپاره دې د اخیافی خویندو وروڼو نه په کوم کښې چه نارینه او زنانه برابر دي.

توضیح > ثلث حاصلونکی صرف دوه قسم واران دی: ① که د مړې څه اولاد یا روڼه خویندې دوه یا زیات نه وی نومورته به د ټولې حصې ثلث (د ټولې ترکې دریمه) حصه ملاوړې. و **وَقَرَضُ لَهَا فِي قَوْلِهِ أَوِ الزَّوْجَةِ** که چرې مړې خپلې مور سره خپل پلار او دښځې خاوند نه یوړیخوډې وی نومورته د خاوند یا ښځې حصه ورکولونه پس د باقی پاتې ترکې دریمه ملاوړې هم دې ته ثلث مابقیه یا ثلث مابقی وئیلې شی. په کتاب کښې هم دې ته ثلث مابقیه بعد فرض الزوج او الزوجه وئیلې شوې ده اودا به صرف په دوو مسئلو کښې وی: ① یوچه دښځې انتقال اوشی او پسماندگانو کښې خاوند مور یلار پریږدی نو اول به د ټول مال نه خاوند ته حصه ورکولې شی دې نه پس مابقیه به نه یو ثلث مور ته ورکولې شی او مابقیه به پلار ته ورکولې شی لکه چه په دې نقشه کښې واضحه شوی دی:

مسئله ۶

کریمه میت-----

خاوند	مور	پلار
نصف	ثلث باقی	عصبه
۲	۱	۳

⑦ که یوسرې مړشې او پسماندگانو کښې یوه ښځه مور او یلار پریږدی نو په داسې صورت کښې به د ټول مال نه اول د ښځې حصه ویستلې شی ددې نه پس د مابقیه مال ثلث به مور ته ورکړی او دوه ثلث به پلار ته ملاوړې لکه چه ددې نقشه نه واضح دی.

مسئله ۱۲

پلار	مور	بنسخه
عصبه	ثلث	ربع
۴	۳	۲

وهو لكل اثنين > په دې عبارت كېنې ټول ثلث حاصلونكې دويم وارث تذكره ده هغه دا ده چه كه اخيافي رور خور دوه يا د دوو نه زيات وي نو هغوي ته به ثلث ملاويږي او اخيافي رونه خويندې حقدار كيدوسره په حصو كېنې به ټول برابر وي رونه ته به د خويندو نه زياته حصه نه ملاويږي.

سوال > كه چرې په مذكوره بالا دواړو مسئلو كېنې د پلار په خاني نيكه وي نو مور ته به څه ملاويږي؟
جواب > په دې صورت كېنې اختلاف دادي چه دامام ابو يوسف رحمته الله په نيزد پلار په خاني كه نيكه وي نو بيا به هم مور ته ثلث باقي ملاويږي. البته دامام اعظم رحمته الله او امام محمد رحمته الله مسلك دادي چه كه د پلار په خاني نيكه وي نو مور ته به ثلث كل ملاويږي او هم په دې باندې فتوى ده.

سدس حاصلونكي اوه قسمه وارثان دي

وَالَّذِينَ قُتِلُوا مِنْكُمْ وَأُجِدَ مِنْ الْأَبْوَيْنِ مَعَ الْوَالِدِ أَوْ وَلِيِّ الْأَبْنِ وَهُوَ لِأَمِّهِ مَعَ الْأَخَوَاتِ وَهُوَ لِلْجَدَّاتِ وَالْجَدَّةِ مَعَ الْوَلَدِ وَلِكُلِّ الْأَبْنِ مَعَ الْبَنَاتِ وَالْأَخَوَاتِ لِلْأَبِ مَعَ الْأَخَوَاتِ لِلْأُمِّ مَعَ الْأَخَوَاتِ وَلِكُلِّ الْأَقْرَبِ

هل اللغة > ولد الام: د مور شريك رور خور (اخيافي)

ترجمه > اوسدس د اووكسانو حصه ده. ① د والدين نه د هريو دپاره د خوځي يا نسمي سره ⑦ اود مور دپاره رونه وسره ⑧ او شپږمه د نيا دپاره ده. ⑨ اودنيكه دپاره ده خوځي يا نسمي سره ⑩ دتمسودپاره ده د لور سره ⑪ اودعلائي خويندو دپاره ده يوي حقيقي خور سره ⑫ اويوه د اخيافي خور دپاره ده.

توضيح > سدس حاصلونكي اوه قسمه وارثان دي ① كه چرې مري خپل پلار سره خپل نارينه اولاد (خوځي نسمي ترلاندې پورې) پريخودي وي نو پلار ته به شپږمه حصه ملاويږي د نارينه اولاد په موجودگي كېنې د زنانه اولاد اعتبار نشته.

① كه چرې مور سره د مري خوځي لور نسمي يا نسمي (لاندې پورې) نه څوك هم وي ياد مري دريواره قسم (حقيقي علائي اخيافي) رونه خويندنه دوه يا زيات وي يا بعض حقيقي بعض اخيافي اوبعض علائي وي بل چه صرف مذكر وي يا محض مؤنث وي نو په دې صورت كېنې به مور د سدس ۲/۱ حصي حقداره وي.

② جدات د جده جمع ده اود جده نه مراد جده صحيحه ده. جده صحيحه هغه مؤنث اصل بعيدته ونيلې شي د كوم چه مري سره رشته يوځاني كولو كېنې د جد فاسد واسطه رانه شي لكه د پلار مور د نيكه مور د مور مور وغيره.

د جده صحيحه دوه حالتونه دي ① د وارث كيدو ② د محروم كيدو. دلته په متن كېنې د اول حالت بيان دې اود دويم حالت بيان په وړاندې عبارت كېنې دي. خبر كه چرې څوك حاجب نه وي نو جده صحيحه ته به سدس ملاويږي كه هغه د پلار د طرف نيا وي او كه د مور د طرف نيا كه هغه يوه وي او كه د يوې نه زيات شپږمه حصه به په هغوي كېنې برابر تقسيمېږي. د جدات د مستحق كيدو دپاره د ضروري ده چه هغه فاسد نه وي بلكه صحيحه وي او په مرتبه كېنې برابر وي. يعنې كه يوه جده په يوه واسطه سره نياوي

نویله هم په یوه واسطه سره نیاوی که یوه د نیزدې وی او بله د لرې نو نیزدې والا به وارشت وی او د لرې والا به ساقط شی.

① د پلار په عدم موجودگۍ کښې اودمړی نارینه اولاد (خونی نمسې کړوسې تر لاتدې پورې) وی نو نیکه ته به شپږمه حصه ملاوړی

② که چرې یوه صلبی لوروی نو نمسوته به سدس ملاوړی دې د پاره چه دریو کښې ده حصې کومه چه د لونړوده هغه به پوره شی.

③ که حقیقی خور یوه وی او علای خویندوته سدس ملاوړی یعنی د لونړو اونمسو په شان خویندوته هم د ثلثان نه زیاته نه ملاوړی نو چه یوې حقیقی خور نصف واخستو نو د ثلثان مکمل کیدو د پاره سدس بیج شو نو دا به علای خویندوته ملاوړی دې د پاره چه ثلث مکمل شی.

④ که چرې د مړی فروع مطلق یعنی خونی لور نمسې یا نمسنی وغیره نه او اصول مذکر یعنی پلار نیکه غرنیکه وغیره نه څوک موجود نه وی نو یواخیافی رور یا یواخیافی خور ته به شپږمه حصه ملاوړی.

جده په څلورو صورتونو کښې محروم کیږي

وَقَسَطُ الْحَيَّاتِ بِالْأَمِّ

ترجمه: اوسا قسطیې جدات دمورنه.

توضیح: په دې عبارت کښې د جده د دویم حالت د محروم کیدو بیان دی. جده په دې څلورو صورتونو کښې ساقط کیږي. ① د مورد وچې نه ټول جدات ساقط کیږي که د پلار د طرف نه وی که د مور د طرف نه وی. ② د پلار د وچې نه صرف د پلار طرف جدات ساقط کیږي دمور طرف جدات نه ساقط کیږي. ③ د پلار طرف نیکه د وچې نه هغه نیاگانې ساقط کیږي کومې چه د پلار طرف د نیکه په واسطه دی. مثلاً د نیکه مور د نیکه د وچې نه ساقط کیږي مگر نیا یعنی د نیکه ښځه د نیکه د وچه نه نه ساقط کیږي. ④ نیزدې جده که هغه دهرې یوې رشتې وی د لرې والا ساقط کوی که د پلار د طرف نه وی که دمورد طرف نه وی او دنیزدې والا وارث کیږي او که نه.

وَالْحَيُّ وَالْإِخْوَةُ وَالْأَخَوَاتُ بِالْأَبِّ

ترجمه: او نیکه رور او خویندې د پلار د وچې نه (ساقط کیږي).

توضیح: په دې عبارت کښې دوه مسئلې بیان کړې شوې دي: ① که د مړی د نیکه سره د هغه پلار هم موجود وی نو نیکه به ساقط کیږي ځکه چه د پلار رسته مړی سره د نیزدې ده او د وراثت قاعده داده چه د اقرب په موجودگۍ کښې ابعدا ساقط کیږي. دغه شان د نیکه د وچې نه غرنیکه محروم کیږي. ② حقیقی او علای رونه خویندې د پلار په موجودگۍ کښې په اتفاق سره محروم کیږي لیکن د نیکه په موجودگۍ کښې د صاحبینو په نیزنه محروم کیږي البته د امام اعظم رحمته الله علیه په نیزد نیکه په موجودگۍ کښې هم ساقط کیږي او هم په دې باندې فتوی ده.

وَقَسَطُ وَلَدِ الْأُمِّ بِأَرْبَعَةٍ بِالْوَلَدِ وَالْإِثْنِ وَالْأَبِّ وَالْحَيَّةِ

ترجمه: اوسا قسط کیږي اخیافی رونه خویندې د څلورو واثانوسره یعنی خونی نمسې پلار او نیکه سره. توضیح: که دمړی اولاد یا د نارینه اولاد اولاد تر لاتدې پورې یا دمړی پلار نیکه د پورته پورې وی نواخیافی رونه خویندې په اتفاق سره محروم کیږي.

د مسود هالولوه د پوهالت تفصیل

وَإِذَا اسْتَكْمَلْتَ الْهَنَاتِ الثَّلَاثِينَ سَقَطَتْ هَنَاتُ الْإِبْنِ إِلَّا أَنْ يَكُونَ بِأَيِّمِهِنَّ أَوْ أَسْفَلَ مِنْهُنَّ إِنْهُنَّ ائْتَمَرْنَ

ترجمه: اوچه كله واخلی لوڼه پوره دريو حصو کښې دوه نوساقط کيږي نمسني مگر داچه وي دهغوی په مقابل يا دهغوی نه لاندې نمسي چه هغه دا عصبه گوی.

تفویح: که دوه یاز یاتي لوڼه وي نو نمسني به ساقط شي ځکه چه ثلثان لوڼو واخستلو لیکن که نمسوسره برابر یونمسي يا د مړي کړوسي وي نوساقط کيدونکي نمسني به هغوی سره عصبه بالغیر شي. ذوی الفروض ته د ورکولونه پس باقی پاتي ترکه به هغوی ته ملاو شي او هغه به په خپل مینځ کښې داسې تقسیم کولې شي چه نمسي ته ډیل اونمسي ته نیمه حصه.

زید میت-----

فریق اول		فریق دوم		فریق سوم	
(بطن ۱)		(ابن د عمرو)		(ابن د خالد)	
(بطن ۲)	ابن	بنت	نصف	ابن	
(بطن ۳)	ابن	بنت	سندس رتکمله (الثلثین)	ابن	بنت
(بطن ۴)	ابن	بنت	ابن	ابن	بنت
(بطن ۵)	ابن	بنت	ابن	ابن	بنت
(بطن ۶)	ابن	بنت	ابن	ابن	بنت

اوس په دغه مذکوره نقشه باندې د غور کولو حاجت دي چه په دې کښې دري کالونه او شپږ بطن دي. اوس فرض کړه د مړي د طرف نه صرف نمسني ژوندي دي. ټول خامن نمسي د زید نه وړاندې وفات شوي دي. په بطن اول کښې په یو کالم کښې لوړ نشته او د بطن ثاني په کالم اول کښې یوه لوړده. په دویم کالم او دریم کالم کښې یوه جیننی نشته. نو دې جیننی ته به د ټول مال نصف ملاوېږي او په بطن ثالث کښې کالم اول او کالم ثالث کښې یوه یوه جیننی ده خو په دریم کالم کښې هیڅ یوه جیننی نشته. په دې وجه د بطن ثالث دواړه لوڼه د نمسني په درجه کښې کیدو سره د شپږمې حصې حقداروی. د دوو ثلث مکمل کولو دپاره ددې نه پس څلورم نمبر بطن کښې په دریواړو کالونو کښې یوه یوه جیننی ده دا جیننکی د داسې نمسني په درجه کښې دی دکومونه چه دوه یا ددو نه زیاتو لوڼو کیدو د وجه نه محروم شوي دي. ځکه چه د پاسه لوڼو دوه ثلث مکمل کړل د نمسني دپاره هیڅ پاتي نه شو. اوس د غور خبره داده چه د څلورم نمبر بطن سره هیڅ یونمسي موجود نه دي نو هغه به د څلورم بطن ټول نمسي عصبه جوړ کړي يا د پنځم بطن يا شپږم بطن کښې که څوک نمسي وي او د هغه نه پورته څوک نمسي نه وي نو دا نمسي به خپل برابر والا جیننکي او دخپل خان د پاسه جیننکی عصبه جوړې کړي او د ذوی الفروض نه یې شوي ترکه به دهغوی په مینځ کښې داسې تقسیمېږي چه مذکوره ډیل حصه او زنانه ته نیمه حصه ورکړي شي. بل د نمسي نه پورته بطن نمسني ته د نمسي ددرجي فضیلت حاصل نه وي په دې وجه د پورته او ښکته دواړو درجو نمسني ته برابر حصه ملاوېږي.

د عملاتي خور د پوهالت تفصیل

وَإِذَا اسْتَكْمَلْتَ الْأَخَوَاتِ لِأَبٍ وَأُمِّ الثَّلَاثِينَ سَقَطَتْ الْأَخَوَاتُ لِأَبٍ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَعَهُنَّ أَخْرَافٌ فَيُعْصَبْنَ

ترجمہ > اوچہ کلہ واخلی حقیقی خوئیندې پوره دریو کښې دوه نوساقط به شی علالتی خوئیندې مگر دا چه وی هغوی سره د هغوی رور چه هغه دوی عصبه کوی.

توضیح > که علالتی خور سره دوه یا زیاتې حقیقی خوئیندې وی نو علالتی خور به ساقط شی ځکه چه د خوئیندو ټوله حصه ثلاثین ده کومه چه حقیقی خوئیندو اخستی ده.

مسئله ۲

مثال میت رجیمه

علالتی خور	۳ حقیقی خوئیندې	تره
ساقط	ثلاثان	عصبه
	۲	۱

خوکه علالتی خوئیندو سره علالتی رور هم وی نو علالتی خوئیندې رور سره عصبه بالغیر شی. او د ذوی الفروض په موجودگنی کښې مابقیه ترکه او په عدم موجودگنی کښې ټوله ترکه هغوی ته ملاویرې. او هغوی به نې په خپل مینځ کښې داسې تقسیم کوی چه مذکر ته ډېل او مؤنث ته نیمه حصه ملاوې.

مسئله ۶

مثال صبیحه میت

علالتی خور	۲ حقیقی خوئیندې	مور
عصبه بالغیر	عصبه	سدس
	۲	۱

بَابُ الْعَصَبَاتِ

(د عصبات بیان)

ما قبل سره ربط > د ذوی الفروض حصه ادا کولونه پس که چرې ترکه باقی وی نو د هغې مستحق عصبات وی په دې وجه د ذوی الفروض د بیان نه فارغ کیدو نه پس نې عصبات بیان کړل.

د عصبات لغوی او صرفی تعلق

عصبه د عاصب جمع ده مذکر مؤنث واحد او جمع ټولو د پاره د اسم جنس په شان مستعمل دې د ذی جمع الجمع عصبات ده. عصبه د سری د پلار رشتې ته وائی د ذی مصدر عصبویه دې. په معنی گیرول احاطه کول دامعنی عصب القوم بالرجل نه ماخوذه ده. دا جمله هغه وخت وئیلې شی کله چه یو څوکسان یوکس په خپل حمایت کښې واخلی او د هغه څلورو وارو طرفوته راجمع شی.

وجه تسمیه > عصبه هم مری د څلورو وارو طرفونه په خپله گیره کښې راولی داسې چه پورته د پلار رسته وی لاندې د څو نې یو طرف ته رور او بل طرف ته تره په دې وجه دې ته عصبه وائی.

اصطلاحی تعریف > عصبه د مری هغه رسته داران دی د چا حصه چه په قرآن او حدیث کښې متعین نه ده. بلکه هغوی د یواځې کیدو په صورت کښې ټوله ترکه او ذوی الفروض سره د باقی پاتې ترکې مستحق وی. د عصبه اول دوه قسمونه دی: ① عصبه نسبی ② عصبه سببی.

① عصبه نسبی > دا هغه خلقو ته وئیلې شی چه مری سره د ولادت تعلق لری.

② عصبه سببی > دا هغه عصبه ده د کوم چه مری سره د عتاق تعلق وی.

عصبه بنفسه هر هغه نارینه رشته دارته وائی د کوم چه مری سره رشته یو خانی کولو کنبی د مؤنث واسطه رانه شی. د دې تعریف په اعتبار سره هغه ټول رشته داران او ټول چه د مؤنث په واسطه سره د مری طرف ته منسوب کیږی. مثلاً نمسی چه د لوریه واسطه سره وی د مور طرف نیکه چه د مور په واسطه سره وی. بیا د عصبه بنفسه څلور قسمه دی: ① د مری جزء مذكر یعنی د مری مذكر نسل یا فروع مذكر سره د دې که د لاتدې نه وی لکه خامن نمسی او کړوسی وغیره. ② د مری اصول مذكر که هغه د پورته وی لکه پلار بیا نیکه بیا غرنیکه. ③ د مری اصول قریب فروع مذكر او اصول قریب پلار دې اود پلار فروع مذكر رور اود رور اولاد دې. لکه حقیقی رور بیا علای رور. بیا د حقیقی رور خامن او بیا د علای رور خامن دغه شان د لاتدې پورې. ④ د مری اصول بعید فروع مذكر او اصول بعید کنبی نیکه غرنیکه وغیره او فروع مذكر دهغوی اولاد لکه حقیقی رور تره بیا علای تره بیا د حقیقی تره خامن او بیا د علای تره خامن. باقی تفصیل به سراجی کنبی راځی.

د عصبه بنفسه په مینځ کنبی ترجیح

وَأَقْرَبُ الْعَصَبَاتِ الْبَنُونَ ثُمَّ بَنُوهُمُ ثُمَّ الْأَبُ ثُمَّ الْجَدُّ ثُمَّ بَنُو الْأَبِ وَهُمْ الْأَخُوَّةُ ثُمَّ بَنُو الْجَدِّ وَهُمْ الْأَعْمَامُ ثُمَّ بَنُو الْأَبِ الْجَدَّ

توجه عصبات کنبی د ټولونه نیزدې خامن دی. بیا نمسی بیا پلار بیا نیکه بیا د پلار خامن او هغه رورنه دی. بیا د نیکه خامن او هغه ترورنه دی. بیا د نیکه د پلار خامن (د مری د پلار ترورنه).
توضیح ما قبل کنبی په ترتیب سره عصبه بنفسه څلور قسمونه بیان کړي ش. په وراثت کنبی هم دغه ترتیب په ذهن کنبی وی. د مری جزء مذكر د مری په اصول مذكر باندې مقدم وی او اصول مذكر د مری اصول قریب فروع مذكر باندې مقدم کیږی. اود اصول قریب فروع مذكر، د اصول بعید فروع مذكر باندې مقدم وی. مطلب دادې چه رومبی قسم والاعصبه ته په دویم قسم والاعصبه باندې دویم قسم والا ته په دویم قسم والا او دریم قسم والا باندې څلورم قسم والا ته ترجیح ورکولې شی. یعنی د خونی اونمسی په موجودگنی کنبی پلار نیکه عصبه کیدې نه شی اود پلار نیکه په موجودگنی کنبی رور عصبه کیدې نه شی اود رور اود هغه د خونی په موجودگنی کنبی تره اود هغه خامن نشی عصبه کیدې.
فائده که چېرې د عصبه بنفسه هم یو قسم متعدد کسان راجمع شی نو په هغوی کنبی چه مری ته کوم ډیر نیزدې وی هغه به عصبه وی او هغه د لری والا به ساقط شی. مثلاً ① چه د مری خونی اونمسی دواړه وی نو خونی به عصبه وی او نمسی ساقط. ② پلار او نیکه کنبی به پلار عصبه وی او نیکه به ساقط وی او د نیکه په موجودگنی کنبی به غرنیکه ساقط وی. ③ په رور او وراره کنبی به رور عصبه وی او وراره به ساقط. ④ تره اود تره په خامنو کنبی به تره عصبه وی او دتره خامن به ساقط وی.

د قوت مراتب اصول

وَأَذَا اسْتَوَى بَنُو أَبٍ فِي ذَرَجَةٍ فَأُولَهُمْ مِنْ كَانَتْ مِنْ أَبٍ وَأُمَا

توجه اوچه کله د پلار خامن برابر وی په درجه کنبی نوزیات حقدار به هغه وی چه د پلار او مور دواړو د طرف نه وی.

توضیح د ما قبل د بیان نه دا خبره معلومه شوه که هم د یو طرف متعدد وارثان موجود وی نو په هغوی کنبی به د قرب قرابت په اعتبار سره ترکه تقسیمیری مثلاً خونی به مقدم وی په نمسی باندې. اوس په دې متن کنبی دا بیان کولې شی چه که د برابر درجې ډیر عصبه بنفسه جمع شی او په هغوی کنبی د قرابت د وجې نه فرق وی یو دوه د قرابت والا وی او دیوم د یو قرابت والا نود هغوی په مینځ کنبی به د

ترور ته به هیڅ نه ملاوړېږي. دغه شان د تره لور خوی سره یعنی وریره او وراره سره به عصبه بالغیرنه وی په دې وجه دا ټولې ښځې د اصحاب الفرائض نه نه دی.

د عصبه سببی بیان

وَأَذَلَّكَ مِنْ عَصَبِهِ مِنَ النَّسَبِ فَالْعَصْبَةُ هُوَ الْمَوْلَى الْمُعْتَقُ ثُمَّ الْأَقْرَبُ فَالْأَقْرَبُ مِنْ عَصَبَةِ الْمَوْلَى

ترجمه: اوچه کله نه وی (د مری) نسبی عصبه نو آزادونکې مولى عصبه وی بیا د مولى په عصبات کښې چه کوم د ټولو نه زیات نیز دې وی.

توضیح: د عصبه د دوو قسمونو نسبی اوسببی نه د نسبی بیان ختم شو اوس دویم قسم سببی بیان شروع کیږي. عصبه سببی هغه خلقتونه و نیلې شي د کوم چه مری سره د عتاق تعلق وی یعنی آزادونکې آقا اود هغه اولاد. غلام آزادونکې ته د آزادولو په عوض کښې د انعام په توگه د آزاد شوی غلام وراثت ملاوړېږي اوچه د غلام شرعی وارثان موجود نه وی دې ته ولا عتق وائی.

د عصبان سببی ترتیب: که د مری په وارثانو کښې نه خو اصحاب فرائض وی او نه عصبات نسبی د کوم تفصیل چه په تیرو صفحاتو کښې تیر شوي دي نو د مری ترکه به د هغه سببی عصبات ته ملاوړېږي. عصبه سببی (مولى العتاقة) کښې هم د عصباتو ترتیب دې کوم چه د عصبه بنفسه دې یعنی که معتق موجود نه وی نو میراث به د معتق فرع ته ملاوړېږي بیا به د معتق اصل ته بیا د معتق اصل قریب (پلار، فرع ته او په آخر کښې د معتق اصل بعید) نیکه او غرنیکه (فرع ته تفصیل دالاندې درج دي).

لمعتق فرع: که چېرې معتق موجود نه وی نو د هغه خامن نمسی (تر لاندې پورې) ته به د آزاد کړې شوی غلام ترکه ملاوړېږي.

لمعتق اصل: که د معتق فرع موجود نه وی نو د هغه پلار نیکه (تر پورته پورې) ته به د آزاد شوی غلام ترکه ملاوړېږي.

لمعتق د پلار فرع: که د معتق اصل موجود نه وی نو د معتق رور ته به د آزاد کړې شوی غلام وراثت ملاوړېږي.

لمعتق د نیکه فرع: که د معتق رور هم موجود نه وی نو د آزاد کړې شوی غلام ولا به د هغه تره ته ملاوړېږي. حاصل دا چه د معتق په نارینه عصبات کښې به د غلام ولا د اثر وی اوبس.

که په دغه ټولو کښې هیڅ څوک نه وی نو کتلې به شي چه معتق د چا غلام ووهم که نه که چېرې وو نو د هغه آقانه به دده ولا ملاوړېږي او که هغه ژوندې نه وو نو بیا د هغه نارینه عصبات کښې په مذکورته ترتیب سره ولا تقسیمېږي. د دغه ذکر شوی تفصیل نه دامعلومه شوه چه د آزاد شوی غلام شرعی وارثانو په عدم موجودگي کښې د غلام ولا معتق اود هغه خامن نمسی پلار نیکه رونیږي او تر نو کښې د اثر وی د معتق زنانه عصبات ته ولا نه ملاوړېږي. داسې ځکه دی چه رسول الله ﷺ د ښځو په حق کښې د ولا نفی فرمائیلې ده. البته په اتصورتونو کښې ښځوته ولا ملاوړېږي اودا اته صورتونه استثنائی دي. د کوم تفصیلی بیان چه انوار القدوری جلد دوم کتاب الولاء کښې تیر شوي دي.

بَابُ الْحُجُبِ

(دَ یو وارث د بل وارث د وځی نه د محروم کیدو بیان)

ما قبل سره ربط > ما قبل کښې ذوی الفروض او ذهني تفصیلی احوال او د عصبانو تفصیلی بیان ذکر شو اوس په دې باب کښې د حجب اصول او قواعد بیانولې شی چه په حقیقت کښې د ما قبل ابواب تتمه او تکمله دي.

د حجب لغوی معنی > د حجب لغوی معنی بندول هم د دي نه حاجب دربان حجاب پرده ده.

اصطلاحی تعریف > د اهل فرائض په اصطلاح کښې د حجب داتعریف بیان کرې شوې دي د مخصوص سړی د میراث اخستلو نه منع کیدل د بل سړی د موجود کیدو د وجه نه.

د حجب اقسام > د حجب دوه قسمونه دي ① حجب نقصان ② حجب حرمان.

① **حجب نقصان** > د یو وارث د دویم وارث د وجه نه د زیاتي حصې په ځانی کمه حصه حاصلیدل لکه چه مور ته د اولاد په عدم موجودگنی کښې او د دوو یا دوو نه زیاتو روڼرو خوښندو په عدم موجودگنی کښې ثلث الكل ملاوړېږی خود مذکوره وارثانو په موجودگنی کښې د مور حصه ثلث الكل نه سدس طرف ته منتقل کیږی.

حجب نقصان په پنځو کسانو باندې جاری کیږی خاوند ښځه مور نمسنی او علاتی خور تفصیل د هریو په احوال کښې تیر شوې دي.

② **حجب حرمان** > د یو وارث د دویم وارث په موجودگنی کښې د وراثت نه بالکل محروم کیدل د پلار په موجودگنی نیکه د وراثت نه بالکل محروم کیږی او د صلبی ځونی په موجودگنی کښې نمسنی د وراثت نه بالکل محروم کیږی. د دي حجب د تعلق سره د وارثانو دوه ډلې دي یوه هغه چه کله هم نه محروم کیږی دا شپږ کسان دی زوجین والدین ځامن او لوڼه.

بله ډله د هغه وارثانوده چه کله محروم کیږی او کله نه محروم کیږی دغه کسان دادی نیکه نیا حقیقی رور حقیقی خور علاتی رور خور اخیانی رور خور نمسنی نمسنی حقیقی تره او علاتی تره او د حقیقی او علاتی روڼرو او ترونو ځامن هم په دي کښې شمیرلې شی.

۴ چاچه د حجب نقصان شروع کیږی دهغوی تفصیلی بیان

وَيَحْجُبُ الْأُمُّ مِنَ الثَّلَاثِ إِلَى السَّادِسِ بِالْوَلَدِ أَوَّلِكِ الرَّبِّ أَوَّلَاتِهِ ۱

ترجمه > او محجوب کیږی مور د دریمې نه شپږمې طرف ته د ځونی یا نمسنی یا دوو روڼرو په موجود کیدو سره.

تدريج > د مور حصه ثلث الكل ده خود اولاد په موجودگنی کښې د دوو یا دوو نه زیات خوښندو روڼرو په موجودگنی کښې د ثلث نه سدس طرف ته منتقل کیږی لهذا دا خلق حجب نقصان جوړ شو.

وَالْفَاضِلُ عَنْ قُرَيْشِ الْبَنَاتِ لِبَنِي الرَّبِّ وَأَخَوَاتِهِمْ لِلدَّهْ كَرِمْ ثَلَاثٍ ۱

ترجمه > او کوم چه باقی پاتې شی د لوڼو د حصې نه هغه د نمسو او دهغوی د خوښندو دی د سړی دپاره د دوو ښځو برابر حصه.

تدريج > نمسنی، د دي اصل حصه د صلبی اولاد په عدم موجودگنی کښې نصف ده. که چرې نمسنی یوه وی او د لوڼو په عدم موجودگنی کښې نمسنی د یوه زیاتي وی نو دهغوی ته به ثلثان ملاوړېږی او په هغوی

کنبی به برابر تقسیمگیری. خود یوی لور په موجودگنی کنبی به د نصف یا ثلثان نه سدس طرف ته منتقل کیږی. اوکه چرې دوه یا زیاتې لورنږه وی نونمنستی به ساقط شی ځکه چه ثلثان لورنو واخستو څوکه نمستی سره برابر یونمسی یا د مری کړوسی یا کودې وی نوساقط کیدونکې نمستی به هغه سره عصبه بالغیرشی اود ذوی الفروض ته د ورکولونه پس باقی پاتې ترکه به هغوی ته ملاویری. او هغوی به ئی په خپل مینځ کنبی داسې تقسیم کوی چه نمسی ته به دوه او نمستی ته یوه حصه ملاوشی. که چرې لورنږه ئی نه وي نو ټول مال به نمسی او نمسو ته ملاویدلو لیکن دلورنو دوجه نه نمسی او نمسو ته حجب نقصان اوشو.

وَالْقَاضِلُ عَنْ قُرْبِ الْأَخَوَاتِ لِلْأَبِ وَالْأُمِّ لِلْأَخَوَاتِ وَلَا أَخَوَاتٍ مِنَ الْأَبِ لِلدَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ

ترجمه: اوکوم چه دحقیقی خویندودحصې نه باقی پاتې شی هغه دعلاتی خویندو رورنو ده د سړی دپاره د دوو ښځو دحصې برابر.

توضیح: د حقیقی خویندو په عدم موجودگنی کنبی دیوعلاتی خور حصه نصف ده اوکه دوه یا ددو نه زیات وی نو ثلثان وی خود یوحقیقی خور په موجودگنی کنبی نصف یا ثلثان نه سدس طرف ته منتقل کیږی. لهدا یو حقیقی خور دعلاتی خویندودپاره حجب نقصان دی اوکه علاتی خویندوسره علاتی رور وی نو دعلاتی خویندو رورنو سره به عصبه بالغیروی اود ذوی الفروض په موجودگنی کنبی مابقیه ترکه او په عدم موجودگنی کنبی ټوله ترکه هغوی ته ملاویری او هغوی به ئی په خپل مینځ کنبی داسې تقسیم کوی چه نارینه ده ډبل او زنانه ته یوه حصه ملاویری.

وَأَذَرَكَ بَشَاءً أَوْ تَبَاتُ الْأُمِّ فَلِلْبَنَاتِ النِّصْفُ وَالْبَاقِي لِبَنِي الْأُمِّ وَأَخَوَاتِهِمْ لِلدَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ

ترجمه: اوچه کله پریردی یوه لور او څو نمسی او څو نمستی نو د لوردپاره نصف اوباقی د نمسو او دهغوی دخویندو ده د سړی دپاره د دوو ښځو برابر حصه.

توضیح: دیوسړی استقال اوشی هغه صرف یوه لور پریرخویدی وی او څو نمسی اونمستی نولورته به ئی نیمه حصه ملاویری اوباقی نیمه به د نمسا نمسودپاره به د عصبه په توگه وی. په دې کنبی به دنمسی دپاره د نمستی دوچند وی او نمستی ته به یوه حصه ملاویری.

وَكذلك الْقَاضِلُ عَنْ قُرْبِ الْأَخَوَاتِ لِلْأُمِّ وَالْبَنَاتِ الْأَبِ لِلدَّكَرِ مِثْلَ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ

ترجمه: دغه شان چه کومه باقی پاتې شی دحقیقی خور دحصې نه هغه د علاتی خویندو رورنو ده د سړی دپاره ددوو خویندو برابر حصه.

توضیح: ددې تفصیل مسئله (۳) کنبی تیرشوي دي

وَمَنْ تَرَكَ ابْنًا عَمًا أَحَدَهُمَا أَوْ ابْنًا لِأَخِي السُّدُسُ وَالْبَاقِي بَيْنَهُمَا نِصْفَانِ

ترجمه: اوچاچه پریخودل دوه دتره خامن په کوم کنبی چه یواخیافی رور دې نو د اخیافی روردپاره شپږمه حصه ده او باقی به په دوی کنبی نصفانصاف وی.

توضیح: یوسړی دوه دتره خامن پریخودل یودتره ځونی د هغه اخیافی (مورشریک) رور هم وو اول خو به دغه اخیافی رور ته د ټول مال ۶/۱ حصه ملاویری اوکوم چه باقی پاتې شی هغه به دواړه رورنو د عصبه په توگه خپل مینځ کنبی نیم نیم تقسیم کړی.

وَالْمُشْتَرَكَةُ أَنْ تَتَرَكَ الْمَرْأَةَ زَوْجًا وَأَمَّا أَوْجَدَةٌ وَأَوْغَوَةٌ مِنْ أَمْوَاحٍ مِنْ أَبٍ وَأَبٍ فَلِلزَّوْجِ النِّصْفُ وَلِلْأُمِّ السُّدُسُ
وَلِلْأَبِ الْأُمُّ الثَّلَاثُ وَلَا شَيْءٌ لِلْأَخَوَيْنِ لِلْأَبِ وَالْأُمِّ

هذه اللفظة <المشتركة> دامستله مشترکه ده خکه چه په دې کښې خوقسمه رونه دی اود مور او نیامستله هم ده په یولغت کښې مشترکه دې ددې مطلب به داشی چه بعض حضراتو حقیقی رور د مور شریک رور په حصه کښې شریک گرځولې اوبعضو شریک نه دې گرځولې.

ترجمه <مشترکه مسئله داده چه پریخوده ښځې خاوند مور یا نیا دواړه طرف نیاگانې یوڅو اخیافی رونه او حقیقی رور نوڅاوند دپاره نصف دمور دپاره شپږمه حصه او داخیافی رور دپاره دریمه اوهیڅ نشته د حقیقی رورنو د پاره.

توضیح <دمسئلی تشریح داسې ده چه یوه ښځه مړه شوه هغې په وارثانو کښې خاوند مور یا نیا خود مور شریک رونه او حقیقی رونه پریخودل نورترکه به څنگه تقسیمیري؟ فرمایلی شوی دی چه د خاوند دپاره په ټول مال کښې نیم دې خکه چه د اولاد په عدم موجودگنی کښې خاوند ته دټول مال نصف ملایری. اود مور دپاره شپږمه حصه ده خکه چه دمری دریواړه قسمه حقیقی علای او اخیافی رورنو خویندونه چه دوه یا ددوو نه زیات وی نومور ته سدس ملایری یا د مور دنه کیدو په صورت کښې جده وی نوهغې ته به هم شپږمه حصه ملایری او اخیافی ته به دریمه ملایری خکه چه د یونه زیات اخیافی رونه وی نوهغی ته ثلث ملایری اوحقیقی رورنو ته هیڅ نه ملایری خکه چه هغه عصبه دی په دې وجه چه د اصحاب فرائض نه باقی پاتې ترکی نه هغوی ته ملایری اودلته څه باقی پاتې نه شو په دې وجه به دوی محروم شی.

بَابُ الرِّدَّةِ

(باب: د رد بیان)

د رد لغوی او اصطلاحی معنی

د رد لغوی معنی ده گرځیدل، واپس کیدل واپس کول. دامصدر دې اودباب نصر او ینصر نه رَدَّ یُرَدُّ دَا مستعمل دې اود فن فرائض په اصطلاح کښې د رد معنی ده کله چه ذوی الفروض ته دحصې ورکولونه پس کومه ترکه باقی پاتې شی اودهغې د اخستلو دپاره هیڅ قسم عصبه موجودنه وی نو په داسې صورت کښې به دا په ذوی الفروض باندې دهغوی د سهام د تناسب په اعتبار سره واپس کولې شی هم دې ته رد وئیلی شی.

فانکه <رد صرف په نسبی اصحاب فرائض باندې کیږي اودې ته من یرد علیه وائی او زوجین خو نسبی رشته دار نه دی په دې وجه په هغوی باندې ردنه کیږي هغوی ته من لایرد علیه وئیلی شی. رد دغول ضد دې او په غول کښې د اصل مسئلې نه حصه زیاتیږي او په رد کښې داصل مسئلې نه حصې کمې پاتې کیږي یعنی د ذوی الفروض د ورکړې نه پس څه پاتې کیږي.

نوټ <په دې باب کښې د رد نه علاوه هم دپرو مسائلو تذکره ده په دې وجه باب الرد یوجزوی نوم دې په اصحاب فرائض باندې ده جائز دې که نه؟

وَالْقَاضِلُ عَنْ قَرْنٍ ذَوِي الْبَهَائِمِ إِذَا لَمْ تَكُنْ عَصَبَةً مَرَدُّوْهُ دَعَلِيْمٌ يَقْدَرُ بِهَا مِمَّا أَعْلَى الزَّوْجَيْنِ ا

ترجمه <کوم مال چه د ذوی الفروض دحصې نه بچ شی اونه وی عصبه نو ورکولې به شی ذوی الفروض ته دهغوی د حصو موافق بغیرد زوجین نه.

توضیح > بہ اصحاب فرائض باندی رد کول جائز دی کہ نہ، بہ دے کنبی اختلاف دے دوه دورونہ تیرشوی دی. داکول دور اختلاف د صاحبہ کرامو اختلاف دے بہ دے بارہ کنبی د صاحبہ کرامو دوه دلی شوے ① یوہ دحضرات خلفاء راشدین او جمهور صاحبہ کرامو چہ ددے خبری قائل وو چہ مابقیہ ترکہ د زوجین نہ علاوہ بہ بہ تولو ذوی الفروض باندی رد کولی شی. ② د حضرت زیدبن ثابت رضی اللہ عنہ بہ نیز بہ ذوی الفروض باندی رد نہ شی کولی بلکہ باقی پاتی ترکہ بہ بہ بیت المال کنبی جمع کولی شی اود دویم دور اختلاف د ائمہ مجتہدین اختلاف دے.

① د ائمہ احناف دامسک دے چہ د زوجین نہ علاوہ بہ بہ تولو اصحاب فرائض باندی رد کیری. ② د حضرت امام مالک رحمۃ اللہ علیہ او امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ بہ نیز ذوی الفروض تہ د ورکولونہ پس باقی پاتی مال بہ بہ بیت المال کنبی کیخودی شی خو متاخرین شوافع د بیت المال غیرمنظم کیدو بہ صورت کنبی د احنافو د قول مطابق فتویٰ ورکری ده. اود امام مالک رحمۃ اللہ علیہ یو روایت ہم د احنافو د مسلک مطابق دے. [ردالمختار: ۵/۵۵۶ مکبہ رشیدہ پاکستان].

بہ زوجین باندی کوم وخت رد جائز کیری؟

فائدہ > کہ دہنخې خاوند نہ علاوہ د مری بل خوک وارث نہ وی مثلاً ذوی الارحام مولی الموالات مقرلہ بالنسب علی الغیر او موصی لہ بجمیع المال نہ وی. اوبیت المال ہم نہ وی یا بیت المال وی خو بہ شرعی نقطہ نظر سرہ غیرمنظم وی بہ ہغې کنبی جمع شوے مال بہ صحیح مصرف کنبی نہ خرچ کیری نو بہ دے صورتونو کنبی متاخرین احناف بہ زوجین باندی رد کولو فتویٰ ورکری ده. [ردالمختار ۵/۵۵۶].

وَلَا يَرِثُ الْقَاتِلُ مِنَ الْمَقْتُولِ وَالْكَافِرُ مِلَّةً وَاحِدَةً يَتَوَارَثُ بِهٖ اَهْلُہٗ وَلَا يَرِثُ الْمُسْلِمُ الْكَافِرَ وَالْكَافِرُ الْمُسْلِمَ وَمَا لِمَنْ تَوَلَّاهُ مِنَ الْمُسْلِمِينَ وَمَا لِكُتْبَةِ فِیْ حَالٍ بِذِیْقَةٍ؟

ترجمہ > او وارث نہ وی قاتل د مقتول او هر قسم کفر ہم یومذہب دے ددے بہ سبب بہ کافروارث وی د بل کافر او وارث کیری نہ مسلمان د کافر اونه کافر د مسلمان مرتد مال دہغہ دمسلمانانو وارثانودی اوکوم مال نی چہ گتلی وی ہغہ د ردت پہ حالت کنبی ہغہ غنیمت دے.

توضیح > ددے تولو مسائلو تفصیل د کتاب الفرائض پہ شروع کنبی تیرشوی دے.

دوبدو سوزیدو او خبیدوسرہ دبرہ خبیدولھی احکام

وَاِذَا حَرَقَ جَمَاعَةٌ اَوْ سَقَطَتْ عَلَيْهِمْ حَاطَةٌ فَلَمْ يَعْلَمُوا مِنْ مَاتَ مِنْهُمْ اَوْ لَا فَكُلُّ وَاِذَا حَرَقَ جَمَاعَةٌ اَوْ سَقَطَتْ عَلَيْهِمْ حَاطَةٌ فَلَمْ يَعْلَمُوا مِنْ مَاتَ مِنْهُمْ اَوْ لَا فَكُلُّ وَاِذَا حَرَقَ جَمَاعَةٌ اَوْ سَقَطَتْ عَلَيْهِمْ حَاطَةٌ فَلَمْ يَعْلَمُوا مِنْ مَاتَ مِنْهُمْ اَوْ لَا فَكُلُّ

ترجمہ > اوکہ چرې یوجاماعت دوب شی یا بہ ہغوی باندی دیوال راہریوخی او معلومہ نہ شی چہ رومیې خوک مر دے نو بہ ہغوی کنبی دہریومال دہغوی د ژوندو وارثانو دپارہ دے.

توضیح > کہ یو خو رشتہ دار پہ خہ حادثہ کنبی مرہ شی مثلاً کشتنی دویہ شی یا اور اولگی یا دیوال چت وغیرہ راہریوخی یا پہ میدان جنگ کنبی تول جنگیدوسرہ شہیدان شی یا یو خو رشتہ داران چرتہ لرې ملک تہ لڑشی اوتول مرہ شی او پہ ہیغ شان سرہ دا معلومہ نہ شی چہ کوم یوم یو وړاندی وفات شوے او خوک روستو مر شوے دگہ دتقدیم اوتاخیر د یولحظی ہم وی دہغی اعتبار بہ کولی شی نیوہ نورو ژوندو وارثانو کنبی بہ دہغوی وراثت تقسیمپی. دا خلق بہ یوہ حادثہ کنبی مرہ کیدونگی، بہ د پویل وارثان نہ وی اوہم دغہ مختار مذہب دے. ہم بہ دے باندی فتویٰ ہم ده. مذکورہ حکم د امام اعظم رحمۃ اللہ علیہ آخری قول اود امام شافعی رحمۃ اللہ علیہ مختار مسلک دے د حضرت علی او عبداللہ بن مسعود رضی اللہ عنہما یو روایت ہم دغہ دے او علامہ شامی رحمۃ اللہ علیہ ہم دے تہ معتمدونیلی دے.

مثال پلار زید او خوځنی عمریه یوځانی ډوب شو مړه شول. پلارنی خپله ښځه رحیمه او لوړ کریمه اونمسي بکر پلار سره د ډوب شوی خوځنی خوځنی، پریخودل او خوځنی نی ښځه رفیقہ مور رحیمه او خوځنی بکر پریخودو نو د پلار او خوځنی ترکه به دوه ځایه جدا جدا تقسیم کولې شی. البته خوځنی ته به د پلار او پلارته د خوځنی وراثت نه ملاویری تخریج دادي:

مسئله ۸

زید میت

(زوجه رحیمه)	(بنت دکریمه)	(ابن الابن بکر)
ثمن ۱	نصف ۲	عصبه ۳

مسئله ۲۲

عمر میت

(زوجه رفیقہ)	(ام رحیمه)	(ابن بکر)
ثمن ۳	سدس ۴	عصبه ۱۷

او د حضرت علی او ابن مسعود رضی الله عنهما یو روایت دادي چه کله په یوځانی باندې ډیر رشته داران وفات شی نو که په هغوی کښې هریو د بل وارث وی نوهغوی به په خپل مینځ کښې د یو بل وارثان ته وی اوکه د یو طرف نه چاته وراثت ملاویری نوهغه به وارث وی.

وَإِذَا جَاءَهُمْ لِأَخَوَيْهِمْ قَرَابَاتٍ لَوْ تَفَرَّقَتْ فِي شَخْصَيْنِ وَوَرَّثَ أَحَدُهُمَا مِمَّا لَإِخْوَتِهِمَا

ترجمه او کله چه جمع شی د مجوسی داسې دوه قرابتونه چه که هغه جدا جدا وی په دوکسانو کښې نو د یو بل وارثان وی نوهغه به وارثان وی مجوسی دهغوی نه د هریو په ذریعه.

وَلَا يَرِثُ الْمَجُوسِيُّ بِالْأَنْكِحَةِ الْقَائِمَةِ الَّتِي يُسَاقِلُونَهَا فِي دِينِهَا

ترجمه او وارثان به نه شی مجوسیان په دغه فاسدونکا خونسره کوم چه هغوی حلال گنړی په خپل دین کښې.

توضیح مجوسیانوته به د دغه فاسدو نکاحونو په سبب میراث نه ملاویری کوم چه هغوی په خپل دین کښې حلال گنړی مثلاً خپلې مورلور خورسره نکاح کول هغوی حلال گنړی ځکه چه فاسدنکاح د مسلمان په حق کښې مثبت توارث نه ده نو د مجوسیانو په حق کښې به هم نه وی.

وَعَصَبَةُ وَلَدِ الزَّانَةِ وَلِأَوْلَادِهَا عَنِ مَوْلَى أُمِّهَا

ترجمه او د ولد زانا عصبه او ولد ملاعنه عصبه دهغوی د مور آقادي.

توضیح د زانانه چه کوم بچی پیدا شو په شرعی اعتبار سره دهغه پلار نه دې یاچه دکومې ښځې خاوند سره ده لعان اوکړو نو دهغه بچی رشته دهغه پلار سره ختمه شوه اوس هغه پلار پاتې نه شو په دې وجه به نی نه پلار وارث وی اونه د پلار رشته داران. بلکه دهغه تعلق دمور سره شو په دې وجه به نی هم مور وارثه وی اودمور رشته داران به نی وارث وی اوداهلک به دمور وارث وی او د مورد طرف نه چه کوم رشته داران دی دهغوی وارث به وی.

تنبیه که مولی آزادونگی او عصبه دواره عام دی یعنی چه کله تی مور اصلاً آزاده وی نومیراث دهغی دمولی دپاره دې اوهم هغه عصبه ده. اوکه چرې مورنی آزاده کړې شوی وی نومیراث دهغی دمعتق دپاره دې.

د حمل د میراث بیان

وَمَنْ مَاتَ وَتَرَكَ حَمْلًا قَفَّ مَالُهُ حَتَّى تَضُمَّ امْرَأَتُهُ حَمْلَهَا فِي قَوْلِ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى

ترجمه که اوچه کوم سړې مړشو حمل ئې پریخودو نوموقوف به وی مال دهغه ترهغه پورې چه راوړی دهغه ښځه خپل حمل دامام صاحب رحمته الله په قول کښې.

توضیح که په دې عبارت کښې صاحب کتاب دحمل میراث بیانوی اول خودا خبرې په ذهن کښې اوساتنی چه حمل ته هم میراث ملاوېږی مگرددې دپاره شرط دادې چه هغه ژوندي راپیداشی مړاشی مړاشی نو هغه ته به میراث نه ملاوېږی. بل داهم شرط دې چه هغه دمورث د مرگ په وخت یقیناً په خپته کښې وی اودا خبره داسې معلومېدې شی چه هغه داکثرمودې دحمل کښې پیداشی اود حمل کم نه کم موده شپږ میاشتی ده اود احتافو په نیز اکثرموده دوه کاله ده. که دمورث دمرگ نه پس په دوکاله کښې دننه بچي پیداشو نو هغه به وارث وی که دې نه پس پیداشو نو وارث به نه وی. ځکه چه په دې صورت کښې د مرگ په وخت کښې دېچی په خپته کښې موجود کیدل یقینی نه دی. اوس دمستلې صورت باندې خان پوهه کړئ. که ښځې ولادت ته نیزدې وی اوخواندنې مړشی نو بهتره داده چه دمیراث په تقسیم کښې تندي اونه کړی بلکه دترکې تقسیم دې دوضع حمل پورې روستوکړې شی دې دپاره چه په تقسیم کښې څه پریشانې رانه شی اوولادت به نیزدې کیدلو مدار په عرف باندې دې اوبعض فقهاؤ د یوې میاشتی نه کم ته قریب او دې نه زیات ته بعید ونیلې دې. څوکه چرې وارثان انتظارنه کوی اودولادت نه وړاندې ترکه تقسیم کول غواړی او په ولادت کښې وخت وی نو ترکه تقسیم کول پکار دی بغیر د څه وجه نه د ترکې په تقسیم کښې روستوالې کول مناسب نه دی. په دې صورت کښې به دترکې نه دحمل حصه بندولې شی او د یوحمل نه په عام توگه سره یو بچي پیداکیري څو کله زیات هم پیداکیري. په دې وجه سوال پیداکیري چه د څومره بچو حصه په بندولې شی او باقی ترکه په وارثانو کښې تقسیم کړې شی. دامام محمد رحمته الله نه دا روایت نقل دې چه ددوو هلکانو یا دوو جینکو حصه دې د حمل دپاره بنده کړې شی. دریم قول چه مفتی به دې خصاف رحمته الله د امام یوسف رحمته الله نه دا روایت نقل کړې دې چه دیو هلک یا یو جینی حصه دې د حمل دپاره بنده کړې شی ځکه چه عموماً د یوحمل نه هم یو ماشوم پیداکیري اود وارثانو نه دې ضمانت واخستې شی که د یو نه زیات ماشومان پیداشی نو هغه به د اخستی شوي ترکه نه دزیاتې بچو حصه واپس کوی. د حمل دتوریت ضابطه او طریقه څه ده په دې باره کښې نور تفصیل سراجی فصل فی الحمل کښې اوگورئ.

وَأَجَدُ أُولَى بِالْيَتَامَى مِنَ الْإِخْوَةِ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى، وَكَأَلُ أَبُو يُوسُفَ وَمُحَمَّدٌ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى يَتَامَاهُمُ الْآنَ تَنْقُصُهُ الْمَقَامَةُ مِنَ الثَّلَاثِ

ترجمه که اونیکه دیرحقداردې په میراث کښې د رونرو په مقابل کښې د امام صاحب په نیز او صاحبینو حضراتو فرمانیلې چه د دوو رونرو برابرې ورکولې شی مگردا چه کم وراورسی دا برابر تقسیم کولو کښې دریمه حصه ده.

توضیح که په دې عبارت کښې صاحب کتاب نیکه او رونرو خونیندو په مینځ کښې دترکه تقسیم باره کښې بیان کوی. په متن کښې لفظ مقاسمة راغلي دې دا د باب مفاعله نه دې دکوم چه لغوی معنی ده

په خپل مینځ کښې تقسیم کول او په اصطلاح کښې د ترکې په تقسیم کښې نیکه د یو روړ په شان گنل د نیکه په موجودگنې کښې د حقیقی او علای خویندو روړنو محروم کیدو او نه محروم کیدو باره کښې د صحابه کرامو ثلاثه دوه راتې وې.

① **پوهې راتې** د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه په نیز د نیکه په موجودگنې کښې به حقیقی او علای خویندې روړنه محروم وې. د صحابه کرامو یوه لویه ډله ددې تائید کوی او امام اعظم رحمته الله علیه هم دا اختیار کړې ده او هم دغه مفتی به قول هم دي.

② **دویمه راتې** د حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه په نیز حقیقی خورور ته به نیکه سره وراثت ملاوېږي انمه ثلاثه او د اخانو نه صاحبین هم ددې قائل دی. اوس تاسو په وړاندې د مقاسمه الجده دوه صورتونه بیانولې شی چه د انمه ثلاثه او صاحبینو حضراتو د راتې مطابق دی ولې د صاحبینو قول مفتی به نه دي.

③ که نیکه سره حقیقی او علای خویندې روړنه وی نو نیکه ته مقاسمه او د پوره ترکې په دریمه حصه کښې چه کومه مفیدوې ورکولې شی. یعنی نیکه ته د یو روړ فرض کولو په صورت کښې ډیره ترکه ملاوېږي نو نیکه ته به د مقاسمه په طریقه باندې ترکه ورکولې شی او که د پوره ترکې په دریمه حصه کښې نیکه ته زیاته ملاوېږي نو د پوره ترکې دریمه حصه به ورکولې شی.

④ چه نیکه سره حقیقی او علای خویندې روړنه وی او د ذوی القروض نه هم څوک وی نو په دې صورت کښې چه نیکه ته مقاسمه او ثلث باقی او سدس کل نه کوم زیات وی هغه به ملاوېږي یعنی که د مقاسمه په طریقه ورکولو کښې نیکه ته زیات ملاوېږي نو د مقاسمه په طریقه به نیکه ته ورکولې شی او که اصحاب فرائض ته د ورکړې نه پس کوم مال بچ کیږي دهغې دریمه ثلث باقی زیات وی نو نیکه ته به د باقی پاتې دریمه ورکولې شی او که د پوره ترکې سدس زیات دي نو نیکه ته به د پوره ترکې سدس ورکولې شی.

د پلار د طرف لپاره وارث کیدو صورت

وَإِذَا جَاءَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتَ فَارْزُقْهُ

ترجمه او چه کله جمع شی جداث نوشپړمه حصه به هغه ته ملاوېږي کومه چه ټولونه زیاته نیز دي وی. **تفویض** که څوک حاجب نه وی نو جده صحیحه ته به سدس ملاوېږي که هغه د مور د طرف نه وی او که د پلار د طرف نه وی. او که هغه یوه وی او که د یوې نه زیاتې البتة دا ضروری دی چه هغه فاسده نه وی بلکه صحیحه وی او په مرتبه کښې برابر وی. یعنی که یوه جده په یوه واسطه سره نیاوی نو بله هم په یوه واسطه سره نیاوی که یوه د نیز دي وی که هغه د هرې یوې رشتې وی نو د لرې والا ساقط کوی که هغه د پلار د طرف نیاوی او که د مور د طرف نیا وی او د نیز دي والا وارث کیږي که او یا ساقط کیږي.

[وَتَجِبُ الْمَوْتُ]

ترجمه محجوب کوی نیکه خپله مور.

تفویض د نیکه د وجې نه هغه نیاگانې ساقط کیږي کومې چه د نیکه د واسطې نه دی مثلاً د نیکه مور به د نیکه د وجې نه ساقط کیږي خو نیا یعنی د نیکه ښځه به د نیکه د وجې نه نه ساقط کیږي ځکه چه د نیا د مړې سره رسته یو ځانی کولو کښې د نیکه واسطه نه راځی دغه شان د غرنیکه د وجې نه د غرنیکه ښځه (دنیا مور) به نه ساقط کیږي هم دغه شان د پورته نیاگانو حال هم او گنړنی.

أَوْلَاكَ أُمُّكَ الْأَوْسَطُ

ترجمه: او وارث کبری نه د مور د پلار مور هیڅ هم نه.

توضیح: د مور د پلار مور د مور نیاشوه او د مری پردنې نیاشوه او پردنې نیا دجده فاسده په دائره کښې راځي او شریعت جده صحیحه د وارثانو په فهرست کښې شمیرکړې ده او جده فاسده نې د وارثانو د فهرست نه خارج کړې ده ځکه چه هغه په ذوی الارحام کښې راځي په دې وجه نې اوفرمانیل د مور د طرف د نیامور به وارث نه وی.

﴿وَكُلُّ جَدٍّ مُعْتَبَرٌ أَمَّا﴾

ترجمه: هره جده محجوب کوی خپله مور.

توضیح: نیاد مور په درجه کښې ده اوچه مور وی نو دواړه طرف ته نیاکانې محروم کيږي دغه شان نیاخپله خور محجوب کوی.

بَابُ ذَوِي الْأَرْحَامِ

(باب: د ذوی الارحامو بیان)

د اصحاب فرائض او عصابات وغیره د تفصیلی بحث فارغیدونه پس ذوی الارحام بیانولې شی. رَجْعُ د رَجْعُ جمع ده د اَرْحَامِ بچه دانی مطلقاً رشته داری، ذوالرحم رشته دار که رشته د پلار د طرف نه وی او که د مور د طرف نه وی.

اصطلاحی تعریف: د مری هغه رشته دار د جاحصه چه قرآن او حدیث کښې مقرر نه وی نه په اجماع سره فیصله شوې وی او نه هغه عصابات وی لکه د مور خور د پلار خور ماما خورنې او نمسې.

د ذوی الارحام په توریټ هڅې اختلاف

﴿وَأَزْوَاجُهُنَّ يَلْتَمِسْنَ عَصَبَهُنَّ وَأَزْوَاجُهُنَّ ذَوُو الْأَرْحَامِ﴾

ترجمه: کله چه نه وی د مری عصبه او نه ذوی الفروض نو وارثان به وی د هغه ذوی الارحام.

توضیح: کله چه ذوی الفروض او عصابات نه وی نو ذوی الارحام وارث جوړ کړوکه نه؟ نو په دې سلسله کښې د صحابه کرامو د دور نه اختلاف راوړان دې. په دې باره کښې د اکثر صحابه کرامو او تابعینو راتې داده چه د ذوی الفروض او عصابات په عدم موجودگۍ کښې به ترکه ذوی الارحام ته ملاوېږي. د احنافو او حنابلو هم دغه مسلک دې. خو په صحابه کرامو کښې د حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه مسلک دادې چه په داسې صورت کښې به ترکه په بیت المال د اسلامی سرکاری خزانه، کښې جمع کولې شی ذوی الارحام ته به نه شی ورکولې. د امام مالک او امام شافعی هم دغه مسلک دې.

فقهه: کوم فقهاء چه د نادارو کمزورو او گټې نه عاجزو مسلمانانو د امداد په غرض په بیت المال کښې د ترکی کیخود و راتې لری د هغوی په نیز شرط دادې چه بیت المال په شرعی نظم اوضبط سره چلېږي مال په صحیح مصرف کښې خرج کيږي. نو اوس د دې قسم بیت المال موجود نه دې په دې وجه متاخرین مالکيه د دریمې صدنې هجرتی نه پس نې ذوی الارحام ته د ترکی ورکولو فتوی ورکړې ده او د فقهاء شافعيه هم دغه راتې ده. لهذا اوس هیڅ اختلاف باقی پاتې نه دې. [المواهب ص ۱۸۳].

ذوی الارحام و اقسام بیان

أَوْهُمْ عَشْرَةٌ وَلَدُ الْمَيْتِ وَلَكَدُ الْأُخْبِ وَبِئْتُ الْأُمِّ وَبِئْتُ الْعَمِّ وَالْحَالِ وَالْحَالَةُ وَأَبُو الْأُمِّ وَالْعَمِّ وَالْعَمَّةُ وَلَكَدُ الْأُمِّ مِنَ الْأَمْوَمَةِ أُولَى بِهِمَا

ترجمه: او هغه لس دی د لور اولاد ذخوراو لاد د رور لور د تره لور ماما ترور دموریلار اخیافی تره ترور د اخیافی رور اولاد او کوم چه هغوی سره متعلق وی.

توضیح: په دې عبارت کښې د ذوی الارحام د اقسام بیان دي. د استحقاق ارث په اعتبار سره د عصبات په شان د ذوی الارحام هم څلور قسمونه دی.

① هغه ذوی الارحام دی کوم چه دمړي طرف ته منسوب وی یعنی (۱) د لور نارینه اوزنانه اولاد (نمسي نمسي کړوسي کړوسنی ترلاندې پوري) (۲) دنمسنی نارینه او زنانه اولاد ترلاندې پوري.

② هغه ذوی الارحام دی د چا طرف ته چه مړي منسوب کيږي. یعنی (۱) جد فاسده (د مور طرف نيکه اود نيکه پلار پورته پوري) (۲) جده فاسده (د مور طرف د نيکه مور، د نيکه دمور مور).

③ هغه ذوی الارحام دی چه دمړي والدين طرف ته منسوب وی یعنی (۱) د حقيقي علای او اخیافی خور نارینه او زنانه اولاد. (۲) د حقيقي علای او اخیافی رور لورنه اود هغه رورنو د ځامنو اونمسنی لورنه. (۳) د اخیافی رورنو ځامن اود دغه ځامنو نارینه او زنانه اولاد.

④ هغه ذوی الارحام دی چه دمړي د پلار طرف نيکه او نیا طرف ته منسوب وی که جد صحیح او جده صحیحه وی یا جد فاسد او جده فاسده وی لکه (۱) د پلار حقيقي علای او اخیافی خویندې (ترور یانې) اود دغه ټولو ترور یانو ځامن اولورنه تربښکته پوري. (۲) د پلار اخیافی رور (اخیافی تره) اود هغه ځامن او لورنه تربښکته پوري. حقيقي او علای تره عصبه وی په دې وجه په ذوی الارحام کښې د اخیافی قید اولگولي شو. (۳) دمور حقيقي علای او اخیافی رور (ماما) اود هغه ځامن او لورنه تربښکته پوري. (۴) دمور حقيقي علای او اخیافی خویندې (خاله گانې) اود دغه خاله گانو نارینه او زنانه اولاد تربښکته پوري.

فائدة: علامه شامی رحمته دا څلورم قسم ذوی الارحام په نور تفصیل سره لیکلې دي چه دادې: ① د حقيقي او علای تره لورنه اود دغه ټولو اولاد تربښکته پوري. ② د مړي د پلار اخیافی تره او حقيقي علای او اخیافی ترور یانې او خاله گانې اوماماگان. ③ د مړي د مور حقيقي علای او اخیافی تره ترور یانې خاله گانې او ماماگان. ④ بیاچه څومره قسمونه تیر شوی دی د دغه ټولو اولاد اود اولاد اولاد تراخیره پوري.

د ذوی الارحام په اقسام کښې ترجیح

أَقْرَبُهُمْ مَنْ كَانَ مِنَ وَلَدِ الْمَيْتِ ثُمَّ وَلَدُ الْأَبَوَيْنِ أَوْ أَحَدِهِمَا وَهُمْ بَنَاتُ الْأَخَوَاتِ وَأَوْلَادُ الْأَخَوَاتِ ثُمَّ وَلَدُ أَبِي أَوْ أَحَدِهِمَا وَهُمْ الْأَخْوَالُ وَالْحَالَاتُ وَالْعَمَّاتُ

ترجمه: دې ټولو کښې اولی هغه دې کوم چه دمړي اولاد وی بیا هغه چه د مور پلار وی یا په دوی کښې د یواړاد وی او هغه ورپرې او د خویندو اولاد دي. بیا د والدينو د والدين یا په دوی کښې د یو اولاد دي او هغه ماماگان خاله گانې او ترور یانې دي.

توضیح: په دې عبارت کښې د ذوی الارحام په اقسام کښې ترجیح بیانولې شی. دامام اعظم رحمته نه دوه روایتونه دي. ① د وراثت دپاره دټولو نه مقدم دویم قسم دې بیا رومي قسم. ② د وراثت دپاره دټولو نه

مقدم رومبی قسم دی بیا دویم بیا دریم او بیا خلورم لکه چه به عصبیات کنیسی د ترجیح هم دغه ترتیب دی او هم په دی دویم روایت باندې فتوی ده. صاحبین حضرات د ذوی الزحام دریم قسم (یعنی د ورونو خوندنو اولاد) جد فاسد یعنی په دویم قسم باندې ترجیح ورکوی. **افتراض** د صاحبینو چه کوم مذهب په الجوهره المنیر کنیسی ذکر دې متعارض دې څکه چه باب الرد مسئله ۸ کنیسی صاحبین دپلار طرف نیکه ورونو سره محروم کوی نه اودلته نی محروم کوی. په دې وجه فتوی هم د امام اعظم رحمته الله علیه په قول باندې ده.

قوت قرابت به د ترجیح وجه وی

اَوَاذَا اسْتَوَى بَوَدَّ ابْنُ فَرْجٍ قَرَابَةً اَوْ هُمُ مَنْ اَذَلَى يَوَارِثُ وَاَقْرَبُهُمْ اَوَّلَى مِنْ اَبْعَدِهِمَا

ترجمه اوچه کله برابر وی د پلار اولاد په درجه کنیسی نو په دوی کنیسی اولی هغه دې چه مری ته ډیر نيزدي وی د یو وارث په ذریعه اود نيزدي والا به اولی وی د لرې رشتې والا نه.

توضیح که ټول اولاد د یوشان رشتې وی اوبعض د وارث اولاد وی اوبعض د ذوی الزحام نو د وارث اولاد به وارث وی او ذوی الزحام اولاد به محروم وی. یعنی قوت قرابت به د ترجیح وجه وی. لکه یوه د لورنمسنی ده او بله د خوننې نمسنی ده. د مری دپاره دواړه رشتنه دارنی د برابرې درجې دی خود خوننې لور یعنی نمسنی وارثه ده په دې وجه دهغه لور یعنی د خوننې نمسنی ته به ورکولې شی اود لور لور په وارثه نه وی په دې وجه به دهغې نمسنی ته نشی ورکولې. ددې نه پش نی یوه قاعده بیان کړې ده هغه دا چه بعض اولاد مری سره په رشتنه کنیسی نيزدي وی اوبعض لرې نو د نيزدي والا اولاد به وارث وی اود لرې والا به محروم وی. یعنی دالأقرب فالأقرب قاعده به جاری وی لکه نمسنی (د لور لور) اود نمسنی لور وی نو نمسنی به وارثه وی او د نمسنی لور به محروم وی څکه چه نمسنی یوه درجه اقرب ده.

اَوَايُّو الْأَمْرَ اَوَّلَى مِنْ وَلَدِ الْأَخِي وَالْأَخْتِ

ترجمه اود مور طرف نیکه اولی دې د ورور خور د اولاد نه.

توضیح چه د مری وریره وی یا خورنی یا خورزه وی اود مور طرف نیکه وی نو د امام ابوحنیفه رحمته الله علیه په نیز دغه نیکه به مقدم وی د وریرې خورنی او خورزې نه لکه مفتی به روایت مسئله ۲ کنیسی تیر شوی دی چه دویم قسم به مقدم وی په دریم قسم باندې.

اَوَالْعَبْتُ اَحَقُّ بِالْفَاضِلِ مِنْ سَهْمِ ذَوِي السَّهَامِ اِذَا لَمْ تَكُنْ عَصْبَةً يَوْفَاةً

هل اللغة سهم ذوی السهام: حصص والا حصه.

ترجمه او آزاد کونکې زیات حقدار دې دبیچ شوی مال د ذوی الفروض نه کله چه نه وی څوک عصبه ددې نه علاوه.

توضیح آزاد شوې غلام می شو هغه اصحاب فرائض اود عصبه په توگه آزادونکې آقا پریخودو د آقانه علاوه څوک نيزدي عصبه نه وو نو ذوی الفروض ته حصې ورکولونه پس به باقی مال آزادونکې آقانه ملاویری او ذوی الزحام به محروم شی.

اَوَمَوْلَى الْمَوَالَاتِ يَرِثُ

ترجمه اومولی الموالات وارث وی.

توضیح د ذوی الفروض عصبیات او ذوی الزحام په عدم موجودگنی کنیسی ترکه مولی الموالات کنیسی

تقسیم گیری. د موالات معنی ده دوستی کول اود فقه په اصطلاح کښې یو خاص قسم معاهدې ته موالات وئیلی شی. د احنافو په نیز په میراث کښې عقد معتبر دی اود شوافعو په نیز معتبر نه دي.

اَوَاذَا تَرَكَ الْمُعْتَقُ أَبَ مَوْلَاةٍ وَأَبْنَ مَوْلَاةٍ قَمَالَهُ يَلَايْنِ عِنْدَ هُمَا وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى يَلَايَبُ السُّدُسُ وَالْبَاقِي لِلْأَبْنِ ۱

ترجمه > اوجہ کله پریخود و آزاد شوی دخپل آقا پلار اود خپل آقاخونی نوډ ده مال د خونی دې د طرفین په نیز او امام ابرو یوسف رحمۃ اللہ علیہ فرمائی چه د پلار دپاره شپږمه حصه ده اوباقی د خونی دپاره ده.

توضیح > که د معتق زیات عصابات وی مثلاً آزاد شوی غلام خونی او نیکه پریخودو نو په دې دواړو صورتونو کښې د طرفین په نیز پلار اونیکه به محروم وی اوتوله ترکه به د معتق خونی ته ملاویری په خلافت د امام ابو یوسف رحمۃ اللہ علیہ چه هغه په دویم صورت کښې د معتق د نیکه محروم کیدو باندې قائل دي لکه چه دویمه مسئله متفق علیه ده مگر په رومی صورت کښې دهغه مذهب دادې چه د ولاء شپږمه حصه ۶/۱ به پلار ته ملاویری اوباقی پاتې به ئی خونی ته ملاویری خومفتی به قول د طرفینو دي.

اَقْبَانُ تَرَكَ جَدَّ مَوْلَاةٍ وَأَخَا مَوْلَاةٍ فَالْمَالُ لِلْجَدِّ عِنْدَ أَبِي حَنِيفَةَ رَحِمَهُ اللَّهُ تَعَالَى وَقَالَ أَبُو يُوسُفَ وَحُمَدٌ رَحِمَهُمَا اللَّهُ تَعَالَى يُوْنِيْنَهُمَا ۱

ترجمه > که آزاد کړې شوی غلام د آزادونکی نیکه او رور پریخودو نومال به د نیکه وی دامام صاحب په نیز او صاحبینو فرمائیله چه مال به د دواړو وی.

توضیح > که آزاد شوی غلام آقا او د هغه رور پریخودو نو امام صاحب فرمائی چه ټول مال به ئی د نیکه دپاره وی اود آقا رور به محروم وی ځکه چه د نیکه په موجودگي کښې حقیقی یا علایي رور خوړ وارث نه شی جوړیدی بلکه محروم به شی. هکذا فی الولاء باندې د حنفیه فتوی ده. د صاحبینو په نیز د نیکه په موجودگي کښې حقیقی یا علایي خوښېدنې رونه نه محروم کیږی بلکه نیکه به د یورور په درجه کښې ساتلې شی او وراثت به تقسیمېږی لهذا د نیکه او رور ولاء به هم نصفانصف وی.

د ولاء د بیع اوجه شولوا ناجائز هیدو وجه

اَوَلَايَةُ الْوَلَاءِ كَوَلَاءِ يُوْهَبُ ۱

ترجمه > اومه خرخونی ولاء اومه ئی هبه کوئی.

توضیح > ولاء الموالاة او ولاء العتاقة (تعريفات انوار القدوری جلد دویم کتاب الولاء کښې اوگورنې، بیع په دوو وجوهاتو سره ناجائزه. رومبني وجه داده چه دا داسې شرعی حقوق دی چه قابل انتقال نه دی او دویمه وجه داده چه په دې بیع کښې دهوکه ښکاری اوداشان چه د مشتری د طرف نه د ثمن ملاویدل یقینی وی خو بلې طرف ته معلوم نه دی چه مشتری ته به څه ملاویری هم که نه؟ ځکه چه ممکن دی چه مشتری د ولاء د حصول نه وړاندې مړشی اوکه مشتری ته ولاء ملاوهم شی نوپته نشته چه څومره به ملاویری؟ نوډ مشتری د طرف نه د رقم ادا کولوډ ثمن په توگه یقینی دی خود دویم طرف نه عوض ملاویدل یقینی نه وی بلکه متوهم اوهم دغه دهوکه ده. او د موالاتو هبه کول ناجائز کیدو کښې صرف رومبني وجه کیدې شی چه دا قابل انتقال نه دي البته په دې کښې د دهوکې والاوجه نه شی کیدې ځکه چه دهوکه خو صرف په عقود او معاوضه کښې حرام کیږی په عقود و تبرع کښې دهوکه حرام او ناجائزه ده.

بَابُ حِسَابِ الْفَرَايِضِ

(د مسئلې جوړولو قواعد و بیان)

ضروری نوټ: په قرآن کریم کېښې چه د وارثانو د حصو کوم مقدار متعین کړې شوې دې هغه ټول شپږ دی کوم چه په دوو کالمونو کېښې وړاندې کولې شی.

کالم اول	کالم دویم
نصف	ثلثان
ربع	ثلث
ثمن	سدس

اوس به په دواړو کالمونو کېښې پنځه اصول قایم کېږي. ① که صرف یوه حصه حاصلونکې راشي نو دغه حصې همنام والا عدد نه به مسئله جوړېږي. مثلاً که نصف حاصلونکې راشي نو مسئله به ۲ سره جوړېږي که ربع حاصلونکې راشي نو مسئله به ۴ نه جوړېږي که ثمن حاصلونکې راشي نو مسئله ۸ سره جوړېږي. که ثلث یا ثلثان حاصلونکې راشي نو مسئله به ۳ جوړېږي که سدس والا راشي نو مسئله به ۶ سره جوړېږي.

⑦ که د یو کالم زیات سهام حاصلونکې راشي نو د وړوکی سهام په عدد سره به مسئله جوړولې شی مثلاً نصف او ربع حاصلونکې راشي، نو مسئله به د ۴ نه جوړېږي.

⑤ د کالم اول نصف د دویم کالم یوسهم سره ملاوښی نو مسئله به د ۶ نه جوړېږي مثلاً نصف حاصلونکې او ثلث حاصلونکې یا نصف حاصلونکې او سدس حاصلونکې راشي نو مسئله به ۶ جوړېږي.

⑥ که د کالم اول ربع د دویم کالم یوسهم سره هم ملاوښی نو مسئله به ۱۲ نه جوړېږي مثلاً ربع حاصلونکې او ثلث حاصلونکې راشي نو مسئله به د ۱۲ نه جوړېږي.

⑧ د کالم اول ثمن د کالم ثاني یوسهم سره هم ملاوښی نو مسئله به د ۲۴ نه جوړېږي.

﴿إِذَا كَانَ فِي الْمَسْئَلَةِ نِصْفٌ وَنِصْفٌ أَوْ نِصْفٌ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاصْلُهَا مِنَ الثَّلَاثِ﴾

ترجمه: کله چه په مسئله کېښې دوه نصف وی یا یونصف او مابقیه وی نواصل مسئله به په دوو سره جوړېږي.

تفویح: کله چه په مسئله کېښې دوه نصف وی مثلاً مړې یو خاوند او یو حقیقی خور پرېږدي یا یونصف وی اوباقی وی مثلاً خاوند اوتره پرېږدي نو په دواړو صورتونو کېښې به مسئله هم په دوو جوړېږي.

﴿وَإِنْ كَانَ فِيهَا ثَلَاثٌ وَمَا بَيْنَهُمَا أَوْ ثَلَاثَانِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَاصْلُهَا مِنَ الثَّلَاثِ﴾

ترجمه: او که چېرې وی په دې کېښې دریمه حصه او مابقیه یا په دریو کېښې دوه یا مابقیه نواصل مسئله به په درې سره جوړېږي.

تفویح: د ثلث او مابقیه مثال مثلاً مور اوتره وارث وی ثلثان او مابقیه لکه چه دوه لوڼه او یوتره وارث وی نواصل مسئله به په درې سره جوړېږي.

مسئله: ۳

لوڼه ۲	تره
ثلثان	عصبه
۲	۱

اَوَّلَانِ كَانَ فِيهَا اَرْبَعٌ وَمَا بَقِيَ اَوْ ثَمَنٌ وَنِصْفُ قَاضِلَهَا مِنْ اَرْبَعَةٍ

ترجمہ: او کہ چری وی پہ دے کنبی ربع اومابقیه یا ربع اونصف نو اصل مسئلہ به په ۴ سره جوړیږی

توضیح: د ربع اومابقیه مثال لکه چه یوه پنځه او یوتره پریږدی نو مسئلہ به په ۴ سره جوړیږی.

مسئله: ۲

خویند میت-----

زوجه	عم
ربع	عصبه بنفسه ۳

د ربع اونصف مثال:

مسئله: ۲

خاوند	یوه لور	تره
۱	۲	۱

اَوَّلَانِ كَانَ فِيهَا ثَمَنٌ وَمَا بَقِيَ اَوْ ثَمَنٌ وَنِصْفُ قَاضِلَهَا مِنْ ثَمَانِيَةٍ

ترجمہ: او که چری وی په دې کنبی ثمن اومابقیه یا ثمن او نصف نواصل مسئلہ به په ۸ سره جوړیږی.

توضیح: د ثمن اومابقیه مثال

مسئله: ۸

مثال: زاهد میت-----

زوجه	ابن
ثمن	عصبه بنفسه ۷

مسئله: ۸ د ثمن اونصف مثال

ساجد میت-----

پنځه	یوه لور	تره
۱	۲	۳

د قول لغوی او اصطلاحی معنی

اَوَّلَانِ كَانَ فِيهَا نِصْفٌ وَثُلُثٌ اَوْ نِصْفٌ وَسُدُسٌ قَاضِلَهَا مِنْ سِتَّةٍ وَتَعْوَلُ اِلَى سَبْعَةٍ وَثَمَانِيَةٍ وَتِسْعَةٍ وَعَشْرَةٍ

ترجمہ: او که چری وی په دې کنبی نصف اوثلث یا نصف او سدس نواصل مسئلہ به په ۶ سره جوړیږی کوم چه به عول کوی د ۹، ۸، ۷ او ۱۰ طرف ته.

توضیح: د قول لغوی معنی زیاتې او غلبه ده. عربی محاوره ده عال المیزان دا هغه وخت ونیلې شی کله چه د تلې یو چاېرې د بل چاېرې نه د وزن د زیاتوالی د وجی نه اوچتیږی.

اصطلاحی تعریف: د مخرج نه د حصو د زیاتوالی په صورت کنبی د مخرج په اجزاء کنبی اضافه کول لکه یوه خبروزه په څلورو تقسیم کول وی نودهغې به څلور حصې کولې شی. خو که اخستونکی پنځه وی نوددې به د څلورو په څانی پنځه حصې کولې شی هم دغه مطلب د مخرج په اجزاء کنبی د اضافه ده اوهم دې ته عول ونیلې شی. صاحب کتاب فرمائی چه د ۶ عول تر ۱۰ پورې راځی دهریومثال لاتدې اوگورنی:

مسئله: ۹/۷

ترهت ميت

خاوند	حقيقي خور	اخيافي خور
نصف	نصف	سدس
۲	۲	۱

مسئله: ۹/۸

نگهت ميت

خاوند	۲ حقيقي خويندي	مور
نصف	ثلثان	سدس
۲	۲	۱

مسئله: ۹/۹

عشرت ميت

خاوند	۲ حقيقي خويندي	۲ اخيافي خويندي
نصف	ثلثان	ثلث
۲	۲	۲

مسئله: ۹/۱۰

رفعت ميت

خاوند	۲ حقيقي خويندي	۲ اخيافي خويندي	مور
۲	۲	۲	۱

اَوَّانَ كَانَ مَعَ الرَّيْثِ ثَلَاثٌ اَوْ سَدَسٌ فَاَصْلُهَا مِنَ الثَّانِي عَشَرَ وَتَعُولُ إِلَى ثَلَاثِ عَشَرَ وَخَمْسَةِ عَشَرَ وَسَبْعَةِ عَشَرَ

ترجمه: اوکه چري وی ربع سره ثلث یا سدس نواصل مسئله به په ۱۲ سره جوړېږي او د ۱۲ عول ۱۳، ۱۵ او ۱۷ راځي يعنی په طاق عدد کښې عول راځي. د هريو مثال لاندې درج دي:

مسئله: ۱۲/۱۳

ظفر ميت

بنځه	۲ حقيقي خويندي	يوه اخيافي خور
ربع	ثلثان	سدس
۳	۸	۲

مسئله: ۱۲/۱۵

ظفير ميت

بنځه	۲ حقيقي خويندي	۲ اخيافي خويندي
ربع	ثلثان	ثلث
۳	۸	۲

مسئله: ۱۲/۱۷

مظفر ميت

بنځه	۲ حقيقي خويندي	۲ اخيافي خويندي	مور
ربع	ثلثان	ثلث	سدس
۳	۸	۲	۲

وَأَذَاكَانَ مَعَ الثَّمَنِ سُدَّسَانِ أَوْ ثَلَاثَانِ قَاصِلَهَا مِنْ أَرْبَعَةٍ وَعِشْرِينَ وَتَعُولُ إِلَى سَبْعَةٍ وَعِشْرِينَ

ترجمہ: اوچہ کلہ وی ثمن سرہ دوه سدس یا دوه ثلث نواصل مسئلہ ۲۴ سرہ جورپری. اوغول به کوی د ۲۷ طرف ته.

توضیح: که چری ثمن سرہ سدسان یا ثلثان وی نواصل مسئلہ به ۲۴ سرہ جورپری او د جمهور امت په نیز د ۲۴ عول صرف ۲۷ راخی ددی نه علاوه نه راخی مگر حضرت عبدالله بن مسعود رضی اللہ عنہ په نیز د ۲۴ دوه عول راخی ① ۲۷ ② ۳۱ د جمهور امت فتویٰ د حضرات جمهور د قول مطابق ده.
مسئله: ۲۴/۲۷ کریمه میت -----

بنخه	۲ لونه	مور	پلاز
ثمن	ثلثان	سدس	سدس
۴	۱۶	۴	۴

د ۲۴ عول عند ابن مسعود رضی اللہ عنہ
مسئله: ۲۴/۳۱

کریمه میت -----

بنخه	(ابن دکار یا قاتل	مور	۲ حقیقی خویندی	۲ اخیاپی خویندی
ثمن	محروم	سدس	ثلثان	ثلث
۴	-	۴	۱۶	۸

لیکن جمهور فقهاء او احنافیه نیز به مسئلہ ۱۲ سرہ جورپری او په ۱۷ سره به عائله شی لکه چه
مسئله: ۱۲/۱۷ افروز میت -----

بنخه	مور	۲ حقیقی خویندی	۲ اخیاپی خویندی	(ابن دکار
ربع	سدس	ثلثان	ثلث	محروم
۴	۲	۸	۳	-

د تصحیح بیان

وَأَذَاكَانَ مَعَ الثَّمَنِ عَلَى الْوَرَّةِ فَقَدْ صَحَّتْ وَإِنْ لَمْ تَنْقَسِمْ بَيْنَهُمَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ عَلَيْهِمْ قَاضِرٌ عَدَدُهُمْ فِي أَصْلِ الْمَسْئَلَةِ وَعَوْلَاهُ إِنْ كَانَتْ عَابِلَةً قَاصِرٌ صَحَّتْ مِنْهُ الْمَسْئَلَةُ كَأَمْرًا وَأَعْوَيْنَ لِلْبَرَاءَةِ الرَّيْبُ مَعَهُ لِلأَعْوَيْنِ مَا بَقِيَ لَكُلِّهِمْ وَلَا تَنْقَسِمُ عَلَيْهِمَا قَاضِرٌ الَّذِينَ فِي أَصْلِ الْمَسْئَلَةِ فَتَكُونُ عُيَانِيَةً وَمِنْهَا تَصِيرُ الْمَسْئَلَةُ

ترجمہ: اوچہ کلہ برابر تقسیم شی مسئلہ په وراثه باندې نوهغه صحیح شوه او که چری تقسیم نه شی په هغوی کښې د یو فریق حصی نو په هغې باندې ضرب ورکړئ د دغه فریق عدد ته په اصل مسئلہ کښې اود دې په عول کښې که چری دعول والاوی نوچه کوم حاصل ضرب وي هغې سره به مسئلہ صحیح شی لکه بنخه او دوه رونه چه د بنخې ربع دې یوه حصه او د دوو رونود پاره باقی درې حصی دی چه په هغوی باندې تقسیم کښې نه نو ضرب ورکړئ ۲ ته په اصل مسئلہ کښې نو دا به ۸ شی اوهم په دې سره به مسئلہ صحیح شی.

توضیح: که دهر فریق حصی دهغې په روس باندې بغیرد کسر تقسیم شی نو د ضرب هیڅ ضرورت نشته.

مثال:

میت-----			
مور	پلار	لور	لور
سدس	سدس	ثلثان	
۱	۱	۲	۲

په دې مثال کښې په ۶ سره مسئله جوړه شوه مور او پلار ته یو یو سهام ملاؤشو او دواړو لونړوته دوه دوه سهام ملاؤ شو په هروارث باندې سهام بلاکسر تقسیم شوی په دې وجه د ضرب ضرورت پېښ نه شو او که چېرې په یو فریق باندې کسر واقع شی او دهغوی د سهام او روس په مینځ کښې د توافق نسبت وی نو د عدد روس وفق ته به په اصل مسئله کښې ضرب ورکولوسره او که چېرې مسئله عائله وی نو په عول کښې ضرب ورکولوسره به د مسئلې تصحیح کیږي. په تصحیح سره د هرفریق سهام راویستلو دپاره اصل مسئلې سره ملاؤشوي سهام ته به په مضروب کښې ضرب ورکولې شی. مثلاً که چایو ښځه او دوه روڼه وارثان پریڅودل نو څلورمه حصه مال د ښځې دې او باقی د دوو روڼو لیکن باقی درې حصې دی چه په دې دواړو باندې برابر تقسیم کیدي نه شی لهدا دوو له به په اصل مسئله کښې ضرب ورکولې شی او اصل مسئله په ۶ سره ده نو ۲ له به په ۶ کښې ضرب ورکولوسره ۸ شو نو په ۸ سره به د مسئلې تصحیح اوشی یعنی ښځې ته به دوه سهام او هرروڼ ته به دزې درې سهام ملاؤیږي.

مسئله: ۲/۸

مثال میت-----

ښځه	روڼ	(۳)	روڼ
۲/۱	۳	۳	۳

په عول کښې د ضرب ورکولو مثال ۴۵

مسئله: ۱۲/۱۵

خاوند	پلار	مور	۶ لور
ربع	سدس	سدس	ثلثان
۹/۳	۶/۲	۶/۲	۲۴/۸

وضاحت: دام مسئله عائله ده خاوند ته درې سهام پلار ته دوه او مور ته دوه سهام ملاؤشوی دی په دې کښې په یو باندې هم کسرنه دي واقع شوي مگر شپږو لونړوته اته سهام ملاؤشوی دی چه په دوی باندې برابرته تقسیمېږي او عدد روس (۶) او سهام (۸) کښې توافق بالنصف دې د ۶ وفق ۳ او د ۸ وفق ۴ دي. نو د ۶ وفق ۴ ته عول ۱۵ کښې ضرب ورکړو نو حاصل ضرب ۴۵ سره د مسئلې تصحیح اوشوه په تصحیح مذکوره بالا طریقه باندې د هرفریق سهام رااویستلې شو.

نواقی او وفق تعریف

اَقْرَبُ وَاقِفٍ سَهْمًا مِمَّنْ عَدَدُهُمْ قَاعَرِبُ وَاقِفٍ عَدَدُهُمْ فِيْ اَصْلِ الْمَسْئَلَةِ كَاَمْرَأَةٍ وَنَتِيَّةٍ اَوْ اَخَوَةٍ لِمَرْأَةٍ اَوْ الرَّجُلِ وَلِلْاَخَوَةِ لَكُلِّهُمْ اَنْتَقِصَ عَلَيْهِمْ قَاعَرِبُ لَكُلِّ عَدَدُهُمْ فِيْ اَصْلِ الْمَسْئَلَةِ وَمِنْهَا تَصَحُّفٌ

ترجمه: که چېرې توافق وی په سهام او عدد روس کښې نوضرب ورکړنی د عدد ددق ته په اصل مسئله کښې لکه چه یوه ښځه او شپږ روڼه د ښځې دپاره څلورمه ده او د روڼو دپاره درې سهام دی چه په

هغوی باندې تقسیم کیدې نه شی نو د هغوی ثلث عدد یعنی ۲ ته په اصل مسئله کښې ضرب ورکړنی نو په دې سره به مسئله صحیح شی.

توضیح > په مذکوره صورت باندې د پوهیدلو د پاره په ذهن کښې اوسانتی توافق په دوو عددونو کښې ورکوي عدد چه لونی عدد د کټ نه کړی البته یو دریم عدد دې داسې وی چه دواړه کټ کړی نو د دغه دواړو عددونو د خپل مینځ نسبت ته به توافق ونیلي شی.

وفق دریم عدد چه دواړه څومره ځل کټ کړی هغې ته د دغه عدد وفق وائی لکه ۸ او ۲۰ په دې کښې یو بل نه کټ کړی خو ۴ دا دواړه کټ کړی ۸ دوه ځل او ۲۰ پنځه ځل نو په دې دواړو عددونو کښې توافق بالربع نسبت شو د ۸ وفق به ۲ وی او د ۲۰ به ۵ اوس او گورنی که چرې سهام ورثاء او د هغوی اعداد کښې توافق وی نو د هغې وفق عدد ته به په اصل مسئله کښې ضرب ورکوی.

فوت > لفظ توافق د داخل په معنی کښې هم استعمالیږي.

میت ----- مذكر

پنځه ۶ روڼه
ربع ۶/۳
۲/۱

وضاحت > د روڼو عدد رؤس (۶) اوسهام (۳) کښې د داخل نسبت دې د عدد رؤس دخل (۲) ته په اصل مسئله (۴) کښې ضرب ورکړو نو حاصل ضرب ۸ سره د مسئلې تصحیح او شو. بیا پښخې ته اصل مسئله (۴) ته ملا شوې سهام (۱) ته مضروب (۲) کښې ضرب ورکړو نو حاصل ضرب (۲) د پښخې حصه رااووتله او روڼ ته د اصل مسئله (۴) نه ملا شوې سهام (۳) ته مضروب (۲) کښې ضرب ورکړو نو حاصل ضرب (۶) د روڼو په تصحیح سره حصه رااووتله.

د نسبت تباین بیان

اِنْ اَنْ لَمْ تَنْفَرِ بِمَا فَرَّقْتُمْ اَوْ اَكْثَرًا ضَرْبَ اَحَدِ الْقَرِيْقَيْنِ فِي الْاَخَرِ ثُمَّ اَجْمَعُو فِي الْقَرِيْقِ الثَّالِثِ ثُمَّ مَا اَجْمَعُو فِي اَصْلِ الْمَسْئَلَةِ

ترجمه > که چرې تقسیم نه وی دوه فریق یا دې نه زیات سهام نوضرب ورکړنی د یو فریق عدد ته په بل سره بیا حاصل ضرب ته ضرب ورکړنی د دریم فریق عدد کښې بیا حاصل ضرب ته په اصل مسئله کښې.

توضیح > کله هم چه د دوو عددو تحقق کړی نو د هغې په مینځ کښې د څلورو نسبتونو تماثل داخل توافق تباین نه چرته یو نسبت به ضرور موجود وی دې عبارت کښې د تباین صورت بیان کړې شوې دې لهدا او د تباین تعریف باندې پوهیدل ضروری دی.

تباین > د داسې دوو عددونو نسبت ته وائی چه نه خو برابر وی نه وروکې عدد لونی عدد کټ کړی اونه چرته دریم عدد دواړه کټ کړی لکه ۴ او ۵ نه برابر دی نه وروکې لونی کټ کړی اونه چرته دریم عدد دواړه کټ کړی. صورت مسئله دا دې چه که په ۵ ورو جماعتونو باندې کسرو واقع وی او هریو عدد په رؤس کښې تباین نسبت وی نو یو عدد ته په بل کښې ضرب ورکړنی بیا حاصل ضرب ته په دریم عدد سره ضرب ورکړنی بیا چه کوم حاصل ضرب وی هغې له په اصل مسئله کښې ضرب ورکړنی نو په دې سره به د مسئلې تصحیح او شی.

مسئله: ۴۶۰/۱۲

احمد

مثال: میت

۲ پښخې	۵ نیاگانې	۴ اخیافی	یو تره
--------	-----------	----------	--------

خویندی	۹۰/۳	۶۰/۲	۹۰/۳
۱۲۰/۴	۳۰	۱۲	۲۵

وضاحت: ۲ او ۵ کنبی د تباین نسبت دی په دې وجه ۲ له ۵ کنبی ضرب ورکړو حاصل ضرب ۱۰ شو بیا حاصل ضرب ۱۰ او وړاندې عدد کنبی د تباین نسبت دی په دې وجه ۱۰ ته په ۳ کنبی ضرب ورکړي شو نو حاصل ضرب ۳۰ شو بیا حاصل ضرب ته اصل مسئله ۱۲ کنبی ضرب ورکړو نو حاصل ضرب ۳۶۰ شو هم په دې سره د مسئلې تصحیح اوشو. بیا د ورثاء د سهام د تخریج دپاره د اصل مسئلې ۱۲ نه ملاوښوي سهام ته په مضروب ۳ کنبی ضرب ورکړو نو د هر فریق حصه راووتله بیا حاصل ضرب په عدد رؤس باندې تقسیم کړه نو د هر کس حصه رااووتله.

د نسبت تماثل بیان

إِذَا كَانَ ثَلَاثُ الْأَعْدَادِ أَكْثَرُ أَحَدُهُمَا عَيْنِ الْأَخْرَاجِ أَفْرَاقَيْنِ وَأَخَوَيْنِ فَأَطْرِبُ الثَّانِيَيْنِ فِي أَصْلِ الْمَسْئَلَةِ

ترجمه: که چري برابر وی اعداد نوکافي به شی په دې کنبی د یو بل دپاره لکه دوه ښځې او دوه روڼه نوزرب ورکړه ۲ له په اصل مسئله کنبی.

توضیح: په دې عبارت کنبی نسبت تماثل سره مثال بیان کړي دي.
تفصیل تعریف: د یو عدد د بل برابر او یوشان کیدل لکه ۲ - ۲ دواړه برابر او هم مثل دی دغه چه د دوو عددونو په مینځ کنبی کوم نسبت وی هغې ته د تماثل نسبت وینلې شی.
 صورت مسئله دادي چه دوه یاد دوو نه زیات فریق باندې کسر واقع شی او د هغوی عدد رؤس او د عدد رؤس په مینځ کنبی د تماثل نسبت وی نو په داسې صورت کنبی به د یو فریق عدد رؤس واخلی او په اصل مسئله کنبی به ضرب ورکړی نو هم دې سره به د مسئلې تصحیح اوشی.
 مسئله: ۸/۲

میت ----- احمد

۲ ښځې
۲ روڼه

وضاحت: وارثان دوه ښځې او دوه روڼه دی نواصل مسئله د ۲ نه جوړه شوه او په هر فریق باندې کسر واقع دې په دې وجه ۲ ته په ۲ کنبی ضرب ورکړو ۸ سره د مسئلې تصحیح اوشوه په کوم کنبی چه دوه سهام د دواړو ښځو او ۲ سهام دواړو روڼو ته ملاوړی.

د نسبت تماثل بیان

أَوَّلًا كَانَ أَحَدُ الْعَدَدَيْنِ جُزْأَيْنِ الْأَخْرَاجِ الْأَكْثَرُ عَيْنِ الْأَكْثَلِ كَأَنَّهُ يَنْشَوُ وَأَخَوَيْنِ إِذَا ضَرَبْتَ الْأَرْبَعَةَ أَهْزَأْتَ عَيْنِ الْأَخْي

ترجمه: او که په دوو عددونو کنبی د یو فریق عدد جزء وی د دویم فریق د عدد نوکفایت به او کړی اکثر د اقل نه لکه چه څلور ښځې او دوه روڼه چه کله ضرب ورکړي په ۲ سره نوکفایت به کوی د بل نه.
توضیح: په دې عبارت کنبی په نسبت د تداخل باندې پوهه ورکړي ده د تداخل لغوی معنی ده د یو څیز په بل څیز کنبی ورښوول او اصطلاحی تعریف دادي چه په دوو مختلف عددونو کنبی ورکوي عدد که لونی عدد کټ کړی نو د دواړو په مینځ کنبی به د تداخل نسبت وی. مثلاً ۳ او ۹ په دې کنبی ۳ عدد ۹ کټ کوی. صورت مسئله دادي چه کله په متعدد فریقو باندې کسر واقع کيږي نو په اعداد رؤس کنبی چه

کرم عدد لونی وی هغه ته په اصل مسئله کېنې ضرب ورکړه. د ضرب ورکول به د باقی اعدادو دپاره هم کافي شی حاصل ضرب به د دغه مسئلې تصحیح شی.

مسئلہ ۲۶/۲ مثال: میت ----- احمد

۲ رونره
۱۲/۳

۴ بنیادی
۴/۱

دست توافقی بیان

الْأَن وَالْفِي أَحَدُ الْعَدَدَيْنِ الْأَخَرُ ضَرْبَتْ وَلَقَّ أَحَدُهُمَا فِي جَمِيعِ الْأَخَرِ ثُمَّ مَا أَجْمَعَهُ فِي أَصْلِ السَّنَةِ
كَأَنَّهُ لِسَوْرَةٍ وَأَعْرَبَ وَبَيَّنَّ أَعْمَارَ السَّنَةِ ثَلَاثُ الْأَرْبَعَةِ بِالنِّصْفِ يَأْخُذُ أَحَدُهُمَا فِي جَمِيعِ الْأَخَرِ ثُمَّ
فِي أَصْلِ السَّنَةِ كَوْنُ ثَمَانِيَةِ وَأَرْبَعِينَ وَمِثْلَا نَصَبِ السَّنَةِ

ترجمه که د دواړو فریقو په عدد کېني توافقی وی نوضرب ورکړني د دوو نه په یو وفق سره د دویم په کل کېني بیا حاصل ضرب ته په اصل مسئله کېني لکه څلورو پنځي اوو په خور او شپږ ترونه. په څلورو کېني توافقی بالنصف دې نو په دوی کېني د یوونصف د دویم په کل کېني ضرب ورکړه بیا په اصل مسئله کېني ضرب ورکړه نوډا په ۲۸ شی اوهم دې سره به مسئله صحیح شی.

توضیح: ذنبت داکسم اربعه نه دتوافق بیان دي. دتوافق تعريف مسئله ۱۰ لاتدي تيرشوي دي. قاعده داده که چرته د وارثانو په ډيرو جماعتونو باندې کسرواق وي دهغوی د عدد روس په مينځ کښي توافق نسبت وي نوډ يوجماعت عدد روس وفق ډبل جماعت په پوره عدد روس کښي په ضرب ورکوي بيا حاصل ضرب اوډ دريم جماعت عدد روس په مينځ کښي به نسبت گوري که چرته دتوافق نسبت وي نوحاصل ضرب به د دريم جماعت د عدد روس په وفق کښي ضرب ورکوي بيا به آخري حاصل ضرب له په اصل مسئله کښي ضرب ورکوي نوډ مسئلي تصحيح به اوشي.

توافق بالنصف

مثال میت..... حمدان

۹ ترونه	یوخور	۹ نیخی
۱۲/۱	۲۴/۲	۱۲/۱
۷	۲۴	۳

ملاحظات: په ۱۹ کښې د توافق نسبت و د ۲ عدد دواړه فنا کول په دې وجه ۶ د ۲ دق کښې ضرب ورکړو نو ۱۲ شو بیا ۱۲ ته په اصل مسئله ۲ کښې ضرب ورکړو نو ۲۸ شو. ۱۲ سره اصل مسئله ۲ کښې ضرب ورکړې و په دې وجه ۱۲ نه د ښځو حصې ته په ۱ کښې ضرب ورکړو نو بیا راغله چه د څلورو ښځو حصه ده دغه شان ۱۲ نه د خور حصې ته په ۱ کښې ضرب ورکړو نو ۲۲ شو. دغه شان ۱۲ نه د پوتره حصې ته په ۱ کښې ضرب ورکړو ۱۲ شو چه د شپږو ترونو حصه ده.

دهر وارث حصہ معلومولو طریقہ

فَإِذَا صَعِبَ الْمَسْئَلَةُ فَاعْرَبْ بِهَا كُلَّ وَارِدٍ فِي الْبُرْجَةِ لَمْ يَسْمَعْ مَا اجْتَمَعَتْ عَلَيْهِ مَا صَعِبَتْ مِنْهُ الْوَيْفَةُ
يُخْرِجُهُ حَقُّ الْوَارِدِ

ترجمه: کله چه صحیح شی مسئله نوضرب ورکړئ د هروارث سهام ته په ترکه کښې بیاتقسیم کړئ حاصل ضرب به هغې په کوم سره چه مسئله صحیح شوي ده نو د هروارث حق به راځي.

توضیح: ترکبی نه دھروارث حصہ معلومولو طریقہ داده چه دتصحیح اوترکی په مینخ کنبی نسبت اوکتلی شی که دتباين نسبت وی نوهروارث ته به دتصحیح نه چه کوم سهام ملاؤشوی دې هغی له به په پوره ترکه کنبی ضرب ورکولې شی بیا په حاصل ضرب په تصحیح باندې تقسیم کولې شی نوخارج قسمت ترکبی نه به د هغه وارث حصہ شی

لړکه او تصحیح په مینخ کنبی دتباين مثال

مسئله: ۶

میت ..... ترکہ ۷ دینار

لور	لور	مور	پلار
	ثلثان	سدس	سدس
۶/۲-۲	۶/۲-۲	۶/۱-۱	۶/۱-۱

وضاحت: د ترکبی نه د لور حصہ معلومولو دپاره دهغی دتصحیح نه ملاؤشوی سهام (۲) له ترکہ (۷) کنبی ضرب ورکړو بیا حاصل ضرب (۱۴) په تصحیح (۶) باندې تقسیم کړو نوخارج قسمت ۶/۲-۲ د یوې لور د ترکبی نه حصہ شوه او بلې لور ته به هم دومره ملاوېږي.
مور ته د تصحیح نه ملاؤشوی سهام ۱ له په کل ترکہ (۷) کنبی ضرب ورکړو بیا حاصل ضرب ۷ په ۶ باندې تقسیم کړو نو خارج قسمت ۶/۱-۱ د مور حصہ شوه. د پلار حصہ هم بعینہ دغه شان راوځي. اوس ټول اعداد یوځای کړئ او گورئ چه ترکہ (۷ دینار) پوره تقسیم شوه که نه؟ د سالم عددونو د یوځای کولو طریقہ خو آسانه ده او د کسرونو د یوځای کولو طریقہ داده چه د کرنې دپاسه اعداد جمع کړئ که هغی مجموعه ۹ شوه نو هغه یو کامل شو دا په سالم اعداد کنبی جمع کړئ.

وَاِذَا لَمْ تَقْسِمِ التَّرْكَهَ حَتَّى مَاتَ أَحَدُ الْوَارِثَةِ فَإِنْ كَانَ مَا يُصِيبُهُ مِنَ الْمَوْتِ الْأَوَّلِ يُنْقِصُ عَلَى عَدَدِ وَارِثَتِهِ فَقَدْ صَحَّتِ الْمَسْئَلَتَانِ مِمَّا صَحَّتِ الْأُولَى وَإِنْ لَمْ تُنْقِصْ صَحَّتْ فَرِيقَةُ الْمَوْتِ الثَّانِي بِالطَّرِيقَةِ الَّتِي ذَكَرْنَاهَا لَمْ غَرِبَتْ إِحْدَى الْمَسْئَلَتَيْنِ فِي الْأُخْرَى وَإِنْ لَمْ يَكُنْ يَبْنِي بَيْنَ مَوْتِ الثَّانِي وَمَا صَحَّتْ مِنْهُ فَرِيقَةُ مُوَافَقَةِ فَإِنْ كَانَتْ بَيْنَهُمَا مُوَافَقَةٌ فَاصْرَبْ وَفَقَّ الْمَسْئَلَةُ الثَّانِيَّةُ فِي الْأُولَى قَسَا اجْتَمَعَتْ مِنْهُ الْمَسْئَلَتَانِ وَكُلٌّ مِنْ لَهْ شَيْءٍ مِنَ الْمَسْئَلَةِ الْأُولَى مَعْرُوبٌ فَقَا صَحَّتْ مِنْهُ الْمَسْئَلَةُ الْثَانِيَّةُ وَمَنْ كَانَ لَهُ شَيْءٌ مِنَ الْمَسْئَلَةِ الثَّانِيَّةِ مَعْرُوبٌ فِي وَلَقَى تَرْكَهَ الْمَوْتِ الثَّانِي وَإِذَا صَحَّتْ مَسْئَلَةُ الْمُنَاسَخَةِ وَازْدَتْ مَعْرِفَةَ مَا يُصِيبُ كُلَّ وَاحِدٍ مِنْ جِزَاءِ الذَّرَائِعِ فَكُنْتُ مَا صَحَّتْ مِنْهُ الْمَسْئَلَةُ عَلَى ثَمَانِيَةِ وَارِثِينَ كَمَا غَرِبَ أَخَذْتُ لَهُ مِنْ بَيْنَهُمَا كُلِّ وَارِثٍ حَقَّهُ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالصَّوَابِ

ترجمہ: اوس لاقسیم نه وو شوې چه یو وارث می شونوکه چرې وچه رسیږي هغه ته درومبی مری نه تقسیمېږي دهغه د وارثانو په تعداد باندې نوصحیح به شی دواړه مسئلې به دې سره کوم سره چه صحیح شوې ده رومبی مسئله اوکه چرې تقسیم نه وی نوصحیح به شی ددوم مری فریضه به دې طریقہ کومه چه مونږ ذکر کړې ده بیا به ضرب ورکړي نویوې مسئلې ته په دویمه کنبی. که چرې نه وی ددوم مری په سهام کنبی او په هغی کنبی چه په کوم سره صحیح شوې ده فریضه دموافقت اوکه چرې دهغوی په سهام کنبی موافقت وی نوضرب ورکړه د دویمې مسئلې وفق ته په رومبی مسئله کنبی نوچه کوم حاصل ضرب شو په هغی سره به صحیح شی دواړه مسئلې اوچاته چه څه ملاؤ شو درومبی مسئلې نه هغی ته به ضرب ورکولې شی هغی سره کوم سره چه صحیح شوې ده. دویمه مسئله. اوچاته چه څه ملاؤشوی دی ددویمې مسئلې نه هغی ته به ضرب ورکولې شی د دویم مری د ترکبی وفق کنبی کله چه صحیح شی

د مناسخه مسئله اوکه غواړي نوهغه حصه معلومه کړه کومه چه رسيږي هريوته د دراهم په حساب سره نو تقسيم کړه هغه عدد په کوم سره چه صحيح شوي ده مسئله په ۲۸ باندې بياچه کوم خارج قسمت وي د هروارث دسهم نه د هغه حصه واخلي او الله تعالی صحيح کونکې زيات پيژندونکې دي.

تدريج > د دې ځاني نه د مناسخه د احکامو بيان دي.

د مناسخه لغوی معنی > مناسخه د مفاعله مصدر دي د نسخ نه مشتق دي زائل کول، باطل کول او نقل کول. اصطلاحی تعريف > د بعض يا ټولو وارثانو حصې دهغوی نه روستو والا طرف استحقاق د وراثت دوجې نه منتقل کيدل.

يو خوا اصطلاحان > ① مورث اعلي > مناسخه کينې د ټولو نه رومي مېر کيدونکې.

② مافی الید > د دې مختصر مف دي يعنی ميم اوبې نقطې فا، د مری حصې ته وانی چه هغه ته د پورته بريا زياتو مورثونو نه ملا شوي ده د مری د اوږدې کرښې گس طرف ته ليکلې کيږي.

③ دقبر نشان > دهر مری مافی الید نقل کولونه پس نقل کړې شوي حصې زر راگيرولې شی د کوم هيئت > چه داوی استاذان دي ته دقبر علامت وانی داددي خبرې علامت وي چه هغه مری شوي دي او د هغه حصې منتقل شوي.

④ الیغ > مناسخه آخری حاصل ضرب ته وانی.

⑤ الاحیاء > ټولو ژوندو وارثانوته وانی په آخره کينې دا په ښه اوږدوالی سره ليکل او د دې نه لاتدي ټولو ژوندو وارثانو نومونه او د نومونو نه لاتدي دهغوی حصې ليکلې کيږي.

يو خوا هدايات > ① په مناسخه کينې راغلی ټول کسان وارث مورث نومونه سره د رشتې ليکل ضروري دي. ② دهر دویم مری د وارثانو نومونه او رشتې ليکلو وخت کينې د پورته وارثان يو نظر کتل پکار دي

ځکه چه يو وارث ته د څو رشتو د وجې نه د متعدد خايونو نه وراثت ملاويدي شی. ③ تصحيح ثاني اومافی الید کينې چه کوم نسبت هم وي د مری اوږدې کرښې په مينځ کينې واضح کول پکار دي. ④ که

چري مری ته د متعدد خايونو نه حصې ملاو شوي دي نو مافی الید ليکلو وخت متعدد حصې او الاحياء ليکلو وخت د هروارث متعدد حصې يوځاني کول پکار دي.

نوک > په دې کينې دهرې يوې خبرې لحاظ ساتل ضروري دی گنی غلطی کيدی شی.

اصول مناسخه > اول د رومي مری د مسئلې تصحيح د تيرو شوو قواعدو په رڼا کينې اوکړنی او د رومي مری ورثه ته سهام ورکړنی بيا د دویم مری د مسئلې تصحيح اوکړنی او د دویم مری حصه کومه چه د

رومي مری نه ملاو شوي ده هغه د مری د اوږدې کرښې گس طرف ته مافی الید نشان جوړولوسره اوليکنی. بيا د دویم مری تصحيح اومافی الید کينې چه کوم نسبت اوکتلي شی.

① که چري د تماثل نسبت وي نو په داسې صورت کينې مافی الید د هغه بطن په تصحيح باندې برابر تقسيم شی او وړاندې د څه کولو ضرورت نشته. د بطن اول تصحيح به هم د دواړو بطنونو تصحيح شميرلې کيږي د تماثل مثال:

مسئله ۲

میت ..... بنت (جميله)

ابن (جمال)

۱

(۲)

مسئله ۲

جمال ۲

میت

ابن کمال

ابن اکمل

المبلغ ۳

الاحیاء

جمیلہ

کمال

اکمل

وضاحت تصحیح ثانی او مافی الیدکنبی دتمائل نسبت دی په دی وجه نور هیڅ اونه کړې شو د جمیل ترکه په دریو حصو کښې تقسیم شوه او هر یو ژوندی وارث ته یوه یوه ملاؤ شوه.

① که چرته په تصحیح او مافی الیدکنبی دتوافق نسبت وی نو د دواړو وفق او بابه او په کوم عدد سره چه وفق اوخی نو هغه بینهما توافق لیکلوسره ظاهر کړه. بیا دتصحیح وفق د بطن اول تصحیح کښې ضرب ورکړه نو حاصل ضرب به د دواړو بطنونو تصحیح شی. بیا د مافی الیددقی د هغې د وراثه سهام (کوم چه هغوی ته هم ددې مسئلې د تصحیح نه ملاؤ شو) کښې ضرب ورکړه حاصل ضرب به د هروارث حصه شی او په بطن اول کښې وراثه ته چه کوم سهام د دغه بطن د تصحیح نه ملاؤ شوې وو هغه د تصحیح ثانی په وفق کښې (کوم ته چه په تصحیح اول کښې ضرب ورکړې شوې وو هغه ته عدد مضروب هم ونیلی شی) ضرب ورکړه حاصل ضرب به د دغه وراثه حصه شی.

فکوافق مثال

مسئله ۶/۴

باقی ۳

مسئله ۶/۱۶/۳۲

فاطمه

میت

(زوج) شکیل	(بنت) عشرت	(ام) بتول
۶/۱	۹/۳	۳/۱
۸		۶

مسئله ۶/۲

توافق بالثلث

عشرت مف ۹/۳

میت

(اب) شکیل	(ابن) سلمان	(جده) بتول
سدي ۳/۱	عصبه ۱۲/۴	سدس ۳/۱

المبلغ ۳۲

الاحیاء

شکیل	سلمان	بتول
۱۱	۱۲	۹

حسب بیان سائل مرحومه فاطمه ټوله ترکه په تعدادد ادا نیکنی حقوق متقدمه علی المیراث وعدم موانع ارث ۳۲ سهام باندې تقسیم کیدوسره د هغې وراثه مذکوره بالا (کوم شمیرچه درې دې په تفصیل ذکر کړې شوی د پورته نقشې مطابق به دومره ملاویری کوم چه د هغې لاندې درج دې فقط والله سبحانه تعالی اعلمه العبدوسیم احمد خادم جامعه ۲۸/۷/۲۱ هجری

① که چرې د بطن ثانی تصحیح او د هغې مافی الیدکنبی دتباين نسبت وی نو د تصحیح کل عدد ته به د بطن اول په تصحیح سره ضرب ورکړې حاصل ضرب به د دواړو بطنونو تصحیح شی دې نسبت ته بینهما

تباين ليكلوسره ظاهر كره اود مافي البدكل ته ددي وراثا په سهام كښې ضرب وركړه نو حاصل ضرب به د هر وارث حصه شي اود بطن اول د وراثا سهام ته هم دغه عدد مضروب دكوم چه دبطن ثاني تصحيح ده، كښې ضرب وركړې نو حاصل ضرب به د هر وارث سهام شي بيا ددواړو بطنونو د وراثا سهام يوځاني كولو سره اوگوره كه چرې هغه مبلغ چه ددواړو تصحيح مجموعه او جمع دهر اير وي نو مسئله صحيح شوه گني غلطه به شي په هغې باندې بيا نظر واچونې.

د تباين مثال:

$$\frac{91}{12} : \frac{12}{12}$$

مسئله:

١٢

ميت

مسيح الرحيم

(زوجه) مه جبين	(اخت) سيارو	علائي	اخيائي
ربع	نصف	(خور) حميده	(خور) محمدي
٢١/٣	٩	سدس	سدس
		١٢/٢	١٢/٢

مسئله: ٩/٧

تباين

سيارومف ٩

ميت

(زوج) حنيف	علائي	(اخياي) محمدي
نصف	(خور) حميده	
١٨/٣	نصف	سدس
	١٨/٣	٩/١

المبلغ ٩١

الاخياء

مه جبين	حميده	محمدي	حنيف
٢١	٣٢	٢٠	١٨

حسب بيان سائل د مرحوم مسيح الرحيم ٧٥٤ توله تر كره پس د اداكولو حقوقو متقدمه علي الميراث وعدم موانع ارث ٩١ سهام باندې تقسيم شوه دهغه وراثا پورته بيان كړې شو ته په تفصيل د پورتنني نقشي مطابق به دومره ملاوېږي كوم چه دهغې لاتدي درج دي. فقط والله اعلم بالصواب. العبد وسيم احمد ١٢٧٢٨ هجري

فقهه مذكوره اصول صرف د دوو بطنونو د مناسخه دپاره دي. كه د دريو بطنونو مناسخه وي نو دريم بطن به د دويم مري په ځاني جوړولې شي او رومي دواړه بطنون به د رومي مري او څلور بطن به دويم مري او پنځو بطنونو مناسخه وي نو رومي څلور واړه بطنون اول مري او پنځم بطن به دويم مري منلوسره قواعد جاري ساتلې شي اودغه شان كه د زياتو بطنونو مناسخه وي نواول دتولو بطنونو تصحيح كول پكاردې دې سره مناسخه جوړولو كښې آساني وي. دا لاتدي مثالونه په يووخت تامل، توافق او تباين دريو اړو نسبتونو دي.

$$\frac{128}{32} : \frac{16}{16}$$

مسئله:

٢

باقي ٢

مسئله در ٩/٢

فاطمه

بطن اول ميت		
(زوج) شكيل	(بنت) اسرايه	(ام) رشيدن
ربع ٢/١	نصف ١/٣	سدس ١/٣
مسئله ٢: شكيل م٢ (تعاقل)		

بطن ثاني ميت		
(زوج) شكيله	(اب) الله ديا	(ام) بتول
ربع ٢/١	عصبه ٢/٢	ثلث باقي ٢/١
٨	١٦	٨

مسئله ٢/٢: بينهما توافق بالثلث ميت		
بطن ثالث	بينهما توافق بالثلث	اسرايه م٢ ١/٣
جده ناني رشيدن	ابن عبد الواحد	ابن عبد الكريم بنت عائشه
عصبه		

مسئله ٢/٢: بطن رابع		
سدس ١/٣	٢/٢ ١/٢	٢/٢ ١/٢
١	٢	٢
١٢	٢٤	٢٤
(تباين) رشيدن م٢ ١/٣		

مسئله ٢/٢: بطن رابع		
زوج عبد الواحد	ميت	اخ اصغر
نصف ١/٢	٢/١	٢/١
١٨	٩	٩
عصبه		

المبلغ ١٢٨

الاحياء.....
شكيله الله ديا بتول عبد الواحد عبد الكريم عائشه عبد الواحد اصغر اكبر
٨ ١٦ ٨ ٢٤ ٢٤ ١٨ ١٢ ٩
حسب بيان سائل فاطمه مرحومه توله تركه پس ذا اداكولو دحقوقو متقدمه على الميراث وعدم موانع ارث
١٢٨ سهام باندي تقسيم شو دهنفي وراثه پورته بيان كړي شوي كوم چه نهه دي، په تفصيل د پورته
ذكر شوي نقشي مطابق چه د هريو وارث ته به دومره ملاويږي كوم چه دهنفي لاندې درج دي. فقط والله
تعال اعلم وعلمه اتم.